UFFENDORFIUS

DE

[illegible]

SAMUELIS PUFENDORFII

DE

JURE NATURÆ ET GENTIUM

LIBRI OCTO.

Cum Gratia & Privilegio S. Regiæ Majestatis Sueciæ.

LONDINI SCANORUM

Sumtibus ADAMI Junghans imprimebat

VITUS Haberegger / *Acad. Typogr.*

ANNO M DC LXXII.

SERENISSIMO POTENTISSIMOQUE PRINCIPI AC DOMINO

DOMINO

CAROLO XI.

SVECORUM, GOTHORUM, VANDALORUMQUE REGI, AC PRINCIPI HEREDITARIO, MAGNOPRINCIPI FINLANDIÆ, DUCI SCANIÆ, ESTHONIÆ, LIVONIÆ, CARELIÆ, BREMÆ, VERDÆ, STETINI, POMERANIÆ, CASSUBIÆ ET VANDALIÆ, PRINCIPI RUGIÆ, DOMINO INGRIÆ ET VVISMARIÆ,

NEC NON COMITI PALATINO RHENI, BAVARIÆ, JULIACI, CLIVIÆ ET MONTIUM DUCI, &c.&c.

SERENISSIME AC POTENTISSIME REX,
DOMINE CLEMENTISSIME,

NOn longe ſunt arceſſendæ rationes, Rex Augustissime, quas excuſandæ audaciæ meæ debeam allegare, quod huncce librum Majestati Tuæ conſecrare ſuſtineam. In ſapientisſimis legibus, quas populo ſibi quondam peculiariter dile-

ćto

cto ferre dignatus est Deus, Ipse sibi vindicabat prima quæq; fœcunditatis specimina non animaliũ duntaxat, sed & quæ mortalium provocata labore terra quotannis profunderet. Scilicet quod fas esset, antequam ipsi eas res usibus suis adplicarent, publice profiteri, omnem istam naturæ ubertatem Dei beneficium esse; Illum animantibus vires sese multiplicandi, agris & arboribus fructus protrudendi insevisse; Ejusdem dono felicissima se regione potitos. Quin & mortales inter venerationis aut singularis affectus argumentum habetur, primitias selectiorum fructuum offerre,

queis

queis poſt tarde labentis anni moras ipſa novitas lenocinatur. Gratioſo primitiarum nomine & hicce liber ad MAJESTATIS TUÆ delubrum deponitur; primus quippe ingenij fœtus, in CAROLINA TUA conceptus editusq;, qui publicam eruditi orbis lucem ſubire non formidet. Eo impenſius propitiam MAJESTATIS TUÆ auram ſibi exoptat, quod prout iſta allubuerit, ita vivacitatem ſibi, fatumq; præcepturus ſit; poſtquam ex eo ſolo, quod ad tanti argumenti illuſtrationem ingenium aut induſtria mea conferre potuit, applauſum ſeculi ſperare, ambitioſum plane & improbum foret.

Cæ-

Cæterum ejus voti fiduciam ex ipſa potisſimum CAROLINÆ gratia adſumere audet. Hanc enim cum conditoris ſui nomen præferre juſſerit MAJESTAS TUA, ejusdem celebritatem ſibi peculiariter cordi futuram ſatis oſtendit; eoq; iſthæc futuræ fœcunditatis rudimenta haut rejectum iri ſpes eſt, quo & cætera ejusdem ingenia minus verecundentur famam laceſſere, poſtquam de tanto ſibi tutelari Numine cautum intelligunt. Et ſane quod ejusmodi potisſimum monumento teneros annos inſignire MAJESTAS TUA voluerit, id & futuræ Tuæ magnitudini lætisſimo

præ-

præludit augurio, quasi recenti opus foret ac vegeta ingeniorum vi, quæ gestis Tuis dicendis sit defatiganda: & de MAJESTATIS TUÆ in pietatem, honestamq; animorum culturam propensione splendidissime testatur. Quanquam ad istam capessendam MAJESTAS TUA non modo excitato Musis novo delubro, sed & proprio exemplo cives suos excitatum it. Sane enim mirabundi percipimus, quam felici successu MAJESTAS TUA vividam istam capacissimi ingenij vim per omne sapientiæ genus circumferat, qua quidem imbui decorum aut proficuum

cuum fuerit illis, quos ſummo rerum humanarum faſtigio Deus deſtinavit. Jam primum ſincero de divinis ſenſu imbutus animus, ut ſupremi Numinis pace conciliata ſemper meminerit omnia ad ipſius placitum ac gloriam referre, atq; ita ſubjectum ſibi gregem moderari, ut ratio eidem conſtare poſſit apud illum, cui in reges ipſos imperium eſt. Simulq; perſpectum, ſanctisſima morum præcepta, quæ cum divinis myſteriis ſimul inculcantur, ita cum indole vitæ civilis conſpirare, ut iſta per imperantes æque ac cives expreſſa beatisſimum reip. ſtatū producere ſint idonea. Inde curæ fuit

haurire linguas, eruditarum animarum interpretes, intelligere vitæ humanæ genium, mores ac ſtudia mortalium expendere, quæ vis irritandi animos, componendiq;, quibus mediis civitati intus quies, adverſus exteros ſecuritas conſtet. Aliorum præterea exempla principum, ac inprimis Majorum tuorum bello ac pace egregie geſta perluſtrata, quæ & ſtimulos ad paria aut majora patranda ſubdere poſſent, & planisſimam deſignare viam offenſa procul ad immortalem gloriam graſſandi. Deniq; nec illa regiorum ſtudiorum poſtrema pars fuit, noſſe, quæ inſtituta mortalium

vitam

vitam temperent, quæ hominibus invicem obligatio, quibus legibus diversorũ inter se populorum negotia regantur, quæ causa aut compages civilium societatũ, quæ imperantium potestas, quod civium adversus hos, aut inter se vinculum. Quorum pleraq; cum isti libro deducere propositum fuerit, vel ipsa argumenti commendatione apud MAIESTATEM TUAM molliorem sibi admissionem pollicetur. Præsertim cum MAIESTAS TUA huic disciplinæ maximam dignationem addiderit, dum eandem in Regni sui Academiis publice doceri jussit. Scilicet quod indignum videretur, Ulpiani

ac Papiniani decretis omnia pulpita resonare; Creatoris O.M. leges, per congenitæ rationis lumen mortalibus insinuatas, incultu velut obsolescere, reliquarum utiq; legum fundamentum & norma, jura civilia nobilitate tantum excedentes, quantum omne genus humanum una civitate, totiusq; civitatis salus & tranquillitas singulorum civium incolumitate potior est. Et cum MAJESTAS TUA ad isthanc disciplinã in recens abs se instituta CAROLINA docendã lautis me conditionibus clementissime evocare dignata sit, non visa fuit ratio magis idonea expromendæ devotissimæ venerati-

oni

oni, eo nomine MAJESTATI TUÆ debitæ, quam si isthoc qualicunq; documento declararem, saltem voluntatis affatim esse, si qua tenuitas ingenij patiatur, aliquid ad exornandam, quæ commissa est, Spartam conferendi. Quod si conatus iste MAJESTATI TUÆ quocunq; nomine probatus fuerit, neq; cæterorum, qui æqui sunt, favorem despero, neq; iniquorum malevolentiam formidabo. Ita DEUS O. M. sceptrum MAJESTATIS TUÆ secundet, ut CAROLIS, GUSTAVISq; Tuis per gesta Tua non minus splendoris accedat, quam Familiæ, Regnoq; Tuo Ipsi intulerunt; TUAMq; MA-

JESTATEM cœlos adeuntem non niſi ſeri nepotes videant; poſtquam CAROLUM UNDECIMUM delicias & miraculum ſeculi præſentis, admirationem & exemplum futurorum abſolverit.

SACRÆ REGIÆ MAJESTATIS TUÆ

devotiſſimus & humillimus ſervus

SAMUEL PUFENDORF.

LECTORI BENEVOLO
S. P.

SI ingenio aut industriæ meæ satis confiderem, supervacuum foret rationes conquirere, quare & ego aliquid operæ sumserim circa excolendam & illustrandam nobilissimam atq; utilissimam disciplinam; quæ diu neglecta & fere ignorata hoc demum seculo dignitati suæ adseri cœpit: cum id apud omnis sat favoris habeat, de publico bene velle mereri. Enimvero cum tam celebri ferantur fama scriptores, qui primi lumen huic scientiæ intulerunt; causas hujus instituti exponere non abs re fuerit, ne vel actum agere, vel improbam adversus monumenta tam illustrium ingeniorum comparationem affectare videar. Et primo quidem cum quondã juvenilibus annis Elementa quædam hujus disciplinæ in lucem dare sustinuissem, non tam ex temeritate, aut irreverentia adversus eruditissimum seculum, qvam ut illi, qui mihi tunc bene cupiebant, qualecunq; haberent specimen, ex qvo occasionem me commendandi arripere possent; quæ apud plerosq; bonos excusationem ex ætatis atq; conatus simplicitate invenerunt: decorum sane videbatur, maturiore aliquo scripto prioris immaturitatem velut publice deprecari. Quo ipso etiam manifesti mendacij arguentur impuri cujusdam sycophantæ commenta, contra istud opusculum libello famoso disseminata. Etsi jam tum viri boni publicis quoq; scriptis calumniam istam ultro confuta-

futa-

futaverint; & mihi nunquam par visum fuerit, isti homini tantum dignationis addere, ut responsi quid eidem reponerem. Sed & illa causa me ad aliquid in hoc genere conandum impellere potuit, quod cum SERENISSIMUS ELECTOR PALATINUS ad isthanc disciplinam in Academia Heidelbergensi docendam clementissimo me evocasset, primumq; me ab eadem disciplina professoris titulum gerere jussisset; (qvo exemplo deinde alii eandem professionem Juris Naturalis & Gentium in suas Academias recepisse videntur:) omnino elaborandam mihi fuerit, ut ad eam disciplinam excolendã aliquid conferrem, quæ primo me interprete in publicas cathedras adscendisset. Et sane poterat adhuc illa suppeditare materiam, quæ non minus ingenij quam industriæ caperet; nec solum *σωματοποιεῖν*, quod Erudito cuipiam Viro visum, heic relictum. Equidem palmam hactenus tulisse judicatus fuit non præter meritum *Hugo Grotius*, qui & primus seculum ad istam disciplinam æstimandam evocasse videtur, & ita in eadem est versatus, ut circa magnam ipsius partem cæteris nil nisi specilegij laborem reliquerit. Quantumcunq; tamen ejus viri fama nobis cordi sit, qui & peculiari nomine ejusdem Filio obstricti sumus; fatendum tamen est, non pauca ab ipso plane esse præterita, quædam levi duntaxat brachio tractata, quædam deniq; admista, quæ & ipsum hominem fuisse arguerent. Inprimis autem non exiguam nobilissimo operi labem adspergunt, queis passim à receptis orthodoxæ Ecclesiæ sententiis diversus abit. Qui quidem magnorum ingeniorũ infelicissimus labor mihi semper

visus

visus fuit, circa divina aliquid novare; cum tanta aliarum rerum supersit copia, in qua alicui innoxie cornicū oculos configere liceat. Et per isthæc etiam vere ac utiliter dictis autoritas detrahitur, ac plurimorum asperrimæ censuræ provocantur, qui alias contra tales viros ne hiscere quidem digni erant. Conati quidem sunt Viri quidam docti editis ad istius libros *de jure belli & pacis* commentariis his defectibus mederi; quorum unus & alter operæ pretium fecit non spernendum. Aliis tamen longe utilius judicatum fuit, totam istam materiam denuo incudi subjicere, ac in novam formam refingere. Sic & *Thomas Hobbes* in operibus suis ad civilem scientiam spectantibus plurima habet quantivis pretij; & nemo, cui rerum ejusmodi est intellectus, negaverit, tam profunde ipsum societatis humanæ & civilis compagem rimatum fuisse, ut pauci priorum cum ipso heic comparari queant. Et qua à vero aberrat, occasionem tamen ad talia meditanda suggerit, quæ fortasse alias nemini in mentem venissent. Sed quod & hic in religione peculiaria sibi & horrida dogmata finxerit, hoc ipso apud multos non citra rationem sui aversationem excitavit. Quanquam & illud non raro contingere videas, ut ab illis maximo cum supercilio condemnetur, abs quibus minime lectus fuit, aut intellectus. *Joannes Seldenus* nemini fortasse secundus haberi posset, si ei propositum fuisset, eadem ἀκριβείᾳ jus naturale ad universum humanum genus, quam ad tradita Ebræorū accommodare. His ergo causis motus operi huic manum admovi, atq; universam hanc materiam eo, qui mihi commodissimus fuit visus, ordine digessi; atq; id laboravi, ut omnia solidis & perspicuis rationibus, quantum fieri potuit, confirmarem, & illa, in quibus antea laudati autores impegerant, declinarem. De cætero uti omnibus à quibus aliquid ad hoc opus spectans didici, bona fide suum restitui: ita in ejusmodi materia, in qua suo jure ratio regnat, nullius hominis autoritas tanta mihi videri potuit, quin id potius amplecterer, quo graviores rationes ducebant. Eoq; hautquidquam offensam metuo Virorum Eruditorum, qui adhuc in vivis sunt, popularium cumprimis meorum, quod non raro ab ipsorum placitis diversus abiverim, modeste tamen, & citra detrahendi studium, & ut non nisi rationem cum ratione contenderem. Atq; inde, quam in alios mihi sumsi liber-

 tatem,

tatem, aliis quoq; in mea lubens indulgeo. Neq; enim inter illud genus hominum meum profiteor nomen, qui statim in odia & iras effervescunt, si sua omnia velut ex tripode dicta non adorentur; aut qui intolerabili cum fastu crepare non dubitant; se nullos agnoscere errores. Id tamen denunciare non verear, postquam isthoc opus S. REGIA MAJESTAS adprobatione sua clementissime dignata est, me nullius præterea censoris autoritatem formidare. Atq; istis quidem, quos aut fastus cum ignorantia conjunctus, aut petulans quædam πολυπραγμοσύνη ad talia censenda propellit, promtissimum fuerit occinere illud; ne sutor ultra crepidam. Si qui alij ad ista carpenda accedere velint, illi solis rationibus mecum sibi agendum sciant. Neq; enim, si qui ex illis, queis divinas literas explicare injunctum, nonnullas quæstiones, ad hanc disciplinam proprie pertinentes, sibi definiendas sumsere, ideo aut hæ in articulos fidei potuerunt abire, aut sanæ rationi ultima earundem decisio subtrahi debet, aut ipsis majorem heic sibi autoritatem arrogare convenit, quam quibus isthæc ex professo aguntur. Neq; vero novitatis exprobratio, modo sana ratio addixerit, nobis in hisce magis defugienda aut metuenda est, quam illis, qui hocce seculo rem medicam, scientiam naturalem, & mathesin incognitis antea inventis immortali sua cum gloria illustrarunt. Quanquum antiquitati debitum me honorem non detraxisse constat, utpote qui passim antiquos potissimum autores dictorum meorum testes excitem. Recentiorum scriptorum nubem allegando cumulare, supervacuum visum. Inprimis autem quare illos hinc excluserim scriptores, qui inter sectæ Romanæ addictos mores sibi atq; conscientias hominum regendas sumsere, quos ipse *Grotius* & alii magno agmine in partes vocare gaudent; ejus rei ratio mihi apud cordatos satis puto constabit. Scilicet istis hominibus suorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypothesin substernere solenne est: sed præter illa, quæ à JCtis mutuari solent, frivolas ut plurimum quæstiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de coetero integras legiones suæ sectæ scriptorum allegasse præclarum habent, quorum unum si noveris, omnes noveris; ita omnes magno conatu magnas nugas agunt: ut tamen vix ulla sit quæstio, in qua isti in partes non discedant. Cujus instituti hæc est

arcana

arcana ratio, ut, postquam inter fundamenta sacræ istorum reipubl. est, hominum conscientias non ratione, sed autoritate sacerdotum regi, ubiq; in promtu sit autorum nubes, quæ qualemcunq; sententiam stabilire idonea sit, prout quemq; persuaderi ipsorum interest. Atq; inde de bono publico pessime mereri arbitramur, qui in tanta solidarum scientiarum luce ad istas adhuc nugas, regni tenebrarum fœtum juxta ac stabilimentum, juventutem manuducere laborant. Turpiter vero otio suo abutitur, & vulpes jungit ac hircos mulget, qui ista in utramq; partem disceptare, & cum sana ratione conciliare satagit. Cœterum id quoq; monere visum, me fundamentum universi juris naturalis posuisse socialitatem hominis; quod nullum aliud principium deprehenderem, ad quod admittendum, ipsa mortalium conditione suffragante, adigi possent omnes homines, quamcunq; demum circa divina persuasionem haberent. Neq; vero posito hoc fundamento, justo arctiores hujus disciplinæ videntur limites fore; id quod *Prodromus* magni cujusdam operis arguit. Equidem dicitur; *jus naturale societate esse antiquius.* Verum præterquam quod nihil repugnet, obligationem in altero existere, antequam existat objectum, in quod illa exerceri possit: etiam effatum Numinis, statim atq; primus hominum conditus fuit, extat: non est bonum hominem esse solum. Dantur sane & officia seu *virtutes tum adversus Deũ, tum cujuslibet adversus seipsum.* Verum cum religio, quatenus ad disciplinam juris naturalis pertinet, intra sphæram hujus vitæ terminetur; eo quoq; intuitu ad socialitatem referri potest, quatenus illa societatibus hominum efficacissimum vinculum præbet. Et quæ adversus seipsum homini observanda sunt, eundem utiq; societati commodiorem reddunt. Quænam autem sit illa *morum honestas & innocentia ubiq; & extra societatem servanda*, seu citra reflexionem ad alios homines, nondum dispicere potui. Quod additur; *societatem formare, & ad eam media adplicare, in naturæ arbitrio relictum; eoq; si societatis tantum esset jus naturale, fore mere voluntarium, arbitrarium, atq; mutabile*: id inane est. Nam natura hominis semper ad socialitatem in genere à Creatore determinata est; sed peculiares societates constituere atq; inire ex ductu rationis in hominum arbitrio relictum: per quod nullo modo jus naturale redditur arbitrarium. Quid porro

plani

planius est, quam hoc; naturam hominis, quatenus à Creatore sociialis facta est, esse regulam & fundamentum ejus juris, quod in societate tam universali, quam particulari sit sequendum. Neq; vero majorem firmitatem aut lucem huic disciplinæ inferunt, qui isthoc fundamentum commendant: *Ejus, quod naturaliter unumquodq; justum sit, ultimum argumentum esse ipsam naturam, quæ legem sui facit. Ductum naturæ sequendum, ac diligenter considerandum, ad quod ex se in moralibus ducat, unde nos cohibeat. Quocirca jus naturale quærendum in convenientia & disconvenientia cum natura. Naturam autem heic accipiendam, non ut per corruptam progeniem, & improbos mores nunc depravata est, sed quæ primitus concreata est integra & incorrupta.* Enimvero præterquam quod pleraq; hæc dicta videantur petere id, quod est in principio, & obscurum per æque obscurum explicare; etiam illud, naturam hominis primitus à Deo creatam fuisse integram, & post culpa hominis depravatam, quæstio facti est, de cujus veritate non nisi ex divinarum autoritate literarum constare potest. Et consequenter isthoc fundamentum illi tantum ex Christianis admittunt, qui cum nostris Ecclesiis peccatum originis agnoscunt. Ast cum hæc disciplina non solos Christianos, sed universum mortalium genus spectet; tale sane principium constituere convenientius fuerit, quod nemo, modo rationis compos sit, abnuere queat. Sed de isthac re judicium penes sapientes esto. Quod superest, uti bonos & cordatos viros huncce laborem meum suo favore dignaturos esse non despero; ita sicubi forte hallucinatus fuero, id ut humanæ conditionis imperfectioni adscribant, summopere peto; cum inhumana plane, ac vesaniæ proxima sit immanitas, propter unam aut alteram inutilem herbulam toti segeti ignem immittere. Neq; vero ea est mihi superbia, nec eam adhuc cani pertinaciam addunt, ut monitu sapientiorum aliquid didicisse, aut emendasse erubescendum mihi ducturus sim. B. V.

SAMU-

SAMUELIS PUFENDORFII
DE JURE NATURÆ ET GENTIUM
LIBER PRIMUS.
Præcognita ejus juris continens.

CAPUT PRIMUM.
DE ORIGINE ET VARIETATE ENTIUM MORALIUM.[1]

AD Philosophiam primam spectabat, siquidem genuinæ suæ indolis mensuram impletura erat, latissimas rerum definitiones tradere, ac easdem in certas classes congrue disponere, adjuncto, quæ cujusq; rerum generis in universum natura sit atq; conditio. Verum uti in classe quidem rerum naturalium sic satis hoc præstitisse videntur, qui eam disciplinam excolendam hactenus sumsere; ita res ipsa loquitur,

eosdem

eosdem circa entia moralia non pro istorum dignitate fuisse solicitos. Qvin multi de iisdem ne cogitarunt quidem; alij levi duntaxat brachio attigerunt, velut inania, aut nullius momenti figmenta. Cum tamen eorundem naturam maxime deceret intelligere hominem, cui talium producendorum data est facultas, & per cujus vitam istorum vis sese penitus diffundit. Ea res necessitatem nobis imponit, neglectam à plerisq; doctrinam heic præmittendi, quantum quidem instituto nostro sufficere videbitur. Saltem ne definitiones rerum moralium, quas dabimus, obscuritate aut novitate sua lectorem morentur, cui ejusmodi genera in vulgaribus libellis fortasse rarius occurrerunt. Quod si pleraq; isthæc delicatis innutriti literis fastidiant, & ad nova vocabula Latio ignota frontem contrahant, illos hanc veniam poscimus, ut si ipsos circa delicias suas quandoq; plus satis argutantes ferimus, etiam ijdem nos paulisper ἀκρίβειαν magis rerum, quam flosculos verborum sectantes tolerent. Nam qua ratione isthæc commodius exprimi possint, nondum dispicimus, ni per tædiosas ambages majore obscuritate eadem involvere velimus. Abs novitatis calumnia vindicabit nos illud *Ciceronis de finibus* l. 3. *Imponenda nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus usus vulgaris communisq; non sit, multam novitatem nominum esse.* Adductis dein exemplis tum artium liberalium, tum opificiorum subjungit: *quo magis hoc philosopho faciendum est: ars enim philosophia est vitæ: de qua disserens accipere verba de foro non potest.* Sed & si quis nullo modo isthæc tetrica digerere valet, ei licebit, his omissis ad planiora statim transire.

§. 2. Res igitur omnes, quarum complexu hoc universum componitur, uti suis constant principiis, quæ cujusq; essentiæ constituendæ assignavit, & attemperavit Creator O. M.: ita earum quælibet suas habere affectiones, ex dispositione ac habilitate substantiæ redundantes, nec non in certas sese actiones pro modulo virium à Creatore inditarum effundere deprehenditur. Illas naturales solemus vocare; postquam naturæ vocabulo designari suevit tum ipsa rerum creatarum universitas, tum modus ille & actus rerum, ex congenitis ipsarum viribus fluens: per quas producuntur infinitæ illæ motuum varie-

varietates, quibus omnia in hocce universo agitari cernimus. Ac cætera quidem, quæ operationes suas vel citra omnem sensum, vel cum sensu tantum directo, aut parum exquisite reflexo, exercent, solo naturæ instinctu aguntur, suasq; actiones modis quibusdam à se ipsis inventis temperare hautquidquam norunt. Ast homini uti præter insignem corporis habilitatem datum est singulare mentis lumen, cujus ope res posset accuratius comprehendere, eas inter se conferre, ex notioribus ignotiora colligere, deq; rerum convenientia inter se judicare; nec non ut motus suos non ad eundem semper modum cogeretur exserere, sed eosdem expromere, suspendere, ac moderari valeret, prout videretur; ita eidem homini indultum adminicula quædam invenire aut adhibere, quibus utraq; facultas insigniter adjuvaretur ac dirigeretur. Quid notionum inventum fuerit sublevando intellectui, ne per infinitam rerum varietatem confunderetur, aliorum est curatius tradere. Nobis illud jam est dispiciendum, quomodo ad dirigendos voluntatis potissimum actus certum attributi genus rebus & motibus naturalibus sit superimpositum, ex quo peculiaris quædam convenientia in actionibus humanis resultaret, & insignis quidam decor atq; ordo vitam hominum exornaret. Et ista attributa vocantur *entia moralia*, quod ad ista exiguntur, & ijsdem temperantur mores actionesq; hominum, quo diversum ab horrida brutorum simplicitate habitum faciemq; induant.

§. 3. Exinde commodissime videmur entia moralia posse definire, quod sint modi quidam, rebus aut motibus physicis superadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potissimum & temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum, & ad ordinem aliquem ac decorem vitæ humanæ conciliandum. *Modos* dicimus. Nam concinnius nobis videtur ens latissime dividere in substantiam & modum, quam in substantiam & accidens. Modus porro uti substantiæ contradistinguitur; ita eo ipso satis patet, entia moralia non per se subsistere, sed in substantiis, earumq; motibus fundari, ipsasq; certa duntaxat ratione afficere. Cæterum modorum alii ex ipsa re naturaliter velut profluunt, alij per potentiam intelligentem rebus modisq; physicis superadduntur. Quod enim intellectu præditum est, id ex

id ex reflexa rerum cognitione, earundemq; inter se collatione tales potest notiones formare, quæ ad dirigendam facultatem homogeneam sunt idoneæ. Et ex hoc genere quoq; sunt entia moralia. Quorum primum autorem merito DEUM O. M. dixeris, qui utiq; noluit, ut mortales hanc vitam sine cultu, sine more, ad brutorum instar transirent; sed ut ista, & eorundem actiones certa ratione forent temperata: id quod citra entia moralia fieri nequibat. Pleraq; tamen arbitrio ipsorum hominum post superaddita, prout vitæ humanæ excolendæ, & velut in ordinem digerendæ, talia introduci profictuum videbatur. Hinc etiam finis eorundem patescit, qui non est, uti entium physicorum, perfectio hujus universi, sed peculiariter perfectio vitæ humanæ, quatenus præ brutorum vita decori cujusdam ordinis capax erat; utq; in re maxime vaga, qualis est motus animi humani, concinna aliqua harmonia inveniretur.

§. 4. Porro uti modus originarius producendi entia physica est creatio; ita modum, quo entia moralia producuntur, vix melius possis exprimere, quam per vocabulum *impositionis*. Scilicet quia illa non ex principiis intrinsecis substantiæ rerum proveniunt, sed rebus jam existentibus & physice perfectis, eorundemq; effectibus naturalibus sunt superaddita ex arbitrio entium intelligentium, adeoq; unice per eorundem determinationem existentiam nanciscuntur. Ac per eadem ipsis certi quoq; effectus assignantur, qui iterum eorundem lubitu possunt deleri, nulla mutatione physica in re, cui erant superadditi, proveniente. Unde vis operandi, quæ illis inest, non in hoc consistit, ut intrinseca sua efficacia motum aliquem physicum, aut mutationem in re aliqua immediate producant; sed tum in eo, ut pateat hominibus, qua ratione libertas actionum ipsis sit moderanda; tum ut peculiariter reddantur habiles ad commodum vel incommodum aliquod recipiendum, vel etiam ad certas actiones adversus alium cum peculiari effectu exercendas. Et efficacia quidem entium moralium à DEO institutorum inde fluit, quod penes ipsum, tanquam creatorem fuerit libertatem voluntatis, quam homini concedere placuerat, certis limitibus circumscribere, & reluctantem intentato aliquo malo versus eam, quam ipse vult, partem flectere. Sed & homines abs sese inventis vim

tis vim potuerunt addere, per suas vires repræsentato aliquo malo ei, qui sese istis conformare detrectaverit.

§. 5. Cum igitur entia moralia sint instituta ad conciliandum ordinem vitæ mortalium; cui fini requiritur, ut & illi, queis ad eam normam est vivendum, certo se modo invicem habeant, & actiones suas certo modo regant, & deniq; circa res, quarum in vita humana usus est, certo modo sese gerant: ideo eadem potissimum velut inhærere intelliguntur *hominibus*, ipsorumq; *actionibus*, & aliquatenus *rebus*, per naturam, aut adjuvante eam industria hominum, productis. Quamvis autem juxta hæc tria subjecta eorundem divisio non absurde poterat institui; concinnius tamen visum fuit, ad normam entium physicorum ista quoq; moralia in classes redigere. Idq; tum quia in illa majori studio inquisivere philosophi, sic ut ex eorundem comparatione hisce multum lucis accedere possit; tum quia vix aliter quam ad analogiam entium physicorum intellectus noster materiæ immersus moralia concipere valet.

§. 6. Etsi autem entia moralia non per se subsistant, adeoq; in universum non in classe substantiarum, sed modorum sint censenda: deprehendimus tamē quædam concipi ad modum substantiarum, quia in iis alia moralia videntur immediate fundari pari fere ratione, qua substantiis corporeis quantitas & qualitates inhærent. Verum quemadmodum substantiæ physicæ velut supponunt spatium, in quo suam quam habent naturalem existentiam ponunt, & motus suos physicos exercent: ita ad harum analogiam etiam personæ potissimum morales dicuntur, & intelliguntur esse in *Statu*; qui itidem iis velut supponitur aut substernitur, ut in eo actiones atq; effectus suos exserant. Inde natura status non incongrue exprimi potest, quod sit ens morale suppositivum, ob analogiam, quam habet cum spatio; quod itidem non videtur aliquod ens primarium, sed eo destinatum, ut cæteris velut substernatur, eaq; certo modo sustineat. Sic & certi status sunt instituti non propter se, sed ut in iis personæ morales existere intelligantur. Quanquam in eo differat status à spatio, quod hoc sit quoddam substantiæ genus immobile, & extensum primo ac per se, quod etiam sublatis rebus naturalibus existere queat; status vero (ut & cætera mora-

lia formaliter considerata & quà talia) modi & atttibuti duntaxat rationem obtineat, ita ut remotis personis, quæ in statu illo morali esse intelliguntur, ipse quoq; status existentiam suam vix amplius tueri posse videatur.

§. 7. Porro uti spatium duplex est; unum secundum quod res *ubi* esse dicuntur, aut in loco, v. g. hic, illic; alterum secundum quod dicuntur esse *quando*, aut in tempore, v. g hodie, heri, cras: ad eundem modum duplicis esse generis statum animadvertimus, unum qui notat *ubi* morale, seu qui cum loco aliquam habet analogiam; alterum qui notat respectum ad tempus, quatenus ex eo moralis aliquis effectus redundat in illos, qui in isto tempore existere dicuntur. Prior status loco analogus considerari potest vel *indeterminate*, quatenus duntaxat ex qualitatibus moralibus resultat: vel *determinate*, quatenus etiam respectum ad quantitatem aliquam moralem & comparationem involvit. Status hominis indeterminate consideratus est vel *naturalis*, vel *adventitius*. Naturalem hominis statum vocamus, non quod is citra omnem impositionem ex physicis principiis essentiæ humanæ fluat; sed quod ex impositione Numinis, non ex arbitrio hominum, hominem statim ab ipsa nativitate comitetur. Solemus autem statum hominis naturalem considerare vel *absolute*, vel *in ordine ad alios homines*. Priori modo consideratum statum hominis naturalem tantisper, cum commodiore vocabulo destituamur, vocabimus humanitatem, seu conditionem illam, in qua homo esse constitutus intelligitur, dum eximium præ aliis animantibus eum esse voluit Creator. *Cicero off.* I. *Nobis personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, præstantiaq́, animantium reliquorum.* Ex quo statu fluit, quod homo debeat esse creatura autorem sui agnoscens, colensq́; & ipsius opera admirans; quodq́; diversa planè à brutis ratione vita eidem sit exigenda. Huic statui vita & conditio bestiarum opponitur. *In ordine autem ad alios homines* consideratus naturalis status ille dicitur, prout intelliguntur homines se invicem habere ex nuda illa & universali cognatione, quæ ex similitudine naturæ resultat, ante factum aliquod aut pactum humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuerit obnoxius. Quo sensu in statu naturali invicem vivere dicuntur, qui neq; commu-

nem habent dominum, & quorum unus alteri non est subjectus, quiq; inter se neq; beneficio neq; injuria sunt cogniti. *Adventitius* autem status est, qui nascentibus, aut jam natis facto aliquo humano supervenit. Cujus divisiones infra commodius adducentur. Ubi obiter observandum, non esse quod putet aliquis, statum naturalem posteriori sensu nunquam extitisse, aut existere posse, ideo quod nunquam extiterint plures homines, qui nuda illa naturæ similitudine, prout à cognatione abstrahit, citra vinculum adventitium inter se fuerint conjuncti. Evam quippe Adamo vinculo conjugali fuisse sociatam. Ex hisce descendentes per communionem sangvinis & stirpis, cognationemq; arctius coaluisse. Verum sciendum, vinculum illud ex cognatione resultans paulatim inter eos exolescere, qui longe à communi stirpe sunt remoti; nec idem ulterius fere judicatur vim aliquam obtinere, quam quousq; isti exprimendo peculiaria homines vocabula invenerunt. Adeoq; licet ab initio generis humani ille status actu non extiterit; idem tamen deinceps lapsu temporum emersit, postquam communis stirpis memoria, aut ex eadem ortæ necessitudinis sensus foret extinctus.

§. 8. Quanquam autem omnis status respectum aliquem & habitudinem involvat adversus alios in eo, qui in statu esse dicitur; cum quemlibet statum comitetur jus aut obligatio aliqua, quæ sine objecto, in quo vim suam exserat, non intelligitur: magis expresse tamen quidam status respectum erga alios homines notant; quibus scilicet simul exprimitur modus, quo sua negotia invicem expediunt homines. Uti sunt præcipue *pax*, & *bellum*. Pax quippe est status ille, quo homines inter se quiete, & citra injurias violentas agunt, & quæ invicem debent, velut ex obligatione & ultro præstant. Bellum contra est status injurias violentas mutuo inferentium & propulsantium, aut quæ sibi debentur vi extorquere nitentium. Dividi potest *pax* in *communem*, quæ adversus quoslibet homines per sola officia, ex mero jure naturæ fluentia, colitur: & *peculiarem*, quæ expressis fœderibus, & certis præstationibus constat. Quæ iterum est vel *interna*, inter membra ejusdem reipublicæ: vel *externa*, erga alios extra nostram remp. constitutos, amicos vulgares, aut peculiares ac fœderatos. *Bellum* aliquod

quod *commune* aut universale omnium in omnes inter homines non datur; cum illud sit consectarium status bestiarum. Bellum *particulare*, quod in certos duntaxat homines geritur, est vel *internum* seu civile, vel *externum*. Illud geritur inter ejusdem reip. membra; hoc inter eos, qui eadem civitate non continentur. Quando suspenduntur actus bellici, statu manente, *induciæ* vocantur.

§. 9. *Determinate* considerari possunt aliqui status prout adjunctam habent intensionem aut remissionem existimationis, seu prout multum aut parum honorifici censentur. Cum enim quemlibet statum aliqua jura aut obligationes comitentur: eo splendidior plerumq; censetur status, quo plura & validiora jura is adjuncta habuerit; aut si obligationes eo tendant, ut tales teneatur præstare operas, quæ insignem vim animi aut ingenij requirunt. Contra quæ crasso labore obeuntur, ut plurimum parum dignationis habere judicantur.

§. 10. Posterius genus status, quod respectum ad tempus habet cum effectu morali consideratum, dividi potest. 1. in *junioratum* & *senioratum*. Quorum uterq; dicitur vel in respectu ad durationem existentiæ in vita humana, vocaturq; ætas; cujus gradus infantia, pueritia, adolescentia, juventus, ætas virilis, stata, vergens, senilis, decrepita: vel in respectu ad statum aliquem adventitium, prout quis diu in eo fuit versatus. 2. In *majorennitatem*, quando quis per ætatem censetur idoneus ad bona sua proprio Marte administranda; & *minorennitatem*, cum quis tutore adhuc aut curatore opus habet, eo quod ob judicij imbecillitatem, aut affectuum in vana impetum rebus suis non satis dextre præesse posse præsumatur. Cui statui apud diversos populos diversi termini constituti deprehenduntur. A minorennitate differt ætas doli capax, cui itidem in universum certus terminus assignari nequit. Memorabilem modum doli explorandi refert *Ælianus* l. V. c. 16. *Puer cum auream laminam, quæ ex Dianæ corona deciderat, sustulisset, in judicium adductus est. Judices igitur crepundia, talos, & laminam auream proposuerunt puero: qui cum iterum ad aurum se contulisset, plexus est tanquam sacrilegus.*

§. 11. Antequam ad alia discedamus, illud quoq; monendum videtur, quod ob inopiam vocabulorum uno eodemq; nomine frequenter

qventer cogamur exprimere & statum, & attributum statui proprium. Qvæ tamen revera distincta sunt, & diverso modo concipiuntur. (*Seneca de beneficiis* l. 2. c. 34. (*Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis, commodatisq́.*) Sic v. g. libertas pro statu concipitur ad analogiam spatij; pro facultate agendi ad modum qualitatis activæ. Sic nobilitas alias notat statum, alias attributum personæ, quod ad modum patibilis qualitatis concipitur. Sed nec illud prætereundum, quemadmodum una persona in pluribus statibus simul existere potest, modo obligationes, quæ status illos comitantur, sibi invicem non adversentur: ita obligationes, qvæ uni cuipiam statui adhærent, posse ex diversis principiis per partes derivari. Unde haut statim ille, qvi obligationes ex uno aliqvo principio fluentes colligit, reliqvis prætermissis, ejusmodi format statum, cui præter eas, qvarum ipse meminit, nullæ possint adhærere obligationes aut debeant. Sic qvi ex solis Scripturis Sacris partes officij sacerdotum colligit, hautqvidqvam negat, ad illa qvoq; obeunda eosdem obligari, qvæ ex constitutionibus singularum civitatum reqviruntur. Sic & nos, qvi heic illa duntaxat hominis officia tradimus, qvorum necessitas ex lumine rationis colligi potest, neqvaqvam pertendimus, ejusmodi statum hominum unqvam extitisse, aut jam esse posse aut debere, in qvo solæ istæ obligationes in eundem caderent. Qvanqvam illud fortasse supervacuum fuerit multis inqvirere, an talis status hominum existere unqvam debuerit. Neq; enim ita liqvido probatum adhuc est, qvod aliqvi tradunt; *si homo mansisset in statu sanctitatis primævæ, solam naturæ legem uti ab initio illum rexit, ita recturam deinceps fuisse, nisi quod una aut altera positiva accedere poterat.* Nescio enim an probabile sit, genus humanum, utut peccati expers, perpetuo intra unius horti spatia ævum fuisse exacturum, fructibus sponte enatis victitans, nec per industriam ac varias artes inventas cultura vitæ allata. Qvid enim, hominibus multiplicatis, particulares societates, rerump. instar habentes, sanctitati obstitissent, nondum dispicio. Ast istiusmodi societates sine legibus positivis intelligi non posse videntur.

§. 12. Entia moralia, qvæ ad analogiam substantiarum concipiuntur, dicuntur *personæ* morales, qvæ sunt homines singuli, aut per

vinculum morale in unum ſyſtema connexi, conſiderati cum ſtatu ſuo aut munere, in quo in vita communi verſantur. Sunt autem perſonæ morales vel *ſimplices* vel *compoſitæ*. Simplices pro diſcrimine ſtatuum vel munerum, in quibus verſantur, ſunt vel *publicæ* vel *privatæ*, prout ipſorum munus immediate ad uſum ſocietatis civilis, aut proprium cujusq; commodum ſpectat. Perſonæ publicæ ex uſu populorum Chriſtianorum diſpeſcuntur in *politicas* & *eccleſiaſticas*. Illæ ſunt vel *principales* vel *minus principales*. Inter illas quædam cum ſummo imperio remp. regunt; quædam poteſtate à ſummo imperio delegata partem aliquam imperij exſeqvuntur, quos magiſtratus proprie accepto vocabulo dicunt; vel circa recte gubernandam remp. conſilia ſuggerunt. *Minus principales* operam minus nobilem reip. & magiſtratibus ut talibus præſtant. In bello magiſtratibus reſpondent duces ſuperiores & inferiores, quibus ſubſunt milites gregarij; quos inter perſonas publicas eo reſpectu poſſis referre, quod per ſummam poteſtatem civilem immediate aut mediate autorantur ad arma pro rep. ferenda. Peculiaris quoq; ſpecies perſonarum politicarum eſt, quas dicere poſſis *repræſentativas*, ideo quod perſonam aliorum referant; quæ ſcil. poteſtate & autoritate agendi ab aliquo inſtructæ, hujus vice negotia expediunt eodem cum effectu, ac ſi ab illo ipſo eſſent confecta: ut ſunt legati, vicarij, ſyndici, & ſimiles. Iſtorum inſtar aliquod inter privatas perſonas gerunt tutores & curatores, quatenus pupillorum & minorum res atq; negotia adminiſtrant. Quo loco minus recte monet *Hobbes Leviathane* c. XVI. in civitatibus non raro contingere, ut quis repræſentet & gerat perſonam rei cujusdam inanimatæ, quæq; adeo per ſe perſona non eſt, puta Eccleſiæ, Noſocomij, pontis. &c. Nam non neceſſarium videtur, per fictionem quandam iſtarum rerum aliquam perſonam conſtitui; cum ſimpliciſſime dicatur, à civitate certis hominibus injunctam curam colligendi reditus iſtis rebus ſervandis deſtinatos, & quæ eo nomine oriuntur actiones perſequendi aut excipiendi. Quæ perſonarum eccleſiaſticarum ſit varietas, cuivis agnoſcere in proclivi eſt, prout religioni alicui innutritus fuerit. Quid perſonarum quoq; ſcholæ generent, neminem eruditum fugere poteſt. Privatarum perſonarum magna eſt varietas. Præ-

cipuæ

cipuæ illarum differentiæ desumuntur 1. ex negotio, quæstu aut artificio, circa quod quis est occupatus, & unde rem facit, quod est vel ingenuo dignum, vel cum sordibus conjunctum. 2. Ex conditione seu situ quasi morali, quo quis utitur in civitate. Quo intuitu alius est civis, pleno aut minus pleno jure; alius inquilinus, alius peregrinus. 3. Ex conditione in familia; quo respectu aliquis est paterfamilias, qui mariti, patris ac heri personam simul complecti potest, alia uxor, alius filius, & servus; quæ sunt membra velut ordinaria familiæ, quibus extra ordinem accedit interdum hospes. 4. Ex stirpe; unde sunt nobiles, quorum diversis in civitatibus diversi gradus: & plebeij. 5. Ex sexu & ætate. Hinc est puer, juvenis, vir, senex: illinc mas, fœmina. Quanquam enim sexus & numerus annorum non sit ex impositione; ista tamen inter homines in vita communi aliquid moralitatis involvunt, quatenus diversos sexus diversa decere intelliguntur, alioq; modo dispari cum sexu agere convenit.

§. 13. Persona moralis *composita* constituitur, quando plura individua humana ita inter se uniuntur, ut quæ vi istius unionis volunt aut agunt, pro una voluntate, unaq; actione, non pro pluribus censeantur. Idq; tunc fieri intelligitur, quando singuli voluntatem suam voluntati unius hominis aut concilij ita subjiciunt, ut pro omnium voluntate & actione velint agnoscere, & ab aliis haberi, quicquid iste decreverit aut gerit circa illa, quæ ad unionis ejus naturam ut talem spectant, & fini ejusdem congruunt. Unde est, quod cum alias ubi plures quid voluerint, aut egerint, tot voluntates & actiones extare intelligantur, quot numero personæ physicæ seu individua humana ibi numerantur; in personam tamen compositam coalitis una voluntas tribuatur, & quæ ab illis ut talibus proficiscitur actio, una censeatur, utut plura individua physica ad eandem concurrerint. Hinc etiam ejusmodi persona composita jura ac bona peculiaria potest ac solet obtinere, quæ hautquidquam singuli ex isto corpore, quà tales, sibi arrogare aut vindicare possint. Sed & illud heic observandum, quemadmodum corpora physica manent eadem, etsi successu temporis per varias particularum accessiones ac decessiones tacitis momentis non parum in iis fuerit mutatum; sic per particularem individuorū successionem non desinere eandem manere

personam, nisi uno & eodem tempore talis mutatio ingruat, quæ prioris corporis rationem penitus tollat. Qua de re alio loco pluribus. Personas porro morales seu societates ad modum personarum simplicium dividere possumus in *publicas* & *privatas*. Illæ iterum sunt vel *sacræ* vel *politicæ*. Inter sacras alias possumus vocare *generales*, ut est ecclesia catholica, ecclesia particularis vel certis civitatum terminis comprehensa, vel publicis confessionum formulis distincta: vel *speciales*, ut sunt concilia & synodi, consistoria, presbyteria &c. Societas politica itidem est vel *generalis*, ut respublica, cujus multæ species, simplices, compositæ, regulares, irregulares; vel *particularis*, ut Senatus, ordo equestris, tribus, parlamentum &c. Societas *sagata* dicitur exercitus, cujus partes sunt legio, turma, cohors, manipulus, &c. Societates *privatæ* non solum sunt familiæ, sed & in civitatibus quæ vocantur collegia, puta mercatorum, opificum, & similia. Omnes species minutatim heic colligere, operæ pretium non videbatur.

§. 14. Id porro circa naturam personarum moralium simplicium observabimus, quemadmodum unus idemq; homo in diversis statibus, sibi invicem non repugnantibus, esse potest: ita unus idemq; simul plures velut personas gerere potest, modo munia, quæ personas illas comitantur, ab eodem simul obiri queant. Nam uti ex naturali ratione idem non potest esse maritus & uxor, filius & filia; nec ex morali ratione simul dominus & servus, judex & reus, actor & testis: ita nil prohibet, quo minus idem simul esse queat v. g. domi paterfamilias, in curia senator, in foro advocatus, in aula consiliarius. Scilicet quatenus singula ista munia totum hominem non requirunt, sed distinctis temporibus commode obeuntur. Huc aliquo modo facit illud *Ciceronis Offic.* I. *Intelligendum est, duabus quasi nos à natura indutos esse personis: quarum una communis est, ex eo quod omnes participes sumus rationis, præstantiæq; ejus, qua antecellimus bestiis. Altera autem, quæ proprie singulis est tributa.* His *tertia adjungitur, quam casus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismetipsis judicio nostro accommodamus. Idem de Oratore: tres personas unus sustineo, meam, adversarii, judicis.* Atq; ea ratione sapientiores gentilium πολυθεότητα, quam rationi repugnare satis intelligebant, excusatum iverunt; scilicet ut in eodem numine

mine plures velut personæ conciperentur, prout per diversas operationes in rerum natura sese illud exserit. *Maximus Tyrius dissert.* 23. Θεῶν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα, *Deorum una natura, sed multa sunt nomina. Nos vero à subsidio, quod hominibus præstant, singulis eorum, quæ nostra est ignorantia, nomina imponimus. Aliter alius Deorum appellatur.* Sed & hoc ex natura impositionis facile intelligitur, quando alicui homini nova persona velut induitur, non fieri in ipso physicam quandam mutationem, aut novas in eo qualitates physicas produci, veteresvè augeri: sed quicquid novi heic generatur, id intra sphæram rerum moralium subsistit. Sic quando aliquis consul renunciatur, non ideo fit prudentior, neq; si Magistratu abierit, simplicior; etsi aliqui observarint, multorum actiones ex splendore muneris non parum ponderis mutuari, & aliquos cum imperio, & privatos non eosdem visos. Id quod tamen ego inter deceptiones velut opticas, quas adparatus inanium efficit, retulerim. Qvomodo rustici ad efficaciam medicamentorum etiam doctoris titulum aliqvid facere credunt. Nisi qvod sæpe ingenia quædam magnitudine negotiorum excitentur, otio obtorpescant, Vid. *Cornel. Nepos Alcibiade* c. 1. n. 3. 4. Qvin tamen Deus, si ipse alicui peculiarem imponat personam, eidem qualitates, moralium mensuram supergressas, addere possit, & soleat, dubitare non licet. vid. *Exod.* III. IV. *Deut.* XXXIV. 9. I. *Sam.* X. 6. 9. *Matth.* X. 1. 19. 20.

§. 15. Monendum deniq; & hoc videtur, homines personarum moralium quasdam velut umbras & simulacra quandoq; fingere, qvæ istas per ludicrum repræsentent. Unde factum, ut personæ vocabulum sibi peculiariter scena vindicarit. Fictæ autem personæ essentia in eo consistit, ut alterius seriæ personæ habitus, gestus, oratio dextre exprimatur; sicut & omnis ipsius adparatus non nisi ludicram faciem præ se fert; & quæ abs tali aguntur, aut dicuntur, nullum post se effectum moralem relinqvunt, sed sola repræsentationis dexteritate æstimantur. Ast veras personas morales qvæ producit impositio hautqvidqvam ita est libera, qvin ejusmodi qvalitates debeat præsupponere, qvæ aptæ sint, ut solidus aliquis effectus in vita humana inde proveniat Et illas qui circa constituendas personas respicere neglexerit, per vecordem petulantiam mortalibus insultare est censendus. Sic

poterat Caligula neqvam aliquem & ſtolidum hominem conſulem creare, dummodo civis Romanus ille foret, & inania ſaltem iſtius muneris obire noſſet. Aſt qvod eqvo ſuo Incitato conſulatum qvoq; deſtinaret, id vero furor, & inſipida petulantia erat. Non minus, qvam qvod eidem patrisfamilias perſonam indueret, data familia, domo ac ſuppellectile, qvo invitati ejus nomine lautius acciperentur, vid. *Suet. Calig.* c. 55.

§. 16. Enimvero ut *res*, qvatenus ſub objectum juris veniunt, in cenſum entium moraliũ propriè referam⁹, opus non videtur. Non enim, qvemadmodum homines ob diverſum ſtatum aut munus tanqvam diverſæ perſonæ concipiuntur; ita res qvoq; aliter concipimus, prout noſtræ, aut alienæ, aut nullius intelliguntur. Scilicet quando quædam res dominium ſubierunt, reliquæ dominio vacuæ fuerunt relictæ, non nova qvalitas ipſis rebus impoſita debet intelligi, ſed potius introducta rerum proprietate moralis aliqva qvalitas inter homines cœpit exiſtere, qvæ hos qvidem afficeret, in rebus autem duntaxat terminaretur. Uti enim, qvum res in communione primæva forent, homini jus erat, in medio poſita occupando uſibus ſuis adplicare: ita dominio conſtituto jus peculiare fuit datum domino de re diſponendi, & in reliquis non dominis enata obligatio ab eadem re abſtinendi. Res autem ipſæ non niſi denominationem aliqvam extrinſecam inde ſunt ſortitæ, prout iſtius juris & obligationis objectum conſtituunt. Sic quando certæ res dicuntur religioſæ & ſacræ, non in ipſis rebus inhæret qualitas moralis, & ſanctimonia, ſed hominibus tantum incumbit obligatio eas res certo modo tractandi; qvæ obligatio qvando remittitur, in promiſcuum uſum illæ iterum recidere intelliguntur. Si qvis tamen omnino res qvasdam morales dicendas contenderit, is ita erit explicandus, ut moralitas non formaliter, ſed objective duntaxat rebus tribuatur.

§. 17. Hactenus de entibus moralibus, quæ concipiuntur ad analogiam ſubſtantiarum. Diſpiciendum jam de ijs quoq;, quæ & formaliter ſunt modi, & ut tales concipiuntur. Videntur autem modi commodiſſime poſſe diſtribui in *affectivos*, & *æſtimativos*: ſecundum illos perſonæ certa ratione affectæ intelliguntur, ſecundum hos perſonæ & res æſtimari aptæ ſunt. Illi vocabulo *qualitatis*, hi *quantitatis* latiſſime accepto veniunt. Qualitates, quantum noſtro inſtituto ſufficit,

cit dividi possunt in *formales*, & *operativas*. Illæ sunt, quæ non tendunt aut ordinantur ad actum & operationem aliquam, sed tantum ad instar nudæ formæ subjecto conveniunt, & tribuuntur. Unde istas quoq; attributa simplicia possis vocare. Operativa qualitas est vel *prima* vel *orta*. Illa est, secundum quam res apta aut efficax esse concipitur ad actum; & est vel *interna*, vel *externa*, quam etiam dicere possis patibilem qualitatem moralem. Orta est, quæ à prima provenit; ut actus.

§ 18. Inter attributa moralia eminent *tituli*, quibus designantur discrimina personarum in vita communi secundum æstimationem ac statum. Hi in duplici potissimum differentia deprehenduntur. Quidam enim directe notant intensionem existimationis personarum in vita communi, earumve qualitates peculiares; statum autem connotant & innuunt, clarius aut obscurius, prout ille titulus paucis aut pluribus statibus assignari svevit. Uti sunt nomina adjectiva, quæ vocabulis personarum honoris causa solent adjungi, v. g. serenissimus, eminentissimus, illustrissimus, &c. Quidam autem tituli directe notant aliquem statum, aut situm seu locum peculiarem in statu, indirecte vero connotant intensionem existimationis, quæ illi statui aut officio solet adhærere: ut sunt nomina personarum moralium, saltem honorificum statum obtinentium. Quæ heic spectantur non tam in se, quatenus sunt notiones alterius intellectui statum & officium alicujus personæ repræsentantes; quam quatenus ex impositione hominum jura, potestatem, ac munus denotant ejus, cui tribuuntur. Inde non est prorsus de nihilo, quod interdum magno ardore super titulis inter homines pugnatur; ideo quod titulo denegato, denegari quoq; alicui intelligantur status, munus, potestas atq; jura, quæ iste titulus exprimere aut innuere solet. Id autem accurate heic observandum, quod circa plerosq; titulos impositio non sit perpetua & uniformis, sed apud diversos populos, aut apud eosdem diversis temporibus magnopere variet. Sic prioris generis tituli apud majores nostros oppido quam simplices & modici; & quod olim viro principi satis erat, hodie mediocri scribæ fastiditur. Inde ejusmodi titulorum incrementa non semper augmentum dignitatis arguunt; sed ubi, titulis gliscentibus,

res

res ipſa permanſit, iſtorum valorem minuiſſe eſt cenſendum. Qvin & in poſterioris generis titulis ſæpiſſime contingit, ut titulus maneat, res ipſa, ſeu dignitas, & jus non parum augeatur, aut decreſcat. Sed & hoc freqventiſſimum eſt, ut apud diverſas civitates eodem vocabulo diverſus dignitatis gradus exprimatur. Unde valde imperitum foret, omnes, qvi ubiq; locorum eundem titulum gerunt, eadem claſſe cenſere. Eſt & hoc obſervandum, aliqvando alicui nudum titulum tribui ſine re, ſeu ſine functionibus & emolumentis illis, qvæ alias iſtum titulum comitari ſolent; eo duntaxat fine, ut exteriora inſignia & certum inter cives ſuos locum per eum conſeqvatur. Circa titulos deniq; familiarum principalium in Europa potiſſimum contingit, ut idem titulus aliqvando notet proſapiam ſimul cum poſſeſſione nominatæ ditionis, aliqvando proſapiam citra poſſeſſionem cum ſolo jure, ubi ordo tetigerit, ſuccedendi.

§. 19. Operativæ qvalitates morales ſunt vel *activæ*, vel *paſſivæ*. Illarum nobiliſſimæ ſpecies ſunt *poteſtas, jus,* & *obligatio*. *Poteſtas* eſt, qva qvis aliqvid legitime, & cum effectu morali agere poteſt. Qvi effectus eſt, ut alteri adferatur obligatio aliqvid exeqvendi, aut actiones ab altero exercitas admittendi, vel non impediendi; aut ut valeat in alterum conferre facultatem aliqvid agendi aut habendi, qvæ antea aberat. Eſt enim hæc qvalitas maxime velut diffuſiva ſui. Dividitur poteſtas ratione efficaciæ in *perfectam* & *imperfectam*. Illa eſt, cujus exercitium etiam per vim adſeri poteſt adverſus illos, qvi eandem illegitime impedire aggrediuntur, (vis autem in civitatibus exſeritur potiſſimum per actionem, extra civitates per bellum.) Hæc eſt, cujus exercitio ſi qvis illegitime fuerit prohibitus, inhumaniter qvidem tractatur, ita tamen ut ad idem aſſerendum actionem, aut bellandi jus non habeat, niſi forte, qvod eidem efficaciæ deeſt, neceſſitas ſuppleverit. Dein intuitu ſubjecti poteſtas dividitur in *perſonalem* & *communicabilem*. Illa eſt, qvam qvis in alterum legitime transferre non poteſt. In qva ipſa tamen nonnullæ differentiæ occurrunt. Qvædam enim poteſtates ita arcte cum perſona ſunt conjunctæ, ut earum actus per alium recte exerceri omnino neqveant. Talis eſt poteſtas mariti in corpus uxoris, quam per vicarium obire leges hautqvidqvam

quam admiserint. Quarundam autem, etsi ipsæ quoad κτῆσιν in alium transferri à nobis nequeant, actus aliis delegari ad exercendum possunt, ita tamen ut omnem autoritatem ab eo habeant, in quo istæ radicaliter hærent. Ex quo genere est potestas regum, qui voluntate populi sunt constituti. Isti enim jus regnandi in alium transferre nequeunt, & tamen ad actus ejusdem exercendos opera ministrorum uti possunt. Potestas communicabilis est, quæ ab uno in alterum recte transferri potest, idq; vel proprio arbitrio, vel accedente autoritate aut consensu superioris. Deniq; respectu objectorum pleræq; potestates ad quatuor species revocari possunt. Respiciunt enim illæ vel *personas* vel *res*, & utrasq; vel *proprias* vel *alienas*. Potestas in personam actionesq; proprias vocatur *libertas*, (etsi quibus ambiguitatibus hos vocabulum laboret alibi sit tradendum.) Quæ tamen non tanquam divisum principium ab eo, cui tribuitur, est concipienda, aut tanquam vis seipsum invitum ad quid adstringendi, (conf. l. 51. D. *de recept.* l. 13. D. *ad* L. *Aquil.*) sed ut facultas de se suisq; actionibus proprio ex arbitrio disponendi. Potestas in res proprias vocatur *dominium*. Potestas in personas alias *imperium* proprie est; potestas in rem alienam *servitus*.

§. 20. *Juris* vocabulum valde est ambiguum. Præter illas enim significationes, quibus usurpatur pro lege, & complexu seu Systemate legum homogenearum, ut & pro sententia à judice pronunciata; frequentissimum est, ut accipiatur pro qualitate illa morali, qua recte vel personis imperamus, vel res tenemus, aut cujus vi aliquid nobis debetur. Videtur tamen inter vocabula potestatis & juris id discriminis intercedere, quod illa magis insinuet actualem præsentiam dictæ qualitatis in res vel personas, obscurius autem connotet modum, quo quis ea sit potitus. Jus autem proprie & perspicue indicat, recte eam fuisse adquisitam, & recte jam obtineri. Quia tamen pleræq; species potestatis peculiare obtinent nomen, quo ea qualitas, per quam aliquid nobis deberi intelligitur, caret, eam heic peculiariter juris vocabulo insignire placuit; etsi propter pervulgatum usum aliis ejusdem vocabuli significationibus abstinere nolimus. Referimus autem jus ad qualitates activas eo respectu, quod propter illud aliquid ab altero possit exigi. Sed idem quoq; inter *qualitates morales passivas* censetur, quatenus per id

aliquis recte quid accipere potest. Sunt enim qualitates passivæ, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere vel recipere potest. Earum tres dari videntur species. Una, secundum quam recte quid admittimus, sed ita tamen, ut nulla nobis sit potestas idem exigendi, nec alteri obligatio idem tribuendi, qualis est habilitas accipiendi donum aliquod mere gratuitum. Ejusmodi autem qualitatem non plane de nihilo fingi, vel inde licet intelligere, quod v. g. judici, ne à partibus quocunq; prætextu donum accipiat, interdici potest. Altera, secundum quam idonei sumus ad recipiendum quid ab altero, non quidem ut ab invito id possit extorqueri, nisi forte subigente necessitate, sed ita tamen, ut alter idem ex virtute aliqua morali præstare teneatur. Hæc *Grotio* vocatur aptitudo. Tertia secundum quam nos alterum vel invitum ad quid exhibendum possumus adigere, & ipse ad idem plene est obligatus ex lege aliqua pœnam definitam dictitante. Observandum autem & hoc, multa communiter venire sub censum jurium, quæ, si accurate velimus loqui, compositum quid sunt ex potestate ac jure presse dictis, involventia simul aut supponentia obligationem, honorem, aut simile quid. Sic civitas seu jus civitatis complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus istius civitatis membris peculiares, & jus fruendi commodis eisdem proprijs, supponens obligationem erga eandem. Sic v. g. honores literatorum complectuntur potestatem exercendi certos actus isti dignitati proprios, & jus commodis ejusdem ordinis fruendi, cui insuper intensio existimationis adhæret.

§. 21. *Obligatio* est, per quam quis præstare aut admittere vel pati quid necessitate morali tenetur; de cujus speciebus infra pluribus agetur. Dantur etiam qualitates morales patibiles, quæ certo modo judicium hominum afficere intelliguntur; sicut inter qualitates physicas eo nomine vocantur, quibus facultas sensitiva afficitur; ut est honor, ignominia, auctoritas, gravitas, claritas, obscuritas, & similia.

§. 22. Jam pauca quoq; subnectenda de modis æstimativis seu *quantitatibus moralibus*. Adparet enim in vita communi personas & res æstimari non tantum secundum extensionem substantiæ physicæ, aut intensionem motus, & qualitatum physicarum, prout conside-

rantur

rantur tanquam aliquid ex principijs naturalibus resultans: sed & secundum aliud quantitatis genus, & diversum à quantitate tam physica quam mathematica; quæ quantitas ex impositione, & determinatione potentiæ rationalis oritur. Deprehenditur autem quantitas moralis & in rebus, quæ dicitur *pretium*; & in personis, quæ dicitur *existimatio*, quarum utraq; sub valoris notione venit; & in actionibus, quæ peculiari vocabulo caret. De singulis suo loco agetur. Atq; isthæc de varietate entium moralium pro ratione instituti nostri sufficere possunt. De moralibus actionũ humanarũ quantitatibus inferius agetur.

§. 23. Cæterum entia moralia uti impositioni suam debent originem; ita ab eadem stabilitatem quoq;, aut mutationes sortiuntur, & ubi ista velut cessaverit, ipsa simul evanescunt; non secus atq; extincto lumine umbra simul disparet. Et quidem, quæ divina ex impositione orta sunt, non nisi divino arbitrio iterum tolluntur. Quæ hominum placito constituta sunt, eodem iterum abolentur, ipsa personarum aut rerum substantia physica hautquidquam immutata. Quanquam enim id per rerum naturam nequeat fieri, ut quod semel est factum, factum non sit, ut qui consul fuit, consul non fuerit; ut tamen quis, quod fuit, desinat esse, id tota die videmus; simulq; ut entia moralia, quæ in aliquo hærebant, penitus exolescant, nullo velut vestigio reali relicto. Nunquam enim ens morale in vim qualitatis physicæ evalescere potest. Unde valde imperitum est credere, si alicui persona quædam imponatur, per nudam impositionem moralem ipsi characterem aliquem indelebilem imprimi. Sic si ex plebejo quis fiat nobilis, jura duntaxat nova accipit, substantia & qualitates physicæ ne hilum mutantur. Nobilis si suo ordine ejiciatur, jurium tantum suorum jacturã facit; quæ natura dedit, omnia integra perstant.

CAPUT II.

DE CERTITUDINE DISCIPLINARUM,

quæ circa moralia versantur.

1. Pleriq; disciplinis moralibus certitudinem apodicticam abjudicant.
2. Quid sit demonstratio.
3. Principia demonstrationum.
4. In illam duntaxat disciplinam moralem cadit demonstratio, quæ de rectitudine & pravitate actionum humanarum agit.

5. Objicitur rerum moralium incertitudo.
6. An quid honeſtum aut turpe ante omnem impoſitionem?
7. An iſtius rei argumentum ſit pudor?
8. De latitudine actionum moralium ratione qualitatis.
9. Grotij ſententia expenditur.
10. In quantitatibus moralibus datur latitudo.
11. Quid vocetur moraliter certum.

§. I.

INolita dudum pleroſq; eruditorum tenet perſuaſio, diſciplinis moralibus deeſſe illam certitudinem, qua ſcientiæ aliæ, & cumprimis mathematicæ gaudent; eo quod in illis locum non habeant demonſtrationes, ex quibus ſolis liquida ſcientia, metuq; erroris vacua provenit; ſed quæ circa eaſdem cognoſcuntur, probabili duntaxat opinione conſtare. Quæ res quidem immane quantum nocuit nobiliſſimis, vitæq; humanæ maxime neceſſariis diſciplinis. Inde enim factum, ut ſuſpenſo fere brachio docti excolerent, quæ tam lubrico inniti fundamento credebant; & plauſibilis heic negligentibus excuſatio ſuppetebat, certis demonſtrationibus iſta hautquidquam contineri, ſed craſſa duntaxat Minerva poſſe tractari. Quem errorem haut parum aluit autoritas *Ariſtotelis*, quem pleriq; intellexiſſe ſummum eruditionis faſtigium credidere, quaſi quo ulterius progrederetur humani ingenij ſolertia non haberet. Ejus ſunt de diſciplinis moralibus iſthæc decreta *Ethic.* ad *Nicom.* l.I. c.I. Τὸ ἀκριβὲς ὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Accurata tractatio non ſimili modo in unoquoq; genere exquirenda eſt.* Τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. *Honeſta autem & juſta, de quibus civilis diſciplina conſiderat, tantam differentiam tantumq; errorem in ſe habent, ut lege non natura eſſe videantur.* Ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι. *Contenti igitur erimus, ſi nos, cum de talibus & ex talibus diſſeramus, pingui quadam Minerva, atq; adumbrata figuratione verum oſtendamus.* Πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ᾽ ἕκαστον γένος, ἐφ᾽ ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. Παραπλήσιον γὰρ φαίνεται μαθηματικοῦ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. *Eſt enim eruditi eatenus exactam in unoquoq; genere explicationem requirere, quatenus pati rei ip-*

ſius

ſua natura poteſt. Nam & mathematicum ſuaſionibus utentem adprobare; & ab oratore demonſtrationes exigere, ſimile vitium videtur. Enimvero uti ſola hujus autoritate hautquidquam movemur; ita quid ad rationes ipſius aut aliorum præcipuas reſpondendum ſit, exponemus, poſtquam de natura demonſtrationis pauca præmiſerimus.

§. 2. Demonſtrare igitur nobis eſt, rerum propoſitarum certitudinem neceſſariam è certis principiis tanquam ſuis cauſis indubitato cognoſcendam ſyllogiſtice deducere. Quod quanquam in ſe manifeſtum ſit, & ex quotidiana Mathematicorum praxi liquido adpareat, quibus nemo ſanus artificium demonſtrandi abjudicavit; tamen unius atq; ulterius vocabuli prava interpretatio effecit, ut plurimi philoſophorum hactenus miſere heic fuerint hallucinati, & ex multis philoſophiæ partibus per ſummam inſcitiam demonſtrationes excluſerint. Origo erroris inde potiſſimum promanavit, quod cum *ſubjectum demonſtrationis* neceſſarium eſſe debere dicatur, id illi hoc modo ſint interpretati, quod in ſyllogiſmo demonſtrativo ſubjectum concluſionis, prædicato contradiſtinctum, debeat eſſe ens neceſſario exiſtens. e g. in trito illo exemplo, & quo tanquam cothurno utuntur, homo eſt riſibilis, quia rationalis, *homo* ſubjectum demonſtrationis habetur; qui utiq; ens neceſſarium. Enimvero ſubjectum demonſtrationis non eſt ſimplex aliquis terminus, ſed integra enunciatio, cujus neceſſaria veritas ex certis principiis ſyllogiſtice deducitur. Ubi quidem parum intereſt, an ſubjectum propoſitionis demonſtrabilis neceſſario exiſtat, vel non; ſed ſufficit, ſi poſita ejus exiſtentia certæ ipſi affectiones neceſſario competant, easq; eidem competere ex indubiis principiis oſtendi queat. Sicut parum mathematicis curæ eſt, neceſſarium an contingens ſit ens triangulum, dummodo id demonſtretur, ejus angulos eſſe duobus rectis æquales. Adeoq; neceſſarium dicitur ſubjectum demonſtrationis propter neceſſariam connexionem, qua in ea enunciatione prædicatum ſubjecto cohæret.

§. 3. Quales autem oporteat eſſe illas propoſitiones, per quas demonſtratio fit ex fine, & effectu hujus facile intelligitur. Scientia eſt illud, quod per demonſtrationem quærimus, id eſt, cognitio certa, liquida, & ab erroris metu immunis. πάντες ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστάμεθα

μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν. Omnes id quod scimus, non posse aliter sese habere existimamus. Aristot. Ethic. ad Nicom. l. VI. c. 3. Igitur *veras* esse illas necessum est, reapse, non ex sola concessione, aut ex hypothesi. Nam etsi ex posita hypothesi, multæ conclusiones concatenatæ deduci queant: non possunt non tamen, quæ ex principio velut precario aut illiquido derivantur, scaturiginis suæ indolem sapere. Et si vel maxime dentur duæ hypotheses contrariæ, quarum alterutram veram esse necessum sit; ex iisdem tamen τὸ ὅτι duntaxat indubitato demonstrari poterit, τὸ διότι firmitatem suæ hypotheseos semper tanquam conditionem supponet. Easdem quoq; oportet esse *primas*, idq; ut vel ulteriori probatione non indigeant, sed ipsa sui evidentia fidem mereantur; vel ut demum ultimo ad aliqvam primam veritatem reduci queant. Quemadmodum autem qvædam propositiones à primis principiis propius, qvædam longius absunt; ita non est credendum, qvamvis demonstrationem unico syllogismo semper debere absolvi; sed à propositione demonstranda argumentationes eousq; sunt continuandæ, donec ad primum aliqvod principium deveniatur. Non enim illi solum recte ratiocinantur, qvi subinde *quicquid, atqui, ergo* ingeminant; sed & qvi incipiendo à principiis evidentissimis texere norunt discursum ex conseqventibus continuo necessariis. Reqviritur & hoc, ut *immediatæ* sint eædem, id est, citra interruptionem aut hiatum ex se continuo fluentes. Ad catenæ namq; instar consertam oportet esse argumentationem demonstrativam, singulis enunciationibus velut annulatim mutuo nexis, qvarum una abrupta aut deficiente, tota ratiocinij perit compages. *Causæ* deniq; *conclusionis* ideo sunt, quod ration continеant, quare in propositione demonstrabili prædicatum subjecto necessario competat. Qvæ omnia prolixius explanavit *Erhard. VVeigelius* in *Analysi Aristotelica ex Euclide restituta*, quo ex nostratibus de illa doctrina hactenus nemo melius est meritus.

§. 4. His præmissis ulterius & hoc observandum; etsi qvicqvid est disciplinarum moralium id habeant commune, ut non intra nudam theoriam subsistant, sed in usum transferri debeant: non leve tamen discrimen inter duas illarum præcipuas licet deprehendere; quarum una versatur circa rectitudinem actionum humanarum in ordine

ordine ad leges, altera circa dextram gubernationem actionum suarum & alienarum, ad securitatem & utilitatem potissimum publicam. Posterior qvippe hæc sedem suam potissimum sortitur sub prudentia, qvam *Aristoteles ad Nicom.* l. VI. c. 5. definit ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά. *habitum verum cum ratione activum circa ea, quæ bona & mala homini sunt.* Unde prudentis officium d. l. ita designatur: δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. *Videtur prudentis viri esse proprium, posse recte consultare de iis, quæ sibi ipsi bona sunt & utilia ad bene vivendum in universum.* Atq; hæc sua dogmata superstruit axiomatibus formatis ex dextra morum humanorum atq; eventuum in rebus humanis observatione & collatione. Fabius apud *Livium* l. 22. v. 39. *Non eventus modo hoc docet, stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuraq; donec eadem res manebunt, immutabilis est.* Ista tamen axiomata tam firma esse non videntur, ut inde demonstrationes indubiæ deduci qveant, propter insignem lubricitatem, & inconstantiam, qvæ subinde in hominum ingeniis occurrit; & quod eventus rerum sæpenumero levi momento impulsi in diversum cadant. Accedit qvod in adplicatione istorum axiomatum humana perspicacia frequenter fallatur propter improvisos casus, qvi omnia repente turbant; & qvod divina providentia mortalibus etiam astutissime disposita sæpe eludere soleat. Unde qvi in actu rerum versantur consilia sua hautquidquam ad ἀκρίβειαν demonstrationum exigere laborant; sed ubi sagacissima circumspectione, & quadam quasi divinatione fuerunt usi, eventum fatis committunt. Vid. 2. *Samuel.* X. v. 12. Sicuti & pleriq; circa comparandam prudentiam sufficere putant sequi illud *Aristotelis ad Nicom.* l. VI. c. 12 δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον τῶν ἀποδείξεων. διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. *Peritorum hominum & seniorum seu prudentum pronunciationibus & opinionibus absq; demonstratione, non minus quam demonstrationibus attendendum est, quia namq; ex ipsa experientia visum habent, principia intuentur.* Verum super hac Helena alii certent. Ast illa disciplina, quæ considerat, quid in actionibus humanis sit rectum & pravum, & cujus præcipuam partem nos jam

jam tradere instituimus, omnino ejusmodi fundamentis nititur, ut exinde genuinæ demonstrationes, quæ solidam scientiam parere sint aptæ, deduci queant. Adeoq; ejusdem decreta ex certis principiis ita derivari possunt, ut dubitationi locus non amplius supersit. *Seneca de beneficiis* l. VII. c. I. *Natura quicquid nos meliores beatosq; facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit.* Quod eo clarius fiet, si quæ in contrarium heic adduci possunt, discusserimus.

§. 5. Sunt igitur, qui jactant, res morales in universum esse incertas ac instabiles. Non posse autem majorem certitudinem esse ipsius scientiæ, quam earum rerum, quæ sciuntur. Ad hoc reponitur: etsi entia moralia suam originem debeant impositioni, eoq; ipso non sint absolute necessaria; non tamen adeo dissoluto ac vago modo provenerunt, ut eam ob causam incerta penitus sit circa eadem scientia. Pleraq; enim ut inducerentur, postulavit ipsa hominis conditio, à Creatore Optimo Maximo eidem pro bonitate & sapientia sua assignata; ut isthæc saltem incerta atq; instabilia vocari hautquidquam possint. Id quod infra clarius adparebit, quando in originem legis naturalis inquiremus. Et si vel maxime actiones humanæ ideo morales dicantur, qvod sint non necessariæ, sed liberæ; ex eo tamen non consequitur; positis certis principiis non posse competere illis actionibus ejusmodi affectiones, qvæ de iis indubio possint demonstrari. Nec ad rem facit, quod aliqvi de actionibus humanis liqvidum posse ferri judicium negent ob varietatem circumstantiarum, qvarum vel unica aliam actioni affectionem conciliare videatur: unde & legislatores raro possint ferre ejusmodi legem, quæ nullam admittat exceptionem, atq; adeo ubi deserta legis litera non sit ad æqvitatem recurrendum. Nam dantur utiq; certa principia, ex quibus ostendi possit, qvantam vim qvælibet circumstantiarum habeat circa afficiendam aut variandam aliqvam actionem. Et illa ipsa principia faciunt, ut legislatores sæpe non ita anxii sint circa excipiendos à legibus suis casus peculiaribus circumstantiis vestitos, sed paulo securius verbis generalibus utantur. Scilicet qvia confidunt judices, qvibus facta peculiaria ad leges exigere incumbit, intellecturos qvid qvævis circumstantia circa actionem aliqvam valeat. Et ex his fere petenda

est

est ratio ll. 3. 4. 5. 6. D. *de legib. Jura constitui oportet, ut dixit Theophrastus in his, quæ* ἐπὶ τὸ πλεῖστον *accidunt, non quæ* ἐκ παραλόγου. *Ex his, quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, jura non constituuntur.* τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. *Id quod semel & bis existit, prætereunt legislatores.* Ast hinc non conficitur, quod decreta juris perpetui aliquando fallant; sed quod operæ pretium non sit, ut legislatores scriptas leges promulgent circa casus rarissime contingentes; cum illi per judices ex principiis juris naturalis facile decidi queant.

§. 6. Ad hoc tamen, ut disciplina juris naturæ, circa quam occupamur, veræ scientiæ mensuram implere possit, hautqvidqvam necessarium arbitramur cum nonnullis statuere, quædam per se citra omnem impositionem esse honesta aut turpia: & hæc facere objectum juris naturalis & perpetui; cum illa, quæ ideo honesta aut turpia sunt, qvia legislator voluit, sub legum positivarum censum veniant. Cum enim honestas sive necessitas moralis, & turpitudo sint affectiones actionum humanarum, ortæ ex convenientia aut disconvenientia à norma seu lege; lex vero sit jussum superioris; non adparet, qvomodo honestas aut turpitudo intelligi possit ante legẽ, & citra superioris impositionem. Et sane qui extra impositionem divinam moralitatis actionum humanarum æternam aliquam statuunt regulam, nil aliud mihi videntur agere, quam ut DEO adjungant principium aliquod coæternum extrinsecum, qvod ipse in assignandis rerum formis sequi necessum habuerit. Fatentur præterea omnes, DEUM uti omnia, ita & hominem liberrima voluntate creasse; cui consequens est, in beneplacito ejusdem fuisse, qualem homini naturam vellet assignare. Qua ratione igitur actioni hominis possit competere aliqua affectio, qvæ ex necessitate intrinseca & absoluta, extra Dei impositionem & beneplacitum, promanet? Sic ut revera omnes motus & actiones hominis, remota omni lege tam divina qvam humana, sint indifferentes; earum autem aliqvæ ideo tantum naturaliter honestæ aut turpes dicantur, qvod eas fieri aut omitti qvam maxime reqvirebat conditio naturæ, qvam Creator homini libere attribuit. Non autem, qvod citra omnem legem in ipso motu, & adplicatione potentiæ physicæ per se insit aliqva moralitas. Inde videmus qvotidie bruta tales actus exer-

cere citra peccatum, qvibus homo patratis gravissimo se scelere fuerat obstricturus. Non qvod motus physicus hominis & bruti in se differant; sed qvia qvibusdam hominis actionibus moralitas per legem est imposita, qvæ à bruti actibus abest. Nec est, qvod qvis regerat; cum homo ratione gaudeat, qva brutum destituitur, igitur naturale discrimen inter hujus & illius actiones existere. Nam si consideremus rationem, qvatenus non est imbuta cognitione & sensu legis, seu normæ moralis, potest qvidem ista fortasse homini suppeditare facultatem expeditius aut dexterius qvid agendi qvam brutum, viresq; naturales per solertiam adjuvare. Verum ut citra reflexionem ad legem in hominis actionibus moralitatem deprehendere possit, id æqve est impossibile, atq; cœcum natum discrimina colorum dijudicare. Opponitur qvoq; illud *Aristotelis ad Nicom.* l. II. c. 6. οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις, οὐδὲ πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος· οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία. *Neq; tamen omnis actio, omnisq; affectus mediocritatem admittit; nonnulli enim sunt affectus, qui statim vel ipso nomine cum pravitate implicantur, ut malevolentia, impudentia, invidia: & item actiones, ut adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim hæc & hujuscemodi ita appellantur, quia non excessus ipsorum, aut defectus, sed ipsa mala sunt: ut nullo modo possit quispiam in ipsis recte agere, sed peccare semper necesse sit.* Enimvero non seqvitur; dantur vocabula affectuum aut actionum, quæ vitium designent per se, non propter excessum aut defectum: ergo datur affectio aut actio in se turpis citra respectum ad legem. Quin hæc ipsa vocabula non notant nudos & simplices motus actusvè physicos, sed tales, qui legibus repugnant. Cur enim ἐπιχαιρεκακία, & invidia pravi habentur affectus, qvam quia per legem naturæ ab homine nihil humani debet esse alienum; cui repugnat non nisi ex aliorum malis lætitiam capere, & intabescere videndo successus hominum. Add. *Stobæus serm.* CXI. Sic quid est impudentia, nisi prava firmitas animi adversus ea, qvibus patrandis leges erubescere jubebant? Nam non erubescere, ubi leges id nolunt, extra reprehensionem est. Sic adulterium est pollutio uxoris alienæ, quam leges soli marito suo addicebant. Furtum est attrectatio

ctatio rei alienæ invito domino, qvem leges ſolum ejus arbitrum volebant. Homicidium eſt cædes hominis innocentis, & contra leges. Inceſtum eſt commixtio cum tali perſona, abs qua leges abſtinere jubebant ob reverentiam, qvam vicino ſangvini homines itidem ex lege debent. Sic de aliis qvoq; judicandum. Aſt ſane ſi abs his omnibus removeas reſpectum ad legem, in ipſo actu phyſico nulla implicatur contradictio, propter quam iſta etiam citra legem neceſſario turpia intelligi debeant. Hoc enim modo utiq; indifferentia ſunt; miſceri cum illa, qvæ origini tuæ naturali proxime juncta eſt: miſceri eidem, cui miſcetur & alter, cui tamen in eam nullum peculiare jus competit; eripere vitam ei, qui ſimilis tecum eſt ſpeciei: ſumere rem, qvam alius in ſuos uſus deſtinaverat, cui tamen nullum jus per leges datum erat reliquos inde excludendi. Quod autem multi naturalem iſtam indifferentiam ægre concipere queant, inde eſt, quod à teneris iſtorum vitiorum deteſtatio nobis fuit inculcata; quæ opinio ſimplici adhuc menti impreſſa, in vim naturalis cujusdam affectus videtur invaluiſſe. Unde adparet, non ſatis expendiſſe hanc rem *Grotium* de J. B. & P. l. I. c. I. §. 10. dum inter illa, ad quæ divina ſe potentia non extendit, eo quod contradictionem involvant, refert malitiam quorundam actuum humanorum. Equidem non poſſunt non bis duo eſſe quatuor, quia bis duo & quatuor reipſa ſunt unum & idem, vocabulis tantum differunt, aut modo concipiendi: manifeſtiſſima autem contradictio eſt, idem ſimul eſſe idem, & non eſſe idem. Aſt talis ſane contradictio non adparet in actibus juri naturæ adverſantibus. Unde *Idem* mox eam malitiam derivatum it ex comparatione *ad naturam ſana ratione utentem*. Atqui in ipſo vocabulo *ſanæ rationis*, quando homini tribuitur, ineſt reſpectus ad legem ſocialitatis à Creatore homini injunctam. Sicuti etiam *ib.* §. 12. aliqvid juris naturalis eſſe, probari ait, ex convenientia aut diſconvenientia neceſſaria cum *natura rationali ac ſociali*. Atqui ſocialem naturam homo ſortitus eſt non ex immutabili quapiam neceſſitate, ſed ex beneplacito divino. Igitur moralitatem qvoq; actionum ipſi, ut ſociali, convenientium vel diſconvenientium ex eodem fonte derivari par eſt. Ut adeo iſta his competat non ex neceſſitate abſoluta, ſed hypothetica, poſita ea condi-

conditione, quam homini præ reliqvis animantibus DEUS libere assignavit. Neq; in dictis Sacræ Scripturæ, quæ d.l. allegantur alterius sententiæ defensoribus aliquid est præsidij. Nam sine dubio ab initio DEUS humano generi denunciavit, se bonis fore remuneratorem, malis vindicem. *Hebr.* XI. 6. & se cuiq; daturum secundum sua opera. *Rom* II. 6. Abs quo cum veracitas eum sua discedere non patiatur recte huc provocat Abrahamus *Genes.* XVIII. 25. add. Ezech. XVIII. 25. *Rom.* III. 6. Ast qvomodo inde seqvitur, moralitatem inesse actionibus humanis per se citra impositionem divinam? Sicuti nec dum adparet, quomodo eadem conclusio elici qveat ex sententia illa apud *Esai.* c. V. 3. merito omitti culturam ejus rei, in qva oleum & opera neqvidqvam perit. Deniq; *Mich.* VI. 2. dicitur qvidem, proprio ex judicio mortales intelligere, par esse, ut pro beneficiis reddatur gratia. Sed ex hoc non licet colligere; ergo quod homines, qvibus est beneficiorum sensus, debeant esse grati, id ipsis non est aliqua lege injunctum, sed idem ante omnem legem per se est necessarium. Ex qvibus adparet, dictum illud, qvod multis in ore est; præcepta juris naturæ esse æternæ veritatis; ita limitandum, ut ne ista æternitas ultra impositionem divinam, aut originem generis humani protrahatur. Qvanquam revera æternitas, qvæ legi naturæ attribuitur, ex oppositione legum positivarum, qvæ mutationi subjectæ sunt, æstimanda & interpretanda est.

§. 7. Nonnulla etiam apud vulgum probabilitate urgeri potest; actionibus humanis honestatem ac turpitudinem per se & ex sua natura inesse, non autem ex impositione, ideo, quod turpium factorum velut naturalem sensum videatur habere ipse sangvis, ad istorum memoriam aut exprobrationem, etiam nobis invitis, faciem rubore suffundens. Jam autem non videri congruum, qvalitati morali attribuere effectum physicum. Quin contra, cum certus motus sangvinis, ruborem in facie excitans, tanquam effectus physicus ex actione turpi resultet, turpitudinem qvoq; affectionem seu qvalitatem physicam & necessariam actionis habendam. Ubi fatemur quidem, sapientissimum Creatorem animis hominum indidisse affectum pudoris, qvi esset velut custos virtutis, & validum frænum reprimendæ malitiæ.

tiæ. Probabile quoq; videtur, ni DEus voluisset hominem suas actiones ad legem componere, ipsum hunc affectum animis humanis non fuisse insiturū; cum citra hoc nullus ejusdem usus adpareat. Enimvero nihil repugnat, qvalitatem aliquam moralem, quæq; adeo impositioni suam debeat originem, in homine saltem mediate producere effectum physicum; quippe cum anima, corpori conjunctissima, dum ista moralia adprehendit, iisdemq; afficitur, eo ipso qvoq; motum parti alicui corporis possit imprimere. Probe autem observandum, pudorem oriri non ex sola actionum turpitudine, verum ex quavis re, etiam moraliter non turpi, quæ existimationem nostram lædere creditur. *Est* quippe *pudor species aliqua tristitiæ, fundata super amorem suimetipsius, & qui procedit ab opinione vel metu vituperij,* juxta *Carthes. de Passion. art.* 205. Aut, uti *Aristoteles* loquitur *Rhetor.* l. 2. c. 6. Λύπη τις καὶ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν. *Dolor quidam, & confusio in iis, quæ ad offensionem existimationis videntur pertinere.* Scilicet ambitiosum est animal homo, suæq; præstantiæ cumprimis jactabundum, quodq; maximam animi voluptatem in eo repositam habet, si talia in se deprehendat, quibus se præ aliis efferre, ac gloriari queat. De cujus præstantiæ opinione, ubi quid apud alios sibi decessurum metuit, penitissimam animo concipit tristitiam; cujus signum in propria velut humanæ dignitatis sede adparet, dum cor repente sangvinem versus faciem propellit. Ast non ex sola peccatorum abstinentia præstantiam suam vult æstimari homo, sed ex aliis quoq; rebus, quibus moralitatis nihil inest. Unde multos videmus valde erubescere pusilla statura, claudicatione, calvitio, struma, gibbere, aut alia corporis deformitate, certo morborum genere, paupertate, sordidis vestibus, ignorantia etiam quæ citra culpam adest, errore etiam innoxio, aliisq; rebus, quæ moraliter turpes non sunt. Add. *Sirac.* c. XLII. 19. *seqq.* Et inter peccata illa potissimum ruborem incutiunt, quæ peculiariter infirmitatem aut abjectionem animi arguunt, quæq; adeo nos viliores reddunt; & quidem non apud quosvis, sed apud illos, à quibus præcipue æstimari cupimus. vid. *Aristot. Rhetor.* l. II. c. 6. Qui autem semel existimationis curam digesserunt, etiam turpissimis non amplius erubescunt. add. *Carthes. de Passion. art.* 207.

Isthæc tamen omnia hautqvidquam faciunt ad detrahendam disciplinis moralibus certitudinem, quæ adhuc satis firma haberi potest, si vel maxime moralitas actionum humanarum impositioni originem debeat.

§. 8. Sed qvid fiet de tantopere jactata latitudine morali, qvæ subinde τῇ ἀκριβείᾳ mathematicæ opponitur; anne & illa certitudini hujus disciplinæ aliquid detrahit? Id vero manifeste adparebit, si consideretur, quousq; demonstrationes heic adhibendas asseramus, & in quibus demum rebus ista latitudo deprehendatur. Adhibentur igitur potissimum demonstrationes in moralibus circa qualitates morales hactenus, ut eas actionibus & personis certo competere, & quibus de causis, constet; puta, an hæc actio sit justa vel injusta, an in hanc personam, in genere consideratam, cadat hoc jus, aut hæc obligatio. Qualia ita liquido ex genuinis suis principiis & causis deduci posse asserimus, ut nemo sanus ista in dubium revocare qveat Et si qua heic occurrerit latitudo, aut aliquid ei analogum, illa certitudini ipsi per se nihil officit. Equidem in ipsa actionum bonitate & malitia, quatenus notat convenientiam aut aberrationem à norma legis, latitudo non videtur dari, quin statim, quod à recto dicesserit, in se pravum sit habendum. Contingit nihilominus, ut alio respectu, saltem inter homines, aliquod heic quoq; deprehendatur latitudinis instar; (nam alias latitudo proprie tantum in quantitate est.) Et quidem primo, quia in ipsis legibus vis adstringendi mortales non eodem se modo semper habet, sed circa quasdam actiones præcipiendas aut vetandas laxior, circa alias strictior adparet. Unde est, ut aliud jure stricto, aliud ex æqvitate deberi dicatur. Quæ in eo differunt, quod istius præstandi major necessitas incumbat, ad hoc autem mollius adstringamur; etsi hujus quam illius objectum latius sese extendat. Latius quippe patent aliarum virtutum, quam justitiæ officia. Quin & contingit, ut inter homines, & in foro humano levium à lege aberrationum exigua habeatur ratio. Qvædam etiam tam langvido modo præcipiuntur, ut fere in cujusvis pudore posita censeantur; & laudem mereatur, qui fecerit, reprehensionem non adeo formidet, qui omiserit. Et huc referre videtur *Grotius* l. I. c. 2. §. 6. *concubinatum, divortium, ma-*

trimo-

trimonium cum pluribus fœminis, antequam lege divina iſta interdicerentur. *Sunt quidem hæc*, ait, *ejusmodi, ut eis abſtinere honeſtius eſſe dictet ipſa ratio; at non talia, ut absq; lege divina nefas* (id eſt atrox delictum) *in illis adpareat.* De quibus tamen ſuo loco agetur. Huc ſpectat quoq; illud *Ariſtot. Nicom.* II. c. *ult.* ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον· ὁ δὲ πλέον· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει. *Qui parum à recte agendo ſive ad majus, ſive ad minus declinat, non vituperatur; ſed qui multum excedit: is enim minime latet.* Sæpe etiam accidit, ut aliquid in ſe ſit indebitum ac indifferens, ut tamen ejus omiſſio quam actio, aut vice verſa, majorem utilitatem ſemper, aut certo tempore adferat. Quo pertinet illud *Apoſtoli* I. *Cor.* VI. 12. VII. 6. 7. 8. 9. X. 23. Eodem ſpectat quoq; illud *Grotij de* J. B. & P. l. I. c. I. §. 10. *Interdum per abuſionem ea, quæ ratio honeſta, aut oppoſitis meliora eſſe indicat, etſi non debita, dici juris naturalis.* Ex quibus intelligi poteſt, an & quatenus bono poſſit dari aliquid melius. Scilicet ſi bonum preſſe conſideremus, pro eo quod congruit cum lege, manifeſtum eſt, bono melius non magis dari, quam recto rectius. Poteſt tamen unum bonum altero melius dici pro diverſo neceſſitatis gradu, qui in utroq; deprehenditur, & per quem unum alteri cedit, ſi utrumq; ſimul obiri nequit. vid *Matth.* VIII. 21. 22. ubi bonum erat mortuum patrem ſepelire, melius Chriſtum ſequi. *Actor.* VI. 2. bonum erat miniſtrare pauperibus, ſed melius prædicare Evangelium. Qua de re infra pluribus erit agendum. Quando deniq; actiones in ſe licitas & indifferentes utilitas metitur, una melior altera dicitur, prout plus emolumenti ex ea provenit.

§. 9. Ex hiſce quoq; explicanda ſunt, quæ à *Grotio* l. II. c. XXIII. §. 1. traduntur, circa cauſas dubiorum in actionibus moralibus. Ubi ait, *in moralibus non æque, ut in mathematicis diſciplinis, certitudinem inveniri: quod eo evenit, quia mathematicæ diſciplinæ à materia omni formas ſeparant, & quia formæ ipſæ tales plerumq; ſunt, ut nihil habeant interjectum, ſicut inter rectum & curvum nihil eſt medij. At in moralibus circumſtantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ de quibus agitur, ſolent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id, quod fieri oportet,*

& inter

& inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calescente. Ubi fatemur tum circa alias actiones, tum potissimum circa suscipiendum bellum posse dubium oriri, vel quia de facto, ob quod bellum movetur, nondum liquido constat, justum an injustum fuerit; vel quia non adparet, an illud ad bellum, rem periculosæ plenam aleæ, & secum tanta mala trahentem, sufficiat; vel qvia adhuc ancipiti momento nutant rationes, an temporibus reip. expediat injurias bello exsequi, an potius easdem digerere aut differre, ne intempestive suscepta ultio plura mala arcessat. Sed quod causæ dubitandi proveniant ex ipsa rerum moralium incertitudine, id vero negamus. Quod in mathematicis tam accuratæ dantur demonstrationes, causa non est abstractio à materia, sed alia, quam mox adferemus. *In moralibus circumstantiam minimam variare materiam* ambigue dicitur. Si enim hic est sensus; minimam circumstantiam variare actionis qualitatem i. e. efficere ut ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem disciplinæ moralis. Nam & linea quæ vel minimum à rectitudine discedit, in curvitatem degenerat; neq; tamen inde in geometria aliqvid incertitudinis provenit. Sin hoc dicitur, minima circumstantia intendit aut minuit actionis quantitatem; id saltem in foro civili semper verum non est, ubi sæpe minima non curat prætor. Et ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahitur; cum etiam in mathematicis vel minima accessio aut decessio quantitatem variet. Licitum, quod inter præceptum & vetitum est medium, interdum ad alterutram partem vergere eo respectu diximus, quod illud quandoq; omitti, quandoq; fieri magis expediat. Verum neq; id ullius incertitudinis causa existit; neq; exinde formatur ejusmodi medium, quod rectum an pravum sit dignoscere liquido non liceat. Unde non congruunt similitudines de crepusculo, & aqua tepida. Hæc enim sunt ex eo genere, quæ solent vocari media participationis; sicut tepidum de calido & frigido participat. Sed quæ vocantur media negationis, quale est indifferens & licitum, de neutro extremorum aliquid trahunt, sed de utroq; æque negantur. Æque enim dicitur, bonum non est indifferens, & malum

malum non eſt indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis cauſa eſſe poſſit, non adparet.

§. 10. Revera tamen aliqua latitudo deprehenditur in quantitatibus moralibus, eoq́; potiſſimum nomine diſciplinæ Mathematicæ morales ſubtilitate judicantur excellere. Cujus rei ratio dependet à diverſa natura quantitatis phyſicæ, & moralis. Phyſicæ enim quantitates inter ſe exactiſſime comparari, menſurariq́; ac in certas partes dividi poſſunt: idq́; quia repræſentantur in materia ſenſibus ſubjecta. Unde accurate licet determinare, quam rationem aut proportionem iſtæ inter ſe habeant, accedentibus præſertim numeris, quorum ope iſta omnia ſubtiliſſime exprimuntur. Ac ſunt præterea quantitates iſtæ aliquid naturale, eoq́; immotum & perpetuum. Aſt quantitates morales proveniunt ex impoſitione & æſtimatione entium intelligentium & liberorum; quorum judicium atq; placitum uti ſub menſuram phyſicam non cadit; ita quod iſta tanquam quantitatem ſua impoſitione concipiunt atq; determinant, ad ſimilem menſuram revocari nequit, ſed velut libertatem ac laxitatem ſuæ originis retinet. Neq; vero finis, ob quem quantitates morales ſunt introductæ, ejusmodi ſubtilitatem & minutiarum conſectationem requirebat; ſed ad vitæ humanæ uſum ſufficiebat, παχυλῶς perſonas, res atq; actiones æſtimari, atq; inter ſe comparari. Sic igitur latitudo deprehenditur in valore perſonarum ſive exiſtimatione; per quam fit, ut licet intelligamus, unam perſonam alteri eſſe præferendam; non tamen præciſe poſſimus determinare, duplo, triplo, an quadruplo una alteram dignatione ſuperet. Similis quoq; latitudo in pretiis diverſarum rerum, & actionum in commercium venientium occurrit, per quam vix aliarum rerum, præterquam quæ functionem in ſuo genere recipiunt, pretia ad unguem exæquari poſſunt; de cætero fere pro æqualibus habentur, prout quæq; hominum conventio & placitum determinavit. Sic & non niſi cum latitudine aliqua exæquatio inter delicta & pœnas inſtituitur. Quis enim examuſſim definiverit, quot plagæ, & qua violentia incuſſæ atrocitatem certi v. g. furti exæquent; ſed heic quoq; æſtimatio paulo craſſius & ſecurius capitur. Sed & in multis vitæ humanæ negotiis inſignis quandoq; latitudo conſpicitur. Legislatores civiles non omnia ad vivum ſolent reſecare.

Aliter leges, inquit *Cicero Offic.3. aliter philoſophi tollunt aſtutias: leges, quatenus manu teneri res poſſunt: philoſophi, quatenus ratione & intelligentia.* Et in dicundo jure minima fere à Prætore non curari tralatitium eſt. Sic & in arbitriis bonorum virorum ſuo velut jure locum ſibi vindicat latitudo. Porro in exercenda juſtitia vindicativa non ſolum clementiæ; ſed & ipſi rigori aliqua latitudo indulgetur. Quo ſpectat illud *Taciti Annal.* XIV. 44. *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra ſingulos utilitate publica rependitur.* Et illud Jaſonis Pheræi ap. *Plutarch. de ſanitate tuenda, & in præcept. gerendæ reip.* ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν. *Neceſſe eſſe, ut in minutis rebus injuſte agant, qui in magnis juſtitiam ſervare velint.* Quin & pleræq; virtutes extra juſtitiam in exercitio ſui ſat laxa libertate & latitudine gaudent, puta miſericordia, liberalitas, gratitudo, æquitas, caritas. Sic quoq; in vita communi vocabula habitum denotantia non citra latitudinem frequenter hominibus imponuntur. Unde juſtus audit, qui paucula injuſta etiam ſtudio perpetrat. Deniq; ſi quando in moralibus nonnullæ quantitates ad punctum uſq; reductæ deprehendantur, uti in pretiis quarundam rerum, in temporibus fatalibus, aliisq́; ; iſta tamen tam præciſa determinatio non tam ex ipſis rebus, aut temporum momentis, quam ex impoſitione & placito hominum provenit. Ex hiſce igitur genuinum diſcrimen inter mathematicas & morales demonſtrationes patere arbitramur; quod nempe illæ circa quantitates potiſſimum, quæ ex ſua natura exactiſſime determinari aptæ ſunt, verſentur; hæ autem certam duntaxat qualitatem de ſubjecto demonſtrare ſatagant; quantitatum moralium determinatione in laxiore fere voluntatis placito relicta.

§. II. Cavendum tamen eſt, ne hanc, quam hactenus adſtructum ivimus, certitudinem moralem confundamus cum illa, quæ ſæpe quæſtionibus facti adplicatur; quando e. g. dicimus, hoc vel illud moraliter certum eſſe, quod à teſtibus fide dignis fuit confirmatum. Iſthæc enim certitudo moralis nihil aliud eſt, quam firma aliqua præſumtio, valde probabilibus rationibus ſubnixa, & quæ niſi rariſſime fallere poſſit. Et hanc à priori non ſatis diſtinxit *Zieglerus* ad *Grot.* l. 2. c. 20. §. 1. dum communiora quidem præcepta Ethicæ æque evidentia eſſe concedit, atq; ſcien-

ſcientiarum proprie dictarum propoſitiones; *concluſiones* tamen *particulariores certitudinem longe minorem, & contra multum ſæpe obſcuritatis conjunctum habere, quod res ipſæ, de quibus loquuntur, multis modis mutabiles & contingentes ſint.* Et exempli loco ſubjungit: *moralis certitudo & evidentia eſt, verum eſſe, quod vir bonus & gravis jurejurando ſolenniter confirmat. Quæ tamen evidentia non abſolute talis eſt, ſed ſecundum quid; quia non ſimpliciter impoſſibile eſt, hominem juſtum & gravem peierare, cum poſſit virtute ſua deficere.* Atqui longe alia eſt certitudo, qua ſcitur, perjurium eſſe malum; & qua creditur, virum bonum non pejerare; neq; poſterior propoſitio proprie concluſio eſt, quæ ex priori deducitur. Sic etiam moraliter certa habetur fides hiſtoricorum, quando teſtantur de re, à noſtra memoria remotiſſima, & cujus non amplius teſtimonia velut realia extant, præſertim ſi plures eadem tradiderint. Nam non eſt probabile, plures de compacto falſa poſteritati voluiſſe propinare, aut ſperare potuiſſe, mendacia ſua non in apricum productum iri. Et tamen non deſunt exempla popularium velut fabularum, quæ multis ſeculis ſub ſpecie veri ſeſe venditaverunt.

CAPUT III.
DE INTELLECTU HOMINIS,
prout concurrit ad actiones morales.

1. *Intellectus duæ facultates.*
2. *Facultati intellectus repræſentativæ qualis indoles?*
3. *Intellectus circa moralia naturaliter rectus eſt.*
4. *Conſcientia quid, & quotuplex?*
5. *Conſcientia recta, probabilis.*
6. *Regulæ conſcientiæ probabilis.*
7. *Regulæ circa eligenda utilia.*
8. *Conſcientia dubia.*
9. *Scrupuloſa.*
10. *Ignorantia quid, & quotuplex?*
11. *Error quotuplex.*
12. *Error circa actiones licitas.*
13. *Error theoreticus circa actiones neceſſarias,*
14. *Aut indifferentes.*
15. *Error practicus.*
16. *Error circa actionem malam.*

Cum disciplinæ hujus, quam evolvendam ſuſcepimus, hoc præcipuum ſit opus, ut quid in actionibus humanis rectum aut pravum, bonum aut malum, juſtum aut injuſtum ſit, de-

demonstretur: ante omnia istarum actionum principia & affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine moraliter velut connecti intelligantur, erunt consideranda. Ex hoc igitur dignitas hominis præ brutis maxime elucet, quod iste nobilissima præditus est anima, quæ & insigni lumine circa cognoscendas & dijudicandas res, & exquisita mobilitate circa easdem adpetendas aut rejiciendas pollet. Sicut eo nomine actiones humanæ longe eminentiori classe censeantur, quam motus brutorum, quos stimuli sensuum citra antegressam fere reflexionem eliciunt. Illa porro animæ humanæ potentia, quæ instar aliquod luminis gerit, intellectus nomine venit, cujus duæ velut facultates concipiuntur, quas circa actiones voluntario susceptas exserit. Una est, per quam velut in speculo objectum voluntati sistitur, & quæ in ipso sit ratio convenientiæ aut disconvenientiæ, bonitatis aut malitiæ, simpliciter ostenditur. Altera, per quam rationes bonitatis aut malitiæ, quæ sese circa multa objecta in utramq; partem offerunt, expenduntur, & comparantur, ac demum quid, quando, & quomodo agendum sit judicatur, simulq; de mediis ad finem maxime accommodis consultatur.

§. 2. Est autem circa priorem intellectus facultatem observandum, illam esse ex earum genere, quas communiter *naturales* vocant, contradistinctas *liberis* facultatibus; sic ut penes hominem non sit aliter res adprehendere, atq; illarum imagines intellectui sese offerunt. Id tamen est penes hominem, objecto considerando acriter incumbere, & accurata meditatione rationes bonitatis & malitiæ exactius trutinare; adeoq; non in nuda duntaxat superficie hærere, sed in ipsa rei velut viscera penetrare. Quo facto etiam accuratum de objecto sequi potest judicium. Quemadmodum in discernendis per visum rebus multum interest, volanti quid oculo percurras, an intenta acie contempleris. Unde obiter intelligitur, quousq; culturæ, & legibus circa hanc animæ partem locus sit. Id scilicet humana opera præstari nequit, ut intellectus res aliter adprehendat, quam istæ adparent. Et cum assensus seu fides non possit non respondere speciei ab intellectu adprehensæ; non potest quis aliter de re judicare, quam prout ipse eandem percepisse visus est; neq; ut secus faciat, ulla lege recte quis exegerit. Quia tamen obiter consideran-

rantem multa ſolent fugere, quæ curioſe rimantibus ultro ſeſe velut offrunt; igitur & ad confirmandum intellectus judicium plurimum valet diligens rerum contemplatio; & ut huic idonea ſuppetat occaſio illi proſpicere debent, quibus aliorum cura demandata. Qui etiam pœnis ſancire poſſunt, ut quis ſollicite adhibeat illa media, quibus rerum obſcuritas diſpelli, earundemq; genuina conditio repræſentari valet.

§. 3. Porro cum intellectus velut facem præferat noſtris actionibus, eoq; non recte prælucente, non poſſimus non in devia aberrare; pro certo ſtatuendum eſt, & in ipſa facultate adprehenſiva, & in judicio naturalem ineſſe rectitudinem, quæ, debita abhibita attentione nos decipi circa res morales non patiatur; nec utrumq; ita depravari, ut circa easdem non poſſimus non decipi. Sane ſpeculum male conformatum utiq; diſtortas imagines refert; & bilis linguæ ſuffuſa de ſaporibus recte judicare prohibet. Nec vitio nobis verti poſſet, quod male egerimus, ſi bonum & malum liquido diſcernere non datum; & non niſi per ſummam iniqvitatem imputaveris errorem, qvem exuiſſe nunqvam licuit. Ergo niſi omnem actionum moralitatem velimus evertere, omnino tenendum eſt, intellectum hominis naturaliter eſſe rectum, & præmiſſa debita inqviſitione res objectas liqvido, & prout in ſe ſunt, adprehendere. Qvin nec judicium practicum, ſaltem circa generalia præcepta juris naturalis, ita poſſe depravari, ut qvæ inde ſuſcipiuntur actiones pravæ, ipſi neqveant imputari, velut ex invincibili errore aut ignorantia profectæ. Qvo loco monemus, non eſſe nobis heic ſermonem, qvid circa res à peculiari Dei revelatione pendentes intellectus jam noſter valeat citra ſingularem divinitus allubeſcentem gratiam; de qvo alterius diſciplinæ eſt inqvirere. Neq; de eo ſumus ſoliciti, an qvis circa veritates theoreticas, ſubtili mentis indagine inveſtigandas, per pravam informationem falſam opinionem ita poſſit imbibere, ut ea ſe exſolvere nulla ratione qveat. Sed agimus de viribus intellectus, prout illis opus eſt ad actiones legi naturæ rite attemperandas. Ubi arbitramur, nullum hominem ætate matura, & rationis compotem tam hebetem eſſe, qvin comprehendere qveat ſaltem generalia juris naturalis præcepta, & qvæ in vita communi freqventiſſimum uſum habent, quamq; illa cum hominis natura rationali & ſociali habeant conveni-

entiam perſpicere. Erut maxime qvis per ſocordiam de uno atq; altero præcepto nunqvam cogitaverit, aut ex prava informatione, vel corrupto per vitioſam aſſvetudinem, pravosq; affectus animo, veritatem & neceſſitatem eorundem in dubium revocaverit, aut contrarias legi naturali agendi regulas ſibi finxerit: iſtam tamen ignorantiam, aut errorem hautqvidqvam arbitramur invincibilem, qviq; adeo efficiat, ut inde ſuſceptæ actiones non poſſint imputari. Ita enim iſta ſunt expoſita, ita penitus naturæ inſita, ut nunqvam eouſq; obbruteſcere poſſit homo, qvin ad iſta adprehendenda, ac dijudicanda ſit adhuc idoneus.

§. 4. Solet præterea judicium intellectus circa actiones morales, qvatenus iſte cognitione legum eſt imbutus, peculiari nomine vocari *conſcientia*. Qvam prout actiones hominum antecedit, aut conſeqvitur, diſtinctionis cauſa, poſſumus vocare *antecedentem*, vel *conſeqventem*. Hæc eſt judicium velut reflexum intellectus ſuper omiſſis aut commiſſis adprobans bene, damnans ſecus facta; cui comes ſeqvitur tranqvillitas, aut inqvies animi, prout cuiq; iſta teſtimonium fert, & de pace aut ira legislatoris ſperare jubet. Illa vero facta antecedit, qvid bonum, quidq; malum ſit, & ideo agendum vel omittendum dictitans.

§. 5. Conſcientia recte informata duplici ſe modo habet; vel enim liqvido intelligit, perſuaſionem, qvam ſuper agendis vel omittendis obtinet, certis & indubiis principiis niti: vel perſvaſionem qvidem ſuam pro vera & certa habet, nec qvare eam in dubium revocet idoneas rationes videt, etſi eandem ad formam demonſtrationis deducere non norit, ſed topicis fere argumentis adquieſcat. Illam vulgo ſolent vocare conſcientiam *rectam*, hanc *probabilem*. Circa conſcientiam rectam hæc traditur regula; omnis actio ſpontanea, quæ fit contra eandem, & omnis omiſſio actionis, quam eadem neceſſariam dictitat, eſt peccatum; & qvidem tanto gravius, qvo liqvidius officium ſuum homo intelligebat, cujus transgreſſio eo majorem animi malitiam arguit. Vid. *Lucæ* XII. 47. 48. Conſcientiam autem probabilem à recta differre arbitramur non qvoad ipſam perſvaſionis veritatem, ſed qvod eandem ad modum demonſtrationis adornatam ita artificioſe deducere ignoret, adeoq; rectitudinis ſuæ ita evidentem & immotam non habeat cognitionem. Non enim datur, ut alii loqvuntur, probabile in ſe, ſed tantum re-

respectu nostri intellectus. Et ista ratione pleraq; pars mortalium suas actiones regit. Paucis qvippe vitæ humanæ officia, qvomodo ex primis fontibus profluant, perlustrasse datum est. Plurimos vitæ communis tenor, & docentium, extra fraudis suspicionem positorum, autoritas, & ipsa adsvetudo, & manifestus actionum decor aut usus ita securos reddit, ut in talium rationes curiosius inqvirere supervacuum putent. Qvemadmodum magna pars artificum ad compendiosa quædam instrumenta opera sua exegisse satis habet; artificiosa eorundem demonstratione mathematicis relicta. Idq́; eo magis obtinet circa propositiones, qvæ à primis principiis longius distant, qvæq́; adeo operosiore deductione indigent; qvalem comprehendere est fere supra captum eorum, qvi scientiis variis animum non habent subactum. Quo pacto tamen nihil præsidii accedit pestilenti isti probabilitati, qvam recentiores Casistæ, & Jesuitæ potissimum comminiscuntur, qvæ sese in solam autoritatem unius Doctoris, etiam à rationibus destituti, & abs qvo cæteri dissentiunt, resolvit. Qvo figmento omnem doctrinam moralem subverti, conscientiasq́; hominum à libidine sacerdotum, commodis suis velificantium, suspendi manifeste ostendit *Lud. Montaltius in literis provincialibus*, & ad easdem *VVendrockius*, & *Sam. Rachelius*. Ubi illud insuper observamus, male ab istis confundi probabilitatem facti, cum probabilitate dogmatis & velut juris. In qvæstionibus eqvidem facti unius viri gravis autoritas potest efficere aliquam probabilem præsumtionem, & probationem semiplenam. Sed in definiendo jure absurdum plane, & temerarium fuerit, unius viri effato, rationibus non suffulto, & abs qvo alii non minori autoritate præditi in diversa abeunt, tantum tribuere, ut illud pro norma agendorum tuto possit admitti.

§. 6. Cæterum solent vulgo nonnullæ regulæ pro informanda conscientia probabili tradi; de qvibus nostra sententia est, eas locum posse habere, qvando inter se collidi videtur jus strictum & æqvitas; aut qvando utraq; pars est qvidem extra obligationem legum, ita tamen ut vel una propius ad honestum videatur accedere, vel una magis apta judicetur, ex qva commodum, aut incommodum aliqvod proveniat, qvam altera. Nam in iis, qvæ lege aliqva proprie præcipiuntur aut vetantur, non datur ejusmodi electio, ut uno rejecto alterum liceat suscipe-

cipere, (qvippe cum leges definite qvid vetent aut jubeant, non per plura ac diversa velut æqvipollentia sibi satisfieri velint;) sed in licitis duntaxat, qvæq; adeo extra leges sunt posita. Sunt autem regulæ istæ fere tales. 1. In conscientia probabili duabus sententiis propositis, qvarum cum neutra legi adversetur, una firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, utralibet suscipi potest. 2. Duabus sententiis propositis, qvarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi præfertur. 3. In conscientia probabili vir doctus eam sententiam seqvi potest, qvæ sibi probabilissima videtur, etsi aliis forte talis non videatur; nisi ex eo incommodum aliqvod metuatur, qvod à communi opinione abeat. 4. Indoctus tutissimo seqvitur autoritatem prudentiorum. 5. Alterius imperio obnoxius recte potest jussu superiorum agere, qvod illicitum certo non novit, etiamsi non ita probabile sibi videatur. 6. In rebus parvi momenti, si utrinq; sint probabilia argumenta, utrumlibet potest eligi. 7. In rebus magni momenti, si utrinq; se ostendant argumenta probabilia, præferenda est pars tutior, seu ubi, si vel maxime à scopo sit aberratum, non adeo grave provenire potest malum, qvam si ex altera parte fuisset impactum.

§. 7. Porro etsi nobis heic maxime de bono & malo, justoq; & injusto agere sit propositum, disqvisitione de utili & inutili ad aliam disciplinam rejecta; tamen non abs re fuerit paucis qvoq; hoc loco attingere, qvas regulas in deliberatione circa utile judicium intellectus respicere debeat. Præsertim cum superiores hisce fere nitantur, & in dirigendis nostris actionibus non minima soleat haberi ratio utilitatis: juxta illud *Apostoli*; 1.*Corinth*. VI. 12. *omnia mihi licent*, nempe de qvibus ibi egerat, *sed non omnia expediunt*. Et in muneribus civilibus sæpe negotia injuncta alicujus prudentiæ & dexteritati committuntur; ubi sane male egisse censetur, qvi per imprudentiam aut socordiam, qvod minus utile erat, suscepit. In deliberationibus igitur, qvæ circa talia institui solent, ad qvæ necessitate aut obligatione determinata non adstringimur, (necessitas qvippe deliberationem excludit, & obligatio determinata solam exsecutionem agenti relinqvit;) id fundamenti loco supponitur, neqvid suscipiatur, ex qvo morali æstimatione, (i. e. in qvantum humana providentia inter incerta casuum, & futuri obscuritatem penetrare

re poteſt,) tantundem mali atq; boni, aut etiam plus mali quam boni videtur oriturum. Cujus ratio in propatulo eſt. Tantum enim de cujusq; rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adjunctum, adeoq; exuit rationem boni, ſi æquale fuerit malum. Infauſtum cenſetur prædium, cujus reditus impenſas non ſuperant. Suſcipiuntur quippe ejusmodi res, de quibus jam loquimur, eo fine, ut emolumenti quid inde nobis adquiratur. *Xenophon rerum Græc.* l. VI. *Non illos laudandos cenſeo, qui in certaminibus ſæpius victoriam ac gloriam retulerunt; ita tamen contendunt, ut non antea deſiſtant, quam victi laborem demum amittant. Neque aleæ luſores, qui cum ſemel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quam lucrum jam ante partum. Videmus enim tales ut plurimum ad extremam redigi inopiam. Quæ & nos conſiderare decet, neq; unquam eo certaminis deſcendere, ubi aut omnia vincere, aut cuncta perdere neceſſum ſit.* Ex quibus iſta deducit conſectaria *Grotius* l. II. c. 24. §. 5. 1. *Si res, de qua agitur, æqualem, morali æſtimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum*, i. e. ſi æque facile damnum quam lucrum ex ea provenire poſſit: *ita demum eſt eligenda, ſi bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali*, i. e. ſi lucrum longe majus futurum eſt, ubi res bene ceſſerit, quam damnum, ubi ſecus alea ceciderit. Sic temerarium non fuerit decem periculo exponere, ſi centum ſis lucraturus, ubi ſors faverit. Conf. *Epicteti enchirid.* c. 35. 36. 2. *Si videatur eſſe æquale bonum & malum, quod à re, de qua quæritur, poſſit procedere, ita demum ea res eligenda eſt, ſi efficacia ad bonum, quam ad malum major ſit*, i. e. ſi facilius ſit lucrum inde, quam damnum provenire. 3. *Si videatur & bonum & malum eſſe inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda eſt, ſi efficacia ad bonum major ſit collata efficaciæ ad malum, quam ipſum malum eſt collatum bono*, i. e. ſi exceſſus mali minor ſit, quam facilitas, qua bonum provenire poteſt; *aut ſi bonum ſit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata ad bonum*, i. e. ſi efficacia, qua malum præ bono provenire poteſt minor ſit, quam exceſſus boni præ malo. 4. Ubi autem rei tam bonum quam malum, ut & efficacia ad utrumq; ſit inevidens, cauti eſt re abſtinere, ubi nulla neceſſitas urſerit.

§. 8. Quod ſi autem judicium intellectus anceps hæreat, & diſcernere nequeat, bonum aliquid vel malum, adeoq; agendum ſit aut omit-

tendum, vocatur *conſcientia dubia.* De hac iſthæc fertur regula: quamdiu judicium intellectus nullo rationum momento in neutram partem vergit, actio erit ſuſpendenda; adeoq; qui agit, conſcientia velut in æquilibro adhuc hærente, peccat. Nam talis, quantum in ſe, legem violavit. Perinde enim eſt, atq; ſi diceret; mihi quidem non liquet, an hæc actio legi repugnet; nihilominus ſive repugnet, ſive non, eam ſuſcipiam. *Cicero Off.* I. *Bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum ſit an iniquum. æquitas enim lucet ipſa per ſe: dubitatio autem cogitationem ſignificat injuriæ.* Subjungit *Grotius* l. II. c. 23. §. 2. *hoc locum habere non poſſe,* ut nempe actione abſtineatur, *ubi alicui omnino alterutrum eſt faciendum, & de utroq; an æquum ſit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere, quod minus iniquum eſſe videtur. Semper enim, ubi electio evadi non poteſt, minus malum rationem induit boni.* Ubi tamen arbitramur, hoc axioma proprie locum habere in malis damnoſis, ac non moralibus; ubi ſane lucri inſtar eſt, minori damno majus potuiſſe declinare. Quando autem idem adplicatur ad mala moralia, dextra opus eſt interpretatione. Igitur proprie loquendo ex duobus malis moralibus neutrum eſt eligendum. Contingit tamen frequenter, ut duæ leges affirmativæ, aut altera affirmativa, altera negativa videantur inter ſe velut collidi, ſic ut utriq; eodem tempore neqveat ſatisfieri. Heic ſimpliciores quidem putant, comparationem fieri inter duo mala ſeu peccata omiſſionis, illudq́; ſuſcipiendum quod omiſiſſe majus peccatum videtur. Revera tamen heic non ex duobus peccatis eligitur minus; ſed quod extra ejusmodi colliſionem peccatum erat, id peccatum eſſe deſinit, ubi validioris legis implendæ neceſſitas incumbit. Sic v. g. ubi colliſio fit inter præceptum affirmativum, *da eleemoſynam*, & negativum, *ne furtum facias*; ſine dubio non eſt furandum, ut eleemoſynæ ſuppetat materia; juxta illud Apoſtoli; non *ſunt facienda mala, ut eveniant bona.* In hoc tamen caſu non dare eleemoſynam peccatum proprie non eſt; quia præcepta affirmativa vim obligandi non exſerunt, ubi agendi materia deficit. Sic ubi colliſio fit inter duo præcepta affirmativa, v. g. pare DEO, & pare magiſtratui, ſine dubio DEO magis oportebit obedire, quam hominibus; (quam ſententiam etiam expreſſit Socrates apud *Platonem* in *Apologia*: ἐγὼ ὑμᾶς ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν.

ὁ υἱ-

ô viri Athenienses, diligo vos equidem, atq; amo, Deo tamen parere malo, quam vobis:) non quia ex duobus malis minus est eligendum, sed quia malum non est, magistratui non obedire, ubi id citra violationem obsequii DEO debiti nequit fieri. Obligatio quippe laxior cedit arctiori, quando utriq; simul nequit satisfieri.

§. 9. Cum dubia conscientia cognationem habet *scrupulosa*, quam vocant, quando anxia formido judicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit, quod bonum aliquis existimaverit, & contra. Ejusmodi scrupulus ubi probabilibus argumentis nititur, actio erit suspẽdenda, donec eximatur rationibus, aut sapientum autoritate: qui autem ex molli quadam superstitione oritur, negligendus atq; animo eiiciendus est. Add. *Carthes. de passion. art.* 170. & 177. ubi contra *fluctuationem animi*, & *morsus conscientiæ*, qui actionem antecedunt, recte quidem hoc *remedium* præscribit, *assuescere formandis judiciis certis & determinatis de omnibus rebus, quæ sese offerunt.* Sed addendum est; judicia illa esse formanda ex genuina & solida scientia morali, seu disciplina juris naturalis, ac religione Christiana, à superstiosis hominum additamentis repurgata. Nam citra hoc obfirmari quidem fortasse animus utcunq; potest, ne morsus aut fluctuationes sentiat; sed neq; talis firmitas ad diuturnitatem valet, neq; à peccato liberat. Inde probari nequeunt, quæ d.l. sequuntur: *& censendo semper officium præstari, cum sit quod melius esse judicatur, etsi forte pessime judicetur.* Atqui hoc non est morbum curare, sed per anodynum male temperatum stuporem animo inducere.

§. 10. Ubi circa actionem aliquam suscipiendam aut omittendam deest cognitio intellectus, vocatur *ignorantia.* Quæ, quantum ad institutum nostrum, dividitur vel respectu *influxus in actionem*, vel *respectu originis.* Priori respectu est duplex: alia enim est causa ejus, quod ignoranter fit, alia non. Illam possis vocare *efficacem*, hanc *concomitantem.* Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua præsente actio fuisset impedita. Qualis erat in Abimelecho *Genes.* XX. 4. 5. qui si cognovisset Saram Abrahami esse uxorem, hautquicquam ad eam ducendam animum fuerat adpliciturus. Hæc negat in intellectu eam cognitionem, quæ factum non impediisset, ita ut aliquis nihilominus id facturus fuisset, etiamsi cognovisset, quod ignoravit. Ut si quis improviso ho-

ſtem ſuum occiderit, quem nihilo ſecius occiſurus fuerat, etiamſi ſciviſſet, in eo iſtum loco verſari, in quem ipſe telum fortuito, & citra intentionem quenquam lædendi, contorquet. Iſthæc duo ita aliqui volunt diſcernere, ut quod ex priori ignorantiæ ſpecie proficiſcitur, dicatur ſimpliciter fieri *ex ignorantia*; quod ex poſteriori, *ab ignorante*. Etſi & in poſteriori caſu non niſi fortuitum homicidium proprie ſit admiſſum. Nam pravus ille affectus cum vitio quidem eſt conjunctus, ad cædem tamen nihil ſane contulit. Aſt reſpectu originis ignorantia dividitur in *voluntariam* & *involuntariam*. Illa quibusdam etiam vocatur conſequens, & vincibilis; hæc antecedens, & invincibilis. Illa, (ſive ſit directe affectata, ſive per oſcitantiam & ſocordiam contracta,) eſt, cum quis ea ignorat circa certam rem, quæ nec ſcire poterat, nec tenebatur. Ignorantia porro invincibilis eſt vel talis *in ſe, ſed non in ſua cauſa*: vel *in ſe & in ſua cauſa ſimul*. Illa eſt, quando quis in ipſa quidem actione ignorantiam, ex qua eadem procedit, exuere ac diſpellere nequit; in culpa tamen eſt, quare in eam ignorantiam inciderit. Sic ſæpe, qui per ebrietatem peccat, plane neſcit, quid agat: eſt tamen in culpa, quare iſtud neſciat. Hæc eſt, quando quis non tantum ea ignorat, quæ ſcire ante actionem non potuit, ſed etiam in culpa non fuit, cur in iſta hæreret ignorantia, aut in eandem incideret. Pertinent huc ea, quæ habet *Ariſtot. Nic.* II. c. 1. & ad eum locum *Euſtratius*. Ubi diſtinguit inter id, quod fit ab ignorante, & quod fit ex ignorantia. Illius exemplum adfertur id, quod fit ab ebrio, aut irato. Heic enim, etſi ebrius aut iratus ſæpe quid agant, ignorent; actionis tamen cauſa non eſt ignorantia, ſed ebrietas aut ira, quarum illam declinare, hanc compeſcere penes hominem erat. Addit deinde, invitos dici non poſſe, qui ideo peccant, quod ignorent quid agendum, quid omittendum; quam ignorantiam ipſe vocat in electione, & univerſalium. Nam iſta quilibet ſcire tenebatur. Sed ignorantiam, quæ circa particularia verſatur, actionem reddere invitam. Particularia illa ſunt, quis, quid, circa quid, & in quo, quo inſtrumento, quo modo. Hæc omnia ſimul ignorare nemo ſanus poteſt. Saltem enim quis intelliget ſeipſum agere. Sed circa ſingula reliqua ignorantia intervenire poteſt. In eo quod agitur, dicunt lapſos ſe eſſe, qui locuti ſunt, quod nolebant. Item ſi quis ca-

ca-

tapultam ostendere amico volens, jaculum emisit, amicumq́; vulneravit. Circa quid, & in quo, (quæ idem sunt,) ignorantia versatur, ut si filium hostem quis putet, & interficiat. Circa instrumentum; ut si quis hastam mucronatam, quam credat obtusam esse, in aliquem projiciat, atq; ita imprudens interficiat. Cujus causa; ut si pharmacum alicui salutis causa exhibeamus, idq́; mortiferum esse ignoremus. Quo modo; ut si quis docendi causa leviter percutere volens, ictum vehementem inflixit. ICti quoq; Romani peculiari titulo tractant de ignorantia juris & facti. Verum isti hanc non tam considerant, prout effectum habet circa actiones morales, quam prout facit ad jus aut actionem aliquam retinendam, aut adquirendam, vel amittendam. Eorum autem, quæ circa utramq; traduntur, huc fere ratio redit, quod ignorantia juris ut plurimum cum aliqua negligentia culpabili sit conjuncta, ignorantia facti non item; igitur æquitatem ferre, ut illa quidem noceat, hæc non obsit.

§. 11. Quando autem non solum cognitio veri deficit, sed & ejus loco falsa persuasio animum occupavit, sic ut hæc pro vera habeatur, in *errore* versari animus humanus dicitur. Qui error itidem est vel vincibilis, vel invincibilis. Ille est, quem quis adhibita diligentia moraliter possibili, seu quam communis conditio rerum humanarum admittit, discutere debuit ac potuit. Hic, quem quis omni diligentia moraliter possibili discutere non valuit. Ubi observandum, licet admitteretur illa sententia M. *Antonini* l. IX. c. 42. (Add. *Arrianus ad Epictetum* l. I. c. 28.) πᾶς ὁ ἁμαρτάνων ἀφαμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται. *Quisquis delinquit, à proposito aberrat, & deceptus est*: tamen cum ille error non fuerit invincibilis, per eundem neq; prave facta à numero peccatorum eximi, neq; iisdem promiscue veniam indulgendam.

§. 12. Accurate autem observandum, quod diversos habeat effectus error, circa actiones, quas homo pro lubitu suscipere potest, & intermittere, seu quarum exercitium in ipsius arbitrio est relictum; & circa illas actiones, quæ lege aut jussu superioris illi sunt præceptæ vel interdictæ. Circa prioris generis actiones error consensum intercipere intelligitur; adeoq; ex illis non sequuntur isti effectus, qui alias ex actione, in quam consenseris, fluere apti sunt; præsertim ubi iste error non

ex supina nimis incuria obrepserit. Inde in pactis error circa rem, ejusve qualitatem, cujus intuitu quis ad paciscendum fuit motus, pactum reddit invalidum. Censetur enim heic aliquis consensisse non absolute, sed supposita præsentia illius rei aut qualitatis, cui tanquam conditioni consensum suum superstruxit. Qua non adparente, consensus quoq; nullus fuisse intelligitur. Qua de re infra suo loco pluribus agetur.

§. 13. Ast vero aliter se res videtur habere circa actiones necessarias, seu à superiore præceptas, aut vetitas. Ubi distinguendum est, utrum error versetur circa theoriam, an vero circa praxin; seu utrum aliquis falsam habeat opinionem circa actionum necessitatem, putetq; intermittendas esse, quæ faciendæ erant, & vice versa; an vero in ipso actionis exercitio error intercurrat, per quem secus quam par erat actio adplicetur. Prioris generis errores arbitramur non impedire, quo minus agenti actio imputetur, prout cum norma præscripta congruere aut non congruere videbitur; cum omnino censeantur esse vincibiles. Qui enim alicujus actiones ad normam adstringere vult, is utiq; voluntatem suam sufficienter declarare debet, ut ab illo, quem obligare instituit, liquido cognosci queat. Alias enim iniquissime exigitur obsequium legis ignotæ, aut cujus sensum genuinum eruere sit supra captum eorum, quibus illa est lata. Ergo si quis in theoria erret, i. e. si quis sibi persuaserit, præceptum esse, quod est interdictum, & contra, censetur non adhibuisse debitam diligentiam; adeoq; non poterit recusare, quo minus ipsi imputetur, quod ex tali errore fuit commissum. Id ipsum alias sic effertur; Si conscientia versatur in errore vincibili circa rem malam, peccat homo tam si secundum, quam si contra eandem agit. i. e. Si persuaserit sibi, actionem esse præceptam, quæ erat intermittenda, aut contra intermittendam, quæ erat præcepta, peccat si illam susceperit, & hanc intermiserit. Nam talis actio aut intermissio revera discrepat à lege: & agens verum legis sensum cognoscere poterat, & debebat. Et idem tamen non minus peccaverit, si actionem revera interdictam, quam tamen ipse præceptam credebat, omiserit; & actionem revera præceptam, quam tamen interdictam putabat, susceperit. Etsi enim nullus heic sit actus exterior, qui legi repugnet: tamen quia iste judicat, conscientiam suam legi congruere; ideo saltem proæresis ista legi repug-

pugnans pro peccato ipſi imputabatur. Nam mala intentio agentis facit actionem malam videri, ſaltem contra agentem. Unde adparet, ex judicio intellectus erroneo non poſſe procedere actiones, quæ pro rectis agenti queant imputari ; & ei, cui falſo perſuaſum eſt, aliquid eſſe injuſtum, id tantiſper pro illicito haberi, quamdiu eam perſuaſionem non correxit.

§. 14. Quod ſi tamen error theoreticus verſetur circa rem in ſe indifferentem ; i. e. ſi perſuaſus quis fuerit, aliquid neceſſario eſſe faciendum aut omittendum, quod revera eſt indifferens ; peccabit tantum, ſi contra fecerit, atq; falſa opinio ſuggerit, ob pravitatem proæreſeos ; non autem, ſi ſecundum errorem ſuum fecerit. Indifferentia enim ſunt extra legem, quæ non violatur, ſive quis iſta ſuſcipiat, ſive omittat. Et innoxius videtur error, qui peccato anſam non præbet. Id tamen in aperto eſt, non poſſe ex ejusmodi errore ſuſceptas actiones obtinere illos effectus, qui alias ſequuntur actiones legibus præceptas. Sic ſi legislator præmium obſequentibus legum conſtituiſſet, id ſane ſibi vindicare non poterit, qui per errorem indifferentia, velut de illis per leges in alterutram partem foret diſpoſitum, obſervavit.

§. 15. Aſt in exercitio actionum à legibus præceptarum frequentius eſt, ut error interveniat ; puta ſi objectum actionis legitimum fuerit ſubtractum, & pro eodem aliud ſubſtitutum. Item ſi circa tempus, & locum exſecutionis præſcriptæ ſit erratum. Tales actiones uti non conſequitur ille effectus, quem alias recte adplicitæ actiones producunt ; ita error prohibet effectum malis actionibus proprium, ſiquidem iſte non ex culpabili negligentia ſit contractus. Quod alii ſic efferunt : error interveniens prohibet, ne actio alicui in alterutram partem imputetur, neq; tanquam bona, neq; tanquam malitioſa. Sic cum alias obligatione libereris, ſi ſolvas illi, cui debes ; ubi per errorem ſolveris, peccatum non admiſiſti ; prior tamen obligatio non fuit ſublata. Sic qui bona fide beneficium contulit ex inconſulta liberalitate in hominem improbum, qui eodem ad flagitia ſit abuſurus, de proba actione gloriari haut quidquam poterit ; excuſabitur tamen à participatione flagitii, quaſi ipſe ei patrando quid contulerit. Verum ubi quis præciſe objectum, locum, aut tempus actionis explorare fuit juſſus, vix effugere poterit,

quo

quo minus ipsi effectus actionis prave adplicitæ imputentur, nisi errorem moraliter invincibilem demonstraverit. Sic si servo tuo præceperis, ut certa te hora noctis excitet, non audietur iste, si pulsus æris non recte abs se numeratos dixerit: culpa tamen carebit, si casu aliquo ipsum horologium aberraverit.

§. 16. Sed & illud sæpe contingit, ut in exercenda actione mala error intercurrat, dum ab objecto, quod sibi quis destinaverat, deviatur. Quo ipso agentis quidem malitia manebit eadem; actio tamen ipsa gravior aut levior habebitur, prout objectum fuerit, in quod illa casu inciderit. Sic qui inimicum suum telo petere destinàverat, si alium quempiam casu percusserit, homicida nihilominus erit. Ipsa tamen cædes eo plus aut minus atrocitatis habere judicabitur, quo præstantior aut vilior fuerit, qui alieno vulnere sternitur. Ubi autem in objectum licitum fuerit aberratum, in ea actione nihil erit vitii, præterquam quod ex prava intentione agentis profluit. Sic ut error talis efficiat, ne iste actus proprie ejus vitii nomine venire possit, quod quis patrare intenderat. Inde saltem in foro humano non obtinebit illud *Senecæ de constantia sapientis*.c.7. *Si quis cum uxore sua tanquam aliena concumbat adulter erit, quamvis illa adultera non sit.* Add. *Idem de beneficiis* l. 2. c. 19. & l. 5. c. 13. *in fine.*

CAPUT IV.
DE VOLUNTATE HOMINIS,
prout concurrit ad actiones morales.

1. *Voluntatis actus.*
2. *Libertas voluntatis.*
3. *Indifferentia voluntatis necessario asserenda.*
4. *Voluntas quomodo in bonum feratur.*
5. *Voluntatem solicitant constitutiones certæ corporis.*
6. *Item habitus.*
7. *Et affectus.*
8. *Nec non ebrietas.*
9. *Actiones mixtæ.*
10. *Invitum quid.*

Cum sapientissimus Creator hominem vellet creare animal per leges gubernandum, ipsius animæ voluntatem indidit tanquam internam actionum moderatricem; ut objectis propositis,

ſitis, & cognitis ex principio intrinſeco citra neceſſitatem aliquam phyſicam ad ea ſe moveret, & eligere poſſet, quod ſibi tanquam maxime congruum arrideret; & contra ab illis ſe averteret, quæ ſibi non convenire viderentur. Illa porro per duas velut facultates ſeſe circa actiones humanas concipitur exſerere, per quarum unam intelligitur agere *ſponte*, per alteram *libere.* Spontaneitati, ut ita loquar, attribuunt certos actus aut motus; quorum quidam interiores, qui eliciti, alii exteriores, qui imperati ſueverunt vocari. Actus eliciti ſunt, qui à voluntate immediate producuntur, & ab eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, ut volitio, intentio, fruitio: cæteri circa media, ut conſenſus, electio, & uſus. Volitio dicitur actus voluntatis, quo ipſa ſimpliciter fertur in finem, non habito reſpectu, an ille præſens ſit, an abſens; ſeu quo ſimpliciter ipſi probatur finis. Alii vocant voluntatem ſimplicis adprobationis, qua aliqua res cum alicujus natura & inclinatione congruere intelligitur, ita tamen ut ad illam producendam, aut conſequendam actu nondum ſeſe efficaciter moverit. Intentio ſeu proæreſis eſt deſiderium efficax finem obtinendi; ſeu eſt actus voluntatis, quo illa efficaciter fertur in finem abſentem, eumq; actu producere aut conſequi nititur. Hæc cum ſit conjuncta cum conatu, & ſpe finem adſequendi, facile colligitur, qualia ſint illa, circa quæ occupatur. Nempe, uti *Ariſtoteles* dicit *Nicom.* III, c. 4. ὅλως ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι. *Omnino in iis electio eſſe videtur, quæ in noſtra poteſtate ſita ſunt.* Προαιρεῖται τις, ὅσα οἴεται ἂν γενέσθαι δι' αὐτοῦ. *Eligit quis illa duntaxat, quæ ex ſeſe fieri poſſe exiſtimaverit.* Inde προαίρεσις οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων. *Electio minime eſt eorum, quæ fieri non poſſunt. Idem Nicom.* VI. c. 2. οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός. οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου· τὸ δὲ γεγονὸς οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι· διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων, Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται, Ἀγένητα ποιεῖν ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα. *Nihil eſt eligibile quod factum eſt. non enim conſultat quis de eo quod factum eſt, ſed de eo, quod futurum eſt, eſſeq; aliter poteſt. quod autem factum eſt, quin factum ſit, fieri nullo modo poteſt. Idcirco recte Agatho inquit: Re namq; ſola hac ipſe privatur Deus, ut facta minime infecta poſſit reddere.* Eſt quippe ἡ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας, *cum ratione & cogitatione.* Cæterum intentionis etſi plures dantur gradus ratione vehementiæ; tamen in

usu vitæ civilis illa fere dividitur tantum in plenam & semiplenam. Illam vocant, qua voluntas, re prius sufficienter expensa, & per affectuum vehementiam non abrepta, in aliquid fertur. Semiplenam autem, ubi sufficiens deliberatio non adfuit, aut ratio affectuum turbine est concussa. Fruitio est qvies seu delectatio voluntatis in fine jam obtento, & præsente. Cui opponitur pœnitentia, quæ est aversatio, utplurimum cum pudore, & dolore conjuncta, ejus, quod antea à nobis fuit destinatum, aut effectum. Consensus dicitur simplex adprobatio mediorum, quatenus utilia judicantur ad finem; quæ media, ubi in nostra potestate sunt sita, electio ad finem obtinendum destinat, & usus adplicat. Actus imperatos vocant, qui ab aliis hominis facultatibus, per voluntatem motis, exsecutioni dantur.

§. 2. Libertatem vocant facultatem voluntatis, qua positis omnibus ad agendum requisitis, ex pluribus objectis propositis unum vel aliqua potest eligere, reliqua rejicere; aut uno duntaxat proposito id admittere, vel non admittere, agere vel non agere. Peculiariter autem facultatem ex pluribus objectis unum vel aliqua eligendi libertatem specificationis, seu contrarietatis; facultatem circa unius duntaxat objecti electionem aut rejectionem versantem, libertatem contradictionis seu exercitii adpellant. Intelligitur autem spontaneitati superaddere libertas tum indifferentiam suorum actuum quoad exercitium, ita ut voluntas alterum actuum suorum, nempe τὸ velle & nolle, non necessario eliciat; sed circa objectum propositum particulare (nam in universum non potest non in bonum qua tale ferri, & malum qua tale aversari,) utrumlibet elicere possit, etsi fors ad hunc magis, qvam ad illum propendeat: tum liberam determinationem, ita ut voluntas ex intrinseco impulsu alterutrum actuum suorum, velle aut nolle, heic & nunc eliciat.

§. 3. Cœterum primaria voluntatis affectio, & quæ immediate ex ipsius natura emanare videtur, est quod intrinsece ad certum, fixum, atq; indeclinabilem agendi modum non sit adstricta, (quod tantisper *indifferentiam* vocabimus,) & quod isthæc intrinseca ipsius indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequeat. Idq; eo firmius est tenendum, quod ista sublata actionum huma-

narum

narum moralitas funditus simul tollatur. *Arrianus in Epicteto.* l. 1. c. 17. *Quis appetitionem vincere possit? Alia appetitio. Quis desiderium & aversationem? Aliud desiderium, & alia aversatio. Qui mihi mortis metum objicit, cogit me, inquit. Non id quod objicitur; sed illud quod præstare tibi videtur, aliquid istiusmodi committere, quam appetere mortem. Hic igitur etiam tua te coëgit opinio, hoc est, voluntatem voluntas. Idem* l. 1. c. 29. προαίρεσιν οὐδὲν ἄλλο νικῆσαι δύναται πλὴν αὐτὴ ἑαυτήν. *Voluntatem nihil vincere potest, nisi ipsa sese.* Atq; hoc revera facere censendi sunt, qui nescio quam prædeterminationem physicam in actibus humanis fingunt, ex qua ipse quidem motus in se, ut consideratur tanquam ens physicum, à causa prima ita sit determinatus, ut non possit non eo quo determinatus est, modo fieri, cui deinde à causa secunda moralitas accedat. Neq; minus illi, qui ex præscientia divina absolutam actionibus humanis accedere necessitaté volunt. Quæ licet falli nequeat, tamen quod ideo non statim tollatur voluntatis indifferentia, facile concipi potest, si vel vocabulum præscientiæ, uti alia, quæ à rebus humanis petita Deo adplicantur, ab imperfectione, quam innuit, depuremus; (quippe cum in Deo nulla sit temporum successio;) vel dicamus, concursum divinum ita causas secundas comitari, ut hisce relinquatur agere illo modo, quem Deus ipsis assignavit; adeoq; ut ne circa actiones morales ex classe causarum principaliũ inter causas mere instrumentales detrudantur. Quantopere autem reip. noxia sint ejusmodi dogmata, bene monet *Grotius opusc. de dogmatis reip. noxiis. Liberum arbitrium si qui plane tollunt, evadere vix possunt, quin Deum omnium scelerum causam faciant, quod in rep. minime esse tolerandum dixit Plato (de* rep. l. II. τῶν κακῶν ἄλλ' ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' οὐ τὸν θεόν. *Malorum quamlibet aliam præter Deum causam quærere decet.) Nec temere Suetonius (cap. 69.) Tiberium ideo ait religionum fuisse contemtorem, quod omnia fato agi crederet, assentiente ad Timæum Proclo, qui tria ait eorum, quos atheos vocat, esse genera: primum eorum, qui Deo curam esse rerum & actionum humanarum non agnoscunt: tertium illorum, qui Deo talem tribuunt curam, quæ necessitatem animis imprimat agendi quæcunq; aguntur, nulla relicta homini libertate. Salustius philosophus de diis & mundo c. 9.* Τὸ δὲ ἀδικίας τε, καὶ ἀσελγείας ἐκ τῆς Εἱμαρμένης διδόναι, ἡμᾶς μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς

δὲ Θεοὺς ποιεῖν ἐςὶ κακούς. *Injuſtitias, & per laſciviam ac petulantiam commiſſa ſcelera ad fatum referre, nos quidem probos, Deos vero nequam ac ſceleſtos efficiet.*

§. 4. Sed ut iſta indifferentia recte intelligatur, ſciendum eſt, hanc eſſe voluntatis naturam, ut bonum in genere ſemper adpetat, malum in genere ſemper averſetur. Nam contradictionem non obſcure implicat, non ferri in id, quod congruum tibi vides, & ferri in id, quod non congruum tibi judicas. Atq; in iſtac voluntatis inclinatione velut generali nulla poni indifferentia poteſt, quaſi perinde voluntas bonum, atq; malum adpetat. Verum circa particularia demum bona & mala indifferentiæ ſuæ vires exſerit voluntas ſingulorum hominum, peculiaribus momentis in diverſa proclivium. Idq; hanc ob cauſam, quod tantum non omnia bona & mala homini hautquidquam adpareant velut pura, & ſimplicia, ſed invicem mixta, mala bonis, bona malis. Quo cum accedat in ſingulis hominibus ad peculiaria quædam ſingularis inclinatio, neq; omnibus ſolida & duratura à fucatis & momentaneis liceat diſcernere; inde infinita fere in voluntatibus ac ſtudiis hominum ſolet oriri varietas, & omnes ſuum ſibi bonum, ſed diverſa via quæſitum eunt. Quo facit illud *Ariſtotelis Nicom.* III. c. 6. ἆρα φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τἀγαθόν. ἑκάςῳ δὲ τὸ φαινόμενον. *Nunquid dicendum, ſimpliciter quidem ac revera voluntate adpetibile eſſe id, quod eſt bonum: unicuiq; vero id, quod videtur unicuiq;.* Sic igitur circa qvamlibet fere rem & actionem ſeſe offerunt ſimul ſpecies bonorum & malorum, verorum aut adparentium; quæ poſtquam animum hinc inde traxerunt, tandem ad alterutram ſe partem voluntas intrinſece determinat. Et quæ hoc modo ſuſcipitur actio, ſpontanea dicitur, de qua *Ariſtoteles Nicom.* III. c. 13. τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ' ἕκαςα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. *Spontaneum illud videbitur, cujus principium eſt in eo qui agit, particularia cognoſcente, in quibus actio conſiſtit.* Ad quem locum *Euſtratius: Utræq; hæ particulæ ad ſpontaneum conſtituendum neceſſariæ ſunt, ut ſcilicet & principium ſit in agente, & agens particularia cognoſcat. Nam & qui ex ignoratione agit, in ſe agendi habet principium; & qui particularia cognoſcit, agere violentia inductus poteſt.*

§. 5. Enim-

§. 5. Enimvero non semper contingit, ut velut in æqvilibrio positus animus citra ullum accedens momentum sese ad agendum vel non agendum adplicet. Qvin sæpenumero per varias causas versus unam partem vehementer trahitur; aliqvando exterior violentia ita graviter incumbit, ut illius vires non amplius locum invenire censeantur. Quemadmodum non semper secundo vento pelagus decurrit navita; sed aliquando transversa licet frementibus Zephyris clavum tenet tamen, aliquando gubernaculo penitus excussus procellarum libidini navem committere cogitur. Inter illa igitur, quæ voluntatem hominis versus alterutram partem vergere faciunt, sunt peculiares ingeniorum dispositiones, quibus ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur; quales tam in integris nationibus, quam in singulis hominibus deprehenduntur. Circa quas producendas non exiguam vim habere videtur cœli nos ambientis, soliq; genius, humorum in corporibus temperatura, ex ipso semine, ætate, victu, valitudine, studiorum ratione, aliisq́; causis proveniens, conformatio organorum, qveis animus ad functiones suas obeundas utitur, & similia. Circa quæ omnia id tenendum, nulli harum tantam esse vim, ut voluntas nullo modo possit in diversam partem pertendere, in quantum istæ tendunt ad actionem aliquam moralem producendam. Et quanquam impetus aliqvi ex corporis constitutione orti, quo minus existant, aut aliqua in actum erumpant, per voluntatem prohiberi quandoq; non posse videantur; id tamen saltem effici poterit, ut sine peccato erumpant. Sic si aliquis adeo validis in Venerem stimulis agitetur, ut eos reprimere non valeat; id tamen penes ipsum erit, ut citra peccatum iisdem satisfiat. vid. I. *Corinth.* VII. 2. Et *Plato* l. VIII. *de Legibus* recte disputat, posse etiam in Græca civitate per leges reprimi nefarias libidines in eundem sexum, utut istæ apud eam gentem in publicos mores tunc invaluissent. Idem sentiendum de illis, quæ apud *Horatium de arte poëtica*, & passim de moribus ætatum traduntur. Sic sint ad avaritiam proclives senes; penes ipsos tamen erit, citra aliorum injuriam rem quærere, nec alios suis bonis injuste fraudare.

§. 6. Valde quoq; voluntatem in certas actiones inclinat frequens earundem actionum repetitio, & consuetudo, per quam efficitur,

ut expedite & libenter actio aliqua suscipiatur, objectoq; præsente in id velut trahi animus videatur. Atq; ejusmodi inclinationes cum lubidine ac dexteritate agendi conjunctæ *habituum* vocabulo solent vulgo venire; qui quatenus circa actiones morales, bonas & malas occupantur, virtutes & vitia nuncupantur. In quibus enumerandis non est quod & nos defatigemur, cum hactenus pleriq;, qui philosophiam moralem se tradituros professi sunt, magnam disciplinæ suæ partem, explicatis undecim virtutum vocabulis, repræsentasse se crediderint. Illud tantum in genere monuisse sufficiat, virtutes esse illas animorum dispositiones, qvibus inclinantur homines ad actiones, se ac societatem humanam conservantes; & vitia contra, quibus proclives redduntur agere illa, quæ ad seipsos & societatem destruendam tendunt. Porro quanquam vitia, praviq; mores diuturna assvetudine inoliti, in naturam fere videantur abire, sic ut ægerrime iis resistatur: non ideo tamen inde profectæ actiones inter spontaneas censeri desinunt. Qvin etiam, licet illæ actiones, quibus habitus introducitur, quæq; eum præcedunt pleniore cum proæresi & intensiore cum conatu suscipiantur, quam quæ post contractum habitum fiunt, ubi velut ultro & citra jussum voluntatis facultates reliquæ in objectum ruunt: nihil tamen inde bonitati aut malitiæ earundem videtur decedere. Nam sane inconveniens fuerit, ut ideo actio bona minoris sit, quia ab eodem crebro fuit exercita; aut ut ideo minus quis censeatur peccasse, quia sæpe peccavit. Præsertim cum quilibet ipse in causa fuerit, quare ita facile & expedite ageret. Quo facit illud *Aristotelis Nicom.* III. c. 8. *ὐχ ὁμοίως αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις. τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοί ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ᾽ ἕκαστα· τῶν ἕξεων δὲ, τῆς ἀρχῆς· τῶν καθ᾽ ἕκαστα δὲ, ἡ πρόσθεσις ὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν· ἀλλ᾽ ὅτι ἐφ᾽ ἡμῖν ἦν, ὕτως ἢ μὴ ὕτω χρήσασθαι, διὰ τῦτο ἑκύσιοι.* *Non simili modo actiones spontaneæ sunt, atq; habitus. actionum enim à principio usq; ad finem domini sumus, cum singula quæq; cognoscamus: at habituum principii tantum facultas in nobis est: singulorum autem additio non nota, quemadmodum in ægrotationibus. quoniam tamen erat in nostra potestate vel ita, vel non ita uti, etiam habitus ipsi spontanei sunt.* Ad quem locum *Eustratius*: *Habituum prinicipij tantummodo facultatem habemus, incrementi ac finis non ita. ad-*

ditio

ditio enim & incrementum eorum ignoratur, ac non advertitur: quippe cum sensim ac latenter augmentum accipiant; atq; ulterius aliquando in improbitate ac vitiis progrediantur nonnulli, quam voluissent. Ut in ebrietatibus ac libidinibus videre licet, in quibus quandoq; paulo liberius homines atq; incautius progredientes, quasi in nostra potestate sit habitus acquirere, habitum continuatis actionibus imprudenter contraxere. Neq; in vitiis solum additamenta atq; incrementa non percipiuntur, sed in virtutibus quoq; profectus ipsi latenter fiunt, ut advertere, nisi ubi profecerit, queat nemo.

§. 6. Non parum quoq; voluntatem versus certas actiones impellunt motus animi, objecta potissimum specie boni aut mali excitati, quos *affectus* vocant. *Pindarus Olymp. od. 7.* αἱ δὲ φρενῶν ταραχαὶ παρέπλαξαν καὶ σοφόν. *Mentis autem perturbationes in errorem impellunt etiam sapientem.* Qui quotuplices sint, & qua ratione excitentur ac sopiantur, quemq; usum illi habeant, argute cumprimis tradidit *Carthesius de passionibus.* Quicum etiam conferri potest *Hobbes Leviathan* c. VI. Illud instituto nostro sufficit annotasse, affectus utcunq; vehementes voluntatis vim hautquidquam omnino extingvere: quin *illos ipsos quoq;, qui imbecilliores animas habent, posse adquirere imperium absolutissimum in omnes suas passiones, si sat industria adhiberetur ad eos instituendos, & dirigendos;* quod ostendit *Carthes.* d. l. *art.* 50. Deinde cum affectuum alii excitentur specie boni, alii specie mali, & stimulent ad acquirendum aliquod bonum, aut declinandum malum; id discriminis inter eos observatur quod illi parum aut nihil excusationis afferant, si quid eorundem impulsu secus quam decebat, factum fuerit; hi autem eo plus veniæ habeant, quo infestius naturæ humanæ minatur malum, quod ipsos excitaverat. Longe quippe facilius est carere bono, ad naturam conservandam non necessario, quam excipere malum ad naturæ destructionem tendens; quicquid *Aristoteles Nicom.* II. c. 2. pronunciet χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, *Difficilius voluptati repugnare, quam iræ.* Et si quis titillanti libidini obtemperans male egerit, intelligitur pro præsenti voluptate eventuri inde mali aleam subiisse; adeoq; cum jam fruitus fuerit aliqua re, quæ ipsius judicio tanti erat, quanti periculum secuturi inde mali, nullo prætextu ut malum id sibi mitigetur postulare potest. Ast qui terrore mali imminentis quid

secus

ſecus commiſit, ei humanæ teneritas naturæ vehementer patrocinatur, quod leviſſimò malo, ut ipſe judicabat, voluerit defungi. Qua de re alibi prolixius erit agendum.

§. 8. Deniq́; voluntatem ad certum genus actionis non parum irritat ebrietas, ex potu potiſſimum, aut fumis proveniens; qvæ violento motu ſpiritus atq́; ſangvinem impellit, & perturbat, & ad libidinem cumprimis, iracundiam, atq́; temeritatem homines proclives reddit. Hanc qui ſponte contraxerit, ſiquidem ipſius effectus apud ſe notos habebat, aut præſumere poterat, non magis ſibi per eam commiſſa delicta ne imputentur poſtulare poteſt, quam queri de imbre in domum deſcendente, qui tectum ſuum ipſe per petulantiam dejecit. Etſi in actibus indifferentibus, & quos ſuſcipere vel omittere in cujusvis eſt arbitrio, ipſa, ubi mentem nimis obfuſcavit, id efficiat, ut ne actum ille effectus ſequatur, qui ſecuturus erat, ſi deliberato fuiſſet animo ſuſceptus. Et iſthæc quidem fere ſunt, quæ voluntati vergentiam velut phyſicam adferunt. Moraliter autem maxime eandem inclinat, aut certe inclinare debet obligatio; quæ tamen, quantacunq́; ſit, neq́; intrinſecam voluntatis libertatem tollit, neq́; actionem reddit invitam, utut tendente forſitan in diverſum libidine. Quo adplicare poſſis illud *Ariſtotelis Nicom.* III. 3. *ἄτοπον τὸ ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι. Abſurdum eſt, invita ea eſſe dicere, qvæ oportet appetere.*

§. 9. Præterea & hoc obſervandum, voluntatem quandoq́; ab imminentibus graviſſimis malis, & quæ communem animi humani firmitatem judicantur excedere, ita vehementer urgeri, ut in aliquid ſuſcipiendum conſentiat, abs quo extra illam neceſſitatem conſtituta maxime abhorrebat. Quales actiones ſolent vocari mixtæ ex ſpontaneis & invitis. Hactenus enim ſpontaneæ ſunt, quod utiq́; principium eſt in agente, ſciente ſingula, quæ actioni inſunt; quodq́; adeo voluntas pro præſenti tempore & neceſſitate in eas fertur, tanquam minus malum, aut partem mali, cum alias totum, aut majus malum foret ſubeundum. Id quod pro præſenti conditione naturam boni imitatur, quatenus utrumq́; ſimul non poteſt declinari. *Ariſtot. Nic.* V. c. 7. *Ἐν ἀγαθοῦ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον. Minus malum, ſi ad majus comparetur boni locum obtinet.* Huc pertinet & illud *Ariſtot.*

Nic.

Nic. III, c. I. ἁπλῶς οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών. ἐπὶ σωτηρίᾳ ἢ αὑτοῦ καὶ λοιπῶν ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι ἢ μᾶλλον ἑκουσίοις. *Nemo sponte absolute sua abjicit, sed ob salutem tum suam, tum aliorum omnes, modo mentis sint compotes, facere id videntur. Mistæ igitur hujusmodi actiones cum sint, spontaneis tamen magis sunt similes.* Ex invito autem ejusmodi actiones id trahunt, quod ad eas contra suam inclinationem voluntas adigatur, nunquam eas susceptura, si gravius malum alia via liceret effugere. Quam ob causam id quoq; cum invitis actionibus habent commune, quod effectus morales, qui alias actiones mere spontaneas conseqvuntur, in hisce omnino aut saltem ex parte deficiant. Quanquam enim interdum tam rigida alicui obligatio injungatur, ut ne per intentatam quidem mortem, quæ inter naturalia mala terribilissimum habetur, ab ea discedere debeat: tamen ubi ista expresse non adparet, haut quidquam facile eadem præsumitur, tanquam conditione humana asperior; & ubi illa deest, stultum fuerit, non minima quaq; parte mali velle defungi. Unde nonnulla, quæ alias extra talem casum perpetrata reprehensionem erant meritura, si propter incumbentem ejusmodi necessitatem suscipiantur, ab æquis hominibus laudantur; alia commiseratione magis, quam indignatione digna habentur; alia excusatio penitus aut ex parte prosequitur; in quibusdam deniq; odium ac culpa actionis in alium devolvitur, eo, qui factum executus est, innocente declarato. Quo pertinet illud *Aristotelis Nicom.* III. c. I. *Ob hujuscemodi actiones interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis & honestis rebus turpe aliquid,* i. e. indecorum, *aut molestum sustinuerint. Ob nonnulla vero laus quidem minime, sed venia exhibetur, cum ea, quæ non debet, agit quispiam ob ejusmodi, quæ & humanam naturam excedunt, & à nullo sustinerentur. Quædam autem fortassè sunt, ad quæ perpetranda nemo cogi, compellivè potest: sed potius extrema quæq; pati ac mori convenit.* add. *Eustratius ad. d. l.* Ubi tamen nescio an in Episcopo cumprimis Christiano probari possit, quod is actionis mixtæ exemplum tale proferat; *rem habere cum aliena uxore turpe cum sit, efficitur non turpe, si interficiendi tyranni causa fiat.*

§. 10. Deniq; cum ad spontaneum requiratur, tum ut principium motus sit in agente, seu ut agens voluntatis suæ impulsu ad agendum accesserit, tum ut sciverit, quid ageretur; adparet, ubi alterutrum ho-

rum aut utrumq; deficit, actionem reddi invitam. *Aristot. Nic.* III. c. I. δοκεῖ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα. *Videntur invita ea esse, quæ aut vi, aut ignoratione efficiuntur.* Circa posteriora recte monet *Id. ibid.* c. 2. τοῦ διὰ τοιαύτην τὴν ἄγνοιαν ἀκουσίου λεγομένου, ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ. *Oportet, ut actio, quæ ex tali ignoratione involuntarie facta esse dicitur, dolorem ac pœnitentiam afferat.* Coactum autem stricte dicitur, ad quod ab extrinseco principio validiore quis adigitur membra sua adplicare, ita ut aversationem, ac dissensum suum signis, & præcipue reluctantia seu renitentia corporali ostendat. Exempli causa *Aristot. Nic.* III. c. I. affert. οἷον, εἰ πνεῦμα κομίσαι ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες. *quemadmodum si ventus aliquo, aut homines, qui potestatem habeant, nos detulerint.* Quo referri potest exemplum de navi rostrata vi tempestatis in portum Rhodiorum compulsa, quam quæstor ex lege publicare volebat, apud *Ciceronem de inventione* l. 2. Sic amici Lucretiam *consolantur ægram animi, avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti, mentem peccare, non corpus: & unde consilium abfuerit, culpam abesse* apud *Livium* l. I. c. 58. Ista autem reluctatio in foro civili adfuisse præsumitur circa quaslibet actiones aut passiones, quæ communiter sponte admitti non censentur, ubi omnia signa actualis consensus deficiunt; quæ nonnullis dicitur reluctatio interpretativa. Ut quando in lege Ebraica vim passa judicatur virgo, quicum in agro quis, remotis arbitris, concumbit. Inde *Philo Judæus de legibus specialibus*, negat legem patrocinari puellæ, quæ in solitudine lubens stupratorem admisit. Sicuti nec eadem nocet puellæ, quæ in urbe clamare non potuit, aut nequidquam clamavit. Est autem coactum aliquid in se, sed non in sua causa, quando quis in tali statu versatur in præsens, ut vim illatam repellere nequeat; in culpa tamen fuit, ut in istum statum perveniret. Quo referre possis stuprum Dinæ illatum *Gen.* 34. Debebat enim virgo inter ignotos non peregrinari. Coactum autem in se, & in sua causa simul est, quando aliquis etiam in culpa non fuit, ut in talem perveniret statum, quo per vim ad aliquid cogi posset. Dicimus, *si in culpa non fuit*, i. e. si aliquid præter officij aut prudentiæ leges non suscepit. Nam si quis munere sibi injuncto fungitur, vel alias jure suo utitur, nec temere aut inconsulto quid agit, ei si vel maxime vis ingruat, nihil poterit imputari.

CAPUT

CAPUT V.
DE ACTIONIBUS MORALIBUS,
in genere, deq; earundem ad agentem pertinentia, seu ad Imputationem aptitudine.

POstquam pro ratione instituti nostri intellectum, & voluntatem expendimus, tanquam principia, ex quibus actiones humanæ id trahunt, ut peculiari ab actionibus brutorum classe censeri queant; proximum est, ut de moralibus actionibus in genere dispiciamus, circa quarum rectitudinem aut pravitatem investigandam hæcce disciplina quam maxime occupatur. Sunt igitur actiones morales actiones hominis voluntariæ cum imputatione suorum effectuum in vita communi spectatæ. Voluntarias actiones vocamus illas, quæ à voluntate hominis tanquam à causa libera ita dependent, ut citra ipsius determinationem, ab actibus ejusdem elicitis prævia cognitione intellectus profectam, non fierent; quæq; adeo, ut fiant vel non fiant, in facultate hominis est positum. Quæ heic considerantur non quatenus sunt motus producti à potentia aliqua per naturam constituta, sed quatenus à decreto voluntatis, potentiæ ad utramq; contradictionis partem flecti aptæ, proficiscuntur. Duo quippe involvit actio voluntaria; unum est quasi materiale, quod est motus potentiæ per naturam existentis, seu ejusdem exercitium in se consideratum; alterum quasi formale, quod est dependentia ejus motus seu exercitij à decreto voluntatis, secundum quam ut à causa libera, & seipsam determinante, decreta concipitur,

Ipſum exercitium ſeorſim, & in ſe ſpectatum, diſtinctionis gratia actio voluntatis potius, aut à potentia volendi in homine proveniens, quam voluntaria dicitur. Enimvero actio voluntatis ulterius conſideratur, vel in ſe & abſolute, prout eſt aliquis motus phyſicus prævio voluntatis decreto ſuſceptus; vel reflexive, quatenus effectus ejus homini imputari poſſunt. Quam reflexionē complexæ actiones voluntariæ ſpeciali vocis uſu dicuntur humanæ. Et quoniam ab iſtis actionibus, prout bene aut male ab aliquo obeuntur, ita moratus aliquis denominatur, ipſæq; animorum inclinationes, ex frequentibus reſultantes actionibus mores adpellantur; inde factum, ut ipſæ actiones humanæ moralium vocabulo deſignentur.

§. 2. Actionum moralium poſteriori modo conſideratarum eſſentia duo complectitur, unum velut materiale, alterum formale. Materiale eſt motus aliquis phyſicus potentiæ phyſicæ, puta, locomotivæ, appetitus ſenſitivi, ſenſuum exteriorum & interiorum, & intellectus quoad exercitium adprehenſionis; (nam judicium ex qualitate objecti adparente ita dependet, ut circa iſtud voluntatis directioni non ſit locus, etſi in formando illo judicio non ſint nullæ arbitrij & induſtriæ partes:) imo & ipſius voluntatis actus, in eſſe ſuo naturali conſideratus, ſeu prout præciſe ſpectatur ut effectus aliquis, per potentiam à natura inditam qua talem productus. Nec non privatio motus alicujus phyſici, quem homo vel in ſe, vel in ſua cauſa poterat producere. Nam non minus omittendo quam committendo pœnæ fit aliquis obnoxius. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa objecta, comparatæ per antegreſſas actiones voluntarias, ſaltem in quantum ad agendum ſtimulos ſubdunt. Neq; tantum mei motus, habitusvé, aut utrorumq; privationes poſſunt eſſe materiale actionum mearum moralium, ſed & iſthæc omnia, ab aliis immediate profecta, ſiquidem à mea voluntate poſſunt ac debent dirigi. Sic Spartæ amaſij peccata amator luebat. *Ælianus* V. H. l. 3. c. 10. Quin & meis actionibus moralibus velut materiam præbere poſſunt actiones aut operationes brutorum, vegetabilium, & rerum inanimatarum, quæ ſunt capaces directionis à voluntate mea proficiſcentis. Hinc in ipſa lege divina domino imputatur damnum à bove cornupeta datum, ſiquidem quadrupedis

vitium

vitium ipsi antea fuerat notum. Add. l. 1. §. 1. *in fin.* 2. 3. D. *si quadrupes* l. 11. §. 5. D. *ad L. Aquil.* Sic vinitor tenetur, si per ipsius negligentiam vitis omnem fæcunditatem in sarmenta effudit. Sic ignis voracitatem luit, qui subjecit; vastationes à mari aut flumine datas, qui aggeres firmare neglexit, aut rupit. Apud Quintilianũ *Inst. Orat.* l. 1. c. 10. argumentũ declamationis ponitur *tibicen, qui sacrificanti Phrygiũ cecinerat, que acto illo in insaniam, & per præcipitia delato, accusatur, quod causa mortis extiterit.* *Idem* l. 7. c. 3. *Juvenes, qui convivere solebant, constituerunt, ut in littore cœnarent. Unius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inscripserunt. Pater ejus à transmarina peregrinatione cum ad littus idem adpulisset, lecto nomine suspendit se. dicuntur hi causa mortis fuisse.* Deniq; & materiale actionum mearum moralium possunt esse admissiones seu receptiones actionum alterius, quatenus illæ ut perpetrarentur ego in culpa fui. Sic fœminæ ex parte imputatur stuprum violentum, si per temeritatem sese contulit in illa loca, ubi prævidere poterat vim sibi illatum iri.

§. 3. Formale actionis moralis consistit in imputativitate, ut ita loquar, per quam effectus actionis voluntariæ agenti potest imputari, seu tanquam ad ipsum proprie pertinens haberi, sive ipse agens effectum quoq; physice produxerit, sive ut per alios produceretur effecerit. Et ab hac actionis formalitate ipsum quoq; agens moralitatis denominationem participat, & *causa moralis* adpellatur. Unde facile intelligitur, causæ moralis proprie ac stricte loquendo formalem rationem in imputatione, sed terminaliter spectata, consistere; adeoq; eam nihil esse aliud, quam agens voluntarium, cui effectus imputatur aut imputandus est, ideo quod ejus autor ex toto, aut ex parte extiterit; atq; inde sive boni quid fuerit, sive mali, eidem in acceptis sit referendum, sic ut pro utroq; rationẽ reddere teneatur. Sic causa moralis læsionis in altero est, sive quis ipsi propriis manibus caput tuber reddiderit, sive fuste id diminuerit, sive canes in eundem incitaverit, sive sicarios in eundem immiserit. Sic muli causa moralis est Ana. *Genes.* XXXVI. 24. Sic causa moralis diversi coloris in ovibus Labanis erat Jacob. *Gen.* XXX. 37. Sic *Lysias orat. contra Agoratum*, cujus delatione aliquot cives ad mortem erant compulsi, dicit: ὑμῖν αἴτιος τοῦ θανάτου, ὅτος ἐπ'

αὐτοφόρῳ ἐστί. *Qui itaq; causa ipsis fuit mortis, hic est manifestarius.* Etsi non semper, qui nudam occasionem præbuit, ut aliquid ab altero fieret, facti causa moralis potest haberi. Unde stolida erat, non crudelis solum sententia Cn. Pisonis apud *Senecam de ira* l. 1. c. 16. qui rationem, quare duci juberet militem, ob cujus occisi suspicionem alter damnatus erat, hanc allegabat: *te duci jubeo, quia causa damnationis commilitoni fuisti.* Neq; valde videtur opus esse, ut cum *Autore dissertationis de principiis justi & decori,* p. m. 161. distingvamus inter causam moralem *per se,* & *per accidens.* Nam & obscurus est iste terminus, *causa per accidens,* ac inanibus litigiis ansam præbere aptus; & cui nullus effectus actionis recte imputari potest, eum causam moralem per accidens hautquidquam dicemus, si vel maxime ad materiale actionis quid contulerit. Etsi hoc manifestum sit, ad ipsam imputationis gravitatem non parum interesse, principaliter actio ab aliquo profluxerit, an minus principaliter. Item directe quis effectum aliquem intenderit, an ille per agentis incogitantiam, aut per aliam velut concomitantiam, secutus fuerit. Ex hoc enim contingit, ut alicui actio imputetur non velut contra justitiæ, sed contra prudentiæ, aut providentiæ leges admissa; utq; adeo aliquis non malitiose, sed imprudenter duntaxat aut præcipitanter egisse judicetur. Non tamen abs re fuerit paulo pressius nonnulla expendere, quæ eo loco traduntur. Initio igitur tale axioma ponit: *qvicqvid sua natura malum est, ita ut nunqvam bonum fieri possit; illud per accidens seqvi potest ad usum aut defensionem mei juris extra peccati labem, neq; ideo teneor temperare ab usu juris mei.* Similem regulam proponit quoq; *Grotius* l. 3. c. 1. §. 4. sed quam ibidem, & l. 3. c. XI. §. 8. bene restringit. Pergit; *per accidens aliqvod peccatum seqvi dicitur ad alium actum liberum, cum ad usum rei, ad qvam jus habeo, seqvitur aliqvis effectus, ad qvem producendum, extra illum usum rei jus non habeo.* Exempli loco adduci posset, quod à Theologis vulgo scandalum acceptum dicitur; circa quod tradunt, non debere aliquem actionem honestam, piam, & debitam omittere, si vel maxime pravus qvispiam homo sit offendendus; idq; exemplo Salvatoris nostri confirmant. Enimvero vel ob hoc ipsum exemplum abstinendum fuerit à vocabulo causæ per accidens; quia ne cum hoc quidem additamento pium est,

eſt, cauſam mali nominare omnis boni fontem. Sed potius dicendum fuerit, illum, qui bonam, & neceſſariam actionem edit, nullo modo eſſe cauſam ejus peccati, quod alter anſa inde arrepta perpetrat. Ad eundem fere modum, quo dicimus: qui jure ſuo utitur, nemini injuriam facit. Quod porro addit; *cum qvilibet jus habeat ſanitatem ſuam conſervandi, uti ere medicata potione uti ad recuperandam ſanitatem, licet ſecutura inde ſit alienatio mentis (per exiguum temporis ſpatium,) aut ebrietas, aut (ultronea) effuſio ſeminis, aut abortus,* (quando ſcil. alias matri & partui ſimul foret pereundum,) adeoq; talium effectuum, qui medicamento utitur, eſſe duntaxat cauſam per accidens: heic planius fuerat dixiſſe, iſtos effectus in præſentibus caſibus ſub peccatorum cenſum non venire. Sed nec omnia exempla, quibus *cauſam moralem per ſe,* i. e. revera talem, illuſtrare vult, ſat recte ſe habent. Equidem *qvi ad ſupplicium capitale ducitur, licet ad locum ſupplicij incedat, & ſcalas conſcendat,* hoc duntaxat nomine cauſa moralis ſuæ necis dici non poteſt; quia volentem lictores ducunt, nolentem trahunt. Quo minus tamen, qui poculis immodice indulget, aut laboribus honeſtis, & neceſſariis vires ſuas atterit, cauſa moralis acceleratæ ſibi mortis dici qveat, non video. Etſi ille peccet, hic peccato vacet; & neuter proprie loquendo homicida vocari debeat. Illum tamen recte cauſam moralem ſuæ necis dixeris, qui ideo condemnatur, quod noluerit proferre illa, quibus innocentia ipſius demonſtrari poterat.

§. 4. Eſt autem & hoc obſervandum, quod formale actionis moralis, i. e. imputativitas, habeat rationem formæ poſitivæ, ex qua radicaliter affectiones, proprietates, & conſecutiva ejusdem reſultant. Adeoq; moralis actio ens poſitivum (ſaltem in genere moralium, ſi non ſemper in genere naturalium,) dici poteſt, ſive materiale ejus ſit motus phyſicus, ſive motus phyſici privatio. Ut enim aliquid in genere morum ſit ens poſitivum ſufficit, ſi adeſſe aliquid intelligatur, ex quo veræ affectiones ejusdem generis emanant: cum, ut non entis nullæ ſunt affectiones; ita illud, cui certæ ac poſitivæ competunt affectiones, non ens ſimpliciter dici hautquidquam poſſit.

§. 5. Cæterum quod actio moralis ad aliquem pertinere, eiq; imputari poſſit, (in quo formale ejuſdem rationem conſiſtere diximus;) ejus

ejus causa nulla est alia, quam quod in potestate & facultate alicujus fuit, illam fieri vel non fieri, suscipi vel omitti. Id quod adeo manifestum est, ut etiam imperitissimi mortalium, ubi super facto aut omisso aliquo accusantur, non efficaciorem se posse excusationem afferre putent, quam si dicant; penes se non stetisse, quo minus id factum vel non factum fuerit. Unde primarium axioma in moralibus est habendum; quod de illis actionibus rationem posci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant, penes ipsum est. Seu, quod eodem recidit; quod quælibet actio, ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, ipsi possit imputari. Et contra; id quod neq; in se, neq; in sua causa penes aliquem fuit, non potest ipsi velut ex debito imputari. Neq; huic regulæ obstat, quod aliquando quis casum fortuitum qui utiq; in nostra facultate non est, teneatur præstare. Nam illud non fit, nisi ultro se quis ad hoc obligaverit. Ast hoc utiq; penes aliquem est, obstringere se ad sarciendum damnum, quod à causa extra directionem nostram posita provenit. Porro ut aliqua actio, seu factum, possit imputari sufficit, si non invita fuerit; juxta illa, quæ *cap. prac.* §. 10. diximus: & ut directioni nostræ voluntatis fuerit subjecta. Sed ut omissio alicui recte imputetur, requiritur, ut facultas, & occasio actionem suscipiendi adfuerit. Quæ occasio isthæc quatuor videtur complecti; ut objectum actionis sit in promptu; ut adsit commodus locus, ubi ab aliis non possimus impediri, aut post actionem malo aliquo mactari; ut adsit commodum tempus, quo non sint obeunda negotia magis necessaria, quodq; itidem aliis, qui ad actionem concurrunt, sit idoneum: ut deniq; vires agendi naturales suppetant. Ubi horum quidpiam citra alicujus culpam defecerit, absurdum & iniqvum fuerit ipsi imputare, cur quid factum non sit. Add. *Carthes. de passion. art.* 144. 145. 146.

§. 6. His in genere præmissis, operæ pretium fuerit distinctius, & in specie considerare, quæ homini possint imputari, quæ non. Non possunt igitur imputari ulli hominum, qvæ proveniunt ex necessitate physica, aut quibusvis causis, extra directionem hominum positis. Sic stultum est, quod de Regulis quibusdam Americæ traditur; eos sub initium regni subditis promisisse, se effecturos, ut sol justo tempore oriatur, & occi-

& occidat, ut pluviæ, quando opus eſt, cadant, ut terra fruges proferat. Sed nec id homini poteſt imputari, quod cauſæ naturales hunc, & non alium effectum, hoc, & non alio modo producant; v. g. quod ignis calefaciat, non refrigeret. Hactenus tamen effectus cauſarum naturalium imputationi uberrimam præbent materiam, quatenus ab homine vis earundem activa fuit elicita, aut confirmata, activa paſſivis adplicando, aut vires internas congruis mediis excitando. Qua ratione colono imputatur ubertas frugum, quantum ipſius diligens cultura fœcunditatem agri laceſſivit: incendiorum damnum illi, qui ignem ſuppoſuit: variegatus agnorum color paſtoris Jacobi ſolertiæ. *Geneſ.* XXX. 37. Poteſt etiam talis effectus naturalis hactenus imputari homini, quod cauſam ſupremam, iſta omnia dirigentem, ad eum effectum determinandum moverit. Quo intuitu triennalis ſiccitas precibus Eliæ imputari poterat. 1. *Regum.* 17. v. 1. *Jacob.* V. 17. Sic deprecante Æaco diuturnam ſiccitatem Græciæ ceſſaſſe, in fabulis eſt. Sic & mors illorum, quos peſtilentia extingvebat, aliquatenus poterat Davidi, etſi non ad modum homicidii, imputari. 2. *Samuel.* XXIV. 13. 17.

§. 7. Imputari quoq; non poſſunt homini actiones & effectus facultatum vegetabilium, quæ in ipſius corpore deprehenduntur, prout iſtæ per nativitatem, aut ex cauſis ab ipſo non dependentibus exiſtunt. Etſi hoc penes hominem ſit, facultatibus iſtis objectum ſuggerere congruum, aut ineptum, quodq; virtutem ipſarum alat, debilitet, aut extinguat; nec non earundem organa detorquere, aut corrumpere. Sic cui natura corpus vegetum, robuſtum, procerum dedit, ipſi eo nomine nihil imputari poteſt. Sed debilitatem naturæ per induſtriam corrigere, nativasq; vires augere, laudi; & contra easdem per ſocordiam aut petulantiam perdere, vitio habetur. Unde nemini poterit exprobrari corpus imbecillum, tenerum, puſillum; membra diſtorta, aut mutila; robur langvidum; ſiquidem debilitates iſtæ nulla ipſius culpa fuerint contractæ. Quo facit illud *Ariſtotelis Nicom.* 3. c. 7. *Non animi ſolum vitia ſpontanea ſunt, verum corporis etiam in nonnullis, quos ſcilicet increpare conſuevimus. Qui enim natura deformes ſunt, eos reprehendit nemo: ſed illos, qui δι᾽ ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν, per neglectum exercitiorum, & incuriam tales evaſerunt. Simili modo, ſi turpitudo vel ex infirmitate, vel*

 ex mem-

ex membri alicujus mutilatione contigerit. Nullus enim ei, qui vel natura, vel ex morbo, vel ex vulnere factus sit cæcus, cæcitatem exprobrabit, ſed miſerebitur potius: at eum objurgant omnes, qui ex temulentia, vel alia quapiam intemperantia excæcatus fuerit. Similia habet *Plutarchus de audiendis poëtis: Ulyſſes Therſitæ non claudicationem, non calvitiem, non gibbum exprobrat, ſed promiſcue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, cæcitatis, aut ſimilium pudet; neq; vituperabile ducens, quod turpe non ſit; neq; turpe, cujus non penes nos, ſed penes fortunam eſt cauſa.* Et mox: *Sicut qui veſtes flagellant, ij corpora ipſa non attingunt: ſic qui fortunæ, aut natalium damna exprobrant, ſtulte & incaſſum ij exteriora verberant, animam ipſam non attingentes, neq; ea, quæ revera correctione, aut inſectatione indigent.* Non tamen ſine ratione apud veteres Gallos, referente *Strabone* l. 4. *multabatur juvenis, quisquis Zonæ menſuram exceſſerat.* Quod ventrem prominulum in illa ætate ex ingluvie & deſidia provenire judicarent. *Nicolaus Damaſcenus de moribus gentium. Iberi Zonam habent menſuræ certæ, intra quam ſi venter cujusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur.* Huc ſpectant & cæteræ facultates, quæ à natura citra noſtram operam inſunt; puta, quod quis ingenio præditus eſt acuto, aut ſtupido, ſenſibus acribus, aut hebetioribus, memoria firma, aut labili; ni naturalis vis per hominē aucta ſit, aut afflicta. Pertinet quoq; huc illud *Ariſtotel. Nicom.* V. c. 10. πολλὰ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐδὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν. οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. *Multa ex ijs, quæ ſunt natura, ſcientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neq; ſpontaneum eſt, neq; invitum: ut ſeneſcere vel mori.* Quæ, ut imputenter, idonea non ſunt. Referre quoq; huc poſſis, quod parentibus imputari nequeat pravos genuiſſe filios, modo ipſi pravitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit ſententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipſo interfectam jure pronunciabat, *quæ tale portentum peperiſſet*; apud *Philoſtratum de vita Apollonij Thyanæi.* l. V.

§. 8. Non poſſe quoq; imputari, quæ vires noſtras excedunt, neq; per eas prohiberi aut effici queunt, in aprico eſt; modo illa impotentia per culpam noſtram non ſit contracta. Quo fundamento nituntur trita illa; impoſſibilium nullam eſſe obligationem; neminem

lege

lege sua censeri præcepisse impossibilia; adeoq; si in aliqua lege, ut & conventione aut testamento, tale quid occurrat, id pro non adjecto haberi, aut commodiorem ejus inveniendam interpretationem. Probe autem observandum, aliud dici *physice*, aliud *moraliter impossibile.* Prior impossibilitas ponit obstaculum, quod ipsam voluntatem constringit, ne in actum qveat erumpere, aut conando omnem operam perdat. Verum moralis impossibilitas nullum impedimentum ponit superans agendi efficaciam in voluntate hærentem, sed illa tota ab ipsa voluntate oritur. Atq; hoc modo impossibile dicimus, omnes homines velle conspirare, ut gratis aliquod mendacium posteritati tradant. Item, ut aliquis ita circumspecte & sancte vivat, ut ne in minimo quidem, saltem per affectuum præcipitantiam, offendat. Ex hisce infert, *Autor de princip. justi & decori,* p. 174. *non posse qvidem legislatorem præcipere quid physice impossibile, posse tamen imperare obedientiam de ijs, quæ impossibilitatem moralem continent: quia voluntatis libertati nihil contrarium imperat, cum tota difficultas parendi ex ipsa voluntate oriatur. Sicut nulli impossibile est mendacium gratis fingere; si nulli, ergo toti multitudini impossibile non est: certum tamen est totam multitudinem id non facturam. Pari ratione cuivis liberum est veritatem dicere, ergo & toti civium multitudini; certissimum tamen est, nunqvam remp. tam beatam futuram, ut singuli cives à mendacio sibi sint temperaturi: attamen illa impossibilitas libertatem singulorum non tollit, nec à peccato excusat. Sic legis adimpletionem dicimus esse impossibilem, nec tamen illam impossibilitatem voluntatis libertatem imminutum ire. Tam enim homini singulari impossibile est in omnibus Dei voluntati obseqvi, quam multitudinem ab omni mendacio puram esse: tam autem à singulis actibus peccaminosis sibi cavere potest, quam cives singuli à mendacio sese intemeratos conservare: quod tamen nunquam eventurum est.* Quæ quidem, quatenus ad dogmata theologica adplicantur, suo loco relinquimus. Si tamen intra limites fori humani maneamus, non adparet, quare isthæc non potius admitti debeant, quàm illa *Grotij* l. II. c. 20. §. 19. ubi de peccatis, quæ aliqui vocant, quotidianæ incursationis agit: *Imo dubitari potest, an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem, qvam in specie habere videntur, in sua generalitate considerata non habeant.* Quomodo enim velut collectim sumti

ejusmodi lapsus peccati naturam effugiant, cum tamen singuli peccata sint? Etsi in foro humano iidem fere extra pœnam positi sint.

§. 9. Imputari quoq; nequeunt, quæ quis coacte patitur, aut agit. Talia enim ad illum moraliter pertinere intelliguntur, qui vim intulit; & qui ista excepit, aut exsecutus est, rationem duntaxat objecti aut instrumenti physici habet. *Dionysius Halicarn.* l. I. *ἅπαν συγγνώμης ἄξιον τὸ ἀκούσιον. omne involuntarium meretur veniam.* Coactum autem habetur, non solum quando principium motus est in alio, qui per vim alterius renitentis, & abhorrentis membra ad aliquid agendum aut patiendum adplicat: sed etiam qvando quis intentato vitæ periculo, aut alio gravissimo malo, ab altero compellitur ad suscipiendam exsecutionem facinoris, quod ipse alias vehementer aversatur; ita tamen ut non ipse, sed alter ille ejus facinoris autor haberi velit. Prioris exemplum est, si quis robustior aliquem in alterum violenter impulerit, aut arreptam ipsius manum eidem impegerit; aut si quis violentum stuprum fœminæ intulerit, quæ nulla sua culpa alienam libidinem provocavit. Cujus quidem corpori hoc modo contumelia infertur, ut tamen ad animum ea labes non penetret. *Corpus est tantum violatum, animus insons;* dicebat Lucretia ap. *Livium* l. I. c. 58. Quanquam illas nequidquam excusaveris, quæ sibi digito male pertinaci annulum detrahi patiuntur. Posterioris exemplum est, v. g. si quis satelles jubeatur virum, quem ipse insontem novit, interficere, nisi ipse malit interfici. Huic enim eo nomine nihil potest imputari, cum eidem nuda exsecutio injungatur, quæ neq; à persona ipsius abhorret, neq; ut cum dispendio vitæ detrectetur ratio est; cum is sua nece innocentem hautquicquam sit servaturus. Fatendum tamen est, exsecutionem quorundam actuum ita esse gravem aut fœdam, ut generosum habeatur mori malle, quam talibus patrandis sua membra accommodare, licet culpa in alio sit hæsura. Quo facit locus *Aristot. Nicom.* 3. c. I. supra adductus. Et exempli loco potest esse, si quis jubeatur matri stuprum inferre. Quo ex ignorantia invincibili admisso Oedipus ita indoluit, ut oculos sibi ipse eruerit. Unde etiam in illo loco *Aristot. Nicom.* 3. c. I. *οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σώζοιντο, μὴ πράξαντος δὲ ἀποθνήσκοιεν. Ut si tyrannus ali-*

qvibus

quibus, quorum parentes ac liberos in potestate haberet, turpe aliqvid agere juberet; qviq; id agerent, salvi essent; qvi non agerent, perirent: τὸ αἰσχρὸν cum grano salis est accipiendum; & ne ad tale quid, cujus exemplum jam attulimus, extendatur.

§. 10. Ignorantia quoq; in tantum imputationem tollit, quantum illa actionem reddit invitam. Quam ad rem illustrandam cumprimis faciunt luculenta quædam apud *Aristotelem* loca; puta *magn. moral.* l.1. c.34. *Qvandocunq; perpetrandi aliqvid causa fuerit ignorantia, id non fit sponte, & proinde ne afficit qvidem injuria. At cum ipse sua causa fuerit ignorantia, perpetravitq; qvippiam ex ignorantia, cujus ipse extiterit causa, is plane afficit injuria, ac ejusmodi jure criminis arguetur: velut in ebriis evenit. Vino namq; mersi si qvid mali perpetrarint, sine controversia afferunt injuriam: qvandoqvidem ipsi sibi ejus ignorantiæ causa extiterunt. In ijs enim fuit, ne tantum proluerentur, ut ignorantes caderunt patrem. Idem in aliis est ignorantiis, qvæ ex ipsis gignuntur facientibus, ut qvi per ipsas inferunt injuriam, sint injusti. Qvorum autem ipsi non sunt causa, sed ignorantia, ut delinquant, neutiqvam injusti. Est enimvero ejusmodi naturalis, velut nescij infantes patres cædunt. Hæc nimirum naturalis inscitia non facit, ut ab actione infantes dicantur injusti. Ipsa siquidem hæc faciendi causa est inscitia. Neq; ipsi suæ sunt causa inscitiæ; ideo ne injusti qvidem dicuntur.* Quanquam circa infantes notandum, ipsos qvandoq; propter talia increpari, aut verberari, non quod ista in foro humano pro peccatis proprie dictis haberi qveant, sed per modum nudæ emendationis, ne per talia molestiam aliis facessant, aut illo, cui teneris in annis adsveverunt, post adultiores quoq; facti delectentur. Idem de furiosis & mente motis habendum, quibus citra suam culpam iste morbus provenit. His enim si quando verbera infliguntur, non magis rationem pœnæ delicto respondentis habent, quam quæ equo calcitroso impinguntur, ut calces deinceps jactare desistat. Add. *Ant. Matthæus de crimin. proleg.* c. 2 §. 5. 6. 7. 8. Ast qui ignorantiæ suæ causa est, ac sciens volens effecit, ut ignoraret, quæ nosse poterat, & debebat, perinde habetur, ae si sciens, & deliberato quid animo patrasset. *Aristot. magn. moral.* l. 1. c. 9. *Ægrotos & deformes reprehendimus, cum ipsos putamus sibi aut morbi alicujus aut deformitatis esse autores, qvia vide-*

licet in ipsis id fuisse positum intelligitur. Et plenius *ad Nicom* l. 3. c. 7. *Legislatores eos, qui mala perpetrant, castigant, ac puniunt, si tamen neq; vi coacti ea egerint, neq; ea ignoratione, cujus ipsi sibi causam non exhibuerint. Ob ignorationem etiam puniunt, si sibi ipse ignorationis causa quispiam fuisse videatur. Unde ebriis duplices pœnæ institutæ sunt. In ipso enim, qui inebriatur, principium est: cum sui quisq; in eo dominus sit, ut non inebrietur: id quod ignorationis est causa. (Plautus Truculento act. 4. sc. 3. Non vinum hominibus moderari, sed vino homines solent, qui quidem probi sunt.) Eos quoq; puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quæ ad leges pertinent: quæ quidem & sciri debeant, & difficilia non sint. Simili modo etiam in aliis, quæcunq; ignorare per negligentiam videntur, eo quod in ipsis sit non ignorare: quippe qui adhibendæ diligentiæ domini sint, ac potestatem habeant.* Sic & imputationem tollit non ignorantia universalium, & ejus quod quis scire tenebatur; sed tantum ignorantia singularium, & quæ in facto versatur. *Aristot. Nicom.* l. 3. c. 2. *Invitus dici debet, non si quis ignorat id, quod conducit; non enim ignoratio, quæ in electione consistit, inviti est causa, sed pravitatis: neq; ea quæ est universalis: quippe cum ob eam homines vituperentur; sed ea, quæ circa particularia versatur, in quibus, & circa quæ actio existit. In his enim & misericordia, & venia locum habet: nam qui horum aliquid ignorat, is sane invitus agit.* Quod si autem ab alicujus facto malitia quidem abfuerit, & ultro contracta ignorantia, sed hæc duntaxat per aliquam inadvertentiam obrepserit, (quod *Aristoteli* proprie ἁμάρτημα[?] nomine venit,) imputatio non quidem plane tollitur, sed ex parte tamen minuitur. Quo pertinet egregius locus *Aristot. Nicom.* l. V. c. 10. quem vertit, & illustravit *Grotius* l. 3. c. 11. §. 4. Et huc retulerim illud ex *Arist. magn. moral.* l. 1. c. 17. de muliere, quæ philtrum amatori præbuit, ex quo ille mortuus est. Hanc accusatam Areopagitæ absolverunt, ideo quod non consulto, & cogitato id fecisset. Amoris enim causa, non hominis perimendi animo dedisse: verum ab isto aberrasse. Circa quod judicium tamen omnino præsupponendum fuit, fœminæ isti nunquam in mentem venisse, poculum illud ullo modo noxium esse posse. Alias enim potior est l. 38. §. 5. D. *de pœnis*. Add. *Ant. Matthæus de crimin.* ad l. 48. D. *tit.* 5. c. 5. §. 6.

§. 11. Cum

§. 11. Cum quoq; non sit in arbitrio nostro, quas per quietem imagines phantasia formet; ideo non possunt imputari illa, quæ qvis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdiu cogitandis cum delectatione immorans, eorum imagines alte animo impressit. Unde nullum sane crimen illius, qui Claudium per somnium corona spicea redimitum viderat, apud Tacitum A. XI. Sic & neqvidqvam anxius erat piscator ille apud *Theocritum. Idyll.* 22. qui per somnum jurasse sibi visus erat, quod in mari non amplius pedem esset positurus. Neq; incestus Cæsar ob somnium, quod refertur ap. *Sueton. Cæsare* c. 7. Quanquam non omnino pura Biblis, quæ *placida resoluta qviete Sæpe videt, qvod amat, visa est quoq; jungere fratri Corpus, & erubuit, qvamvis sopita jaceret.* apud *Ovidium metam.* l. IX. Neq; vana omnino sunt, quæ *Plutarchus de profect. virtut. sent.* disputat, ex somniis non obscurum posse argumentum duci, quam composito aliquis animo sit. Epicurus apud *Diogenem Laertium* l. 10. dicit sapientem καὶ καθ' ὕπνους ὅμοιον ἔσεσθαι. *in somniis qvoq; sibi similem futurum.* Nonnulli etiam huc adplicant *Psalmum* XVII, 3. Add. *Claudian. præfat. ad* l. 3. *de raptu Proserpinæ.*

§. 12. Deniq; contra rationem est, ut futuri alicujus facinoris mali imputatio ad antegressos velut retro trahatur; nisi forte futurum illud facinus à præsenti quopiam aut futuro nostro actu, tanquam effectus necessarius à sua causa, dependeat. Nam ut effectus illi imputetur, ad quem causa pertinebat, frequentissimum est. Equidem illud haut absurdum, ut per imputationem ex gratia futurum aliquod factum in ipso agente, aut alio effectum velut in antecessum exserat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit, sub aliquo titulo beneficium impertire. Ast cum malæ actiones non nisi ex debito queant imputari, absurdum prorsus fuerit, retrorsum eas imputari aliis, queis nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla deniq; cum eo, qui commissurus id erat, actionis communicatio intercessit. *Cicero de inventione* l. 1. *Remotum est, quod ultra quam satis est petitur, hoc modo: Quod si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atq; ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones or' ænon essent. Qvare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur.* §. 13. Ex-

§. 13. Extra hæc nulla actio humana invita, & imputationis incapax censeri debet, si vel maxime eam suscipi à sana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem *Plato de leg.* l. V. tradit. *In ijs injuriis, quæ tales sunt, ut sanari possint, nosse inprimis oportet, nullum injustum sponte injustum esse. Nemo enim unquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoq; minus in his, quæ sibi præstantissima sunt.* uti est, suus cuiq; animus. Add. *Marsilius Ficinus præfat.* ad *Platon.* l. 9. *de* LL. & *Apulejus de Philosophia.* Quam sententiam non uno in loco refellit Aristoteles. Sic *magn. moral.* l. I. c. 9. *Socrates dixit, in nobis non est, probis vel malis esse: quandoquidem si quis roget aliquem, velitne justus esse, an injustus? nemo delegerit injustitiam. Inde perspicuum est, si mali sint aliqui, non sponte eos esse malos, & proinde ne probos quidem.* Id quod eo argumento rejicit Aristoteles, quod alias absurde legislator bona juberet, mala vetaret aut plecteret, ni utraq; essent ἐφ' ἡμῖν, in nostra potestate. Et quod alias absurde virtutem laus, vitium vituperatio consequeretur. Et prolixius *Nicom.* l. 3. c. 7. Ubi recte quoq; rejicit argumentum, πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ' ὁποῖός ποθ' ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. *Omnes appetunt, quod bonum esse ipsis videtur: phantasiæ autem dominus est nemo, sed talis unicuiq; finis adparet, qualis quisq; est.* Nam id utiq; in nostro arbitrio, neq; adeo arduum est, ut quid justum sit, quid non, recte intelligamus. add. *Eustratius ad* d. l. Sic & *ibidem* recte docet *Aristoteles:* uti ignorantia, quam quis sua culpa contraxit, invitam non reddit actionem; ita nec pravos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem invitam reddere. *Si quis non ignorans,* inquit, *ea agit, ex quibus injustus efficitur, sponte injustus est. non tamen si voluerit, injustus esse desinet, & justus erit.* (Quod posterius tamen intelligendum vel in sensu composito, vel quod nuda voluntas non statim contractum semel animi morbum tollat: quem tamen sane connixum studium abolere iterum potest.) *Nam neq; qui ægrotat, sanus efficitur; licet, si ita contigerit, sponte ægrotet, tum intemperanter vivendo, tum medicorum præceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non ægrotare; ubi tamen semel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui*

lapidem

lapidem projecit, resumere eum amplius non potest, quamvis in eo projiciendi facultas fuerit: principium enim in ipso erat: eodem modoqvoq; & injusto & intemperanti à principio licebat non esse ejusmodi: unde sponte ejusmodi sunt: ubi vero semel tales sunt, non amplius non esse talibus eis licet; antequam scil. sese correxerint. Hoc loco expendi quoq; debent, quæ *Autor de princip. justi & decori* p. m. 165. *seqq.* disputat; *habitus morales, qvos vulgo malos vocamus, revera non esse peccata, nec pœna dignos, si in se considerentur. Illos quippe nulla causalitate morali effectum attingere, quamdiu manent habitus, nec in actum prorumpunt. Ac si virtuti ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, qua voluntas tunc est causa vitij moralis. Voluntatis autem causam aliam moralem superiorem dare velle, esse voluntatis naturam tollere, & actum elicitum facere imperatum, & habitui actualem operandi efficaciam attribuere sine operatione. Operari enim tantum per voluntatem, & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuisse, cum actus moralitas à voluntate proficiscatur. Imo ante voluntatis actum esse tantum rem physicam, sive modum animæ physicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc desinere actu esse habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali disponunt animam ad male agendum, esse diversam ab ea, qua v.g. sermo impudicus animis audientium instillat libidinem: cum ille sermo operetur ante voluntatem ejus, qui eum audit, licet effectus non semper sequatur.* Quæ isthac similitudine declarari possunt. Pedis distortionem in se, & quamdiu pes quiescit, non peccare contra regulas artis saltatoriæ. Sed ubi loripes gressus male formatos fecerit, causam moralem esse non distortionem pedis, sed voluntatem ejus, qui pedem movit. Addit; *causam quare malos habitus oderimus esse, tum quod malis actionibus homo eum comparaverit; tum quod homines istis imbuti in actus malos soleant esse proclives. Et quanquam isti sint morbi animæ; non tamen illos per se pœna dignos esse, sed quia voluntarie contracti sunt.* Sicuti si puerum verberibus oneremus, qui petulanti, ac temerario saltu sibi talum detorsit; causa plagarum non est ipsa tali detorsio in se, sed saltus ille temerarius.

§. 14. Porro imputari homini solent non propriæ duntaxat, sed & alienæ actiones. Quod tamen ut recte fiat, necessum est, ut

ad eas iſte aliquo modo efficaciter concurrerit. Alias enim ratio non fert, ut effectus actionis moralis de perſona in perſonam tranſeant, niſi ad eandem quis influxerit, aliquid agendo vel omittendo. Sic cum etiam nobis invitis ſonus ad aures accidat, crimine caret aliquid audiviſſe; ſi nihil præterea acceſſerit. *Lucianus de imaginibus:* ἐχ/ὸς εἰ μὴ ἵνα νομίζεις ἀκροάσεως ἐυθύνη εἶναι. *niſi putes & in auditione culpam quandam eſſe.* Etſi aliquando quieta auditio pro aſſenſus ſigno habeatur. Hinc apud *Tacitum Ann.* I. Germanicus, cum ſeditioſi imperium ipſi offerrent, *quaſi ſcelere contaminaretur præceps tribunali deſiluit. Themiſtius orat.* V. *Olim in ejusmodi criminibus nihil inter culpam & fortunam diſcernebatur; parq; & idem erat noxa genus nefarium aliquid ac ſceleſtum moliri, & id ipſum præter voluntatem audiſſe. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas ac patulas aures dediſſet, nec quemadmodum palpebras atq; os, ſic etiam aures claudere aut diducere in noſtra poteſtate eſſe voluiſſet: cum fere unus hic ſenſus poteſtatem noſtram atq; libertatem effugiat, ac quicquid in eum incurrerit, velut januæ carentibus & apertis ædibus, ita neceſſario ſint illi omnia ſuſcipienda.* σὺ δὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξεῖλες παντάπασι τῶν ἐγκλημάτων. *Tu vero auditam prorſus ab crimine ſeparaſti.* Quandoq; igitur contingit, ut ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, ſed alteri, qui eandem imperavit. Nempe ſi quis ſubjecto ſibi, ſub comminatione graviſſimorum malorum, & quæ repræſentandi facultas ipſi eſt, meram exſecutionem alicujus actionis injungat. Sed frequentius eſt, ut & ei, qui actionem patravit, illa ſimul imputetur. Idq; fit triplici potiſſimum modo: vel ut alter principalis cauſa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterq; pari velut paſſu ābulet; vel ut alter minus principalis, patrator principalis cauſa ſit. Ubiq; autem concurſus ad actionem alienam fit vel poſitive, vel privative; ſeu committendo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur cauſa actionis āb alio immediate patratæ habetur, qui jubet aliquid fieri ab eo, qui ipſius eſt imperio ſubjectus; vel qui autoritate duntaxat ſua, cui non facile erat reluctari, aliquem permovet ad patrandum aliquid, quod pro imperio, ſtricte accepto, injungi non poterat. Quo pertinet proprie illud Tiberij apud *Tacit. Ann.* 3. de M. Piſone, quem ipſe *crimine civilis*

civilis belli purgavit: patris quippe jussa nec potuisse filium detrectare. add l. 37. *princ. D. ad L. Aquiliam.* l. 11. §. 3. *seqq.* D. *de injuriis. Ant. Matthæus de crimin. proleg.* c. 1. §. 13. Nam ut isto se crimine obstringeret, autoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item, qui consensum requisitum adhibet, citra quem alter non erat acturus. Item, qui ex obligatione perfecta, & ex qua alteri jus erat illud ab ipso exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. vid. l. 45. D. *ad L. Aquil.* l. 2. D. *de noxal. act.* l. 1. §. 1. D. *si famil. furt. fec. dic.* Quo nomine etiam Diogenes pædagogo pueri obsoniis edendis dediti pugnum incussit; *ὀρθῶς ὁ τοῦ μὴ μανθάνοντος, ἀλλὰ τοῦ μὴ διδάξαντος, τὸ ἁμάρτημα ποιήσας. recte non ei, qui non didicisset, sed qui non docuisset, culpam imputans. Plutarch. libro; virtutem doceri posse.* Add. l. 4. §. 2. D. *de offic. proconf.* Apud *Tacitum* A. IV. Messalinus censuit. *Cavendum SCto, ut quanquam insontes magistratus, & culpæ alienæ nescii, provincialibus uxorum criminibus, perinde quam suis plecterentur.* Pari fere culpa habetur, qui mandat, aut alios ad patrandum facinus conducit. vid. Ant. Matth. d. l. §. 12. & *ad lib.* 48. D. *tit.* 5. c. 3. §. 16. Qui adjuvat; puta qui furi per fenestras in ædes invadenti scalas supposuit; qui alicui nūmos ex crumena excussit, ut ab altero rapi possent; qui alterius pecora fugavit, ut alius eadem interciperet. Add. l. 54. §. 4. l. 66. §. 2. D. *de furtis.* Qui receptum præstat, juxta versiculum *Phocylidis*: *Ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ κλεψάμενος, καὶ ὁ κεύψας. Uterq; fur, & qui furatus est, & qui occultavit. Plato de LL.* l. 12. *Si quis rem furto sublatam sciens receperit, in eadem culpa sit, qua ille, qui furatus est.* l. 1. *princ.* D. *de fugitivis.* Add. t. t. D. *de receptatoribus.* De adjutoribus adulteriorum vid. l. 8. l. 9. D. *ad L. Juliam de adulteriis.* Add. *Ant. Matthæus de crimin. proleg.* cap. 1. §. 11. & *ad lib.* 47. D. *tit.* X. cap. 1. & 2. Item, qui cum opem ferre deberet injuriam patienti, id non fecit. *Cicero Off.* 1. *Qui non defendit, nec obsistit, si potest, injuriæ, tam est in vitio, quam si parentes aut amicos aut patriam deserat.* Add. *Ant. Matth. proleg.* c. 1. §. 15. Sic cōducti ad viatorum præsidium milites, ubi grassatores ingruentes, quibus pares sunt, repellere noluerint, pari cum his classe censebuntur. Sic recte imputabitur incendium vigili, qui cum illud exoriens prohibere posset, neglexit. Add. *Ezech.* 33. v. 6. Sic apud Ægyptios si quis in via ho-

 minem

minem interfici, aut quamlibet vim ſuſtinere videns, cum poſſet non vindicaſſet, capitali ſupplicio obnoxius erat. Si quis opem per infirmitatem ferre non potuiſſet, indicare tamen latrones, & actione ſcelus perſequi tenebatur. Hoc negligenti plagæ certo numero inflictæ, ac triduo cibis interdictum. *Diodor. Siculus* l.1. c. 77. Add. l.7. D. *Nautæ, caup. ſtab.* l.2.l. 6. D. *ad L. Pompejam de parricidijs* l.7. d.t. l. 9. §. 1. D. *ad L. Cornel. de falſis* l. 6. §. 8. D. *de re militari.* Sic apud Spartanos, *qui ſe præſente peccantem non caſtigaret verbis, in eadem erat culpa cum delinquente. Plutarch. inſtitut. Lacon.* Sic Cato, inſtigans magiſtratus ad imponenda ſontibus ſupplicia, dicebat: *eos, qui male agentes prohibere poſſent, neq; id facerent, eorum flagitijs aſſentiri.* vid. l.2. D. *de noxal. act.* l.7. D. *qui ſine manumiſſione.* t.t. D. *de magiſtratibus conveniendis.* De ſilentio quoq;, atq; diſſimulatione magiſtratuum egregie *Plato de* LL. l. 9. *Secundus ille hoſtis eſt civitati, qui quamvis particeps hujus ſceleris,* (nempe læſæ majeſtatis) *non ſit; tamen cum ampliſſimis fungatur in ea rep. magiſtratibus, eas conjurationes non animadvertit, &, ſi animadvertit, timiditate quadam patria non ſuccurrit.* Addatur hiſtoria de filiabus Scedaſi apud *Plutarchum in amatorijs narrationibus.* Sic & qui furioſum ſuæ cuſtodiæ creditum negligentius habuerit, & iſte aliquem læſerit, cuſtos ex facto tenebitur; etſi ipſi furioſo nihil imputetur. vid. l. 14. D. *de offic. præſidis.* Minus principales autem cauſæ alieni facti habentur, qui conſilium dant, qui laudant, & aſſentantur ante patratum facinus, & ita, ut ipſorum conſilium, laus, & aſſentatio ad facinus ſuſcipiendum aliquod momentum attulerit. Alias enim, qui laude ſua ad pravum facinus nihil contulit, non ipſum facinus, ſed pravam ſuam voluntatem luere poteſt. Sic *lex Longobardorum* l. 1. *tit.* 9. §. 25. pro faciente habet, qui facinoroſum adſtans hortatur. add. *Roman.* I. v. *ult. Ant. Matthæus de crimin. proleg.* c. 1. §. 9. 10. & 14. Peculiariter autem circa conſilium expendi meretur §. 11. I. *de furtis.* & quæ ibi Interprr. diſputant; utrum verba, *ope & conſilio*, conjunctim, an diſjunctim ſint intelligenda. Si enim conſilium idem ſignificat cum intentione aut deſtinatione; ille ſane duntaxat furti eſt reus, qui non per imprudentiam, ſed dolo malo furem adjuvit. l. 52. §. 13. D. *de furtis.* Quod ſi vero conſilium

quis

quis citra opem dederit, videndum est, generale id fuerit, an speciale. Prius est, v. g. si quis de paupertate querentem hortetur, ut furto rem sibi quærat. Talis consiliarius, saltem in foro humano, pro fure haberi nequit. Sed si speciale consilium quis dederit; puta si ostenderit, qua via in ædes sit penetrandum, & quo tempore, ubi res amoveri aptæ sint positæ, aut quæ ratio latendi: hic sane non mediocriter furem redolebit. vid. *Ant. Matthaus de crimin. proleg.* c.I. §. 7. Est præterea circa consilium, & similem influxum ad actionem alienam observandum, per id communicari duntaxat reatum, non autem à patrante in consulentem plane devolvi; nisi hic peculiariter ad eventum præstandum sit obligatus. Inde non injuria queritur *Diodotus* apud *Thucydidem* l.3. quod oratores consilij sui rationem reddere debeant, non autem populus suæ auscultationis. Addit: *Equidem si quam suasor, tam is qui credit, damnum subiret, prudentius judicaretis. nunc vero si quando ira ad irritum cadentis spei commovemini, suasorem solum multatis, non vosmetipsos, qui vos frequentes erroris comites præbuistis.* Add. *Gellius* l.1. c.3. de Chilone, qui conscientiæ vellicationes sensit, quod amicum facinoris manifestum ipse clam condemnaverat, sed aliis judicibus, ut eum absolverent, persuaserat. Memorabile est quoq; illud apud Eundem l.II. c. 18. ubi refert, furem esse hominis judicatum, qui qvum fugitivus forte præter oculos domini iret, obtentu togæ tanquam se amiciens obstitisset, ne iste à domino videretur. Huc, an ad priorem classem pertinent, qui exemplo suo alios accendunt ad peccatum, quod citra istud omissuri erant. *Matth.* 18.v.6. Add. *Grotius* l. 2. c. 17. §. 6. *seqq.* & c.21. §. 1. *seqq. Anton. Matthaus de criminibus prolegom.* c.I. §. 6. *seqq.* Ex hactenus dictis facile perspicitur ratio juxta ac limitatio vulgarium axiomatum: quod quis per alium facit, ejus autor ipse censetur; l.1. §.1. D. *de eo per quem factum erit*: nostra facimus, quibus autoritatem nostram impertimur: quod jussu nostro circa res nos spectantes ab altero gestum est, nos ipsos obligat: nostra actio habetur, cujus exsecutionem alteri injunximus; & similia. Porro de illa actionum communicatione, quæ ex coitione in unum corpus morale resultat, alibi erit dicendi locus. Quando deniq; ex permissione, seu ex eo, quod quis alienam actio-

nem fieri non impedivit, de actione alterius quis participare dicitur; requiritur, ut non ſolum per vires ſuas naturales eam impedire valuerit, ſed ut obligatio quoq; ipſi incubuerit eandem impediendi. Ubi alterutrum horum defecerit, nihil imputari poterit illi, qui alterum pro lubitu ſuo agere permiſit. Unde Deo nihil poteſt imputari eo nomine, quod is peccata permittere dicitur. Non enim tenetur ad illa prohibenda eo modo, quo omnino fieri non poſſent; i.e. negando, aut ſubtrahendo vires naturales, aut libertatem voluntatis extingvendo. Hæc enim ni adeſſent, nulla actio moralis ab homine poſſet edi. Rotunde *Lucianus de mercede conductis, in fine.* θεὸς ἀναίτιος, αἰτία δὲ ἑλομένου. *Deus in culpa non eſt, verum qui ſua ſponte delegerit.* Sic jocularis tantum locutio eſt, quando v. g. permittere dicimus, ut pluat. Sic effectu morali caret illa permiſſio actionis ab altero ſuſceptæ, quam prohibere nobis non eſt injunctum, aut ſupra noſtras vires, niſi impotentia illa per noſtram culpam ſit contracta; aut ubi quid nobis ignorantibus ſit actum, niſi per ſupinam negligentiam ignorantia obrepſerit, & intra gradum diligentiæ, quam adhibere tenebamur. Deniq; imputari non poteſt permiſſio actionis bonæ, quam de facto quidem prohibere poteram, ſed non debebam. Sic nihil ille mihi poteſt imputare, qui meo me jure uti permiſit, ſeu non impedivit, i.e. qui nullam mihi injuriam intulit.

CAPUT VI.

DE NORMA ACTIONUM MORALIUM, ſeu de LEGE in genere.

1. *Lex differt à conſilio;*
2. *A pacto;*
3. *Et jure.*
4. *Quid ſit lex?*
5. *Quid obligatio?*
6. *Unde ſit ut quis poſſit obligari?*
7. *Sibi ipſi nemo obligatur.*
8. *Qui obligandus eſt, debet habere ſuperiorem.*
9. *Unde ſit, ut quis alteri poſſit obligationem injungere?*
10. *Id non eſſe ex nudis viribus:*
11. *Neq; ex ſola naturæ præſtantia.*
12. *Quid vis obligationibus addat?*
13. *Legislator & lex debent eſſe cognita.*
14. *Partes legis eſſentiales quæ?*
15. *Permiſſio legis quid?*
16. *Materia legum.*
17. *Lege quis obligetur?*
18. *Legis diviſio.*

Diſpi-

Dispiciendum porro est de norma illa morali, seu de lege, ad quam actiones morales debent exigi, & ad quam ubi congruunt vel non congruunt, peculiares qualitates sortiuntur. Ubi ante omnia accurate discernenda est lex ab illis rebus, quæ cum eadem cognationem aliquam habere videntur, & ideo à quibusdam cum ea confunduntur; uti est *consilium, pactum*, & *jus*. Et à consilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex ipsa re petitis ad suscipiendum quid, aut omittendum adducere quis conatur illum, in quem, saltem quoad præsens negotium, potestatem non habet, sic ut obligatio nulla eidem adferatur, sed in arbitrio ipsius relinquatur, sequi velit consilium, an minus. Lex vero licet & ipsa suis non debeat carere rationibus, hæ tamen proprie causa non sunt, quare ipsi obsequium præstetur, sed potestas præcipientis, qui ubi voluntatis suæ decretum significavit, obligationem subdito adfert omnino juxta præscriptum suum faciendi; etsi fors ipsi rationes præcepti haut ita liquido adpareant. Huc fere redeunt, quæ traduntur *Hobbesio de Cive* c.14. §.1. *Consilium est præceptum, in quo ratio quare pareamus, sumitur ab ipsa re, quæ præcipitur.* Lex autem seu *mandatum est præceptum, in quo parendi ratio desumitur à voluntate præcipientis. Proprie enim non dicitur, sic volo, sic jubeo, nisi stet pro ratione voluntas.* Adeoq; legibus obeditur non principaliter propter rem ipsam, sed propter voluntatem præcipientis. Inde quoq; *lex est ejus, qui potestatem habet in eos, quibus præcepit; consilium ejus, qui potestatem non habet. Facere id quod lege præcipitur, officij, quod consilio, arbitrij est. Consilium dirigitur ad finem ejus, cui præcipitur*, eumq́. finem hic ipse æstimare, & probare potest. Lex autem, utut sæpe quoq; habeat finem ad eos tendentem, quibus præcipitur; horum tamen non est finem æstimare aut reprobare, sed eundem determinat, qui præcipit. *Consilium nisi volentibus non datur; lex etiam nolentibus fertur. Deniq; jus consiliarij tollitur arbitrio ejus, cui consilium datur: jus legislatoris non tollitur arbitrio ejus, cui imponitur lex.* Add. l.2. §. 6. D. *mandati.*

§. 2. Neq; vero sat accurate illi antiquorum, qui leges κοινὰς συνθήκας & ὁμολογίας *cōmunes conventiones* subinde vocant. Sicut apud *Isocratem adversus Callimachum* lex de amnestia τῆς πόλεως συνθήκη vocatur:

catur: & *Aristotelem Rhetor. ad Alexandrum* c. 1. 2. 3. & passim apud Græcos. Apud *Dionysium Halicarn.* l. X. dicitur, συνθήκας εἶναι κοινὰς πόλεων τὰς νόμους, *leges esse commune civitatis conventum.* Præterquam enim quod nec divinæ positivæ, nec naturales leges à conventione hominum ortæ sint, adeoq; ad civiles duntaxat leges ea adpellatio pertinere possit; ne hæ quidem proprie pacta aut conventiones sunt, licet in constituenda potestate civili legislatoria pacta intervenerint. Equidem satis adparet, Græcos, uti in aliis dogmatibus politicis, ita & heic democraticas suas civitates ob oculos habuisse: in quibus quia leges rogante magistratu, & sciscente ac jubente populo, adeoq; velut per modum stipulationis ferebātur, conventionis vocabulum illis fuit tributum. Quanquam ne hanc quidem ob causam, quod major pars populi debeat consentire, leges democraticæ pacta proprie vocari possunt. Nam consensus iste duntaxat est modus, quo vis summi imperij, quod penes cœtum universorum est, sese explicat; dum illud pro voluntate & decreto universorum habetur, in quod major pars consensit. Sic ut longe alia sit efficacia suffragii, quod circa decretum aliquod conficiendum singuli ex concilio ferunt; & consensus, quem quis circa pactum ineundum declarat. Nam heic qui non consenserit, non tenetur, neq; aliter pactum coire potest: illic autem etiam non consentiens per suffragia plurium obstringitur. De cætero, quæ inter pactum & legem differentia sit, in aprico est. *Pactum enim est promissum; lex mandatum. In pactis dicitur,* faciam: *in legibus,* fac. *In pactis,* cum eadem in origine sua à nostro arbitrio dependeant, *prius determinatur, quid faciendum sit, quam ad faciendum obligamur: in lege autem,* quæ potestatem alterius in nos supponit, *ante obligamur ad faciendum: quid vero faciendum sit, post determinatur.* Adeoq; pacto non tenetur, nisi qui suo consensu sese obstrinxerit; lege autem obligamur, quia antea ejusdem autori obsequium debebamus. vid. *Hobbes.* d. l § 2.

§. 3. Deniq; juris vocabulum uti cum lege sæpe idem significat, ubi cumprimis pro complexu legum ponitur; ita cavendum, ne pro lege id accipiamus, quando potestatem aliquid agendi, legibus concessam aut relictam, notat. v. g. Ne quando hoc vel illud lege

divina

divina faciendi jus esse dicitur, putemus, idem lege divina præceptum; adeoq; recte à nobis fieri posse, etiam si legibus humanis interdicatur. Cum enim homo illa omnia potestatem agendi habeat, quæ à viribus suis naturalibus proficisci possunt, nisi quæ per legem prohibetur; inde usus loquendi fert, ut quæ legis alicujus specie non interdicuntur, ex illa lege eadem agendi jus esse dicatur. Igitur in hoc quidem significatu jus ad libertatem pertinet: lex vero vinculum aliquod notat, quo libertas naturalis constringitur.

§. 4. In genere autem lex commodissime videtur definiri per decretum, quo superior sibi subjectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas componat. Ubi parum putamus interesse, legem quis decretum vocet, an orationem; modo non credatur, ad legem esse necessarium, ut viva voce, aut verbis in scriptum relatis promulgetur: cum sufficiat, si qualicunq; modo voluntas legislatoris subjectis innotuerit, etiam per intrinsecam congeniti luminis suggestionem. Inde inutilem arbitramur subtilitatem *Hobbesij de cive* c. 3. §. *ult.* dum leges naturæ eatenus duntaxat legum vim obtinere tradit, *quatenus in scripturis sacris oratione DEI sunt promulgata; non autem quatenus sunt conclusiones quædam ratione intellectæ de agendis & omittendis.* Sane enim ex dictamine rationis non intelligitur solum, legum naturalium observantiam esse generi humano proficuam, sed & DEUM velle ac jubere, ut mortales ad istarum normam actiones suas dirigant. Id quod ad essentiam legis sufficit. Quanquam & hoc reponi possit, leges naturales, etiam ut sunt dictamina rationis, non posse aliter quam per modum orationis concipi. Circa Grotianam definitionem l. 1. c. 1. §. 9. dum legem dicit obligare ad id, *quod rectum est*, notandum; ipsum supponere, dari aliquod justum & rectum ante legem & normam; adeoq; legem naturæ rectum non facere, sed jam antea existens duntaxat significare. De qua hypothesi quid sentiendum, supra à nobis fuit expositum. De cætero illud planum est, sub legibus comprehendi non solum, quæ ad justitiam proprie dictam pertinent, quæ ex obligatione perfecta aliis exhibenda dirigit; sed & quæ ad alias virtutes spectant, & in ipso agente terminantur. Qua ratione leges contra ebrietatem, & alias intemperantiæ species,

quæ ipſi patranti plurimum obſunt, ferri poſſunt & ſolent. Huc pertinet lex Zaleuci; *Si quis Locrenſium ægrotans vinum merum bibiſſet, niſi jubente medico, etiamſi ad priſtinam valitudinem rediiſſet, mors ei ſupplicium erat conſtitutum, quoniam non juſſus biberat.* apud *Ælianum* V. H. l. 2. cap. 37. quæ pœna tamen ſine dubio nimis eſt rigida. Huc ſpectant quoq; leges ſumtuariæ, quæ modum præſcribunt expenſis in victum, veſtes, ædificia, aliumq; adparatum. In quas ſi quis peccaverit, nemini facit injuriam, cum eos ſumtus de ſuo faciat. Neq; tamen dubium, quin civis ad parſimoniam, quæ cuiq; maxime prodeſt, per leges adſtringi queat.

§. 5. Cæterum cum in definitione legum dictum ſit, illas à ſuperiore proficiſci, & in ſe habere vim obligandi; neceſſarium videtur hoc loco oſtendere, quid obligatio ſit, & unde oriatur, nec non quis obligationem recipere, & uti quis alterum obligare queat; ſeu quod eodem redit, unde ſit, quod quis alteri pro imperio quid injungere poſſit. Obligationem igitur ſupra definivimus, per qualitatem moralem operativam, qua quis præſtare aut pati quid tenetur. ICti Romani vocarunt vinculum juris, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei præſtandæ. Injicitur enim per eandem velut frænum aliquod morale noſtræ agendi libertati, ut in diverſam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non poſſimus. Etſi per eam voluntas hautquidquam ita ſtringi queat, ut ſaltem de facto in diverſa abire non detur. Quo ſenſu verum eſt illud *Arriani in Epicteto* l. IV. c. 12. προαιρέσεως ἀλλοτρίας ὐδεὶς κύριος. *alienæ voluntati nemo dominatur.* Porro licet multa alia voluntati, ut in alterutram partem vergat, momentum adferant; hoc tamen obligatio præ iſtis habet peculiare, quod ea velut naturali aliquo pondere voluntatem premant, quo remoto hæc ad indifferentiam ſuam ultro redeat: obligatio vero moraliter voluntatem afficiat, & peculiari quaſi ſenſu eandem intrinſece imbuat, ut in ſuas actiones ipſa cenſuram exercere cogatur, ac malo ſeipſam dignam judicare, ni præſcriptæ ſeſe normæ reddiderit conformem. Et in hoc præcipue obligatio differt à coactione, quod licet utraq; ultimo metum aliquem oſtentet; hæc tamen extrinſecus tantum voluntatem concutiat, & in electionem rei ingratæ per

ſolum

ſolum ſenſum imminentis mali impellat: obligatio autem inſuper efficiat, ut quis ipſe adigatur agnoſcere, ſibi non immerito accidere malum, quod à propoſita regula devianti eſt propoſitum, cum ultro eandem ſequenti iſtud declinare licuerit.

§. 6. Quod igitur homo aptus ſit ad recipiendam obligationem, una quidem cauſa eſt, quia voluntatem habet, quæ in utramq; partem ſeſe flectere, adeoq; ad normam aliquam moralem ſe componere poteſt; ſecus atq; illa entia, quæ ad uniformem agendi modum intrinſece ſunt determinata. Ex quo conſequitur, ut quatenus nulla ab extrinſeco principio neceſſitas acceſſit, homo intelligatur liber, & habere poteſtatem agendi omnia, quæ per vires naturales ab ipſo poſſunt effici. Quin & ubi ſeſe ad aliquid ſemel determinavit, ſeu ubi quid elegit, ac ſecum conſtituit; in eo tamen decreto, quatenus conſideratur ut ab ipſius voluntate profectum, hautquidquam tanta vis eſt, quin idem recte, quando lubitum fuit, mutare, aut tollere ipſe queat; niſi extrinſecus accedat aliquid, quod voluntatem ſemel determinatam ac declaratam mutari prohibeat. Nam tunc homo, ſignificato voluntatis ſuæ decreto, occaſionem præbere poteſt, ut ab illo deinceps diſcedere fas ipſi non ſit. Intelligitur autem mutatio in voluntate facta, non ſolum quando quis expreſſe ſignificat, ſibi prius placita jam diſplicere; ſed etiam cum quid fecit, quod cum priori voluntatis decreto ſtare non poteſt. Ex quo fundamento quoq; deducenda ſunt, quæ ab ICtis ſuper *pænitentia* traduntur. Si enim ultima & generalis cauſa quæratur, quare in quibusdam actibus pœnitentia ſit licita, in aliis minus, nulla reperitur alia, quam quia in quibusdam extrinſecus acceſſit vinculum, quod voluntatem ſemel declaratam prohibeat mutari; in reliquis autem voluntas intrinſecæ ſuæ libertati fuit relicta. Prius autem ut plurimum fieri ſuevit, quando alter ex iſta voluntatis mutatione inſigniter eſſet lædendus; adeoq́, inde occaſio foret oritura ſocialitatem & amicitiam inter homines abrumpendi. Ex quali voluntatis ſignificatione alteri jus quæſitum eſſe dicitur, per quod jam habeat facultatem aliquid ab altero exigendi, ut ſi id non præſtetur, etiam vim adhibere poſſit, abs ſe aut ſuperiore profectam, prout in naturali li-

bertate, aut in civitate quis degit. Igitur quando ex declarata mea voluntate alteri jus non eſt quæſitum, ibi pœnitere mihi pro lubitu licet. Tunc autem jus nondum eſt quæſitum, quando à ſuperiore, cui in nos imperium competit, alteri non eſt conceſſa facultas exigendi id, quod ab altero fuit ſignificatum. Unde & hoc patet, quare leges poſitivæ ab illo, qui tulit, iterum abrogari poſſint: quia ſcilicet nemini ex illis tale eſt jus quæſitum, cujus vi exigere is poſſit, ut illæ leges perpetuo maneant. Etſi non paucæ civitates per jusjurandum in leges conceptum earundem mutabilitatem tollere inſtituerint. Imo ſi vel maxime talis clauſula ſit addita, poſterius decretum iſti repugnans irritum fore, mutari nihilominus poterit, modo per eam clauſulam nemini ſit jus quæſitum. Abſurdum enim eſt, per ſtatutum præcedens ſtatutum futurum velle fruſtrari. Abſoluta quippe poteſtas ſeipſam conſtringere nequit, neq; quod natura eſt revocabile figi poteſt. Apud *Thucydidem* l.2.. Athenienſes mille talenta in arce reponunt, capitis pœna indicta, ſi quis ſuaderet aut decerneret, ut in alios uſus ea pecunia converteretur, niſi hoſtes claſſe urbem aggrederentur. Et tamen iidem ex defectione Chiorum metu perterriti eam legem deinceps antiquant, apud *Eundem* l.8. Quando autem principes conſtitutionibus quibusdam expreſſe addunt; licet peculiari reſcripto quid illis adverſum juſſerint, ei tamen à magiſtratibus aut judicibus non eſſe parendum: id non eum habet effectum, quaſi iſtas abrogare ipſi nequeant; ſed potius ſignificant, poſteriora reſcripta non eſſe ſeria, aut ſibi per imprudentiam excidiſſe. Quandoq; etiam ſubtili hac arte procacium petitorum importunitatem amoliuntur, quibus aperte negare non ſuſtinebant. Add. l.1. & 2. C. *ſi ex reſcripto nuptiæ petantur*. Accurate tamen diſtingvendum inter ipſam legem poſitivam, & jus illud, quod occaſione ejus legis eſt quæſitum. Illa abrogari à legislatore iterum poteſt, manente tamen jure, quod occaſione legis, quamdiu illa duravit, fuit partum. Nam ſimul cum lege omnes ejus effectus antegreſſos tollere, iniquiſſimum foret. v.g. Si in civitate lex ſit; *uti paterfamilias ſuper re ſua legaſſit, ita jus eſto*; ſane licebit legislatori eam teſtandi licentiam circumſcribere, & conſtituere, ut deinceps omnes hereditates

ex

ex intestato deferantur. *Iniqvum* tamen foret, bona per testamentum adquisita illis adimere, qui hereditates creverant, priori lege adhuc subsistente. Sed & separandi sunt à legibus alij actus, qui à summis imperantibus suscipiuntur, ne quis credat, omnes eorum legitimas donationes, alienationes, & conventiones posse ab ipsis, aut eorundem successoribus retractari. Nam per tales actus aliis jus quæsitum est, quod invitis eripi non debet. Inde adparet, quando quis suo juri renunciat, non necessarium esse expresse addi; nihil ab ipso aut hæredibus contra illam cessionem tentatum iri, aut si quid tentatum fuerit, id pro irrito & nullo esse habendum. Nam cum ejusmodi cessione juri quis suo in rem aliquam sese penitus abdicet, idq; in alium translatum profiteatur, etiam citra illam clausulam intelligebatur, illum nullo cum effectu deinceps circa illam rem disponere, in quam eidem nihil juris amplius competit. Ex eadem ratione, quia vivo testatore ex testamento nemini adhuc jus est quæsitum, testamentum licet mutare, etiam ubi talis clausula sit addita; ne postetius testamentum valeat. Nam hæc illud quidem efficit, ut posterius non ex seria voluntate profectum præsumatur: si tamen illa clausula posteriori testamento revocata sit, prius utiq; nullum erit. Sic & regulariter, si inter instrumenta dispositionum & conventionum super eadem re pugna deprehendatur, posterius priori derogabit.

§. 7. Ex dictis quoq; colligi potest, quare quis sibi ipsi nequeat obligari, seu quare quis secum conventionem inire, aut sibi quid promittere nequeat, quod non nisi seipsum spectat. Scilicet cui per obligationem jus quæritur, hoc ipsi remittere est integrum, ubi in fraudem tertij id non cedit. In hoc autem casu idem est obligans & obligatus, seu cui jus quæsitum est, & qui obligatur. Ergo si vel maxime quis se ipsum sibi obligare destinaret, frustra tamen id est, cum liberare se arbitrio suo citra præstationem alicujus rei possit. Id quod qui potest, jam actu ipso liber est. Adde, quod nulla ejusmodi obligationis est futura utilitas, cum nec præstando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quando quis sibi ipsi dat aut denegat. Add. *Seneca de beneficijs* l. V. c. 7. *seqq.* Quando autem dicitur,

v. g. quemlibet obligari ad ſe ipſum conſervandum, ſenſus iſte eſt; obligationis illius homini inhærentis exercitium in ipſo homine terminari. Quæ tamen ad Deum legis naturalis autorem refertur, tanquam illum, cui ejus obligationis exercitium exigendi, ejusdemq; neglectum vindicandi jus ſit. Adeoq; hactenus homo ſeipſum conſervare tenetur, quatenus Dei ſervus, & ſocietatis humanæ pars eſt, cui ſeſe utilem juſſu Dei præſtare debet. Sicuti & dominus ſervum, & civitas civem recte plectere poteſt, ſi ſe ipſum ad labores & debita munia ineptum reddiderit. Atq; hoc, quod nemo ſeipſum ſibi poſſit obligare, procedit non ſolum in perſonis ſingularibus, ſed & in integris cœtibus atq; ſocietatibus. Quod autem aliqui tradunt, interdum hominem ſibi ipſi jurare, puta, quod hoc vel illud ſit omiſſurus, in quod ipſum pravus adpetitus rapit, id aliquatenus rationem voti habet, cujus exactio penes Deum eſt. Conf. *Felden.* ad *Grot.* l. 2. c. 13. §. 1.

§. 8. Altera autem cauſa, quare voluntati hominis, ad normam ſeſe componere idoneæ, eadem præſcribi poſſit cum hoc effectu, ut eam ſequi utiq; teneatur, eſt, quod is à poteſtate ſuperioris non ſit immunis. Hæc duo faciunt, ut homo ſit capax obligationis, ex principio extrinſeco accedentis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum ſunt alligatæ, ita ut motu intrinſeco in diverſum nequeant diſcedere, actio phyſica, non moralis producitur, quæ ex neceſſitate potius, quam ex obligatione provenire dicitur. Ubi vero quis neminem agnoſcit ſuperiorem, nullum adeſt validius principium extrinſecum, quod interiori libertati frænum poſſit injicere. Et ſi maxime is in agendo certum modum obſervet, & à quibusdam actionibus conſtanter abſtineat; id non ex obligatione aliqua, ſed proprio ex beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis ſit capax, qui & normam præſcriptam poteſt cognoſcere, & voluntatem habet intrinſece liberam, & in diverſa flexilem; quæ tamen, ubi norma per ſuperiorem fuerit impoſita, ſentiat ab eadem ſibi non eſſe diſcedendum. Quali natura hominem eſſe præditum patet,

§. 9. Introducitur autem obligatio in animum hominis proprie à ſuperiore, i.e. tali, cui non ſolum ſint vires malum aliquod

repræ-

repræſentandi contranitentibus; ſed & cui juſtæ ſint cauſæ, quare poſtulare queat, ex ſuo arbitrio voluntatis noſtræ libertatem circumſcribi. Talia enim ubi in aliquo fuerint, poſtquam quid velit ſignificavit, neceſſum eſt in facultate rationis compote oriri metum reverentia temperatum; illum quidem ex ipſius potentia, hanc autem ex conſideratione cauſarum, quæ etiam remoto metu, & per modum conſilij ſufficere debebant ad ipſius voluntatem amplectendam. Unde arbitramur jus injungendi alteri obligationem, ſeu, quod eodem recidit, jus alteri imperandi, legeſq́; præſcribendi non oriri à ſolis viribus, neq; etiam ab ὑπεροχῇ aut præſtantia naturæ. Equidem ſolæ vires contra inclinationem meam eo me poſſunt permovere, ut malim alterius voluntati tantiſper parere, quam ejusdem vim experiri. Iſthoc tamen metu remoto nihil obſtat, quo minus meo potius, quam ipſius arbitrio agam. Et ubi quis nil niſi vim poteſt allegare, quare ego ad ipſius arbitrium me debeam componere; nihil prohibet, ubi rationibus id meis conducere judicavero, omnem viam tentare, excuſſa iſtius vi, libertatem meam vindicandi.

§. 10. Quo loco expendi merentur, quæ tradit *Hobbeſ. de Cive c. 15. §. 5. In regno DEI naturali jus regnandi, & puniendi eos, qui leges ſuas violant, eſſe à ſola potentia irreſiſtibili.* Idq́; hoc modo probare ſatagit. *Jus omne in alios vel eſt à natura, vel à pacto. A natura id jus derivatur, eo ipſo quod per naturam non eſt ſublatum. Cum enim per naturam jus eſſet omnibus in omnia, unicuiq; jus erat in omnes regnandi ipſi naturæ coævum.* Id tamen inter homines abolitum ob mutuum metum ex æqualitate virium reſultantem, quæ bellum erat paritura generi humano exitioſum. *Quod ſi quis cæteros potentia in tantum anteiſſet, ut reſiſtere ei ne omnes quidem conjunctis viribus potuiſſent, ratio quare de jure à natura ſibi conceſſo decederet, nulla omnino fuiſſet. Manſiſſet igitur ipſi jus dominij in cæteros omnes propter potentiæ exceſſum, qua & ſe & illos conſervare potuiſſet. Jis igitur, quorum potentia reſiſti non poteſt, & per conſequens Deo omnipotenti, jus dominandi ab ipſa potentia derivatur.* Enimvero in his non unum eſt, quod cenſuram mereatur. Nam primò neſcio an ſatis cohæreant illæ locutiones; *jus imperandi ex ſolis viribus eſt à natura conceſſum;* & idem jus à natura de-

rivatur,

rivatur, *eo ipſo quod à natura non ſit ſublatum.* Alias enim non ſtatim quod à me non eſt ſublatum, illud à me eſt conceſſum. Et cum *non ſublatum* & *conceſſum eſſe* unum & idem non ſit, videri poſſit ab alio principio, quam à natura, jus illud eſſe conceſſum. Deinde id principium, *natura dedit jus omnibus in omnia,* dextre eſt explicandum. Jus ipſi eſt libertas, quam quiſq; habet facultatibus naturalibus utendi ſecundum rectam rationem. Senſus igitur dicti principij hic erit. Per naturam, i.e. remota omni lege, cuiq; licet viribus ſuis naturalibus uti, contra quemcunq; ſua cuiq; ratio eaſdem adhibendas dictitat, & quidem ad ſui conſervationem. Atqui ex hoc non conſequitur; per ſolas vires naturales poſſe alteri obligationem proprie dictam injungi Diverſa quippe ſunt cogere, & obligare. Illud ſolis viribus naturalibus poteſt effici; hoc vero nequaquam. Nam ex mente *Hobbeſij* in ſtatu naturali uti jus eſt alios cogendi; ita alij cogentibus jure reſiſtunt. Atqui cum jure reſiſtendi obligatio ſimul ſtare non poteſt. Obligatio enim præſupponit tales cauſas, quæ intrinſece hominis conſcientiam ita afficiant, ut ex propriæ rationis dictamine judicet, non recte, adeoq; non jure ſeſe reſiſtere. Et quanquam contra rationem ſit, incaſſum contra vires ſuperioris tendere, & hoc modo ſibi gravius malum arceſſere; *(Pindarus Pythior. od.2.* ποτὶ κέντρον δέ τοι λακτιζέμεν τελέθει ὀλισθηρὸς οἶμος, *Contra ſtimulum calcitrare eſt lubrica via:)* remanet tamen jus omnes vias tentandi, ſi qua etiam per vim alterius vis poſſit excuti, aut ſubterfugio eludi. Id quod itidem cum obligatione proprie dicta, & quæ à *Grotio* paſſim *extrinſeca* opponitur, nequit conſiſtere. Adeoq; per nudam vim non ipſum jus reſiſtendi, ſed tantum ejusdem exercitium extinguitur. Declarari poteſt res exemplo brutorum, quibuscum homines in ſtatu exlege vivimus. Quæcunq; eorum viribus ſuperare poſſumus, ſubjugamus, & ſervitio noſtro admovemus. Aſt ſi qua vim noſtram effugere potuerint, nemo injuriam ſibi ab ipſis factam queritur. Nec eſt, quod quis regerat, bruta obligationis non eſſe capacia, adeoq; non niſi ſola vi poſſe ſtringi. Nam & ipſe *Hobbeſ. de Cive* c.8.§.2. agnoſcit, bello captum, obligationis utiq; capacem, quouſq; ſolis vinculis naturalibus coercetur, nulla obligatione contineri,

neri, priusquam pactum & fides intercesserit; adeoq; talem sese captori per fugam subtrahere, aut etiam vi in eundem insurgere posse, quamprimum commodam occasionem nactus fuerit. Ex hisce igitur rationibus, & quia non satis dignum id bonitate divina videtur, hautquidquam jus dominandi, seu imperium Dei, quatenus notat vim imprimendi obligationem animis hominum, ex sola & nuda ipsius omnipotentia derivandum arbitramur. Quæ porro ab *Ipso* ex Sacris Literis proferuntur, isthanc thesin non adstruunt. Quando Deus ad potentiam suam provocat, circa calamitates Jobo immissas, ex eo non consequitur, Deo nullum jus in creaturas competere, nisi ex nuda ipsius potentia. Quin ipse Jobus initio recte agnoscebat, quo jure Deus ipsum bonis, atq; liberis spoliasset. *Dominus dedit*, inquit, *Dominus abstulit*. q.d. Quare suum pro arbitrio non repeteret, qui id precario duntaxat concessit? Verum ubi superante ægritudine cum Deo expostulare institueret, recte Deus retundendæ contumaci querelæ potentiam suam allegat, postquam iste alias imperij divini rationes æstimare neglexerat. Quemadmodum cæteris contumacibus subditis facere solemus, ut quando rationes audire detrectant, vim ipsis ostentemus; ut videant, stultos se quoq;, non malos duntaxat esse, qui nobis cornua obvertere audeant. Sic si quis queratur, quod bonis mala, malis bona eveniant, ubi genuinas ejus rei causas agnoscere detrectat, ei demum ultimo loco potentia divina occinitur; quasi diceremus, quia tibi utiq; credis injuriam fieri, abi, & pugna contra Deum. Ex iisdem quoq; adparet, male *Hobbesium* inferre, obligationem ad præstandam Deo obedientiam incumbere hominibus propter imbecillitatem. Nam hæc sola facere potest, ut quis stultum judicet, obsequio gravius malum non redimere: non autem per eandem adimitur jus, quo minus quis & desiderare, & omnem movere lapidem possit, ut alterius vim liceat effugere. Quod jus tamen vera obligatio omnino excludit. Neq; sequitur, duorum omnipotentium neuter potest alteri obligari, ergo ideo tantum mortales Deo obligantur, quia non sunt omnipotentes; si vel maxime antecedens extra dubitationem positum esset. Neq; hoc solo argumento jus suum adversus Saulum assertum ibat Salvator noster, quod

durum ipsi foret contra stimulum calcitrare, *Actor.* IX. 5: sed insana duntaxat ausa ipsius arguebat. Neq; enim hac una ratione Ananias sub signa Christi vocabat Paulum, quod supra vires ipsius esset positum eam religionem subvertere. Eo diligentius autem illud dogma confutandum fuit, quo periculosius feroces homines eodem abuti possunt. Apud *Thucydidem* l. V. legatus Atheniensium: *ingenio utimur omnium hominum, ut quibus prævaleant, eis imperent. Eam legem neq; nos primi tulimus, neq; lata primi usi sumus: sed jam ante solitam accepimus, utimurq; ea in perpetuum permansura.* *Dionysius Halicarn.* l. I. φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινὸς, ὃν οὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας. *Sempiterna & communi omnibus lege receptum est, inferiores parere præstantioribus.* Apud *Plutarchum Camillo* πρεσβύτατος νόμος, *antiquissima lex* Brenno vocatur, ὃς τῷ κρείττονι τὰ τῶν ἡττόνων δίδωσιν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ τελευτῶν εἰς τὰ θηρία. καὶ γὰρ τούτοις ἐκ φύσεως ἔνεστι, τὸ ζητεῖν πλέον ἔχειν τὰ κρείττονα τῶν ὑποδεεστέρων. *quæ fortibus res largitur ignavorum, ducta a Deo, & ad bruta usq; terminans. Nam & his natura comparatum est, ut præferri imbecillioribus velint præstantiora.* Apud *Livium* l. V. c. 36. brevius: *Omnia fortium virorum esse.* Gemina sunt, quæ disserit Callicles apud *Platonem Gorgia.* Ubi præsupponit, plerumq; contraria inter se esse naturam atq; legem. Nam v. g. natura turpius esse injuriam accipere, utpote πάθημα οὐκ ἀνδρὸς, ἀλλ᾽ ἀνδραπόδου, *passionem non viri, sed mancipii*; & tamen lege turpius esse injuriam inferrre. Idq; legislatores, quippe multitudine viribus inferiores, constituisse, & laudes, ac vituperationes ita disposuisse, ne potentiores qua in re excedere eos possint; ἡ δέ γε (οἶμαι) φύσις αὐτὴ ἀποφαίνει αὖ, ὅτι δίκαιόν ἐστι τὸν ἀμείνω τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, καὶ τὸν δυνατώτερον τοῦ ἀδυνατωτέρου. *Natura vero ipsa, veluti puto, demonstrat æquum esse, ut præstantiores potentioresq; omnia cæteris habeant superiora.* Inde quod Xerxes contra Græcos, Darius contra Scythas ex eo prætexto copias duxerint, hoc ipsos fecisse κατὰ νόμον τὸν τῆς φύσεως *juxta legem naturæ.* Reprehendit quoq;, generosorum adolescentum spiritus ea doctrina (de justo) opprimi: contra si quis ista legum vincula abrumpat, in eo ἐκλάμπειν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον, *exsplendescere jus illud naturale.* Sic Herculem neq; emptos, neq; donatos

Geryo-

Geryonis boves abegisse, *ὡς τούτου ὄντος τοῦ δικαίου φύσει, καὶ βοῦς καὶ τ' ἄλλα κτήματα εἶναι πάντα τοῦ βελτίονός τε καὶ κρείττονος τὰ τῶν χειρόνων τε καὶ ἡττόνων. Utpote naturali ipso jure dictante, & boves, & cætera omnia, quæ ab hominibus possidentur, illius, qui præstantior sit atq; valentior, esse debere.* Scilicet hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ. Faciliori cum temperamento admitti potest illud *Plutarchi Pelopida. ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος νόμος, τῷ σώζεσθαι δεομένῳ, τὸν σώζειν δυνάμενον, ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι. Prima & antiquissima lex naturæ ei, cui salute opus est, imperatorem illum, qui valet conservare, præficit.*

§. II. Sunt alij, qui originem imperij, seu potestatis obligationem alteri injungendi deducunt ex *ὑπεροχῇ* seu eminentia naturæ; quam solam ad istam actu generandam sufficere tradunt. Argumentum petunt ex ipsa hominis natura, in qua penes mentem tanquam partem præstantissimam est *τὸ ἡγεμονικὸν*, sive vis directrix. Quam in rem allegatur locus *Ciceronis Tuscul.* l. 3. *Itaq; nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse de potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia. Aristoteles* quoq; adducitur, qui judicat, si quis reperiatur omnibus virtutibus antecellens, eum regem esse constituendum. DEI autem naturam eminentissimam mereri venerationem, si vel maxime mundum ille non condidisset. Imo istam naturæ eminentiam insuper volunt tribuere *ἀνυπευθυνίαν*; eamq; ob causam, si homo brutis, quibus excellit, secus quam decet utatur, impune id ipsi esse, nec illa super dura tractatione posse queri. Qui enim jure cum altero contendit, illum sese eatenus cum eo comparare, & velle eadem lege censeri. Id quod non licet naturis adeo dignitate differentibus, ut altera alterius causa facta dici possit; DEumq; ob illam naturæ præstantiam jus hominis in bruta declarasse. Unde si quis pecude sua abutens à magistratu coerceatur, id non fieri in favorem bruti, sed ob alios cives, quorum sæpe interest, ne quis re sua male utatur. Sic corpus non posse queri, si mentis imperio laboribus atteratur; quippe cum mens præ corpore excellat. Enimvero ex sola naturæ *ὑπεροχῇ* jus injungendi obligationem alteri, qui principium gubernandi seipsum in se habet, oriri, nobis nondum persuadetur. Nam neq; semper

naturæ præſtantia involvit aptitudinem gubernandi alium inferiori natura præditum: neq; diverſi gradus perfectionum in ſubſtantiis naturalibus ſtatim ſubordinationem, & dependentiam unius ab altera habent conjunctam. Cum enim is, cui obligatio eſt imponenda, in ſeipſo habeat principium regendi ſuas actiones, quod ipſe ſibi ſufficere judicare poteſt; non adparet ratio, quare ſtatim propriæ conſcientiæ dictamine convictus debeat intelligi, ſi ſuo potius, quam alterius, cui natura præſtantior, arbitrio agat. Inde etſi impia ſit Epicureorum opinio, quod traderent, DEOS felicitate ſua ſumma cum pace frui, longe ſemotos ab omni cura rerum humanarum; quiq; nec bene promeritis hominum capiantur, nec ob prava ab iisdem acta ira tangantur: recte tamen iſtis poſitis inferebant, inanem fore omnem religionem ac metum deorum. Cur enim quis illum colat, qui ipſi nec prodeſſe poteſt & vult, nec obeſſe? Nam admirationem quidem tam nobilis eſſentiæ contemplatio excitare poteſt, obligationem non poteſt. Chriſtiani genios natura humana nobiliores dari credimus; quorum tamen imperium in homines nulli agnoſcimus; *Apocalypſ.* XXII, 9. Quod de brutis adfertur, ad rem nihil facit. Illa enim non obligatione tenentur, ſed ſola vi, aut pabuli illecebra. Neq; vero aliquid naturæ contrarium eſſent factura, ſiquidem hominum jugum excuſſum irent. Animam corpori imperare non citra figuram dicitur. Nam imperium proprie in diverſa ſuppoſita intelligitur; & propter phyſicam combinationem, non vinculo aliquo morali, corpus animæ eſt obnoxium. Deniq; ſi rex per liberam electionem ſit conſtituendus, præſtantiſſimo utiq; diadema fuerit imponendum. Quo ſenſu recte ſe habet illud Cyri apud *Plutarchum in Apophth.* Ἄρχειν μηδενὶ προσήκειν, ὃς οὐ κρείττων ἐστὶ τῶν ἀρχομένων. *Imperare neminem decere, qui non præſtantior ſit ſubjectis.* Verum imperium iſte habebit non jure ex ſola præſtantia enato, ſed quod conſenſu eligentium fuit collatum.

§. 12. Quæ cum ita ſint, omnino agnoſcendum eſt, non ſolas vires ſufficere, ut mihi ex alter voluntate obligatio naſcatur; ſed accedere inſuper oportere, ut aut ab iſto inſignia quædam bona ſint in me profecta, aut ut ipſe ultro in ejusdem directionem conſenſerim.

ſerim. Nam uti naturaliter non poteſt non illi quis conciliari, abs quo multa bona accepit; ita ſi conſtiterit eundem & bene mihi velle, & rectius, quam ipſe valeam, mihi proſpicere poſſe, ſimulq́; idem actu mei directionem ſibi vindicet; nil adparet rationis, quare imperium iſtius detrectare velim. Idq́; eo magis, ſi etiam id ipſum, quod eſſe potuerim, eidem in acceptis referam. Qui vero ultro in alterius imperium conſenſit, is proprio declarat facto, placitum ſibi ſuum eſſe ſequendum, Ex hiſce duobus fontibus manare arbitramur vim obligationum, quæ intrinſecum velut vinculum voluntatis noſtræ libertati injicere intelliguntur. Enimvero quia naturalis humanæ voluntatis libertas nullo morali vinculo extingvitur; ea quoq́; in plurimis mortalium eſt animi levitas aut malitia, ut iſtas imperij rationes inſuper habeant: igitur aliud accedere oportet, quod validiore momento enormes libidines, quam pudoris & decori ſenſus, premat. Idq́; eo magis eſt neceſſarium, quod pleraq́; hominum malitia aliis damno vergit. Nam alias facilius ſibi quisq́; poterat relinqui, ſi nemo peccando, niſi ſibi noceret. Iſtum porro effectum nihil habere deprehendimus, præter metum mali alicujus, ob violatam obligationem infligendi ab aliquo valentiore, cujus intererat ab iſta non fuiſſe diſceſſum. Sic ut demum ultima velut firmitas obligationibus accedat à vi, utq́; qui earundem obſervationem procurare velit, tanta ſit potentia inſtructus, domeſtica, aut ab aliis collata, ut grave aliquod malum detrectantibus inferre poſſit. Inter pravos quippe precario imperat, qui impune poteſt contemni. Illius contra hominis imperium firmo ſtat talo, qui juſtum illius gerit titulum, & tantum ſemper virium adparatum ex ſuo nutu pendentem habet, quo quosvis immorigeros coercere poſſit. *Sophocles Ajace flagellifero.* οὐ γὰρ ποτ᾽ οὔτ᾽ ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς φέροιντ᾽ ἄν, ἔνθα μὴ καθεστήκοι δέος· οὔτ᾽ ἂν στρατός γε σωφρόνως ἄρχοιτ᾽ ἔτι, μηδὲν φόβου πρόβλημα μηδ᾽ αἰδοῦς ἔχων. *Non enim unquam in civitate leges Bene ſe habebunt, ſi abſit metus, Neq́; exercitus moderato imperio regi poterit, ſi nullum metus aut pudoris munimentum habeat.* Ex dictis temperari debet, quod quidam nimis crude protulerunt; jus eſſe id, quod validiori placuit. Scilicet finem ſuum externum vix aſſeqvuntur leges,

 ni vi-

nì viribus ſint ſuccinctæ, quæ invitis quoq; fibulam injicere poſſint. Sicut Solon, uti ipſe prædicabat, res confecit maximas, ὁμοῦ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας, ſimul vim, & jus copulans. Et nihil efficacius in rebus humanis, quam quod Scylla de Minoe dicebat apud *Ovid. Metam. 8. cauſaq́ valet, cauſamq́ juvantibus armis.* Nam quod de lætitia conſcientiæ ex impletione officij, & tormentis ac vellicationibus internis, quæ ſcelera conſeqvuntur, pij agnoſcimus, id ipſum ex viribus DEI omnipotentis provenit, cui facillimum per ſemetipſos plectere, qui aliorum hominum potentiam contemnunt. *Juvenalis ſat. 13. Cur tamen hos tu Evaſiſſe putes, quos diri conſcia facti Mens habet attonitos, & cæco verbere cædit, Occultum quatiente animo tortore flagellum? Pœna autem vehemens, & multo ſævior illis, Quas aut Ceditius gravis invenit, aut Rhadamantus, Nocte dieq́ ſuum geſtare in pectore teſtem.* Et ſane totius generis humani quam maxime intereſt, abs nemine in dubium vocari; tribunal divinum, corruptioni impenetrabile, ſubeundum eſſe etiam illis, qui fiducia virium, aſtutiæq́, aut corruptelarum officij negligentes fuerunt. Quo ſpectat illud apud *Plutarchum adverſus Colotem. Facilius urbem condi ſine ſolo poſſe puto, quam opinione de diis penitus ſublata civitatem coire aut conſtare.* Hiſce igitur fundamentis nititur poteſtas eorum, qui aliis efficaciter leges ſunt præſcripturi.

§. 13. Cæterum ut lex vim ſuam directivam in animis hominum queat exſerere, in eo, cui illa fertur, requiritur cognitio tum legislatoris, tum ipſius legis. Quomodo enim obedientiam præſtare quis poſſit, ſi neq; cui parere debeat, neq; ad quid teneatur, noverit. Ubi tamen ſufficit ſemel id cognoviſſe. Nam ſi quis ſemel cognitum oblivioni tradat, ideo obligatione hautquidquam ſolvitur; cum bene poſſet meminiſſe, ſi, quod debebat, parendi ſtudium habuiſſet. Et legislatoris quidem cognitio neminem facile fugere poteſt. Legum namq; naturalium eundem eſſe autorem, qui totius univerſi, nemo ignorabit, qui ratione uti noverit. Multo minus legum civilium lator civi obſcurus eſſe poteſt; quippe cum ille vel expreſſo civium conſenſu conſtituatur, vel tacito, dum eidem quoquo modo ſe ſubjiciunt. Porro lex naturæ quomodo ex contem-

plat1one

platione humanæ conditionis cognoſcatur, alibi exponetur. Civiles autem leges per promulgationem, factam publice ac perſpicue, ſubjectis innoteſcunt. In qua de duobus conſtare debet, tum quod leges procedant ab eo, qui ſummum in civitate habet imperium; tum quæ ſit legis ſententia. Prius cognoſcitur, quando ipſe, qui ſummo gaudet imperio, legem vel voce ſua promulgat, vel per eos, qui ſunt ab ipſo delegati. Hi quin autoritate ſummi imperantis leges promulgent, dubitandi nulla eſt cauſa, ſi conſtat, eos communiter ab imperante ad declarandam ipſius voluntatem adhiberi; ſi in uſum judiciorum iſtæ leges deducantur; ſiq; nihil contineant, quod ſummæ iſtius poteſtati deroget. Neq; enim credibile eſt, miniſtrum quempiam pro decreto principis diu duraturo venditaturum, quod tale non eſt, aut ejusmodi munus ultro ſibi arrogaturum; cum ejusmodi conanti nulla ſit ſpes latendi, aut pœnas tam protervi auſi effugiendi. Ut autem ſententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri poteſt perſpicuitate uti. Secus ac Caligula minutis literis ex edito loco leges conſcriptas proponebat *Dio Caſſius* l. LIX. in *excerptis Peireſcianis*. Si quid in legibus obſcurum videatur, ejus declaratio petenda erit à legislatore, aut illis, qui ad jus ſecundum illas dicendum publice ſunt conſtituti. Horum enim eſt, leges ad ſingulos caſus, obſervata recta interpretatione, adplicare, ſeu factis ſingularibus propoſitis declarare, quidnam circa illas legislator diſpoſuerit. Conf. *Hobbeſ. de Cive* c. 14. §. 11. 12. 13. Cæterum hoc loco & illud monendum, qui contendunt, ad hoc ut leges ſubditos in conſcientia obligent, requiri conſenſum populi, id neq; de legibus naturalibus verum eſſe, neq; de civilibus monarcharum aut optimatium, niſi ubi in pacto inter imperantes & cives ita conventum eſt; nec niſi de conſenſu implicito, quatenus qui in alicujus imperium conſenſit, eo ipſo in omnes actus iſtius imperij conſenſiſſe intelligitur. Etſi hoc ſane utiliſſimum ſit ad ſubditorum ultroneum obſequium eliciendum, ſi conſentientibus & adprobantibus ipſis leges ferantur, ejusmodi cumprimis, quæ in mores eorundem abire debeant. Conf. *Sanderſonus de oblig. conſcient. praelect.* 7. §. 22. *ſeqq.*

§ 14. Por-

§. 14. Porro uti in eo, qui alterius actiones per leges est directurus, duo requiruntur; tum ut ipse intelligat, quid alteri præscribi conveniat; tum ut vires habeat malum aliquod repræsentandi, si ad præscriptum is sese componere neglexerit, (ponimus in eo, cui lex fertur, esse facultatem & libidinem mandato contraveniendi:) ita quælibet lex ex duabus partibus constare intelligitur. Per unam definitur, quid faciendum, quidvè omittendum: per alteram significatur, quodnam malum præceptum intermittenti, & interdictum facienti sit propositum. Quod posterius tamen leges naturales paulo obscurius faciunt; dum ratio quidem dictitat, non passurum omnipotens Numen, & tam bene de mortalibus meritum, ut ipsius voluntas abs creatura sua per petulantiam spernatur. Quæ tamen & quanta pœna pro quovis delicto sit infligenda, non determinat. Sed civiles leges pœnam in violatores semper habent conjunctam, dum vel expresse designant genus multæ aut supplicij; vel eo non definito idem arbitrio judicis, legumq́; exsecutoris relictum innuunt. Equidem ICti Romani quasdam leges faciunt imperfectas, quibus nempe sanctio pœnalis deest. Qualis memoratur lex Cincia, cui nulla alia fertur adjecta clausula quam hæc: *qui secus fecerit, improbe fecisse videbitur.* Verum putaverim, in ista lege vel infamiam fuisse pœnæ loco, vel penes Censores fuisse, violationis manifestos aliqua nota inurere. Quanquam transgressores ejus legis non ab omni pœna immunes fuisse ex *Taciti An.* XIII. 5. 42. colligi videtur. Extat tamen aliud exemplum legis imperfectæ apud *Livium* l. X. c. 9. *Valeria lex, qvum eum, qui provocasset, virgis cædi securiq; necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra, quam improbe factum, adjecit. Id (qui tum pudor hominum erat,) visum, credo, vinculum satis validum legis. nunc vix serio ita minetur quisquam.* Ad eandem classem possis referre legem Zaleuci: *ne quis civium implacabili inimicum odio persequatur; sed ita inimicitias cum illo suscipiat, tanquam brevi in gratiam cum eodem, & amicitiam rediturus. Si quis autem secus fecerit, ut pro immitis ferocisq; ingenij homine censeatur. Diodorus Siculus* l. XII. c. 20. Nisi infamiam in pœnæ locum subire dixeris. Sicuti in hisce ejusdem legibus apud *Eundem* d. l. c. 21. *Mulier ingenua, nisi forte ebria sit, non sit una*

una ancilla comitatior. Extra urbem noctu pedem non efferto, nisi cum mœchum forte accedit. Aureum ornatum, & intertextas auro vestes ne circumdato, nisi meretricem agere velit. Vir annulum subaureum, aut vestem Milesiæ parem ne gestato, nisi qui scortatione vel adulterio se contaminat. Proinde fœdis pœnarum exceptionibus, seu probrosis conditionibus pœna annexis, à noxio cives luxu & intemperantiæ studio facilime avertit. Nemo enim tam turpis probri confessione se ludibrio civium exponi sustinebat. Add. l. 14 §. 14. D. *de religiosis* l. 3. §. 4. D. *de sepulcro violato*. Sic igitur legis duæ sunt partes, altera definitiva, altera vindicativa, sive sanctio pœnalis; duæ partes, inquam, ejusdem legis, non duæ species legum. Nam uti supervacuum est dicere, *hoc fac*, si præterea nihil sequatur; ita absurdum est dicere, *pœnas dabis*, ni causa, quæ pœnam mereatur, fuerit significata. Probe autem observandum, quod omnis vis legis proprie consistat in significando eo, quid superior à nobis fieri, vel non fieri velit, & quæ pœna violatores legis maneat. Ex quo etiam intelligitur, quo sensu legi vis obligandi tribuatur. Nam proprie vis obligandi, i. e. facultas necessitatem intrinsecam afferendi ad quid præstandum, est in eo, qui habet imperium. Lex autem hujus duntaxat est instrumentum, per quod subjecto voluntas imperantis innotescit; qua cognita per vim imperij obligatio in isto producitur. Unde & hoc adparet, minus recte vulgo vim legis distingui in directivam, & coactivam, ni per vim coactivam intelligas clausulam pœnalem. Nam efficacia legis in dirigendo consistit, quatenus voluntatem imperantis, & minas subjectis repræsentat. Vis autem coactiva, i. e. potestas exigendi à subjectis conformationem actionum ad normam ab ipsis præscriptam, pœnasq; intentandi, & actu easdem infligendi, proprie penes legum latorem aut exsecutorem est. Etsi frequens valde sit apud scriptores, ut per figuram effectus summi imperij proprius legibus attribuatur. Quod autem apud *Livium* l. 2. c. I. *imperia legum potentiora, quam hominum* dicuntur, id hactenus in democratiis duntaxat verum est, quod magistratui à legibus præscriptis discedere non liceat. Cæterum cogere dicuntur legislatores, ut tales, moraliter, non quod per violentiam aliquam naturalem ita constringant hominem, ut diversum

nullo modo facere queat; sed quod intentata, & repræsentata peccantibus pœna efficiant, ut nemo facile velle possit contra legem facere, eo quod propter imminentem pœnam legi parere, quam eandem violare præstabilius sit.

§. 15. Eo ipso autem dum legibus tribuitur vis obligandi, ex numero legum proprie dictarum permissiones exclusæ intelliguntur. Utut *Modestinus* l. 7. D. *de* L.L. tradat: *legis virtus hæc est, imperare, vetare, permittere, punire.* Nam permissio proprie non est actio legis, sed actionis negatio. Quæ lex permittit, illa neq; præcipit, neq; vetat; adeoq; circa eadem nihil agit. Quippe cum alias, quæ neq; vetantur, neq; præcipiuntur, in cujusvis arbitrio posita intelligantur, & sic permissa ac licita sint, etsi lex nullam eorum mentionem fecisset. Aliqui tamen hactenus in permissione obligationem statuunt; non quidem quæ ipsum, cui quid permissum dicitur, afficiat; sed quæ tertium quemvis stringat, ne impedimentum alteri ponat, si quod lege permissum est, velit exercere. Etsi & hoc aliqui duntaxat ad illa pertinere volunt, quæ plene & perfecte permittuntur; non si quid imperfecte, & per modum conniventiæ indulgeatur. Uti v. g. leges civiles marito permittunt cædem uxoris in adulterio deprehensæ; neq; tamen vetant, quo minus alius eam cædem impediat. Enimvero si accurate velimus loqui, neq; iste effectus proprie ex permissione legis resultat, sed ex propria cujusq; libertate. Circa quæ enim lex mihi impedimentum non ponit, circa eadem libertate gaudeo; cujus hic præcipue est effectus, ut ne quis mihi innoxium ejusdem exercitium turbet. Sic ut expresse in legibus aliqua permittere, quorum licentia ex absentia interdicti satis colligitur, ac de qua non temere dubium oriri queat, supervacuum fere videatur. Sicuti & non semper necessarium est, ut quando lex aliqua vetans abrogatur, actus hactenus vetitus expressa lege permissus deinceps declaretur; cum remoto impedimento naturalis libertas ultro velut reviviscere censeatur. In duobus tamen casibus potissimum expressa permissione solent uti legislatores civiles; vel quando actui alicui non nisi intra certam mensuram licentia aut impunitas indulgetur, vel quando illa onere aliquo est redimenda. Prioris exemplum aliqui afferunt,

runt, quod plurimorum populorum leges usuras intra certum duntaxat modum permittunt: posterioris, quod alicubi licentia corpore quæstum faciendi tributo redimitur. De cætero distingvere solent permissionem, quæ lege fit, in plenam, quæ jus dat omnino licite agendi, & minus plenam, quæ impunitatem dat à pœna, aut libertatem ab impedimento, aut utrumq;. Quod autem quædam inter homines impunitatem habeant, illud est, vel quia deficit forum humanum, ut in delictis regum, vel quod lex humana ea de re nihil plane constituit, vel quia ut hoc liceret definivit, vel deniq; quia leges civiles multa cujusq; pudori & honestati voluerunt relinquere. Add. l.144. D. *de reg. jur.* & ibi notata *Jacobo Godofredo*. Circa permissionem legis ac fori civilis aliqui accuratius observant, eam fieri vel actione legis, vel tacite. Ad illud etiam referunt præteritionem, non quidem simpliciter, sed ex formula & consilio legis v. g. ita conceptæ, ut legislator ostenderit, se voluisse plena enumeratione partium defungi. Tunc enim permisisse censetur, quod inter vetita non recensuit, modo id naturali honestati non repugnet. Tacite permissa intelliguntur, quæ tolerando, connivendo, dissimulandoq; vel in præsens, vel in longum, ut in consuetudinem evaleant, potestas civilis transmittit. Non potest tamen permissio legis civilis efficere, ut actus aliquis non sit contra jus divinum, aut extra pœnæ divinitus imminentis metum. Sed & illud observandum, quando dicitur permissum, quod nulla lege civili volente aut jubente definitum est; non esse cavillanda verba legis civilis, sed mentem inspiciendam. Multa enim continentur in sensu legum, & ex necessaria consequentia, aut propter similitudinem ultro inesse intelliguntur. Quin & semper cogitandum de jure naturali aut honestate, quæ perpetuum legis civilis supplementum habetur. Nec quæ tolerantur temporis aut necessitatis causa, veri juris nomine æstimari queunt. Quæ omnia tamen de perfecta potissimum permissione intelligenda sunt. vid. *Boecler.* ad Grot. l.1. c.1. §.9.

§. 16. Materia legum in genere est, quicquid ab iis, quibus feruntur, fieri potest, saltem eo tempore, quo leges promulgantur. Nam si quis postea per suam culpam amittat facultatem implendi

 legem,

legem, hautquidquam iſtius vis ideo expirat; ſed relinquitur legislatori poteſtas pœnam exigendi eo nomine, quod legibus ſuis jam ſatisfieri nequeat. De cætero legem ferre, quam ſubjectus implere nequeat, nec implendi vires ſua culpa decoxerit, non modo fruſtra eſt, ſed & cum ſumma iniquitate conjunctum. Sed circa quæ ſingularum legum ſpecies peculiariter verſentur, ſuo loco commodius exponetur.

§. 17. Quis lege obligari poſſit, facile ex jure legislatoris intelligitur: nempe ille, qui legislatoris imperio eſt ſubjectus. Quem autem voluerit obligare legislator, ex ipſa lege ſatis perſpicitur. Nam in omnibus legibus, qui iis ſunt obligandi deſignantur vel per expreſſam determinationem, quæ fit aut ſigno univerſali, aut reſtrictione ad certa individua, vel per conditionem aut rationem quampiam, quam dum ſubjectis in ſe deprehendit, ſimul intelligit, ſeſe illa lege obligari. Regulariter igitur lex obligat omnes legislatori ſubjectos, in quos ratio legis quadrat, & ad quos materia legis poteſt adplicari. Alias enim turba & confuſio inter cives orietur; cui evitandæ leges potiſſimum ſunt inventæ. Adeoq; nemo abs lege cenſebitur exemtus, niſi peculiariter privilegium ſuum demonſtraverit. Etſi & hoc fieri ſoleat, ut quis deinceps ab obligatione legis eximatur, quod *diſpenſare* vocant. Si enim legislatori legem licet penitus abrogare, poterit ejusdem effectum utiq; etiam in certa perſona ſuſpendere. Differt autem iſthæc diſpenſatio ab æquitate, (quam cum illa quidam confundunt,) quod illam adhibere poſſit non niſi legislatoria poteſtate præditus; hanc aut etiam inferior judex adhibere non poſſit tantum, ſed & debeat, adeo ut ſi nudam legis literam ſecutus fuerit in caſu, ubi æquitati locus erat, contra mentem legislatoris feciſſe ſit cenſendus. Adeoq; diſpenſatio ex mera legislatoris gratia, æquitas autem ex officio judicis dependet. Etſi circa diſpenſationem indulgendam prudentia opus ſit, ne dum ea promiſcue conceditur, vis & autoritas legis enervetur: vel ſi citra graviſſimas cauſas reliquis, qui ſunt ejuſdem conditionis denegatur, invidiæ & indignationi cauſa præbeatur, quod æquales æquali gratia digni non ſint habiti. Exemplum ſubtilis diſpenſationis extat apud

Plutar-

Plutarchum apophth. Lac. & in *Agesilao*, ubi Agesilaus leges ad unam diem suspendit, ne infamiam subirent, qui ex acie profugerant. Sic apud *Eundem Demetrio*, cum Demetrius omnibus mysteriis simul initiari cuperet, & tamen antea fas fuisset, parva quidem mysteria mense Anthestereone, magna Boedromeone celebrari, Stratocles legem promulgavit, ut mensis Munichion, quo Demetrius Athenas adventabat, Anthestereon, mox Boedromion diceretur & haberetur. Add. *Idem Alexandro* p.m. 672. D. & p. 679. A. Plausibilius est, quod *Idem Demosthene* narrat: Qvum Demosthenes ab exilio revocatus multa pecuniaria districtus maneret, quam gratis jus non erat remittere, hoc modo *ἐσοφίζοντο τὸν νόμον, eludebant legem.* Morem habebant, ut Jovis servatoris sacrificio ei, qui aram instrueret, & adornaret, argentum penderent. Hoc munus, & illa præbenda Demostheni locaverunt L. talentis, quanti & lis ei fuerat æstimata. Compar exemplum est apud *Diodorum Siculum* l. 13. c. 100. Cum Lacedæmoniorum lege unus eundem magistratum capessere prohiberetur, Arato classis imperium fuit traditum, sed Lysander privatus illi adjunctus, cum mandatis; *ne dux à consiliis ejus unquam discedat.*

§. 18. Divisio legis commodissime fit respectu originis in *divinam*, & *humanam*, quarum illa Deum, hæc hominem habet autorem. Sed si lex consideretur, quam necessariam convenientiam illa cum subjectis habeat, alia ratione dividitur in *naturalem*, & *positivam*. Illa est, quæ cum rationali & sociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honesta & pacifica societas citra eandem constare nequeat. Quanquam & alia ratio istius denominationis extet, quod illa ex viribus ingenij hominibus congeniti, & ex consideratione humanæ naturæ in universum investigari, & cognosci possit. Hæc est, quæ ex generali conditione naturæ humanæ hautquidquam fluit, sed quæ abs solo legislatoris arbitrio proficiscitur; etsi nec hæc sua ratione & usu, quem saltem certæ hominum societati præstat, carere debeat. Aliqui jus positivum adpellare solent *voluntarium*, non quod ipsa quoq; lex naturalis non sit à voluntate Numinis profecta; sed quia istud non tantam convenientiam cum natura humana habebat, ut in universum illi servandæ foret necessariũ, aut ut citra expressam

& peculiarem promulgationem poſſet innoteſcere. Unde & ipſius rationes non ab univerſali humani generis conditione, ſed ex peculiari, & quandoq; temporaria utilitate certorum cætuum petuntur. *Tacitus* A. XII. *morem accommodari prout conducat.* Adeoq; poſita jam hominum ſocialitate iſtæ per arbitrium ſuperiorum definiuntur. Ad legis poſitivæ indolem intelligendam aliquo modo facit illud *Ariſtotelis Nicom.* l. V. c. 10. Τὰ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ᾽ οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω· οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω. *Jura ex inſtitutione & utilitate ſimilia menſuris ſunt: non enim ubiq; ſunt æquales vinariæ & frumentariæ menſuræ; ſed majores ſunt, ubi emunt; minores ubi vendunt.* Cæterum *lex divina* quidem alia *naturalis*, alia *poſitiva* eſt. Lex autem *humana*, preſſe accepta, omnis *poſitiva* eſt. De ſingulis in ſpecie plura ſuo loco exponentur.

CAPUT VII.

DE ACTIONUM MORALIUM Qualitatibus.

1. *Qualitates actionum moralium quot?*
2. *Actio neceſſaria, licita.*
3. *Actionum bonitas, & malitia in quo conſiſtat.*
4. *Actio bona eſt, quæ omnia habet requiſita, mala in qua vel unum deficit.*
5. *Malitiæ cauſa nequaquam in Deo quærenda.*
6. *Juſtitia eſt vel perſonarum, vel actionum.*
7. *Juſtitia actionum quid.*
8. *Juſtitia univerſalis, particularis.*
9. *Juſtitia diſtributiva.*
10. *Commutativa.*
11. *Grotij ſententia de Juſtitia.*
12. *Ariſtotelis de eadem ſententia.*
13. *Hobbeſij ſententia de Juſtitia & injuria.*
14. *Injuſta actio quid?*
15. *Quid injuria.*
16. *Injuria fit tantum ex proæreſi, ubi de culpa quoq;.*
17. *Volenti non fit injuria.*

PRoximum jam eſt, ut de qualitatibus actionum moralium diſpiciamus. Juxta illas ergo actiones dicuntur neceſſariæ vel non neceſſariæ, licitæ vel illicitæ, bonæ vel malæ, juſtæ vel injuſtæ. Adeoq; qualitates morales actionum moralium erunt neceſſitas, licentia, & his oppoſitæ; quæ proprio vocabulo deſtituuntur, bonitas, & malitia, juſtitia & injuſtitia.

§. 2. Actio

§. 2. Actio necessaria est, quam ex lege aut jussu superioris omnino facere tenetur is, cui ea lex aut jussum fuit datum. In hoc enim consistit hæcce actionum moralium necessitas, quod illæ omitti, aut secus fieri non debeant; licet per vires naturales de facto omitti, aut secus fieri queant. Quanquam frequentissimum sit ICtis, ut illa, quæ ab isthac necessitate discedunt, ne fieri quidem posse dicant: vid. l. 15. D. *de condit. institut.* Opponitur autem necessariæ actioni, non solum actio vetita, quæ legibus aut interdicto superioris fieri prohibetur; sed etiam licita, quam leges neq; præcipiunt, neq; vetant, sed quam suscipere aut omittere in cujusvis arbitrio est relictum. *Cicero pro Balbo: Est aliquid, quod non oporteat, etiamsi licet. quicquid vero non licet, certe non oportet.* Ex usu autem communis sermonis non solum illa dicuntur licere, quæ neq; divina neq; humana lex vetat, quæq; adeo sine omni peccato, & reprehensione suscipi possunt; sed etiam illa, quæ legibus naturalibus prohibita lex civilis hactenus permittit, ut nullam illis in foro humano pœnam imponat; sed suo cujusq; pudori ista committat. Illa possumus dicere perfecte, hæc imperfecte licita. Quin aliquando illa licere dicuntur, quæ omnium confessione turpissima sunt, siquidem qui illa perpetraturus est, tantis viribus polleat, ut humanã coercitionem non metuat. *Seneca de clementia* l. 1. c. 18. *cum in servum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune jus animantium vetet: quia ejusdem naturæ est, cujus tu.* Add. *Grot.* l. 3. c. 4. §. 2. & c. 10. §. 2.

§. 3 Actionem bonam dicimus, quæ cum lege congruit: malam, quæ ab eadem discrepat. Scilicet formalis ratio bonitatis & malitiæ actionum consistit in habitudine, seu relatione determinativa ad normam directivam, quam dicimus legem; (eam semper heic intelligimus necessitantem, non permittentem, &, si humana sit, juri divino non repugnantem.) Quatenus enim ex præscripto normæ proficiscitur, & juxta eam instituitur actio proæretica, ita ut ad eandem exacte congruat, bona dicitur. Quatenus contra præscriptum normæ suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, & uno vocabulo peccatum nuncupatur. Porro uti quævis norma directiva, v. g. pyxis nautica, causa dicitur rectitudinis itinerariæ, & perventionis ad portum,

portum, non tam quatenus navis eum ſecat curſum, qui cum directione ejus coincidit, quam prout ex præſcripto ejusdem nauclerus curſum dirigit: ita lex dicitur cauſa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunq; intentione ſuſcepta ad illam quadrat, ſed potiſſimum, quia ex legis dictamine, & ex dependentia à lege, i.e. cum intentione obedientiam eidem præſtandi proficiſcitur. Unde ſi quis caſu, aut citra ullam cogitationem de obſequio legi præſtando, id agit, quod in lege præcipitur, recte quidem (ſenſu magis negante, quam ajente, i.e. non male) egiſſe dici poteſt, non tamen moraliter bene. Non ſecus ac is, qui fortuita ſclopeti diſploſione avem dejecit, perite & artificioſe jaculatus dici nequit.

§. 4. Porro cum lex determinet vel qualitatem ſeu diſpoſitionem agentis, vel objectum, vel finem, vel certas deniq; circumſtantias actionis; inde actio aliqua eſt moraliter bona aut mala, vel quia agens ita eſt diſpoſitus, uti lex requirit, aut ſecus; vel quia actio dirigitur in objectum, eo fine, iisq; circumſtantiis, prout lege eſt diſpoſitum, aut contra. Ubi tamen notandum, ut actio aliqua ſit bona, neceſſum eſſe, tum ut ſecundum omnia requiſita quaſi materialia congruat ad legem, tum ut quantum ad formale non ex ignorantia, aut alia de cauſa, ſed ad præſtandam obedientiam legi debitam ſit exercita. Unde actio, alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipſi pro mala imputatur. Sic præmij nihil meretur, qui dum nocere intendit, prodeſt. Sic qui poteſtate ſua legitima malo fine utitur, v.g. judex poteſtate ſumendi pœnas à noxiis ad ſatiandam privatam libidinem, peccat. Hinc apud Carthaginienſes *in crucem tollebantur Imperatores, ſi proſpero eventu, pravo conſilio rem geſſerant. Livius* l.38. c. 48. Etſi contra actio, alias velut materialiter mala, ob bonam intentionem agentis hautquidquam fiat bona. Inde eſt, quod nemo peccatis propriis poſſit uti velut mediis ad finem bonum adſequendum; ac non ſint facienda mala, ut eveniant bona. Ut enim actio reddatur mala, ſufficit, ſi vel in unico requiſito materiali aut formali ad legem non congruat. Adeoq; ſtatim actio fit mala, ſi vel agentis qualitas, vel objectum, vel finis, vel aliqua circumſtantiarum, vel intentio à lege diſcrepet. Ac vanum eſt,

quod

quodaliqui dicunt, actionem quoad substantiam operis bonam esse posse, etiamsi finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad essentiam actionis moralis cumprimis etiam pertinet finis, quippe cohærens cum intentione, quæ est principium maxime afficiens qualitatem actionis. Inde non modo peccatum est, referre actionem ad malum finem: sed hoc quoq;, referre eandem ad diversum finem, quam qui legibus est præscriptus. *Matth.* 6. v. 5. Imo non solum perfectum facinus, & quod finem suum obtinuit, sed etiam inchoatum duntaxat pro scelere reputatur; quod etiam interdum leges civiles eadem pœna, aut non multo leviore, quam consummatum plectunt, prout expedire judicant, intra primos conatus flagitium aliquod reprimi. *Seneca de constantia sapientis* c. 7. *Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpa satis est, perfecta sunt.*

§. 5. Isthæc actionis bonitas, & malitia uti formaliter in ea, quam diximus, convenientia & disconvenientia ad normam moralem consistit: ita efficienter unice ab illo dependet, abs quo ista actio lege præscripta, aut interdicta exercetur. Hujus quippe determinatio actionem ita constituit in genere entium moralium, ut ipsi soli, & non alii illa queat imputari. Inde inanis sane illos torsit metus, qui ne DEUM omnium rerum creatorem peccati quoq; autorem facere viderentur, malæ actionis formalem rationem in privatione congruentiæ cum lege collocarunt. Enimvero etsi positio cujuscunq; formæ privationem, aut absentiam contrariæ formæ necessario inferat; tamen oppido quam falsus est opinionis, qui essentiam rei in ista privatione quæsiverit. Nec multum profecit, qui norit, rectitudinem esse privationem curvitatis, & curvitatem rectitudinis. Sed talia fingere, aut metuere, inscitia rerum moralium subegit. Qui enim omnium physicorum entium creator est DEUS, hautquidquam omnium moralium, aut notionalium, nec non artificialium autor & causa debet haberi. Illos vero profana admodum ingenij prurigo agitat, qui egregium subtilitatis specimen autumant, DEUM quoquo modo inter causas peccandi immiscuisse. Nam cui aliquis rerum moralium intellectus, nihil absurdius judicabit, quam inquirere; an is sit causa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum

O suum

ſuum commiſſam punit. Quod vero DEUS ad id concurrit, quod in iſta actione phyſicum eſt, non magis ideo peccati cauſa dici poteſt, quam v. g. deformitatis in opere ab artifice imperite confecto, qui materiam ad iſtud ſuppeditavit. Vocabulum autem cauſæ in impropriam, & à communi ſenſu alienam heic trahere ſignificationem, eſt id agere, ut irreverentiam erga divinum Numen non citra ambitionem oſtentes. *Philo Judæus de profugis: quæ poteſt eſſe blaſphemia gravior, quam contendere, non ex nobis mala provenire, ſed ex DEO? Maximus Tyrius diſſert. 3.* ἔοικε ταυτὶ τὰ ὀνόματα (αἶσα, μοῖρα, ἐριννὺς,) εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὔφημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ δαιμονίῳ, καὶ ταῖς μοίραις, καὶ ταῖς ἐριννύσιν. ἡ δὲ ἐριννὺς καὶ ἡ αἶσα, καὶ οἱ δαίμονες, καὶ ὅσα ἄλλα διανοίας εἱμαρμένης ὀνόματα, ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθειργμένα, &c. *Hæc nomina nihil aliud ſunt, quam humanæ improbitatis ſpecioſus prætextus, quæ culpam ſuam in Deos, in Parcas, in Erynnias conferre ſolet. Nam & Erynnis, & mala ſcæva, & vis Deorum, & ſi quæ alia vocabula, quæ fatalem exprimunt potentiam, in animo noſtro circumgeſtamus,* &c. Idem *diſſert. 25.* αὐτῷ τῷ ἑλομένῳ μοχθηρίαν αἰτία, θεὸς ἀναίτιος. *Malitiam qui aſſumit, culpam ſibi adſcribat, Deum extra noxiam relinquat.*

§. 6. Jam de juſtitia quoq; diſpiciamus: circa quam cumprimis obſervandum, ejus ſignificationem, qua perſonis tribuitur, non parum differre, ab ea, qua attributum actionum notat. Quando enim de perſonis uſurpatur, juſtum eſſe ſignificat idem, quod juſte faciendo delectari, juſtitiæ ſtudere, vel conari facere in omni re id, quod juſtum eſt. Et eſſe injuſtum, eſt negligere juſtitiam vel eam non debito ſuo, ſed præſenti commodo menſurandam exiſtimare. Sic ut juſti hominis non paucæ poſſint actiones injuſtæ, & injuſti juſtæ eſſe. Juſtus quippe homo dicendus eſt, qui juſta facit propter præceptum legis, injuſta non niſi per infirmitatem: injuſtus, qui juſta facit propter pœnam legi adjunctam; injuſta per animi iniquitatem. *Hobbeſ. de cive* c. 3. §. 5. Quibus fundamentis nititur illud *Plinij panegyrico: Laudabilia multa etiam mali faciunt; ipſe laudari niſi optimus non poteſt. Philemon* apud *Stobæum ſerm.* IX. Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν, Ἀλλ᾽ ὅς τις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται, Οὐδ᾽ ὃς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέσχετο, Ἀλλ᾽ ὃς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνων, Ἔχειν δυνάμενος καὶ κρατεῖν ἀζημίως. Οὐδ᾽ ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον, Ἀλλ᾽ ὅς τις ἄδολον

γνησίαν

γνοῖαν τ' ἔχων φύσιν εἶναι δίκαιος κ' οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει. *Non justus omnis abstinens injuria est, Sed qui nocere cum potest, tunc abstinet: Nec qui recusat parva, sed qui maximis Tentatus, animi robur invictum gerit: Nec quisquis ista quolibet præstat modo: Sed qui dolosi nescius fuci, integra Probitate, justus esse, non credi studet.* Ex quo patet, definitionem justitiæ ICtis Romanis familiarem, qua eam dicunt constantem & perpetuam voluntatem suum cuiq; tribuendi; spectare ad justitiam personarum, non actionum. Id quod mihi satis inconveniens videtur, cum jurisprudentia maxime circa justitiam actionum sit occupata; justitiæ personarum non nisi obiter, & paucis in materiis rationem habeat.

§. 7. Differt autem justitia actionum à bonitate in hoc potissimum, quod bonitas simpliciter notet convenientiam cum lege, justitia autem præterea involvat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Sic igitur actio justa nobis dicitur, quæ ex proæresi adplicatur ad personam, cui illa debetur. Adeoq; justitia hoc modo erit recta adplicatio actionum ad personam. Divisionem ejusdem nobis desumere placet potissimum ab ipsa materia, quæ debetur, aut velut ex debito alteri adplicatur. Ubi in antecessum monemus, actionum alias posse vocari puras, alias velut mixtas. Illæ absolvuntur motu quodam alicujus potentiæ, certa ratione ad objectum adplicito; uti est, exhibitio honoris, obsequium, dilectio, aversatio, consolatio, laudatio, vituperatio, &c. quarum effectus consistit in eo, quod objectum ex actione certo modo afficiatur, aut affectum intelligatur ad complacentiam aut displicentiam. Hæ autem sunt conjunctæ cum translatione alicujus commodi, vel incommodi in personam, adversus quam dicuntur exerceri: adeoq; earum effectus potissimum consistit in aliquo opere, reipsa alterius personam aut res juvante vel lædente. Deinde sunt & actiones, quæ in commercium hominum veniunt, ac certo pretio taxantur; quædam autem pretio inter homines æstimari non solent, de quo discrimine pluribus infra. Deniq; & hoc observandum, quædam deberi nobis ex jure perfecto, quædam ex imperfecto. Illo modo quæ nobis debentur, ubi ultro non tribuuntur, fas est in libertate naturali degentibus vi

 belloq;

belloq; ad ea præstanda alterum adigere; aut in eadem civitate si vivamus, contra eundem actio datur: hoc autem modo debita bello vindicari, aut actione intentata extorqueri non possunt. Perfectum jus autores frequenter solent exprimere, addito vocabulo *sui*. v. g. ille *suo jure* hoc postulat. Quod autem alia nobis perfecte, alia imperfecte debeantur, causa est, inter eos quidem, qui in naturali libertate invicem vivunt, diversitas præceptorum juris naturalis, quorum alia ad esse, alia duntaxat ad bene esse societatis faciunt. Unde cum minus necessarium sit, hæc quam illa alteri exhiberi; rationis quoq; est, illa quam hæc rigidiori posse modo exigi. Accedit, quod circa illa fere pactum intercedat, circa hæc non item; adeoq; cum hæc cujusq; pudori ac conscientiæ relinquantur, incongruens erat, talia ab altero per vim extorquere, nisi fors gravis necessitas subigat. Verum in civitatibus discrimen illud ex legibus civilibus, actionem dantibus aut negantibus, oritur; etsi civitates utplurimum heic juris naturalis vestigia sint secutæ, nisi qua peculiares ipsarum rationes diversum suaderent.

§. 8. Quando igitur exhibentur alicui actiones aut res, quæ illi ex jure duntaxat imperfecto debentur, aut quando adversus alterum exercentur actiones in commercium non venientes, communiter dicitur observari justitia universalis. Ut quando quis consilio, re, aut opera egenti subvenit, & officia pietatis, reverentiæ, grati animi, humanitatis, beneficentiæ exhibet, adversus quos ista exhibere tenetur. Hæc justitia illud tantum spectat, ut præstetur, quod alteri debetur, non attendendo, num id quod præstatur, sit æquale causæ illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic grati animi officio satisfit, si quantum per facultates licet, reponatur, etiamsi beneficium fors longe supra fuerit. Ast quando alicui exhibentur actiones, in commercium venientes, aut quibus res aliqua in alterum transfertur, ad quam ille jus perfectum habebat, justitia particularis dicitur.

§. 9. Jus porro isthoc oritur vel singulis ex pacto (tacito, aut expresso) cum societate aliqua inito hoc fine, ut ipsius membra fiant; vel societati ex pacto eodem cum singulis, ut eos sibi membra adjungat: vel oritur deniq; ex pactis quorumlibet cum quibuslibet circa

res &

res & actiones in commercium venientes. Ubi exercentur ea, quæ ex pacto ſocietatis cum membro, aut membri cum ſocietate ob finem jam dictum inito debentur, vocatur juſtitia diſtributiva. Quandocunq; enim aliquis in ſocietatem recipitur, tale pactum expreſſe aut tacite initur inter ſocietatem, & membrum recipiendum, quod ſocietas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quæ ſocietati, ut tali, competunt; membrum vero promittit, quod pro rata parte velit ferre onera, quæ ad ſocietatem, qua talem, ſervandam faciunt. Determinatio autem ratæ partis de bonis ſocio adſignandis fit ſecundum æſtimationem operæ, aut ſumtuum impenſorum ad ſocietatem qua talem ſervandam, ſpectatorum in proportione ad aliorum ejus ſocietatis membrorum operam, aut ſumtus impenſos. Uti contra determinatio ratæ partis de oneribus membro imponendis fit ſecundum æſtimationem commodorum, quæ illud ex ſocietate percipit, ſpectatorum in proportione ad commoda, ab aliis membris è ſocietate percepta. Inde cum utplurimum unum membrnm plus conferat ad ſocietatem conſervandam, quam alterum, & unum quoq; præ altero plus commodi ex eadem hauriat; facile patet ratio, cur poſitis pluribus perſonis, poſitaq; inter eaſdem inæqualitate, in juſtitia diſtributiva ſit obſervanda æqualitas comparata. Quæ in hoc conſiſtit, ut quomodo ſe habet dignitas ſeu meritum unius ad dignitatem alterius; ſic ſe quoq; habeat præmium unius ad præmium alterius. Nam, uti loquitur *Philo Judæus de Monarchia, æqualia dignitate imparibus tribuere eſt inæqualitas.* Sic v. g. ſi diſtribuenda ſint VI. inter Cajum, Sejum, & Titium, poſito Titij merita ſuperare merita Caji triplo, duplo Seji, Titio danda erunt III. Sejo II, Cajo I. Nec ad hanc æqualitatem requiritur, ut præmium ſimpliciter exæquet meritum perſonæ; ſed ſufficit, ut quam proportionem habet dignitas unius ad dignitatem alterius, eandem quoq; habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam ad onera imponenda debet adplicari. At vero quod *Hobb. de cive* c. 3. §. 6. æqualitati reſpectivæ, quæ in hac juſtitiæ ſpecie obſervatur, evertendæ adfert: de meo me diſtribuere poſſe plus merenti minus, minuſq; merenti plus dare, modo id dedero, quod pactus ſum,

 allato

allato pronunciato Salvatoris nostri *Matth.* XX. 13. id sane ad rem nihil facit. Nam in allegato dicto ostenditur, non peccare in justitiam commutativam, (quæ contractum locationis conductionis regit,) qui ex liberalitate quibusdam largiorem quam pro merito tribuit mercedem, aut mercedi, quæ ex justitia commutativa debetur, aliquid ex liberalitate, quā sub se comprehendit justitia universalis, adjicit; modo cæteris, quam pacti fuerunt mercedem, non deneget. Sed quid hoc ad nostram justitiam distributivam? secundum quam de re, ad quam plures perfectum jus, sed ratione quantitatis velut inæquale, habent, rata portio assignanda. Vocabulum autem *distribuendi*, in hoc exemplo occurrens, hautquidquam innuit, factum id ad justitiam distributivam pertinere; sed plures fuisse mercenarios, quibus sua cuiq; merces, ex justitia utiq; commutativa, fuerat danda. Circa difficultates autem, quas *Grotius* l.1. c.1. §. 8. movet, observandum, ipsius justitiam expletricem cum commutativa, & attributricem cum distributiva hautquidquam adamussim coincidere; neq; divisionem ipsius eodem cum nostra fundamento niti. Nam illa nobis desumitur ab ipsa potissimum materia, quæ debetur, & ex debendi origine; ipsi autem à modo, & velut intensione, qua quid debetur. Unde ratio adparet, quare distributio lucri in contractu societatis illi ad justitiam expletricem, nobis ad distributivam pertineat. Etsi ut in contractu societatis proportio geometrica observetur, ex accidente est; cum non necessum sit, ut socii inæqualia contulerint, sed potuerint etiam æqualia contulisse. Quo facto simplex erit æqualitas in partibus lucri. Circa illud autem exemplum; *si unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet:* ulterius dispiciendum, an iste ad illud munus habeat jus perfectum, an imperfectum. Si hoc, ad justitiam universalem id exemplum pertinebit: sin illud, agnoscimus quod circa proportionem monet, utplurimum, non semper in justitia distributiva locum habere proportionem geometricam. Neq; vero nos discrimen utriusq; justitiæ ab usu diversæ proportionis desumsimus. Sic & legata assignare non ad distributivam, sed ad universalem justitiam spectat. Et quando civitas de communi reddit, quod civium quidam

quidam in publicum impenderunt, commutativa, non diſtributiva exercetur juſtitia; quia cauſa debendi non oritur ex pacto, quo civitas civem recepit, ſed ex peculiari, & diverſo plane contractu.

§. 10. Aſt ſi alicui exhibeantur, quæ debentur ex pacto reciproco, circa res & actiones in commercium venientes, vocatur juſtitia commutativa. Ea pacta cum hoc ſpectent, ut pro mea re, aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem æquipollentem, ſaltem quæ mea æſtimatione talis ſit, facile adparet ratio, cur hæc juſtitiæ ſpecies requirat æqualitatem ſimplicem, quam vulgo arithmeticam proportionem, neſcio an ad mentem Mathematicorum vocant; etſi *Plutarchus de amore fraterno* vocabulum ἀριθμητικῆς ἀναλογίας in vulgari illo ſenſu uſurpet. Adeoq; heic res aut actio in commercium veniens alteri, quod pro ea datur, aut præſtatur, exacte quantum moralis fert æſtimatio, reſpondere debet. Nam quod *Hobbes de Cive* c. 3. §. 6. objicit: *ſi res noſtras vendamus, quanti poſſumus, injuriam emtori non fieri, qui id voluit, & petiit*; infra pluribus excutietur. De juſtitia vindicativa, quæ ex mente noſtra peculiarem ſpeciem conſtituit, infra commodior erit agendi locus.

§. 11. Operæ pretium quoq; fuerit Grotij ſententiam ſuper juſtitia expendiſſe, quam ille, neglecta differentia univerſalis, & particularis juſtitiæ, in *expletricem*, & *attributricem* diſpeſcit; cujus diſcrimen fundatur in diverſitate juris, quod quis ad aliquid ab altero accipiendum habet; quod eſt vel perfectum, vel imperfectum ſeu aptitudo. Adeoq; ille actus ipſi pertinet ad juſtitiam expletricem, quando alicui tribuitur id, quod ex jure perfecto ei debebatur, quodq; jure ſuo poſtulare poterat: ad juſtitiam autem attributricem, quando tribuitur, quod ex jure duntaxat imperfecto debebatur. Ratio autem iſtarum appellationum hæc videtur. Quod ex jure perfecto mihi debetur, id aliquo modo jam meum eſſe intelligitur, ſic ut quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abeſſe judicetur. Ideo & nomina in patrimonio noſtro reputantur, & in ſolutum aliis cedi poſſunt. Unde ſi accipiam quod ex jure perfecto debetur, non aliquid novi mihi tribuitur, ſed res duntaxat, quæ aberat, & cujus locum tantiſper ſuſtinebat actio, expletur. Sicut v. g. qui librum ex biblio-

bibliotheca mea commodato sumpsit, eo restituto illam non auget, sed lacunam duntaxat explet. Verum ad quæ accipienda jus imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare possum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neq; idem violento aliquo medio ad eadem præstanda possit adigi. Unde ridiculum foret, v. g. si mendicus stipem, quam ab opulento viro expectat, sutori loco pretij pro calceis velit delegare. Adeoq; qui ex jure imperfecto quid alteri præstat, revera ipsi aliquid attribuit, quod pro suo antea habere non poterat. Atq; hinc *Grotius* isthanc justitiam vocat comitem earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem afferunt, puta liberalitatis, misericordiæ, humanitatis, & similium. Nam ad talia habenda aliis jus duntaxat imperfectum competit. Quod autem *Grotius* huc quoq; refert providentiam rectricem, id potissimum arbitror pertinere ad illa præmia distribuenda, ad quæ cives jus duntaxat imperfectum habent; ubi licet amplior distribuenti sit libertas, quam circa ea, quæ ex contractu debentur; tamen consultissimum fuerit, heic quoq; meritorum cujusq; rationem habere, præveniendis querelis, & æmulationi. Quo spectat illud *Isocratis Areopagitico*, ubi de antiquis reip. Atheniensis administratoribus agit: μέγιστον δ' αὐτοῖς συνεβάλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοιν νομιζομέναιν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταυτὸν ἅπασιν ἀπονεμούσης, τῆς δὲ πρὸς τὸ προσῆκον ἑκάστοις, οὐκ ἠγνόουν τούτων τὴν χρησιμωτέραν. ἀλλὰ τὴν μὲν αὐτῶν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηστοὺς καὶ πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον, ὡς οὐ δικαίαν οὖσαν. τὴν δὲ κατ' ἀξίαν ἕκαστον τιμῶσαν καὶ κολάζουσαν προῃροῦντο. *Plurimum autem illis profuit ad remp. bene gerendam, quod cum duo existimentur æqualitatis genera, quorum alterum unum & idem singulis, alterum unicuiq; quod convenit tribuit, non ignorarunt, utra utri præferenda esset: sed illam quidem æqualitatem, quæ bonos malosq; iisdem rebus dignatur, ut iniquam rejecerunt; eam autem, quæ unicuiq; pro merito honores præmiaq; attribuit, sequendam sibi, præhabendamq; duxerunt.* Quare autem *Grotius* receptis Aristotelicorum terminis usus non fuerit, hanc ipse rationem affert. Vocabulum συναλλακτικῆς, commutativæ justitiæ ideo expletrici examussim non quadrat, quod ut possessor rei meæ illam mihi reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad justitiam expletricem perti-

pertinet. Scilicet utut jus mihi perfectum ſit rem meam abs quovis poſſeſſore vindicandi, non tamen actio mea fundatur ſuper ſynallagmate, aut ſuper contractu aliquo expreſſo, quem cum ipſo de reſtituenda re iniverim; ſed nil aliud probandum mihi incumbit, quam dominium ad me ſpectare. Ergo datur actus juſtitiæ explectricis, circa quem non intervenit *συνάλλαγμα*. Vocabulum autem *διανεμητικῆς* juſtitiæ ideo attributrici undiquaq; non congruit, quia *διανέμειν* ſubinnuit plures, inter quos diſtributio debet fieri. Atqui juſtitia attributrix exercetur, etiam quando uni duntaxat quid præſtatur, ad quod ipſe ſolus erat aptus.

§. 12. Ariſtotelis genuina mens ſuper ſpeciebus juſtitiæ, quantum nobis licuit aſſequi, hæc videtur. Juſtitia univerſalis, quæ ipſi eſt, *τῆς ὅλης ἀρετῆς χρῆσις πρὸς ἄλλον* *univerſa virtutis uſus erga alium*, *Nicom.* V. c. 5. virtus eſt, quæ ad omnes homines pertinet. Particularis juſtitiæ tres facit ſpecies; unam *διανεμητικὴν*, diſtributivam, quæ cernitur *ἐν ταῖς διανομαῖς ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας*: *in diſtributionibus aut honorum, aut pecuniarum, aut cæterarum rerum, quæ dividi in eos poſſunt, qui ejusdem civitatis participes ſunt.* Altera *διορθωτικὴ*, *correctiva*, quæ in corrigendis *συναλλάγμασι* conſiſtit; quorum alia ipſi ſunt ſpontanea, alia invita. Illa *συναλλάγματα* ultroneo conſenſu conſtant, ut ſunt emtio venditio, locatio conductio, mutuum, depoſitum, uſura, ſponſio. Hæc in criminibus cernuntur; in quibus eo nomine *συνάλλαγμα* invitum ſtatuitur, quod v. g. in furto res mea me invito ad furem tranſit; ex quo inæqualitas oritur, ut ille plus quam debebat, ego minus habeam. Quæ ſic corrigenda eſt, ut quantum ille plus habet, ipſi dematur, mihiq; addatur. Et iſta correctio ſecundum proportionem arithmeticam proprie ſic dictam inſtituitur. vid. *Joh. à Felden ad Grotij* l. I. c. I. §. 8. Atq; hæ duæ ſpecies juſtitiæ proprie, aut præcipue ad eos pertinent, qui in civitatibus cum imperio ſunt. Horum enim eſt, non privatorum, de publicis bonis inter ſingulos diſtribuere, & inæqualitates in contractibus, aut ex delictis ortas corrigere, & ad æqualitatem reducere. *Ariſtot. Nic.* V. c. 7, *τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὄν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής.* *Injuſtum hoc, cum ſit inæquale, æquare conatur judex.*

Tertia justitiæ species ipsi est τὸ ἀντιπεπονθὸς, *retaliatio,* qua permutationes rerum, per homines invicem factæ, reguntur, dum res diversæ & inæquales comparatione inter ipsas facta, ad leges proportionis geometricæ demum exæquantur; v.g. si permutandus sit calceus & equus, prius inquirendum, quoties calcei pretium equus contineat, & posito duodecies id contineri, τὸ ἀντιπεπονθὸς fuerit, si quis pro uno equo duodecim calceos acceperit. vid. *Aristot. Nic.* V. c.8. & *Michael Ephesius* ad d.l. Atq; isthoc ἀντιπεπονθὸς exercere tàm in privatos, quam in imperantes cadit. Quod autem diximus, ex mente Aristotelis aliam justitiæ speciem omnibus hominibus esse communem, aliam ad magistratus & judices duntaxat aut præcipue pertinere; id facile agnoscent, qui penitius inspecto istius opere morali deprehenderint, eundem in designandis virtutibus semper ob oculos habuisse ideam aliquam civitatis Græcanicæ. In qua cum non eadem omnibus civibus munia incumberent, mirum non est, ipsum nonnullas tradidisse virtutes, quæ non nisi in certum genus civium caderent.

§. 13. *Hobbes. de cive* c. 3. §. 6. *& Leviath.* c. 15. justitiam videtur tantum uniformem facere, quæ nihil aliud sit, quam servatio fidei, & pactorum impletio. Et commutativam quidem ait considerari in contractibus permutatoriis, emtione venditione, locatione conductione, mutui datione & redditione, & similibus. Justitiam autem distributivam, etsi improprie dictam, exerceri ab arbitro; quando cuiq; partium, quæ in ipsum compromiserunt, addicit, quod ipsi debetur. Neq; aliam æqualitatem in justitia observari, quam isthanc, quod cum æquales natura omnes simus, alter non debeat sibi arrogare plus juris, quam alteri concedat, nisi id juris per pacta sibi fuerit adquisitum. Porro cum injuria, sive actio aut omissio injusta, ex ipsius mente, idem sit, quod pacti violatio, exinde concludit, injuriam non posse fieri, nisi ei, quicum quis pactus est. Cujus sententiæ suæ rationem petit ex illo suo dogmate de jure in omnia à natura concesso, latius quam par erat extenso; quasi cum citra pactum, quo quis jure suo decesserit, illudq; in alterum transtulerit, cuivis jus sit faciendi erga alterum quæcunq; velit; is autem, qui

jure

jure suo utitur, injuriam non faciat. Conf. *Gassendus Syntagm. philos. Epicuri part.* 3. c. 26. 27. Enimvero infra pluribus ostendemus, jus illud in omnia non posse ulterius extendi, quam quod natura concedat homini uti omnibus mediis, quæ recta ratio judicat facere ad ipsius conservationem stabilem, atq; diuturnam; sicut & *Ipse* c. 1. §. 7. in definitione *juris* usum *rationis* posuit. Jam autem sana ratio nunquam dictabit, per meram libidinem alteri esse inferenda, ex quibus ille non possit non ad bellum, & reciprocam lædendi cupidinem incitari. Deinde absurdum est, jus fingere, quod nullum effectum in ordine adversus alios obtineat. Nam in moralibus non esse, & nullum habere effectum idem fere est. Ast quale jus est, cui alter pari jure possit resistere? Quis dixerit, me jus habere alteri quid imperandi, si ille pari jure imperata mea potest negligere? Aut me jus habere verberibus quempiam cædendi, si pari jure & cum fœnore illa mihi reponi queunt? Igitur certum est, talia alteri faciendi jus hautquaquam esse; & qui ista facit, cum *sine jure* faciat, *injuriam* inferre. Contra alteri jus est, ne sibi talia ab alio inferantur; quibus illatis, injuria utiq́. eidem fit. Unde jus illud, quo violato injuria dicitur fieri, non ex solo pacto cum aliis quæsitum, sed quoddam etiam ab ipsa natura, sine interveniente facto humano, datum fuit; adeoq́; falsum est, injuriam fieri posse nemini, nisi quicum pactum initum, aut cui dono quid datum sit. Sed & quod justitia non minus, quam dominium rerum civitatibus demum suam debeat originem, quod *Idem Leviath.* d. c. asserit; id falsum esse alio loco ostendemus. Ex dictis etiam intelligitur, quanquam alias damnum, & injuria omnino differant, & fieri queat, ut sola injuria in unum, damnum in alterum redundet; tamen hautquaquam admittendum, quod *Hobbesius d. l.* videtur innuere, nudo damno affici, non injuria, cui quid subtrahitur, aut qui læditur ab eo, quicum nihil pactus est. Neq́; exempla, quibus suam sententiam stabilire vult, satis quadrant. Dicit, *si dominus servo, qui obedientiam sibi pactus est, imperet, ut pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat, is si non faciat, damnum quidem tertio, injuriam autem domino soli facit.* Verum si pecuniam debitam jussus solvere servus non solverit, damnum non patietur creditor,

 cui

cui salva adversus dominum manet actio. Nec si beneficium jussus dare servus non dederit, alter damnum passus est. Præterquam enim quod beneficio, utpote indebito, non accepto damnum proprie dictum non accipiatur; (vid. *Grot.* l. 2. c. 17. §. 2.) etiam alteri licebit apud dominum conqueri de malitia servi, qui sine dubio istum hoc impune ferre non sinet. Et si vel maxime isti tertio injuriam servus non fecit, non tamen ideo fecit, quod jure poterat; cum alteri utiq; super servo justa conquerendi causa suppetat. Alterum exemplum *in Leviath.* ita proponitur: *privati, quæ invicem debent, remittere possunt; sed furta, cædes, aliasq; violentias, quibus læsi fuerunt, non possunt: quia denegatione debiti ipsi tantum injuria afficiuntur; per crimina autem ista violatur quoq;, qui civitatis personam repræsentat, seu legislator.* Quæ concedimus, modo inde non inferatur; per crimina illi quoq;, qui læsus est, injuriam non fuisse factam. Sed prout *de Cive d. l.* hoc proponitur, nullo modo ferri potest. Dicit; *in civitate, si quis alicui noceat, quicum nihil pactus est, damnum ei infert cui malum; injuriam soli illi, qui totius civitatis potestatem habet.* Quid? an qui me lædit civis non mihi, sed soli regi injuriam facit? Aut, si vel maxime daremus, inter eos, qui in libertate naturali vivunt, jus in omnia obtinere, id quoq; inter cives ejusdem reip. locum habebit? Qui sane communem dominum agnoscunt. Nam quod subjungit; *si is qui damnum accipit, injuriam expostularet, is qui fecit, sic diceret, quid tu mihi? quare ego facerem tuo potius, quam meo libitu, siquidem, quin tu tuo non meo arbitratu facias, non impedio?* tantum abest, ut, licet *nulla pacta* peculiaria *intercesserint, in hac oratione nihil reprehendendum sit,* ut potius à sensu communi eum discessisse sint judicaturi homines, qui hac exceptione læsi querelas repulsurum se speraverit. Id tamen recte ab *Eodem* d. l. observatur; *injustitiæ vocabulum significare relative ad legem; injuriæ autem tum ad legem, tum ad personam certam.* Nam ubi quid injustum est factum, omnes id injustum vocare possunt, seu omnibus id injustum est. Sed injuria facta esse potuit, non tamen mihi, vel illi, sed alii; & quandoq; nemini privato, sed civitati tantum; v. g. in cæde per duellum ex provocatione facta. Nam de injuria sibi facta ne ipse quidem, qui læsus est, queri potest, ideo

quia

quia consensit in aleam pugnæ legibus vetitæ. Sed legislatori utiq; violatum suum interdictum exsequi fas erit.

§. 14. Cognito quid justitia sit, facile de injustitia, ejusq; speciebus colligere licet; simulq; quod actio injusta sit, quæ ex proæresi prave adplicatur ad personam, cui diversa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipsi debebatur. Injustum quippe est, inferre alteri quid mali, quod nobis inferendi potestas non erat; aut denegare vel eripere quid boni, quod ipsi debebatur. Nam bona ejus sunt naturæ, ut cuivis citra causam tribui possint, siquidem id fiat citra fraudem tertii: & mala, quæ quis meritus est, citra injuriam ipsi non inferre possumus, si id aliis damno non sit. Adeoq; injusta actio vel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. Nam & actionis debitæ negatio sive intermissio moraliter pro actione censetur.

§. 15. Cæterum solet injusta actio ex proæresi suscepta, & quæ jus alterius perfectum lædit, uno vocabulo dici *injuria*. De qua ut accurate percipiatur, sciendum, aliquem lædi posse triplici modo; vel ut denegetur, quod ipse debebat habere; vel ut ipsi suum, quod jam habet, auferatur; vel ut mali quid inferatur, cuius inferendi potestas alteri non erat. Circa priorem modum est observandum, deberi aliquid alicui vel ex mero jure naturæ, ita tamen, ut ad ea perfectum jus non habeat, uti sunt officia humanitatis, beneficentiæ, grati animi; vel ex pacto, eoq; vel peculiari, vel contento in obligatione nostra ad leges civiles, qua nos adstringimus ad præstanda ea, quæ leges istæ alteri jubent exhibere. Hæc si denegantur alicui, proprie injuria dicitur: non autem si ista, etiamsi in jus naturæ peccetur. Neq; vero per ipsum jus naturæ vi ad ista præstanda alterum licet adigere, saltem ubi imperium in istum non competit, nisi fors necessitas urgeat; quippe cum istorum genius officiorum requirat, ut ultro, & citra metum pœnæ præstentur. Et hactenus duntaxat verum est illud Hobbesianum; injuriam non fieri nisi ei, quicum pactum intercessit. At vero, quando alicui invito, & non lacessenti, dedita opera malum infertur, sive erepto bono quopiam, quod jam possidebat, sive inflicto positive malo aliquo, semper injuria fit,

ſive pactum interceſſerit, ſive non. Id enim cuilibet homini natura juris tribuit, ne ab altero homine ipſi citra antegreſſum ſuum meritum mali quid inferatur: neq; homini fas eſt, ut ipſe alterum non laceſſitus lædat, niſi quantum neceſſitas imperij exercendi poſtulaverit. Addimus, *non laceſſitus.* Nam ad injuriam requiritur quoq; τὸ προϋπάρχειν, prius. ὁ γὰρ διότι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν. *Nam qui propterea, quod paſſus eſt, idem viciſſim facit, injuriam facere minime videtur. Ariſtot. Nicom.* l. V, c. 15.

§. 16. Porro ad injuriam proprie dictam requiritur, ut ex proæreſi, & deſtinato conſilio alteri nocendi, aut ægre faciendi, proceſſerit. Inde non ſolent injuriæ venire nomine ejusmodi læſiones, quæ caſu fortuito fiunt ab ignaro, & invito; puta, ſi miles, dum jaculis ſe exercet in loco ſolito tranſeuntem trajecerit; aut ſi putator in medio fundo ramum in aliquem, cui nullum ibi verſandi jus, improviſo dejecerit. Apud *Antiphontem orat.* 7. qui puerum jaculo trajecerat, ita excuſatur: *non vetitis operam dabat, ſed juſtis: neq; inter ſe exercentes, ſed in ordine eorum, qui jaculabantur, jaculatus eſt: neq; à ſcopo aberrans, in eos, qui à ſcopo diſceſſerant, jaculatus puerum attigit, ſed omnia recte, ut ſibi propoſuerat faciens, nihil quod nollet fecit. paſſus quidem ſcopum, quem petebat, attingere prohibitus.* Quo facit illud *Ariſtot. Nic.* V. c. 10. ἀδίκημα καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ. *Juſte, vel injuſte factum ſpontaneo, & invito definitur.* *Item* ὅταν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύχημα. *Quando præter rationem evenerit læſio, infortunium eſt.* ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα. *Quando vero non præter rationem, ſed ſine tamen vitio, peccatum.* Ad quem locum *Michael Epheſius: Læſiones alia ex ignoratione fiunt, & invitis nobis, alia ex cognitione, & ſponte. Earum autem, quæ ex ignoratione fiunt, alia præter rationem & inopinato efficiuntur, alia involuntaria quidem ſunt, non inopinato tamen, & præter rationem inferuntur. Dum dixerit autem, læſiones quæ ex ignoratione inferuntur, communi nomine errores ac peccata appellari; ſubdiviſionem quandam facit, inquitq; eas quæ præter rationem fiunt, infortunia; quæ non præter rationem, eodem quo genus nomine vocari peccata. Sunt autem præter rationem, ea quæ præter expectationem & inopinato raro contingunt: ut ſi quis dum repente fores aperit, patrem*

patrem suum illic assistentem percusserit: aut dum in loco jaculatur, qua nullus transire consueverit, de improviso forte quadam occurrentem emisso jam telo vulnerarit. Hæc enim atq; hujusmodi cætera inexpectata, præterq; opinionem evenerunt. Nunquam enim opinatus esset quispiam, illac transiturum esse aliquem, qua nemo unquam transire visus fuerat. At quæ licet ab ignorante efficiuntur, non sunt tamen inexpectata, & præter rationem, dicuntur peccata, & errores. Nam qui in via illa aut loco, ubi multi versari consueverunt, vel esse possunt, sagittandi artem exercendo aliquem ferit, peccat: atq; hujusmodi læsio peccatum nominatur. Peccat enim, inquit, cum in se quisq; principium causæ habuerit: in ipso siquidem fuit principium, quatenus in locum eum ad jaculandum se contulit, qua transituros esse aliquos verisimile erat. Atq; ejusmodi ἁμάρτημα ICtis proprie culpa dicitur, quam describunt committi per negligentiam & imperitiam, quando quis negligit, & ignorat ea, quæ scire & observare debuisset ac potuisset. Ejus tres gradus faciunt, prout tres concipi possunt gradus diligentiæ, cujus omissio culpa est. Est quippe diligentia communis omnium hominum, non acri ingenio vel industria excitata, sed velut ex sensu communi descendens. Est dein diligentia hominis magis exculti, & ultra istam communem, cuilibet in rebus suis propria, & quam hominum natura juxta cujusq; solertiam & capacitatem requirit. Est deniq; diligentia exactissima, quam non nisi accuratissimus paterfam. in suis rebus adhibet. Huic quæ opponitur culpa levissima, illi, levis, isti lata dici suevit. Circa culpam latam observant, eam dolo æquiparari in contractibus & similibus negotiis civilibus, & ubi de reparando damno agitur: non item in criminibus, etsi reatum non penitus tollat, sed duntaxat minuat. Sed quem effectum levis, & levissima culpa habeant, passim ICti docent, ubi de præstationibus in contractibus agunt. Enimvero quando quis per affectus vehementes, adeoq; cum intentione duntaxat semiplena, ad lædendum alterum impellitur, non ideo ista læsio ab injuriæ nota eximitur, utut propter eandem injusti adpellationem quis non statim sortiatur. Inde *Aristot. Nicom.* d. l. Ὅταν ἢ εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ

ἐλάττον-

βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέν τοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί· οὐ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη. ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. *At cum cognoscens quidem, sed sine tamen praeconsultatione agit quispiam, injuste factum est; ut sunt quae ex ira fiunt, aliisq; affectibus, qui necessary, naturalesq; hominibus accidunt. Qui in his enim laedunt, & peccant, injuste quidem agunt, suntq; haec injuste facta, nondum tamen injusti ob haec, neq; pravi ipsi homines habentur; quippe cum laesio ipsa ex pravitate minime evenerit. Nam cum ex electione laeserit quispiam, tunc demum injustus ac pravus est. Quocirca recte ea, quae ex ira fiunt, non esse ex providentia judicantur: non enim principium affert, qui iratus facit, sed qui ad iram provocavit.*

§. 17. Deniq; & invito debet fieri, quae dicenda est injuria. Nam volenti non fieri injuriam, etiam communi sermone tritum est. *Aristot. Nicom.* V. c. II. βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν, καὶ τὰ ἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών. *Laeditur igitur aliquis sponte, & injuste patitur; nullus tamen est, qui injuria sponte afficiatur.* Cujus ratio est, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum, quod volenti non praesto, condonatum mihi ab eo censetur. At quis injuriam me fecisse dicet, si quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari potest, quod quis sibi ipse inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis necessario involvat. Ubi tamen supponitur, ut homo pleno rationis usu gaudeat, nec violento aliquo affectu extra se raptus sit. Add. *Ant. Matthaeus de crimen. proleg.* c. 3. §. 2. 3. *Hobbesij.* demonstratio *de cive* c. 3. §. 7 in eo laborat, quod praesupponit, injuriam non nisi in pacti violatione consistere. Exinde etiam *Aristot. Nicom.* V. c. 15. colligit, illum qui seipsum per iram jugulaverit, non sibi facere injuriam, sed civitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo hujusmodi ministro privat. Unde etiam civitas, utpote abs tali homine offensa, eum multare consuevit, illata ipsius cadaveri, ac memoriae aliqua ignominia. Add. *Mich. Ephes. ad* d. l. Quanquam d. l. aperte falsa sit illa *Aristotelis sententia.* οὐ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτείνειν ὁ νόμος. ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. *lex non jubet, seipsum quempiam occidere: quae autem non jubet, vetat. Nisi* τὸ κελεύειν Aristoteli h. l. idem quod permittere significat.

CAPUT

CAPUT VIII.
DE ACTIONUM MORALIUM QUANTITATE.

1 Quantitas actionum moralium absoluta.
2. Qualis intentio requiratur in foro divino.
3. Qualis intentio sufficiat in foro humano.
4. Quid sit actio perfecta seu completa.
5. Quantitas actionum relativa.

CONsequens eſt, ut de actionum moralium quantitate paucis videamus, ſeu qua ratione eædem æſtimentur, & velut quantæ concipiantur. Deprehendimus quippe actiones hominum voluntarias æſtimari vel *abſolute* & in ſe, vel *relate* & ad ſe mutuo. Circa abſolutam æſtimationem inſigne diſcrimen inter actionem bonam atq; malam occurrit. In actione enim bona, ſi eam formaliter & præciſe conſideremus, nihil animadvertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipſa bonitas in coincidentia ſeu congruentia cum lege conſiſtat, cujus nulla eſſe menſura intelligitur. Unde etiam formaliter & præciſe ſpectata actio bona non eſt altera melior; etſi materialiter & ratione objecti, nec non quoad intenſionem obligationis, una ſit præſtantior & nobilior altera. Mala autem actio quoniam à norma legis declinat, diſtantiam utiq; majorem aut minorem à lege concipitur habere, eoq; nomine unum peccatum etiam formaliter & in ſe ſpectatum, majus aut minus æſtimari poteſt; ſicuti una curvitas magis à rectitudine diſcedit, quam altera. Quoniam autem iſthæc diſtantia à lege, ſi quis eam curioſius cum aliis ſpeciebus quantitatis comparare velit, aliquod inſtar anguli rectilinei habere videtur, cujus magnitudo arcu circuli ex puncto crurum communi tanquam centro deſcripti, cruribus dictis intercepto, menſuratur: inde olim, cum prima hujus diſciplinæ *Elementa* juvenilibus annis meditaremur, arridebat ſchemate aliquo ſphærico iſta declarare. Quæ nunc plano lubet modo exponere, cum ejuſmodi argutiæ iſtam magis, quam maturiorem ætatem decere judicentur.

§. 2. Porro cum ad actionis bonitatem requiratur non ſolum, ut fiat id quod lex jubet, ſed etiam ut fiat ea intentione, quæ eidem

legi eſt conformis: inde adparet, ad hoc, ut actio aliqua perfecte bona habeatur, requiri, tum ut quod lege præſcribitur juxta omnes partes impleatur, tum ut agentis animum unice excitet ſtudium legislatori promtum obſequium exhibendi. Inde cum lege divina jubeamur DEUM diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum noſtrum, ſicut nos ipſos; manifeſtum eſt, nullam actionem poſſe DEO adprobari tanquam perfecte bonam, niſi quæ cum pleniſſima intentione fuerit ſuſcepta, & ubi agens nihil aliud propoſitum ſibi habuit, quam ut Creatoris O. M. voluntati ſatisfieret. Eoq; magis, quod iſtum utpote καρδιογνώστην ne minutiſſima quidem aberratio aut vacillatio animi fugere poſſit. Iſtoc qui expenderit, non temere coram DEO probitatem ſuam jactare ſuſtinebit.

§. 3. Aſt in foro humano remiſſiore diligentia licet defungi. Cum enim legislatores humani latis ſuis legibus emolumentum civitatis procuratum eant, quod plerumq; per exterius actionis exercitium provenit, quæ demum cunq; ſit agentis intentio: inde iſti fere acquieſcunt, ſi modo actus exterior lege præſcriptus fiat. Eoq; magis, quod in receſſus animi humani ipſis penetrare ſit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, niſi per conjecturas, aut ſigna in ſenſus incurrentia, quæ inter mortales hautquidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quæ in animo fuere volutata. Hinc iſti actionum quantitatem æſtimant duntaxat ſenſualiter, ſeu prout ſagacitatis humanæ conditio, ac vitæ civilis uſus admittit; ac parum fere ſunt ſoliciti, quam plena fuerit, & ſincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus adprobaverit. In actionibus tamen malis utiq; etiam inter homines major habetur ratio intentionis. Et quidem ubi illa plane abfuerit, quod contingit circa ea, quæ ex ignorantia aut errore invincibili ſuſcipiuntur, actio pro invita habebitur; quæ uti imputari non ſolet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De cætero quævis actionum malarum, quæ ex proæreſi ſuſcipitur, eo deterior habetur, quo firmior ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem judices humani, queis in adyta animi penetrare non datum, ex variis conjecturis atq; indiciis æſtimare ſueverunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. 4. Quod

§. 4. Quod autem actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in suo genere perfecta habetur, quæ ultimum quasi complementum attigit, & cui nulla pars debita deest. Inter eas, quæ ab ista perfectione discedunt, eo inferior quælibet censetur, prout ab isthac abfuerit, sive pars aliqua pleno operi defuerit, sive intra conatum opus substiterit. Vice versa autem actionum malarum in suo genere deterrima habetur, quæ propositum finem plene assecuta est. Eo minus autem malitiæ quæq; obtinet, quo longius citra ultimum complementum substiterit. Ubi tamen circa objecta actionum, prout legibus designantur, observandum, eadem esse in duplici potissimum differentia. Quædam enim divisionem admittunt, quædam secus; seu quædam ita sunt comparata, ut necessum sit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorsus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibusdam autem etiam aliqua duntaxat pars potest exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppositi fieri. Et in his iterum aliquid discriminis animadvertitur. Quædam enim objecta actionum, per leges descripta, comprehendunt ea, in quæ dividi possunt, tanquam species. Sic affirmativa lex quinti præcepti in decalogo, per Mosen divinitus promulgato, est: succurre necessitatibus corporis, in quibus proximus tuus versatur. Hæc comprehendit sub se velut species conservationem vitæ, membrorum, sanitatis, aversionem doloris, suppeditationem alimentorum tempore famis, &c. Opposita vero lex, quæ prohibet lædere corpus proximi, complectitur sub se cædem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, (vid. l. 15. §. 1. D. *de injurijs.*) &c. Sic sexti præcepti lex affirmativa, quæ castimoniam injungit, sub se continet puritatem cogitationum, verecundiam sermonis & gestuum, abstinentiam à venere illicita, &c. Lex opposita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, scortationem, gestus, ac sermones obscænos, cogitationes fædas. Heic v. g. verba impudica proprie non habent ad adulterium instar gradus aut partis. Sed quia legislator divinus compendij gratia sub una lege generali multos actus speciales voluit comprehendere; inde solidum & integrum peccatum contra sextum præceptum patravit æque, qui simpliciter scortatus est, quam qui moe-

chatus est. Unde circa hæcce objecta, ubi non fit, quod lege præcipitur, aut omitti illud necessum est, aut contrarium fieri. Ast vero quædam objecta actionum, per leges determinata, ita sunt divisibilia, ut ea, in quæ dividi possunt, contineant ad modum partium integralium. Ubi non statim totum est patrandum, totumve omittendum, aut etiam contrarium faciendum; sed potest ejus pars duntaxat fieri, reliqvum omitti. Sic v.g. quando lex jubet operario mercedem integram exsolvi, ejus pars solvi, pars negari potest. Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id solum denego, sed & insuper quid eidem subtraho, aut malum infero, prorsus alterius speciei fit actio, quæ priorem haut contingit.

§. 5. Præterea cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius objectum versetur; ex una etiam plus boni, malivè, quam ex altera proveniat: adparet hoc respectu actionum quidem bonarum unam longe esse nobiliorem altera; & vice versa actionum malarum unam altera longe deteriorem haberi. Quo spectat proprie illud *Horatij serm.* l. I. *sat.* 3. *Nec vincet ratio hoc, tantundem ut peccet, idemq́, Qui teneros caules alieni fregerit horti, Et qui nocturnus divum sacra legerit.* Quæ est actionum æstimatio *relativa.* De qua infra l. VIII. c. 3. prolixius agitur.

CAPUT IX.

DE ACTIONUM MORALIUM IMPUTATIONE.

1. *Imputatio actualis.*
2. *Imputatio ex gratia.*
3. *Imputatio ex debito.*
4. *Quid alteri efficaciter possit imputari.*
5. *Meritum quid?*
6. *Quomodo effectus actionum moralium deleantur.*

Quid requiratur, ut actio alicui queat imputari, seu tanquam ad aliquem pertinens haberi, superius satis ostensum fuit. Superest ut videamus, qua ratione eadem actu imputetur, hactenus ut illa effectum aliquem moralem producat vel in ipso agente, vel in alio. Ubi prius separandæ sunt actiones, de quibus lege disponitur, ab iis, quæ in cujusq; arbitrio relictæ sunt. Prioris generis

generis actiones imputari agenti dicuntur, quando ille potissimum, qui circa eas lege dispoſuit, agentem earundem autorem declarat, ſimulq́; effectus ipſarum in iſtum actu redundare, aut in eodem hærere ſtatuit. Poſterioris autem generis actiones imputari dicuntur, quando, qui eas citra neceſſitatem in alterius uſum & emolumentum exercuit, ſignificat, ſeſe in ipſius gratiam actionem ſuſcepiſſe, eoq́; nomine eundem ſibi voluiſſe obſtringere. Etſi poſterior hæcce vocabuli imputandi ſignificatio frequentius apud Latinos autores occurrat; prior apud Theologos & Moraliſtas ſit tritiſſima. Manifeſte autem diſcrimen inter hanc & illam imputationem adparet, quod prior quidem ab latore aut cuſtode legis tendat in agentem: poſterior autem ab agente feratur in eum, in cujus gratiam, & uſum actio fuit ſuſcepta.

§. 2. Prioris imputationis vulgo circumfertur diviſio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa eſt, quando quis in aliquem effectus actionis à tertio patratæ, quos iſte ſibi alias jure vindicare non poterat, ex benevolentia derivat: vel etiam ex alicujus actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipſa in ſe provenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa favorabilia locum habet, circa odioſa non item. Quemadmodum enim ea bonorum natura eſt, ut etiam gratis alicui, & citra prætextum exhiberi queant; ita ſi quis alteri bonum quodpiam ſub nomine puri beneficij conferre nolit, licebit id facere ſub titulo imputatæ actionis alicujus, quæ alias ad ipſum non pertinebat, aut cujus intuitu tale quid jure poſtulare non poterat. Aſt illud ratio non permittit, ut ex ejuſmodi prætextu in alterum velim derivare effectus actionis malæ, quæ cum ipſo nullam habet connexionem, cum alias iſti effectus naturalem ipſius conditionem non ſequerentur. Adeoq; inconveniens eſt, ut ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quæ natura cuivis homini ut tali dedit, aut imponantur, à quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cavit. Sic v. g. princeps filio nullis propriis artibus inſigni patris merita imputare poteſt, eorumq́; intuitu honores ipſi alias non debitos conferre. Aſt ob patris delictum innocentem filium pœna afficere, abſurdum eſt.

 Quan-

Quanquam id fieri possit, ut delictum paternum sit occasio, ne in filium conferantur bona, aut ut & illa eripiantur, quæ non nisi sub certa lege in eum transitura, aut eiusdem mansura erant. Quo ipso tamen hautquidquam tali malo involvitur, quod alias naturæ ipsius conditio respuebat. Nam nullo privilegio natura liberis cavit, ut bona paterna ipsi omnino possideant, aut ut ad certos honores admittantur. Talia enim non nisi sub hac conditione eos manebant, siquidem à parentibus illæsa iisdem fuissent tradita, aut nisi parentes certo se delicti genere obstrinxissent. Neq; deteriori sorte, quam humana conditio admittit, est, qui, nullo à parentibus accepto patrimonio, suarum sibi fortunarum autor esse cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo usq; procedi potest contra liberos innoxios, ut illi extra civitatem facessere adigantur. Nam à natura nemo jus habet, ut in hac vel illa civitate perpetuo degat, sed id juris facto suo aut alieno adquirit; cui retinendo hæc potest adjuncta esse conditio, ut amittatur, ubi certum delictum ab ipsius parentibus fuerit admissum. Possessionem quippe alicujus juris à conditione casuali suspendi, rationi non repugnat. Quanquam alicubi leges civiles heic justo duriores esse, nemo inficias iverit.

§. 3. Imputatio autem ex debito in hoc consistit, ut ii, quorum interest actionem factam vel non factam, declarent, eandem ad agentem pertinere, inq; eundem redundaturos effectus, qui actioni illi sunt assignati. Unde si in lege aliqua actioni bonæ certum sit constitutum præmium, ubi custos legis ab aliquo istam actionem patratam agnoverit, manifestum est, hunc istud præmium suo jure posse petere. Ubi autem quis nude pro imperio, & citra promissum præmium facere quid jussus sit, sufficere ipsi debet nuda superioris adprobatio; & abundantis præmii, loco erit habendum, istius offensam, quæ secus facientem mansura erat, declinasse. Vice versa, ubi actio vetita fuit patrata, si quis pro istius autore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod si autem alii, ad quos legum custodia & exsecutio non spectat, bene facta adprobaverint, male facta reprehenderint, nihil præter existimationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc adplicari potest illud *Diodori Siculi*

in ex-

in excerptis Peiresciani's: ἔστι ὁ μὲν ἔπαινος ἔπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον. ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαυλότητος ἄνευ πληγῆς. *Laus est quasi quoddam virtutis premium nullo constans sumtu: vituperium vero pœna est vitij absque vulnere.* Est tamen ulterius notandum, quando plurium interest, actionem aliquam fieri vel non fieri, si unus eorum istam non imputaverit agenti, cæterorum juri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges injuriam mihi intulit, possum ego condonare, quantum eadem me tangit. Quo ipso tamen publicæ superiorum prætensioni, si qua est, nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, jus humani fori non tollit. Ast quod omnes quorum interest, non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Interest autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui sunt actionis objectum aut directores, i. e. adversus quos actio aliqua suscipitur, & quibus illa bono vel malo cedit; aut quibus eam dirigendi potestas competit. Unde si injuriam, & is cui facta est, & magistratus, & DEUS remiserit, ea moraliter pro non facta censebitur.

§. 4. Ab hac impntatione longe differt illa, qua agens suam actionem, quam omittere poterat, illi, in cujus usum suscepta fuit, imputare dicitur. Scilicet cum quis rite præstitit sibi pro imperio injuncta, adprobationem sui facti experitur cum à cæteris, tum imprimis ab eo, qui injunxit. Mercedis quid insuper prætendere hautquidquam valet, nisi quantum expresse in lege fuerat promissum. vid. *Luc.* XVII. 9. 10. Eandem ob rationem nemo postulare potest, ut sibi ad producendum aliquod jus imputetur, quod actione mala, per leges & imperium superioris interdicta abstinuerit; sed contentus erit, quod nuda istius adprobatio ipsius obsequium consequatur. Cum enim secus, quam lex jubebat, facientem grave malum jure maneret, istoc effugisse mercedis loco erit. Inde apud *Senecam* l. 4. *controv.* 7. contradicitur illi, qui in adulterio deprehensus à tyranno, cum gladio extorto occiderat, & præmium tyrannicidii petebat. *Imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit.* Et recte *Cicero Philip.* 2. negat se ideo Antonio devinctum, quod ab ipso occisus non fuerit. *Quale beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere?* Alij ratio-

rationem inde arceſſunt, quod intermiſſiones actionum malarum ſint pura non entia, quorum nullæ ſint affectiones poſitivæ. Etſi reponi forte poſſit, has quoq; moraliter pro entibus haberi poſſe, quatenus tanquam reſtrictio & coercitio facultatis naturalis concipiuntur. Aſt contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte aut commode poteram omittere, & omitto, quod commode poteram agere; rationis utiq; eſt, ut id ipſi queam imputare, id eſt, meo jure poſtulare, ut ille iſthoc factum velut à me profectum agnoſcat, & pro iſtius conditione mihi ſit obſtrictus. Ut tamen iſthæc imputatio recte fieri poſſit, in agente quidem adeſſe debet intentio alteri ſua actione boni aliquid conciliandi; in recipiente voluntas expreſſa aut præſumta ab iſto illud admittendi. Nam operæ, quæ invito obtruditur, imputatio recte repellitur. Et impudenter mihi imputat, quod quis nullo mei reſpectu, aut etiam ut mihi noceret egit. Sic ſtulte petiturus eſt præmium, qui dum alterum occidere conatur, caſu vomicam ipſius alias incurabilem diſſecuit, eoq; modo ſanitati eum reſtituit. Quanquam apud *Tacitum* H. I. *Marius Celſus conſtanter ſervata erga Galbam fidei crimen confeſſus, exemplum ultro imputavit.* Add. *Geneſ.* XLV. 5. L. 20. Sic Eudoxia, cum Imperatori Theodoſio nupſiſſet, fratres à quibus domo paterna fuerat ejecta, arceſſit, neq; irata illis, ſed gratias potius agens, ut dignitatis tantæ autoribus. *niſi enim ab eis exacta fuiſſet, nunquam venturam fuiſſe Conſtantinopolin.* apud *Zonaram tom.* III. Quod ſi eorum, quorum intereſt, conſenſu definiatur, quanti quid imputandum ſit, pactum intervenit; in quo terminum velut ſuum attingit imputatio, nec quo ulterius iſthoc in negotio tendat, invenit. conf. *Matth.* XX. 13. 14.

§. 5. Ex hiſce facile colligitur, quæ ſit indoles meriti, aut quænam ſint actiones meritoriæ, quas alii etiam adverſus DEUM valituras crepant. Scilicet ſcaturigo meriti præcipue eſt præſtatio operæ indebitæ, & quam à nobis exigendi alter jus non habebat. Qui enim præſtitit, ad quod perfecte obligabatur, debitum duntaxat ſuum explevit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum poſſit enaſci. *M. Seneca* l. I. *controv.* 8. *Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis munus eſt.* Nec indebita invito obtruſa

impu-

imputare licet; multoq; minus, si nulla in istum utilitas redundaverit. Unde manifestum est, mortali adversus DEUM nullum comparari posse meritum, si vel maxime is legi divinæ examussim implendæ par foret. Adeoq; DEUM nullo modo hominum debitorem posse fieri, nisi ex vi gratuitæ promissionis, quā destituere bonitas ipsius non fert; non autem quod exinde jus proprie dictum mortali nasci queat. Sic & pro imperio injunctæ actiones immediate meritum non gignunt, valiturum adversus eum, qui injunxit. Etsi tam DEUS, quam homines, imperandi facultate gaudentes, sæpe jussa sua obeuntibus certa soleant bona conferre excitandæ obsequij promtitudini: ad quæ tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, sed ex promisso suo liberali teneri volunt. Unde & ista non mercedis, sed præmij liberalis nomine solent venire. Quod si tamen legislatores actione aliqua præstita expresse abs sese aliquid tanquam jure postulari statuant; quin id recte & suo jure petere agens queat dubium non est. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta est nuda intermissio actionum lege vetitarum. Quo pertinet illud apud *Philostratum de vita Apollonii Thyanai*. l. VI. *Non est justitiæ opus ab injustis abstinere, neq; prudentiæ opus est, stulte aliquid non cogitare: neq; fortitudinis, aciem non relinquere, neq; temperantiæ in Medorum turpitudines non incidere: nec omnino laude dignum est, quod non esse malus videaris: omne enim quod æque ab honore pœnaq; distat, virtus non est.* Add. *Lucæ* XVIII.II. *Ammianus Marcellinus* l. XXX. c. II. *Nec enim aliena non rapere laudis est.* Supersunt igitur ad adquirendum adversus homines meritum actiones, quæ ipsis, saltem perfecte, non debentur; sive nulla prorsus obligatio ad eas præstandas adstringat; sive naturalis quidem ratio eas jubeat, aut suadeat, adplicatione tamen ad certas personas in nostro relicta arbitrio; sive jure civili duntaxat illæ non præcipiantur. Nam quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipse jam jus obtinet, adeo ut si illa præstentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo adplicandum in præsens jus habebam: iis quippe negatis aut retentis injuria alteri, ac damnum infertur. Adeoq; cum talia certo modo jam ad alterum pertineant, nec mihi

de iis pro lubitu disponendi sit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. Ast quando extra obligationem perfectam alteri quid præsto, id utiq; cum mihi decedat, istiq; adcrescat, relinquit apud me jus perfectum, aut imperfectum recipiendi ab isto quid æquipollens. Et hoc ipsum meritum est. Add. *Seneca de beneficiis* l. 3. c. 21. 22. Hujus expletionem quando expressa conventione determinamus, *merces* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio, & æquitate alterius relinquitur, *præmium* vocatur. Quod est vel res corporalis, ut pecunia, prædium; vel incorporalis, ut concessio privilegij, immunitatum; vel moralis, ut honor, dignitas; vel notionalis, ut statuæ, inscriptiones, coronæ, & similia. Et sic quidem ex actionibus indebitis, potissimum quatenus aliis sunt utiles, meritum resultat. Sicut contra ex actionibus pravis, cumprimis illis quibus alteri damnum injuria datur, enascitur demeritum, cujus vi quis ad illud damnum pensandum adstringitur. In universum autem malæ actiones producunt reatum, per quem quis obnoxius intelligitur subeundæ pœnæ. De qua latius agendi infra locus erit.

§. 6. Cæterum quemadmodum actualis imputatio facit existere effectus actionum moralium; ita ejusdem cessatio ac velut revocatio eosdem abolet. Isthæc pari fere modo circa actiones bonas, & malas sese videtur habere. Actiones bonas, & malas, quamdiu tales sunt, seu quamdiu legibus præcipiuntur, aut interdicuntur, non potest non sequi imputatio simplex. Abolita autem lege, isthæc quoq; imputatio circa eandem actionem locum non amplius habet. Actionis indebitæ imputationem ille tantum remittere potest, cujus interest effectus actionis ipso actu existere. Unde si qui operam præstitit, imputationem remiserit, merces non amplius peti potest. Quam remissionem facere non est in arbitrio ejus, cui opera est exhibita. Creditoris quippe est debitum condonare, non debitoris. Sic etiam actionis malæ imputationem efficacem tollere penes eos est, quorum interest, eos effectus actu existere, i. e. ejus qui læsus fuit, & legum latoris, atq; custodis; non autem ejus, qui malam actionem perpetravit. Qui jura civilia tractant, quinq; potissimum modos

dos faciunt, quibus crimen extingvitur in foro humano. Primo ubi pœna legibus definita fuerit exsoluta. Nam propter idem delictum bis, & quidem pœna adæquata nemo punitur. Etsi multæ pœnæ velut lituram post se relinquunt. vid. *Sveton. Claudij* c.16. Sæpe etiam exhausta pœna corporali, moralis pœna sive infamia, ejusq; signa perdurant. Deinde quem judices absolverunt, in foro civili pro innocente habetur. Tertio, si reus moriatur. Etsi ad terrorem cæterorum in atrocissimis delictis aliquando etiam in defunctorum cadavera, bona, ac memoriam sæviri soleat. Quarto, lapsu temporis quoq; crimina tolluntur hactenus, ut postea propter ista in judicium delinquens non vocetur. Et deniq; si criminis venia ab eo, qui summum in civitate imperium habet, fuerit impetrata. De quibus vid. prolixe *Anton. Matthæus de criminibus* ad l. 48. D. *tit.*19. Cæterum uti velut sopiti latent effectus actionis malæ, quamdiu illa ignoratur, aut penitus dissimulatur, aut velut in antecessum condonatur: ita ubi semel isti effectus velut in publicum eruperunt, deleri quidem potest, quod in illis est morale, non autem, si quid circa eosdem physici intercurrit. Quod enim semel factum, id physice infectum fieri nequit; ut tamen idem in vita communi nullos amplius habeat effectus morales, effici potest. Sic qui propter delictum fustigatus fuit, verbera quidem, quæ semel tergo excepit, retinet; infamia tamen decreto imperantium extingui potest. Sublata autem omni penitus imputatione moraliter actio pro non facta habetur. Id duntaxat adhuc monendum, graviter illos hallucinari, qui ut reatus actionis malæ tollatur, præter nonimputationem, seu condonationem requirunt infusionem qualitatis alicujus contrariæ, seu habitus justitiæ. Quemadmodum maculas parietis delemus superinducto tectorio; aut fœtorem accenso thure dissipamus. In quem errorem istos introduxit ignorantia rerum moralium, & quod crederent, qualitates morales eodem modo produci aut deleri, quo physicæ solent. Id quod quam absurdum sit, ex superioribus facile potuit colligi.

SAMUELIS PUFENDORFII DE JURE NATURÆ ET GENTIUM LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM. HOMINIS NATURÆ NON CONGRUERE, Ut vivat exlex.

POstquam priori libro res morales in genere, ac frequentissimi usus vocabula sunt explicata, quæ sparsim inserta compagem hujus disciplinæ erant interruptura; jam ad destinata nostra propius est accedendum, ac ante omnia inquirendum; an conveniens fuerit, hominem sine omni lege vitam hancce transire. Ex quo ipso perspicuum evadet, quare Creator O. M. homini non indulserit ejusmodi libertatem, ut omnia pro nudo lubitu, aut ex vago quodam impetu ageret, nulli juri, regulæ, aut necessitati obnoxius. Sane enim cum Deus homini dederit voluntatem, i. e. facultatem ex intrinseco velut impulsu sese convertendi ad eas res, quæ ipsi congruæ videntur, & avertendi sese ab illis, quæ displicent, & quidem ut illa voluntas cogi sit nescia; dubitare quis possit, annon bonitatem ipsius decuerit, ut pateretur hominem illa voluntatis flexibilitate illibata, & citra impedimentum uti. Quid enim flexilem voluntatem Deus dederat, si illa deinceps ad certas sese regulas debebat adplicare? Et sicuti mobilitatem artuum vincula & compedes reddunt inutilem; sic incassum recidere videtur voluntatis libertas, si multa possumus velle, quæ necessario intermittenda, multa nolle, quæ necessario suscipienda sunt.

§. 2. Ut

§. 2. Ut igitur paulo altius rem repetamus, ante omnia ostendendum videtur, omnimodam libertatem humanæ naturæ esse inutilem, ac perniciosam; adeoq; ad salutem ipsius conducere, ut legibus ista constringatur. Ex quo ipso simul patebit, quousq; illi fræna recte potuerint laxari. Heic igitur sciendum est, libertatem in genere concipi per facultatem intrinsecam agendi aut omittendi, quod quis ipse judicaverit. Dum *facultatem* dicimus, eo ipso innuimus illi, cui libertas tribuitur, inesse vires ad aliquid agendum, ac vim movendi non solum seipsum, sed & aliis motum imprimendi, aut eadem certo modo afficiendi. *Intrinsecam* dicimus, ut intelligatur, motum, & vim illam oriri ex principio intrinseco, non autem ex impulsione violenta & extrinseca; quomodo lignum quoq; interdum alienis nervis mobile existit. Additur deniq;, *quod quis ipse judicaverit*, ut innuatur, non temere, & cœco quodam impetu motum excitari, sed præsupponi agentem rem objectam, saltem utcunq; cognovisse, ac post qualemcunq; deliberationem demum ad agendum sese determinasse; adeoq; immediatam agendi rationem fuisse, quia ipsi sic visum fuerit. Sed & illud simul intelligitur, alia impedimenta, quæ motum inhibere, aut in diversum detorquere possint, hinc abesse debere, ubi illibatæ libertati locus statuitur.

§. 3. His positis adparet, si quis rerum universitatem perlustret, multa occurrere, quibus nulla omnino competit libertas; uti sunt omnia inanimata, & quibus vita duntaxat citra sensum est. Alia libertate gaudent, sed secundum diversos gradus. Omnimoda libertas, & omnis impedimenti, aut defectus nescia in solum DEUM O. M. cadit, quæ tanquam nobilissimum attributum perfectissimæ ipsius essentiæ concipitur. Quæ & ipsa nullam circumscriptionem admittit, & cum omnipotentia est conjuncta. Unde quod DEUS quædam non agit, aut non omnia semper agit, illud non est ex defectu libertatis, sed ex proprio beneplacito. Quod autem idem quædam non posse agere dicitur, id non provenit ex aliquo impedimento extrinsecus accedente, naturali aut morali, sed ex proprio placito, quod mortales ad magnitudinem & præstantiam ipsius attemperatum concipimus. In quem sensum interpretandum est illud

tritum: Deus sibi ipse est lex. Hinc & quando Deo tribuitur justitia, non illa est intelligenda respicere aliquam obligationem, aut jus in altero, sicut justitiæ humanæ natura id infert. Sed quia talem agendi modum perfectissimæ suæ naturæ congruere ipse operibus, & per revelationes ostendit; inde eidem mortales id vocabulum adplicamus, quo, quæ recte à nobis adversus alios aguntur, exprimimus. Sic quod Dei promissa non fallunt, id non inde est, quod ejus libertas fuerit circumscripta per obligationem ex promisso ortam; sed quia præstantiæ divinæ convenit efficere, ne frustra quis expectaverit, quod ab ipso expectare est jussus: aut quia promissa fallere imperfectionem aliquam involvit, quæ à Deo quam longissime abest. Qua de causa etiam mortales promissa divina non velut jure nostro postulamus, sed tanquam ex liberrimo profecta arbitrio beneficia venerabundi acceptamus. Neq; enim heic, quod in promissis humanis, obtinet; solve quod debes; promissum cadit in debitum; quod ab initio erat libertatis, id postea fit necessitatis. Sed non minus promissa Dei, quam quæ citra promissum ab ipso præstantur, illibatam beneficiorum naturam retinent. Ad hunc fere modum homines de libertate, quæ in Deum cadit, utcunq; balbutire possumus. Etsi illud manifestum sit, libertatem isthanc divinam infinitis modis conditionem mortalium excedere.

§. 4. Animantia bruta, quæ infra nostram conditionem posita sunt, libertate quoq; intra certum gradum videmus gaudere. Quæ eatenus quidem valde est ignobilis, quod exiguis limitibus ipsorum vires sint circumscriptæ, & hebetudo sensuum, ac abjectio adpetitus neq; circa multa objecta, idq; sat superfunctorie versetur, & non nisi ab iis, quæ ventri inserviunt, crassis fere, & ubiq; obviis excitetur. De cætero nullus illis mos, nulla lex, nullum jus, quo aut inter se, aut adversus homines debeant uti. Apud pauca aliqua matrimonii rudimenta, sed quod nuda corporum conjunctione, & nonnulla benevolentiæ specie, non fidei religione contineatur. Plerisq; ubi Venerem explevere, nullum amoris vestigium superest, nec ulla pudoris aut sangvinis cura. Multis ardentissimus quidem sobolis amor; sed qui eousq; durat, quoad alere seipsam illa queat.
Ulte-

Ulterius neq; genitoribus geniti cura, & amor oblivione penitus deletur. Neq; istis gratiæ reponendæ, velut ex debito, aut ullius officij solicitudo. Sic quæ carnibus aluntur bruta, citra religionem lacerant ac devorant, quæcunq; palato arriserint; nec pauca ex ira in mutuam perniciem efferantur. Jam cum illa leges dominij ignorent, ubi fames subegerit, sæpe acriter super illis, quæ in medio exposita sunt, certatur; & quæ jam ab aliis congesta in suos usus sunt, rapere nullus pudor. Quin & nulla inter ipsa existimatio, nullus honos, nullum imperium, nulla prærogativa, nisi quam sola virium eminentia tribuit. Equidem apud quædam bruta instar aliquod amicitiæ & societatis paritas generis conciliare solet. Inde non pauca gregatim vivere amant, & quæ præ cæteris feritate sunt prædita, in diversa potius genera, quam in proprium sæviunt. Quo spectat illud *Juvenalis sat.* 15. *Parcit cognatis maculis fera. quando leoni Fortior eripuit vitam leo? quo nemore unquam Expiravit aper majoris dentibus apri? Indica tigris agit rabida cum tigride pacem Perpetuam; sævis inter se convenit ursis.* Verum præterquam quod non citra figuram poeticam isthæc dicuntur, illa quasi cognatio male firmum vinculum est diuturnæ pacis; quippe quæ statim, ubi ventris respectus intervenerit, abrumpitur. Blande inter sese lusitant catelli; sed offam in medium projice, & mox iras inter ipsos surgere videbis. Quod autem nonnulla adversus homines obsequij, amoris, fidei, gratitudinis simulacra exercent, id ex mera adsuetudine, aut illecebra pabuli est. Quibus remotis, ubi vires tulerint, aut in homine sit, quod ipsorum adpetitum irritare possit, ne huic quidem parcitur. Ergo brutorum libertatem intrinsecum & morale vinculum hautquidquam imminuit. Sed exterior motus per hominum violentiam sæpissime coercetur. Quod si quis quærat, quare isthæc exlex libertas brutis competat, simplicissima est responsio, quia DEUS illis non dedit animum juris intelligentem. Inde non videbatur tanta solicitudine fovenda & circumscribenda securitas animantium, in quæ maximo numero producenda non solum fœcundissima, & parum laboriosa est natura; sed & quæ anima immortali destituuntur, & quorum vita ex subtili particularum dispositione, & motu unice provenit. Quibus

produ-

producendis ac destruendis Creator potentiam suam ostendere gaudet. Sed nec ideo bruta magnopere legum coercitione opus habebant, quod adpetitus eorundem non nisi fame, siti, & Venere stimuletur, cui sedandæ istis paratam fere, & copiosam materiam natura procuravit. Nam ne hominibus istorum velut licentia nimis nocere posset, abunde ipsis virium ac solertiæ competit.

§. 5. Enimvero quare Creator ejusmodi exlegem licentiam hominibus noluerit concedere, & quare eadem istis nullo modo conveniat, plures rationes adparent, ex conditione naturæ humanæ, primigenia aut post superveniente, resultantes. Requirebat humanæ naturæ dignitas, & præstantia, qua cæteras animantes eminet, ut certam ad normam ipsius actiones exigerentur, quippe citra quam ordo, decor, aut pulcritudo intelligi nequit. Maxima inde homini dignatio, quod animam obtinet immortalem, lumine intellectus, facultate res dijudicandi & eligendi præditam, & in plurimas artes solertissimam. Ob quam ille audit *sanctius* reliquis *animal, mentisq; capacius altæ, & quod dominari in cætera posset.* Jam quo splendidioribus donis Creator hominem instruxerat, quo plura ipsius ingenium capiebat; eo fœdius erat illa incultu obsolescere, aut sine ordine, sine decore temere velut effundi, & consumi. Neq; vero frustra Deus homini dederat mentem decori ordinis intelligentem, utq; eidem sese posset attemperare; sed par omnino erat concessis ipsum facultatibus ita uti, ut exinde Creatoris gloria exsplendesceret, ipsiq; homini amplior felicitas proveniret.

§. 6. Sed & quare consultum non esset, eandem homini cum brutis concedere licentiam, efficiebat ipsius præ hisce pravitas. Quam homini attribui nemo mirabitur, qui mortalium ingenia atq; studia penitius fuerit rimatus. Quod bruta solicitat, venter est, & Venus; & hæc quidem non nisi certis temporibus stimulat, & non ob superfluam titillationem, sed excitandæ soboli exercetur. Quo fine obtento, ultro velut sopita quiescit. Ast hominis libido hautquidquam certis temporum articulis duntaxat exardescit; & longe frequentius vellicat, quam quantum conservandæ speciei necessarium videbatur. Sic brutorum venter facillime placatur per cibum à natura passim

expo-

expoſitum, & qui nullo præterea adparatu nullisvè condimentis indigeat. Hic ſi quieſcat, nihil inſuper curarum negotium faceſſit. Nec in iras, & ad lædendum alium temere exardeſcunt bruta, fame ac Venere vacua, niſi laceſſantur. Aſt hominis venter non ſatiari duntaxat, ſed & titillari vult. Veſtibus ne indigerent bruta, natura dedit. Aſt homo nuditatis ſuæ teneritatem in occaſionem oſtentandæ vanitatis & ſuperbiæ arripit. Magna porro affectuum & cupidinum, brutis ignotorum, colluvie turget homo. Superflua habendi libido, ambitio, gloriæq; & alios eminendi cupiditas, invidia, æmulatio, ingeniorumq; contentio mortales ſubinde agitat: quorum omnium ſenſu bruta hautquidquam tanguntur. Hinc ſi quis conſideret, quicquid contentionum, & bellorum quotidie inter homines agitatur, deprehendet pleraq; ob deſideria brutis ignorata ſuſcipi. In iſthac ergo humanorum affectuum ferocia, & varietate, qualis futura erat hominum vita, ſi nullum jus eosdem componeret? Luporum, leonum, canum inter ſe decertantium turbam videres. Imo quilibet alteri leo, lupus, canis futurus erat, & his omnibus infeſtius quid; quippe cum nullum ſit animans, quod homini plus, quam homo, nocere poſſit & velit. Et cum tot mala homines nunc invicem inferant, quando lex & pœna imminet; quid futurum foret, ſi omnia impune fierent, ſi hominis deſideria nullum intus frænum compeſceret? Add. *Ariſtot. problem. ſect. 29. quæſt. 7.*

§. 7. Accedit, quod in homine longe major ſit ingenij diverſitas, & varietas, quam in ullo genere brutorum. Singula brutorum genera conſimiles fere inclinationes habent, pariq; adfectu & adpetitu ducuntur. Unum ſi quis norit, omnia norit. Aſt inter homines quot capita, tot ſenſus; & ſuum cuiq; pulcrum. *Philemon* apud *Stobæum ſerm. 2.* Ἐὰν τρισμυρίας Ἀλώπεκάς τις συναγάγοι, μίαν φύσιν ἁπαξάπασων ὄψεται, τρόπον δ' ἕνα. Ἡμῶν δ' ὅσα καὶ τὰ σώματα τὸν ἀριθμὸν καθ' ἑνὸς, τοσούτους ἐστὶ καὶ τρόπους ἰδεῖν. *Si triginta millia Vulpium quis congreget, unam naturam Omnibus cernet ineſſe, modumq; vitæ & tenorem parem. Noſtrum autem quot corpora numero, Totidem eſt & vitæ rationes cernere.* Nec ſimplici aut uniformi omnes cupidine agitantur, ſed multiplici, & varie mixto. Imo idem homo ſæpe ſibi diſſimilis, &

quod hoc tempore concupivit, ab eodem alio tempore summopere abhorret. *Magno curarum fluctuat æstu, Atq́; animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc, In partesq́; rapit varias, perq́; omnia versat.* Nec minor in studiis, institutis, & ad exserendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus cernitur. Quemadmodum autem quo plures sunt voces, eo fœdior, & inamœnior aures ferit sonus, nisi in harmoniam rite conspirent: ita summa confusio inter homines futura erat, ni varietas ista per leges in decorum ordinem componeretur.

§. 8. Deniq; ut citra legem non viveret homo, requirebat quoq; ipsius imbecillitas. Bruto non ita multi dies sufficiunt, ut eousq; adolescat, quo sibi ipsi de victu prospicere queat. Nec ad eundem quærendum aliorum societate fere indiget. Ast hominem à prima ætate diuturna imbecillitas comitatur. *Quintilian. declam.* 306 *Caducum circa initia animal homines sumus. Nam ferarum pecudumq́; fœtibus est statim ingressus, & ad ubera impetus: nobis tollendus infans; & adversus frigora nutriendus. Sic quoq́; inter parentum manus, gremiumq́; nutricis sæpe labitur. Theocritus Idyll.* 26. ἄλλῳ δ' ἄλλον ἔθηκε θεὸς γ' ἐπιδευέα φωτῶν. *Nam DEUS alium alio indigere statuit viro.* Add. *Plinius* N. H. l. 7. *præfat.* Quot anni requiruntur, quam solicita informatio, ut quis idoneus fiat, ad victum & amictum proprio Marte parandum? Finge mihi hominem ab aliquo, nulla interveniente sermocinatione, nutritum, ut quo velit ambulare queat, de cætero ab omni informatione & disciplina destitutum, cuiq; adeo nihil sit scientiæ, nisi quod ex proprio velut ingenio pullulavit. Finge eundem ab omnium aliorum hominum ope ac societate in solitudine relictum: Quam miserandum videbis animal? Mutum ac turpe pecus, cui nihil aliud relictum, quam herbas, radicesq; vellere, aut sponte natos fructus legere, sitim fonte, flumine, aut lacuna obvia levare, repellendis aeris injuriis antra subire, aut musco gramineve corpus tegere, tempus tædiosissimum per otium exigere, ad quemvis strepitum, aut animantis alterius occursum exhorrescere, deniq; fame, frigore, aut lacerante fera bestia perire. Igitur quod homo non miserrimam vitam inter omnia animantia degit, à conjunctione, & societate

su-

sui similium habet. *Non est bonum hominem esse solum*, non ad matrimonium duntaxat, sed & ad societatem cum aliis hominibus in universum pertinet. Societas autem inter homines sine lege neque iniri, neque tranquilla, & firma servari potest. Igitur ne fœdissimus omnium animantium, & miserrimus esset homo, exlegem eundem vivere hautquidquam conveniebat. Cæterum omnimodam libertatem non congruere homini, docet quoque *Plutarch. de auditione*: τῷ λόγῳ τοὺς ἑπομένους ἄξιόν ἐστι μόνους ἐλευθέρους νομίζειν. μόνοι γὰρ ἃ δεῖ βούλεσθαι μαθόντες, ὡς βούλονται ζῶσι. τοῖς δὲ ἀπαιδεύτοις καὶ παραλόγοις ὁρμαῖς καὶ πράξεσιν ἔνεστι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ τῷ μετανοοῦντι ἑκούσιον. *Rationi qui parent, soli digni sunt, qui pro liberis habeantur. Soli enim hi vivunt ut volunt, quiquid velle debeant didicerunt. Inerudita autem & rationis expertes animi incitationes atque actiones, exilem quandam ignobilemque voluntatis libertatem multa cum pœnitentia conjunctam habent.* Ex quibus omnibus adparet, libertatem hominis naturalem, quæ quidem revera ipsi competit, & non per abstractionem concipitur, semper cum vinculo aliquo, sanæ rationis nimirum, & legis naturalis, esse intelligendam.

CAPUT II.

DE STATU HOMINUM NATURALI.

1. Status naturalis diversa consideratio.
2. Ejus miseria,
3. Et jura.
4. Status naturalis temperatus.
5. An ille habeat indolem belli?
6. Affirmantis Hobbesii rationes adducuntur.
7. Negativam suadet cognatio inter homines.
8. Hobbesii rationibus occurritur.
9. A statu naturali non debet exulare ratio.
10. Barbari mores statum naturalem non constituunt.
11. Pax naturalis pactis opus non habet.
12. Pax naturalis est parum fida.

PEr statum hominis naturalem non intelligimus heic illam conditionem, quam velut perfectissimam, & homini quam maxime congruentem natura ultimo intendit; sed in qua homo per ipsam nativitatem constitutus concipitur, prout abstracta intelliguntur inventa, atque instituta humana, quibus aliam

velut faciem vita mortalium induit. Sub quibus comprehendimus non ſolum varias artes, & univerſum vitæ humanæ cultum, ſed etiam potiſſimum ſocietates civiles, quarum exortu genus humanum in concinnum ordinem fuit digeſtum. De iſthoc igitur ſtatu ut diſtinctius cognoſcatur, conſiderabimus eum vel *in ſe*, & quidem potiſſimum, quæ ipſum incommoda, quæ itidem jura eundem comitentur; i. e. quæ conditio erat futura ſingulorum hominum, citra artes, cultumq; ab hominibus inventum, & citra introductas civitates: vel *in ordine ad alios homines*; pacis an belli faciem ille habeat; i. e. an homines, qui invicem in naturali libertate vivunt, ut neuter alteri ſit ſubjectus, neq; iidem communem habeant dominum, pro hoſtibus, an pro amicis ſint habendi. Qui iterum eſt vel *merus* aut abſolutus, qui adverſus omnes omnino homines æqualiter ſe habet, vel *limitatus* & reſtrictus, prout certam duntaxat hominum partem reſpicit. Duplici quippe modo genus humanum conſiderari poteſt, vel ut concipiantur omnes & ſinguli homines in naturali libertate vivere; vel ut intelligantur cum aliquibus in ſocietatem civilem coaluiſſe, cum cæteris autem nullo niſi communi humanitatis vinculo connecti.

§. 2. Si igitur concipiamus hominem in huncce mundum projectum citra ullam curam opemq; ab alio homine accedentem, & prout plurimæ partes naturæ rerum nondum per induſtriam humanam ad uſum hominis erant excultæ ac diſpoſitæ, ſtatum ipſius longe miſerrimum fuiſſe, manifeſtum eſt; ſi vel maxime jam juſta præditum ſtatura ac robore ponamus, quum primum exiſtere cœpiſſet. Inde licet de originibus primorum hominum ſacræ literæ tacerent, tamen ipſa mortalium primæva indigentia, & imbecillitas indubiam nobis fidem facerent, primam hominis ſtirpem ſervari non potuiſſe ſine peculiari Numinis cura, recentem, & adhuc attonitum orbis incolam media vitæ neceſſaria adhibere docentis. Et ſi vel maxime credere quis poſſet, quod nemo cordatus faciet, ex recentibus adhuc elementis, vigore ſolis, ac mollitie cœli obſtetricante, potuiſſe provenire hominem; inopia tamen miſere pereundum ipſi iterum fuerat, niſi

rat, nisi velut familiariter à Numine fuisset informatus, quomodo necessitatibus corporis foret subveniendum. Et sane omnem fidem excederet, primorum parentum liberos ac nepotes sat tolerabilem habuisse jam tum vivendi adparatum, ni peculiari revelatione divina istos pleraq; percepisse constaret. vid. *Genes.* III. 21. IV. 2. 17. 22. Inde mirum non est, paganos scriptores, qui ista ignorabant, tam fœda de primævo hominum statu prodere. *Horat. sermon.* l. I. *satyr.* 3. *Quum prorepsissent primis animalia terris, Mutum & turpe pecus, glandem atq; cubilia propter Unguibus & pugnis, dein fustibus atq; ita porro Pugnabant armis, quæ post fabricaverat usus: Donec verba, quibus voces, sensusq; notarent, Nominaq; invenere. dehinc absistere bello, Oppida cœperunt munire, & condere leges, Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.* Sic *Lucretius* l. V. *Et genus humanum multo fuit illud in arvis Durius, ut decuit, tellus quod dura creasset. Quod sol atq; imbres dederant, quod terra crearat Sponte sua, satis id placabat pectora donum. Glandiferas inter curabant corpora quercus Plerumq;. At sedare sitim fluvii fontesq; vocabant. Nec dum res igni scibant tractare, neq; uti Pellibus, & spoliis corpus vestire ferarum. Sed nemora, atq; cavos montes, sylvasq; colebant, Verbera ventorum vitare, imbresq; coacti. Nec commune bonum poterant spectare, neq; ullis Moribus inter se scibant, nec legibus uti. Quod cuiq; obtulerat prædæ fortuna, ferebat Sponte sua, sibi quisq; valere, & vivere doctus. Et Venus in sylvis inciebat corpora amantum: Conciliabat enim vel mutua quamq; cupido, Vel violenta viri vis, atq; impensa libido. Illud erat curæ, quod secla ferarum Infestam miseris faciebant sæpe quietem. Inde casas postquam, ac pelles, ignemq; pararunt; Et mulier conjuncta viro concessit in unum; Castaq; privatæ Veneris connubia læta Cognita sunt, prolemq; ex se videre creatam: Tum genus humanum primum mollescere cœpit. Ignis enim curavit, ut alsia corpora frigus Non ita jam possent cœli sub tegmine ferre: Et Venus imminuit vires, puerique parentum Blanditiis facile ingenium fregere superbum. Tunc & amicitiam cœperunt jungere habentes Finitima inter se, nec lædere, nec violare: Et pueros commendarunt, muliebreq; seclum; Vocibus & gestu cum balbe significarent, Imbecillorum esse æquum misererier omnium. Non tamen omnimodis poterat concordia gigni, Nec potuisset adhuc perducere secla propago. At varios linguæ sonitus*

 natura

natura subegit Mittere, & utilitas expressit nomina rerum. &c. Gemina hisce habet *Diodorus Sicul.* l. 1. c. 8. *Homines primitus natos vitam inconditam, & belluinam egisse, memorant: ut qui sparsim ad pascua exierint, & sapidissimam quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque à feris infestarentur, mutuo sibi opitulari usu edocti, & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnoverunt.* Mox; *Primi homines, cum nihil dum ad vitam utile inventum esset, laboriose vitam sustentarunt, utpote vestibus nondum amicti, domiciliique, & igni non adsueti, & mansuetioris victus omnino rudes. Nam cum alimenta rure domum comportare nondum scirent, terræ fœtus ad necessarios usus non reponebant. Ideoque multi frigoris inclementia, & penuria victus, per hiemem interibant. Verum inde sensim experientia edocti, hieme in speluncas refugere, & fructus adservationi idoneos recondere, & cognitione ignis, aliorumque commodorum imbuti, multas artes & alia vitæ conducibilia invenire cœperunt.* *Cicero pro P. Sextio. Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera eripere, aut retinere potuissent. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tamen interest, quam jus, atque vis.* Isthæc utut maxime fabulosa sint, in eo tamen ratio autores istos non fefellit, quod ejusmodi originibus generis humani positis, talem quoque, qualem ipsi delineant, ejusdem faciem extitisse necessum fuerit. Enimvero quanquam primævos mortales Numinis ductu artes maxime necessarias sat mature percepisse constet, (vid. *Genes.* III. 21. 23.) quibus per solertiam hominum plures accessêre: nihilominus misera & fœda conditio generis humani futura fuerat, nullis civitatibus institutis, si quisque suam sibi familiam seorsim rexisset, adultosque liberos in naturalem abire libertatem passus esset. Sique de universo genere humano dici potuisset, quod de Cyclopibus extat apud *Euripidem Cyclope:* νομάδες, ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός. *vagi pastores, nec ullus ulla in re alteri paret.* Ejuscemodi status incommoda nervose repræsentavit *Hobbes. de cive* c. X. §. 1. *Extra civitatem, propriis tantum viribus protegimur; in civitate, omnium. Extra civitatem fructus ab industria nemini certus; in civitate*

tate omnibus. Deniq; extra civitatem, imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, fœditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas; in civitate imperium rationis, pax, securitas, divitiæ, ornatus, societas, elegantia, scientiæ, benevolentia. Sicuti & judicaverim, nulla ratione efficacius extingui posse querelas vulgi, quas circa onera & incommoda civitatum jactat, quam si ipsi ob oculos repræsententur naturalis status incommoda. Quæ recte æstimant, apud quos in proverbij vicem receptum est: *nisi judicia forent, unus alterum devoraret.*

§. 3. Quæ jura porro statum hominis naturalem comitentur, facile colligi potest tum ex inclinatione illa, omnibus animantibus communi, qua non possunt non ad conservationem sui corporis, vitæq;, nec non ad dispellenda ea, quæ eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere: tum quod in eo qui degunt statu nullius hominis imperio sunt subjecti. Ex priori enim consequitur, quod in naturali statu constituti possint omnibus in medio positis uti frui, omniaq; adhibere, & agere, quæ ad conservationem sui faciunt. Ex posteriori autem, quod iidem sicuti propriis viribus, ita & proprio judicio atq; arbitrio utantur ad procurandam sui defensionem, atq; conservationem. Atq; hoc quoq; respectu iste status nomine naturalis libertatis venit, dum quilibet citra antegressum humanum factum sui juris potestatisq;, ac nullius alterius hominis potestati subjectus esse intelligitur. Quo ipso etiam quivis cuivis alteri, cui neq; ipse subjectus est, neq; eundem sibi subjectum habet, æqualis habetur. Atq; in hunc sensum capienda sunt tradita ab *Hobbesio de cive* c. I. §. 7. seqq. *Juris naturalis fundamentum primum esse, ut quisq; vitam & membra sua quantum potest tueatur, omnemq; operam det, ut à morte & doloribus proprium corpus & membra defendat, conservetq;.* Cui consequens sit, ut, *quoniam frustra jus habet ad finem, cui jus ad media denegatur, unusquisq; jus habeat utendi omnibus medijs, & agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest.* Cum autem in naturali statu nemo alium hominem habeat superiorem, cujus arbitrio suam voluntatem, suumq; judicium submiserit; inde *quilibet naturali jure judex est,* i. e. quilibet ex proprio judicio definit, *utrum media quibus usurus est, & actio quam acturus est, ad conservationem vitæ vel membrorum suorum necessa-*

necessaria sint, nec ne. Nam si vel maxime quis alteri heic consilium suppeditare instituat, tamen cum alter isti voluntatem suam atq; judicium non subjecerit, licebit huic de ejusdem consilio judicare, an sibi congruens sit, vel minus. Adeoq; iste faciet quod alter suaserit, non quatenus id consilium ab altero fuit dictatum, sed quatenus id ipsi arridet, & consequenter ex proprij judicij determinatione faciet. Ex quibus omnibus demum concludit; *naturam dedisse unicuiq; jus in omnia, hoc est, in statu mere naturali, & antequam homines ullis pactis sese invicem obstrinxissent, unicuiq; licuisse facere, quacunq; & in quoscunq; libebat, & possidere, uti frui omnibus, quæ volebat & poterat. Ex quo etiam intelligi, in statu naturæ mensuram juris esse utilitatem.* Quæ utut prima fronte paradoxa videantur, tamen hautquidquam aliquam licentiam quidvis in quosvis patrandi inde deduci posse agnoscet, qui cogitaverit, *Hobbesium* in isthoc statu hominem utiq; legum naturalium, & sanæ rationis regimini subjicere. Quæ licentia cum nequaquam sit, neq; abs sano homine haberi possit idoneum medium ad conservationem hominis diuturnam, natura quoq; nullo modo eam indulsisse censenda est. Ac si vel maxime quis eam exercere præsumat, magno suo malo eandem sibi noxiam est deprehensurus. Sic ut demum effati istius sensus huc redeat: natura res ad hominis conservationem facientes in medio posuit, antequam per pacta homines istas inter se dividerent: & qui neminem habet superiorem, ex propriæ, ejusq; sanæ rationis dictamine quævis agere potest, quæ ad diuturnam sui conservationem faciunt.

§. 4. Fatemur tamen, universum genus humanum nunquam simul & semel in mero statu naturali extitisse; neq; etiam existere potuisse, ideo quod divinarum autoritate literarum persuasi, ex uno pari conjugum quicquid est mortalium originem ducere credamus. Nam Adamo utiq; Eva sua maritali imperio fuit subjecta. *Gen.* 3. 16. Et qui inde nascebantur, sub potestate patria, & imperio familiari statim constituebantur. Tunc autem in ejusmodi statu universum genus mortalium esse potuisset, si, quod paganis quibusdam credebatur, ab initio ranarum instar è terra provenissent; aut, sicuti Cadmæi fratres, semine sparso germinassent. Qua fabula fallor an repræsen-

præsentari possit naturalis status, & bellum omnium in omnes, prout *Hobbesio* illud deformatur, ubi *furit omnis turba; suoq; Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres. Ovid. Metam.3.* Igitur naturalis status actu ipso nunquam extitit, nisi temperatus, & velut partialis, dum nempe cum quibusdam hominibus singuli in statum civilem, aut illi analogum coaluerunt; adversus reliquos naturalem adhuc libertatem retinuerunt. Etsi quo plures, quoq; minores in cœtus genus humanum fuit divisum, eo propius ad istum statum mere naturalem accessit. Sic & olim cum genus humanum in familias segreges, & nunc postquam idem in civitates concessit, illi mutuo in naturali statu vivunt, quorum neuter alter paret, quiq; communem dominum inter homines non habent. Sic priscis temporibus, qui familia paterna excedebant fratres, ac singuli peculiarem sibi familiam, & ab alia non pendentem constituebant, in libertate & statu naturali mutuo vivere incipiebant. Adeoq; non quidem primi mortalium, sed horum posteri in naturali statu existere actu cœperunt. Atq; isthoc modo temperatus hicce status, inter eos maxime, qui in civitates coiverunt, illis quidem incommodis caret, quæ mero statui naturali adhærent; & insuper amplissimi inter mortales fastigij instar habetur, totius civitatis viribus subnixum, in hisce terris neminem superiorem agnoscere. Sic ut civitates earumq; rectores statum suum eximie libertatis naturalis nomine insignire queant, quippe qui istis viribus sunt succincti, ut eam secure exercere queant. Cum illis, qui in statu mere naturali singuli degunt, parum lætabile aut utile sit, neminem habere superiorem; quippe queis per propriarum virium tenuitatem salus sua perpetuo in ancipiti hæret. Frustra autem sunt, qui istam libertatem naturalem aut non existere, aut naturalem non recte dici contendunt, eo argumento; quod cum natura adpetat societatem ordinatam, ordo autem sine imperio non intelligatur, cum nulla societas sine imperio sit, imperium potius res vere naturalis sit dicenda. Cui probando adducitur locus *Ciceronis* l.3. de LL. *Nihil tam aptum est ad jus conditionemq; naturæ, quam imperium: sine quo nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria terræq;, & hominum vita jussis supremæ legis ob-*

temperat. Inde *Hobbesius* accusatur, quod statum mere naturalem nominaverit, & finxerit, qualis non esset homine dignus, aut naturalis humanus, sed belluis aptior, quarum natura rationem & orationem ignorat. Nam ut omnibus omnia liceat agere, appetere, possidere, nulla est ratio, nulla natura recte atq; integre judicans, quæ dictet. Depravatæ naturæ impetus ejusmodi esse posse, non dictata rectæ rationis, quæ eo ipso quod societatem adpetit, ordinem societatis adpetit: qui licentiam ejuscemodi motibus incompositis omnem præcludit. Ordo enim esse qui potest, nisi ad primum aliquod tendat? Id primum est & summum, & omnia moderari aptum; id est, imperium, sive summa in societate potestas: sine cujus respectu societas nulla adpetitur ab eo animante, quod rationis & orationis instrumento utitur. Huc usq; progredi naturam, ut imperium in omni societate naturale esse, libertatem autem, quæ imperium omne adspernaretur, cum natura pugnare demonstret. vid. *Bœcler. ad Grotij prolegom.* Enimvero quid de his sit sentiendum, ex superioribus facile constare potuit. Mere naturalis status dicitur conditio hominis, prout abstrahit ab illis, quæ instituto humano ipsi supervenerunt; non quod natura hominem, ut in isto statu degeret, destinaverit. Sic omnium rerum ignorantia homini naturalis, seu congenita dici potest; non quod naturæ repugnet, hominem multarum rerum cognitionem adquirere. Deinde nulla libertas naturalis homini attribuitur, quæ sit exemta ab obligatione legis naturalis, imperiiq; divini. Libertas autem, quæ omne imperium humanum adspernatur, non magis cum natura pugnat, quam eadem progressum in infinitum admittit. Naturale est equidem imperium, i. e. naturæ intentio fuit, ut homines imperia inter se constituerent. Sed non minus naturale est, ut qui id summum in alios homines gerit, ipse ab imperio humano sit immunis, adeoq; hoc intuitu libertate naturali gaudeat. Ni summo superius in eodem ordine admittere velimus. Sicuti & in universum naturale est, ut qui non habet dominum, ex dictamine propriæ rationis se ac suas actiones gubernet.

§. 5. Majoris momenti disquisitio est, an status naturalis, in ordine ad alios homines, habeat indolem belli, an pacis: seu quod eodem redit, an qui in statu naturali vivunt, i. e. qui neq; communem habent

domi-

dominum, neq; unus alteri paret, aut imperat, invicem pro hostibus, an vero pro pacatis & amicis sint habendi? Quo loco potissimum meretur expendi sententia *Hobbesii*, qui uti statum mere naturalem vocat bellum non simplex, sed omnium in omnes; ita qui in eandem civitatem coivere, hostilem statum invicem exuere tradit, reliquos hostium loco manere. Sic *de Cive* c. 9. §. 3. *Hostis est quisq; cuiq;, cui neq; paret, neq; imperat.* addi debuerat, & quicum communem dominum non habet. Item c. 13. §. 7. *Status civitatum inter se naturalis, id est, hostilis est. Neq; si pugnare cessent, idcirco Pax dicenda est, sed respiratio; in qua hostis alter alterius motum vultumq; observans, securitatem suam non ex pactis, sed ex viribus & consiliis adversarii,* (addendum, & ex propriis viribus,) *æstimat.* Plane uti piscium statum describit *Oppianus halieut.* l. 2. πάντες γὰρ ἀνάρσιοι ἀλλήλοισι δυσμενέες πλώουσιν· ὁ γὰρ κρατερώτερος αἰεὶ δαίνυτ' ἀφαυροτέρους· ἄλλῳ δ' ἐπινήχεται ἄλλος πότμον ἄγων. ἕτερος δ' ἑτέρῳ πόρσυνεν ἐδωδήν. *Omnes enim infesti invicem & infensi natant. Validior quippe semper devorat imbeciliorem; alter alterum persequitur exitium intentans; & unus alteri in cibum cedit. Idem ibid.* οἱ δ' ἄλλοι μάλα πάντες ὀλέθριοι ἀλλήλοισιν ἔρχονται. τὸ καὶ οὔποτ' ἐσόψεαι ὑπνώοντας ἔλλοπας· ἀλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὄμματα καὶ νόος αἰεὶ ἐγρήσσει πανάϋπνος· ἐπεὶ τρομέουσι μὲν αἰεὶ φέρτερον ἀντιόωντα, χερειοτέρους δ' ἐλόωσι. *Hi autem omnes exitiosi invicem existunt. Inde nunquam videas dormientes pisces: sed ipsis semper & oculi & mens vigilant insomnes. quia metuunt quidem semper validiorem obviam venientem, imbeciliores vero persequuntur.* Add. *Polybius* l. XV. c. 20. *Hobbes. in Leviathan.* c. 13. adjungit: bellum non est illud duntaxat tempus, quo pugnis & præliis confligitur, sed quo voluntas pugnandi satis declaratur. Nam sicut pravam tempestatem vocamus non solum, quando procellæ ruunt, sed & quando aer ad istas producendas est dispositus; ita bellum quoq; non tantum præliis, sed & aperta hominum ad pugnandum proclivitate æstimamus. Neq; vero primus ista *Hobbesius* tradidit; verum eadem jamdudũ habentur apud *Platon.* libr. 1. de LL. ubi dum Clinias Cretensis rationem reddit, quare Cretensium legislator multa instituta rem militarem spectantia introduxerit, ita subjungit. Ἄνοιαν δή μοι δοκεῖ καταγνῶναι τῶν πολλῶν, ὡς οὐ μανθανόντων, ὅτι πόλεμος ἀεὶ πᾶσι διὰ βίου ξυνεχής ἐστι πρὸς ἁπάσας τὰς πόλεις. ἣν γὰρ καλοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην, τοῦτ' εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δ' ἔργῳ πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις ἀεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ

φύσει εἶναι. In quo sane arbitror eum stultitiæ crimine permultos condemnasse, quod minime intelligant, bellum civitatibus omnibus cum omnibus juge ac perpetuum esse. Quam enim plerique pacem nominant, id esse nomen solummodo existimandum: re vero ipsa omnibus civitatibus adversus omnes nonindictum bellum natura esse. Enimvero cum super hac quæstione fundentur omnes fere considerationes, quas civitatum rectores circa vicinas civitates agitare debent ac solent, operæ pretium puto fuerit, quæ in utramq; partem adferri possunt argumenta pressius expendere.

§. 6. Quod igitur status naturalis sit status belli *Hobbes. de Cive* c. I. & *Leviath.* c. 13. ita demonstrare conatur. Nimirum ut homo naturaliter hominem metuat, & adeo cum ipso in statu belli versetur, causam esse, quod hominibus & facultas & voluntas sit invicem nocendi. Facultatem nocendi inde ostendit, quod homines adultæ ætatis sint viribus invicem æquales. Nam licet sæpissime unus alterum robore corporis antecedat; tamen fieri posse, ut etiam imbecillior ex insidiis, aut conspiratione cum aliis inita, vel robustissimum opprimat; cujus vitalia æque ad mortem recipiendam idonea quam debilissimi cujusq;. Neq; vero naturalem solertiam, qua unus alterum solet excedere, id præstare posse, ut abs tali periculo tutus sit, cui nullum nisi in se solo præsidium. Cum porro maximum malorum, quod homines invicem inferre possunt, sit mors; eam autem tam robustus debiliori, quam hic illi queat inferre; consequens esse, ut qui maximum inferre invicem possunt, sint viribus (in effectu) æquales. Voluntatem autem nocendi nonnullis inesse ex necessitate, aliis per libidinem. Dum enim aliqui sibi omnia volunt licere, & præ cæteris honorem arrogant, aliosq; petulanter lacessunt; non posse non reliquis, modesto licet sint ingenio, ac libenter eadem aliis, quæ sibi, velint permittere, necessitatem nasci sese contra istorum ferociam defendendi. Frequentissime quoq; voluntatem nocendi oriri ex contentione ingeniorum, dum nemo non altero perspicaciorem sese credit; & contra alterius arrogantiam molestissime fert. Unde fieri, ut non modo contra contendere, sed & simpliciter non consentire sit odiosum. Nam cum duo contradictoria simul vera esse non possint, qui non consentit alteri tacite ipsum erroris arguit; qui in valde multis dissentit, pro stupido ipsum ha-

sum habet, quippe qui tam manifestam veritatem, uti quilibet de sua sententia credit, perspicere nequeat. *Cicero Off.* I. *falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quam delirare, & mente captum esse.* Inde cum omnis animi voluptas in hoc sita sit, ut quis aliis sese præferre queat, non posse non quandoq; signa contemtus adversus alios erumpere: quo nihil animos mortalium magis irritare solet. *Cicero Off.* I. *Quicquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerumq; fit tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam servare societatem.* Deniq; & inde creberrimam provenire causam, quare nocere invicem velint homines, dum plures ad unam & eandem rem animum simul adjiciunt, qua neq; frui communiter, neq; eandem dividere possint aut velint. Quæ sane fortiori cedere debet; quis autem fortior, pugna dijudicandum est. *Seneca de Ira* l. 3. c. 34. *Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atq; odij causa est, idem velle. Ista quæ adpetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri crepta transferri; eadem affectantibus pugnam & jurgia excitant.* Ob has igitur causas non posse non homines mutuo metu ac suspicione perpetuo agitari. Ac cum non affectus solum naturalis, sed & ratio cuiq; salutem suam quam maxime commendet, omniaq; adhibere media isti fini indulgeat; quorum aptitudinem, cum superior ibi non sit, quilibet ex suo judicio æstimat; non posse non oriri cupidinem præveniendi potius alios, quam ipsorum sese invasionibus præbendi. Ex quo ipso demum resultare statum infiniti cujusdam belli omnium in omnes. Cujus consectarium sit, ut quilibet cuilibet possit clam aut aperte inferre, quæcunq; sibi expedire judicaverit. In quo etsi ratio ipsum quandoq; fugiat, alteri tamen non fieri injuriam; quippe cum justitia & injustitia tantum locum habeat inter eos, qui in civitates coaluerunt. Etsi inepta sui conservandi media usurpando contra rationem peccare quis queat.

§. 7. Isthæc quidem utcunq; tolerabilia videri possent, si duntaxat per modum hypotheseos assumerentur. In quo sensu eadem ab ipso *Hobbesio* accipi, ex c. 8. §. 1. *de Cive* videtur colligi, ubi ita dicit: *Ut redeamus iterum in statum naturalem, consideremusq; homines, tanquam si essent jamjam subito è terra fungorum more exorti & adulti, sine omni unius ad alterum obligatione,* &c. Alio tamen loco, *de Cive* c. 13. §. 7. & passim

non per modum hypotheseos, sed serio statum civitatum vocat *naturalem*, i. e. *hostilem*. Quæ, ita concilianda videntur, ut illud quidem hypothesis sit; omnes homines simul & semel in statu naturali invicem extitisse; sicuti futurum erat, si magna hominum multitudo subito è terra fuisset prognata; revera tamen status ille naturalis existat inter quosdam homines, qui nempe invicem subjecti non sunt, nec communem habent dominum, uti jam omnes sunt civitates. Sicuti etiam *Ipse* expresse in *Leviath*. c. 13. dicit: *quanquam tempus nunquam fuerit, in quo unusquisq; uniuscujusq; hostis erat: Reges tamen & personæ summam habentes potestatem omni tempore hostes inter se sunt.* &c. Enimvero pro contraria sententia inprimis faciunt origines generis humani, prout illas fallere nescia sacrarum literarum autoritas nos edocet; quæ sane naturalem hominum statum pacificum potius, quam bellicum, hominesq; invicem potius amicos quam hostes arguunt. Scilicet primo homini ex terra divinitus producto adjungitur socia, cujus materia ex illo ipso desumta, ut eandem tenero statim amore complecteretur, tanquam ex carne & ossibus suis desumtam; quam insuper sanctissimo ipsi fœdere adjunxit DEUS. Ex his duobus quidquid est mortalium cum descenderit, non vulgari duntaxat amicitia, quæ ex similitudine naturæ resultare potest, & de qua loquitur l. 3. D. *de just. & jure*. genus humanum sociatum intelligitur, sed & tali, quam communis stirps, & sanguis, cum blando fere affectu junctam, conciliat. Quam si quis exuerit, ac hostilem in alios animum sumserit, à primævo & naturali statu descivisse est censendus. Facit huc illud *Aristot*. Rhetor. l. 1. c. 11. ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδὺ, τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐστὶν, ἅπαντα τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια ἡδέα, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ. *Quoniam quod est secundum naturam, jucundum est, & quæ cognata sunt, secundum naturam invicem sunt, omnia cognata & similia jucunda sunt plerumq;, ut homo homini.* Nam illud de peculiari amore aut odio accipiendum, quod ait Belisarius apud *Procopium hist. Vandal*. l. 2. *Natura homines hominibus neq; addicti neq; infesti sunt. Facta cujusq; aut connexu societatem, aut diversitate inimicitiam provocantia, alios nobis caros, alios exosos faciunt.*

§. 8. Sed nec deest, quod *Hobbesij* rationibus reponatur. Non possunt sibi invicem immediate nocere, quos locorum intercapedo disjun-

disjungit. Nam qui absens mihi nocet, id facit per aliquem præsentem. Neq; res meæ nisi per præsentem perdi queunt. Ergo cum longe inter se dissiti nocere invicem nequeant, non adparet, quare non inter amicos potius quam hostes tales sint censendi. Deinde illa ipsa virium æqualitas, quam *Hobbesius* adstruit, voluntatem nocendi potius refrænare, quam incitare est idonea. Quin nemo sanus cum æquali in pugnam descendere amat, nisi necessitate urgente, aut ubi occasio rei bene gerendæ fiduciam subministrat. Alias enim pugnam citra necessitatem inire, in qua illatæ plagæ non minore impetu sint refundendæ, & ubi per pugnantium vires exitus non nisi ab incerta pendet alea, stultorum & temere ferocium est. Inde Scythæ apud *Curtium* l.7.c.8. *Firmissima est inter pares amicitia; & videntur pares esse, qui non fecerunt inter se periculum virium.* Sic *Cæsar de* B.C. l.3. Pompejum monet; *hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterq; confideret, & pares ambo viderentur.* Et *Florus* l. 4. c. 10. *Expertis invicem Parthis atq; Romanis, quum Crassus atq; Pacorus utrinq; virium mutuarum documenta fecissent, pari rursum reverentia integrata amicitia.* Sed & causæ, quæ ab *Hobbesio* adducuntur, quare homines sese mutuo velint lædere, particulares duntaxat sunt, adeoq; hautquidquam sufficientes ad excitandam in genere humano necessitatem belli omnium in omnes, sed duntaxat quorundam in quosdam. Neq; enim semper contingit, ut modestis intermixti habitent feroces ac pravi, aut hos lubido subeat illos lacessendi. Et contentio ingeniorum vix apud alios deprehenditur, quam qui supra vulgus eminent. Magnam mortalium partem iste morbus non adit, aut non nisi leviter tentat. Deniq; non ita maligne necessitatibus mortalium Creator prospexit, ut circa eandem rem asserendam plures semper concurrere debeant. Et potest quidem communis hominum malitia causam præbere, ut ne quis temere cuivis fidat, & velut nudum latus præbeat: sed ut ista suspicio, ac diffidentia, ni peculiariter nocendi voluntas declaretur, ad occupandum, atq; opprimendum alterum valeat, nemo sanus admiserit. Recte *Cicero Off.* I. *injurias* vocat, *quæ à metu proficiscuntur; cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, nisi id alteri fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo.* Eo minus autem tolerabilis est *Hobbesij* opinio, quod naturalem suum statum duntaxat per

subiti

ſubitionem imperij alterius, & coitionem in eandem civitatem tolli vult. Nam illas ſaltem civitates in ſtatu belli invicem verſari, quæ fœderibus & amicitia junguntur, à ſenſu omnium populorum abhorret. Nec ſtatim nulla pax eſt, quæ non ſatis fida eſt. Sicuti non ſtatim nemo alterius hominis gratia floret, quia affectus & voluntates humanæ mutabiles ſunt.

§. 9. Eſt porro & hoc probe obſervandum, heic agi non de ſtatu naturali animantis, quod ſolo impetu & inclinationibus animæ ſenſitivæ regatur; ſed cujus pars præcipua, & cui in cæteras facultates regimen, ſit ratio. Cujus uſum legitimum hautquidquam excludere, ſed potius cum aliarum facultatum operatione conjungere debet, qui ſtatum naturalem hominis eſt rite deſignaturus. Cum igitur non ſolam affectuum libidinem, ſed & rationem audire poſſit homo; à bello, in quod per pravos affectus impellitur, per rationem duplici potiſſimum argumento revocatur; nimirum quod deprehendit, bellum altero non laceſſente ſuſceptum eſſe & indecorum, & inutile. Sane enim facile licet homini colligere, ſe non extitiſſe à ſeipſo, ſed ab aliquo ſuperiore productum, quiq́; adeo in ipſum poteſtatem habeat. Cum autem duplici ſeſe velut principio impelli ſentiat, quorum unum præſentibus tantum immineat, alterum etiam futura & abſentia cogitatione complectatur, & illius quidem inſtinctu in periculoſa, ancipitia, ac deformia ſe videat impelli, per hoc autem in tuta ac decora duci: liquido poteſt inde judicare, Creatorem non velle ut prioris, ſed ut poſterioris ductui obtemperet. Quo cum manifeſta accedat utilitas pacis, ad quam ratio revocat, non poteſt non naturaliter homo ad pacem inclinare. Præſertim cum poſtea, ſi quando neglecta ratione affectibus obtemperârit, ex eventu deprehendat, ſe deteriora ſecutum; ac fere optet, infecta poſſe fieri, quæ contra rationem facta ſunt. Ex quibus omnibus concludimus, naturalem hominum ſtatum, etiam extra civitates conſideratorum, non eſſe bellum, ſed pacem; quæ hiſce fere legibus conſtat, ut quis alterum non laceſſentē non lædat, ſuiſq́ quemvis bonis frui patiatur, ac ſi qua convenerunt, fideliter præſtet. Cum enim ſtatus naturalis hominis uſum rationis includat, non poteſt quoq́; aut debet ab eo ſeparari obligatio, quam ratio ſubinde oſtentat. Ac inde

ideo male circa designandum eundem statum præsupponitur, homines saltem plerosq; ductum rationis, quam natura supremam actionum humanarum directricem constituit, negligere: adeoq; male status naturalis vocatur, quem neglectus aut abusus principij maxime naturalis producit.

§. 10. Neq; est, quod aliquis nobis occinat barbariem apud plerosq; priscorum populorum, quos juvit semper recentes convectare prædas, & vivere rapto; quibusq; adeo inter modos rem quærendi, vitæq; genera fuit ληστρικὴ, seu prædatoria. Sicuti & *Aristotelis Polit.* l. 1. c. 5. inter vitas pecuariorum, agricolarum, piscatorum, venatorum ponitur βίος λῃστρικὸς, *vita latronum.* Et mox d. l. ἡ πολεμικὴ φύσει κτητικὴ πως ἔσται, ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς. ᾗ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία, καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι, μὴ θέλουσιν· ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον. *Ars bellica quodammodo ratio natura erit rei quærenda. Nam venandi ars pars ejus est. Qua uti oportet & ad belluas, & in homines, qui ad parendum nati, nolunt: tanquam natura justum sit hoc bellum.* In eam rem passim apud antiquos testimonia extant. vid. *Homer. Odyss.* γ. v. 73. & Odyss. ι. v. 252. ad quæ verba *Didymus*: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Non infame erat apud antiquos latrocinari, sed gloriosum.* De Germanis *Cæsar de B. G.* l. 6. *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusq; civitatis fiunt: atq; ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant.* Ibidem dicit, *maximam civitatibus laudem apud eosdem fuisse, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neq; quempiam prope se audere consistere.* Paria habet *Mela* l. 3. c. 3. de Germanis: *Jus in viribus habent, adeo ut ne latrocinij quidem pudeat; tantum hospitibus boni.* Etsi *Tacit. German.* de Venedis duntaxat memoret, eos, *quicquid sylvarum ac montium erigitur intra Peucinos ac Fennos, latrociniis pererrare.* De Hispanis *Plutarchus in Mario*, ad id usq; tempus latrocinari inter pulcerrima ipsis fuisse habitum. De antiquis Græcis eadem *Thucydides* l. 1. Quo referunt aliqui l. *ult.* D. *de collegiis*, ubi rata habentur pacta τῶν ἐπὶ λείαν ἐρχομένων, vel οἰχομένων, *eorum, qui prædæ causa coëunt.* Etsi *Salmasius de usuris* l. 1. c. 12. ibi legendum putet ἢ εἰς καπηλείαν, *aut in cauponationem.* Sic & apud *Polybium* l. 3. c. 24. in fœdere

Romanorum cum Carthaginensibus cautum, *ne Romani ultra promontorium pulcrum, Mastiam, & Tarseium prædas agerent, neve mercaturam exercerent*, quasi utrunq; pari jure tunc æstimatum fuerit. De Phocensibus *Justinus* l. 43. c. 5. eos etiam latrocinio maris vitam tolerasse, *quod illis temporibus gloriæ habebatur. Sextus Empiricus Pyrrhon. hypot.* l. 3. c. 24. *Prædari apud multos barbaros infame non existimatur: imo vero etiam hoc fertur apud Cilices gloriosum fuisse, adeo ut eos, qui inter prædandum obiissent, dignos esse, quos honore prosequerentur, judicarent. Et Nestor quidem apud Poëtam, postquam Telemachum, & qui cum eo erant comiter accepit, illis dicit: Estisne incerta vagantes Prædones quo more solent? Atqui si prædari fuisset absurdum, nequaquam eos tanta comitate, & benevolentia prosecutus fuisset; quia tales esse suspicari potuisset.* Huc aliquo modo pertinet etiam l. 5. §. 2. D. *de captiv. & postlim. Si cum gente aliqua neq; amicitiam, neq; hospitium, neq; fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt.* (conf. l. 118. D. *de verb. signif.*) *Quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, & liber homo noster ab iis captus, & eorum fit. Dio Cassius* l. LIV. de Rhætis: *Hi vicinam Galliam frequenter populati, ex Italiæ finibus prædas egerant, Romanosq; & eorum socios iter per ipsorum terras facientes infestaverant: id quidem consuetudine jam receptum erat, ut in eos, qui nullo essent fœdere juncti, ita statuerent. Isocrates Panathenaico*, de Triballis dicit, eos *concordiores inter se esse, quam ullos alios homines: sed non finitimos tantum, & in vicinia sua habitantes perdere, sed eos omnes, ad quos penetrare possunt.* Add. *Grotius* l. 2. c. 15. §. 5. Enimvero ad ista recte regeritur, dictatum sanæ rationis apud multas quondam gentes per pravos mores fuisse obliteratum. Ex quo tamen non consequitur; nemini inter easdem gentes paulo humaniori fuisse perspectum, per ista latrocinia violari jura naturæ; aut pro statu naturali habendum, in quem homines feroces, neglecta nobilissima sui parte, sese conjecerunt. Neq; admittendum, quod idem *Hobbes. de Cive* c. V. §. 2. adserit; *rebus sic stantibus* ληςρικὴν *non fuisse contra legem naturæ.* Nam illos quidem, qui ex pravo isto more, non lacessiti, nostra nobis eripiebant, nos iterum belli jure poteramus deprædari: nequaquam autem tertium aliquem, qui nulla nos injuria prævenerat. Neq; enim si alij impudenter legem naturæ violant, nobis statim eorum improbitatem imitari licet.

Sed

Sed & illud ferri non potest, quod subjungit, *id vitæ genus non fuisse sine gloria illis, qui id fortiter nec crudeliter exercebant.* Uti quibusdam *moris fuit, cætera rapientibus & vitæ parcere, & à bubus aratoribus, omniq; instrumento agriculturæ abstinere.* Ad quod ipsum tamen non lege naturæ fuerint obstricti; sed eosdem hoc modo gloriæ suæ consuluisse, & ne nimia crudelitate meticulosi arguerentur. Quasi vero id gloriæ quid habeat, parte duntaxat sceleris defungi, postquam integrum patrare minus proficuum erat futurum.

§. II. Cæterum eo ipso quod asserimus, pacem adversus omnes homines, ut tales, exercendam esse statum hominis naturalem; innuimus illam ab ipsa natura institutam & sancitam, citra aliquod factum humanum; adeoq; eandem niti sola illa legis naturalis obligatione, qua omnes homines, ut sunt ratione præditi, stringuntur; neq; ut illa ab initio introducatur, abs conventione hominum oriri. Unde etiam pactis aut fœderibus solam isthanc pacem universalem muniri inutile videtur. Nam per tale fœdus nihil superadditur obligationi legis naturæ, seu non convenitur de præstando quopiam, ad quod non jam antea homines ipsa lege naturali tenebantur: neq; per id obligatio redditur arctior. Supponimus enim utrunq; in naturali æqualitate permanere, sic ut nullo amplius vinculo teneatur ad servandum pactum, quam reverentia adversus DEUM, & metu mali, quod ex pacto violato in ipsum possit redundare. Nisi quod majori cum malitia & fœditate videatur conjunctum, id non servare, de quo quis expresse est testatus. Sic & idem licentiæ in juris naturæ violatorem læso datur, sive pactum aliquod antegressum fuerit, sive non. Unde & abhorret à consuetudine hominum cultiorum tale pactum inire, cujus capita & conditiones nihil aliud contineant, quam quod quis immediate non sit violaturus id, quod jam à natura expresse fuerat præceptum. Et parum id videtur reverens erga divinum Numen, quasi ipsius jussum non satis jam necessitatis nobis attulisset, nisi & ipsi in idem ultro consentiremus; aut quasi ex nostro arbitrio ea obligatio dependeret. Unde in quolibet pacto ponendum est aliquid, quod alias alter ipso jure naturæ à me exigere non poterat, quodvè antea eidem ex eodem jure perfecte non debebam, sed quod demum post declaratum, & acceptatum ab

altero meum consensum plene debiturus ero. Sic quemadmodum qui alteri sua ministeria addicit, hautquidquam pro capitibus pacti expresse, & immediate constituit, quod perfide adversus ipsum non sit acturus, quod furtis ipsum non sit expilaturus; ita erubescenda est conventio, in qua quis ad nihil aliud alteri sese obstringit, quam quod non sit adversus ipsum violaturus pacem universalem, i.e. quod non sit usurus in illum jure in bestias adhiberi solito. Quod si tamen inter quasdam gentes barbaræ istæ deprædationes in usu fuerunt, reducendæ paci universali pacto opus est, in quo ad exercendam invicem legem naturalem conspiratur. Id quod etiam fit, quando duo populi, bello hactenus collisi, arma ponunt; ubi si de peculiaribus quibusdam præstationibus non convenitur, non nisi communis illa pax reducitur. Quod si inter populos, qui hactenus neq; beneficiis neq; injurijs, pace aut bello fuere cogniti, fœdera ineantur, in quibus circa peculiaria quæpiam præstanda non convenitur, illa amicitiæ sanciendæ causa iniri feruntur; quæ sane arctiorem conjunctionem, quam naturalis illa pax, judicatur producere. Aut habebunt duntaxat instar solennis alicujus contestationis de observando deinceps mutuo officio. Sicuti etiam qui primitus invicem innotescunt & congrediuntur cognati, prolixioribus verbis benevolentiam mutuam exprimere sueverunt.

§. 12. Fatendum tamen est, pacem isthanc naturalem esse satis debilem, & infidam, quæq; adeo sola salutem hominum citra alia præsidia maligne admodum custodit. Sic ut adplicari huc possit illud *Ovidij tristium* l. V. *el.* 2. *Pax tamen interdum est, pacis fiducia nunquam.* Cujus rei causa est malitia hominum, & effrenis augendæ propriæ potentiæ libido, alienisq; imminens cupiditas. Sic apud *Salustium Jugurth.* Micipsam *terrebat natura mortalium avida imperij, & praceps ad explendam animi cupidinem: praterea oportunitas, qua etiam mediocres viros spe prada transversos agit.* Quæ eousq; validis stimulis mortalium animos subigit, ut ne mansuetissima quidem doctrina Christi, ubiq; pacem, humanitatem, mansuetudinem, benevolentiam, propensionem ad condonandas injurias, humilitatem, contemptum opum, ac potentiæ mundanæ inculcans, inter Christianos injustissimas insidias, bella,

bella, atq; oppressiones aliorum extinguere queat. Sic ut in nonnullos quoq; principes Christianos congruat illud *Plutarchi Pyrrho. Quorum cupiditates non pelagus, non mons, non vasta finit solitudo, nec qui Europam Asiamq; dispescunt termini, circumscribunt: hi non video, ubi contingunt se mutuo, & sunt connexi, quemadmodum abstineant suis contenti ab injuria. Imo bellum gerunt semper, quod insitum iis sit, ut insidientur, & invideant. Ex duobus vero nominibus quasi nummis bello & pace utuntur præsenti, non prout ratio postulat, sed prout est ex usu.* Ergo uti probi est hominis rebus suis contentum alios non lacessere, nec aliena adpetere: ita cauti est viri, suæq; salutis amantis, ita omnes homines amicos credere, ut tamen iidem mox hostes fieri queant; ita pacem istam cum omnibus habere, quasi quæ mox in bellum erumpere possit. Et subinde meditandum illud *Dionysij Halicarn.* l. VI. ἕως ἂν παρῇ τὸ δύνασθαι πονηρὰ δρᾶν, οὐκ ἐλλείψει τοῖς πονηροῖς τὸ βούλεσθαι. *Quamdiu malis sit potestas malefaciendi, nec voluntas defutura est.* Add. *Hobbes. de Cive* c. 13. §. 7. 8. Apud *Tacitum de mor. German.* invidenda laus Chaucorum: *Populus inter Germanos nobilissimus, quiq; magnitudinem suam malit justitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretiq;, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idq; præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quod ut superiores agant, non per injurias adsequuntur. Promta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus; plurimum virorum equorumq;, & quiescentibus eadem fama.* Contra idem de Cheruscis: *Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idq; jocundius quam tutius fuit: quia inter impotentes & validos falso quiescas; ubi manu agitur, modestia & probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquiq; Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur.* Scilicet, uti est apud *Dionem Chrysostomum orat. I. de regno:* τοῖς κάλλιστα πολεμεῖν παρεσκευασμένοις, τούτοις μάλιστα ἔξεστιν εἰρήνην ἄγειν. *iis, qui ad bellum gerendum optime sunt instructi, maxime licet in pace vivere.*

CAPUT III.

DE LEGE NATURALI IN GENERE.

1. Transitus.
2. 3. Homini cum brutis jus naturæ non est commune.
4. Objectum juris naturalis non est necessarium ante legem.

 5, 6. An

5. 6. An jus naturale Deo cum hominibus commune?
7. 8. 9. Jus naturale non nititur consensu gentium.
10. 11. An utilitas fundamentum juris?
12. An ex fine conditi mundi jus naturale elucescat.
13. De dictamine rectæ rationis.
14. Genuinum fundamentum J. N. petitur ex conditione hominis.
15. Lex naturæ fundamentalis.
16. 17. 18 In Hobbesij sententiã inquiritur.
19. Fundamentum dictum J. N. est sufficiens.
20. Obligatio legis naturalis est à Deo.
21. Quædam dicuntur juris naturalis reductive, & abusive.
22. An detur jus gentium, naturali contradistinctum.
23. Juris naturalis partitio.

POstquam igitur conditio hominis non ferebat, ut ille viveret exlex, actionesq; suas vago velut impetu, & citra respectum ad aliquam normam ederet; consequens est, ut dispiciamus de communissima actionum humanarum regula, ad quam quilibet homo, ut est animal rationale, sese componere tenetur. Eam regulam juris seu legis naturæ vocabulo insignire usu invaluit; quam & legem universalem vocare possis, quod ad eandem universum genus mortalium sit obstrictum; & perpetuam, quod mutationi, sicut positivæ leges, non sit obnoxia. Illa lex quid sit, unde innotescat, quo indicio constet, quid ad eandem, aut quid ad positivum jus sit referendum, eo curatius est disquirendum, quod isthoc fundamento non recte posito, quæ superstruuntur, ultro ruere sit necessum. Bene *Plato in Cratylo,* Δεῖ δὴ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος παντὶ ἀνδρὶ τὸν πολὺν λόγον εἶναι, καὶ τὴν πολλὴν σκέψιν, εἴτε ὀρθῶς, εἴτε μὴ ὑπόκειται. Ἐκείνης δὲ ἐξετασθείσης ἱκανῶς, τὰ λοιπὰ φαίνεσθαι ἐκείνῃ ἑπόμενα. *Debet quisq; circa rei cujusq; principium statuendum disserere multa, diligentissimeq; considerare, utrum recte decernat, nec ne, quo quidem sufficienter examinato, cætera jam principium sequi debent.*

§. 2. ICti Romani jus naturæ definiebant, *quod natura omnia animalia docuit;* quodq; adeo homini peculiare non sit, sed *cujus peritia cætera quoq; animantia censeantur.* Sic ut ex hac hypothesi juris naturalis illa sint, in quæ bruta æque ac homines communiter ferri, & à quibus abhorrere deprehenduntur. Ex quo necessario fluit, jus dari, quod hominibus ac brutis sit commune. Quæ sententia fortasse profluxit ex dogmate illo, nonnullis antiquorum celebrato, de anima universi,

cujus reliquæ animæ sint quædam ἀποσπασμάτια seu particulæ; quæ in se ejusdem naturæ, diversas edant operationes, prout in diversum corpus inciderint, organaq; vires suas exserendi sortitæ fuerint. Cui cognatum fuit dogma de μετεμψυχώσει, quod homines & bruta figura duntaxat corporea differre ponebat, sed animas habere similes, atq; invicem communicare. vid. *Virgil. Æneid.* VI. v. 724. seqq. *Ovid. Metam.* l. XV. v. 75. seqq. Enimvero tale jus homini cum brutis commune eruditi passim rejiciunt; quippe cum jus in eum cadere, absquo ratio exulat, intelligi nequeat. Et quanquam complures dentur actus hominum atq; brutorum inter sese similes, quibus exercitis homo legi satisfecisse dicitur; revera tamen magnum inter eos est discrimen, quod ex simplici naturæ inclinatione apud bruta iidem proveniant, quos homo velut ex obligatione exercet, cujus sensum ista non habent. Unde non sine figura intelligendi sunt, qui brutis quibusdam animantibus justitiam, fortitudinem, misericordiam, gratitudinem, castitatem tribuunt, ideo quod istarum virtutum simulacra quandoq; in quibusdam brutorum actionibus cernantur. vid. *Selden. de Jure Nat. & gent.* l. 1. c. 5. Quæ enim extrinseca facie similia videntur, hautquidquam eadem sunt, si ex diverso intrinsecus principio profluxerint. Sed & nullum invenitur brutum animal, quod omnia hominis officia exprimat; & nullum hominis officium datur, cujus contrarium non plurima bruta faciant. Quanquam apud populum ad exaggerationem alicujus sceleris plurimum judicetur facere, si ostendatur, ab istiusmodi facto ipsa quoq; bruta abhorrere. Sic *Plato* l. 8. *de Legibus* in prohibenda mascula Venere ad bestiarum naturam recte provocari posse ait, inter quas ejusmodi fœditas hautquidquam deprehenditur. Theseus apud *Senecam Hippolyto.* v. 913. *Feræ quoq; ipsæ Veneris evitant nefas, Generisq; leges inscius servat pudor.*

§. 3. Conati sunt equidem aliqui, credo ingenij magis ostentandi causa, quam serio, communionem juris inter homines & bruta conquisitis undiq; rationibus adstruere; sed quibus viri eruditi dudum satisfecerunt. Quæ ex sacris literis adferuntur, paucis tetigisse suffecerit. Illud *Genes.* IX. 5. *sanguinem vestrum à manu cuncti animalis requiram;* aliqui interpretantur, quod Deus velit ulcisci necem homini illatam

illatam non manu aut telo solum, sed & instigata in ipsum feroci bestia. Ante diluvium quippe impios homines feroces aluisse bestias, quarum ope alios sibi non obtemperantes lacerarint. Aliqui ita; DEUM homicidij pœnam etiam per feras bestias exacturum. Aliqui illud *omne vivens*, capiunt de homine tantum, q. d. nullus homo cædem humanam impune feret. *Levit.* XVIII. 23. & XX. 15. 16. jubentur equidem bestiæ, quibus vir aut mulier ad libidinem abusi fuerunt, interfici per lapidationem, sine ullo ætatis discrimine, vetula vacca, an juvencula fuerit. Quod discrimen tamen Ebræi in hominibus utriusq; sexus observandum volebant, adeo ut si puer novennium non excederet, nec puella triennium, neq; ipsis, neq; bestiæ qualiscunq; ætatis ex hac lege mortem infligendam assererent; quod ante istam ætatem coitum in lege interdictum fieri non admittant. Enimvero id factum non quod brutum deliquerit, sed partim, ne illud alium forte suo adspectu ad similem libidinem irritaret; partim ne bestia superstes hominis supplicio affecti memoriam cum ignominia semper refricaret. *Gratianus caus.* 15. *quæst.* 1. c. 4. *Pecora credendum est jussa interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.* Addit *Philo Judæus de specialibus legibus: ne pariat abominandum aliquid, qualia nasci solent ex hujusmodi piaculis detestabilibus, quæ nemo honestus ferat in suis possessionibus.* Sic DEUS *Deuteron.* XIII. 15. 16. bruta, idololatriæ sane non capacia, interfici jubet, ad repræsentandam delicti atrocitatem. Id præterea observant, quando gentilis apud Ebræos degens cum bruto rem habuisset, hominem quidem supplicium luisse, bruto autem nihil mali illatum. Add. *Mornacius* ad l. *ult.* D. *de his qui effud. vel dejec.* *Exodi* XXI. 28. lapidandus erat bos cornupeta, non quod peccasset, sed partim ne in posterum aliis similem noxam inferret, partim ut puniretur dominus in re sua, quia eam negligenter custodiisset. Quæ etiam causa erat, quod ejusmodi bovis carnes non deberent comedi. Et hoc modo plectebatur dominus amissione sui pecoris, quando levis tantum culpa ipsius intervenerat, seu quando ignorabat ferociam bovis. Ast si dominus vitium noverat, ipse quoq; pœnas capite dabat. Ubi itidem observant Ebræi, bovem fuisse occisum duntaxat, quando Judæum interfecerat, non quando gentilem. Enimvero instrumenta alicujus maleficij aut infor-

infortunij aboleri apud alias quoque gentes non inusitatum fuit. Sic ex *Demosthenis oratione contra Aristocratem, & Æschinis contra Ctesiphontem* adparet, ex Atheniensium legibus lapidem, lignum, securim, & id genus alia, quotiens homicidij instrumenta fuerant, in prytanæo in judicium deducta, velut in pœnam. Sic statuam Theagenis, quæ casu suo aliquem oppresserat, Thasij in mare protrahendam decreverunt. vid. *Dio Chrysostomus in Rhodiaca* p. 340. edit. *Morelli. Ambrosius Hexaëmeri* l. V. c. 3. asinorum & equarum coitus, ex quibus muli generantur, vetitos vocat, non quod bruta isto suscepto peccent, sed quia hominibus talem commixtionem procurare interdicebatur *Levit.* XIX. 19. Videantur *Seldenus* d. l. *Ant. Matthaus de crimin. proleg.* c. 2. §. 1. & alij. Quid si tamen pro excusandis ICtis Romanis dicamus, ipsos l. 1. §. 3. D. *de Just. & Jure.* vocabulo juris naturalis minus proprie uti, pro ordine à Creatore constituto circa illa potissimum, quæ ad conservandam ipsam naturam, i. e. speciem & individua animalium faciunt. Cujus rei argumentum videtur, quod duntaxat maris & fœminæ conjunctio, sobolis procreatio, & educatio, nec non defensio sui tanquam istius juris præcipua capita exprimuntur Sicuti & præter multos alios isto vocabulo ad similem fere modum abusus est *Ivo Parisinus* in tractatu *de jure naturali à Deo rebus creatis constituto.* Nec non *Carthesius in principijs philosophiæ.* Apposite tamen *Plutarchus de amore prolis: Natura sicut in plantis sylvestribus, ut labruscis, caprificis, oleastris principia fructuum mitium cruda & imperfecta gignit: ita brutis quoq; amorem fœtus insevit imperfectum, & non pertinentem ad justitiam, neq; ultra utilitatem sese proferentem. Homini vero, quem protulit, ut animal esset ratione præditum ac civile, justitiamq;, leges, & Deum coleret, urbesq; conderet, & amice cum alijs viveret; semina quoq; harum rerum præclara, pulcra, & fœcunda inseruit, amorem scilicet prolis, secuta in hoc prima principia, quæ in ipsa corporis insunt constructione.*

§. 4. Aliqui objectum juris naturalis constituunt actus illos, quibus per se inest moralis necessitas aut turpitudo, quiq; adeo in sua natura sunt debiti aut illiciti, eoq; à DEO necessario præcepti aut vetiti intelliguntur. Qua nota distare tradunt jus naturale non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario seu positivo; quod non ea præ-

cipit aut vetat, quæ per ſe ac ſuapte natura debita ſunt aut illicita, ſed vetando illicita, præcipiendo debita facit. Lege enim naturali quæ vetantur, non ideo turpia eſſe, quia DEUS vetuit, ſed ideo DEUM iſta vetuiſſe, quia in ſe erant turpia. Sic & quæ eadem lege præcipiuntur, non ideo honeſta aut neceſſaria fieri, quia à DEO præcipiuntur, ſed ideo præcipi, quia in ſe ſint honeſta. vid. *Grotius* l. 1. c. 1. §. 10. Enimvero præterquam quod in obſcuro maneat, hac ſententia admiſſa, quinam demumq́ ſint illi actus in ſe illiciti, & quo indicio ab aliis actibus liquido internoſcantur; quæ item ratio ſit proxima, quare iidem tales ſint; etiam ſupra oſtenſum l. 1. c. 2. §. 6. nullos actus in ſe eſſe debitos aut illicitos, antequam per legem tales fiant. Nec eſt, quod aliquem moveat illa dubitatio; ſi omnis actuum humanorum moralitas à lege dependet, annon DEUS potuerit legem naturæ ita formare, ut contraria forent præcepta illis, quæ jam ſunt. v. g. ut inter officia hominis mutua eſſet occidere, furari, mœchari, calumniari; inter vetita autem, gratum animum exhibere, pacta ſervare, mutuum reddere, & ſimilia. Heic etſi ſupervacuum ac petulans videatur, quærere quid DEUS facere potuerit, cum conſtet quid fecerit: tamen, ſi cui etiam vana convellere cordi ſit, facile reponere poteſt, illam dubitationem non obſcure contradictionem involvere. Nam etſi nulla neceſſitas DEUM adegerit, ut omnino hominem crearet; (valde enim jejune de potentia DEI ſentiunt, qui putant, ipſius gloriam in obſcuro fuiſſe hæſuram, ſi terricolas nunquam condidiſſet. vid. *Jobi* XXXVII. 7.) tamen poſtquam ipſum deſtinaſſet creare animal rationale ac ſociale, non poterat non lex naturalis ipſi congruere, non ex neceſſitate abſoluta, ſed hypothetica. Si enim is ad contraria officia fuiſſet adſtrictus, non ſociale animal, ſed alia feri & horridi ſpecies animantis fuiſſet producta. Quo tamen non obſtante firmum manet, ante omnem legem quosvis actus eſſe indifferentes. Nam eo ipſo, dum DEUS decrevit creare hominem, i. e. tale animal, cui non omnes actus deberent eſſe indifferentes, legem quoq; ſimul eidem conſtituit. Sed neq; exinde, quod omnes actus in ſe ante legem indifferentes aſſerimus, conſequitur; DEUM ſi voluiſſet, potuiſſe conſtituere, ut blaſphemiis aut contemtu coleretur. Nam creatura rationalis, i. e. cui DEUS indidit facultatem res uti ſunt adprehenden-

hendendi, non potest DEUM aliter concipere, quam non solum infinita quadam eminentia, sed & summo in ipsam imperio præditum. Secus enim inane idolum, & quidvis potius, quam DEUM conciperet. Jam autem aperte implicat; idem concipere tanquam eminentissimum simul, & abjectum; quod mihi imperat, tanquam cui possim recte insultare; exercere aliquid tanquam signum æstimandi eminentiam divinæ naturæ, & divini imperij, quod directe, & per se contrarium hujus notat. Quando igitur DEUM talia lege sancire non posse dicitur, id non plus ipsius omnipotentiæ detrahit, quam quod mori, mentiri, efficere, ut quæ facta sunt fiant infecta, nequit. Est præterea & hoc monendum, si definitio juris naturalis isti fundamento de necessaria honestate, & turpitudine quorundam actuum superstruatur, eam non posse non fieri obscuram, & velut in circulum revolvi. Id quod *Grotianam* definitionem perpendenti sat manifestum est.

§. 5. Qui juris naturalis prototypum in ipso DEO investigant, in duas partes discedunt. Alij enim primum velut fontem ipsius in voluntate divina collocant; quæ cum sit summe libera, exinde concludunt, abs DEO legem naturæ posse mutari, imo contrarium ejus præcipi, quemadmodum in legibus positivis fieri solet. Alij vero in sanctitate & justitia DEI essentiali illud fundari adserunt, sic ut jus naturæ istam velut ἐκτύπωμα aliquod exprimat. Atq; hinc quoq; immutabilitatem juris naturalis provenire, quod justitia ac sanctitas DEI utiq; omnem alterationem atq; mutationem respuat. Nobis circa priorem sententiam monendum videtur, in voluntate divina quidem positum fuisse, tale animal, cui lex naturæ congrueret, producere, vel non. Sed jam postquam à DEO creatus est homo, animal quod citra observationem legis naturalis salvum esse nequit; inde hautquidquam fas est credere, eundem velle legem naturæ tollere aut immutare, quamdiu naturæ humanæ nullam mutationem infert. Adeoq; posita humanæ naturæ constantia, etsi ex beneplacito divino illa ab initio sic formata fuerit, lex naturæ firma, & immota persistit: secus atq; illæ leges, quæ ita abs divina voluntate dependent, ut abs hominum conditione in universum ita necessario desiderari non videantur. Præterea per hanc sententiam Deus quidem autor legis naturalis constituitur, de quo

nemini sano dubitare licet: verum illud adhuc in obscuro manet, unde demum voluntas ista divina sit cognoscenda, & quo indicio constare possit, hoc vel illud sub lege naturali DEUM voluisse comprehendere. Atq; idem incommodum etiam posteriorem sententiam comitatur. Nam etsi nemo tam impius sit futurus, qui adserere audeat, legem naturalem continere aliquid in se sanctitati, & justitiæ divinæ repugnans: difficile tamen erit probatu, legem naturalem ita ad sanctitatem & justitiam divinam esse expressam, ut quo modo sese DEUS erga creaturas suas, & peculiariter adversus homines gerit, taliter etiam sese homines invicem, jubente naturali lege, gerere debeant. Neq; enim adparet, quomodo jus, inter æquales natura valiturum, exprimi potuerit ex eminentissimo illo jure, quo creator erga creaturam suam utitur: i. e. quomodo lex, mutuam hominibus obligationem afferens, possit esse specimen potestatis divinæ, quæ nulla lege, nullaq; obligatione coerceri apta est. Quæ enim ex Scripturis sacris adferuntur, quod homo ad imaginem DEI sit conditus, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amissam fatentur, legis naturalis sensum in homine remansisse agnoscunt. Inter homines sanctum solemus vocare, qui crassioribus sese vitiis abstinet, & officij est observans. Ad isthunc modum quis sanctitatem DEI conceperit? Justus inter homines habetur, cui cordi est neminem lædere, suum cuiq; tribuere. Ast DEO utiq; jus est, quod creavit destruendi, etiam cum aliquo doloris sensu. Neq; vero DEUS ulli hominum debere quidquam potest, ut eo negato injuriam fecisse dici queat. Si quid mortalibus promisit, id servat, non quod istis ex promisso jus adversus DEUM quæsitum sit; sed quia magnitudine & bonitate ejus indigum foret, jubere aliquem frustra ab ipso quid sperare. Qui enim quod promisit non servat, is vel facultate præstandi deficitur, vel ex levitate aut malitia bene conceptum propositum post deserit, vel tempore promissi facti conditionem rerum, quæ tempore præstandi promissi est, ignoravit. Quæ omnia cum imperfectione sunt conjuncta. Unde promissa sua non potest non DEUS servare, homo non debet non servare. Et humanum promissum cadit in debitum: DEI promissa ex mera gratia præstantur. Quas regulas justitia DEI vindicativa observet, supra nostrum

strum est captum. Saltem hoc constat, eandem non usq; quaq; vestigia fori humani premere. Nec omnino absurde *Aristoteles Nic.* X. c. 8. πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν τοῖς Θεοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους; ὑπομένοντας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύοντας, ὅτι καλόν. ἢ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν; ἄτοπον δ' εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον. αἱ δὲ σώφρονες τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας; διεξιοῦσι δὲ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεοῖς. *Quales actiones diis attribuere debemus? justas ne? Sed ridiculi sane viderentur, si commercia facerent, & deposita redderent, atq; alia hujusmodi inter se contraherent. Nunquid fortes, ut formidolosa sustineant, periclitenturq;, quia honestum sit? An liberales? Sed cui dabunt? absurdum quippe, si etiam ipsis nummum, aut tale quidpiam adesse dicamus. Nam si temperantes eos esse asseruerimus, quidnam ejusmodi essent? quod enim pravas cupiditates non habeant, molesta atq; invidiosa laus est. Si demum omnia percurramus, quæ ad actiones attinent, parva & indigna diis videbuntur.* Cæterum exinde quod commune Deo cum hominibus jus non videatur admittendum, facile responsio patet ab illa exempla, ex quibus aliqui colligere volunt, quasi Deus de lege naturæ dispensaverit, dum Abrahamum jussit mactare filium, Israelitas subducere Ægyptiis vasa aurea & argentea. Deo quippe tanquam supremo omnium domino longe eminentius est jus in suas creaturas, quam homini in hominem natura sibi æqualem. Igitur proprie non est dispensatio de lege naturæ, quando homo per expressum Dei mandatum exsequitur jus Dei in homines, tanquam nudum ipsius instrumentum. Conf. *Grotius* l. I. c. I. §. 10. Ubi arbitror, neminem fore tam simplicem, qui crediderit, quando objectum fuerit mutatum aut circumstantiis variatum, in lege accidisse aliquam mutationem. Nam quod creditum creditor debitori acceptum retulit, non amplius comprehenditur sub illa lege: creditum est restituendum; quia creditum esse desiit. In illo autem exemplo, quando deponentis bona fisco addicuntur, neq; lex, neq; objectum legis mutatur. Lex enim ita proprie se habet: depositarius rem acceptam debet restituere ei, qui rem suam deposuit, aut qui in ejus jus successit. Sic igitur hæc lex non pertinet ad furem, quia res deposita non est ipsius: neq; ad deportatum, quia in dominium ejus fiscus successit.

§. 6. Sed neq; argumenta *Autoris de principiis justi & decori* p. 254. id videntur efficere, ut *jus naturale* duplex statuamus, *divinum & humanum, quod stante hoc mundi ordine coincidat*. Cum enim omni juri sive legi insit obligatio, quæ extrinsecum aliquod & superius principium præsupponit; non adparet, quomodo citra absurditatem ista Deo possit attribui. Sicuti & valde ἀκύρως dicitur; *DEUM à se ipso; aut à sua essentia obligari.* Neq; vero ex *Roman.* I. 32. exsculpseris, tale jus in Deo dari. Nam cum gentes intelligere ex rationis dictamine legem naturæ potuerint, proximum erat eos intellexisse, Deum legislatorem non passurum eam impune violari. Igitur ex violata lege naturæ DEO quidem jus nascitur, (si ita loqui fas) ad exigendam pœnam; seu Deus posito peccato recte comminationem suam in effectum deducit. At quis exinde juri, i. e. legi Deum obnoxium concluserit? Sed & ambigue dicitur, *supremum jus DEI in creaturas ratione naturali innotescere iis principiis, quæ inter homines juris & æquitatis naturalis fundamenta faciunt.* Si enim hic sensus est; Deum multis in rebus eo cum hominibus modo procedere, quo ipsos mortales inter sese vult agere, nemo contradixerit. vid. *Lucæ* VI. 35. Sic Deus per legem naturalem hominibus promissa servare injunxit, idem promissa ipsis facta firmiter servaturus. *Rom.* III. 4. *Ebr.* VI. 17. 18. Ab humanis judicibus innocentem damnari vetat, ipse similiter facturus. 2. *Paralip.* XIX. 7. *Rom.* II. 2. Ast si hoc asseritur, Deo non plus juris esse in creaturas, quam hominibus inter se adhibere concessum; clarioribus argumentis opus est, ut credamus, domino eminentissimo non plus esse juris in servum, quam servo in conservum natura æqualem: seu, ut *Grotii* terminis utar, *jus rectorium & æquatorium* examussim coincidere. Sed nec citra animadversionem præteriri debet, quod *idem Autor* p. m. 52. asserit, *Deum debere necessario leges naturales tanquam justas æstimare, posito & constituto ordine in hoc universo, qualem jam esse quorumvis oculis ingeritur: & non posse non quicquid ab iis deflectit, tanquam iniquum aut indecorum agnoscere.* Nam sine dubio imperiosa ista vocabula, *DEUS debet necessario*, majestati omnipotentis legislatoris sunt incongrua. Ac nulla heic deprehenditur necessitas, nisi quæ ex divino beneplacito originem duxit. Neq; ratio ab ipso subjuncta illam thesin satis adstruit, *quod omnes res,*

quas

quas cogitatione nobis imaginari possumus, semper quandam σχέσιν seu relationem habeant, natam ex intrinseca rei natura, quæ à re, salva ratione, separari non potest. Illam quippe naturam, una cum adhærente relatione, res non ex se, verum ex Creatoris arbitrio habent; cui suæ voluntatis placitum lex proprie dicta esse nequit. Sic quod inter homines beneficium ad referendam gratiam obstringat; quod pactorum violatio, inhumanitas, superbia, contumelia licitæ nunquam esse possint; exinde est, quod Deus homini sociabilem naturam assignaverit; qua salva, quæ ad eandem quadrant honesta, quæ discrepant, illicita & turpia erunt. Id quod neq; commune Deo cum hominibus jus, neq; habitudinem aliquam seu σχέσιν rerum, quæ abs divina dispositione non dependeat, infert.

§. 7. Qui jus naturale omnium hominum, aut gentium, aut saltem plerarumq;, & cultiorum consensui superstruunt, secuti videntur autorem *Aristotelem Nicom.* V. c. 10. ubi δίκαιον φυσικὸν, *justum naturale* vocat, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή, *quod ubiq; eandem vim habet, & non quia ita videtur, vel minime.* Qui etiam *Rhetor.* l. 1. c. 13. dicit: ἔστι γὰρ, ὃ μαντεύονταί τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, μηδὲ συνθήκη. *Est enim quoddam, quod augurantur aut profitentur omnes, natura commune justum & injustum, etiamsi nulla societas invicem sit, nullaq; pactio. Cicero Tuscul. quæst.* l. 1. *Omni in re consensio omnium gentium lex naturæ putanda est.* Enimvero præterquam quod modus hic jus naturæ probandi sit à posteriori, & ex quo nondum constet, quare jure naturæ ita sit dispositum; idem etiam revera est lubricus, & infinitis ambagibus implicitus. Ad consensum universi generis humani provocare, ideo *Hobbesio de Cive* c. 2. §. 1. incongruum videtur, quia alias homini ratione actu utenti impossibile foret contra legem naturæ peccare; quippe cum ipso, qui utiq; generis humani pars est, in diversum abeunte, consensus humani generis jam sit mancus. Dein quia iniquum sit, naturæ leges ab eorum consensu recipere, qui eas violant sæpius, quam observant. Nec felicius ad *omnium gentium* consensum provocatur. Cui enim omnium populorum tam antiquorum quam recentium vocabula, nedum mores & instituta sunt cognita? Quin nec res succedet, si dicamus, moratiorum populo-

pulorum consensum sufficere; barbarorum nullam habendam rationem. Nam quæ gens, cui aliqua seipsam conservandi ratio constat, ultro sese barbaram agnoscet? aut quæ tantum sibi tribuet, ut ad suos mores reliquas omnes exigi postulet; quæ ab istis discrepaverit, eam barbaram declaret? Quondam Græculorum arrogantia reliquos omnes tanquam barbaros despiciebat. In eum fastum dein Romani succedebant. Hodie pauci quidam populi Europæ id nobis sumsimus, ut cultura morum reliquis superiores nos feramus. Ast dantur ex adverso populi, qui sese nobis longe præferunt. Jamdudum à Chinensibus Europæis unus duntaxat oculus relictus, cæteri cœcitatis damnati. Nec desunt, qui literas, quibus nos excolendis tantam operam impendimus, cavillantur, velut subsidium nostræ hebetudinis; cum quorundam aliorum ingenia, citra cultum literarum, naturali bonitate enitescant. Neq; semper literæ bonos mores sortiuntur comites. Sed & quædam nationes operoso adparatu inanium aut superfluarum rerum vehementer sibi placent, despectis iis, quibus simplicior vita degitur. Atqui sæpe apud hos, quam illos, major morum innocentia. Adposite *Justinus* l.2.c.2. de Scythis: *admirabile videtur, hoc illis naturam dare, quod Græci longa sapientium doctrina, præceptisq; philosophorum consequi nequeunt; cultosq; mores inculta barbarie collatione superari. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quam in his cognitio virtutis.* Non pauca quoq; occurrunt apud *Sextum Empiricum Pyrrhon. hypotyp.* l.2.c.5. quæ huc adplicari possint.

§. 8. Quanquam autem usus multorum populorum efficacius paulo videatur allegari ad ostendendum, aliquid esse licitum, quam jure naturæ præceptum: tamen ut ne illud quidem semper tuto liceat concludere, faciunt instituta discrepantia aut contraria celebrium populorum. Sic ut non male adplicari heic possit illud Socratis apud *Platonem Alcibiade I.* οὐκ εἰς σπουδαίους γε διδασκάλους καταφεύγεις, εἰς τοὺς πολλοὺς ἀναφέρων. *Non ad probatos confugis præceptores, cum ad vulgus te refers.* Scilicet uti est apud *Plutarchum Themistocle*: νόμοι διαφέρουσιν ἀνθρώπων, ἄλλα δ' ἄλλοις καλά. *leges mortalibus discrepantes sunt, alijs alia honesta.* Et apud *Tacitum Hist.* 3. *Utq; exercitu vario linguis, moribus, cui cives, socij, externi interessent, diversæ cupidines, & aliud cuiq; fas, nec quidquam illici-*

illicitum. Speciminis loco isthæc sunto. *Aristot. Nicom.* 7. c. 6. tradit, *quasdam efferatas circa Pontum nationes sibi invicem infantes ad epulandum mutuare.* quas ipse paulo post vocat ἀλογίστους, θηριώδεις, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, *irrationabiles, ferinos, & solo sensu viventes.* *Eusebius de præparat. Evangel.* l. 1. c. 3. dum fœdos mores per doctrinam Evangelij correctos recenset, inter alia enumerat Persarum concubitus cum matribus & filiabus, esum carnis humanæ, & jugulationem liberorum ex prætextu religionis apud Scythas; & quod Massagetæ, ac Derbices propinquos senio confectos jugulaverint, & epulati sint; Tibareni seniores præcipitarint; Hircani alitibus, Caspij canibus mortuos projecerint devorandos. Quo referuntur pervigilia fœda, adulteriis stuprisq́ mixta, in honorem deorum, victimæq́; humanæ. *Idem* l. 6. c. 8. ex Bardesane Syro: *Apud Getulos lex est, ut fœminæ quibuscunq́ velint misceantur, ac præcipue advenis, nec ideo à maritis accusentur, aut adulteræ vocentur. Idem in Bactris obtinebat. Contra apud Arabes adulteræ omnes interimuntur, & suspectæ solummodo puniuntur. In Parthia & Armenia, qui uxorem, aut filium, aut filiam, aut cælibem fratrem, aut innuptam sororem interfecerit, nec accusatur quidem; lege namq́ ita sancitum est. In Atrijs qui aliquid vel minimum furatus est, lapidibus obruitur. In Bactris qui pauca furatur, sputis dedecoratur. Græcorum sapientes speciosos pueros sequi non verentur. Multi apud Britannos unam uxorem habent, apud Parthos contra multæ fœminæ unum maritum. Sextus Empiricus Pyrrh. Hypotyp.* l. 3. c. 24. ut ostenderet circa turpia & honesta nihil certi esse, magnam ejusmodi repugnantium institutorum cumulat farraginem. Ubi tamen in ipso limine graviter impingit, dum ait: παρ' ἡμῖν μὲν αἰσχρὸν, μᾶλλον δὲ καὶ παράνομον νενόμισται τὸ τῆς ἀρρενομιξίας· παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὥς φασιν, οὐκ αἰσχρὸν, ἀλλ' ὡς ἕν τι τῶν συνήθων. *Apud nos quidem turpe, imo vero etiam nefarium habetur mascula Venere uti: apud Germanos autem, ut fertur, turpe non est, sed unum ex ijs, quæ usu recepta sunt.* Nam eousq́; quidem ei vitio dediti erant Græci, ut *Plato de* LL. l. 8. aliquot rationibus opus judicet ad ostendendum, fieri posse, ut per leges id coerceatur. Neq́; solos Bœotios ab ea labe immunes fuisse, arguere videtur *Cornel. Nepos Epaminonda.* c. 4. ni forte posterioribus seculis apud Thebanos id exolevit, quod innuere videntur sequentia verba; *Quin etiam apud*

 Theba-

Thebanos olim hoc turpe habitum non fuisse dicitur. Sed quod de Germanis subjungit, id adeo inficetum est mendacium, ut mirum sit, quomodo illud in mentem venire potuerit ulli, qui vel minimam notitiam istius nationis habuerit. Addit; Cynicos philosophos, & Zenonem Citticum, & Cleanthem, & Chrysippum ἀῤῥενομιξίαν indifferentem habuisse. Quosdam Indorum publice cum uxoribus congredi turpe non judicare. Mulieres corpus prostituere apud multos ex Ægyptijs etiam honoratum; & quasdam apud illos puellas ante nuptias dotem ex arte meretricia quærere, deinde nubere. Quin Stoicos dicere, à ratione non abhorrere cum meretrice congredi, aut quæstu à meretrice facto aliquem sustentare vitam. Persas cum matribus, Ægyptios cum sororibus matrimonia contrahere. Quorum prius Cittieus Zeno à ratione non alienum dixerat. (Add. *Idem* d. l. c. 25. ubi quidem dicto Zenonis ad impudentiam nihil addi potest.) Chrysippum permittere patrem ex filia, matrem ex filio, & fratrem ex sorore liberos procreare. Platonem uxorum communionem admittere. Multis barbaris receptum carnibus humanis vesci; quod ipsi quoq; Stoici adprobaverint. Apud multos adulteria pro re indifferente haberi. Scythas Dianæ hospites immolare. Eosdem parentes sexaginta annos prætergressos jugulare. Solonis lege permissum unicuiq; apud Athenienses filium necare. Apud Romanos gladiatores perpetrato homicidio etiam honore affici. Apud Lacedæmonios punitos fures non quod furati, sed quod deprehensi sint. Amazones, si quos parerent mares, claudos reddidisse, ut nullum forti viro dignum facinus edere possent. Multa deinde subnectit de diversis opinionibus circa Deos, de diversitate rituum sacrorum, de sepeliendi more, de morte. Pertinet quoq; huc luculentus locus *Philonis Judæi de temulentia: Illa quoq; deterrent, ne temere credamus incertis, quæ pene per totum orbem diffusa sunt, communem tum Græcis, tum barbaris in judicando lapsum inducentia. quænam? institutiones ab ætate tenera, consuetudines patriæ, leges antiquæ, ex quibus universis in nullo consentiunt omnes, sed per singulas regiones, gentes, civitates, vicos deniq; ac domos, saltem viri discrepant à mulierculis, & pueri à cæteris. Nam quæ nobis turpia videntur, illis honesta: quæ decentia, illis indecora. Equidem non miror, si miscellanea confusaq; turba, morum legumq; utcunq; inductarum*

starum serva, ab incunabulis obedire his haut secus ac dominis atq; tyrannis assueta, & animam contusa colaphis, nihil magnum ac virile valens sapere, credit acceptis semel majorum traditionibus; & mentem sinens inexercitatam, sine scrutatione ac examine vel affirmat vel negat. Philosophos miror, quorum plerique simulantes se venari manifestam in rebus certitudinem, catervatim divisi decernunt dissona, interdum etiam contraria propemodum de omnibus magnis parvisq;.

§. 9. Sed & aliud incommodum comitatur sententiam illam de eruendo jure naturali ex moribus gentium; quod nulla videatur inveniri natio, quæ nudo jure naturæ regatur; sed quælibet leges scriptas aut non scriptas eidem habeat superadditas, quibus utitur, quando ipsi cives inter se negotij quid habent. Quin & sæpe ipsa gentium inter se negotia ex jure civili, utriq; communi, aut jure naturali, sed multis positivis additamentis velut vestito, definiuntur. Unde non ita facile est perspicere, quid illæ nationes pro naturali, quid pro positivo & civili jure habuerint. Quid quod sæpe inolita diu consuetudo naturalis rationis faciem mentitur? Quam in rem facit illud ap. *Herodot. Thalia. Darius accitos Græcos, qui in sua ditione erant, percontatur, quanta pecunia vellent defunctis parentibus, juxta Indorum aliquot morem, vesci; hi negabant se ulla pecunia ad hoc posse induci: rogavit dein pariter Indos, quantum acciperent, ut patres defunctos ipsi juxta Græcorem morem comburerent, nec postea comederent: qui vehementer reclamantes, meliora ipsum ominari jubebant.* Quin & tantam vim habet ab infantia alicui opinioni esse innutritum, ut licet illa falsa sit, vix unquam tamen de eadem dubitare in mentem veniat iis saltem, queis intra vulgarem sortem est ingenij perspicacia. *Aristoteles problemat. sect.* 18. *quæst.* 6. ὅσα δὲ ἂν τινες ἐξ ἀρχῆς ἕλωνται, καὶ οἷς ἂν συνεθισθῶσιν, οὐδὲ κρίνειν δύνανται τὰ βελτίω. διέφθαρται γὰρ ἡ διάνοια διὰ φαύλας προαιρέσεις. *Quæ principio aliqui sibi delegerint, quibusq; insueverint, in iis ne judicare quidem possunt, quidnam melius sit: animus enim eorum jam corruptus est propter pravas præsumtiones. Philo Judæus de Abrahamo: Inveterata consuetudo plerumq; tantum potest, quantum natura.* Et ad maximam partem mortalium adplicari potest illud *Sexti Empirici Pyrrhon. hypotyp.* l. 3. c. 24. ἕπεται δὲ ἀδοξάστως τῇ βιωτικῇ τηρήσει. *Sequitur citra ullam opinionem vitæ communis observationem.* Quo referre possis

illud Apoſtoli 1. *Corinth.* XI. 14. Et aliquo modo illud *Platonis* de LL. l. 7. ex aſſuetudine eſſe, quod ſiniſtra manu minus habili quam dextra utamur, cum natura fere ad utramq; partem æque ſe habeat. Etſi hautquidquam adſuetudini eas vires tribuamus, ut rationis judicium eousq; detorquere ac depravare queat, quo ipſi impoſſibile ſit veritatem circa leges naturales perſpicere. Add. *Seldenus de* J. N. & G. l. 1. c. 6.

§. 10. Cæterum iſta legum atq; morum apud diverſas gentes diſcrepantia ſine dubio etiam aliquibus anſam dedit aſſerendi; nullum jus naturale dari, atq; omne jus ex utilitate ſingularum civitatium promanaſſe, eaq; unice metiendum eſſe. Sic enim *Horatius ferm.* l. 1. *ſat.* 3. *Utilitas juſti prope mater & æqui. Jura inventa metu injuſti fateare neceſſe eſt, Tempora ſi faſtosq; velis evolvere mundi. Nec natura poteſt juſto ſecernere iniquum, Dividit ut bona diverſis, fugienda petendis.* Late quondam ſuper hac re diſputaverat Carneades, cujus argumenta contraxit *Lactantius div. inſtit.* l. 5. c. 16. *Jura ſibi homines pro utilitate ſanxiſſe, ſcilicet varia pro moribus; & apud eosdem pro temporibus ſæpe mutata; jus autem naturale eſſe nullum. Omnes & homines, & alias animantes ad utilitates ſuas natura ducente ferri; proinde aut nullam eſſe juſtitiam; aut ſi ſit aliqua, ſummam eſſe ſtultitiam; quoniam ſibi noceret, alienis commodis conſulens. Omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoq; ipſis, qui totius orbis potirentur, ſi juſti velint eſſe, hoc eſt, ſi aliena reſtituant, ad caſas eſſe redeundum.* Add. *Grotij prolegomena ad libr. de* J. B. & P. Ad iſthæc diſſolvenda conveniens erit præmittere illud *Ciceronis Offic.* 2. *In hoc verbo,* (utilis,) *lapſa conſuetudo flexit de via, ſenſimq; eo deducta eſt, ut ab honeſto utile ſecerneret, & conſtitueret honeſtum aliquid, quod utile non eſſet, & utile, quod non honeſtum. Qua nulla pernicies major hominum vitæ potuit afferri.* Et quod *Idem Off.* l. 3. tradit. *Socratem ſolitum exſecrari eos, qui primum hæc natura cohærentia opinione diſtraxiſſent.* Scilicet impoſuerunt iſti imperitioribus ambiguo utilitatis vocabulo, quæ duplex eſt, prout ex diverſo principio æſtimatur. Aliud enim utile videtur affectuum male compoſitorum pravo judicio, qui præſentibus fere, ac cito tranſituris commodis imminent, de futuro parum ſoliciti. Aliud ſana ratio utile judicat, quæ non tantum ante pedes poſita conſiderat, ſed & quid in futurum ſit inde emerſurum perpendit. Cui adeo id demum

vere

vere est utile, quod in universum tale est, & ad diuturnitatem facit: nequaquam autem adpetendum judicatur, momentaneo commodo frui, quod magnum malorum agmen post sese est tracturum. Quemadmodum maligna valde est voluptas, inter febriles ardores gelida sese ingurgitare, mox acerbissimis ideo doloribus excruciari. Facit quoq; huc illud *Ciceronis Off.* I. *Inter hominem & belluam hoc maxime interest, quod hæc tantum, quantum sensu movetur, ad id solum, quod adest, quodq́; præsens est, se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum aut futurum: homo autem, qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia & causas rerum videt, earumq́; progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, rebusq́; præsentibus adjungit, atq́; annectit futuras, facile totius vitæ cursum videt, ad eamq́; degendam præparat res necessarias.* Ergo tantum abest, ut etiam civilia jura intuitu spuriæ istius & momentaneæ utilitatis sint constituta, ut vel præcipuus harum finis sit, ne cives ista utilitate suas actiones metiantur. Si quis enim omnia ad proprium duntaxat commodum referre, citra respectum ad alios homines, velit, cum cæteris quoq; eandem detur viam insistere, non poterit non inde emergere summa rerum confusio, & quoddam velut bellum omnium in omnes; quo statu nihil homini inutilius, nihil inconvenientius. Neq; vero mortalibus licet aliquam utilitatem fingere, quæ non in universum valere queat; cum nemini per naturam hoc privilegij concessum sit, ut, quo is jure in alios utitur, idem alij adversus ipsum non vicissim exerceant. Inde frustra credis, utile tibi esse, aliorum labore parta clam aut per vim eripere; cum alij & resistere, & pari adversus te licentia uti possint. Aut expedire tibi datam fidem fallere, cum tua in teipsum exempla redire queant. *Isocrates Areopagitico: Qui fidem contractuum violarent, eos pauperibus censebant plus nocere, quam opulentis. Hos enim, si desinerent clientelas sibi adsciscere, parvis reditibus spoliatum iri: illos, si deessent, qui opem ferrent, extrema inopia laboraturos. Idem orat. de pace,* fundamentum consiliorum suorum in eo collocat, ut civibus suis persuasum sit, τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφελιμωτέραν καὶ κερδαλεωτέραν εἶναι τῆς πολυπραγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας. *plus utilitatis & lucri esse in tranquillitate quam in conatu supervacaneo multarum rerum: & justitiam*

præstare injuriæ, suarumq; rerum curam appetitioni alienarum. Neq; etiam est, quod quis suæ potentiæ tantum tribuat, ut sibi ab aliis paria reponi non posse credat. Omnis quippe potentia ex conjunctione cum aliis hominibus resultat, quos sola vi nequidquam continueris. Igitur si omnia licet utilitate illa spuria metiri, etiam potentissimi cujusq; salus toties in lubrico versatur, quoties ulli utile videtur ipsum perire. Adeoq; non justitia, sed injustitia revera est summa stultitia, quæ neq; in universum, neq; ad diuturnitatem prodest, etiam si cui malitia sua aliquantisper succedere videatur; & ipsam salutem hominis, quæ societate continetur, it eversum. Idq; non in singulos duntaxat homines, sed & in integras civitates congruit, quarum nulla hactenus tam copiosa aut firma extitit, ut aliarum amicitia non indiguerit, nec saltem à pluribus conjunctis lædi potuerit. *Quintilianus declam.* 255. *Nunquam prodest malum exemplum: etiamsi in præsenti occasione quadam delectat, in futurum tamen altius nocet. Demosthenes Olynth.* 2. οὐκ ἔστιν ἀδικοῦντα, καὶ ἐπιορκοῦντα, καὶ ψευδόμενον δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι. *Non fieri potest, ut per injurias, & perjuria, & mendacia stabilis potentia comparetur.* Conspirant cum hisce, quæ quondam circa justitiam Epicurus tradebat, teste *Gassendo philos. Epicuri syntag. part.* 3. *cap.* 24. & 25. *Justitia non modo nunquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum vi sua, atq; natura, quod tranquillet animos; tum spe nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret. Cujus in mente injustitia consedit, hoc ipso quod adest, non potest non turbulenta fieri: etsi vero molita quidpiam est, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore semper occultum. Cumq; justitia ad commune bonum sit excogitata, necesse est, jus seu justum, quod spectat, tale quidpiam sit, quod sit omnibus & singulis, qui participes sunt societatis, bonum. Et quia unusquisq; id, quod sibi est bonum, natura duce expetit, necesse est id, quod est jus seu justum quidpiam, secundum naturam sit, ac naturale ideo dicatur. Quod nihil aliud est, quam tessera utilitatis, seu ea, conspirantibus votis proposita utilitas, ut homines ad invicem neq; lædant, neq; lædantur, atq; adeo secure degant: quod ut bonum & utile est, ita quisq; natura duce expetit.* Etsi quæ post de utilitate apud diversos diversa, & inde justo variabili subnectuntur, non de jure naturali, sed civili duntaxat possint admitti. Breviter *Diodorus Siculus* l. XXV. *ecloz.* I. *Epicurus in libro, quem*

ratas

ratas doctrinus inscripsit, vitam cum justitia conjunctam perturbatione vacare pronunciat: injustam vero perturbatione quam plurima refertam esse. Porro quantopere à communi velut sensu abhorreat, omnes actiones ex utilitate, justitiæ contradistincta, metiri, nemini non constat. Adposite nihili alias Sophista Protagoras apud *Platonem Protagora: In ceteris facultatibus, si quis se jactet, puta quod tibicen optimus sit, cum tamen in eo ipse sit rudis, audientes hunc aut rident, aut ei indignantur. Propinqui vero ut insanum admonent, & increpant. Contra vero in justitia accidit. Nam licet sciant aliqui quempiam injustum esse, tamen si ille hoc coram nescientibus fateatur, insanire eum existimant, neq; patefaciendam censent iniquitatem, imo semper, sive ea præditus sit, sive non, iustitiam ostentandam: eum vero qui non simulat justitiam delirare, tanquam oporteat unumquemq; ... illius participem esse, aut ex hominum cœtu exterminari.* Quintilianus ...at. l. 3. c. 8. *Nec enim quisquam tam malus est, ut malus videri velit.* ...ivina providentia tam pestilentis dogmatis assertores ipso ...tis arguit. Ut ex infinitis exemplis unum duntaxat aut alte... ...igamus; Lysander ille *homo versutus, & pleraq; fraudibus mi... ...in sola ponens utilitate; qui veritatem mendacio nihilo meliorem ... utriusq; pretium & dignitatem usu definiebat; qui pueros talis, ...ramentis decipi debere* jactavit; uti est apud *Plutarchum Lacon.* ... an firmiori fundamento fortunas suas superstruxit, quam si ...d veritatem & honestatem retulisset? vid. *Cornel. Nepos Lysan.* Sic Agesilaus, qui alias in omni sermone *justitiam* decernebat ...*principem virtutum, quippe cum fortitudinis, si adsit justitia, nullus* ...*us*; factum Phœbidæ, Cadmæam occupantis defendit hoc colore: ...ῖν τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, εἴτι χρήσιμον ἔχει σκοπεῖν. τὰ γὰρ συμφέροντα τῇ λακεδαίμονι καλῶς ἔχειν αὐτοματίζεσθαι, κἂν μηδεὶς κελεύσῃ. *Ipsum factum, quatenus ex usu foret, spectandum. Nam quæ essent è republica Lacedæmoniorum, ea, ut nemo mandet, debere ultro fieri.* Verum an non id ipsum factum occasionem præbuit, ut Spartani imperio Græciæ exciderent?

§. II. His positis facilem habent, quæ objiciuntur, argumenta solutionem. Inepta est conclusio; *civitates sibi diversa jura statuerunt pro ratione utilitatis*, ergo non datur jus naturale & perpetuum. Omnia quippe jura civilia saltem præcipua legis naturalis capita, quibus salus

gene-

§. 6. Sed neq; argumenta *Autoris de principijs justi & decori* p. 254. id videntur efficere, ut *jus naturale* duplex statuamus, *divinum & humanum, quod stante hoc mundi ordine coincidat*. Cum enim omni juri sive legi insit obligatio, quæ extrinsecum aliquod & superius principium præsupponit; non adparet, quomodo citra absurditatem ista Deo possit attribui. Sicuti & valde ἀκύρως dicitur; *DEUM à se ipso; aut à sua essentia obligari*. Neq; vero ex *Roman.* I. 32. exsculpseris, tale jus in Deo dari. Nam cum gentes intelligere ex rationis dictamine legem naturæ potuerint, proximum erat eos intellexisse, Deum legislatorem non passurum eam impune violari. Igitur ex violata lege naturæ DEO quidem jus nascitur, (si ita loqui fas) ad exigendam pœnam; seu Deus posito peccato recte comminationem suam in effectum deducit. At quis exinde juri, i. e. legi Deum obnoxium concluserit? Sed & ambigue dicitur, *supremum jus DEI in creaturas ratione naturali innotescere ijs principijs, quæ inter homines juris & æquitatis naturalis fundamenta faciunt*. Si enim hic sensus est; Deum multis in rebus eo cum hominibus modo procedere, quo ipsos mortales inter sese vult agere, nemo contradixerit. vid. *Lucæ* VI. 35. Sic Deus per legem naturalem hominibus promissa servare injunxit, idem promissa ipsis facta firmiter servaturus. *Rom.* III. 4. *Ebr.* VI. 17. 18. Ab humanis judicibus innocentem damnari vetat, ipse similiter facturus. 2. *Paralip.* XIX. 7. *Rom.* II. 2. Ast si hoc asseritur, Deo non plus juris esse in creaturas, quam hominibus inter se adhibere concessum; clarioribus argumentis opus est, ut credamus, domino eminentissimo non plus esse juris in servum, quam servo in conservum natura æqualem: seu, ut *Grotij* terminis utar, *jus rectorium & æquatorium* examussim coincidere. Sed nec citra animadversionem præteriri debet, quod *idem Autor* p. m. 52. asserit, *Deum debere necessario leges naturales tanquam justas æstimare, posito & constituto ordine in hoc universo, qualem jam esse quorumvis oculis ingeritur: & non posse non quicquid ab ijs deflectit, tanquam iniquum aut indecorum agnoscere.* Nam sine dubio imperiosa ista vocabula, *DEUS debet necessario*, majestati omnipotentis legislatoris sunt incongrua. Ac nulla heic deprehenditur necessitas, nisi quæ ex divino beneplacito originem duxit. Neq; ratio ab ipso subjuncta illam thesin satis adstruit, *quod omnes res,*

quas

quas cogitatione nobis imaginari possumus, semper quandam σχέσιν seu relationem habeant, natam ex intrinseca rei natura, quæ à re, salva ratione, separari non potest. Illam quippe naturam, una cum adhærente relatione, res non ex se, verum ex Creatoris arbitrio habent; cui suæ voluntatis placitum lex proprie dicta esse nequit. Sic quod inter homines beneficium ad referendam gratiam obstringat; quod pactorum violatio, inhumanitas, superbia, contumelia licitæ nunquam esse possint; exinde est, quod DEus homini sociabilem naturam assignaverit; qua salva, quæ ad eandem quadrant honesta, quæ discrepant, illicita & turpia erunt. Id quod neq; commune DEO cum hominibus jus, neq; habitudinem aliquam seu σχέσιν rerum, quæ abs divina dispositione non dependeat, infert.

§. 7. Qui jus naturale omnium hominum, aut gentium, aut saltem plerarumq;, & cultiorum consensui superstruunt, secuti videntur autorem *Aristotelem Nicom.* V. c. 10. ubi δίκαιον φυσικὸν, *justum naturale* vocat, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή, *quod ubiq; eandem vim habet, & non quia ita videtur, vel minime.* Qui etiam *Rhetor.* l. 1. c. 13. dicit: ἔστι γὰρ, ὃ μαντεύονταί τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, μηδὲ συνθήκη. *Est enim quoddam, quod augurantur aut profitentur omnes, natura commune justum & injustum, etiamsi nulla societas invicem sit, nullaq; pactio.* *Cicero Tuscul. quæst.* l. 1. *Omni in re consensio omnium gentium lex naturæ putanda est.* Enimvero præterquam quod modus hic jus naturæ probandi sit à posteriori, & ex quo nondum constet, quare jure naturæ ita sit dispositum; idem etiam revera est lubricus, & infinitis ambagibus implicitus. Ad consensum universi generis humani provocare, ideo *Hobbesio de Cive* c. 2. §. 1. incongruum videtur, quia alias homini ratione actu utenti impossibile foret contra legem naturæ peccare; quippe cum ipso, qui utiq; generis humani pars est, in diversum abeunte, consensus humani generis jam sit mancus. Dein quia iniquum sit, naturæ leges ab eorum consensu recipere, qui eas violant sæpius, quam observant. Nec felicius ad *omnium gentium* consensum provocatur. Cui enim omnium populorum tam antiquorum quam recentium vocabula, nedum mores & instituta sunt cognita? Quin nec res succedet, si dicamus, moratiorum popu-

pulorum consensum sufficere; barbarorum nullam habendam rationem. Nam quæ gens, cui aliqua seipsam conservandi ratio constat, ultro sese barbaram agnoscet? aut quæ tantum sibi tribuet, ut ad suos mores reliquas omnes exigi postulet; quæ ab istis discrepaverit, eam barbaram declaret? Quondam Græculorum arrogantia reliquos omnes tanquam barbaros despiciebat. In eum fastum dein Romani succedebant. Hodie pauci quidam populi Europæ id nobis sumsimus, ut cultura morum reliquis superiores nos feramus. Ast dantur ex adverso populi, qui sese nobis longe præferunt. Jamdudum à Chinensibus Europæis unus duntaxat oculus relictus, cæteri cœcitatis damnati. Nec desunt, qui literas, quibus nos excolendis tantam operam impendimus, cavillantur, velut subsidium nostræ hebetudinis; cum quorundam aliorum ingenia, citra cultum literarum, naturali bonitate enitescant. Neq; semper literæ bonos mores sortiuntur comites. Sed & quædam nationes operoso adparatu inanium aut superfluarum rerum vehementer sibi placent, despectis iis, quibus simplicior vita degitur. Atqui sæpe apud hos, quam illos, major morum innocentia. Adposite *Justinus* l. 2. c. 2. de Scythis: *admirabile videtur, hoc illis naturam dare, quod Græci longa sapientium doctrina, præceptisq; philosophorum consequi nequeunt; cultosq; mores inculta barbarie collatione superari. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quam in his cognitio virtutis.* Non pauca quoq; occurrunt apud *Sextum Empiricum Pyrrhon. hypotyp.* l. 2. c. 5. quæ huc adplicari possint.

§. 8. Quanquam autem usus multorum populorum efficacius paulo videatur allegari ad ostendendum, aliquid esse licitum, quam jure naturæ præceptum: tamen ut ne illud quidem semper tuto liceat concludere, faciunt instituta discrepantia aut contraria celebrium populorum. Sic ut non male adplicari heic possit illud Socratis apud *Platonem Alcibiade* I. οὐκ εἰς σπουδαίους γε διδασκάλους καταφεύγεις, εἰς τοὺς πολλοὺς ἀναφέρων. *Non ad probatos confugis præceptores, cum ad vulgus te refers.* Scilicet uti est apud *Plutarchum Themistocle*: νόμοι διαφέρουσιν ἀνθρώπων, ἄλλα δ' ἄλλοις καλά. *leges mortalibus discrepantes sunt, alijs alia honesta.* Et apud *Tacitum Hist.* 3. *Utq; exercitu vario linguis, moribus, cui cives, socij, externi interessent, diversæ cupidines, & aliud cuiq; fas, nec quidquam illici-*

illicitum. Speciminis loco isthæc sunto. *Aristot. Nicom.* 7. c. 6. tradit, *quasdam efferatas circa Pontum nationes sibi invicem infantes ad epulandum mutuare.* quas ipse paulo post vocat ἀλογίςυς, θηριώδεις, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, *irrationabiles, ferinos, & solo sensu viventes. Eusebius de præparat. Evangel.* l. 1. c. 3. dum fœdos mores per doctrinam Evangelij correctos recenset, inter alia enumerat Persarum concubitus cum matribus & filiabus, esum carnis humanæ, & jugulationem liberorum ex prætextu religionis apud Scythas; & quod Massagetæ, ac Derbices propinquos senio confectos jugulaverint, & epulati sint; Tibareni seniores præcipitarint; Hircani alitibus, Caspij canibus mortuos projecerint devorandos. Quo referuntur pervigilia fœda, adulteriis stuprisq. mixta, in honorem deorum, victimæq; humanæ. *Idem* l. 6. c. 8. ex Bardesane Syro: *Apud Getulos lex est, ut fœminæ quibuscunq; velint misceantur, ac præcipue advenis, nec ideo à maritis accusentur, aut adulteræ vocentur. Idem in Bactris obtinebat. Contra apud Arabes adulteræ omnes interimuntur, & suspectæ solummodo puniuntur. In Parthia & Armenia, qui uxorem, aut filium, aut filiam, aut cælibem fratrem, aut innuptam sororem interfecerit, nec accusatur quidem; lege namq; ita sancitum est. In Atrijs qui aliquid vel minimum furatus est, lapidibus obruitur. In Bactris qui pauca furatur, sputis dedecoratur. Græcorum sapientes speciosos pueros sequi non verentur. Multi apud Britannos unam uxorem habent, apud Parthos contra multæ fœminæ unum maritum. Sextus Empiricus Pyrrh. Hypotyp.* l. 3. c. 24. ut ostenderet circa turpia & honesta nihil certi esse, magnam ejusmodi repugnantium institutorum cumulat farraginem. Ubi tamen in ipso limine graviter impingit, dum ait: παρ' ἡμῖν μὲν αἰσχρὸν, μᾶλλον δὲ καὶ παράνομον νενόμισται τὸ τῆς ἀρρενομιξίας· παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὥς φασιν, οὐκ αἰσχρὸν, ἀλλ' ὡς ἕν τι τῶν συνήθων. *Apud nos quidem turpe, imo vero etiam nefarium habetur mascula Venere uti: apud Germanos autem, ut fertur, turpe non est, sed unum ex ijs, quæ usu recepta sunt.* Nam eousq; quidem ei vitio dediti erant Græci, ut *Plato de* LL. l. 8. aliquot rationibus opus judicet ad ostendendum, fieri posse, ut per leges id coerceatur. Neq; solos Bœotios ab ea labe immunes fuisse, arguere videtur *Cornel. Nepos Epaminonda.* c. 4. ni forte posterioribus seculis apud Thebanos id exolevit, quod innuere videntur sequentia verba; *Quin etiam apud*

 Theba-

Thebanos olim hoc turpe habitum non fuisse dicitur. Sed quod de Germanis subjungit, id adeo inficetum est mendacium, ut mirum sit, quomodo illud in mentem venire potuerit ulli, qui vel minimam notitiam istius nationis habuerit. Addit; Cynicos philosophos, & Zenonem Cittieum, & Cleanthem, & Chrysippum ἀῤῥενομιξίαν indifferentem habuisse. Quosdam Indorum publice cum uxoribus congredi turpe non judicare. Mulieres corpus prostituere apud multos ex Ægyptijs etiam honoratum; & quasdam apud illos puellas ante nuptias dotem ex arte meretricia quærere, deinde nubere. Quin Stoicos dicere, à ratione non abhorrere cum meretrice congredi, aut quæstu à meretrice facto aliquem sustentare vitam. Persas cum matribus, Ægyptios cum sororibus matrimonia contrahere. Quorum prius Cittieus Zeno à ratione non alienum dixerat. (Add. *Idem* d. l. c. 25. ubi quidem dicto Zenonis ad impudentiam nihil addi potest.) Chrysippum permittere patrem ex filia, matrem ex filio, & fratrem ex sorore liberos procreare. Platonem uxorum communionem admittere. Multis barbaris receptum carnibus humanis vesci; quod ipsi quoq; Stoici adprobaverint. Apud multos adulteria pro re indifferente haberi. Scythas Dianæ hospites immolare. Eosdem parentes sexaginta annos prætergressos jugulare. Solonis lege permissum unicuiq; apud Athenienses filium necare. Apud Romanos gladiatores perpetrato homicidio etiam honore affici. Apud Lacedæmonios punitos fures non quod furati, sed quod deprehensi sint. Amazones, si quos parerent mares, claudos reddidisse, ut nullum forti viro dignum facinus edere possent. Multa deinde subnectit de diversis opinionibus circa Deos, de diversitate rituum sacrorum, de sepeliendi more, de morte. Pertinet quoq; huc luculentus locus *Philonis Judæi de temulentia: Illa quoq; deterrent, ne temere credamus incertis, quæ pene per totum orbem diffusa sunt, communem tum Græcis, tum barbaris in judicando lapsum inducentia. quænam? institutiones ab ætate tenera, consuetudines patriæ, leges antiquæ, ex quibus universis in nullo consentiunt omnes; sed per singulas regiones, gentes, civitates, vicos deniq; ac domos, saltem viri discrepant à mulierculis, & pueri à ceteris. Nam quæ nobis turpia videntur, illis honesta: quæ decentia, illis indecora. Equidem non miror, si miscellanea confusaq; turba, morum legumq; utcunq; inductarum*

starum serva, ab incunabulis obedire his haut secus ac dominis atque tyrannis assueta, & animam contusa colaphis, nihil magnum ac virile valens sapere, credit acceptis semel majorum traditionibus; & mentem sinens inexercitatam, sine scrutatione ac examine vel affirmat vel negat. Philosophos miror, quorumplerique simulantes se venari manifestam in rebus certitudinem, catervatim divisi decernunt dissona, interdum etiam contraria propemodum de omnibus magnis parvisque.

§. 9. Sed & aliud incommodum comitatur sententiam illam de eruendo jure naturali ex moribus gentium; quod nulla videatur inveniri natio, quæ nudo jure naturæ regatur; sed quælibet leges scriptas aut non scriptas eidem habeat superadditas, quibus utitur, quando ipsi cives inter se negotij quid habent. Quin & sæpe ipsa gentium inter se negotia ex jure civili, utriq; communi, aut jure naturali, sed multis positivis additamentis velut vestito, definiuntur. Unde non ita facile est perspicere, quid illæ nationes pro naturali, quid pro positivo & civili jure habuerint. Quid quod sæpe inolita diu consuetudo naturalis rationis faciem mentitur? Quam in rem facit illud ap. *Herodot. Thalia. Darius acceitos Græcos, qui in sua ditione erant, percontatur, quanta pecunia vellent defunctis parentibus, juxta Indorum aliquot morem, vesci; hi negabant se ulla pecunia ad hoc posse induci: rogavit dein pariter Indos, quantum acciperent, ut patres defunctos ipsi juxta Græcorem morem comburerent, nec postea comederent: qui vehementer reclamantes, meliora ipsum ominari jubebant.* Quin & tantam vim habet ab infantia alicui opinioni esse innutritum, ut licet illa falsa sit, vix unquam tamen de eadem dubitare in mentem veniat iis saltem, queis intra vulgarem sortem est ingenij perspicacia. *Aristoteles problemat. sect. 18. quæst. 6.* ὅ, τι δὲ ἄν τινες ἐξ ἀρχῆς ἕλωνται, καὶ οἷς ἂν συνεθισθῶσιν, ὐδὲ κρίνειν δύνανται τὰ βελτίω. διέφθαρται γὰρ ἡ διάνοια διὰ φαύλας προαιρέσεις. *Quæ principio aliqui sibi delegerint, quibusque insueverint, in ijs ne judicare quidem possunt, quidnam melius sit: animus enim eorum jam corruptus est propter pravas præsumtiones. Philo Judæus de Abrahamo: Inveterata consuetudo plerumque tantum potest, quantum natura.* Et ad maximam partem mortalium adplicari potest illud *Sexti Empirici Pyrrhon. hypotyp. l. 3. c. 24.* ἕπεται δὲ ἀδοξάστως τῇ βιωτικῇ τηρήσει. *Sequitur citra ullam opinionem vitæ communis observationem.* Quo referre possis

illud Apostoli 1. *Corinth.* XI. 14. Et aliquo modo illud *Platonis* de LL. l. 7. ex assuetudine esse, quod sinistra manu minus habili quam dextra utamur, cum natura fere ad utramq; partem æque se habeat. Etsi hautquidquam adsuetudini eas vires tribuamus, ut rationis judicium eousq; detorquere ac depravare queat, quo ipsi impossibile sit veritatem circa leges naturales perspicere. Add. *Seldenus de* J. N. & G. l. 1. c. 6.

§. 10. Cæterum ista legum atq; morum apud diversas gentes discrepantia sine dubio etiam aliquibus ansam dedit asserendi; nullum jus naturale dari, atq; omne jus ex utilitate singularum civitatium promanasse, eaq; unice metiendum esse. Sic enim *Horatius serm.* l. 1. *sat.* 3. *Utilitas justi prope mater & æqui. Jura inventa metu injusti fateare necesse est, Tempora si fastosq; velis evolvere mundi. Nec natura potest justo secernere iniquum, Dividit ut bona diversis, fugienda petendis.* Late quondam super hac re disputaverat Carneades, cujus argumenta contraxit *Lactantius div. instit.* l. 5. c. 16. *Jura sibi homines pro utilitate sanxisse, scilicet varia pro moribus; & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata; jus autem naturale esse nullum. Omnes & homines, & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri; proinde aut nullam esse justitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam; quoniam sibi noceret, alienis commodis consulens. Omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoq; ipsis, qui totius orbis potirentur, si justi velint esse, hoc est, si aliena restituant, ad casas esse redeundum.* Add. *Grotij prolegomena ad libr. de* J. B. & P. Ad isthæc dissolvenda conveniens erit præmittere illud *Ciceronis Offic.* 2. *In hoc verbo,* (utilis,) *lapsa consuetudo flexit de via, sensimq; eo deducta est, ut ab honesto utile secerneret, & constitueret honestum aliquid, quod utile non esset, & utile, quod non honestum. Qua nulla pernicies major hominum vitæ potuit afferri.* Et quod *Idem Off.* l. 3. tradit. *Socratem solitum exsecrari eos, qui primum hæc natura cohærentia opinione distraxissent.* Scilicet imposuerunt isti imperitioribus ambiguo utilitatis vocabulo, quæ duplex est, prout ex diverso principio æstimatur. Aliud enim utile videtur affectuum male compositorum pravo judicio, qui præsentibus fere, ac cito transituris commodis imminent, de futuro parum soliciti. Aliud sana ratio utile judicat, quæ non tantum ante pedes posita considerat, sed & quid in futurum sit inde emersurum perpendit. Cui adeo id demum

vere

vere eſt utile, quod in univerſum tale eſt, & ad diuturnitatem facit: nequaquam autem adpetendum judicatur, momentaneo commodo frui, quod magnum malorum agmen poſt ſeſe eſt tracturum. Quemadmodum maligna valde eſt voluptas, inter febriles ardores gelida ſeſe ingurgitare, mox acerbiſſimis ideo doloribus excruciari. Facit quoq; huc illud *Ciceronis Off.* I. *Inter hominem & belluam hoc maxime intereſt, quod hæc tantum, quantum ſenſu movetur, ad id ſolum, quod adeſt, quodq́; præſens eſt, ſe accommodat, paululum admodum ſentiens præteritum aut futurum: homo autem, qui rationis eſt particeps, per quam conſequentia cernit, principia & cauſas rerum videt, earumq́; progreſſus, & quaſi anteceſſiones non ignorat, ſimilitudines comparat, rebusq́; præſentibus adjungit, atq́; annectit futuras, facile totius vitæ curſum videt, ad eamq́; degendam præparat res neceſſarias.* Ergo tantum abeſt, ut etiam civilia jura intuitu ſpuriæ iſtius & momentaneæ utilitatis ſint conſtituta, ut vel præcipuus harum finis ſit, ne cives iſta utilitate ſuas actiones metiantur. Si quis enim omnia ad proprium duntaxat commodum referre, citra reſpectum ad alios homines, velit, cum cæteris quoq́; eandem detur viam inſiſtere, non poterit non inde emergere ſumma rerum confuſio, & quoddam velut bellum omnium in omnes; quo ſtatu nihil homini inutilius, nihil inconvenientius. Neq; vero mortalibus licet aliquam utilitatem fingere, quæ non in univerſum valere queat; cum nemini per naturam hoc privilegij conceſſum ſit, ut, quo is jure in alios utitur, idem alij adverſus ipſum non viciſſim exerceant. Inde fruſtra credis, utile tibi eſſe, aliorum labore parta clam aut per vim eripere; cum alij & reſiſtere, & pari adverſus te licentia uti poſſint. Aut expedire tibi datam fidem fallere, cum tua in teipſum exempla redire queant. *Iſocrates Areopagitico: Qui fidem contractuum violarent, eos pauperibus cenſebant plus nocere, quam opulentis. Hos enim, ſi deſinerent clientelas ſibi adſciſcere, parvis reditibus ſpoliatum iri: illos, ſi deeſſent, qui opem ferrent, extrema inopia laboraturos. Idem orat. de pace,* fundamentum conſiliorum ſuorum in eo collocat, ut civibus ſuis perſuaſum ſit, τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφελιμωτέραν καὶ κερδαλεωτέραν εἶναι τῆς πολυπραγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας. *plus utilitatis & lucri eſſe in tranquillitate quam in conatu ſupervacaneo multarum rerum: & juſtitiam*

præstare injuriæ, suarumque rerum curam appetitioni alienarum. Neq; etiam est, quod quis suæ potentiæ tantum tribuat, ut sibi ab aliis paria reponi non posse credat. Omnis quippe potentia ex conjunctione cum aliis hominibus resultat, quos sola vi nequidquam continueris. Igitur si omnia licet utilitate illa spuria metiri, etiam potentissimi cujusq; salus toties in lubrico versatur, quoties ulli utile videtur ipsum perire. Adeoq; non justitia, sed injustitia revera est summa stultitia, quæ neq; in universum, neq; ad diuturnitatem prodest, etiam si cui malitia sua aliquantisper succedere videatur; & ipsam salutem hominis, quæ societate continetur, it eversum. Idq; non in singulos duntaxat homines, sed & in integras civitates congruit, quarum nulla hactenus tam copiosa aut firma extitit, ut aliarum amicitia non indiguerit, nec saltem à pluribus conjunctis lædi potuerit. *Quintilianus declam.* 255. *Nunquam prodest malum exemplum: etiamsi in præsenti occasione quadam delectat, in futurum tamen altius nocet. Demosthenes Olynth.* 2. οὐκ ἔστιν ἀδικοῦντα, καὶ ἐπιορκοῦντα, καὶ ψευδόμενον δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι. *Non fieri potest, ut per injurias, & perjuria, & mendacia stabilis potentia comparetur.* Conspirant cum hisce, quæ quondam circa justitiam Epicurus tradebat, teste *Gassendo philos. Epicuri syntag. part.* 3. *cap.* 24. & 25. *Justitia non modo nunquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum vi sua, atque natura, quod tranquillet animos; tum spe nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret. Cujus in mente injustitia consedit, hoc ipso quod adest, non potest non turbulenta fieri: etsi vero molita quidpiam est, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore semper occultum. Cumque justitia ad commune bonum sit excogitata, necesse est, jus seu justum, quod spectat, tale quidpiam sit, quod sit omnibus & singulis, qui participes sunt societatis, bonum. Et quia unusquisque id, quod sibi est bonum, natura duce expetit, necesse est id, quod est jus seu justum quidpiam, secundum naturam sit, ac naturale ideo dicatur. Quod nihil aliud est, quam tessera utilitatis, seu ea, conspirantibus votis proposita utilitas, ut homines ad invicem neque lædant, neque lædantur, atque adeo secure degant: quod ut bonum & utile est, ita quisque natura duce expetit.* Etsi quæ post de utilitate apud diversos diversa, & inde justo variabili subnectuntur, non de jure naturali, sed civili duntaxat possint admitti. Breviter *Diodorus Siculus* l. XXV. *eclog.* I. *Epicurus in libro, quem*

ratas

ratas doctrinus inscripsit, vitam cum justitia conjunctam perturbatione vacare pronunciat: injustam vero perturbatione quam plurima refertam esse. Porro quantopere à communi velut sensu abhorreat, omnes actiones ex utilitate, justitiæ contradistincta, metiri, nemini non constat. Ad-posite nihili alias Sophista Protagoras apud *Platonem Protagora: In cæteris facultatibus, si quis se jactet, puta quod tibicen optimus sit, cum tamen in eo ipse sit rudis, audientes hunc aut rident, aut ei indignantur. Propinqui vero ut insanum admonent, & increpant. Contra vero in justitia accidit. Nam licet sciant aliqui quempiam injustum esse, tamen si ille hoc coram nescientibus fateatur, insanire eum existimant, neq; patefaciendam censent iniquitatem, imo semper, sive ea præditus sit, sive non, justitiam ostentandam: eum vero qui non simulat justitiam delirare, tanqvam oporteat unumqvemq; aut istius participem esse, aut ex hominum cœtu exterminari. Qvintilianus Instit. Orat. l. 3. c. 8. Nec enim quisquam tam malus est, ut malus videri velit.* Sed & divina providentia tam pestilentis dogmatis assertores ipso eventu satis arguit. Ut ex infinitis exemplis unum duntaxat aut alterum attingamus; Lysander ille *homo versutus, & pleraq; fraudibus miscens, jusq; in sola ponens utilitate; qui veritatem mendacio nihilo meliorem ajebat, sed utriusq; pretium & dignitatem usu definiebat; qui pueros talis, viros sacramentis decipi debere* jactavit; uti est apud *Plutarchum Lacon. apophth.* an firmiori fundamento fortunas suas superstruxit, quam si omnia ad veritatem & honestatem retulisset? vid. *Cornel. Nepos Lysandro.* Sic Agesilaus, qui alias in omni sermone *justitiam* decernebat *omnium principem virtutum, quippe cum fortitudinis, si adsit justitia, nullus sit usus;* factum Phœbidæ, Cadmæam occupantis defendit hoc colore: ὅτι δεῖ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, εἴτι χρήσιμον ἔχει σκοπεῖν. τὰ γὰρ συμφέροντα τῇ λακεδαίμονι καλῶς ἔχειν αὐτοματίζεσθαι, κἂν μηδεὶς κελεύσῃ. *Ipsum factum, quatenus ex usu foret, spectandum. Nam quæ essent è republica Lacedæmoniorum, ea, ut nemo mandet, debere ultro fieri.* Verum an non id ipsum factum occasionem præbuit, ut Spartani imperio Græciæ exciderent?

§. II. His positis facilem habent, quæ objiciuntur, argumenta solutionem. Inepta est conclusio; *civitates sibi diversa jura statuerunt pro ratione utilitatis*, ergo non datur jus naturale & perpetuum. Omnia quippe jura civilia saltem præcipua legis naturalis capita, quibus salus gene-

generis humani continetur, præſupponunt, aut includunt; quæ hautquidquam deſtruuntur per illa, quæ iſtis ſuperaddi peculiaris ſingularum civitatium utilitas requiſivit. *Jura* pœnalia, ſeu ſanctiones pœnales, *metu injuſti inventa* admittimus, ſcilicet poſtquam nuda legis naturalis dictamina non ſufficiebant reprimendæ hominum malitiæ. Quod vero *Horatius* negabat naturam poſſe juſto ſecernere iniqvum; id concedimus de illa natura, quam homo cum brutis habet communem; per quam bruta utiq; ſenſu percipiunt, quæ corpori conveniant, quæ noceant, citra tamen honeſti aut turpis intellectum. De natura rationali illud negamus. Quod *Carneades* argumentatur, *Romanis, ſi juſti eſſe velint, id eſt, ſi aliena reſtituant ad caſas fore redeundum*, igitur juſtitiam eſſe ſtultitiam; id ſpeciem aliquam ad vulgus habet, penitus inſpicientibus nihil ſolidi continet. Nam cum aliis liceat id juris in nos ſtatuere, quo ipſi adverſus alios utimur, ſane hautquidquam utile eſt aliena per injuriam rapiendo, alios ad noſtra rapienda invitare. Ac in definiendo utili non reſpiciendum eſt, quid huic vel illi ad tempus cum aliorum detrimento videatur conducere, ſed quid in univerſum & ad perpetuitatem expediat. Sic ponamus aliquem ex peculatu magnas opes cumulaſſe. Huic ſtultum videtur injuſte rapta reſtituendo ad priſtinas fortunæ anguſtias ultro ſeſe revolvere. At ubi poſtea princeps deprehenſis furtis eas opes fiſco adplicuerit, prave ſolertem collectorem patibulo aut carceri mancipaverit; credimus hunc ſapientius fortunam ſuam fundaſſe, quam qui modica re, innocenter parta, contentus eſſe maluit? Sic neſcio an ſatius fuerat urbi Romanæ intra modicas & juſte quæſitas opes ſubſiſtere, quam poſtquam orbem diripuiſſet, in ſua viſcera ſævire, & enervem truncum Gothis, Vandalisq; lacerandum proſtituere. Sed nec ad reliqua Carneadis argumenta, quæ *Lactantius* l. d. adfert, operoſa reſponſione opus eſt. Si quis enim ſapientis putat, venditorem peſtilentiam ædium diſſimulare, ut eo pluris illas vendat; etiam ſapiens erit emtor, qui numos adulterinos pro bonis dederit, aut venditorem, comperta fraude, magno malo mactaverit. Deniq; an in naufragio robuſtior imbecilliori tabulam eripere, in fuga ſaucium integer equo deturbare poſſit, ut ipſe potius quam alter ſervetur; alio loco erit diſcutiendum. Id duntaxat heic monu-

monuiſſe ſuffecerit; quod per neceſſitatem, animiq́; ex imminente periculo conſternationem magis excuſatur, quam adprobatur, hautquidquam in communem agendi regulam eſſe trahendum. add. *Autor de princip. juſti & decori* p. 114. *ſeqq.*

§. 12. Idem *Autor de principijs juſti & decori* iſthac via jus naturale inveſtigare inſtituit. Principio præſupponit, *Deum eſſe*, & *mundum condidiſſe in ſapientia*; de quo nemo ſanus litem movebit. Addit, *Eundem virtutes juſtitiæ & veritatis exercere velle in mundi regimine*. Pſ. 96. v. *ult.* Enimvero præterquam quod vix videatur veritas & juſtitia divina ad modum *virtutis* recte concipi, etiam illud ſatis manifeſtum eſt, juſtitiæ, quæ Deo tribuitur, eſſe longe aliam indolem, quam ejus, quæ mortalibus eſt invicem exercenda; cum illa denotet modum, quo eminentiſſimus juxta ac optimus Creator creaturas imperij intelligentes moderatur; hæc vero inter pares natura, eidemq́; ſummo domino ſubjectos locum habeat. Juſtitiam porro tam divinam, quam humanam eodem modulo metiendam eſſe, hautquidquam inde ſtatim evincitur, quod in ſacris literis ſæpe ad exemplum Dei revocamur. *Luc.* VI. 36. *Matth.* V. 44. 45. XVIII. 33. quippe cum in iſtis locis argumentum à minori ad majus ductum videatur. Ex hiſce poſitis concludit: *Deum in creando mundo ſibi finem propoſuiſſe*: ac *media in ſe habere aptitudinem ad finis conſecutionem*: deniq́; *hominem non impune laturum, ſi deviat ab illo ordine, quem ab homine obſervari vult Deus in conſecutione finis, quem ſibi, & homini propoſuit; & præmio afficiendum, qui vitam & mores inſtituit juxta ordinem à Deo præſcriptum; juſtitiam quippe Dei nihil aliud innuere, quam pœnarum & præmiorum legitimam diſtributionem.* Ubi neſcio an ullo commodo ſenſu dici queat, *Deum ſibi & homini finem* aliquem communem *conſtituiſſe*, aut ordinem illum homini conſtitutum, id eſt, obſervationem legis naturalis producere finem mundi à Deo conditi. Sicuti nec illa, quæ ſequuntur, facile quis digeſſerit; *naturalem in Deo neceſſitatem hominibus imponere neceſſitatem ſtudij virtutum, & fugæ vitiorum.* Verum ſi vel maxime iſthæc omnia daremus, ac eruendo dein juri naturali talia ſubſterneremus effata: *quæcunq́; natura ſua ita ſunt comparata, ut finem in creatione mundi à Deo intentum impediant, illa omnia jure naturali prohibita ſunt: quæcunq́; autem iſtius ſunt naturæ, ut ſine ijs idem finis obtineri*

non possit, illa omnia jure naturali sunt imperata: nondum tamen liquido & distincte intelligere datur, quam necessariam relationem singula juris naturalis præcepta ad eum finem habeant; cum ille ipse finis nondum sat dilucide sit designatus.* Sic v. g. operosa admodum deductione opus fuerit, ut intelligam, sine honore parentum non posse obtineri finem mundi conditi; aut furtum eidem fini repugnare. Quin nihil agit, qui intra generalia ejusmodi vocabula hæret, nisi propiora, & magis distincta principia adsumserit. Igitur intra tenebras adhuc relinquit fundamentum juris naturalis, qui nihil aliud quam hoc ingeminare novit: *cum mundus in sapientia sit ordinatus, & homini partes agendi in hoc universo assignatæ sint: ordo ille necessario homini indicare debet, quodnam cujusq; in agendo sit officium.*

§ 13. In eo pleriq; conveniunt, jus naturale ex ipsa hominis ratione eruendum, idemq; adeo ex istius recte se habentis dictamine profluere. *Dio Chrysostomus orat.* X. quæ inscribitur *de servis.* νοῦν ἔχων γνώσῃ ἀπὸ σεαυτοῦ, ὅτι σοι πρακτέον ἐστὶ, καὶ ὅπως. *Mentem habens scies ex temetipso, quid tibi sit faciendum, & quomodo.* Quo nomine etiam sacræ literæ eandem cordibus hominum inscriptam pronunciant. Ubi illud manifestum judicamus, etsi divinæ literæ liquidius cognoscendo juri naturali plurimam lucem adferant; illud tamen etiam citra istud adminiculum per vires rationis, homini abs Creatore concessæ, & adhuc superstitis, posse investigari, & solide demonstrari. Quam ad rem tamen vix necessarium arbitramur præfracte contendere, animis hominum ab ipsa nativitate congenita, & velut impressa esse juris naturalis saltem generalia præcepta, ad modum distinctarum, & actualium propositionum, quæ statim atq; usus sermonis accesserit, citra ulteriorem informationem aut meditationem abs homine possint exprimi. Hæc enim gratis fingi facile deprehendet, qui curiosius puerorum ex infantili inscitia paulatim emergentium profectus accuratius observare instituerit. Quæ à plerisq; nimis presse urgetur phrasis *Roman.* II. 15. figurata est; ac nihil aliud notat, quam liquidam, altaq; mente repostam cognitionem, & de qua quis in conscientia sua convictus sit, undecunq; demum eadem animo impressa sit. Sicut quæ *Jerem.* XVII. 1. *tabulis cordium insculpta* dicuntur peccata, actualia utiq;, hautquidquam ab ipsa

statim

statim nativitate erant cognita. Add. *Luc.* II. 51. Sic quod etiam in pueris, & rudi vulgo magna deprehenditur facilitas æquum ab iniquo discernendi, id ex adsuetudine provenit: dum à teneris annis, & statim atq; usum aliquem rationis exserunt, vident bona probari, mala improbari, & illa laudem, hæc pœnam sequi. Quorum quotidianum exercitium, & totius vitæ communis compages ad istum modum digesta, ita animos disponit, ut paucis dubitare subeat, an aliter ista fieri possint. Verum si quis accuratius ista cœperit expendere, deprehendet, multarum rerum rationes reddere oppido quàm difficile esse, quæ à vulgo tamen expedite, & citra hæsitationem obeuntur. Exempli loco *Author de princip. justi & decori* affert: *si quispiam in furto deprehensus sit, omnis multitudo animo & viribus annititur furem comprehendere: si autem quispiam ira percitus homicidium perpetraverit, omnes ejus libertatem optant, nullus saltem operam suam libenter ad illum capiendum commodat.* Rationem vulgus ignorat; quæ hæc est, *quia plus periculi cuivis ex fure, qui cujusvis fortunas rapere intendit, quam à tali homicida, qui in illum tantum excanduit, à quo lacessitus fuerat.* Igitur hoc sensu lex naturalis nobis dictamen rectæ rationis asseritur, quod intellectui humano ea sit facultas, ut ex contemplatione conditionis humanæ liquido perspicere possit, ad normam ejus legis sibi necessario vivendum: simulq; investigare principium, ex quo ejusdem præcepta solide & plane demonstrari queant. Neq; obstat, quod qua ratione præcepta legis naturalis artificiose demonstrentur, à plurimis ignoretur, aut non capiatur; ac pleriq. ex adsuetudine, aut vitæ communis tenore legem naturæ addiscere & observare soleant. Nam & ab artificibus quotidie multa exerceri videmus ex imitatione, aut per instrumentorum compendia, quorum demonstrationem ipsi quidem ignorant, neq; minus tamen ista mathematica inventa vocari queunt, solidissima ratione subnixa. Ex hisce etiam liquet, unde rectitudo rationis circa eruendum jus naturæ sit metienda; seu unde constet, an dictamen aliquod rectæ, an vero pravæ rationis sit. Nimirum illa rectæ sunt rationis dictamina, quæ ex primis & veris principiis per bonam consequentiam deducuntur. Contra pravæ rationis dictamen est, ubi quis vel falsa principia ponit, vel per ἀσυλλογιστίαν falsas conclusiones format. Quo

 obser-

observato non est amplius metus, ne quis cerebri sui male purgati deliria, aut incompositam animi cupidinem pro lege naturali vendicare possit. Nam nequidquam ad rationem provocat, qui asserta sua ex legitimis principiis demonstrare nequit. Qui autem per ingenij hebetudinem demonstrationes nectere ignorat, valde impudens est, si sui cerebri dictatis, quatenus à receptis sententiis abeunt, aliquid tribuendum postulaverit. Sed & indolem demonstrationum intelligentibus facile patet, principia non solum necessario vera, & prima esse debere, sed etiam propria, & velut domestica huic disciplinæ, de qua anquiritur, & ita perspicua, ut animus, percepta ex illis assertionis causa, placide adquiescat, nec ulterioribus probationibus immineat. Contra quam legem genuina rectæ rationis dictamina eliciendi impegerunt non solum illi, quorum fundamenta juris naturalis hactenus discussimus; sed & qui credunt, sufficiens se legis naturalis fundamentum constituisse, si dicant; *honestatem naturalem consistere in concordia rationis, & adpetitus, cujus honestatis norma sit excellentia & dignitas humanæ naturæ, & finis ille nobilissimus, propter quem videmur à natura in universi hujus possessionem immissi.* Nam si vel maxime sic argumenter; hæc actio congruit cum excellentia & dignitate hominis, ergo est honesta, & ideo facienda; nondum adeptus sum liquidam & distinctam scientiam, cui mens mea firmiter queat adquiescere; sed in obscuro adhuc est, in quonam illa excellentia consistat, & quæ causa sit, cur ea homini competat. Sicuti si quis sacerdoti dicat; non decet te in ganeis & propinis volutari, quia hoc repugnat dignitati sacerdotis; verum quidem dicit, sed non ideo ultimam rationem, & post quam dubio non amplius locus sit, expressit. Conf. *Rachelius prolegom. ad Offic. Cicer.* §. 38. *seqq.* Cæterum quanquam non cujusvis sit, legem naturalé artificiosa deductione ex principio suo eruere; ut tamen omnibus hominibus, usu rationis gaudentibus, illa cognita dici possit, sufficit, quod saltem mediocria ingenia eam demonstrationem sibi ab aliis propositam capere, & ejusdem veritatem, collata naturæ suæ conditione, liquido perspicere queant. Vulgo autem, quod legem naturæ ex populari informatione, usuq; publico haurire solet, ad ejusdem certitudinem satis esse debet autoritas superiorum, qui illud in civitatibus exerceri curant; &

quod

quod ipsi rationes probabiles desint, quibus ejusdem veritas labefactari, aut convelli possit; & quod præsentem ipsius utilitatem quotidie deprehendit. Pro facili quoq; cognitione ejus, quod jus naturale dictitat, *Hobbes. de Cive* c. 3. §. 26. & *Leviath.* c. 15. hancce regulam commendat, *ut cum quis dubitet, id quod facturus in alterum sit, jure naturali facturus sit, necne, putet se esse in illius alterius loco.* Hoc modo enim ubi amor proprius, & perturbationes, quæ unam lancis partem vehementer premebant, velut in alterã lancem translatæ fuerint, quo ratio vergat facile adpariturum. Quæ regula ab ipso Salvatore nostro confirmatur *Matth.* VII. 12. *Moschus Idyll.* V. στέργετε τὰς φιλέοντας, ἵν' ἢν φιλέητε, φιλῆσθε. *Diligite amantes, ut si ametis redamemini.* *Aristoteles* apud *Diogenem Laërtium*, rogatus erga amicos quales esse debeamus, dixit: ὡς ἂν εὐξαίμεθα αὐτοὺς ἡμῖν προσφέρεσθαι. *quales eos erga nos esse optamus.* l. 1. & l. *ult.* D. *quod quis juris in alterum.* *Seneca de Ira* l. 3. *Eo loco nos constituamus, quo ille est, cui irascimur. nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio, & quæ facere vellemus, pati nolumus.* Eam tamen regulam *Sharrok de Officijs sec. Jus Naturæ* c. 2. n. 11. eo nomine universalem non censet, quod alias judici de latronibus calculum laturo, illi sint absolvendi, quod sine dubio iste horum loco positus vitam sibi donari sit optaturus; aut quod cuivis indigenti, quantum petierit, dandum sit, quia ipse indigens hoc velim; aut quod servo meo calceos purgare debeam, quia hoc, ut mihi faciat, ab ipso postulare soleo. Enimvero facile sibi constabit isthæc regula, si observetur; non unam duntaxat, sed utramq; simul lancem esse considerandam; seu non id solum expendendum, quid mihi placeat, sed etiam quæ alteri obligatio aut necessitas incumbat, & quid ego, salvo utrinq; officio, ab altero postulare queam. Fatemur tamen id præceptum pro fundamentali axiomate legis naturalis haberi non posse; cum sit consectarium illius legis de æqualiter habendis nobiscum aliis hominibus, adeoq; à priori demonstrari queat.

§. 14. Nobis nulla via propior videtur, & magis adposita, ad investigandum jus naturale, quam ipsam hominis naturam, conditionemq;, & inclinationes accuratius contemplari. Sive enim ad promovendam ipsius felicitatem, sive ad coercendam ejusdẽ malitiam, in proprium exitium erupturam, lex illa homini est imposita; non feli-

cius eadem addiscetur, quam perspecto, quà ipse subsidio, quà freno opus habeat. Id igitur primo homo habet commune cum omnibus animantibus, queis sensus sui inest, ut seipsum quam maxime amet, seipsum studeat omnibus modis conservare, quæ bona sibi videntur nitatur adquirere, mala repellere. Et iste quidem cujuslibet erga seipsum amor regulariter tam validus est, ut quævis inclinatio erga quemvis alium hominem ipsi cedat. Equidem videntur quandoq; aliqui teneriore adfectu alios amplecti, quam seipsos: ac magis istorum bonis, quam propriis gaudere, magisq. eorundem malis, quam suis indolescere. Sicuti *Carthesius de passionibus* c. 82. ait: ***amor, quo fertur bonus parens in suos liberos, adeo purus est, ut nihil ab ipsis consequi cupiat, nec eos aliter possidere velit, quam jam habet; vel illis jungi arctius, quam jam est; sed eos considerans tanquam alios seipsos, quærit eorum bonum ut suum proprium; quin etiam majori cum cura, utpote cum concipiat se & illos unum totum constituere, cujus melior pars ipse non sit, sæpe eorum utilitatem suæ præfert, nec metuit se perdere, ut eos servet.*** vid. 2. *Samuel.* XVIII. 33. Enimvero præterquam quod hoc non sit perpetuum, etiam ideo sæpe mala liberorum in se translata vellent parentes, quod credunt, sese melius ea sustinere, quam istos posse; aut quod illorum ætas vita sit dignior. Sic & bonis liberorum tantopere afficiuntur parentes, quod gloriæ sibi esse judicent, tales genuisse. vid. *Luc.* XI. 27. *Qui tanti talem genuere parentes. Virgil.* Æn. I. Sicut vice versa Epaminondas eorum, quæ ipsi evenissent bona atq; commoda, omnium hoc sibi ajebat accidisse jucundissimum, quod utroq; parente vivente Lacedæmonios ad Leuctra vicisset. *Plutarch. Apophth.* Sed & multos pro aliis sat æquo animo mortem oppetiisse constat, quos peculiari affectu prosequuti sunt, aut quibus sese penitus devoverunt. Quibuscum ita sese junctos atq; unitos intelligunt, tanquam minorem partem totius, eoq; se malunt perdere, ut alterum tanquam majorem partem conservent. vid. *Carthes.* d. l. c. 83. De Solduriis *Cæsar de bello Gallico.* l. 3. Quales devotiones adhuc apud Japonenses frequentari testatur *Franc. Caron. in descript. Japoniæ* c. 7. Verum talibus jactantia fidei & affectus, atq; inde orta gloria ante omnia habetur, quæq; adeo ipsa vita bene emi judicatur. Nonnulli quoq; per impatientiam vitam projiciunt,

tanquam

tanquam ſibi deinceps acerbiſſimam futuram extincto eo, in quo omnem ſuam ſpem collocarant. Sane quicquid pro aliis homo facit, ſui nunquam obliviſcitur; & communem hominum affectum bene expreſſit Satanas apud *Jobum* II. 4. Præter hunc amorem ſui, ſtudiumq; ſeipſum omnibus modis conſervandi, deprehenditur quoq; in homine ſumma imbecillitas, atq; naturalis indigentia, ut ſi homo ſolus abſq; ullo auxilio, per alios homines accedente, in hoc orbe deſtitutus concipiatur, vita ipſi in pœnam data videri poſſit. Manifeſtum quoq; eſt, poſt divinum Numen homini non plus ſubſidij, atq; ſolatij poſſe accedere, quam ab aliis hominibus. Qui tamen iidem non minus invicem nocumenti & moleſtiæ inferre poſſunt, & ſæpe volunt, vel inſtigante prava libidine, vel ſubigente neceſſitate ſeipſos contra aliorum noxas defendendi. Quæ omnia quotidie in oculos noſtros incurrunt, & ſupra *cap.* I. l. 2. latius ſunt deducta.

§. 15. Ex hiſce poſitis facile eſt fundamentum legis naturalis invenire. Scilicet manifeſto adparet, hominem eſſe animal ſui conſervandi ſtudioſiſſimum, per ſe egenum, ſine ſui ſimilium auxilio ſervari ineptum, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum; idem tamen ſæpe malitioſum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam inferendam promtum, ac validum. Ejusmodi animali, ut ſalvum ſit, neceſſarium eſt, ut ſit ſociabile, id eſt, ut conjungi cum ſui ſimilibus velit, & adverſus illos ita ſe gerat, ut ne iſti anſam accipiant eum lædendi, ſed potius rationem habeant ejuſdem commoda ſervandi, aut promovendi. *Jamblichus protrept.* c. 20. σὺν ἀλλήλοις εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἀνομίᾳ διαιτᾶσθαι οὐχ οἷόν τε. μείζω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν οὕτω γίνεσθαι ἐκείνης τῆς κατὰ ἕνα διαίτης. *Ut homines ſimul, & tamen ſine lege vivant, fieri non poteſt. Eo enim pacto majus ipſis damnum inferetur, quam ſi quisque ſigillatim vitam inſtitueret.* Inde fundamentalis lex naturæ iſthæc erit; *cuilibet homini, quantum in ſe, colendam & conſervandam eſſe pacificam adverſus alios ſocialitatem.* Ex quo conſequitur, quia qui obligat ad finem, ſimul obligare intelligitur ad media, ſine quibus finis non poteſt obtineri; *omnia, quæ ad iſtam ſocialitatem neceſſario faciunt, jure naturali præcepta, quæ eandem turbant aut abrumpunt, vetita intelligi.* Iſthanc viam eruendo juri naturali non planiſſimam ſolum eſſe patet; ſed & eandem maxime ge-

me genuinam, & propriam pleriq; sapientum magno consensu agnoscunt. Multa testimonia accumulare opus non est. Instar omnium potest esse illud *Senecæ de benefic.* l. IV. c. 18. *Quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno instructior vita, contraq; incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? præda animalium & victimæ, ac imbecillissimus & facillimus sanguis. Hominem imbellia cingit: nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium validissimum facerent, rationem & societatem. Itaq; qui par esse nulli posset, si seduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Hanc tolle; & unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes.* Quanquam & aliæ accedant causæ, licet minus principales, aut argumenta socialis in homine naturæ; puta, quod nihil perpetua solitudine homini sit tristius; quod inutilis alias foret lingua, nobilissimum instrumentum, per quam solus homo præ cæteris animantibus animi sensa articulato sono potest exprimere; (vid. *Quintilianus Instit. Orat.* l. 2. c. 16.) quod optimus quisq; præclare agendo inter alios sese ostentare quam maxime gaudeat. Sicuti & inter secundarias duntaxat rationes socialitatis habendum est, quod tradit *Cicero Offic.* l. I. *Quod si omnia nobis, quæ ad victum cultumq; pertinent, quasi virgula divina, ut ajunt, suppeditarentur, tum optimo quisq; ingenio, negotiis omnibus omissis, totum se in cognitione & scientia collocaret. Non est ita. nam & solitudinem fugeret, & socium studij quæreret, tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere.* Eodem pertinet quod *Idem Offic.* l. 3. dicit: *Magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut juvandis maximos labores molestiasq; suscipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio cœlestium collocavit, quam vivere in solitudine, non modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus copiis, ut excellas etiam pulcritudine & viribus. Quocirca optimo quisq; & splendidissimo ingenio longe illam vitam huic anteponit.* Illud autem *Ejusdem in Lælio* ad peculiarem amicitiam magis, quam communem illam socialitatem spectat: *A natura potius, quam ab imbecillitate orta amicitia est, & societas, adplicatione magis animi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura.*

§. 16.

§. 16. Consideremus jam, an cum hisce pugnent, quæ traduntur ab *Hobbesio de Cive* c. 1. §. 2. Cujus quidem mens à quibusdam eruditis nimis quam sinistre fuit accepta, quasi is doceret; *natura inter homines non societatem, sed discordiam institutam esse*: ex quo consequi credunt, *ut omnis societas humana contra naturæ fuerit institutum*. conf. *Conring. de civili prudentia* c. 14. *in fine*. Quod perinde est, ac si dicerem: nulli homini per naturam actu loquela connascitur, ergo omnis loquela, quæ addiscitur, est contra naturæ institutum. Aut, omnes homines per naturam parvuli in lucem producuntur, ergo ut illi adolescant contra naturam est. Equidem prima fronte *Hobbesij* doctrina satis paradoxa videtur, præsertim ubi quis ambiguitatem vocabuli *naturæ* non accurate attenderit. Ne quis tamen per eandem in errorem ducatur, primo observandum fuerit: amorem proprium, & socialitatem hautquidquam sibi invicem opponi debere; sed potius ita temperandas eas inclinationes, ut ne per illum hæc perturbetur aut evertatur. Istud temperamentum ubi per enormem libidinem fuerit abruptum, & quisq; suum commodum quærere instituat cum læsione aliorum, enascitur quicquid est turbarum, quo genus mortalium invicem colliditur. Quæ ut declinentur, ipsa salutis propriæ cura jubet socialitatis leges observari, quippe cum illa citra hanc firma subsistere nequeat. Quod autem ex sola propriæ salutis cura *Hobbesius* leges naturales sat argute deduxit; circa eam demonstrationem initio est notandum; id quidem liquido ex illa constare, saluti hominum expedire, ut ab hominibus juxta ista rationis dictamina vita agatur. Non tamen statim ita concludi posse; jus est homini ista media ad sui conservationem adhibere; ergo & ad eadem observanda velut ex lege aliqua tenetur. Inde ut illa rationis dictamina vim legum accipiant, omnino ex alio principio est deducendum. Deinde id quoq; cavendum vehementer est, ne quis inde concludat; ubi quis salutem suam in tuto collocasse sibi visus fuerit, non esse quod aliorum rationem habeat; aut illi pro lubitu posse insultari, qui ad salutem meam nihil confert, vel eidem lædendæ non satis habet virium. Nam etiam ideo animal sociabile hominem diximus, quod homines mutua commoda, magis quam ullum aliorum animantium, promovere idonei sint.

Imo si vel maxime ab aliquo neq; boni quid, neq; mali in me proficisci possit, nihilq; in se is habeat, quod vel metuam, vel desiderem; tamen & hunc tanquam cognatum & æqualem haberi natura vult. Quæ etiam sola ratio, si cæteræ deficerent, ad amicam societatem colendam humano generi sufficit. Unde si foret populus aliquis, internam inter se pacem & justitiam colens, tantisq; pollens viribus, ut reliquis omnibus queat esse formidabilis; adeoq; ab aliis lædendis hautquidquam isto metu reprimatur, ne fors sua in ipsum exempla recidant: & is tamen populus in alios imbecilliores pro lubitu grassaretur, ageret, raperet, occideret, in servitutem abstraheret alios, prout sibi expedire judicaret, utiq; ab hoc directe jus naturæ violari dicemus. Et poterat tamen iste, (quod supponimus,) se conservare, etiamsi nullum fors jus adversus alios adhiberet. Sicuti nemo latronum vitam ideo probaverit, quod particulam aliquam justitiæ inter se exerceant, & quasdam leges observent: quodq; ipsorum princeps æqualiter prædam distribuat, & qui eorum cuiquam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, sibi ne in latrocinio quidem relinquat locum. vid. *Cicero Off.* II. Atq; hoc eo diligentius observandum est, quo liquidius adparet, ad violandum jus naturæ præstantissimum quemq; induci illa persuasione; ipsum sibi sufficere, saluti suæ jam abunde prospectum; non esse quod adversus reliquos pacificum & amicum sese exhibeat. De cætero uti cura propriæ salutis curam socialitatis non excludit, ita illam cum hac optime stare posse vel ex Salvatoris nostri dicto adparet, ubi jubet nos *proximum diligere, sicut nos ipsos.* Chrysippus apud *Ciceronem Off.* 3. *Qui stadium currit, eniti & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat; supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemq; petere, quod pertineat ad usum, non iniquum est: alteri surripere jus non est.*

§. 17. Deinde non sequitur; singuli homines, quando certis cum hominibus in particularem societatem aut cœtum coeunt, peculiare aliquod commodum spectant, quod exinde sit in ipsos redundaturum; igitur natura humana in universum non est destinata ad socialitatem; aut adversus illum socialis esse non teneor, ex quo singulare aliquod emolumentum mihi non prospicio. Nam hoc sane in aperto est,

eſt, quod certi homines in certam ſocietatis ſpeciem coaleſcant, id provenire vel ex peculiari ingeniorum, aut aliarum qualitatum congruentia, vel quod finem aliquem ſingularem magis apud hos, quam illos obtinere ſe poſſe putent. Præterquam tamen quod regulariter nulli homini conveniat, ut in nulla particulari ſocietate vivat, inter eos quoq;, qui non alio quã humanitatis vinculo connectuntur, communis illa ſocialitas, & pax comiter colenda; quæ in eo fere conſiſtit, ut læſionibus injuſtis abſtineatur, & quantũ per arctiores licet obligationes, commoda & bona invicem promoveantur, & communicentur.

§. 18. Unde facile adparet, quid reſpondendum ſit ad iſtam objectionem: *ſi homo amaret hominem naturaliter, i. e. ut hominem, nulla ratio reddi poſſet, quare unusquisq; unumquemq; non æque amaret, ut æque hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum ſocietate ſibi præ cæteris honor defertur, aut utilitas.* Scilicet confunditur heic communis illa ſocialitas cum peculiaribus & arctioribus ſocietatibus; communis amor cum illo, qui ex peculiaribus cauſis provenit. Nam revera ad communem iſtum amorem nulla alia requiritur ratio, quam quod quis homo ſit. Natura quippe ob cauſas ſupra dictas revera generalem aliquam amicitiam inter omnes homines conſtituit, abs qua nemo eſt excludendus, niſi per immania ſcelera ſeſe eadem indignum reddiderit. *Lucianus in Amoribus*: οὐ κατὰ ταυτὰ τοῖς ἀλόγοις ζώοις τὰς μονήρεις διατριβὰς ἀσπαζόμεθα, ἀλλά πως φιλεταίρῳ κοινωνίᾳ συζυγέντες, ἥδιω τά τε ἀγαθὰ σὺν ἀλλήλοις ἡγούμεθα, καὶ τὰ δυσχερῆ κουφότερα μετ' ἀλλήλων. *Non ut bruta animantia ſolitarias converſationes amamus, ſed amica quodammodo ſocietate conjuncti, & ſuaviora mutua bona, adverſa leviora ducimus: ac voluptates inter nos communicantes majori lætitia afficimur.* Sic *Dio Chryſoſtomus orat.* XII. dicit, Jovem Φίλιον & ἑταιρεῖον cognominatum, quod *omnes homines congreget, velitq; inter ſe eſſe amicos, nullum autem ullius hoſtem aut inimicum.* ξένιον autem, *quod ne hoſpites quidem oporteat negligere,* μηδ' ἀλλότριον ἡγεῖσθαι ἄνθρωπον μηδένα. *neq; exterum exiſtimare ullum hominem.* Enimvero ad communem illam amicitiam complura accedunt, ob quæ majori quis amoris gradu hunc, quam illum proſequitur; puta, quod major ſit ingeniorum inter ipſos circa peculiares inclinationes congruentia; quod hic magis idoneus ſit, quam alter, aut proclivis ad

commoda ejus promovenda; aut quod propius ipsorum origines distent. Cæterum ideo libentius eos frequentat homo, in quorum societate ipsi potius, quam alteri defertur honor & utilitas; quod quisq; commoda sua naturaliter non possit non amare, siquidem ea recte æstimare norit. Id quod hautquaquam naturæ hominum sociabili repugnat, modo harmonia societatis per istum amorem non turbetur. Neq; enim ideo sociabiles nos esse natura jussit, ut nostri curam negligeremus. Quin ideo sociabilitas hominibus colitur, ut per mutuam auxilij atq; bonorum inter plures communicationem nostris bonis eo commodius possemus prospicere. Ac licet quis, dum societati alicui peculiari sese adjungit, primario suum, secundario sociorum commodum, quatenus illud citra hos obtineri nequit, ob oculos habeat: id tamen non obstat, quo minus teneatur ita studere proprio commodo, ne commodum societatis lædatur, singulisve membris injuria inferatur; aut interdum, posthabito proprio commodo, bonum societatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur, originem magnarum & diuturnarum societatum, id est, civitatum non à mutua hominum benevolentia, sed à mutuo metu extitisse; vocabulo hoc pro quolibet prospectu ac præcautione futuri mali sumto. Nam præterquam quod non de origine civilis societatis, sed de communi socialitate agatur, etiam illud vel maxime naturæ humanæ conditioni congruit, ut cum singuli aut pauci injurijs futuri essent obnoxij eorum, qui citra alium quemcunq; respectum commodis suis imminent, plures inter se uniti adversus ista mala se munirent. Nec id requiritur ad hoc, ut societas aliqua naturæ congrua dicatur, ex sola benevolentia mutua coaluisse. Quæ tamen neq; in civitatibus constituendis penitus abest; quippe cum illi saltem, qui prima velut fundamenta illarum ponunt, pleriq; mutua benevolentia invicem jungantur, etsi fors alij deinceps ex metu his sese associare compellantur. Verum de metu, civitatum velut coagulo, nec non de ista disceptatione, an homo natura sit ζῶον πολιτικὸν infra fusius agetur, quando de origine civitatum erit inquirendum.

§. 19. Cæterum isthoc principium deducendi juris naturalis non genuinum solum & manifestum, sed & sufficiens atq; adæquatum esse

esse arbitramur hactenus, ut non sit ullum præceptum juris naturalis, alios homines spectans, cujus ratio non ultimo exinde petatur. Etsi, quod mox ostendemus, ut ista rationis dictamina obtineant vim legum, necessum sit præsupponere, DEUM esse, & per ipsius providentiam tum omnia, tum inprimis genus humanum gubernari. Neq; enim adstipulari possumus *Grotio* qui *in prolegomenis* autumat, jura naturalia *locum aliquem habitura, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana.* Nam si vel maxime quis impiam istam, & absurdam hypothesin fingeret, ac genus humanum ex se scilicet ortum conciperet; ista tamen rationis dictata tunc nullo modo possent habere vim legis, quippe quæ necessario superiorem ponit. Recte *Cicero de natura deor.* l. 1. *Atq; haut scio an pietate adversus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & una excellentissima justitia tollatur.* Etsi fortasse possent observari intuitu utilitatis, sicuti quæ à medicis regendæ valitudini præscribuntur. Videtur autem *Grotij* sententia expressa ex illo *M. Antonini* l. VI. §. 44. *Si de nulla re nostra consilia Dij ineunt, quod tamen impium est credere; quidni egomet mihi consulam? Mihi autem deliberatio competit de eo, quod conducat mihi. Conducit vero unicuiq;, quod est constitutioni & naturæ ipsius consentaneum. Porro natura mea rationalis & civilis est, civitas & patria, qua Antoninus, Roma; qua homo, mundus. hisce civitatibus quæ utilia, & mihi sunt bona.* Quod autem quidam eruditus vir credidit, ex nostro principio non posse demonstrari saltem virtutem *fortitudinis*, nisi fundamenti loco substernatur simul immortalitas animæ; cum aliàs præmium non possit cadere in eum, qui pro bona causa vitam profundit; id parum habet difficultatis. Quanquam enim alias istam negare, aut in dubium revocare impium sit; tamen etiam citra eandẽ demonstrare licet, militi posse injungi, ut pro patria ad necem usq; pugnet. Præterquam enim quod nondum liquido sit probatum, quodlibet recte factum necessario aliquo præmio velut extrinseco esse mactandum; id sane in confesso est, penes summum imperium esse, cives armare, & in hostem educere pro securitate civitatis, ac, ubi ratio belli postulaverit, sub pœna capitis edicere, ne quis assignatam stationem per fugam deserat. Jam vero ex duobus malis non potest non minus eligere homo. Est vero

minus malum, pugnare cum periculo, & ad extremum usq́; ſpiritum, quam certam ſubire mortem. Igitur ſtultiſſimus juxta & ignaviſſimus foret miles, qui non mallet hoſtis dextra cadere, anticipata ſui ultione, quam carnifici cum ignominia jugulum præbere. Quo adplicari poteſt illud *Jamblichi in protreptico: φόβῳ μειζόνων ὑπομένουσιν αὐτῶν οἱ ἀνδρεῖοι τὸν θάνατον, ὅταν ὑπομένωσι. Metu plurium malorum ſuſtinent, qui ex illis fortes ſunt, mortem, quandocunq́; ſuſtinent.* Sufficere autem videtur, ut quocunq́; intuitu aliquis acriter & connixus omnibus viribus pugnet; neq́; ad conſervationem civitatum, aut ſocietatis inter hominem in univerſum requiritur, ut omnibus inſit firmitas animi, terrore mortis concuti neſcia; quæ ſane non in quasvis animas cadit.

§. 20. Enimvero ut iſthæc rationis dictamina vim legis obtineant, ſublimiori principio opus eſt. Quanquam enim eorum utilitas ſit longe manifeſtiſſima; illa tamen ſola tam firmum animis hominum inducere vinculum non valebat, quin ab iſtis diſcedi poſſet, ſi cui utilitatem eam negligere allubeſceret, aut alia ſe via utilitati ſuæ magis conſulere poſſe arbitraretur. Neq́; vero nudis ſuis deſtinatis ita obſtringi poteſt voluntas hominis, ut in diverſum, quandocunq́; libitum fuerit, diſcedere nequeat. Sed & licet plures homines, in naturali libertate conſtituti, ad iſta dictata ſervanda conſpiraverint; diutius tamen eadem hautquidquam ſubſiſtent, quam ipſorum conſenſus duraverit. Neq́; ſolum ſi omnibus, qui conſpiraverunt, ſimul diſcedere placuerit, obligatio expirabit; (ſicuti jam, quando à pactis mutuo diſſenſu reſilitur, fieri ſuevit:) ſed etiam durante eo conſenſu vis obligandi deerit; quippe cum illud dictatum rationis de ſervandis pactis nondum vim legis induerit, id quod ſupponitur; adeoq́; etiam ſingulis pro lubitu, cæteris licet diſſentientibus, ab ejusmodi placito licebit abire. Deniq́; ne ſolum quidem imperium humanum iisdem vim obligandi tribuere poſſe videtur. Nam cum illud exſurgere nequeat, niſi mediantibus pactis, hæc vero ex lege vim ſuam mutuentur; non adparet, quomodo enaſci poſſit imperium humanum, vim obligandi afferre valens, niſi dictamina rationis prius in legem evaluerint. Aut ſi maxime fingere velis, imperiũ humanum ſolo hominum conſenſu ſtare, ac per illud dictamina rationis pro legibus obſervanda injungi: tamen

non

non ampliorem, quam leges positivæ, vim eadem obtinerent, quæ à voluntate legislatoris in origine & duratione dependent. Igitur omnino statuendum est, obligationem legis naturalis esse ab ipso DEO Creatore, ac summo generis humani moderatore, qui homines creaturas suas ad istam observandam pro imperio adstrinxit. Atq; hoc ipsum ex lumine rationis demonstrari potest. DEUM universi hujus conditorem ac rectorem esse, cum à sapientibus dudum sit manifeste ostensum, & nemo pius id in controversiam vocet, jam supponimus. Hic cum naturam hominis ita formarit, ut citra sociabilem vitam servari nequeat, eaq; de causa eidem indiderit animum, notionum huc inservientium capacem; intelligitur sane Eundem quoq; voluisse, ut homo actiones suas attemperet illi velut indoli, quam vitæ hominum præ brutis peculiariter ipse assignasse cernitur. Cum autem non aliter, quam observata lege naturali, id obtineatur; intelligitur quoq; à Creatore obligatū hominem ad isthanc servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, sed expresse ab ipso Creatore huic fini procurando constitutum. Qui enim alicui pro imperio injungit finem, censetur quoq; eundem obligasse ad usurpanda illa media, sine quibus finis non potest obtineri. vid. M. *Antoninus* l. IX. §. I. Socialem autem vitam pro imperio mortalibus à Numine injunctam esse, non inde solum patet, quod ea sit conditione jam præditum genus humanum, ut, ni hæc persuasio firma subsistat, salvum illud existere nequeat: sed & quod in nullo animantium præter ipsum ullus religionis sensus, aut metus Numinis deprehendatur. Quo accedit tener admodum conscientiæ sensus in animis hominum non corruptorum, quo convincuntur in legem naturæ peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendeat. Huc spectat illud *Taciti* A. 6. de Tiberio: *adeo facinora atq; flagitia sua ipsi quoq; in supplicium verterant. Neq; frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus, & ictus; quando ut corpora verberibus, ita sævitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur.* Habuissent porro leges naturæ perfectam vim obligandi hominem, licet DEUS eas nunquam in verbo quoq;

revela-

revelato proposuisset. Tenebatur enim homo Creatori suo obtemperare, quocunq; demum modo voluntatem ipsi suam ostendisset. Nec ut rationalis creatura summi rerum arbitri imperio se subjectam sentiret, peculiaris revelatio absolute necessaria erat. Quin nemo negaverit, eos quoq;, queis Scripturæ sacræ non innotuerunt, in legem naturæ peccasse: quod dici non posset, siquidem ea vim legis ex promulgatione per Scripturas facta demum mutuaretur. Unde non possumus probare illud *Hobbesij* c. 3. §. *ult. Cum naturæ, quæ vocantur, leges nihil sint aliud, quam conclusiones quædam ratione intellectæ, de agendis & omittendis: lex autem propriè loquendo sit oratio ejus, qui aliquid fieri vel non fieri alijs jure imperat: igitur non esse illas propriè loquendo leges, quatenus à natura procedunt; sed duntaxat quatenus à Deo in scripturis latæ sunt.* Enimvero nos de essentia legis non arbitramur, ut sit oratio, seu ut per vocabula in orationem formata subjectis innotescat; sed sufficit, si quocunq; modo, etiam interiori mentis dictamine, aut ex conditione naturæ aut negotij, quod gerendum, superioris voluntas colligatur atq; cognoscatur. Sicuti *Ipse* d. l. c. XV. §. 3. agnoscit, *DEI leges triplici modo declarari; primo per tacita rectæ rationis dictamina.* &c. Sed & leges naturæ rationando erutæ non nisi per modum orationum possunt concipi; eoq; respectu recte orationes vocantur. Quemadmodum autem nihil interest in legibus civilibus, scripto, an viva voce promulgentur: ita lex divina æque obligabit, sive per ipsum DEUM visibili specie, & humanæ vocis sonitu assimulato, sive per sanctissimos viros, peculiari divinitus instinctu animatos, mortalibus innotuerit; sive deniq; per naturalem rationem ex contemplatione humanæ conditionis eruatur. Neq; enim ratio proprie loquendo est ipsa lex naturæ, sed medium, quo rite usurpato illa cognoscatur. Modus autem legem promulgandi ad ipsius substantiam intrinsecam nihil pertinet. Quanquam autem ut lex obliget, necessum sit, eam subjectis innotescere, legem autem naturalem ex dictamine rationis deducere, ejusq; fundamentum & necessariam cum humana conditione connexionem intelligere non sit cujusvis: non tamen ideo aut lex naturalis omnes homines obligare desinit, aut eadem ex lumine rationis nota dici nequit. Nam ut lex obliget, popularis duntaxat & simplex

notitia

notitia ſufficit, neq́; artificioſa ejusdem demonſtratio ac deductio ad hunc finem requiritur. Ac licet probabile ſit, primis mortalium præcipua juris naturalis capita à Numine fuiſſe tradita, quæ deinde diſciplina & aſſuetudine fuere in alios propagata: naturalis tamen nihilominus ejus juris poterit dici notitia, quatenus ejusdem neceſſaria veritas ex ratiocinatione ſeu uſu naturalis rationis colligi poteſt. Cæterum originem naturalis juris ad DEUM refert præſtantiſſimus quisq́; ſapientum. *Plutarch. de auditione:* ταὐτόν ἐστι τὸ ἕπεσθαι θεῷ καὶ τὸ πείθεσθαι λόγῳ. *Idem eſt Deum ſequi, & parere rationi.* Pulcre cumprimis *Cicero* l. 3. *de republ.* apud *Lactantium* l. 6. c. 8. *Eſt quidem vera lex, recta ratio, naturæ congruens, diffuſa in omnes, conſtans, ſempiterna; quæ vocet ad officium jubendo; vetando a fraude deterreat: quæ tamen neq́; probos fruſtra jubet, aut vetat; nec improbos jubendo, aut vetando movet. Huic legi nec obrogari fas eſt; neq́; derogari ex hac aliquid licet; neq́; tota abrogari poteſt. Nec vero aut per ſenatum, aut per populum ſolvi hac lege poſſumus. Neq́; eſt quærendus explanator, aut interpres ejus alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia poſthac; ſed & omnes gentes, & omni tempore una lex & ſempiterna, & immutabilis continebit; unusq́; erit communis quaſi magiſter, & imperator omnium Deus; ille legis hujus inventor, diſceptator, lator; cui qui non parebit, ipſe ſe fugiet, ac naturam hominis adſpernabitur; hoc ipſo luet maximas pœnas, etiam ſi cætera ſupplicia, quæ putantur, effugerit. Sophocles Oedipe tyranno:* νόμοι ὑψίποδες οὐρανίαν δι' αἰθέρα τεκνωθέντες· ὧν Ὄλυμπος πατὴρ μόνος, οὐδέ νιν θνατὰ φύσις ἀνέρων ἔτικτεν. *Leges excelſæ, quæ cœlitus datæ ſunt, quarum ſolus Deus pater eſt, neq́; eas mortalis hominum natura peperit.* Add. *Seldenus de* J. N. & G. l. 1. c. 8. Ubi oſtendit, etſi gentiles per depravatos hominum mores ipſa juris naturalis capita à gentibus interdum violari, & iniquis conſtitutionibus velut obrui agnoverint: tamen τὸ αὐτοδίκαιον, ſive quod revera eſt juſtum ex deorum præſcripto, perpetuo ſibi ſimile manere, parilem ſemper obligationis vim habere, ipſos fuiſſe perſuaſos. Ex quo fonte promanavit communis illa opinio gentilium de ſuppliciis impiorum apud inferos, quæ illos manerent, qui immania ſcelera contra jus naturæ commiſiſſent. Nam cum pœnas violati juris naturalis à diis exigi crederent, ſane & eosdem illius juris autores crediſſe certum eſt. Sicuti etiam vice verſa optimo cuiq́; gen-

tilium persuasum fuit, bonis viris virtutem non citra favorem Numinis exerceri. *Jamblichus protrept*. c. 13. ἓν τι οὖν τοῦτο διανοεῖσθαι δεῖ ἀληθὲς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν οὔτε ζῶντι, οὔτε τελευτήσαντι. οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν τὰ τούτων πράγματα. *Hoc unum igitur verum cogitandum est, non eventurum viro bono ullum malum tam viventi, quam mortuo: neq; negliguntur hujus viri res ab diis immortalibus.* Deinde docet, apud veteres Christianos constantem opinionem viguisse, etiam in intervallo, creationem inter, & decalogi promulgationem, jura naturalia & universalia à Deo humano generi lata fuisse, quæ postea corpori legum Mosaicarum sint inserta. 'nde elegans annotatio *Chrysostomi orat*. 12. *ad pop. Antioch*: Deum ideo legibus de honore parentum, de homicidio, adulterio, furto nullam addidisse rationem, quod illa jam antea tanquam juris naturalis capita fuerint quam notissima. Ast præcepto de sabbatho, quia positivum, solicite rationem adjunctam. Addatur quoq; *ibid*. c. 9.

§. 21. Circa materiam legis naturalis *Grotius* l. 1. c. 1. §. 10. observat, multa vulgo juris naturalis dici non proprie, sed *reductive*, quibus jus illud non repugnat; sicut justa adpellantur non solum, quæ ex justitia debentur, sed etiam quæ cum justitia non pugnant; quanquam ista melius vocares permissa. Commodius tamen fortasse istam distinctionem adplicaveris ad illa instituta, quæ pro certo statu generis humani ratio pacis & tranquillitatis introduci suasit, & ad actus, qui ex institutis istis suscipiuntur atq; exercentur. Nam & ejusmodi quæstiones inter ICtos agitari audias, v. g. an dominia rerum, an usucapio, testamenti factio, emtio venditio sint juris naturalis? Ad quas adposite responderi non pteost, nisi separaveris ea, circa quæ jus naturæ disponit præcipiendo aut vetando, ab illis, quæ ratio socialitatis ab hominibus institui suasit, aut quorum suscipiendorum licentia ex istis institutis immediate profluit; ut hæc reductive ad jus naturæ dicantur spectare. Sic dominium rerum à natura quidem immediate non est, neq; expressum aliquod ac determinatum præceptum illi introducendo fingi potest; juris tamen naturalis dicitur, quatenus conditio & pax multiplicati generis humani primævam communionem non amplius tulit. Sic ut usucapio sit, disertum legis naturalis præceptum non extat: positis tamen distinctis rerum dominiis tranquillitas generis humani

mani

mani eidem favebat, ne dominia semper forent in ancipiti. Sic ultimas voluntates edere, emere aut vendere natura nemini præcipit; sed ex posito dominio naturaliter consequitur, ut moriturus de bonis suis disponere, aut ut quivis suas res alienare, aut alienas per contractum adquirere possit. *Idem* dein d. l. monet, interdum abusive dici juris naturalis, quæ ratio quidem dictat esse honesta, & meliora suis oppositis, etsi proprie non sint debita. Cujus generis sunt multi actus generosioris & communem modum supergressæ liberalitatis, misericordiæ & mansuetudinis, & quando quis præter necessitatem de jure suo remittit. Quæ illustrantur per illud Apostoli 1. *Corinth.* X. 23. VI. 12. VII. 38. Sic & *Ulpianus* l. 4. §. 1. D. *de alien. jud. mut. caus. Non tamen ejus factum improbat prætor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam sæpius litigaret: hæc enim cogitatio ejus, qui lites exercitatur, non est vituperanda.* Sic Socrates nebulonem, à quo injuria fuerat affectus, in jus noluit vocare, æstimans eam, velut asinus ipsum calce feriisset. Sic *Cato, cum illi os percussum esset, non excanduit, non vindicavit injuriam; ne remisit quidem, sed factum negavit. Melius putavit non agnoscere, quam vindicare. Seneca de Ira* l. 2. c. 32. & *de Constantia sapientis*. c. 14.

§. 22. Est deniq; & illud heic expendendum, an detur peculiare jus gentium, positivum, & juri naturali contradistinctum? Super hac re enim inter eruditos non satis convenit. Multis jus naturæ & jus gentium in se unum & idem habetur, quod extrinseca duntaxat denominatione differat. Inde & *Hobbes. de cive* c. XIV. 5. 4. naturalem legem dividit *in naturalem hominum, & naturalem civitatum, quæ vulgo jus gentium adpellatur. Præcepta utriusq;*, addit, *eadem sunt: sed quia civitates semel institutæ induunt proprietates hominum personales, lex, quam loquentes de hominum singulorum officio naturalem dicimus, adplicata to is civitatibus, nationibus sive gentibus vocatur, jus Gentium.* Cui sententiæ & nos plane subscribimus. Nec præterea aliud jus gentium voluntarium seu positivum dari arbitramur, quod quidem legis proprie dictæ vim habeat, quæ gentes tanquam à superiore profecta stringat. Add. *Bæcler. ad Grot.* l. 1. c. 1. §. 14. & *ad* l. 2. c. 4. §. 9. Pleraq; autem, quæ apud ICtos Romanos, aliosq; ad jus gentium referuntur, puta circa modos adquirendi, contractus, & alia, vel ad jus naturæ pertinent

vel ad jus civile ſingularum gentium, quod iſtis in rebus apud complures conſpirat. Ex quibus tamen peculiaris ſpecies juris non recte conſtituitur; quippe cum iſta jura gentibus inter ſe ſint communia non ex aliqua conventione aut obligatione mutua; ſed ex placito peculiari legislatorum in ſingulis civitatibus per accidens conſpirent. Unde & eadem ab uno populo inconſultis aliis mutari poſſunt, ac ſæpenumero mutata deprehenduntur. Quanquam neq; plane rejicienda videatur ſententia *Feldeni ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 20. & c. 8. §. 1. ubi tradit, quod ICtis Romanis jus gentium ſit facultas ad actus & negotia peregrinis in civitate Romana competens; jus civile autem proprium ſit civium, peregrinos excludens. Unde teſtamenta & matrimonia dici juris civilis, contractus autem juris gentium; quod illorum ſoli cives, horum autem etiam peregrini Romæ participes eſſent. Apud multos quoq; ſub vocabulo juris gentium venire ſolent quædam conſuetudines, inter pleraſq; gentes, ſaltem quæ cultiorum & humaniorum ſibi famam vindicant, potiſſimum circa bellum tacito quodam conſenſu uſurpari ſolitæ. Poſtquam enim etiam cultiores inter gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriam quærere, i. e. in eo præſtantiam ſuam præ cæteris hominibus oſtendere, quod quis multos homines auderet, & dextre calleret perdere, adeoq; in bella non neceſſaria, aut injuſta vulgo eſt procurſum: ne ambitionem ſuam invidiæ nimis exponerent magni bellatores, uſurpata omni licentia juſti belli, humanitatis, & magnanimitatis quadam ſpecie bellorum atrocitatem temperare multis populis eſt viſum. Unde ortæ conſuetudines circa exemtiones certarum rerum & perſonarum à vi bellica, modū nocendi hoſtibus, modum tractandi captivos, & ſimilia. Neſcio tamen, an viros militares ſatis deceat mos, ab Alberico Comenſi è Flaminia introductus, & in Italia ſuperioribus ſeculis uſitatus, inter equeſtrem militiam mercenariam. Quo *in id maxime omni induſtria incumbendum contenderant, ut à ſe atq; à militibus omnem laborem & metum adimerent, ne ullæ cædes fierent, capi tantummodo utrinq; liceret, & ſine ullo pretio dimitti. In objecta ſibi oppida nocta tormenta bellica non emitterentur; nec item qui in oppidis eſſent, in tentoria jacerent. Caſtra præterea nullo vallo, nullave foſſa cingebantur; nec illa hibernis temporibus habebantur. Hæc omnia in eorum militaribus, atq;*

ab ipſis

ab ipsis inventis institutis permissa erant. Macchiavellus Principe c. XII. Cui non dispar conventio inter Eretrienses, & Chalcidenses, ne missilibus telis invicem uterentur, legitur apud *Strabonem* l. X. Quo referre quoq; possis Indorum morem, quo per intestina bella agricolæ ab omni noxa liberi præstabantur. *Arrianus in Indicis.* Cæterum consuetudines illæ licet videantur continere obligationem ex pacto saltem tacito ortam; tamen si legitimum bellum gerens eas neglexerit, modo contrarium earundem per jus naturæ recte fieri possit, nullius alterius peccati arguetur, quam cujusdam ruditatis; quod quis sese ad numeros velut eorum non composuerit, queis bellum inter artes liberales habetur. Non secus atq; imperitiæ inter gladiatores accusatur, qui alterum non juxta regulas artis vulneraverit. Igitur si quis justa gerit bella, solo naturæ jure, neglectis illis consuetudinibus, ea potest regere; ni forte ob commodum aliquod suum easdem malit observare. Ast qui injustis grassatur bellis, vel ideo illas recte sequitur, ut saltem cum aliquo temperamento scelestus sit. Inter præcipua capita juris gentium voluntarij *Grotius* numerat jus legationum. Ubi arbitramur, ipso jure naturæ legatos esse inviolabiles, etiam apud hostem, siquidem speciem legatorum, non speculatorum præ se ferant; quamdiu in eum, ad quem missi sunt, hostilia non moliuntur; etsi fors ordinario modo per tractatus domini sui commodum præ alterius commodo quærant. Cum enim ejusmodi personæ sint necessariæ ad pacem conciliandam, servandam, aut arctius per fœdera & pacta adstringendam, quam ipsum jus naturæ omnibus modis honestis amplecti jubet; utiq; & cavisse censetur idem jus securitati personarum, sine quibus finis ab eodem præceptus obtineri nequit. At vero quæ alia vulgo legatis tribuuntur privilegia, iis præsertim, qui magis ad expiscanda alterius reip. secreta, quam pacis gratia, in aliquo loco hærent; illa ex mera ejus, ad quem mittuntur, indulgentia dependent, adeoq; si commodum videatur, citra violationem ullius juris denegari ipsis possunt; si modo is pati velit, ut sui quoq; pari modo tractentur. Jus quoq; sepulturæ, quod itidem peculiare caput juris gentium apud *Grotium* videtur facere, ad officia humanitatis referri potest. Add. *Ant. Matthæus de crimin. proleg.* c. 3. §. 5. Neq; cætera tanti sunt, ut peculiarem juris speciem constituere

tuere debeant. Addatur quoq; *Seldenus de mari clauso* l.1. c.2. De jure non scripto, seu consuetudine præter alios vid. *Boecler. ad Grot.* l.2.c.4.§.5.

§. 23. Distributio juris naturalis isthæc nobis videtur expeditissima, ut primo loco consideretur, quomodo istius jussu quis sese debeat gerere adversus *seipsum*; deinde, quomodo adversus *alios homines.* Præcepta juris naturalis, quæ alios homines spectant, iterum possunt dividi in *absoluta* & *hypothetica*. Illa sunt, quæ omnes homines in quovis statu obligant, ac citra positionem alicujus instituti, per homines introducti aut formati. Hæc autem certum statum aut institutum, per homines formatum aut receptum, præsupponunt. Quod *Grotius d. l.* sic expressit; *jus naturale non de ys tantum agit, quæ citra voluntatem humanam existunt, sed & de multis, quæ voluntatis humanæ actum consequuntur.* Unde licet dominia rerum, qualia nunc sunt, voluntas humana constituerit; iis tamen positis ipsum jus naturale dictitat, nefas esse alienam rem invito domino subtrahere. vid. l.1.§.3. D. *de furtis* l.42. D. *de verb. sign.* Scilicet multa dantur, quæ quoad exercitium actus arbitraria sunt, seu ubi in arbitrio hominum positum est, actum aliquem suscipere velint, vel non; verum quando actus ille fuit susceptus, ex aliquo præcepto juris naturalis necessitas moralis seu obligatio ipsum consequitur, aut ex eodem modus & circumstantiæ determinantur. Sic v. g. etsi jus naturæ non præcipiat, ut ab altero emam; posito tamen, me libere emere, idem jubet, ne alterius damno lucrum meum quæram, neq; in contractu eundem defraudem. Sic plurima sunt juris naturalis præcepta, quæ nisi posito dominio rerum distincto, atq; imperio civili non intelliguntur, neq; locum habent. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoq; leges positivas esse juris naturalis; eo quod per consensum nostrum alterius nos summo imperio subdamus, cujus jussis ut pareamus ipsa lex naturæ præcipit. Equidem id certū est, violatores legum civilium propter intercedens istud pactum mediate in ipsam quoq; naturæ legem peccare. Est tamen ingens adhuc discrimen inter leges naturales hypotheticas, & civiles positivas; quod illarum ratio petitur ex conditione humani generis in universum considerati; harum autem ratio desumta est ex peculiari certæ alicujus civitatis utilitate, aut ex nudo legislatoris arbitrio.

Adeoq;

Adeoq; leges civiles positivæ præcepta juris naturalis hypothetica non sunt, sed ex præcepto hypothetico vim obligandi in foro divino mutuantur. Eorum autem institutorum, quibus præcepta hypothetica nituntur, tria potissimum deprehendimus, *sermonem*, *dominium rerum*, *earundemq; pretium*, & *imperium humanum*. Et secundum hanc partitionem nobis deinceps hæcce disciplina tractabitur.

CAPUT IV.
DE PRÆSTATIONIBUS HOMINIS adversus seipsum.

1. *An sit aliqua obligatio hominis adversus seipsum?*
2. *Corpus & anima quomodo curanda?*
3. *Vita quatenus in aliorum usus impendenda?*
4. *Aut pro altero periculo exponenda?*
5. *An propria cædes sit licita?*

Hominem seipsum amare, conservationemq; & amorem sui ante omnia habere, manifestum est. Verum an solus ille naturalis instinctus, quem cum brutis habet communem, eum ad id propellat; an vero insuper accedat aliquod jussum legis naturalis, dubio non caret. Cum enim sibi ipsi nemo possit obligari, non adparet, quæ efficacia sit illius legis, quæ in meipso terminatur, cujusq; servandæ necessitatem mihi, quandocunq; velim, remittere queam, & qua violata nemini injuria fiat. Sed & supervacuum videri potest, super isthac re legem ferre, cum jam antea per anxiam teneritatem amoris proprij homo ita feratur ad se ipsum curandum & conservandum, ut ne si velit quidem, facile in diversum abire queat. *Seneca de benefic.* l. IV. c. 17. *Supervacuum est, in quod imus impelli. Nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur, trahit.* Enimvero si soli duntaxat sibi homo esset natus, fatemur conveniens fore, ut in absoluto ipsius arbitrio relinqueretur, quid de se ipse statueret. Sed cum ex omnium sapientum consensu Creator O. M. hominem condiderit, ut ipsi inserviat, excultisq; bonis, ab ipso sibi concessis, ejusdem gloriam redderet illustriorem; cumq; socialitas, ad quam homo conditus est, exerceri commode & servari nequeat, ni quilibet se ipsum,

quantum

quantum in se, excolat, & servet; adparet abjecta plane sui cura hominem non sibi quidem, sed Deo creatori, sed generi humano facere injuriam. Conf. tamen *Ant. Matthaeus de crimin. proleg.* c. 3. §. 4. Deinde usq; adeo non sequitur, jus naturae istud non praecipere, quia instinctus jam ante in id satis acriter ferebatur; ut potius iste dictamini rationis velut succenturiari videatur, quasi hoc solum non sufficiat fundamento generis humani continendo. Sane enim si considerentur molestiae, quae vitam humanam comitantur, longe superantes exiguum illud & vile voluptatum, eodem tenore, sed languidius fere & non citra fastidium recursans: ac quam multis vita producatur, ut plura excipere mala possint; quotusquisq; nō primo quoq; tempore vitam abrumperet, nî instictus tantopere eandē comendaret; aut quotusquisq; instinctum istū nō vinceret, ni ōnipotentis Creatoris jussa obstarēt? Neq; plane de nihilo sunt illa apud *Quintilianū declam.* 4. *Quid juvat, ô misera mortalitas, animam per tot annos, etiam si natura patiatur, per infinita temporum spatia tristissimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia nostra, si voluptates, & quaecunq; ex hac universitate mundi vel solicitant adspectu, vel blandiuntur usu, diligenter excutias, tota vita hominis unus est dies. Humiles prorsus abjectaq; mentes, quas non implent haec eadem semperq; redeuntia: ut qui honestis operatus artibus sciat, quis finis bonorum, quae vera felicitas, nunquam sibi videbitur praematura morte periturus: & lucis causas ad animum mentemq; referentium neminem quotidie vita non satiat. Relaturum me nunc putatis, quanto plura sint in hac aevi brevitate fugienda: comparaturum gaudijs, prosperis, metus, calamitates? Illa aestimemus, propter quae fatigamus votis deos, propter quae brevem querimur aetatem. Nempe sunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter haec ferre debilitates, luctus, spatia morborum? & cum liceat evadere, malle pati?* Et paulo ante: *Hoc maximum, quod pro incolumitate hominis natura commenta est, ut periremus inviti: & contra tot adversos casus, patientia nobis aequanimitate succurreret.*

§. 2. Porro cum duabus partibus homo constet, corpore & anima, utriusq; decentem curam agere recta ratio praescribit. Quae corpori debentur haec fere sunt; ut ejus vires congruentibus alimentis atq; laboribus conserventur, & confirmentur, quippe cujus fulturis animus

sustine-

ſuſtinetur; nevé intemperantia cibi potusq́; , intempeſtivo & non neceſſario labore, aliavé ratione affligantur. Quo nomine vitanda ingluvies, ebrietas, immodica Venus, & ſimilia. Argutum eſt dictum Democriti apud *Plutarchum de ſanitate tuenda.* εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. *Si damni dati accuſaret animam corpus, illam, quin condemnetur, effugere non poſſe.* Animus autem ante omnia ad commode tolerandam vitam ſociabilem formandus, virtutumq́; & honeſti ſenſu atq́; amore imbuendus. *Saluſtius bello Jugurth. Quo magis pravitas eorum admiranda eſt, qui ingenium, quo neq́; melius neq́; amplius in natura mortalium eſt, incultu atq́; ſocordia torpeſcere ſinunt.* Tum pro cujusq́; conditione & capacitate aliquid addiſcendum, ne quis ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης, *inutile terræ pondus* audiat, ſibi inutilis, aliis gravis. *Cicero de natur. deor.* l. 2. *Mihi, qui nihil agit, eſſe omnino non videtur.* Facit quoq́; huc illud *Æliani* V. H. l. VII. c. 15. *Cum maris imperium tenerent Mitylenenſes, ſociis, qui deſciſcebant, hanc pœnam impoſuerunt, ut liberos ſuos non docerent literas, neq́; muſicam: omnium ſuppliciorum hoc graviſſimum iudicantes, in inſcitia & ignorantia artium liberalium vitam tranſigere.* Add. quæ *Cicero Off.* 1. tradit de ſtudio veritatis inveſtigandæ. Inde vitam legi naturæ adverſam agunt illi, qui numeri tantum ſunt, & fruges conſumere nati; & inprimis valida mendicabula, quorum nequitia eo major eſt, ſi ultro ſibi membra diſtorqueant, aut mutilent, ut ne ſi velint quidem, frugi deinceps poſſint eſſe. Quanquam circa eligendum vitæ genus, modo id honeſtum & alicujus uſus ſit, ſat laxa homini relicta poteſtas. Plerumq́; tamen viam ad illud deſignant impulſus genij, corporis aut ingenij habilitas, natalium conditio, fortunæ bona, parentum autoritas, quandoq́; civile imperium, occaſio, aut neceſſitas. Sed in hanc quidem rem paſſim apud ſapientes præcepta occurrunt, quæ cumulare ſupervacuum foret.

§. 3. Illud altioris eſt indaginis, an & quousq́; homini aliqua poteſtas in propriam vitam competat, ad eam vel periculo ancipiti ultro exponendam, vel lentis viis atterendam, vel deniq́; violento modo abrumpendam. Sane multi antiquorum abſolutum heic ſatis homini jus concedebant, ſic ut crederent, poſſe aliquem ultro vitam pro altero pignori opponere, eam etiam citra conſervationem alterius

pro ipso devovere, & ubi ejus pertæsum foret, ante naturalem seu fatalem terminum ipsam abrumpere. *Plinio Nat. Hist.* l. 2. c. 7. mortem sibi consciscere posse vocatur *optimum in tantis vitæ pœnis*. Qui quidem nullo modo ab impietatis crimine absolvi potest, dum ita abjecte de maximo Dei beneficio sentire non veretur. Nobis quid principiis juris naturalis maxime videatur congruum, inquisivisse curæ erit. Illud igitur primo dubium non habet, cum homo possit, & debeat sua opera aliis inservire, & vero certum genus laborum, aut eorum intensio vires hominis ita afficiat, ut senium, vitæq; terminus maturius ingruat, quam si quis molliter ætatem exegisset; recte posse aliquem paulo brevius ævi spatium eligere, ut facultatum suarum usum aliis hominibus largius dispenset. Sicut Achilles apud *Homerum* Iliad. ἰῶτα, elegit vita potius brevi, sed gloriosa defungi, quam inglorium, domi desidem ad extremas ætatis metas pervenire.

§. 4. Deinde cum certum sit, sæpenumero multorum vitam servari non posse, nisi pro iis alij probabili sese vitæ periculo exponant; id quoq; constat, ex jussu imperantis legitimi posse alicui injungi obligationem, ut ejusmodi periculum declinare ipsi non liceat, ni gravissimas subire pœnas velit. Quo fundamento obligatio militum nititur; de qua suo loco pluribus. Egregie Socrates apud *Platonem* in *apologia*: οὗ ἄν τις ἑαυτὸν τάξῃ ἡγησάμενος βέλτιστον εἶναι, ἢ ὑπὸ ἀρχόντων ταχθῇ, ἐνταῦθα δεῖ μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον, μήτε θάνατον, μήτε ἄλλο τι μηδὲν πρὸ τοῦ αἰσχροῦ. *Quo quisq; in loco vel seipsum constituit, arbitratus id optimum esse, vel à superiore jubetur consistere, in eo permanere oportet, periculumq; subire, neq; mortem, neq; aliud quidquam magis, quam turpitudinem formidantem.* Sed neq; in ipsa ratione naturali, neq; in divinis literis, quæ vitam pro fratribus profundere jubent, quidquam repugnare videtur, quo minus etiam citra tam rigidum imperium ultro quis probabili sese vitæ periculo pro aliis exponere queat; modo spes aliqua sit istud in aliorum salutem cessurum, & hi digni sint, qui tam care redimantur. Nam id stolidum fuerit, alteri perituro sese frustra comitem addere, aut egregium virum pro homine nauci jugulari. Unde etiam nos licitum putamus, ut quis pro altero, præsertim innocente ac præstanti viro, vadem sese constituat, aut ad securitatem salutis multorum obsi-

obſidem ſe dedat, ſub periculo mortis ſubeundæ, ſi reus ſe non ſtiterit, aut pactum non fuerit ſervatum. Quanquam ab altero hujusmodi vades ac obſides recte morte plecti nequeant; uti alibi oſtendemus. Ejusmodi tamen devotiones, quæ non niſi vanam fidei, & fortitudinis oſtentationem citra ullum uſum habent, quales apud Japonenſes adhuc frequentari ſupra diximus, quin juri naturali repugnent nulli dubitamus. Fruſtra enim pro virtute venditatur, quod ratione caret. Enimvero hoc per legem naturæ præcipi, ut quivis cujusvis alterius vitam, cæteris præſertim paribus, ſuæ præferat, hautquidquam arbitramur; & contrarium non obſcure ſuadent hominum communis illa inclinatio, & omni exceptione majores teſtes, qui proximum ſibi quemq; eſſe admittunt. vid. 2. *Corinth.* VIII. 13. 14. l. 14. *princ.* D. *præſcript. verb.* l. 6. C. *de ſervitut.* l. 2. §. 9. D. *de aqua pluv. arc.* Non obſtat l. 5. §. 4. D. *commodati.* l. 1. §. 28. D. *de SCto Silan.* Add. *Autor de princip. juſti & decori p. m.* 122. *ſeqq.*

§. 5. Illud deniq; diſcutiendum reſtat, an homo proprio ex arbitrio, ubi jucunditatem vitalis auræ adſpernatus fuerit, aut declinandis ingentibus miſeriis, & antevertendæ ignominioſæ morti jamjam impendenti, ſibi ipſe fata properare queat? Hanc in rem notiſſima eſt ſententia *Platonis in Phædone*, Chriſtianis etiam ſcriptoribus laudata: ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν. *in cuſtodia quadam nos homines ſumus, neq; decet quemquam ex hac ſeipſum ſolvere, neq; aufugere.* Id quod copioſius expreſſit *Lactantius div. inſtit.* l. 3. c. 18. *Sicut in hanc vitam non noſtra ſponte venimus, ita rurſus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis aſſignatum eſt, ejusdem juſſu recedendum eſt, qui nos in hoc corpus induxit, tamdiu habitaturos, donec jubeat emitti.* Etſi bene obſervandum, qualem ſui interfectorem *Plato de LL.* l. 9. ignominioſa ſepultura afficiendum pronunciet. ὃς ἂν ἑαυτὸν κτείνῃ, τὴν τῆς εἱμαρμένης βίᾳ ἀποστερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως ταξάσης δίκην, μήτε περιωδύνῳ ἀφύκτῳ προσπεσούσῃ τύχῃ ἀναγκασθεὶς, μηδὲ αἰσχύνης τινὸς ἀπόρου καὶ ἀβίου μεταλαχὼν, ἀργίᾳ δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλίᾳ ἑαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῇ. *Qui ſeipſum vita & ſorte fatorum vi privaverit; non judicio civitatis, nec triſti & inevitabili fortunæ caſu coactus, neq; pudore aliquo extremo compulſus; ſed ignavia, & formidoloſi animi imbecillitate de ſeipſo injuſte*

 ſtatu-

ſtatuerit. Ariſtoteles quoq; *Nicom.* III. c. II. Τὸ δ' ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα. *Mori autem vel ut paupertatem, vel amorem, vel moleſti quidpiam fugiamus, fortis viri minime eſt, ſed potius timidi: quippe cum laborioſa fugere mollities ſit. Procopius hiſt. Goth.* l. IV. *Vitam abrumpere nullo mortis uſu, præceps amentia eſt, cæca adverſus mortem ferocia inanem quandam habet fortis animi ſpeciem, à ſapientibus inſipientia ducitur. Amm. Marcellinus* l. XXV. c. 4. *Æquo judicio juxta timidus eſt, & ignavus, qui quum non oportet, mori deſiderat; & qui refugiat, cum ſit oportunum.* Add. *Grot.* l. 2. c. 19. §. 5. Ubi memorat, tã apud gentiles, quã Ebræos abs ſepulturæ honore fuiſſe excluſos, qui mortem ſibi ipſi conſciverant. Quanquam nonnulli Ebræorum de lege ſe non interficiendi unam cauſam exceperunt, tanquam εὔλογον ἐξαγωγὴν, ſi quis videat, ſe deinceps victurum in probrum ipſius DEI. Nam quia non nobis, ſed DEO in vitam noſtram jus eſſe ſtatuebant, exiſtimabant ſolam DEI præſumtam voluntatem eſſe, quæ mortis anticipandæ conſilium abſolvat. Atq; huc referunt Samſonis exemplum, qui in ſuo corpore veram religionem videbat eſſe deriſui: & Saulis, qui gladio incubuit, ne à DEI ſuisq; hoſtibus illuderetur, & ſua captivitate fortaſſe ſervitium populo conciliaret. Nam hunc reſipuiſſe iſti volunt, poſtquam Samuelis umbra mortem ipſi prædixerat; quam gnarus ſibi imminere ſi pugnaret, pugnam pro patria & DEI lege non detrectavit, æternam inde laudem meritus Davidis etiam præconio, à quo & illi, qui Saulem cum honore ſepelierant, recte facti teſtimonium retulerunt. Atq; hoc aliqui ad ſimiles quoq; caſus producunt, eo nixi fundamento; quemadmodum ſibi nemo poteſt obligari, ita injuriam ſibi non facere, qui vim vitæ ſuæ intulerit. Quod autem quis ſeipſum ex lege naturæ teneatur conſervare, id inde eſſe, quia à DEO ad colendam ſocietatem humanam eſt deſtinatus, quam ad deſertoris inſtar aut infrequentis militis deſtituere hautquidquam poſſit: adeoq; quod ego me teneat conſervare, id me non debere mihi, ſed DEO, & ſocietati humanæ. (*Ariſtoteli Nicom.* V. 15. autochires non in ſeipſos, ſed in civitatem injurij dicuntur, eoq; nomine etiam ignominia affici.) Inde ſi reſpectus ille erga DEUM, & genus hominum ſit remotus, hominem ſibi commendari

mendari per solum illum instinctum sensitivum videri, qui cum vim legis non habeat, eidem repugnasse quoq; pro peccato non sit putandum. Inde illorum causam favorabilem judicant, certe miseratione quam aspera sententia digniorem, qui manus sibi inferunt, quod certitudine moraliter infallibili prævident, mortem sibi paulo post ab hoste cum cruciatu & ignominia adferendam; nec boni publici interesse, cur ad arbitrium alterius moriantur: aut quod ab aliis sibi vident intentari, quo admisso ipsi cæteris mortalibus deinceps sint fastidiendi. Quales sunt, qui cum mortem sibi ab hoste truculento, aut sævo principe instare cernerent, festinata fata maluerunt, quo tormenta, & ludibria, aut ignominiam carnificis effugerent; aut ut suis aliquod inde commodum procurarent. Sicuti apud *Tacitum Ann.* VI. est: *promtas ejusmodi mortes metus carnificis faciebat; & quia damnati, publicatis bonis, sepultura prohibebantur: eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi.* Ex quo obiter patet, non usq; quaq; probari posse illud *Martialis* l. 2. *ep.* 80. *Hostem cum fugeret, se Fannius ipse peremit. Hic rogo non furor est, ne moriare, mori?* Nam uti *Æschines orat. de falsa legatione* loquitur: οὐχ ὁ θάνατος δεινὸν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευτὴν ὕβρις φοβερά. *Neq; enim terribilis est interitus: sed contumelia in morte est metuenda.* Huc referri quoq; solent fœminæ, aut formosi pueri, qui pudicitiæ suæ violationem hoc modo declinarunt. Vid. *Paulus Diaconus* l. 15. de Dugna fœmina Aquilejensi. Hos plausibiliter in excusationem sui proferre posse arbitrantur: ex admota tanta necessitate, & quam nisi velut per miraculum effugere datur, se collegisse, missionem jam sibi à summo imperatore dari; veniam quoq; generis humani facile præsumi, cui jam perierint; nec ullius interesse, tantillo tempore mortem abs se anticipari, ut tormenta & ludibria non sentiant, quæ ad grave fortasse peccatum stimulare ipsos queant: nec videri generosos animos ad id necessitatis damnatos, ut omnino ad libidinem alterius, contumeliis prius vexati, vitam ponant. *Cicero Tusculan. quæst.* l. 1. *Cato sic abiit è vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis Deus injussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam justam Deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis: næ ille medius fidius vir sapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec*

tamen illa vincula carceris ruperit: leges enim vetant: sed tanquam à magistratu aut aliqua potestate legitima, sic à Deo evocatus atq; emissus exierit. conf. l. 3. §. 6. D. *de bonis eorum, qui ante sententiam.* l. 45. §. 2. D. *de jure fisci.* Add. *Quintilianus declam.* IV. *Ant. Matthæus de crimin. ad* l. 48. D. *tit.* V. c. I. §. 9. Verum isthæc nos quidem in medio relinquimus. Illud manifestum est, eos, qui vel solo tædio molestiarum vitæ humanæ communium, vel indignatione malorum, quæ humanæ ipsos societati non erubescendos erant reddituri, vel metu dolorum, queis fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterant, vitam ultro abrumpunt, nullam adferre posse sat validam defensionem, quo minus in legem naturæ peccasse sint censendi. Illi vero contra merito à crimine αὐτοχειρίας sunt eximendi, qui ex morbo, rationis usum adimente, manus sibi inferunt. Multos quoq;, qui in voluntarium exitium ruunt, magnitudo consternationis apud æquos viros excusat. *Curtius* l. IV. c. 16. *Ubi intravit animos pavor, id solum metuunt, quod primum formidare cœperunt.* Add. l. 14. §. 3. *D. quod metus causa.* Id quoq; heic observandum, ad rem nihil facere, propria quis manu cadat, an alios quovis modo adigat ad mortem sibi inferendam. Sicut Deianira apud *Senecam Hercule Oetæo* loquitur: *Dextera sternar tua, sed mente nostra.* Nam qui mori heic & nunc non debuit, non excusatur, si alterius manibus in arcessenda morte usus fuerit; quippe cum ipse fecisse censeatur, quod quis per alium facit. Etsi qui manus suas huic ministerio commodavit, crimine se quoq; adstringere possit. Inde nobis non probantur illa *Flori* l. 4. c. 7. *Quis sapientissimos viros,* (Brutum, & Cassium) *non miretur ad ultimum non suis manibus usos? nisi si hoc quoq; ex persuasione defuit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum, pientissimarumq; animarum, judicio suo, scelere alieno, uterentur.* Nam si istis nefas fuit vitam tunc abrumpere, nihil interfuit, sua an aliena manu perirent. Sin illud licitum fuit, non recte ministris scelus tribuitur. Etsi ad locum *Flori* illustrandum possit facere illud *Æschinis orat. contra Ctesiphontem.* ἐάν τις αὑτὸν διαχρήσηται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν. *Si quis seipsum occiderit, manum, quæ id fecit, à reliquo corpore sepelimus.* Cæterum cum nos absolutam homini in vitam propriam detrahamus potestatem; adparet quoq; non posse probari leges illas, quæ

vel

vel jubent, vel permittunt civibus ultro vitam projicere. Qualis lex apud Taprobanenſes memoratur *Diodoro Siculo* l.2.c.57. qua ſtatutum erat, *ut ad certum annorum numerum viverent; quo expleto, inſolenti mortis genere decedebant, herbæ indormientes, quæ citra ſenſum doloris necat.* Add. *Idem* l.3.c.33. de Megabareis, gente Troglodytica. Sic apud Ceos edicebat lex, majores ſexaginta annis aconito vitam finire, ut reliquis cibaria ſufficerent. *Strabo* l.X. Etſi *Ælianus* V.H. l.3. c.37. hanc cauſam alleget; *quod ſibi ipſis conſcij ſint, ſe ad promovenda commoda patriæ inutiles amplius eſſe, animo jam ob ætatem delirare incipiente.* Add. *Valerius Maximus* l.2. c.6. §.7.8. De more Herulorum, apud quos ſenio aut valetudine debiles mortem ultro ſibi arceſſebant, uxoribus quoq; ad mariti ſic defuncti monumentum laqueo ſeſe necantibus, vid. *Procopius hiſt. Goth.* l.2. De Sardis, & Berbiccis vid. *Ælianus* l.4. c.1.

CAPUT V.

DE DEFENSIONE SUI.

AD conſervationem ſui, quam cuiq; & amor longe tenerrimus, & ipſa ratio commendat, pertinet quoq; ſui defenſio, ſeu propulſatio malorum in læſionem hominis tendentium, quæ ab altero homine intentantur. Iſthæc defenſio duplici modo inſtituitur; vel ſine læſione ejus, qui malum nobis machinatur, vel cum ejusdem læſione ac pernicie. Prior quin ſit licita, omniq; peccato vacet, nemo ſanus unquam in dubium revocavit. Circa poſteriorem autem nonnullis ideo ſcrupulus fuit obortus, quod per ipſam utiq; lædatur, aut perdatur noſtri ſimilis homo, quicum ad colendam vitam ſocialem adſtringimur, & quo extincto parem jacturam videtur facere

genus

genus humanum, quam si ipsi pereamus. Et quod majores turbæ societatem humanam videantur invadere, si vim intentantem vi repellamus, quam si vel per fugam malũ declinemus, aut ubi id non datur, corpus nostrum patienter invadenti præbeamus. Enimvero quod defensio nostri non priori duntaxat modo possit institui, sed &, ubi iste locum non habuerit, cum læsione ejus, qui nos oppugnatum it; & ratio evincit, & sapientum juxta atq; vulgi consensus adprobat. Equidem ad pacem cum sui similibus agendam homo conditus est, omnesq; naturæ leges, quæ alios homines spectant, primario ad pacem constituendam, & servandam tendunt. Nec minus tamen natura ad vim confugere quandoq; indulget, ubi aliter per alterius injuriam salvi esse non possumus. Scilicet obligatio ad exercendas invicem leges naturæ, & officia pacis est mutua, & omnes homines æqualiter stringit; neq; ulli præ altero privilegium per naturam competit, ut ipse in altero violare eas leges queat, alter autem adversus hunc pacem continuare teneatur. Sed utrinq; stringens obligatio facit, ut munia pacis mutuo debeant exerceri. Adeoq; ubi alter contra leges pacis talia adversus me suscipere aggreditur, quæ ad meam perniciem spectant, impudentissime à me postulaverit, ut ego ipsum deinceps sacrosanctum habeam; id est, ut meam salutem prodam, quo ipsius malitia impune grassari queat. Εὔλογον καὶ ἀναγκαῖον τὸν μέλλοντα πείσεσθαι δεινὸν, ἀμύνασθαι, ἢ ὑπομεῖναι. τῇ μὲν γὰρ συμφορᾷ τοῦ πεσόντος, καὶ ἀνανδρείας ψόγος παρακολουθεῖ. *Rectum & necessarium vindicare magis quam accipere injuriam. quippe ad occisi calamitatem etiam infamia timiditatis accedit. Herodianus* l. 4. c. 5. Sed cum is insociabilem sese adversus me exhibeat, & ineptum ad recipienda à me officia pacis reddat; omnis mea cura ad expediendam propriam salutem revocatur; quæ ubi citra istius læsionem servari nequit, habet quod sibi imputet, qui ad isthanc necessitatem me adegit. Alias quippe omnia bona, quæ natura aut industria nobis dedit, frustra forent concessa, si alteri injuste illa invadenti vim non liceret opponere; & parata præda improbis expositi forent probi, siquidem illi hisce vim nunquam deberent opponere. Sic ut violentam sui defensionem plane proscribere, hautquidquam paci, sed exitio generis humani conducat. Neq; vero lex naturæ, in salutem utiq;

tem utiq; hominis instituta, tali quoq; paci favere est censenda, quæ præsentem ipsius perniciem, & nihil minus, quam sociabilem vitam erat productura. Add. *Grotius* l. 1. c. 2. & *cap*. 3. §. 3.

§. 2. Illud non adeo liquidum est, an defensio violenta, & quæ cum læsione aut cæde invasoris conjuncta est, etiam sit in obligatione. Neq; loquimur de militibus, aut viatorum præsidiis, qui dum se cum cæde hostium aut latronum defendunt, patriam simul, aut fidei suæ commissos protectum eunt; sed de iis, quos proprium duntaxat periculum in defensionem sui excitat. Equidem sunt, qui eousq; illam præceptam volunt, ut ne lege quidem civili eadem possit tolli; & qui se, cum defendere posset, occidi permittit, illum damnari posse, non aliter ac si seipsum occidisset. vid. *Ziegler ad Grot*. l. 1. c. 3. §. 3. Et huc aliquo modo pertinet, quod Ephori Sciraphidam quendam multarunt, quod multi ipsum injuria afficerent. *Plutarch. instit. Lacon. Autor* quoq; *de princip. justi & decori. p. m.* 33. in hanc sententiam inclinat; argumento usus, quod præter alia, ad conservationem hominis spectantia, nobis sit insitus acutus sensus doloris, ardor vindictæ, manusq; lædendis aliis, & propugnandis nobis habiles; quæ cum frustra non sint datæ, inde colligi, DEUM velle, ut istas conservando mihi ipsi adhibeam. Ac perinde fore, si manibus meis non ad internecionem usq; invasoris pugnem, quam si easdem ultro mihi abscindam. Etsi *infra* p. 118. fateatur, legem illam de conservatione sui ipsius non esse ejusmodi necessitatis, quin eveniant nonnunquam casus, qui hominem in præstanda obedientia aut dispensent, aut sui juris faciant. Nobis id cumprimis videtur considerandum, an aliorum multum intersit, ut qui invaditur sit superstes, an vero iste sibi duntaxat videatur vivere; ut priori quidem casu ad defensionem sui quocunq; modo expediendam teneri aliquem dicamus, posteriori autem inter licita duntaxat habeamus, se cum cæde invasoris defendere; præsertim ubi invasoris vita multis est utilis, & probabiliter prævidetur, eundem, dum in ejusmodi facinore cæditur, damnationis insuper æternæ periculum incurrere. Nam etsi magnitudo iminentis terroris merita personarum ita otiose trutinari non permittat; & ejus periculi, in quod quis seipsum conjecit, & ex quo sese eripere iterum pro lubitu potest, nulla habenda

ſit ratio, præſertim ab eo, cujus damno alter furit; *(Iſocrates adverſus Callimachum: Nonne abſurdum eſt, iſtum in eo periculo à vobis petere miſericordiam, quod penes ipſum eſt, & in quod ſe ipſe conjecit, & quo etiam nunc liberari poteſt?)* tamen ut ejusmodi factum, ex quo tanta alteri mala proveniunt, inter debita numeretur, & quo intermiſſo peccatum contrahatur, vero ſimile non videtur.

§. 3. Sed ut ſuper defenſione ſui accuratius cognoſcatur, qua ratione illa temperanda, & quousq; recte poſſit progredi, ante omnia diſtinguendum eſt, utrum, qui ſe defendit, in ſtatu naturali, an vero in civili degat: quippe cum heic longe arctioribus, quam illic, limitibus iſta ſit circumſcripta. Quod cum à multis non ſatis fuerit obſervatum, inde de inculpata ſui tutela in univerſum tradidere, quæ de alterutro duntaxat ſtatu vera ſunt. Aſt ubi diſtincte fuerit expoſitum, quidnam juris ſit in ſtatu naturali, facile dein patebit, quousq; & quibus rationibus iſtud in civitatibus ſit reſtrictum. Ac illud quidem prudentiæ eſt præceptum: *omnia prius, quam armis, experiri ſapientem decere.* Cum enim omnis pugna habeat aliquid aleæ ancipitis; inde ubi ab altero injuria intentatur, conſultius fuerit tutiora prius remedia tentare, quam in pugnam deſcendere. Sic ſi invaſuro viam poſſim intercludere, ne ad me accedere queat, ſtulte cum eo manus citra neceſſitatem conſero. Sic quem parietes ac janua poſſunt defendere, imprudenter pectus ſuum hoſti objicit. Deinde & hoc prudentis eſt, levis injuriæ patientia defungi, ſi commode fieri queat, adeoq; de jure ſuo aliquid remittere potius, quam intempeſtiva defenſione majori ſeſe periculo exponere; præſertim ubi impetatur id, quod facile reparari aut penſari queat. *Plautus Amphitr. act. 2. ſc. 2. Bacchæ bacchanti ſi velis adverſarier, Ex inſana inſaniorem facies: feriet ſæpius. Si obſequare, una reſolvas plaga.* Sicut ſapientius meo judicio facit, qui cum altero ſuper decem aureis, quos ipſi debebat, utcunq; tranſigit, quam qui moleſta illos actione extorquere contendit, ſiquidem rabulis in mercedem linguæ quindecim fuerint dandi. *Martialis* l. 7. *ep.* 64. *Ah miſer & demens viginti litigat annis Quisquam, cui vinci, Gargiliane, licet?* Add. l. 4. §. 1. D. *de alienat. jud. mut.* Sicuti & ſæpe locum invenit illud *Polybij in excerptis Peireſcianis,* quod tunc accommodabatur ad Achæos brevi clade perfunctos: εἰ μὴ

ταχέως

ταχέως ἀπωλόμεθα οὐκ ἂν ἐσώθημεν. nisi celeriter periissemus, nunquam salvi fuissemus. Add. quoq; *Stobæus sermo.* XIX. Quo pertinet interpretatio dicti apud *Mat.* V.17. quam adfert *Grotius* l.1.c.2.§.8. *Lysias orat. contra Theomnestum: ἀνελεύθερον καὶ λίαν φιλόδικον εἶναι νομίζω κακηγορίας δικάζεσθαι. Illiberale nimium existimo & litigiosum maledicentia aliquem accusare.* Apud Cyrenenses, teste *Heraclide de politiis*, lex erat, ut *πολυδίκους, litigiosos cives ad tribunal Ephori traherent, & multam atq; infamiam ipsis imponerent.* Etsi læsus isthanc moderationem debet non tam lædenti, quippe qui quantum in se omnia humanitatis comercia cum ipso abrupit; quam propriæ securitati & tranquillitati. Unde quando quis ira aut dolore concitatus hos limites transilierit, lacessenti injuriam non facit, sed immoderate & imprudentius duntaxat egisse dicitur. Enimvero ubi hac ratione salus mea expediri, aut in tuto locari nequeat, res utiq; ad manus fuerit deducenda. Ubi si alter injuriam malitiose inferre pertendat, nec pœnitentia pravi conatus ductus ad pacem mecum denuo colendam redire velit, etiam cum cæde istum repellere licebit. Et si vel maxime vitam meam directe non impetat, puta si me plagis duntaxat velit onerare, aut membro aliquo non vitali mutilare, aut rebus me salvo corpore spoliare; tamen postquam semel pacem mecum abrupit, neq; cautio mihi existit, quod ab istis initiis ad majores injurias non sit erupturus, etiam huic injuriæ repellendæ licebit extrema adhibere. Eo ipso enim, dum quis sese hostem mihi profitetur, (id quod fit, quando injuriis me lacessit, nec pœnitentiæ signa ostendit,) dat mihi, quantum in se, adversus se licentiam in infinitum. *οὐ γὰρ ταῦτα, ἀλλὰ μείζονα καὶ πλείονα οἱ ἄρξαντες δίκαιοι ἀντιπάσχειν εἰσί. non enim eadem, sed plura & majora, qui incipiunt, digni sunt, ut contra patiantur. Antiphon orat.* XI. Equidem sunt, quibus hæc libertas resistendi in infinitum eo nomine displicet, quod *jus defensionis, & resistendi injuriæ nunquam naturale fuerit, nisi cum respectu ordinis, sive salvo ordine, quem natura socialis suo fini consequendo, supremo loco destinavit. Cum in jure resistendi naturaliter insit hac exceptio,* nisi resistendo violetur ordo socialis, *cujus primam & summam rationem ipsa natura habet. Nisi enim hac cautio accederet, societas, ordinis necessarii & naturalis ratione non custodita, insociabilis fieret.* vid. *Bœcler. ad Grot.* l.1.c.4.§.2. Enimvero hautquidquam hoc asseritur,

ejusmodi licentiam resistendi in infinitum in omnibus casibus utiq; adhibendam; cum multæ possint intervenire considerationes, quæ læsum ad extremum procedere vetent; sed quod iste, abs quo injuria incipit, queri non possit, si extrema in ipsum statuantur. Ac tunc demum revera vita redderetur insociabilis, si licentiæ resistendi aliquis terminus statueretur inter eos, qui in naturali libertate vivunt. Qualis enim vita esset, si alter me seper modicis infestare verberibus pergeret, cujus malitiam alia ratione sistere, aut reprimere non daretur, nisi morte ipsi intentata? Aut si vicinus rapinis duntaxat, & vastationibus agrorum nos vellicare continuaret, neq; nobis fas esset, istum cædibus repellere? Cum enim socialitas ad salutem universorum spectet, non sunt ejusmodi leges istius fingendæ, per quas modestissimo cuiq; semper misero esse necessum foret, quotiescunq; pravo cuipiam jus naturæ violare placeret. Ac absurde societas inter homines injurias perferendi necessitate sancita statuitur. Unde stultus est, propriæq; salutis ignavus proditor, qui hosti, quamdiu talis persistit, & hostilia exercet, parcit, & frustra perire quam perdere mavult. Nam hactenus duntaxat lenitate, & humanitate adversus hostem jus naturæ uti me voluit, ut si ostendat, sese pœnitentia ductum ab injuriis adversus me serio velle desistere, ac damno pensato cautionem de non offendendo in posterum præstet, parcere, & ignoscere ipsi debeam, paceq; instaurata eidem deinceps circa exercenda pacis officia vicissim respondere. Meram quippe vindictam, quæ nihil aliud præter lædentis dolorem & perniciem habet propositum, sub crudelitatis vitio natura inter homines proscripsit. Cui consequens est, memoriam inimicitiarum, quantum fieri potest, deleri debere. Quo spectat illud apud *Ciceronem de inventione* l. 2. Quod Thebani apud Amphictyonas accusati sint ob æneum tropæum positum victis Lacedæmoniis: ideo quod *æternum inimicitiarum monumentum Grajos de Graijs statuere non oporteat*. Nam alias tropæa de ligno duntaxat excitari mos erat, ne nimis forent diuturna. Add. *Florus* l. 3. c. 2. *in fin.* Cæterum in statu naturali degentes non solum in præsens intentatum periculum repellere, sed etiam eo depulso contra lædentem eousq; progredi possunt, quoad ab illo in futurum satis sibi cautum videatur. De qua cautione ita habendum.

bendum. Si quis injuria facta, statim pœnitentia ductus veniam petat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso redire debeo, nec ampliorem cautionem ab eo recte videor exigere posse, præter fidem denuo dandam. Sufficienti enim est argumento, firmum ipsi esse propositum in posterum me non amplius lædendi, quem sponte facti pœnituit, & qui ad petendam veniam ultro descendit. Ast cui per vim pœnitentia est extorquenda, & qui tunc demum veniam petere instituit, quando resistendi vires deficiunt, ejus sola fides parum sufficiens cautio videtur. Igitur tali vel vires nocendi subtrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ut ne deinceps nobis existat formidabilis, postquam expromta semel malitia, nec rite emendata perpetuo ipsum suspectum reddidit.

§. 4. Ast vero quod licet in naturali libertate viventibus, qui suam salutem propriis viribus, proprioq; ex judicio expediunt; id hautquaquam indulgetur illis, qui in civitatibus degunt, & quidem inprimis adversus suos cives. Hi enim violentam sui defensionem adversus cives perpetuos aut temporarios ita moderari tenentur, ut eam tunc demum adhibeant, quando tempus ac locus non ferunt auxilium magistratus ad repellendam eam injuriam implorari, qua vita, vitæq; æquipollens, aut irreparabile damnum, in præsentaneum periculum conjicitur. Et quidem, ut periculum tantummodo depellatur: vindicta autem, & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur. Nam cum alias in civitatibus leges dominentur, & *nihil tam contrarium sit juri & legibus, quam composita & constituta rep. quidquam agi per vim, Cicero de LL.* l. 3: in ejusmodi duntaxat casu, & *inter arma* ab alio intentata istæ *silent, nec se exspectari jubent, cum ei, qui exspectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda.* Et ex hisce fundamentis liquido possunt decidi, quæ passim ab autoribus super moderamine inculpatæ tutelæ disputantur.

§. 5. Et quidem dubitatum fuit à quibusdam, an cum cæde repelli possit ejusmodi invasor, qui non me, sed alium, destinato consilio invadere parabat, & abs quo dolus malus aberat? Ubi fundamenti loco *Grotius* l. 2. c. 1. §. 3. supponit, jus defensionis primario, & per se nasci ex eo, quod natura quemq; sibi commendat, quodq; adeo non

 possit

possit non quisq; omni conatu ad propriam salutem expediendam incumbere; non autem ex injustitia aut peccato ejus, abs quo periculum intentatur. Scilicet ad innocentiam defensionis sufficit, quod alteri non sit jus ad me invadendum, & occidendum, neq; in me sit obligatio mortem citra reluctantiam subeundi. De cætero cum proprius amor omnes alias considerationes longe superet, non potest non naturaliter homo in pari cum altero periculo constitutus, non sibi potius, quam alteri consulere; & cum periculum illud ab altero mihi immerenti creetur, eo minus invidiosum est malum in autorem suum recidere. Quibus positis facile est peculiares casus, qui heic dari possunt, definire. Si enim quis insania agitatus, aut diris insomniis excitus, aut lunaticus, (quales interdum noctu cum telis per ædes ambulare tradunt,) mihi necem intentaverit; cum nullum ipsi jus sit me invadendi, & ego mihi ipsi non immerito sim maximi, non adparet, quare ego meam salutem post ipsius habere debeam. Heic autem omnino præsupponitur, me nulla alia via potuisse periculum intentatum declinare. Id quod non ita scrupulose observatur in iis, qui dolo malo nos invadunt. Idem dici potest de illo, qui bona fide militat, si pro hoste me per errorem aggrediatur. Nam cum hostis quoq; potuerit illi resistere, quare ego, in statu hostili cum ipso non constitutus, jugulum eidem præbere tenear? Et imprudentiæ suæ imputet, quod amicum hostilia induere coegerit: cum nosse deberet, contra quos sibi militandum foret. Id quod etiam adplicari potest ad eum, qui inimico suo insidiaturus, me per errorem invadit. Cur enim ego ob errorem aggressoris deteriore sim conditione, quam alter, cui hic fortasse non sine causa irascebatur? Quin & iste aggressor legis Corneliæ de sicariis reus est. Nam utut error fuerit in persona, non tamen fuit error in proposito, & isti voluntas aderat & conatus cædem patrandi. add. l. 18. §. 3. D. *de injuriis.* & *Grotius in spars. florum* ad l. 14. D. *ad L. Cornel. de sicariis.*

§. 6. Ad moderamen inculpatæ tutelæ vulgo requirunt periculum præsens, & velut in puncto; neq; quamvis suspicionem aut formidinem adhuc incertam sufficere asserunt, ut quis alterum occupet. Verum circa hanc quoq; assertionem non satis accurate distinguitur inter libertatem naturalem, & statum civilem. Nam etsi & heic punctum illud

illud, quod vocant, ſine aliqua latitudine non poſſit intelligi; certum tamen eſt, in naturali libertate conſtitutis laxius longe ſpatium indulgeri expediendæ defenſioni violentæ, quam iis, quorum ſalus patrocinio civitatum ambitur. Scilicet cum ad colendam cum aliis pacem per naturam obligemur, præſumitur quilibet iſti obligationi ſatisfacturus, niſi claris indiciis de diverſa ipſius voluntate conſtiterit. Sed quia magna pars mortalium ad eam obligationem violandam eſt proclivis; igitur cui ſalus ſua cordi eſt, mature ſibi innoxia munimenta circumponet; puta, ut aditum præſtruat hoſtilia molientibus, arma, & cætera ad vim repellendam aut faciendam comparet, ſocios ſibi adjungat, aliorum conatus vigilanter obſervet, & quæ ſunt ſimilia. Ac merito ſapiens prædicatur reſp., quæ etiam pacis tempore de bello cogitat. Et quanquam innocentibus in providentia divina magnum ſit poſitum præſidium; nequidquam tamen ſibi miracula cœlitus pollicetur, qui in torporem reſolutus ſuarum rerum ipſe non ſatagit. Quin & qui in civitatibus degimus, ubi bona noſtra contra fures & graſſatores acri pœnarum ſanctione munita ſunt, malum patremfamilias arbitramur, qui ſub noctem januas claudere, ciſtasq́; & conclavia obſerare negligit. Sicut Romani etiam viliſſima utenſilium annulo ſignabant, contra furacitatem ſervorum, in quos tamen poteſtatem vitæ, ac necis obtinebant. vid. *Tacit. A.* II. I. Cæterum uti talibus remediis nemini prorſus nocetur; ita ut obtentu defenſionis meæ alterum poſſim occupare, ſigna requiruntur, moralem certitudinem facientia, de infeſto ipſius in me animo, ac lædendi deſtinatione, ut ni prævenire malim, primus mihi ſit ictus expectandus. Quæ inter ſigna, ob quæ jus nanciſcar ultro vim inferendi, hautquidquam numerari debet ſola potentia, nimium gliſcens, noſtrisq́; viribus præponderans; præſertim ubi quis eandem innoxia induſtria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppreſſionem adauxerit. Taliter partas quippe opes alteri velle invidere, aut deſtructum ire inhumana foret malitia. Et craſſe nimis philoſophantur, qui crepant: qui tibi nocere poteſt, idem & vult; ergo citra ullam aliam cauſam ipſum opprime, ſi ſalutem tuam amas. Enimvero iſthæc doctrina omnem inter homines ſocialitatem deſtruit; & qui pro illa citantur autores vel audiendi non ſunt, vel

de præcau-

de præcautione innoxia loqvuntur, vel de talibus, qui voluntatem nocendi per signa satis declararunt. Et illi dicterio apud *Ciceron. epist. fam.* XI. 28. *etiam servis semper liberum fuit, timerent suo potius, quam alterius arbitrio:* opponitur illud non minus argutum Vibij Crispi apud *Quintilianum* l. 8. c. 5. *quis tibi ita timere permisit?* Et ipse *Cicero orat. pro Tullio* apud *Quintil.* l. 5. c. 13. *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur.* Neq; vero quod ab uno aut altero peccatum est, id in normam agendi est allegandum. Add. *Alberic. Gentil. de jure belli* l. 1. c. 14. Quia tamen viribus quis suis abuti potest, ideo mature innoxia, uti dictum, munimenta sunt circumspicienda. Sed & si quis præter vires nocendi voluntatem quoq; inesse sibi ostenderit, ne sic quidem directe mihi statim causa nascitur, ultro ipsum invadendi, siquidem nondum adversus me eam voluntatem exseruit. Neq; enim sufficienti est argumento, aliquem mihi quoq; nociturum, quia aliis nocuit; quippe cum causæ peculiares adversum alios ipsum potuerint incitare, quæ in me non deprehenduntur. Ac injuria alteri facta nondum mihi sat causæ præbet lædentem invadendi, quamdiu tam læsus quam lædens solo humanitatis vinculo mihi jungitur. Etsi facile sit, ut læso peculiariter obliger; puta, si ab ipso imploratus auxilium meum pacto promiserim. Id quippe maxime cum natura sociali congruit, ut quis, nulla licet injuria lacessitus, ad depellendam ab altero vim injustam, ex pacto vires cum ipso conjungere queat, licet iste, abs quo injuria incipit, communis vinculo humanitatis eidem quoq; sit junctus. Semper enim injuria accepta ad favorem, illata ad odium valere debet etiam inter eos, quorum alias nihil interest. Nam illud *Exodi* II. 14. tantum in statu civili obtinet. Quod si autem probabilis accedat suspicio, istum altero oppresso in me quoq; transiturum, & priore victoria pro instrumento sequentis usurum; eo promtius alteri petenti erit succurrendum, quod ipsius conservatio meam salutem in tuto ponat. Et sapienter facit, qui intra vicini ædes incendium sistere nititur, ne ubi istæ conflagrarunt, ad ipsum incendium trajiciat. Enimvero ubi ex liquidis constat indiciis, alterum in inferenda nobis injuria jam occupari, licet conatus suos nondum plene exprom-

serit;

ſerit; in libertate naturali viventibus ſtatim licebit violentam ſui defenſionem auſpicari, & noxam adparantem occupare; ſiquidem nulla ſit ſpes fore, ut amice admonitus hoſtilem animum exuat; aut ejusmodi admonitio rebus noſtris noxia ſit futura. Neq; enim tenetur quis exſpectare aut excipere alterius aſſultum, ut violentiæ ſuæ ex neceſſitate defenſionis juſtitiam adſtruat. Unde heic pro aggreſſore eſt habendus, qui prior ſe movet ad vim alteri inferendam, ſeu qui voluntatem nocendi alteri prior concepit, & ad eandem exſequendam ſe comparavit, licet alter, animadverſis illius cœptis, celeritate uſus tardius molientem oppreſſerit. Neq; enim ad defenſionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus qui intentantur, eludere duntaxat, & repellere; ſed ille quoq; defenſionis gaudet favore, qui injurias adhuc adparantem prævenit. *Demoſthenes Philippica* 3. ὁ γὰρ, οἷς ἂν ἐγὼ ληφθείην, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ. *Qui enim, quibus ego capiar, ea agit & inſtruit; is bellum mecum gerit, etſi nunc nondum vel jaculis, vel ſagittis petat. Philo Judæus de ſpecialibus legibus: hoſtes habentur non ſolum, qui nos jam impugnant claſſibus aut exercitibus, verum etiam qui utrosq; adparatus faciunt.* Add. *Alberic. Gentilis advoc. Hiſpan.* l. 1. c. 9.

§. 7. Aſt vero nequidquam par licentia eſt illis, qui in civitatibus degunt. Hi enim, ubi negotium ſit adverſus extraneum, ultro quidem invadentem ſemper repellere poſſunt; injuſſu autem imperantis eundem in adparatu opprimere, aut poſt illatam noxam vindictam petere nequeunt, ne forte civitas intempeſtivo bello implicetur. Idq; multo accuratius obſervandum eſt adverſus concivem. Hunc enim, licet comparare ſe intellexero ad injuriam mihi inferendam, aut atroces minas ſpargere percepero, hautquidquam occupare conceditur; ſed ad communem imperantem erit deferendus, & ab iſto cautio exigenda. Quam ubi ipſe abnegâverit, tunc demum eo modo ſalutem meam mihi licebit expedire, ac ſi in libertate naturali forem conſtitutus. Unde abſurdi valde ſunt illi Moraliſtæ, quos citat *Grotius* l. 2. c. 1. §. 5. qui tradunt, *jure poſſe interfici eum, qui non quidem vim præſentem jam intentet, ſed conjuraſſe, aut inſidiari compertus ſit, ſi venenum ſtruere, ſi falſam accuſationem, falſum teſtimonium, iniquum judicium moliri.*

Neq; tollitur absurditas per additam restrictionem, *si aut aliter periculum evadi non potest, aut non satis certum est, evadi non posse*; quippe cum plerunq; interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos quoq; casus pateat, ac multa inter calicem supremaq; labra cadere queant. Enimvero isti sine dubio supponunt statum civilem; cum iniqua judicia, accusationes, testimonia, non nisi in civitate locum habeant. Ad quæ retundenda si civibus jus damus cædem exercendi, quid magistratu opus erit? Neq; vero damnationis periculum alicui imminet, si calumniam in se confictam probare possit. Si autem liquido istam demonstrare nequeat, & nihilominus ad cædem provolare velit, pœnam legis Corneliæ hautquidquam deprecabitur. Ast ubi quis ipso actu per vim invadatur, & in eas redigatur angustias, ut magistratus, aut aliorum civium implorandi subsidium facultas non sit, tunc demum, ut vim invasoris abs se arceat, vel extrema ipsi poterit intentare; non quidem hac intentione, ut per cædem vindicta ob injuriam exigatur, sed quatenus citra ejusmodi cædem vita è præsenti periculo nequit eripi. Hinc periculo depulso hautquidquam eundem insequi, & fugientem percutere licebit. vid. l.3. §. 9. D. *de vi & vi armata.*

§. 8. Ex quibus adparet, in civitatibus tempus defensionis inculpatæ expediendæ angustis admodum finibus esse circumscriptum, & fere ad punctum aliquod, etsi non citra latitudinem, redactum; ubi modicus excessus vix à prætore curetur. Unde licet cordato judici ex singulorum factorum circumstantiis commodissime de innocentia defensionis constare queat; in universum tamen id statuendum videtur, initium temporis illius, quo quis in sui defensionem alterum impune potest occidere, inde sumi, quando aggressor, voluntatem vitam meam impetendi præ se ferens, & à viribus instrumentisq; nocendi instructus, jam intra illum exciterit locum, ex quo reipsa nocere possit, computato quoq; illo spacio, quo opus est, si ego ipsum occupare, quam ab eodem occupari malim. v. g. Si quis stricto gladio ad me viam affectet, cum sufficiente significatione, quod me velit confodere, neq; mihi tutum pateat suffugium; ego autem sclopeto sim armatus; tunc recte id in ipsum displodere possum, quando longiuscule adhuc abest, ac nondum me gladio contingere valet, ne si nimis ad-

propin-

propinquaverit, telo meo uti nequeam. Idq; magis adhuc valet in arcubus, & similibus telis, quæ intra breve nimis spacium usum sui amittunt. Sic si quis cum proposito me occidendi advolet sclopetis brevioribus armatus, mihi autem sit sclopetum longius, non teneor exspectare, donec ille intra id spacium accedat, ex quo suis me telis contingere queat, sed antequam eo perveniat, meo ipsum telo excipere potero. Hoc ipsum enim est, *in tempore occurrere, quod melius habetur, quam post exitum vindicare.* l. I. C. *quando liceat unicuiq;.* Perdurat autem illud spacium inculpatæ defensionis, quoad aggressor fuerit depulsus, aut ultro recesserit, vel pœnitentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus destituerit; puta si gladius fractus sit, aut sclopetum ignem non conceperit, vel aberraverit; ita ut in præsens nocere amplius nequeat, nobisq; sit facultas in tuta loca nos recipiendi. Nam ultio injuriæ, & cautio in futurum magistratui curæ erit. vid. l. 45. §. 4. D. *ad L. Aquiliam.* Isthoc spacium qui in cæde intra civitates egrediuntur, ab omni vitio suam defensionem liberare nequeunt. Unde adparet, quam ab omni ratione abhorreat illud *Baldi*, quod refert *Sichardus* ad d. l. C. *si quis ita forte mihi dicat, ubicunq; te posthac reperero, conficiam te, quod possim illum in ipso minarum articulo interficere, aut cum est mihi commodissimum, sine pœna.* Nam licet non tenear expectare, donec ille minas suas exsequatur; alia tamen via in civitate, quam per cædem cavere mihi possum & debeo; etiam tunc quando constat ex anteacta vita, istum ad ejusmodi minas exsequendas non esse meticulosum; quod nonnulli mitigandæ *Baldi* sententiæ adjiciunt.

§. 9. Quod autem heic addunt; *ita demum ejusmodi cædem excusari, si alia ratione periculum evadi non potuerit*; id haut nimis stricte est interpretandum, sed cum aliqua latitudine, quam perturbatio animi, ex præsentia tanti periculi enasci solita, indulget. Quæ non fert, ut quis ita accurate omnes evadendi vias possit circumspicere, sicut ille qui tranquillo animo extra periculum constituitur. Inde uti ad minantem, aut provocantem ultro ex loco tuto descendere temerarium est: ita si in aperto me loco constitutum alter invadat, non præcise ad fugam obligor, nisi forte in proximo sit tale suffugium, ad quod me citra periculum possim recipere; neq; semper cessim ire tene-

or. Nam & ibi nudum tergum oſtendendum, & utrinq; periculum lapſus iminet, ac ubi ſemel gradu ſis depulſus, eundem iterum componere haut ita in proclivi eſt. Sed nec inde defenſio mea vitioſa fit, quod non intermiſerim actum aliquem, mihi ex officio injunctum, aut quem ſuſcipere ſaltem libertas erat. Sic v. g. ſi, dum ad negotia mea obeunda in publicum prodeo, invaſorem cum cæde repulero, hautquidquam inde culpabilis reddor, quod, ſi domi manſiſſem, in periculum non incidiſſem. Ad quid enim nobis ſecuritatis publicæ ſanctimonia, & noſtra libertas prodeſſet, ſi illa uti non liceret, ob improviſa pericula, quæ alter non niſi per ſcelus intentare nobis poteſt? Sine dubio autem ineptum eſt, quod tradit *Theod. Balſamon ad epiſt.* I. *Baſilij, quæ eſt ad Amphiloch. can.* 43. *Qui ad tutelam corporis ſui occidit, nulla homicidij pœna teneatur, ſi aggreſſorem interfecerit, quod vulnus ei letale inflixerat, aut vim ſimilem: teneri tamen de occiſo, ſi levi tantum, ac medicabili plaga vulneratus aggreſſorem interemerit.* Sed & inepta fuit illorum ſolicitudo, qui anxie diſputarunt; *an ad inculpatam defenſionem quoq; requiratur paritas armorum.* Quaſi vero aggreſſores ſemper prius invaſionem denuncient, & quibus armis ſint uſuri, ut otium ſit alteri congrua arma parandi; aut quaſi defenſio iſtiusmodi foret exigenda ad leges ludi gladiatorij, ubi qui ſpectaculi cauſa compoſiti depugnant, paribus aut æquivalentibus armis inſtruuntur. Illud quoq; heic monendum, non poſſe innoxiam tutelam prætendere, qui ab altero in duellum provocatus, ubi comparuerit, ita premitur, ut ni illum transfodiat, ipſi ſit pereundum. Nam id periculum ne ſubiret, leges vetabant. Unde circa æſtimandum illud factum ejus periculi nulla habetur ratio; & iſte tam homicidij pœna, quam illa, quæ in duellatores forte peculiariter eſt conſtituta, merito poteſt affici.

§. 10. Quæri jam ulterius ſolet, an licitum ſit alterum interficere, qui non vitam eripere, ſed membro duntaxat aliquo mutilare intendit, quando vis ejus aliter repelli nequit? Id quod de ſtatu naturali tuto affirmari poteſt. Nam & membrorum noſtrorum integritatem ita tenero nobis ſenſu natura commendavit, ut non poſſimus non omnibus modis ipſam protegere; & mutilatio alicujus membri, præcipue nobilioris, quandoq; non multo minoris, quam ipſa vita æſtimatur.

tur. Quin ex iſta mutilatione ſæpe ipſa vita periclitatur; nec ita liquido conſtare poteſt, an ulterius quoq; iſte ſit in me graſſaturus. Accedit, quod qui tale quid mihi intentat, hoſtis ſit, qui quantum in ſe licentiam dedit mihi adverſus ipſum in infinitum. Sed & in ſtatu civili vix videntur leges ad eam patientiam cives adſtrinxiſſe, ut mutilari ſe potius ferant, quam ultimum conatum repellendæ alterius violentiæ adhibeant: quippe cum hæc patientia fere ſuperior humana conſtantia videatur. Saltem eam in gratiam malitioſi invaſoris exigere durum nimis erat. Injuriam autem talem jam acceptam per magiſtratum exequi oportet.

§. II. Defenſioni vitæ apud omnes fere populos æquiparatur pudicitia, quæ etiam cum cæde violatoris recte defendi aſſeritur. Cujus favor ideo tantus eſt, quod ejuſdem integritate decus ſexus fœminini maxime æſtimatur, accedente inſuper ejuſdẽ imbellia, quæ omnibus modis contra impurorum hominum malitiam munienda erat. *Quintilianus declamat.* 349. *Puellam usq; in eam injuriam traxiſti, qua nihil gravius bella habent.* In civitatibus autem cum legislatores recte potuerint capitalia ſupplicia in violentos ſtupratores conſtituere, ſingulis quoq; honeſtis fœminis potuerunt permittere, vel cum cæde tueri id, quod ſemel ereptum reſtitui nequit. Apud Ebræos, uti tradit *Seldenus* l. 4. c. 3. tantus comitabatur favor defenſionem corporis & pudoris, ut non ſolum is, qui invadebatur, per ſe invaſorem cum cæde repellere, ſed & alter innocenter oppreſſum cum cæde invaſoris defendere poſſet: idq; non tantum ſi vitam alterius aggrederetur, ſed & ſi cum maſculo vellet concumbere, aut alterius ſponſam comprimere. Sic & magnis laudibus celebratum fuit judicium C. Marij, quod abſolviſſet, ſimulq; corona donaſſet militem, qui ſororis ſuæ filium tribunum militum, de ſtupro ſe ſolicitantem, interfecerat. *Plutarch. Mario. Plato de* LL. l. 9. καὶ ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζηταί τις ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια, νηποινεὶ τεθνάτω ὑπὸ τοῦ ὑβρισθέντος βίᾳ, καὶ ὑπὸ πατρὸς, ἢ ἀδελφῶν, ἢ υἱέων. *Qui mulierem liberam aut puerum ad rem veneream vi ſubegit, impune non ab eo ſolum, cui vis eſt illata, verum etiam à patre, fratribus, filijsq; vita privetur.* Neq; ex eo, quod *Auguſtinus de Civit. Dei* l. 1. c. 18. dicit, *non amitti corporis ſanctitatem, manente animi ſanctitate, etiam oppreſſo corpore:* (add. *Gratianus cauſ.*

32 quæst. 5. cap. 1. 2. 3. 4.) consequitur, violentos stupratores non posse quocunq; modo repelli. Sicuti non sequitur; vir pius per temporariam mortem ad beatiorem vitam transfertur; ergo latroni non potest extremam vim opponere. Quo loco tamen observandum, quod *Lysias orat.* 1. tradit, lege Attica gravius punitum, qui persuasione, quam qui per vim fœminam stupraverit. Rationem subjungit: *eos enim, qui vim faciunt, odio haberi censuit ab illis, quibus vis illata est. Qui vero se insinuando persuadent, adeo ipsorum animos pervertere, ut aliorum uxores reddant sibi benevolentiores, quam maritis, & universam domum suæ faciant potestatis; liberos quoq; reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum.*

§. 12. Est quoq; celebris illa quæstio, an periculum accipiendæ alapæ, aut similis mali jus faciat illud cum cæde intentantis arcendi? *Grotius* l. 2. c. 1. §. 10. equidem censet, id *non repugnare justitiæ expletrici.* Cujus sensus hic est; cum justitia expletrix violetur, quando alicui non tribuitur, ad quod jus perfectum habebat, aut infertur, quod ne acciperet itidem perfectum jus habebat; eum, qui ob intentatam alteri alapam cæditur, queri non posse, justitiam expletricem in se fuisse violatam. Qui enim injuria alterum lacessit, nullum amplius in se habet jus, quo minus extrema quæq; ab altero ipsi vicissim inferantur; seu quod eodem redit, dat læso adversus se jus in infinitum: etsi sæpe ne isto jure quis integro utatur, aliæ considerationes prohibeant. Neq; est, quod aliqui objiciant æqualitatem illam, quæ in justitia alias observari debet. Nam æqualitas præcipue locum habet in permutationibus rerum, & distributionibus bonorum communium. Mala autem, quæ per modum belli hinc inde inferuntur, ad æqualitatem accurate reduci non solent; neq; id necessum est. Et quod *Grotius* monet, *modum nocendi in bello ad morem & rationem reparandi & restituendi civilem exigendum esse*; id hanc habet limitationem, *quantum ejus fieri potest*; & deinde ista moderatio non oritur ex jure aliquo, quod in hoste hæret, sed ex generositate, & virtute alterius. Addit quoq; *Grotius, caritatem per se non obstringere nos ad ejusmodi contumeliam devorandam in gratiam nocentis.* Verum *doctrinam Evangelij non admittere, ut ejusmodi injuria tam violenter repellatur.* Nobis jam supra monitum fuit, in statu naturali

rali non posse ab aliquo exigi patientiam etiam modicæ injuriæ, præsertim continuatæ, quo minus per extrema quæq; repellatur. Et sanctissimus quoq; rex contumeliam legatis suis illatam internecivo bello persecutus legitur. 2. *Samuel.* X. 4. *seqq.* Enimvero an in civitatibus cædes repellendæ alapæ permitti recte possit, valde dubium est. Equidem gravissima habetur contumelia alapis cædi; cujus causa apud multos Europæ populos hæc videtur esse, quod servorum, aut vili adhuc disciplinæ subjectorum ista sint bellaria. Inde alicubi in usu est, illos, quibus arma gestandi jus conceditur, aut qui ex statu tirocinij promoventur, alapa cædi, ut præteritæ conditionis recordentur, ac deinceps talem sibi tractationem non amplius competere intelligant. Unde in alapa maximus inest contemtus, velut quis indignus sit, qui arma gerat, aut inter viros censeatur. Est tamen heic observandum, alapam ejusmodi ignominiosam non videri, nisi infligatur, antequam ad resistendum sese quis composuerit. Servorum enim, & armis indignorum est, os contumeliis præbere. Ergo alapa proprie non erit, si qui ex rixa mutuo sibi in faciem involent, aut quando, dum manus conseruntur, os verberatur. Adeoq; vix adparet, quomodo alapam contumeliosam accipere possit, qui arma habet, eaq; jam ad defensionem sui expedivit. Deinde falsum est, alicujus honorem, illata ejusmodi contumelia, per se tolli; qui sane valde in lubrico positus esset, si abs cujuslibet petulantis libidine dependeret. Et qui in ista inest contemtus, facile à magistratu aboleri, aut pensari potest, gravi multa lædenti imposita, eodemq; adacto, ut læso publice honoris signa exhibeat. Sed nec opinio fortitudinis, quæ vulgi judicio inter viros præsertim militares tali contumelia læsa putatur, non aliter quam privatim stricto ferro, aut pugna singulari conserta asseritur. Cum ille sat fortis sit, qui stationem sibi à civitate assignatam strenue obit; & longe splendidiores sint occasiones exserendæ fortitudini, quam si quis contra rationem, ac leges civitatis iræ fræna laxet, aut inutilium aleam pugnarum subeat. Quod si tamen, uti fieri suevit, ab alapa confestim ferrum stringatur, & in ea pugna is, abs quo injuria cœpit, graviter vulneretur, aut occidatur, non sine ratione mitiorem alteri pœnam imponi convenit. Ast illud nullo modo ferendum, quod nonnulli

nulli asserunt, non solum recte cædem admitti posse ad vitandam alapam; sed etiam accepta alapa, si qui eam impegit fugiat, eum posse occidi ad recuperandum honorem. vid. *Bœclerus ad d. l. Grotij.* Addendum tamen & hoc est, etsi res ex judicio sapientum, non vulgi, sint æstimandæ; tamen si in aliqua civitate genus quoddam injuriæ insignis ignominia comitetur, asperrima pœna esse plectendos, qui aliis istud inferunt; cum neq; omnibus iste sit animi rigor, neq; multorum persona, quam in civitate gerunt, ferat, ut maximæ civium parti sint contemtui, & ludibrio. Unde non video, quomodo magistratus jure irasci possit illis, qui ex more, & opinione vulgi existimationem suam asserunt, ubi iste tales injurias, honori ex vulgi mente tantopere detrahentes, insuper habuerit. Adeoq; qui duella pugnasq; privatorum vult interdicere magistratus, asperrimas debet pœnas statuere in eos, qui alteri alapam inflixerint, aut convicio eum adsperserint, cui in ista civitate insignis ignominia adhæret. Nam illam *Grotij* philosophiã vitæ civilis mos non fert, quod cum *honor sit opinio de excellentia, qui autem talem ferat injuriam, is patientem se excellenter ostendat, ideo honorem magis augeat, quam minuat*. vid. *Actor.* XVI. 37.

§. 13 Ex dictis etiam intelligi potest, an qui ab altero invaditur, utiq; teneatur fugere, si commode possit; sic ut cædes invasoris non prius fiat licita, quam fugæ via sit interclusa? Ubi patet, in naturali quidem statu invasori nullum competere jus, ex quo alter teneatur ipsius vim per fugam declinare. Et si quando fuga potius, quam pugna eligitur, id non fit in gratiam invasoris, sed quia hoc ei, qui invaditur, magis expedire videtur. Inde cum civitates invicem in statu naturali vivant, nemo asseruerit, quando v. g. rex alterum regem per injuriam invadit, teneri hunc, quantum potest, fugæ se mandare, ne dum resistit, aliquos ex invasoris copiis occidat. Verum in civitatibus omnino fugiendum potius, si commode fieri possit, quam invasor occidendus. Neq; vero in ejusmodi fuga turpe quid, & militari etiam viro indignum est; quippe quæ non suscipitur ex ignavia, aut neglectu officij, sed quia ratio nullam heic fortitudinis exserendæ materiam invenit, si citra necessitatem civis sit occidendus, abs quo me tutum magistratus præstare commode potest. Addidimus tamen, fugam arripiendam

dam, *si commode fieri possit.* Non enim credendum est, tergum semper invasori obvertendum, aut cessim eundum; cum illud vulneribus pateat, & heic à lapsu periculum immineat; & qui semel in fugam se conjecit, ubi forte eidem spacium non amplius supersit, aut velocitate pedum invasor præcellat, non ita facile gradum componere iterum potest ad excipiendum adversarij impetum. Ergo ubi in proximo non patet suffugium, quo quis tuto se possit recipere, moderamen inculpatæ tutelæ non transgreditur, qui pectus potius invasori opponit, quam per fugam oportunum se ictibus præbet. Deniq; & illi recte à *Grotio* d. l. notantur, qui admiserunt, *recte occidi eum, qui si aliquid de nobis dixerit, id creditum nostram apud bonos existimationem possit lædere.* Quasi vero, si falsa ille sit dicturus, non commodior sit via maculam ex calumnia imminentem antevertendi; aut si vera sit prolaturus, scelera sceleribus sint obtegenda. Quanto melius *Plato de LL.* l. *9.* Ἐάν τις δοῦλον κτείνῃ μηδὲν ἀδικοῦντα, φόβῳ δὲ, μὴ μηνυτὴς αἰσχρῶν ἔργων καὶ κακῶν αὐτοῦ γίγνηται, ἢ τινος ἕνεκα ἄλλου τοιούτου, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνας ὑπεί-χε φόνου δίκας. *Si quis servum nihil injuriantem, timens ne turpe quid à se factum indicet, vel alia hujuscemodi causa inductus, morti tradiderit; quasi civem necaverit sic puniatur.*

§. 14. Atq; ista quidem ex ratione sat plane deducuntur. Cæterum sunt, qui ex scitis religionis Christianæ heic aliquem scrupulum movent, asserentes; etiamsi licitum sit invasorem vitæ injustum occidere, laudabilius tamen facturum, qui occidi, quam occidere mavult. Idq; quod alter, dum in peccato mortali extinguitur, periculum damnationis incurrat. Non autem videri justitiæ conveniens, ut minus nostrum malum alterius malo majori depellatur. Eam difficultatem solvere licet aliorum sit; id tamen considerandum fuerit illis, qui istud asserere velint; in ejusmodi consternatione, aut decretoriæ pugnæ fervore non esse otium, ut quis ejusmodi rationum momenta curatius examinet, cum eo omnes intentæ sint cogitationes, quomodo præsens mors declinari queat. Dein eum qui invaditur non ita semper esse paratum, ut non spacio aliquo opus sibi putet componendæ animæ, & subducendis vitæ rationibus; seu *ut sarcinas colligat ante, quam proficiscatur è vita;* uti loquitur *Varro de re rust.* l. 1. c. 1. Præterea vix videri

probabile, me magis solicitum esse debere de anima alterius, quam aller iste de sua est. Si ergo iste neglecta animæ suæ cura vitam meam impetat; cur ego pretiosissimæ rei meæ, ejusq; irreparabilis dispendio istius animam redimam? *Plinius* l. 2. *epist*. 10. *Parum est providum, sperare ex alijs, quod tibi ipse non præstes.* Præsertim cum non constet, an ille damnationem utiq; sit evasurus, si vel maxime jam occisus non fuerit. Et tralatitium est, ejus periculi non haberi rationem, in quod quis sua se culpa conjecit, & ex quo se liberare potest, quando vult. Heic autem nullum amplius, saltem in præsens, animæ ipsius periculum imminet, modo me petulanter oppugnare omittat. Quid quod isthæc sententia majorem tribuit favorem improbitati, quam pietati, dum per illam quis velut inviolabilis redditur. Sic enim semper pij homines nefarijs latronibus cogerentur jugulum præbere, ne dum resistunt, isti damnationem æternam incurrant. Conf. *Grotius* l. 1. c. 2 §. 8. & c. 3. §. 3. Dictum Salvatoris, quo jubemur *proximum nostrum diligere, sicut nos ipsos*, explicandum videtur non tam de gradu dilectionis, quam de ejusdem sinceritate; quod nemo seipsum ficto aut fucato amore prosequatur. Ex quo tamen hautquidquam sequitur; si dilectioni propriæ, & dilectioni proximi simul non possit satisfieri, illam huic cedere debere. vid. 2. *Corinth*. VIII. 13. Neq; ex dictis *Exodi* 23. v. 4. 5. *Deuteron*. 22. v. 4. sequitur, caritatem proximi præire nostra commoda. Nam inde hautquidquam deduxeris; si noster quoq; asinus sit prolapsus, alterius asinum prius, quam nostrum esse levandum; aut etiam tunc nos teneri, quando pluris est opus, quod in ista sublevatione nobis est negligendum, quam iste asinus. Ne dicam, quod valde adhuc dubium sit, an ejusmodi invasor sub proximi nomine venire possit. vid. *Lucæ* X. 29. *seqq*. *Lactantius divin. instit*. l. VI. c. 18. *Ciceronem* carpit, quod l. 3. *Off*. dixerat: *eum esse virum bonum, qui prosit quibus possit, noceat nemini nisi lacessitus. O quam simplicem*, dicit, *veramq; sententiam duorum verborum adjectione corrupit. Quid enim opus fuerat, adjungere*, nisi lacessitus injuria? *Nociturum esse dixit bonum virum, si fuerit lacessitus: jam ex hoc ipso boni viri nomen amittat necesse est, si nocebit. Non minus enim mali est, referre injuriam, quam inferre. Nam unde certamina inter homines, unde pugnæ, contentionesq; nascuntur; nisi quod improbitati

bitati opposita impatientia, magnas sæpe concitat tempestates? Quod si patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inveniri potest, improbitati opposueris, extinguetur protinus, tanquam si igni aquam superfuderis. Enimvero uti quandoq; per impatientiam læsi pugnæ non necessariæ surgunt, quæ commode declinari poterant; ita non semper improbitas, ubi in patientiam inciderit, extinguitur. Neq; vero virtus patientiæ, Christianis tantopere commendatæ, ad omnes promiscue injurias devorandas obligat. Et qui rite se defendit, non hoc directe agit, ut alteri noceat, sed ut se conservet. Nec qui propulsat malum injuriam facit, sed qui infert. Aliud autem est inculpatam defensionem exercere, aliud inhumanam vindictam moliri. Hoc æque noxium haberi potest, atq; injuriam incipere: illud non item. Porro qui asserunt, laudabilius esse occidi, quam occidere, hanc exceptionem addunt; *nisi qui invaditur, sit persona utilior, quam invasor.* At nimirum inter tantum periculum constituto scrupulose semper expendere vacat, uter pluribus sit hominibus utilior, & utrum mei magis mea, quam sui alterius ope indigeant. Equidem id certum est, eum abs quo multorum salus dependet, & cujus officium est ab aliis vim arcere, non debere vitam suam injusto invasori parcendo prodere; licet forte is ea sit æquanimitate, ut *æque miserum* esse putet *occidere, quam perire*, sicut Piso apud *Tacit. Hist.* l. 29. Quippe cum ipsius exitium plurium salutem evertat. Tales sunt, qui alios iter facientes præsidij causa comitantur; item principes, duces bellici, aliiq;, quorum mors multorum post se perniciem trahit. Et in quos quadrat illud *Lucani* l. 5. *Cum tot in hac anima populorum vita salusq; Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis, Sævitia est voluisse mori.* Item illud amicorum Alexandri apud *Curtium* l. 9. c. 6. *Quis deorum hoc Macedoniæ columen ac sidus diuturnum fore polliceri potest, quum tam avide manifestis periculis offeras caput, oblitus tot civium animas trahere te in casum?* Exinde tamen hautquidquam consequitur; si ab aliquo nullius aut pauciorum salus pendeat, eum non recte posse invasorem occidere, quem vivere fortasse plurium interest. Hoc modo cælebs aut orbus nunquam posset occidere invasorem proletarium, ne hujus liberi & uxor in solitudine, & egestate destituantur. Atqui si ipsum respectus uxoris, & liberorum retrahere

 non

non potuit, ne ſcelus faceret; quare alter horum luctui vitam ſuam condonare debeat? Notatu tamen dignum eſt illud *Platonis de* LL. l. 9. *Filio ne pro defenſione quidem ſua, ſi a parentibus videt ſe interfectum iri, lege ulla conceditur, ut parentes, à quibus in lucem editus eſt, interimat, ſed omnia potius ſuſtinere præcipitur, quam quidquam ejusmodi facere.* Mox tamen ſubditur: ἀδελφὸς ἂν ἀδελφὸν κτείνῃ, ἐν στάσει μάχης γενομένης, ἤ τινι τρόπῳ τοιούτῳ ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν πρότερον, καθάπερ πολέμιον ἀποκτείνας, ἔστω καθαρός. *Si orta ſeditione, vel quovis modo frater fratrem in ſe impetum facientem pro defenſione ſua interimat, quaſi hoſte perempto, purus ſit.* Illud tamen labi ſeculi adſcribendum, quod addit: *Si ſervus liberum ſe defendens interimat, iisdem legibus, quibus & parricida, ſit ſubjectus.*

§. 15. Ex hactenus dictis etiam hoc adparet, quod cædes intra moderamen inculpatæ tutelæ patrata nulla labe patrantem aſpergat, adeoq; extra pœnam ſit poſita. Non vero ex eo genere ſit, quibus in ſe vitioſis lex humana, affectuum humanorum, & iræ violentiæ velificata, impunitatem indulget; qualis eſt cædes adulteri marito permiſſa. De qua vid. l. 20. l. 22. l. 24. l. 32. D. *ad L. Juliam de adult.* & *Lyſiæ orat.* 1. *pro cæde Eratoſthenis*, ubi oſtendit, lege Attica permiſſum occidere, non ſolum qui apud uxorem, ſed & qui apud concubinam deprehendebatur; imo qui apud matrem, ſororem, aut filium deprehenſus erat, uti eſt apud *Demoſthenem adverſus Ariſtocratem*. Rationem ſubjungit: *quia, pro quibus cum hoſtibus dimicamus ad eos ab omni contumelia & injuria vindicandos; pro iisdem etiam amicos, ſi quam contra leges injuriam, aut contumeliam eis fecerint, occidere lex conceſſit. Cum enim non genus aliquod ſit amicorum & hoſtium, ſed è factis horum utrumq; cenſeatur; eos qui hoſtilia faciunt, pro hoſte ulciſci lex liberum fecit.* Add. *Valerius Maximus* l. 9. c. 1. §. 13. *Ant. Matthæus de crimin. ad* l. 48. D. *tit.* 3. c. 3. §. 13. *ſeqq.* Quod ſi igitur alicubi pœna aliqua aut expiatio iis, qui cædem juſtam patraverant, fuit injuncta, ea vel ad cædem ex inculpata tutela commiſſam non pertinet; vel ſine ratione fuit introducta; vel eo fine adhibita, ut intelligeretur, quantum ſcelus eſſet injuſta cæde humanum ſanguinem effundere, cum etiam juſta cædes aliqua luſtratione videatur indigere. Apud *Philonem Judæum de vita Moſis* l. 1. hic dicitur *pontifici mandaſſe, ut luſtraret reverſos à recenti cæde hoſtium quamvis*

enim

enim per leges liceat hostem occidere, tamen qui necavit hominem, etiamsi coactus & propulsans injuriam, obnoxius videtur, propter antiquam generis cognationem oriundi ab uno capite. hactum fuit lustrandi causa, ut ne species quidem sceleris in eos competeret. Beneficio tamen asyli, quod pœnam exilij temporarij continebat, non videtur opus habuisse, qui vitam suam cæde invasoris servatum ivit; sed tantum, qui cædem involuntariam quidem patraverat, sed quam exacta diligentia adhibita evitare poterat. *Numer.* 35. *Deuter.* 19. Locus 1. *Paralip.* 29. v. 3. ad defensionem non pertinet; & Davidi extructio templi videtur interdici, non tam quod ipse ex cædibus bellicis aliquid labis contraxisset, quam quod filio materiam ex operibus pacis inclarescendi subtrahere non deberet, qui bello tantum gloriæ sibi paravisset. *Scholiastes Euripidis in Oreste* ad vers. 820. tradit, morem veterem apud Græcos fuisse, ut post justam cædem interfectores gladium soli ostenderent, in argumentum innocentiæ, quasi qui ex ipsorum mente πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει, *omnia videt, & omnia audit*, super ea re testis imploraretur. Et tamen iidem expiatione aliqua opus habebant, & annali exilio defungi cogebantur. De quo exilio etiam est apud *Platonem de* LL. l. 9. vid. l. 16. §. 8. D. *de pœnis*, & *Grotius in flor. spars.* ad d. l. Athenis quoq; de cædibus, quas quis jure factas contendebat, cognoscebatur in peculiari judicio, quod dicebatur Delphinium, à templo Apollinis Delphinij, uti est apud *Demosthenem adversus Aristocratem*, & *Scholiasten Aristophanis in Equitibus.* Sic apud Æthiopes, qui involuntariam cædem patraverat, exulabat, donec à gymnosophistis fuisset expiatus. vid. *Philostratus de vita Apollonij* l. VI. Apud *Virgilium Æneid.* II. ita Æneas: *Me bello è tanto digressum, & cæde recenti, Attrectare nefas,* (sacra) *donec me flumine vivo Abluero.* In Canone 18. Concilij Nannetensis sub Formoso habiti ita disponitur: *Si quis casu non volens homicidium perpetravit, 40. diebus in pane & aqua pœniteat, quibus peractis biennio ab oratione fidelium segregetur, non communicet, nec offerat; post biennium in communione orationis offerat, non tamen communicet; post quinquennium ad plenam communionem recipiatur, abstinentia ciborum in arbitrio Sacerdotis permaneat.* Sed neq; hic canon ad defensionem spectat, & fortasse plus justo est rigidus. Sic & quæ habentur in *legibus Longobardicis* l. 1. *tit.* 9. l. 19. & in *Capitul. Caroli*

roli l. 4. *tit.* 27. & *lib.* 7. *tit.* 295. non neceſſario videntur ad cædé, quæ intra moderamen inculpatæ tutelæ ſubſiſtit, extendenda: aut ubi iſtud factum fuerit, merito nimiæ ſeveritatis notantur. *Mornacius* quoq; *ad* l. 3. D. *de Juſt. & jure* tradit, judices in Gallia ad hunc diem religioſiſſime ſervare, ut nunquam fere in ejusmodi judiciis rei abſolvantur, quin ſimul damnentur peculiaribus in pauperes erogationibus, aut aliquando etiam Chriſtianis pro occiſi anima ſacrificiis. Quod nonnihil ſuperſtitionis olere videtur. Etſi bonis non ſine cauſa ejusmodi cædis neceſſitas triſtis accidat.

§. 16. Cæterum defenſio quidem vitæ, membrorumq; ac pudicitiæ, tanquam rerum irreparabilium, magnum habet favorem, ſicut illa quoq; legem divinam poſitivam de Sabbatho ſolvat: (vid. 1. *Macchab.* 1. v. 32. *ſeqq. Joſeph. antiq. Judaic.* l. 12. c. 8.) Nam qui diverſum ſenſerunt, non ſine ratione irridentur à *Plutarcho de ſuperſtitione*, & *Agatharchide*, citante *Joſepho ant. Jud.* l. 12. c. 1. ut mirer, quomodo *Eidem* l. 1. *contra Apionem* iſthoc factum laude digniſſimum videatur, quod obſervationi illius legis vita & patriæ libertas fuerit poſtpoſita; niſi de intentione hoc potiſſimum accipias. Enimvero circa defenſionem rerũ, quæ utiq; reſtitui poſſunt, neq; omnes ita abſolute homini videntur neceſſariæ, dubitari poteſt; an illæ quoq; per extrema ſint aſſerendæ. Præſertim cum multis valde arrideat, illud Taxilis apud *Plutarchum Alexandro*: *Quid bellis inter nos, & prælio opus eſt, Alexander, quum neq; aquam nobis ademtum, neq; victum neceſſarium veneris. pro quibus ſolis neceſſe habent homines ſani decertare.* Equidem quid judicium & mos omnium gentium ferat, in aprico eſt; qui ad necem uſq; invaſorum pro rebus pugnari concedit. Imo pleraq; bella geri conſtat, non ut aliis vita, ſed res eripiantur. Ac ridiculus haberetur hoſtis, qui, ne telis peteretur, proteſtari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Igitur illud certum eſt, non fieri injuriam ei, qui dum alterius res raptum aut perditum it, occiditur; etſi alias iſtæ res vitæ hominis æquiparari nequeant. Nam in ſtatu quidem naturali, qui injuriam qualemcunq; dolo malo intentat, hoſtis evadit; qui quo minus extrema quæq; patiatur, nullo jure, quod in ipſo hæreat, munitur. Et cum alter non plus juris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non

minus

minus potestatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vita nostra non possit servari, hanc quoq; consequenter impugnat, qui illis me spoliare nititur. Ac apertum est, securitatem ac tranquillitatem societatis civilis, ac generis humani subsistere nullo modo posse, ni potestas sit raptores rerum, quas utiq; magno amore prosequuntur mortales, per extrema coercendi. Porro illi, qui non citra anxietatem sese heic torserunt, duabus hypothesibus nisi fuerunt: primò, pœnam justam semper delicto æqualem esse debere hactenus, ut reo non majus bonum debeat adimi, quam ipse in altero læsit aut perdidit. Quod falsum esse, alibi ostendetur. Deinde noxas, quæ pro defensione sui ac rerum suarum injusto invasori inferuntur, esse pœnas proprie dictas, adeoq; per regulas justitiæ vindicativæ dirigi. Quod itidem falsum est. Nam pœna proficiscitur à superiore in subjectum ex vi imperij, ejusq; magnitudinem respectus boni publici temperat. Sed defensio antiquior est imperio civili, ac quam maxime locum habet inter eos, quorum neutri in alterum est imperium; eamq; intuitus propriæ salutis, & necessitas sua conservandi moderatur. Ast inter illos, qui eadem in civitate degunt, licentia naturalis defensionis est vehementer restricta: cum intrinseca civitatis tranquillitas subsistere non possit, si ob quamvis injuriam hostilia reponere civi liceat. Igitur id demum violentæ defensionis civibus adhibere fas est, quod ex naturali libertate per indolem societatis civilis, aut leges civiles non est ademtum. Quæ licet concedere potuerint, ut civis majori illato malo civem invasorem posset repellere, quã hic isti intentabat, (qualis erat lex Attica, quæ ἐὰν φέρωντα ἢ ἄγοντα βίᾳ ἀδίκως, εὐθὺς ἀμυνόμενος κτείνῃ, νηποινεὶ τεθνάναι κελεύει, *si quem, auferentem aut abducentẽ per vim & injuriã, statim causa defensionis quis occiderit, impune occisum esse jubet.* apud *Demosthenem adversus Aristocratem:*) regulariter tamen injurias, quæ ad res reparabiles tendunt, à privatis per extremam vim repelli nolunt. Cum per vires publicas facili negotio, & citra turbam reparatio procurari possit, quæ extra civitates ab invitis non nisi per bellum obtinetur. Inde non opus est, ut cum *Grotio* l. 2. c. 1. §. 11. adeo simus soliciti de exæquatione rei raptæ, & vitæ raptoris per favorem defensoris, & odium raptoris. Nisi cum *Bœclero*

ad d. l.

impune voluerunt. M. Seneca l. X. *controv. ult. Lex, quæ nocturnum furem occidi quoquomodo jubet, non de dãnato tantum, sed de fure loquitur. Gellius* l. XI. c. *ult.* quando refert, Draconem in fures capitis pœnam statuisse, Solonem autem dupli duntaxat, addit: Decem viros Romanos inter istius *severitatem* & hujus *lenitatem* media incessisse via. *Nam furem, qui in manifesto furto deprehensus esset, tunc demum occidi permiserunt, si aut cum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, cum prehenderetur, defenderet.* Clamorem autem lex XII. tabb. requirebat duntaxat in fure diurno, quando telo se defensaret. *Si luci furtum faxint, si se telo defensint, quiritato, endoq; plorato. Post deinde si cæsi escint, se fraude esto.* Conf. l. 4. §. 1. D. *ad L. Aquil.* ubi itidem vocabulum *aque* à Triboniano infarctum. Etsi non improbabile sit, successu temporis, & per autoritatem prudentum istam legem ex parte mitigatam fuisse; agnoscente quoq; *Cujacio* l. 14. *Obs.* 15. Id quod adparet ex *Ulpiano* l. V. *ad edictum*, cujus verba integra extant in *collatione legem Mosaicarum & Romanarum a Petro Pithæo* primum edita. Quæ truncata referuntur l. 5. D. *ad L. Aquil.* Add. l. 9. D. *ad L. Cornel. de sicar.* Cujus mutationis fortasse hæc ratio fuit, quod nonnulli ex ædibus suis in prætereuntes impetum facerent, eosq; occisos in furto post deprehensos fingerent. An quod confertas & munitas inter ædes furandi non tam facilis occasio, sic ut furtum vix posset contingere sine domini negligentia. Conf. *Justin.* l. 2. c. 2. §. 6. Unde putat *Cujacius* l. d. legem illam XII. tabb. non in urbibus amplius, & oppidis valuisse, sed tantum in agris adhuc obtinuisse, per l. 1. C. *quando lic. unicuiq;.* Quanquam hæc lex non de furibus, qui clanculum res subducere conantur, sed grassatoribus & prædatoribus violentis agat; prout ostendit subjuncta ratio; *ut isti mortem, quam minabantur, excipiant, & id, quod intendebant, incurrant.* Sed & sæpius dictam legem *Sext. Cæcilius* ap. *Gellium* l. 20. c. 1. falso *de nocturnorum grassatorum insidiosa violentia* explicat. Cæterum ratio discriminis inter diurnum & nocturnum furem ea nobis præcipua videtur, quod abs fure interdiu deprehenso res possit recuperari, à fure nocturno non item, ubi is sese ædibus proripuerit; qui neq; per tenebras cognoscitur, aut ab uno licet forte agnitus convinci nequit, dum è lectis non facile testes excitantur. In qua sententia hæc plerisq; maxima difficultas videtur, quod cum

istæ leges in fures pœnam capitalem non decernant, absurdum sit, privatis in eosdem plus licentiæ indulgere, quam summa potestas civilis sibi voluit sumere. Ad quam reponi potest, omnes eas leges circa supplicia furum præsupponere; res furto ablatas, fure deprehenso, restitui aut pensari. Quo facto, pro conditione suarum rerump. pœnam dupli aut quadrupli sufficere judicabant. Exinde tamen non sequitur; ergo leges in eo casu, quo reparatio damni erat cessatura, non potuerunt civibus ex eo, quod in naturali libertate licebat, amplius quid indulgere. Neq; enim quod in statu naturali jus belli indulget, id legislatores circa definiendas in civitatibus pœnas sequi necessum habuerunt. Sic dantur civitates, ubi adulterium non est capitale; & tamen maritis impune licet occidere adulteros in ipso actu deprehensos. Sane quin injuria violati thori illata aut intentata in libertate naturali constitutis sufficiens bello causa sit, nemini credo dubium esse; quæ autem sit licentia belli nemo ignorat. Et tamen adulterio perpetrato nolebant leges pœnam adulterij intendere ad id, quod ex ea causa moti belli licentia indulget. Sed & quod lex Romana tradit de fure diurno, eum occidi posse, si se telo defenderit; liquido est indicio, cædem furis permitti ad conservationem rerum, & non tunc demum, quando is ultro me telo impetit, sed & quando me, res ablatas ipsi eripere aggredientem, telo repellere instituit.

§. 18. Quæ cum ita sint, adparet, frustra à nonnullis dictæ legis de fure nocturno hanc adferri rationem; quod alias delicta sint mansura impunita, si noctu fur aufugisset. Sed & apud *Grotium* l. 2. c. 1. §. 12. non occurrit nihil, quod probari nequeat. Dicit, *legislatores hoc voluisse, directe rerum causa neminem interfici debere*. Id quod nos ex istis legibus perspicere non possumus, quæ de furibus loquuntur, qui, ut res clanculum subducant, in ædes irrepunt. Etsi quandoq; in furto nocturno accidere possit, ut dum res meas servatum eo, vita quoq; mea periclitetur. Quo casu ex duplici capite cædes furis fit licita. Ubi innocentiæ meæ non obstat, quod ipse me in hoc periculum deduxisse videar, dum rem meam cupio retinere, aut recuperare. Nam versor in actu licito ac prope necessario, ex quo si quid præter meam culpam proveniat, nihil mihi poterit imputari. Quod si propter res omnino

non

non liceret alterum interficere, non video, quomodo culpa vacet, qui pro servandis rebus in tale se periculum non imprudens conjecit, ubi occidere aut occidi necessum foret. Sicut frustra defensionis favorem implorat, qui in duellum provocatus ultro descendit. Sed & ratio legis ab ipso prolata non satis videtur solida; *quod noctu vix sit copia adhibendorum testium, atq; ideo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei, qui à se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum, repertum scilicet cum aliquo instrumento, quo nocere possit.* Etsi enim demus, vocabulum Ebraicum posse capi pro *instrumento perfossorio*; tamen, si ea ratio legis fuerat, planius erat dixisse: si cum telo fuerit inventus. Quanquam neq; hoc sequatur; fur inventus est cum telo; igitur illius, à quo occisus fuit, vitæ vim intentavit. Sed & ex lege XII. *Tabb.* non sequitur; diurnus fur non poterat occidi, nisi telo se defendisset; ergo contra nocturnum furem est præsumtio, quod telo se defenderit. Imo illa nocturnum furem *quoquo modo* occidi permiserat. In l. 9. D. *ad* L. *Cornel. de sicar.* verba illa, *si parcere ei sine periculo suo non potuit, dum rem servare conatur*, posterioribus seculis à L. XII. *Tabb.* sunt addita. Ante istam additionem probari non potest, homicidii fuisse reum, qui furem nocturnum occiderit, si forte testes adfuissent, ex quibus constaret, non fuisse eum, qui furem occidit, ab ipso in periculum vitæ adductum. Exemplum de puella in agro stuprata ad rem nihil facit. Nam ibi expresse lex pro vi eidem illata præsumere jubet; heic de præsumto vitæ periculo nihil invenitur. Quin potius ex re furum est, nullam conserere pugnam, & in pedes se dare. Fatemur tamen longe generosius facere, qui furem nocturnum, si commode possit, capit, rebusq; suis servatis magistratui defert, quam qui citra necessitatem eum occidit. Add. quoq; *Grænewegen de legibus abrogatis* ad l. 4. D. *ad L. Aquil.* ubi testatur, legibus Batavorum non requiri, ut quis de fure nocturno cum clamore testificetur.

§. 19. Quæritur deniq;, an qui injuriam prior intulit, recte possit resistere injuriam vindicatum eunti? Quod aliqui affirmarunt, ideo quod pauci, proprio ex arbitrio injurias suas exsequentes, tantum reponant vindictæ, quantum acceperunt injuriæ. Verum nobis heic paulo distinctius videtur pronunciandum. Scilicet ex lege naturæ,

qui injuriam alteri intulit, satisfactionem debet offerre. Tenetur etiam quilibet offensæ veniam concedere alteri petenti, & pœnitenti, oblata reparatione damni dati, & cautione de non offendendo in posterum præstita. Igitur qui satisfacere renuit, & refusionem postulanti resistit, injuriam injuria cumulat. Sed qui æquam satisfactionem oblatam respuit, & omnino armis vindictam persequi contendit, injustam vim molitur, eiq; jure resisti poterit. conf. *Livius* l. 9. c. 1. & *Grot.* l. 2. c. 1. §. 18. & *Bæclerus* ad h. l.

CAPUT VI.

DE JURE ET FAVORE NECESSITATIS.

IN ore omnium versatur vis necessitatis, quod illa lege careat, ac in omnibus humanis institutis semper excepta intelligatur, atq; ad multa agenda jus det, quæ citra eam inter vetita habebantur. M. *Seneca* l. 4. *controvers.* 27. *Necessitas magnum humanæ infelicitatis patrocinium est.* Add. oratio Lentuli apud *Livium* l. IX. c. 4. Ea vis unde sit, & quousq; se extendat, curatius jam est dispiciendum; eoq; magis, quod quidam parum aut nihil efficaciæ circa moralitatem actionum eidem tribuere videantur. Ante omnia autem observandum, quod *Cicero* l. 2. *de inventione* duplicem faciat necessitatem; *simplicem & absolutam, cui nulla vi resisti potest; quæ neq; mutari neq; leniri potest:* & *necessitudinem cum adjunctione.* Quæ iterum triplex est, *ad honestatem,* (quo referre possis illud *Plinij* l. 1. *epist.* 12. *summa ratio sapientibus pro necessitate est;*) *ad incolumitatem, ad commoditatem.* Quarum illa *summa* sit, altera *huic proxima; tertia ac levissima commoditatis,* quæ cum priori nunquam possit contendere. Quanquam autem honestas præstet incolumitati, hanc tamen interdum illi posse præferri, si, ubi incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & justitia recuperari queat. Ubi id non possit, honesta-

nestatem præferendam. Etsi alij moneant, quotiens necessitudini ad honestatem præfertur necessitudo incolumitatis, factum defendi non tam præscriptione juris & directa via, quam excusatione humanæ infirmitatis, per vocabula veniæ, & miserationis, & clementiæ: necessitudini autem commoditatis multo minorem vim sive ad defendendum sive ad excusandum inesse, nisi res sit cum judice, qui studij, & propensionis suæ majorem, quam juris & sapientiæ rationem habet. Enimvero nobis heic potissimum inquiritur de necessitudine incolumitatis, quamnam illa vim habeat ad eximendum aliquem actum ab obligatione legum communium. An scilicet aliquando legibus vetita agere, aut præcepta omittere possimus, quando citra nostram culpam in ejusmodi angustiis hæremus, ut aliter salutem nostram expedire nequeamus. Ubi adparet, quicquid est illud sive juris, sive favoris, aut veniæ, quod necessitati tribuitur, unice inde promanare, quod non possit non homo omni studio ad se conservandum conniti; eoq; non facile præsumatur, talem ipsi obligationem impositã, quæ ardori propriæ salutis conservandæ præponderare debeat.

§. 2. Equidem de hoc nemo pius dubitaverit, quin DEUS, qui absolutus est dominus nostræ vitæ, & quam nobis precario heic agendam indulsit, tam rigidam nobis legem dicere queat, ut moriendum nobis sit potius, quam vel latum unguem ab illa discedamus. Ex quo genere legem de non edenda suilla credebant Judæi 2. *Macchab.* VII. Et recte quidem, quod suillam edisse in ejusmodi casu habebatur pro abnegatione veræ religionis. Cum extra talem casum utiq; nefas non fuerit, in defectu aliorum ciborum, suilla vesci, ne quis fame periret. Sed & sæpe per imperium civile tam severa alicui mandata injunguntur, ut mors potius sit excipienda, quam ab illis discedendum. Enimvero tam rigida non semper præsumitur legum positivarum obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quædam inter homines introduxerunt, cum utiq; salutem aut commoditatem hominum per ea promotum iverint, regulariter quoq; ob oculos habuisse præsumũtur teneritatem humanæ naturæ, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad ipsius destructionem tendunt. Quam ob caussam pleræq; leges, saltem positivæ, intelliguntur excipere casum ne-

ceſſitatis, ſeu non obligare, quando ipſorum obligationem comitaturum eſſet malum, humanam naturam deſtruens, aut communi animi humani conſtantia ſuperius; niſi expreſſe, aut per negotij naturam iſte quoq; caſus ſit comprehenſus. Unde neceſſitas non id quidem efficit, ut directe lex heic & nunc poſſit violari, ſeu peccatum admitti; ſed ex benevola legislatorum mente, ſimulq; naturæ humanæ conſideratione præſumitur, caſum neceſſitatis ſub lege generaliter concepta non contineri. Quo facit locus *Matth.* XII. 24. Scilicet quod materia & ratio iſtius legis tantum rigorem non jubeat præſumere, ut fame potius pereundum ſit, quam panibus propoſitionis veſcendum. Verum uti hæc circa leges poſitivas facile admittuntur, ita altioris eſt indaginis, an eadem ad leges quoq; naturales ſint extendenda; nimirum an in caſu neceſſitatis intermitti poſſit, quod lex naturalis jubet, aut fieri, quod eadem vetat? Circa prius ex natura præceptorum affirmativorum conſtat, illa, ut heic & nunc ad exercitium actus quis obligetur, præſupponere occaſionem, materiam & facultatem agendi; quæ regulariter deeſſe intelligitur, ubi quid fieri non poteſt, niſi ipſe peream: cum amorem & curam ſui abjicere fere inter impoſſibilia, & quæ communem hominum conſtantiam ſuperant, habeatur. Igitur niſi vel expreſſe in lege contineatur, vel ex qualitate negotij colligatur, vitam meam potius amittendam, quam actio omittatur, regulariter leges affirmativæ exceptionem ſummæ neceſſitatis habere intelliguntur; præſertim ubi quis in culpa non fuit, quare in talem neceſſitatem incideret. Hinc non teneor panem dare famelico, ſi ego ipſe eodem indigeam. vid. 2. *Corinth.* VIII. 13. Nec ſi alter in aquis periclitetur, ipſum extrahere, ſi mihi pro eo ſit pereundum. *Seneca de benefic.* l. 2. c. 15. *Dabo egenti, ſed ut ipſe non egeam; ſuccurram perituro, ſed ut ipſe non peream.* Sed quod præcepta negativa attinet, id primo certum eſt, non poſſe per neceſſitatem recte ſuſcipi actus, qui directe tendunt ad violationem Numinis divini; puta ut aliquis evitandæ mortis cauſa Deum blaſphemet, aut ipſum abneget, cultuiq; ejus, & obſequio renunciet. Cum enim certum ſit, DEUM homini longe gravius poſſe malum infligere, quam mors eſt naturalis, ex ipſa quoq; ratione ſat probabile ſit, eundem longe nobiliori bono velle penſare

jacturam

jacturam vitæ hujus, quam quis in honorem ipsius facit; (*Carpyllides in Antholog. l. I.* ἦ ῥα δικαίοις Ἀνδράσιν εὐσεβίης οὐκ ἀπόλωλε χάρις. *Deperiit justis gratia nulla viris:*) nefas utiq; fuerit, evitando minori malo in honorem divinum delinquere. Etsi qui tormentorum atrocitati succumbunt, miseratione non plane sint indigni. Circa illas autem leges, quæ hominum invicem officia continent, observandum, esse quædam præcepta juris naturalis, quæ factum aliquod humanum, aut institutum præsupponunt; cujus finem si quis consideret, facile agnoscit, illud ad casum extremæ necessitatis non extendendum; adeoq; eandem exceptionem legi quoq; inesse. Deinde & hoc notandum, non posse dici, aliquem actu suo legem immediate violasse, nisi ille ipsi recte possit imputari. Constat autem duplici modo actum aliquem ab homine proficisci, vel tanquam à causa principali, vel tanquam à causa instrumentali. Hæc iterum dupliciter sese habet, vel ut nullum motum, nisi à causa principali impressum exserat, & quidem contra naturalem suam inclinationem, si quam habet; vel etiam ut ex proprio & intrinseco impulsu ad actum exercendum se convertat, licet prioris quoq; causæ impulsio, aut directio adsit. Heic si quis homo posteriori modo ad actum concurrat, tanquam causa instrumentalis, actus iste non principali duntaxat causæ, sed & huic tanquam suus, & ab ipso profectus imputari poterit Sin priori quis modo concurrerit, principali duntaxat agenti, non instrumentali actus imputabitur. Ad quod tamen quæ requirantur, infra latius exponetur.

§. 3. His præmissis ad speciales quæstiones, quæ heic agitari solent, accedamus. Et illud quidem dubium non habet; quanquam alias homo non obtineat jus in sua membra, ut illa pro lubitu perdat, luxet aut mutilet; licebit tamen abscindere membrum insanabili morbo correptum, aut per vulnus inutile plane redditum, ne totum corpus pereat, aut sana adhuc membra corripiantur, aut inutili appendice nequidquam aliorum usus membrorum impediatur. An autem summa necessitas etiam aliquod jus largiatur in vitam, id est, an ad effugiendam mortem ignominiosam, aut asperis tormentis comitatam liceat occupare lenem exitum, superius disquisitum fuit. Porro quid in alios necessitas juris indulgeat jam videamus. Carnibus hominum

à nobis

à nobis non cæsorum vesci in summa fame, & deficientibus aliis nutrimentis, miserandus quidem cibus, sed tamen nefarius non est. Verum quid de istis exemplis sit pronunciandum, ubi in summa cibi penuria alii sunt jugulati inviti, aut sorte ducti, vix liquet: cum ex una parte lex homicidii, ex altera famis atrocitas pugnet, venterq; auribus carens, & quod citra tristissimum hocce medium omnibus foret pereundum. vid. 2. *Reg.* VI. 28. 29. *Deuter.* XXVIII. 53. *Threnor.* IV. 10. *Joseph. antiq. Judaic.* IX. 2. & *de bello Judaico* l. VI. c. 21. *Diodorus Siculus* l. 3. c. 40. Add. historia de septem Britannis, qui vastum in mare projecti, deficiente cibo potuq;, sortiti unum non sane reluctantem jugularunt, cujus sangvine intolerabilem sitim, ac famem carnibus utcunq; sedaverunt; quos ad terram delatos post judex homicidii absolvit. Prout ex *Nicol. Tulpio in observat medicin.* refert *Ziegler. ad Grot.* l. 2. c. 1. §. 3. Qui censet *à navigantibus hoc maxime peccatum, quod in mortem unius, & quisq; in se, si ita contingeret, conspiraverint, atq; periculum corporis periculo animæ anteposuerint. Nec debuisse quenquam vitam suam tam vilipendere, ut ejus jactura alterius famem expleret. Nec reliquos ideo in socium suum sævire debuisse, ut stomacho suo consulerent.* Etsi huic reponi possit; aspere nimis dici, in mortem alterius conspirasse, qui sorte ducendum censent unum, ut reliqui serventur, qui alias omnes simul misere erant perituri. Vid *Jonæ* I. 7. *seqq.* Unde nec animæ periculum heic fuisse metuendum. Illum animam suam vili æstimare, qui citra necessitatem eandem projicit. Nec sævitiam dici posse, ubi in salutem omnium qui moritur, minori cum dolore ferrum jugulo exipit, quam alter infigit. Velim quoq; ejusmodi casum expendi. Si in naufragio plures in scapham insiluerint, quam illa ferre possit, neq; ad unum peculiari jure scapha pertineat; an non sorte sint ducendi, qui projiciantur; & si quis sortiri detrectaverit, tanquam qui omnium interitum quærat, absq; ulteriori deliberatione præcipitari queat? Verum circa ejusmodi casus rariores judicium nostrum nunc suspendimus.

§. 4. Isthoc frequentius contingit, ut duo in præsens vitæ periculum incidant, in quo utriq; sit pereundum, ni unus quid faciat, ex quo paulo citius alteri, alias perituro, fata admoveantur. Vel etiam ut ex necessitate periculum mortis, aut magnæ læsionis intentemus alteri

alteri indirecte, ita ut nobis non ſit propoſitum ipſi nocere, ſed duntaxat talem actum ſuſcipere, ex quo probabiliter noxa ipſi poſſit inferri; ut tamen mallemus quavis potius alia ratione neceſſitudine noſtra defungi, & ipſam læſionem quantum in nobis eſt temperemus. Ejusmodi alterius læſionem uti noſtro cum peccato non conjunctam arbitramur: ita eandem qui patitur, velut fatale malum excipere atq; æſtimare debet, & ob quod ei, qui intulit, recte non poſſit indignari. Exempla talia ſint. Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidiſſem, &, uti fieri ſolet, ille me circumplexus teneret, neq; mihi tantæ ſint vires, ut ipſum mecum efferre poſſim; quis vitio mihi verterit, ſi omnibus viribus talem abs me amoliar, ne cum ipſo ſuffocer, etſi is per aliquot minutas horæ partes à me utcunq; extra aquas potuiſſet ſuſtineri? Sic in naufragio, ubi tabulam ego occupavi, duorum non capacem, ſi quis adnatans eidem ſe quoq; velit injicere, me ſimul ſecum perditurus, nihil videtur obſtare, quo minus quavis violentia eundem à tabula repellam. Sic quando duobus fugientibus hoſtis necem intentans inſtat, unus vel ponte poſt ſe dejecto, vel porta clauſa alterum in præſenti vitæ periculo deſtituere poteſt, ſi uterq; ſimul ſervari nequit. Qualis neceſſitas in bello frequentiſſime obtingit, ut pauci ſint deſtituendi, quo ſumma rerum ſervetur. *Arrianus de exped. Alex.* l. VI. *Ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ παντὸς προθύμῳ τὸ καθ' ἑκάστους ξὺν ἀνάγκῃ ἠμελεῖτο. præ communis ſalutis ſtudio, ſingulorum cura neceſſario negligebatur.* Apud *Virgilium Æneid.* IX. *Pandarus ut cernit, quo ſit fortuna loco, qui caſus agat res, Portam vi multa converſus cardine torquet, Obnixus latis humeris, multosq́ ſuorum Mœnibus excluſos duro in certamine linquit.* Apud *Eundem* l. XI. pulſo Latinorum equitatu *pars claudere portas, Nec ſocijs aperire viam, nec mœnibus audent Accipere orantes.* Conf. *Livius* l. 26. c. 15. ubi Thurini hoc prætexto ſcelerate ſunt uſi. Apud *Florum* l. 2. c. 18. de Numantinis dicitur: *noviſſime conſilium fugæ ſedit; ſed hoc quoq; ruptis equorum cingulis uxores ademere, ſummo ſcelere, per amorem.* Sic apud *Tacitum Annal.* 14. tanquam erratum bellicum annotatur, quod in templo coloniæ Camaloduni *non motis ſenibus & fœminis juventus ſola reſtiterit.* (add. *Livius* l. V. c. 40.) Contra ibidem *Suetonius unius oppidi damno ſervare univerſa ſtatuit, neq; fletu & lacrymis auxilium ejus orantium flexus*

um flexus est, quin daret profectionis signum, & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus, aut fessa ætas attinuerat, ab hoste oppressi sunt. Cum tamen tanta necesſitas nondum premeret, humaniter Darius apud *Curtium* l. IV. c. 16. pontem Lyci fluminis noluit reſcindere, addens; *se malle insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.* Altero caſu, ſi robuſtior quis mortem intentans me perſequatur, ac in angusta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non ceſſerit, aut id temporis locivé anguſtia non admiſerit, licebit ſane illum impellere, & per ejusdem ſtragem fugam capeſſere, etſi probabiliter ex iſto impulſu vehementer videatur affligendus. Niſi forte illi peculiari obligatione tenear, ut etiam ultro pro eodem periculum ſubire debeam. Quod ſi fugæ interpoſitus, admonitus licet, decedere via nequeat; puta ſi infans ſit, aut claudus, ſaltem excuſationē merebitur, qui pedibus, aut equo per eundem ſaltum potius molitur, quam moras nectendo corpus hoſti præbet. Id autem exemplum, quod aliqui afferunt, quare culpa non vacet, manifeſtum eſt. *Præfectus quidam militaris è prælio fugiens, hoste instante, de suis militibus unum in conferta turba antepositum transfodit, ne fugæ mora crearetur.* Huic enim utiq; tantum erat virium, ut ſolo impulſu viam ſibi facere poſſet. Excuſabitur tamen, ſi præter intentionem armis ſuis forte noxam intulerit. At vero ſi quis petulanter, aut inhumane mihi obſtiterit, & viam fugiendi concedere abnuerit, eum directe quoq; tanquam hoſtem proſternere poſſum, quantumcunq; demum is inde lædatur. Conf. *Lactantius div. instit.* l. V. c. 17. qui noſtris aſſertis nequidquam opponitur. Cæterum uti vitæ periculum quocunq; modo declinaſſe magnum habet favorem; ita pari fere modo defenditur aut excuſatur fuga, cum læſione obſtantium ſuſcepta, ſi cui mutilatio membri, aut aliud grave vulnus intentetur. Nam & talia intentanti ad extremum usq; reſiſti poteſt, & ubi fuga periculum declinatur, etiam improvidum & importunum impetum conſternatio excuſat.

§. 5. Videamus jam, an necesſitas noſtram vitam ſervandi jus aliquod indulgeat in res alienas, ut invitis dominis, vel clam vel aperta vi iſtis raptis, ſubvenire nobis queamus? Nobis ad ſolidam ejus quæſtionis deciſionem neceſſarium videtur paucis libare cauſas introdu-

ctorum

ctorum dominiorum, de quibus infra prolixius agitur. Quæ istæ potissimum sunt, ut discordiæ ex communione primæva ortæ tollerentur, atq; industria hominum aleretur, dum proprio quisq; Marte res suas quærere necessum habet. Nequaquam autem ideo res sunt distinctæ, ut ne quis per eas aliis inserviret, & ut divitiis repertis solus incubaret; sed ut circa usum illarum pro arbitrio quisq; posset disponere, & ubi easdem aliis communicare placeret, saltem occasionem obligationis ab altero adquirendæ haberet. Inde post proprietatem rerum introductam data est facultas hominibus non tantum commercia insigni cum utilitate generis humani exercendi, sed & materia parta humanitatem & beneficentiam adversus alios uberius expromendi, cum antea opera tantum ac labore aliis liceret inservire. vid. *Ephes.* IV. 28. Est porro ea dominij vis, ut dominus res suas ipse possit dispensare, etiam ad quas alteri tradendas obligatur. Ex quo consequitur, quod res ab altero sibi debitas non statim ipse quis involare queat, sed dominũ, ut ultro sibi eas tradat, poscere debeat. Quod si tamẽ iste ultro obligationi suæ satisfacere tergiversetur, hautquidquam ideo tanta vis dominij ipsius erit, ut res alteri debita invito domino non possit eripi per autoritatem judicis in civitatibus, aut per vim bellicam in libertate naturali. Ac licet, si merum jus naturale respiciamus, ex imperfecta duntaxat obligatione, utpote ex virtute humanitatis orta, quis teneatur, ut alteri in extrema necessitate constituto rebus suis, quibus ipse pari modo non indiget, subveniat; nihil tamen obstat, quo minus per legem civilem in perfectam ista obligationem evalescat. Uti apud Ebræos factum fuisse memorat *Seldenus* l. VI. c. 6. *de* J. N. *&* G. ubi per forensem sententiam ad dandam eleemosynam cogi poterat, qui quod sibi erat præstandum denegaret. Unde mirum non est, ipsos noluisse pauperes suos quidquam ex alieno sibi sumere, sed rogando tantum accipere à privatis, aut à publicis eleemosynæ exactoribus. Adeoq; subreptionem alieni per extremam necessitatem apud ipsos pro furto aut rapina habitam. Quod si tamen in aliqua civitate pauperibus taliter cautum non sit, neq; duritia domini precibus expugnari queat, nec facultas suppetat, ut pretio aut opera egestati præsenti quis subvenire possit, num ideo fame fuerit moriendum? Num ulli insti-

tuto humano tanta esse vis poterit, ut si alter officium facere negligat, mihi pereundum sit potius, quam ab usitato & regulari agendi modo discedendum? Igitur non judicaverim furti crimine se illum adstringere, si quis præter propriam culpam in extrema inopia rerum ad victum necessariarum, aut quibus corpus contra sævitiam frigoris munitur versans, postquam ab aliis locupletibus atq; abundantibus neq; precibus, neq; pretio, neq; oblata sua opera, illas ut ultro sibi concederent, impetrare potuit, vi, aut clanculum eas subducat; præsertim ubi intentionem habeat, earum æstimationem præstandi, quando copiosior fortuna arriserit. Cæterum quod ejusmodi necessitas possit contingere frustra negatur. Quid enim, si quis in aliena regione inops, ignotus, amicisq; carens destituatur, naufragio ejectus, aut subducto per fures viatico, vel quod interea domi patrimonium casu perierit? Si nemo inveniatur, qui egenti subvenire, ejusvé operam conducere velit; aut, uti fieri suevit, ipsius mendicantis liberali ac integro habitu moti, citra necessitatem hunc stipem petere crediderint; an ideo misero fame fuerit pereundum? Equidem *Proverb.* VI.30.31. fur vocatur, furti pœnæ obnoxius, qui res alienas surripit ad explendam famem suam. Sed accuratius inspicienti patet, istum furem hautquidquam extrema necessitate, qualem nos supponimus, urgeri, aut iniquo fato citra suam culpam & desidiam in famem incidisse. Nam utiq; innuitur, domum ipsum habere, & supellectilem, quæ sufficiat ad restituendum septuplum; quam poterat vendere, aut oppignerare, inventurus utiq; emtorem aut creditorem temporibus copiosis & tranquillis. Neq; enim adparet ibi præsupponi, tempore belli, aut per annonæ caritatem id furti fuisse patratum. Et qui non amplius habebat, unde sese aleret, debebat se in servitutem vendere. vid. *Levit.* XXV.39. *Selden.* l. VI. c. 7. Non obstat *Proverb.* XXX. 9.

§. 6. *Grotius* l.2.c.2.§.6. eam difficultatem isthoc modo expedire instituit. Eos, qui ab initio distincta rerum singularium dominia introduxerunt, hanc velut limitationem istis addidisse intelligi, quod dominij vis tunc debeat expirare ad excludendos alios abs rerum cuiq; propriarum usu, quando alter citra earundem usum servari nequit; adeoq; in ejusmodi casu necessitatis rem propriam, citra quam alter homo

homo periturus est, in communionem primævam rediisse censeri. Vel quod eodem recidit, quando primum homines dominia distincta instituerunt, singulos cum singulis pactum inivisse, ut abs aliorum rebus, nisi quantum domini concedunt, manus abstinerentur; ut tamen, ubi extrema urgeret necessitas, cujuslibet re, citra quã servari quis nequit, tanquam in medio posita uti sit concessum. Cum enim in legibus scriptis ea sit sumenda interpretatio, quæ quam minimum ab æquitate naturali recedat; multo id magis faciendum in moribus, per tacitas duntaxat conventiones introductis. Id autem esse æquissimum, ut cuiq; se conservare indulgeatur ea re, quæ ipsi unica tunc occurrit. Enimvero heic non deest, quod in dubium revocari possit. Nam si in necessitate quis accipit jus asserendi sibi res alienas, velut in medio istæ forent positæ; non adparet, quare quis easdem ipsi domino, qui pari necessitate premitur, ubi viribus prævaluerit, nõ possit eripere. Id quod tamen *Grotius* non concedit. Deinde ejusmodi rerum, quas velut in medio positas meo jure arripio, restitutio hautquidquam est facienda; quam tamen heic *Grotius* requirit. Et fuerat quoq; distinguendum, utrum quis in eam necessitatem citra suam culpam, an vero per ignaviam aut negligentiam inciderit. Qua distinctione non posita, jus videtur dari ignavis nebulonibus, qui per socordiam in egestatem inciderunt, ut alieno labore parta per vim sibi queant usurpare; adeoq; per pigritiam continuata egestate, industriis necessitatem imponere, ejusmodi inutilia pecora ingratiis alendi. Atqui omnes cordati admittunt, uti citra suam culpam calamitosis merito subvenitur; ita pigris ventribus merito occini, quod in fabulis reponebat famelicæ per hiemem cicadæ formica. Quo facit illud *Plutarchi apophthegm. Lacon. Cum maritimus prædo incursiones in agrum Laconicum fecisset, essetq; deprehensus, ac diceret; se non habuisse, unde stipendia suis militibus persolveret, neq; se ab habentibus potuisse impetrare, ultro ut darent; itaq; venisse, ut vi auferret; Cleomenes dixit; σύντομος ἡ πονηρία· compendiosa est hæc malitia.* Cum ergo liceat domino discrimen facere inter eos, qui fato, aut qui suo merito sunt miseri; patet sane, jus esse domino in rem suam, etiam adversus eum, qui in extrema necessitate constituitur, valiturum, hactenus saltem, ut possit dijudicare, dignusne sit ille

misericordia, an minus; utq; adeo materiam habeat, oportuno beneficio egentem sibi devinciendi. Apud omnes quippe maximum beneficio pondus accedere judicatur, si per id extrema fuerint dispulsa. Atqui nullus est gratiæ locus, si quis alteri tribuat, quæ per vim jure suo & tanquam sibi competentia hic eripere poterat. Igitur melius puto res isthæc expeditur ex nostra sententia, si dicamus, eum qui est locuples teneri succurrere innocenter egeno ex obligatione imperfecta, ad quam explendam quidem regulariter nemo per vim adigi debet: sed tamen si summa urgeat necessitas, id eam efficere, ut istud tantisper eo modo vindicari queat, quo ea, quæ jure perfecto debentur. Id est, ut extra ordinem adeatur magistratus, aut ubi tempus id non fert, vi aut clanculum erepta re urgens necessitas dispellatur. Nam ideo præcipue ad illa, quæ ex virtute humanitatis debentur, jus duntaxat imperfectum conceditur, ut alteri sit occasio ostentandi animum officio explendo ultro pronum, simulq; alios beneficio devinciendi sit materia. Istud ubi quis insuper habuerit, an ideo egeno fame pereundum, quia locupletis inhumanitas precibus expugnari nequit? Quin potius & rem simul, & meritum perdat, qui ultro humanus esse noluit. Ex dictis quoq; clare patet ratio exceptionum illarum, quas *Grotius* assertioni suæ subjungit. Nam cum inevitabilis tantum necessitas indulgeat per vim vindicare, quod ex obligatione imperfecta debetur; manifestum est, prius omni modo tentandum, an alia ratione, quam per vim, aut clanculum necessitas possit evadi; puta adeundo magistratus, preces adhibendo, promissa restitutione, ubi fata mollius fluere cœperint, operam offerendo. Deinde huc descendi non potest, ubi dominus pari necessitate tenetur. Nam hunc in abundantia agere præsupponimus. Id quod ulterius extendendum judicaverim, ne sic quidem invito rem suam eripi debere, si manifestum sit, eum mox in eandem necessitatem deventurum, si res ista alteri cesserit. Heic enim sibi quisq; proximus est. Facit quoq; huc illud apud *Herodotum Urania:* cum Themistocles Andrios pecuniam posceret, duobus magnis numinibus fretus, *Suadela & Necessitate:* illi duo numina non minus valida opponebant, *Inopiam & Impossibilitatem.* JCtorum regula, quam *Grotius* heic adducit, *in pari causa possidentis conditionem esse meliorem*, huc

non vi-

non videtur quadrare. Nam tunc tantisper pro possessore pronunciatur, quando petitoris jus nondum liquidum est. Verum de domini jure heic nullũ est dubiũ: cum hoc duntaxat quæratur; an per solam legem humanitatis ego tenear perire, ut alter servetur. Quod nemo adseveraverit. Cæterum adposite ad casum propositum apud *Curtium* l.7.c.1. dicitur: *melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum.* Deniq; & nos asserimus, restitutionem, ubi commode fieri possit, esse faciendam, inprimis ubi res fuerit magni pretij, aut quam gratis condonare alterius fortunæ non ferant. Quod si autem res sit modica, quæq; alterius facultates gravare nequeat, sufficiet, si velut ex debito gratitudinis, ubi occasio tulerit, ostendamus, nos libenter ipsi beneficium fuisse debituros, si per ejusdẽ tenacitatem licuisset. Sed quod *Grotius* quoq; restitutionem fieri debere adserit, id ipsius hypothesi parum congruit. Nam si in casu necessitatis primævæ communionis jus redibat, sic ut quis suo jure rem alienam acceperit, nulla erit facienda restitutio. Sed quia hæc fieri debet, adparet sane, domini jus in rem suam non expirasse per alterius necessitatem, sed ipsum sponte eam alteri debuisse concedere, gratis, aut accepto pretio, aliavé pensatione. Quod quia iste negligebat, necessitas jus quidem dedit eam rem arripiendi, sub isto tamen onere, quod dominus illi poterat imponere; nimirum ut vel ad gratitudinem ipsum, vel ad æstimationem refundendam obligaret.

§. 7. Super eadem quæstione ab aliis non minus in diversas partes disceditur. *Cap. si quis.* X. *de furtis*, glossa intelligit duntaxat de modica, non autem de summa necessitate. *Didac. Covarruv. ad cap. peccatum.* p.2. §.1. n.3. eandem fere cum *Grotio* fovet sententiam. *Quod ob necessitatem extremam*, inquit, *liceat absq; furti vel rapinæ vitio res alienas accipere ad sublevandam eam necessitatem, rationem esse, quia per hanc omnia sunt communia. Siquidem natura ipsa institutum est, ut res inferiores sint ordinatæ, & destinatæ ad hominum necessitatem. Quamobrem divisio rerum, quæ post institutionem juris naturalis facta est, non derogat rationi naturali, quæ dictat ex rebus temporalibus subveniendum esse hominum necessitati extremæ.* Adducitur locus *Ambrosij* ex *Gratiani decreto* c. *sicut hi. dist.* 47. *Esurientium panis est, quem tu detines; nudorum indumentum est,*

quod

quod tu recludis. Ant. Perezius ad tit. Cod. de furtis §. 3. pro eadem ſententia has affert rationes; quod vi majore quis id cōpellatur facere, nec præſumatur dominus invitus, quia conſentire, & ultro indigenti ſubvenire ex humanitatis ratione tenetur; & quod in extrema neceſſitate non tam rem alienam, quam communem videatur accipere. Inediæ tamen neceſſitate liberatum reſtituere debere, quæ accepit. *Anton. Matthæus* ad l. 47. D. *tit.* 1. §. 7. inter crimen & pœnam diſtinguendum arbitratur; ut crimen committi, etiam penuria urgente, fateatur, pœnam tamen propter neceſſitatis vim delinquenti aut remittendam, aut certe mitigandam cenſeat. Quod autem omnino heic furtum committatur, hiſce rationibus probare inſtituit; quod utiq; lucrifaciendi animum habeat, qui deficiente annona cibum alteri ſubtrahit. Ad quod reponi poteſt, vix videri lucrifaciendi cauſa rem alienam eripere, qui per eam extremæ ſuæ neceſſitati conſultum it, eo animo ac voto, ut eandem quam ocyſſime poſſit refundere. Deinde *fraudulenta contrectatio rei alienæ* vocari nequit, quando alteri eam dandi obligatio imperfecta erat, ac in altero tale jus, ut in præſenti caſu, quo commodisſime fieri poterat modo, arripere poſſet. Præterea *Idē* jactat, *viro ſapienti atq; bono nullam tantā vim inferri poſſe, ut ſciens aliqua ſe turpitudine contaminet: atq; in ejusmodi caſibus, ut Cicero ſcribit de Offic.* l. 3. *ſuum cuiq; incommodum ferendum eſſe potius, quam de alterius commodis quidquam ſubtrahendum.* Enimvero ſpecioſe philoſophari extra neceſſitatem, conſtituto in proclivi eſt. Neq; major in ejusmodi facto, prout id à nobis fuit determinatum, turpitudo eſt, quam quod in fame ad ſordidos, & beſtiales cibos etiam ſplendidi homines interdum deſcendere adiguntur. Neq; de commodis augendis & detrahendis agitur, quando locupleti viro, aut cui ejus rei jactura gravis non ſit, minuti quid ſubtrahitur, ne quis fame, aut per injurias aeris pereat. Circa l. 2. §. 2. D. *ad L. Rhodiam de jactu*, monet, *publica utilitate urgente, quod quisq; frugum domi flagellat, id eum ad annonæ ſubſidium proferre debere; non tamen ſingulis indulgendum, ut ſuo arbitratu auferant, quod ſibi deſit, alijs ſuperat. Id enim publica autoritate magiſtratuum eſſe faciendum.* Sed an ideo fame moriendum, ubi à magiſtratu nullum eſt ſubſidium ſperandum? Deniq; quod aliqui addunt, *nullam hac in parte legis inveniri diſpenſationem*; id vanum

id vanum est. Nam in superioribus sat rationum est allatum, quare non sit præsumendum, legem de furtis ad præsentem casum extendi debere.

§. 8. Deniq; videtur & necessitas circa res nostras versans, veniam indulgere res alienas perdendi, aut invadendi; cum hac tamen restrictione, ut citra nostram culpam illud periculum rei nostræ extiterit, ut idem commodiore via dispelli nequeat, ut ne pro viliori nostra re alterius pretiosiorem perdamus, ut æstimationem ejusdem præstemus, siquidem ista alias peritura non fuerat, & deniq; in partem damni veniamus, si alterius res una cum nostra alias peritura erat, quæ nunc sua jactura nostram servat. Quo fundamento nititur æquitas *legis Rhodiæ de jactu*, qua *cavebatur, ut si levandæ navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.* vid. *tot. titul.* & qui ad eundem, ac in leges nauticas commentati sunt. Sic funes & retia, in quæ navis mea impulsa est, discindere licebit, si aliter illa explicari nequit. vid. l. 29. §. 3. D. *ad L. Aquiliam.* ita tamen, ut si citra culpam meã factum id fuerit, damnum utrinq; commune sit. Sic orto incendio, eoq; meis ædibus imminente, licebit vicini ædes dissipare, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo servatæ sunt, id damnum sarciant. Quanquam enim l. 7. §. 4. D. *quod vi aut clam.* statuat, ubi incendium pervenisset ad ædes, quæ dejectæ sunt, eum qui dejecit esse absolvendum: communis tamen sententia æquitati magis accedit; (add. l. 49. §. 1. D. *ad L. Aquil.*) si urgente incendio domus aliqua diruta sit cæterarum conservandarum causa, id damnum esse sarciendum à vicinis, ad quos verisimiliter ignis potuit pervenire, etiam si ad domum, quæ diruta est, nondum pervenisset. Id enim sane durum nimis foret, cum per alterius rei destructionem rem meã servaverim, in illum solum devolvere damnum, me immuni. Ex iisdem etiam fundamentis pleraq; deducuntur, quæ à JCtis Romanis traduntur, *de damno infecto*, ubi possessor rei ruinosæ, ex qua rebus meis periculum imminet, cavere adigitur de damno, si quod vitio operis contigerit, præstando: ac si illud renuerit, per edictum prætoris ego immissionem in ruinosas istas ædes obtineo. Uti & illud, quod Interpretes juris Romani tradunt; si quis fundum, confinibus undiq; prædiis non ser-

vientibus circum datum, habeat, eumq́; adire nequeat, compelli debere à judice confinem, ut aditum concedat, saltem pro aliqua recognitione. Cæterum exinde quoq; *Grotius* l. 2. c. 2. §. 10. colligit, licere ei, qui pium bellum gerit, occupare locum in pacato solo situm; si non imaginarium, sed certum sit periculum, ne hostis eum locum invadat & irreparabilia inde damna det; si nihil sumatur, quod non ad cautionem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino jurisdictione, & fructibus; deniq; si id fiat animo reddendæ custodiæ, simul atq; necessitas illa cessaverit. Quibus addendum fuerat, domino prius denunciandum, ut ipse etiam atq; etiam locum custodiat, oblatis quoq; ad eam rem sumtibus; aut si malit, inutilem eundem ad præsidia recipienda faciat. Item, ubi sumtus in ejusmodi loci munitionem facti fuerint, non teneri dominum ad eos refundendos, nisi ipse utiq; eosdem facturus erat; nec obtentu factorum sumtuum ultra necessitatem isti loco incumbendum; cum alter per eos sumtus non istius loci meliorationem, sed propriæ regionis defensionem spectaverit. Recte tamen *Bœclerus ad* d. l. *Grotij* monet, ex usu omnium seculorum & populorum constare, neminem putare, se teneri ad permittendum alteri, periculum ab hoste timenti, occupationem loci, aut arcis suæ, si impedire possit. Adeoq; si alter occupaverit, hoc ex iis esse, quibus facilior venia tribui potest, non ex iis, quæ juris naturalis titulo citra figuram, & oratorium colorem defendi queunt. Quibus accedit, quod facile apud hostem suspicio possit oriri, dominum loci cum altero clam in ipsum conspirare; sic ut hoc modo alieni belli moles facile in ipsum devolvi queat. Imo si vel maxime hostis intelligat, domino invito locum occupatum; tamen si is alterum inde exturbare instituat, belli calamitatibus iste subjicitur; quas quovis modo declinare nemini vitio poterit verti. Sed & nescio quam parum consultum est, plures in domum suam hospites recipere, quam quos commode iterum possis expellere, & quibus nolens volens amicus esse cogaris, quiq́; tibi, si libido subegerit, ultro migrationem injungere queant.

SAMU.

SAMUELIS PUFENDORFII, DE JURE NATURÆ ET GENTIUM, LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

UT NEMO LÆDATUR, ET SI QUOD DAMNUM FUIT DATUM REPARETUR.

Quid homini adversus seipsum exercendum injungat lex naturalis, quantumq; ei licentiæ, aut favoris circa conservationem sui, rerumq; suarum eadem indulgeat, hactenus exposuimus. Jam transeundum est ad illa præcepta, quibus officia adversus alios homines obeunda continentur. Ista supra divisimus in *absoluta*, & *hypothetica*. In classe *absolutorum*, quæ citra omne antegressum humanum institutum omnes homines obligant, merito principem locum huic deferimus: *ut nequis alterum lædat, utq; si quod damnum alteri dederit, id reparet.* Est quippe hoc omnium latissimum, omnes homines ut tales complexum; idemq; facillimum, utpote nuda actionis intermissione constans, nisi qua obluctantes rationi libidines quandoq; compescendæ sunt. Quin & maxime necessarium idem est, quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miscet, cum eo tamen tranquille vivere possum, modo nulla ratione me lædat. Imo à maxima mortalium parte nihil amplius quam isthoc desideramus: bona fere inter paucos invicem communicantur. Ast cum eo qui mihi nocet, quomodo pacifice possim vivere? cum natura cuiq; tam tenerum amo-

rem sui rerumq; suarum inseverit, ut non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxā inferre aggreditur. Muniuntur autem hocce præcepto, & velut sacrosancta esse jubentur non illa tantum, quæ immediate nobis ipsa natura concessit, uti est vita, corpus, membra, pudicitia, existimatio simplex, libertas: sed etiam ejusdem præcepti vis sese per omnia instituta ac conventiones, quibus aliquid homini adquiritur, diffundere intelligitur, tanquam sine quo illa plane inutilia forent. Sic ut quocunq; titulo aliquid nostrum sit, hoc præcepto idem auferri, corrumpi, lædi, usibus nostris ex toto, aut ex parte subtrahi vetetur. Quanquam etiam idem multis præceptis affirmativis virtualiter insit, dum illa unum ponendo ipsius contraria removent. Quam manifeste autem hujus legis necessitas quorumvis sese animis ingerat, adparet ex *Seneca de benefic.* l. IV. c. 17. *Dic cuilibet ex istis, qui rapto vivunt, an ad illa, quæ latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quæstus est, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis sine nequitia frui malit. Cicero Offic.* III. *Detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.*

§. 2. Ex hocce porro præcepto consequitur, *si cui abs aliquo læsio sit illata, damnumq; datum ullo modo, qui ipsi recte potest imputari; id, quantum ejus fieri potest, ab eodem esse sarciendum.* Cum alias vanum sit præcepisse, ne alter lædatur, si ubi de facto is læsus fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum; & qui læsit, fructu suæ injuriæ secure, & citra refusionem gaudere queat. Neq; enim citra necessitatem restitutionis abs se invicem lædendis pravitas mortalium unquam abstinebit; nec qui damnum passus est, ei facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

§. 3. Damnum etsi proprie ad res pertinere videatur; à nobis tamen ita laxe accipietur, ut omnem læsionem complectatur, quæ etiam ad corpus, famam, pudicitiamq; hominis spectat. Adeoq; nobis id notat omnem læsionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem ejus, quod nostrum jam est, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debebamus habere; sive id datum sit à natura, sive accedente

dente facto humano aut lege attributum; sive deniq; omissionem aut denegationem alicujus præstationis, quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere tenebatur. Huc quoq; facit *Quintiliani declamatio* 13. ubi late ostenditur, damnum dedisse, qui flores in horto suo veneno infecerat, ex quo vicini apes perierunt. Palmarium tamen argumentum in eo consistit; cum omnibus constet, apes esse genus animantis vagum, & quod nulla ratione adsuefieri possit, ut ex certo loco pabulum petat: igitur ubicunq; illas habendi jus est, ibi quoq; omnibus vicinis quamdam velut servitutem injunctam intelligi, ut apibus passim citra ullius prohibitionē vagari liceat. Add. l 27. §. 12. l. 49. D. *ad L. Aquil.* Heic tamen observandum, cum duplici modo nobis aliquid debeatur, vel ex obligatione perfecta vel ex imperfecta, quorum illi in nobis perfectum, huic imperfectum jus respondet; circa prioris generis debita duntaxat damnum nobis inferri, ex quo alter ad restituendum teneatur, non autem circa illa, quæ posteriori modo debentur. Nam cum isthæc ab altero ex ultroneo velut impulsu virtutis cujusdam debeant præstari, mihiq; non competat facultas ipsum ad eadem exhibenda per vim adigendi; inconveniens fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensationem eorum postulare, quæ ab altero non nisi per modum beneficij ultronei poteram expectare. Ac uti illa, ad quæ habenda idoneus tantum sum, inter mea numerare nequeo; sic & illis interversis super damno accepto queri non licet. Eleganter in eam rem *Aristoteles Nicom.* V. c. 4. πλεονεκτεῖ οὐδὲν, ὁ οὐ βοηθήσας χρήμασι διὰ ἀνελευθερίαν. *Non est locupletior, qui alteri pecunijs suis non succurrit per tenacitatem.* Ergo alter, cui propter hoc vitium non succurritur, non habet ἔλαττον seu minus. Quo etiam pertinet illud *Ciceronis pro Cn. Plancio*, ubi contendit, quanquam fortasse Lateranensis Plancium dignitate superaverit, penes populum tamen fuisse, isto præterito huic honores mandare, cum ad istos habendos neutri jus perfectum fuerit quæsitum. *Est conditio*, inquit, *liberorum populorum, posse suffragijs vel dare, vel detrahere, quod velint, cuiq;.* Et tamen *ibidem* id, quod *debuit* populus facere, opponitur ei, quod *potuit*; vocabulo debendi sumto pro obligatione illa minus perfecta, qua ad cujusvis virtutis exercitium tenemur. Quanquam circa istud dictum *Grotius* l. 2. c. 17. §. 3. monet, ca-

 vendum

vendum esse, ne confundantur, quæ ad diversum genus pertinent. Si enim populus, qui ad honores dignissimis conferendos ex sola prudentia regnatrice tenetur, alicui commiserit facultatem suo nomine munia assignandi; ubi hic indignos dignis prætulerit, qui prætereuntur de injuria, aut damno illato queri quidem non possunt. Populo tamen jus est, electorem istum rationem gestorum, damniq; ex electione indigni in remp. redundantis pensationem poscendi. Sic & civis, artibus ad munus aliquod gerendum instructus, etsi ad illud obtinendum hautquidquam jus habeat adversus civitatem valiturum; jus tamen habet juxta alios prensandi: in quo si per vim aut fraudem ab aliquo fuerit impeditus, postulare poterit non quidem totius rei expetitæ, sed ambiguæ istius spei æstimationem. Est & hoc circa æstimationem damni observandum, quod sub illam veniat non modo ipsa res nostra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipitur; sed etiam fructus, qui ex ipsa re proveniunt, sive jam sint percepti (quanquam hi jam per se æstimari possint tanquam peculiares res,) sive adhuc sperentur, si modo dominus eos percepturus fuerat; (vid. l. 62. §. 1. D. *de rei vindic.*) deductis tamen impensis, qui ad fructus percipiendos fuerunt necessarij; ne cum aliena jactura locupletiores fiamus. Æstimatio autem fructuum speratorum intenditur vel remittitur, prout hi longius aut propius à fine incerti proventus remoti fuerint. Sic minoris erit æstimanda messis in herba perdita, quam quæ jam maturis flavescit aristis. Quin & civilium, quos vocant, fructuum habenda erit ratio. v. g. Qui alterius ædes incenderit, non solum eas instaurare tenetur, sed & reparare pensiones, quæ ex illis interea poterant percipi. vid. l. 5. C. *de rei vindic.* Add. quoq; l. 22. §. 1. l. 23. *princ.* D. *ad L. Aquiliam*. Ex *Philone Judæo de victimis* constat, si quis ob damnum alteri datum pœnitentiam egerit, damnum id debuisse restituere, superaddita quinta parte pretij, in solatium ejus, qui injuriam acceperat. Sed & illud manifestũ, pro uno velut damno haberi, quicquid ex aliquo damno, velut naturali necessitate, deinceps mali profluxit. vid. l. 27. §. 8. l. 30. §. 3. D. *ad L. Aquil.* M. *Seneca* l. V. *excerpt. controvers.* 5. *Strabo* l. 12. de Ariarathe rege, refert quod *angustijs quibusdam obstructis, ad quas Melas exitum in Euphratem habet, proximam planitiem totam lacu*

diluerit

diluerit, atq; insulas quasdam, tanquam Cyclades; comprehendens pueriliter ibi sit moratus. Clausura vero ad unum, rupta aqua, soluta est, intumefactusq; Euphrates magnam Cappadociæ partem traxit, & multas habitationes, & consita delevit. Agrum quoq; Galatarum non parvo affecit detrimento. Qua ex re XXX. talentorum damno multatus, ejus rei judicio Romanis compulsis. Add. l. 7. §. 7. D. *ad L. Aquil.*

§. 4. Circa illos, qui damnum dant, repetendum est ex l. 1. c. 5. §. 14. quibus modis alicui alterius factum imputetur. Potest quippe alteri quis damnum dare non modo immediate, & per se, verum etiam per alios. Potest & damnum ab aliquo immediate datum alteri imputari, adeoq; ejus reparatio ab ipso postulari, quia ad istius factum aliquid contulit vel faciendo, vel non faciendo, quod debebat facere. Et quidem ut vel ipse principalis causa habeatur, vel uterq; pari passu ambulet, vel idem accessorij, & causæ minus principalis loco sit. De his igitur omnibus sciendum, illos ita teneri ad reparationem damni, si revera causa damni fuerint, seu momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut ejusdem partem. Sæpe enim accidit in illis, qui minus principaliter ad alterius factum committendo aut negligendo concurrerunt, ut sine eorundem actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, istiq; adeo velut superflui accesserint. Ubi quanquam eorum voluntas & conatus crimen habeat; quia tamen præsentis damni nulla pars ab ipsis profluxit, restitutio ab iisdem postulari nequit. Hautquidquam tamen audiuntur, qui obtendunt, si vel maxime ipsi operam aut consilium non accommodassent, alios tamen non fuisse defuturos, qui operam facinori locarent; adeoq; citra ipsos damnum utiq; fuisse dandum. Sufficit enim ipsorum operam revera aliquid efficaciæ habuisse circa producendum damnum. Neq; vero isti alij immunes erat futuri, si & ipsi heic manus admovissent. Et videmur in universum hancce regulam dare posse circa illos, qui ad reparationem damni tenentur, vel non; nempe ubi quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neq; ut ille susciperetur antecedenter effecit, neq; in partem aliquam emolumenti venit; is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur.

bitur. Unde qui teneantur facile colligere licebit. Sic quis negaverit, peccare, qui alienis calamitatibus per injurias aliorum hominum conciliatis lætantur, atq; insultant? vid. *Psalm.* 137. v. 7. Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit? Idem dicendum de his, qui pravum aliquod factum, ubi jam patratum fuerit, laudant, excusant, verbis defendunt, dummodo reparationem damni hac ratione non impediant; aut qui antequam id fiat, ut fieret optant, aut dum fit, tacite lætantur, ac favent. Nam quod affertur ex *Ciceronis Philippica* 2 *Quid interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum?* non est seria aliqua sententia, sed refutandæ duntaxat alterius ineptæ objectioni reponitur. Nec si maxime seria esset, ad reparationis obligationem posset extendi. Unde & idem dictum *Ciceronis* minus adposite videtur adplicari ab *Ammiano Marcellino* l. 27. quando de Probo prætorij præfecto dicit, *nunquam clienti vel servo agere quidquam jussisse illicitum; sed si eorum quenquam crimen ullum compererat admisisse, vel ipsa repugnante justitia, non explorato negotio sine respectu boni honestiq; defendebat.* Nam & istis audaciam addebat peccandi tanti patroni fiducia, & hic defensione sua impediebat, ne damni à suis dati reparatio fieret. Quod autem attinet eos, qui consilium dant, id quidem certum est, si quis modum damni inferendi suggerat, eum ad reparationem teneri. Sed si quis tantum in genere suadeat alicui, ut v. g. ad latrocinia, ad furta se adplicet, aut si quis destinationis jam certo assentiatur, uti timidi principum consiliarij, aut adulatores solent, is ad reparationem hautquidquam teneri videtur. conf. *Ant. Matthæus de crimin. proleg.* c. 1. §. 7. 8. 9. Circa illos deniq; qui omittendo id, quod debebant, ad facinus alienum concurrunt, observandum; tunc demum ex sua omissione ad reparandum damnum ipsos teneri, si omiserunt, quod ex obligatione perfecta facere debebant; non si quod lex caritatis aut humanitatis duntaxat dictabat. Tali enim modo quæ mihi debentur, cum pro meis nondum habere queam, neq; si intercipiantur ad reparationem agere potero. Quicquid contradicat *Zieglerus* ad *Grotij* l. 2. c. 17. §. 9.

§. 5. Quod si igitur plures ad unum actum, ex quo damnum profluxit, concurrerint, in præstanda reparatione hic ordo servabitur,

ut primo

ut primo loco teneantur, qui imperio, aut alio modo, ad necessitatem accedente, ad factum impulerunt. vid. l. 37. *princ. ad L. Aquil.* l. 2. l. 3. l. 4. *princ.* D. *de noxal. action.* In ejusmodi enim casibus patrator facinoris, seu qui manus admovit, instrumentalis erit causa. Ubi citra necessitatem quis ad facinus accessit, ipse primum tenebitur, tum cæteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut si à prioribus reparatio fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes; (etsi non à pœna.) Sed quid si à pluribus, in eadem causarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, an singuli tenebuntur in solidum, an vero pro rata duntaxat parte? *Grotius* d. l. §. 11. heic pronunciat, *in solidum teneri singulos, qui ad actum causam dederunt, si totus actus ab ipsis, etsi non solis processit.* Quæ satis obscura sunt, nisi exemplo illustrentur; cui fini hoc quadrare arbitramur. Tres sunt, qui faces simul alicui domui injecerunt. Heic actus incensæ domus totus videtur à singulis processisse, etsi non à solis; cum æque domus fuerit conflagratura, licet unus tantum facem injecisset. At si plures aliquem fustibus invaserint, quorum unus capiti vulnus inflixerit, alter brachium fregerit, tertius oculum excusserit, singuli non de tota læsione tenebuntur, sed quisq; pro eo, quod ipse fecit. Etsi sæpe, quando unus elabitur, qui deprehenduntur, in solidum damnentur; præsertim ubi conspiratum inter ipsos ad facinus patrandum fuerit. Clarior res fiet, si distinguamus inter actus dividuos, & individuos. Hi sunt, ad quos multi concurrunt, sed ita, ut etiam ex unius opera integer actus fuerit secuturus, neq; singulis certa velut pars istius queat assignari: uti est incendium, perfossio aggeris, & similes. Nam damnum inde datum idem fuisset secuturum, si vel maxime unus tantum ei facinori manus admovisset; sic ut definiri nequeat, quota pars incendij, vel inundationis à singulis provenerit. Ad talem actum si plures concurrerint, singuli tenebuntur in solidum hactenus, ut siquidem omnes simul comprehendantur, æquales damni partes singuli sarcire debeant; ast ubi reliquis elapsis unus duntaxat sit comprehensus, ab ipso solidum possit exigi. Nec minus, si ex deprehensis aliqui non sint solvendo, locupletes in solidum tenebuntur. Et in hoc differt quoq; reparatio damni ab exactione pœnæ, quod ibi uno solvente reliqui liberentur; cum idem damnum bis

reparari æquum non sit, (etsi per modum pœnæ id non raro fiat:) sed ut solida pœna pluribus, qui ad idem facinus concurrerunt, infligatur, frequens est. Quo spectat casus ille apud *Quintilianum Instit. Orat.* l. 7. c. 6. *Fur quadruplum solvat, duo surripuerunt pariter decem millia, petuntur ab utroq; quadragena, illi postulant, ut vicena conferant.* Ubi contra fures videtur pronunciandum. Nam ex legibus Romanis actio furti sive dupli sive quadrupli tantum ad pœnæ persecutionem pertinebat. §. *ult. Instit. de oblig. quæ ex del. nasc.* l. 7. §. 5. l. 8. D. de *jurisdictione.* l. 6. *princ.* D. *arborum furtim cæsarum.* l. 34. D. *de injurijs.* Add. l. 11. §. 2. 4. D. *ad L. Aquil.* l. 51. §. 2. *ibid.* l. 15. §. 2. D. *quod vi aut dam.* l. 21. §. 9. D. *de furtis. Hotoman. illustr. quæst.* 33.

§. 6. Cæterum ut aliquis à nobis lædatur, aut damno afficiatur, fieri potest vel dolo malo destinatoq; consilio, vel per solam culpam citra propositum quidem, non tamen absq; negligentia, eaq; vel leviore, vel magis supina; vel deniq; per casum fortuitum, sic ut ista læsio recte nobis imputari nequeat. Sed & apud nonullos populos imputari solent, non illa tantum damna, quæ cooperantibus nobis per alios data sunt; sed & quæ citra positivum nostrum influxum à servis aut pecoribus, bestiisq; nostris profecta sunt. Vid. *Exodi* XXI. 28. *seqq.* 33. *seqq.* Quin ad restitutionem teneatur, qui dolo malo damnum dedit, dubium esse non potest, & quidem ut exactissime omnia damnum id consecuta computentur. Sed & ad reparationem tenentur, qui citra propositum per negligentiam, quam facile erat evitare, damnum intulerunt; cum hæc quoq; non minima socialitatis pars sit, ita circumspecte agere, ut nostra conversatio aliis non fiat formidolosa, aut intolerabilis; & sæpe peculiari ex obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adstringatur. vid. l. 6. §. 7. l. 14. D. *de offic. præsidis.* l. 27. §. 0. *in fin.* §. 29. 34. 35. l. 27. l. 29. §. 2. 3. 4. *ad L. Aquiliam.* Imo & levissima culpa ad reparationis necessitatem sufficere potest, si modo negotii indoles exactissimam diligentiam non ultro velut adspernetur; aut si non ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa versetur; aut nisi magna perturbatio, vel negotii circumstantia accuratam circumspectionem non admittat; puta si quis in fervore pugnæ, dum arma quatit, proxime sibi adstantem lædat. Sic apud *Ælianum*

V. H.

V.H.l.3.c. 44. adolescenti, qui in socium ensem impulit, dum latronem ferire conatur, ita Pythia respondit: Ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον, ἀμύνων, οὔ σ' ἐμίανεν αἷμα, πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος, ἢ πάρος ἦσθα. *Defendens socium verso mucrone necasti: purior es manibus nunc, quam prius esse solebas.* Add. *Epictetus enchir.* c.39. & *Simplicius* ad d.l. *circa finem.* nec non l. 44. l. 52. §. 4. D. *ad L. Aquil.* & *Interpretes ibi.* Ex casu tamen fortuito ad reparationem neminem teneri manifestum est, ubi scilicet nulla alicujus culpa admixta est. Nam ubi à me nihil admissum est, quod imputari mihi queat, nulla ratio est, quare ego magis, qui invitus damnum feci, fatale malum luere debeam, quam alter, qui accepit. Add. l.5. §.2. l.7.§.3. *ad L. Aquil.* Quod si tamen pauper à locuplete per casum fortuitum sit læsus, liberalitati ipsius congruens erit, miserum aliquo beneficio solari. Super actionibus autem noxalibus, & de pauperie *Grotius* quidem d.l.§. 21. censet, eas ex jure civili positivoq; esse; cum dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil teneatur. Alii tamen istas actiones naturali æquitati maxime congruere judicant, licet ita præcise à jure naturali non dictitentur. *Plato de* L.L. l. XI. *Si servus vel serva alienæ rei offecerit, sive imperitia, sive immoderato aliquo usu id fecerit, nec qui damnum passus est, causam præbuerit, dominus ejus aut satisfaciat, aut servum servamq; illi, qui damnum passus est, tradat.* Sicuti & antiquissimum in eam rem exemplũ extat apud *Sext. Aurel. Victorem de orig. gentis Romanæ,* de Evandro, qui furacem servũ Cacum Recarano Herculi noxæ dedidit, cujus ille boves furatus fuerat. Quare autem dominus animalis potius damnum ferre debeat, quam is, qui ab animali, contra naturam generis sponte commoto, & citra domini culpam, læsus fuit, ratio hæc videtur,; quod dominia rerum non præjudicent huic legi de reparatione damni. Adeoq; cum antea, rebus adhuc in primæva communione constitutis, mihi facultas fuerit, ubi ab aliquo animali læsus fuissem, quacunq; ratione ab illo damni mei reparationem quærendi; ea facultas per divisa rerum dominia mihi præclusa non intelligitur. Et cum dominus ex illo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim, reparatio autem damni longe sit favorabilior, quam lucri adquisitio; adparet recte à domino animalis postulari, ut damnum ab eo datum ipse reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud

noxæ dedat. Idq; multo magis procedit in servo, qui utiq; naturaliter est obnoxius reparationi damni abs se dati. Sed cum ipse nulla habeat bona, unde reparatio fieri queat, ejusq; corpus domini sit, æquum sane est, ut dominus aut damnum resarciat, aut istum dedat. Præsertim cum citra hoc servo daretur licentia omnes pro libidine lædendi, si neq; ab ipso, qui nihil, & ne seipsum quidem habet, neq; à domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime verberibus ipsū aut carcere plectere ob læsionem dominus velit, læso inde hautquidquam satisfieri potest. Vid. Interprr. juris Romani ad tit. *si quadrupes pauperiem.* & *ad L. Aquiliam.* & *Constant. L' Empereur Baba Kama.* Huc etiam pertinet t. t. D. *de damno infecto.* Cæterum de reparationibus damni in universum observandum est; si per maleficium datum sit damnum, ejus reparationem pœnam non tollere. vid. l. 48. D. *de furtis.* Etsi ultro eandem obtulisse reatum non parum minuat, tanquam certum pœnitentiæ signum. *Luca.* XIX. 8. Notatu quoq; dignus est locus apud *Michaëlem Glycam Annal. tom.* IV. de Michaele Paphlagone. *Cæterum Michael Imperator delictum in Romanum per omnem vitam deplorare non desinebat, ac Deum bonis operibus, monasterijs condendis, benignitate in egentes placabat. Ea vero profuissent illi, siquidem abjecisset imperium, cujus gratia molitus ea facinora fuerat: & adultera repudiata, privatus peccatum suum deplorasset. Nunc ille nihil horum agens, sed Zoa consuetudine utens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in speciem beneficia quædam præstans, eoq; pacto veniam se consecuturum sperans; numen divinum & mentis expers & injustum esse putabat, quod alienis opibus redimi pœnitentiam pateretur.* Verum istis illustrandis exempla, quæ à *Grotio* l. d. afferuntur, subjiciemus.

§. 7. Homicida injustus tenetur solvere impensas, si quæ factæ sunt in medicos; & iis, quos occisus alere ex officio, obligationis perfectæ vim habente, solebat, puta parentibus, uxori, liberis, (non si quos ex misericordia alebat, egenis,) tantum dare, quantum valebat illa spes alimentorum, habita ratione non tantum facultatum occisi, sed & ætatis tam hujus, quam alumnorum. Modum computandi alimenta docet l. 68. D. *ad L. Falcidiam.* Sed quod *Zieglerus ad Grotij d. l.* arbitratur, etiam lucri aliquam habendam rationem, quod occisus facere

cere poterat, si diutius vixisset; quod utiq; istorum hereditatem fecisset opimiorem: id vix admittendum videtur. Cum tale lucrum, adhuc incertum, nondum inter bona nostra censeri queat, ac futurum tempus æque ad damna quam ad lucra pateat, nec quantum de isto lucro fuerat consumturus occisus liquido constare queat. Est autem homicida injustus, qui occidit eum, cui ne ab isto occideretur jus erat; cuiq; adeo dum occiditur injuria fiebat. Quod jus eo ipso, dum sociale animal hominem natura esse, aq; mutua læsione jubet abstinere, cuiq; homini competere intelligitur. Cui tamen juri, quantum in se, homo renunciare potest, saltem ne à certis ipsum personis lædi nefas sit; idq; tacite, aut expresse. Tacite quidem remittit jus illud, qui alterum sine justa causa per vim invadit. Hanc enim cum quovis modo abs sese repellendi alter jus habeat, neminem præter seipsum potest accusare, qui dum sua vis injusta repellitur, noxam accepit. Expresse autem eidem juri renunciat, qui cum altero in bellum ex condicto descendit. Belli enim lex est, ut cuiq; liceat, quantum potest, ad hostem opprimendum conniti. Quo spectat illud *Plutarchi in apophth. Lacon. Duo pueri pugnabant. horum alter alteri falce vulnus letale intulit. Cum autem pueri familiares, qui pacis componendæ gratia intervenerant, promitterent, se ultores fore, & percussorem interfecturos;* μηδαμῶς (εἶπε) πρὸς θεῶν· οὐ γὰρ δίκαιον. καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην. *Nolite obsecro, inquit. fieret enim hoc injuste. idem enim ipse facturus eram, si strenuus fuissem, & antevertissem.* Add. l. 4. l. 5. l. 7. §. 4. l. 52. §. 1. D. *ad L. Aquil.* Et quanquam in isto bello fortasse contra caritatem sit peccatum; illius tamen solius violatio ad obligationem pensationis non sufficit. Cæterum liberi hominis vita æstimationem non habet; & si haberet, non est, cui illa exsolvi possit. Nam ad propinquos ejus vita non pertinet; sed interest tantum ipsorum, ut iste vivat; adeoq; eo quod interest præstito, æstimationem vitæ postulare hi nequeunt. Secus se res habet in servo; qui cum totus sit domini, ac ad modum aliarum rerum in commercium veniat, pretium utiq; habet, ipsoq; occiso est, qui suo jure id poscere queat. Quod si durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, servum ad pecoris modum æstimari; dicere licebit, non ipsius personæ, sed quæ ab ipso proficisci possunt, opera-

rum pretium poni. Cæterum pari modo ad reparationem damni tenentur, qui per lasciviam, quæ dolo malo æqualis est, alterum occidunt. vid. l. 4. §. 1. D. *ad L. Cornel. de sicar.* & ibi *Godofredus:* l. 10. D. *ad L. Aquil.* Item qui per culpam, & incircumspecte cædem patrant; cujus exempla ponuntur in *Institut. de L. Aquil.* §. 5 *seqq.* si miles in alio loco, quam qui ad exercendum destinatus est, dum sese exercet, aliquem trajecerit; aut si id paganus fecerit in loco, ubi exerceri milites moris est. Nam si à milite ibi quis non destinato consilio trajectus fuerit, miles immunis erit, quia istius culpa est, qui eo se contulit; & hic in officio suo versatus est. Add. l. 9. §. 4. D. *ad L. Aquil.* Item si putator ex arbore dejecto ramo servum transeuntem occiderit, prope viam publicam aut vicinalem, neq; proclamavit. Si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Uti & si idem seorsim à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit; quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi. l. 31. D. *ad L. Aquil.* Item si medicus ægrum destituerit, aut per imperitiam noxia medicamenta adhibuerit. vid. *Plinius* l. 29. c. 1. Item si mulio per imperitiam aut imbecillitatem retinere non potuerit mulos, (scil. si ultro ad ejusmodi munus sese adplicuerit, non si coactus fuerit, & de imperitia aut imbecillitate protestatus fuerit,) quo minus alterum opprimerent. Add. l. 5. §. 3. l. 7. §. 2. 5. 6. 8. l. 8. l. 9. *princ.* §. 3. l. 11. *princ.* l. 31. l. 52. §. 2. D. *ad L. Aquil.* conf. c. 8. 9. *seqq.* X. *de homicid.* Sic & istos, quibus lex divina *Numer.* 35. & *Deuteron.* 19. asyla indulgebat, ad ejusmodi reparationem obligatos probabile est; cum is, cujus manubrio ferrum elapsum est, à culpa non penitus sit immunis, cum illud melius munire debuisset. Quomodo tamen cum regulari statu civili congruat, ut ejusmodi homicidam involuntarium vindex sangvinis, extra asyli terminos deprehensum, impune occidere potuerit, nondum satis dispicimus, ni implacabili ejus populi genio aliquid indultum fuisse dicamus. Conf. *Tacit. Germ.* c. 21. *Homer. Odyss.* O. v. 272.

§. 8. Qui mutilavit, similiter tenebitur ad impensas in vulnus curandum factas, & ad æstimationem ejus, quod jam, qui mutilatus est, minus lucrari potest. conf. l. 13. *princ.* D *ad L. Aquil.* l. 7. D. *de his qui deject. vel effud.* Notatu dignæ sunt heic Ebræorum leges, quæ referuntur à *Con-*

à *Constantino L' Empereur in Babakama* c. 8. §. 1 Qui proximum lædit, in eo quinq; nominibus tenetur; nomine *damni, doloris, curationis, cessationis*, & *ignominiæ*. *Damnum* hoc modo æstimant. Si v. g. illius oculum execœcavit, manum amputavit, pedem fregit, eum considerant, ac si servus esset in foro vendendus, atq; æstimant, quanti antea valebat, & quanti jam valet. Nam si heic diversitas conditionis & status personarum attenderetur, nullam fore putabant certam æstimandi rationem; cum in singulis vitæ generibus, & personarum statu diversissimo semper quidpiam proferre posset læsus, cujus nomine damnum vel vitium corporis admodum extenderet, ejusq; compensationem augeri postularet. Itaq; omnes læsos pro servis hac in parte censeri volebant, quorum pretium ignorari non poterat. Adeoq; si antea v. g. 50. siclis æstimatus, postea 30. tantum vendi posset, lædens 20. siclos, quanti læsus depretiatus fuerat, rependebat. Circa *dolorem* ita tradebant. v. g. si quis hominem adusserit veru, aut clavo, etiam in ungue, ubi non fit vibex; tum expendebant, quantum homo istius conditionis reportare vellet, ut tanto dolore afficeretur. Nam sane hominem divitem & delicatulum invenias, qui grandi pecunia, ut vel modicum dolorem sustineat, adduci non possit: vicissim robustum quendam pauperem, laboribusq; adsuetum deprehendas, vel pro denario magnum dolorem non detrectare. Eo in dolore æstimando ita procedebant. Ponebant v. g. regem constituisse, ut istius conditionis homini manus amputaretur, expendebantq;, quantum iste daturus esset, ut manus sibi potius leni aliquo medicamento tolleretur, quam violento ictu gladij. Et tantum lædens læso doloris nomine debebat solvere. Conf. l. 5. *princ.* & §. 1. D. *de injurijs*, ubi cum inter *verberationem* & *pulsationem*, hoc discriminis statuatur, ut *verberare sit cum dolore cædere, pulsare sine dolore*; etiam dolorem æstimari posse consequi videtur. Circa *curationem* hoc observabant; si curatione semel facta pustulæ succrescerent, siquidem ex inflicta plaga id fieret, percutiens tenebatur etiam harum curandarum mercedem exsolvere; si non ex inflicta plaga, liber erat. Si subinde plaga sanaretur, & recrudesceret, iste ad curationem ejus tenebatur; si in solidum semel sanatus foret; non amplius ad curationem tenebatur. Dici quoq; posset, lædentem

teneri

teneri, si per se vulnus recruduerit; non autem si culpa læsi, aut per imperitiam medentis. In statuenda æstimatione *cessationis* ab opere, quam occasione vulneris alter habuit, considerabant læsum tanquam si cucumeres custodiret. Id quod doctores Ebræorum ita latius deducunt; scilicet ipsum pro vitio corporis, nec non pro exantlato dolore æstimationem à lædente accepisse. Itaq; quid v. g. pede vel manu mutilatus, si manum vel pedem retinuisset, lucraretur, spectandum non esse contendunt; sed quia jam pro manu & pede satisfactum est, quid damni durante morbo patiatur, operis respectu, quod licet mutilatus, tamen sanus faceret, expendi volunt. Idcirco mutilatum illud pretium singulis morbi diebus expetere posse censent, quod è servato cucumerario quotidie reportaret. Sed quia perinde non est, manu an pede quis sit privatus; vulneratus ad tempus decumbat, & post sanitatem sine vitio recuperet, an membrum aliquod amittat; inde subtilius à *Maimonide* modus æstimandi cessationem per certos casus proponitur. Si membrum ejus mutilatum non sit, sed ægrotet, & in lecto decumbat, aut ita tumeat manus, ut tandem convalescat, alter ipsi cessationem uniuscujusq; diei reddet pro ratione opificis, qui ab eo opere cessat, à quo ille abstinet. Sin lædens eum membro mutilaverit, aut manum amputaverit, reddito manus valore, seu damno præstito, quoad cessationem eum ut cucumerum custodem considerant; atq; expendunt, quanta sit hujusmodi custodis merces quotidiana, quotq; dies ægrotaverit, supputant, tantumq; ipsi rependitur. Similiter si pedem ipsi abscidit, eum, ac si ad portas civitatis custodem ageret, considerant. Si excæcaverit oculum ipsius; ac si in mola moleret, similiterq; similes æstimant. In *ignominia* deniq; luenda, omnia pro conditione ejus, qui eam infert, & qui patitur, æstimanda. Cum longe gravius sit ignominiam pati abs vili aliquo homine, quam ab illustri; & quæ contumelia sordido homini levis est, honoratum acerrime afficiat. Ubi obiter addendum, quod d. loco subjungitur: si quis de tecto decidens lædat prætereuntem, & simul ignominia afficiat, puta in lutum isto impetu eum protrudendo, illum damni nomine teneri, ignominiæ non item. Hæc ex legibus Ebraicis. Spectat quoq; huc l. *ult.* D. *de his qui effuderint vel deiec.* & l. 3. D. *si quadrupes.*

Ubi

Ubi observandum, quod cicatricum & deformitatis nulla æstimatio esse traditur, id ad liberos duntaxat homines restringi debere. Nam cum luxuriosis Romanorum moribus formosa mancipia magni æstimarentur, pensatio utiq; locum habere poterat, si quis alicujus faciem per vulnera deformasset. Imo & recte æstimatur deformitas illata per vulnus faciei virginis, innuptæq; fœminæ, cui sæpe dotis instar est oris gratia. Ac in universum molesta sane est insignis deformitas, nosq; aliis reddit ingratos, jocisq; ac contemtui petulantium exponit. Nisi quod in bello acceptorum vulnerum cicatrices opinio virtutis tegit. vid. exemplum M. Servilii apud *Livium* l. 45. c. 39. *sub finem.* add. *Seneca de benefic.* l. V. c. 24. l. 13. *princ.* D. *ad L. Aquil.* Bene tamen circa pensationem mutilationis observandum; ibi non tam taxari & æstimari ipsum membrum, quod est res inæstimabilis pretio numario; sed damna, ex usu membri impedito aut sublato emergentia, emendari pro conditione temporum, hominum, facultatum. In qua correctione dum versatur judex, membra membris comparari tum ratione usus, tum ratione dolorum, necesse est. *Baclerus ad Grot.* l. 2. c. 1. §. 6.

§. 9. Exemplum de adultero, & adultera, qui tenentur non tantum indemnem præstare maritum ab alenda prole adulterina, sed & legitimis liberis rependere, si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hæreditatem: ad eos pertinet, qui indirecte, & per consequentiam actu suo aliis damnum dant. Nam alias directe adulterium hautquidquam ad damnum pecuniarium spectat. Circa isthanc rem *Ziegierus ad Grotij* d. l. §. 15. monet, recte quidem maritum ab onere alendi prolem adulterinam immunem debere præstari. Sed an legitimis liberis sit restituendum damnum, quod ex concursu ejusdem prolis in hæreditate sentiunt, dubio non carere. Quæstionem enim tantum esse de hæreditate materna; ad quam liberi adulterini venire non possint, nisi jubente lege. Igitur sicubi lex civilis adulterinos simul cum legitimis ad maternam hæreditatem vocat, damnum hic à lege dari, non ab adultero. Quibus & hoc addi fortasse posset, ideo adulteros istis liberis ad reparationem non teneri, quia liberis ad bona parentum vivorum jus perfectum non competit, ex cujus duntaxat læsione necessitas reparationis oritur. Sicuti injuriam non facit

parens liberis, ad secunda vota transiens, etsi istis exinde spes hæreditatis insigniter minuatur. Enimvero in isthoc exemplo adparet abstrahi, tum à dispositione legum civilium circa successionem liberorum adulterinorum in bona parentum, tum à legibus pœnalibus in adulteros convictos statutis; atq; ejusmodi reparationem ab adulteris etiam non deprehensis tum marito tum liberis genuinis deberi recte asseritur. Nam liberi saltem tale jus habebant, ne alius præter legitimum matris suæ maritum ipsis cohæredes conciliaret; (quod jus ex fine pacti matrimonialis ipsis quæsitum est.) Ex eodem quoq; pacto marito jus erat, ne ab alio suppositos pullos pro suis, etiam ex bonis dotalibus, aleret.

§. 10. Qui virginem imminuit vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris jam ipsi defloratæ valet spes nuptiarum. Est quippe non mediocris instar dotis flos virginitatis. De quo elegans est locus apud *Apulejum in apologia*: *Virgo formosa, etsi sit oppido pauper, tamen abunde dotata est. Adfert quippe ad maritum novum animi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipsa virginitatis commendatio iure meritoq; omnibus maritis acceptissima est.* Igitur æquum est, ut, qui istum florem invitæ abstulit, saltem id ipsi refundat, ut amplitudine dotis maritum invenire queat. Quanquam commodissimum sit, ut nisi conditionis disparitas, aut aliud quid obstet, iste stuprator defloratam ducat. vid. *Exodi* XXII. 16. 17. *Deuteron.* XXII. 28. 29. Sed quæ ultro in meram libidinem consensit, habet quod sibi imputet. Etsi regulariter major heic culpa maris, quam puellæ præsumatur. Quod si quis virginem pactione matrimonij ad concubitum pellexerit, ducere eam utiq; tenebitur. Neq; est, quod quis objiciat, pacta circa rem turpem invalida esse. Cum enim lege naturali inter pactum matrimonij, ejusq; exsecutionem nullum requiratur intervallum; (vid. *Tobiæ* VII. 10. 18.) sed tantum moribus ac legibus civilibus; igitur isto quidem jure turpis conditio non videtur; eris mihi uxor, si statim tanquam uxor corpus tuum mihi præbueris. Sed & si quid turpitudinis in ejusmodi properatis nuptiis insit, ob favorem matrimonij ad invaliditatem pacti non valere judicatur.

§. 11. Fur & raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento

cremento naturali, & cum sequente damno, & cessante lucro; etiamsi pœnam insuper furti aut rapinæ nomine cogantur sustinere. Nam læsus reparationem damni quærit; pœna autem ad usum reip. exigitur; quam sane judex hautquidquam læso imputare potest, ut ideo ipse re sua carere cogatur. Unde in quibusdam locis absurde judices rem furtivam sibi retinent; læsum, ut sese furis supplicio soletur, jubent. vid. *Caroli V. Ord. crim. art.* 218. Add. l. 3. §. 12. D. *de peculio.* l. 56. §. 1. D. *de furtis.* l. 7. *princ.* D. *de incendio, ruina.* Sicuti & illud juri naturali non congruit, ut sumtus in suppliciũ furis faciendos læsus toleret; cum ad publicum magistratus officium spectet, scelera pœnis reprimere. Ad quod si requirantur sumtus, qui ex facultatibus rei repeti nequeunt, à publico debent expendi, non à læso; cum præsertim ex aliis mulctis emolumentum in fiscum redundet. Sicut v. g. si bellum suscipiatur à rep. quod cives quidam ab aliquo injuria sint affecti, non illi soli, ad quos vindicandos bellum geritur, belli sumtus tenentur conferre. Aliud autem est, si læso à judice optio fuerit data, num malit res suas recipere, an furem suspendi. Si enim posterius elegit, nihil amplius quod petat, habet. Etsi talem optionem judex non recte læso permittat; cum supplicia noxiorum non libidini privatorum, sed bono publico debeantur. Quod si autem res furtiva perierit, *Grotius* d. l. putat æstimationem non summam, nec infimam, sed mediam præstandam. Quod non sine causa displicet *Zieglero* ad h. l. Cur enim ullo favore heic furem prosequamur? Et cum recte summum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non venalem; quare furi, qui invito rem abstulit, aliquid remittere debeam? Add. l. 9. D. *de in litem jurando.* l. 2. *princ.* D. *ad L. Aquil.* verb. *quanti id in eo anno plurimi fuit.* l. 8. §. 1. l. *ult.* D. *de condict. furtiva.* Atq; hoc casu etiam restitutio debetur à fure, aut ejus hæredibus, (non tamen ultra vires hæreditatis,) etiamsi fur corpore pœnas luerit. Hautquaquam enim iniquum, aut crudelitati proximum est, ut reus ultra pœnam mortis, aut corporis afflictivam, damnum quoq; & id quod interest resarcire teneatur. Et imperite huc allegatur illud tritum; *mors omnia solvit.* ex *Novella* 22. c. 20. Præstationes personales solvit mors, non debita, quæ bonis velut inhærent, eaq; ad quosvis possessores comi-

tantur. Quale est hoc debitum damni reparandi. De reliquis læsionibus facilis est subsumtio; & de nonnullis infra peculiariter suo loco agetur. Ac de damno per animalia illato, seu pauperie late JCti Romani ad *tit. D. si quadrupes.*

CAPUT II.

UT OMNES HOMINES PRO ÆQUALIbus naturaliter habeantur.

1. Homo ut naturaliter æqualis ab homine habendus.
2. Qualis sit naturalis æqualitas.
3. Rationes pro eadem populares.
4. Consideratio æqualitatis reddit homines commodos.
5. Quomodo per eam res inter plures dividendæ.
6. In eandem peccatur per superbiam:
7. & contumeliam aliis illatam.
8. An servi natura dentur?
9. Unde inæqualitas inter homines proveniat.

PRæter illum amorem, quo homo suam vitam, corpusq; ac res prosequitur, & per quem non potest non omnia, ad eorundem destructionem tendentia, repellere aut refugere; deprehenditur quoq; ipsius animo insita tenerrima quædam sui æstimatio: cui si quis aliquid detractum eat, non minus fere, imo sæpe magis solet is commoveri, quam si corpori ac rebus noxa inferatur. Quæ æstimatio licet ex variis causis intendatur; primum tamen ejus fundamentum videtur ipsa humana natura. In ipso quippe hominis vocabulo judicatur inesse aliqua dignatio; & ultimum simul atq; efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insultatio retunditur, isthoc habetur; utiq; non canis aut bestia, sed æque homo sum atq; tu. Humana porro natura, cum omnibus hominibus æque competat, neq; socialem cum isto homine vitam degere quis possit, abs quo non saltem ut homo æstimatur; inde consequitur, jure naturali præceptum esse, *Ut quisq; alterum hominem æstimet atq; tractet, tanquam naturaliter sibi æqualem, seu ut æque hominem.*

§. 2. Isthæc æqualitas inter homines ut melius intelligatur, observandum est, quod *Hobbesius de cive* c. I. §. 3. eandem restringat ad paritatem virium, ac cæterarum facultatum humanarum, quibus homines in ætate adulta sint instructi; & exinde ostendere velit, causam habere

habere homines, quare naturaliter se invicem metuant. Ille enim nullum mihi metum incutere valet, cujus vires ad me lædendum non pertingunt. Atqui inter homines etiam qui viribus paululum est inferior altero, dolo tamen saltem, aut adjuvante dexteritate ac teli habilitate, etiam robustissimum neci dare potest. Cum autem maximum malorum naturalium, quæ ab homine proficisci possunt, sit mors, quam quilibet adultus alteri inferre potest; & vero qui æqualia sibi invicem inferre possunt, sint æquales, qui autem maxima possunt, nempe occidere, æqualia possint; inde consequitur, homines natura invicem æquales esse. Verum in eo quod *iste* subjungit; *inæqualitatem, quæ nunc est, à lege civili esse introductam*, dormitasse mihi videtur. Nam antea locutus fuerat de naturali æqualitate virium humanarum; cui male opponitur illa inæqualitas, quæ per legem civilem est introducta, quippe quæ non vires hominum, sed statum eorundem atq; conditionem afficit. Lex quippe civilis non facit, ut unus altero sit robustior, sed ut unus alterum dignatione antecedat. Enimvero quanquam isthæc virium æqualitas huc quoq; possit facere, ut ne homo homini temere insultet; quippe cum anceps sit cum pari collidi, ac stultum æquali sua clade alteri malum velle conciliare: tamen alia est species æqualitatis, de qua hoc loco agitur, quam sartam tectam servari generis humani quam maxime interest. Equidem uti in aliis, ita heic quoq; velut solertiam suam ostentavit natura, dum mortalibus non eadem mensura bona sua, corpus aut animum spectantia, fuit admetita. Sed ut inter istam varietatem justa sibi harmonia constet, isthæc, de qua agimus, æqualitas efficit. Scilicet quemadmodum in rebusp. bene constitutis alius civis alium dignitate, aut opibus excedit, libertas autem omnibus in æquo posita est: ita quantiscunq; quis animi corporisve dotibus alios excellat, non minus tamen juris naturalis officia adversus alios ei sunt exercenda, ac ipse ab aliis eadem expectat; nec ideo plus licentiæ eidem conceditur alios injuriis afficiendi. Sicuti & neminem parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna per se ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris sit, quam alij. Sed quæ unus ab altero postulare aut expectare potest, eadem alij quoq;, cæteris paribus, ab eodem possunt; &

quod juris quis in alium statuit, eo ipsum uti maxime convenit. Seu uti *Phaedrus* l. 1. *fab.* 27. loquitur: *Suae quisq; exempla debet aequo animo pati. Seneca epist. 30. prima pars aequitatis est aequalitas. Euripides Phoenissis* v. 538. κεῖνο κάλλιον, τέκνον, ἰσότητα τιμᾶν, ἣ φίλους ἀεὶ φίλοις, πόλεις δὲ πόλεσι, ξυμμάχους τε ξυμμάχοις συνδεῖ. *Illud multo melius est, ô fili, Aequalitatem colere, quae semper amicos amicis, Urbes urbibus, & socios socijs colligat.* Inde probari sane nequit illud *Ciceronis Offic.* 3. *Lex ipsa natura, quae utilitatem hominis conservat & continet, decernit profecto, ut ab homine inerti atq; inutili ad sapientem, bonum, fortemq; virum transferantur res ad vivendum necessariae: qui si occiderit, multum de communi utilitate detraxerit.* Atq; isthanc possumus vocare *aequalitatem juris*; quae exinde oritur, quod obligatio ad colendam vitam socialem omnes homines aequaliter stringat, quippe cùm eadem humanam naturam, ut talem, comitetur. Quo loco & hoc observandum, aliàs quidem inter obligationes à superiore injunctas, & eas, quae ex mutua conventione oriuntur, id videri discriminis, quod hae quidem statim aliquem non amplius stringant, quando alter prius ab iisdem discessit; illae autem adhuc tenere possint ad quid praestandum, licet alter in officio mutuo respondere desierit; idq; quia per autorem obligationis pensari potest, quod iste minus justo habet. Hactenus tamen obligatio ad exercenda adversus alterum officia juris naturalis, utut à supremo Numine injuncta, convenit cum obligatione ex quavis conventione orta, quod ubi unus ab ea discedat, idem ab altero illa officia postulare amplius nequeat, & praeterea hic jus accipiat istum, per vim ad satisfactionem adigendi. Etsi isthanc licentiam, statui naturali adhaerentem, in civitatibus temperari, istius societatis indoles exegerit.

§. 3. Sunt & aliae rationes, ad populum valde plausibiles, quae ad aequalitatem istam meditandam, atq; illustrandam non parum faciunt. Quas inter non postrema est, quod ad eandem stirpem quidquid est mortalium originem suam referat. Unde *Boëtius de consolat. philos.* l. 3. insolentiam nobilium castigat: *Quid genus & proavos strepitis? Si primordia vestra, Autoremq; Deum spectas Nullus degener extat, Ni vitijs pejora fovens Proprium deserat ortum.* Item, quod ex eadem materia corpuscula nostra constent, fragilia & per infinitos casus destrui apta.

Sic

Sic & eodem modo omnes propagamur, eodem modo intra materni latebras uteri coalescimus; nec alia porta nobilis in dias luminis auras prodit, quam plebejus aliquis. vid. *Sapient.* VII. 5. Eodem modo adolescimus, nutrimurq; ; in eandem fœditatem apud omnes ciborum retrimenta convertuntur. Deniq; ad eandem metam omnes tendimus. *Mors æquo pede pulsat pauperum tabernas, regumq; turres.* (θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα. *morti omnes debita turba sumus*; inquit Incertus Poeta in *Antholog.*) ac in eandem tabem aut pulverem omnium corpora resolvuntur. *Claudianus* l. 2. *in Ruffinum. Huc post emeritam mortalia secula vitam Deveniunt, ubi nulla manent discrimina fati, Nullus honor, vanoq; exutum nomine regem Proturbat plebeius egens. Phocylides.* πάντες ἴσοι νέκυες. *Omnes vita functi æquales. Lucianus dial. Nirei & Thersitæ:* ἰσοτιμία γὰρ ἐν ᾅδῃ, καὶ ὅμοιοι ἅπαντες. *Apud inferos æqualitas est, paresq; sunt omnes.* Add. *Sirac.* X. 9. *seqq.* Identidem quoq; à sapientibus inculcatur, quod variis casibus, fortunæq; ludibrio omnes simus obnoxii; vel potius, quod nemini Deus de stabili & inconcussa felicitate, & conservatione præsentis status caverit, sed pro occulto consilio providentiæ suæ diversos per diversa casuum genera raptet. *Valet*, imo & solet *ima summis mutare, & insignem attenuat Deus, obscura promens. Horat. od.* I. 34. *Quid quisq; vitet nunquam homini sat cautum est in horas. Id.* II. 13. *Fortuna læto sæva negotio, & ludum insolentem ludere pertinax Transmutat incertos honores, Nunc mihi, nunc aliis benigna. Id.* III. 29. Huc quoq; facit illustris locus apud *Senecam Thyeste: Ille qui donat diadema fronti, Quem genu nixæ tremuere gentes, Anxius sceptrum tenet, & moventes Cuncta divinat, metuitq; casus Mobiles rerum, dubiumq; tempus. Vos, quibus rector maris atq; terræ, Jus dedit magnum necis atq; vitæ, Ponite inflatos tumidosq; vultus: quicquid à vobis minor extimescit, Major hoc vobis dominus minatur. Omne sub regno graviore regnum est. Quem dies vidit veniens superbum, Hunc dies vidit fugiens jacentem. Nemo confidat nimium secundis: Nemo desperet meliora lapsis. Miscet hæc illis, prohibetq; Clotho Stare fortunam. rotat omne fatum. Nemo tam divos habuit faventes, Crastinum ut posset sibi polliceri. Res Deus nostras celeri citatas Turbine versat.* Ex religione quoq; Christiana plurima, quæ huc faciunt, afferri possunt; velut, quod amici Dei non nobilitate, potentia aut opibus, sed pietatis

pietatis sinceritate æstimentur, ac in extremo judicio, præmiisq; ac pœnis postumis nulla sit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales præ aliis sese efferunt.

§. 4. Ex posita isthac æqualitate aliqua profluunt præcepta, quorum observatio maximam vim obtinet ad pacem atq; amicitiam inter mortales conservandam. Ac illud initio manifestum est, eum, qui aliorum opera ad suum commodum uti vult, vicissim quoq; in eorundem sese usus dispensare debere. Nam is utiq; alios sibi inæquales æstimat, qui illos quidem, ut ipsi inserviant, postulat; ipse contra immunis semper esse cupit. Et qui ejusmodi animum præ se fert, non potest non alios vehementer offendere, & ad abrumpendam pacem occasionem præbere. Mascule Caractacus apud *Tacitum Ann.* XII. *Non, si vos omnibus imperare vultis, sequitur, ut omnes servitutem accipiant.* *Lactantius div. instit.* l. 3. c. 22. *Nihil sapienter fit, quod si ab omnibus fiat, inutile est, ac malum.* Sic etiam uti illi ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quæ sibi: ita plane insociabiles sunt, qui dum aliis sese superiores existimant, omnia licere sibi solis volunt, & ante cæteros honorem sibi arrogant, partemq; præcipuam ex rebus in medio positis, ubi nullo præ reliquis jure eximio pollent. Quemadmodũ enim in extruendo ædificio lapis, qui propter figuram angulosã & asperã plus loci cæteris aufert, quam ipse implet, neq; ob materiæ duritiẽ comprimi vel secari facile potest, nec ædificium compaginari sinit, tanquam incommodus abjicitur: ita homines πλεονέκται, qui per ingenij asperitatem, retentis sibi superfluis, necessaria aliis adimunt, neq; præ affectuum contumacia corrigi possunt, molesti & intolerabiles cæteris existunt. Hinc jure naturali præceptum intelligitur; *ut ne quis, cui peculiare jus non est quæsitum, plus sibi quam reliquis arroget, sed alios æquo secum jure frui permittat.* Apud *Dionysium Halic.* l. VII. ita tribunus plebis: ἀγράφων καὶ ἀνομοθετήτων φύσεως δικαίων τῷδε ἀξιοῦμεν, μὴ πλεῖον ἔχειν ὑμῶν τὸν δῆμον, μήτε μεῖον. *Quod ad natura non scriptas nec promulgatas leges attinet, postulamus P. C. ut plebi non plus nec minus juris sit quam vobis. Magistratus sane, principatus, honoresq; virtute ac fortuna inter vos potioribus deberi fatemur: cæterum ab injurijs esse liberum, & si quis intulerit, in eum jure vindicari, omnibus in eadem rep. versantibus ex æquo*

ex æquo commune ducimus. *Lactantius div. instit.* l. 3. c. 21. *Qui vult homines adæquare, arrogantiam, superbiam, tumorem subtrahere debet: ut illi potentes & elati pares esse se etiam mendicissimis sciant.* Unde insolentiam vehementer redolet illud *Livy* l. 3. c. 53. *Satis superq; humilis est, qui æquo jure in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo.* Quasi vero indignum sit, privilegia nobilitatis non valere ad dispensationem æquissimæ istius legis; *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Quo fundamento nititur illa laus, quam *Plinius in panegyr.* Trajano tribuit: *Unum ille se ex nobis, & hoc magis excellit, atq; eminet, quod unum ex nobis putat: nec minus hominem se, quam hominibus præesse meminit.* Scilicet ille, cum imperium susciperet, promiserat; talem se fore imperatorem erga privatos, quales sibi imperatores privatus optarit. In quem sensum Galba ad Pisonē apud *Tacitum* H. 1. 16. *Utilissimus idem,* inquit, *ac brevissimus bonarum malarumq; rerum delectus est, cogitare, quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris.* Et *Seneca epist.* 47. *Hæc præcepti mei summa est: sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere.* Sed & ex dictis adparet intolerabilis insolentia effati illius apud *Lucanum* l. 5. *Nunquam sic cura deorum Se premit, ut vestra morti, vestraq; saluti Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta sequuntur. Humanum paucis vivit genus.*

§. 5. Eadem quoq; æqualitas ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, siquidem jus inter plures ipsi sit distribuendum; *ut* nempe *tanquam æquales eos tractet, & neutri quid præ altero indulgeat, nisi quantum peculiare jus illi quæsitum attribuerit.* Qui enim uni præ altero indulgendo naturalem æqualitatem non observat, eum qui posthabitus est, contumelia simul, & injuria afficit; dum neq; ei, quod debetur, tribuit, & dignationem à natura datam detrahit. *Livius* l. 34. c. 4. *Quod alij liceat, tibi non licere, aliquid naturalis aut pudoris aut indignationis habet.* Huic consequens est, ut si res inter plures distribuenda divisionem non admittat, eadem, si fieri possit, cōmuniter uti debeant, qui æquale jus habent; idq; si quantitas rei permittat, quantum quisq; velit. Sin res istud non ferat, ut tunc utantur ea re præfinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non potest æqualitatem observandi. Quod si autem neq; di-

vidi res, neq; communiter haberi possit, usus ejus sit vel alternus; (*Curtius* l. VII. c. 6. *Rex in tanto utriusq; partis certamine, & sibi difficilem, & præteritis gravem electionem futuram ratus, invicem subire eos jussit;*) vel si ne hoc quidem succedat, & reliquis æquipollens aliquid præstari nequeat, per sortem uni erit illa adjudicanda. Nam in ejusmodi casibus commodius, quam sors, remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contemtus removet, & cui non favet, de dignatione nihil detrahit. Conf. *Hobbes de cive* c. 3. §. 15. 16. 17. 18. Ubi sortem duplicem facit, *arbitrariam* & *naturalem*. Quarum illa fit consensu contendentium, qui in eventum aut casum alicujus rei compromittunt, quem per artem regere, aut prævidere nequeunt; sic ut ista sors respectu hominum à mero casu, & forte fortuna dependeat. Ad naturalem autem sortem ipse refert *primam occupationem*, qua res, quæ neq; dividi, neq; communiter haberi potest, cedit illi, qui primus manum eidem animo sibi habendi injecerit: & *primogenituram*, cujus jure ex bonis paternis, quæ neq; dividi, neq; communiter haberi à pluribus liberis possunt, primogenito cedunt. Quanquam, si accurate velimus rem considerare, proprie nulla sit sors, nisi arbitraria. Nam nulla adparet ratio, quare ejusmodi eventus, quem propriam per industriam nemo procurare potest, alicui jus tribuat adversus æquales valiturum, nisi hoc jus eidem eventui ex arbitrio, & conventione hominum foret assignatum. Unde occupanti cedit res, quæ nullius est; quia cum distincta rerum dominia per homines introducerentur, tacita conventio intervenisse intelligitur: ut quæ res nemini peculiariter forent assignatæ, neq; eas in medio semper relinqui generis humani interesset, cederent illi, qui primus easdem occupasset. Sicuti & jus primogenituræ conventioni, aut constitutioni humanæ natales debet. Cur enim alias fratres reliqui, iisdem parentibus orti, deteriore esse conditione deberent ob id, quod præstare penes ipsos non fuit? Inde *Aristoteles Nic.* VIII. c. 12. Ἀδελφοὶ ἴσοι, πλὴν ἐφ᾽ ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι. *Fratres æquales sunt, nisi quod ætate differant.* Ideo autem ista quandoq; sortis vocabulo veniunt, quia per humanam industriam dirigi, aut prævideri nequeunt; & quia ob ista posthaberi contumelia vacat. Verum de hisce alibi latius.

§. 6. Contra

§. 6. Contra isthanc æqualitatem peccatur quoq; per superbiam, qua quis nulla de causa, aut non sufficiente aliis sese præfert, & velut inæquales eosdem præ se despicit. Quæ quantopere abeat à vera generositate seu magnitudine animi, eleganter tradidit *Carthesius de passionibus art.* 152. *seqq.* Ubi cum posuisset, præcipuam partem sapientiæ esse, nosse quomodo, & qua de causa quisq; se æstimare aut despicere debeat, dehinc ostendit: justam causam nos æstimandi unicam promanare ex legitimo usu liberi arbitrij nostri, & ex imperio, quod in nostram voluntatem exercemus: quippe cum præter solas actiones ex isto arbitrio pendentes nihil sit, unde possimus cum ratione laudari vel vituperari. Inde veram generositatem, quæ efficit, ut homo se æstimet quantum potest legitime, in eo consistere, quod norit, nihil revera suum esse, præter hancce liberam dispositionem suæ voluntatis, & quod ex solo istius recto aut pravo usu laudari debeat, aut vituperari; quodq; sentiat in se constans propositum eadem bene utendi. Eos autem, qui hoc de se norunt & sentiunt, facile sibi persuadere, singulos alios homines idem de seipsis sentire; quoniam in eo nihil est, quod ab alio pendeat. Et idcirco eosdem neminem unquam contemnere, ac ad excusanda aliorum peccata esse pronos, quasi magis ex errore, quam malitia sint profecta. Ac uti non multo se inferiores illis ducunt, qui opibus, honoribus, forma, ingenio, eruditione antecellunt, quod hæc tanti non esse judicent; sic ubi eadem in se invenerint, haut ideo multo superiores aliis, quos excellunt, se judicare. Inde in generosis quoq; deprehendi honestam humilitatem, quæ consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate nostræ naturæ, & erroribus, quos olim potuimus commisisse, aut deinceps possumus committere, qui non minores sunt iis, qui ab aliis comitti possunt: per quam efficitur, ut nos nemini præferamus: reputantes pariliter cæteros æque bene suo libero arbitrio, ac nos, uti posse, quo æque pollent. Ast qui bonam opinionem de seipsis concipiunt quacunq; alia de causa, non pollere vera generositate, sed tantum turgido fastu; qui semper quidem vitiosus, verum eo magis, quo causa propriæ existimationis fuerit iniquior. Omnium vero injustissimam superbiæ causam esse superbire absq; causa, id est, cum quis etiam nihil cogitat sibi inesse merit

propter quod æstimari debeat, ac gloriam in usurpatione putans consistere, credit eos, qui illius sibi plus arrogant, ejusdem quoq; plus habere. Quod vitium tam absurdum esse, ut vix credibile sit dari, qui ita se prostituerent, ni multi essent assentatores, qui vana sua laude hebetiores in isthanc superbiam propellunt.

§. 7. Gravius adhuc contra isthanc æqualitatem delinquitur, si quis contemtum adversus alios ostendat signis exterioribus, puta, factis, verbis, vultu, risu, ac quacunq; contumelia. Add. l.5.§.1. D. *qui satisdare cogantur. Matth.* V.22. Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius per id aliorum animi in iras, ac ulciscendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint periculo præsenti exponere, multo magis pacem adversus alium abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur illud bonum, quo maxime humanus sese animus effert, cujusq; adeo tenerum valde sensum habet; gloria nempe & existimatio, cujus integritate ac vigore omnis animi voluptas constat.

§. 8. Ex dictis etiam colligitur, merito explodendam illam sententiam ex Græcis antiquis haustam, qua quidam homines natura servi statuuntur. Id quod, si ita crude accipiatur, adversa fronte cum æqualitate hominum naturali pugnat. Equidem id manifestum est, quosdam homines ea ingenij felicitate pollere, ut non solum sibimet ipsis possint prospicere, verum etiam regendis aliis sufficiant: quosdam autem per ingenij hebetudinem ad se ipsos regendos esse ineptos, quin prave, aut nihil agere, ni ab aliis dirigantur atq; impellantur: eosq; cum sæpe natura robusto corpore dotaverit, hujus ministerio abs talibus multa commoda in reliquos posse redundare. Hi ubi prudentioris alicujus imperio subjecti vivunt, sine dubio statum nacti sunt, indoli suæ convenientem. Unde si inter illos imperium sponte sit constituendum, naturæ est utiq; congruum, ut in istos conferatur potestas jubendi; his autem necessitas obsequii injungatur; qua ratione utrisq; consultum erit. Atq; in hunc sensum admitti potest illud *Aristotelis polit.* l. 1. τὸ μὲν δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν, ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει. τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον, καὶ φύσει δοῦλον. διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει. Quod ita παραφράζει *Dan. Heinsius. Nihil magis congruit*

gruit

gruit natura, quam ut quæ natura sic sunt comparata, ut prudentia ac mente excellant, atq; in longum omnia prospiciant, reliquis, quæ minus his excellunt, imperent, ac dominentur. Contra vero, quæ sic nata sunt, ut corporis vigore ac robore ea queant exsequi, quæ à prudentioribus mandantur, ad parendum atq; obsequium civile comparata à natura sunt. Ideoq; id quod domino conducit, etiam conducit servo, eademq; utilitas est utriusq; atq; commoditas. Enimvero longe absurdissimum foret credere, ab ipsa natura statim actu prudentioribus in hebetiores esse imperium datum, aut saltem tale jus, ut illi hosce etiam invitos ad serviendum adigere queant. Nam ut actu constituatur imperium, factum aliquod humanum antecedere oportet. Et nequaquam aptitudo naturalis ad imperandum statim alicui dat imperium in eum, cui à natura ingenium est servitio aptum. Neq; statim quod alteri est utile, id licet mihi per vim ipsi imponere. Nam homines naturali libertate ex æquo gaudent; cujus diminutionem ut patiantur, necessum est, ipsorum consensus expressus, vel tacitus aut interpretativus accedat, aut aliquod ipsorum factum, quo aliis jus fuit quæsitum eandem vel invitis eripiendi. Inde recte *Ulpianus* l. 4. D. *de Justit. & Jure* tradit, *jure naturali omnes homines liberos nasci.* Id quod *Grotius* l. 2. c. 22. §. II. dicit intelligendum de libertate κατὰ σχέσιν non de ea, quæ est καθ' ἐναντίωσιν, hoc est, ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat, ne unquam serviat; nam hoc sensu nemo liber est, ut servus fieri nequeat. Id quod etiam sic poterat exprimi. Cum natura omnes homines æquales produxerit, servitus autem citra inæqualitatem intelligi nequeat; (nam servi utiq; est agnoscere superiorem, ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, sed sufficit superiori non esse subjectum:) ideo omnes homines naturaliter, citra antegressum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, seu præsentia earum qualitatum, quæ ad statum aliquem requiruntur, non confestim aliquem in isto statu collocat. Non statim rex est, aut dux, qui imperio est dignus, aut exercitui regendo aptus. Neq; statim suo sibi jure fasces vindicare potest Lollius aliquis, quem describit *Horatius* IV. *carm.* 9. *cui animus rerumq; prudens, & secundis temporibus dubijsq; rectus; vindex avaræ fraudis, & abstinens ducentis ad se cuncta pecuniæ, consulq; non unius anni.* Nam quod est

apud *Plutarchum in Pelopida*, quod iste imperium diutius, quam per leges licebat, retinuerit, ne successorum socordia rem pessundaret, extraordinarium exemplum est. add. *Cornel. Nepos in Epaminonda* c.7.8. & *Livius* l.26.c.2. Hoc loco etiam interpretandum est illud *Albutij* apud *Senecam* 3.*controv*.21. *neminem natum liberum esse, neminem servum: hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Scilicet quamdiu adhuc omnes erant æquales, non poterant homines concipi velut distincti per talem statum, qui naturali illi statui æqualitatis opponitur. Verum cum postea, qui eo statu exciderant, peculiari nomine servi vocarentur, qui naturalem statum retinebant, liberi dicebantur. Exemplo res potest declarari. Quamdiu in civitate aliqua nullus existit miles, omnes cives æquali censentur ordine: ubi autem pars civium militiæ autoratur, jam opposita vocabula militum ac paganorum emergunt; cum, antequam ullus esset miles, nemo paganus posset dici. In quem sensum etiam capi potest illud, quod adducit, & rejicit *Aristoteles polit*. l.1.c.3. νόμῳ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δ' ἐλεύθερον; *è lege esse, ut alius sit servus, alius liber.* Nisi enim servitus instituto hominum esset introducta, uniformis erat futurus hominum status, servusq; à libero nullo poterat discrimine internosci, cum ille omnino non extaret. Quanquam & illud dictum ita possit explicari: jura libertatis ac servitutis, prout jam inter homines in civitatibus viventes considerantur, per leges civiles esse definita. Sed & alia sunt, quæ sententiam de servis natura, ita crude acceptam evertunt. Nam vix quisquam est ingenio ita stupido, quin arbitretur; rectius aut commodius suo se ingenio vivere, quam si ad alterius arbitriũ sese componat. Id quod multo magis in integris nationibus obtinet, quarum nulla ita abjecto est animo, ut non domestico regi imperio, quam aliis subjecta esse malit. Deniq; cum actu imperium à natura non sit constitutum, servi vero natura, quos Aristoteles vocat, plerunq; sint robusto corpore; anceps sane inter prudentes, & hosce certamen erit, in quo isti certam adeo victoriam sibi polliceri non possunt. Unde & explodendum est illud, quod refertur ab *Aristotele* 1. *polit*. c.1. διό φασιν οἱ ποιηταὶ, βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός. ὡς ταὐτὸ φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον. *Ideo dicunt, par esse, ut Græci barbaris imperent, quasi natura idem sit, barbarum & servum*

esse

esse. Euripides Iphig. in Aulide: βαρβάρων δ' ἕλληνας εἰκὸς ἄρχειν, ἀλλ' οὐ βαρβάρους ἑλλήνων. τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι. *Convenit Græcos barbaris imperare, non autem barbaros Græcis. Barbari enim sunt natura servi, Græci vero liberi.* Hoc modo in proclivi esset, omnes populos à moribus nostris dissidentes barbarorum convitio notare, & ex solo isthoc prætexto eosdem invadere. Cæterum ista sic fortasse commodius proponi possunt, si dicamus, hanc mentem Aristotelis fuisse, dum servitutem quamdam facit naturalem, aliam legalem; quod ista sit, quando homo hebes, sed robustus servit alteri, qui ingenio ad imperandum apto est præditus; qua ratione uterq; in statu sibi commodo vivit: legalis autem servitus sit, quando per iniquitatem fortunæ, aut propter conditionem matris homo ingenio præditus erecto, metu, aut per leges adactus domino deteriori servire cogitur. Quod ubi fit, non potest non talis servus adversus dominum odium fovere. Contra ubi invicem comparantur ingenia, quæ ipsa natura ad utrumq; statum idonea finxit, amicitia quædam inter servum & dominum existit. Id tamen fixum est semper habendum, propter meram illam aptitudinem naturalem neq; illi jus perfectum ad imponendam alteri servitutem, neq; huic obligationem ad eandem recipiendam dari.

§. 9. Addendum quoq; heic paucis est de illa æqualitate, quæ consectarium est status naturalis, quam possumus vocare *æqualitem potestatis* seu *libertatis*. Per quam hactenus omnes homines naturaliter æquales intelliguntur, quod citra antegressum factum aut pactum humanum nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet suarum actionum aut virium sit moderator. Quæ æqualitas deinde per statum civilem fuit sublata, in quo, dum unus aut plures potestatem jubendi in alios acceperunt, reliquis necessitas obsequij fuit injuncta, maxima sane inæqualitas inter imperantes & subjectos resultavit. Sed cum in statu civili inter ipsos quoq; concives inæqualitas deprehendatur non solum circa existimationem & dignitatem (de qua infra l. 8. c. 3.) sed etiam circa potestatem, quam quis in alterum obtinet: sciendum est, partem istius inæqualitatis provenire à statu patrumfamilias, civitatem antegresso, in quo isti potestatem, in uxores, liberos, ac servos quæsitam, simul in civitates intulerunt. Sic ut isthæc inæqualitas hautquidquam à civitatibus originem duxerit, sed istis sit antiquior, ade-

oq; illa patribusfamilias non data sit à civitatibus, sed relicta, etsi alicubi non citra insignem limitationem & diminutionem. Enimvero si quid præterea inæqualitatis circa potestatem inter cives invicem deprehenditur, id ab summo imperio civili provenire in aprico est. Quippe cum, qui civitatem subierunt, omnem potestatem in se, quantum quidem ad naturam civitatis necessarium erat, in summos imperantes transtulerint. Ac proinde si quis ante civitatem constitutam quid potestatis in se jam in alium transtulerat, id transitione in civitatem vel extinguitur, vel istius supremæ dispositioni subjicitur. Postquam autem quis summum imperium civile jam subiit, nullo modo potest alteri potestatis quid in se concedere, quod adversus jus summo imperio quæsitum valeat; cum hac ratione duos dominos non subordinatos acciperet, quibus simul quis servire nequit. Quicquid igitur inæqualitatis inter cives post constitutas civitates existere cœpit, illud oritur vel ex ministerio publico, quo particulam aliquam imperij certis civibus in reliquos summus imperans exercendam delegat: vel ex certo privilegio per summum imperantem indulto. Ex opum autem disparitate inter cives per se nulla inæqualitas oritur, nisi quatenus insignes opes materiam præbent de facto aliis nocendi, aut commodum afferendi; atq; inde tenuiores opulentiorum gratiæ adrepere, iidemq; se submittere sueverunt, vel ne noceant, vel ut commodo aliquo ab iis mactentur. Conf. *Lucius Antistius Constans de jure Ecclesiasticorum tit. 3.* Verum ista inæqualitas civilis nihil obstat illis præceptis, quæ ex æqualitate naturali jam deduximus.

CAPUT III.

DE PROMISCUIS OFFICIIS HUMANITATIS.

ENimvero parum est, alterum non læsisse, aut æstimationem debitã ei non detraxisse; per quæ justa duntaxat odij causa removetur. Boni quoq; aliquid in alterum est conferendum, siquidem arctiore adhuc vinculo animi hominum sunt conjungendi. Nec socialitatis debitum exhausit, qui infesto aliquo, aut ingrato facto me abs sese non protelavit; sed aliquid proficui præstari debet, ut alios quoq; naturæ meæ participes in hisce terris degere gaudeam. Simulq; necessitudo & cognatio, à natura inter homines constituta, mutuis officiis exercenda. *Seneca epist.* XCV. *Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse?* Egregie *Plato epist.* 9. quæ est ad *Archytam Tarentinum:* ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὑτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μὲν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δὲ τι, οἱ γεννήσαντες· τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι. Quod ita expressit *Cicero Offic.* I. *Non nobis solum nati sumus, ortusq; nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici. Atq; (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari; homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se alius alij prodesse possint. In hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter se societatem.* *Idem Offic.* 3. *Magis est secundum naturam omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut juvandis maximos labores, molestiasq; suscipere; quam vivere in solitudine non modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus.* Add. quoq; *Lactantius divin. instit.* l. VI. c. 10. 11. *Philo Judæus, quod Deus sit immutabilis: Abominandi sunt omnes, qui propriam tantum utilitatem captant, contemtis cæteris, tanquam sibi solis nati, non item innumeris alijs, patri, matri, uxori, liberis, humano generi.* Ex placitis Gymnosophistarum erat: ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἅπαξ ἐνανθρωπήσασαν μὴ παριδεῖν. *in periculo versantem animam semel ingressam humanum corpus nefas negligere.* apud *Heliodorum Æthiop.* l. 2.

§. 2. Promoventur autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, ut vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, si quis animum aut corpus suum probe excolat, ut ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut si ingenij per solertiam talia inveniat, quibus vita humana reddatur instructior. Quod illi demum rectissime præstabunt, quibus cordi est illud

Columella de re rustica l. XI. c. 1. *In universa vita pretiosissimum est intelligere, quemq; nescire se, quod nesciat, semperq; cupere quod ignoret addiscere.* Unde ad paret, in legem naturæ peccare illos, qui nulla honesta arte sese excolunt, sibiq; ignavi, aliis graves animam pro sale habent, ne putiscant; numerus tantum & fruges consumere nati. In qua classe censentur & ill, qui, opibus per majores relictis contenti, ideo impune abs se ignaviæ litari credunt, quod aliorum industria jam sit partum, unde victitent. Sicuti & *Virgilius Æn.* VI. non immerito hospitium in tartaro assignat iis, *qui divitijs soli incubuere repertis, Nec partem posuere suis.* Ad quem locum illustrandum facit lex apud Milesios, qua cautum erat, *ut qui patrimonium consumserat, sepulcro patris non dignus foret. Diogenes Laërtius in Democrito.* Inde & Apostolus inter causas, quare cuivis laborandū sit, hanc quoq; refert; *ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι. ut possit impertiri, cui opus fuerit.* *Ephes.* IV. 28. Et *Horatius: Cur eget indignus* (paupertate) *quisquam te divite?* Huc pertinent & illi, qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. In quos lusit anonymus Poeta *in Anthologia*: Πλουτεῖν φασί σε πάντες, ἐγὼ δέ σε φημὶ πένεσθαι. Χρῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς. Ἂν μετέχῃς αὐτῶν σοὶ γίνεται. ἂν δὲ φυλάττῃς κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια. *Dives habere alijs, cum sis, me judice pauper; Usus, Apollophanes, est quia testis opum. Nam si utare tuis, tua sunt: heredibus illa si serves, jam nunc sunt aliena bona.* Nec mea sententia ab hac classe eximenda sunt illa inutilia terræ pondera, quæ obtentu religionis non nisi multo distendere pingui abdomen laborant, aliorumq; labore partas opes per ignaviā deglutiunt. de quibus recte *Zosimus* l. V. (etsi homo alias profanus.) *Monachi legitimis nuptijs abstinent, & tam in urbibus, quam vicis, populosa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum nec alium reip. necessarium usum idoneis, nisi quod via quadam progressi ab eo tempore in hunc usq; diem magnam agrorum partem ad se transtulerunt; & sub prætextu quasi cum pauperibus omnia communicent, omnes prope dixerim ad inopiam redegerunt.* Contra maximis laudibus semper celebrati sunt, qui utilia vitæ humanæ per ingenij solertiam excogitarunt, eaq; non sibi soli retinuere, sed alias quoq; libenter communicarunt. Quippe cum *parum sepultæ distet inertiæ celata virtus.* *Horat.* IV. *carm.* 9. Sic *Virgil.* l. c. in campis Elysiis locat, *inventas qui vitam excoluere per artes,*

Quiq;

Quiq; sui memores alios fecere merendo. Ad quæ verba *Servius: qui erudierunt, & ornaverunt vitam per inventa artificia. significat autem philosophos, qui aliquid excogitaverunt, unde vita coleretur.* Add. *Lucretius* l. V. *ab init.* Hinc apud antiquos multi homines deorum concilio adscripti, quia utilibus inventis, aut salutaribus institutis vitam humanam reddiderunt instructiorem. De causis, quare Isis & Osiris apud Ægyptios divinos honores fuere sortiti, vid. *Diodor. Sicul.* l. 1. c. 13. 14. 15. *Cicero de finibus* l. 3. *Impellimur natura, ut prodesse velimus quam plurimis, inprimisq; docendo, rationibusq; prudentiæ tradendis.* Add. *Plinius* N. H. l. 25. c. 1. *Seneca epist.* VI. *In hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi uni sciturus sim. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enunciem, rejiciam.* Inde per omnia probandum non est epitaphium Similis, qui sub Adriano præfectura prætorii abdicata septem ultimos annos ruri exegit: *Similis hic situs est, qui in vita fuit tot annis, vixit annos septem.* Hisce igitur & similibus modis in universum, & indefinite aliorum commoda promoventur, seu ut nobis propositum sit non huic aut illi prodesse, sed ut velut in medium per nos producta bona quibusvis exponamus. Quo loco tamen quæri posset; an si quis v. g. investigasset modum citra magnum laborem, & ex vulgari atq; ubivis obvia materia aurum conficiendi, argentumvé, eam artem teneatur propalare? Id quod negandum videtur, cum tali arcano evulgato commercia, patrimonia, opesq; & omnis fere civilis vitæ ordo sit perturbandus.

§. 3. Magis definite quis aliis inservit, si certis hominibus aliquid indulgeat, quod ipsis utilitatem quampiam possit afferre. Id quod sæpe citra nostrum detrimentum, aut molestiam, laboremq; fieri potest. Quale quid alteri denegasse aut invidisse, detestanda malignitas, & inhumanitas habetur. Et merito canibus ejusmodi homines comparantur, qui fœno incubantes, quo vesci nequeunt, boves eodem accessuros morsu abigunt. Sic quæ inhumanitas foret, si ego rem aliquam possidere non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia asservatio ejus mihi molesta est; eam non potius integram relinquere, ut aliis usum præbere possit, quam eandem corrumpere? Etsi sæpe in bello res, quæ servari nequeunt, perdantur, ne hostem contra nos

ipsos instruant. Sic & lubenter aliis indulgendæ sunt res, quæ vocantur, innoxiæ utilitatis. De quibus *Cicero Offic.* I. *Omnia communia hominum videntur ea, quæ sunt generis ejusdem, quod ab Ennio positum in una re, transferri per multas potest.* Ut homo qui erranti comiter monstrat viam, Quasi lumen de suo lumine accendit, facit: Ut nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit. *Una enim ex re satis percipitur, ut quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuiq; vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, si quis velit; consilium fidele deliberanti dare: quæ sunt illis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem adferendum. Sed quoniam copia parva singulorum sunt, eorum autem, qui his egeant, infinita multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennij finem,* nihilominus illi luceat; *ut facultas sit, qua in nostros simus liberales. Idem Off.* 3. *erranti viam non monstrare Athenis exsecrationibus publicis sancitum est.* Ejusmodi rebus nemo est arcendus, nisi forte per immania scelera effecerit, ut merito pro intestabili sit habendus. Hinc *Plutarchus* libro *de invidia & odio* tradit: *eos quorum calumnia oppressus fuit Socrates, ut extreme malos ita oderunt, ita aversati sunt cives, ut neq; ignem eis accenderent, neq; interrogantibus responderent, neq; in balneo aqua uterentur eadem, sed qua illi lavissent, eam tanquam pollutam à ministro juberent effundi: donec illi impatientia odij sese suspenderunt.* Idem de Callicrate & Andronida tradit *Polybius in excerpt. Peirescianis* p. 142. Ita Athenis certorum criminum damnatis neq; ignis accendebatur, neq; cum illis convivium inibatur, aut communia sacra celebrabantur; uti ex *orat. Dinarchi contra Aristogitonem* constat. Add. *Sophocles Oedipo tyranno* v. 244. *seqq. Euripides Oreste* v. 46. & 513. Quando autem *Seneca de benefic.* l. 4. c. 29. ait: *quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abjecti, aut ignis accendendi facultatem?* non negat talia debere aliis libenter exhiberi; sed impudens & sordidum fore judicat, tam leve quid alteri velle imputare. Quanquam enim ista quandoq; plurimum prosunt; vilitas tamen sua, etiam ubi à tempore commendantur, quo minus in calendario scribantur, prohibet. Sicut apud *Terentium Andr.* dicitur: *Neutiquam officium liberi esse hominis puto, cum is nihil promereat, postulare id gratiæ adponi sibi.*

§. 4. Cæte-

§. 4. Cæterum ad illustranda isthæc munia humanitatis vulgaris facit illud *Plutarchi quæst. sympos.* l. VII. *quæst.* 4. ubi disputatur, quare antiqui Romani semper in mensa aliquid reliquerint, neq; lampades extinxerint. Ejus moris inter alias hæc ratio adfertur: *hunc morem condocefactioni ad humanitatem inservivisse. Nam neq; fas nobis est nutrimentum perdere, ubi affatim nos saturati sumus, neq; fontem obturare, aut occultare, quando aquæ satis bibimus, neq; signa navigationis itinerisvè abolere, postquam usi sumus ijs. Sed relinquenda ista sunt, ut aliis etiam post nos usui esse possint. Proinde indecorum etiam est, ob avaritiam,* διὰ μικρολογίαν, *lumen lucernæ, quando ejus usum porro nos non desideramus, extinguere; sed conservandum relinquendumvè est, si quis forte veniat, cui eo etiamnum ardente, & splendente sit opus. Quippe si fieri quiret, etiam visum atq; auditum, imo prudentiam quoq; & fortitudinem alijs utendam dare debebamus ipsi dormituri aut quieturi. Idem Quæst. Roman.* de eadem consuetudine: *An hic mos docet, neq; ignem, neq; aquam, neq; ullam rem necessariam, cujus copia nobis suppeditet, perdere nos debere, sed aliis relinquenda esse, quibus usus est ijs, ubi nos non amplius indigemus? Theocritus Idyll.* 26. Ἑρμῆν φασὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι Εἴ κεν ὁδοῦ χατέοντα ἀνήνηταί τις ὁδίτην. *Mercurium cælicolarum maxime ajunt irasci, si quis via indigentem aversetur viatorem.* Sic apud *Lucianum in Prometheo,* hic deos invidiæ arguit, quod sibi ob ignem cum hominibus communicatum irati fuerint; cum tamen ille *nihilo fiat minor, si quis etiam cum alio communicet; neq; extinguatur, quia alius inde flammam transtulerit.* Quo spectat etiam scitum Pythagoræ apud *Diogenem Laërtium:* Φυτὸν ἥμερον μήτε φθείρειν, μήτε σίνεσθαι. *mitem arborem neq; corrumpendam, neq; violandam.* Ad hoc genus pertinet usus aquæ profluentis ad aquandum, aut lavandum. Etsi enim flumina possint esse publica, aut privata; tamen ut aqua profluens ad bibendum hauriendumq; cuilibet non hosti indulgeatur, ipsa humanitas præcipit. Ita enim sentire malumus, quam cum *Grotio* l. 2. c. 2. §. 12. dicere, *flumen quà flumen esse populi, quà aqua profluens dicitur, commune mansisse.* Minus quippe congrue videtur dici, eandem rem diverso respectu propriam & communem esse; quam, rei alicujus propriæ usum ex humanitatis lege omnibus patere debere. Illud autem velle imputare, quod & alias frustra perit, & conti-

continuo fontium affluxu alitur, oppido quam sordidum est. *Ovidius: Quis vetet adposito lumen de lumine sumi, Atq́; cavum vastas in mare servet aquas?* Sic etiam interpretandum illud Latonæ ad rusticos Lycios apud *eundem metamorph.* VI. *Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aëra fecit; Nec tenues undas; ad publica munera veni.* Nam aquam fontesq́; in proprietatem posse venire dubium non est. Inde aquam pro se & jumentis suis ab Idumæis pretio sese empturos Israelitæ promittunt. *Numer.* XX. 19. conf. 2. *Paralip.* XXXII. 3. Quanquam ubi aquarum ubertas est, profluentem aliàs undam cuivis, quod citra molestiam nostram fiat, concedere debeamus. Add. *Genes.* XXVI. 20. 21. 22. Expendi quoq́; debet lex Solonis de aquis apud *Plutarch. Solone. Quia nec amnes perennes, neq́; lacus, neq́; fontes abunde suppeditant regioni, verum puteis manufactis utuntur fere, legem scripsit, ubi puteus publicus intra hippicum esset, eo uti ut esset jus: (hippicum spatium quatuor stadiorum erat:) ut privatam aquam pervestigarent, ubi majus interveniret intervallum. Quod si fossa decem passius in altum depressa, aquam in suo non invenissent, tunc ut sumerent à vicino, & sex congiorum hydriam bis die implerent. Inopiæ enim subveniendum, non alendam existimabat ignaviam. Idem* libro *de vitando ære alieno, in princ. Plato in legibus vicinos alienæ aquæ participes fieri non sinit, nisi ubi domi solo usq́; ad terram ceramititem seu argillam exhausto, aqua id sterile deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt.* Sed & alia hujus generis officia legibus civilibus sanciri non inusitatum est. vid. *Levit.* XIX. 9. 10. XXIII. 22. *Deuteron.* XXIV. 19. 20. 21. XXIII. 24. 25. *Josephus archæol.* IV. 8. conf. *Matth.* XII. 1. *Plato de* LL. l. 8. *Peregrinus in ipso itinere si transeat solus, aut cum uno tantummodo, fructus non reponendos, si velit, hospitali cum gratia gustet.* Add. *Selden.* l. VI. c. 6, Huc quoq́; pertinet illud *Phocylides.* Ἄστεγον εἰς οἶκον δέξαι, καὶ τυφλὸν ὁδήγει, Ναυηγοὺς οἴκτειρον, ἐπεὶ πλόος ἐστὶν ἄδηλος. Χεῖρα πεσόντι δίδου, σῶσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα. Κτῆνος δ' ἢ ἐχθροῖο πέσῃ καθ' ὁδὸν, συνέγειρον. Πλαζόμενόν τε βροτὸν καὶ ἀλίτροπον οὐχ ὑπαλύξῃς. *Exulem in domum recipe, & cæcum duc. Naufragorum miserere, quoniam navigatio incerta est, Manum lapso porrige, virumq́; derelictum serva. Quod si inimici jumentum in via ceciderit, colleva. Errantemq́; hominem, marivè volutatum ne devites.* Add. l. 10. D. *de incendio, ruina.*

§. 5.

§. 5. Huc quoq; à *Grotio* l. 2. c. 2. §. 13. refertur concessio innoxij transitus per nostras terras, fluminaq;, & partes maris, quæ in proprietatem venere, si qui ob justas causas eo uti velint; puta, si qui finibus suis expulsi alias sedes quærant, aut commercia expetant cum gente sepofita, aut quod sibi debetur, justo bello petant; vel etiam, si alio in loco versantes patriæ suæ periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Hæc res tamen accuratiore indiget discussione. Sane ubi pauci aliqui & inermes transire, suoq; sumtu victitare cupiant, quin transitus illis concedi debeat, dubitare non licet, ubi honestam aut necessariam ob causam eo velint uti. Quid autem de magnis exercitibus dicendum, non ita liquidum est; cum ex transitu isto justus nobis oriri metus possit, tum ab ipsis transeuntibus, tum ab iis, in quorum terras transitur. Equidem *Grotius d. l.* metu isto non obstante, transitum concedendum asserit, ob eam rationem; quod in divisione rerum, qua communio primæva abolita, & dominia rerum distincta fuerunt introducta, universi intelligantur sibi velut recepisse talem usum rei alienæ, qui indigentibus prodest, dominis non nocet: adeoq; talem usum, qui eo indigent, suo jure posse postulare. Quod si alicui isthæc ratio displiceat, simplicius dici posset: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere usum suæ rei innoxium; qui, ubi necessitas adegerit, etiam vi possit vindicari, siquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur. Quanquam prius ea venia sit placide petenda, neq; vi perrumpendum, antequam adpareat, ex sola inhumanitate, citra justam causam dominum soli eam denegatum ire. *Plutarch. Cimone*, cum Cimon exercitum per Corinthiorum fines duxisset, priusquam cives adpellasset, Lachartus eum incusavit; καὶ γὰρ θύραν κόψαντα ἀλλοτρίαν, οὐκ εἰσιέναι πρότερον, ἢ τὸν κύριον κελεῦσαι. *etiam qui januam alienam pulset, non prius intrare, quam dominus jusserit.* Sic & apud *Dictyn Cretensem* l. 2. recte Telephus incusat Græcos, quod cum amicos se venire ferrent, *nuncium adventus sui non præmiserint*. Apud *Livium* l. 34. c. 52. Masanissa, *quum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas persequeretur; precario à Carthaginensibus iter per ipsorū agrum petiit.* Additur, quod non solus metus ex multitudine transeuntiū ortus ad negandum

dum transitū sufficere videatur: cum plures æque ac pauci juris naturalis possint esse observantes. Etsi jus eadem nobis præbeat, ut à transituris cautionem exigamus super damno non dando, aut eodem pensando. Nam quod occasio furem faciat, in proverbij vicem jactatur, & imprudens est, qui tot hospites in suas ædes admittit, ut ab iisdem ipse queat ejici. Nec desunt exempla urbium, quæ jugum subierunt; dum incaute multos armatos recepere. Præsertim cum pauci sint duces, quibus id laudis possit tribui, quod Cn. Pompejo assignat *Cicero pro lege Manilia: ejus legiones sic in Asiam pervenisse, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem pacato cuipiam nocuerit.* Unde Cæsar Helvetiis per provinciam Romanam transitum denegat, quod *memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum, exercitumq; ejus ab Helvetijs pulsum, & sub jugum missum: neq; homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria & maleficio existimabat. Cæsar de* B. G. l. 1. Cautiones autem variæ proponuntur; puta, ut positis armis transire jubeantur. Id quod tamen à viris militaribus vix impetraveris; à quibus postulare, ut arma deponant, ita fere accipitur, *quasi manus abscinderentur*: quod de Numantinis *Florus* dicit l. 3. c. 18. Commodius fuerit, si diviso agmine, ac per modicas catervas transmittantur copiæ; aut obsides accipiantur. Nam illa sumtuosa nimis cautio videtur, quæq; multum requirit temporis, ut impensa transeuntis is, qui transitum concedit, sibi idonea præsidia conducat. Addunt deniq;, non ideo negandum transitum, quod is alio in loco remotiore, & per ambages pateat. Nam hoc prætexto si cæteri quoq; uterentur, jus transitus plane interimeretur: sed sufficere, si absq; dolo malo transitus postuletur, qua proximum & commodissimum est. Ex adverso tamen non desunt argumenta, quæ transitum mero jure naturali citra pactum aliquod aut concessionem non deberi evincant, eo præsertim casu, quo quis vicino nostro bellum illaturus per nostras terras transire instituit. Sane enim vicinus vicino cumprimis amico aut bene de se merito, id quoq; debere videtur, ut ne alteri, qui ad ipsum oppugnandum venit, iter per suos fines concedat; siquidem id citra magnum suum incommodum possit prohibere. Inde stolida impudensq; Gallis Romanorum postulatio videbatur, *censere,*

ne in

ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id avertere in se, agrosq; suos pro alienis populandos objicere. Cum neq; Romanorum in se meritum sit, neq; Carthaginiensium injuria, ob quæ aut pro Romanis, aut adversus Pœnos sumant arma. Livius l.21. c.20. Sicuti & hoc in fœderibus expresse solet conveniri, ne hostibus nostris transitus concedatur. vid. fœdus Romanorum cum Antiocho apud *Livium* l.38. c.38. *ab initio.* Neq; tollitur difficultas, si quis dicat; transitum esse dandum, ubi justo bello alter petatur; negandum, si injustum ei fiat bellum. Nam neq; ista dijudicatio semper est satis expedita; & temerarium habetur, ultro se duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem suam facere. Accedit, quod concesso transitu in nostris terris belli sedes possit constitui. Quid enim, si alter hosti suo, dum adhuc in nostra est ditione, occurrat, eumq; sistat? Quod quomodo vitio illi sit vertendum, non video; cum nequaquam teneatur eundem intra suos fines recipere, ut nos istius exercitu levemur. Tutissimum igitur fuerit, ubi citra magnum nostrum incommodum fieri possit, transitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipsi eam per causam gravi bello simus implicandi, patientiam nostram alteri obtentu necessitudinis facile excusabimus. Notatu quoq; dignum est, quod refert *Plutarchus Lysandro*; Thebani eo tempore, quo Athenæ à XXX. tyrannis tenebantur, legem sciverunt: *ἄν τις Ἀθήναζε διὰ τῆς βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὅπλα κομίζῃ, μήτε ὁρᾷν τινὰ θηβαίων, μήτε ἀκούειν. si quis Athenas ferret per Bœotiam in tyrannos arma, neminem id neq; videre, neq; audire Thebanorum. Zieglerus ad Grot.* d.l. itidem negat, naturaliter jus alicui competere eundi per terras alterius, nisi pacto id sibi quæsiverit; uti nemini est iter per fundum privati, nisi ea servitus ipsi sit constituta. Multoq; magis, si sit causa probabilis metus. Sic inter privatos jus tibi esse poterit ambulandi per prædium urbanum Titij; sed si tu frequenter iveris cum flammis, & faculis, ut periculum sit, ne damnum inferatur prædio Titij, jus quidem tuum metu Titij non tollitur, sed poterit tamẽ prohibere Titius, ne ita eas cum flam̃is & faculis, & tunc tollitur jus taliter eundi. Ubi tamen notandum, in nostra quæstione iter aut transitum non accipi pro perpetua aliqua servitute, sed pro momentaneo duntaxat rei alienæ usu, ad quem arripiendum in-

oq; illa patribusfamilias non data sit à civitatibus, sed relicta, etsi alicubi non citra insignem limitationem & diminutionem. Enimvero si quid præterea inæqualitatis circa potestatem inter cives invicem deprehenditur, id ab summo imperio civili provenire in aprico est. Quippe cum, qui civitatem subierunt, omnem potestatem in se, quantum quidem ad naturam civitatis necessarium erat, in summos imperantes transtulerint. Ac proinde si quis ante civitatem constitutam quid potestatis in se jam in alium transtulerat, id transitione in civitatem vel extinguitur, vel istius supremæ dispositioni subjicitur. Postquam autem quis summum imperium civile jam subiit, nullo modo potest alteri potestatis quid in se concedere, quod adversus jus summo imperio quæsitum valeat; cum hac ratione duos dominos non subordinatos acciperet, quibus simul quis servire nequit. Quicquid igitur inæqualitatis inter cives post constitutas civitates existere cœpit, illud oritur vel ex ministerio publico, quo particulam aliquam imperij certis civibus in reliquos summus imperans exercendam delegat: vel ex certo privilegio per summum imperantem indulto. Ex opum autem disparitate inter cives per se nulla inæqualitas oritur, nisi quatenus insignes opes materiam præbent de facto aliis nocendi, aut commodum afferendi; atq; inde tenuiores opulentiorum gratiæ adrepere, iidemq; se submittere sueverunt, vel ne noceant, vel ut commodo aliquo ab iis mactentur. Conf. *Lucius Antistius Constans de jure Ecclesiasticorum tit.* 3. Verum ista inæqualitas civilis nihil obstat illis præceptis, quæ ex æqualitate naturali jam deduximus.

CAPUT III.

DE PROMISCUIS OFFICIIS HUMANITATIS.

1. Homo hominis commoda promovere debet;
2 Idq; vel indefinite:
3. Vel definite per vulgarem humanitatem.
4. Ejus exempla minutiora.
5. De transitu per terras alienas concedendo personis,
6. & mercibus.
7. An pro transitu exigi vectigal queat?
8. De accessu ad littus alienum.
9. De admittendis hospitibus.
10. De sede exteris concedenda.
11. De foro præbendo.
12. An aliena quis emere teneatur?
13 De concedendis matrimonijs.
14. An uni possit negari, quod promiscue omnibus conceditur?
15. De beneficentia.
16. De grato,
17. & ingrato animo.

Enimvero parum est, alterum non læsisse, aut æstimationem debitã ei non detraxisse; per quæ justa duntaxat odij causa removetur. Boni quoq; aliquid in alterum est conferendum, siquidem arctiore adhuc vinculo animi hominum sunt conjungendi. Nec socialitatis debitum exhausit, qui infesto aliquo, aut ingrato facto me abs sese non protelavit; sed aliquid proficui præstari debet, ut alios quoq; naturæ meæ participes in hisce terris degere gaudeam. Simulq; necessitudo & cognatio, à natura inter homines constituta, mutuis officiis exercenda. *Seneca epist.* XCV. *Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse?* Egregie *Plato epist.* 9. quæ est ad *Archytam Tarentinum:* ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὑτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δέ τι, οἱ γεννήσαντες· τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι. Quod ita expressit *Cicero Offic.* I. *Non nobis solum nati sumus, ortusq́; nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici. Atq́; (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari; homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se alius alij prodesse possint. In hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter se societatem.* *Idem Offic.* 3. *Magis est secundum naturam omnibus gentibus, si fieri posit, conservandis aut juvandis maximos labores, molestiasq́; suscipere; quam vivere in solitudine non modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus.* Add. quoq; *Lactantius divin. instit.* l. VI. c. 10. 11. *Philo Judæus, quod Deus sit immutabilis: Abominandi sunt omnes, qui propriam tantum utilitatem captant, contemtis cæteris, tanquam sibi solis nati, non item innumeris alijs, patri, matri, uxori, liberis, humano generi.* Ex placitis Gymnosophistarum erat: ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἅπαξ ἐνανθρωπήσασαν μὴ παρίδειν. *in periculo versantem animam semel ingressam humanum corpus nefas negligere.* apud *Heliodorum Æthiop.* l. 2.

§. 2. Promoventur autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, ut vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, si quis animum aut corpus suum probe excolat, ut ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut si ingenij per solertiam talia inveniat, quibus vita humana reddatur instructior. Quod illi demum rectissime præstabunt, quibus cordi est illud

Columellæ de re rustica l. XI. c. I. *In universa vita pretiosissimum est intelligere, quemq́; nescire se, quod nesciat, semperq́; cupere quod ignoret addiscere.* Unde ad paret, in legem naturæ peccare illos, qui nulla honesta arte sese excolunt, sibiq́; ignavi, aliis graves animam pro sale habent, ne putiscant; numerus tantum & fruges consumere nati. In qua classe censentur & illi, qui, opibus per majores relictis contenti, ideo impune absse ignaviæ litari credunt, quod aliorum industria jam sit partum, unde victitent. Sicuti & *Virgilius Æn.* VI. non immerito hospitium in tartaro assignat iis, *qui divitiys soli incubuere repertis, Nec partem posuere suis.* Ad quem locum illustrandum facit lex apud Milesios, qua cautum erat, *ut qui patrimonium consumserat, sepulcro patris non dignus foret. Diogenes Laërtius in Democrito.* Inde & Apostolus inter causas, quare cuivis laborandū sit, hanc quoq́; refert; ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι. *ut possit impertiri, cui opus fuerit. Ephes.* IV. 28. Et *Horatius: Cur eget indignus* (paupertate) *quisquam te divite?* Huc pertinent & illi, qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. In quos lusit anonymus Poeta *in Anthologia*: Πλουτεῖν φασί σε πάντες, ἐγὼ δέ σε φημὶ πένεσθαι. Χρῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς. ἂν μετέχῃς αὐτῶν σὺ, σὰ γίνεται. ἂν δὲ φυλάττῃς κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια. *Dives habere aliys, cum sis, me judice pauper; Usus, Apollophanes, est quia testis opum. Nam si utare tuis, tua sunt: haeredibus illa si serves, jam nunc sunt aliena bona.* Nec mea sententia ab hac classe eximenda sunt illa inutilia terræ pondera, quæ obtentu religionis non nisi multo distendere pingui abdomen laborant, aliorumq́; labore partas opes per ignaviā deglutiunt. de quibus recte *Zosimus* l. V. (etsi homo alias profanus.) *Monachi legitimis nuptiys abstinent, & tam in urbibus, quam vicis, populosa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum nec alium reip. necessarium usum idoneis, nisi quod via quadam progressi ab eo tempore in hunc usq́; diem magnam agrorum partem ad se transtulerunt; & sub prætextu quasi cum pauperibus omnia communicent, omnes prope dixerim ad inopiam redegerunt.* Contra maximis laudibus semper celebrati sunt, qui utilia vitæ humanæ per ingenij solertiam excogitarunt, eaq́; non sibi soli retinuere, sed alias quoq́; libenter communicarunt. Quippe cum *parum sepultæ distet inertiæ celata virtus. Horat.* IV. *carm.* 9. Sic *Virgil.* l. c. in campis Elysiis locat, *inventas qui vitam excoluere per artes,*

Quiq́;

Quiq; sui memores alios fecere merendo. Ad quæ verba *Servius: qui erudierunt, & ornaverunt vitam per inventa artificia. significat autem philosophos, qui aliquid excogitaverunt, unde vita coleretur.* Add. *Lucretius* l. V. *ab init.* Hinc apud antiquos multi homines deorum concilio adscripti, quia utilibus inventis, aut salutaribus institutis vitam humanam reddiderunt instructiorem. De causis, quare Isis & Osiris apud Ægyptios divinos honores fuere sortiti, vid. *Diodor. Sicul.* l. 1. c.13. 14. 15. *Cicero de finibus* l. 3. *Impellimur natura, ut prodesse velimus quam plurimis, inprimisq; docendo, rationibusq; prudentiæ tradendis.* Add. *Plinius* N. H. l. 25. c. 1. *Seneca epist.* VI. *In hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi uni sciturus sim. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enunciem, rejiciam.* Inde per omnia probandum non est epitaphium Similis, qui sub Adriano præfectura prætorii abdicata septem ultimos annos ruri exegit: *Similis hic situs est, qui in vita fuit tot annis, vixit annos septem.* Hisce igitur & similibus modis in universum, & indefinite aliorum commoda promoventur, seu ut nobis propositum sit non huic aut illi prodesse, sed ut velut in medium per nos producta bona quibusvis exponamus. Quo loco tamen quæri posset; an si quis v. g. investigasset modum citra magnum laborem, & ex vulgari atq; ubivis obvia materia aurum conficiendi, argentumvé, eam artem teneatur propalare? Id quod negandum videtur, cum tali arcano evulgato commercia, patrimonia, opesq; & omnis fere civilis vitæ ordo sit perturbandus.

§. 3. Magis definite quis aliis inservit, si certis hominibus aliquid indulgeat, quod ipsis utilitatem quampiam possit afferre. Id quod sæpe citra nostrum detrimentum, aut molestiam, laboremq; fieri potest. Quale quid alteri denegasse aut invidisse, detestanda malignitas, & inhumanitas habetur. Et merito canibus ejusmodi homines comparantur, qui fœno incubantes, quo vesci nequeunt, boves eodem accessuros morsu abigunt. Sic quæ inhumanitas foret, si ego rem aliquam possidere non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia asservatio ejus mihi molesta est; eam non potius integram relinquere, ut aliis usum præbere possit, quam eandem corrumpere? Etsi sæpe in bello res, quæ servari nequeunt, perdantur, ne hostem contra nos

ipsos instruant. Sic & lubenter aliis indulgendæ sunt res, quæ vocantur, innoxiæ utilitatis. De quibus *Cicero Offic.* I. *Omnia communia hominum videntur ea, quæ sunt generis ejusdem, quod ab Ennio positum in una re, transferri per multas potest.* Ut homo qui erranti comiter monstrat viam, Quasi lumen de suo lumine accendit, facit: Ut nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit. *Una enim ex re satis percipitur, ut quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuiq; vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, si quis velit; consilium fidele deliberanti dare: quæ sunt illis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem adferendum. Sed quoniam copia parva singulorum sunt, eorum autem, qui his egeant, infinita multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennij finem,* nihilominus illi luceat; *ut facultas sit, qua in nostros simus liberales. Idem Off.* 3. *erranti viam non monstrare Athenis exsecrationibus publicis sancitum est.* Ejusmodi rebus nemo est arcendus, nisi forte per immania scelera effecerit, ut merito pro intestabili sit habendus. Hinc *Plutarchus* libro *de invidia & odio* tradit: *eos quorum calumnia oppressus fuit Socrates, ut extreme malos ita oderunt, ita aversati sunt cives, ut neq; ignem eis accenderent, neq; interrogantibus responderent, neq; in balneo aqua uterentur eadem, sed qua illi lavissent, eam tanquam pollutam à ministro juberent effundi: donec illi impatientia odij sese suspenderunt.* Idem de Callicrate & Andronida tradit *Polybius in excerpt. Peirescianis* p. 142. Ita Athenis certorum criminum damnatis neq; ignis accendebatur, neq; cum illis convivium inibatur, aut communia sacra celebrabantur; uti ex *orat. Dinarchi contra Aristogitonem* constat. Add. *Sophocles Oedipo tyranno* v. 244. *seqq. Euripides Oreste* v. 46. & 513. Quando autem *Seneca de benefic.* l. 4. c. 29. ait: *quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abjecti, aut ignis accendendi facultatem?* non negat talia debere aliis libenter exhiberi; sed impudens & sordidum fore judicat, tam leve quid alteri velle imputare. Quanquam enim ista quandoq; plurimum prosunt; vilitas tamen sua, etiam ubi à tempore commendantur, quo minus in calendario scribantur, prohibet. Sicut apud *Terentium Andr.* dicitur: *Neutiquam officium liberi esse hominis puto, cum is nihil promereat, postulare id gratiæ adponi sibi.*

§. 4. Cæte-

§. 4. Cæterum ad illustranda isthæc munia humanitatis vulgaris facit illud *Plutarchi quæst. sympos.* l. VII. *quæst.* 4. ubi disputatur, quare antiqui Romani semper in mensa aliquid reliquerint, neq; lampades extinxerint. Ejus moris inter alias hæc ratio adfertur: *hunc morem condocefactioni ad humanitatem inservivisse. Nam neq; fas nobis est nutrimentum perdere, ubi affatim nos saturati sumus, neq; fontem obturare, aut occultare, quando aquæ satis bibimus, neq; signa navigationis itinerisvè abolere, postquam usi sumus ijs. Sed relinquenda ista sunt, ut aliis etiam post nos usui esse possint. Proinde indecorum etiam est, ob avaritiam,* διὰ μικρολογίαν, *lumen lucernæ, quando ejus usum porro nos non desideramus, extinguere; sed conservandum relinquendumvè est, si quis forte veniat, cui eo etiamnum ardente, & splendente sit opus. Quippe si fieri quiret, etiam visum atq; auditum, imo prudentiam quoq; & fortitudinem alijs utendam dare debebamus ipsi dormituri aut quieturi. Idem Quæst. Roman.* de eadem consuetudine: *An hic mos docet, neq; ignem, neq; aquam, neq; ullam rem necessariam, cujus copia nobis suppeditet, perdere nos debere, sed aliis relinquenda esse, quibus usus est ijs, ubi nos non amplius indigemus? Theocritus Idyll.* 26. Ἑρμᾶν φασὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι Εἴ κεν ὁδοῦ χατέοντ' ἀνήνηταί τις ὁδίτην. *Mercurium cœlicolarum maxime ajunt irasci, si quis via indigentem aversetur viatorem.* Sic apud *Lucianum in Prometheo*, hic deos invidiæ arguit, quod sibi ob ignem cum hominibus communicatum irati fuerint; cum tamen ille *nihilo fiat minor, si quis etiam cum alio communicet; neq; extinguatur, quia alius inde flammam transtulerit.* Quo spectat etiam scitum Pythagoræ apud *Diogenem Laërtium*: Φυτὸν ἥμερον μήτε φθείρειν, μήτε σίνεσθαι. *mitem arborem neq; corrumpendam, neq; violandam.* Ad hoc genus pertinet usus aquæ profluentis ad aquandum, aut lavandum. Etsi enim flumina possint esse publica, aut privata; tamen ut aqua profluens ad bibendum hauriendumq; cuilibet non hosti indulgeatur, ipsa humanitas præcipit. Ita enim sentire malumus, quam cum *Grotio* l. 2. c. 2. §. 12. dicere, *flumen quà flumen esse populi, quà aqua profluens dicitur, commune mansisse.* Minus quippe congrue videtur dici, eandem rem diverso respectu propriam & communem esse; quam, rei alicujus propriæ usum ex humanitatis lege omnibus patere debere. Illud autem velle imputare, quod & alias frustra perit, &

continuo fontium affluxu alitur, oppido quam sordidum est. *Ovidius: Quis vetet adposito lumen de lumine sumi, At q; cavum vastas in mare servet aquas?* Sic etiam interpretandum illud Latonæ ad rusticos Lycios apud *eundem metamorph.* VI. *Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aëra fecit; Nec tenues undas; ad publica munera veni.* Nam aquam fontesq; in proprietatem posse venire dubium non est. Inde aquam pro se & jumentis suis ab Idumæis pretio sese empturos Israelitæ promittunt. *Numer.* XX. 19. conf. 2. *Paralip.* XXXII. 3. Quanquam ubi aquarum ubertas est, profluentem aliàs undam cuivis, quod citra molestiam nostram fiat, concedere debeamus. Add. *Genes.* XXVI. 20. 21. 22. Expendi quoq; debet lex Solonis de aquis apud *Plutarch. Solone. Quia nec amnes perennes, neq; lacus, neq; fontes abunde suppeditant regioni, verum puteis manufactis utuntur fere, legem scripsit, ubi puteus publicus intra hippicum esset, eo uti ut esset jus: (hippicum spatium quatuor stadiorum erat:) ut privatam aquam pervestigarent, ubi majus intervenirct intervallum. Quod si fossa decem passius in altum depressa, aquam in suo non invenissent, tunc ut sumerent à vicino, & sex congiorum hydriam bis die implerent. Inopiæ enim subveniendum, non alendam existimabat ignaviam. Idem* libro *de vitando ære alieno, in princ. Plato in legibus vicinos aliena aqua participes fieri non sinit, nisi ubi domi solo usq; ad terram ceramititem seu argillam exhausto, aqua id sterile deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt.* Sed & alia hujus generis officia legibus civilibus sanciri non inusitatum est. vid. *Levit.* XIX. 9. 10. XXIII. 22. *Deuteron.* XXIV. 19. 20. 21. XXIII. 24. 25. *Josephus archaeol.* IV. 8. conf. *Matth.* XII. 1. *Plato de* LL. l. 8. *Peregrinus in ipso itinere si transeat solus, aut cum uno tantummodo, fructus non reponendos, si velit, hospitali cum gratia gustet.* Add. *Selden.* l. VI. c. 6. Huc quoq; pertinet illud *Phocylides.* Ἄστεγον εἰς οἶκον δέξαι, καὶ τυφλὸν ὁδήγει, Ναυηγοὺς οἴκτειρον, ἐπεὶ πλόος ἐστὶν ἄδηλος. χεῖρα πεσόντι δίδου, σῶσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα. Κτῆνος δ' ἢ ἐχθροῖο πέσῃ καθ' ὁδὸν, συνέγειρον. Πλαζόμενόν τε βροτὸν καὶ ἀλίτροπον οὐχ ὑπαλύξῃς. *Exulem in domum recipe, & cæcum duc. Naufragorum miserere, quoniam navigatio incerta est, Manum lapso porrige, virumq; derelictum serva. Quod si inimici jumentum in via ceciderit, colleva. Errantemq; hominem, marivè volutatum ne devites.* Add. l. 10. D. *de incendio, ruina.* §. 5.

§. 5. Huc quoq; à *Grotio* l. 2. c. 2. §. 13. refertur concessio innoxij transitus per nostras terras, fluminaq;, & partes maris, quæ in proprietatem venere, si qui ob justas causas eo uti velint; puta, si qui finibus suis expulsi alias sedes quærant, aut commercia expetant cum gente sëposita, aut quod sibi debetur, justo bello petant; vel etiam, si alio in loco versantes patriæ suæ periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Hæc res tamen accuratiore indiget discussione. Sane ubi pauci aliqui & inermes transire, suoq; sumtu victitare cupiant, quin transitus illis concedi debeat, dubitare non licet, ubi honestam aut necessariam ob causam eo velint uti. Quid autem de magnis exercitibus dicendum, non ita liquidum est; cum ex transitu isto justus nobis oriri metus possit, tum ab ipsis transeuntibus, tum ab iis, in quorum terras transitur. Equidem *Grotius d. l.* metu isto non obstante, transitum concedendum asserit, ob eam rationem; quod in divisione rerum, qua communio primæva abolita, & dominia rerum distincta fuerunt introducta, universi intelligantur sibi velut recepisse talem usum rei alienæ, qui indigentibus prodest, dominis non nocet: adeoq; talem usum, qui eo indigent, suo jure posse postulare. Quod si alicui isthæc ratio displiceat, simplicius dici posset: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere usum suæ rei innoxium; qui, ubi necessitas adegerit, etiam vi possit vindicari, siquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur. Quanquam prius ea venia sit placide petenda, neq; vi perrumpendum, antequam adpareat, ex sola inhumanitate, citra justam causam dominum soli eam denegatum ire. *Plutarch. Cimone*, cum Cimon exercitum per Corinthiorum fines duxisset, priusquam cives adpellasset, Lachartus eum incusavit; καὶ γὰρ θύραν κόψαντα ἀλλοτρίαν, οὐκ εἰσιέναι πρότερον, ἢ τὸν κύριον κελεῦσαι. *etiam qui januam alienam pulset, non prius intrare, quam dominus jusserit.* Sic & apud *Dictyn Cretensem* l. 2. recte Telephus incusat Græcos, quod cum amicos se venire ferrent, *nuncium adventus sui non præmiserint.*. Apud *Livium* l. 34. c. 52. Masanissa, *quum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas persequeretur; precario à Carthaginensibus iter per ipsorũ agrum petiit.* Additur, quod non solus metus ex multitudine transeuntiũ ortus ad negandum

ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id avertere in se, agrosq; suos pro alienis populandos objicere. Cum neq; Romanorum in se meritum sit, neq; Carthaginiensium injuria, ob quæ aut pro Romanis, aut adversus Pœnos sumant arma. Livius l. 21. c. 20. Sicuti & hoc in fœderibus expresse solet conveniri, ne hostibus nostris transitus concedatur. vid. fœdus Romanorum cum Antiocho apud *Livium* l. 38. c. 38. *ab initio.* Neq; tollitur difficultas, si quis dicat; transitum esse dandum, ubi justo bello alter petatur; negandum, si injustum ei fiat bellum. Nam neq; ista dijudicatio semper est satis expedita; & temerarium habetur, ultro se duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem suam facere. Accedit, quod concesso transitu in nostris terris belli sedes possit constitui. Quid enim, si alter hosti suo, dum adhuc in nostra est ditione, occurrat, eumq; sistat? Quod quomodo vitio illi sit vertendum, non video; cum nequaquam teneatur eundem intra suos fines recipere, ut nos istius exercitu levemur. Tutissimum igitur fuerit, ubi citra magnum nostrum incommodum fieri possit, transitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipsi eam per causam gravi bello simus implicandi, patientiam nostram alteri obtentu necessitudinis facile excusabimus. Notatu quoq; dignum est, quod refert *Plutarchus Lysandro*; Thebani eo tempore, quo Athenæ à XXX. tyrannis tenebantur, legem sciverunt: ἄν τις Ἀθήναζε διὰ τῆς Βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὅπλα κομίζῃ, μήτε ὁρᾶν τινὰ Θηβαίων, μήτε ἀκούειν. *si quis Athenas ferret per Bœotiam in tyrannos arma, neminem id neq; videre, neq; audire Thebanorum. Zieglerus ad Grot.* d. l. itidem negat, naturaliter jus alicui competere eundi per terras alterius, nisi pacto id sibi quæsiverit; uti nemini est iter per fundum privati, nisi ea servitus ipsi sit constituta. Multoq; magis, si sit causa probabilis metus. Sic inter privatos jus tibi esse poterit ambulandi per prædium urbanum Titij; sed si tu frequenter iveris cum flammis, & faculis, ut periculum sit, ne damnum inferatur prædio Titij, jus quidem tuum metu Titij non tollitur, sed poterit tamē prohibere Titius, ne ita eas cum flam̄is & faculis, & tunc tollitur jus taliter eundi. Ubi tamen notandum, in nostra quæstione iter aut transitum non accipi pro perpetua aliqua servitute, sed pro momentaneo duntaxat rei alienæ usu, ad quem arripiendum in-

gens nos utilitas, aut necessitas adigit, cui non ultro velificari alterum, inhumanum erat. Exempla parum ad isthanc quæstionem definiendam facere possunt. Nam fere prout cujusq; vires fuerunt, ita modeste aut fidenter transitum postulavit, aut eundem postulanti annuit vel abnuit. Apud *Plutarchum Agesilao*, cum ab eo Tralles (in *apophth. Lacon. ap. eund.* legitur *Troades*) transitus mercedem poscerent C. talenta, & totidem mulieres, eos ludens ait: *Quin ergo statim adfuerunt accepturi ea? Ita processit, illosq; signis collatis fudit, & multos occidit. Iisdem cum mandatis misit ad regem Macedonum legatos, qui cum responderet; deliberare se velle; Deliberet ergo, inquit, nos interim transgrediemur. Hujus admiratus, & pavens rex audaciam, pacate petivit, ut transiret.* Præcipue heic allegari solet exemplum Israelitarum, transitum per Idumæam petentium hisce legibus; ut via regia ambulent, in prata cultosq; agros non evagentur, utq; præsentem pecuniam offerant, si qua re opus habuerint. Heic cum Idumæi armis transitum arcere instituerent, vi sibi hautquidquam perrumpendum judicavere, sed longo flexu istorum fines circumiverunt. Et cum tandem exigua particula fines eorundem perstringerent, non minus innoxium fecere transitum, utut idem antea fuisset satis inhumaniter denegatus. vid. *Deuter.* II. 1. 2. 3. 4. *Numer.* XX. 14. Iidem cum à rege Amorrhæorum Sihone innoxium peterent transitum, isq; non solum hunc abnuisset, sed & armatus illis occurreret, extra fines suæ ditionis, ut videtur, adeoq; ultro eosdem lacesseret, victus non tam ob negatum iter, quam illatum temere bellum pœnas dedit. Nam alias nimis durum videbatur, non exhibitum humanitatis officium excidio gentis ulcisci; cum Amorrhæi isti utiq; extra terram promissionis fuerint, cujus incolas Deus peculiari ex judicio internecioni destinaverat. Neq; sufficit, quod aliqui dicunt; *justas conditiones offerentem non repellere, sed de illis in effectum deducendis tractare debuisse, qui metum suum justum haberi vellent. Nunc abrupta pacis commercia animum à jure & æquitate alienum satis monstrasse.* Communi quippe mortalium jure læsa solius humanitatis lex ultima exempla non meretur.

§. 6. Ad res innoxiæ utilitatis, quæ cuivis libenter indulgeri debent, à *Grotio* d. l. quoq; refertur, mercibus per terras nostras transitum conce-

concedere. Ubi hunc *Zieglerus* contradictionis arguit, dum §.13. dixit, quo minus gens quæq; cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus esse: & tamen d. *cap.* §. *ult.* concedit, pactum iniri posse cum gente seposita, ut sibi soli certi generis merces, alibi non nascentes, vendat. Ubi sane vi hujus pacti impediuntur alij, quo minus cum ista gente commercia exerceant. Quanquam *Grotius* excusari possit, si priori ipsius loco intelligamus impedimentum, quod cum violentia conjunctum est. De cætero tamen ista res non ita ad liquidum deducta est. Sane enim non videtur lex humanitatis nos obligare ad concedendum transitum aliis mercibus, quam quæ ad vitam aliorum sunt necessariæ. Sed qui ejusmodi adportant merces, quæ ad luxum instruendum faciunt, aut ex quarum tractatione non tam vitæ subsidia, quam lucrum exuberans, & alimenta avaritiæ quæruntur, non video, quo jure velut debitum sibi per nostras terras transitum prætendant. Equidem fateor vix probabilem inveniri posse prætextum, ut quis negare velit iter navibus inermibus per apertum mare, ditioni nostræ subjectum, ad tertium pacatum tendentibus. Quo etiam potissimum spectant testimonia autorum, quæ magno numero heic adduci solent. Sed ut merces sistantur in terra nostra, in freto, aut flumine, non citra rationem fieri potest. Nam præterquam quod frequens commeatio peregrinorum nostræ civitati quandoq; noxia, aut suspecta esse queat; quid impedit, quo minus nostri cives id lucrum vindicent, quod peregrini transeuntes capiunt? Quippe cum illis utiq; magis favere possimus, quam hisce. Et quanquam damno proprie dicto non afficiamur, si istis mercibus etiam gratis transitum concedamus; neq; injuria nobis fiat, dum intercipitur lucrum, quod itidem nobis patebat: tamen cum ne tertius quidem ille jus habeat nos ab isto lucro excludendi, quare non proximi nobismet ipsi simus, & lucrum illud in nos avertamus? Id quod fieri potest, si merces istæ non nisi interventu nostrorum civium inter duos populos, quibus nos interjecti sumus, commeent. Ac sane nisi hæc ratio admittatur, non video, quomodo excusari possint stapulæ, quam vocant, & alia jura, quibus merces sistuntur, & ad certum forum trahuntur, atq; exteris non immediate inter se, sed interventu civium commercia exercere conceditur.

§. 7. Ex dictis quoq; dependere videtur quæstio; an lex humanitatis concedat exigere vectigalia ex transeuntibus mercibus terra, amnibus, aut fretis, nostræ ditioni subjectis? Nam non nisi pretio vendere licentiam, quam ista lex quibusvis indulgeri jubeat, oppido quam inhumanum videtur. Equidem cur ex mercibus, quæ terrestri itinere transvehuntur, aliquid vectigalis possit exigi, ratio in aprico est. Nam & agris per oneraria plaustra quandoq; detrimentum infertur, & sumtu opus est ad vias muniendas, ac dominus territorii securitatem transeuntibus præstat. Ubi autem pontes sunt struendi, manifesta est vectigalis pro recuperandis impensis æquitas. Sicut & contra qui ejusmodi vectigal exigunt, utiq; ad conservandos ac reparandos pontes tenentur. Favorabilia quoq; sunt vectigalia, ubi per industriam difficultas terrestrium itinerum velut in compendium fuit missa. Sicut hodie multis in locis fossæ sunt depressæ ad commoditatem tam viatorum quam mercium. Sic si quis quondam perfosso Isthmo Jonium, & Ægæum mare conjunxisset, à lubentibus sane vectigal modicum potuisset exigere, dum brevi, & secura via liceret defungi. Quanquam & citra ejusmodi fossam pronunciet *Strabo* l. VIII. *Asiaticis, Italicisq; mercatoribus gratissimum fuisse, omisso ad Maleam cursu, Corinthum divertere, advectis eo mercibus: ubi & importatarum, & exportatarum è Peloponeso rerum vectigalia pendi contingebat.* Alij adjungunt, multitudine transeuntium annonam reddi cariorem. His rationibus circa æquitatem vectigalis terrestris accedit & hæc; quod civitas modicam saltem recognitionem possit exigere à mercibus peregrinorum eo nomine, quia patitur eos per suam ditionem immediate à tertio populo merces istas petere, ex quibus, erecta stapula, cives sui poterant lucrum capere. Circa vectigalia in fluminibus exigi solita id quoq; addi potest, cum illa arrosionibus & inundationibus vicinos agros sæpe non mediocriter infestent, sæpe quoq; aggeribus sint coercenda; non inique velut in solatium istorum damnorum modici quid solvi ab iis, qui ex fluminibus citra detrimentum lucrum capiunt. Equidem in *Capitul. Caroli* telonium in fluminibus vetatur exigi, *in quibus nullum adjutorium præstatur itinerantibus*; (add. *lex Longobardorum* l. 3. *tit.* 1. *leg.* 21.) Sed id constitutum videtur in favorem civium ejusdem reip. Quod ad exteros

ad exteros quoq; extendi non est necessarium. Circa æquitatem vectigalium, quæ in fretis exiguntur, difficilior est inspectio. Equidem id dubium non habet, quin eo nomine exigi queat, quod sumtibus à domino factis respondeat, ubi signa sunt constituenda, notandis brevibus, aut scopulis, aut ubi ignes alendi, dirigendo navium nocturno cursui, aut ubi mare à piratis purgandum. Sed eorum, quæ præter hasce causas capiuntur, titulum tueri non ita in proclivi est; cum utiq; transitus navium inermium plane sit res innoxiæ utilitatis. Nisi quod heic non adeo absurde dici videtur; nemini vitio vertendum, si commoditate suæ ditionis rite utatur, & uti alii ex terris, ita ipse ex aquis suis proventum quærat. Et cum, qui alienum territorium intrat, temporarius fiat subditus, posse naves exterorum, per nostrum fretum transeuntes, adigi, ut nostris civibus primum emendi copiam faciant. Id si ipsis remittatur, eo nomine modici aliquid posse exigi. Et quanquam stapula in freto isto institui non possit, quod illi, ad quos profectio instituitur, navigandi usum non habeant, neq; nostris civibus facultas sit suis navibus istorum merces in fretum adportandi; non invideri, tamen nobis debere si in portiunculam aliquam lucri admittamur, quod compendiosam aliorum per nostras aquas navigationem non impediamus. Fatendum tamen est, cum ejusmodi vectigal maritimum nescio qua ratione longe odiosius sit, quam quod pro terrestri transitu exigitur, id moderate, & citra avaritiam tractandum; & facile unum vel alterum tales afferre rationes posse, unde se ab isto vectigali exemtum prætendat. Puta, si istius terræ supra & infra fretum attingant; aut si ab ejusdem usu omnia ipsius cum exteris commercia, & ex hisce salus prope reip. suæ dependeat. Ubi sane iniquum fuerit, istum propter innoxium usum itineris maritimi ad conditionem fere tributariam redigi: nec facile quis eundem reprehenderit, si sub odioso ejusmodi prætextu alterum duriter sibi incumbentem, quovis momo amoliri conetur. Neq; eidem præjudicium adferre potest, quod in illud vectigal aliæ quoq; nationes consenserint, quarum salus usui istius freti, non ita est implicita; quibusq; adeo facile est, domino freti particulam aliquam exundantis lucri non invidere. Sicuti dispar longe conditio est ejus, qui per fundum meum iter petit, quod citra istud

ab aliorum hominum consortiis velut in solitudine separatus degat, siniq; agri fructus exportare nequeat; & qui compendii duntaxat sui causa alieno prædio servitutem imponere vult. Neq; sat accurate illi, qui omnem hanc rem ex pactis conventis dijudicandam censent. Nam nihilominus inquiri adhuc potest, quæ ratio fuerit istorum pactorum initorum; & an dominus freti tamdiu aliis transitum negare potuerit, quousq; isti in talia cum ipso pacta descenderent. Etsi ubi pactum, vitio naturaliter firmitatem ipsi detrahente carens, sit initum, utiq; ipso standum fuerit; sic ut neq; transeuntes vectigal, in quod consenserunt, denegare, neq; dominus freti illud intendere pro lubitu queat. Add. *Bœclerus* ad *Grotij* l. 2. c. 2. §. 14. Apud *Nicephorum Gregoram* l. IV. memoratur; Sultanum Ægypti ab Imp. Constantinopolitano stipulatum, ut Ægyptiis mercatoribus fretum Thracicum liceret trajicere. Quæ res, cum initio parvi momenti videretur, concessa fuit. Sed cum progressu temporis constitisset, qualis & quanta esset; jam prohiberi non potuit, consuetudine confirmata atq; inveterata. Quod si autem quis populus ad alteram freti ripam terras possideat, ita ut vel fretum utriq; sit commune, vel utriusq; ditionis confinia in eodem medio sint; etiamsi forte alter ex pacto, aut concessione solus à reliquis transeuntibus vectigal exigat, iste tamen nullo modo vectigali erit obnoxius; quippe cum in suo pelago naviget.

§. 8. Ad res innoxiæ utilitatis, quæq; adeo cuivis sint præstandæ, refertur quoq; à *Grotio* l. 2. c. 2. §. 15. ut liceat prætervehentibus ad littus paulisper accedere, ibiq; morari, valetudinis, aquandi, aut alia justa de causa. Hinc apud *Maronem* l. *Æneid. Quod genus hoc hominum? quavè hac tam barbara morem Permittit patria? hospitio prohibemur arena. Bella cient, primaq; vetant consistere terra. Si genus humanum, & mortalia temnitis arma; At sperate Deos memores fandi, atq; nefandi.* Ubi tamen observandum, quod præmiserat; *Non nos aut ferro Lybicos populare penates Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas.* Quo ipso ostenditur, ejus qui admitti petit, iter debere innoxium esse, & ex quo accolis litoris nullum periculum, aut ejusdem probabilis metus creetur. Hinc cordate Dido: *Res dura, & regni novitas me talia cogunt Moliri, & late fines custode tueri.* Scilicet constare prius oportet, hostis an ami-

an amicus quis adveniat; simulq; quam faciem ipsa classis, aut quæ in terram exscendere vult manus præ se ferat. Nec minus, an à contagiosis morbis immunes sint advenæ. Horum postquam nihil obstiterit, uti innoxium accessum denegare summa inhumanitas foret; ita isthoc concesso consequens fuerit id quoq; indulgere, ut liceat tugurium momentaneum in litore ponere; quippe quo litus non redditur deterius, neq; nostro ad idem juri quidquam decedit. Nam id rationis est, ne quis permanens ædificium in litore extruat citra concessionem summi imperantis, præsertim ubi id cum aliorum incommodo fiat. vid. l. 50 D. *de adq. rer. dom.* Neq; sequitur; quia circa accessionem ad litora & portus inter aliquas gentes existunt pacta, ideo isthoc officium jure naturali non deberi. Cum multa, quæ ex virtute quapiam, imperfectam duntaxat obligationem pariente, debentur, legibus civilibus, & pactis sanciri frequentissimum sit. Præterquam, quod nostra assertio potissimum de eo casu agat, quando quis contra suam intentionem per vim majorem litoribus alienis adpulerit; pacta autem, quæ inter gentes heic iniri solent, de continuo accessu disponant. Unde etiam pro hocce quidem modicum aliquod tributum exigi nihil prohibet. In isto autem casu tam leve alienæ calamitatis solatium imputare velle, valde sordidum fuerit. In fœdere tamen inter Romanos & Carthaginienses apud *Polybium* l. 3. ita conventum fuit: *ne naviganto Romani Romanorumvè socii ultra pulcrum promontorium: extra quam si tempestatis aut hostium vi fuerint compulsi. Si quis vi delatus fuerit, emendi aut accipiendi quidquam, præter necessaria reficiendis navibus & sacris faciendis, jus ei ne esto. Intra diem quintum qui navem adplicuerint abeunto.* In altero fœdere ita habetur: *In Sardinia & Africa neq; negotiator quisquam Romanorum, neq; urbem condito: nevè eo adpellito, nisi commeatus accipiendi gratia, vel naves reficiendi. Si tempestas detulerit, intra dies quinq; excedito.*

§. 9. Inter officia quoq; humanitatis refertur peregrinos admittere, ut & viatores tecto hospitioq; comiter excipere. Qua quidem re non pauci antiquorum fere ad ambitionem usq; sese jactarunt: sicuti iidem judicabant, sanctissimum aliquod necessitudinis & amicitiæ jus ex hospitio oriri. *Aristoteles magn. moral.* l. 2. c. 11. βεβαιοτάτη δ' ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλιῶν ἡ ξενική. οὐ γάρ ἐστιν οὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινὸν, ὑπὲρ οὗ ἀμφισβητοῦσιν.

οἷον ἐν

οἷον ἐν τοῖς πολίταις. *Amicitiarum hospitalis validissima videtur. Neq; enim ullus est, de quo ambigatur, communis finis, ut inter cives.* De humanitate Indorum adversus peregrinos vid. *Diodorus Siculus* l.2. c.42. *Ælianus* V. H. l.IV.c. I. hanc legem Lucanorum recitat: *Si sub occasum solis venerit peregrinus, volueritq; sub tectum alicujus divertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & pœnas luat inhospitalitatis. Philo Judæus de vita Mosis, hospitibus eadem, quæ supplicibus jura deberi* tradit. Ut tamen isthoc officij jure naturali debeatur, requiritur, ut alteri honesta sit, aut necessaria causa, quare à domo suo absit. Tum ut ipse probus sit, & unde domui nostræ nullum periculum, aut dedecus immineat. Præterea, ut pretio hospitium conducere nequeat. Inde major quondam istius humanitatis necessitas, ubi publica diversoria nondum in usu erant, aut vilia viroq; honesto indecora habebantur; quam hodie in plerisq; Europæ partibus, ubi & ad usum, & splendorem ista passim instructa reperiuntur. Enimvero etsi passim inhospitalitatem, tanquam certum specimen barbaræ inhumanitatis, traduci videas; dubium tamen moveri potest circa illos potissimum, qui curiositatis duntaxat causa alienas regiones adeunt, an istis ipso naturali jure admissio debeatur. Sane Spartanis, ut peregrinos sua civitate arcerent, hæc sufficere ratio judicabatur; ne patrij mores illorum conversatione corrumperentur, aut evilescerent. Cui tamen aliqui reponunt; non omnia meliora, quæ apud nos, aut deteriora, quæ apud exteros usu recepta sunt. Si quid melius apud hos inveniatur, absurdum fore, ideo id adspernari, quod peregrinum sit. Canum esse, etiam vilissimos vernarum adulari, alienos, utut præstantissimos viros, allatrare. Nescio quid horridi, & inculti istis adhærere, qui nunquam patriis sedibus pedem extulerunt. Sic & apud *Livium* l.41. c.24. decretum Achæorum, quo finibus suis interdixerant Macedonibus, *exsecrabilis velut desertio juris humani* vocatur. Heic igitur certum videtur, si nostri cives peregrinantes ab aliqua natione comiter recipiantur, parem humanitatem eidem nos honeste denegare non posse. Sicut contra, qui nostros arcent, sui ut à nobis recipiantur impudenter postulant. Verum si aliqua gens exteros adire non curet, non adparet, quo jure ipsa teneatur admittere illos, qui citra necessariam, ac gravem causam

vem causam ad eam accedunt. Sicut etiam nemo credit, qui in ædibus aut hortis suis rari quidpiam possidet, se ulla obligatione ad quosvis ejus spectatores admittendos adstringi; sed admissis isthoc velut indebitum officium imputari moris est. Præsertim cum facile aliqua suspicio accedere possit, quare nimis curiosos rerum nostrarum arbitratores procul habendos judicemus. Inde multis suam sententiam non adprobat *Franciscus à Victoria relect. 5. sect. 3.* ubi agit de idoneis titulis, ex quibus Hispani Indos debellare potuerint; dum primum titulum facit naturalem societatem & communicationem; circa quam istiusmodi format propositiones. 1. *Hispanos habere jus peregrinandi in illas provincias, & illic degendi, sine tamen aliquo nocumento barbarorum, nec posse ab illis prohiberi.* Ubi reponitur, illam naturalem communicationem non prohibere, quo minus super usu rerum suarum aliis communicando dominus statuere queat. Deinde crudum valde videri, ita indefinite velle aliis dare jus apud nos peregrinandi, & degendi, non considerato, quo numero, aut quo fine isti veniant; item innoxie transeuntes, regionem alienam lustrantes, ad modicum duntaxat tempus morari, an vero perpetuo velut suo jure apud nos velint degere. Ejusmodi hospitia qui aliis velit assignare, merito tanquam asperum nimis metatorem repudiandum. 2. *Licere Hispanis negociari apud illos, nec vel hos, vel illos à principibus suis posse prohiberi.* Heic, qui moderatius sibi philosophari videntur, nondum possunt dispicere talem negotiandi licentiam, quam in subjectis suis principes, si usus reip. postulaverit, restringere nequeant: multo minus talem, quæ exteros quoq; nobis invitis & reluctantibus obtrudat. 3. *Si quæ sint apud barbaros communia tam civibus quam hospitibus, non licere barbaris prohibere Hispanos a communicatione, & participatione illorum, v. g. si licet alijs peregrinis effodere aurum, etiam Hispanis licere.* Quo loco aliqui considerandum judicant, an tale quid aliis fuerit permissum tanquam ex debito, an velut ex gratia. Nam circa ea, quæ nemini perfecte debeo, liberali sane magis adversus unum, quam alterum esse mihi licere. Deinde an illi, qui post accedunt, parem modestiam sint adhibituri cum prioribus, qui citra nostrum incommodum re quapiam usi fuerunt; nec alium sibi finem, quam isti, habeant propositum. Si uni vel alteri

vicinorum meorum concesserim facultatem quoties velit hortum intrandi, & fructus modice decerpendi, ubi alius post irruperit, qui arbores confringere, & in ipso horto, me expulso, hospitium figere instituat, puto ostium mihi claudere fas erit. Sed super hac controversia alij viderint. Plerisq; tutissimum videtur dicere; cuilibet civitati ex usu suo licere statuere super admissione exterorum, qui ex causis necessariis, aut commiserationem merentibus non accedunt. Nam legatorum admissio ex peculiaribus fundamentis deducitur. Add. *Ziegler ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 23. Admissos tamen semel hospites & peregrinos sine probabili causa ejicere inhumanitate & contumelia non vacat. vid. *Livius* l. 2. c. 37. 38. Quin & quod probabilis istos expellendi causa fames sit, civitatem urgens, *Ambrosius de Offic.* l. 3. c. 7. & cum eo *Grotius* d. l. §. 19. negat. Id quod hactenus admittimus, si adsint media, quantumvis paulo duriora, ad istos simul cum civibus conservandos; siq; iidem nobis quondam utiles fuerint, aut deinceps esse possint. Nam de hisce proprie loquitur *Ambrosius*. Verum si peregrinis nulla obligatione teneamur, neq; iis statim, ubi à nobis sint expulsi, pereundum fuerit; non adparet, quare cives in illorum gratiam cum angustiis annonæ conflictari debeant. vid. *Sueton. Augusto.* c. 42. & *Bœcler.* ad d. l. *Grotij.*

§. 10. In hanc quoq; officiorum classem à *Grotio* l. 2. c. 2. §. 16. 17. refertur, concessio perpetuæ habitationis exteris, qui sedibus suis expulsi receptum quærunt. Quibus tamen necessum sit, imperium in illis locis jam constitutum agnoscere, atq; ita se componere, ne factionibus, & seditionibus præbeatur materia. Sicuti & inter pacis leges ab Ænea hæc dicitur: *Socer arma Latinus habeto, Imperium solenne socer.* apud *Virgil. Æneid.* 12. Enimvero humanitas quidem est, paucos quosdam, sedibus suis non sceleris causa expulsos, recipere; præsertim si industria, aut opibus polleant, nec sacra nostra, aut instituta sint turbaturi. Sicuti etiam multas civitates immensum crevisse cernimus, quod peregrinos, & exteros lubenter receperint: alias contra, quæ hos aversati sunt, ad modicam conditionem redactas. Sed quod magna aliqua multitudo, armata cumprimis & bellicosa, velut ex debito recipienda sit, nemo temere asseruerit; cum præsertim vix fieri possit, ut ve-

ut veteribus incolis ab istis periculum non immineat. Ergo quantum heic indulgendum sit, quælibet civitas ex usu suo constituet. Cui antea probe expendendum, an expediat numerum incolarum vehementer augeri; an ea sit agri nostri fertilitas, ut commode omnes possit alere; an nimis anguste simus habituri, istis receptis; solers an ignava sit turba, quæ recipi petit; an ita advenæ isti possint distribui & locari, ut civitati nullum ex iis periculum oriatur. Sane ubi & isti miseratione digni sunt, & civitatis nostræ rationes non repugnaverint, humanum fuerit, in tales beneficium non nimis onerosum, nec nobis pœnitendum conferre. Alias merito ita temperatur misericordia, ne mox nos aliis evadamus ipsi miserabiles. Cum porro quicquid à nobis in tales fuerit collatum, id beneficij loco ipsis imputare possimus: inde consequitur, ut non ipsi, quæ placuerint, sibi rapere, aut si quid forte vacui loci apud nos jacuerit, velut jure suo occupare possint, sed quæ nos assignaverimus, iis contenti esse debeant. Add. *Bœcler. ad d. l. Grotij.* Ad quæ illustranda isthæc exempla facere possunt. Apud *Virgil.* Æneid. XI. Latinus Trojanis hanc conditionem offert: *Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni, Aurunci, Rutuliq́; colunt, & vomere duros Exercent colles, atq́; horum asperrima pascunt. Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis Cedat amicitiæ Teucrorum.* Ubi *Servius* ex Catonis originibus annotat, eum agrum habuisse jugera DCC. Sed ne videretur de alieno fuisse liberalis, monet, circa verba illa; *Aurunci Rutuliq́; serunt,* è superioribus subaudiendum esse *mihi.* Illum enim agrum Auruncos & Rutulos habuisse tanquam stipendiarium, aut ei colendo quasi regi operas dedisse. Idem factum prolixius memoratur à *Dionysio Halicarn.* l. 1. Trojanos, cum ex certis ominibus cognovissent, illam sibi fatis destinatam sedem, statim venia non impetrata novam urbem moliri cœpisse, atq; non citra rusticorum indignationem, ferrum, ligna, instrumentumq; rusticum abstulisse. Qua re commotum Latinum in advenas istos cum exercitu movisse, expostulantem prius cum Ænea: cur, cum licuisset ei quæcunq; petiisset moderata, amice à lubentibus incolis impetrare, ea violato jure gentium, (*παρελθὼν τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων δικαίων*) turpius quam honestius per vim sibi usurpare maluisset? Quæ jure agnoscens Æneas reprehendi, priora facta

ut condonentur rogat, multis se officiis id pensaturum pollicetur, suamq; operam contra hostes offert. Inde Trojanis Aborigines agrum dedere; illi hisce in bello contra Rutulos suppetias tulerunt. Apud *Florum* l.3.c.3. Cimbri à senatu Romano petunt: *ut Martius populus aliquid sibi terræ daret, velut stipendium: cæterum, ut vellet, manibus atq; armis suis uteretur. Sed quas daret terras populus, agrarijs legibus intra se dimicaturus?* Aliena porro condonari citra injuriam qui poterant? Tam validum autem populum ultro recipere intutum videbatur iis, queis tam multa erant, quæ cupiditatem egenorum stimulare possent. Apud *Cæsarem* de B. G. l. 4. Tencteri & Usipetes jactabant: *venisse invitos, ejectos domo: si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint.* Quibus reponebat Cæsar; *haut verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare, neq; ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præsertim multitudini sine injuria possint.* Etsi alia adhuc subesset causa, quare istos hospites nimis vicinos sibi nollet Cæsar. Apud *Tacitum* A. XIII. 55. Ansibarij sedis inopes, cum agros insedissent trans Rhenum sitos, usibus Romanorum sepositos, non adeo absurde dicebant: *Quotam partem campi jacere, in quam pecora & armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sane receptus gregibus inter hominum famem: modo ne vastitatem & solitudinem mallent, quam amicos populos. Sicut cælum dijs, ita terras generi mortalium datas; quæq; vacuæ, eas publicas esse.* Quibus utiq; molliora erant respondenda, quam quæ regerebat Avitus, intolerabilem sane superbiam redolentia: *patienda meliorum imperia. Id Dijs, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neq; alios judices quam seipsos paterentur.* Imperator Probus *centum millia Bastarnarum in solo Romano constituit, qui omnes fidem servaverunt. Sed cum & ex alijs gentibus plerosq; pariter transtulisset, id est, ex Gepidis, Gautunnis, & Vandalis, illi omnes fidem fregerunt, & occupato bellis tyrannicis Probo, per totum pene orbem pedibus & navigando vagati sunt, nec parum molestiæ Romanæ gloriæ intulerunt. Flav. Vopiscus in Probo.* Sic apud *Ammianum Marcellinum* l. 31. Gothi metu Hunnorum, desertis suis sedibus, à Valente petunt, ut cis Istrum in Thracia sibi locus daretur, polliciti, se quiete victuros, &

daturos

daturos, si res flagitaret, auxilia. Mox alij quoq; barbari accessere, idem petentes, queis & ipsis Valens annuit, sperans inde militem sine magno sumtu lecturum. Quod ipsi tamen mox exitio vertit: uti prolixius d.l. memoratur.

§. II. Sub isto quoq; officiorum genere comprehendit *Grotius* d.l.§.18.19. quod quisq; debeat alteri concedere, ut ea sibi comparet pretio, opera, permutatione, aliovè contractu licito, quæ vitam hancce commodiore adparatu instruunt: idq; non impediat vel lege lata, vel illicita aliqua conspiratione, aut monopolio. Præterquam enim quod in omnes populos ex commerciis insignis redundet utilitas, quippe quæ velut parsimoniam telluris, non ubiq; in omnia æque feracis, supplent; inhumanum valde esse, terrigenam velle invidere alteri usum eorum bonorum, quæ communis omnium parens profudit, ubi per id nostrum jus, quod ad ista peculiariter quæsivimus, non redditur deterius. Hinc apud *Plutarch. Pericle,* cum Athenienses Megarensibus interdixissent omnibus emporiis & portubus suis, isti queruntur id fieri *παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, præter jus gentium.* Quanquam isthæc assertio multas admittat restrictiones. Nam ut cum aliis communicemus res supervacuas vitæ humanæ, aut voluptarias, nullo videmur jure obstringi. Et si nobis ipsis rerum penuria metuatur, recte nobis solis istas servamus. Unde si Josephus perspexisset, non superesse frumentum Ægyptiis tolerandæ septem annorum fami, recte potuisset vetare, ne ad exteros id exportaretur. Sicut & apud Athenienses capitis pœna sancitum erat, ne quis civis Atheniensis frumentum alio, quam Athenas divendendum veheret. *Lycurgus orat. contra Leocratem.* Præterea si nostris terris insigne lucrum decedat, aut, indirecte licet, aliquod malum possit inde conciliari; recte alios abs commerciis ejusmodi rerum excludimus, quæ absolute ad vitam agendam non sunt necessariæ. v.g. Cum alicubi pulcerrimi equi proveniant, nihil impedit, quo minus edicto prohiberi possit, ne exportentur, qui ad genus faciendum sunt idonei. Isti enim regioni decus atq; emolumentum peculiare erat periturum, si passim similes equi nascerentur. Et luxuriæ potius, quã necessitati isti inserviunt. Apud *Livium* l. 43. c. 5. *legatis* Gallorum petentibus datum, *ut denorum equorum iis commercium esset,*

educendiq́ ex Italia, potestas fieret. Sic in *tit. C. quares exportari non debeant*, ſub capitali pœna vetatur, ne quis vinum, & oleum, itemq́; arma omnis generis ad barbaros exportet. Prioris ratio erat, ne illi hiſce illecebris moti imperium Romanum invaderent. Sane enim apud *Livium* l. 5. c. 33. Aruns Cluſinus, ut in Italiam Gallos alliceret, *vinum ad eos advexiſſe* ſcribitur. Add. *Numer.* XIII. 14. *Judith.* X. 20. Deniq; non prohibetur civitas, quo minus circa exportationem mercium plus faveat civibus, quam exteris; puta, ut majus vectigal ab his, quam ab illis exigat; aut ut iidem habeant jus προωνήσεως, ſeu præ exteris ad emendum admittantur.

§. 12. Verum ut quis ad alterius res emendas teneatur, id nullo jure conſtitui tradit *Grotius* d. l. §. 20. Cum naturaliter cuiq; liberum ſit, quid adquirere velit, aut non; ac nemini probabilis querendi cauſa præbeatur, ſi alter rebus ipſius æquo animo careat. Inde & olim & nunc multis in locis vetitum deprehendimus, ne certum genus mercium importetur; idq́; vel quia inde damnum aliquod civitati poſſit oriri, vel ut noſtrorum hominum induſtria excitetur, nevè opes noſtræ ad exteros migrent. *Plato* l. 8. *de LL. Thus cateraq́ hujusmodi, quæ diis incenduntur, peregrinaq́ ſunt, purpuram ſimiliter & colores alios, qui à regione non producuntur, omnia deniq́ peregrina, niſi neceſſaria ſint, nemo adducat: nec rurſus aliquid, quod regioni neceſſarium ſit, exportet. Cæſar de B. Gall.* l. 2. de Nerviis tradit: *Nullum aditum ad eos eſſe mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumq́ rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relangueſcere animos, eorumq́ remitti virtutem exiſtimarent. Idem* l. 4. de Suevis: *jumentis importatis non utuntur. Vinum ad ſe omnino importari non ſinunt; quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atq́ effeminari arbitrentur.* Inde ſine dubio falſum eſt, quod diſputat *Franc.* à *Victoria*: *jure gentium fas eſſe cuiq́ negotiari in alienis provinciis, importando merces, quibus ibi carent, & exportando aurum & argentum, merces q́ alias, quibus illi abundant.* Atqui ſi ego domeſticis copiis ſim contentus, qua fronte quis alienas mihi invito obtruſerit? Nam quod alicubi v. g. quilibet paterfamilias certam ſalis menſuram in ſingulos annos emere cogitur, id oritur ex poteſtate illa, quæ principi in cives competit; & habet iſta emendi neceſſitas aliquod inſtar tributi.

Sicuti

Sicuti etiam per summum imperium civibus injungi potest, ut si quid ultro velint emere, non nisi abs certo aliquo emant. Qualia, ubi usus reip. admiserit, non inique in civitatibus sanciri possunt. Sicuti & hoc sat frequenter subditis injungitur, ut in tempore frumentum, & alias res necessarias etiam in locis remotis coemant; quando penuria, imminente præcipue obsidione, metuitur, aut ut eo laxior sit annona. Verum ut alterũ, in quem mihi non est imperiũ, ad merces meas emendas cogere instituam, id vero nulla ratio admiserit. Quo jure enim ego in alterius, mihi non obnoxij, crumenam tantum mihi arrogem autoritatis, ut ipsi præscribere sustineam, quid, & in quæ erogare, & unde necessitati aut voluptati suæ consulere debeat. Neq; libertas alterius ideo minuitur, quia meo inde lucro aliquid decedit. Aut si omnino volebam alterum commodis meis velificari, mutuis id officiis mereri debebam. Id tamen inhumanum fuerit, & iniquum, impedire aliquem, qui res quibus abundat, apud volentes distrahere vult, quo minus necessaria, quibus caret, inde sibi comparare queat. Add. *Bœcler. ad d. l. Grotij.*

§. 13 Ejusmodi offiij genus quoq; habetur, licentiam facere exteris, vicinis præsertim, apud nos matrimonia ambiendi, & contrahendi, ubi istis apud se copia fœminarum defuerit. Puta, si populus virorum aliunde expulsus alibi consederit, aut cœtus virorum novam condere civitatem velit. Nam sine fœmina ætatem agere repugnat naturæ saltem plerorumq; virorum; quippe cum cœlibatus, ubi vires corporis sunt integræ, non nisi excellentibus animabus conveniat, & præter naturam remedia heic adhibere, fœdum. Et res unius duntaxat ætatis est, populus virorum. Qua ratione multi defendere, aut saltem excusare volunt raptum Sabinarum à Romulo patratum. Etsi super eo non uno modo tradatur. *Dionysius Halic.* l. 2. ait, Romulum per connubia voluisse vicinarum sibi gentium amicitiam conciliare; quæ licet ab injuria inciperet, credidisse tamen ex hujusmodi re quapiam, & malo ex principio magnam familiaritatem posse conflari, postquam factum illud purgatum fuerat apud mulieres quidem cupidine & amore; apud reliquos, si non contumeliæ causa, sed necessitate id factum testarentur. Etsi sat præpostera hæc sit via amicitiam insti-

am instituendi. vid. *Tacit. An.* l. 55. de Segeste; *auctis privatim odijs, quod Arminius filiam ejus alij pactam rapuerat. gener invisus, inimici soceri; quæq́; apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.* Alii ut occasionem bellandi nancisceretur contra vicinos, raptas mulieres scripsere. quod parum probabile videtur. Cæteri inopiam mulierum, adeoq́; necessitatem prætexunt. Prius tamen legatos circummissos, qui rogarent, ne gravarentur homines cum hominibus sangvinem & genus miscere. Qui postquam non sine verborum contumelia rejecti fuerint, vim dolo mistam fuisse adhibitam. Et erat eo seculo mos rapiendi virgines non infrequens, quem *Dionysius* ideo vocat ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ᾽ ὃς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον: *Græcum & antiquum morem, & modum jungendi connubio mulieres splendidissimum.* Add. *Judic.* 21. v. 22. Etsi rarissime accidat, ut non inveniantur, quæ viris, non plane erubescendis & abominandis, ultro jungi velint. Tales igitur amicitiam nostram hoc modo simul quæsituros repudiare, asperum nimis fuerit. Quanquam enim ob negatam in uxorem fœminam causa bello per se non præbeatur; idem tamen fit, ubi repulsæ addita fuerit contumelia. Sicut Rhegini virginem nuptum petenti Dionysio responderunt: *se nullam præter lictoris filiam ipsi concessuros.* vid. *Diodorus Siculus* l. XIV. c. 108. Et *Strabo* l. 6. Simile exemplum extat apud M. *Paulum Venetum* l. 1. c. 52. Nostras autem fœminas pro imperio adigere velle, ut talibus nubant, qui in se nihil habeant, quod amorem conciliare possit, inhumanum videtur; multoq́; magis, si dispar quoq́; conditio accesserit. Conf. *Bœcler. ad d. l. Grotii* §. 21. Quæ à Canulejo jactantur apud *Livium* l. 4. c. 3. *Connubium petimus, quod finitimis externisq́; dari solet: & ut hominum numero simus*; ad præsentem quæstionem non pertinent. Nam hautquidquam inopia mulierum plebejos tunc premebat, sed iidem, ut patriciis exæquarentur, quærebant. De cætero in ubere fœminarum proventu per vim, bellumq́; ad nuptias grassari supervacuum est. Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin. Leges civiles, quæ connubia cum exteris, aut inter diversi ordinis homines prohibent, præsupponunt, cuiq́; copiam esse dignam se conditionem inveniendi; & rationibus hisce fere nituntur, ut vel certarum splen-

dor

dor familiarum conſervetur, vel noſtrates fœminæ facilius maritos inveniant, vel ne opes, aut affectus noſtrorum in alias civitates per connubia transferantur.

§. 14. Deniq; *Grotius* d. l. §. 22. addit, jus omnibus commune, adeoq; & obligationem ad aliquid omnibus præſtandum, oriri ex ſuppoſitione; ſi nimirum quid promiſcue omnibus externis indulgeatur. Tunc enim ſi unus excludatur, ei fieri injuriam. Cujus rei cauſa hæc videtur, quod cum contumelia ſit conjunctum, ſi quis citra peculiarem cauſam aliquem velit excludere abs re, quæ omnibus promiſcue patet; quippe cum hic velut reliquis inæqualis habeatur. Unde concludit ille; ſi externis alicubi venari, piſcari, aucupari, margaritas legere, ſi ex teſtamento capere, ſi res vendere, ſi etiam extra penuriam fœminarum conjugia contrahere concedatur, uni id populo negari non poſſe, niſi delictum anteceſſerit. Verum iſthæc aſſertio adeo liquida non videtur. Ejusmodi quippe conceſſionem factam oportuit vel expreſſe, vel tacite. Expreſſe conceditur quid alteri vel precario, vel per modum pacti, aut promiſſionis perfectæ. Ut quis omnibus & ſingulis gentibus, notis æque ac ignotis, ſine fine & modo ad actum aliquem jure naturali indebitum, circa rem ſuam exercendum, jus perfectum contulerit; caſus nunquam credo datus fuit, nec dabitur. Saltem enim noſſe quis volet, cui, & quantum det. Quod ſi quis omnibus ſibi notis ac amicis hactenus quid conceſſerit ſive per modum pacti, ſive precario; idem ſi quis ignotus ſuo jure prætendere velit, improbitatis & impudentiæ notam non effugiet. Quæ autem tacite duntaxat, & per diſſimulationem concedimus, regulariter precarii naturam habere judicantur. Quæ mutatis noſtris rationibus, aut propter im̃odeſtiam utentium recte poſſunt revocari. Add. *Bœcler. ad. d. l. Grotij.*

§. 15. Cæterum ſat vulgaris eſt humanitas, cujus intermiſſio fœdam animi malignitatem, & abjectionem involvit. Sublimior adhuc & ſplendidior ejus gradus eſt, ſi quis ex ſingulari benevolentia gratis quid in alterum conferat, impenſa aut opera laborioſa conſtans, quo ipſius neceſſitatibus ſubveniatur, aut inſignis quæpiam utilitas eidem concilietur. Atq; talia κατ' ἐξοχὴν beneficia vocantur; quorum diſpenſationem ac modum fere conditio dantis, atq; accipientis tem-

perat. Ex quibus summā laudem adquirendi mortalibus materia patet, si magnitudo animi ac prudentia rite eadem moderata fuerit. Nam *ambitio, & jactantia, & quidvis potius quam liberalitas existimanda est, cui ratio non constat. Plinius panegyr.* Super beneficiis porro dandis, aut dirigendis sapientes passim præcepta inculcant. *Cicero Offic. I. Beneficentia, qua nihil est naturæ humanæ accommodatius, multas habet cautiones. Videndum est enim primum, ne obsit benignitas, & iis ipsis, quibus benigne videtur fieri, & ceteris: deinde, ne major benignitas sit, quam facultas: tum ut pro dignitate cuiq; tribuatur.* Et quidem ante omnia bene de nobis meritis: tum ut quisq; nostræ opis maxime indiget. Sed & gradus conjunctionis inter homines observandi. Ubi latissime patet communis omnium hominum societas: qua *propior est ejusdem gentis, nationis, linguæ. interius est, ejusdem esse civitatis. Arctior colligatio societatis propinquorum.* Ubi *prima societas in ipso est conjugio: proxima in liberis, sequuntur fratrum conjunctiones: post consobrinorum, sobrinorumq;: tum connubia, & affinitates. Præstantissima autem, & firmissima societas, cum boni viri, moribus similes, sunt familiaritate conjuncti. Videndum etiam est, quid cuiq; maxime necesse sit, & quid quisq; nobiscum vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ita non iidem erunt necessitudinum gradus, qui & temporum: suntq; officia, quæ aliis magis quam aliis debeantur: ut vicinum citius adjuveris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem; at in judicio propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis. Senecæ libros de beneficiis* excerpere heic longum foret. Notabile est, quod de Pythagoreis tradit *Plutarchus sympos. l. 8. c. 7.* eos sociis præcepisse, μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέναι δὲ καὶ συνεπιφορτίζειν. *ne quem onere levent, sed in tollendo & subeundo juvent.* ratio additur; ὡς μηδεμίαν σχολὴν μηδὲ ῥᾳστώνην ἀποδεχομένους. *scilicet omne otium, omnem segnitiem eo prohibentes.* Quanquam potior ratio sit, quæ extat 2. *Corinth.* VIII. 13. οὐχ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. *Non ut aliis remissio, vobis autem afflictio sit, sed ex æqualitate,* &c. Add. *Ambrosius Offic. l. 1. c. 30.* & ex eo *Gratianus dist. 85. c. 14. seqq.* & *caus. 1. quæst. 2. c. 6. 7.*

§. 16. Beneficentiæ exadversum respondet gratus animus, quo is, qui beneficium accepit, ostendit, id sibi acceptum fuisse, dantiq; ob eam causam favet, & occasionem quærit paria reponendi, quantum

ejus

ejus fieri possit. Nam id hautquidquam necessarium est, ut præcise tantum reddamus, quanti fuit, quod datum est; sed sæpe studium & conatus obligationem explent. Modo tamen nihil sit, quod ei, qui beneficiũ sese dedisse prætendit, recte opponi possit. v. *Phædrus l.* 1. *fab.* 23. Cæterum quo magis ad devinciendos animos hominum apta sunt beneficia; eo acrius ad gratiam referendam nos incumbere subigit jus naturæ. Saltem ne eum, qui fiducia nostri nobis prior benefecit, ob eam rem deteriore esse conditione patiamur; nevè beneficium accipiamus, nisi animo nitendi, ne dantem merito dati pœniteat. Nam si ob certam causam alicui peculiariter nolimus obligari, licebat oblatum beneficium repudiare. Et sane absq; necessitate gratiæ referendæ si foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere jactaverit, & quod periturum prospicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaq; omnis benevolentia: neq; esset inter eos quidquam gratuitæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium. Conf. *Hobbes. de Cive* c. 3. §. 8. *Aristot. Nic.* l. IX. c. 2. Τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις· καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον. καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον. ἐὰν δ᾽ ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ᾽ ἀποκλιτέον. *Beneficia retribuenda ut plurimum magis sunt, quam sodali inserviendum: & sicut mutuum, cui debet quispiam, restituendum magis, quam sodali dandum. In universum debitum est reddendum: sed si datio honestate aut necessitate superexcedat, ad hæc est declinandum. Cicero Off. 1. Nullum officium referenda gratia magis necessarium est. Quod si ea, quæ acceperis utenda majore mensura, si modo possis, jubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio provocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quam acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficij, alterum reddendi: demus, nec ne, in nostra potestate est: non reddere bono viro non licet, si modo id facere possit sine injuria.* Ubi observandum à *Cicerone* ad liberalitatem referri gratiæ relationem, quod neq; hæc ita certis legibus sit adstricta, uti justitia, quæ præcise jubet restituere, quæ ex contractu debentur. Add. *Ambrosius Off.* l. 1. c. 31. Quanquam autem

 nec

nec beneficium dare prorsus extra obligationem sit; longe tamen la-
xiorem habet licentiam beneficentia, quam gratus animus; qui omni-
no laborare debet, ut benefactori se suo adprobet. Etsi sæpe contin-
gat, ut benefici magis ament eos, quibus benefecerunt, quam hi illos.
Cujus rei causas investigat *Aristoteles Nicom.* IX. 7.

§. 17. Porro licet in animo ingrato per se nulla sit injuria, quippe
cum non violetur jus aliquod proprie dictum: foedius tamen, & ma-
gis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati, quam injusti: quod
censeatur animi valde abjecti & degeneris, seipsum indignum decla-
rare eo judicio, quod alter de ipsius probitate tulit, ac ne beneficiis qui-
dem moveri posse ad concipiendum humanitatis sensum. *Gregor. Na-*
zianzenus. ὃν γὰρ τὸ χρηστὸν οὐκ ἐποίησεν ἥμερον, τί δ' ἂν διορθώσειεν ἄλλο τῶν πάντων
ποτέ; *Quem enim benignitas ex fero humanum reddere non potuit, quid ali-*
ud hunc ex omnibus rebus unquam emendaverit? *Lucianus in antholog.*
φαῦλος ἀνὴρ πίθος ἐστὶ τετρημένος· εἰς ὃν ἁπάσας ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κε-
νὸν ἐξέχεας. *Vir nequam vas est pertusum; gratia in illum Mox effusa peru,*
fusa simul fuerit. Eleganter quoq; *Carthesius de passion. artic.* 194. *Ingra-*
titudo vitium est hominum brutorum & stolide superborum, qui putant omnia
sibi deberi; aut stupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia,
quæ accipiunt, aut imbecilliorum & abjectorum, qui ubi sentiunt infirmita-
tem & egestatem suam, demisse quærunt auxilium aliorum, quod ubi sunt con-
secuti, eos odio prosequuntur, quia destituti voluntate parta referendi, aut se
id posse desperantes, & sibi fingentes omnes omnino secum venales & merce-
narios esse, nihilq; boni fieri nisi cum remunerationis spe, eos se decepisse arbi-
trantur. Enimvero an in foro civili actio ingrati sit danda, eruditi
disputant. Negat id *Seneca de benef.* l. 3. c. 6. *seqq.* hisce potissimum
rationibus; quod pars optima beneficii pereat, si actio, sicut certæ pe-
cuniæ, aut ex conducto, & locato detur; jam enim creditum esse inci-
pere. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinere esse hone-
stam, si sit necessaria. Deniq; uni huic legi vix omnia fora suffectura.
Themistius orat. 3. ὁ Περσικὸς νόμος (cujus meminit *Xenophon Cyroped.* l. 1.)
δίκας εἰς πειλῆσαι ἀχαρίστας, ὅτι μάλιστα ἐμποιεῖ μῖσος ὅτι ἀνή. ἐὰν δὲ μηδεὶς κο-
λάζει νόμος, ἐνταῦθα παρ' αὐτῆς μισοῦσι μὲν ἀλλήλους, οὐ δικάζονται δέ, ἀλλὰ χρῶν-
ται τὸ ἔχθος. *Persicis legibus ingrati animi constituta pœna est, quod ubicunq;*
sit,

sit; maxime odium atq; inimicitiam ingeneret. Ubi vero nulla lex est, quae id puniat, ibi ex eodem vitio mutuo sese odio prosequuntur, nec litigant tamen, sed occultas simultates exercent. Add. M. *Antoninus* l. IX. §. 42. *circa finem.* & *Valerius Maximus* l. 2. c. 6. §. 6. 7. & l. 5. c. 3. §. 3. *inter externa.* Quibus non pauca ab aliis reponuntur. vid. *Boecleri dissertatio*, quae inscribitur *Actio ingrati.* Nobis hoc loco id tantum monendum videtur, non statim dari actionem, aut instar actionis in foro velut juris naturae, quia actus aliquis legi naturali repugnat. Equidem ingratos poenae post mortem manent, per sententiam divini tribunalis infligendae. Merito quoq; iidem exosi & detestabiles reliquis hominibus sunt, & indigni quibus deinceps benigne quid fiat. Sed quare ob simplicem ingratitudinem, (quando quis acceptorum beneficiorum obliviscitur, aut occasione data referre gratiam negligit,) neq; bello quis peti, neq; in foro civili actione pulsari queat, ratio in aprico est. Nam ea ipsa de causa beneficium alteri dedi, i. e. ejus quod dedi refusionem mihi stipulatus non sum, ut & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu coactionis gratiam retulisse: utq; ipse non spe lucri, sed studio humanitatis exercendae videar erogasse, de quo recipiendo mihi caveri noluerim. Ast ubi quis exercet ingratitudinem mixtam, seu quando non solum gratiam non refert, sed & pro illa injurias & malefacta reponit; ibi causa belli, & actio proprie ex injuria data oritur; adjunctus autem ingratus animus foedissimam ejusdem labem arguens, efficit, ut & eo citius injuriae exsecutio suscipiatur, & eo acriori poena castigetur is, cujus pravitas ne beneficio quidem deliniri potuit. Caeterum quatenus per subsequentem injuriam necessitas referendi beneficij tollatur, docet *Seneca de beneficijs* l. VI. c. 4. 5. & *epistola* 81.

CAPUT IV.

DE SERVANDA FIDE,

ubi etiam de divisionibus obligationum.

1. Non possunt non in societate humana pacta existere.
2. Pacta servanda sunt.
3. Obligationes sunt vel congenitae vel adventitiae.
4. Obligationi congenitae repugnat atheismus.
5. Obligatio naturalis & civilis.
6 Quae utriusq; efficacia?
7. Obligatio perpetua & temporaria.
8. Obligatio non mutua.
9. Obligatio perfecte aut imperfecte mutua.

humanitatis ſive caritatis, & pacta hominum inter ſe officia, & præſtationes mutuo velut ſupplent, dum quæ ex caritate non ſolent, aut poſſunt proficiſci, per pacta procurantur; ubi hæc locum non habuerunt, caritas ſubit. Etſi autem, quæ & qualia pacta à ſingulis hominibus ineantur, in cujusvis eſt arbitrio; ut tamen aliqua inter homines exiſtant, in genere & indefinite jus naturæ hactenus præcepit, quatenus ſine illis ſocialitas, & pax inter homines ſervari nequit. *Iſocrates adverſus Callimachum*: In fœderibus & pactis *tanta vis eſt, ut pleræq; res tum Græcorum, tum barbarorum ex pactis & conventis tranſigantur. His enim freti convenimus, & commercia agitamus. Per hæc inter nos contrahimus: per hæc cum privatas inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc uno, tanquam communi bono, homines omnes uti non deſiſtimus.*

§. 2. Si quæ autem inter homines ineuntur pacta, illa ſancte obſervanda eſſe, ſociabilis natura hominis requirit. Citra hoc enim ſi eſſet, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi ex communicatis invicem officiis enaſcitur. *Ariſtoteles Rhetor.* l. 1. c. 15. *ἀκύρων γιγνομένων συνθηκῶν, ἀναιρεῖται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων. Sublatis pactis tollitur inter ſe uſus hominum. Cicero Off.* II. *Juſtitiæ tanta vis eſt, ut nec illi quidem, qui maleficio & ſcelere paſcuntur, poſſint ſine ulla particula juſtitiæ vivere.* Id quod exemplo latronum & piratarum declarat. Ni quoq; promiſſa ſervandi neceſſitas foret, haut quidquam liceret rationes ſuas firmiter aliorum hominum ſubſidiis ſuperſtruere. Quin & ex decepta fide juſtiſſimæ querelarum, belliq; cauſæ pullulare ſunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præſtiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera fruſtra periit. Sin vero nihil adhuc præſtiti, rationes tamen, & deſtinata mea turbari moleſtum eſt; cum alio modo rebus meis potuiſſem conſulere, niſi iſte mihi ſeſe obtuliſſet. Et indignum eſt ludibrio haberi; quia alterum cordatum ac bonum virum credidi. Igitur religioſiſſimum juris naturalis præceptum, & quod univerſæ humanæ vitæ decus, modum, atq; rationem temperat, habetur: *Ut quilibet fidem datam ſervet*, ſeu promiſſa atq; pacta expleat. Addantur, quæ *Dionyſius Halicarn.* l. 2. de Fide à Numa inter Numina conſecratâ tradit.

§. 3. Cæterum cum per pacta, expreſſa præſertim, obligatio nobis

nobis accedat, quæ alias per ipsam naturam, saltem ita definite, non aderat; conveniens videtur, hoc loco præcipuas obligationum distinctiones evolvere. Est igitur obligatio alia *connata*, alia *adventitia*. (*Arriano in Epicteto* l. 3. c. 2. dicuntur σχέσεις φυσικαὶ καὶ ἐπίθετοι. *affectiones naturales & accersitæ.*) Illa est, quæ omnibus hominibus eo ipso, quod prædita ratione animalia sunt, inhæret; seu quæ ipsam naturam rationalem, ut talem, comitatur. Etsi cum omnes homines, ex aliorum conjunctione generati, infantes nascantur, ad rite exercendam rationem adhuc inhabiles, ea obligatio tantisper intra actum primum delitescat; plene sese exserens, & ad contrahendum reatum homines reddens idoneos, quam primum per ætatem ejus vim intelligere cœperint. Ex eo tempore effectus illa suos producit, si vel maxime per socordiam homo eandem rite expendere neglexerit. Unde etiam ignorantia juris naturalis neminem adultæ ætatis excusat, aut si dicat, sibi nunquam in mentem venisse cogitare, an de ea re jure naturali sit dispositum. *Adventitiæ obligationes sunt*, quæ hominibus ex antegresso facto humano arcessuntur, non citra ipsorum consensum expressum aut præsumtum.

§. 4. *Inter congenitas* obligationes præcipua est, quæ incumbit omnibus hominibus adversus Deum, universi hujus summum arbitrum; cujus vi tenemur ipsum venerari, ejusq; imperio & legibus obtemperare. Quam obligationem si quis in universum abruperit, atheismi flagitio sese alligat. Quod fit, si quis vel ipsum Deum existere neget, vel ab eo res humanas curari abnuat. Nam quoad effectum moralem hæc duo æquipollent, & per utrumq; omnis religio tollitur, & inter ludibria frænandæ rudi plebeculæ rejicitur. *Ambrosius Off.* l. 1. c. 26. *Nihil est, quod magis proficiat ad vitam honestam, quam ut credamus, eum judicem futurum, quem & occulta non fallant, & indecora offendant, & honesta delectent.* Add. *Lactantius de ira Dei.* c. 8. Inde merito rejiciendus est *Hobbesius de Cive* c. 14. §. 19. c. 15. §. 2. qui atheismum inter peccata imprudentiæ seu ignorantiæ refert, veluti is peccatum proprie non foret, sed error duntaxat, & stultitia, quæ jure puniri nequeat. Argumento utitur, quod *atheus nunquam voluntatem suam Dei voluntati subjecerit, ut quem ne esse quidem opinatus fuerit. Summum autem*

imperium

imperium neminem in nos habere, quod non sit ei nostro consensu delatum. Adeoq; cum atheus nunquam sub regno Dei fuerit, legibus quoq; ejus regni ipsum non obligari. Enimvero falsissimum est, omne imperium constitui consensu eorum, quibus imperatur. Id enim verum duntaxat est de imperio humano; ubi non extinguitur facultas nostra resistendi alteri, naturaliter nobis æquali, nisi nostro consensu, & pacto. At quis dixerit, Deo non esse jus imperandi suæ creaturæ, nisi illa ultro in ipsius imperium consenserit? Præsertim cum *Ipse* c.15. §.5. jus Dei regnandi, & puniendi in regno naturali à potentia irresistibili deducat. Atheos autem potentiæ Dei resistere posse nemo crediderit. Unde & athei hautquidquam proprie loquendo hostes Dei sunt, (prout *Hobbes* hostes definit, qui neq; communi imperanti, neq; alter alteri subjiciuntur,) sed rebelles subditi, quiq; adeo crimine læsæ majestatis divinæ se obstrinxerunt; quod & *Ipse* diserte tradit c. XV. §.19. Sicut juxta *Eundem* crimen læsæ majestatis humanæ est, si quis in universum dicto, factovè declaret, sibi non esse amplius voluntatem, ei homini vel concilio, cui commissum est summum civitatis imperium, obediendi; seu ubi quis simul & semel vinculum obsequii civilis abruperit. Ut non adeo obscurum sit, ad quodnam peccati genus referendus sit atheismus. Sed & falsum est, atheos non aliter puniri posse, quam jure belli: quemadmodum contra Gigantes θεομάχους divos sese in prælium accinxisse fabulantur poetæ. Verum quæ in bello infliguntur hostibus mala, pœnas proprie dictas non esse, alibi ostendemus. Neq; statim jure belli utitur, qui subditos refractarios armis in ordinem redigit. Nam & hoc ipsum sub jure imperii continetur, ad jussa capessenda per violentiam posse adigere eos, qui ultro obsequi detrectant. Nec excusat *Hobbesium*, quod in *Psalmo* XIV. athei, qui *in corde suo dicunt, non est Deus, insipientes* vocantur. Quasi vero phrasi Sacræ Scripturæ illi solummodo stulti dicantur, qui in errore versantur; ac non illi quoq;, qui ex malitia peccant. Aut quasi non maxima sit illa stultitia, per malitiam sibi gravissimam pœnam pro exigua aut nulla voluptate arcessere. Deinde non ita difficile est, naturali ratione Deum investigare, quemadmodum est invenire proportionem sphæræ ad cylindrum; quo exemplo utitur *Hobbesius*. Equidem fortasse artificiosam & philosophicam de

Dei existentia demonstrationem eruere aut capere non cujusvis idiotæ fuerit. Non tamen ideo cuipiam impune de DEO dubitare, aut eundem abnegare licebit. Cum enim universum genus humanum in perpetua velut possessione istius persuasionis fuerit; necessum erat, si quis eandem oppugnare velit, ut non solum omnia argumenta, quibus Deus esse probatur, solide destruat, sed & plausibiliores rationes pro assertione sua proferat. Simulq; cum generis humani salutem ea persuasione contineri hactenus creditum sit, ostendendum ipsi præterea est; generi humano per atheismum melius consuli, quam retento cultu Numinis. Quod cum impossibile plane sit, non in Deum duntaxat, sed & in universum humanum genus athei delinquere sunt censendi. Eoq; minus venia prosequendi sunt, quod illi demum consensum omnium populorum ac seculorum oppugnatum eant, qui eximiam quandam ingenii perspicaciam præ cæteris sibi arrogant. Unde si in atheismum prolapsi fuerint, in errore quidem, eoq; exitiabili versantur; sed quem non per imprudentiam aut simplicitatem, verum ex petulanti sapientiæ persuasione contraxerunt. Addatur etiam *Plato de* LL. l. IX. *sub finem*; ubi atheorum genera distinguit, & quibus pœnis coercendi sint, tradit. Cæterum ex hacce obligatione, qua omnes homines tenentur ad obsequium Deo præstandum, etiam promanat obligatio omnium hominum adversus quoslibet homines, qua tales, per quam agere vitam socialem invicem tenentur. Quæ quomodo cognoscatur, alibi fuit ostensum,

§. 5. Celebris est quoq; divisio obligationis in *naturalem* & *civilem*, sed quæ à variis varie accipitur. Juxta *Grotium* l. 2. c. 14. §. 6. obligatio naturalis quandoq; dicitur de eo, quod fieri quidem per naturam honestum est, quanquam non vere sit debitum. Cujus rei exemplum adfert: legata integra sine detractione Falcidiæ præstare, vicem beneficio rependere, solvere debitum, quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, seu cujus exactioni opponere quis poterat SCtum Macedonianum: (cui SCto similis erat lex apud Lucanos: *ἐάν τις ἀσώτῳ δανείσας χρέος ἐλεγχθῇ, στέρεται αὐτοῦ. Si quis luxurioso mutuum dedisse convictus fuerit, mutuo isto multatur*, teste *Nicolao Damasceno de moribus gentium*:) Quæ ubi ultro soluta sunt, cessat condictio indebiti. Interdum natu-

naturalis obligatio ea dicitur, quæ vere nos obligat, sive ex ea apud alterum oriatur jus perfectum, sive imperfectum duntaxat. Sic & *civilis obligatio* aliquando notat talem, quæ non in mero jure naturali fundatur, sed ex jure civili oritur: in cujus exemplum vulgo adducunt obligationem, quæ fit per literas: aliquando notat talem, quæ in naturali æque ac civili jure fundatur, & ex qua etiam actio in foro civili oritur. Alij planius *triplicem* faciunt obligationem, mere naturalem, mere civilem, & mixtam. *Ista* naturali æquitate nititur, sed ut nulla actio jure civili eo nomine sit. *Illa* oritur ex meris juris civilis apicibus, qua quis ita tenetur, ut summo jure in eum sit actio, sed quæ jure prætorio infirmetur, opposita perpetua exceptione. *Hæc* deniq; est, quam & naturalis sustinet æquitas, & simul juris civilis firmat autoritas. De quibus passim interpretes juris Romani.

§. 6. Nobis isthanc divisionem expendere placet, non tam prout originem obligationum, sed prout earum efficaciam innuit, quam in vita communi obtinent. Sic ut naturalis obligatio nobis illa sit, quæ duntaxat ex vi legis naturalis stringit; civilis vero, cui leges, imperiumq; civile succenturiâtur. Utriusq; efficacia spectatur vel in eo, in quo hæret tanquam in subjecto, vel in altero, ad quem spectat. Priori considerandi modo obligationis naturalis efficacia in hoc præcipue consistit, ut conscientiam hominis stringat, seu ut homo intelligat, se, ubi eidem non satisfecerit, voluntati Numinis repugnare; cui uti humanum genus suam debet originem, ita ad observandam ejusdem legem teneri sese deprehendit. Et quanquam sanctiones pœnales in lege naturali non ita expressè definiri cernantur; nulla tamen ratione probabile est, eandem omni planè sanctione destitui, quodq; ab ipso legis autore non sit majus malum expectandum illi, qui obligationem violaverit, quam qui eandem impleverit. Id quod inter alia arguunt morsus illi conscientiæ, quibus carpuntur facinorosi, etiam quibus spes est homines fallendi, pœnamq; humanam effugiendi; quem metum non ab altiore principio, & ex sensu quodam imperii divini oriri, sed ex mera tantum simplicitate, adsuetudine, metuvè pœnæ humanæ provenire, nemini pio persuadetur. *Cicero pro S. Roscio. Sua quemq; fraus, & suus terror maxime vexat, suum quemq; scelus agitat, amentiaq;*

afficit; suæ malæ cogitationes conscientiaq́; animi terrent. Hæ sunt impijs assiduæ, domesticaq́; furiæ. Neq́; crediderim unquam contra istos terrores aliquem solidam sibi medicinam ab atheismi impietate fecisse, quin ad tempus exulans Numinis reverentia acrioribus demum motibus impiam mentem concusserit. Et sane parci illi & infrequentes deorum cultores, qui aliquandiu insipientis consulti sapientiæ errant, utplurimum retrorsum demum vela dare, non sine gravi consternatione coguntur. Cæterum etsi primario obligationis naturalis sit conscientiam hominis stringere; eadem tamen efficacia obligationi quoq́; civili communicatur, siquidem hæc versetur circa objectum priori non repugnans. Adeoq́; & leges civiles, quæ naturali juri non repugnant, conscientiam afficiunt. Deinde in hoc utraq́; obligatio convenit, quod homo ultro, & ex intrinseco velut motu debeat implere ea, ad quæ per illam tenetur. In quo præcipue obligatio à coactione differt, quod in hac animus per solam externam violentiam contra intrinsecam inclinationem ad quid adigatur. Quæ autem ex obligatione facimus, illa ex intrinseco animi motu, & velut proprio judicio adprobata fieri debere intelliguntur. Sed quando hæ obligationes spectantur, prout effectum aliquem producunt apud eum, cui ex illis quid debetur; heic itidem utraq́; id commune habet, quod recte accipiatur, & possideatur, quicquid tanquam ex illa debitum præstatur. Verum quando alter obligationis impletionem ultro offerre negligit, aut detrectat, discrimen occurrit circa modum exigendi inter naturalem, & civilem obligationem, & quidem prout aliquis vivit vel in naturali libertate, vel in statu civili. Apud eos qui in naturali libertate vivunt, ex præceptis juris naturalis dispar oritur obligatio. Quæ enim citra antegressum pactum lex naturalis alteri ultro exhibere jubet, uti sunt officia caritatis & humanitatis, illa placidis duntaxat modis exigi possunt, puta, persuadendo, monendo, rogando, obtestando. Vim autem adversus pertinaciter detrectantem adhibere non licebit, nisi forte summa necessitas urserit. Causa hujus rei hæc videtur, quod sic satis tranquilla societas inter homines citra ista quoq́; officia consistere possit; adeoq́; natura eadem intelligatur seposuisse velut materiam peculiari benevolentia alios sibi homines devinciendi. Quippe cum

tantam

tantam vim conciliandi aliorum animos non habeant, quæ vi poterant extorqueri, quam quæ citra metum licebat denegare. Verum quæ pacto interveniente debentur, ni ultro exhibeantur, per vim extorquere fas est. Sicut & vi defendi possunt bona quæcunq;, à nobis possessa, ubi ab altero per injuriam impetuntur. Enimvero civiles obligationes, seu quibus à lege civili autoritas accessit, actionem in foro civili pariunt, cujus vigore detrectantem ad magistratus trahere possum; qui istum pro imperio ad obligationem explendam adigant. Naturales autem obligationes, quibus civilis legis sanctio deest, in civitatibus solo debitoris pudore, ac reverentia Numinis constant, neq; circa easdem exigendas civibus vim adhibere licet. Cæterum quibus obligationibus vim suam accommodare lex civilis debeat, legislatores ex facultate internam civitatis tranquillitatem obtinendi metiuntur. Cujus uti pars est, non ob quævis negotiola prætorem posse obtundere; ita eidem haut quidquam consuluerint, qui Seres imitari velint: de quibus *Strabo* l. XV. *Jus apud eos non reddi, nisi de cæde & contumelia. Hanc enim ne quis patiatur, penes ipsum non esse; uti penes quemlibet sit cavere, ne in contractu decipiatur, diligenter considerato, cui fidem adhibeat.* Paria *Idem* d. l. de Indis: *nec mandati, nec depositi actionem habent, nec testes adhibent aut sigilla, sed simpliciter credunt.* Add. *Seneca de beneficiis* l. 3. c. 15.

§. 7. Potest quoq; obligatio dividi in *perpetuam*, & *temporariam*. Illa est, quæ tolli nequit, quamdiu existit persona, cui inhæret. Qualis est obligatio congenita adversus DEUM, cujus etiam exercitium nullo tempore suspendi potest. Talis est etiam obligatio omnium hominum adversus quoslibet homines, qua tales; quam itidem homo nequit exuere, quamdiu pars humani generis existit: etsi hæc interdum quoad exercitium, saltem ex parte suspendatur. Id quod fit, quando cum altero in statum belli devolvor. Est quippe isthæc obligatio reciproca, ita ut ubi ab una parte abrumpatur, & pro officiis humanitatis hostilia reponantur, alteri quoq; non amplius integrum sit amice cum isto agere, sed salutem & jura sua etiam cum ejusdem læsione possit asserere. Hactenus tamen illa obligatio manet perpetua, quod statim atq; propriæ salutis ratio admittit, parati esse debeamus ad exercenda iterum cum altero officia humanitatis, pacemq; colendam. Ex ad-

ventitiis obligationibus inter perpetuas quoq; solet referri obligatio liberorum erga parentes, & ea, quæ conjugibus intercedit, de qua alio loco pluribus. Temporariæ autem obligationes sunt, quæ tolli possunt, vivis adhuc illis, quibus inhærent.

§. 8. Porro quia frequentissimum est, ut obligationes sibi exadversum respondeant, igitur dividi eædem quoq; poterunt in *mutuas* & *non mutuas*. Obligatio non mutua est, quando unus quidem alteri præstare quid tenetur, ita tamen, ut in altero illo, cui quid debetur, nulla sit obligatio isti respondens, & ad æquipollens præstandum adstringens. Talis est obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic absolutum debent obsequium; ipse vero nulla ratione iisdem pro hoc obsequio ad quid præstandum, tanquam ex vi obligationis extrinsecus accedentis, tenetur. Ex obligationibus autem, quæ homines utrinq; respiciunt, nulla hujus generis esse videtur. Idq; quod naturali hominum æqualitati repugnet, unum ita obligari alteri, ut hic isti nulla prorsus ratione vicissim teneatur. Sociabiles enim illi nequeunt intelligi, qui communi vinculo non connectuntur, & inter quos mutua non est communicatio, sed quorum unus ita est propter alium, ut ab hoc in illum vicissim nihil debeat proficisci. Neq; vero homines, dum dispares status introduxerunt, tale jus eminens in aliquem potuerunt conferre, per quod is ab omni obligatione, officioq; reliquis mortalibus præstando eximeretur.

§. 9. Obligationes mutuæ sunt, quæ sibi invicem respondent, ita ut in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia sit obligatio, quæ istius intuitu vicissim alteri præstare quid jubeat. Hæ iterum dividuntur in *imperfecte mutuas*, & *perfecte mutuas*. Illæ sunt, quæ sibi invicem respondent inæqualiter, ita ut ad unam referatur alia, quæ est alterius generis, aut non æque efficax. Id quod duplici potissimum ex causa videtur contingere; vel quia inter personas, quæ sibi invicem obligantur, est inæqualitas, ut uni competat jus imperandi, alteri necessitas obsequii incumbat; vel quia aliqui, cætera æquales, sese ultro pari obligationis genere noluerunt adstringere. Disparis quippe efficaciæ sunt obligationes, dum quædam in eo, quem spectant, producunt jus perfectum, ex quo nascitur actio adversus nos in foro humano,

mano, bello aut pro tribunali persequenda, prout quis in libertate naturali, aut in civitate vivit. Reliquæ autem imperfectum duntaxat jus generant, ex quo alter vi ad præstandum adigi nequit. Cæterum ex priori causa imperfecte mutuæ fiunt obligationes inter principes & subditos, inter civitates & cives, dominos & servos, patres & liberos; de quibus singulis suo loco. Sed ut ex posteriori causa obligatio fiat imperfecte mutua, contingit potissimum in promissionibus gratuitis, earundemq; impletionibus. Dum enim alteri gratis quid promitto, perfecte me obligo ad id præstandum, sic ut iste suo jure id me poscere queat. Verum quia ab eodem æquipollens mihi non sum stipulatus, inde ex lege duntaxat gratitudinis iste mihi tenetur; cujus multo laxior & liberior ad exsolvendum est necessitas, quam si quid ex pacto debeatur. Nam in ejusmodi velut illimitata obligatione rationes nostras fundare nequidquam solemus: adeoq; si maxime alter ingratus fuerit, parum detrimenti accepisse nos judicamus. Falluntur enim, qui tradunt, gratiam ab ingrato reposcendi jus perfectum naturam dedisse, etiamsi complures gentes eo nomine actionem in foro suo denegaverint. Neq; enim sequitur; major est necessitas reddendi, quam collocandi beneficij; igitur heic imperfectum, ibi jus perfectum est: cum possint esse gradus in ejusdem generis obligationibus, inprimis ubi inter se comparanda sunt officia eodem tempore concurrentia. Conf. *Bæcler. ad Grotij* l. 1. c. 1. §. 4.

CAPUT V.
DE NATURA PROMISSORUM ET PACTORUM in genere.

1. Obligationes adventitiæ unde proveniant?
2. Quid sit translatio juris Hobbesio?
3. Jus in omnia Hobbesianum non datur.
4. In quo revera consistat translatio juris?
5. Assertio nuda non obligat.
6. Promissio imperfecta obligat, sed alteri jus non dat.
7. Promissio perfecta.
8. Verba de futuro jus non transferunt.
9. 10. 11. An vis obligandi insit nudis pactis?

DIspiciendum jam ulterius est, qua ratione obligationes, quæ homini non sunt congenitæ, deinceps eidem suo aliquo actu proveniant. Quo ipso & in aliis enascitur jus aliquod, quo antea

antea ipsi deficiebantur. Ita enim isthæc duo se mutuo consequuntur, ut quando in uno oritur obligatio, in alio jus eidem respondens enascatur; cum intelligi non possit, me obligari ad quid præstandum, nisi existat, qui illud exigere, aut saltem à me rite acceptare queat. Provenire igitur obligationes adventitias constat ex actu vel μονοπλεύρῳ, vel διπλεύρῳ, quorum ille promissio gratuita, hic pactum est.

§. 2. Cæterum cum apud omnes in confesso sit, per promissa & pacta jus in alios transferri; prius sententiam *Hobbesij de cive* c. 2. §. 3. *seqq.* super translatione juris examinabimus. Is igitur, cum ex posito statu suo naturali deduxisset, naturaliter quemlibet habere jus in quælibet; ac præterea ostendisset, ex usurpatione istius juris resultaturum bellum omnium in omnes, statum minime idoneum conservandis hominibus: inde concludit, dum ex eo statu in pacem ratio jubeat homines concedere, quæ pax cum jure omnium in omnia stare non possit, itidem jubere eandem, ut homines parte quadam istius juris in omnia decedant. Decedere autem aliquem de suo jure tradit, si vel illi simpliciter *renunciet*, i. e. si idoneis signis declaret, velle se non licitum sibi amplius fore certum quid facere, quod jure antea fecisse poterat: vel si idem jus in alium *transferat*. Id quod fiat, si signis idoneis declaret illi alteri, id jus volenti ab eo accipere, velle se non licitum sibi amplius fore ipsi resistere certum quid agenti, prout ei resistere jure antea poterat. Inde concludit, *juris translationem consistere in sola non resistentia:* seu qui in statu naturali jus in alterum transfert, non dare alteri novum jus, quod prius non habuerit; sed tantummodo abdicare se jure suo resistendi alteri, jus suum exercere volenti. Id quod ex sua hypothesi ita probat; quia ante translationem juris is, in quem jus transferri dicitur, jam tum habebat jus in omnia; unde novum jus ei dari non potuit. Sed justa transferentis resistentia, propter quam alter jure suo frui non poterat, extinguitur. Igitur quicunq; in statu naturali jus adquirit, id tantum agit, ut secure, & sine justa molestia jure suo primævo frui possit. F. g. si quis in statu naturali fundum suum alteri vel venum, vel dono dederit, sibi soli jus in eum fundum, non item aliis adimit; seu declarat, se non velle alteri resistere, aut eundem impedire, fundo isto frui volentem; quo ipso tamen cæ-

teris omnibus nihil præjudicatur, qui primævum jus ad illum fundum retinent.

§. 3. Enimvero quemadmodum supra ostendimus, statum illum Hobbesianum hautquidquam esse naturalem homini, ad socialem vitam destinato; ita neq; consequens istius agnoscimus, ejusmodi jus, quod homo habuerit, aut habere potuerit ad omnia, & quidem, quod effectum aliquem in ordine ad alios homines obtineat. Quod ut penitius intelligatur, sciendum est; non quamlibet facultatem naturalem aliquid agendi proprie jus esse, sed illam demum, quæ effectum aliquem moralem involvit apud alios, qui ejusdem mecum sunt naturæ. Sic, uti est in fabulis, facultatem naturalem habebat equus pascendi in prato, habebat eandem & cervus; neuter tamen jus habuit, quod illa utriusq; facultas alterum non afficeret. Sic homo, quando res sensu destitutas, aut bruta in usum suum adhibet, meram duntaxat facultatem naturalem exercet; siquidem illa præcise consideretur in ordine ad res, & animantes, quibus utitur, citra respectum ad alios homines. Sed quæ tunc demum in juris proprie dicti naturam evalescit, quando in cæteris hominibus hic effectus moralis producitur, ne alii eum impedire debeant, aut ipso invito ad easdem res usurpandas concurrere. Ineptum quippe est, eam facultatem juris nomine insignire velle, quam exercere volentem alij omnes pari jure impedire queant. Igitur hoc quidem admittimus, naturaliter competere homini facultatem ad usus suos adhibendi res quasvis sensu carentes, ut & bruta. Verum ea facultas, ita præcise considerata, jus proprie vocari nequit, tum quia in istis nulla est obligatio ipsius sese usibus præbendi; tum quia propter æqualitatem naturalem hominum inter se non potest unus cæteros ab iisdem rebus recte excludere, nisi ex eorum consensu expresso aut præsumto id sibi peculiariter comparaverit. Quod ubi factum est, tunc demum recte jus se ad eam rem habere dicere potest. Multo minus autem eadem hominum æqualitas admittit, ut naturaliter homo in quemlibet hominem jus sibi prætendere possit. Quin potius nemini jus ad regendum alterum erit, nisi peculiariter id ex ipsius consensu, aut alio facto antegresso quæsierit; uti suo loco pluribus ostensum.

§. 4. In quo igitur proprie consistat translatio, & adquisitio juris, planius fiet, si præmittatur, quod quædam jura respiciant homines, quædam res; quodq́; hoc jus in res sit vel originarium, vel derivatum. In homines adquiritur jus, si alter expresse aut tacite consentiat, ut ipsi, quid agere, pati aut omittere debeat, possim præscribere: per quod simul se obligat, quod ultro ad implendam meam voluntatem velit conniti; simulq́; potestas mihi conceditur, tergiversantem metu mali adigendi. Jus originarium in res hoc modo alicui quæritur, dum cæteri omnes expresse aut tacite renunciant facultati ea re utendi, quam antea æqualem cum ipso habuerant. Verum originario jure semel constituto, per quod primæva ad res facultas ademta fuerat, in transferendo jure adimitur, quod ipse habebam, & alteri tribuitur, qui id antea non habebat. Inde adparet incongrue dici, translationem juris consistere in sola non repugnantia; cum hocce vocabulum negativum hautquidquam exprimat vim obligationis ex translatione juris ortæ, quæ proprie continet inclinationem intrinsecam ad conventa expedienda. Etsi ex consequenti, qui paret obligationi, non resistat. Exemplum autem ab *Hobbesio* subjunctum ad rem non quadrat. Præterquam enim, quod absurdum sit venditionem vocare, ubi ego solus ad aliquam rem cessero meæ prætensioni, quam alij omnes salvam retinent: etiam ex ipsius mente proprietas rerum cœpit ab imperio civili, & post sublatum statum naturalem. Ergo in statu naturali suum dicere fundum nemo poterat, adeoq́; nec vendere. Verum ita dicendum fuerat. Cum in mero statu naturali non magis ad hunc, quam illum res pertinerent, igitur si quis aliqua re solus vellet frui, necessum erat, ut alij usu ejusdem rei renunciarent. Id si facerent gratis, habebat id negotium instar donationis; sin cum aliquo onere, contractus innominatus erat. Verum licet unus renunciaret facultati suæ in istam rem, reliquis tamen nihil præjudicabatur, adeoq́; deinceps solus iste, qui renunciaverat, non autem cæteri ab usu ejus rei poterant excludi.

§. 5. Videamus porro, qua ratione quis obligationem contrahat, & jus in alterum conferat ex promisso suo gratuito. Ejus natura & effectus ut recte percipiatur, initio notandum; nos diverso posse modo

modo loqui de re quapiam alteri præstanda, quæ jam est in nostra potestate, aut fore putatur. Uno quidem modo, si nude explicemus animum nostrum, qui nunc est, de futuro, ita tamen ut nullam nobis adferre necessitatem velimus in ista voluntate perseverandi. Uti ad Sejanum scribit Tiberius apud *Tacit. Ann.* IV. *Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad præsens referre..* Ex tali assertione neq; mihi obligatio, neq; alteri jus nascitur. vid. l. 108. §. 1. D. *de verb. obligat.* Et ut ista vitio careat, nihil aliud requiritur, quam ut veritas cogitationis adsit pro præsenti tempore, seu ut revera talis nobis sit animus, qualem profitemur, nevè mendacio alteri illudamus. In ea autem destinatione perseverare non tenemur; quippe cum animus humanus habeat non tantum naturalem potentiam consilium mutandi, sed etiam jus, ut recte id facere possit, ubi nulla obligatio necessitatem adfert in sententia semel declarata persistendi. Quanquam reprehendi possint ejusmodi mutationes voluntatis, si prior sententia, abs qua discessum est, altera fuit melior; aut si alii per eam immerito ludibrio afficiantur. Quo adplicari potest, quod *Valer. Max.* l. 7. c. 8. n. 5. 6. de Q. Cæcilio, & T. Mario Urbinate memorat. Etsi quandoq; corvorum hiantium impudentia ejusmodi ludibrium mereatur. vid. *Plinius* II. *epist.* 20. Conf. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 2.

§. 6. Promissionem imperfectam possumus vocare, quando quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri præstandum, cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem; seu ut satis declaret, se velle obligari, ut tamen alteri nullum jus proprium conferatur ad eam rem exigendam. Uti etiam in debito reponendæ gratiæ contingit: ubi qui beneficium accepit, ad exhibendum gratum animum obligatur, quem alter suo jure exigere non potest. Enimvero ejusmodi pollicitationis exemplum, quod quidem ex jure naturæ proveniat, quidam non ita facile inveniri posse autumant. Affertur quidem promissum principis absoluti factum subjecto, domini factum servo, patris factum filio sub potestate constituto; quo illi quidem obligantur ad id implendum, his tamen jus ad exigendum ideo videtur deesse, quod forum deficiat, ubi actio-

nem iisdem intentare queant. Verum quod ejusmodi promissiones velut mancæ videantur, id non oritur ex intrinseca ipsarum invaliditate, sed quia accedens paciscentibus qualitas externum obligationis effectum intercipit. Alii exemplum adferunt stipulationis mutilæ, ubi per leges civiles promissa per certas stipulationum formulas sunt concipienda, quibus deficientibus actio ex promisso non datur. Ubi censent, siquidem paciscentium intentio fuerit perfectam obligationem contrahere, & per errorem duntaxat, aut imprudentiam solennia in lege præscripta fuerint omissa, promissorem ex naturali æquitate ad promissum implendum teneri, alterum autem ad illud exigendum in foro civili actionem non habere. Ast neq; in hoc exemplo promissionis imperfectio ex ratione juris naturalis, sed ex lege positiva resultat, quæ præter legis naturalis morem istius effectum à certis formulis suspendit. Igitur promissionis imperfectæ tale exemplum aptissimum videtur si eam ita concipiam: ego serio destinavi hoc vel illud tibi præstare, & peto, ut id mihi credas. Quo casu promissor ad præstandum videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam justitiæ: scilicet quia in se voluit quidem esse obligationem, ut tamen per alterum nolit ad implendam eam compelli. Sunt enim homines generoso animo, qui malunt videri propriæ virtutis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Quo referendæ sunt pollicitationes virorum potentũ aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent; quæ tamen hautquidquam velut jure aliquo abs sese volunt exigi, sed in solidum suæ humanitati ac veracitati cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem ne naturali quidem jure aliquis cogi posse videtur, cum, ne id fieret, sibi tacite reservarit; ut officii sui gratia eo major foret, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

§. 7. Perfecta deniq; promissio fit, quando quis non solum voluntatem suam pro futuro tempore determinat circa præstandam alteri rem quampiam, sed etiam simul indicat, se jus in eundem conferre, ut rem promissam plene poscere ipsum queat. Cum autem promittamus vel dare aliquam rem, vel facere aliquid; inde pro-

missio est vel via ad alienationem rei nostræ, vel quasi alienatio particulæ cujusdam de nostra libertate, ut nimirum quod antea facere vel intermittere poteramus, vel pro arbitrio adplicare, in eo nunc præscriptum nostri promissi sequi debeamus. Monendum autem est, isthæc pertinere ad promissa inter homines concepta. Nam etsi impossibile sit, divina promissa fallere; nimis tamen superbum videtur dicere, mortalem sibi ex promisso adversus Deum jus quærere. Add. *Grot.* d. l. § 3. 4.

§. 8. Observanda porro heic sunt, quæ tradit *Hobbes. de cive* c. 2. §. 6. *seqq. In jure relinquendo seu transferendo si signa nulla extiterint præter verba, isthæc de præsenti aut præterito tempore esse debere:* seu jus ad rem promissam in alterum transferri duntaxat per verba de præsenti aut præterito, non autem per verba de futuro. Qui enim v. g. de futuro sic dicit, cras dabo, cras donabo; aperte significat, se jam non dedisse. Itaq; toto hodierno die jus, quod in rem suam habet, immotum ipsi manet, uti & crastino die, & deinceps, nisi per novum promissum jus transtulerit, aut actu interea dederit. Quod si tamen præter verba alia quoq; signa adsint, sufficientia ad declarandam voluntatem transferendi jus in præsenti tempore; eum effectum verba, quantum ad formam grammaticam futurum tempus notantia, non impedient. Verum ubi talia signa deficiunt, non facile tam laxa interpretatio verbis futuri temporis erit adhibenda, ut ista etiam ad præsentem translationem juris valeant. Cum enim bona nostra plerunq; non soleamus transferre in alios, nisi boni alicujus adquirendi causa, quod bonum in donatione gratuita non ita liquido adparet: igitur circa actum, communi hominum inclinationi parum congruentem, nihil temere præsumendum, nisi quantum expressa voluntatis signa ostendunt. Præsertim cum frequens sit, ejusmodi verbis nudum duntaxat, & saltem in præsens inefficacem affectum exprimere. Ergo quamdiu adhuc quis in futuro loquitur, deliberare censetur; intra quod tempus & affectus ipsius, & meritum alterius mutari potest, vel etiam casus intervenire, quare quis re sua commode carere nequeat. Quemadmodum testator in testamento hautquaquam jus de præsenti in hæredem transfert, sed semper ejusmodi clausulam in animo reser-

vasse censetur; hic hæres meus esto, nisi antequam obiero, voluntatem mutavero. Etsi levitatis notam non effugiat, qui inani spe alios nequidquam lactat. Aliter vero se res habet, si ita dicam; dono vel donavi tibi aliquid cras habendum. Id enim est; hodie jus dare rem cras habendi, seu hodie jus ad rem in aliquem transferre, cujus traditio crastina die fieri debeat. Neq; obstat his, quæ diximus, quod communi loquendi usu pleræq; promissiones exprimantur verbis, futurum tempus notantibus. Sic enim loqui solemus, etiam quando stipulata manu, aut jurato quid promittimus; habebis hoc à me, dabo tibi hoc, &c. Id quod ideo fieri suevit, quia traditio rei promissæ plerunq; ex intervallo sequitur. Imo vix promissio dici potest, ubi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipsa exhibetur; quippe cum heic vel nulla adfuisse obligatio, vel statim atq; fuerit contracta, iterum expirasse videatur. Tunc demum vero vulgus habere se quid dicit, quando ejus possessionem nactum fuit. Unde talium verborum, sicubi in promissione perfecta occurrant, (v. g. intra dies sex C. dabo,) hic proprie est sensus: jam tibi jus do habendi & exigendi à me C, simulq; me obstringo, quod intra præfixum diem eadem tibi sim traditurus. Brevius res ita potest efferri, quod verba futuri temporis in promissionibus, ac præcipue vocabulum dandi, innuant vel obligationem adhuc contrahendam, qua ratione per ea neq; res ipsa, neq; jus ad eam rem transfertur: vel traditionem rei deinceps faciendam, ad quam jus jam transfertur, aut translatum fuit; quo in casu illa promissionis perfectioni nihil obstant.

§. 9. Hoc loco etiam excutienda erit vexatissima quæstio; utrum naturali jure aliqua vis obligandi insit nudis pollicitationibus, uti & nudis pactis, quamdiu intra terminos simplicis conventionis stant, nec ullum in se negotium aut συνάλλαγμα continent. Id quod sibi præcipue negandum sumpsit *Franc. Connanus Comment. Jur. Civil* l. V. c. I. quem *Grotius* l. 2. c. XI. §. I. aliiq; refutatum ivere. Et sane fidem verbis datam esse servandam, ac posse aliquem solis verbis sibi conciliare necessitatem aliquid præstandi, si vel maxime nondum aliqua res intercesserit, apud omnes hactenus sapientes in confesso fuit. *Cicero Off. l. Fundamentum justitiæ est fides, id est, dictorum, conventorumq;*

constan-

constantia, & veritas; eaq; de causa fidem adpellatam, quia fiat, quod dictum est. Et *Ulpianus* in l.1. D. *de pactis: Quid tam congruum fidei humanæ quam ea, quæ inter eos placuerunt, servare?* Hoc an ita crude oppugnatum iverit *Connanus*, excussis ipsius argumentis patebit. Primo igitur ait, *non minorem esse culpam ejus, qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus, qui vanitatem adhibuit promissionis.* Heic dextre est explicandum, quid sit *nulla de causa* polliceri. Si enim iste est sensus; talia polliceri, quæ ubi non præstentur, nihil detrimenti & incommodi afferunt ei, cui promissa sunt, & quæ illi, qui præstiterit, damnum aut molestiam sunt allatura; admitti sane potest, promissa nulla de causa facta obligationem non producere. Cur enim quis velut suo jure postulare velit, ut ego fatiger, aut sumtus faciam, si ea res ipsi non est profutura? Et contra rationem est actionem suscipere, ex qua nihil boni, sed potius mali quid est proventurum. Sic v. g. si tu à me stipulatus esses, ut per quatriduum cibo abstinerem; nulla adparet ratio, quare id servare debeam, si mea valetudo per tale jejunium est affligenda, nec aliqua utilitas exinde ad te redit. Et in hoc casu æque vanitatis est damnandus, qui talia promittit, quam qui ejusmodi ex promisso jus, serio vindicandum, quæsitum sibi arbitratur. Præterea cum promissa sint gratuita, adeoq; unam duntaxat partem onerent; regulariter censenda est illis inesse hæc limitatio; quantũ citra magnũ meũ incommodum potest fieri. Neq; vero alter, cui promissio facta est, tam erit impudens, ut postulaturus sit, meum beneficiũ mihi valde esse damnosũ; aut ut cum insigni meo detrimento velit locupletari. Quo facit illud *Ciceronis Off.* I. *Incidunt sæpe tempora, ut promissum non servare sit justum. Referri enim decet ad fundamenta justitiæ; primum, ut ne cui noceatur; deinde ut communi utilitati serviatur. Ea cum tempora commutant, commutatur officium, & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod & conventum, ut id effici sit inutile vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis, ut scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit. Nec promissa igitur servanda sunt ea, quæ sint ijs, quibus promiseris, inutilia. Nec si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui promiseris.*

Contra

Contra officium est, majus damnum anteponi minori: ut si constitueris te cuipiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atq; interim graviter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium non facere quod dixeris: magisq; ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Add. *Seneca de beneficijs* l. IV. c. 35. 39. Huc quoq; pertinet, quod *Iste Offic.* 3. tradit: *Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritq; ne illo medicamento unquam postea uteretur, si eo medicamento sanus factus fuerit: & annis aliquot post inciderit in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, ut iterum eo liceat uti, quid faciendum sit, cum sit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat injuria? Vitæ & saluti consulendum est.* Quod si vero in *Connani* sententia, *nulla de causa* polliceri, idem sit quod gratuito; tunc manifestum est, per eam tolli omnem materiam beneficentiæ ac liberalitatis, & omnia officia humana fieri mercenaria. Cur enim non credam ei, qui, cum suas facultates nosset, gratis me ab ipso exspectare quid jussit, quo deinceps eundem amandi & colendi causam haberem? Et cum posset mihi impune non promittere; cur me jussit rationes meas ipsius fidei superstruere, si perfecte nolebat obligari? Nam in beneficij negatione tamdiu nulla est injuria, quamdiu ad illud dandum sola humanitatis lege quis adstringitur; non ubi postea per promissum jus alteri ad id quæsitum fuit.

§. 10, Ulterius urget *Connanus*: cum hujusmodi promissa ab ostentatione potius, quam à voluntate proficiscantur; aut ut non simulate, sed bona fide fiant, leviter tamen & parum considerate jactentur: magnum fortunis omnium imminere periculum, si quocunq; dicto aut promisso homines teneantur. Ex quo fundamento fortasse est, quod antiquis creditum fuit, amatoriis juramentis nullam vim inesse, eaq; transgressis deos ignoscere; quod ista animo per amorem occœcato suscipiantur. *Plato in convivio.* & *Poeta* passim. Enimvero frustra tantum heic periculum metuitur. Nam non nisi seriis promissis, & ex deliberato animo profectis, vim obligandi tribuimus. Jocularia pro seriis accipere rusticum fuerit. Temere autem plura promittere, quam commode præstare queas, uti reprehensione non caret, ita inhumanum foret talia exigere velle. Deinde sepa-

ſeparanda ſunt verba honoris, & quibus affectum noſtrum indefinite in aliquem teſtamur, ab illis promiſſis, quibus peculiariter ad certi quid nos obſtringimus. Sæpe enim humani viri amplis valde verbis benevolentiam ſuam exprimunt; puta, dum totos ſe alicui addicunt, ſeipſos, ſuaq; omnia alterius miniſteriis offerunt. Uti apud *Virgilium*, *Æn.* I. Æolus: *Tuus, ô regina, quod optes Explorare labor: mihi juſſa capeſſere fas eſt.* Heic impudens valde fuerit, iſtiusmodi verba preſſe accipere. vid. *I. Regum* XX, 3. *ſeqq.* Etſi illum locum aliter interpretetur *Joſephus archaeol.* l. 8. c. 8. Igitur talia etiam ſerio prolata ad nihil certi obligant, ſed benevolum duntaxat animum, ſtudiumq; erga alterum exprimunt. Add. *Fern. Vaſquius controv. illuſtr.* l. I. c. X. §. 20. *ſeqq.* Sed promiſſa illa, quæ certi & determinati quid alterum à nobis expectare jubent, uti ideo ſunt neceſſario implenda, quia alter fidem noſtram ſecutus rationes ſuas ad iſta attemperavit: ita ſi vel maxime unus aut alter diſſoluto animo, atq; ad agnatos, & gentiles deducendus, per nimiam promittendi facilitatem fortunis ſe ſuis everteret, non ideo obligatio promiſſorum ex vita humana penitus fuerit proſcribenda. Sicuti fidejuſſiones non ſtatim damnantur, quia non pauci earum occaſione in noxam inciderunt. Inde quia promiſſum cadit in debitum, cauti eſſe homines debent, ne plura promittant, quam commode poſſint præſtare. Nec vitio caret illa frontis teneritas, qua nemini quis quidpiam negare audet, etiam impudenter procanti. Quam in rem *Terentius Andr.* act. 4. ſc. I. *Id eſt genus hominum peſſimum, In negando modo quis pudor paululum adeſt: Poſt ubi jam tempus eſt promiſſa perfici, Tum coacti neceſſario ſe aperiunt, Et timent; & tamen res premit denegare. Ibi tum eorum impudentiſſima oratio eſt. Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? Heus proximus ſum egomet mihi. attamen ubi fides ſi roges, nihil pudet. hic, ubi opus eſt, Non verentur: ilic ubi nihil opus eſt, ibi verentur.* Apud *Plutarchum Bruto* de hoc ita refertur: τὴν δὲ τῶν ἀναισχύντως λιπαρούντων ἧτταν, ἣν ἔνιοι δυσωπεῖσθαι καλοῦσιν, αἴσχιστον ἀνδρὶ μεγάλῳ ποιούμενος, εἰώθει λέγειν, ὡς οἱ μηδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκοῦσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν διαθέσθαι. *impudenter obſecrantibus ſuccumbere turpiſſimum magno viro ducens, dicere ſolebat, eos, qui nihil denegare valerent, parum ſibi videri honeſte ætatis florem collocaſſe.*

§. II. Reliqua, quæ *Connanus* adfert, parum habent difficultatis. Dicit, perquam justum fuisse aliquid honestati cujusq; & liberalitati relinquere, nec omnia ad necessitatem obligationis revocare & exigere. Augeri enim probitatis in nobis & constantiæ studium, cum relinquitur, ubi virtutes istæ elucere possunt: quod fieri vix posset, si promissa omnia omnes facere cogerentur. Nunc præstare, quod semel pollicitus sis, aut alio quovis modo ostendisti te facturum esse, præclarum & gloriosum est; sed eo tamen gloriosius, quo minus est necessarium. Enimvero satis adhuc materiæ relinquitur liberalitati, dum alteri exigendum abs te offers, quod impune ipsi negare poteras. Et cum tam frequentia promissa inter homines mutua opera indigentes occurrant, magis interest rerum humanarum, minore cum gloria fidem suam exsolvere homines, quam plurimos per inconstantiam aliorum decipi. Sic ut alter alteri commodet, quantum citra insigne suum detrimentum posset facere, sane lex naturæ præcipit. Arctior tamen redditur ea obligatio, si quod natura indefinite tantum præceperat, ultro quis consensu suo designet; alterumq; certo id exspectare jubeat. Unde non sequitur; etsi non promisissem, erat tamen viri boni & justi indigentiæ aliorum succurrere; ergo ideo tantũ laudabile est stare conventis, quia indiges, non quia ego promisi. Quod autem iste concedit, si quis ex alicujus promisso non secuto damni quid fecerit, teneri eum ipso naturali jure ad id quod interest; (puta si quis fidem alterius secutus aliunde suis necessitatibus prospicere neglexerit:) ex eo recte infertur; exigi posse promissum, & alterum id implere debere, ne iste detrimenti quid capiat. Periculosum vero est admittere isthanc consequentiã: cum deteriore conditione non sis, quando promissum non præstiterim, quam si omnino non promisissem; igitur re integra mihi semper licebit pœnitere. Et magis contra naturam fore hasce promissiones exigere, invitis illis, qui eas fecerunt, cum in eo lucrum quæras tuum; quam istos eadem revocare, cum tu inde nullum detrimentum accipias. Enimvero non in hoc solo humanitatis officium absolvitur, ne alteri noceas, sed & alterius commodã pro virili sunt promovenda. Ergo si ad hoc te peculiariter adstrinxisti, pœnitere ob hanc solam causam, quod alter nihil detrimenti inde

sit

ſit paſſurus, perinde foret, ac ſi indignum eſſet alterius conditionem per nos reddi meliorem. Sicut & nemo admiſerit, ab illis pactis, quibus συνάλλαγμα ineſt, recte reſiliri, quando per pœnitentiam noſtram alterius conditio non redditur deterior, ſed duntaxat non melior. Et bene quoq; monet *Grotius*, ex *Connani* ſententia, ita crude accepta, ſecuturum, inter reges & populos diverſos, pactorum, quamdiu ex iis nihil eſt præſtitum, vim fore nullam, præſerim illis in locis, ubi nulla certa forma federum ac ſponſionum reperta eſt. Quo nihil magis ad diffidentiam inter homines excitandam facit; cum hoc modo oculatis ſemper manibus omnia forent gerenda. Quod ipſum ſæpiſſime conditio hominum, quibus inter ſe negotium eſt, non admittit. Quod deniq; Romani non niſi ex illis promiſſis actionem voluerunt dare, quæ ſtipulatione interpoſita fierent, non ea cauſa fuit, quia ſeria promiſſa jure naturali non obligarent; ſed ut adhibito formularum carmine homines admonerentur mature cogitare, an rebus ſuis expediat promittere, quod revocari amplius nequeat. Tum ut eo liquidius res promiſſæ exprimerentur, ne earundem obſcuritas cavillationibus anſam præberet.

CAPUT VI.

DE CONSENSU CIRCA PROMISSA & Pacta adhibendo.

1. In promiſſis & pactis requiritur conſenſus.
2. Conſenſus ſignificatur expreſſe vel tacite.
3. Conſenſus ſupponit uſum rationis:
4. Quem impedit magna ebrietas.
5. De minorennibus.
6. De errore circa promiſſa.
7. De errore circa pacta & contractus.
8. De dolo malo.
9. An ſuſpicio deceptionis pacta reddat invalida.
10. 11. 12. 13 Metus promiſſa & pacta reddit invalida.
14. Quomodo convaleſcant invalida promiſſa.
15. De conſenſu acceptantis.
16. De ſignis & monumentis conſenſus.

CUm per promiſſa & pacta regulariter libertas noſtra conſtringatur, nobisq; aliquod onus concilietur, dum neceſſario jam eſt præſtandum, quod antea in noſtro erat arbitrio poſitum, facere an omittere vellemus; nulla propior ratio eſt,

quare quis de ejusmodi onere deinceps | sustinendo recte conqueri nequeat, quam quia in illud ultro consensit, suoq; sibi arbitrio arcessivit, quod repudiare penes ipsum erat.

§. 2. Iste consensus etsi regulariter per signa, puta voces, literas, nutusq; exprimi soleat; aliquando tamen contingit, ut ille citra ejusmodi signa ex ipso negotio, & aliis circumstantiis colligatur. Sicuti etiam quandoq; absentia signorum, sive silentium, cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis valet. Ubi tamen necessum est, præsentem rerum conditionem ita esse comparatam, ut ex omni parte ad præsumendum consensum velut conspiret, nec ulla occurrat probabilis conjectura, quæ in diversum ducat. Alias enim valde durum foret, ex quovis indicio obligationem alicui impingere. Ex quibus intelligitur, in quo proprie consistat natura *pacti taciti*; nempe quando consensus non per ejusmodi signa, quæ regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisq; circumstantiis liquido colligitur. Frequentius tamen est, ut quando principale pactum consensu expresso fuit initum, ex ipsa negotii natura pactum tacitum illi accedere, ac ex eodem fluere intelligatur. Sicut & illud valde usitatum, ut in pactis tacitæ quædam exceptiones & conditiones sint subintelligendæ. Quibus tamen non plus indulgendum, quam quantum communis commercii humani indoles fert, ne per illas pacta nimis reddantur lubrica & incerta. Exemplum pacti taciti esse potest, v. g. si quis peregrinus in civitatem aliquam, exteros amice tractare solitam, amica sub specie accedat, etsi nunquam expresse fidem dederit, tacite tamen & ex ipso accessionis actu fidem dedisse censetur, quod pro ratione status sui velit sese legibus ejus civitatis attemperare; postquam norat, eam legem in universum dictam esse omnibus, qui intra territorium ejus civitatis versari cupiunt. Unde & ipse iterum ab eadem defensionem sui temporariam, & administrationem justitiæ tacite stipulatus est. Sic quando absentis negotia citra expressum mandatum geruntur, pactum existit tacitum, quo postquam unus operam suam rebus alterius utiliter accomodavit, alter eandem pensare una cum sumtibus factis tenetur. Utiq; enim præsumitur, alterum, si sci-

ſi ſciviſſet, in hoc expreſſe conſenſurum. Sic qui in diverſorio ad menſam accedit, etſi nullũ cum hoſpite verbũ circa pretium cibi commutet, ex ipſo tamen actu ſuo ad id ſolvendum conſenſiſſe intelligitur; quod notorium ſit, nemini gratis heic cibum præberi. Sic & obligatio, quæ inter tutorem & pupillum verſatur, ex contractu tacito originem ſuam trahit. Add *Grotius* l. 3. c. 24. Pactorum autem acceſſoriorum hæc poſſunt eſſe exempla. v. g. Si quis cum altero paciſcatur de tuto acceſſu in aliquem locum, etiam de reditu conveniſſe judicatur, etſi de hoc expreſſe mentio nunquam fuerit facta; quod alias priore pacto nihil foret actum. Sic qui pacto conſentit, ut exteri foro ſuæ civitatis utantur, etiam conſentire intelligitur, ut quas ibi merces emerunt, exportent.. Quemadmodum etiam abſurdum foret, v. g. vendere alicui agrum, non autem concedere velle, ut eundem in eo loco poſſideat, ſed poſtulare, ut in alium locum ipſum transportet. Sic qui cubiculum in ædibus ſuis alicui locat, conceſſiſſe etiam judicatur uſum earum partium, quibus ille carere nequit, puta januæ & viarum, quæ ad illud ducunt, ſaltem hactenus, ut foras prodire, ac redire liceat. Conditionum autem & exceptionum tacitarum exempla paſſim occurrunt. In univerſum autem obſervandum, omnium, quæ tacite conveniuntur aut excipiuntur, ſtrictam eſſe faciendam interpretationem, nec ulterius eadem valere poſſe, quam quo liquida conſenſus conjectura ducit. Add. l. 24. D. *de probation.* Cum alias facile invito moleſta obligatio impingi poſſit; & ubi tacitis exceptionibus & conditionibus nimis indulgetur, pleraq; pacta ſubverti aut eludi queant. JCti Romani exemplum taciti pacti adducunt in l. 2. D. *de pactis: ſi debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos tacite conveniſſe, ne peterem.* Ubi tamen ex ſimplicitate juris naturalis non videtur neceſſarium, pactum tacitum in hoc caſu ſtatuere; cum planiore modo dici queat, redditione cautionis intelligi debitum remiſſum, adeoq; actionem plane ſublatam. Juri autem Romano ambages heic, & pactum de non petendo comminiſci placuit, ne obligatio, re contracta, nudo conſenſu tolli videretur. Sic in caſu, qui proponitur in l. 51. *princ.* D. *locati*, non neceſſarium videtur ſtatuere; *ſilentio conveniſſe, ne quid præſtaretur, ſi ampliore pecunia fundus eſſet locatus.*

Cum citra fictionem pacti taciti simplicissime dicatur; dictam illi contractui legem hautquidquam cousq; extendi posse, ut conductori quoq; prosit; cum nullo utiq; favore dignus sit, qui ex lege agrum non coluit.

§. 3. Ut autem quis serio & liquido consentire possit, ante omnia requiritur usus rationis, hactenus ut præsens negotium intelligat, an sibi conveniat, aq; se præstari queat, eoq; perpenso consensum suum sufficientibus signis exprimere possit. Ex quo consequitur, promissionem infantis, furiosi item, & amentis nullam esse. Circa furiosum autem peculiariter observandum, non nisi durante furoris tempore actiones ipsius moraliter pro nullis haberi. Quamdiu autem furor dilucidis intervallis distinguitur, nihil impedit, quo minus sese valide possit obligare ad id usq; tempus, quo per morbum ipsi rationis usus relinquitur. Nam furor recurrens obligationem aliquid per se agendi & præstandi suspendit, quousq; actiones suas arbitrari iterum possit. Unde vulgatum illud JCtorum; furor superveniens nullum negotium antea rite gestum perimit; intelligendum est de negotiis, quæ simul & semel absolvuntur. Quale est testamentum, quod semel rite conditum subsistit, quousq; sufficienti contrariæ voluntatis declaratione fuerit sublatum; qualis in furore dari non potest. Verum ubi obligatio aliqua sit explenda per distinctas actiones, usum rationis requirentes, patet ab interveniente furore eandem suspendi. Sic qui operam mihi suam ad certum tempus addixit, ubi interea in furorem inciderit, expirabit obligatio, cui jam ab illo satisfieri amplius nequit. Etsi propter spem recuperandæ sanitatis sæpe tam obligatio, quam potestas & jus penes furiosos quoad actum primum durare intelligatur, cujus exercitium tantisper per alios obitur. Sed si quis incurabili furore laboret, is merito civiliter pro mortuo habetur. vid. l. 8. D. *de his qui sui vel al. jur. sunt.* l. 14. D. *de offic. præsidis.* l. 2. D. *de procuratoribus.* l. 5. §. 2. D. *ad L. Aquiliam.*

§. 4. Porro cum usum rationis ebrietas non parum impediat, aut quandoq; penitus sopiat, quæritur; an ebrius intra temulentiam illam promittendo aut paciscendo sese possit obligare? Id quod nobis negandum videtur, si jam ebrietas cousq; processerit, ut per vinum

ratio

ratio plane sit obruta. Nam pro vero & deliberato consensu haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quædam edat consensum alias exprimentia eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promissum velle exigere, ubi imprimis ejus impletio cum insigni onere est conjuncta. Quod si vero quis ebrietatem eam captavit, & observata alterius facilitate promissum astute elicuit, ne abs doli quidem, fraudisq; crimine immunis erit. Ast qui discussa crapula, ubi dicta sua in mentem ipsi fuerint revocata, eadem rata habuerit, utiq; obligabitur, sed non ex eo, quod ebrius, sed quod sobrius egerat. Paulo largior tamen invitatio, & quæ non tam rationem obfuscat, quam ad hilaritatem provocat, obligationem contrahendam non perimit, præsertim ubi illa à sobriis renovetur. Quo facit illud *Taciti de mor. German. De reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & asciscendis principibus, de pace deniq; ac bello plerumq; in conviviis consultant; tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentia loci. Ergo detecta & nuda omnium mens postera die retractatur: & salva utriusq; temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt.* Paria de Persis refert *Herodotus Clio. Athenæus* l. 4. c. 5. *Curtius* l. 7. c. 4. Add. *Plutarch. Symposiac. quæst.* l. 7. c. 9. & 10. Equidem id manifestum est, delicta ob ebrietatem, per quam patrata sunt, ideo à pœna hautquaquam immunia esse. *Aristoteles Nicom.* l. 3. c. 7. καὶ γὰρ ἐπ᾽ αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσι (οἱ νομοθέται), ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας· οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια. ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ· κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι· τοῦτο δ᾽ αἴτιον τῆς ἀγνοίας. *Nam ob ignorationem etiam puniunt legislatores, si sibi ipse ignorationis causa quispiam fuisse videatur. Unde ebriis duplices pœnæ institutæ sunt. In ipso enim, qui inebriatur principium est; cum sui quisq; in eo dominus sit, ut non inebrietur: id quod ignorationis est causa.* Solonis lex ita dictitabat: τὸν ἄρχοντα, ἂν μεθύων ληφθῇ θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν. *principem si ebrius deprehensus sit, morte multandum.* Et Pittaci lege delictum per ebrietatem admissum duplici pœna plectebatur. *Diogenes Laert.* l. 1. Scilicet quanquã forte in ebrietate ipsa quis ignoret, quid agat; tamen

ubi

ubi quis ultro voluit usurpare illa, ex quibus obnubilationem mentis orituram norat, censetur etiam in ea consensisse, quæ inde erant consecutura. Enimvero exinde non sequitur, promissa quoq; ebriorum obligare; cum diversa sit ratio delictorum & contrahendarum obligationum. Nam quia absolute est interdictum, delicta admittere, ideo vitandæ quoq; sunt homini occasiones, quæ probabiliter in delicta possunt pertrahere. Quid autem ebrietas designet vix est, ut ignorare quis possit. Et cum ipsa ebrietas eo præcipue nomine sit peccatum, quatenus ad alia peccata hominem disponit; non potest ex peccatorum numero eximi, quod in se est peccatum ideo, quia peccato suam debet originem. At vero cum in nostro sit arbitrio situm, novas obligationes adsciscere nobis velimus, nec ne; non possumus quoq; teneri ad vitandas occasiones, quæ consensum nostrum liquidum erant intercepturæ. Perinde atq; non tenemur evitare somnum, ideo quod nictando possimus videri per ludibrium quid à nobis stipulanti annuisse. Quam ad rem facit joculare scelus Caligulæ, de quo est apud *Suetonium Calig.* c. 38. *Nota res est*, (loquitur de auctione ab ipso proposita) *Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, monitum à Cajo præconem, ne prætorium virum crebro capitis motu nutantem sibi præteriret; nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores H S. nonagies ignoranti addicerentur.* Unde si nihil aliud pravi ebrietas efficeret, quam quod signa, consensum alias testantia, per eam ab imprudentibus aut ignorantibus possent elici, eo solo nomine inter vetita hautquidquam erat referenda. Cumq; ad contrahendam obligationem ex promisso vel pacto requiratur consensus contrahentis, in præsenti tempore negotium quod geritur intelligentis: inde consensus alicujus non potest præsumi ex eo, quod quis consensit in usurpandam rem, quæ usum rationis erat impeditura. Præsertim cum pleriq;, qui vino se obruunt, non id spectent, ut usus rationis tollatur, sed ut eodem ad lætitiam excitentur; prior autem effectus fere præter intentionem obrepat, dum huncce nimis incaute persequuntur. Addi & hoc potest, cum per delictum alicui malum inferatur, per promissum vero bonum antea indebitum adquiratur, & vero odiosum magis sit lædi, quam aliquod bonum non adquirere; facilius esse, ut per ebrietatem nullum decla-

declaretur promiſſum, quam delictum. Deniq; quod quis teneatur ſolvere, v.g. pretium vini, quod per temulentiam obtuſo jam palato invergit, & quod bibiturus non fuerat, ſui ſi compos fuiſſet; illud eſt ex contractu, initio compotationis inito, quo is ad tantum vini ſolvendum ſe obſtrinxit, quantum guttur hauſerit, etiamſi per eandem viam iterum ſit ejiciendum. Quod ſi quis per vinolentiam quid effudit, ſi vaſa fregit, ſi in complementum hilaritatis feneſtras pertudit; tenetur ex communi illa lege de penſando damno, quod ſua culpa alteri dedit.

§. 5. Cæterum quouſq; in pueris duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, in univerſum adeo accurate definiri nequit; cum in quibuſdam citius, in aliis tardius judicium matureſcat. Sed reſpiciendum heic eſt in ſingulis ad quotidianas ipſorum actiones; tum etiam quid legibus poſitivis in civitatibus ſit conſtitutum, quæ fere certum temporis terminum heic deſignarunt, prout indolem ſuæ nationis ſolertem, aut hebetiorem deprehenderunt. Sicuti apud Ebræos valebat promiſſio, quam feciſſet adoleſcens, qui annum ætatis decimum tertium, puellæ quæ duodecimum impleſſet. Quia tamen tenera ætas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi & plerunq; inconſulto impetu fertur, ac in promiſſa eſt facilis, ſpei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitioſe colendas prona, & diffidere neſcia: ideo in multis civitatibus ſalutariter inſtitutum, ut aliorum prudentiorum autoritatem adhibere neceſſum haberent juniores in contrahendis obligationibus, quouſq; inconſultus ille juventæ impetus deferbuiſſe cenſeretur. Inde alicubi quæ abs talibus propria autoritate geruntur, ipſo jure nulla ſunt: alicubi per reſtitutionem in integrum, ſicubi læſi fuerint, ipſis ſuccurritur. Vid. l. 11. §. 3. *ſeqq.* l. 24. §. 1. l. 44. D. *de minoribus.* Id quod jure poſitivo conſtitui, naturalis ratio non obſcure ſuadebat. Præſertim cum dolo vix careat, qui iſtius ætatis facilitati imminet, & aliorum diſpendiis locupletari vult, quæ iſti per judicij imbecillitatem prævidere, aut æſtimare non norunt. Lex Attica hac in parte minorennibus æquiparabat fœminas, quibus non concedebat contractum inire, *niſi uſq; ad ordei modium*, διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀσθενές. *propter conſilij infirmitatem*,

uti est apud *Dionem Chrysostomum orat. 25. de incredulitate.* Sed & ipsum jus naturale praecipit, ut sicubi ejusmodi statuta in civitatibus extent, illa observentur, non solum si cives inter se, sed & si cum peregrinis paciscantur. Non tam ideo, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tanquam subditus temporarius tantisper subjiciatur; quam quia actionem solet denegare civitas ex illis negotiis, quae ipsius legibus non sunt conformia. Nisi civitas expresse ostenderit, se in jure peregrinis dicundo merum jus naturale secuturam. Atq; idem fuerit observandum, si per literas contractus sit initus inter diversarum civitatum cives, ex quo actio in foro alterutrius, qui eo stare abnuit sit instituenda. Nam licet contrahens nunquam se, ne temporarie quidem, alterius civitati subjecerit; si tamen ejus fori subsidio uti velit, ad leges civiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnoscit, puta in vasto oceano, aut deserta insula, promissio aut pactum fiat inter duos, qui eidem civitati subjiciuntur; ad leges civiles tamen se attemperabunt, si ex illis jus perfectum & actionem in foro suae civitatis velint quaerere. Verum quid circa actus eorum, qui legibus civilibus superiores sunt, observandum, alio loco monebitur.

§. 6. Consensum porro, qui ad validitatem promissorum & pactorum requiritur, quam maxime impedit *error;* per quem contingit, ut intellectus à vero promissi pactivè objecto deviet, adeoq; voluntas revera in illud non consentiat. Distincte autem fuerit dispiciendum, utrum error evenerit circa promissum, an vero circa pactum. De promissis ita videtur pronunciandum; si promissio fundata sit in praesumtione alicujus facti, quod ita se non habebat, seu ubi in promissione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius supposuerim, citra cujus intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nullam fore vim; modo ipsa negotij natura, liquidaeq; circumstantiae ostendant, promissorem unice ex illo facto, eave qualitate tanquam ex conditione consensum suspendisse. Ratio est, quia promissor consensit in promissum non absolute, sed praesumtionem ejus facti qualitatisvè tanquam conditionem supposuit; quae cum non existat, ruit quoq; & evanescit, quicquid ipsi fuerat superstructum. l. 15. D. de

D. de jurisdict. Sic v. g. si aliquo nuncio fuerim persuasus, mea negotia abs te bene fuisse gesta, eoq; nomine tibi quid promiserim, non tenebor, ubi falsum id deprehendero. Inde etiam petenda est decisio quæstionis, quæ extat apud *Ciceronem de Oratore l. I. Venerat de morte militis cujusdam falsus ab exercitu domum nuncius, quo audito, & credito pater testamentum mutat, & quem sibi visum fuit hæredem facit, ac post moritur. Miles domum revertitur, ac lege agit in hæreditatem paternam. Causa ad centum viros defertur.* Pro milite adferebatur ratio ex jure civili deprompta, quo irrita declarantur testamenta patris, in quibus filius neq; hæres foret scriptus, neq; nominatim exhæredatus; id quod heic factum non fuerat. Etsi scriptus hæres excipere posset; legem illam supponere, patri constitisse filium adhuc sibi superesse; id quod in hoc casu pater ignoravit. Enimvero ex naturali jure simplicius dicitur, patris testamentum fuisse fundatum in persuasione de morte filij; quam cum falsam esse pateat, voluntatem patris nullam fuisse; cum constet, istam solam fuisse rationem, quare is testamentum mutaverit, & citra quam idem mutaturus non fuerat. Cæterum si promissor fuit negligens in re exploranda, in qua consensum suum fundavit, tenetur resarcire, si quod damnum ex inani isto promisso alter accepit. Verum si promissio præsentiam aut absentiam alicujus qualitatis tanquam conditionem præ se non tulerit, licet fortasse ea facta non fuisset, ubi de illa promissori constitisset; promissio nihilominus valida erit. Quod si promissio pro parte duntaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere; nisi forte partium promissi una alteri insit per modum conditionis, aut non nisi conjunctim omnes partes possint præstari. Tunc enim error in parte totum vitiabit.

§. 7. Circa errorem autem, qui in pactis contingit, distinguendum videtur, utrum ad paciscendum quis per errorem fuerit motus, an vero error circa rem, de qua pactum initum est, versetur. Circa prius itidem putaverim dispiciendum, an res sit adhuc integra, an vero minus. Si ex errore ad paciscendum aut contrahendum fuerim impulsus, eumq; re integra, & quando nihil adhuc fuit præstitum, deprehendero; æquum sane fuerit, ut facultas pœnitendi mihi concedatur; præsertim ubi præ me tulero, dum ad paciscendum accedo, quæ

me causa ad hoc impellat. Verũ ubi res non amplius est integra, & ubi error patuerit, quando jam pactum est impletum ex toto aut ex parte; qui erravit rescissionem contractus urgere non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere. v. g. Patrifamilias peregre versanti falsus nuncius adfertur, equos ipsius domi periisse. Hoc ille præ se ferens circa alios emendos contractum inivit. Sed antequam traditio pretij aut equorum fieret, nuncium istum falsum comperit. Puto eum ad implendnm contractum adigi non debere, cum sciente venditore istum nuncium tanquam conditionem supposuerit. Etsi ad id quod interest, aut saltem ad pensandum damnum, si quod fecit venditor, per æquitatem obligetur. Verum ubi pecunia & equi jam mutuo fuerint traditi, etiamsi isti equis deinde opus non sit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli venditor, nisi expresse hæc lex contractui dicta sit. Ast ubi error contigerit circa ipsam rem, de qua convenitur, pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit satisfactum. Quippe cum in pactis ipsa res, de qua convenitur, ejusq́; qualitates cognitæ debeant esse; citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Unde defectu deprehenso, qui lædendus foret vel à contractu resilire potest, vel alterum ad supplendum defectum adigere; vel etiam ad præstandum id quod interest, ubi ipsius fraus aut culpa intervenerit. Idq́; fieri poterit non solum, ubi defectus statim fuit deprehensus, sed etiam, si post intervallum. Quod intervallum, ubi leges civiles deficiunt, arbitrio boni viri est definiendum, ut neq́; alterius fraudi, neq́; hujus supinæ negligentiæ in re exploranda indulgeatur. Idq́; paulo laxius est concedendum, si vitium exteriori adspectu, aut nisi à peritissimis deprehendi nequeat. Quod porro vulgo dicitur, errorem circa essentialia pacti id vitiare; (vid. l. 57. D. *de oblig & act.*) non eum, qui est circa accidentalia; illud ita interpretandum, ut per essentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus essentia physica rei, de qua pactum initur, constat; sed etiam illæ qualitates rei, quas paciscens præcipue ob oculos habuit. Sæpe enim contingit, ut in paciscendo qualitas rei inprimis æstimetur; ipsa autem substantia rei physica in loco necessarii accessorij habeatur. vid. l. 34. *princ.* D. *de contrah. emtione.*

Cicero

Cicero pro Q. Roscio, de Panurgo servo: *Quid enim erat Fannij? corpus. Quid Roscij? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannij, non erat IↃↃↃ, ex qua parte erat Roscij, amplius erat CCCIↃↃↃ. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico æstimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim æris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se non minus CCCIↃↃↃ.* Unde non solum vanus erit contractus, si ab altero Davum emi, & ille mihi Syrum tradiderit; sed etiam ubi professus sum, me servũ quærere coquendi peritum, ubi ejus artis imperitus mihi traditus fuerit. add. l. 9. 10. 11. 14. 41. §. 1. *de contrah. emtione.*

§. 8. Multo magis autem vitiatur promissio aut pactum, si alterius malitiosa fraudulentia, dolusq; eum in promittente aut paciscente errorem produxerit, ex quo is ad promittendum, paciscendumvé accessit. Circa doli effectum quæ disputantur, perspicue nos arbitramur expediri posse, si distinguatur primo, abs quo fuerit adhibitus dolus; ab eo, quicum negotium nobis est, an ab alio. Deinde an dolus dederit causam promisso pactové, ita ut citra illum id omissuri fuerimus; an idem negotio duntaxat inciderit, ita ut suscipere illud quidem constituerimus, verum in objecto, ejusq; qualitatibus, & harum æstimatione nobis sit impositum. Ubi dolus à tertio fuerit adhibitus, non colludente eo, quicum paciscimur, nec aliquod in re ipsa deprehendatur vitium, negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non esse deceptos. Qui dolo suo malo causam dedit, ut ipsi quid promitterem, cum eoq; paciscerer, ei ex isto actu hautquidquam obligor. Si dolus fuerit incidens, circa ipsam rem, aut qualitatem rei, ad præsens negotium spectantem, hactenus pactum erit vitiosum, ut in arbitrio decepti sit illud penitus dissolvere, aut læsionis pensationem exigere. Quæ ad essentiam negotij non faciunt, nec expresse fuerint designata, actum non vitiant, licet forte alter de ijs, dum paciscitur, tacite cogitavit. Quid juris sit, si in pretio enormis deceptio contigerit, infra docebitur.

§. 9. Dispiciendum jam est de metu, quousq; ille actus humanos reddat ineptos ad producendam obligationem. Ejus duæ heic potissimum species expendendæ veniunt. Quarum una oritur ex vitio

aut alia quapiam dispositione, hærente in eo, cui quis sese est obligaturus, vel etiam ex maligna ejusdem voluntate, sat perspicue significata, unde oritur probabilis suspicio imminentis ab ipso deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato majore malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa priorem metus speciem id quidem certum videtur; si aliquem videam, qui in universum nihil pensi habeat quosvis promiscue decipere, ac *ridendo fidem fallere*; aut circa præsens negotium animadvertam, eundem insidias mihi tendere: stolide me facere, si data ab ipso fide confisus, ludibrio me ejusdem ac fraudi exponam. Qui enim in casses prævisos ultro ruit, etiam miserationem consumsit. Sed an ejusmodi metus, aut suspicio deceptionis pactum jam initum reddat invalidum, eumq; qui decipi timet, abs necessitate præstandi absolvat, patebit, ubi sententiam *Hobbesii de cive* l. 2. §. 11. examinaverimus. Iste igitur tradit, *pacta mutuæ fidei, neutro quidquam statim præstante, in statu naturæ frustra esse & invalida, si justus ex utravis parte metus oriatur.* Quæ assertio admitti non potest, nisi post pactum initum ex alterutra parte justus oriatur metus fore, ut ubi unus pactum impleverit, alter paria haut quidquam sit facturus. Justum autem vocamus metum, qui liquidis indiciis & argumentis est subnixus. Nam magnæ instar injuriæ est, probatam antea alicujus fidem mox nulla nova causa damnare. Hinc & ipse *Hobbesius in annotatis* addit; *nisi metus causa nova existat, ex facto aut alio signo voluntatis non præstandi à parte altera, metus justus censeri non potest. Causa enim, quæ impedire non poterat, quin pacisceretur, impedire non debet, quin pactum præstet.* Scilicet etiamsi ante pactum initum alicui fuerit oborta suspicio, fore, ut ab altero in pacto decipiatur: tamen eo ipso, dum cum illo paciscitur, huic metui velut renunciat, & non sufficientem eum declarat, quo minus fides alteri queat haberi. Alias enim nihil inter eos fuisset actum. Ab initio tamen hæc videtur fuisse *Hobbesij* sententia, quod etiam citra ejusmodi metum, post pactum obortum, idem sit irritum. Id quod adparet tum ex Ipsius opere *de corpore politico*, Gallice conscripto, ubi restrictio illa de metu recens oborto non extat; tum ex subjuncta ratione: *quod ille, qui prior præstat, propter pravum ingenium maximæ partis hominum, commodo suo*

jure

jure & injuria juxta studentium, cupidini se prodat illius, quicum contrahit. Rationis autem non esse, ut aliquis praestet prior, si verisimile non sit, alterum esse praestiturum post. Ubi adparet, ipsum causam suspicionis ex communi hominum pravitate petere. Atqui hoc modo maxima pars mortalium inepta declarabitur, quicum pacta iniri possint; quin in universum fides proscribetur inter eos, qui eidem judici non sunt subjecti. Cum enim de constantia alicujus hominis falli nescia certitudo nequeat haberi, magna quoq; hominum pars in prava sit insigniter proclivis: & vero in statu naturali quilibet proprio ex judicio de negotiis suis disponat, ac ipse de metus sui probabilitate judicet; jam vana quoq; suspicio ad abrumpendum pactum erit sufficiens, adeoq; nullus plane pactorum extra civitatem erit usus. Deinde durum nimis fuerit, universo mortalium generi tantam malitiam impingere, ut in eorum animis reverentia Numinis & fas fidei, remota lege civili, tam parum valere judicemus. Cum illud potius indelebilem fidei sensum, omnium animis plane inolitum arguat, quod vix quicquam reperiatur, qui perfidum sese aperte fateatur; sed nemo non graves ob causas à pactis discessisse videri velit. Quare & recte praesumitur, quemlibet quod justum est facturum, donec prava per facta contrarium fuerit ostensum. Quo potest & adplicari illud *Luciani in philopseude:* γελοῖα ποιεῖς ἀπιστῶν ἅπασιν, *ridicule facis omnibus diffidens.* Ex quibus concluditur, metum illum violandae fidei, ortum ex sola generali pravitate ingenij humani, non esse sufficientem ad detrectandam pacti impletionem. Hinc frivolus valde erat praetextus Mitylenaeorum, quem abrupto cum Atheniensibus foederi obtendebant, apud *Thucydidem* l. 3. *Ipsi nos belli temporibus veriti in honore habebant: nos ipsis in pace idem praestabamus. Et cum alijs benevolentia stabilem reddat fidem, nobis eam metus tutam exhibebat. Ita non tam benevolentia nos, quam timor in societate continuit. adeoq; quibus primo res tutiores metum demerent, ij etiam primi societatem rupturi erant.* Imo licet peculiaria vitia in aliquo deprehendantur, non tamen ideo statim fides data ipsi non est servanda. Nam multa vitia fidem non tangunt. Sic utut quis sit proclivis in libidinem, in ebrietatem, in crudelitatem; id tamen per se non obstat, quo minus in servanda fide constantiam amare

queat,

queat. Quin licet quis laboret vitiis, ad fidei firmitatem convellendam ſpectantibus, puta, ſi in ipſo adpareat deſultoria animi levitas, vel flagrans auri fames, nil non mortalia cogens pectora, aut regnandi libido, quæ apud multos omni affectu potentior eſt: tamen ne hæc quidem in ſe ſufficiunt, ut quis fidem ejusmodi homini datam detrectet implere. Nam & ſæpe poteſt contingere, ut ex peculiari affectu quis in alterum ſit injurius, qui ſancte mecum vivit. Et eo ipſo dum paciſcor cum altero, cujus animum novi, declaro, ea vitia non ſufficere, quo minus fides ipſi à me queat haberi; adeoq; renuncio exceptioni, quæ ex ipſius moribus poterat peti circa renuendam pacti impletionem. Alias enim nihil fuiſſet actum, ſi quis ab initio ſibi voluiſſet reſervare aliquid, per quod pro lubitu negotium poſſit reddere irritum. Etſi ubi quis cum eo, à quo ſemel fuit deceptus, denuo paciſcatur citra peculiarem cautionem, imprudenter ſane faciat. Sic ut apud aliquos in proverbium abierit; qui ſemel me deceperit, illum dij perdant, ſi bis me deceperit, dij me perdant. Quin & ubi poſt pactum initum certa adpareant indicia, ipſum id agere, ut me decipiat, ſumma foret ſtoliditas alterius ſeſe fraudulentiæ ultro præbere. *Cicero de Invent.* l. I. *Summa amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis.* Inde apud *Homerum Iliad.* γ. Menelaus. Ἄξετε δὲ Πριάμοιο βίην, ὄφρ' ὅρκια τάμνῃ αὐτός, ἐπεὶ οἱ παῖδες ὑπερφίαλοί καὶ ἄπιστοι. *Adducite huc Priamum, ut fœdera feriat ipſe, quoniam ejus filij fœdifragi ſunt & infidi.* Add. *Polybius* l. 8. c. 12. l. X. c. 34. Quo ſpectat etiam illud *Ciceronis in Verrem* l. I. *Omnium eſt communis inimicus, qui fuit hoſtis ſuorum: nemo unquam ſapiens proditori credendum putavit.* *Idem pro Rabirio Poſtumo: Ubi ſemel quis pejeraverit, ei credi poſtea, etiamſi per plures deos juret, credi non oportet.* Add. *Seneca de beneficijs* l. IV. c. 27. *in fine.* Id tamen fatemur, ſi quis aperte profiteatur, ſe religionem fidei flocciſacere, aut ſi talia foveat dogmata, ex quibus neceſſario idem conſequitur; in ejusdem promiſſis pactisvè nullam locandam eſſe fiduciam, niſi quatenus à nobis per vim cogi poſſit, ſi tergiverſetur, aut manifeſta ipſius utilitas ſubegerit conventis ſtare. Ex quo genere ſunt athei, qui vel Deum eſſe vel divinã providentiam abnuunt; à quibus non longe abeunt, qui animas corporibus ſuperſtites negant.

Hi

Hi enim non possunt non omne jus utilitate, ad judicium proprium exacta, metiri. Huc quoq; referre possis, quorum vitæ genus apertam flagitij professionem habet; quales sunt piratæ, latrones, sicarij, lenones, meretrices, & id genus alij, queis pejerasse inter ludicra habetur. *Tacitus* A. XI. *Nec degeneres insidiæ fuere adversus transfugam, & violatorem fidei.* Sed & illud negari nequit, etsi ratio *Hobbesij* supra adducta omnem vim pactorum in statu naturali non elidat; hasce tamen prudentiæ regulas inde colligi: ut ne quis magnam in fœdere fiduciam collocet, nisi ubi videat, alterius utilitatem non minus ac nostram in eo versari, ut istud servetur. Item, ut qui cum superiore est contracturus, ita contrahat, ut non ipse, sed superior conventa prius præstet. Nam inferior si prius præstiterit, aut decipietur, aut abs mera alterius gratia dependebit. Item, quod salutem suam periculo exponat, qui pactum præstando seipsum debilitat, & alterum confirmat, sperans fore, ut hujus viribus ipse postea juxta promissum adjuvetur. Nam rem pro verbis, scripturis, & sigillis permutare stolidum fuerit, ubi nihil aliud est præter religionem fidei, quod avaritiæ ac dominandi libidini opponatur.

§. 10. Sequitur, ut dispiciamus de illo metu, quem cominus intentatum grave malum incutit; de quo paulo altius videtur repetendum. Supponimus igitur heic, voluntatem nostram naturaliter inclinari ad id, quod bonum ipsi adparet. Non minus autem voluntati bonum atq; adpetibile adparet malum imminens effugere, quam absens bonum adquirere; & quæ ad utrumq; finem faciunt media eliguntur, utut aliàs ipsa in se non sint adpetibilia. Non minus enim ob consequendum aliquod bonum adhibentur molesta, & per se ingrata media, quam ad effugiendum malum. Etsi spes boni consequendi molestiam mediorum magis abstergat, quam solicitudo malum declinandi. Et hanc ob rationem *Aristoteles Nicom.* 3. c. 1. illas duntaxat actiones, quæ ob declinandum malum suscipiuntur, mixtas vocavit; quarum exemplum tritissimum est in jactu mercium, naufragio imminente. Etsi non molliora sustinuerint v. g. athletæ, qui coronæ per certamina reportandæ sese præparabant. vid. *Epicteti enchirid.* c. 35. Enimvero quanquam actiones, metu majoris mali su-

sceptæ, inter spontaneas sint referendæ; id tamen nondum sufficit, ut ex illis obligatio aliqua adversus alterum apud nos oriatur. Cum enim obligatio semper referatur ad alium, cui quid est præstandum; adeoq; illi respondeat in altero jus, cujus vi exigere queat obligationis impletionem; non sufficit ad eandem generandam, ut in uno sint principia obligationem producentia, sed in altero quoq; requiruntur principia ad jus quærendum idonea. Citra jus quippe obligationi respondens nulla intelligi potest obligatio. Et nihil debeo, si nemo jure me poscere quid potest. Igitur ille demum metus obligationem producendam elidit, qui in altero ponit vitium, quod ineptum ipsum reddit ad jus adquirendum. Quod vitium est injuria; quæ sane id efficere non potest, ut per eam producatur id, cui ipsa quam maxime repugnat. Cum enim lex naturæ jubeat præstare id, ad quod alteri jus est; absurdum utiq; videtur, per injuriam, id est, facto legi naturali contrario produci aliquid, cui ipsa lex naturalis firmitatem communicet, utq; adeo ipsa ad sui destructionem inserviat. Sane quæ furtum prohibet lex, inter justos adquirendi modos utiq; furtum referre non potest.

§. II. Est tamen omnino prius considerandum, quisnam metum incusserit, utrum ille, quicum nobis est negotium, an vero alius. Et deinde an quis potestatem habuerit terrorem ostentandi, an minus. Id enim dubium non habet, quin tenear, ubi me obstrinxi propter effugiendum metum à tertio incussum, non instigante, aut colludente eo, cui promissio fuit facta. Nam in illo nullum residet vitium, quod adquisitionem juris adversus me impediat; & is merito, quæ mihi præstitit, imputare potest, quod ipsius auxilio ad discutiendum præsens periculum fui usus. Sic si aliquem conduxero, ut iter facienti contra latrones mihi adsistat, sine dubio pactum servandum fuerit. Imo ingrati animi quoq;, non solum perfidiæ crimen contrahit, qui in rebus angustis constitutus largis promissis alios in auxilium sollicitat; post ubi eorum ope periculum evasit, moras nectere instituit. Sed & validū est promissū tertio factum, si quis ad illud pro imperio, & metu pœnæ fuerit adactus ab eo, cui tale quid injungendi potestas erat. Nam neq; in promissario aliquod vitium hæret; & sibi ipsi imputet,

putet, qui metu se urgeri voluit ad illud suscipiendum, quod ultro suscipere debebat. Sic si princeps aliquis milites suos extraneo cuipiam velit præsidij causa adjungere, & ad majorem securitatem compellat eos isti quoq; fidem dare; non poterunt hi promissa eludere obtentu metus sibi injecti; utpote ab eo profecti, cui talia quocunq; modo exigendi jus erat. Sic si ponamus patrem filiæ etiam invitæ sponsum dare posse, ubi ea metu paterni imperij sponso inviso fidem dederit, hautquidquam illam deinceps fallere poterit. Nam in sponso nihil hæret vitij, quare sibi ex eo promisso jus non potuerit quærere; & debebat filia ultro patris jussa capessere. Atq; hactenus interest, quisnam metum incusserit. De cætero recte pronunciant leges Romanæ, nihil interesse, quis metum incusserit, ubi scil. nemini jus fuit metum intentandi, & quando metus causam, non nudam occasionem, promisso aut pacto dedit. vid. l. 14. §. 3. D. *quod metus causa*. *Sen. c.* l. IV. *controv.* 27. *An, si est in re vis & necessitas, ita tamen rescindantur, quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est? Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogeris, meam culpam oportet esse, ut mea pœna sit. Non, inquit. neq; enim lex adhibenti vim irascitur, sed passo succurrit: & iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. Nihil autem refert, per quem illi necesse fuit. Iniquum enim quod rescinditur, facit fortuna ejus, qui passus est, non persona facientis. Idem excerpt. controv.* l. IV c. 8. *Non mea, inquit, sed aliena vis fuit. Æque dignus est pœna, qui ipse vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum suum utitur.* Enimvero invalida judicamus illa pacta & promissa, ad quæ ab illo ipso, cui promittit, aut quicum paciscitur, injusta ejusdem vi quis compellitur. Cum enim jure naturali, qui per injustum metum alteri quid extorsit, id restituere teneatur, adeoq; tantum debeat pensare, quantum isti per tale pactum decedit; per compensationem velut tolli obligatio intelligetur, si non solvitur id, quod statim restitui debebat. vid. l. 8. D. *de doli except.* Ac stolidum foret sponte, quod ob vim promissum fuit, solvere, ubi jam quis in loca tuta evaserit, ac deinceps damni sui pensationem velle repetere. (*Martialis* l. XI. *epigr.* 59. *Quid si me tonsor, cum stricta novacula supra est, Tunc libertatem divitiasq; roget? Promittam, nec enim rogat illo*

tempore tonsor, Latro rogat; res est imperiosa timor. Sed fuerit curva cum tuta novacula theca, Frangam tonsori crura manusq́; simul.) Præsertim cum eo ipso, quod promissum à me exigit, aut acceptat, satis profiteatur, se damnum mihi datum ultro nolle sarcire. Inepta præterea est ad quærendum sibi jus hæc velut materia, alteri non inferre id, quod per leges inferre prohibebaris; & absurde imputas alteri, quod non feceris id, quo facto graviter peccaturus fueras. Inde recte *Cicero Philip.* 2. negat se Antonio debere beneficium, quod ab ipso Brundusii non fuerit interfectus. *Quale beneficium est,* inquit, *quod te abstinueris nefario scelere? quod est aliud beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint.* *Horatius* l. 1. *epist.* 15. *Nec furtum feci, nec fugi si mihi dicat Servus: habes pretium, loris non ureris, ajo. Non hominem occidi. Non pasces in cruce corvos. Sum bonus atq́; frugi, renuit, negat atq́; Sabellus.* Add. l. 7. §. 3. D. *de pactis. Seneca* l. 2. *controv.* 13. *non est beneficium, scelus non facere.* Neq; magis videtur is teneri, qui in ejusmodi casu pro altero fidejubet, etsi hic ex proprio se metu non obliget. Cum enim fidejussio sit velut firmamentum accessorium negotii principalis; absurdum fuerit saltem de jure naturali, accessorio plus inesse efficaciæ, quam primario negotio; aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui ejusdem obligationem velut in subsidium suscepturum se promisit. Secus tamen videtur dicendum, si tertius obligationem propriam, & quæ non dependeat ab obligatione capti, aut eidem succenturietur, cum latrone contrahat. Puta, si quis misericordia ductus latroni quid promittat, ut in ipsius gratiam aliquem incolumem dimittat. Huic enim neq; metus injustus est illatus, neq; exceptiones capto competentes idem mutuari potest; quia non istius, sed proprio nomine se obligavit, nec suam obligationem illius obligationi, quæ nulla fuit, superstruxit. Et digna est res, ob quam aliquid præstetur, innocentis vitam conservasse, & sibi eximiam humanitatis laudem circumposuisse. Quod si vero obsides dederit, aut de sociis quosdam in latronum potestate reliquerit captus, quoad promissa repræsententur; tenetur non ex pacto cum latronibus, sed ex eo, quod ipsi cum obsidibus intercedit. An autem per juramentum tale promissum solidetur, infra erit dispiciendum. Atq; hactenus admittimus,

mittimus, quod *Cicero Offic.* 3. tradit. *si prædonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus est. Nam pirata non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum hoc non fides esse debet, nec jusjurandum commune.* Scilicet quæ talibus per metum sunt promissa, præstari necessum non est. Sed ratio quam *Is* subjungit, multis non est ad palatum; præcipue si extendatur ad illa quoq; promissa & pacta; quæ nulla vi compulsi cum istis inimus. Etsi enim moribus gentium aliter tractatur justus hostis, aliter latro & pirata, (quo adplicari potest illud apud *Heliodorum Æthiop.* l. 1. οὐ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς ποτὲ λῃστρικὸς ἔληξε πόλεμος, οὐδὲ ἐνσπονδαῖς ἔχε τὴν τελευτήν. *Neq; enim unquam pactis bellum inter prædones compositum est, neq; fœderibus finitum:)* non ideo tamen is statim omnia jura hominis amisit, saltem ubi humano adhuc modo cum quibusdam agit. Nam quando mecum extra metum paciscitur, sane non ut latro, sed ut quivis alius homo agit. Communis autem hostis latro vocatur, quod non instar aliorum hostium certo alicui bellum indicat, sed omnibus promiscue, qui in manus ejus inciderint, hostilia intentet. Quo nomine etiam ad eundem coercendum non indicto bello, aut singulari militum autoratione opus est, sed cuilibet contra hunc licentiam militiæ ipsa natura indulget. Nihilominus dici potest, quemadmodum, fatente *Cicerone*, status hostilis non obstat, quo minus fides hosti data sit servanda; sic nec communem illam latronis hostilitatem prohibere, quo minus pacta cum illo inita sint servanda; præsertim cum actus hostilitatis, dum pacta init, latro non exerceat. Sed & satisfacit suæ objectioni *Grotius* l. 3. c. 19. §. 3. *Qui atrociter malefici sunt, neq; pars sunt ullius civitatis, hi possunt abs quovis homine puniri, si jus naturæ respicimus,* (quæ hypothesis tamen alio loco à nobis examinabitur.) Ast qui puniri possunt, ut vitam amittant, his & res & jura sua auferri itidem possunt. Inter jura autem illa est quoq; hoc jus ex promisso quæsitum; poterit igitur & hoc in pœnam ei auferri. Enimvero qui ultro cum latrone paciscitur, quem talem novit, eo ipso censetur renunciasse exceptioni illi, quam ex persona ipsius petitam validitati promissionis poterat opponere. Quia alias nihil inter illos fuisset actum. Unde si latro me errantem in rectam viam promissa mercede deduxerit, non dubium mihi est, quin eam

persolvere debeam. Sicuti & l. 31. D. *depositi* tradit, latroni depositum esse reddendum, siquidem non adpareat is, cui ea res à latrone erepta fuit, si modo depositarius malitiam deponentis ignoraverit. Nam si quis & istum latronem, & hæc spolia alteri detracta noverit, non video, quomodo eorum custodiam recipere possit, ut inde crimen non contrahat.

§. 12. Sunt tamen plurimi, qui promissis pactisq; per vim extortis virtutem obligandi inesse contendunt. Aliqui ad autoritatem juris Romani confugiunt, quod cum per talia pacta læsis beneficio restitutionis in integrum succurrat, utiq; videtur supponere; stricto jure ejusmodi negotiis vim obligandi inesse, verum ejus juris rigorem æquitate Prætoris temperandum. Sed legibus Romanis facile sua constat ratio. Cum enim non præsumatur, in civitate degenti vim esse illatam, atq; ea exceptio dubiam possit habere disceptionem; conveniens utiq; erat ejusmodi pactum tantisper sustineri, donec à judice super metu illato posset cognosci. Ex quo tamen non consequitur, ejusmodi pacto, ut & aliis negotiis, quæ per exceptionem peremtoriam possunt elidi, intrinsecam vim obligandi inesse; cum istæ exceptionum ambages magis ad usum fori civilis, quam simplicitatem juris naturalis pertineant, saltem ubi agitur inter eos, qui communem judicem non agnoscunt. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 7. tradit: ideo *naturaliter eum, qui metu quid promisit obligari, quia consensus adfuit, & quidem absolutus, posita isthac rerum conditione,* (Est quippe *ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων τιμιώτερον, anima omnibus rebus pretiosior. Heliodor. Æthiop.* l. V.) etsi malo illo non imminente in tale quid consensurus non fuerat. Enimvero uti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit jus ipsi respondens: ita non sufficit, ut in me sint requisita ad obligationem producendam necessaria, sed ab altero quoq; abesse vitia debent, quæ juris in ipso adquisitionem intercipiant. Adeoq; non statim si in me facultas est aliquid transferendi, in altero est facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui exadversum jus non respondet, inanis sit, non est credendum, ex solo meo consensu obligationem nasci, ubi alter per jus naturæ prohibetur acceptare. Id quod hoc casu omnino fit. Quæ enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoq; ex isto

metu

metu jus adquirere, lucrumvè facere prohibet. Incongruum autem est, quod subjungit; *si is cui promittitur metum intulit, quamvis levem, atq; inde secuta fuerit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem, si promissor velit; non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum.* Atqui si obligatione liberari possum meo arbitrio, citra præstationem alicujus rei, jam actu liber sum. Quid ergo opus hisce ambagibus; tu debes me liberare obligatione, si ipse velim. Quin dicimus; quia ad promittendum vi me adegisti, nihil tibi debeo; & frustra à me illud exigis, quod ubi præstitero, tu statim restituere teneris. Add. *Seneca controvers.* IV. 26.

§. 13. *Hobbesius de Cive* c. 2. §. 16. pro hac sententia aliis argumentis pugnat. Ait, *pacta ex metu profecta non eo nomine esse invalida, quod ex metu sint profecta; alias enim sequeretur, pacta ea, quibus in vitam civilem homines congregantur, & leges condunt, esse invalida: (procedit enim à metu mutuæ cædis, quod alter alterius regimini se submittit:) neq; cum ratione eum facere, qui captivo paciscenti pretium redemtionis suæ fidem adhibet.* Verum in priori argumento ambiguo sensu vocabuli metus luditur. Alterius enim plane generis est metus, ob quem homines in civitates congregantur, quam is, de quo heic agimus. Ille enim est cautio circa declinandum aliquod malum, quod indefinite potest accidere. Hic autem est terror ex cominus intentato gravi malo, cuiq; repellendo ipse non sufficio, ortus. Igitur longe diversæ indolis sunt pacta, quibus mutuum auxilium paciscimur, ne singuli à communi hoste opprimamur; & quibus quid promittimus, ut effugiamus malum, ab altero injuste nobis intentatum. Circa posterius argumentum facile concedimus, stulte latronem facere, qui per injuriam promissum extorsit, & post fidem alteri adhibet, velut jure cum ipso egisset. Ut enim idem sceleratus sit, & stolidus, nihil repugnat; juxta illud *Menandri* apud *Stobæum sermone* 2. ἀσυλλόγιστόν ἐστι ἡ πονηρία. *inconsiderata res est malitia.* Quin contra ego dixerim, hautquaquam cum ratione facere eum, qui ex periculo injuste conciliato ereptus ultro latroni pretium sui flagitij persolvit. Huc facit illud *Dionysij Halicarn.* l. 8. *Quicquid necessitas pro tempore vel privatis hominibus, vel civitatibus extorquet, tantisper durat, donec cesset ea necessitas.* Addit; *universaliter*

liter verum esse, obligare pacta, quando acceptum est bonum, & quando promittere, & id quod promittitur licitum est. Licitum est autem & ad redimendam vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuiquam etiam latroni. Atqui non potest bonum dici id, quod latro viatori præstat; dum ei per injuriam vitam non adimit. Absurdum est alicui tanquam bonum imputare velle intermissionem injuriæ. Tunc quippe dicimur boni quid in alterum contulisse, quando vel bonum, quod antea deerat, dedimus, vel præsens conservavimus, vel malum, quod præter nostram culpam ipsi imminebat, dispulimus. Deinde non sequitur; licitum est mihi promittere & dare latroni; Ergo etiam illi est jus id exigendi, aut ego ad idem interno aliquo vinculo teneor. Multa licite possumus facere, ad quæ nulla nos obligatio stringit. Licite possum res meas abjicere; sed ut hoc faciam non statim ab altero possum obligari. Unde & falsa est regula, quam *Idem* proponit *Leviath.* c. 14. *Quicquid facere licitum est non obligato, idem licite pacisci possum propter metum. Quod autem licitum est pacisci, id illicitum est non præstare.* Addendum quippe fuerat; modo honeste ab altero id exigi possit.

§. 14. Heic deniq; & illa quæstio subjungenda; cum quæ ex errore aut metu promittuntur, sint invalida, si post errore discusso, aut metu depulso quis utiq; dictis suis stare velit, qua ratione illa promissa convalescant? Nam quod ab initio invalidum fuit, ex post facto convalescere potest, si accedat causa nova, jus per se parere idonea: quæ hoc casu est consensus liquidus & ultroneus. Alii ergo dicunt, ad confirmandam ejusmodi promissionem sufficere solum animi actum internum, seu consensum liquidum & liberum in eam promissionem, etsi nullo is signo exprimatur. Jam enim externum consensus signum antecessisse. Accedente ergo jam intrinseca animi destinatione liquida & libera, nihil deesse, quod ad pariendam obligationem requiratur. Aliis hæc ratio displicet, quod consensum internum, & actum exteriorem eodem tempore existere oporteat, eoq; actum externum antegressum non posse esse signum actus interni subsequentis, de quo fortasse antea cogitatum non fuerat. Igitur ut tale promissum valeat, requirunt novam verbis factam promissionem & accepta-

acceptationem. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 20. mediam sententiam sequitur, quod omnino signis quibusdam opus sit ad declarandum consensum internum supervenientem; quia alias alter de jure suo certus esse nequit. Verum ut verbis hoc fiat, necesse non est, cum etiam alia heic signa sufficere possint. Puta, si promissor, errore cognito, metuq; depulso, ultro præstet, aut super jam exhibita re controversiam non moveat, cum commode posset, aut si post de eadem re cum altero tractet tanquam tali, quam is jure possideat. Cui sententiæ & nos subscribimus.

§. 15. Cæterum & hoc addendum est, ut promissio sit valida, requiri non solum consensum ejus, qui promittit, sed & ejus, cui promittitur; (l. 19. §. 2. D. *de donation.*) & quidem per signa sufficientia expressum; ubi interdum nutus sufficere potest, si vel ultro quid offeratur, vel id antea sit petitum. Quando enim consensus alterius abest, seu oblatum promissum is acceptare recusaverit, res promissa penes promissorem manet, etiam ubi juramentum accesserit: quia & hoc ante acceptationem jus non transfert, sed hoc tantum efficit, ne mihi oblatum retractare liceat, antequam de ipsius recusatione constiterit. Scilicet qui alteri rem suam offert, neq; invito eandem vult obtrudere, neq; pro derelicta habere. Ergo si alter non acceptaverit, juri promittentis in rem oblatam nihil decessit. Quod si rogatio antecessit, censebitur ea durare, nisi expresse fuerit revocata; eoq; casu in antecessum acceptatio facta intelligitur. Ita tamen, ut rogationi respondeat oblatio. Nam v. g. si quis de minore summa, quam alter rogat, responderit, expressa requiritur acceptatio, quando alteri minore, quam rogavit, summa non est consultum; alias non nisi in summam concurrentem tenebitur. Quo loco notandum etiam illud *Plutarchi quæst. sympos.* l. 9. c. 13. *potiorem esse, & majoris autoritatis orationem ejus, qui conditionem obtulit: qui vero oblatam accipiunt, jus addendi aliquid non habere.* Scilicet quia promissario non potest jus enasci, nisi quantum promissor consenserit. Quod si promissor alterius rogationi simpliciter annuerit, rogatio illa tacite repetita censebitur. Add. *Grotius* l. 2. c. 16. §. 32. Ad l. 3. D. *de pollicitat.* ex qua nonnulli concluserunt, ad promissum valide contrahendum sufficere solum promittentis

tentis actum; *Grotius* l. 2. c. 11. §. 14. respondet; pollicitationem semel factam non esse revocandam, ut acceptari semper possit, non quod ante acceptationem obligatio contrahatur. Verum curatius inspicientibus id docere videtur *Ulpianus*, pactum esse consensum atq; conventionem duorum, i. e. reciprocam promissionem; pollicitationem autem esse solius offerentis promissum. Quo ipso non negatur, & hanc ab acceptatione demum valescere. Et jam in antecessum civitas acceptationem significavit, si pollicitatio fiat ob petitos aut adeptos honores; recusavit, quæ citra causam promittuntur. vid. l. 1. §. 1. *d. t.* l. 19. D. *de donat.* Sine causa autē tradita vindicari prohibentur. l. 3. §. 1. *d. t.* quia traditio sine acceptatione fieri non potuit; adeoq; quia revera dominium rei jam in municipium fuit translatum. Movetur & illud heic, num obligatio incipiat apud promittentem eo momento, quo acceptatio facta fuit, an tunc demum, quando promissori innotuit, eam factam fuisse. Ubi certum est, promissionem posse concipi duplici modo; vel sic, volo ut valeat, si acceptetur; vel ita, volo ut valeat, si acceptatam intellexero. In dubio autem ex negotij natura præsumendum, utrum sensum ob oculos habuerit promissor. Prior sensus magis præsumitur in promissione mere liberali, & pura, quia heic promissor ad seipsum obligandum velut properare videtur: posterior in promissione, cui conditio potestativa aut mixta fuit adjecta. Conf. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 15.

§. 16. Superest, ut quædam subnectamus de signis, per quæ consensus exprimitur; quæ sane ad producendam obligationem necessaria sunt, quippe cum actuum voluntatis, quam[illegible]diu signis non manifestantur, nullus inter homines invicem effectus esse queat. Sunt autem signa imperfectiora quidem gestus, quos in commerciis abhiberi oportet inter illos, quorum linguæ invicem non intelliguntur; perfectiora autem verba utrinq; intellecta. vid. 1. *Corinth.* XIV. 11. Hæc porro ut eo liquidius ac firmius voluntatem exprimerent, institutum est, tum ut pactis majoris momenti testes adhiberentur, ad quorum memoriam & conscientiam provocaretur, si fors pactum ipsum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, ut scripto comprehenderentur leges pacti. Nam etiam complu-

complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; scripta vero oblivioni aut perfidiæ hautquidquam ita obnoxia. Nuda quoq; verba frequenter hac exceptione eluduntur, quod per præcipitantiam, aut re non recte perspecta fuerint prolata. Quam exceptionem scripta quoq; excludunt, quippe quæ dum concipiuntur, clare admodum, & non sine mora aliqua pacifcentis animo rem subjiciunt, ut siquidem hæc adprobaverit, plene in rem ipsam consensisse omnino judicandus sit. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri scripta queunt, quam verba ore prolata, in quibus particula aliqua captiose inserta, quæ per celeritatem pronunciationis non animadvertebatur, totam sententiam invertere potest; cui incommodo scripta hautquaquam ita sunt subjecta. Inde recte plus defertur fidei instrumentis authenticis, & nulla coruptela vitiatis, quam dictis testium. Ita tamen ut omni exceptione majores testes audiantur, si instrumentum simulatum, suppositum, aut corruptum probabili modo arguerint. Cæterum etsi ab ejusmodi scriptis seu instrumentis pactorum firmitas in se haut pendeat, quippe quæ etiam sine illis recte contrahuntur, (l. 5. D. *de fide instrum.*) & quantum ad jus naturæ persistant, utut fors illa casu quopiam perierint. (l. 1. 4. 5. 7. 8. 10. C. *de fide instrum.* l. 20. 21. C. *de probat.*) à judice tamen civili, cujus cognitio non nisi manifestissima sequitur signa, hæc instrumenta quam maxime attenduntur. Ac nisi illa produci queant, regulariter actor rejicitur, nisi idoneis argumentis probaverit, eadem casu quodam sibi periisse. Inde quoq; est, quod, si creditor obligationis instrumentum sciens restituerit, aut conscio debitore idem sciens aboleverit, debitum ipsi condonasse censeatur. Nequaquam tamen, si quovis modo syngraphas debitor nanciscatur, puta, furto subtractas, aut alia ratione extortas, obligatione solutus erit.

CAPUT VII.
DE MATERIA PROMISSORUM ET PACTORUM.

1. Obligamur tantum ad ea, quæ fieri possunt.
2. Promissa circa impossibilia sunt vana.
3. Impossi-

6. In illicita non cadit obligatio.
7. Pacta turpia, re integra non obligant:

3. Impossibilitas circa pacta emergens.
4. An summus conatus semper sufficiat.
5. An quis obligetur ad ferenda mala humanam constantiam superantia.
8. Quin nec turpi opera jam præstita.
9. An turpiter data repeti possint.
10. Frustra promittuntur aliena;
11. Et nostra alteri jam obligata.

VIdendum porro est de materia promissorum & pactorum, seu ad quænam ultro nos promittendo & paciscendo queamus obligare. Ad hoc igitur requiritur, ut rei aut actionis præstandæ habeamus facultatem physicam, & moralem, seu ut id præstare non sit supra nostras vires, nevè idem patrare lege aliqua prohibeamur. Ubi enim quid intra vires meas positum est, neq; eodem statuendi facultas mihi relinquitur, nihil sane obstat, quo minus ad id exhibendum alteri necessitatem mihi ultro arcessam, ubi usus vitæ humanæ id tulerit. Ex adverso circa ea, quæ vel vires nostras excedunt, vel salva obligatione validiore nequeunt præstari, nequidquam obligatio contrahitur, quippe quæ effectu suo directo & legitimo sit caritura. Quæ autem talia sunt, ea moraliter pro nullis habentur.

§. 2. Ex hisce consequitur: impossibilium nullam dari obligationem. Id quod etsi in ore vulgi versetur, tamen paulo accuratius erit excutiendum. Ac initio quidem discrimen est statuendum inter obligationes, quæ sponte nostra nobis arcessimus, & quæ ab altero pro imperio nobis injunguntur. Qui ultro se ad impossibile, quod tale novit, vult adstringere, sine dubio mentis parum compos est. Vult enim id facere, quod à se fieri non posse prævidet. Non tamen semper ab omni necessitate præstandi liber est, qui impossibilia promisso aut pacto in se recepit, etsi ipsam rem conventam præstare nequeat. Equidem si quid alteri promiserim, quod in viribus meis fore probabiliter credebam, sed idem jam supra vires meas esse, aut intra præstandi tempus fore, invincibiliter ignorem, neq; ad rem promissam, neq; ad id quod interest alteri teneri videor. Præsertim ubi idem expressè dictum fuit, aut ea conditio tacite utrinq; præsupposita fuit. vid. l. 2. §. 3. *seqq.* D. *si quis cautionibus.* Sic v. g. si cui promisissem equum commodare, qui jam alio in loco est, is autem in itinere perierit, neq; ad equum exhibendum, neq; ad id quod interest teneor

neor. Intelligor enim promissionem meam tacite huic conditioni superstruxisse; siquidem equus incolumis domum reversus fuerit. Qua conditione citra meam culpam non adparente, promissionis vis penitus expirat. Quod si uterq; tam promissor, quam cui promittitur, rem noverit impossibilem, ac se id nosse invicem norint, lusisse tantum, & nihil egisse censentur. At vero si promissor duntaxat sciverit rem esse impossibilem, alter idem ignoraverit, iste huic utiq; tenebitur ad id quod interest, ne ita sibi illuderetur. Ubi autem promissor fuerit negligentior in excutiendis suis viribus, & rem sibi jam impossibilem promisit, quam talem scire poterat, si debita circumspectione fuisset usus; ipsa quidem obligatio erit nulla, quia promissor tanquam tacitam conditionem supponebat possibilitatem. Ob negligentiam tamen & culpam tenebitur alteri pensare, si quid ob inane illud promissum damni fecit; licet sub damno non sit reputanda spes lucri & emolumenti, ex inani promisso concepta. Atq; idem etiam circa pacta obtinet, ut qui per negligentiam aliquid impossibile fuit pactus, præstando id, quod alteri inde nocitum fuit, liberetur: ita tamen, ut huic quoq; id, ad quod se adstrinxit, remittatur; aut ubi jam præstitum id fuit, restituatur, vel pro eo æquipollens aliud reponatur.

§. 3. Enimvero quando res eo tempore, quo promissio aut pactum suscipiebatur, præstitu fuit possibilis, post impossibilis facta, dispiciendum, utrum casu fortuito, & citra culpam; an vero ex culpa, aut dolo hoc obtigerit. Priori casu evanescit pactum, ubi res adhuc sit integra. Ubi quid præstitum ab altero jam fuit, id restituendum, aut æquipollens reponendum: Si ne hoc quidem fieri possit, summus conatus erit adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat: Nam in pactis respicimus ad id, de quo expresse fuit conventum; ubi hoc obtinere non possumus, sufficit æquipollens exhiberi: saltem ne damnum sentiamus omni modo cavendum est. Ubi vero dolo quis sibi ipse vires implendi ademit, ad summum conatum tenetur, & velut in supplementum malo quoq; potest multari. Ex hisce fundamentis dijudicanda sunt, quæ circa debitores obæratos disputantur. Hi quippe ubi casu fortuito & citra suam culpam solvendo esse de-

ſierint, ſummum ſolvendi conatum debent. Ubi tamen æquitas & humanitas requirit, ut mora aliqua ipſis indulgeatur, circumſpiciendis & parandis ſolvendi mediis. vid. *Matth.* XVIII, 25. 26. Sicuti & nefas fuerit, tales omni ſua ſubſtantia exutos ad mendicitatem redigere. Quin & alias certarum perſonarum favori hoc dederunt leges Romanæ, ut non condemnarentur, niſi *quatenus facere poſſunt.* vid. l. 12. D. *ſoluto matrimonio.* l. 6. l. 16. 17. 18. 19. 20. 21. D. *de re judicata.* l. 49. l. 50. *d. t.* l. 4. l. 6. l. 7. D. *de ceſſione bonorum.* Niſi tamen creditor, quæ præſentes facultates excedunt, condonaverit, ad reſidua ſolvenda tenebuntur, quando in re lautiore eſſe cœperint. Dolus autem & culpa decoctorum etiam malo aliquo poteſt coerceri; in quos demum illud tritum valet; qui non habet in ære, luat in corpore. vid. *Gellius* l. XX. c. 1. *circa finem.* Add. tamen *Livius* l. 8. c. 28. Conſiderandum præterea heic eſt, quam quis cauſam aut neceſſitatem habuerit debitum contrahendi. Prout enim hæc gravis aut levis fuerit, favor debitoris inopis aut miſeratio intenditur, aut remittitur. Unde recte duriore habentur conditione mercatores, etiam qui per caſum fortuitum ſolvendo eſſe deſierunt, quam alij, qui ex peculiari quadam neceſſitate pecunias mutuo ſumere ſunt adacti. Illos enim lucri cupido debita contrahere ſubigit. Et cum ipſi artem diteſcendi profiteantur, vix culpa carent, qui etiam fortuita non præcaverunt; puta, qui omnes ſuas fortunas uni caſui expoſuerunt. Secus ac tradit *Plinius* l. 3. *epiſt.* 19. *Tutius videtur incerta fortuna poſſeſſionum varietatibus experiri.* & *Juſtinus* l. 9. c. 1. de Philippo, qui dum Byzantium nequidquam obſidet, in Scythiam quoq; prædandi cauſa profectus eſt, more negotiantium impenſas belli alio bello refecturus. *Livius* l. 40. c. 21. *Antigonus ſæva tempeſtate jactatus, cum in eadem nave ſecum ſuos omnes habuiſſet, præcepiſſe liberis dicitur, ut & ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet.* Adparet tamen priſcos Romanos iſta diſcrimina parum æſtimaſſe. Ita enim *Seneca de beneficiis* l. VII. c. 16. *Quid tu tam imprudentes judicas majores noſtros fuiſſe, aut non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea abſumſit, & eum, qui incendio aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore aliena cum ſuis perdidit?*

perdidit? nullam excusationem receperunt, ut homines scirent, fidem utiq; præstandam. Satius enim erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.

§. 4. Hoc loco etiam est examinandum, quod *Hobbesius de cive* c.2. §.14. nimis ut adparet generaliter tradit, *pacta non ad rem ipsam, sed ad summum duntaxat conatum obligare.* Scilicet quia ad impossibile non obligamur; ultra summum autem conatum nihil est in nostris viribus; adeoq; quod isto attingere nequimus, nobis impossibile est, & sic extra obligationem positum. Ubi tamen addendum, nisi culpa nostra aut dolo vires id præstandi corruperimus. Tunc enim per summum conatum obligatio non expletur, sed qua expletio deficit, ad malum accipiendum reddimur idonei. Videtur autem ista assertio locum habere proprie in illis pactis, quibus pro accepta re vel opera præsenti operam aliquam nostram futuram spondemus: in quibus per summum conatum obligationi satisfit. Quia enim futura illa intuitu humanæ providentiæ in incerto sunt, adeo ut vel vires nostræ aliquo casu debilitari, aut occasio conversione rerum intercipi, aut difficilior queat reddi; & quia præterea sæpe humana perspicacia in æstimatione virium propriarum, ac difficultatis rei solet aberrare: ideo censendi heic quoq; sunt paciscentes humanæ conditionis fuisse memores; adeoq; in determinanda præstatione actionum seu operarum futurarum tacitam conditionem supposuisse, siquidem vires & occasio eædem permanserint, aut ni vires præsentes justo amplius æstimatæ sint. In ejusmodi casibus recte dicitur officio suo satisfecisse, qui quantum in se est fecit; cumprimis ubi etiam in ipsa operatione aliquid, à nostris viribus non dependens, intercurrerit, quod effectum intercipiat, aut velut detorqueat. Et quod in talia duntaxat pacta valeat *Hobbesij* assertio, etiam ex subjectis ab ipso argumentis adparet. Ait, *paciscimur sæpissime eas res, quæ possibiles tunc videntur, cum promittimus, quas tamen post constat esse impossibiles*; (præsupponendum est, non fuisse facultatem specimine aliquo vires explorandi;) *non ideo omni obligatione liberamur. Ratio est, quod is, qui futurum incertum promittit, bonum præsens ea lege accepit, ut mutuum redderet. Voluntas enim ejus, qui præsens bonum præstat, pro objecto simpliciter habet*

bonum

bonum sibi, quanti erat res promissa: ipsam autem rem non simpliciter, sed si fieri potest. Ego tamen potius contra dixerim; qui bonum præsens alicui præstat, eum directe assequi velle illud bonum futurum, quod pacto expressum fuit. Hoc ubi forte obtineri nequeat, eundem detrimento evitando velle præstari, quod tantidem est. Quod si autem ne hoc quidem obtineri queat, neq; restitutionem admittat id, quod acceptum jam est, defungetur quis sua obligatione, qui præstat id, quod vires admittunt. Enimvero in contractibus mutui, & qui ejusdem sunt indolis, falsum est, per summum conatum debitorem obligatione liberari. Quando enim mutuum contrahitur, præsertim non ex necessitate extrema, creditor sane supponit, debitorem velle & posse solvere; & idem quoq; debitor præ se fert; ac super hac hypothesi contractus initur. Quod si igitur tempore solutionis faciendæ tantum non sit in bonis debitoris, impossibile quidem est, in præsens plura exsculpere, ut tamen obligatio remaneat, in futurum residua supplendi. vid. *Matth.* 18. Cæterum in simplicibus promissis, quibus aliquid pollicemur, cujus eventum præstare absolute penes nos non est, semper debet subintelligi hæc restrictio, si fors faverit, ni ex transverso quid intercurrerit, aut ut Christiani magis pie, si Deo placuerit. vid. *Jacobi* IV. 15. Quanquam ejusmodi futura incerta velut absolute jurare cum magna temeritate, & præsumtione impia sit conjunctum. Ex quo genere est illud juramentum Labieni & reliquorum Pompejanorum, qui jurarant, *se nisi victores in castra non reversuros*, apud *Cæsarem de bello civili* l. 3. Add. *Actor.* XXIII. 21. & *Selden de* J. N. & G. l. 4. c. 7.

§. 5. Est quoq; heic excutienda quæstio sat spinosa, quam *Hobbesius de cive* c. 2. §. 18. proponit: An quis se pacto queat obligare ad perferenda mala, firmitatem animi humani communiter superantia? v. g. *an quis pacto suo possit obligari, mortem & vulnera inferenti non resistere?* Accuratius autem rimanti satis adparet, quo fine quæstio ista negetur; nempe ut ostendatur, securitati hominum non satis caveri per sola pacta; nec sufficere, si quis pacto se obliget, quod ultro velit pœnam sufferre, siquidem ab ipso injuria fuerit perpetrata; sed necessarium esse conservandæ inter homines paci, ut imperia constituantur,

ſtituantur, quæ etiam invitos ad pœnam peccantes poſſint trahere. Id quod veriſſimum eſt, & de eo plura ſuo loco dicentur. Operæ pretium tamen fuerit, argumenta *Ipſius* preſſius conſideraſſe. Dicit, *mortem aut vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo ſuis pactis quibuscunq́ obligatur non reſiſtere. Eſt enim in unoquoq́ gradus timiditatis ſummus, per quem malum, quod infertur, adprehendit ut maximum, ideoq́ neceſſitate naturali quantum poteſt fugit, intelligiturq́ aliter facere non poſſe. Ad talem gradum metus ubi perventum fuerit, non eſt expectandum, quin vel fuga vel pugna ſibi conſulat. Cum igitur nemo teneatur ad impoſſibile, illi quibus mors, vel vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda ſatis conſtantes ſunt, ea ferre non obligantur.* Heic obſervandum, non videri abſolute rem humana conſtantia majorem, mortem citra reluctantiam admittere. Inde ſi Deus præceperit, mortem potius ſubire, quam certam actionem ſuſcipere, non eſt dubium, quin ad iſtud homo obligetur. Hoc tamen facile concedimus, cum utplurimum ea res conſtantiam mortalium vulgarem ſuperet, non præſumi hominem ultro per pactum ſuum ſeſe ad tale quid voluiſſe adſtringere. Quippe cum non minus leges humanæ ferri, quam pacta iniri debeant cum ſenſu humanæ imbecillitatis. Nequaquam autem hoc trahi debet ad diſſolvendum rigorem diſciplinæ militaris, quaſi liceret militi ſtationem deſerere, ſi præſens periculum vitæ videat imminere, ex hoc obtentu, quod ad mortem ſubeundam, tanquam impoſſibile aliquid, non teneatur. Negamus enim humana conſtantia, ſaltem quæ in viros cadit, ſuperius eſſe, probabile mortis periculum ſubire, cum poteſtate tamen ad extremum repugnandi. Vix enim caſum credo dari, ut in bello quosdam hoſti objicere neceſſum ſit, ademta pugnandi, aut dolos miſcendi poteſtate. Inde ex fine conſervandarum civitatum, & uſu omnium gentium adparet, ſiquidem res ita poſtulet, recte militi à duce poſſe injungi, ut loco aſſignato in hoſtem ad extremum usq; ſpiritum pugnet, etſi contingat in veſtigio eſſe occumbendum; ac ignaviam ſtationes deſerentium morte expiari. Neq; vero eſt abſurdum pœnæ genus, occidere, quia occidi noluiſti. Gravius enim eſt, à carnifice per ignominiam jugulari, quam cum gloria ad inſtar viri fortis ab hoſte occumbere. Sed & illud eſt

quam lucro carere, aut damnum facere, utut judicio per pravam libidinem corrupto illud præ hoc minus malum videatur. Hoc enim si fieret, efficacia obligationum abs cujusvis judicio suspenderetur; adeoq; penitus evanesceret, si ad illud non obligarer, cujus intermissio ob externum aliquem respectum adpetibilis magis videtur, quam ejusdem impletio. Sic furi nequidquam ad excusationem sui suffecerit, si dicat; gravius se malum judicasse opus faciendo vitam tolerare, quam rebus alienis manus injicere. Imo vel heic maxime vim suam exserunt obligationes, quod per illas intrinseca necessitas gignatur aliquid præstandi, abs quo etiam affectus abhorrebant.

§. 6. Requiritur præterea, ut ex promisso pactove oriatur obligatio, facultas moralis, quæ nobis insit ad præstandam rem, de qua convenitur. Ex cujus facultatis defectu ad rem in se illicitam obligare nos non possumus. Nam quævis promissio vim accipit ex potestate promittentis, neq; ultra extenditur; seu nemo sese potest valide obstringere ulterius, quam ipsi est potestas. Ast qui lege actionem prohibet, adimit sane potestatem eam suscipiendi, & de eadem præstanda obligationem in se recipiendi. Implicat enim, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Et voluntas nostra legibus subjecta non potest solo suo actu earundem vim elidere. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem præstat. Add. l. 15. D. *de condition. institutionum*. l. 35. §. 1. l. 123. D. *de verb. obligat.* Ex quibus etiam hoc consequitur, non servanda esse promissa, quæ alteri, cui fiunt, noxæ sunt futura; cum generali naturalis juris præcepto vetetur, ne quis sciens volens alteri, etiam stolide volenti, malum inferat. Sed & ex eo ipso, quod circa illicita non possit contrahi obligatio valida, consequitur: regulariter actus, qui contra leges suscipiuntur esse invalidos ipso jure, vel præcedente magistratus cognitione tales declarari. Etsi & aliquando, actu contra leges suscepto, multa quidem aliqua imponatur eundem suscipientibus, ipse autem actus non rescindatur; ideo quod major indecentia in actu, quam in effectibus conspiciatur; & sæpe incommoda, quæ rescissionem sequuntur, majora sint, quam incommoda ipsius actus, si validus relinquatur. Sicut

apud

apud *Apollonium Rhodium* l. 4. Alcinous inter Colchos & Argonautas arbiter captus, ita pronunciat: si Jason cum Medea non concubuisset, ut ea restitueretur patri, si concubuisset, maneret penes Jasonem. Idem habetur apud *Hyginum fab.* 23. *Apollodorum* l. 1. *bibliotheca*, & *Orpheum* in *Argonauticis*.

§. 7. Cæterum heic distinctius quæri potest, primo, an obligatio ad præstandum turpe factum sit valida, re adhuc integra, & antequam quid fuerit præstitum? Heic certum est, neutra ex parte ex turpi ejusmodi conventione obligationem existere, sed utrumq; ab eadem resilire debere. *Seneca Hercule Oetao. Præstare fateor posse me tacitam fidem, si scelere careat: interim scelus est fides. add.* l. 26. 27. D. *de verb. oblig.* Unde si v. g. sicarium mercede quis conduxerit ad faciendam cædem, sicarius sane, si pœnitentia ductus obire facinus recusaverit, à conductore ad implendum pactum compelli non potest. Et contra si conductor pœnitens sicario denunciaverit, ut ne cædem patret; nequaquam hic alterum adigere potest ad perseverandum in proposito, quo ipse mercedis adipiscendæ locum habeat. Neq; hic mercedem poterit conductorem poscere, quasi per ipsum steterit, quo minus scelerata ista opera fuerit præstita. Imo si post factam revocationem sicarius nihilominus perseveraverit cædem absolvere, conductor cædis non erit reus: sed in id duntaxat condemnari poterit, quanti est, propositum habuisse cædis, sed quod mox per pœnitentiam fuit emendatum. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 9. ideo promissionem seu mercedem sponsam v. g. homicidij causa vitiosam esse tradit, quia ad hoc adhibetur, ut alter ad malum facinus impellatur. Exemplum non servati ejusmodi pacti extat apud *Philostratum* l. 3. *de vita Apollonij Thyanæi*, ubi cum hic promisisset, sese navem mercibus onustam in piratarum manus deducturum, eos aliorsum converso cursu elusit.

§. 8. Secundo quæritur; an si turpe facinus velut ex obligatione fuit patratum, alter ad mercedem pro ea solvendam teneatur? Quod *Grotius* d. l. affirmat, ex ea ratione, quod ante crimen impletum merces illa labem habeat, tanquam illex mali; quæ labes peracto crimine cesset, ideo quod illex mali esse desierit. Enimvero nobis secus videtur. Nam tantum abest, ut pactum tale turpe esse desinat,

peracto flagitio, ut potius ad plenum turpitudinis gradum pervenerit, obtento suo fine. Nisi vero minus turpe sit furatum esse, quam furari velle, aut accipere mercedem sceleris, quam sperare, solvere quam promittere. Imo si promissio est turpis, quia est illex mali, etiam impletio promissionis erit turpis, quia est pensatio sceleris, & ad plura suscipienda invitatio. Inde labes quoq; aliqua ejusmodi mercedem comitari judicatur, etiam quando in tertium justo titulo transiit; quod ipsa ex scelere parta sit. Sic & in divina lege interdictum est, ne in domum Dei inferretur pecunia ex prostitutione corporis quæsita. *Deuter.* XXIII. 18. *Joseph. archaeol.* IV. 8. Et sacerdotibus religio erat, mercedem proditionis à Juda pro derelicta habitam ærario sacro inferre. Tritum quoq; est, de male partis tertium hæredem non gaudere. Inde probare non possumus, quæ *Grotius* d. l. tradit: *usq; ad tempus impleti sceleris efficaciam turpis promissionis esse pendentem, quemadmodum est efficacia promissionum conditionalium,* donec conditio extet; aut promissio rei in præsens impossibilis, quæ tamen possibilis futura speratur, quousq; intra vires nostras esse cœperit. *Crimine autem perpetrato jam obligationis vim exseri, quæ ab initio non defuit, (adfuit enim mutuus consensus,) sed ab accedente vitio fuit impedita,* ideo quod ad malum suscipiendum aliquid contulit. Enimvero si hoc admittatur, irrita foret prohibitio juris naturalis de non ineundis circa illicita pactis, si post scelus obitum pactum illud jure naturali est servandum. Quid prodest prohibuisse, ne furtum fieret, si furto facto res furtiva citra vitium potest retineri? Et falsum est, vim intrinsecam obligandi pacto turpi non defuisse, sed tantum ab accedente vitio fuisse suspensam, quousq; ad crimen allicere desierit. Nam ut pacto vis obligandi intrinseca insit, non sufficit consensum utrinq; adfuisse; sed & idem debet versari circa rem, de qua in utramq; partem disponendi libera est homini potestas. Alias si satis foret ad producendam obligationem, utrinq; consensisse, facile omnes leges subverterentur, inito super iis violandis pacto; adeoq; ipsum jus naturæ ad sui destructionem inserviret. Arbitramur igitur, per legem naturæ neq; exsecutorem facinoris pactam mercedem tanquam ex jure proprie dicto postulare posse, neq; conductorem ex intrinseca, & conscientiam afficiente obligatione ad sol-

vendam

vendam eam mercedem teneri. Adeoq; juri naturæ curæ non esse, ne quis gratis scelus patraverit. Equidem si quis, qui v. g. sicarium conduxit, & mox cæde patrata mercedem solvere abnuit, ab ipso male mulctetur, nemo est, qui injuriam ipsi factam dicat. Verum heic observandum, etsi turpia pacta vi intrinseca obligandi destituantur, neq; ad actionem pariendam apta sint: non tamen omni effectu carere in eo, qui, cum libere in illa consenserit, iisdem stare renuit. Scilicet efficiunt, ne quis jure queri possit, si ad illa implenda ab altero vi adigatur, aut ob eadem non servata malo afficiatur. Vetat enim lex naturæ ad rem indebitam alterum cogere, aut ob eandem non præstitam malo afficere. Sed qui in pactum turpe consensit, eo ipso favori hujus legis renunciavit, dum quantum in se fuit, alteri rem in se indebitam exigendi potestatem fecit. Atqui malum, cui quis culpa sua causam dedit, non immerenti accidere judicatur. Exempli gratia; jus naturæ vetat virginis invitæ pudorem imminuere. Verum ubi ipsa consensit, jacturam quidem facit rei irreparabilis, de injuria tamen sibi facta queri non potest. Sic in civitatibus, ubi duella sunt prohibita, provocatus ab altero hautquidquam in arenam descendere tenetur, etiam ubi id jam promisit. Si tamen comparuerit, & vulnera acceperit, de injuria sibi facta queri, aut vulnerantem impensas curationis poscere nequit. Ad exemplum Judæ *Genes.* 37. qui circa exsolvendã Thamari concubitus mercedẽ solicitus erat, respondet *Seldenus* l. V. c. 4. *de Jure nat. & gent. creditum fuisse eo tempore, licere innuptæ & solutæ fœminæ corporis sui usum concedere alteri sine consensu in vitæ communionem, idq; vel gratis, vel pro mercede; adeoq; validam obligationem ex istiusmodi conventione, tanquam circa rem, saltem civiliter licitam, potuisse contrahi.* Quanquam & hoc observetur, non paucos nescio quid generositatis in eo ostentare, si non gratis libidinem expleverint. Fortasse etiam de pignore reluendo erat solicitus. Huc quoq; pertinet l. 4. §. 3. D. *de condict. ob turp. caus. Quod meretrici datur repeti non potest, sed nova ratione, non ea, quod utriusq; turpitudo versatur, sed solius dantis. Illam enim turpiter facere, quod sit meretrix: non turpiter accipere, cum sit meretrix.* Scilicet etsi Romæ extra pœnas legum civilium erat publice corpus prostituere, ejusq; questus fœditatem apud ædiles

profiteri; tale tamen vitæ genus inire ab honestis hominibus merito turpissimum habebatur. Electo tamen semel eo vitæ genere, nulla nova erat turpitudo, si mercedem pro usu corporis acciperet meretrix, atq; *cava pretium flagitaret usq; manu. Tibullus* l. 2. Perinde ac si dicerem; turpe est quidem homini ingenuo carnificinam exercendam suscipere: verum digesto semel eo pudore, mercedem pro ista opera accipere turpitudine vacat. Concisius possis dicere; cum Romæ status meretricius fuerit toleratus, valida quoq; judicata in eo foro fuisse pacta, quæ illum statum comitabantur. Istud tamen patet, si scelus in alterius usum ipso volente sit susceptum, eum recte eidem irasci non posse. Apud *Ovidium heroid. epist*, 12. Medea Jasoni: *Ut culpent alij, tibi me laudare necesse est, Pro quo sum toties esse coacta nocens.* Apud *Eundem metamorph.* l. 8. Nisa Minoi: *Scelus hoc patriaq; patriq; Officium tibi sit.* Apud *Senecam* in Medea: *Cui prodest scelus, is fecit. Tibi innocens sit, quisquis pro te est nocens.* Etsi inter principes cumprimis non infrequens sit, ut fructum alieni sceleris quidem capiant, scelus tamen ipsum puniant, ne id exemplo sibi deinceps noxium evadat. Sic apud *Paulum Orosium* l. V. c. 18. servum, qui Sulpitium herum suum, à Senatu hostem judicatum, quod hostem indicaverat manumitti, quod vero dominum prodiderat, saxo Tarpeio dejici consules decreverunt. Add *Zonaras tom.* III. *in Theophilo* ab initio.

§. 9. Tertio deniq; quæritur; an merces pro turpi opera data possit repeti? Ad hanc quidem repetitionem jus naturale nullum videtur prætextum suppeditare, si neq; dolus alterius, neq; enormis læsio intervenerit. Nam utiq; volente domino res alteri tradita fuit cum intentione transferendi dominij, & quidem velut ex debito pro opera, quæ ipsi tanti fuit æstimata. Atqui etiam ubi gratis alteri res datur, repetitio cessat. Quod si tamen v. g. illecebrosa aliqua meretrix incautum adolescentem magna argenti summa emunxerit, recte eadem videtur repeti posse; cum etiam inter eos, qui ob turpia sociantur, species quædam justitiæ, adeoq; & leges contractuum utcunq; soleant observari. Cæterum cum & illud turpe habeatur, quod gratis debebas, non nisi accepta mercede velle præstare, ulterius quæritur; an si quid promissum datumq; fuit ob rem antea debi-

tam, re-

tam, repeti possit? Respondent aliqui simpliciter, valere tale promissum, si jus naturale spectemus; cum etiam id valeat, quod citra ullius causæ intuitum fuerit factum. Damnum tamen per violentam extorsionem datum esse sarciendum. Clarius res expedietur, si distinguatur, utrum quid fuerit debitum ex imperfecta, an vero ex perfecta obligatione. Si quid ex imperfecta duntaxat obligatione debeatur, quod pro eo exhibendo promissum fuerit, præstandum erit, neq; repetitioni heic locus adparet. Sic v. g. etsi viam erranti monstrare lex humanitatis jubeat; si quid tamen pro eo officio, utut mihi non molesto, paciscar, & exigere id licebit, nec solutum alter repetere poterit. Nisi forte dolo, & confictis terriculamentis ipsum ad enormia pollicenda adegero. Sed & illa promissa valent, quibus alium incitare instituo, ut eo alacrius & accuratius officio suo satisfaciat. Illa enim velut ex ultronea liberalitate facta judicantur. Verum ubi quid antea perfecte fuerat debitum, idq; is qui debet non nisi promissa alia re velit præstare, putaverim idem dicendum, quod de iis promissis, quæ metu aut dolo eliciuntur. Si enim quispiam in naturali libertate constituto debitum præstare abnuat, indicio est, virium suarum fiducia ipsũ id facere; quod credat, penes me non esse vi ipsum ad præstandum debitum adigere. Igitur ubi quis prius pactum legitime initum implere nolit citra novum velut supplementum, statim mihi justa in ipsum bellandi causa nascitur. Quod si autem res meæ non ferant bello jam certare, sed duris licet conditionibus transigere suadeant, læsionis istius pensationem post licebit petere, nisi ultro eandem ipsi condonavero. Aliud tamen est, si ideo pactum prius retractari velit, quod in eo enormiter læsum se ostendere queat. Verum in civitatibus, qui pacto satisfacere sine novo augmento detrectat, per judicem facile compelli poterit. His addenda sunt, quæ Interpretes juris Romani tradunt *ad titulum* D. *de condict. ob turp. causam.* ubi distinguunt, an turpitudo sit solius accipientis, an solius dantis, an utriusq;. Priori casu condictionem concedunt, posterioribus non item.

§. 10. Facultas moralis quid præstandi, aut ad præstandum quid nos obligandi nobis quoq; deest circa res & actiones alienas: quippe quæ non nostro, sed alterius arbitrio sunt subjectæ. Ex quo consequi-

tur, nos de illis non posse promittere aut pacisci, ut alter actu nostro jus ad illas adquirat, aliumq; istas velut suo jure poscere queat. Unde & JCti Romani docent ad §. 3. *Instit. de inutil. stipulat.* qui alium daturum aut facturum promisit, neq; ipsum obligari, neq; alium, cujus factum promisit, obligare. Id quod verum est, si stricte velimus inhærere verbis ejusmodi promissionis. Quia tamen inconveniens est, actus alicujus serio suscepti nullum esse effectum; inde facile est, ut eam promissionem sic interpretemur; illum curaturum, ut alter det vel faciat. Quod si autem expresse ita concepta sit promissio, me operam daturum, ut tertius certam rem aut actionem ipsi exhibeat; tunc teneor omni modo moraliter possibili laborare, ut ad eandem exhibendam alter permoveatur. *Moraliter possibilem* dicimus, i. e. quantum alter honeste à me postulare potest, & quantum vitæ civilis ratio fert. Unde si ex mea parte nihil intermisero, & tertius tamen facere abnuat, ad id quod interest hautquidquam tenebor; nisi hoc expresse receperim, aut ex negotij natura recepisse intelligat. *Livius* l. 2. c. 31. *Velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset, quin præstaretur.* Quod si vero ita promittam, ni tertius præstet, me certi quid daturum; manifestum est tertio non præstante, meum promissum committi. Cui simile fere id, quod legibus Romanis erat constitutum, ut si quis rem alienam legarit, quam alienam sciebat, heres eam redimere cogeretur, & præstare, aut si eam redimere nequiret, æstimationem ejus dare. Certum tamen est, ex qualicunq; meo promisso tertium non obligari, aut alterum jus nancisci ab eodem immediate id exigendi. Pro alienis tamen non reputantur actiones aut res eorum, in quos nobis est imperium, quousq; isthoc se extendit. De his enim tanquam de propriis efficaciter promittere possum, adeo ut non solum ipse tenear præstare promissum, sed & alter, cujus factum spondeo, ex vi potestatis mihi in eum competentis, ad repræsentandum promissum obligetur, ubi mea ipsi voluntas innotuit. Etsi regulariter à principali promissore sit postulandum, ut ipse sibi subjectum ad præstandum adigat; & si hic pertinaciter detrectaverit, non ipse immediate, sed iste conveniendus erit; nisi hic omne suum jus in alterum transtulerit.

§. II. De-

§. 11. Deniq; nec super rebus meis aut actionibus, in quas jam alteri jus fuit quæsitum, tertio valide possum promittere, nisi forte alter iste suo jure velit cedere. Nam qui prioribus promissis aut pactis jus suum jam in alium transtulit, ipse utiq; nullum amplius tale jus reliquum habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta hac ratione irrita reddi possent, inito alio, in quo contraria priori disponerentur, aut quicum prius simul expleri nequiret. Unde hoc in casu posterius pactum redditur irritum per prius: vel potius, prius ostendit, posterius nullum esse posse. Quo spectat & illud tritum; *qui prior tempore, potior jure.* Scilicet non quod ipsum tempus in se aliquid juris conferat, sed quia priori in eam rem jus jam fuit quæsitum, quod impedit, quo minus ad eandem rem posteriori jus adquiri potuerit. Inde etiam est, quod servus alij operam suam addicere nequeat, quippe cum illa ad ipsius dominum pertineat. Sed quod ex legibus Romanis servus domino suo non posset obligari, (præter generalem illam obligationem, quæ ipsius statum comitatur,) inde est, quod jam antea domino in omnes ipsius res, & actiones utiles jus competebat. Quod si quis tamen rem alienam, aut suam jam obligatam alteri promittendo ipsum deceperit, ac frustra habuerit, huic ad id quod interest tenebitur; & sæpe etiam criminis est reus.

CAPUT VIII.

DE CONDITIONIBUS PROMISSIONUM.

1. Quotupliciter fiat promissio.
2. Conditio quid.
3. Conditio an referatur ad tempus præsens aut præteritum.
4 Conditio casualis, potestativa, mixta.
5. Conditio impossibilis & turpis.
6. Adjectio loci.
7. Adjectio temporis
8. Discrimen inter pacta, & promissa conditionata.

CIrca contrahendas promissiones id quoq; observandum, quod quædam fiant *pure*, quædam *sub conditione*; seu quod aliquando absolute ad quid præstandum nos obligemus, aliquando obligationẽ à conditione quapiam suspendamus.

§. 2. Est autem conditio adjectio aliqua ad actus, jus vel obligationem parituros, qua eorundem vis & efficacia confertur in aliquem eventum, à casu, aut arbitrio humano pendentem. Sic ergo ad conditionem duo requiruntur, tum ut per eam differatur, & suspendatur vis obligationis; tum ut eventus ille, seu quod pro conditione supponitur, nondum extet, aut sit incertus saltem quoad nostram notitiam.

§. 3. Ex his concluditur, adjectiones illas non esse proprie conditiones, licet quoad formam verborum grammaticam tales videantur, quæ referuntur ad tempus præsens aut præteritum. Nam futura tantum mortalibus incerta sunt, præsentium autem & præteritorum liquida habetur scientia, ac proinde illis inesse nequit vis suspendendi consensum. Unde in §. 6. *Instit. de verb. oblig.* traditur, conditiones, quæ ad præsens vel præteritum referuntur, (puta, si Titius consul fuit, si Mævius vivit, dabo,) vel statim infirmare aut nullam reddere obligationem, aut omnino eandem non differre, sed puram facere. Si enim ea, quæ tanquam conditiones adjiciuntur, ita se non habeant, nulla contrahitur obligatio: sin ita se habeant, statim valet promissio, & pure obligare incipit. Ubi tamen monendum, recte promissioni posse adjici conditionem, quæ referatur ad tempus præsens aut præteritum, siquidem de illius existentia utriq; aut alterutri, quibus invicem negotium est, non constiterit. Quæ tamen promissio videtur continere adjectionem diei. Nam ex ea non prius peti quid potest, quam promittenti liquido fuerit ostensum, conditionem illam revera extitisse: ad quod utiq; aliquantum temporis requiritur. v. g. Potest imperitus aliquis historiarum ita promittere; dabo tibi decem, si dictator Cæsar olim Rhenum transiit. Heic sane necessum fuerit, priusquam decem peti possint, ut alteri id prius autoritate scriptorum fide dignorum demonstretur. Sic ubi ita promisero; si Mævius, qui peregre abiit, adhuc vivit, decem dare spondeo; tunc demum alter petere potest, quando de ipsius vita mihi constiterit. Quod si tamen accuratius velimus inspicere, ejusmodi promissionum ex conditione præsentis aut præteriti temporis suspensarum, hic proprie sensus est; dabo tibi decem, si probaveris mihi, Cæsarem transisse

Rhenum

Rhenum, aut Mævium peregre profectum adhuc vivere; adeoq; veras esse conditionales, sed in quibus conditio non sit existentia illius actus præteriti aut præsentis, sed ejusdem probatio alteri facienda. Id igitur certum est, si utriq; constiterit, talem conditionem extitisse, & serio res inter ipsos agatur, pura erit promissio. Sin uterq; eam non extitisse sciverit, jocularis erit promissio, quæ nullam obligationem parit. Quod si autem adjiciatur quidem aliquid futurum, sed quod certo eventurum præscitur, v. g. si cras sol oriatur, talem adjectionem itidem pro conditione non habendam communiter statuitur; eo quod obligationem non differat, cum de existentia futura illius adjectionis certo constet. Quia tamen non facile præsumitur, inaniter tale quid esse adjectum; videndum, num forte vocula *si* posita sit pro vocula temporis *quando*, ita ut ejusmodi promissiones non sint conditionales, sed in diem conceptæ, q. d. cras orto sole dabo. Sic igitur omnis conditio proprie dicta continet aliquid nondum liquidum, saltem alterutri eorum, quos inter negotium versatur; & quousq; ea aut extiterit, aut extitisse probata fuerit, in suspenso manet obligatio. Conditione autem adparente jam pure contrahitur obligatio: eadem non adparente, hæc quoq; evanescit.

§. 4. Solent autem conditiones distingui in *possibiles*, & *impossibiles*. Illæ sunt, quæ obligationem suspendunt ex eventu, qui physice aut moraliter contingere potest. Et iterum distinguuntur in *casuales* seu fortuitas, *potestativas* sive arbitrarias, & ex utrisq; *mixtas*. vid. l. *un.* §. 7. C. *de caducis tollendis*. Casualis conditio est, quæ ex arbitrio alicujus tertij nobis non obnoxii, aut ex mero casu & fortuna, quantum ad nos, dependet. v. g. dabo tibi decem, si Cajus duxerit Titiam, si intra triduum non pluet. Potestativa est, cujus eventus & existentia dependet ab ejus arbitrio & viribus, cui sub ea quid est promissum, quæ etiam dicitur *promiscua* in l. 11. D. *de condit. & demonstrat.* At vero inutilem esse ab initio promissionem statuunt, quando conditio est collata in arbitrium rei promittendi, seu ejus, qui promisit. v. g. dabo tibi decem, si mihi placuerit. Sensus enim ejusmodi promissionis hic est: jam tibi nihil pure promitto, ac in posterum erit in meo arbitrio, utrum tibi velim pure promittere, nec ne. Unde alteri nullum na-

ſcitur jus, niſi denuo promiſſum fuerit. Nam ejuſmodi conditio in perpetuum à promittente poteſt inhiberi & eludi. Unde recte dicitur; quod in noſtra poteſtate eſt, in caſum conferri non oportet. *vid. l. 7. princ. D. de contrah. emptione. l. 8. D. de oblig. & action. l. 17. l. 108. §. 1. D. de verb. oblig.* Quod ſi tamen conditio ſit quidem in promittentis arbitrio poſita, ſed quam tamen is in perpetuum eludere non poſſit, aut velit, conditio adjectionem temporis habebit. v. g. dabo tibi decem, ſi novos calceos induero, ſi uxorem duxero, i. e. quando. Ex dictis explicanda quoq; ſunt, quæ tradit *Grotius* l. 2. c. 11. §. 8. *Si res promiſſa nunc non ſit in poteſtate promittentis, ſed eſſe aliquando poſſit, promiſſio erit in pendente efficacia; quia tunc promiſſio facta cenſeri debet ſub conditione; ſi res in poteſtatem venerit.* Id quod admitti poteſt, ſiquidem alteri cognitum erat, in præſens rem non eſſe in poteſtate promiſſoris. Alias enim dolo non caret, pro pura & præſenti promiſſione ſubjicere eam, quæ in diem concipitur. Subjungit; *ſi conditio, qua res promiſſa in poteſtatem promiſſoris pervenire poſſit, ipſa quoq; ſit poteſtativa, tenebitur promiſſor facere, quidquid moraliter æquum eſt, ut ea impleatur.* Senſus eſt; ſi quid tibi promittam, quod in præſens præſtitu mihi ſit impoſſibile, mea tamen opera fieri poſſit, ut deinceps poſſibile reddatur, teneri me pro virili elaborare, ut promiſſi præſtandi facultas à me comparetur. Exemplum tale eſſe poſſit; ſi ſtudioſus legum adhuc imperitus alteri ſic promittat: omnes tuas cauſas agam in foro, ſi peritiam legum mihi comparavero. Heic ex mente *Grotij* tenebitur hic ſedulam operam ſtudio juris navare, quo agendis cauſis reddatur idoneus. Id quod non niſi tunc admittitur, quando expreſſe quis promiſit, aut probabilibus ex conjecturis promiſiſſe intelligitur, ſeſe circa vires præſtandi ſibi parandas laboraturum. Alias licebit conditionem in infinitum protrahere. Eſt quoq; præterea notandum, *Grotium* vocabulo *conditionis poteſtativæ* aliter, atq; ea ſupra definita eſt, uti, pro ea, quæ ut exiſtat in poteſtate eſt promittentis. Mixta deniq; conditio eſt, cujus impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim à caſu dependet. v. g. dabo tibi decem, ſi Mæviam uxorem duxeris. Nam id non in tuo ſolum arbitrio eſt, cum & illa te ſponſum renuere, & ante nuptias fato fungi poſſit. Deniq; & hoc addendum, conditionem

pro

pro impleta haberi, si per alterum stet, quo minus conditio impleatur. vid. l. 50. D. *de contrah. emt.*

§. 5. Conditiones porro impossibiles sunt vel physice tales, vel moraliter: seu quædam per rerum naturam fieri non possunt, quædam per leges fieri non debent. Ejusmodi conditiones adjectæ, si naturalem interpretandi simplicitatem sequamur, præsertim ubi uterq; impossibiles eas scivit, negantem, adeoq; nullam faciunt promissionem. vid. l. 1. §. 11. l. 31. D. *de oblig. & act.* Et quidem, ubi negotium sit inter eos, qui in libertate naturali vivunt, planum est, nihil agi, adjecta conditione naturaliter impossibili; etsi hoc modo alicui petita denegare speciem contumeliæ habeat, quæ simplici negationi non videtur inesse. Et huc pertinet responsio Lemniorum Miltiadi data, apud *Cornel Nepotem.* c. I. Inde cum post Miltiades verba cavillaretur, recte judicatur; *Lemnios non dicto, sed secunda fortuna adversariorum captos.* Id quod etiam in conditione moraliter impossibili, seu turpi deprehenditur. Quod si quis tamen turpem conditionem impleverit, an & quatenus promissum exigi possit, ex illis colligitur quæ *cap. præced.* §. 8. tradidimus. In civitatibus autem per leges civiles constitui potest, ut promissio cum conditione impossibili, præsertim quam talem promissarius ignoraverat, pro non adjecta habeatur; ne huic ita petulanter illudatur. Pacta autem & promissa, quibus turpes conditiones adjectæ, recte per leges civiles irritæ declarantur; ne privatorum pacta ad leges publicas subvertendas aliquid valere credantur. Sic & in testamentis leges Romanæ adjectas conditiones impossibiles, turpes, aut ludicras pro non adjectis declararunt; quod absurdum videretur, in tali actu, quem maxime serium, gravemq; conveniebat esse, ita petulanter per inanes clausulas hominibus illudi. Apud *Petronium* Eumolpus testamento suo ita cavet: *Omnes qui in testamento meo legata habent, præter liberos meos, hac conditione percipient, quæ dedi, si corpus meum in partes conciderint, & adstante populo comederint.* Apud *Horatium serm. l. 2. sat. 5.* Tiresias ita dicit. *Me sene, quod dicam, factum est. anus improba Thebis Ex testamento sic est elata. cadaver Unctum oleo largo nudis humeris tulit hæres: Scilicet elabi si posset mortua. credo, Quod nimium institerat viventi.* Ad quem locum *Scholiastes: In testamento præcepit,*

cepit, ut sic efferretur, nimirum ut nuda & oleo uncta à captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, ut vel mortua humeris ejus elaberetur, cujus viva captationem evadere non potuerat. Qua de re latius agunt JCti Romani ad tit. D. *de condition. institutionum.* vid. quoq; l. 8. D. *de usu & habit.*

§. 6. Addendum & hoc; siquidem in promissionibus loci mentio sit inserta, citra mentionem certi temporis, intelligi tantum temporis tractum impletioni promissionis indulgeri, quoad commode possit perveniri in locum, ubi promissio est præstanda. vid. l. 73. *princ.* l. 137. §. 2. D. *de verborum obligat.*

§. 7. Tempus autem definitum adjectum facit, ut effectus obligationis non nisi illo elapso exseratur, seu ut nisi præstituta die peti nequeat.

§. 8. Est deniq; heic explicanda differentia inter promissa conditionata, & pacta. Quæ quidem in hoc conveniunt, quod uti illa, conditione non posita, hautquidquam stringunt; ita nec hæc alterum obligant, ubi ab uno legibus conventionis non fuerit satisfactum. Inde tralatitium est; singula capita conventionum inesse singulis per modum conditionum. Sed & promissa cum conditione potestativa in hoc cum pactis conveniunt, quod utrinq; alteri aliquid præstandum sit, siquidem promissum aut conventum velit exigere. Verum in hoc isthæc duo differunt, quod in promisso sub conditione potestativa promittentis nihil videatur interesse, utrum ea impleatur vel minus; saltem ad eam implendam promissarium non vult obstringere, sed in ipsius arbitrio id relinquit. Ast in pacto utiq; ego præstandum quid recepi intuitu ejus, quod ab altero est præstandum; & sic altero non præstante non solum ipse præstare nihil teneor, sed & eundem ad conventa præstanda adigere possum.

CAPUT IX.

DE MINISTRIS OBLIGATIONUM contrahendarum in genere.

1. Promis-

1. Promittere & pacisci etiam possumus per alium.
2. Mandata quotuplicia.
3. Quid si internuncius moriatur, re infecta?
4. Differentia inter nuncium & mediatorem.
5. Quatenus quis pro altero possit acceptare.
6. Ab heredibus non potest acceptatio fieri.
7. De onere promisso adjecto.
8. Divisio pactorum.

FRequentissimum est, ut promissa & pacta sanciantur aliorum hominum interventu. Heic igitur quid observari debeat, jam explicandum est. Certum igitur est hominem obligari, non solum quando immediate alteri consensum suum declarat, cui vult obligari; sed & quando eundem significat per alium hominem, quem consensus sui interpretem atq; internuncium constituit. Is in isto negotio se habet ad modum instrumentalis causæ, dum non solum omnia gerit alterius autoritate; sed & quia non sibi jus adquirit, aut obligationem contrahit ad istum spectantem, quicum ut agat est destinatus; verum illi, cujus negotium gerit, jus adquirit, & eidem ad negotium rite gerendum obstringitur. Illæ quippe actiones alterius in nobis quoq; obligationem producunt, nobisq; jus pariunt, adeoq; pro nostris censentur, ad quas gerendas alium autoritate instruximus, easq; pro nostris nos agnituros palam professi sumus. Sed cum tali ut efficaciter possit alter agere, necessum est, ut ipsi constet, serio hunc à nobis electum, ut voluntatis nostræ sit interpres, nosq; ab ipso gesta pro nostris habitura. Et ex hisce fundamentis deducenda sunt pleraq;, quæ in legibus Romanis super *actione exercitoria*, & *institoria* traduntur. Huc etiam spectat titulus D. *quod jussu.*

§. 2. Porro destinare solemus alterum ad paciscendum loco nostri vel sub generali formula, ut statuat, quicquid ipsi maxime ex re nostra videbitur esse; vel ut expresse, quo modo, & quid pacisci debeat, præscribam⁹. Si prius factũ fuerit, tenebor illo, quodcunq; is bona fide circa præsens negotiũ concluserit. *Bona fide* dicimus. Nam hautquidquam me obligabit, quod iste mala fide egit, & ubi per nefariam fraudem me circumvenit. Quippe cum in autoritate illi conferenda utiq; bonam ipsius fidem conditionis loco supposuisse intelligar. Atq; idem etiam sentiendum de chartis puris, nomine nostro inscriptis,

 quas

quas sæpe mandatariis nostris committimus, ut ipsi in eàdem instrumentum obligationis describant. Quæ hautquidquam nos obligabunt, si quid illis deinceps insertum fuerit, quod à natura commissi negotij fuit alienum, & in quod consensisse præsumi non possumus. Memorabile est exemplum fraudis, per ejusmodi chartam puram commissæ, apud *Zonaram tom.* III. & *Glycam tom.* IV. *in Romano Lacapeno*, de Thryphone patriarcha, qui ut ostenderet, se literarum rudem non esse, (de quo ipsum argui fingebant.) nomen suum chartæ inscripsit. Cui deinde Cæsariensis adjunxit, quasi iste patriarchatum resignaret. Ex quo Imperator occasionem arripiebat eo munere istum ejiciendi. Cui autem certi fines sunt præscripti, ultra illos obligare me non poterit. Quod si autem alicui dentur duplicia mandata, manifesta, seu quæ exhibeat illi, quicum est contrahendum, & arcana, quæ internuncium duntaxat instruant, & quousq; progredi debeat præscribant; quæstio exsurgere potest, an autorem suum obliget internuncius, si arcana mandata excedat, ita tamen ut intra id subsistat, quod manifesta præ se ferunt? Id quod affirmandum est. Nam manifestis mandatis obstringo me tertio, quicum contrahendum, ad ratihabenda ab internuncio meo gesta. Per arcana autem mandata obstringo internuncium, ne ab iis discedat; quæ ubi transgressus fuerit, mihi tenebitur ad id quod intererat à mandato meo non fuisse discessum. Tertio tamen obligor ad id, quod ab isto fuit actum. Citra hoc enim nihil cum internunciis tuto posset agi; cum semper metuendum esset, ne ab apertis mandatis arcana discreparent; nec facilior prætextus foret, omnia per internuncium conclusa subvertendi, aliosq; inanibus tractatibus illudendi. Præsupponitur autem heic quoq;, internuncium non mala fide ab arcanis mandatis discessisse.

§. 3. Quod si autem in promisso alteri deferendo internuncium adhibuerimus, & vero hunc mori contigerit, antequam alteri nostra voluntas per eum fuerit significata, & is eandem acceptaverit, revocari promissum posse patet. Nam expresse promissor voluerat intervenientibus hujus verbis obligationem contrahere. Unde licet forte hic internuncius tertio alicui indicarit, quale negotium in mandatis habeat, & per hunc isti, ad quem destinabatur, id innotuerit, nequa-

quam

quam tamen inde ipse obligor. Nam neq; ego ex alterius istius verbis volui obligari: & idem iste non adeo liquidam habet voluntatis meæ notitiam, ut de ea satis alteri confirmare queat. Secus autem sese res habet in tabellario, cui literæ voluntatem meam exprimentes ad alterum deferendæ dantur. Hic enim etsi ante literas redditas moriatur, eæq; per alterum post traditæ sint, nihil inde obligationi contrahendæ decedit. Nam tabellarius non est proprie causa instrumentalis obligationis contrahendæ, sed est duntaxat perlator instrumenti obligatorij, seu literarum, quas per quemcunq; perferri ac tradi neutrius quidquam interest. Conf. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 17.

§. 4. Sed & in aliis casibus multum interest, utrum quis interveniat aliorum negotiis tanquam purus nuncius, & perlator sententiæ ab alio conceptæ, an vero tanquam mediator, & qui judicium suum aliquo modo interponat. Quod *Grotius* d. l. ita effert; *utrum quis minister sit electus, qui promissionem significet, an vero ut ipse promittat*. Priori casu, si ego promissum revocem, antequam ab altero acceptatum fuerit, revocatio valebit, etsi ea ministro non innotuerit, sed is ob revocationis ignorantiam voluntatem antea significatam indicare perrexerit. Conf. l. 4. D. *de manumissis vindicta*. Sed ubi quis posteriori modo alterius negotio intervenerit, nisi revocatio ipsi innotuerit, irrita eadem erit, ac obligatio autori nascitur, si iste commissum negotium exsecutus fuerit. Quia scilicet autor constituerat, ut oblatio sui promissi innotesceret alteri per actum internuncij, ad quem aliquis usus judicij, non solum ministerium corporale, requirebatur. Quo adplicant JCti l. 15. D. *mandati*. Conf. l. 17. D. *de offic. præs.* & *Costalius ad. l. 65. D. de procuratoribus*. Eandem distinctionem locum quoq; habere judicant in ea quæstione; an donatio valeat, mortuo ante acceptationem donatore. Id quod affirmant, si internuncius fuerit ex priori genere; quippe cum ex parte donatoris nihil amplius defuerit. Negant, si ex posteriori genere; quia à vivo donatore donatio nondum erat plene facta, sed tantum mandata fieri, seu quia nondum obtulerat quid, sed jusserat tantum offerri. Conf. tamen *Zieglerus ad Grot.* l. 2. c. 11. §. 17. ubi putat posse acceptari donationem, si ea donatore adhuc vivo à mandatario fuerit jam exposita. Ubi tamen non-

dum liquet, quo obtentu exposita donatione circa acceptationem alter moras nectat. Ex eodem etiam fundamento *Grotius* l. d. judicat decidendam controversiam; an mandatario detur actio mandati contraria contra heredem mandantis de illis impensis, quæ in exsequendum mandatum factæ sunt post mortem mandantis. Qua super re actionem dedisse M. Drusum Prætorem, negasse Sext. Julium refert *Autor librorum ad Herennium* l. 2.

§. 5. Cæterum uti per internuncium alteri consensum nostrum possumus declarare; ita ulterius quæritur: an tertius possit promissionem alteri factam ipsius loco acceptare? Ubi non est sermo de illo, qui super acceptatione nostro nomine facienda est à nobis mandato instructus. Nam per talem quod facimus, ipsi judicamur fecisse: & velle censemur, quod in alterius voluntate posuimus, si & ille velit. Sed de illis quæritur, qui ejus rei mandatum à nobis non acceperunt. Ubi *Grotius* d. l. §. 18. judicat, distinguendum esse inter promissionem mihi factam de re danda alteri, & inter promissionem collatam in ipsius nomen, cui res danda est: i. e. utrum promissio ita sit concepta, promitto tibi, me Sejo daturum; an vero ita, promitto, te arbitro ac teste, me Sejo daturum. Priori casu is videtur naturalis esse sensus ejusmodi promissionis, ut quando eam acceptavi, jus adquiram efficiendi, ut ad alterum res perveniat, siquidem & is acceptaverit, ita ut intermedio tempore à promissore promissio revocari nequeat. Ego tamen, cui immediate facta est promissio, eam possim remittere, antequam ab altero fuerit acceptata. Sic ut eo fere redeat hæc promissio: ego Sejo dabo, si tibi placuerit. Heic sane in tuo videtur esse arbitrio, derivare id promissum velis in Sejum, an vero recusando id intercipere, saltem ne illud per te ad ipsum perveniat. Nam si omnino dare velim, licebit id sine interventu tuo facere. Sed si tu ostenderis, oblatum tibi arridere, mihi poenitendi non concedetur facultas, priusquam Sejo meum promissum fuerit indicatum. Quod ubi & ipse acceptavit, promissio jure naturali valida erit. Etsi leges Romanæ inutiles declarabant stipulationes citra adjectam poenam conceptas, in usum duntaxat tertij tendentes; ratione addita, quod stipulationes sint inventæ, ut unusquisq; adquireret sibi, quod sua interesset; cæterum

si alij

si alij detur, nihil interesse stipulatoris. At per stipulationem pœnalem, v. g. nisi Sejo des centum, mihi pœnæ loco solves octoginta, saltem mihi jus fuit quæsitum, ut si prius non præstetur, meo nomine XXC possim petere. Enimvero videtur hoc constitutum positiva ex ratione ad præscindendas litium multitudines. Poterat quippe judex non injuria queri super importunitate litigatoris, quod sibi aliisq; negotium facesseret, cum ipsius nihil interesset. Et quanquam non omnino nihil nostra intersit, si per nos in alium beneficium derivetur; hoc modo enim alter ad gratitudinem adversus nos obligatur: incongruum tamen videbatur, dari actionem ad beneficium alterius nomine petendũ, cum proprio id nomine petere is nequiret; adeoq; actionem dari, ut de alieno quis alium sibi devincire posset. At vero altero casu, quando ita est concepta promissio; promitto seu assevero, te teste, me Sejo daturum, siquidem mandato destituaris pro Sejo promissum acceptandi, utut verbis istis annueris, neq; tibi jus quæsivisti, neq; Sejo, qui actionem tuam pro sua non agnoscit. Unde nihil interest, utrum interveniens testis promisso annuat vel non; quippe quod in ipsius personam non fuit collatum. Et promissor, quia per acceptationem Sejo jus non est quæsitum, revocare promissum potest citra injuriam, etsi non semper citra violationem constantiæ & veracitatis.

§. 6. Sed & illud constat, si quid vivo offeratur, puta per literas aut nuncium, & is antequam acceptaverit moriatur, acceptationem ab heredibus ipsius fieri non posse; adeoq; tale promissum recte posse revocari. Nam promissor acceptationem contulisse videtur in arbitrium istius mortui, non in heredum. Nec præsumitur ipsum de casu mortis cogitasse, ut etiam ea interveniente promissum voluerit perficere. Sæpe quippe volumus quid alteri dare, quod ad heredes quoq; transmittere possit, quod tamen immediate ipsius heredibus dare nolumus: cum multum intersit, quis beneficium à nobis accipiat. vid. l. 191. D. *de reg. juris.*

§. 7. Deniq; & hoc addi potest; an quis promissioni suæ onus aliquod adjicere queat post eandem jam nuncupatam? Nam quin ab initio, quas velit condiciones addere possit, dubio caret: Id igitur fieri

potest, quando ea per acceptationem nondum est completa, aut fide interposita immutabilis & irrevocabilis facta. Ante acceptationem enim alteri jus nondum est quæsitum, adeoq; uti promissori heic totum licet promissum revocare, ita & onus eidem adjicere. Sed perfecta donatio conditiones non amplius capit. vid. l. 4. C. *de donat. quæ sub modo.* Sed quid si onus illud sit adjectum in commodum tertij? puta, si ita dixero, dabo tibi centum, si Sejo sumtus studiorum per annum dederis. Heic dicimus, posse hoc onus à promissore revocari, quamdiu à Sejo non fuerit acceptatum. Nam ante acceptationem nullum ipsi jus competere potest.

§. 8. Generalissima pactorum divisio hæc videtur esse, ut per quædam constituatur aliquod jus, in universi generis humani usum redundans; per quædam certis duntaxat hominibus profuturum jus nascatur. Scilicet simplex valde futura erat hominum vita, & inculta, ni ad illud, quod natura dederat, ipsorum quoq; instituta accessissent, per quæ & insignem commoditatem, nec minus decoris eadem accepit. Ex quorum genere præcipua sunt *sermo, dominium rerum, earumq; pretiũ,* & *imperium,* quæ universale aliquod pactũ præsupponunt, tacitum aut expressum, quo certa forma illis fuit assignata; quæ introduci ratio, posita generis humani multiplicatione, suadebat, tanquam ad decus & tranquillitatem ejusdem maxime facientia. Igitur postquam in genere de pactorum natura vidimus, ista jam instituta contemplabimur, quibusq; pactis illa nitantur, & quænam ex iisdem juris naturalis præcepta, quæ hypothetica supra vocavimus, promanent.

SAMU.

SAMUELIS PUFENDORFII DE JURE NATURÆ ET GENTIUM LIBER QVARTUS.

CAPUT I.

DE SERMONE, ET QUÆ EUNDEM COMITATUR OBLIGATIONE.

1. *Sermone quomodo utendum.*
2. *Signa quotuplicia.*
3. *De origine ſermonis.*
4. *Vocabula ſignificant ex impoſitione.*
5. *Eadem comitatur conventio;*
6. *Eaq́, vel generalis, vel ſpecialis.*
7. *Unde ſit obligatio ad pandenda alteri animi ſenſa.*
8. *Quid veritas, quid mendacium.*
9. *Non omne falſiloquium eſt mendacium, & turpe.*
10. *Jus, quod mendacio violatur, quale, & unde ſit.*
11. *Pars veri quatenus recte diſſimuletur.*
12. *Simulatio in rebus quatenus licita.*
13. *De ſermone ambiguo.*
14. *De reſervationibus mentalibus.*
15. *Infantibus quatenus falſum liceat dicere.*
16. *Falſum pro ſalute aliorum dicere fas eſt.*
17. *Rectoribus civitatum quatenus falſum dicere ſit conceſſum.*
18. *Quatenus prave curioſis illudi queat.*
19. *Hoſti falſum licet dicere.*
20. *An reus negare crimen poſſit.*
21. *Quid liceat advocato pro reo.*

HOminem ad ſocialem vitam à natura deſtinatum vel hoc unum ſufficienti poterat argumento eſſe, quod ipſi præ cæteris animantibus datum ſit articulato ſono aliis poſſe animi ſenſa indicare; cujus facultatis extra ſocialitatem vix ullus uſus intelligi poteſt. Bene *Ariſtoteles Polit.* l. 1. c. 2. *Nihil fruſtrà natura facit. Sermonem vero* (nempe qui ſit conjunctus cum intelligentia & ſenſu eorum, quæ vocabulis ſignificantur, non qui nuda repetitione ſoni alieni conſtat, uti pſittacorum garritus,) *homo habet ſolus omnium animantium. Nam* Φωνὴ, *vox* (ſeu inarticulatus quidam ſonus) *moleſti atq́; jucundi eſt ſignum, quapropter aliis quoq́; exiſtit animalibus. Hucusq́; enim natura proceſſit in his, ut ſenſum habeant jucundi & moleſti, & hoc inter ſe utcunq́; ſignificare*

poſſint. At ſermo datus eſt ad ſignificandum etiam utile & damnoſum, adeoq́; etiam juſtum & injuſtum. hoc enim præter cætera animalia hominibus proprium eſt, ut boni & mali, juſti & injuſti, aliorumq́; hujusmodi habeant ſenſum Horum enim communicatio & ſocietas facit domum & civitatem. Et cum quæ ſingulos premit imbecillitas, commodisſime aliorum auxilio poſſit diſpelli, & vero alter ad opem mihi ferendam ſe nequeat accingere, niſi deſideria mea intellexerit, id quod promptisſime per ſigna, & cumprimis voces articulatas fieri poteſt: igitur ut utilisſimum humanæ vitæ inſtrumentum rite finem ſuum obtineat in conjungenda hominum ſocietate, jus naturæ intelligitur præcipere: *Ne quis ſignis ad exprimenda animi ſenſa inſtitutis alterum decipiat.*

§. 2. Ut autem ab ovo, quod dicitur, rem repetamus, ſciendum eſt, eam eſſe indolem rerum in ſenſus incurrentium, ut non ſolum de ſui ipſarum velut præſentia teſtentur, ſed etiam in aliarum cognitionem rerum perveniendi rationi humanæ anſam præbeant. Idq; vel quia naturalem cognationem aut cohærentiam iſtæ res habent, vel quia entia, ſenſu & intellectu prædita, citra naturalem ipſarum habitudinem ejusmodi notionem iis impoſuerunt. Inde emergit diſtinctio inter ſigna naturalia, & quæ valent ex conventione. Illorum plurima dantur per hoc univerſum; puta, aurora orituri mox ſolis, fumus ignis, &c. Ex conventione in uſum ſignificandi ſunt aſſumtæ ab hominibus res & actiones, certiq; motus, & voces ſeu articulati ſoni lingua formati, ac poſt in literas redacti. Et iſthæc omnia vel certos apud homines, vel pleroſq; aut univerſos valere deprehenduntur. Ad prioré claſſē poſſunt referri ignes nocturni dirigendo naviũ curſui, quibus quondam abuſus Nauplius ad ſcopuloſa Capharei Græcos tempeſtate laborantes alliſit, ulciſcendæ neci Palamedis filij. Item alia ſigna, quibus diurnus navius curſus regitur, breviaq; & ſcopuli indicantur. Signa itidem itinerum terreſtrium, hermæ, protenſæ manus, & ſimilia. Sic quondam ignibus per montium cacumina accenſis Perſæ certas res per totum regnum ſuum brevisſimo ſpatio nunciare ſolebant. Quem morem expresſit *Barclajus Argen.* l. 1. Addatur περὶ πυρσείας καὶ φρυκτωρίας *Polybius* l. X. c. 39. ſeqq. *Caſaubonus* epiſt. 812 *edit. Gravij. Julius Africanus* κεστῶν l. 2 *capit. penult.* Talium ſignorum infinita

finita varietas passim invenitur in civitatibus, per quæ certæ res civibus indicari solent. Quo pertinent horologia, pulsus campanarum, hastæ, hederæ, tabulæ ædibus præfixæ, & similia. In bello tubarum sonitus, tympanorum pulsus, tormentorum displosiones, vexilli propositio, &c. Sic etiam certi gestus, motusq; passim in signa certarum rerum sunt assumti. Via decedere, & loco assurgere, inclinari, manus osculari apud plerosq; honoris signum est. Caput inter salutandum nudare, calceos deponere, apud alios honorem, alibi contemtum notat. Sic contumeliæ signum alicubi est medium digitum ostendere, adunco naso suspendere, ficum monstrare, quod Italis dicitur, & complura alia. Solenne quoq; est gestibus designare desideria illorum actuum, ad quos ejusmodi motu corporis opus est; quibus utcumq; inscitia linguæ suppletur inter exteros versantibus. Id quoq; passim receptum, ut capite modice inclinato aliquid affirmemus, eodem in latera concusso negemus, ac tergo obverso aliquid respuamus. Nam quod locum aliquem aut rem designaturi directa aut extensa versus eundem manu, digitovè utamur, fortasse inter naturalia magis quam arbitraria signa retuleris. Quid nutibus, nictu oculorum, gesticulationibus digitorum, pedibus, indicari possit, siquidem inter certos homines super iis convenerit, notissimum est, nec prolixe ista exsequi nostri est instituti. Add. *Lucianus de saltatione*, ubi memoratur exemplum saltatoris, fabulam de adulterio Martis & Veneris ita saltando exprimentis, ut narrare videretur; quem dein barbarus quidam à Nerone petiit, ut sibi interpretis vice esset.

§. 3. Enimvero de sermone, signo inter homines maxime communi simul & utilissimo, nobis heic potissimum curæ est. De cujus origine propter inscitiam humani generis natalium ita fabulatur *Diodorus Siculus* l. 1. *Homines primitus nati vitam inconditam & belluinam egerunt: ut qui sparsim ad pascua exiverint, ac sapidissimam quamq; herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumq; à feris infestarentur, mutuo sibi opitulari usu edocti, & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnoverunt. Voce autem adhuc confusa, & nihil significante pedetentim verba articulate pronunciando, & signis unamquamq; rem subjectam notando, elocutionem tandem omnium rerum sibi notam fecerunt.*

cerunt. Sed cum per totum orbem ejusmodi cœtus coirent, & quidq;, ut fors dabat, verba connecterent, non eadem omnes loquela utebantur. Ideoq; variæ, omnisq; generis linguæ extiterunt. Gemina hisce tradit *Lucretius* l. V. *At varios linguæ sonitus natura subegit Mittere; & utilitas expressit nomina rerum; Non alia longe ratione, atq; ipsa videtur Protrahere ad gestum pueros infantia linguæ, Cum facit ut digito, quæ sint præsentia, monstrent. Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse Rebus; & inde homines didicisse vocabula prima, Desipere est. nam cur hic posset cuncta notare Vocibus, & varios sonitus emittere linguæ; Tempore eodem alij facere id non posse putentur? Præterea si non alij quoq; vocibus usi Inter se fuerant, unde insita notities est Utilitatis? & unde data est huic prima potestas, Quid vellet facere ut scirent, animoq; viderent. Cogere item plures unus, victosq; domare Non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent, Nec ratione docere ulla, suadereq; surdis Quid sit opus facto: faciles neq; enim paterentur, Nec ratione ulla sibi ferrent amplius aures Vocis inaudita sonitus obtundere frustra.* Subjungit deniq;, cum bruta pecora diversos animi motus diverso sono potuerint exprimere; cur non potuerit genus humanum, *cui vox & lingua vigeret Pro vario sensu varias res voce notare?* (Add. *Diogenes Laërtius* l. X. p. 754. *edit. Steph.* & *Vitruvius de architect.* l. 2. c. 1.) Quibus rationibus *Lucretius* potissimum videtur impugnare voluisse *Cratylum apud Platonem*, qui summæ sapientiæ fuisse asserit eum, qui rebus nomina imposuisset; de quo mox despiciemus. Et sane qui crediderunt, homines primitus è terra prorepsisse *mutum & turpe pecus*, de origine linguarum vix alia tradere potuerunt. Nullam enim linguam homini congenitam, sed adsuetudine omnes addisci, in aprico est. Nec illud verisimile videtur, unum aliquem hominem initio linguam quampiam integram concinnasse, & quidem excogitata subtiliter vocum combinatione, ac cum rebus convenientia. Enimvero ex sacris literis plerisq; Christianorum est persuasum, primævam linguam à Numine primis hominibus immediate fuisse infusam, quam ex ipsis geniti dein usu audiendi addidicerint. Diversitatem autem linguarum per miraculum provenisse, dum mortales invito Deo turrim Babylonicam moliuntur. Add. *Mornæus de verit. relig. Christ.* c. 26. Etsi an ipsius quoq; Adami lingua ab initio omnibus numeris fuerit

perfecta,

perfecta, & ad exprimendos quosvis conceptus locuples, nonnulli dubitent, quod tantum de vocabulis, quæ animantibus per ipsum sint imposita, sacræ literæ expresse memorent. Sicuti & de plerisq; linguis constat, illas ab initio valde fuisse pauperes atq; simplices; successu autem temporis locupletatas, & in concinniorem formam redactas: quin & cum tempore insignes sensisse mutationes; & ex earundem depravatione & confusione non paucas novas ante secula non adeo multa provenisse. Conf. *Hobbes Leviathan.* c. IV.

§. 4. Manifestum autem illud est, vim determinate hoc vel illud significandi vocabulis non inesse à natura, aut intrinseca quapiam necessitate, sed ex mero hominum arbitrio atq; instituto. Alias enim nulla posset ratio reddi, quare eandem rem in diversis linguis diversa notarent vocabula. Id quod etiam de apicibus & figuris literarum verum est. Quam in rem *Augustinus de doctrin. Christian.* l. 2. c. 24. ait. *Una figura litera, quæ decussatim notatur, aliud apud Græcos, aliud apud Latinos valet, non natura, sed placito & consensione significandi: & ideo qui utramq; linguam novit, si homini Græco velit aliquid significare scribendo, non in ea significatione ponit hanc literam, in qua eam ponit, cum homini scribit Latino. Et beta uno eodemq; sono apud Græcos litera, apud Latinos oleris nomen est. Et cum dico, lege, in his duabus syllabis aliud Græcus, aliud Latinus intelligit.* Neq; obstat, quod Adam credatur non temere, sed summa ratione vocabula animantibus imposuisse, ex peculiari ipsarum natura desumta, & diserte ipsorum proprietates exprimentia, ut ad primum vocabuli sonum mox natura cujusq; intelligeretur, uti est apud *Philonem Judæum de opificio mundi.* Nam etsi concedamus, animantibus, atq; aliis quibusdam rebus, (nam de omnibus nemo hoc facile probaverit,) nomina indita, ipsarum indolem, aut præcipuam affectionem notantia: tamen illa ipsa primitiva, abs quibus ista sunt deflexa, ex mero arbitrio rem substratam notant. v. g. Etsi rationem reddiderit Adam, quare uxorem suam vocaverit Hevam, ideo quod esset mater omnium viventium: tamen cur vox *hava* vivere significet, ex mera est impositione. Et quanquam in omnibus linguis, cognatis rebus cognata fere vocabula sint tributa, servata in plerisq; inflexionis conformitate, quam analogiam vocant: tamen ne hæc

quidem perpetua est, compluribus vocibus peculiarem sibi viam observantibus; & illa ipsa analogia, certa vocabulorum flexione & combinatione constans, itidem ex arbitrio humano est constituta. *Quintilianus Inst. Orat.* l. 1. c. 6. *Meminerimus non per omnia duci analogiæ posse rationem, cum sibi ipsa plurimis in locis repugnet. Non enim cum primum fingerentur homines, analogia demissa cælo formam loquendi dedit, sed inventa est, postquam loquebantur, & notatum in sermone, quid quomodo caderet. Itaq; non ratione nititur, sed exemplo: nec lex est loquendi, sed observatio: ut ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quam consuetudo.* Apud *Platonem in Cratylo* Cratyli sententia hæc est: ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἑκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκυῖαν. *Rebus singulis natura inesse rectam nominis rationem.* (quod vanum.) καὶ οὐ τοῦτο εἶναι ὄνομα, ὅ, τι ἄν τινες συνθέμενοι καλεῖν καλῶσι, τῆς αὐτῶν φωνῆς μόριον ἐπιφθεγγόμενοι. *Neq; id esse nomen, quod quidam ex constitutione vocant, dum vocis suæ particulam quandam pronunciant.* (Hoc admittitur consensu, si quidam contra communem usum ad illudendum aliis vellent peculiaria rebus nomina imponere, sicut agyrtis & nebulonibus mos est. Quo intuitu etiam ficta nomina veris opponuntur, quod illa contra publicam impositionem rei alicui aut homini tribuuntur.) ἀλλὰ ὀρθότητά τινα τῶν ὀνομάτων πεφυκέναι καὶ Ἕλλησι καὶ βαρβάροις τὴν αὐτὴν ἅπασιν. *Sed rectam rationem aliquam nominum & Græcis & Barbaris eandem omnibus innatam.* (quod itidem falsum.) Contra Hermogenes *ibid.* ita censet: οὐ δύναμαι πεισθῆναι, ὡς ἄλλη τις ἐστὶν ὀρθότης ὀνόματος, ἢ συνθήκη καὶ ὁμολογία. *Nondum persuaderi mihi potest, aliam esse nominis rectitudinem, quam conventionem ipsam, consensionemq; Mihi quidem videtur, quodcunq; nomen quis cuiq; imponit, id esse rectum. Ac si rursus commutat, aliudq; imponit, nihilominus quam primum, quod illi succedit, nomen rectum existere; quemadmodum servis commutare nomina solemus.* (quod admittitur, modo nihil fiat in fraudem communis conventionis.) οὐ γὰρ φύσει ἑκάστῳ πεφυκέναι ὄνομα οὐδὲν οὐδενί, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει τῶν ἐθισάντων τε καὶ καλούντων. *Nulli quippe rei natura nomen inesse, sed lege & usu eorum, qui sic vocare consueverunt.* Quæ autem Socrates d. l. pro sententia Cratyli disputat, rem non conficiunt. v. g. quando tanquam absurdum jactat: si quem publice hominem vocamus, ego equum vocem, sic futurum, ut eadem res recte homo & equus vocetur. Sed

paucis

paucis respondetur, vocabula publici usus vim suam habere ex impositione publica, cui privati in ipsius fraudem contravenire nequeunt; de quo mox pluribus. Sic & fallit hoc ejusdem argumentum: *si tota oratio potest esse falsa, etiam pars, puta nomen, potest esse falsa.* Nam in unico vocabulo nulla dari potest falsitas ejusmodi, qualis in integra oratione solet. Quæ porro prolixe de rectitudine nominum disserit, ea tantum in quibusdam derivatis locum habent, non autem in primitivis. Et cum apud diversos populos eædem res diversis vocabulis exprimantur, eandem rem notantia vocabula sæpissime quoq; diversam plane habent etymologiam. v. g. θεὸς à θέειν dicitur, quod sidera, quæ in perpetuo cursu sunt, prisci solos deos crederent. Sed quid cognationis in Latina lingua habet Deus, & currere? ἄνθρωπος, quasi ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε. Num & in Latina lingua homo à contemplatione dicitur? ψυχὴ ab ἀναψύχειν. Ergo & anima à refrigerando? Et ad istum gustum reliqua sunt. Verbo, quantamcunq; aliquis in assignandis etymologiis & vocabulorum rationibus sit solicitus, tamen ubi ad prima & simplicia perventum est, nil nisi puram impositionem cogitur agnoscere. Addi heic potest illud *Quintiliani Instit. Orat.* l. 1. c. 6. *Etiamne hominem appellari, quia sit humo natus? Quasi vero non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales ante nomen imposuerint terræ, quam sibi.* Illud autem ridiculum, quod cum Socrates juberetur rationem reddere vocabuli πῦρ & ὕδωρ, nihil aliud norit dicere, quam barbaris illa suam originem debere. Et ipse fatetur, non ultra de derivatione & ratione interrogari aut responderi posse, quam perventum fuerit ad illa, ἃ ὥσπερεὶ στοιχεῖα τῶν ἄλλων ἐστὶ καὶ λόγων, καὶ ὀνομάτων. *quæ velut elementa sunt aliarum & rationum & nominum.* Etsi idem post nequidquam circa primitivorum quoq; rationem investigandam ingeniosus sit. Et tamen, postquam plurima velut pro sententia Cratyli disseruisset, mox ipse eandem demum in dubium vocat. *Sosipater Charisius instit. grammat.* l. 1. ex Varrone ita tradit: *Latinus sermo constat natura, analogia, consuetudine, autoritate. Natura verborum nominumq; immutabilis est, nec quidquam aut plus, aut minus tradidit nobis, quam quod accepit. nam si quis dicat scrimbo, pro eo quod est scribo, non analogiæ virtute, sed naturæ ipsius constitutione convin-*

citur. Idem habetur quoq; apud *Diomedem* l. 2. Sed isthanc naturæ necessitatem ego quidem nondum dispicio. Nisi dicere velimus, linguæ Latinæ insignem quandam inesse suavitatem, aurium judicio mire congruentem; inde esse, quod asperas literarum combinationes in ea lingua aurium judicium statim adspernetur. vid. *Huartus Scrutin. ingen.* c. XI. Ratio à P. Nigidio allata, quod vocabula φύσει significent, apud *Gellium* l. X. c. 4. frivola plane est. Recte contra *Grotius* l. 3. c. 1. §. 8. rejicit eos, qui inter res & voces hoc discriminis statuerant, quod voces naturaliter sint signa conceptuum, res non item. Equidem si hic sensus est ejus assertionis, voces eo fine institutas, ut sint signa conceptuum, adeoq; istarum naturam & essentiam in significando consistere; rebus autem aliis extrinsece accidere, quod loco signorum adhibeantur; tunc omnino ea admittenda fuerit. Sed si hic sensus sit, vim significandi certum quid inesse vocibus natura, rebus autem non item, falsum est assertum. Et contra verum est, voces natura ipsa & citra humanam impositionem nihil significare; nisi forte vox sit confusa & ἄναρθρος, seu inarticulata, qualis est in dolore aut risu: quæ ipsa tamen sonitus magis, quam locutio adpellari potest. Quod si autem illud ita explicetur, hominis hanc esse naturam super cæteras animantes, ut conceptus animi aliis possit significare, & ad eam rem voces esse repertas, verum quidem dicitur; sed addendum tamen est, non solis vocibus tale fieri indicium, sed & nutibus. Sicuti mutorum nonnulli sat solerter sensa animi sui pandunt. Inde in l. 7. §. f. D. *de supell. leg.* illi qui loqui non possunt, conatu ipso, & sono quodam, καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ dicere existimantur. Et in *cap. 25. X. de sponsal.* traditur, quod muti possint contrahere matrimonium per consensum mutuum sine verbis, scil. per nutus significatum. Imo *Plinius* l. 6. c. 30. memorat quibusdam Æthiopiæ populis pro sermone nutus, motusq; membrorum esse. Add. *Quintilianus* l. XI. c. 3. *Instit. Orat.* Huc pertinent etiam notæ illæ, quæ non voces lingua formatas seu verba denotant, sed res ipsas; idq; vel quia convenientia aliqua est istarum cum rebus significatis, uti in plurimis notis hieroglyphicis Ægyptiorum; vel quia impositio hominum talem vim ipsis indidit, uti sunt notæ Chinensium, quibus integri conceptus & sententiæ exprimuntur.

§. 5. Cæ-

§. 5. Cæterum uti omnia ſigna, exceptis naturalibus, rem certam notant ex impoſitione; ita eandem impoſitionem comitatur tacita quædam aut expreſſa conventio, συνθήκη, ὁμολογία, & pactum, cujus vi neceſſum ſit, ad hanc & non aliam rem notandam iſta ſigna adhiberi. Atq; ejuſmodi pactum omnino eſt ſtatuendum circa quaslibet res ſignorum loco adhibitas, quamcunq; demum originem loquelæ humanæ ſupponamus. Licet enim ſtatuamus primævas linguas hominibus immediate infuſas; cum tamen quilibet hominum ſuam ſermocinandi facultatem ſeorſim obtineret, eademq; libere uti poſſet, quælibet verba quibuslibet rebus pro lubitu adplicando; non poterat ea facultas uſum obtinere, niſi conventio inter diverſos homines foret inita, ut quisq; uniformi modo iſta uteretur, easdemq; res iisdem vocabulis exprimeret. Cum enim in naturali libertate conſtitutus facultates ſuas alteri obnoxias non habeat, ſed ex proprio judicio iis queat uti, nullo jure alter poſtulaverit, ut hoc & non alio modo easdem adhibeam, quo exinde de ſenſis animi mei judicare poſſi, niſi ſuper iſthac re pacto inter nos convenerit. Quod pactum eousq; valet, ut quanquam ſigna hautquidquam infallibilem de animo alterius certitudinem gignant, ſed probabilem duntaxat, aptis ad quævis ſimulanda, & diſſimulanda hominibus: (quo facit illud Archidami apud *Plutarch. apoph. Lacon.* πρόβατον μὲν ἀεὶ τὴν αὐτὴν φθέγγεται φωνήν. ἄνθρωπος δὲ πολλὰς καὶ ποικίλας, ἕως ἂν τὸ δόξαν ἐπιτελέσῃ. *Ovis ſemper voce utitur eadem, homo autem multis & variis, dum quod vult conficiat:*) tamen id quisq; ſerio voluiſſe præſumatur, quod ſignis illis expreſſit. Adeoq; effectus juris conſenſum hominis conſequantur, prout eundem ſigna repræſentant, licet forte intrinſeca voluntatis deſtinatio à ſignis diſcrepet. Add. *Grot.* l. 2. c. 4. §. 3. Nam citra hoc incaſſum recidebat illorum uſus. Cum autem mutua inter homines officiorum communicatio non poſſit exerceri, niſi de voluntate hominum invicem conſtaret, & vero id aliter fieri, quam per ſigna in ſenſus incurrentia humanæ naturæ conditio non ferret; igitur uſus iſtorum ſignorum certa conventione erat ſanciendus & circumſcribendus, ut cuiq; quid ab altero poſtulare poſſet, liquido conſtaret. Quo loco obiter notandum, quod tradit *Livius* l. 40. c. 42. *Cumanis*

petentibus

petentibus permissum, ut publicè Latinè loquerentur, & praeconibus latinè vendendi jus esset.

§. 6. Est autem conventio illa circa usum signorum, & potissimum vocabulorum vel *generalis*, vel *specialis*. Illa intervenisse intelligitur hominibus eadem lingua utentibus, ut certas res, inprimis in frequenti commercio atq; usu versantes, certis vocabulis exprimant, quae communis usus ejusdem temporis adprobat. Nam *penes hunc arbitrium est, & jus, & norma loquendi*, eoq; volente *multa renascentur, quae jam cecidere, cadentq; quae nunc sunt in honore vocabula. Horat. de art. poët. Sextus Empiricus adversus mathemat.* l. I. c. 3. Καὶ μὴν παντοῖαι γίνονται τῶν φωνῶν μεταβολαὶ, καὶ πρὸ τοῦ γεγόνασι, καὶ εἰσαῦθις γενήσονται. Φιλομετάβολος γάρ ἐστιν ὁ αἰὼν, οὐκ εἰς φυτὰ μόνον καὶ ζῶα, ἀλλὰ καὶ εἰς ῥήματα. *Quin etiam sunt variae vocum mutationes; fueruntq; antea, & rursus erunt: mutatione enim delectatur seculum, non solum in plantis & animalibus, sed etiam in verbis. Idem* d. l. c. 10. *Quomodo in civitate pro more regionis procedente numismate, qui ei quidem accedit, potest in ea civitate emendo, vendendo, ac contrahendo absq; ullo impedimento degere: qui autem hoc quidem non admittit, novum autem effingit, & eo vult uti pro nomismate, is plane desipit: ita etiam in vita, qui non vult usu receptum tanquam nomisma aliquod, sequi sermonem, sed sibi excudit novum, non longe est remotus ab insania.* Ubi & hoc observandum, plerasq; linguas non solum dialectis variari, sed & ejusdem linguae vocabula saepe in diversis locis diversa significare. Talium igitur vocabulorum significatio judicabitur ex usu istius loci, ubi negotium geritur; nisi adparuerit, peregrinum patrij sui sermonis genium nondum exuisse, nec in alterius loci idioma consensisse. Quo loco est quoq; observanda peculiaris indolis impositio circa vocabula, qua alia obscaena, alia secus habentur, utut unam & eandem rem significent, imo licet in reipsa nulla turpitudo insit. Cujus rei ratio partim haec videtur, quod quaedam vocabula paulo generalius, quaedam autem distinctius & quasi cum certis circumstantiis rem aliquam, aut actum exprimant. Igitur qui posterioris generis vocabulo utitur, simul libidinem suam, & delectationem aut adprobationem, honesto homine indignã, circa eandem rem, aut actum prodit. Aliquando etiam vocabulis obscaenitas

inde

inde provenit, quod vel contemtum rei simul innuant, vel non nisi usurpentur inter viles homines, & adversus quos nulla reverentia adhibetur. Vid. quoq; *Cicero epist. ad famil.* IX. 22. Speciali autem conventione nituntur illa vocabula, quæ peculiarem à communi usu significationem induerunt, aut quæ communis usus ignorat. Ex quo genere sunt vocabula artificum, seu termini artis, quos rerum multitudo, aut nudum placitum fingere, vel novo significatu à populari usu secernere subegit. Quibus ne quis decipiatur, inter peritos artis conditio negotii, de quo agitur, facile præcavere potest. Inter imperitos autem vulgaribus vocabulis eadem erunt circumscribenda. Quod etiam necessum est, si vel circa eorundem usum artifices discrepent; aut si cui nova procudere vocabula, novumq; veteribus indere sensum certas ob rationes placeat. Imo possunt & solent pauci aliqui peculiaria sibi vocabula, rerumq; notas fingere, aut vulgaribus vocabulis diversum sensum imponere, ut à se invicem, non ab aliis intelligantur. (Quod quousq; liceat, ex sequentibus adparebit.) Circa quæ sufficit, si animi mei sensum recte indicent illis, quibuscum super eorundem usu peculiariter conventionem inivimus. Quod etiam in aliis signis, peculiari duntaxat certorum hominum impositione determinatis, obtinet. Quo cumprimis tesseræ militares pertinent. Quarum locum quandoq; silentium subire potest. Sicut apud *Polyænum stratagem.* l. I. Arcadum dux, cum noctu Spartanos Tegeæ opprimeret, militibus hoc signum dederat, ut interficerent eos, qui tesseram requirerent. Arcades igitur non rogabant, Spartiatæ vero tanquam noctu suos non agnoscentes, & idcirco quærentes signum, ab Arcadibus interfecti sunt. Sic apud *Eundem* l. V. Pammenes contrario modo tubarum lege usus hostes decepit, mandans suis militibus, ut cum receptui caneretur, impressionem facerent: cum vero ad pugnã vocarentur, recederent.

§. 7. Est præterea & hoc accurate notandum, etsi conventione illa generali & speciali adstringamur, voces & reliqua signa, prout conventum & receptum est, adhibere: nequaquam tamen eo ipso nos teneri, ut omnia animi nostri sensa & cogitata quibusvis pandamus. Sed ad hoc alia obligatione opus est; quæ provenit vel ex pe-

 culiari

culiari pacto, vel ex communi præcepto legis naturalis, vel deniq; ex præsentis negotij natura, cui contrahendo sermo adhibetur. Sic si quem informandum suscepero, ex contractu locati conducti teneor ipsi aperire, quæ ad eam artem spectant. Sic si quem misero ad explorandum certæ rei statum, is ex pacto tenetur indicare omnia, quæ super ea re ipsi fuerint comperta. Sic si cui sit exhibendum officium humanitatis, quod sermone peragitur, ad sensa animi nostri verba quoq; esse conformanda in aperto est. Sic si cui res gestas orbis notitiæ tradere institutum sit, etiam ex communi obligatione, qua cæterorum utilitatem promovere tenemur, haut poterit aliquid tradere, quod secus se novit habere. Sicut & illa generalis est obligatio animi sensa liquidis expromendi signis, ne noxa aliis præter meritum inferatur, si secus factum fuerit. Sic deniq; in commerciis hominum, & quibusvis negotiis, in quibus ex consensu jus vel obligatio est nascitura, circa ea, quæ ad præsentem rem spectant, sensa animi nostri liquido sunt exprimenda illis, quibuscum agitur. Citra hoc enim nulla est via isthæc rite expediendi. Enimvero cum non semper contingat, ut ex aliquo horum capitum cogitata mea alteri sint significanda; inde manifestum est, me non teneri omnia quibusvis indicare, quæ ipse in animo volvo; sed illa duntaxat, ad quæ intelligenda isti jus habent plenum, aut minus pleno, quod obligationi, quæ in me est, exadversum respondeat: adeoq; recte ea tacendo dissimulare posse, quæ ut ex me sciat alter jus non habet, neq; ad id aliqua obligatione ego teneor. Imo ubi alterius jus non læditur, mea autẽ vel alterius utilitas aliter procurari, aut salus servari nequit, licebit mihi ita adhibere signa, ut diversam plane animi mei sententiam, quam quæ revera est, exprimant. Cum enim conventio illa de adhibendis certo modo signis respiciat ad alias obligationes, quibus explendis signa illa inserviunt: igitur ubi istæ cessaverint, nulla adparet ratio, quare non alio modo signa illa usurpare queam, si nemini injuriam faciam, & commodiore via mihi, aut aliis prospicere non possim.

§. 8. Ex hisce igitur fundamentis liquido judicari potest, quid sit *veritas*, ad quam dicendam homines obligantur; quid item *mendacium*, tantopere omnibus honestis detestatum. Scilicet ista in hoc consistit

consistit, ut signa, ac inprimis verba, commode animi nostri sensa repræsentent alteri, cui eadem intelligendi jus, quæq; ut ipsi aperiamus, nobis obligatio perfecta aut imperfecta incumbit; idq; eo fine, ut vel idem ex intellecto animi nostri sensu commodum aliquod adipiscatur, vel ne, ubi diversum fuerit significatum, damno præter meritum multetur. Ex quo facile colligitur, quid mendacium sit; scilicet ubi signa aut verba aliam præferunt sententiam animi nostri, quam quæ revera erat, cum tamen hanc ipsam is, ad quem signa illa diriguntur, intelligendi & judicandi jus haberet, & nobis obligatio incumberet faciendi, ut ille nostram sententiam intelligeret. Hoc modo distinctius putem intelligi posse, cur mihi necessum sit verbis animi mei sensa liquido exponere, quam si mendacij turpitudinem simpliciter ex generali illo scito juris naturalis, *neminem esse lædendum*, velimus derivare; quasi mendacij vis omnis in eo foret sita, ut noceat. Nam presse loquendo non nocetur alicui, cui non exhibentur, ad quæ jus duntaxat imperfectum habet; cujus tamen violatio ad mendacium sufficit. Cæterum uti in omnibus actibus, quæ à lege discedunt, error, imprudentia, & temeritas à malitia distinguitur, ita & proprie mentiri non dicitur, nisi qui dolo malo, & destinata ex malitia alteri diversa ab animi sui sententia profert, eo fine ut isti noceat, aut vana spe eidem illudat. Unde qui ab alio deceptus falsa profert, quæ ipse pro veris habet, mendacium dicit, non mentitur Etsi temeritatis ac stoliditatis reprehensionem non effugiat, qui quævis ex propera credulitate arrepta inter alios iterum spargit. Ac potest imprudens alieni mendacij, aut rei parum compertæ propagatio obligationem adferre ad damnum per eam datum resarciendum, præsertim ubi ea propius ad culpam latam accesserit. Vid. *Tacit. Ann.* l. 16. c. 1. *seqq.* de Cesellio Basso,

§. 9. Genuino veritatis & mendacii fundamento reperto, patet, falli eos, qui credunt; mendacium & falsiloquium coincidere, & semper mentiri, qui aliquid dicit à sententia animi sui discrepans; adeoq; qui in sua natura turpe autumant, aliud dicere quam sentias. Falsiloquium quippe est, ita adhibere verba, ut alius exinde diversum ab internis tuis cogitatis sensum concipiat. Atqui si alteri nullum

est jus, ut animi mei sententiam liquido debeat intelligere, neq; alteri noxa aliqua præter meritum inferatur, nulla adparet ratio, quare, si ita mihi expediat, ego istis verbis ad alterius potius quam meum arbitrium uti debeam. Inde omne quidem mendacium falsiloquium est; sed non omne falsiloquium mendacij nomine venire potest. Et in hunc sensum si accipiatur illud *Aristotelis*, καθ' ἀυτὸ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτόν, *per se mendacium est fœdum & vituperabile*, non opus est limitatione *Grotij*, qui l. 3. c. 1. §. 9. illud καθ' ἀυτὸ explicat, *communiter*, sive *re spectata sepositis circumstantijs*. Nam falsiloquium, quod propter certas circumstantias vituperationem effugit, mendacij nomine hautquidquam est notandum. Quod autem omne mendacium proprie dictum turpe sit, manifestum est. Quo loco & hoc notandum, veriloquium quandoq; effectus mendacij posse producere. Id quod contingit non solum, si quis vera dicat tanquam mentiens, ac suo velut schemate ac gestibus, nutibusq;, quibus alias sermo velut animatur, faciat, ut audientes diversum ab eo, quod dicitur, credant: sed & cumprimis id usu venit circa illos, qui crebris mendaciis fidem suis dictis ademerunt. His uti nemo facile credit, si vel maxime velint vera serio proferre: ita iidem aliorum diffidentia ad eos decipiendos abuti possunt, ut dum istos semper sui similes putant, contraria illis, quæ proferuntur credendo in fraudem inducantur. Sic quod est in fabulis, puer cum sæpe rusticis ficto clamore illusisset, tandem ubi vere lupus adesset, nequidquam eorum auxilium contra hunc excitavit. Eaq; re in vicem strategematis usus est Agesilaus. Cum enim non sit imperatorium, aperte denunciare quid proposueris, adeoq; hostes non soleant credere, quæ nimis secure pronunciantur; ea ratione astute imposuit iste Satrapæ Persico, ut copias suas in diversam regionem adduceret, quam quo Agesilaus iturum se sparserat. *Xenophon rer. Græc.* l. IV. & *Cornel. Nepos in Agesil.* c. 3. Huc etiam pertinet astutia veteratoris apud *Terentium Heauton. act. 4. sc. 3.* Enimvero uti nemo vituperare audebit gravitatem Epaminondæ alicujus, qui ne joco quidem mentiri sustinebat: ita simplex valde est credere, piaculo semper obstringi, qui citra alicujus injuriã, & in utilitatẽ sui & aliorũ profert verba ab animi sui sententia discre-

discrepantia. Inde optandum quidem foret cum *Cicerone Offic. 3. ut ex vita humana sublata sit omnis simulatio & dissimulatio*; adeoq; eo esse ingenio omnes homines, ut aliorum bonis nemo invideret, aut insidias tenderet, nevé aliorum simplicitate ad fraudem illis intentandam abuteretur, aut sanæ rationi obniteretur. Sed cum pravos apud homines in fraudem pateat, qui omnia sua aperte præ se fert, & plurimi inanibus, quam solidis artibus duci gaudeant; igitur non prius innoxias simulandi & dissimulandi artes ex humana societate proscribemus, quam omnis malitia aut vecordia hominum fuerit in probitatem & sapientiam mutata. *Pindarus Nem. od. 5.* οὔτοι ἅπασα κερδίων φαίνοισα πρόσωπον ἀλάθει᾽ ἀτρεκής· καὶ τὸ σιγᾶν, πολλάκις ἐστὶ σοφώτατον ἀνθρώπων νοῆσαι. *Non omnis veritas exacta patefaciens faciem, utilis est: sed scire tacere, est sæpe sapientissimum inter homines.* Argumenta, quibus probare aliqui volunt, omne falsiloquium in se turpe esse, invalida sunt. Dicunt, falsiloquum suam ipsius linguam, nobilissimum instrumentum, tali abusu fœdare; ac sibi ipsi fidem demere, non sine plurimorum officiorum, quæ alias inter homines poterant exerceri, remora. Quippe cum inter alia hoc quoq; mendax lucretur, ut si maxime verum dicat, ipsi non credatur. Sed hæc de mendacio proprie dicto vera sunt, non de tali falsiloquio, quod prudentia sæpe adhiberi suadet. Addunt, mendacium arguere hominem animo humili & abjecto. Qui enim solidis artibus & veritate niti potest, cur ad ista furta confugiat? Enimvero fraude carentia & necessaria falsiloquia non semper ex animi abjectione proficiscuntur; & solidæ artes sæpe non nisi obliquis modis pravos inter homines servari queunt. Aliis hoc argumentum placet, quod oratio sit interpres mentis; cui fini cum repugnet falsiloquium, recte quoq; idem ordini naturæ repugnare censeri: ac turbari harmoniam inter facultates hominis, si à mente discrepet oratio. Verum facile admittimus interpretem esse mentis orationem, sed ita ne plura effutiat, quam à mente sit injunctum; penes quam judicium est, quid proferri expediat & necessum sit, quidnam sileri.

§. 10. Porro jus illud, quod per mendacium violari diximus, quale sit, & unde hominibus sit quæsitum, inter omnes non convenit.

Aliqui putant, quia tam Deo, quam hominibus naturaliter competit facultas intelligendi res veras, quæ per falsiloquium impediatur; igitur eo ipso competere quoq; illis jus exigendi ab aliis, ut ita per verba res exprimant, quo prout sunt intelligi queant. Enimvero circa Deum quidem res plana est. Nam adversus ipsum quocunq; falsiloquio uti non solum extreme irreverens foret, quasi nuda apud eum veritas æque non sit efficax, quam ficti colores; sed etiam stultissimum, quippe cui ad cognitionem veritatis nostro sermone opus non est. Unde non impius solum, sed & vecors erat Cainus; de fratricidio Deum celare aggrediens, & quidem sententia tam contumaci & inficeta. De cætero autem non sequitur; hic naturaliter potest aliquid intelligere, igitur & ipsi jus est idem intelligendi; neq; ex facultate physica statim inferenda moralis. Quod autem aliqui heic addunt; etiam illum, qui falsa audit, intelligere; igitur per falsiloquium non tolli jus intelligendi; id ad rem nihil facit. Intelligit enim ille non rem veram, quam volebat, sed ejus loco inane figmentum. Alij autem jus illud, quod per mendacium violatur, non à natura, sed ex facto hominum arcessunt, & quidem ex tacito aliquo pacto. Cum enim instituto hominum sermo, aliæq; similes notæ sint introductæ, statim quoq; homines mutua se obligatione adstrinxisse, ut iisdem ita uterentur, quo exinde possent judicare de sensu ejus, quicum colloquuntur. Citra talem enim obligationem, & si cuivis liceret verba adhibere pro suo arbitrio, & ut alteri de alterius sententia constare non posset, inane fuisset illud notarum inventum. Quæ est sententia *Grotij* d.l. §. II. De qua isthoc monendum, quod non satis heic distinguatur inter obligationem, quæ est circa apte adhibenda signa, ut ex illis sensa animi ab altero possint intelligi; & inter illam obligationem, quæ est ad sensa animi sui alteri per signa ista indicandum. Quæ sane duo distincta sunt, & ex diverso principio promanant. Nam cum vocabula ex impositione significent, utiq; conventio aliqua inter homines eadem lingua utentes intercessisse intelligitur, ut in communi usu certas res certis vocabulis indicarent. At vero ut actu ipso ea signa adversus alterum adhibeam, seu ut animi mei sensa super certa re alicui pandam, ea obligatio oritur vel ex generali aliquo

præcepto

præcepto legis naturalis, vel ex peculiari pacto; uti supra fuit explicatum. Patet hinc, quid judicandum sit de eo, quod quidam negant, mendacij naturam ex pacti cujusdam violatione esse arcessendam; quod quæcunq; non natura, sed pactis hominum, maxime tacitis constant, ex utilitate, eaq; singulari & oriunda sint, & æstimanda. *In eo autem, ut quavis alterius dicta intelligas, quid tantum compendij sit non reperiri. E contrario plurimum referre, ut integram quis habeat libertatem silentio, aut idoneis coloribus tegendi, quæ sine alterius damno, nostra autem cum utilitate secreta manent.* Confunduntur quippe, quæ accurate erant distinguenda. Ut enim quis omnium cogitata, aut ut alij omnes ipsius intelligant, in eo nulla versatur utilitas, nec sermone introducto ad id sese homines mutuo obligarunt. Sed quousq; quis teneatur sua sensa alteri indicare, & alter eadem intelligendi habeat jus, satis jam expositum est. At vero posita jam obligatione sensa animi alteri communicandi, pactum, linguas introductas comitans, sese exserit de ita adhibendis vocabulis, ut sententia animi nostri ab altero possit intelligi. In quo sane tantum est compendij, ut sine eo nullus sermonis foret usus.

§. II. His præmissis facile licebit judicare, quó jure vulgo quædam à mendacij nota eximantur, ubi simpliciter, quod res est, dictum non fuit. Ac initio aliqui distinguunt inter falsum dicere, & partem veri non dicere, seu dissimulare; ut illud illicitum, hoc vero sæpe vitio carere dicant. Ubi sciendum, etsi non dicere, seu tacere mendacium proprie loquendo vocari nequeat, ubi nullum præsertim signum sermoni æquipollens fuerit adhibitum: ex alia tamen causa silentium in crimen cadere posse; puta, si per eam impediatur bonum, quod quis procurare, aut concilietur malum, quod averruncare tenebatur. *Silius Italicus* l. 16. *Animumq; nefas scelerare silendo.* Sic qui in specula constitutus est ad indicandum hostium adventum, male multabitur, si tacuerit. Quod tamen alteri indicare non tenebar, siquidem totum reticere tuto nequeam, recte parte duntaxat ejusdem narrata defungi potero. Quo adplicant exemplum *Jeremiæ* 38. ubi propheta à rege interrogatus de obsidionis eventu, apud proceres regis ipsius jussu hoc prudenter dissimulat, aliam interim

rim causam, nec falsam, colloquij adferens. Hic enim partem duntaxat veri dixit, cum ut totum illis significaret, hautquidquam teneretur. Item illud Athanasij, qui interrogantibus ad se capiendum missis respondebat; modo hac transiisse Athanasium, dissimulans, eundem etiam retro navem convertisse. Nam seipsum prodere non tenebatur. Circa exemplum Abrahami *Genes.* XX. 12. quidam dubitant, num prudenter fecerit vir sanctissimus, dum Saram sororem suam vocat, de matrimonio dissimulans. Norat quippe formam irritando aliorum amori idoneam, & facilius solicitari solutas, quam maritatas. Nec injustam videri Abimeleci expostulationem; ac inhumanam esse præsumtionem, in aliqua civitate nullum esse pietatis & justitiæ respectum, antequam ejus documentum exstiterit. Etsi alii hoc eo nomine excusatum eant, quod *spes vitæ plerumq; magnos animos infringat*, & ad declinandam mortem vix quidquam turpe habeatur. Sed hoc quidem in medio relinquimus.

§. 12. Distinguit quoq; *Grotius* d. l. §. 8. inter signa illa, quæ sunt reperta ad significandum μετὰ συνθήκης seu cum mutua obligatione, & inter res alias, circa quas ejusmodi conventio non intercessit. (Nam si circa rem quampiam pactum intercessit, ea non nisi uniformiter licet uti.) Putatq; rebus hisce uti licere, etiamsi prævideamus fore, ut alter inde falsam concipiat opinionem; modo nullum aliud sequatur nocumentum, aut ubi nocumentum ipsum seposita doli consideratione licitum est, & ubi aperte alteri nocuisse licebat. Quod facile admittimus. Cum enim nulla adsit conventio generalis, aut peculiaris, ut istam rem hoc, & non alio modo adhiberi necessum sit, eo fine, ut alter inde animi mei sententiam colligere queat; igitur circa eandem usurpandam plena nobis intelligitur esse libertas relicta, modo nemini nocumentum aliquod injuria inferatur. Quod enim alter falsam opinionem concepit, sibi imputet; quippe qui in alienis negotiis arbitrandis plus justo fuit curiosus. Neq;, si jure meo utar, semper teneor evitare, ne alter in falsam opinionem, cætera innoxiam, incidat. v. g. Si quis per noctem in cubiculo suo lampadem alat, discutiendis terroribus nocturnis, aut ut semper lumen in promtu sit; non tenetur eam extinguere, si vel

maxime vicinus credat, ob lucubrationes id fieri. Circa exemplum *Lucæ* XXIV. 28. res plana eſt. Nam talem geſtum præ ſeferre in cujusvis eſt arbitrio; & nihil frequentius in vita communi, quam diſceſſum ſimulare, ut conſtet, gratiné ſimus futuri hoſpites, an minus. Nam ni enixe rogemur, ſerio nobis eſt propoſitum abire. Exemplum *Actor.* XVI. 3. altioris videtur indaginis. Quin autem hoſtis, cui aperte utiq; licebat nocere, adhibitis ſimulationibus circa fugam, uſum veſtium, inſignium, velorum, armorum, circumveniri recte poſſit, itidem dubium non habet.

§. 13. *Idem* d. l. mendacij notam non ſemper contrahi exiſtimat, ſi utamur voce aut locutione ambigua, cui plures uno ſint ſignificatus vel ex uſu vulgi, vel ex artis conſuetudine, vel ex aliqua figura aut ſchemate non inuſitato; modo animi noſtri conceptus congruat uni iſtarum ſignificationum; etiamſi putetur is, qui audit, in aliam partem accepturus. Enimvero recte ſubjungitur, non poſſe temere probari talem locutionem, niſi pertineat ad erudiendum eum, qui curæ noſtræ fuerat traditus, aut ad evitandam iniquam interrogationem, (vid. *Seneca Troad.* v. 597. *ſeqq.*) aut ut noſtrum aliquod commodum quæramus ſine damno alterius. De cætero enim, ſi tu tenebaris ſententiam animi tui liquido mihi exponere, nihil intereſt, utrum ſimplici me mendacio, an per ambiguum ſermonem decipias. Præſertim cum ambiguus ſermo, ſiquidem propoſito tuo debet inſervire, ita ſit conformandus, ut popularem magis ſenſum ego arripiam, abſtruſior & minus frequens tuis cogitatis reſpondeat. Alias ſi uterq; ſignificatus æque eſt dominans, nemo facile erit tam ſupinæ negligentiæ, quin interroget, in quam partem dictum illud accipi velis. Id autem omni vitio caret, ambigue aut obſcure loqui ad eum, quem informare, aut cujus profectus explorare vis; ſi hic finis magis iſthoc modo, quam per apertum ſermonem queat obtineri. Quo ſpectat exemplum *Joan.* VI. 5. Sic & cui ſenſa animi mei omnino indicare non tenebar, ubi ſilentio defungi non licet, nihil prohibet, quo minus falſam opinionem pro ſimplici ignorantia propinem, ſi præter errorem iſtum nullum aliud conſequitur damnum, quo ipſe indignus eſt. Adparet autem ex hiſce, caute accipiendum illud *Grotij*

d. l. quando ad communem mendacij notionem requiri ait, ut quod dicitur, ſcribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter *nequeat*, quam in eum ſenſum, qui à mente proferentis diſcrepat. Nam ubi quis liquido ſententiam ſuam tenetur exprimere, ſermo ita eſt formandus, ut quem ſenſum præſens negotium, aut dictionis uſus popularis inſinuat, idem quoq; cogitatis tuis congruat. Neq; alter ſtatim jubendus eſt, ſuum errorem aut damnum ſibi ipſi imputare, quod non omnes minus frequentatos, & à præſenti re alienos, ac contortos dictionum ſenſus excuſſerit, aut quod divinus non fuerit. *Iſocrates Panathenaico.* Ambiguis dictis uti, *περὶ μὲν συμβολαίων καὶ πλεονεξίας ἀγωνιζόμενον, αἰσχρὸν καὶ πονηρίας οὐ μικρὸν σημεῖον, ſi de contractibus, & emolumentis in foro litiges, turpe eſt, & magnum ſignum improbitatis.*

§. 14. Longe magis autem deteſtandæ ſunt reſervationes illæ mentales, quas aliqui fœdo plane artificio excogitarunt, in contrarium torquendo apertorum verborum ſenſui, etiam circa illas res, ubi verum dicendi obligatio erat, & quæ juramento confirmantur aſſertiones. Per quas hoc quidem efficitur, ut extrinſecus affirmare quis videatur, quod in animo ſuo negare inſtituit, & vice verſa. Quo ipſo omnis ſermonis uſus corrumpitur, ut nemo amplius certus eſſe poſſit, in quam partem alterius verba debeat accipere. Quanquam & abſurdum plane ſit iſthoc inventum. Cum enim institutus ſit ſermo, ut quod in animo habemus efferatur; cogitationum autem noſtrarum, quamdiu non proferuntur, in vita humana nullus ſit effectus: quomodò igitur tacita illa, & à communi uſu abhorrens reſervatio mentalis poſſit tollere effectum illum, quem prolata verba alias producere ſunt apta? Id equidem frequens, ut ſermoni generali ex ſubſtrata materia, aliisvè circumſtantiis accedat quandoq; tacita conditio aut reſtrictio, per quam ſermo præſenti negotio dextre aptatur, atq; ab inconvenientia liberatur. Verum quid hoc vel rationis vel ſubtilitatis habet, ſi interrogatus an fecerim, jurem, non feci, nempe *aliud quidpiam*, aut *alio die?* Aut ſi petenti pecuniam dicam, non habeo, ſcil. *quam tibi dem.* Aut promitto me tibi daturum, ſcil: *dicis cauſa?* Stultum autem eſt, quod ejusmodi hominem à mendacij & perjurij crimine volunt eximere ideo, quia is *tantum non dicit unam*

veri-

veritatem determinatam, quam audientes concipiunt, ac verba illa significare, sed aliam veritatem disparatam. Quasi vero interrogationi meæ satisfiat, si quamvis veritatem disparatam, & quæ ad præsens negotium nihil facit, audiam; aut quasi adposite quæstioni meæ satisfecerit, qui mihi de cepis percontanti, de alliis responderit. Sicut & illud non minus absurdum est, quod dicunt; ex oratione aperte prolata, & reservatione mentali unam confici integram orationem, in qua tota conjunctim accepta nulla sit falsitas. v. g. si quis dicat, non sum sacerdos, hoc in mente reservato, *ut tibi dicam*: tota hæc oratio, si integre sumatur, erit vera; *non sum sacerdos ut tibi dicam.* Enimvero uti oratio propter alios inventa est, non uti sibi quisq; loqueretur: ita ejusdem veritas & falsitas ex iis æstimatur, quæ aperte ad alios proferuntur. Add. *Lud. Montaltius epist. provinc. 9.*

§. 15. Non committi mendacij culpam, etiamsi aliquid dicatur, quod falsam habeat significationem infanti, aut amenti, communiter statuitur; adeoq; permissum creditur, *Ut puerorum ætas improvida ludificetur. Lucret.* l. I. Ratio adfertur à *Grotio* d. l. §. 12. *quia cum illis non sit judicij libertas, non potest eis circa illam libertatem injuria fieri.* Quæ ratio mihi non plane sufficit. Nam ut de infantibus potissimum dicam, manifestum est equidem, hactenus illis deesse facultatem judicandi, quod quæ iisdem narrantur, aut alio modo repræsentantur, simpliciter & incaute arripiant, nec per ratiocinia verum à falso discernere norint. Quia tamen, qua sunt homines, id juris habent, ut ne ab aliis lædantur, utq; humanitatis officia recipiant, & peculiariter à parentibus atq; educatoribus potissimum bonis sententiis imbuantur; (add. *Matth.* XVIII. 10.) & vero utiq; tenent facultatē adprehendendi saltem res faciles: omnino censendum est, illos eodem cum adultis jure hactenus frui, ut quæ indicari ipsis debent, ita proponantur, quo intelligi ab iisdem possint. Verum quia ob rationis imbecillitatem & affectuum impetum nudam veritatem fere adspernantur; ideo per fabulas doceri, aut fictis terriculamentis coerceri eos expedit, quousq; citra inania rerum soliditatem capere, & æstimare norint. Inde non ut ludibrio habeantur, aut noxa afficiantur adversus illos figmenta adhibemus, sed quia ratione magis seria doceri

commode nequeunt. Hinc adposite *Lucretius* d.l. *Pueris absinthia tetra medentes Cum dare conantur, prius oras pocula circum Contingunt mellis dulcis flavÿq; liquore, Ut puerorum ætas improvida ludificetur Labrorum tenus; interea perpotet amarum Absinthÿ laticem, deceptaq; non capiatur, Sed potius tali facto recreata valescat.* *Strabo* l. 1. *Non modo poëta, sed etiam civitates longe prius fabulas delegerunt, necnon ipsi legumlatores publicæ utilitatis gratia, cum ratiocinantis animantis intuerentur ingenium. Homo enim cognitionis aviditate ducitur. Hujus autem via prima fabularum studium est. Hinc pueri audire incipiunt, & ad communicanda studia ultra proficiunt. Causa est, quia novum quoddam est studium fabulatio, quæ non res consistentes, sed alia quædam exponit. Dulcis quidem est novitas, & quod nemini prius est cognitum: hoc autem ipsum est, quod oblectationis aviditatem ingenerat. Cum autem admiratio adsit, & monstra, intenditur oblectatio, quæ discendi illecebra est. Ab ipso igitur primordio hoc pacto inescandi sunt: ætate vero provectiore ad rerum disciplinam perducendi, corroborata jam cogitatione, cum adulationis amplius nequaquam indigeant.* Peculiariter autem commendationem fabularum Æsopi vide apud *Philostratum de vita Apollonÿ* l. V. Sed & amentes, qua rationem non capiunt, recte figmentis deliniuntur.

§. 16. Quin in universum omnes, apud quos bonum, quem intendimus, finem simplici sermone assequi non valemus, citra mendacij culpam figmentis in errorem, verum ipsis salutarem, possunt deduci. Neq; necessum est ejus licentiæ rationem inde arcessere, quod præsumatur, alterum libertatis suæ in judicando læsionem non ægre laturum, imo gratias habiturum eo nomine ob commodum, quod inde assequitur: Volenti autem injuriam non fieri. Nam habebat quidem iste jus, ut nostro sermone aliquod ipsi commodum conciliaretur, aut malum depelleretur; verum non eo modo, ut contrarium effectum iste sermo produceret. Id quod factum fuisset, si rem simpliciter prout erat citra colorem intellexisset. Inde in tali casu non minus ad ingenium & conditionem audientis attemperandus est sermo, quam medico pharmacum ad vires & complexionem ægroti. Cum igitur nemo dici possit jus habuisse, ut sermonem tali forma conceptum audiret, quo ipsi perniciosus erat futurus; non recte quoq;

dicitur,

dicitur, jus aliquod heic esse remissum. Cumq; ex adverso alter teneretur ad id officij mediante sermone alteri exhibendum ex lege humanitatis, vel etiam arctiore ex obligatione; in aperto est, non posse ipsum esse obligatum sermonem eo modo adhibere, quo fine suo erat cariturus. Inde ab omni vitio mendacij vacant, & laudem insuper prudentiæ merentur ficti sermones, quibus alicujus innocentia tegitur, iratus placatur, mœstus demulcetur, aut quid aliud commodi adfertur, quod aperta oratione obtineri non poterat. vid. *Exodi* I. 17. 19. I. *Samuel* XIX. 12. *seqq.* XX. 5. 28. 29. 2. *Sam.* XIV. 4. *seqq.* 2. *Corinth.* IX. 2. 3. 4. *Plinius* 3. *epist.* 16. de Arria. *Horat.* 3. *Carm.* 2. de Hypermnestra, quæ ab ipso vocatur *Splendide mendax, & in omne virgo Nobilis ævum.* *Sadi Rosarium Persicum* c. 1. *Mendacium beneficium faciens, melius est vero, exitium parturiente.* *Heliodorus Æthiop.* l. 1. καλὸν ποτὲ καὶ τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελῦν τὺς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τὺς ἀκύοντας. *pulcrum est mendacium, cum autori commodat, & audienti non nocet.* Huc pertinent, qui in prælio labantes suorum animos ficto nuncio erigunt, quo incitati victoriam & salutem sibi pariant, aut qui ante prælium hostium multitudinem extenuant. vid. *Cornel. Nep. Eumene* c. 3. & passim apud historicos. *Xenophon* l. 4. *de dict. & fact. Socratis. Si quis dux viderit exercitum perterritum, & mentitus dicat illico socios affuturos, istoq; mendacio animos sociorum levet, sub quonam id collocabimus? Sub justitia uti videtur.* Apud *Sophoclem Philoctete*: Neopt. ὐκ αἰσχρὸν ἡγῇ δῆτα τὰ ψευδῆ λέγειν; Ulyss. ὐκ, εἰ τὸ σωθῆναι γε τὸ ψεῦδος φέρει. *Non ducis turpe mentiri. Non, cum mendacium salutem affert.* Add. *Frontinus strateg.* l. 1. c. 11. l. 2. c. 7. *Maximus Tyrius dissert.* 3. ὐδὲν σεμνὸν τὸ τἀληθῆ λέγειν, εἰ μὴ γίγνοιτο ἐπ' ἀγαθῷ τῷ μαθόντος. ὕτω καὶ ἰατρὸς νοσῦντα ἐξαπατᾷ, καὶ στρατηγὸς στρατόπεδον, καὶ κυβερνήτης ναύτας, καὶ δεινὸν ὐδεν. ἀλλὰ ἤδη καὶ ψεῦδος ὤνησεν ἀνθρώπυς, καὶ τἀληθὲς ἔβλαψεν. *Non est res per se præclara verum dicere, nisi id cum utilitate fiat ejus, qui audit. Ita sæpe medicus ægros, dux exercitum, gubernator fallit nautas: nec hoc in ijs reprehenditur. Quid quod mendacia sæpe prosunt hominibus, nocet contra veritas?* Quanquam nescio an probari possit illud factum Agesilai, qui cum suos multitudine hostium perterritos cerneret, manui vocabulum victoriæ inscripsit, arreptoq; ab hariolo jecinore, in manū notis inscriptam im-

poſuit, quoad notæ à jecinore reciperentur. Tunc ſociis eam ſcripturam monſtrat, deos, inquiens, victoriam polliceri. *Plutarch. apoph. Lacon.* Sic mendaces non ſunt medici, dum ægroto delicato aut moroſo pharmaci dulcedinem aut lenitatem perſuadere ſatagunt. Neſcio tamen an ſub hac claſſe cenſeri poſſit aſtutia Eraſiſtrati medici apud Seleucum regem fingentis, Antiochum filium uxorem ipſius deperire, apud *Lucianum de dea Syria.* Huc quoq; poſſis referre factum Joſephi, qui ut in fratribus ſuis ſeriam pœnitentiam plagii circa ipſum perpetrati excitaret, utq; intelligeret, quo animo in patrem, ac fratrem Benjaminem eſſent, diu eos fictis criminationibus anxios habuit. *Geneſ.* 42. *ſeqq. Joſeph. archaeol.* l. 2. c. 3. Deniq; & fabulas poetarum, quibus ſub amœno involucro veritas inſinuatur, à mendaciorum claſſe eximendas facile conceditur. vid. *Plutarch. de aud. poëtis.* Et hactenus admitti poteſt illud *Sophoclis Electra.* δοκῶ μὲν οὐδὲν ῥῆμα σὺν κέρδει κακόν. *Exiſtimo enim nullum verbum commodum & utile turpe eſſe.*

§. 17. Rectoribus quoq; civitatum falſo ſermone uti quandoq; licet, quorum conſilia ac deſtinata ſi propalentur, ſæpe incaſſum cadunt, aut in reip. damnum redundant. Ea, ubi ſilentio nudo non ſatis obteguntur, per fictos ſermones averſa aliorſum hominum curioſitate, velare fas erit. *Plato de rep.* l. 3. Τὸ ψεῦδος ἀνθρώποις χρήσιμον, ὡς ἐν φαρμάκου εἴδει, δῆλον ὅτι τό γε τοιοῦτον ἰατροῖς δοτέον, ἰδιώταις δὲ οὐχ ἁπτέον. Τοῖς ἄρχουσι δὴ τῆς πόλεως, εἴπερ τισὶν ἄλλοις προσήκει ψεύδεσθαι ἢ πολεμίων, ἢ πολιτῶν ἕνεκα, ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τῆς πόλεως, τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσιν οὐχ ἁπτέον τοῦ τοιούτου. *Mendacium hominibus pro medicamento eſt utile, quare publicis medicis concedendum, privatis autem hominibus minime attingendum. Igitur rempublicam adminiſtrantibus præcipue, ſi quibus aliis, mentiri convenit, vel hoſtium, vel civium cauſa ad civitatis utilitatem. Reliquis autem à mendacio abſtinendum eſt.* Huc ſpectat factum Salomonis 1. *Reg.* III. 25. Apud *Sueton. Claudio* c. 15. hic *fœminam non agnoſcentem filium ſuum, dubia utrinq; argumentorum fide, ad confeſſionem compulit, indicto matrimonio juvenis.* Sic cum Neleo, coloniam deducturo, vates reſpondiſſent, oportere à pollutis hominibus exercitum purgari; *ipſe ſimulavit ſe puerum trucidaſſe, & purgationis indigere. Sic alios, qui ſibi conſcij eſſent, etiam perſuaſit. Quo facto, patefactos jam qui ſe contaminaſſent reliquit.* apud *Ælianum*

V. H

V. H. l. VIII. c. 5. Isthæc tamen hautquidquam ad Numæ commenta extendere velim. add. *Polyænus strategem.* l. 2. *in Epaminonda* n. 6. & 12. Sicuti & isthæc licentia nullo modo ad promissa pertinet.

§. 18. Cum porro *Grotius* d. l. §. 13. mendacium oriri statuat ex læsione juris, quod quis habet ad intelligendam alterius sententiam; ex hoc quoq; concludit: mendacium non esse, quoties fictum sermonem ad aliquem dirigimus, qui non decipitur, etiamsi tertius falsam inde hauriat persuasionem. Præsupponitur enim privatum duntaxat negotium geri inter me & alterum, neq; id quidquam ad tertium spectare. Ergo alter ficto sermone hautquidquam decipitur, qui ex eo satis animum meum percipit, non secus ac si intelligenti fabulam narrem, aut ironico vel hyperbolico sermone utar. Adversus tertium autem ideo mendacij culpa non contrahitur, quia cum eo nihil est negotij, adeoq; nullum ipsi jus, ut quæ mea sit mens intelligere debeat. Ac si ipse opinionem sibi format de eo, quod non ipsi, sed alteri dicitur, habet, quod curiositati suæ imputet. Qua tamen assertione ne quis abutatur, monendum est; non debere à duobus ex compacto captari tales occasiones, ut tertius aliquis hoc modo ludibrio habeatur. Nam si vel maxime tertius ille plenum jus non habeat me intelligendi; lex tamen humanitatis & caritatis requirit, ut ne meus sermo occasionem præbeat ipsi damnum præter meritum accipiendi. Ut omnino distinguendum sit, utrum aliquis citra suam culpam aliorum sermonem percipiat, an vero ex petulantia, aut maligna cura aliorum secretis immineat. Igitur assertio isthæc competit potissimum in ὠτακουστὰς, qui insidiosis auribus clanculum aliorum sermones sublegere satagunt. Horum importunam curiositatem, ubi penitus tacere non placet, solemus amoliri, diversum & ad rem non pertinentem injiciendo sermonem, vel etiam de compacto fabellam referendo, quam dum ipse, magnum se excepisse arcanum ratus, aliis propinat, ludibrio habeatur, modo nullum præterea ipsi aut aliis damnum inde enascatur. Equidem novimus, neminem debere alterius honorem & existimationem deterere, ludosq; eundem facere. Enimvero uti non arbitramur nos peccasse, si alicujus errorem detexerimus, modo id fiat citra amarulentiam, & insultationem eruditis

viris oppido quam indignam, etsi ejusdem famæ aliquid potius inde decedat, quam accedat: ita vitium in alterius moribus hærens, ubi nobis id molestum exstiterit, nil prohibet vel ludibrio corrigere, quo ipse deinceps id exuat. Neq; enim ideo correctiones & emendationes aliorum illicitæ sunt, quia opinionem de illorum præstantia imminutum eunt. Sic cum in universum generis humani intersit, ne quivis cujusvis arcana intelligat, tacita quapiam gentium conventione est receptum, uti sigillo munitæ literæ ab illo solo aperiantur, cui sunt inscriptæ. Si ergo aliquem animadvertero mearum arcana epistolarum captare, credo piaculum non erit, si ejusmodi epistola ipsi intercipienda subjiciatur, qua lecta non magnopere gaudeat. Sic si in domo aliqua puer sit, omnibus eduliis in penu dispositis imminere solitus; injuriam iste non patietur, si reprimendæ ipsius gulæ amaro plenum succo vas inter reliqua locetur. Huc referre possis, quod memorat *Herodotus* l. 1. de Nitocri seu Semiramide, quæ sepulcro suo incidi curaverat hæc verba: *Si quis rex Babyloniorum pecunia valde indiguerit, ex sepulcro ipsius aperto quantumcunq; voluerit sumeret.* Id cum aperuisset Darius rex, auri nihil invenit, sed hæc duntaxat verba: *nisi insatiabilis auri fuisses, mortuorum loculos hautquidquam commovisses.* Aut uti *Maximus Tyrius dissert.* X. id effert: ὦ πάντων ἀνθρώπων ἀπληστότατε, ὃς ἔτλης νεκροῦ θίγειν δι' ἔρωτα χρυσοῦ. *Male sit tibi mortalium avarissime, qui auri causa mortuum tangere ausus es.* Ejusmodi quippe inscriptionibus credere, simplicitatem juxta & avaritiam arguit. Equidem recte illi, qui in facto Papyrij apud *Gellium* l. 1. c. 23. causam, i. e. ingenium & taciturnitatem in tantilla ætate laudant; modum autem reverentiæ matri debitæ adversum censent; præsertim cum istud ludibrium eliceret sententiam, matronis sane quam parum honorificam; *ut una potius duobus nupta fieret, quam uni duæ.* Nondum tamen à me impetrare hactenus potui, ut valde irascerer marito illi apud *Plutarchum lib. de garrulitate*, qui amoliendæ uxoris importunitati circa expiscanda Senatus arcana de coturnice, quæ cum aurea galea per forum volitare visa sit, narravit. Etsi ne reliqui per garrulam istam mulierem in vanum terrorem conjicerentur, aut aliud quid damni caperent, marito isti utiq; erat cavendum. Nam momentaneum

neum errorem delectatio sequens facile pensabat. Quod si autem hoc providendum est, ne per eum, qui à nobis ludibrio haberi merebatur, alter decipiatur; multo minus licebit falsi quid alteri persuadere; eo fine, ut is tertium decipiat; licet alter ille fortasse peculiariter inde non lædatur. Nam & hoc ipsum indignum est adhiberi velut instrumentum alterum fallendi: & perinde est sive immediate, sive interventu alterius à nobis subornati alium decipiamus. Quanquã ars sit non paucis usurpata, ut fallant eos, per quos fallere alios cogitant. vid. *Senec. Thyeste* v. 320. Scilicet quia *non parum interest, ex animo omnia, ut fert natura, facias, an de industria. Terent. Andr. act. 4. sc. 4.*

§. 19. Illud planum est, cum inter hostes obligatio sensa animi patefaciendi cesset, posse quem citra notam mendacij adversus eos falsa proferre, fictisq; rumoribus terrere, aut detrimenti quid iisdem inferre, dummodo tertio amico præter fas damnum inde non nascatur. Cui enim aperta vi nocere licet, quid prohibet, quo minus per astutiam, & citra nostrum periculum ei noceatur. Quod enim aliqui hunc modum hosti nocendi sunt adspernati, factum, non quia crediderunt jus aliquod violari; sed quia ferociores apud animos illa tantum hosti illata gloriæ ducuntur, quæ vigorem quendam & impetum animi ac corporis præferunt. Sed quæ de fallendo hoste dicuntur, nequaquam ad ulla pacta cum hoste, tollendo aut suspendendo bello inita, sunt extendenda. Cum enim lex naturæ pacem, quantum commode potest, servari, aut abruptam sarciri jubeat; jubere quoq; intelligitur, ut ea usurpentur media, sine quibus iste finis non potest obtineri. Atqui in pacem coire hostes iterum nequeunt, ni invicem sit obligatio sensa animi circa præsens negotium liquido indicandi; adeoq; ni diffidendi invicem necessitas per obligationem vera dicendi circa compositiones pacis tollatur. Quod autem *Lipsius polit.* l. 4. c. 14. n. 32. cum hostibus exteros quoq; conjungit, adversus quos simulatio & dissimulatio sit adhibenda; id haut ulterius potest admitti, quam quatenus consilia & res nostras illorum notitiæ subtrahi interest. Nam ut ultro hisce damnum velimus fictis sermonibus conciliare, id communis inter homines cognatio non patitur.

§. 20. Difficilior est inspectio, an citra mendacii culpam reus delictum, cujus insimulatur, negare, aut fictis argumentis eludere queat? Ubi non est sermo de tribunali divino, apud quod humilem confessionem, veniæq; implorationem utilissime adhibueris. Impium quippe non minus quam stolidum fuerit, apud omniscium coloribus aut negatione velle uti. Cui rationi nititur illud *Josuæ* VII. 19. 20. Nam reus jam divino indicio erat patefactus. De judiciis ergo humanis sermo est; quæ duplicem potissimum finem habent propositum, tum ut quisq; obtineat, quod ipsi debetur, tum ut per pœnam coerceantur, qui vel per malitiam aliorum jura temerare ausi fuerunt, vel segnem ob justitiæ amorem temeraturi erant, ni, quæ alios tetigere mala, sibi quoq; eventura horrerent. Horum ergo severitatem ut quis declinet, aliqui hautquidquam fas esse putant, falso sermone uti. Idq; quia judex cumprimis verum intelligendi jure pollet. Unde nec sanctitatem judicum, Dei nomine præsidentium, nec obsequij necessitatem ulli circumscriptioni aut contumaciæ locum dare. Præterea non tam necessarium hoc videri, quam periculosum; plus enim detecta nocere. Si præsertim non tam facta, quam *sententia falsa* proponantur; quod semper noxium est tum in sese, tum quatenus unus error infinitis præbet originem. Contraria tamen sententia aliis potior videtur; qui distinguendum judicant in omni crimine inter damnum datum, & ipsum reatum; quorum illi restitutio, huic pœna proprie dicta respondet. Jure naturali quemlibet damni delicto suo dati restitutionem facere debere. Sed & debere quemlibet alteri pœnitenti, & restitutionem præstanti veniam concedere. Obligatione ergo proprie dicta quemlibet nocentem adstringi, ut ad reparationem damni abs se dati semper sit paratus. Sed ut quis ultro ad pœnam se præbeat, aut nomen suum ipse deferat; neminem teneri. Et ubi occultum sit delictum, ita ut restitutio palam fieri nequeat citra confessionem de crimine, eandem oblique & occulto quodam modo faciendam. Pœnam quippe invito infligendam; cum alias finem suum non possit obtinere, qui est, peccantem, & alios à peccando absterrere. Ad quæ autem obligamur, ultro & à volentibus suscipi debere. Cum ergo ad pœnam sibi arcessendam

ſendam nemo ſit obligatus, (vid. l. 1. *de bon. eorum, qui ante ſentent.*) ac non poſſit non naturaliter homo ab eadem maxime abhorrere, præſertim ubi ad mortem usq;, aut grave aliud malum progrediatur: non adparere, qu are non quovis modo, citra t: men injuriam tertij, eam liceat declinare. (conf. tamen l. 13. D. *de cuſtodia & exhibitione reorum.*) Neq; vero reip. valde intereſſe, ut penſatione damni facta puniatur delictum non notorium, quodq; adeo colore aliquo adhuc tegi aut excuſari poſſit. Inde uti manifeſta quidem negare vecordis ſit; ita fictis quoq; argumentis crimen objectum poſſe dilui, ex hactenus adductis videri. Etſi falſas ſententias allegare reo inutile ſit, quod judex utiq; juris ſit intelligens. Equidem judici facultatem eſſe quoquo modo verum exſculpendi, modo res tanti ſit, ut ſalus reip. omnino requirat eam vindicari. Inde & à mendacij nota abſolvi judicem, qui ut à reo crimen expiſcetur, aliquid fingit; puta, ſe ab alio jam reſciſſe, hoc vel illud ſe facturum, ſi diſſimulare pergat, & ſimilia. Sed ex eo non ſtatim ſequi, ipſum reum ad confeſſionem criminis teneri. Neq; enim cuilibet facultati, quæ nudum exercitium alicujus actus notat, in objecto ſuo obligationem reſpondere. Et eſſe alia media in veritatem facti penetrandi, argumentis, & per teſtes. Quos, ubi de alieno crimine interrogentur, etiam injuratos verum dicere teneri ob juſſum imperij civilis. Accedere, quod tantus ſit favor propriæ conſervationis, ut etiam invidioſum habeatur, manifeſtos criminum inauditos plectere. Eoq; vitio non verti quemcunq; colorem facinori ſuo obtendiſſe. vid. l. 1. *princ.* D. *de requir. vel abſent. damnand.* & ad d. l. *Grotius in flor. ſparſ.* Non omnia quoq; tribunal divinum & humanum habere communia, nec tanta majeſtate præſidere judicem mortalem, quam Deum. Quod ſi autem reus de proprio crimine ultro fateri non teneatur, negatione ipſius hautquaquam obſequij civilis neceſſitatem infringi. Equidem gravius plerunq; plecti crimen, quod abs reo contumaciter fuit negatum; quippe cum ultronea confeſſio fere pœnitentiam indicet, quæ de malitia delinquentis multum detrahit. Sed utrum magis expediat callide negare, an apertæ confeſſionis ingenuitatem amplecti, ad alterius generis inſpectionem pertinet, non ad eam, quæ agit de eo, quod

 quis

quis conetur facere, nec ne. Ex his duabus ſententiis utra alteri ſit præferenda, facile intelliget, qui argumentorum momenta ponderare novit. Memorabile eſt, quod *Haythonus de Tartaris* c. 48. tradit; eos, cum alias mendaciſſimi ſint, in duobus tamen mentiri neſcire; nempe neminem eorum arrogare ſibi aliquod forte facinus, quod revera non patravit; & qui ſcelus admiſit, ob quod etiam mortem ſibi imminere novit, à domino interrogatum veritatem non reticere.

§. 21. Sed quid in hiſce caſibus patrono ſeu advocato licebit? Heic nobis diſtinguendum videtur inter cauſas civiles, & criminales. In illis ſalva conſcientia non videtur advocatus impedire poſſe, ne alter primo quoq; tempore jus ſuum obtineat. Adeoq; heic illicitas eſſe arbitramur non ſolum falſas allegationes, fictasq; rationes, ſed & dilatorias exceptiones; quippe quæ omnes moram adferunt, ne quis tribuat, quod debet, nevé alter accipiat, quod ipſi debetur. conf. l. 9. §. *ult.* D. *ad L. Corn. de falſis.* In criminalibus autem, ubi de pœna duntaxat agitur, ulterius putaverim diſpiciendum, an quis publice ſit conſtitutus, ut rei cauſam agat, an vero ab ipſo reo adſcitus ſit. Priori non videtur conceſſum uti falſis allegationibus, aut fictis coloribus; cum hoc fine publice detur, ut, quæ reo intentantur, calumnias depellat, nevé quid injuſte ipſi inferatur provideat. Ad quem finem ſufficit accuſatoris argumenta ſimpliciter diluere. Aſt vero quem reus ſibi adſciſcit patronum, cum interpretem ejus duntaxat agat, eodem quoq; defenſionis modo uti poſſe judicaverim, quem adhibere licebat reo, ſi pro ſe ipſe diceret. Inde *Autori ad Herennium* l. II. aliud eſt *de moribus* alicujus *apud cenſores*, aliud *de criminibus adverſariorum apud judices dicere.* Et *Cicero pro Cluentio: Errat vehementer, ſi quis in orationibus noſtris, quas in judiciis habuimus, auctoritates noſtras conſignatas ſe habere arbitratur. omnes enim illæ orationes cauſarum & temporum ſunt, non hominum ipſorum, ac patronorum. Idem Off. 2.* religioni non contrarium tradit, nocentem aliquando defendere. Neq; vero ab hac licentia multum periculi juſtitiæ imminet. Cum enim in judice ſupponatur cognitio juris, igitur nihil aget advocatus, ficta jura aut falſas ſententias allegans. Neq; facta proponenti creditur, niſi eadem

dem idonee probaverit. Ergo si quandoq; nocentes pœnæ hoc modo subtrahuntur, non advocati, aut rei culpa erit, sed judicis, qui æra lupinis discernere haut valuit. Etsi *Plato de* LL. l. XI. *sub finem*, in sua civitate ne isthæc quidem videatur indulgere. Ex quibus patet, quatenus sit admittendum illud *Quintiliani orat. instit.* l. 12. c. I. *Verum & illud, quod prima propositione durum videtur, potest afferre ratio, ut vir bonus in defensione causæ velit auferre aliquando judici veritatem.* Quanquam exempla, quæ eo loco adfert, accuratiore discussione indigeant. Dicit, *falsis posse defendi reum insidiarum tyranno structarum*, Id quod profluxit ex hypothesi Græcanica, de cæde tyrannorum licita. Alias insidiatorem principis, cui fidem quis dedit, defendere fictis argumentis ideo illicitum, quod quilibet civis ad eum pro virili defendendum teneatur. Cum qua obligatione stare non potest voluntas insidiatorem ipsius meritis pœnis subtrahendi. Pergit; *Quid si quædam benefacta damnaturus est judex, nisi ea non facta convicerimus: non vel hoc modo servabit orator non innocentem modo, sed etiam laudabilem civem?* Enimvero talis casus fingi vix potest. Quod enim benefacti nomine insigniri debet, id utiq; cum legibus civitatis congruat necessum est. Ob tale factum quomodo aliquis in jus vocari queat, non adparet. Ergo ponendum est, aliquem egregio quopiam facto invidiam incurrisse apud improbos cives, qui postea tribunalia occupaverint. Heic ubi notorium fuit facinus, si ob id calumnia ipsi intentetur, nil profuturum est reo, si illud negare instituat. Sicut ineptum foret, si Cicero ab socios Catilinæ interfectos in jus vocatus, negare factum voluisset. Sed ubi probabiliter adhuc negari factum possit, nihil sane obstabit, quo minus fictis quoq; argumentis pravos apud judices innocens reus defendatur. Si quis dissuadere velit *justa quæ sunt natura, sed pro conditione temporum inutilia civitati*, non opus est, ut falsis argumentis adstruere laboret, justa illa injusta esse; sed sufficit ostendisse, non semper, quæ juste fieri possunt, necessario debere fieri; præsentia autem tempora requirere, ut utilia speciosis præferantur. Id quod veris quoq; sententiis persuaderi potest. Spes futuræ emendationis in reo id præstare potest advocato, ut eo minus dubitet reo ingenium suum ad declinandam pœnam accommodare, quod ejus impu-

 nitatem

nitatem reip. haut noxiam fore norit. Verum ut dux bonus manifesto crimine pressus, sed citra quem honeste civitas vincere nequeat, pœnæ subtrahatur, argumentis fictis non obtinebitur; sed simpliciore potius via, qua usum M. Antonium in defendendo M. Aquilio tradit *Cicero in Verrem lib. V. sub init.*

CAPUT II.

DE JUREJURANDO.

1. Jurisjurandi sanctimonia.
2. Jusjurandum quid.
3. Juratur tantum per Numen,
4. Et quidem juxta religionem jurantis.
5. De intentione jurantis.
6. Juramentum est vinculum accessorium obligationum.
7. De juramentis dolo elicitis.
8. De juramentis metu extortis.
9. Juramenta circa res illicitas non obligant:
10. Nec quæ impediunt majus bonum.
11. Juramentum non immutat naturam actus, cui adjicitur.
12. Juramentum excludit cavillationes.
13. Non tamen semper stricte interpretandum;
14. Aut citra tacitas conditiones & limitationes.
15. Juramentum explicatur ex intentione deferentis.
16. De juramento in alterius animam.
17. Quatenus heres teneatur ex juramento defuncti.
18. Juramentorum divisio.
19. Juramentum confirmatorium;
20. Testificatorium;
21. Litis decisorium.
22. Suppletorium, & purgatorium.
23. An quælibet juramenti violatio faciat perjurum?
24. De juramentorum relaxationibus.

Videndum porro est de jurejurando, quo sermoni nostro, omnibusq; actibus, qui sermone concipiuntur insigne accedere firmamentum judicatur. De quo etsi infra, ubi de firmamentis pactorum tractatur, commode quoq; agi posset; ei tamen heic potissimum locum maluimus assignare, quod jurejurando non pacta solum, sed & simplex sermo soleat confirmari. Ejus maxima vis atq; sanctimonia etiam apud Ethnicos habita fuit, ita ut gravissima perjuros pœna manere crederetur, quæ ad posteros quoq; pertingeret; & ubi sola voluntas sine facto pœnam arcesseret. vid. *Grot.* l.2. c.13. §.1. *Philo Judæus de sacrific. Sententiæ nostræ fides ex jurejurando accedit, ipsi vero juramento ex Deo.*

§. 2 Est

§. 2. Est autem jusjurandum assertio religiosa, qua divinæ misericordiæ renunciamus, aut divinam pœnam in nos deposcimus, nisi verum dicamus. Hunc enim juramentorum sensum esse, facile indicant formulæ, quibus illa concipi solent; puta, *ita me Deus adjuvet, Deus sit testis, Deus sit vindex*, aut his æquipollentes; quæ eodem fere recidunt. Quando enim superior puniendi jus habens testis advocatur, simul ab eodem perfidiæ ultio petitur; & qui novit omnia, ultor est, quia testis. In hoc ipso autem gravissima pœna est, si quem Deus propitius mortalem non adjuvet. *Plutarchus quæst. Rom.* 44. πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας, *omne juramentum in exsecrationem perjurij desinit.* Quo loco inquirit in rationes, quare apud Romanos Flamini Diali non fuerit licitum jurare. *An quia juramentum est species torturæ, quæ liberorum hominum animabus adhibetur? Sacerdotis autem animum & corpus oportet torturæ esse expers. Aut quia non convenit de rebus parvis fidem non habere ei, cui sacra & maxima sunt credita? Aut quia omne jusjurandum in exsecrationem perjurij desinit. Est autem exsecratio tristis res & mali ominis. Quæ causa est, ut diræ imprecari alijs sacerdotes per leges non possint. Et sane laudi datum est Athenis sacerdoti, quæ populo jubente Alcibiadem devovere noluit, votorum se, non detestandi causa antistitam esse inquiens. Aut quia publicum est perjurij periculum, si homo impius ac perjurus pro civitate vota nuncupet, ac sacris operetur.* Ex eo tamen, quod Deus in jurejurando testis invocari dicitur, hautquidquam inferendum, quasi juramentum pro testimonio Dei sit habendum, aut quasi Deus ipse de jurantis veracitate attestetur, uti sentire videtur *Rob. Sandersonus de obligat. juramenti prælect.* I. §. 6. Sed dum omniscius & omnipotens testis seu arbiter simul & vindex invocatur, præsumtio veritatis ideo excitatur, quod nemo tanta impietate judicetur, ut ita petulanter summi Numinis vindictam in se excitare sit ausurus. Finis quoq; juramentorum, quis sit eorundẽ sensus, suggerit. Is est, ut homines ad enunciandum verum, aut servandum promissum eo firmius adstingantur metu divini Numinis, omnipotentis & omniscij; cujus vindictam, si scientes fallant, per juramentum in se invocant, ubi alias metus ab hominibus imminens non satis efficax videbatur, quorum vires contemnere aut de-

clinare, vel scientiam fallere se posse sperabant. *Plinius* l. 4. *epist.* 25. Plurimum *licentiæ pravis ingenijs adjicit illa fiducia, quis enim sciet?* Ubi enim nec latere potest, nec pœnam humanam declinare, qui simplici promisso aut asseveratione nos fallit, superfluum videtur juramentum exigere. *Demosthenes de falsa legatione*: ὃς γὰρ ἂν ὑμᾶς λάθῃ, τῦτον ἀφίετε τοῖς θεοῖς κολάζειν· ὃν δ' αὐτοὶ λάβητε, μηκέτ' ἐκείνοις περὶ τύτε προστάττετε. *Qui vos latuerit, eum dijs puniendum relinquite. Quem vero ipsi deprehenderitis, de eo nihil jam illis mandatote.* Et hoc nomine etiam absurdum judicaverim, quod leges Romanæ permiserunt contra mulierem jurari, quod non sit prægnans. vid. l 3. §. 3. D. *de jurejur.* Idq; eo magis obtinet, quod frequenti nimis juramenti usu ejus quoq; reverentia apud multos non parum exolescat. *Hobbes de cive* c. 2. §. 23. Et valde mihi arridet institutũ Pythagoræ, qui discipulis suis præcipiebat, σπανίως μὲν ὀμνύειν, χρωμένυς δὲ τοῖς ὅρκοις πάντως ἐμμένειν. *ut ad jurandum raro ac tarde accedant, ubi vero semel jurassent, ut prorsus sacramenti fidem servarent. Eusebius* apud *Stobæum serm.* 27. *Multi homines adhortantur*, τὸ εὐόρκυς εἶναι, *ut verum jurent. Ego vero* καὶ τὴν ἀρχὴν μηδ' εὐχερῶς ὀμνύναι, *ne principio quidem temere jurare religiosum duco.*

§. 3. Cæterum quia præter Numen nihil est omniscium aut omnipotens; hinc patet absurde juramentum concipi per aliquam rem, quæ opinione divinitatis destituitur, hoc nimirum sensu, ut illa res testis atq; ultrix perjurij invocetur. Inde paganis per sidera jusjurandum concipere frequens, quod illa Numina crederent. Id quod Christianis imitari impium atq; absurdum foret. Sine dubio autem pro jocularibus sunt habenda v. g. juramenta Socratis, per canem, per anserem, (quidquid contradicat *Porphyrius* l. 3. περὶ ἀποχῆς,) & platanum: Zenonis per capparim; aliorum νὴ τὴν κράμβην. vid. *Athenæus dipnosoph.* l. 9. c. 2. Scilicet jurabant per talia non ut per deos, sed ne per deos jurarent; uti loquitur *Apollonius Thyanæus* apud *Philostratum* l. VI. postquam apud plurimos pravus mos invaluit, juramenta in ornamentum ac supplementum velut sermonis adhibere. Sed & apud veteres longe frequentissimum erat, jurare per ea, quæ quis habebat carissima, aut quæ maximi æstimabat. Apud *Virgilium Æn.* IX. Ascanius: *Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.* Sic passim

legas

legas jurari per caput proprium aut amicorum, per animam suam aut carissimorum. Amatoribus religiosissimum erat jurare per fulgentes oculos, per dulce osculum, per crines aureos dominæ. *Ovidius amorum* l.3. *eleg.*3. *Per q; suos illam nuper jurasse recordor, Per q; meos oculos; & doluere mei.* Quibus omnibus nequaquam hic sensus inest, quod istæ res tanquam testes aut vindices perjurij invocarentur; quod credidit inter alios etiam *Apulejus de Deo Socratis:* aut quasi creaturæ istæ, testes citarentur, tanquam aliquid Dei, in quo scil. refulget Dei veritas, bonitas, & potentia, & quo se tum agnoscit per Dei misericordiam frui, tum nollet per Dei justitiam privari; ac si ita dicerent, *juro per vitam*, i.e. per Deum, cui vitam debeo. Uti præter alios arbitratur *Rob. Sanderson. de juramenti obligat. prælect.* 1. §. 4. Sed Deum obtestabantur, ut ultionem perjurii in istis potissimum rebus, utpote sibi carissimis, expeteret. Sicut Atheniensibus usitatum erat, in juramentis se, & familiam suam devovere, si fallerent; & contra, si bene jurarent, sibi suisq; omnia bona à diis precari; ut passim apud *Demosthenem* patet. Et credebant isti, violato ejusmodi juramento iram deorum in aliena quoq; capita derivari. Facit huc cumprimis illud *Plinij* 2. *epist.* 20. ubi de Regulo narrat, quomodo Veraniam graviter decumbentem inviserit, ac cum ipsi persuasisset, se ex siderum observatione cognoscere, morbo ipsam liberandam; *illa, ut in periculo credula, poscit codicillos: legatum Regulo scribit; mox ingravescit; clamat moriens; O hominem nequam, perfidum, ac plus etiam quam perjurum! qui sibi per salutem filij pejerasset.* Addit Plinius; *Facit hoc Regulus non minus scelerate quam frequenter, quod iram Deorum, quos ipse quotidie fallit, in caput infelicis pueri detestatur. Lysias orat. advers. Diagitonem. Paratus sum fidenti animo, ubicunq; volueris, præstare jusjurandum per capita horum liberorum, & eorum, qui secundis nuptijs mihi nati sunt. Atqui nondum eo miseria perveni, neq; tanti facio pecuniam, ut aut perjurio liberos diris devovere velim, quo alimenta ipsis relinquam, aut per nefas patri facultates auferre.* Ex his quoq; patet, quis sensus sit juramentorum, quæ veteres concipere solebant per caput, per genium, per salutem principis. Id enim non ideo factum, quod principibus adhuc vivis Numen inesse crederent, aut quod iram eorum in se fallentes imprecarentur,

carentur; sed quia multi serio, aut per adulationem videri volebant, se principis salutem propriæ anteferre, adeoq; majori religioni ducere iram deorum in istius, quam in proprium caput devolvere. Unde sensus ejusmodi juramentorum proprie hic fuit: ita salvum principem opto, ut ego hoc faciam; i. e. nisi hoc faxo, iratum principi Deum precor. Apposite *Augustinus* citante *Grotio in spars. flor.* ad l. 33. D. *de jurejur. Quid est jurare, nisi jus reddere Deo, quando per Deum juras? jus filiis tuis reddere, quando per filios tuos juras. Quod autem jus debemus saluti nostræ, filiis nostris, Deo nostro, nisi caritatis, veritatis, & non falsitatis? Cum dicit quisq; per meam salutem, salutem suam Deo obligat: quando dicit per filios meos, oppignorat Deo filios suos, ut hoc veniat in caput ipsorum, quod exit de ore ipsius. Si verum, verum: si falsum, falsum. Cum ergo filios suos, vel caput suum, vel salutem suam quisq; in juratione nominat, quicquid nominat, obligat Deo.* Inde etsi omnino probandum sit, quod *Philo Judæus de specialibus legibus* profanam jurandi temeritatem damnet: ista tamen hautquidquam album calculum merentur; *Quod si rei necessitas religionem jurisjurandi postulet, magis decet jurare per patris aut matris sanitatem, & senectutem prosperam, si vivunt, aut, si defuncti sunt, per beatam eorum memoriam. Sunt enim effigies & simulacra divini Numinis, qui liberos ad vitam produxerunt de nihilo. Iis quoq; laus debetur, qui quoties urgentur sacramentum dicere, cunctando tergiversandoq; religionem incutiunt, non solum spectantibus, sed & ad jurandum provocantibus. Solent enim quidam, ubi hoc solum protulerint, Ita me adjuvet, reliquum ex abrupto subticere, nihil addentes amplius, nec absolventes formulam. Potest enim suppleri si libeat, non statim addendo: Altissimus, aut summus rerum conditor, sed tellus, sol, cœlum, mundusve.* Sed nec video, quomodo excusari possit illud juramentum militum Christianorum, quod refert *Vegetius de re milit.* l. 2. c. 5. *Jurant per Deum, & per Christum, & per Spiritum sanctum, & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum generi humano diligenda est, & colenda. Nam Imperatori, cum Augusti nomen accepit, tanquam præsenti & corporali Deo fidelis est præstanda devotio, & impendendus pervigil famulatus.* Etsi enim concedatur, quod sequitur: *Deo enim vel privatus, vel militans servit, cum fideliter eum diligit, qui Deo regnat autore:* non ideo tamen per maje-

majestatem Imperatoris pari modo jurandum erat, ac per Deum juratur. Neq; vero illa subtilitas in gregarios milites cadit, ut vocabulum *per* in eadem formula diverso modo accipere possint, cum de Deo, & cum de Imperatore sermo est. Hinc quoq; patet, non sine ratione graviter quondam punitos, qui per caput aut salutem principis pejerabant; quippe quod crederentur divinis pœnis ipsum principem facere obnoxium, cujus tamen incolumitati salus publica sit innexa. vid. l. 13. §. f. D. *de jurejurando*. Sic apud *Herodotum Melpomene* refertur, Scythas rege ægrotante inquisivisse, num quis civium per solium regis pejeraverit. Quo comperto perjurum capite plecti. Apud *Zosimum* l. V. in fine, magistratus Alarichi postulata æqua concedi propterea posse negabant, quod per caput principis juratum fuerat, cum isto pacem non fore. *Quippe si Deo præstitum fuisset jusjurandum, fortasse negligi posse, permittendo benignitati divinæ facinoris impij condonationem: sed quando per caput Imperatoris jurassent, non jam eis fas esse, contra tam grave jusjurandum delinquere.* Cæterum ne quis juret *per vitam Regis & filiorum ejus* interdictum legitur in *capitul. Caroli Magni* l. 3. c. 42. In l. autem 33. D. d. t. *Ulpianus* non negat juramentum esse, quando quis per propriam salutem juraverit; sed id non valere dicit, nisi specialiter ipsi sit ita delatum. add. l. 3. §. 4. l. 4. l. 5. *princ.* d. t. Scilicet quia juramenta fiunt ejus causâ, qui ea defert. Ideo verbis à deferente conceptis præstari eadem mos est, ut in eum sensum valerent, quem deferens intendisset; (conf. *Livius* l. 22. c. 38. *ab init.*) nevé jurans insidiose & ambigue formatis verbis vim juramenti eludere conaretur. An quia quotidiano ejusmodi juramentorum usu eorundem reverentia exolescit; igitur alter pro juramento solenni acceptare non tenetur tritam alicujus formulam, quæ sæpe etiam non cogitantis sermonem interstinguit. Ex quibus & hoc patet, etsi exsecrationes presse sumtæ, quatenus quis nudo sibi aut aliis mala imprecatur, aut se aliosq; diris devovet, juramenta non sint: easdem tamen, quatenus ad assertionem aut promissum nostrum referuntur, omnino pro parte juramenti esse habendas. Conf. *Ziegler. ad Grot.* l. 2. c. 3. §. 10. Id quod etiam extendendũ ad illas preces, quibus quis sibi certi quidpiam boni ita precatur, uti juramentum servaverit. Quale

est illud apud *Ælianum* V. H. l. XII. c. 9. *ὅτω ἐγὼ Τιμησίω τὸν ἐγκέφαλον ἐξαράξαιμι. Sic ego Timesiæ cerebrum discusserim. Ammianus Marcellinus* l. 24. c. 5. *Animabat Julianus exercitum, quum non per charitates, sed per inchoatam rerum magnitudinem dejeraret assidue,* Sic sub jugum mitteret Persas, ita quassatum recrearet orbem Romanum: *ut Trajanus fertur aliquoties jurando dicta consuevisse firmare,* Sic in provinciarum speciem redactam videam Daciam, Sic pontibus Istrum, Euphratem superem. Atq; sic adparet, quomodo explicanda sint juramenta, quæ in sacris literis occurrunt, ubi à piis quoq; hominibus creaturarum mentio fuit facta. vid. *Genes.* XLII. 15. 2. *Samuel* XIV. 19. 1 *Sam.* XXV. 26. 1. *Reg.* II. 23. 2. *Reg.* II. 4. 6. Sic inter Judæos posteriorum seculorum valde frequentia fuisse juramenta per caput, cœlum, templum, aurum templi, aram, victimas, patet ex *Matth.* XXIII. 16. *seqq.* Quorum profanos abusus, & petulantes cavillationes graviter taxat Salvator noster l. d. Ad *Homeri Iliad.* a. vers. 234. *Didymus* illud *ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον* ita explicat: *ἰστέον, ὅτι διὰ τοῦ σκήπτρου ὄμνυσιν αὐτὸν τὸν ἔφορον τῆς βασιλείας Θεόν. Sciendum, quod per sceptrum jurant ipsum regni arbitrum Deum.* Homeri locum imitatus est *Valerius Flaccus Argonaut.* l. 3. *Hanc ego magnanimi spolium Didimaonis hastam, Quæ neq; jam frondes virides nec proferet umbras, Ut semel est extussa jugis, ac matre peremta Fida ministeria, & duras obit horrida pugnas; Testor; & hoc omni ductor tibi nomine firmo.* Conf. *Virgil. Æneid.* XII. v. 395. *Ovidius* tamen *de remed. amoris* l. 2. *Atrides sibi quod nunquam tactam Briseida jurat Per sceptrum: sceptrum non putat esse Deos.* Add. *Grot.* d. l. §. 11.

§ 4. Porro in juramentis formula illa, sub qua Deus testis aut vindex invocatur, accommodanda est ad persuasionem seu religionem, quam circa Deum fovet, qui jurat. Frustra quippe adigitur quis ad jusjurandum per Deum, quem non credit, adeoq; nec metuit. Ac nemo per Deum se jurare putat alia formula, aut alio sub nomine, quam quod suæ, i. e. ex opinione jurantis veræ religionis præceptis continetur. Inde est etiam, quod qui per falsos Deos jurat, quos ipse tamen pro veris habet, obligetur, ac si fefellerit, revera perjurium admittat. Quia sub quocunq; speciali conceptu Numinis notionem ante oculos habuit, adeoq; dum sciens pejeravit, divinæ

maje-

majestatis reverentiam, quantum in se fuit, violavit. add. l. 5. §. 1. D. *de jurejur.* cui non repugnat §. 3. d. l. & c. 10. *quæst.* 5. *caus.* 22. Quod si autem quis juramentum accipit sub formula illius religionis, quam jurans quidem pro vera, ipse autem pro falsa habet, nequaquam ideo istius religionem adprobat, aut pro vera habet. Sic qui à Judæo juramentum accipit, hautquidquam adprobat ipsius sententiam, qui negat, unum Deum creatorem cœli & terræ esse patrem Domini nostri Jesu Christi. An tamen huc quadret exemplum à *Grotio* d. l. §. 12. ex *Genes.* XXXII. 53. allatum dubito. Nam Deus Abrahami, & Deus Nahoris, & patrum ipsorum verus erat Deus. Add. c. 16. *quæst.* 1. *caus.* 22.

§. 5. Ad juramenti porro obligationem requiritur, ut animo deliberato id susceptum sit. Unde juramento hautquidquam obstrictus erit, qui non putans se jurare verba jurantia protulerit, seu qui simpliciter tantum juramentum recitaverit, vel etiam ejusdem verba concepta in prima, ut loquuntur, persona alteri præiverit. add. l. 3. §. 2. D. *de oblig. & action.* Inde frustra sibi religionem fingebat Cydippe, lecto juramento, quod Acontius pomo inscripserat. Et recte ipsa apud *Ovidium in epist. Heroid. Quæ jurat mens est: nil conjuravimus illa. Consilium, prudensq́; animi sententia jurat, Et nisi judicij vincula nulla valent. Verba suis frustra viribus orba tenes. Non ego juravi; legi jurantia verba. &c.* Simile factum narrat *Antonius Liberalis* sub init. *metamorphos.* de Ctesylla virgine Cæa, quam Hermochares Atheniensis pari modo circumvenit. At vero longe absurdissimus foret, si quis jurare volens, seu intentionem jurandi præ se ferens, nolit tamen obligari; siq́; dixerit, se dum juramento adigitur, recitatione duntaxat verborum conceptorum voluisse defungi, non autem ex iisdem obligationem conscientiæ suæ conciliare. Cujus rei ratio proxima non tam hæc est, quod obligatio à juramento sit inseparabilis, & effectus ejus necessarius; quam quia alias omnis usus juramentorum, imo omnis ratio intervenientibus signis sese obligandi ex humana vita tolleretur, si quis tacita sua intentione posset impedire, ne effectus ille actum aliquem sequatur, cui producendo idem est institutus. Unde omnino juramento obligaberis, quicquid demum

nimum cogitaris, quando jurabas; siquidem & is, cui juratur, ita verba tua accepit, tanquam juramentum exprimentia, & tu, quando eadem proferebas, serio rem ab te agi, non autem jocandi institutum ostentabas. Et revera contradictorium est, velle jurare, & tamen non velle juramento obligari; velle promittere, & promisso nolle teneri: velle serio verba proferre, ut tamen non obtineant illum usum, quem communis conventio illis assignavit. Quod si autem quis ejusmodi præposteram intentionem præ se tulerit, ludos tantum agere censebitur. Sic v. g. in scholis, ubi solenni in actu titulus doctoris alicui confertur, hic utiq; doctor erit, si vel maxime promotor, dum usitatum carmen recitat, de asino coronando cogitaverit. At si cui in scena ab histrione mitra omnibus cum ritibus imponatur, is ne hilum qualitatis doctoralis nanciscetur. Unde patet, absurdam esse quæstionem; an obligetur, qui deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi? Si enim verba illa tantum recitative protulit, apertum est ipsum neq; jurasse, neq; obligari. Verum ubi res velut serio fuit acta, i. e. ubi & ille qui verba protulit, jurantis speciem præ se tulit, & alter in eum sensum id accepit, sine dubio juratum est, & obligatio contracta est; quicquid demum ille, qui juravit, tacite in animo suo volverit.

§. 6. Est autem & hoc probe observandum, juramenta in se non producere novam & peculiarem obligationem, sed obligationi in sese validæ velut accessorium quoddam vinculum supervenire. Semper enim dum juramus, supponimus aliquid, quo non præstito divinam pœnam in nos provocamus. Atqui ineptum hoc esset, nisi illicitum foret non præstare id, quod supponitur; adeoq; nisi jam antea obligaremur. Quanquam sæpe uno sermonis complexu comprehendatur & principalis obligatio, & vinculum jurisjurandi accessorium. v. g. si dicam, ita me Deus adjuvet, ut ego centum tibi dabo. Non ideo tamen supervacuum est jusjurandum, quia obligationi jam antea firmæ accedit. Scilicet etsi omnes non athei credant, Deum violationem promissorum etiam injuratorum vindicare; iisdem tamen hautquidquam vane persuasum est, acerbius puniri, qui iram Dei expresse provocaverit, ac quantum in se fuit, ad ipsius misericor-

diam

diam viam sibi præclusit. Quippe qui tam firmo proposito ad exserendam malitiam ruit, ut nihil se curare ostendat, quicquid illi displiceat, cui summum bonum juxta ac malum repræsentandi est facultas. Ex quibus concluditur, quod illi actus, quibus vitium aliquod intrinsecum, obligationem producendam impediens, adhærebat, obligatorij non fiant, jurejurando licet accedente. Sicuti nec per subsequens juramentum antegressa obligatio valida eliditur, aut jus per eandem quæsitum alteri tollitur. Sic frustra quis juraverit, sese alteri debitum non soluturum.

§. 7. Exinde consequitur, cum in promissis & pactis consensus errore elicitus non sit idoneus ad producendam obligationem; non obligare juramentum, ubi certum est, eum qui juravit factum aliquod supposuisse, quod revera ita se non habebat, ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum: inprimis ubi per dolum ejus, cui juratur, in errorem fuerit conjectus. Nam factum illud habet vim conditionis, qua non adparente, quæ superstruuntur corruunt. Sic si quis ex remotis locis lætum mihi nuncium attulerit, ob quem evangelia ipsi jurato promiserim; postea autem falsa ipsum nunciasse deprehendero, hautquidquam juramento tenebor. Addit autem heic *Grotius* d. l. §. 4. Si dubium sit, an non aliquis idem juraturus fuerit, etiamsi in isto errore non hæsisset, standum erit juramento; quia simplicitas quam maxime juramento competit, & ab eodem omnis interpretatio elusoria est separanda: & quia promissio non soli isti errori fuit superstructa, etsi forte erroris istius intuitu prolixior fuerit. Ubi tamen res nondum est in expedito. Nam uter judicabit, an errore remoto promissio fuerit suscipienda? Non sane ille, cui juratum fuit. Quomodo enim liquido quis possit judicare, quænam mens alterius futura fuerit, si hæc vel illa conditio extitisset? Sed nec ipse, qui juravit, adeo certe hac de re judicare poterit; quippe cum neq; eadem res diverso tempore proposita æque nobis soleat placere, neq; si eadem res eodem quidem tempore, sed diverso modo proponatur. Probabile igitur videtur, ne tale quidem juramentum, saltem in quantum errori superstruitur, esse validum. Si cui tamen in honorem Numinis ab eo non penitus discedere placeat, ex conditione

rerum

rerum suarum metietur, quantum commode præstare possit. Quo loco non inconveniens fuerit, circa juramentum à Josua Gibeonitis præstitum quædam monere; *Josue* IX. Ubi primo observandum, astutiam Gibeonitarum non esse culpabilem, nec mendacii proprie dicti nomine venire. Quis enim reprehendat, si quis ficto sermone vitam suam servare fategerit ab hoste ad internecionem grassante? Dein neq; damnum proprie dictum ista astutia illatum fuisse Israelitis. Quid enim homini decedit, si sanguinem alterius effundere non concedatur, quem de cætero omnibus rebus spoliare, & in perpetuam abstrahere servitutem potest, ita exarmatum ac debilitatum, ut insurgere in ipsum postea nequeat. In hoc ergo cardo rei versatur; an Deus per modum præcepti injunxerit, omnes & singulos incolas terræ Canaan internecioni dare, etiam eos, qui sponte cervices servitio submitterent, & ex quibus periculum in posterum non immineret? Id si absolute affirmetur, juramentum Josuæ erat irritum. Inserviisset enim ad hoc, ut præceptum divinum eluderetur, i. e. invocasset Josua Deum, ut ipsum puniret, nisi præceptum ipsius violasset. Neq; dici potest, Josuam ideo juramentum illud servare voluisse, ne Jehovæ reverentia apud eas gentes aliquid detrimenti caperet, dum ipse non servat pactum, super quo nomen Dei invocaverat. Nam hoc incommodum non minus sequebatur, si ipse aliquid à Deo sibi injunctum exsecutioni dare neglexisset. Igitur *Gratio* d. l. videtur præcepto illi *Deuter.* XX. 16. hanc addendam limitationem; *nisi si qui statim imperata facerent*; id quod aliquot rationibus probatum it. Add. *Seldenus* l. VI. c. 16. ubi ostendit, internecionem illam non tam præceptam Israelitis, quam indultam. Idq; aliis eo probabilius videtur, quod ratio istius dispositionis hæc exprimatur; ne istorum idololatriam imitaretur populus, tunc immane quantum in peregrinas superstitiones proclivis; tum ne relicti magno numero antiqui incolæ novos colonos migrare iterum juberent; præsertim si æquali fœdere cum ipsis degerent. vid. *Judic.* I. 34. II. 2. III. 5. 6. Hoc periculo depulso, nonnullis, qui præsertim idolorum cultum ejerassent, sane parci potuisse. Quicquid hujus sit, id patet, Josuam dolo deprehenso valde stricte juramentum fuisse interpretatum.

tatum. Phrasi Orientalibus familiari servos se Israelitarum professi fuerant, & fœdus popoſcerant. Josua vitam illis promittit, fœdusq; init. Per hoc sane, (si tales fuissent Gibeonitæ, quales se ferebant, i.e. extra illos populos, quos Deus excidio destinarat,) & bona, & libertas ipsis relinquebantur. vid. 1. *Reg.* XX. 4. Sed propter adhibitum dolum verbis suis presse inhæret, & præter vitam, ac, ut adparet, necessaria alimenta nihil illis relinquit. Add. *Ambros. Off.* l. 3. c. 10.

§. 8. Quid vero sentiendum de juramentis per metum injustum extortis? Sane qui per metum injustum causam juratæ promissioni dedit, non minus obligatus est ad restituendum vi extortum promissum, cui juramentum accessit, quam si ab injurato id foret profectum. Igitur non adparet, quare non & heic compensatio possit opponi, juxta ea, quæ supra de metu tradidimus. Equidem *Grotius* d. l. §. 14. censet, *si aut verba juramenti hominem non respiciant jus ei conferendo; aut respiciant quidem, sed aliquid sit, quod ei possit opponi; tunc eam vim fore juramenti, ut homo quidem ille jus nullum consequatur, at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando.* Ejusq; rei exemplum esse in eo, qui per metum injustum causam promissioni dedit. Enimvero alia videtur natura jurisjurandi, cujus verba non ad hominem, sed ad Deum diriguntur. v. g. si dicam solus aut coram arbitris; ego Deo juro, quod Sejo velim dare. Id enim habet indolem voti, quo Deo promitto, quod in ipsius honorem aliquid sim præstiturus; adeoq; ex eo non homini, sed Deo jus volui conferre. Secus autem sese habent juramenta, quæ ad hominem diriguntur, seu ubi Deo teste homini quid promitto. Ubi plane videtur expirare obligatio, si in homine, cui promittitur, vitium sit, ob quod recte acceptare promissum is non possit. Neq; enim Deo promisi, neq; dixi; in honorem & gloriam divini nominis latroni dabo. Et si vel maxime admittas, hoc quoq; jusjurandum habere vim voti; tamen cum votum non stringat, nisi à Deo acceptetur, unde constabit mihi, Deo probari, ut ego innocens me bonis meis spoliem, & illa in impium nebulonem conferam, ne ille gratis sceleratus fuerit? Ne vero Numinis honor minoris dein sit apud latronem ejusmodi juramento neglecto, non est metuendum; cum is ipso vitæ genere satis osten-

dat, quanti Deum faciat. Si quis tamen sit, qui evitando simpliciorum scandalo, & ne videatur nomen Dei, quod inter pericula profuit, in tutum subductus irreverentius habere, pecuniæ promissæ jacturam facere velit; satius utiq; videtur, Deoq; acceptius, eam in pias causas erogare, quam nebulonis alicujus malitiam eadem alere. Idq; eo tutius procedit, ubi juratum fuerit ab eo, in cujus civitate per leges quoq; civiles talia juramenta declarantur irrita. vid. *authent. sacramenta puberum. C. si adversus venditionem.* Exempla, quæ pro contraria sententia *Grotius* adfert, recte inspicienti ad rem nihil facere videbuntur. Add. quoq; *Anton. Matthaeus de Criminibus tit. de perjurio* n. 5. Ubi miror eum probare exemplum *Julij Cæsaris, qui à piratis interceptus, jurejurandoq; adactus, ante lytron ijs solvit, dein classe parata oppressos cruci suffixit.* Nam neq; *Plutarchus, Vellejus, Suetonius* de jurejurando ipsius mentionem faciunt: & videtur hoc ipso illos sequi, qui momentanea solutione juratum defungi posse arbitrantur, ut statim vel per se, vel in subsidium vocato magistratu datum recuperare queat. Quæ est sane inanis religiositas, cum perinde sit non solvere, & solutum confestim recuperare. *Cicero* quoq; *Off.* 3. prædoni *pactum pro capite pretium sine fraude non afferri* adserit; ex ea ratione, quod prædo sit *communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debet, nec jusjurandum commune.* Id quod *Grotio* displicet d. l. & l. 3. c. 19. §. 2. ex ea ratione, quod licet cum prædone non sit specialis illa communio, quam inter hostes in bello solenni introduxit jus gentium; illum tamen, quia homo est, habere communionem juris naturalis, ex quo nascitur, ut pacta servanda sint. Neq; tamen deest, quod pro *Ciceronis* sententia possit dici. Scilicet cum pirata sit communis hostis omnium, seu qui citra antegressam injuriam spoliat aut trucidat, quoscunq; nactus fuerit, adeoq; ex professo perturbet, & abrumpat socialitatem à Deo inter homines constitutam; igitur non prodesse ipsi debere vinculum, quo homines ad institutum Dei sociabiles inter se solent necti. Cumq; is ipso vitæ genere atheismum profiteatur, nullum eidem à religione emolumentum accedere debere. Sicuti etiam è contrario in ejusmodi hominum juramentis nemo prudens fidei aliquid reponit. Et lenoni apud *Terentium* velut inter

requi-

requisita] suæ artis reponitur, ut sit *perjurus. Nic. Machiavellus hist. Florent.* l. 3. *Cum religio Deiq; timor extinctus sit, inde consequitur, juratam fidem tantisper æstimari observariq;, quantum utile: eaq; homines uti, non quo eam servent, sed ut ea intermedia facilius decipiant, eoq; plus laudis & gloriæ sibi partum ducunt, quo facilius atq; tutius fraudem frausi sunt.*

§. 9. Requiritur & hoc ad validitatem jurisjurandi, ut licita sit illa obligatio, cui id accedit. Igitur nullas habebit vires jurata promissio de re, quæ est illicita jure naturali & divino, imo humano quoq; isti non adverso, si jurans in civitate vivat. Vide loca quæ ex Patribus congessit *Gratianus caus.* 22. *quæst.* 4. Nobile cumprimis est exemplum Davidis 1. *Samuel*: XXV. qui cum per iracundiam jurasset, se Nabalis domum internecione deleturum, ob beneficium verbis contumeliosis sibi negatum, post oratione Abigailis delinitus ultro Deo gratias agit, quod impeditus fuisset, ne illicitum juramentum majore cum peccato impleret. Sic & recte Alboinus revocavit votum, quo voverat, se omnem populum Ticinensem, quia se tradere noluisset, ferro deleturum, apud *Paul. VVarnefridum de gest. Longobard.* l. 2. c. 27. Add. *Idem* l. V. c. 40. *in fine.* Absurdum est enim invocare vindictam divinam, ni aliquid feceris, quod sub comminatione pœnæ à Deo est interdictum: adeoq; reverentia Dei velut in ipsius ignominiam abuti. Ac introducta sunt juramenta, ut licitis & bonis actionibus inter homines firmitatem addant, non ut sceleribus succenturientur. *Dionysius Halicarn.* l. XI. θεοὶ ὅτι καλαῖς καὶ δικαίαις παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσιν ὁμολογίαις, οὐκ ἐπ' αἰσχραῖς καὶ ἀδίκοις. *Dij ad honesta & justa, non ad turpia & injusta pacta adhiberi amant.* Quo loco etiam quæritur, si quis in latrones incidens ad redimendam vitam cogatur jurare silentium perpetuum, & ipsis quantum in se cavere de impunitate, an id juramentum sit servandum? Id quod nobis negandum videtur, siquidem ex eo silentio pluribus periculum sit emersurum. Nam pro se quidem impunitatem dare non est illicitum: non tamen si inde multis innocentibus exitium sit proventurum. Et accommodari huc possit illud apud *Tacitum A.* 3. *Sane lentus in suo dolore esset: reip. injurias ne largiretur.*

§. 10. Imo etiamsi res, quæ promittitur, in se non sit illicita;

non tamen valebit jusjurandum, si per id impediatur majus bonum morale, seu ubi per id simus prohibendi obire aliquod officium humanitatis ac pietatis. Huc etiam referre possis juramentum, quo quis se obstringit, ne honestam aliquam & humano generi utilem artem alteri communicet. vid. *Matth.* XXV. 27. Cui tamen assertioni hæc limitatio videtur addenda; nisi per me, aut alios, ejus artis jam conscios, usibus humani generis satis prospici queat: nec ei, qui jusjurandum exegit, damnum inferatur. Tale juramentum extat apud *Lucianum Tragopodagra.* μύστης με σιγᾶν ὅρκος οὐκ ἐᾷ φράσαι, καὶ λοίσθια θνήσκοντος ἐντολὴ πατρὸς, ὃς ἔταξε κεύθειν φαρμάκου μέγα σθένος. *Sacratum tacendi jus mihi jurandum datum Me talia dicere tibi plane non sinit, Nec ultimum morientis edictum patris, Qui jussit hanc celare nos vim pharmaci. Plinius* N. H. l. 25. c. 1. *Neminem docere in autoritatem scientiæ est.* Scilicet quia profectum in bono Deo debemus, & ad summum quisq; pro sua virili eniti tenetur, ita ut ejus libertatem eripere nobis ipsis non valeamus, neq; nostro actu nos exsolvere officio per jus divinum nobis injuncto. Talia juramenta non erant infrequentia apud Judæos, de quibus vid. *Grotius* d. l. §. 7. & *Seldenus* l. 7. c. 2. *Constantin. L' Empereur in Babakama* c. 9. §. 20. *Gratianus cap.* 22. *caus.* 22. *quæst.* 5. Sic & invalidum judicamus juramentum, quo Narses senem aliquem adstrinxit, ne defossum abs sese aurum ulli mortalium indicaret. Qui tamen recte, Narsete defuncto, Tiberio Imperatori indicium fecit. apud *Paulum Diaconum* l. 18. Add. quoq; *Gratianus* c. 2. *distinct.* XIII. Et hac in parte pari passu ambulat cum juramento votum; nam & hoc non valet, non modo si sit illicitum, sed & si ineptum. Quo facit illud dictum Spartani, qui cum vovisset, se præcipitem à Leucata sese daturum, altitudine conspecta abiit retro; cumq; id ei vitio verteretur, dixit: οὐκ ᾤμην τὴν εὐχὴν ἄλλας μείζονος εὐχᾶς δεῖσθαι; *non putaram votum illud majori voto indigere.*

§. 11. Deniq; quod juramenta non immutent naturam & substantiam promissi pactivé, cui accedunt, sat clare constat. Sic juramenta circa absolute impossibilia non obligant; etsi graviter peccet, qui ita temere jurando nomine divino abutitur. Sic addita promissioni juramenta, conditionatā nequaquam mutant in absolutam.

Non

Non minus enim quod conditionem supponit juramentum cum conditione illa stat, caditq́;, quam injuratum promissum. Sed & juramentum, sicut quodvis aliud promissum expirat, si cesset qualitas, sub qua juratum fuit. v.g. si magistratus munere suo abierit, non tenebitur amplius ad istud, quod in eo ineundo juravit. Et vice versa cives illi, qui imperio abiit, aut exutus est, obsequium non amplius debent, etsi id expresse non sit remissum. Id enim ex ipsa negotii natura intelligitur. add. *Grotius* d.l. §.18. Sic & æque injurato, quam injurato promisso requiritur acceptatio. Sic & ex natura pactorum erit judicandum, an actus contra juramentum admissus sit duntaxat illicitus, an vero etiam irritus. Nisi enim jure suo in rem promissor juratus sese abdicaverit, & in alterum illud transtulerit, non erit actus irritus, si post in tertium actu idem conferat. v.g. Si quis juraverit, se rem quampiam alicui legaturum; postmodum autem tertio eandem vendiderit, hautquidquam invalida erit venditio, licet iste perjurio sese adstrinxerit. Sic si quis vivis parentibus jurato promiserit, se certam fœminam in uxorem non ducturum, istis tamen mortuis eandem nihilominus duxerit; perjurus ille quidem erit, matrimonium tamen firmum persistet; nisi legibus civilibus aliter sit dispositum. Sed & pro natura promissi aut pacti, cui juramentum adjicitur, id habebit efficaciam ex jure naturali aut civili. Nam illud in se non facit, ut quod alias naturalem tantum obligationem producebat, jam civilem quoq́; producat; nisi peculiariter hoc jure civili sit dispositum. Sicuti nec idem actus speciem mutat, ut v.g. quod donatio fuit, accedente juramento contractus onerosus fiat, & vice versa. Quo pertinet quæstio; an contractus juramento sancitus, in quo jurans insigniter fuit læsus, possit rescindi, & ipse in integrum restitui? *Grotius* d. l. §.16. id negat, addita ratione; quamvis personæ nihil aut minus debeatur, Deo tamen fides erit præstanda. Quam rationem nos paulo ante rejecimus. Super eadem quæstione interpretes Juris Romani prolixe disputant ad l.1.C. *si adversus vendit.* & subjectam illi *authenticam*, quam multi ICti, & Galli cumprimis, iniquitatis arguunt. Et ad rescriptum quidem Alexandri respondent, id nequaquam universalem aliquam decisionem complecti,

plecti, sed ad specialem casum fuisse directum. Scilicet consulebat Imperatorem miles, i. e. homo pleno judicio, qui nimirum ageret annum decimum octavum, & quidem qui non læsionem aliquam enormem, sed solam ætatis immaturitatem, ut adparet, allegabat. Hujus contractum juramento confirmatum irritum nequaquam volebat princeps religiosus, & qui videri potest ob oculos habuisse exemplum Herculis, quem *Plutarchus quæst. Roman.* 28. non nisi semel in vita jurasse memorat. Authenticam autem illam tradunt Friderico extortam per Honorium III. Pontificem, dum diadema imperii negat; eamq; ipsum Fridericum mutare constituisse; sed morte fuisse præventum. Causam autem, quare eam constitutionem urserit Pontifex, facile deprehendet, qui arcana reipubl. pontificiæ intelligit. Eam legem in Gallia non observari tradit *Mornacius* ad d. l. vid. etiam *Augustinus Barbosa* ad d. l. *Groenewegen de LL. abrogatis ad* d. l. & alii. Nobis ad perspicuam hujus quæstionis solutionem videtur ante omnia observandum; pacta, in quibus est insignis inæqualitas, & in quibus fraus, dolusq; aut iniquus metus versantur, & quæ animo non deliberato concipiuntur, naturali & intrinseco vitio laborare, quorum rescissionem aut correctionem jus naturæ postulat. Sed ætatem minorem viginti quinq; annis in se pacto vitium non aspergere. Etsi facile præsumatur, ob fragile & infirmum ejus ætatis consilium, & multorum captionibus & insidiis expositum, læsionem aliquam ex parte minorum intervenisse. Qua læsione non adparente nulla est ratio, quare pactum debeat rescindi. Quo præmisso dicimus, si pactum aut promissum juratum nullo alio laboret vitio, non posse id eo nomine rescindi, quod à minore sit initum, modo is præsens negotium intelligere potuerit. Sed si alterius fraus intervenerit, imo si etiam citra fraudem ex sola ætatis imprudentia insignis læsio contigerit, juramentum non obstat, quo minus læsus juratus rescissionem contractus, aut correctionem petere queat. Nam juvenis, qui contractum jurejurando confirmat, præsupponit, eum vitio carere, idq; alter quoq; præ se fert. Et isthæc velut conditio juramento substernitur: qua non adparente hoc quoq; corruit. Aliud autem est, si citra fraudem alterius gnarus prudensq; juvenis plus dedit, quam

quanti

quanti res erat. Tunc enim negotium fuit mixtum ex contractu, & donatione. Sed & in universum observandum, eum, qui imperio subjectus est, non in plus sese obligare posse, quam quantum per imperium ipsi conceditur. Id ubi excesserit, sive juratum fuerit, sive non, irritum declarari ab imperante, si velit, negotium potest.

§. 12. Hoc autem efficiunt juramenta ob interpositam Dei invocationem, quem neq; astu quis deceperit, & cui nemo impune illuserit, ut ab negotiis, quibus adjiciuntur, omnis interpretatio cavillatoria sit excludenda. Hinc recte Censores Romani damnarunt astutiam captivi, qui juraverat se in castra hostium rediturum, & postea cum paululum esset progressus, simulans oblitum se quid, in castra rediit, ac deinde quasi religione jurisjurandi solutus Romæ mansit. *Cicero Off.* I. & III. Sic & damnanda cavillatio Dercyllidæ, qui jusjurandum dedit Scepseos urbis tyranno, si procederet ad colloquium, eum statim iterum in urbem reversurum. Eo egresso iste, mortem minatus, portas jussit aperire; dicens: nunc in urbem te demitto, hoc enim juravi: atq; etiam ego cum exercitu nunc ingredior. *Polyænus strateg.* l. 2. Damnanda quoq; improba cavillatio Locrorum apud *Polybium* l. XII. c. 4. Scilicet quia *fraus adstringit, non dissolvit perjurium. Cicero Off.* 3. Add. *Stobaus serm.* 28. de Cydia. *Tacitus A.* XII. *Rhadamistus quasi jurisjurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem & patruum expromit; sed projectos in humum, & veste multa graviq; opertos necat.* Sic & isthanc mercatoribus valde familiarem cavillationem notat *Henr. Stephanus in tract. prælimin. Apolog. Herodoti* c. 16. dum jurant, se non posse tali vel tali pretio rem vendere, ni velint perdere. Ipsos enim respicere ad proverbium; mercator, qui nil lucratur, perdit. Nescio an huc referri debeat factum Comitis Fontani, qui in prælio ad Rocroium sella gestatoria vectatus fuerat; *jurejurando* enim *se obstrinxerat, neq; peditem se, neq; equitem adversus Gallos pugnaturum.* apud *Benjam. Priolum histor. Gall.* l. 2. Aut Alexandri VII. qui cum sub initium pontificatus jurasset; sese cognatos suos Romæ non recepturum (*di non riceuere i suoi parenti in Roma*) mox autoribus Jesuitis hoc modo juramentum istud elusit: dum cognatos suos apud Castellum Gandolfi primum *recepit*, & inde Romam secum deduxit.

Uti

Uti refert *Autor Nepotismi part.* 1. *libr.* 3. Apud *Ælianum* V. H. c. 8. refertur: Cleomenes Lacon Archonidem consortem sui propositi fecit, jurans, si compos voti fieret, *πάντα σὺν τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ πράξειν, se omnia cum ipsius capite transacturum esse.* Cum vero rerum potitus esset, occisi socii caput resectum vasi pleno mellis immisit: & quotiescunq; aliquid agere instituisset, ad id inclinatus propositum narrabat. Sic apud *Polyænum* l. VII. Aryandes Barcæis super latente fossa, tenuibus lignis terraq; tecta, jurat; quamdiu terra permaneret, se conventa servaturum. Hinc disjecta machina in urbem nihil hostile suspicantem irruit. Id tamen factum Persis tribuit *Herodotus Melpomene circa finem.* Contra ab antiquis laudata est constantia Q. Metelli Numidici, quod recusarit in legem Saturnini jurare; etiamsi Marius Consul & alii dicerent; ob tempora reip. recte id posse suscipi, ejusq; vim elidi tacita hac conditione; se jurare in legem, siquidem lex esset, i. e. si rite rogata & lata esset. Atqui postea facile ostendi posse, nullam esse hanc legem, quippe quæ lata sit Jove tonante; quod ubi fiebat, nihil cum populo agi fas erat. Sed iste malebat patria carere, quam hoc astu uti; quippe cum qui jurarent, sane præ se ferrent, pro vera lege sese illam rogationem agnoscere. vid. *Appian.* l. 1. *de bello civili. Plutarch. Mario.* Sed & arbitramur supervacuam fuisse sollicitudinem Lycurgi, qui cineres suos in mare spargi jussit, ne iis Spartam allatis cives se juramenti religione exsolutos crederent. Nam ille proprie reversus non judicatur, cujus cadaver domum reportatur. vid. *Plutarch. Lycurgo. Justinus* l. III. c. 3.

§. 13. Non tamen ideo eorundem interpretatio semper est extendenda, sed quandoq; stricte facienda, siquidem subjecta materia id requirere videatur; puta, si juratum sit in odium alterius; & non tam promissioni, quam minis, (ex quibus per se nemini jus nascitur,) juramentum fuerit adjectum. Quam in rem adfertur illud Israelitarum *Judic.* XXI. qui juraverant, se filias suas Beniaminitis non collocaturas. Post tamen his suadebant virgines rapere, & apud raptarum patres pro iisdem intercedebant. Aliud enim est dare, aliud raptum non repetere. Et eo facilius stricta hæc interpretatio admittebatur, quod crudele foret, integram tribum ob crimen

quantum-

quantumvis atrox exſcindere. Add. *Joſephus arch. ael.* V. 2. & *Ambroſius Offic.* l. 3. c. 14. Apud *Ammianum Marcellinum* l. 27. c. 4. *quoniam aſſerebat Athanaricus* Gothorum judex *ſub timenda exſecratione jurisjurandi, ſe eſſe obſtrictum, mandatisq́; prohibitum patris, ne ſolum aliquando calcaret Romanorum, & adigi non poterat, indecorumq́; erat & vile ad eum Imperatorem tranſire: recte noſcentibus placuit, navibus remigio directis in medium flumen, (Iſtrum) quæ vehebant cum armigeris principem, gentisq́; judicem, inde cum ſuis fœderari, ut ſtatutum eſt, pacem.* Sic apud *Livium* l. 39. c. 37. cum Romani ab Achæis poſtularent, quædam decreta ſua ut tollerent, hi quidem jurisjurandi religione impediri ſeſe cauſabantur. Sed cum Appius princeps legatus diceret; ſe magnopere Achæis ſuadere, ut dum liceret voluntate ſua facere, gratiam inirent, ne mox inviti & coacti facerent: illi metu perculſi hoc modo petierunt, ut Romani ipſi, quæ viderentur, mutarent, nec Achæos religione obſtringerent irrita ea faciendi, quæ jurejurando ſanxiſſent. Scilicet aliud illi judicabant eſſe, decretum ſuum ultro tollere; aliud, ob metum non repugnare, quo minus id à potentiore tolleretur. Sic nequam ſervus apud *Terentium Andria act.* 4. *ſc.* 3. D. *Accipe à me hunc ocyus, atq́; ante noſtram januam adpone.* M. *Quamobrem id tute non facis?* D. *Quia ſi forte opus ſit ad herum jusjurandum mihi non adpoſuiſſe, ut liquido poſſim.* Sic recte minarum ſuarum ſtrictiſſimam faciebat interpretationem Aurelianus, dum milites ad canes occidendos jubet diſcurrere. *Flav. Vopiſcus Aureliano* c. 22. Add. *Valerius Maximus* l. 7. c. 3. §. 4. *inter externa.* Apud *Herodotum Melpomene*, cum Etearchus Themiſonem adjuraſſet, ut quam rem oraretur, in ea ſe miniſtrum præberet; & ille deinde poſtularet, ut hic ipſius filiam mari demergeret: Themiſon in altum ſubvectus puellam funibus revinctam in pelagus demiſit, ſed eandem mox inde ſalvam retraxit. Huc referri poteſt, quod narrat *Plutarch. Demetrio.* Cum Antigonus ob ſomnium quoddam Mithridatem interficere conſtituiſſet, filioq́; Demetrio, quem jurejurando adegerat taciturum, id indicaſſet; hic ſalute juvenis anxius ab arbitris ſeducto nihil quidem dixit, ſed haſtili in ſolo inſpiciente illo deſcripſit; *Fuge Mithridates.* Item, quod de Cæſare refert *Suetonius Julio.* c. 74. *Sed & in ulciſcendo natura leniſſimus piratas, à quibus captus eſt,*

Iii cum

cum in ditionem redegisset, quoniam suffixurum se cruci ante juraverat, jugulari prius jussit, deinde suffigi. Huc quoq; spectat juramentum Davidis, de impunitate Simei præstitum. 2. *Sam.* XIX. 23. Quo non obstante post decessurus Salomoni mandat; operam daret, ne incruento fato iste nequam defungatur. 1. *Reg.* II. 8. Nam pro se duntaxat impunitatem promiserat David. Neq; proprie Salomoni hoc mandabat, ut pro antiquo illo crimine eum ad supplicium raperet, sed ut nefarium hominem probe observaret, & si iterum peccare ipsum contingeret, hautquidquam eidem parceret. Et prudenter heic Salomon, quod turbulentum & infensum hominem juberet in urbe regia sub oculis suis vivere, ne forte novas res moliretur, sub comminatione mortis; quam legem ipse quoq; Simei adprobavit. Non tamen citra providentiam Dei factum est, ut iste legem transgressus recentis simul & antiqui delicti pœnas lueret. Nescio an huc referri debeat factum Timoleontis, Milarchum tyrannum oppugnantis, qui multos dolis circumvenerat, & neglecta jurisjurandi religione trucidaverat. Tyrannus simulabat, se judicium Syracusis subiturum, si Timoleon non accusaret. Hic juravit, se non accusaturum. Hac lege Milarchus Syracusas venit. Timoleon cum eum in concionem protraxisset; nequaquam eum, inquit, accusabo; sic enim pactus sum, verum interfici celerrime jubeo. τὸν γὰρ πολλοὺς ἐξαπατήσαντα δίκαιον ἂν εἴη καὶ αὐτὸν ἅπαξ ὁμοίως ἐξαπατηθῆναι. *Qui enim multos decepit, justum fuerit, eum semel pari modo decipi. Polyænus strateg.* l. V.

§. 14. Sic nec juramentum excludit tacitas conditiones & limitationes, quæ ex ipsa rei natura rite fluunt. Puta, si alicui quicquid velit petendi optionem concessi; ubi iste iniqua aut absurda petierit, hautquidquam tenebor. Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam noverit, quid iste sit petiturus, præsupponit alterum petiturum honesta, moraliter possibilia, non absurda, non sibi aut aliis perniciosa. Phœbus apud *Ovidium Metamorph.* 2. *Dabitur Quodcunq; optaris; sed tu sapientius opta.* Qua occasione prolatum fuit illud dictum Hippolyti apud *Euripidem Hippolyto*, à Cicerone laudatum: *Juravi lingua; mentem injuratam gero.* ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος. Juraverat enim nutrici, se taciturum, quæ

illa narraret; sed cum eadem post de adulterio & incesto cum noverca Phædra proponeret, negavit se eo juramento ad silendum tantum flagitium teneri. Eadem exceptione utitur Nicomachus apud *Curtium* l. VI. c. 7. *se vero fidem in parricidio dedisse constanter abnuit, nec ulla religione, ut scelus tegat, posse constringi.* Sic *Cicero Off.* I. *Potest accidere promissum aliquod & conventum, ut id effici sit inutile ei, cui promissum sit. Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseo juratus promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis hoc erat tertium, quod de interitu Hippolyti iratus optavit, quo impetrato in maximos luctus incidit. Nec promissa igitur servanda sunt illa, quæ sunt illis, quibus promiseris, noxia.* Sic neq; Herodes debebat saltatriculæ privignæ caput Johannis indulgere; quia cum ad illicita nulla sit obligatio, in generali promisso utiq; subaudiendum erat; si quid peteret, quod licite posset præstari. *Matth.* XIV. Sicuti nec Salomon præstabat promissum indefinite factum, cum mater aliquid peteret, quod statui ipsius in præjudicium cederet. I. *Regum* II. 20. Notatu quoq; dignum est, quod memorat *Diodorus Siculus* l. XI. c. 58. *Xerxem novæ in Græciam expeditionis percupidum à Themistocle postulasse, ut hujus belli ducem se praberet. Illum vero ita assensum, si fidem jurejurando confirmatam daret, se Græcis absq; Themistocle bellum non illaturum. Post immolatum ergo taurum, juramento præstito, Themistoclem poculum taurino sanguine plenum hausisse, atq; illico expirasse. Ita Xerxem à proposito revocavit.* Enimvero, si alias Xerxi ratio belli contra Græcos constitisset, non erat, quod isto juramento moveretur, in quo utiq; supposuerat Themistoclis vitam; quasi dixisset, se, illo vivo contra Græcos absq; ipsius consilio nihil suscepturum. Adeoq; eodem defuncto, juramenti quoq; vis expirabat. Add. l. *ult.* D. *qui satisdare cogantur.*

§. 15. Cæterum etsi in juramentis invocatio divini Numinis sit attemperanda ad persuasionem ejus, qui jurat; sensus tamen totius orationis valebit, prout capere se illum profitetur is, qui juramentum defert. Hujus enim præcipue, non jurantis causa juramentum præstatur. Unde ejusdem quoq; est concipere verba juramenti, & quidem quantum fieri potest planissime, sic ut & ipse significet quomodo illa intelligat, & jurans annuat, se istius sensum probe percipere:

eaq; mox ab hoc liquido sunt exprimenda, sic ut nulla ratione eadem cavillari & eludere queat. Inde nequidquam perjurium effugiebant illi apud *Tacitum* H. IV. *trepidi & verba jurisjurandi per varias artes mutantes, quis flagitij conscientia inerat.* Sic apud *Dictyn Cretensem* l. 5. Diomedes & Ulysses Trojanis veteratorie jurant; *permansuros se in eo, quod sibi cum Antenore convenisset*; cum ipsi intelligerent pactum proditionis, quod cum hoc iniverant. Quod autem apud Romanos in delatione juramentorum juberetur quis jurare *ex animi sui sententia*, id non eum habet sensum, quasi juramentum valeret, prout quisq; super eo in animo suo senserit; sed ut indicarent serio, non simulate aut ficte, vel ludibrii causa jurandum. Sicuti & Censoribus ea formula erat solennis. v. g. ex animi tui sententia habes uxorem? Quam formulam intempestive quidam eques Romanus cavillatus, ex mei non ex tui animi sententia respondens, severitatem censoriam incurrit. Elegans est locus *Ciceronis* l. 4. *Academ. quæst. sub fin.* ubi probabilem duntaxat cognitionem rerum in hominem cadere disputat. *Quam rationem*, inquit, *comprobat majorum diligentia, qui primum jurare* ex animi sui sententia *quemq; voluerunt.* Deinde ita *teneri si* sciens *falleret, quod inscientia multa versaretur in vita. Tum qui testimonium diceret, ut* arbitrari *se diceret, etiam quod ipse vidisset; quæq; jurati judices cognovissent, ut ea non esse facta, sed ut* videri *pronunciarentur. Idem Off.* 3. *Quod ita juratum est, ut mens deferentis conceperit fieri oportere, id observandum est: quod aliter, id si non feceris, nullum perjurium est.* i. e. Si quis mentem ejus, qui juramentum defert, non perceperit, sed in diversum ab ista sensum jusjurandum conceperit, illud non præstare perjurium non est. Dum enim istius mens ab hujus mente discrepavit, iste quoq; hujus oblationem juratam non acceptasse intelligitur; citra acceptationem autem in promittente nulla producitur obligatio. *Non enim falsum*, pergit *Cicero, jurare, pejerare est*, i. e. ex errore aliquid jurato asserere, quod revera secus se habet; *sed quod ex animi tui sententia juraveris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere perjurium est.*

§. 16. Disceptatum quoq; fuit inter quosdam recentiores super juramento in alterius animam; seu an quis loco & nomine absentis

præstare

præstare possit juramentum, quod absentem istum stringat? Qua super re nobis ita videtur. Quemadmodum quis absens per literas obligationem contrahere potest, cum consensus æque bene scripto, quam viva voce queat exprimi: ita quin juramentum quoq; literis possit concipi, nihil obstare videtur. Quod tamen tunc demum, postquam solenniter fuerit recitatum, perinde obligabit, atq; si coram iste viva voce id præstitisset. Sed antequam recitatum id fuerit, revocari posse videtur: sic ut perjurus non sit, qui attestationem suam juratam, antequam, quo debebat, perlata sit, retractet. Illud tamen minus congruum videtur, quod procuratores ita se componunt, quasi ipsi revera essent pro se juraturi; aut quod ex metu, ne ipsi forte obligari videantur, ultimam jurisjurandi formulam sic immutare soleant; ita Deus illum adjuvet. Nam sufficiebat simpliciter absentis juramentum de scripto recitari. Nihilominus quia plurimas apud gentes recte receptum, ut juramenta solennibus quibusdam ceremoniis redderentur augustiora, adeoq; juraturis reverentia Numinis pio aliquo signo, puta, admota victima, accessione ad aram, similiq; modo expressius ob oculos poneretur; igitur judicaverim, si magni sit res momenti, absentem juramentum in eo loco, ubi degit, solenniter deponere debere; præsertim ubi necessario requiritur corporale quod vocant juramentum; quale id, quod per absentem recepto modo præstatur, dici nequit. Sane enim plus est, inter solennes ritus, Numinis præsentiam non sine sacro quodam horrore exprimentes, Deum testem invocare; quam id chartæ, quæ non erubescit, inscribere.

§. 17. Deniq; & hoc solet quæri; an & quatenus teneatur heres ex jurejurando ejus, cui succedit? Ubi illud manifestum est, si ex jurejurando alteri sit perfectum jus quæsitum, quod directe, aut in subsidium, expleri debeat ex bonis jurantis, heredem teneri ad jus illud explendum; quippe cum onus illud, bonis adhærens, cum bonis simul in ipsum transierit. Ast ubi ex juramento nemini fuit jus perfectum quæsitum, ipsaq; obligatio tantum in pietate, fide, aut constantia jurantis fundata fuit; patet heredem non teneri, qui alterius personam non repræsentat in iis obligationibus, quæ ultimato & unice in ipsius

persona terminabantur. Sic si quis juraverit, seu jurato votum conceperit, v. g. sese singulis hebdomadis semel jejunaturum, per quinquennium in cælibatu mansurum, peregrinationem in terram sanctam suscepturum; ubi id ab ipso, dum moritur, nondum fuerit impletum, heres hautquidquam ad idem implendum tenebitur. Aliud fuerit, si quis sub tali conditione heres sit institutus. Sic si quis juraverit, sese intra proximos decem annos singulis annis centum in pauperes erogaturum, ac nondum elapso decennio moriatur; heres non tenebitur, nisi jus illa exigendi in certos homines sit collatum. Qui enim nemini jus ad exigendum promissum confert, is suam tantum fidem, non bona sua, respici vult, adeoq; ipso mortuo ea obligatio hautquidquam bona ipsius, heredemvé afficiet; nisi per testamentum hoc ipsi fuerit injunctum. Huc quoq; refert *Grotius* d. l. §. 17. *si ob vitium aliquod in promisso jurato non homini, sed soli Deo jus nascatur, tunc heredem ejus, qui juravit, ad id exsolvendū non teneri.* Quod ita admittim⁹, siquidé is, qui juravit, ex generositate, aut evitando conscientiæ scrupulo proposuerit sibi implere juramentum, quod per exceptionem doli, metusvé injusti elidere poterat. Nam ne ipsum quidem, qui juravit, valide obligari supra ostendimus. Quid si autem heres juratum promissum, pactumvé defuncti non impleverit, an ideo ipse perjurii notam contrahet? Hoc vero negandum videtur. Nam id, quod juramentum presse dictum, seu obtestatio divinæ vindictæ obligationi simplici superaddit, personam eius, qui juravit, non egreditur. Cum heres dici nequeat neglexisse reverentiam divini Numinis, quod ipse in testem non invocaverat. Adeoq; iste heres simplicis duntaxat perfidiæ erit reus. Aliud habetur si integer populus juraverit. Illū enim, quamdiu idem manet, perpetua jurisjurandi religione affici multi censent. Quod tamen mihi non omni dubio carere videtur. Nam juramentum ejusq; violatio voluntatem duntaxat naturalem, hominumq; singulorum afficit, voluntatem autem personæ moralis non nisi derivatione à singulis. Adeoq; populus, ut est persona moralis, iram Dei in se vocare nequit, sed singulæ personæ physicæ, ex quibus populus componitur. Igitur violato per populum jurato promisso vel pacto, illi soli, qui corporaliter jurarunt, perjuri erunt, si-

quidem

quidem in violationem juramenti consenserint, reliqui simplicis perfidiæ nota defungentur. Unde perjurii hautquidquam accusaverim Spartanos, quod post complura secula à Lycurgi legibus discesserunt; aut Romanos, si Cæsares regum vocabulo insignivissent, non obstante juramento, quo populum Romanum Brutus adegerat. Conf. *Anton. Matthæus de criminibus tit. de perjurio.* n. 5.

§. 18. Possunt, & solent juramenta duplici potissimum fine adhiberi, ut vel aliquid singulari cum religione promittatur, vel via aperiatur ad decidendum aliquod factum illiquidum, & quod alia ratione commodius demonstrari nequit. Quem in sensum explicandum illud *Aristotelis Rhetor. ad Alexandr.* c. 18. ὅρκος ἐστὶ μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος. *Juramentũ est cum divina invocatione assertio indemonstrabilis*, seu quæ nullis argumentis demonstretur, sed cui ob solam jurantis religionem fides adhibeatur. Ubi enim argumentis liquidis res demonstrari potest, non recte ex juramentis probatio sumitur. Ubi autem juramento lis decidenda committitur, nullæ amplius probationes quæruntur. In aprico est autem, quare non in juris, sed in facti quæstionibus adhibeantur juramenta. Non enim juratur, recte an secus factum quid sit; sed factum quid sit, nec ne. Quo cognito de jure ex certa demonstratione potest pronunciari. Neq; vero quod à judicibus præstatur juramentum, assertorium est, sed promissorium, quod scilicet velint sententiam pronunciare circa præsens factum, prout jus & æquum suggesserit. Prioris igitur generis juramenta possumus vocare promissoria, posterioris assertoria.

§. 19. Promissoria tam in publicis quam privatis causis frequentissime adhiberi sueverunt, & fortasse frequentius, quam necessum erat. Circa quæ tamen aliqui monent, quod quædam suscipiantur obligationis inducendæ causa, promissoria in specie dicta; quædam actus alicujus jam subsistentis firmandi causa. Quæ divisio non ita est capienda, quasi non quodvis juramentum sit accessorium alterius obligationis; sed quia quædam promissa juramentum eodem orationis contextu includunt, v. g. juro me tibi quid præstiturũ; quandoq; autem principale negotium à juramento separatim concipitur. Recte autem monent Interpretes juris Romani, id quod & supra ostensum

est, irri-

est, irrita esse juramenta, quæ accedunt negotiis, ipso jure naturæ illicitis ac turpibus, quæq; aut bono publico repugnant, aut in fraudem tertij vergunt. Dari tamen negotia, quæ in se invalida sint in foro civili, sed accedente juramento confirmentur; ideo quia naturali vitio non laborant, sed quia duntaxat facilem occasionem possunt præbere, ut lædatur is, qui suscepit. Cum autem beneficio in favorem sui introducto renunciare quivis possit; præsumitur serio consultasse, an negotium sibi expediat, vel non, qui juramento id confirmare sustinuit.

§. 20. Juramenta autem assertoria, quæq; adhibentur ad decidendas lites, quarum exitum alia argumenta non ostendunt, præstantur vel ab ipso, quem negotium spectat, vel à tertio. Qui super alieno facto jurant, testes vocantur; quorum fides, ubi nullo probabili indicio suspecta redditur, merito magnum habet pondus; cum nemo pius præsumi queat ob alienum negotium animam suam iræ divinæ exponere. Sapienter tamen leges civiles, quæ non temere aliquem voluerunt ad dicendum testimonium admittere in causa, quæ spectat alium, necessitudine, affectum vehementem generante, ipsi junctum; quod facile sit, ut hi religionem post affectum ducant. vid. l. 3. & 4. D. *de testibus.* Neq; etiam plane de nihilo est, quod Romani quondam, in causis præcipue arduis, requirerent testes locupletes.

§. 21. Sed & in proprio negotio sæpe is, cujus interest, juramento suo controversiam solvit; idq; vel ex conventione partium, vel jussu judicis. l. 1. l. 3. D. *de jurejur.* Quando enim contingit controversiam oriri inter duos circa debitum aliquod, ubi probationes idoneæ non suppetunt, potest petitor alterum, à quo petitur, ad jurandum provocare, pollicitus, se à petitione destiturum, si juratus debitum abnegaverit. vid. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 79. Quod si autem hic diffidat, liquido se jurare posse, puta, si debitum ab alio sit in ipsum devolutum, tunc is petitori juramentum potest referre, cum promisso soluturum se, si petitor sibi deberi juraverit. Atq; ejusmodi jurisjurandi delatio & relatio inter partes fieri potest vel in judicio, vel extra judiciū; cum hac tamen differentia, quod extra judicium id

delatum

delatum suscipi non sit necessum; quippe cum contineat conventionem, ex qua aliquid deinceps debiturus sum. Ad conventionem autem onerosam nemo me invitum potest adigere, cui in me non est imperium. Ast ubi in judicio una pars alteri juramentum defert, non nisi graves ob causas recusari id poterit; sed aut præstandum idem erit, aut adversario referendum. Scilicet quando judici adparet, non de nihilo litem motam, neq; tamen probationes sat liquidæ in promptu sunt; tunc ubi uni placuerit alterius conscientiæ rem committere, recte judex pro convicto habet, qui religiose debitum abnegare non est ausus, neq; alterum ad similem debiti assertionem provocat. Non enim alio isthæc tergiversatio referri potest, quam quod se debere in conscientia sua sentiat. Nam ne ob lucellum jurasse videatur, relato petitori juramento declinare potest. Si metuit, ne hic pejeret, cur non ipse jurat? *Plato* tamen *de LL.* l. XII. juramento tantum locum concedit, *in quibuscunq; secundum hominum opinionem nulli emolumento perjurium sit. In quibus autem utilitatem ex perjurio aliquis assequitur, ea sine jurejurando judicentur.* vid. l. 34. §. 6. 7. 9. l. 38. *D. de jurejurando.*

§. 22. Deniq; & interdum parte non petente juramentum potest deferre judex, quando probationes cæteræ non sufficiunt; idq; eo fine, ut quis vel jus sibi aliquod adquirat, vel suspicione alicujus facti sese eximat. Ubi tamen observandum, hautquaquam eo loco talia solere deferri juramenta, ubi veritatis confessionem supplicium capitis, aut atrox aliquod incommodum est secuturum. Nam præterquam quod valde durum sit, circa factum illiquidum in tam ancipitem necessitatem aliquem conjicere, ut aut conscientia sit atrociter lædenda, aut grave damnum subeundum; etiam parum fidei est ejusmodi juramentis adhibendum, pronis hominum animis in eam spem, Numen læsum iterum posse placari, cujus misericordiam utiq; ne perjurus quidem implorare prohibetur. Sed de his juramentorum speciebus prolixius Interpretes Juris Romani ad *tit. D. de jurejur.*

§. 23. Circa violationem juramentorum hæc quoq; quæstio est expedienda; cum sæpissime per juramentum ad officia sua fideliter obeunda homines in civitatibus potissimum soleant adstringi, an

ſemper perjurus ſit habendus, qui partem quamcunq; ſui officij neglexit? Ubi non eſt quæſtio de illis juramentis, quæ circa peculiarem aliquem actum verſantur; puta, quibus quis teſtatur, depoſitum abnuit, promiſſum peculiare deſtituit, & ſimilia. Nam qui talia violat, ei ſine dubio perjuri nomen competit. Sed de talibus, quibus quis ad plura uno velut faſce comprehenſa ſe adſtringit. Qualia exigi ab illis moris eſt, qui muneri alicui præficiuntur, per diverſas functiones & actiones explendo. Heic quo minus quæſtio ſit affirmanda dubium non videtur, ubi violatio à ſciente, & ex deliberata malitia provenit. Niſi quod uti aliorum criminum, ita & hujusmodi perjurii gradus ſint. Nam uti minus nocens habetur, qui unam duntaxat aut alteram legem violavit, quam qui ſimul & ſemel omni imperio civili renunciavit, ſeu crimen læſæ majeſtatis admiſit: ita graviori ſe perjurio adſtrinxit, qui ſummam officij ſui violavit, quam qui partem. Add. tamen *Rob. Sanderſon. de obligat. juramenti prælect.* 3. §. 18. Non autem audiendi ſunt, qui putant, à perjurio abſolvendum, qui pœnæ transgreſſoribus dictitatæ ſe ſubjecerit. Nam niſi expreſſe in obligatione hæc alicui ſit libertas conceſſa, ut aut faciat quid, aut licentiam diverſum faciendi certa multa redimat, pœna hautquidquam à crimine purum iſtum præſtiterit; uti infra latius oſtendemus. Sic qui fuſtigationem ſuſtinuit non minus jure fur cluet, quam cum adhuc tergum à virgis intactum geſtaret.

§. 24. Quæ ſuper diſpenſationibus & relaxationibus juramentorum, & ex parte votorum ſolent diſputari, ex duobus fere principiis poſſunt definiri. Quorum primum eſt; qui habet in alterius actiones & res imperium, in ejus præjudicium non poteſt à ſubjecto aliquid diſponi, & ubi id factum fuerit, iſti idem reſcindere licebit. Alterum; qui in aliquem habet imperium, poteſt ſubjecti etiam quæſita jura, magisq; adhuc quærenda, temperare & circumſcribere, prout ex uſu eſſe videbitur. Ex quo illud adparet, ſuperiorum actus hoc quidem efficere non poſſe, ut jusjurandum, quatenus vere fuit obligatorium, non ſit præſtandum. i.e. Juramentum, quod in ſe nullo laborat vitio, factumq; fuit ſuper re, de qua in jurantis arbitrio eſt pro lubitu diſponere, à ſuperiore non poſſe reſcindi. Sic juramentum,

quod

quod Regulus Pœnis dederat super reditu, non poterat à Senatu Romano rescindi. Etsi & alia ratio erat, quod Regulus esset servus Carthaginensium, in quem Romani nihil potestatis amplius obtinebant. Verum ubi juratum fuit super rebus & actionibus, quæ directioni superioris subsunt, juramentum à consensu expresso aut tacito superioris vim mutuabitur, qui illud irritum declarare potest, ubi idem ipsi displicuerit. Nec ullum heic perjurii periculum est metuendum, si hoc modo rescissum fuerit jusjurandum. Nam à subjecto adprobatio superioris tanquam conditio fuit supposita. Neq; superior heic rescindendo peccat, quia suo jure utitur, dum non concedit, ut actu subjecti potestas sua aliquid detrimenti capiat. Perinde autem irritum est juramentum, sive superior in antecessum denunciet, ne super certis rebus juramentum concipiatur, sive ubi juratum est vetet, ne impleatur. Etsi priori casu gravi se peccato obstringat subjectus temere contra interdictum jurando. Hinc lege Ebræorum *Numer.* 30. pater poterat rescindere vota jurata filiæfamilias, maritus uxoris, dominus servi, si videretur. Alias enim hi vovendo & jurando istius potestatem potuissent reddere inutilem. Sic & in *cap.* 19. X. *de jurejurando* dicitur, *in jurejurando debere intelligi jus superioris exceptum.* Add. *tit.* 55. *l.* 2. *feudorum.* Potest & hoc modo vis juramenti à subjecto præstiti, à superioris arbitrio suspendi, si superior ita constituat; id quod inferior certo casu juraverit ita demum valiturum, si ab ipso adprobetur. Patet autem heic relaxationem juramenti non posse fieri, nisi ab eo, qui in jurantem habet imperium, & in cujus imperio isthæc potestas est comprehensa. Unde eandem quondam recte exercuerunt Principes Romani, uti patet ex l. *ult.* D. *ad municipalem.* ubi Impp. Antoninus & Verus gratiam alicui fecerunt jurisjurandi, qui juraverat, se ordini non interfuturum, & postea duumvir creatus erat. Scilicet quia civis juramento suo non potest ministeria sua reip. requirenti subtrahere. Sic apud *Suetonium Tiberio* c. 35. Tiberius equiti Romano jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi compertam dimitteret, quam se nunquam antea repudiaturum juraverat. Declarabat quippe Princeps, ad istum casum extendi juramentum non posse, quo ipsa tam fœdo crimine indignam cohabitatione sese

reddiderat. Sed post Christiani Principes cognitionem super relaxatione juramentorum sæpe Episcopis delegavere, quo apud simpliciores opinio de istorum sanctitate si quid scrupuli oriretur demere posset. Quanquam quousq; istam concessionem Episcopi, & præcipuè qui principem inter istos locum prætendit Romanus, extenderint, quidq; mali orbem Christianum eo ex abusu inundarit, notorium est. Et sane cum ex principiis juris definiendum sit, quænam juramenta, & quibus de causis relaxari possint; nescio qua de causa sacerdotes præ JCtis sibi quid autoritatis heic arrogare queant. Sed & ubi ex persona jurantis non potest irritum declarari juramentum; poterit tamen ejusdem effectum elidere superior ejus, cui ex juramento jus est quæsitum, si jus istud ipsi auferat, aut vetet, ne quid ex juramento accipiat. Idq; vel pœnæ nomine, vel ob utilitatem publicam ex vi dominii supereminentis. Quo casu jurans à perjurii periculo immunis est, quia per ipsum non stat, quo minus illud impleatur, & præstandi necessitas ipsi remittitur ab eo, cui jus directe aut eminenter quæsitū fuit. Conf. *Grotius* d. l. §. 20. Cæterum princeps, qui justa de causa juramentum relaxat, hautquidquam peccat, quod effectum subtrahit actui, super quo nomen divinum fuit invocatum; etsi quandoq; peccare potuerit subditus, quod temere nomen Dei invocaverit circa actum, quem superioris juri præjudicare nosse debebat.

CAPUT III.

DE FACULTATE HUMANI GENERIS IN RES.

1. Magna pars juris occupatur circa res.
2. Deo volente aliis creaturis homo utitur.
3. Vegetabilia homo citra injuriam consumit.
4. Dubia circa cædem & esum animalium.
5. Qui tamen defenditur.
6. Abusus juris in bestias reprehendendus.

EA est constitutio humani corporis, ut ex intrinseca sua substantia conservari nequeat, sed adsumtis quibusdam extrinsecus rebus indigeat, queis nutriatur, & contra ea, quæ ipsius compagem eunt destructum, muniatur. Quin & eo plurimæ res homini inserviunt, ut commodiorem & molliorem isthanc vitam queat degere

degere. Iſtarum intuitu rerum plurima hominibus invicem negotia intercedunt, & multis controverſiis atq́; litibus occaſio præberi poteſt. Quæ ne tranquillitatem humani generis turbent, & naturali lege cavetur, & civiles leges plerorumq́; populorum heic maxime deprehenduntur ſolicitæ. Quæ omnia ut rite evolvantur, primo loco erit deſpiciendum, quo jure mortalium genus res alias, atq́; animalia in uſum ſuum, aut commoditatem voluptatemq́; diſponat; & quidem quo fundamento illa facultas nitatur in ordine tum ad ipſum Creatorem, tum ad ipſas res, quibus homo non ſolum utitur, ſed & iis ſæpe abutitur, easdemq́; conſumit.

§. 2. Deus igitur O. M. cum univerſi hujus ſit creator & conſervator, ſine dubio etiam ſummum velut dominium in res omnes obtinet, illæq́; ita arcte ad ipſum pertinent, ut eo invito nemo juris quid in easdem queat prætendere. De quo dominio Dei prolixe agit *Philo Judæus libro de Cherubim*, ejusq́; intuitu jus hominum in res *uſumfructum* duntaxat vocat. Quia tamen ipſe nulla re extra ſe indiget, neq́; per alias res ipſius beatitudini ulla poteſt acceſſio fieri: inde ſua ipſum bonitas facilem eſſe ſubegit, ut creaturis ſuis ex ſe invicem utilitatem capere concederet. Cumprimis autem erga humanum genus eousq́; benignum ſeſe exhibuit, ut tralatitium ſit, à Deo omnes creaturas in uſum hominum conditas. Etſi jus Dei in res ab eo jure, quod hominibus in easdem competit, plane differat. Sic ut vanum ſit *Diogenis Cynici* ratiocinium apud *Diogenem Laertium*: *Omnia deorum ſunt: dijs autem amici ſapientes ſunt: ſunt autem amicorum cuncta communia: omnia igitur ſapientum ſunt.* Nimis tamen arroganter illi, qui jactant, ſecuturum, fruſtra quædam eſſe, ſi uſum nullum homini præſtarent: & ex hoc ipſo conſtare, totius generis humani communia cuncta eſſe, ita ut totum genus humanum dicere poſſit, hoc eſt meum. Uti etiam *Ariſtoteles Polit.* l. 1. c. 5. tradit; *εἰ οὖν ἡ φύσις μηδὲν, μήτε ἀτελὲς ποιεῖ, μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν. Si igitur natura nihil neq́; imperfectum facit, neq́; fruſtra; neceſſe eſt, hominum cauſa hæc omnia feciſſe naturam.* Sane enim longe compendioſius machina mundi adornari potuiſſe videtur, ſi nihil fuerat creandum, niſi quod uſum homini præberet. Nec male *Seneca de ira.* l. 2. c. 27.

 Nimis

Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moveantur. Sed quicquid hujus sit, id sane constat, volente Numine aliis creaturis hominem uti; idq́; intelligitur ex eo, quod sine usu istarum hancce vitam homo conservare nequit, quarum quædam velut ultro sese ipsi præbent. Cum autem vitam homini indulserit Deus, intelligitur quoq; concessisse usum illarum rerum, sine quibus donum ipsius conservari nequit. Accedit quoq́; autoritas Sacrarum literarum, quæ expresse tradunt, à Deo homini facultatem indultam non solum in vegetabilia, sed & in animantia, in cœlo, terra, ac mari nata. *Genes.* I.28.29. Quæ tamen concessio non habet vim præcepti, sed indulgentiam duntaxat privilegii, quo quis uti, quousq́; libet, potest, nec ad omnimodum ejus exercitium tenetur. Alias enim peccaret homo in legem divinam, si animal quodpiam liberum dimitteret, aut occasionem idem in potestatem redigendi negligeret. Id quo nemo sanus dixerit. Quod esu quorundam animalium Judæis divinitus interdictum erat, id ad diminutionem juris hominum in bestias hautquidquam pertinet; cum ratio istius præcepti ex medicina videatur desumta. Cæterum ex sententia antiquorum Ebræorum *Seldenus* l.7. c.1. refert; Adamo fuisse interdictum esum carnium, (nam illum herbis agro nascentibus vesci Deus jubebat;) sed Noacho eundem post concessum, *Genes.* IX. 3. ita tamen, ut abstineret à sanguine, & à membro, quod vivo animanti fuisset resectum. Add. *Deuteron.* XII. 20. Adjungit tamen *Idem*, sanguinem piscium non fuisse prohibitum, imo & vivos comedere licuisse, uti ostrea solent, sed & sponte mortuos: quorum neutrum erat licitum circa animalia terrestria, quæ neq́; viva, neq́; sponte mortua comedi debebant.

§. 3. Quod si autem consideremus illam facultatem humani generis in ordine ad ipsas res & animantes, quibus homo utitur & abutitur; sane quod illud cum ipsarum injuria non sit conjunctum, argumento esse potest tum hominis natura, tum Creatoris concessio. Neq́; enim probabile videtur, ab optimo & sapientissimo Creatore homini, primariæ inter terrenas creaturæ, talem injunctam necessitatem, ut seipsam citra alterius injuriam, quæ utiq́; non potest non peccato esse sociata, conservare nequiret. Accedit expressa concessio divina,

divina, quæ nihil ſcrupuli relinquit, quod ex cæde potiſſimum animantium oriri poterat. Quæ ſi quid immanitatis habere videtur, hoc ſolo ſufficienter tollitur, quod ejusmodi ipſis conditionem Creator aſſignaverit; ac eam facultatem mortalium genti attribuerit, quo ſive à Creatore delegato, ſive conceſſo ſi utantur, injuriam non faciunt. Cæterum ſuper vegetabilibus, aliisq; ſenſu deſtitutis nihil videtur difficultatis eſſe, quod deprehendi non poſſit, illis, dum ab homine conſumuntur, ægre fieri; præſertim cum vel ab aliis beſtiis, aut brevi tempeſtatum anni lapſu ſint corrumpenda, ac multa eorundem citra hominis operam non fuerint proventura.

§. 4. Enimvero circa animantia, queis ſenſus ſui eſt, ac vita cum cruciatu relinquitur, non omni dubio res multis carere viſa eſt, qui ex ſola ratione licentiam hominum in bruta conſiderarunt. Neq; enim, quia primo mortalium in animantia dominari conceſſit Creator, liquido ſtatim conſequitur; infinitam licentiam ſimul indultam, ut iſta etiam ob uſus non neceſſarios poſſet occidere. Dominatur etiam homo homini, in quem tamen ejusmodi licentiam exercere hautquidquam poteſt. Neq; queri homines potuiſſent, parcam in ſe fuiſſe divinam indulgentiam, aut neceſſitatibus ſuis maligne proſpectum, licet poteſtas in vitam animalium, ſaltem noxam vitæ humanæ non intentantium, denegata iisdem fuiſſet. Quippe cum opera eorum in colenda terra, ac quæ alias ex iisdem proveniunt, puta, lac, ova ad ſpeciei propagationem non neceſſaria, lana, & ſimilia ſufficere hominibus ad tolerandam vitam potuiſſent. Neq; ſtatim ex eo, quod in ſignum cultus divini immolare ea juſſit Deus, homo in eſcam eadem pro lubitu vertendi accepit poteſtatem. Quæ enim peculiari duntaxat juſſu Dei hominibus licent, eadem extra iſtum caſum manere illicita poſſunt. Inde etiam non pauci antiquorum philoſophorum iſtas cædes improbavere. Cur enim vitam ab eodem Creatore datam homo ſuperfluæ voluptatis cauſa eripiat innoxio animanti? Præſertim cum ne leonum quidem, luporum, aut aliarum carnivorarum exemplis belluarum ſeſe excuſare queat. Has enim ita natura formavit, ut non niſi cruento victu tolerare vitam queant, & terreſtres refugiant cibos. Id quod in homine ſecus eſt, qui & aliis cibis

cibis commode alitur; & ut ipsius ventriculo carnes congruant, prius coctione aut conditura sunt præparandæ: nisi quod barbari quidam crudis carnibus ac piscibus ali tradantur: sicut de accolis freti Davis memorat *Rochefort in descript. Antillarum part.* I. c. 18. In propatulo quoq; est, truculentiam hominum, primitus animantium cædibus velut irritatam aut duratam, post in ipsos homines prorupisse. Et queis pro oblectamento erat innoxias feras conficere, proximum erat in imbecilliores, & injuriis patentes homines ferrum stringere. Add. oratio Pythagoræ apud *Ovidium metamorph.* XV. *fab.* 2. Apud *Diogenem Laërtium in Pythagora* l. 8. traditur, ipsum vetuisse necare animalia, *κοινὸν δίκαιον ἡμῖν ἐχόντων ψυχῆς, commune nobiscum jus habentia animæ. καὶ τόδε μὲν ἦν τὸ πρόσχημα: τὸ δὲ ἀληθὲς, τῶν ἐμψύχων ἀπηγόρευσεν ἅπτεσθαι, συνασκῶν καὶ συνεθίζων εἰς εὐκολίαν βίου τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε εὐποριστους αὐτοῖς εἶναι τὰς τροφὰς ἄπυρα προσφερομένοις, καὶ λιτὸν ὕδωρ πίνουσιν. ἐντεῦθεν γὰρ καὶ σώματος ὑγίειαν, καὶ ψυχῆς ὀξύτητα περιγενέσθαι. Et hic quidem erat prætextus. Revera autem animatis abstinere jussit, exercens atq; assuefaciens mortales ad faciliorem victum, ut cibos semper parabiles haberent, quibus igne ad coquendum opus non esset, quiq; aquam simplicem biberent. Hinc & sanitatem corporis, & ingenii acumen provenire.* Etsi *Lucianus in Somnio seu Gallo*, ipsum iam in gallum mutatum hanc sui dogmatis rationem reddentem introducat; *ἀλλ' ἑώρων ὅτι εἰ μὲν τὰ συνήθη καὶ ταὐτὰ τοῖς πολλοῖς νομίζοιμι, ἥκιστα ἐπισπάσομαι τοὺς ἀνθρώπους ἐς τὸ θαῦμα· ὅσῳ δ' ἂν ξενίζοιμι, τοσούτῳ καινότερος ᾤμην αὐτοῖς ἔσεσθαι. Verum animadvertebam, si consueta modo, ac eadem, quæ vulgo traduntur à multis, præcepissem, non fore ut mortales in admirationem adducerem, sed quo peregriniora, magisq; aliena proposuissem, futurum ut hoc magis novus, magisq; viderer admirandus,* Add. *Jo. Schefferus de philosophia Italica* c. 14. *Plutarchus in Gryllo. Homo gulæ studio ad omnia se ferens, omnia tentans, omnia gustans, ut sui & naturæ ipsius convenientis ignarus etiamnum nutrimenti, solus inter omnia animalia omnibus vescitur. Primum utitur carnibus, nulla cogente inopia, nulla penuria: cum liceat ei quovis tempore alios è seminibus & plantis decerpere cibos, multitudine nunquam defectura. Sed luxuria & satietate necessariorum, alienas & pollutas cædibus animalium escas sectatur, immanitate etiam sævissimas vincens feras. Sanguis enim & cædes ac carnes milvo, lupo,*

draconi

draconi conveniens sunt cibus, homini autem obsonium. *Idem* inter multa alia *orat.2. de esu carnium.: Ab initio ferum aliquod & noxium animal devoratum fuit: deinde avis aliqua aut piscis, donec his condocefacta & gustui adsueta libido ad bovem operarium progressa est,* (*Aratus phænom. Posuit & taurus mensas, assuetus aratro.* Add. *Plinius* l. 8. c. 45. & *Valer. Max.* l. 8. c. 1. inter *damnatos* n. 8. *Suetonius Domitiano* c. 9. *Ælianus* V. H. l. V. c. 14. *Dio Chrysostomus orat.* 64. p. m. 592. De Phrygibus *Nicolaus Damascenus: si quis apud eos bovem aratorem interfecerit, aut agricultura instrumentum surripuerit, morte multatur.* Incolis quoq; regni Calecuti boves eadem sanctimonia haberi refert *Aloys. Cadamustus navigat.* c. 57. 60.) *& ovem, qua nos ornat, custodemq; domus gallum. Itaq; paulatim inexpletam roborantes aviditatem in cædes hominum & bella sunt delapsi.* De Brachmanibus *Strabo* l. XV. *carnibus vescuntur animalium, quæ hominem ad opera non adjuvant.* Obiter quoq; notari possunt, quæ apud *Plutarchum Symposiac.* l. 4. c. 4. disputantur, *justissimum esse obsonium, quod è mari petitur. Nam ut cum terrestribus nullum aliud jus nobis intercedat, saltem iisdem aluntur rebus, aëremq;, lavacra, potum indidem unde nos hauriunt, & pudorem jugulata incutiunt miserabili voce: tum pleraq; nobis familiaria convictu facimus. Marinum vero omnino à nobis alienum genus, & quasi in alio mundo natum, educatumq; vivit: neq; vox ulla, aut adspectus, aut ministerium ab eorum cæde nos revocat. Nullus enim nobis est usus ejus animalis, quod ne vivit quidem apud nos. Sed quem nos incolimus locum, ipsis est tanquam orcus. nam in eum simul atq; pervenere moriuntur.* Contra tamen Pythagoræi ex animalibus maxime pisces pro cibo aversabantur; in cujus rei rationes prolixe inquiritur apud *Eundem Sympos.* l. 8. c. 8. (Sic de Caledoniis refert *Xiphilinus epit. Dionis in Severo,* quod pisces, utut maxima eorum apud ipsos copia fuerit, non gustarint.) Inter alias adfertur & hæc; quod *reliqua animalia utcunq; maleficio causam necis hominibus præbent; pisces neq; injuria nos adficiunt, neq; afficere possunt.* Et quædam ideo mactanda fuisse, ne nimia eorum multitudo victum hominibus præriperet, uti sunt cuniculi & gallinæ. Sed pisces in alio velut orbe natos nullam adversus se præbere occasionem; sed per solam gulæ impotentiam homines in eos concitari. Cumprimis vero operosus est *Porphyrius libris* IV. περὶ ἀποχῆς,

ut oſtendat, abſtinentiam à carnibus competere maxime philoſophis, qui ſuam felicitatem ex Deo, & ejus imitatione adſtruunt. Inter plura argumenta, quæ jam fere expoſita ſunt, late ſatagit demonſtrare, omnem animam, ſenſu & memoria præditam, eſſe participem rationis; idq́; cum in aliis animalibus deprehendatur, ad hæc quoq́; juſtitiam, quæ in non lædendo citra cauſam juſtam maxime conſiſtit, porrigendam. Manifeſtum autem argumentum rationis in brutis eſſe, quod eadem rabie ac furore corripiantur. Hodie quoq́; Benjani in Cambaia, quod credant animas hominum poſt mortem in beſtiarum corpora tranſire, nulli animalium noxam aliquam inferunt, neq́; comedere ea audent; quin xenodochia etiam avibus ægrotantibus & mutilatis ædificata habent.

§. 5. Enimvero etſi quæ in hiſce argumentis ad temperantiam & frugalitatem colendam tendunt, & ne pingui nimis pabulo ſubtiliores ſpiritus oblimentur, merito probanda ſint: nullum tamen piaculum cæde & eſu animantium admitti etiam rationibus ſufficienter oſtendi poteſt. Quas inter præcipua videtur, quod nullum hominibus brutisq́; jus, nullaq́; obligatio invicem intercedat, nec per naturam intercedere debeat. Nam neq́; lege naturali pro imperio nobis injunctum deprehendimus, ut cum brutis amicitiam & ſocietatem colamus; neq́; illa obligationis ex pacto oriundæ adverſus homines ſunt capacia. Ex quo defectu communis juris ſequitur velut ſtatus belli inter eos, qui ſe mutuo lædere poſſunt, & probabilibus de cauſis velle poſſe intelliguntur. Quo in ſtatu cuiq́; facultas eſt, alteri, quicum ipſi bellum, inferendi, quæ ex uſu ſuo videbuntur. Et hic quidem ſtatus in immanibus belluis clare eluceſcit, quæ occaſione data in ipſos quoq́; homines ſæviunt; queis ſi quis parci velit, deteriore hos conditione, quam illas eſſe poſtulet. Cicures vero animantes uſui ſe hominum præbent non ex aliqua obligatione; ſed vel illecebra victus captæ, vel vi coercitæ: quam ubi removeris, mox in libertatem ſuam abibunt, aliquæ etiam in ipſum hominem inſurgent. Nonnullorum quoq́; nimia multitudo accidenda, ne hominibus ipſis anguſta & maligna fiat habitatio. vid. *Exod.* XXIII. 29. *Deuteron.* VII. 22. Add. *Gaſſend. in Syntagm. philoſ. Epicuri. part.* 3. c. 27. Neq́; illud nihil ad rem facit, quod

quod cum alias innocuæ bestiæ rapacium prædæ atq; laniénæ sint expositæ, melior potius, quam deterior illarum reddatur conditio per hoc, quod homines tantum in eos potestatis exerceant; quippe qui & de pabulo ipsis velut in compensationem cædis prospiciunt, & contra incursus belluarum easdem defendunt. Communi autem jure hominem cum brutis non connecti ab aliis dudum ostensum. Quæ ipsa, ut hoc obiter addamus, causa quod est, quare dominium in ordine tantum adversus alios homines effectum habeat, non item adversus bruta; quippe quæ, quando res nostras depascuntur, injuriam nobis non faciunt. Sic *Matth.* VI. 26. Deus dicitur alere aves, etiam quando nostro labore productum frumentum consumunt. Etsi dominus pecorum quandoq; nobis injuriam aut damnum det, quando ista nostram segetem depascuntur, quod eadem non melius custodiverit. Eodem tamen quasi jure, quo bestiæ nostra invadunt, nos easdem inde repellimus.

§. 6. Quin tamen abusus hujus facultatis, & præcipue qui cum stolida immanitate est conjunctus, reprehensione dignus sit, dubium non est. Nam uti singularum civitatum interest, ne quis re sua male utatur; ita & in detrimentum universæ mortalium societatis, & in contumeliam Creatoris, qui tanti muneris est autor, vergit, inutiliter & petulanter ista perdidisse. Quo facit, quod Deus apud Judæos quietem diei septimi expresse jumentis indulgendam jusserit. *Exod.* XX. 10. XXIII. 12. *Deuter.* V. 14. Add. *Deuter.* XXV. 4. 1. *Corinth.* IX. 9. *Numer.* XXII. 28. 32. *Proverb.* XII. 10. Conf. quoq; *Deuter.* XX. 19. *Roman.* VIII. 19. *seqq.* *Plutarch. orat.* I. *de esu carnium* tradit, Athenienses poenam ab eo exegisse, qui vivo arieti pellem detraxerat. Sed nec plane de nihilo est, quod Mentius Sinensis philosophus monuit apud *Martinium historia Sinica* l. V. *Tenui macula retibus ad piscatum rex uti ne permittat; ut magni tantum capiantur pisces, data elabendi facultate minoribus, qui procedentibus annis affatim succrescentes, omnibus ac semper sufficient.* Item. *Gallinas, porcos, animantiaq; reliqua nemini mactare liceat, antequam adoleverint. Ita hominibus facile suppeditabunt carnes, quis vescantur. Ex hoc dicto manavit usus, ut animalia non mactentur à Sinis, nisi præfixam à natura crescendi cuiq; metam attigerint.* Conf.

Deuteron. XXII. 6. 7. Cui conspirat illud *Phocylidis*: μηδέ τις ὄρνιθας καλιῆς ἅμα πάντας ἑλέσθω. μητέρα δ' ἐκπρολίπῃς, ἵν' ἔχῃς πάλι τῆσδε νεοττούς. *Neq; quis aves è nido simul omnes auferat; Sed matrem relinquas, ut rursus ex ea habeas pullos.* Memoratu quoq; dignum est illud factum Alexandri Severi apud *Lampridium*: *Cum vilitatem populus Romanus ab eo peteret, interrogavit per curionem, quam speciem caram putarent. illi continuo exclamaverunt, carnem bubulam atq; porcinam. Tunc ille non quidem vilitatem proposuit; sed jussit, ne quis suminatam occideret, ne quis lactentem; ne quis vaccam, ne quis damalionem: tantumq; intra biennium, vel prope annum porcinæ carnis fuit, & bubulæ, ut cum fuisset octominutalis libra, ad duos unumq; utriusq; carnis libra redigeretur.*

CAPUT IV.

DE ORIGINE DOMINII.

1. Proprietas & communio sunt affectiones morales.
2. Quid communio & proprietas.
3. Eadem non nisi inter plures uno locum habet;
4. Et immediate fluit ex conventione hominum.
5. De communione primava.
6. Ab eadem quo ordine discessum.
7. Eaq; res utilis humano generi fuit.
8. Antiquorum super origine dominij sententia.
9. Sententia Grotij expenditur:
10. 11. 12. 13. Argumenta eorum, qui communionem primavam oppugnant.
14. Quo sensu dominium dicatur juris naturalis.
15. Quatenus infantes sint capaces dominij.

ENimvero ut facultas illa humani generis in res effectum inciperet obtinere in ordine ad alios homines, (eminentissimo enim juri Dei nulla hominum proprietas opponi debet. vid. *Euripides Phœnissis* v. 558. add. *Levitici* XXV. 23.) seu ut ex indefinito illo jure dominium fieret, per quod res aliqua ad hunc & non ad alium pertinet; id ex alio principio profluxit. De quo antequam agamus præmittendum est; proprietatem & communionem esse qualitates morales, quæ ipsas res non physice & intrinsece afficiant, sed effectum duntaxat moralem producant in ordine ad alios homines: easq; qualitates, uti reliquæ ejus generis, incunabula sua ad impositionem referre. Unde inepte quæritur; utrum proprietas rerum sit à natura, an vero

an vero ex instituto? Nam manifestum est, eandem provenire ab impositione hominum; ac sive accedat rebus proprietas, sive detrahatur, physicam earundem substantiam nihil mutationis sentire.

§. 2. Deinde accurate expendendum, quid sit communio, quid proprietas sive dominium. Communionis vocabulum accipitur vel *negative*, vel *positive*. Illo modo communes res dicuntur, prout considerantur, antequam ullum extiterit factum humanum, quo peculiariter ad hunc magis, quam ad illum pertinere declarentur. Eodem sensu etiam ejusmodi res dicuntur *nullius*, sensu magis negativo, quam privativo, i. e. quod nondum certo alicui sint assignatæ, non quod certo alicui assignari nequeant. Vocantur etiam res in medio quibusvis expositæ. Communes autem res in altero significatu à propriis differunt in eo duntaxat, quod hæ ad unam personam; illæ autem ad plures eodem modo pertineant. Est porro proprietas seu dominium jus, quo alicujus rei velut substantia ita ad aliquem pertinet, ut eodem modo in solidum non pertineat ad alium hominem. Sunt enim dominium & proprietas nobis unum & idem. Etsi aliqui proprietatem jus ab usufructu sejunctum & separatum dicant; dominium vero, si ei ususfructus conjunctus sit; quod discrimen tamen non perpetuo observatur. Sicut & illi nimis quam subtiles, qui per proprietatem intelligunt rem ipsam sub ista qualitate, qua ad me & non ad alium pertinet; per dominium vero jus de re ista libere disponendi, quod veluti effectus ex proprietate proveniat, ita ut dominium insit personæ, proprietas vero inesse potius videatur rei. Vid. *Ziegler. ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 1. Ubi id falsum, dominium esse velut effectum proprietatis; cum potius, si quis omnino ista sic velit distinguere, inverso modo sese res habeat. In homine enim proprie istud jus inhæret, ex quo res quoq; ipsæ denominationem quampiam extrinsecam sortiuntur. Idq; vel inde satis intelligitur, quod jure illo una cum homine extincto, res propriæ esse desinunt, citra ullam substantiæ suæ aut qualitatum physicarum mutationem. Cæterum ea est vis dominij, ut de rebus, quæ tanquam propriæ ad nos pertinent, pro arbitrio nostro disponere, & ab earundem usu quosvis alios arcere possimus; nisi per pacta jus singulare à nobis sibi quæsiverint; utq;

adeo dum nostræ sunt, eodem modo alterius in solidum esse nequeant. *Eodem modo* inquam; nam & nihil impedit, & usitatissimum est, eandem rem pro diversis habendi modis ad diversos spectare. Sic in eundem fundum civitas dominium habet eminens, dominus fundi directum, emphyteuta utile. Additur quoq; *in solidum*. Nam & plures eandem rem eodem habendi modo tenere possunt, non tamen in solidum, sed pro rata quisq; parte. Quod contingit in iis bonis, quæ indivisim possidentur à pluribus, eodem dominii genere circa eandem rem concurrentibus. Cæterum proprietas interdum in plures velut particulas discerpta deprehenditur, aut, si quis ita loqui malit, plures habere gradus intelligitur. Ita enim passim distinguitur dominium in *plenum*, & *diminutum*. Illud vel est conjunctum cum dominio quod vocant *eminente*, quo modo civitates, aut earundem capita bona sua possident: vel ab isto disjunctum, quod etiam *vulgare* vocant, quo quis plenam de bonis suis disponendi facultatem habet, nisi quatenus à legibus civilibus eorundem usus dirigitur. Diminutio autem dominii ita potest fieri, ut vel restringatur ipsius duntaxat *exercitium* sive administratio, vel ut de dominii *emolumento*, vel deniq; etiam de ipsa *proprietate* aliquid decedat. Prius contingit, quando pacto, testamento, aut legis autoritate tum ob conditionem personarum, tum ob qualitatem rerum, tum alias ob justas causas rerum alienatio interdicitur, aut certis limitibus circumscribitur, ut nihil tamen juris in re aliis inde accedat. Emolumento dominii aliquid decedit, si vel usus fructus rei nostræ sit penes alium, extra contractum commodati, aut locationis, vel alias nostra res alteri usum quempiam per modum servitutis exhibere debeat. Deniq; ipsa proprietas tum restringitur, quando alteri cum plenissimo jure utendi fruendi concessum est aliquo modo jus rem ipsam alienandi, conjunctum cum quadam perpetuitate. Ubi qui retinet proprietatem ita restrictam, & superiorem in re potestatem, dicitur habere dominium directum; qui vero cum jure utendi fruendi concesso dicto modo participat de proprietate, dicitur habere ipsius rei ita sibi concessæ dominium utile. Conf. *Struvius syntagm. exerc.* XI. *th.* 55. *Seneca de beneficiis* l. VII. c. 12. *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia*

quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius. Tuum enim est, etiam quod sub certa lege tuum est. Quo loco & hoc obiter observari potest, quænam limitatio sit addenda vulgatæ illi JCtorum regulæ; res sua non potest alicui magis reddi sua. Ex qua concludunt, neq; pignus, neq; depositum, neq; emtionem, neq; locationem suæ rei sibi ipsi factam posse consistere. Item; inutile esse legatum, si quis rem legatarii ipsi legaverit. Item, neminem rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulari, & similia. Scilicet nisi fors modus habendi diminutus in pleniorem evehatur. Sicuti & salse in Hermocratem quendam avarum ludit *Lucillius in antholog.* l. 2. eum in testamenti sui tabulis seipsum suorum bonorum hæredem scripsisse. Porro cum eadem res haberi possit vel ab uno in solidum, vel à pluribus pro indivisa, ita ut singuli pro rata parte in ea re par jus habeant: inde fit, ut hoc respectu res dividantur in proprias & communes, in posteriori significatu, quo eadem res indivisim ad plures eodem dominii genere pertinet. Isthæc communitas à proprietate differt non quoad modum aut vim dominii; (idem quippe pluribus in rem communem juris, quod uni in propriam, & uti proprietas rei alicujus ad unum spectantis quorumvis aliorum jus æquale in eam rem excludit; ita quoq; à re communi excluduntur omnes alii, qui sunt extra illos, queis res dicitur communis:) sed quoad pertinentiæ terminum duntaxat, quod res propria ad unum hominem, communis ad plures spectet. Quorum cum nullus jus obtineat, velut in totam rem sese extendens, sed quod in partem duntaxat rei, verum indivisam, valeat: patet sane, unum non posse suo jure de tota ista re disponere, sed pro rata; ac si de tota re aliquid statuendum sit, singulorum, ad quos ea spectat, consensum & autoritatem requiri. Cæterum communionem negativam cum positiva confuderunt *Ziegler. ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 1. *ab init. Felden ad Grot.* d. l. §. 2. *Bœcler. ad Grot.* d. l. p. 47. Propter quam confusionem multa argumenta in hujus materiæ disceptatione in ventum effunduntur; uti infra patebit. Non insuper quoq; habenda sunt, quæ super diversis generibus communionis tradit *Seneca de beneficiis* l. VII. c. 12. *Non mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars*

pars illius: sed quomodo patri matriq; communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Equestria omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupavi. hoc si cui cessi, quamvis illi communi re cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quadam quorundam sub certa conditione sunt. habeo in equestribus locum, non ut vendam, non ut locem, non ut habitem: in hoc tantum, ut spectem. Propterea non mentiar, si dicam, me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & jure habeo locum illic, quia sedere mihi licet; & non habeo, quia ab his, cum quibus jus mihi loci commune est, occupatus est.

§. 3. Patet autem ex hisce, tam communionem positivam, quam proprietatem innuere exclusionem aliorum ab ista re, quæ communis aut propria dicitur, adeoq; illam plures uno homines in mundo præsupponere. Unde quemadmodum si unus tantum homo in mundo extitisset, nequaquam res poterant dici ipsius propriæ: ita abs quarum rerum usu nemo hominum est exclusus, seu quæ non magis ad hunc, quam ad quemvis alium spectant, communes in priori, non in posteriori significatu dicendæ sunt. Manifestum est autem ex his, quatenus Adamo, quamdiu ipse solus in terris extitit, dominium in res possit tribui. Scilicet etsi propter vastitatem terræ, & modicam ipsius necessitatem, exiguam duntaxat rerum particulam ad usus suos adplicare opus habebat; tamen nullum alterius jus obstabat, quo minus si voluisset, aut commode potuisset, quicquid daretur rerum in usus suos arriperet. Igitur jus Adami in res diversum fuit ab illo dominio, quale jam est inter homines constitutum; quod quis vocare possit dominium indefinitum non formaliter, sed concessive, non actu sed potentia. Idq; eundem obtinebat effectum, quem jam dominium, rebus nempe pro lubitu utendi; dominium tamen proprie loquendo non erat, quod nullus præterea homo tunc existeret, adversus quem effectum id exsereret: hominibus autem postea subnatis in dominium transire poterat. Adeoq; Adamo, quamdiu is solus extitit, neq; propriæ neq; communes res fuerunt. Nam communitas involvit socium possessionis; proprietas autem connotat exclusionem juris alterius ad eandem rem; sic ut utraq; non

non possit intelligi, nisi postquam plures uno homines cœperunt existere.

§. 4. Observandum porro & hoc accurate, concessionem Dei, qua hominibus indulsit usum rerum terrestrium, non esse immediatam causam dominij, prout illud effectum habet in ordine ad alios homines; sed id omnino præsupponit factum humanum, & pactum aliquod tacitum vel expressum. Equidem concessit Deus homini, terram, terraq; nascentia, & animalia ad usum & commoditatem suam adplicare: modus tamen hujus potestatis, ejusq; intensio & extensio arbitrio ac dispositioni hominum fuit relicta: scilicet certis, an vero nullis limitibus eam circumscribere; item an cuilibet in quælibet, aut certam duntaxat rerum partem eandem velint competere, an vero suam cuilibet adsignare portionem, qua contentus in reliqua nihil juris prætendere queat. *Ambrosius Off.* l. 1. c. 28. *Natura omnia omnibus in commune profudit. Sic enim Deus generari jussit omnia, ut pastus omnibus communis esset, & terra foret omnium quædam communis possessio. Natura igitur jus commune generavit, usurpatio jus fecit privatum.* Unde frustra disputatur, an Deus protoplastis dominium in res dederit, tanquam personam totius humani generis sustinentibus, an vero idem his peculiariter, & tanquam individuis adsignaverit, ut ipsi proprio jure essent domini totius orbis, quibus reliqui mortales dominia sua in acceptis referrent? Nam concessio illa divina homines tantum reddebat certiores de indulgentia Numinis adversus se, quodq; volente ipso creaturas alias in usum atq; servitium suum disponerent. Sed quo modo providendum esset, ne ex usu ejus juris discordia inter homines oriretur, ipsis hominibus prævia sana ratione determinandum fuit relictum. Hautquidquam autem ab ipso Deo universalis quidam modus res possidendi fuit præscriptus, quem omnes homines tenerentur observare. Adeoq; per expressum aliquod mandatum Dei res neq; propriæ, neq; communes (communione positiva) factæ sunt: sed super hoc ab hominibus deinde dispositum, prout tranquillitas societatis humanæ exigeret. Unde falluntur, qui ita crude tradunt: *res dividere juris naturæ est, i. e. non ita accipit à natura originem, ut gentium demum arbitrio jus fiat, sive juris rationem induat; sed natura ipsa*

hoc jus facit & absolvit. Item: *Res dividere est praeceptum decalogi, i. e. caput juris naturalis. Qui enim dixit,* Non furaberis, *eadem opera dixit: sit rerum proprietas & distinctio; teneat quisq; suum, alienum non concupiscat.* vid. *Boecler. ad Grot. in praefat.* p. 9. Non enim extat praeceptum aliquod juris naturalis, quo omnes res ita propriæ hominum jubentur esse, ut cuivis sua portio divisim sit assignanda. Etsi lex naturalis satis suaserit, hominum conventione ejusmodi rerum assignationem ad singulos introduci, prout ex usu societatis humanæ foret. Ita tamen, ut ex judicio hominum dependeret, omnes, an certas duntaxat res vellent facere proprias, an quasdam indivisim possidere, reliquas velut in medio expositas relinquere, ut tamen eas nemo sibi soli vindicare posset. Unde etiam jus naturæ intelligitur adprobare omnes conventiones, quæ circa res ab hominibus sunt introductæ, modo contradictionem non involvant, aut societatem perturbent. Ergo proprietas rerum immediate ex conventione hominum, tacita aut expressa, profluxit. Etiamsi enim, posita concessione Dei, nihil reliquum erat, quam ut homo res occuparet: tamen ut per occupationē seu adprehensionem cæterorum jus ad eam rem exclusum intelligeretur, conventione utiq; opus fuit. Quod autem sana ratio suaserit dominia introduci, id non obstat, quo minus illa originarie ex pacto humano profluant.

§. 5. His ita præmissis manifestum est, ante omnia hominum conventa fuisse omnium rerum communionem, non quidem illam, quam positivam diximus, sed negativam. i. e. res omnes fuisse in medio positas, & non magis ad hunc quam ad illum pertinuisse. Sed cum res hominibus usum non præbeant, nisi saltem illarum fructus adprehendantur, & vero frustra hoc fiat, si aliis iterum eripere liceat, quæ jam in usus nostros actu destinavimus: inde prima conventio inter mortales circa res hæcce intelligitur, ut quod quisq; ex rebus in medio positis, earumvé fructibus adprehendisset ea intentione, ut istud ad usus suos adplicaret, id ipsi ab altero non eriperetur. Et huc pertinet l. 1. §. 1. D. *de adquir. possess.* Declarari potest hoc exemplo ferarum, inter quas sane nulla ad quamlibet rem peculiare præ altera jus prætendere potest; sed in quam rem quælibet primum inciderit, eandem

eandem in pabulum suum arripit. Quod si aliqua res quaspiam in futuros usus sepofuerit, cæteræ tamen non prohibentur easdem invadere, ideo quod inter feras conventio non sit, quæ primæ adprehensioni præcipuum jus in re tribuat. Ad isthæc illustranda facere possunt, quæ traduntur ab *Autore de princip. justi & decori* p. 100. *seqq.* ubi præsupponit, homini fas esse uti creaturis ratione carentibus, easq; possidere: sed cum naturaliter homines inter se sint æquales, par quoq; omnibus in creaturas jus esse; neq; ex creaturarum respectu aliam partem proximo, aliam mihi assignatam. Igitur nihil superesse, quam ut distinctio bonorum ex pacto deducatur. Cum autem omnia instituta humana habeant exceptionem summæ necessitatis, inde hac enata jus primævum ad omnia reviviscere: quia in pacto circa divisionem rerum quilibet hac cum restrictione juri suo ad illas res, quæ aliis assignantur, renunciasse intelligitur; nisi aliter salutem suam servare nequeat. Nam meam calamitatem mihi ad ea, ad quæ antea jus non habebam, jus non parere; at extremum periculum tollere conditionem, sub qua cessionem juris feceram. Sic etiam in bello jure adquiri bona hostis; quia cessantibus pactis redeat jus primævum. Dein addit, primam occupationem ante pacta, jus aliquod per se non facere. Idq; quia primò tunc nullo jure, in quocunq; etiam necessitatis casu constituerer, ad me redire possent talia bona; cum id tantum locum habeat in bonis, quorum cessiones feci proximo voluntate: at paucos reperiri, qui bonis ea ratione partis talem prærogativam concesserint. Quæ ratio clarius ita proponi potest. Si prima occupatio per se daret jus cum exclusione reliquorum omnium, sequeretur, in casu necessitatis alterum non posse uti bonis isthoc modo partis: quia jus illud necessitatis oritur ex exceptione, pacto circa divisionem rerum addita; quale pactum (ex hypothesi) non extat circa bona per occupationem parta. Atqui absurdum esse, in extrema necessitate non posse aliquem uti rebus, quas alter per occupationem adquisivit. Ergo ut occupatio dominium pariat etiam ex pacto esse. In quo tamen argumento non multum nervorum deprehenditur. Conf. supra l. 2. c. 7. §. 6. Deinde addit; nullam esse naturalem rationem, quare ex prima potius occupatione jus alicui accrescat, quam ex prima

detectione, quæ oculis fit. Ideo discrimen hoc oriri ex instituto gentium, quod primo occupatori jus in illam terram accedere voluit; non autem ei, cui primum in conspectum venit. Tertiò ait; finge duos homines, alterum pedibus pernicem, alterum tardum; liquet quam inique hic composita sint paria in adquirendis dominiis: ideo etiam illi primæ occupationi ex natura non deberi jus in id, quod occupatur; sed pacto implicito & instituto. Brevius poterat dici, posita æquali facultate primæva hominum in res, non posse intelligi, quomodo nudus actus corporalis unius, qualis est occupatio, cæterorum facultati præjudicare possit, nisi ipsorum consensus accedat, i.e. nisi pactum interveniat. Sed quæ idem *Autor* d.l.& p. 266. disputat quod unus homo in statu primævo totum mundum potuerit sub jugum mittere, ea vana sunt; & convelluntur per ipsum *Hobbesium de Cive* c.1. §.11.

§. 6. Ab isthac porro communione rerum negativa sive primæva homines discesserunt, & dominia rerum divisa pacto constituerunt, non quidem simul & semel, sed successive, & prout conditio rerum, aut indoles & multitudo hominum videbatur requirere. Sicut quondam apud Scythas pecora & supellex in proprietatem concesserant; agri in communione primæva subsistebant. *Justinus* l.2 c.2. Et vero pax atq; tranquillitas generis humani, de qua juri naturæ cumprimis curæ est, haut obscure insinuabat, quidnam heic ab hominibus constitui convenientissimum foret. Nam ut cuilibet in quælibet æqua potestas maneret, seu ut omnes res in medio essent expositæ quorumlibet usibus promiscue patentes, pax humani generis, saltem post ejusdem multiplicationem, culturamq; vitæ adhibitam, non admittebat. Quo autem ordine, & quas ob causas res in proprietatem iverint, sic intelligi posse arbitror. Res pleræq;, quæ immediate sui usum hominibus præbent, ipsiq; in nutrimentum, ac tegendo corpori adhibentur, non ubiq; per naturam citraq; culturam tanta producuntur copia, ut quibusvis abunde sufficiant. Igitur paratissima erat rixarum atq; bellorum occasio, si duo pluresvé eadem re indigerent, eandemq; singuli sibi vellent trahere, quæ omnibus non sufficiebat. Vid. *Hobbes de Cive* c.1 §. 6. Plurima quoq; labore & cultura hominum ad sui pro-

ducti).

ductionem, aut ut uſui ſint habilia, indigent. Heic vero inconveniens erat, ut æquale jus ad ea haberet, qui nihil operæ contulerat cum eo, cujus induſtria res producta, aut apte concinnata erat. Igitur pacis humanæ interfuit, ſtatim cum multiplicatis hominibus dominium rerum mobilium, præſertim quæ labore, & cultu hominum indigent, & inter immobiles illarum, quæ immediate uſum hominibus præbent, uti ſunt domus, introduci; ut ſcilicet earum corpora ad ſingulos ſeorſim pertinerent, aut inter plures ad eos, qui peculiari conventione earum rerum poſitivam inter ſe communionem iniviſſent. Porro in hiſce rebus, etſi ratio aliqua adpareat, quare convenientius ſit eos ad hos, quam ad alios pertinere; eorum tamen dominium, excluſionem cæterorum involvens, utiq; pacto ſaltem tacito erat confirmandum, cui tacita ſimul renunciatio cæterorum ineſſet, quod nihil amplius juris ad res uni aſſignatas velint prætendere ex eo prætextu, quod terra tanquam commune hominum domicilium iisdem rebus materiam, aut nutrimentum præbuerit. Res autem immobiles per naturam citra induſtriam humanam productas, i. e. agros, quod attinet, cum eorum tanta foret laxitas, ut paucitati primævorum hominum abunde ſufficerent; ideo de iſtis ab initio tantum fuit occupatum, quantum uſibus ſuis conveniens homines judicabant; reliqua in ſtatu communionis primævæ ſeu negativæ relicta, ut ea occupare in poſterum poſſet, cuicunq; id libitum foret. Heic ergo tale pactum interveniſſe intelligitur; ut qui agri per expreſſam conventionem cæterorum hominum alicui eſſent aſſignati, aut quibus cæteri tacite ceſſiſſe judicarentur ideo, quod unum ſolum iſtis frui quiete paterentur, ipſi alios ſimili modo ſibi aſſererent; illi ad cultores ſuos pertinerent. Quod reliquum eſſet, illis cederet, qui deinceps eos agros occupaturi forent. Add. *Ziegler. ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 2. p. 224. Hoc loco obiter monendum, dum *Joſephus archæolog.* l. 1. c. 4. jam tum Cainum *terminos terræ poſuiſſe* tradit; in eo non majorem ipſum fidem mereri poſſe, quam quod *ibidem* memorat, Cainum *libidinem ſuam cum injuriis ſecum habitantium exercuiſſe, domum multitudine pecuniarum, ex rapinis & violentia congeſtarum, auxiſſe, ad latrocinia ſuos familiares invitaſſe.* Quomodo enim talia poſſint cadere in filium primogenitum ejus, qui primus

& ſolus mortalium cum ſua compare à DEO creatus fuit, ego nondum diſpicio.

§. 7. Cæterum utile fuiſſe generi humano jam multiplicato diviſa rerum dominia introduci, illuſtrari poteſt argumentis, quibus *Ariſtoteles Polit.* l. 2. c. 3. communionem bonorum Platonicam deſtructum it. Quibus addatur *Ariſtophanes in Concionatricibus* p. m. 716. *ſeqq.* Scilicet ſi homines in comune quidem laborent, & in commune fructus conferant, ac de communi acervo alantur, non poſſent non querelæ exiſtere ob inæqualitatem laboris & fruitionis. Bene quoq; dicitur; ὅλως τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπόν. *In univerſum convictus & communitas rerum humanarum omnium eſt gravis.* Inde etiam maxime famulis, qui quotidie circa nos verſantur, offendimur. Proprietate autem introducta tolluntur iſtæ querelæ, & augetur cuiq; cura circa rem ſuam; paraturq; materia exercendi liberalitatem erga alios de ſuo. Eoq; βέλτιον, εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς. *melius, propria quidem eſſe bona, uſu vero facere, ut ſint communia.* Item; πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιον τι. *Ad voluptatem nimium, quantum refert proprium aliquid exiſtimare.* Item; τὸ χαρίσασθαι, καὶ βοηθῆσαι φίλοις, ἢ ξένοις, ἢ ἑταίροις, ἥδιστον. ὃ γίνεται τῆς κτήσεως ἰδίας οὔσης. *Gratificari, & adjuvare amicos, vel hoſpites, vel ſodales, res jucundiſſima; quæ niſi proprijs bonis eſſe nequit.* Sed & hoc patet, fallere illud tritum; meum & tuum omnium bellorum cauſas eſſe. Quin potius ad evitanda bella meum & tuum eſt introductum. Inde *Plato de Legibus* l. 8. lapidem terminalem vocat ὁρίζοντα φιλίαν καὶ ἐχθρὰν ἔνορκον παρὰ θεῶν; *lapidem jurejurando à dijs firmatum, quo amicitia & inimicitia terminentur.* Sed infinita ſeges bellorum inde ſurgit, quod avaritia hominum terminos mei & tui pacto, aut à legibus præſcriptos perrumpere ardet.

§. 8. Iſthæc quanquam plana ſint, operoſius tamen quorundã veterum atq; recentiorũ ſuper hac re ſententias examinare placet. Ex veteribus *Diodorus Siculus* l. 1. tradit; primos homines è terra enatos egiſſe vitam inconditam & belluinam, ſparſimq; exiiſſe ad paſcua, & ſapidiſſimam quamq; herbam, ac ſponte natos arborum fructus comediſſe. (*Plinius* N. H. l. 23. *proœm.* de arboribus: *primum homini cibum*

cibum fuisse inde, & sic inductos cœlum spectare, pasciq́; & nunc ex se posse sine frugibus.) Quod tamen alimenta comportare, & in futuros usus recondere nescirent, multos inclementia aeris, & penuria victus per hiemem interiisse. Donec sensim experientia docti hieme in speluncas refugere, & fructus asservationi idoneos recondere cœperunt, magis inde magisq́; vita exculta. Hujus hypothesi circa originem hominum, falsa licet, adsumta, consequitur, homines ab initio victitasse rebus in medio positis. Inde per pacta induxisse proprietatem domiciliorum, & fructuum in futuros usus collectorum; donec paulatim agrorum quoq́; proprietas reciperetur. Allegatur quoq́; heic frequenter *Justinus* l. 43. c. 1. ubi rex Aborigenum Saturnus tantæ fuisse justitiæ memoratur, ut *neq́; servierit sub eo quisquam, neq́; quidquam privatæ rei habuerit; sed omnia communia & indivisa omnibus fuerint, velut unum cunctis patrimonium esset.* Magno quoq́; numero adducuntur dicta poetarum de conditione felici seculi aurei. *Virgil. Georg.* l. 1. *Ante Jovem nulli subigebant arva coloni: Nec signare quidem aut partiri limite campum Fas erat; in medium quærebant; ipsaq́; tellus Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.* quem locum illustrat *Seneca epist.* XC. *Tibullus* l. 1. *eleg.* 3. *Illo non validus subiit juga tempore taurus: Non domito frænos ore momordit equus. Non domus ulla fores habuit, non fixus in agris, Qui regeret certis finibus arva lapis. Seneca Octavia act.* 2. *Cingere assuerant suas Muris nec urbes. pervium cunctis iter. Communis usus omnium rerum fuit. Et ipsa tellus læta fœcundos sinus pandebat ultro. Idem Hippolyto act.* 2. *sc.* 2. *Prima quos mixtos deis Profudit ætas. nullus his auri fuit Cæcus cupido. nullus in campo sacer Divisit agros arbiter populis lapis. Ovid. metamorph.* 1. de ferreo seculo: *Communemq́; prius ceu lumina solis & auras, Cautus humum longo signavit limite mensor. Macrob.* l. 1. *Saturnal.* c. 8. *Ædem Saturni Romani ærarium esse voluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, nullum in ejus regno furtum esset commissum: aut quia sub illo nihil erat cujusquam privatum; Nec signare solum, aut partiri limite campum Fas erat; in medium quærebant. Ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, sub quo fuissent cunctis universa communia.* Isthæc & similia poetarum tradita sic interpretatur *Lactantius* l. 5. *divin. instit.* c. 5. *Ne signare quidem aut partiri limite campum Fas erat: in medium quærebant. quippe cum Deus commu-*

communem omnibus terram dedisset, ut communem degerent vitam; non ut rabida, & furens avaritia sibi omnia vendicaret; nec ulli deesset, quod omnibus nasceretur. Quod poëta dictum sic accipi oportet, non ut existimemus nihil omnino tum fuisse privati; sed more poëtico figuratum; ut intelligamus, tam liberales fuisse homines, ut natas sibi fruges non includerent, nec soli absconditis incubarent; sed pauperes ad communionem proprij laboris admitterent. Enimvero uti nemini cordato poeta persuaserit, à priscis illis *omnia in medium quæsita*, seu communionem aliquam positivam fuisse; ita quam *Lactantius* adfert eorum dictorum rationem, nobis non satisfacit. Uti enim isti fortasse avaritiæ non ita fuerint dediti, ignorantia opum, & quod victum facilem terra præberet gulæ irritamenta nescientibus: ita non adparet, quæ liberalitatis materia fuerit, ubi nulla colligendarum opum occasio. Cæterum ad istius fabulæ de seculo aureo intellectum nonnulli non absurde monent, consideranda esse barbarorum & rusticorum ingenia, oppido quantum otio & ignaviæ amica, à labore aversa. Et quod, quo incultior & simplicior est alicujus populi vita, eo minus laborum habeat; copiosior & splendidior vitæ adparatus magnam industriam, plurimamq; operam requirat. Quod deniq; communi vitio senes sint laudatores temporis acti se pueris, & præsentia fere adspernentur, vetera & obsoleta extollentes. Igitur valde probabile videri, simplices istos homines, cum à legislatoribus ad vitam cultiorem & labores adigerentur, per insolentiam talia ægre tolerasse, ac identidem otia sua & glandes desiderasse. Ex qua seniorum querela posteri deinceps somnia illa de aureo seculo finxerunt. Quo facit, quod *Salustius Catilin.* Aborigenes aurei seculi cives vocat *genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atq; solutum.* Addatur de iisdem *Dionysius Halicarn.* l. 1. Sic & *Ovidius Metam.* 1. aurei seculi felicitatem in hisce constitisse dicit, quod homines sponte sua *sine lege* fidem rectumq; coluerint, à pœna immunes, quod nullæ adhuc essent civitates; *Contentiq; cibis nullo cogente creatis Arbuteos fœtus, montanaq; fraga legebant, Cornaq; & in duris hærentia mora rubetis, Et quæ deciderant patula Jovis arbore glandes.* Quæ autem sequuntur de perpetuo vere, frugibus mitibus sponte natis, & fluminibus nectare ac lacte redundantibus non magis

vera

vera sunt, quam illa *Pherecratis*: ποταμοὶ μὲν ἀθάρης καὶ μέλανος ζωμοῦ πλέοι διὰ τῶν στενωπῶν τονθολυγοῦντες ἔρρεον αὐταῖσι μυστίλαισι, καὶ ναστῶν τρύφη. *Plena & farina & juris atri flumina Fluxere per loca arcta murmurantia Ob perleves panes calentes.* Φῦσκαι δὲ καὶ ζέοντες ἀλλάντων τόμοι παρὰ τοῖς ποταμοῖς σίζοντες ἐκέχυντ' ἀντ' ὀστράκων. *Lucanicæ & tuceta bullientia loco ostrearum sparsa erant per flumina.* ὀπταὶ κίχλαι γὰρ ἀνάβραστ' ἠρτυμέναι περὶ τὸ στόμ' ἐπέτοντ' ἀντιβολοῦσαι καταπιεῖν. *Turdi volabant ora circum, qui bene Conditi erant, coctiq; mire, supplices Edi rogabant.* Est quoq; celebris locus *Ciceronis Offic.* I. *Justitiæ munus est, ut quis communibus utatur pro communibus, privatis ut suis. Sunt autem privata nulla natura, sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello potiti sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte, ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum. Similisq; est privatarum possessionum descriptio. Ex quo quia suum cujusq; fit eorum, quæ natura fuerant communia, quod cuiq; obtigit, id quisq; teneat. Eo si quis sibi plus adpetet, violabit jus humanæ societatis.* Adducunt aliqui etiam illud *Horatii* II. *sat.* 2. *Nam propriæ telluris herum natura neq; illum, Nec me, nec quenquam statuit. nos expulit ille: Illum aut nequities, aut vafri inscitia juris, Postremum expellet certe vivacior heres. Nunc ager Umbreni sub nomine, nuper Ofelli Dictus, erit nulli propius, sed cedet in usum Nunc mihi, nunc alii.* Verum isthæc magis ad instabilitatem fortunarum, & possessionum humanarum, quam ad originem dominiorum pertinent. Sicut etiam eam ob rationem *Cicero pro Balbo, prædiorum nullam esse gentem dicit.*

§. 9. Expendamus jam sententiam *Grotii* l. 2. c. 2. §. 2. in qua tamen illa sequestrabimus, quæ is contra recepta nostrarum Ecclesiarum decreta admiscet, ab aliis jam satis castigata. Ait iste; *Deum humano generi generaliter contulisse jus in res hujus inferioris naturæ statim à mundo condito, atq; iterum mundo post diluvium reparato.* Id in hunc sensum admittimus, Deum indulsisse hominum generi uti rebus hisce terrenis *generaliter*, i. e. ut non determinaret simul, divisim an indivisim omnes res, aut quasdã earum possidere deberent, sed in arbitrio hominum relinqueret, ut ipsi super eo disponerent, prout paci videretur expedire. Nequaquam autem credi debet, quasi ab initio à Deo fuerit instituta quædam communio positiva, ab qua postea

homines suo arbitrio discesserint: sed potius quantum ad Deum, res istæ in medio usibus hominum fuerunt expositæ. Inter quos quamdiu ipsa rerum corpora nondum fuerunt certis assignata, isthæc tacita fuit conventio, ut quisq; hominum ad suos usus, ex fructibus potissimum rerum, arripere posset, quod vellet, & quæ consumi poterant consumeret. Ac talis usus rerum universalis utcunq; supplebat vicem proprietatis; & quod quis sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Eam ad rem illustrandam uti facit simile à theatro ductum: (vid. *Arrianus Epicteto* l. 2. c. 4. *circa finem.*) ita non congruit exemplum Aborigenum, prout *Justinus* eos describit. Nam verba istius autoris repræsentant communionem aliquam positivam, qualis primæva illa non fuit; velut regio illa universa fuerit populi, sed nondum in privatos fundos descripta; ideo quod homines isti contenti essent frugibus sponte enatis, quas infrequenti populo ubertim sylvarum & terræ amplitudo præbebat. Eas tamen fruges in commune collectas vero simile non videtur. Id autem recte *Grotius*; siquidem communio illa negativa debeat persistere, citra perturbationem pacis communis, in magna simplicitate hominibus vivendum, contentis vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum, ferarumq; pellibus tecto. Ubi exquisitius vitæ genus placet, cujus commoda per industriam sunt procuranda, utiq; proprietate rerum opus esse. Verum dum addit; communionem durare potuisse, *si homines inter se vixissent mutua quadam eximia caritate*; communionem negativam cum positiva confundit. Qualis fuit inter Essenos quondam, (de quibus inter alios vid. *Philo Judæus* libro, *quod omnis probus sit liber.*) & primitivos Christianos Hierosolymis habitantes, & qui vitam colunt asceticam. Isthæc quippe constitui & servari nequit, nisi inter paucos, & eximia animi modestia præditos. Ubi in distantia loca discessum fuit, stulto labore fructus in unum conferuntur, & inde de communi massa distribuuntur. Et in magna hominum multitudine complures inveniri necesse est, qui ob justitiæ defectum, ac πλεονεξίαν nec in labore, nec in consumtione fructuum debitam velint æqualitatem servare. Atq; hoc ipsum insinuat *Plato de* LL. l. V. dum diis, deorumq; filiis civitatem ejusmodi

modi assignat, in qua illa omnimoda communio sit. Talem autem communionem, postquam in plures familias homines discesserunt, aut instituisse unquam, aut voluisse instituere, stulte creditur. Add. *Joh. Strauch. dissert. de imperio maris* c. I. §. 8. Illud deniq; recte *Grotius; res initio in proprietatem ivisse non solo animi actu*, seu cogitatione. Nam neq; scire alii poterant, quid quis suum esse vellet, ut eo abstinerent; & idem velle plures poterant. Igitur actu externo, seu adprehensione opus fuit; quæ ut produceret effectum moralem, i.e. obligationem apud alios abs re per alterum adprehensa abstinendi, pactum antecedere debebat; & expressum quidem, quando plures simul res in medio positas inter se diviserunt: tacitum autem pactum suffecit, quando occupata fuerunt, quæ à primis rerum divisoribus vacua sunt relicta. Inter hos enim ita conventum intelligitur, ut quæ res in prima rerum divisione certo alicui non forent assignatæ, illi cederent, qui eas primus occupasset.

§. 10. Ex recentioribus plurimi circa originem dominij in alia omnia discedunt. Quorum argumentis quid nervorum insit videamus. Illi igitur agnoscunt, communionem duplici sensu dici, vel quod proprium pluribus pro indiviso, usum singulis communem præbet; vel quod proprietatis omnino nescium omnium promiscuo usui prostat. Non solum autem priorem communionem, quod & nos facimus, rebus ab initio detrahunt, sed & posteriorem; adeoq; negant initio res omnes exclusa penitus proprietate promiscuo usui patuisse; & quod inde consequitur, dominia ex divisione & occupatione originarie esse orta. Ratio hæc ponitur: *quale, quantumq; juris primus mortalium in res creatas habuit, à Creatore eum omne ita accepisse. Jam si nudam facultatem utendi sine proprietate accepisset, non potuisse à posteritate ejus proprietatem usurpari citra πλεονεξίαν & arrogationem ejus, cujus usu Creator mortales interdixerat.* Ad quod ex superioribus facile potest responderi. Sane accepit homo jus in res ex concessione Numinis, sed indefinitum, generale, indifferens, neq; restrictum ad proprietatem aut communionem, & quod homines, prout ratio & necessitas suaderet, in peculiarem quasi formam redigere possent. Unde & communio primæva non notat nudum aliquem usumfructum,

exclusa proprietate; sed ex ea per conventionem hominum tam ad proprietatem, quam communionem positivam discedi potest. Neq; sequitur; primus homo non accepit aut usurpavit jus in res sub formali ratione proprietatis; ergo posteri ipsius sub ea formalitate id non potuerunt exercere. Neq; concessio illa divina, sacris literis expressa, definitum aliquem modum dominij designat, sed indefinitum jus res adhibendi ad usus rationi & necessitati congruentes; quod jus æque in communione negativa, quam in proprietate exerceri potest. Male autem infertur; mortales acceperunt jus in res ex concessione divina; ergo proprietas non fuit nata ab occupatione & divisione. Nam concessio divina securum tantum reddebat hominem, volente Numine fieri, ut is rebus ab ipso creatis ad suas necessitates abuteretur. Dominium autem proprie dictum debebat effectum producere in ordine ad alios homines, ut ne quis invaderet, quæ uni jam forent assignata. Ubi sane facto humano opus fuit, ut aliis constaret, quid alterius foret, quo abstinere eodem possent. Est à civitate theatrum in medio expositum usibus civium. Ut tamen hic vel ille tempore spectaculi certum obtineat locum, quo ab altero non debeat depelli, actu corporali, i.e. occupatione opus est. Imo & in perpetuum cives singuli suum sibi locum possunt consensu civitatis adquirere. Sic & quælibet res, antequam existat factum humanum, dominio introducendo aptum, in medio intelligitur exposita, omnibus negative communis, i.e. non magis ad hunc quam illum pertinens. Ast ubi pacto expresso divisio instituta, aut tacito occupatio concessa, ex communione negativa in proprietatem res transit. Quod si autem aliqui eo demum velint devolvi, *per dominium, quod ipse Deus citra antegressum factum humanum in homines contulerit, intelligi tantum dominium potentiale, seu potestatem occupandi & possidendi, adeoq; dominium in actu primo, per quod in possessionem, & à possessione in dominium, quod est actu secundo, venitur*; illi à nostra sententia vocabulis duntaxat, non reipsa dissident. Etsi hoc parum accurate, quod potestatem occupandi res vocent dominium in actu primo; id autem quod possessio est antegressa, dominium in actu secundo. Nam diversa sunt, potestas aliquod jus sibi adquirendi, & ipsum jus habitualiter jam inhærens,

citra

citra tamen operationem aut exercitium. Sicut diversa sunt, esse Musicum in potentia, & habitu musices instructum non canere. Neq; ad potentiale illud dominium declarandum satis accurate quadrat exemplum de hæreditate; *cujus dominium in hæredem recta, & immediate transit sine adprehensione, statim à morte testatoris, de habitu sive potentia.* Nam præterquam quod de habitu, & de potentia diversa sint, etiam fictio aliqua juris civilis heic intervenit. Naturale est, ut in translatione dominij ab uno in alterum non solum in isto requiratur oblatio, sed & in hoc acceptatio. Quia autem legibus placet, ut voluntas testatoris ad ultimum usq; halitum possit esse ambulatoria, simulq; post mortem usq; occulta haberi: ideo lex defuncti voluntatem circa transferenda bona in hæredem eousq; velut sustentat, quoad hæres acceptationem significaverit; aut, si quis ita malit, acceptationem hæredis retro trahit ad extremum usq; spiritum testatoris, quo voluntas ipsius figitur, sic ut de manu in manum immediate bona in hæredem intelligantur translata. Isthæc fictio in hærede producit effectus dominij hactenus, ut rem hæreditariam, etiam antequam actu eandem possederit, vindicare possit. Absq; hac fictione si foret, non magis dominium hæredi ante actualem aditionem competeret, quam in donatione ante acceptationem. Inde etiam in jure naturali versantibus, abs quo fictiones juris civilis fere exulant, hautquidquam admittetur possessio aliqua potestativa, actuali contradistincta; neq; possessio vocabitur nudum jus & potentia possessionem sibi adquirendi. Conf. *Jo. Strauchius* d. l. c. I.

§. II. Multis placet heic ad historiæ sacræ autoritatem provocare, ex qua constet, nunquam ejusmodi communionem extitisse. *Adamo quippe per donationem divinam statim totam rerum universitatem cessisse, ita ut ipse eandem haberet in solidum propriam. Cujus proprietatis hæc fuerit vis, ut non solum ab universitate rerum abs se possessa excluderet alios, sed & nemo alius, si quis fuisset, jus occupandi quascunq; res haberet. In tantum, ut etiam liberi Adami plane fuerint exclusi à dominio rerum, quamdiu familia paterna continebantur, nisi si quid à parente ipsis ad instar peculij foret assignatum. Dominium eosdem nactos post emancipationem, in quantum parens rerum ipsis concesserat, & post mortem parentis, divisis*

inter se ipsius bonis. Conf. *Zieglerus ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 2. Scilicet *divinæ traditionis formulam jus dedisse non nisi uni hominum pari, liberis Adami nondum existentibus. Igitur aut proprietatem rerum soli Adæ ac Evæ datam, à quibus titulum possidendi acciperent eorum liberi; aut in persona Adami universitatem rerum toti humano generi fuisse datam. Cui posteriori repugnat inter alia jus occupationis, quæ non nisi in re vacua locum habet. Si enim rerum universitas toti humano generi data fuit, non adparet, quomodo singuli aliquid ex rerum universitate occupando propium possint facere privative ad totum genus humanum, seu ut universitas hominum nihil juris in eam rem possit amplius prætendere. Ea quippe est natura rerum communium, quæ partes habeant non pro diviso, sed pro indiviso, ita ut nec atomus sit, in qua non sit communio pro indiviso; quæ si ab aliquo singulorum sibi soli adplicaretur, per injuriam communitati eripietur. Jam vero illi, qui communionem primævam defendunt, fatentur, singulos occupando tale jus in res occupatas quæsivisse, ut cæterorum omnium jus ad eandem rem excluderetur.* Enimvero ad ista quæ reponi possint, ex superioribus patet. Scilicet concessio divina homini contulit duntaxat jus creaturas ad usus suos adplicandi; quod jus ad communionem positivam & proprietatem, quæ sunt jura adversus alios homines effectum obtinentia, indifferenter se habet. Unde, quod alii addunt, *dominium commune humani generis in res à Deo ipsi collatum esse sub lege privati dominij constituendi, partiendiq́; adeoq́; idem non posse nec debere concipi sine ordine ad privatum dominium ita constituendum, sicut naturæ rationali ac sociali consentaneum erat*; id non incommode pro nostra sententia possumus interpretari. Nimirum constituit Dei concessio res ab initio in communione negativa. Sed isthæc cum ad conservandam pacificam societatem inepta foret, genere humano multiplicato, & vita per industriam excoli cœpta, facile intellexere homines, placere Numini, distincta dominia rerum introduci. Quæ ut actu constituerentur, utiq; factum humanum & conventio antecedere debebat. Non enim hæc duo opponenda invicem sunt; aliquid voluntate divina constitutum, & ut actu idem foret introductum conventionem hominum antegressam. Sicut hæc non repugnant; Deus genus humanum non per vagos concubitus, sed per matrimonia vult propagari;

& pa-

& pactum antecedens requiritur, ut inter certos homines matrimonia actu existant. Deinde cum communitas positiva & proprietas relationem involvant ad alios homines, hautquidquam accurate dicitur, omnes res creatas Adami fuisse proprias; sed hoc duntaxat, ipsumfuisse dominum omnium rerum non formaliter, sed concessive, seu quatenus nullius jus extabat, quod eum impediret, quo minus omnes res in usus suos posset convertere, si opus foret. Adjuncta ipsi à Deo compare carissima, indefinito illo jure in res pro indiviso uti instituerunt, utpote sociati arctissima conjunctione, propter quam etiam hodie multas apud gentes inter conjuges recepta est bonorum confusio. Nec distinctis dominiis opus erat, quamdiu soboles Adami intra teneram ætatem constituta à parente alenda erat, aut intra ejusdem familiam adhuc hærebat. Nam quod tunc temporis soboles in usu rerum ad arbitrium patris sese componere necessum haberet, id non ex vi dominii, sed imperii paterni erat. Igitur tunc demum distincta dominia cœperunt, quando consensu patris liberi separatas sibi familias constitutum iverunt; cui rei sine dubio caussam dedit antiqua fratrum æmulatio, & ut sua cuiq; industria fructui, sua desidia oneri foret. Neq; tamen credendum est, inter paucissimos illos mortalium totum terrarum orbem statim divisum, aut res omnes simul & semel proprietatem subiisse. Sed ab initio illa sufficiebat propria fieri, quæ vel immediate sui usum præbent inter plures indivisibilem, uti sunt vestimenta, casæ, & fructus in alimenta collecti; aut quæ industria aliqua cultuq; opus habent, uti sunt instrumenta, seu supellex, pecora, arva. Paulatim reliqua proprietatem subierunt, prout cupido hominum aut multitudo suasit. Sic diu pascua manserunt intra primævam communionem, donec multiplicato pecore subortis rixis isthæc quoq; dividi pacis interesset. Cæterum quod adferebatur, *occupationi locum non esse, ubi universitas aliqua rerum ad integrum cœtum pertinet*; id argumentum contra eos valet, qui pro primævo rerum statu communionem aliquam positivam venditant, in qua sane non potest à singulis aliquid occupari cum exclusione totius cœtus. Noster autem status rerum primævus æque à communione positiva, quam proprietate stricte dicta est diversus;

ſus; & ut occupatio dominium pariat, antegreſſo pacto ſaltem tacito opus eſſe aſſerimus.

§. 12. Alij de origine dominii ex ſacris literis ita tradunt; *fuiſſe quidem à Deo datum protoplaſtis dominium commune, hominum quaſi pro indiviſo poſſidentium, quatenus protoplaſti humani generis perſonam ſuſtinebant. Quo ſenſu adhuc recte dici, ad genus humanum ſpectare dominium orbis terrarum, aut rerum ejus orbis, in quantum apta ſunt in proprietatem ire. Verum per iſtud dominium commune dominium privatum non excludi; quippe cum iſtud non poſſit nec debeat concipi ſine ordine ad privatum dominium ita conſtituendum, ſicut naturæ rationali ac ſociali conſentaneum erat. Concurriſſe autem in Adamo cum dominio communi etiam dominium privatum, quod liberos ipſius ſine aliqua ceſſione prævia excluſerit.* vid. *Bacler. ad Grotij l. d.* Ubi ſuper vocabulis quidem nemini litem movebimus, ut dominium ſcilicet commune vocetur, quod nobis eſt jus utendi creaturis, ex conceſſione divina hominibus competens; modo illud dominium commune in ſe ſpectatum nullum effectum in ordine ad homines invicem obtinere intelligatur. De quo jam ſupra dictum, potuiſſe homines jure illo utendi rebus in medio poſitis contentos eſſe, neq; ſtatim diviſa dominia introduci neceſſum fuiſſe, quamdiu inter paucos aliquos genus humanum ſubſtitit, ac ſimplicem incultamq; vitam toleravit. Eo multiplicato, vitæq; commoditatibus per induſtriam promotis, neceſſitas conſervandæ ſocialitatis dominia introduci ſuaſit; ita tamen ut non omnes res ſimul, ſed ſucceſſive in proprietatem iverint, prout ratio concordiæ id videretur requirere. Adamo autem dominium privatum in omnes res competiſſe, antequam filij ejus diverſas familias irent conſtitutum, ἀκύρως valde dicitur. Nam primo privatum dominium ab actu aliquo humano incipit. Igitur non poterat Adamus habere dominium earum rerum, quas nunquam adprehenderat, imo ne notitia quidem ſua complexus fuerat. Incongrue huc adplicatur l. 3. §. 1. D. *de adquir. poſſeſſ.* quaſi Adamus dum in una parte terræ pedem poſuit, univerſum terrarum orbem occupaſſe intelligatur. Quod ſi quis jus illud utendi rebus à Creatore hominibus conceſſum velit nomine proprietatis inſignire, admitti quidem poſſet,

posset, *proprietatem esse causam divisionis & occupationis*; i.e. ideo hominibus fas fuisse res occupando & dividendo sibi vindicare, quia in genere Deus iis indulserat, res in usum suum adplicare. Verum si proprietatem velimus proprie accipere, prout notat exclusionem cæterorum à certa re uni attributa, verum omnino est, divisionem & occupationem esse causas proprietatis. Deinde liberi Adami in familia paterna adhuc constituti circa usum rerum utiq; ad patris se arbitrium gerere debebant; verum non ex vi dominij privati Adamo competentis, sed ex vi potestatis patriæ. Teneros enim ipse tenebatur alere. Ubi jam ipsorum quoq; opera utilis esse posset, patria potestas ferebat, ut & in usu rerum in medio positarum ad patris arbitrium sese componerent liberi, ne ex intemperantia malum aliquod paterentur; & ut quæ ipsi ex rebus sponte enatis collegissent, aut per industriam produxissent, in patris manus traderent huius arbitrio dispensanda. Qui utiq;, quamdiu isto jure utebatur, filiis etiam adultis pro temporum conditione de necessariis prospicere tenebatur. Unde si v. g. filius aliquis Adami contra interdictum patris certo genere fructus clam sese justo avidius ingurgitasset, nequaquam furto se obstrinxerat, sed imperij paterni violati reus erat. Aut si Adamus jussisset majorem fratrem prodire, ut fratri parvulo fructus quosdam colligeret, & vero hic eosdem vel proprio ventri immersisset, vel clam in futuros usus recondidisset, castigationem merebatur non ob furtum, sed propter obsequium patri non præstitum. Adeoq; eo tempore neq; Adamus dominium privatum habebat, neq; ipsius liberi; sed illi quidem jus communionis primævæ sufficiebat, hi vero circa exercitium ejusdem juris à directione paterna dependebant. Igitur dominium privatum Adami tunc incepit, quando filios suos velut emancipavit, & ut suam sibi familiam seorsim constituerent, permisit.

§. 13. Expendamus quoq; argumenta eorum, qui primævam illam communionem impossibilem fuisse pugnant, vid. *Bœcler. dicto loco.* Ajunt, *in statu innocentiæ non debuisse, nec potuisse, talem esse communionem; quia ut omnis ordo rectæ rationi consentaneus, ita pulcerrimus ordo possidendi res, quarum dominium humano generi traditum erat*

à Deo, illi statui vel maxime conveniebat; in quo abstinentia alieni illustre nomen sortiri debebat. Inde in decalogo uti abstinentiam, ita certam cuiq; & discretam rerum suarum possessionem sancitam. Illam autem legem etiam ante lapsum mentibus hominum insculptam. Heic respondetur, primò non ita liquido constare, qualem vitam, quantum ad ista exteriora, homines fuerint acturi, si in statu primævo à peccatis immuni perstitissent; adeoq; utrum ad eam magis communio rerum, quam proprietas congruisset. Deinde & hoc in dubium vocari potest, an non major in hoc sit virtutis perfectio, placide cum aliis in medio positis rebus frui, neq; præ reliquis peculiare sibi quid adpetere, quam in abstinentia alieni. Deniq; quicquid sit de æternitate legis naturalis, id patet, non necessarium esse, omnia ejus legis objecta semper extitisse; quorum multa ex conventionibus & institutis humanis demum proveniunt. Sic lex de homicidio objectum non inveniebat, Adamo solo existente; neq; lex de adulterio, nullo existente præter ipsum adulto mare; neq; lex de furto ante divisionem rerum; neq; lex de falso testimonio ante judicia instituta; neq; lex de non concupiscendo domo, cum adhuc domus antra essent, aut servo & ancilla ante institutam servitutem; neq; lex de honorandis parentibus, antequam Eva peperisset. Vid. *supra* l. 2. c. 4. §. 22. Pergunt, *in statu post lapsum itidem possibilem non fuisse eam communionem; Primò quia ne animo quidem concipi possit. Nam ita à Grotio describi istius communionis leges, ut statim quisq; hominum ad suos usus arripere posset, quæ vellet, & quæ consumi poterant consumere. Ac talem usum universalis juris tunc fuisse loco proprietatis: quod enim quisq; sic arripuisset, id ei eripere alterum nisi per injuriam non potuisse. Hoc modo autem proprietatem in communione statui;* adeoq; contradictionem involvi; cum hic solius proprietatis sit effectus, ne cui ab altero res possit eripi. Enimvero frustra fingitur difficultas, ubi nulla est. Aliter quippe sese habet communio primæva ante omne factum hominis, usumq; ullius rei; ubi simpliciter quælibet res non magis ad hunc quam ad alterum, & sic æque ad neutrum spectant. Aliter autem illa sese habet, quando rebus in medio expositis uti homines incipiunt. Ibi enim ex pacto prævio illa cujusq; propria fiunt, quæ in usus suos arripuit. Citra hoc enim hominibus

usu

usu omnium rerum foret abstinendum. Unde in hacce communione veluti temperata ipsa rerum corpora ad nullum pertinent, fructus autem post collectionem proprij fiunt. Quale communionis primævæ cum proprietate temperamentum puto etiam à mediocriter subtilibus posse animo concipi. Quercus erat nullius; quæ deciderant glandes ejus fiebant, qui legisset. Quo posito facilis est quoq; responsio ad id, quod subjungunt. Negant enim, *talem communionem potuisse vel minimum temporis durare, & fuisse naturæ humanæ seu rationali contrariam, ferinam, insociabilem. Adeoq; eandem nullum alium sui usum præbere, quam ut ex illa, tanquam hypothesi ficta ostendatur necessitas dominij distincti in civitate.* Sed communio illa velut in actu signato considerata durare non potuit, ni homines perpetuo vellent esurire, & nudi ambulare. Quo minus autem cum temperamento aliquo proprietatis subsisteret, nihil prohibebat, quamdiu neq; maximus hominum numerus existeret, & iidem vitam simplicem agerent. Id tamen certum est, quo magis auctus fuit hominum numerus, vitaq; excoli cœpta, eo majorem fuisse necessitatem plures res proprietati subjiciendi. Inde barbari satis ac simplices sunt populi, qui propius adhuc à communione primæva absunt; puta, qui herbis, radicibus, fructibus sponte natis, venatu, piscatione vitam tolerant, nullo alio censu, nisi casa, & vili supellectile. Porro quando asserimus, natura omnes res negative fuisse communes, non hoc dicimus, quasi jus naturæ præcipiat istum statum rerum perpetuo conservare; sed quod res consideratæ citra ullum antegressum factum humanum tales fuerint, ut non magis ad hunc quam ad illum pertinuerint. Contra quando tradimus, suadente ratione ab ista communione discessum, non id pertendimus, necessarium fuisse, ut uno momento omnes res sub proprietatem irent; sed prout indoles hominum, rerum, lociq; requireret, & prout commodissime litium materia videretur intercipienda. Adeoq; neq; nos in legem naturæ peccavimus, exterminata penitus communione primæva; neq; barbari, multis ejusdem vestigiis adhuc retentis. Sic quod additur parum habet difficultatis. Dicunt, *post lapsum homines nunquam potuisse sine lege vivere, ut esset vita socialis: ergo nec sine destinctione dominiorum; quippe*

cum communio rerum pugnet cum lege, quæ aſsignare & diſtribuere res poſsidendas ſolet. Atqui cum non omnes leges dominia rerum præſupponant, quare iſtæ non potuerint obſervari, ut in ea communione temperata vita ſocialis ageretur? Quanquam certum eſt, ante diviſionem dominiorum ſimplici admodum jure, & quod pauciſſimis capitibus abſolveretur, potuiſſe regi homines. Unde limitandum illud *Servij ad Æneid.* 4. v. 58. ubi docet, ideo ab antiquis Cererem dictam legiferam, & ſacra ejuſdem Theſmophoria, quia ipſa dicatur leges inveniſſe; quippe cum ante inventum frumentum paſſim homines ſine lege ſint vagati; quæ feritas interrupta ſit invento uſu frumentorum; poſtquam ex agrorum diſcretione nata ſunt jura. Scilicet operoſiore legum adparatu opus erat poſt diviſa dominia rerum introducta, cum ante paucis legibus genus humanum regeretur. Ipſa autem communio ſimplicem duntaxat, & incultam, ac parum velut digeſtam vitam, non tamen plane exlegem & inſocialem efficit. Communio Platonica huc non pertinet, utpote quæ poſitiva eſt, & non in res ſolum, ſed & uxores, liberosq; extenditur.

§. 14. Ex hiſce adparet, in quem ſenſum ſit accipiendum, quod nonnulli aſſerunt: *proprietatem & dominium eſſe juris naturalis proprie dicti, quodq; mentibus hominum eſt inſcriptum.* Ubi obſervandum, locutionem iſtanc, *hoc vel illud eſt juris naturalis,* diverſum habere ſenſum, prout profertur vel de præcepto aliquo proprie dicto, vel de inſtituto aliquo in vitam humanam introducto. Priori modo notat; jus naturæ præcipere, ut hoc fiat vel non fiat: poſteriori autem; ſanam rationem ſuadere id inter homines conſtitui & recipi, ex conſiderata in univerſum vitæ ſocialis conditione. Nam quæ ob peculiarem utilitatem hujus vel illius civitatis introducta ſunt, juris civilis ſeu poſitivi dicuntur. Inde qvando quæritur, dominium an ad jus naturale ſuam referat originem; non prior, ſed poſterior ſenſus attenditur. Scilicet cum fundamentum juris naturalis ſit vita ſocialis, & vero humani indoles ingenij ſatis oſtendat, in magna hominum multitudine, vitam variis artibus excolere aggredientium, quietam decoramq; ſocietatem ſubſiſtere non poſſe citra diſtincta rerum dominia; ideo rebus humanis ita requirentibus recte, & ex ſcopo legis naturalis eadem ſunt introducta.

Quo

Quo facto eadem lex observare jubet, quæ ad finem dominij instituti faciunt. Nequaquam autem omnes res statim ab initio humani generis, aut ubiq; locorum ex definito aliquo præcepto juris naturalis debuerunt proprietatẽ subire; sed hæc est introducta, prout pax mortalium id requirere visa fuit. Præceptum autem juris naturalis de abstinentia à rebus alienis tunc demum vim suam exseruit, ubi ex conventione hominum fuit definitum, quidnam cuiq; alienum, quid proprium esset. Ante id tempus virtualiter quasi delituit in generali illo præcepto de servandis pactis, & de non lædendo alterius jure. Neq; absurdum est dicere, obligationem ad servandam legem de abstinentia alieni esse generi humano coævam; constitutionem proprij & alieni deinceps introductam. Sic sæpe obligamur ad obsequium, priusquam sciamus, quid nobis sit injungendum; quando nempe in genere sumus obligati ad parendum illis, quæ à certo quopiam nobis deinceps erunt imperanda, aut quando sub generali aliquo præcepto plura specialia possunt subsumi.

§. 15. Addendum quoq; heic est de dominij subjecto; circa quod illud potissimum quæritur: an capaces sint dominij, quibus deest usus rationis, puta infantes & furiosi? Ubi illud certum est, infantem & furiosum non posse originaliter dominium alicujus rei adquirere, seu per immediatam occupationem aliquid suum facere. Causa est, quia ad dominium hoc modo adquirendum necessaria est intentio adquirentis, quod velit hanc rem in posterum habere pro sua; & simul ut intelligat, istum actum esse aptum, ut ipsi inde jus nascatur. Id quod in tales non cadit. Ast circa adquirendum dominium rerum, quæ ab aliis hominibus in hos derivantur, aliter se res habet. Etsi enim ad hoc quoq;, ut res ab altero in me transeat, in me regulariter requiratur animus intelligens quid agatur, & valens signis ex intentione procedentibus indicare, quod istam rem mihi habere, atq; acceptare velim; receptum tamen est apud omnes cultiores gentes, ut in infantes quoq;, & qui adhuc in utero sunt (vid. l. 7. l. 26. D. *de statu hominum*. l. 3. D. *si pars hered. petatur*.) dominia rerum transferri, & ab iisdem retineri possent. Idq; ratio naturalis & æquitas introduci suadebat, quod res, quæ dominio subsunt, ad usus vitæ spectent, &

non infantibus minus quam adultis sint necessariæ; imo illis paulo magis, quod ob impotentiam virium, & judicij sibi non æque, ut adulti, possint prospicere. Igitur in infantibus circa acceptationem sufficere judicatur consensus ipsorum præsumtus, quatenus nemo respuere censetur aliquid, quod sibi expedit. Ob defectum tamen judicij, ex ætate resultantem, dominium tantum quoad κτῆσιν in infantes conferri potuit, non tamen ut ipsi per se id exercerent. Nam mos gentium infantibus favens id quidem efficere potuit, ut illi quid habere, non etiam ut eo recte uti per se possint. vid. *Galat.* IV. 1. Ne autem jus illud infantium in nihilum recideret, id præterea humanitas requirebat, ut cæteri adulti istorum personam tantisper circa administrationem bonorum sustinerent, quousq; ipsi suis rebus superesse possent. Quæ administratio vel committitur certo homini ab eo, qui bona sua in tales transfert, vel in civitatibus super ea re per leges, aut magistratuum provisu cavetur; aut ubi utrumq; deest, cognatio, vicinia, vel sola deniq; humanitas eam idoneis commendat. Quo loco obiter referenda est lex Charondæ; qui *orphanorum bona agnatorum administrationi, pupillorum vero educationem cognatorum fidei & curæ subjecit.* Hos enim, utpote ad quorum successionem hæreditas pupillorum non pertinet, hisce nullas insidias moliri. Agnatos insidiarum occasionem non habere; cum tamen fato casuvé extinctorum bona ad ipsos devolvantur, attentam hæreditatis curam eosdē gesturos probabile esse. *Diodorus Siculus.* l. XII. c. 15. *Publius Syrus: Male secum agit æger, medicum qui hæredem facit.* Non multum abit lex Solonis; *ut curator cum pupillorum matre non cohabitet; & ne is curator fieret, ad quem post pupillorum obitum substantia spectaret. Diogenes Laërtius in Solone* Quocunq; autem modo alicui ejusmodi administratio sit commissa, ob favorem teneræ, sibiq; non sufficientis ætatis summa fide ea erit tractanda. Inde *Hesiodus l. 1. op. & dierum*, in pari gradu delicti locat, qui supplici, hospitiq; nocuerit, qui fratris cubile pollueerit, qui senē parentem aspere tractaverit; ὅς τέ τευ ἀφραδίῃς ἀλιτραίνεται ὀρφανὰ τέκνα, *& qui mala cujuspiam fraude deceperit orphanos liberos.* Etsi ut gratis, aut cum dispendio sustineatur, non semper æquitas & humanitas requirit. Add. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 6. & ibi *Bœclerus*, *Zieglerus*, & *Felden*. Ubi ostendunt,

domi-

dominium etiam quoad actum ſecundum penes infantes eſſe. Nam penes tutores eſt nuda duntaxat adminiſtratio juris, & rei alienæ.

CAPUT V.

DE OBJECTO DOMINII.

1. *Quid requiratur, ut res propria fieri queat.*
2. *Res uſu inexhauſti fruſtra fiunt propria.*
3. *Res propria aliquo modo cuſtodiæ debet eſſe obnoxia.*
4. *Quarundam rerum propriarum uſus omnibus patet.*
5. *Divina conceſſio dominio maris non repugnat.*
6. *Rationes contra proprietatem maris.*
7. *Uſus maris quinam.*
8. *Quænam maris partes occupatæ ſint.*
9. *Oceanus vaſtus dominij expers.*
10. *Oceani navigatio & commercia quatenus libera.*

Videndum jam eſt de objecto dominij, ſeu quænam res idoneæ ſint, ut ſub proprietatem eant. Ad hoc igitur duo requiri videntur, tum, ut res uſum aliquem hominibus mediate aut immediate poſſit præbere, per ſe, aut per cohærentiam cum alia re; tum ut hominum adprehenſioni & cuſtodiæ aliquo modo ſit obnoxia. Nam plane inutilia ſibi vindicare velle ſupervacuum, & ineptum eſt. Et cum proprietas includat jus alios abs ea re arcendi, quod inutile eſt, ni adverſus alios in actum poſſit deduci; fruſtra proprium tibi aſſeres illud, ubi nulla ratione prohibere poſſis, quo minus cæteri te invito de iſta participent.

§. 2. Sed & quædam, utilia licet hominibus, propter amplitudinem ſuam inexhauſta ſunt, ut omnium uſibus poſſint patere, nec tamen ſingulis iſte uſus reddatur malignior. Tales res proprietati ſubjicere, malignum foret atq; inhumanum. Eam ob rationem vulgo à proprietate eximunt lumen caloremq; ſolis, aerem, aquam profluentem & ſimilia. *Petronius. Quid non commune eſt, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna innumerabilibus comitata ſideribus etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formoſius poteſt? In publico tamen manant.* Apud *Ovidium metam.* VI. ita Latona: *Uſus communis aquarum eſt. Nec ſolem proprium natura, nec aëra fecit, Nec tenues undas: ad publica munera veni.* Quanquam cum terrigenis ad uſum luminis

luminis & aeris, terræ usus sit necessarius, quippe quibus volare à natura sit negatum; inde fit, ut ejus liber & omnimodus usus aliis possit intercipi; puta, si quis in obscurum & tetrum carcerem conjiciatur. Et cum aer alicubi liquidius sese & purius diffundat, isthoc quoq; respectu alicui loco pretium accedere potest. Quemadmodum in ædificiis cumprimis & fundis prospectum maximi fieri ab hominibus amœnitatem sectantibus videmus. Qua de causa introductæ sunt servitutes altius non tollendi, luminum, & ne luminibus officiatur, prospectus, & ne prospectui officiatur. Sic quanquam alias nemo ventum sibi asseruerit proprium; potest tamen constitui servitus venti non intercipiendi, ne molæ nostræ alatæ reddantur inutiles.

§. 3. Est & hoc observandum, quemadmodum diversam habent materiam substantiæ rerum, in quas homini dominium competit; ita quamlibet earum occupari & possideri eo modo, quem naturæ ipsius conditio admittit. Quo arctius enim aliqua res velut claudi & circumscribi potest, eo facilius effectus proprietatis adversus alios obtinentur. Adeoq; quo aptior est aliqua res, ut injustæ aliorum manus ab illa excludantur, eo securiorem nobis ejusdem proprietatem spondemus. Uti tamen non statim aliqua res est à proprietate exemta, abs qua non ita commode aliorum manus possunt arceri; ita si quid ita sit diffusum, ut vel impossibile moraliter sit custodia qualicunq; eam amplecti, aut ipsa custodia longe plurium sit impensarum, quam quanti sunt fructus inde redituri; non est præsumendum, quempiam rem tam onerosæ tutelæ sibi voluisse propriam reddere. Quanquam ad hoc, ut res aliqua fieri possit propria, non requiratur, ut illa includatur aut includi possit terminis artificialibus, aut heterogeneis; sed sufficit, si ejus magnitudo quacunq; ratione possit designari. Inde supervacua est solicitudo *Grotij* l. 2. c. 3. §. 7. quando flumina proprietatis capacia vult ostendere; quod etiamsi flumina nec supra nec infra claudantur territorio, sed cum aqua superiori & inferiori, aut cum mari cohæreant: sufficiat tamen, quod major pars, i. e. latera sint clausa ripis.

§. 4. Deniq; & hoc deprehendimus, quod quarundam rerum usus arctis velut finibus sit circumscriptus, nec cum pluribus communi-

municari aptus: quales in proprietatem ire pacis quam maxime intererat. Quædam autem res, cum diversos sui usus præbeant, secundum quosdam usus exhauriri possunt, secundum quosdam omnibus abunde sufficiunt. Tales res uti nihil impedit, quo minus propriæ possint fieri: ita & illud lex humanitatis jubet, ut usus earundem inexhaustus nemini paçato denegetur. Quod si autem aliqua res sit, quæ secundum omnes usus inexhausta foret, eam in primæva communione, & in medio non relinqui absurdum fuerit. Equidem in communione positiva si communis res divisa singulis sufficit, nihil impedit divisionem fieri; sin minus, præstat rem indivisim possideri. Verum ut res aliqua in medio totius humani generis exposita, omniumq; promiscuis usibus sufficiens per partes dividatur, id sane à ratione abhorret. Equidem terræ tanta est magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, non tamen si indivisim à tanta multitudine hominum, qualis nunc est, possideretur. Quam illa citra culturam hautquidquam aluerit. Ergo alia ratio est, quare magnitudo non obstiterit, quo minus terra divideretur; quæ ipsa tamen divisionem Oceani faceret ridiculam. Conf. *Ziegler. ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 3.

§. 5. Enimvero de aliis quidem rebus parum heic difficultatis. Sed super mari, an illud proprietatis capax sit, nostro seculo à clarissimis ingeniis fuit disceptatum. Ubi observare licuit, multos studium adversus patriam suam magis ob oculos, quam veritatem habuisse. Etsi per eosdem, & reliquos extra partium studia positos, ita sint omnia excussa, ut nihil fere dici possit, quod non dictum sit prius. Eo brevioribus nobis heic licebit esse; cum in omnium manibus versentur scriptores, à quibus ista controversia fuit tractata. Illud igitur manifestum, concessioni divinæ, qua homini jus in terram capessendi imperium fuit indultum, etiam mare adjungi. Æque dicitur, dominamini piscibus maris, quam animalibus terrestribus. In animalia autem imperium intelligi non potest, ni simul jus sit elementum, quod illa inhabitant, prout ejus admittit natura, usurpandi. Etsi vero & volucrium cœli fiat mentio; tamen cum in aere homini versari sit negatum, ita ut à terra sit disjunctus, soli aeri innixus; ideo imperium in aerem exerceri non potuit, nisi quousq; qui in terra stant

pertingere queant. Verum ut in mari dominium longius exerceri posset, effectum est per naves, ad summam jam perfectionem perductas, quæ non oneribus tantum transportandis inserviunt, sed & per regna Neptuni Martem terribili magis specie, quam per terram idem desævit, circumferunt. Neq; est, cui scrupulum injicit amplius illud *Horatij carm.* l. 1. *od.* 3. *Nequidquam Deus abscidit Prudens Oceano dissociabili Terras; postquam impia Non tangenda rates transiliunt vada.* Neq; privilegium aliquod maris præ terra adparet, quo minus illo ad usum & commoditatem suam uti homo queat. Enimvero cum concessio divina dominium, quod effectum in ordine adversus homines sit habiturum, immediate non constituat; inde in arbitrio hominum fuit, utrum mare quoq;, sicut plerasq; terras, sub proprietatem vellent mittere, an vero id in primævo statu relinquere, ut non magis ad unum, quam ad alterum pertineret.

§. 6. Quæstio igitur est, utrum certæ inveniantur causæ in mari, quare illud proprietatem subire nequeat? Id quod aliqui negatum ivere, rationibus partim physicis, partim moralibus. Inter illas allegarunt fluiditatem maris, quod proprium terminum non habet pro communi natura omnium liquidorum; possessionem autem non procedere, nisi in re terminata. Ad quod alij respondent, fluiditatem in se nihil obstare proprietati: neq; mare carere suis terminis, inclusum quippe litoribus; neq; adeo difficile esse partes & tractus maris certis terminis circumscribere. Addi potest, quemadmodum proprietati fluminum nil officit, quod in perpetuo sint decursu; ita nec maris, quod aqua vi ventorum aut per æstum modo huc modo illuc impellatur. Aliud enim est flumen, aliud aqua profluens; aliud mare, aliud aqua marina. Vastitas & amplitudo maris nequaquam ejusdem custodiam penitus reddit impossibilem, adeoq; nec proprietatis usum plane tollit. Nam prohiberi alii ab usu maris possunt vel ex terra, ubi per angustum fretum in nostras terras sinus maris infunditur, vel per naves armatas, quæ eundem in mari usum possunt præstare, quam in terra arces limitaneæ. Etsi negari nequeat, totius oceani custodiam uni populo moraliter fore impossibilem; neq; operæ pretium facturum, qui in omnibus ejus partibus per naves armatas

cæteros

cæteros ejusdem usu velit arcere. Stultum est autem concupiscere, quæ non capias; præsertim ubi non necessitas vitæ, sed supervacua ambitio, aut avaritia quæritur. Etsi enim alias defectus facultatis physicæ moralem non statim extinguat: tamen cum hæc citra illam inter pravas hominum cupidines fere inanis sit, rationis est, plura non affectare, quam commode tueri possis. Supervacua tamen est restrictio *Grotij* l. 2. c. 3. §. 7. 8. quando flumina, & partes maris in proprietatem ire vult, modo illa, & hæ comparatione terræ quid sint exiguum; aut ut non ita magna sint, ut non cum terris comparata portio eorum videri possint. Si enim populus aliquis ad ripam fluminis vasti consederit tractu longo, non lato, flumen in comparatione terræ non erit exiguum quid; & tamen puto hoc ipsius proprietati nihil obstabit. Sic regna dantur, quæ à suis provinciis & appendicibus longe superantur. Moralem rationem, ob quam proprietas mari non conveniat, desumunt inde, quod ejus usus sit inexhaustus, adeoq; omnibus promiscue sufficiens, ut frustra sit, ejus partes singulis velle assignare. Quod argumentum sane palmarium duceremus, si id constaret, mare quoad omnem sui usum in quibuslibet partibus omnibus sufficere. Nam introducta est utiq; rerum proprietas conservandæ paci in societate humana. Cum autem hic inter cæteros ejus sit effectus, ut qui rem meam me invito invadit, & usurpat, injuriam faciat, bello causam præbentem: igitur non promovisse pacem, verum plures ejus abrumpendæ occasiones conciliasse fuerint censendi, si qui rem vellent propriam facere, quæ in medio omnium promiscue usui exposita homines nulla collidere lite apta foret. Enimvero an mare secundum omnem sui usum in omnibus sui partibus sit inexhaustum, liquidius adparebit, si ejusdem usus distinctius consideremus.

§. 7. Aquandi ergo & lavandi usus nec magni est, nec nisi litorum accolis patet, & revera inexhaustus est. Inservit quoq; aqua marina sali excoquendo; sed quo usu accolæ litorum duntaxat gaudent. Inexhaustum quoq; & innoxiæ utilitatis est mare quantum ad navigationem. vid. l. 23. §. 1. D. *de servit. præd. rust.* Verum sunt præter hos alij quoq; usus maris, qui partim non penitus sunt inexhausti; partim populo maris accolæ occasionem damni præbere possunt, ut

ex re ipsius non sit, omnes maris partes cuivis promiscue patere. Prioris generis est piscatio, & collectio rerum in mari nascentium. Piscatio etsi in mari fere sit uberior, quam in fluminibus aut lacubus: patet tamen ex parte eam exhauriri posse, & accolis maris maligniorem fieri, si omnes promiscue gentes propter litora alicujus regionis velint piscari; præsertim cum frequenter certum piscis, aut rei pretiosæ genus, puta, margaritæ, corallia, succinum, in uno tantum maris loco, eoq; non valde spatioso inveniantur. Heic nihil obstat, quo minus felicitatem litoris aut vicini maris ipsorum accolæ potius, quam remotiores sibi propriam queant asserere; quibus cæteri non magis jure irasci aut invidere possunt, quam quod *non omnis fert omnia tellus; India mittit ebur, molles sua thura Sabæi.* Ex posteriori genere est, quod mare regionibus maritimis vicem munimenti præbet. Inde Dux Somersetiæ Angliæ Protector in epistola ad Scotos apud *Sleidanum* l. XX. *Oceano claudimur undiq; tanquam mœnibus & vallo firmissimo.* Verum anceps est hoc munimentum. Nam uti pedestria per id itinera abrumpuntur; ita patulus navigiis præbetur accessus. Eamq; ob causam hautquidquam expedit populis maritimis, ut cuilibet in mari litoribus ipsorum prætenso versari liceat cum armatis navibus, non impetrata venia, aut præstita cautione de non offendendo. Quantum autem spatium maris ejusmodi vicem munimenti obtineat, cujus intuitu populo expediat dominium in eam obtinere, in universum non ita accurate definiri potest. Sane ob solam hancce causam aliquot centena milliaria imperio velle amplecti, plus justo meticulosi foret. Ad hoc illustrandum facere potest, quod *Cæsar* l. VI. *de* B. G. tradit de Germanis: *Civitatibus maxima laus est, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neq; quenquam prope se audere consistere. Simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incursionis timore sublato.* Igitur potuerunt graves esse rationes, quare populus aliquis certam sibi partem maris propriam faceret, hactenus ut cæteri ejusdem usus ab isto tanquā beneficium recognoscere tenerentur.

§. 8. Enimvero cum dominium, quod adversus alios homines effectus est producturum, à facto hominum cœperit; quousq; cujusvis

populi

populi limites in mari sese extendant, possessio, aut pacta cum vicinis ostendent. Quid tamen heic in dubio, & ubi de actibus occupationem testantibus haut liquida extat memoria, sit præsumendum, ex sequentibus intelligi poterit. Ab initio ergo, cum adhuc navigandi usus esset incognitus, populos terris occupatis dominium ultra litora extendisse non est probabile. Nam cum piscatio citra naves valde esset sterilis, & non nisi testacea legere, aut limo & hamis decipere, & calamo salientes ducere pisces in scopulo hærentibus liceret; non erat qui metueret, ne per vicinos piscatio ipsis redderetur deterior; cum terrestri itinere accessuri arceri possent. Imo & navigiis inventis diu apud plerosq; populos piscatio in mari libera est relicta; quod vitæ genus laboriosum haut crederetur tam multos inventurum sectatores, ut ex collisione ipsorum turbæ forent metuendæ. Sed & cum nullæ adhuc hostiles classes navigarent, per se mari ratio munimenti satis constabat. Inventis dein navibus armatis, diu vix quidquam præter portus sibi proprios populi fecerunt; reliquæ partes maris in primæva communione relictæ. Quo audentius piratæ grassabantur, quod in locis nullius jurisdictioni subjectis minus atrociter pacem abs se violari crederent. Intellectis deinde maritimæ mercaturæ compendiis nonnulli fretorum accolæ hæc sibi propria asseruerunt; quo exactis vectigalibus in partem lucri admitterentur, aut ut urbes suæ à mercatoribus celebrarentur. Dein aliæ quoq; partes maris dominio subjectæ, vel piscatione insigniter uberes, vel quia securitati regionum expediebat. Vix tamen aliud dominij jus exercitum, quam ut citra noxam commeare quibuslibet injungeretur, nevé cui amplius ibi prædas liceret agere, aut citra veniam armatis navibus illas maris partes ingredi. Inde apud *Thucydidem* l. V. cum Lacedæmonij milites mari Epidauriis submisissent, Argivi missis legatis cum Atheniensibus expostularunt, quod cum in fœdere cautum esset, ne transitum per suam regionem hostibus darent, ipsos mari prætenavigare sivissent. Idq; factum Athenienses tanquam violationem fœderis à Lacedæmoniis factam interpretati sunt. Ad istud autem dominium agnoscendum recentioribus, ut adparet, seculis receptum, ut exteræ naves, dum munitionem maritimam, aut armatam navem

prætervehuntur illius, qui dominium ejus maris se fert, signum aliquod venerationis exhibeant. Id autem non videtur necessarium, ut singulæ gentes præcise demonstrent tempus, quo dominium in certas maris partes occupaverint: sed cum istius exercitium non quovis tempore usum habeat, sufficit, si actus imperii tunc exercuerunt, quando utilitas reip. id exegisse visa fuit. Quin putaverim citra absurditatem dici posse, partes maris, in quantum rationem munimenti, adeoq; appendicis duntaxat habent, absq; peculiari actu corporali cœpisse subire dominium ejus populi, cujus litoribus prætexuntur, postquam inter gentes armatarum usus navium innotuit. (Conf. *Ziegler. ad Grot.* l. 2. c. 3. §. 11.) Nam hoc intuitu mare sese habet tanquam accessorium terræ; sicut fossæ, vel etiam proximæ uligines & paludes censentur accessio urbis. Uti autem in occupatione rerum immobilium non opus est, ut singulæ partes corpore tangantur, sed una pars tacta intelligitur proprietatem inducere toti isti, cujus ea pars dicitur: ita occupata per modum universitatis aliqua regione, certis finibus circumscripta, licet ab initio populus ultra eos fines dominium proferendi aut exercendi intentionem non habuerit, quod nullum ejus loci usum crederet: intellecto tamen post, necessarium esse istum locum vacuum suæ regioni adjungi, videtur sola destinatione animi dominium in eundem locum, tanquam partem aut appendicem suæ ditionis, potuisse prorogare. Præsertim postquam constitit, alios quoq; populos ex terra in vacuum hactenus mare ditionem suam protulisse. Ubi recte præsumitur, reliquos populos hautquidquam deteriore conditione esse voluisse. Ex hisce patet, hodie post rem navalem ad summum perductam fastigium præsumi, quemvis populum maritimum, & cui ullus navigandi usus, esse dominum maris, litoribus suis prætensi, quousq; illud munimenti rationem habere censetur: inprimis autem portuum, aut ubi alias commoda in terram exscensio fieri potest. (*Bodinus de rep.* l. 1. c. *ult.* Baldi fide asserit; *jure quodammodo principum omnium maris accolarum communi receptum esse, ut sexaginta milliaribus à litore Princeps legem ad litus accedentibus dicere possit.*) Sinus quoq; maris regulariter pertinere ad eum populum, cujus terris iste ambitur; neq; minus freta. Quod si autem diversi populi fretum,

aut

aut ſinum accolant, eorum imperia pro latitudine terrarum ad medium usq; ejusdem pertinere intelligentur; niſi vel per conventionem indiviſim id imperium contra exteros exercere, ipſos autem promiſcue inter ſe iſto æquore uti placuerit; vel alicui ſoli in totum iſtum ſinum, aut fretum ſit dominium quæſitum ex pacto, reliquorum conceſſione tacita, jure victoriæ, aut quia is prior ad id mare ſedes fixerat; idq; ſtatim totum occupaverat, & contra adverſi litoris accolam actus imperii exercuerat. Quo caſu tamen nihilominus reliqui ſinus aut freti accolæ ſuorum quisq; portuum, tractusq; litoralis domini eſſe intelligentur. De effectibus marinæ velut ditionis vid. *Alber. Gentilis advoc. Hiſpan.* l. 1. c. 8. & 14. & *Seldenus maris clauſi* l. 2. c. 20. 21. 22.

§. 9. Sed quid dicemus de vaſto oceano, magnis continentibus, Europæ, Africæ, Aſiæ, Americæ, terræ auſtrali, & incognitæ interjecto? An & hic ſub proprietatem ivit, an vero adhuc in primævo ſtatu perſiſtit, omnibus in medio expoſitus? Equidem iſtum ſua magnitudo hautquidquam abſolute reddit proprietatis incapacem. Fatendum tamen eſt, inutile, quin & cum iniquitate conjunctum fore ejus dominium, ſi quis eum ſibi ſoli in univerſum, aut pauci per partes excluſis reliquis velint aſſerere. Navigatio ſeu uſus itineris maritimi eſt res innoxiæ utilitatis, cujus ſolius cauſa proprietatem mari inducere ſupervacuum eſt; cum æque commode in mari omnibus communi, quam proprio vela fiant. Piſcatio per vaſtiſſima illa æquora non eſt tanti momenti. Et cum fruſtra illud tuum eſſe dicas, abs cujus promiſcuo uſu alios arcere moraliter ſit impoſſibile; haut puto operæ pretium fecerit, qui claſſes per omnes oceani partes perpetuo velit alere, prohibendæ aliorum piſcationi. Quid ſi tamen aliquis per inanem ambitionem, ut dominus oceani clueat, aut ſubigente avaritia, ut ſolus emolumenta navigationis, & commerciorum maritimorum ad ſe trahat, proprietatem oceani ſibi ſoli velit arrogare? Præſertim ſi dicat, ſeſe primum navigando oceanum uſurpaſſe, & in ſingulis continentibus, queis iſte interjectus eſt, terras poſſidere. Cum autem oceanus initio fuerit vacuus, in eum potuiſſe proprietatem ſibi adquirere, quicunq; primus illum occupare ſit aggreſſus. Heic dicimus; liberum quidem eſſe hominibus vacua

occu-

occupando sua facere, sed ita tamen, ut meminerint, non uni & alteri, sed universo hominum generi orbem terrarum à Numine esse concessum; simulq; naturaliter homines esse æquales. Igitur pactum illud tacitum eorum, qui primi res diviserunt, circa concedenda occupantibus illa, quæ in primam divisionem non venerunt, hautquidquam extendi potest ad talem rem, quam si unus possideret, reliquos omnes iniquissimo servitio posset premere, aut exposita alias maxima commoda intercipere. Quippe cum istis de tali casu in mentem non potuerit venire. Unde sicut nemini vitio fuerit vertendum, si ex acervo rerum in medio positarum quantumvis abunde necessitatibus suis etiam in futurum prospexerit: ita ferendus non est, qui absurda ex cupidine plura velit affectare, quam quæ capere possit; & ideo tantum fines suos in immensum extendere, ne aliis naturæ bonis fruendi copia sit. Nullus igitur probabilis prætextus adferri potest, quare unus aliquis populus in totum oceanum dominium velit prætendere, cum hoc effectu, ut cæteros omnes à navigatione ejusdem velit arcere. Earum rationum, quæ proprietatem rerum introduci suaserunt, nulla in vastum oceanum cadit. Ut is navigationi sit idoneus, nulla, quantum ad ipsum mare, hominum opera & industria opus est. Eodem labore venti quicquid est ubiq; navium propellunt, quam unicam. Nec quos naves ducunt sulcos, secuturis asperius reddunt iter. Non deterius patet tibi in continentem alterum iter, licet cæteri eandem viam usurpent. Ante cæteros per locum aliquem iter fecisse, hautquidquam in eundem dominium dat, aut reliquis idem iter intercludit. Impudens autem est jactare; interdicta cæteris navigatione, unum solum lucro inde proveniente potiri; adq; quod quemq; intentum esse debere. Quasi vero iniquissimo monopolio cæteri omnes sint premendi, ut unius inexplebilis avaritia alatur; aut quasi reliquis omnibus jugum ultro sit subeundum, quia unius ambitio improbo voto totius orbis imperium complectitur. Ea fuit Numinis erga mortales liberalitas, ut, quæ necessitatibus ipsorum inserviunt, abunde suppeditaverit. Eos autem possidendi fines ratio hominibus præscripsit, ut contenti sint adquisivisse, quæ suis suorumq; usibus probabiliter sufficerent. Nec futuri

incautos

incautos esse vult, dummodo per invidiam, aut superflua habendi libidinem alii non prohibeantur de necessariis sibi prospicere. Si quis ulterius grassatur, & superfluas corradit opes opprimendis aliis, reliquis vitio non vertetur, si occasione data istum mature in ordinem redigere instituant.

§. 10. Ex hisce liquet, pacatam Oceani navigationem omnibus & esse liberam, cum nemini adhuc tale jus in eum sit constitutum, ut cæteros inde arcere queat; & per legem humanitatis talem esse debere. Adeoq; neminem posse prohibere, quo minus populi oceanum accolentes, ipsi non subjecti, inter se commercia instituant; nisi pacto tale jus sibi quæsiverit, ut aut unus populus in ipsius gratiam certum quempiam populum à suis commerciis arcere teneatur, aut quis ipsi cesserit facultate sua ad eum populum navigandi. Nam cum merces meas, præsertim ad superfluam voluptatem magis, quam ad vitæ necessitatem spectantes, pro lubitu ipse retinere, aut alienare possim; nihil prohibet, quo minus certas ob causas pacto me alicui obstringam, quod ipsi soli easdem sim concessurus. Et hoc ipsum est libertatis, ut quis jure suo alicui tertio per pactum cedere queat. Inde etiam uti recte princeps prohibere potest, ne merces in sua regione natæ, aut factæ ab exteris exportentur, nisi pacto aut liberali concessione eam sibi facultatem paraverint; (quale tamen pactum inire, aut quam gratiam indulgere de jure naturæ nequidquam tenetur, nisi si quem forte extrema urgeat necessitas, citra commercia isthæc periturum:) ita si v. g. populus Europæus regionem aliquam Africæ aut Indiarum suam fecerit eo modo, qui inter gentes dominium parere solet; recte quoq;, si videbitur, omnem aditum ad eandem commerciorum causa susceptum cæteris poterit præcludere, aut non nisi sub certa conditione, certové onere permittere. Id quod & ita observari videmus, nec in eo quidquam adparet, quod naturali rationi repugnet. Nam illa tantopere jactata commerciorum libertas non obstat, quo minus civitas suis plus civibus, quam exteris favere queat.

CAPUT VI.

DE OCCUPATIONE.

1. *Modi adquirendi quotuplices.*
2. *Modi adquirendi originarij.*
3. *Occupatio fit per universitatem, aut per fundos.*
4. *Occupatio mobilium dependet ab arbitrio summi imperij.*
5. *Alicubi captura ferarum quibuslibet permissa:*
6. *Alicubi eadem solis principibus relicta.*
7. *An qui contra leges venatur, feram captam suam faciat?*
8. *Quando occupata intelligantur res immobiles;*
9. *Quando mobiles.*
10. *An vulnerata à me fera statim mea sit.*
11. *An nostri sint pisces, qui in lacu nostro sunt.*
12. *Res derelictæ fiunt denuo occupantis.*
13. *De thesauris.*
14. *De occupatione bellica.*

PRoximum est de modis adquirendi dominij dispicere, qui ad ductum *Grotij* commode dividuntur in *originarios*, & *derivativos*. Illi sunt, quibus ab initio in rem aliquam proprietas introducitur; hi, quibus dominium jam constitutum ab uno homine in alium transit. Modus adquirendi originarius iterum est vel simpliciter talis, quo dominium in corpus alicujus rei adquiritur; vel secundum quid, quo incrementum aliquod ad rem nostram adjungitur.

§. 2. In superioribus satis ostensum fuit, postquam mortalibus à primæva communione discedere placuisset, ipsos de rebus in medio positis, prævio pacto, suam cuiq; portionem assignavisse, autoritate parentis, consensu, sorte, aut quandoq; optione concessâ. Quæ sub isthanc primævam divisionem non venerunt, super his ita conventum, ut ea cederent occupanti, i. e. qui primus eadem corporaliter adprehendisset animo sibi habendi. Inde quod apud *Grotium* l. 2. c. 3. §. 1. dicitur: *originaria adquisitio olim cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per divisionem, nunc per occupationem tantum*; ita est explicandum: cum primum genus mortalium in plures familias dividi cœpisset, distincta rerum dominia provenere ex divisione; post eam divisionem originarie rem vacuam adquirit, quicunq; eam occupaverit, i. e. qui præ cæteris eam rem adprehenderit, aut in eadem asserenda reliquos prævenerit. Prout id vocabuli accipitur apud

Senecam

Senecam Thyeste v. 204. *In medio est scelus positum* occupanti. *Tacit.* H. V. 1. *Multi quos urbe atq; Italia sua quemq; spes acciverat*, occupandi *principem adhuc vacuum. Plinium* l. 4. *epist.* 15. *In ea civitate, in qua omnia quasi ab* occupantibus *aguntur, quæ legitimum tempus expectant non matura, sed sera sunt.*

§. 3. Circa occupationem rerum immobilium, & potissimum agrorum, distincte considerandum, an ea fiat ab uno, an à pluribus simul. Unus aliquis agrum tunc occupasse censetur, quando culturam illi adhibet, aut certos eidem limites designat. Ita tamen ut non plura amplectatur, quam quantum familia una, etiam insigniter multiplicata, probabiliter tueri possit. Nam si v. g. unus vir cum sua conjuge in vacuam insulam delatus esset, quæ aliquot myriadibus alendis sufficeret, impudenter eam totam titulo occupationis sibi assereret; ac extrudere conaretur eos, qui in diversam insulæ partem adpulerint. Ubi autem cœtus hominum junctim partem quampiam terræ occupaverit, id fieri suevit vel per universitatem, vel per fundos. Prius contingit, si cœtus hominum possessione complectatur desertum aliquem tractum terræ, certis finibus per naturam, aut ex arbitrio hominum circumscriptum. Cujus deinceps particulæ singulis ex eo cœtu pro lubitu occupandæ conceduntur, (id quod rarius factum,) aut, quod rixis & confusioni evitandæ commodissimum, publice cuivis assignantur. Promiscuam quippe occupationem confusioni præbere materiam, innuit illud *Livij* l. V. *in fine*, de Roma: *formaq; urbis occupatæ magis, quam divisæ similis.* Exempli loco possunt esse, quæ de Germanis antiquis memorat *Tacitus German.* c. 26. *Agri pro numero cultorum ab universis per vicos* (sic enim legit *Grotius* pro *vices*) *occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant, & superest ager.* Sic *Cæsar* l. 4. *de* B. G. Suevos memorat C. *pagos habere, ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi causa suis è finibus educunt, reliqui domi manent, pro se atq; illis colunt. Hi rursus invicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neq; agricultura, neq; ratio & usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est: neq; longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet. Idemq;* l. VI.

de Germanis in universum: *haut quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet; sed magistratus & principes in annos singulos gentibus cognationibusq́; hominum, qui una coiverunt, quantum eis & quo loco visum est, attribuunt agri; atq; anno post alio transire cogunt*; conservandæ scilicet vitæ simplicitati, procul avaritia & luxuria. Quo allusit *Horatius* 3. *Od.* 24. *Campestres melius Scythæ Vivunt, & rigidi Getæ; Immetata quibus jugera liberas Fruges, & Cererem ferunt: Nec cultura placet longior annua; Defunctumq́; laboribus Æquali recreat sorte vicarius.* De incolis insulæ Liparæ vid. *Diodorus Siculus* l. V. c. 9. *Idem* l. V. c. 34. Vaccæis arctius quoddam genus communionis tribuit. *Vaccæorum natio*, inquit, *divisos quotannis agros colit; & communicatis inter se frugibus suam cuiq́; partem attribuit. Rusticis aliquid intervertentibus supplicium capitis multa est.* Add. *Idem* d. l. c. 45. de Panchæorum republ. Conf. *Grot.* l. 2. c. 2. §. 4.

§. 4. Circa occupationem porro per universitatem est observandum; per eandem constitui dominium toti cœtui, ut tali, in omnia eo tractu comprehensa, non immobilia solum, sed & mobilia, ac se moventia; aut saltem jus isthæc posteriora, exclusis cæteris, adprehendendi. Quod dominium universale usq; adeo distinctum est à dominio privatorum, ut hocce possit transire etiam in aliquem extraneum, salvo in idem civitatis dominio universali. *Dio Chrysostomus in Rhodiaca.* ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ᾽ οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτοῦ. *Regio civitatis est, nihilominus tamen possidentium quisq́; est dominus rerum suarum.* Sed nec necessarium est, ut omnia, quæ per modum universitatis occupata sunt, in singulos & privatos dominos describantur. Unde si quid in tali regione privato carens domino inveniatur, non statim pro vacuo haberi debet, ut abs quovis possit peculiariter occupari, sed ad totum populum pertinere intelligetur. Qui circa ejusmodi res diverso modo disponere solet. Aliquando fructus ex istis rebus redeuntes in publicum rediguntur, in publicos usus iterum erogandi; aliquando etiam exteris ejusmodi rebus uti frui conceditur; aliquando civibus duntaxat omnibus, aut certi ordinis. Semper tamen, quantum singulis circa talia juris competat, à constitutione populi dependet. Discrimen tamen aliquod

heic

heic deprehenditur, inter res immobiles & mobiles. Illæ cum & palam sint expositæ, nec loco moveri queant, per universalem illam occupationem statim, quantum ad ipsorum velut corpora, ad populum pertinere intelliguntur. Quædam autem res mobiles ita sunt comparatæ, ut sedem quidem ipsis præbeat ea regio, sed tamen opus habeant vel aliqua investigatione & collectione, uti metalla in terræ visceribus hærentia, gemmæ, margaritæ, & similia in litoribus, aut alibi adhuc dispersa; vel peculiari adprehensione, & constrictione, ne iterum ex potestate nostra sese subducant, uti sunt feræ bestiæ, pisces, atq; aves. Tales res nondum quæsitæ aut captæ cum in hominum potestate non sint, ut iis pro lubitu queant uti; igitur dum à populo per universitatem earum sedes occupatur, hic proprie non ipsarum dominium quæsivit, sed duntaxat jus per particularem adprehensionem dominium earundem nanciscendi. Unde non recte dicitur, v. g. feras adhuc in naturali libertate vagantes esse principis proprias. Sed princeps jus habet eas capiendi, ideo quod penes ipsum sit dominium soli, in quo vagantur: quod quousq; singulis liceat usurpare, penes ipsum est præscribere. Adeoq; cui imperium est in terras & aquas, poterit vel promiscue quibusvis illas res adprehendendi, & proprias faciendi jus concedere, vel civibus suis omnibus, aut certi ordinis, vel sibi soli id reservare. Licet enim proprie sub dominio nondum sint istæ res: tamen cum ad constituendum earum proprietatem necessario adhibenda sit res dominio subjecta, puta, terra, aut aqua: igitur cui in hæc imperium competit, lege lata impedire poterit, ne ad talia adquirenda rem ipsius alteri adhibere liceat. Conf. *Grotius* l. 2. c. 3. §. 5. 19.

§. 5. Ex hisce adparet, ab arbitrio ejus, qui summum imperium habet, non autem à naturali aliqua, & necessaria legè dependere, quidnam juris in civitate singulis competat circa collectionem rerum mobilium nondum occupatarum, circa venationem, aucupium, piscationem, & similia. Scilicet alicubi singulis plura, alicubi pauciora sunt concessa, prout rectoribus civitatium expedire visum fuit. De moribus Ebræorum refert *Seldenus* l. VI. c. 4. *Quicquid in locis habebatur desertis, seu quæ à privatorum dominio & cultura erant vacua, flumi-*

 nibus

nibus ac torrentibus, fiebat occupantis, uti est gramen, fructus arborum sylvæ, & similia. Item pisces maris aut fluminum, volucres aut feræ bestiæ. Non tamen in alieno agro venandum, aut aucupio utendum. Nihilominus quod & heic quis cepisset suum faciebat. In vivariis feras aut pisces capere nefas. Conspirant fere JCti Romani. Ita enim *Cajus* l. 2. *rerum quotidianarum. Omnia animalia, quæ terra, mari, cælo capiuntur, i. e. feræ bestiæ, volucres, pisces, capientium fiunt. Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur.* De piscibus elegans est locus apud *Plautum Rudente act.* 4. *sc.* 3. *Ecquem esse dices in mari piscem meum? Quos cum capio, siquidem cepi, mei sunt, habeo pro meis: nec manu asseruntur, neq; illinc partem quisquam postulat. In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.* Etsi isthæc ad inventum vidulum male adplicaret piscator. Circa isthæc & similia loca notant Interpretes juris Romani, per feras intelligi omnia animalia, quibus à natura vis infinita est insita vagandi in terra, mari, & aere, sic ut etiam includantur illa, quæ hominum tantum commercio mansuefacta sunt. Etsi fortasse discrimen ferarum & cicurum bestiarum melius ita exprimitur, quod illæ inter homines versari magis abhorreant, magisq; infinita libertate gaudeant, nec nisi ægre & vix satis fideliter contubernio hominum assuescant; quod in hisce secus est. Ni dicere malis, in feris majorem esse indocilitatem, & velut rigorem indolis, quam in cicuribus. Ubi obiter monendum, non recte inter feras aves referri columbas, & pavones, in §. 15. *Instit. de rer. divis.* & l. 5. §. 5. D. *de* A. R. D. Quod de pavonibus observavit etiam *Godofredus* ad d. l. *Inst.* & in columbas cadit quoq; illa ratio, quæ *seq.* §. 16. adducitur, quod etiam feræ dentur columbæ. Quas moribus Ebræorum non nisi ultra triginta stadia à columbari capere licebat. vid. *Constant. L' Empereur Baba Kama cap.* VII. §. 7. Apum tamen natura sine dubio fera est, cum consuetudinem ad alvearia sua redeundi non adsuetudine hominum, sed propriæ naturæ instinctu habeant; de cætero plane indociles. *Plato* tamen *de* LL. l. 8. ita sancit: *Si aliena examina quis persequitur, atq; æra pulsans delectatione apes ad se trahit, damnum restituat.* Ubi videtur præsupponere, eum, ex cujus alvearibus evolarunt, non amplius illas persequi. conf. §. 14. *Instit.* d. t. *Plinius* l. XI. c. 5. dicit: *cum neq; mansue-*

mansueti, neq; feri generis sint. Etsi alii apes distinguant in feras sive sylvestres, & quasi cicures. vid. l.26.D. *de furtis.* l.5. §.3. D. *de adq. rer. dom.* Quamdiu tamen ad nostra alvearia redeunt, eas nostras esse, iisq; læsis damnum dari, operose ostenditur apud *Quintilianum declam.* 13. quæ inscribitur: *Apes pauperis.* l. 8. §.1. D. *famil. erciscundæ.* Juxta leges quoq; Romanas nihil interest, sive quis feram in suo fundo capiat, sive in alieno: quia quocunq; loco feræ sunt, dummodo sint in naturali libertate, nullius sunt. Potest tamen dominus fundi ingredi volentem aucupandi aut venandi causa prohibere. Et nihilominus, quod quis contra interdictum domini capit, suum facit. Etsi circa hoc dissentiat *Cujacius* IV. *obs.* 2. propter l. 55. D. *de* A. R. D.

§. 6. Enimvero in plurimis locis venatio rectoribus civitatum relicta, abs quibus in ejus communionem præcipui cives alicubi admissi; nisi quod rapaces bestias quibusvis occidere ubiq; fere licet. Istius rei variæ potuerunt esse causæ. Scilicet non videbatur consultum, rusticos & opifices labore suo relicto per sylvas vagari; quod & latrociniis exercendis paulatim ipsos poterat allicere. vid. constitutio Friderici II. l. 2. *feud.* tit. 27. §. *si quis rusticus.* Aliquando etiam plebi arma committi parum tutum habetur. vid. *Cicero l. V. in Verrem,* de L. Domitio, qui in crucem sustulit servum, ideo quod ingentem aprum venabulo percussisset; cum interdictum esset in Sicilia post bellum servile, *ut ne quis cum telo servus foret.* Principibus quoq;, & nobilibus, quorum armis securitas civium paranda est, venatio velut simulacrum aliquod belli adprime videbatur congruere, ut ad labores militiæ durarentur. Quem ob finem quantum quondam Medi, Persæ, ac Parthi venandi studio tribuerint, ex *Xenophonte de pædia Cyri, Cornel. Nepote Alcibiade* c. XI. *Justin.* l. 41. c. 3. *Tacit.* A. II. I. *Sueton. Caligula.* c. V. patet. Apud *Laonicum Chalcocondilam* l. 3. memoratur, Bajazetem habuisse septem millia virorum, qui accipitres curarent, & aluisse sex millia canum. Cui captivo cum missis canibus & accipitribus hoc exprobaret victor Temires, ille ferociter reposuit: *Mihi, qui sum natus & educatus ab Amurate Orchanis filio, qui ambo reges extitere, congruit canum & accipitrum studium. Non item tibi Scytha, latroni, & latrociniis assueto.* Par quoq; erat, principibus, quorum curis

quies

quies publica ſtat, iſthanc virilem ſane recreationem concedere. Præſertim cum venatio in regionibus celebribus, ſi quibusvis promiſcue ſit indulta, ſingulis parum poſſit adferre compendij. Ob haſce ergo & ſimiles cauſas princeps, ſi reip. expedire viſum fuerit, etiam invitis plebejis citra injuriam venandi licentiam adimere potuit. Non enim ipſis res ſuas eripit, ſed vetat duntaxat ab ipſis uſurpari aliquem adquirendi modum, quem aliàs merum jus naturæ, citra conſtitutiones civiles ſi eſſet, indulgebat. Nam quod aliqui ſimpliciores venationis prohibitionem ideo illicitam putarunt, quod Deus hominibus dominium in beſtias dederit, ruſticos autem utiq; homines eſſe; aut quod paſſim apud JCtos Romanos venatio jure naturali ac gentium libera dicatur: ad id dudum reſponderunt viri docti, diſtinctione facta inter jus naturæ præceptivum, & permiſſivum, & explicata diverſa ſignificatione vocabuli juris gentium. vid. *Grot.* l. 2. c. 8. §. 1. Sed & probabile eſt, ultro deferente populo multis in locis id juris in principes transſcriptum. Nam cum ipſis bona quædam eſſent aſſignanda, unde dignitatem, & convenientem faſtigio ſuo adparatum ſuſtinerent; ſapienter exiſtimatum fuit, commodiſſime ipſis aſſignari illas res, quæ ſine damno cujusquam tribui poſſunt. Cujusmodi ſunt omnes res, quæ nondum in alterius dominium pervenerunt.

§. 7. Cæterum per ejusmodi leges principibus proprie loquendo non dominium ferarum fuit datum, ſed tantum jus, ut ipſi ſoli easdem occupando ſuas poſſent facere. Quod jus tamen, poſtquam ab aliis iſthæc feræ fuerunt adprehenſæ, hunc cum dominio communem effectum habet, ut ab illegitimo captore poſſint vindicari. Nam id non videtur admittendum, quod aliqui dicunt; potuiſſe legem etiam ante occupationem harum rerum dominium aſſignare, cum ad dominium producendum lex ſufficiat. Id equidem lex civilis efficere poteſt, ut dominium jam in rebus conſtitutum ab uno cive in alium tranſeat citra antecedens aliquod ipſorum factum. Sed ut dominium in rem aliquam, quæ nondum poteſtatem hominum actu ſubiit, ab initio introducatur, per ſolam legem fieri non poteſt; ſed opus eſt actu aliquo corporali, cumprimis circa res ſe moventes.

Diverſa

Diversa autem sunt, dominium ab initio constituere, & constitutum conservare. Sunt contra, qui statuunt, per leges civiles, venandi licentiam prohibentes, esse detractum non quidem adquisitioni animalis capti, sed juri tantum venandi. Nam circa feras duo quondam fuisse jure gentium concessa, unum ut omnibus hominibus venari liceret; alterum, ut dominium ferarum occupatione adquireretur. Quorum priori derogatum fuisse sit intelligendum, posteriori autem nequaquam. Inde si is, cui venari sit interdictum, nihilominus venando feram ceperit, tolli quidẽ ab eo feram, si apud ipsum sit inventa; non tamen quod illius facta non sit, sed velut ab indigno, & pœnæ causa. Ea plane ratione, qua laquei, jacula, & alia instrumenta venatoria hujusmodi hominibus auferuntur; quæ illorum tamen esse negari non possit. Unde si quod ita captum est, alteri bona fide accipienti traditum sit, adimi ei, & vindicari non posse. Quod tamen fieret, siquidem illa fera revera fuisset aliena, & furtiva. Principem enim, antequam feras adprehenderit, non posse vocari earum dominum: adeoq; qui contra interdictum venatus fuerit, non committere furtum, nec auferre rem alienam; sed adquirere eam, cujus adquirendi jus alter privative habebat: ipsumq; pœna affici, rei autem ita adquisitæ vitium furtivi non adhærescere. vid. *Gudelinus de jure novissimo* l. 2. c. 2. & ex eo *Arnold. Vinnius* ad §. 13. *Inst. de rer. divis.* Paria habet *Zieglerus ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 5. *Impediri lege posse, ne feræ capiantur; sed ut capiendo non adquirantur, impediri lege non posse. Stare enim posse jus prohibendi cum adquisitione ipsa. Diversas esse quæstiones, utrum aliquis adquirat capiendo, & utrum liceat hoc adquirendi modo uti. In prima quæstione nihil posse majestatem. quemadmodum facere nequit, ut alicujus sint, quæ nullius sunt, aut ut possideantur, quæ non possidentur.* l. 3. §. 14. D. *de adquir. possess. ita nec prohibere posse adquisitionem, nec facere, ut quæ adquisita jam sunt, non sint adquisita. Sed in secunda liberum esse principi imperium.* Enimvero valde simplex est credere, naturali quadam necessitate aliquem fieri dominum ejus rei, quam primus adprehendit; cum id ex prævio pacto esse supra ostenderimus. Igitur si isthoc adquirendi modo circa certas res subjectis princeps interdixerit, prima adprehensio ad dominium adquirendum nihil proderit.

Et producit ista lex eundem cum dominio effectum hactenus, quod subjectus feras attrectare non debeat, aut si de facto attrectaverit, suas non faciat. Neq; vero si rancidulæ carnes à tertio cumprimis vindicari non solent, ideo venator clancularius earum dominium habuit. Neq; capere est statim adquirere; cum illud sit nudus actus physicus, hoc vero effectum moralem involvat. Quin illud potius contradictorium est; principibus solis competit jus venandi; & si privatus feram ceperit, ejus dominium adquirit; i.e. soli principes possunt usurpare illum modum, quo dominium legitimum in feras constituitur, & nihilominus, cui illum modum adhibere non licet, dominium adquirit. Sed quid si aliquis quærat; penes quem ergo erit dominium feræ contra leges captæ? Nam penes captorem id esse ipsi negamus; & princeps eam non cepit. Heic dicendum videtur, istum venatorem principi ultroneam, licet parum gratam, operam præstitisse; adeoq; non secus atq; alius venator, à principe autoratus, capiendo feras principis fecisse. Illud insuper certum est, peregrinum quoq; teneri ejusmodi legibus, licet forte in ipsius civitate venatio omnibus sit libera. Quippe cum ea sit lex omnium civitatum, ad servandam pacem internam omnino necessaria, ut qui ejus territorium ingreditur, etiam ad tempus, conformem se tantisper gerat illius legibus, saltem quarum ratio in ipsum quoq; congruit, & à quibus legislator peregrinos peculiariter non exemit. vid. *Grotius* l. 2. c. 2. §. 5. Sed & moderate exercendas ejusmodi leges bene monent cordati, nisi peculiaris furtivorum venatorum malitia asperitatem suadeat. vid. *Boecler. ad Grot.* d. l. §. 4.

§. 8. Cæterum occupasse tunc demum rem aliquam dicimus, quando possessionem ejus adprehendimus; cujus initium est corporis ad corpus immediate, aut per instrumentum idoneum adjunctio. Igitur regulare est, ut occupatio rerum mobilium fiat manibus, rerum soli pedibus, cum intentione culturam iisdem adhibendi, ac constitutis limitibus vel exacte, vel cum aliqua latitudine. Vidisse autem tantum, aut scire ubi quid sit, nondum ad possessionem sufficere judicatur. Ceres apud *Ovidium metam.* l. V. *En quæsita diu tandem mihi nata reperta est. si scire ubi sit reperisse vocas.* An autem rei immobilis posses-

possessio instrumento queat adprehendi, intelligitur memorabili exemplo, quod narrat *Plutarch. quæst. Græc.* 30. ubi narrat, *Andrios & Chalcidenses in Thraciam abiisse, quæsituros loca habitationi apta, ibiq; per proditionem cepisse urbem Sanam. Postea certiores facti, barbaros urbem Acanthum deseruisse, duos eo exploratores misere perspecturos, an vere barbari abiissent. Hi propius accedentes, cum jam clare locum desertum conspicerent, Chalcidensis quidem explorator cursu concito eo contendit, ut possessionem urbis nomine Chalcidensium caperet; sed Andrius, cum cursu superari se videret, jaculum, quod gestabat, emisit; & cum id portæ infixum esset, exclamavit, se pro popularibus suis ferro jaculi sui possessionem priorem cepisse. Controversiæ inde ortæ arbitri capti Eretrienses, Samij, & Parij. Ubi priores duo pro Chalcidensibus, Parij pro Andriis pronunciarunt. Qui irati arbitris juramento sese exsecrati sunt, quod nunquam ab illis uxores essent petituri, neq; suas filias illis collocaturi.* Et sane jaculum occupandæ rei immobili non idoneum videtur instrumentum; cum multa jaculo possimus tangere, ad quæ corpore nunquam licet accedere.

§. 9. Res autem mobiles, ut nostræ fiant, adprehensione corporali indigere communiter judicatur; ut tamen ex eo loco, ubi positæ fuerant, dimotæ in locum aut custodiam nostram transferantur. Sic pullos avium in nido adhuc hærentes, licet eosdem tetigero, meos nondum feci, nisi inde eosdem domum asportavero. Sic si in antro catulos feræ deprehendero, meos tunc demum faciam, si aut eos inde in mea velut præsidia dimovero, aut tantisper custodiam adposuero, ne evadere possint. Fit autem ista adprehensio non solum manibus nostris, sed & instrumentis, puta, laqueis, decipulis, retibus, nassis, hamis, & similibus: dummodo instrumenta sint in nostra potestate, i. e. eo loco posita, ubi nobis feras capiendi jus est, nec adhuc per feram abrupta; & fera illis ita implicita teneatur, ut inde exire nequeat, saltem intra id tempus, quo nos ad eam eramus perventuri. Ex quibus definienda est quæstio de apro, qui in laqueum inciderat, proposita in l. 55. D. *de* A. R. D. Scilicet si ita aper laqueo implicitus erat, ut inde eluctari non posset, & laqueus vel in publico vel in tuo positus erat, ubi venandi tibi jus, tuus utiq; factus iste jam erat; & ubi ipse eum solvissem, ut in naturalem libertatem eva-

 deret,

deret, æſtimationem ejus ſolvere tenebar, quocunq; demum nomine actio illa veniret. Verum ſi in meo fundo laqueus erat poſitus, uti te eo ingredi volentem prohibere poteram, ita & laqueum me invito ibi poſitum ſi diſſolverim, non habes quod mecum expoſtules.

§. 10. Illud quoq; diſputatur, an vulnere inflicto feram ſtatim noſtram feciſſe videamur? Id quod quondam Trebatio placebat; ita tamen ut eandem perſequamur. hoc ſi omiſerimus, noſtram deſinere eſſe, & fieri occupantis. Aliis diverſum placuit, nec aliter eam noſtram fieri, niſi ceperimus; quippe cum multa accidere poſſint, ut non capiamus. l. 5. D. *de* A. R. D. Ad quam legem *Godofredus* ex *Radevico* l. 1. c. 26. *de geſtis Friderici* adfert, Fridericum hoc in caſu ita diſtinxiſſe: *ſi quis cum canibus venatorijs ſeu moloſſis feram invenerit, & perſecutus fuerit, ut ei potius, quam occupanti cedat: ſi lancea, vel gladio vulneraverit, aut occiderit, ut ejus ſit, non occupantis. Si cum canibus leporarijs ſive laconicis, ut occupanti cedat. Si telo, baliſta, aut arcu emiſſo occiderit, ut æque ejus ſit, non occupantis, eousq; tamen, donec eam perſequatur.* Sic juxta *legem Longobardorum lib.* 1. *tit.* 22. l. 4. & 6. qui feram ab altero vulneratam occidit, aut reperit, aufert armum cum ſeptem coſtis: in reliqua is, qui vulneravit, jus habet, ſed non niſi ſpatio XXIV. horarum. In univerſum tamen dicendum putaverim, ſi fera letaliter ſit vulnerata, aut inſigniter debilitata, non poſſe eam ab altero intercipi, quamdiu eam perſequimur, dummodo jus nobis ſit in iſto ſolo verſandi; ſecus, ſi vulnus non ſit letale, nec fugam valde impediens. Inde ex amore potius, quam jure Meleager Atalantam in partem gloriæ occiſi apri Caledonii admittebat, apud *Ovidium metamorph.* l. 8. Fera autem, quam canes mei, me non inſtigante, occiderunt, non prius eſt mea, quam eam adprehendero. Add. *Alb. Gentilis advoc. Hiſpan.* l. 1. c. 4.

§. 11. De his & ſimilibus Ebræorum jure ita diſponebatur, prout refert *Seldenus* l. VI. c. 4. *Piſces aut feræ non capiendæ in vivariis. Licet autem piſces capere ex alieno reti, dum in mari eſt; & feram ex alieno reti, quod in loco deſerto expanſum eſt. Si quis rete expanderit in agro alieno ad feram capiendam, ſit captæ dominus, niſi dominus agri invenerit, & jus ſuum ex proprietate agri vindicaverit. Piſces, qui in navem tranſilierint,*

navis

navis domini fiunt; quoniam navis habetur pro custodia satis firma atq; occlusa, non pro ea, quæ mobilis, aut hinc inde transiens dicitur. Nam ab aquis est, quod moveatur, aut hinc inde transeat navis, non ex sua natura. Est quoq; heic expendenda l. 3. §. 14. D. *de adquir. possess.* ubi Nerva tradit; *pisces, qui in piscina sunt, à nobis possideri, non autem, qui in stagno nostro sunt; & feras, quæ in vivario sunt inclusæ, non quæ in circumseptis sylvis vagantur.* Id quod *Grotio* l. 2. c. 8. §. 2. displicet, ideo quod pisces non minus stagno privato includantur, quam piscinæ; & feras non minus coerceant sylvæ bene circumseptæ, quam vivaria. Sed constat ratio pronunciato Nervæ. Nam ferarum & piscium proprietas ab adprehensione incipit. Pisces ergo piscinæ inclusi, & feræ vivario, capti utiq; jam fuerunt: non item pisces, qui in lacu nostro versantur, aut feræ, quæ in sylvis naturalem libertatem nondum exuerunt, licet forte ita circumseptæ sint, ut in infinitum vagari nequeant. Aliud enim est, feram capere, aliud, sepem statuere, ut facilius capi possit. Quia tamen illarum capiendarum mihi soli jus est, inde & reliquos omnes ab illarum captura arcere, & captos ab ipsis vindicare possum, sic ut quoad hunc effectum pro domino habear. Igitur inclusis hactenus tantum libertas naturalis competit, quod nondum ab homine fuerunt adprehensæ, non quod abs quovis capi possint.

§. 12. Occupatione quoq; adquiruntur res, in quibus dominium, cui antea subjectæ fuerant, plane est extinctum. Id quod fit, si vel aperte quis rem abjiciat cum sufficienti signo, quod eam non amplius inter sua habere, sed in medio cuivis occupanti expositam esse velit, & quidem nulla cum intentione alteri inde gratificandi: vel si ab initio quidem invitus ejus possessionem amittat, deinceps tamen pro derelicta eandem habeat, vel quia recuperationem desperat, vel quod tanti ejus recuperatio non sit. Alias enim dominium rei suæ, amissa licet possessione, nemo invitus amittit, (nisi per modum pœnæ, aut in bello ipsi auferatur;) sed retinet jus eandem recuperandi, quamdiu animum recuperandi non deposuerit, aut deposuisse censeatur. Unde talium rerum dominium per occupationem adquiri non poterit, prioris domini jure adhuc subsistente. vid. l. 13. *princ.* D. *de adquir. possess.* l. 2. §. 8. l. 8. D. *ad legem Rhodiam.* Cum autem ut res pro

derelicta habeatur, duo requirantur, primo ut quis nolit esse amplius dominus, deinde ut possessione se rei exuat, abjiciendo eam, aut deserendo; alterutrum si desit, dominium non amittitur. Fac ergo rem à domino abjici, non tamen ea mente, ut eam amplius suam esse nolit, nihil heic amittetur. Contra fac nolle dominum amplius rem suam esse, nisi eam abjecerit, dominus esse non desinet. vid. l. 17. §. 1. D. *de adquir. possess.* Add. *Bœcler. ad Grot.* l. 2. c. 4. §. 4. ubi excutitur casus à *Cicerone de Inventione* l. 2. c. 5. propositus. Hoc modo dominium quoq; denuo subeunt feræ bestiæ, ubi custodiam nostram evaserint, & in naturalem sese libertatem receperint. Ubi tamen *Grotio* l. 2. c. 8. §. 3. non placet, quod l. 3. §. 2. D. *de* A. R. D. traditur, feram nostram esse desinere, cum evaserit custodiam nostram, & in libertatem naturalem se receperit. Non enim ideo statim dominium ferarum amitti, quod illæ custodiam evaserint, sed ex probabili conjectura, quod ob difficillimam persecutionem eos pro derelictis habere credamur. Id quod ipsum tamen insinuat l. 5. *princ.* D. *de* A. R. D. ubi dicitur; *naturalem libertatem recipere intelligitur fera, cum vel oculos nostros effugerit, vel ita sit in conspectu, ut difficilis sit ejus persecutio.* Et l. 44. dicit, id, quod à lupo eripitur, nostrum manere, quamdiu recuperari possit. vid. l. 8. §. 2. D. *famil. ercisc.* Unde etiam temperandum est, quod notat *Ziegler. ad Grotij* d. l. Quia feræ per amissionem libertatis fiunt nostræ, ergo & per recuperationem libertatis nostras esse desinere, & per consequens dominium earum in actuali possessione consistere censeri. Nam libertatem naturalem nondum adepta intelligitur fera, quamdiu aliquis ipsam cum spe probabili recuperandi persequitur. Sicut nondum plene evasit captivus, carcere elapsus, quamdiu lictores adhuc ipsum pervestigant, & ipse in loco versatur, ubi inveniri possit. Quod autem *Grotius* d. l. arbitratur, per appensa γνωρίσματα sive crepundia, aliasq; notas dominium ferarum, quæ nostram custodiam effugerunt, retineri, adeoq; easdem non fieri occupantis: id de illis tantum putaverim admittendum, quæ per homines mansuefactæ sunt, nativamq; feritatem exuerunt; quæq; ideo jure cicurum bestiarum merito gaudent. Inde si cervus ille Thyrrhi ejusmodi notas habuit, sane Ascanius causam tumultui præbuit non impro-

improbabilem. apud *Virgil. Æn.* VII. Add. *lex Salica tit.* 35. Huc pertinet, quod *Plinius* l. IX. c. 59. refert de pisce anthia, qui à piscatoribus assuefieri potest, ut reliquos in insidias deducat. *Conciliatorem nosse ad hoc prodest, ne capiatur. Parcit piscator fugituro in reliquum gregem. Ferunt discordem socium duci insidiatum pulcre noto cepisse malefica voluntate: agnitum in macello à socio, cujus injuria erat, & dati damni formulam editam, condemnatumq́; addidit Mucianus æstimata lite decem libris.* Sed quibus vivario tantum inclusis nota impressa, ubi in libertatem naturalem evaserint, occupantis fieri verius est. Accurata enim custodia seu perpetua velut occupatione opus est, ut retineatur animal, cui per naturā insita est infinita vis vagandi, & quod perpetuo possessioni renititur, quam nota aliqua hautquidquam frænaverit. vid. *Ziegl.* l. d. Circa fugitivos servos peculiariter legibus Romanis erat constitutum, ut domini etiam possessionem (civilem) eorum retinere intelligerentur; ne scil. pro lubitu ipsi dominos possessionis commodo possent privare. l. 1. §. 14. l. 13. D. *de adquir. poss.* Id manifestum est, si alterius cujusdam rei possessionem inviti amittamus, puta, si quid in via nobis exciderit, ejus dominium nobis non perire, nec inventori adquiri; nisi postquam idem pro derelicto à nobis haberi constiterit; id quod ex neglecta inquisitione fere intelligitur. Unde si quis aliquid invenerit, quod ultro à domino abjectum non sit probabile, profiteri id debet, ut à domino recipi possit. Domino autem non adparente, recte res inventa ab inventore poterit retineri. *Ælianus* V. H. l. 3. c. 45. hanc legem Stagiritarum refert: *ἃ μὴ κατέθου, μὴ λάμβανε, quæ non deposuisti, ne tollas. Idem* l. 4. c. 1. *Biblij in via, si inciderunt in aliquid, nihil tollunt, quod non posuerunt. Non enim hoc inventum, sed furtum arbitrantur esse.* Antiqui Ebræi, referente *Seldeno* l. VI. c. 4. legem *Deuteron.* XXII. 1. ad gentilem negabant pertinere, sed tantum ad Israelitam; ita tamen, ut si adpareat, dominum tale pecus pro derelicto habere, occupantis fiat. Distinguebant etiam illi inter res signatas & non signatas. De his recuperandis præsumebant dominum desperasse, non item de illis, nisi palam id profiteretur. Illas quoq́; sine præconio publico, bis vel ter facto, retinere nefas, non item has. Cui fini in suburbio Hierosolymitano suggestus erat, ex quo res amissas

præco-

præco denunciabat. Apostatarum tamen res amissas restituendas negabant. Gentilium autem bona amissa hoc duntaxat respectu restituenda dicebant, ut ob eam humanitatem & ipsi humanius à gentilibus tractarentur. Adeoq; isti rerum amissarum dominium statim cum amissione de jure naturali expirare statuebant; restitutionem autem earundem ex jure civili pendere. Quæ opinio falsa sane, uti multæ aliæ, ex avaritia gentis, & hostili adversus omnes alios odio profluxit.

§. 13. Sub rebus, quæ dominum amiserunt, etiam censetur thesaurus, sive pecunia, cujus dominus ignoratur. vid. l. 31. D. *de* A. R. D. l. 67. D. *de rei vindic.* l. 3. §. 3. D. *de adquir. possess.* Inde si quis vel metus causa, vel custodiæ sub terram pecuniam recondiderit, non est thesaurus; & qui eum abstulerit, furti est reus. Uti servus ille apud *Plautum Aulularia*, qui Euclionis ollam auro plenam amoverat. Thesaurus naturaliter, & citra diversam dispositionem legum civilium fit inventoris, i. e. ejus, qui eum adprehenderit, locoq; moverit. Quia cujus dominus ignoratur, quamdiu ignoratur, moraliter censetur ac si dominum non haberet, essetq; nullius, adeoq; primo occupanti cedit. Quo loco tamen quæri potest; utrum quis in locis degens, ubi inventori relinquunt talia leges civiles, ad adprobandum conscientiæ inventionis titulum omnino teneatur indicare publice, thesaurum abs se inventum esse, etiam ubi adparuerit, dudum eundem ibi depositum? Nam ubi nuper eum depositum constat, quin id necessum sit, non dubito. Ubi probabilissimum videtur, si quis thesaurum in proprio effoderit solo, eum ad hoc indicandum per conscientiam non teneri; sed posse eum id, quod invenit, tantisper retinere, quoad alius ultro inquirat, & causas probabiles occultationis & dissimulationis ad id usq; tempus afferat. Nam ille, abs quo ager vel domus ad præsentem dominum, thesauri inventorem, pervenit, non præsumitur sciens reliquisse pecuniam abs se depositam, cum agrum vel domum alienaret. Neq; ille, qui in alieno solo tale quid domino soli inscio occultaverit, rei suæ vindicandæ occasionem omisisse creditur, ubi probabilis metus erat, ne in alterius manus ea perveniret. Ast vero, qui in alieno solo thesaurum offendit, per conscientiam videtur

videtur teneri ad quærendum ex domino soli, saltem oblique, num ipse eundem deposuerit. Citra hoc enim non potest liquido constare, an non custodiæ duntaxat causa is à domino, vel ab alio, conscio domino, sit eo loci conditus. Cæterum super hac re diversæ apud diversos leges positivæ occurrunt. vid. *Grot.* l. 2. c. 8. §. 7. *Plato* l. X. *de* LL. nec thesaurum, nec res quasvis alias deperditas, etsi ignorentur cujus sint, vult inventori cedere, sed super illis oraculum consuli, quid fieri jubeat. Quæ nimia sine dubio scrupulositas. Qualem in illo philosopho Sinensi Chiungeio annotat *Martinius* l. V. *historiæ Sinicæ*; qui *nihil fas attingere statuebat, quod injustum, aut ab injusto esse suspicaretur. Quare nec paternam domum inhabitabat, quod crederet à malis viris ædificatam; nec cibum à parentibus aut fratribus capiebat, inique partum timens.* Apud Ebræos juris fuisse videtur, ut thesaurus cederet domino agri, quod colligitur ex *Matth.* XIII, 44. add. *Plautus Trinummo act.* I. sc. 2. v. 188. Apud *Spartianum* Hadrianus de thesauris ita cavisse legitur, *ut si quis in suo reperisset, ipse potiretur: si quis in alieno, domino daret; si quis in publico, cum fisco æqualiter partiretur. Apud Philostratum in vitis Sophistarum* l. 2. in *Herode*: & *Zonaram tom.* II: cum Atticus Herodis pater grandem thesaurum in sua domo invenisset, super eo ad Nervam Imperatorem scripsit, *quid de eo faciendum juberet.* Cui Nerva: *utere,* inquit, *quæ invenisti.* Cum autem Atticus denuo scriberet; *se magnitudine thesauri superari: abutere,* inqvit, *invento, qvando tuum est.*

§. 14. Inter illa, quæ per occupationem adquiruntur, à ICtis Romanis referuntur quoq; res hostium. vid. l. 1. §. 1. D. *de adquir. possess.* Quod ut recte intelligatur, sciendum est, per statum hostilem, uti cætera jura pacifica, ita & effectum dominij adversus hostem abrumpi hactenus, ut non amplius quis teneatur ab istius rebus manus abstinere, nisi quà humanitas suaserit. In bello ergo res hostium in ordine ad alium hostem redduntur velut dominio vacuæ; non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat hosti, quo minus eas res auferre, sibiq; habere possit. Prorsus uti ad rei vacuæ dominium adquirendum sola adprehensio sufficit. Etsi in bello qui res hostium occupatum eunt, non segnius repelli possint & soleant. Notandum tamen, rerum bello

captarum dominia ultimam firmitatem adquirere, quando is, cui illæ ereptæ fuerunt, per pacem prætensioni ad easdem renunciat. Habet autem & hoc bellum peculiare, quod in isto per violentam occupationem etiam imperiũ in homines possit quæri. Alias enim sub objecto occupationis non cõtinentur homines, sive illi jam sint sub alterius imperio, sive naturali gaudeant libertate; excepto duntaxat casu, quando à parentibus proles fuit exposita. vid. *Hobbes de cive* c. 9. §. 4. Nam uti reliqua jura, ita & libertatem hic comitatur effectus, ut abs me abire nequeat in alium hominem non hostem, nisi meo consensu. Occupatio autem in objecto occupabili nullum ponit consensum; sed sola duntaxat occupantis adprehensione, & absentia juris in objecto occupationem impedientis absolvitur. Inde ubi cum persona, nullo relicto hærede ex testamento aut lege succedente, extinguuntur omnia jura, quæ in res aut personas habuit, res quidem cedunt occupanti, subjecti autem in naturalem abeunt libertatem. Neq; enim unquam hominem tam abjecti animi fuisse crediderim, ut libertatem suam ultro deserat, & velut pro derelicta habeat. Nam si vel maxime alicui servire allubescat, saltem tamen electionem domini sibi reservabit. Equidem *Grotius* l. 2. c. 3. §. 4. inter objecta occupationis etiam imperium videtur referre, dum in rebus, quæ nullius sunt, duo statuit occupabilia, imperium, & dominium, quatenus ab imperio distinguitur. Id tamen dextre est explicandum. Nam imperium proprie in homines dicitur, quod extra bellum, & casum supra dictum occupatione nequit adquiri; quia qui non est alterius, suus est, non nullius. Improprie autem imperium dicitur in locum sive territorium; cujus hic est effectus, ut nemo sibi istum locum usurpare possit citra consensum illius, qui in eum imperium habere dicitur; & qui ad tempus duntaxat illum locum ingreditur, tantisper ipsius jurisdictionem cogatur agnoscere. Enimvero hoc imperium proprie est effectus dominij in eum locum constituti, & non nisi consequenter aliquid imperij in hominem involvit. Quod enim meum est, id utiq; citra meum consensum nemo usurpabit. Qui autem locum meum ingreditur, saltem hactenus directioni meæ subjicitur, ne per eum dominium istius loci mihi reddatur deterius.

CA-

CAPUT VII.
DE ADQUISITIONIBUS ACCESSIONUM.

HAbent hoc pleræq; res dominio hominum ſubjectæ, ut non in eodem ſtatu permaneant, ſed variis auctibus exuberent. Quædam enim intrinſece ſuam ſubſtantiam dilatant: quibusdam extrinſeca incrementa accedunt; aliæ heterogeneis fructibus exuberant; multis per formam induſtria hominum ſuperinductam pretium accreſcit. Quæ omnia uno vocabulo *acceſſionum* comprehendi poſſunt, & in duas potiſſimum claſſes dividuntur. Quædam enim citra factum hominis ex ſola natura iſtarum rerum proveniunt; quædam facto & induſtria hominum in ſolidum, aut ex parte procurantur.

§. 2. Circa iſtas hæc eſt generalis regula; ut qui eſt dominus rei, ad eundem quoq; pertineant iſtius acceſſiones. Id quod ex ipſa dominij natura, ejusdemq́; primitus introducti fine manifeſte profluit; cum multæ res fruſtra poſſiderentur, ſi fructus ſpectarent ad alios; & pax humani generis nequidquam promoveretur, ſi pari jure acceſſiones prætendere alij poſſent cum eo, qui corporis dominus cluet. Inde non opus eſt dominium acceſſionum derivare à titulo occupationis fictæ, qua id quod rei noſtræ accedit, velut mediante iſta re videamur occupare: aut qua res noſtra propter præeminentiam ad ſe aliam trahere intelligatur.

§. 3. *Fructuum* nomine ſolent potiſſimum venire incrementa, multiplicationes, & emolumenta rerum quarumvis; niſi quod animalia ex aliis animalibus provenientia peculiariter *fœtus* adpellentur.

Fructus usitatissime solent dividi in eos, qui ex re ipsa proveniunt; & qui occasione duntaxat rei percipiuntur. Illos vocant *naturales*; hos *legitimos* seu *civiles*. Inter naturales quidam sola naturæ operatione citra culturam & industriam humanam proveniunt; in aliis rebus per industriam humanam operosiorem aut faciliorem naturæ fœcunditas aut habilitas est procuranda. Unde hi fructus solent etiam vocari *industriales*. Civilium fructuum exempla conspiciuntur in usura, pensione rerum locatarum, vectura, & similibus. Cæterum prioris generis fructus, quamdiu non sunt separati, pars rei, à qua proveniunt, censentur: l. 44. D. *de rei vindic.* separati distincte velut existere intelliguntur. Utriq; naturaliter pertinent ad eum, qui est dominus rei, ex qua proveniunt.

§. 4. Circa fœtus animalium plerisq; placuit, ut illi ventrem sequerentur, & sint ejus, cujus est mater, non cujus est pater. vid. l. 5. §. 2. *de rei vindic.* Cujus non ista solum ratio est, quod pater plerunq; ignoratur; sed quia fœtus aliquando pars matris, nunquam pars patris fuit; & quia longe pluris æstimandum est, quod heic mater, quam quod pater confert: utut fortasse si uterq; tanquam causa physica consideretur, pari passu ambulent. Nam non est quæstio, vaccæ magis, an tauro imputari possit, ut existat vitulus; sed an is magis ad illius, an ad hujus dominum pertineat. Atqui pater leviter opera sua defungitur, sic ut ipsius domino parum aut nihil decedat: mater autem dum uterum gerit, ad alia fere est inutilis, & solicite alenda. Ergo iste saltem æquas partes cum hoc prætendere nequit; præsertim cum unus masculus pluribus fœmellis imprægnandis sufficiat. Si quis tamen eum in finem admissarios alat, sine dubio aliquid ipsi pro eorundem usu debetur. Add. *Ziegler ad Grot.* l. 2. c. 8. §. 18. *& Felden ibid.*

§. 5. Plantata quoq; & consita solo cedere dicuntur, & surculi stirpibus, quibus inseruntur; quod ista non tantum solo alantur, sed & velut in unum cum solo coalescant, & pars ejusdem fiant. Inde etiam requirunt, ut radices egerit: ante id enim manere, cujus fuerant. Id quod tamen *Grotio* l. 2. c. 8. §. 22. juris positivi, non naturalis videtur; quippe cum alimentum rei jam existentis pars duntaxat sit. Igitur jus tantum in partem ejus rei dominum soli posse prætendere, neq; ob id domi-

domino ſeminis, plantæ, aut arboris naturaliter jus ſuum perire; adeoq; communionem heic locum habituram. Enimvero his non obſtantibus, ratio legibus Romanis conſtat. Non enim hoc volunt, ut dominus ſeminis, plantæ, aut arboris, ſiquidem bona fide egit, rei ſuæ jacturam faciat; neq; illud prohibent, quo minus domini ſoli, & plantæ, ſi velint, rem illam deinceps communem habeant, prout uſus ſoli, aut nobilitas plantæ partes utriq; ratas aſſignaverit. Sed quia illæ nolunt aliquem adigere, ut in communione invitus permaneat, & vero iſtæ res diviſionem non admittunt; igitur quæritur, utri æquius ſit rem totam aſſignari, cum hoc tamen onere, ut alteri æſtimationem ejus, quod ipſius fuit, ſolvat; domino ſoli, an ſeminis? Heic cum frequentius ſit, ut iſta ſolo jam coalita translationem commode non admittant, & extra ſolum ſervari omnino nequeant; & vero incongruum videatur plantæ alicui temporariæ ſolum immobile cedere; igitur in univerſum placuit, inſita ſolo cedere, ut tamen dominus ſoli pretium ſeminis aut plantæ alteri, ubi bona fide egit, perſolvat. Quanquam ſi vili aliquo ſemine ſolum quis meum conſeverit, quod ego nobiliori ſemini deſtinaveram, ne ad ſemen quidem ſolvendum teneri videor; cum damno mihi ſit, ignobili ſegete agrum meum occupari. Quod ſi autem translationem admittant plantæ, nobiliores præſertim, quam eſt uſus ſoli; ſine dubio æquitatis fuerit, ut domino plantæ concedatur eam alio auferre, ſoluto quanti fuit uſus ſoli. Quo loco obſervanda eſt lex Solonis apud *Plutarchum Solone: Aliam arborem qui in agro ſuo plantaret, eum à vicino abſiſtere pedes quinq; imperavit: qui ficum aut oleam, novem; quod radices hæ agant longius, neq; ſit omnibus earum innocens vicinia, ſed & alimentum eripiant, & halitum efflent aliquibus infeſtum.* Conf. l. 7. §. 13. D. *de adquir. rer. dominio.*

§. 6. Eadem fere ad ædificia, quæ in alieno ſolo, aut ex aliena materia in proprio ſolo extruuntur, poſſunt adplicari. Equidem ſi ædificium ſit mobile, non eſt dubium, quin in id dominus ſoli nullum jus habeat; modo transferatur, & ſolvatur, quantum per id ſolum fuit deterius redditum. vid. l. 38. D. *de rei vindic.* l. 60. D. *de A. R. D.* Si ex mea materia alius ſibi ædes extruxerit, utplurimum præſtat, me ejus pretium, quam ipſam materiam recipere; cum quæ ſemel uni ædificio

Sſſ 3 adap-

adaptetur, alteri fiat inhabilis. Quod si tamen materia per ædificationem non sit reddita deterior, & ea ipse opus habeam, nec aliunde commode nancisci similem queam; æquum est, ut mihi materiam meam tollere concedatur. Id quod dum leges XII. tabularum prohibent, alia tamen via domino materiæ consulebant, data actione in duplum, de tigno juncto. Sin autem ex sua materia in alieno quis solo ædificaverit, ubi sciens hoc fecit, vix dolo videtur posse carere; & siquidem propositum ipsi fuerit solum illud domino intercipere, non videtur dominum soli teneri, ut pretium materiæ, mercedesq; fabrorum solvat, utvé concedat, istum materiam iterum tollere, diruto quod extructum est. Ubi dolus abfuit, nec ita tolli queat ædificium, quin penitus dirui necessum foret, placuit Romanis legibus, solo cedere ædificium, ita tamen ut si ædificator sit in possessione, dominus soli solvat mercedes fabrorum, & pretium materiæ. Nam etsi plerumq; pluris sit quod superstruitur, quam solum, & superficies; tamen putarunt inconveniens esse, rem immobilem attrahi per talem, quæ saltem per partes loco moveri queat. Nihilominus si dominus soli ista parte fundi, qua ædificium est extructum, facile carere queat, neq; illi commodum sit, ædificij pretium solvere, æquissimum videtur, ut recepto soli precio ædificium alteri relinquat. Conf. l. 7. §. 10. 11. 12. D. *de A. R. D.*

§. 7. Enimvero quod regulam illam; inædificata, aut insita solo cedunt, JCti Romani ad chartas quoq; & membranas extenderint, id parum arridet. vid. l. 9. §. 1. D. *de A. R. D.* Scilicet ut si ego bona fide quid alterius chartæ inscripserim, id ei omnino concedere cogar, recepta scriptionis mercede. Quin potius, cum regulariter pluris sit scriptura, quam charta, æquissimum est, ut alter recepto chartæ pretio sit contentus. Præsertim cum illud haut absurde à quibusdam addatur, chartam utendo quodammodo perire & consumi: adeoq; scripturam ab ædificatione diversæ esse naturæ. Nam tunc demum chartæ velut essentia integra persistit, si pura sit, ita ut quidlibet ei inscribi possit. Ubi quid ei inscriptum est, in libri, epistolæ, commentarij, &c. nomen transit. Igitur charta conscripta hactenus mihi perit, quod mihi jam non amplius sit integrum quidvis eidem inscribere. Adeoq; pretio ejus recepto, quod querar ultra non habebo; cum alia eundem æque usum præbere possit.

§. 8. Re-

§. 8. Rectius iidem de pictura tradidere, quod huic tabula cedat; quippe cum regulariter longe majoris sit illa, quam hæc: & facillimum sit alicui recepto pretio tabula carere, vulgari re, & cujus passim est copia. Quæ ratio tamen ostendit, per æquitatem interdū contrariæ decisioni locum esse: puta, si proletarius aliquis pictor, & qui cupressum tantum novit simulare, pretiosæ tabulæ quid illeverit, quod deleri satius sit; aut si in lamina aurea, argentea, vel in gemma aliquid sit expressum. Sic & valde impudens foret, qui ubi in alieno pariete quid pinxisset, statim domo illa ut sibi cedatur vellet postulare. Quin etiam cum impensa illa fuerit voluptuaria, vix à domino ædium mercedem pingendi poterit repetere; nisi forte istius facultates ejusmodi sint, ut talem impensam lubenter facturus fuisse videatur. add. l. 38. D. *de rei vindic.*

§. 9. Purpuram alieno vestimento intextam, utut pretiosiorem, vestimento tamen cedere itidem ab JCtis Romanis traditum. Id quod dupliciter potest intelligi; ut vel stamini suo viliori quis aliena fila purpurea velut tramam intexuerit: vel ut pannum purpureum suo vestimento adaptaverit. Priori casu quin iste pannus domino purpuræ addici debeat vix dubium est. Nam non semper illud loco accessorij est habendum, citra quod alterū non potest existere, quodq; alteri sustinendo quasi physice substernitur: sed omnino etiam pretij est habenda ratio, ut scilicet res majoris pretij cæteris paribus ad se trahat viliorem. Equidem id necessum est, ut illud rei cedat, quod sine illa esse non potest, seu ut quod adjuncti rationem habet, sequatur suum subjectum, siquidem loquamur de physica rerum concomitantia. Verum in assignandis rerum dominiis, ubi inprimis pretia & usus earum spectantur, & quam facile quis aliqua re carere queat, ista ratio haut semper militare potest. Quod autem *Grotius* d. l. §. 21. ait, *ut rei majori adquiratur minor, esse naturale facti, non juris;* id in hunc sensum admittimus; de facto quidem, quod majoribus est viribus ad se trahere posse id, quod minus est validum: sed non semper jure fieri, ut validior ad se rapiat rem imbecillioris, aut ut quis rem suam minorem amittat, si cum majore fuerit conjuncta. Quemadmodum qui fundi pro vicesima parte est dominus, æque domi-

nus

nus manet, quam qui partes habet novendecim. Enimvero proprie heic disceptatur, non an cujus est pars major debeat lucrari partem minorem; sed quæ via sit ineunda negotij expediendi, si duo ad dominium unius rei concurrant, quam neq; dividere, neq; communiter habere possunt, aut volunt. Heic sane uni integra res erit adjudicanda cum hoc onere, ut alteri suæ partis æstimationem solvat. Verum utri res sit adjudicanda, ex rei prævalentia, domini indigentia, & similibus circumstantiis erit decernendum. Sic ubi pannum meum purpureum alter suæ vesti adaptaverit, licet forte purpura pretiosior sit, melius tamen est, ut ego recepto pretio vestem illi relinquam integram. Nam si ea sit dissuenda, alter damnum patietur; & quid mea interest, lacerum mihi pannum restitui? Vestes autem ad alterius corpus aptatæ utplurimum nobis sunt inutiles, aut minus congruæ. Et sane in tota hac materia commodius ex inspectione negotiorum singulorum quid æquum sit deprehendi potest, quam ex universali aliqua definitione.

§. 10. Circa specificationem ab initio observandum, eam inter modos adquirendi originarios proprie referri non posse. Nam cum naturaliter nihil fiat, nisi ex materia præexistente, igitur videndum est, cujus sit ea materia. Si enim materia fuerit nostra, continuabitur dominium specie nova introducta. Si fuerit nullius, per occupationem adquiretur ejus dominium. Sed si fuerit aliena, tunc dispiciendum, domino materiæ, an qui speciem fecit, ea sit adjudicanda. Super qua re cum antiqui JCti apud Romanos dissentirent, tandem media sententia placuit, ut si species ad priorem & rudem materiam possit reduci, ea cederet domino materiæ; sin minus, ei, qui novam formam materiæ induxisset. Cujus decisionis aliqui hanc evidentissimam rationem putant, quod ubi species non possit ad pristinam materiam reduci, quodammodo videatur interiisse, & novum quid effectum. Hoc ergo casu rem addicendam ei, qui effecit, ut sub nova ista forma res existeret. Sed ubi ad antiquam materiam species possit reduci, intelligi eandem adhuc existere, neq; per inductionem novæ formæ periisse; & sic priorem dominum non exuisse. Alij contra hoc solum respiciendum esse arbitrantur, materia, an forma plu-

pluris sit. vid. *Connanus comment. jur. civil.* l. 3. c. 6. Ego neutram sententiam ad omnes casus salva æquitate adplicari posse putaverim, sed aliarum quoq; circumstantiarum rationem esse habendam. Sic si quis ex uvis, olivis, aut frumento meo vinum, oleum, aut panem, ex meo melle & vino mulsum confecerit; cur iste potius habeat jus ad hasce species quam ego, ideo tantum, quia ad priorem materiam reduci nequeunt? Igitur cum ejusmodi res divisionem admittant, pro ratione pretij materiæ, aut operæ in producenda forma dividantur. Quod si autem dominus materiæ re integra indigeat, omnino hunc specificatori præferendum judicaverim. Sic si quis ex alieno metallo opus confecerit, ubi majoris est pretij forma, quam materia, specificatori rem relinqui æquum est, utut in antiquam & rudem massam redigi queat; siquidem simile metallum, aut ejus pretium restituatur. Secus tamen dicendum videtur, si ego id metallum ad idem opus destinaverim, quo valde indigeo, neq; similis metalli copia sit. Heic enim æquitas favet domino materiæ, utut fortasse pretium formæ pluris sit quam materia. Aliqui etiam hoc arbitrantur considerandum, utrum materia ad formam recipiendam fuerit in potentia proxima, an remota duntaxat: & in priori casu præferendum censent dominum materiæ, in posteriori specificatorem. v. g. Si navis facta sit ex alterius rudi ligno, navem esse ejus, qui fecit; sin jam tabulæ erant destinatæ navi, ejus fore navem, cujus fuerant tabulæ. Sic ex rudi mea lana si quis vestem fecerit, ipsius fore vestem: verum si ex panno meo confecta sit vestis, meam esse. Sic siquidem medicamenta jam parata fuerint & perfecta, emplastrum inde confectum ejus fore, cujus medicamenta fuerint; cæteroquin emplastrum esse facientis. Sed ne hæc quidem distinctio sola ubiq; ad æquitatem quadrat. Nam si ego tales materias, sive rudes, sive jam præparatas ad formam recipiendam, vel venales habeam, vel in tanta copia, ut necessitatibus meis supersint; nulla ratio est, cur res non sit specificatori relinquenda, si pretium materiæ refundat. Verum si ego aliquam materiam certo meo usui destinaverim, nec aliunde commoda sit occasio similis materiæ parandæ, indigentia mihi favorem addet, licet materia adhuc in remotiori potentia fuerit. Add. l. 61. D. *de rei*

vindic. Quod si quis partim ex sua, partim ex aliena materia speciem confecerit, ne sic quidem in omni casu indubium est ei rem assignandam, qui fecerit; quia & forma ipsius operæ debetur, & insuper partem materiæ præstitit. Nam fieri potest, ut & opera sit exigui pretij; & pars materiæ ab ipso collata itidem exigua, adeo ut materia alterius utramq; excedat. Et dantur res, ad quas certæ quantitatis materia requiritur, cujus ubi partem quis abstulerit, reliquum inhabile saltem illi usui redditur. Tali casu pro eo pronunciandum, qui ista specie maxime indiguerit. De cætero in universum verum est, quod tradit *Grotius* d. l. §. 19. cum res constent materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur naturaliter rem communem fieri pro rata ejus, quanti unumquodq; est. Quemadmodum & totum id corpus, quod ex confusione aut commixtione duarum materiarum ejusdem generis resultat, utriq; commune est. vid. l. 3. §. 2. l. 5. D. *de rei vindic.* Enimvero, ubi neq; communiter res haberi potest, nec dividi, ex æquitate utiq; aut legibus positivis definiendum est, quisnam alteri, recepta partis suæ æstimatione, rem integram debeat concedere. vid. l. 23. §. 2. 3. D. *de rei vindic.* Omnino tamen inspiciendũ, bona quis, an mala fide speciem alienæ materiæ induxerit. Nam qui in mala fide versatur, utut species pluris sit, quam materia, ac materia prior desiisse videatur, aut ipse vehementer re indigeat; hautquidquam rem magis ad se, quam ad dominum materiæ pertinere prætendet. Ipsa quippe res major per se non attrahit minorem, sed accedere oportet etiam aliquam probabilem causam in domino rei majoris. Inde si quis sciens dolo malo materiæ meæ novam induxerit formam, ut eam hac ratione interverteret, is neq; in materiam quid juris adquisivit, nec magis à me operæ suæ mercedem potest postulare, quam perfossor parietum, quod operose novum ostium in ædes meas fuerit molitus; aut percussor, qui insanabilem alias vomicam secuit, dum trucidare aliquem intendit; vel Autolycus, quod equis furto subductis colorem induceret. Atq; hoc non est ex legibus positivis, sed ex ipsissima ratione naturali, etsi alias natura pœnas non determinat. Neq; enim pœna est, nequitiam suam gratis impendisse. Et sane æquissimum est, ne quis alteri pro injuria sibi intentata mercedem teneatur solvere.

§. II. Quæ ſuper alluvionibus à JCtis veteribus ac recentioribus operoſe traduntur, pleraq; non tam certa aliqua, & naturali ratione nituntur, quam poſitivis ſtatutis ſingulorum populorum. Quo brevioribus nobis heic eſſe licebit. Circa alluviones ergo, ſeu latentia illa incrementa, queis per flumen ripæ quid adponitur, duo potiſſimum ſolent quæri; an augeant integra territoria, & an fundos quoq; privatos? Prior quæſtio majoris eſt momenti, quippe quæ ſæpe magnis controverſiis inter populos occaſionem poteſt præbere; cum frequens ſit, ut inter duos populos fluvius tanquam terminus interjiciatur. Hic ergo quando curſum mutavit, quæritur, an ſimul etiam imperij terminus ſit mutatus, & an, quæ flumen adjecit, eis cedant, quorum ripæ adjecta ſunt? Ubi prius ſupponenda eſt diſtinctio inter agros limitatos, ſeu circumſcriptos limitibus manufactis, cum quibus, quantum ad præſens negotium, conveniunt agri menſura comprehenſi, puta, per numerum jugerum deſignati; & inter arcifinios, qui terminos habent hoſtibus arcendis maxime idoneos, utplurimum naturales, puta, flumina aut montium ſupercilia. Deinde diſpiciendum, an populi vicini interjectum flumen vacuum reliquerint, utriusq; uſibus promiſcue patens, an vero terminos voluerint eſſe in medio fluminis, ita ut dimidium ad hunc, dimidium ad alterũ pertineat. An deniq; integer fluvius pertineat ad unum populum, ſic ut fines hujus ſint in ripa alterius populi. Igitur ſi uterq; populus agros limitatos, aut certa menſura comprehenſos habeat, qui citra interjectionem vacui in medio relicti ſeſe immediate tangant, de territorio nihil mutabitur, licet fluvius curſum mutaverit; neq; alluvioni heic locus erit, cum nihil relictum ſit ſpatij, quod non jam ad alterutrum pertineat. Quod ſi flumen in medio ſit velut vacuum relictum, alluviones & inſulæ inde enatæ cedent occupantibus. Convenientiſſimum autem eſt, ut alluvionem occupet, cujus ripæ illa eſt adpoſita; & inſulam, cujus ripæ eadem proxime accedit. Si integrum flumen ad unum pertineat populum, inſulæ in flumine natæ ipſius ſolius erunt; alluviones autem ad alteram ripam adpoſitæ magis eſt, ut in ſolidum ad alterum populum pertineant. Enimvero frequentius eſt, & magis congruum, ut agri ad flumen utrinq; pertingen-

 tingen-

tingentes ſint arcifinij, utq́; adeo fines territoriorum in medio fluminis intelligantur. Nam flumen & ſine obſcuritate fines oſtendit, & ſimul naturale munimentum regioni prætendit. Ubi tamen requiritur, ut ne ſolenne velut ipſi ſit, incertis ripis inſultare, & quotannis novos ſibi alveos facere. Igitur ubi arcifinios agros populi poſſident, (id quod in dubio præſumitur,) flumen mutato paulatim curſu & territorij fines mutat, & quicquid flumen alteri parti adjecit, ad eum ſpectat, cujus ripæ adjecta eſt. Ita tamen, ut illa mutatio facta fuerit ſenſim, neq;, relicto uno impetu alveo, flumen diverſo plane loco viam ſibi ruperit. Nam particularum acceſſio, deceſſio, aut talis immutatio, quæ toti veterem ſpeciem relinquit, rem ſinit eandem videri. Et major eſt in naturali limite commoditas, quam ut propter exiguum detrimentum ab eo diſcedi debeat. Quod ſi autem veteri alveo deſerto alia penitus irruperit flumen, neq; ille populus, per cujus agros recens ſibi iter fecit, tanti putet inſigni terræ ſuæ parte carere, ut naturalem habeat limitem; deinceps fines intelligentur eſſe in medio deſerti alvei. Quia uti lapis uſum termini præbet non qua lapis eſt, ſed qua hoc loco poſitus: ita & fluvius eſt terminus populorum non qua aqua eſt, ex certis fontibus, rivis aliisq; fluminibus collecta, ac certo nomine inſignita, ſed quatenus tali alveo fluit, talibusq; ripis includitur. Conf. *Grotius* l. 2. c. 3. §. 16. & ad eum locum *Bœclerus*, & *Zieglerus*.

§. 12. Circa fundos privatorum putaverim prius eſſe diſpiciendum, utrum flumen, ad quod ager privatus pertingit, territoria duarum civitatum dirimat, an vero per territorium unius civitatis tranſeat; & dein an publicum ſit flumen, an vero privatum. Priori caſu ex mero dependet arbitrio civitatis, utrum iſta incrementa velit privatis relinquere, an vero publico aſſerere. Nam plerunq; populi tractum aliquem terræ per modum univerſitatis occuparunt, ejusq; particulas deinde ſingulis tanquam privatos fundos aſſignarunt, qui fere certam & definitam habent menſuram. Uti ergo, quod ex territorio privatis aſſignatum non fuit, publicum civitatis manſit: ita ſi quid ad privati alicujus fines acceſſerit, ipſi publico accreviſſe cenſetur. Quia tamen agri vicini à fluminibus multa ſæpe incom-

moda

moda patiuntur per inundationes, & illa incrementa, cum sensim fiant, publicis reditibus parum momenti videntur adferre: inde multis civitatibus humanum fuit visum, istas alluviones concedere iis, quorum fundis accesserunt. Id quod eo æquius est, si privatis sumtibus isti ripas soleant munire. Et tali jure gaudere ager præsumitur, qui privato non ad definitam mensuram, sed veluti corpus fuerit assignatus, etsi forte in traditione mensuræ aliqua mentio fuerit facta; (vid. l. 13. §. 14. D. *de act. emti & vend.*) adeoq; si in designatione finium simpliciter fluminis facta sit mentio. Quod si tamen alluviones magni sint momenti, & quæ mensuram privati fundi longe excedant, ad publicum pertinere indicabuntur. Insulas vero enatas in flumine privati citra expressam concessionem civitatis vindicare sibi non poterunt; quia cum à fundo sint separatæ, nulla ratione pro parte, aut incremento ejus haberi poterunt. Ex eo autem solo, quod fundis ipsorum sunt proximæ, non magis eas occupandi jus habebunt, quam alius quivis partem plateæ & fori, ædibus suis prætensam. Quod si autem flumen alluvionem producens ex utraq; parte accolas habeat eidem civitati subjectos, cum adponere flumen nihil possit, nisi aliunde quid abraserit; inde omnino æquum erat, ut alluvio illius foret, ex cujus fundo quid fuerat detractum. Hinc recte legibus Romanis constitutum, ut si vis fluminis partem aliquam tuo prædio detractam meo adposuerit, ea tua maneat. Verum si diutius fundo meo hæserit, arboresq;, quas secum traxit, in meo fundo radices egerint, ex eo tempore meo fundo adquisita videbitur. l. 7. §. 2. D. *de A. R. D.* Unde adparet, crustam illam avulsam, nondum coalitam, ad antiquum locum à domino fuisse retrahendam, siquidem ejus dominium vellet retinere. Verum ubi non constat, quid & quantum ab alterius fundo fuerit detractum, impeditur quidem ille, cujus fundo quid decessit, quo minus sibi alluvionem queat vindicare: naturaliter tamen ea alluvio videtur adquiri non domino fundi, cui adposita est, sed populo, cujus id est flumen. Nam id rationi quam maxime congruit, ut fluminis publici non aqua solum, & quæ in ea continentur, publica esse intelligantur, sed & alveus, & ripa, intra quam ille decurrit, & quod vel alveo, vel ripæ ad-

adcrescit. Incongruum quippe videtur dicere; alveum in se esse partem fundi proximi, sed eundem, quamdiu flumine publico superfunditur, pro publico censeri: flumine remoto ad privatam redire naturam; quasi fundus flumini servitutem itineris debeat. Quod si autem alveum totum, aut aliquam ejus partem flumen deseruerit, & novum sibi alveum fecerit, cum hic ex opposito fundo sit detractus, æquum fuerat, in solatium hujus domino derelictum alveum adsignare: & ubi novum quoq; alveum flumen deseruerit, huncce ad antiquum dominum redire, non ad eos, qui vicina novo alveo prædia possederant. Quicquid tamen de alluvione, aut mutato alveo fiat, id sane par est, ut pro ratione ejus, quod agro fuit detractum, minuantur onera agro imposita. Sicuti eam apud Ægyptios legem fuisse refert *Herodotus Euterpe.* Sicut & hoc æquum est, ut siquidem ager aliquis inundatione fuerit mersus, antiqui domini maneat, quando vel ultro aqua uno impetu aut paulatim decesserit, vel ipsius opera iste sit siccatus. Sed ad quem pertinebit aqua superfusa, quousq; fundus mersus iterum fuerit siccatus? Heic dispiciendum putaverim, an mersus fundus in formam lacus, aut paludis abierit, an vero partem alvei fluminis publici constituat. Priori casu lacus & palus perpetuo ad dominum fundi pertinebit: posteriori eousq;, quoad animum retinuerit in antiquum alveum flumen redigendi. De fluminibus privatis, quæ aliquid ex meo detrahunt, & alibi meo addunt, res clara est. Sed quid si flumen meum privatum per alterius fundum novum sibi alveum fecerit? Utrum illa pars fluminis, alieno fundo superfusa, mea manebit; an ad eum pertinebit, in cujus fundum irrupit? Heic pro posteriori pronunciandum judicaverim. Mihi tamen jus manebit flumen in antiquum alveum revocandi. Quod si flumen intra meos fines nolim retrahere, non potero alterum ejus æstimationem poscere, & ne communionem quidem fluminis ea in parte prætendere. Nam quæ res ideo tantum nostræ sunt, quia spatio nostro continentur, quæq; adeo accessiones illius spatij videntur; ubi id excesserunt, aut revocandæ à nobis intra nostrum spatium sunt, aut nostræ esse desinent, & deinceps naturale velut incrementum censebuntur illius spatij, in quod

se

se contulerunt. Sed super his leges positivæ varie disponere possunt. Apud *Aggenum Urbicum* hæ traduntur regulæ. *Si hæc in occupatoriis agitur agris, quidquid vis aqua abstulerit, repetitionem nemo habet. Quæ res necessitatem ripæ muniendæ injungit: ita tamen ut sine alterius damno quidquam fiat. Si vero in divisa & assignata regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuiq; modus adscriptus est.* Circa agros ad Padum sitas ita pronunciarat Cassius. *Ut quidquid aqua lambendo abstulerit, id possessor amittat: quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet: Si vero majore vi decurrens alveum mutasset, suum quisq; modum agnosceret, quia non possessoris negligentia, sed tempestatis violentia abreptum adparet: si vero insulam fecisset, à cujus agro fecisset, id possideret, ac si ex communi, quisq; suum reciperet.* Conf. *Grotius* l.2.c.8.§.8.*seqq.* & *Zieglerus* ad d.l.

CAPUT VIII.
DE JURE IN RES ALIENAS.

1. Variis modis contingit, ut quis in re aliena jus habeat.
2. Quot præcipuè jura sint in re aliena.
3. Jus emphyteuticum.
4. Jus superficiarium.
5. Jus possessoris bonæ fidei.
6. Servitutes quid, & quotuplices.
7. Usus fructus.
8. Usus.
9. Habitatio.
10. Operæ servorum.
11. Servitutes prædiorum urbanorum.
12. Et rusticorum.

EA quidem est dominij vis, ut super re sua soli domino liceat disponere, cæteriq; omnes ab eadem sese abstinere teneantur. Cum tamen non ideo res inter mortales sint divisæ, ut omnis bonorum communicatio cessaret; inde contingit, ut non solum ex lege humanitatis alteri sæpe res nostras, earumvé usum debeamus concedere; sed etiam ut alij jus aliquod perfectum aut minus perfectum in re nostra sibi quærant, adeoq; ex re nostra utilitatem aut commoditatem aliquam suo sibi jure comparent. Id quod quibus modis contingat, breviter heic perstringemus; postquam à juris Romani interpretibus ista omnia fusissime exposita sunt.

§. 2. Jura præcipua in rebus alienis, quæ competunt non dominis,

minis, aliqui solent numerare quinq;: jus emphyteuticum; jus superficiarium; jus bonæ fidei possessoris; pignus seu hypothecam; & servitutes.

§. 3. *Jus emphyteuticum*, quod alicui in re immobili à domino constituitur sub obligatione præstandi certum canonem in recognitionem dominij, emphyteuticario tribuit non tantum, ut ista re plene uti frui, sed & de illa, etsi non ita libere circa ejusdem alienationem, disponere possit. Contractus ille, quo jus isthoc immediate constituitur, neq; ad emtionem venditionem, neq; ad locationem conductionem refertur; quippe cum neq; plenum dominium rei in alterum conferatur, & plus tamen quam in locatione tribuatur; præsertim cum canon iste regulariter longe minoris sit, quam alias in locatione pensio est. Cæterum quid in renovatione ejus cõtractus, quid in solutione canonis, in alienatione boni emphyteutici, in ejus duratione ex jure communi, aut singulari conventione obtineat, Interpretes juris Romani passim tradunt.

§. 4. Qui *jus superficiei* pret[illegible] aut certa pensione sibi comparavit, potest quidem superficie ad instar domini frui, ac de ea disponere, eandemq; alienare; adeoq; dominum se eorum, quæ solo superstruuntur ferre; non autem ipsius soli. Id quod in emphyteuta secus est, cui etiam dominium utile soli competit. Causa autem ejusmodi juris introducti hæc fuit, quod aliqui quidem incolas intra sua latifundia recipere vellent, ut tamen de istorum magnitudine nihil decederet. Igitur superficiem istis concesserunt, solo sibi reservato, in cujus recognitionem modica pensio annua solvenda. vid. *Justinus* l. 18. c. 5. n. 14. Ac si superficies perierit, puta, si ædes corruerint, aut combustæ sint, jus superficiarij expirat, sic ut deinceps dominus soli de superficie pro lubitu queat disponere.

§. 5. *Jus possessoris bonæ fidei*, (quod competit iis, qui bona fide à non-domino acceperunt rem alienam titulo legitimo, quiq; ad transferendum dominium alias idoneus est,) hactenus vero domino æquipollet, quod & iste omnes fructus ex re perceptos suos faciat, deq; eadem pro arbitrio disponat, suamq; possessioné contra omnes alios, excepto domino, tueatur, ac in ea per leges defendi debeat. vid.

vid. l. 48. D. *de A. R. D.* Quæ possessio post certum temporis spatium irrevocabile dominium, etiam contra ipsum dominum valiturum, possessori adsignat. Qua de re infra pluribus. Introductum est autẽ hoc jus in favorem commerciorũ humanorum, vitæq; civilis tranquillitatem, ut ne molestis incommodis afficeretur, qui bona fide, justoq; titulo res sibi comparatum it. Id quod futurum erat, si tantisper à quibusvis aliis impune in sua possessione turbari posset, aut domino rem vindicante fructus quoq; consumtos restituere teneretur, aut si deniq; ipsius possessio perpetuo velut fluctuaret. Sicuti & hoc non jure duntaxat civili constitutum est, sed & naturali ratione nititur, ut quisq; in possessione sua, bona fide parta, relinquatur, quousq; petitor jus suum, possessioni prævalens, demonstraverit. Quid enim turbarum & molestiarum cuivis quotidie excitari posset, si quis ad cujusvis petitionem possessione rei suæ decedere cogeretur, & alterũ persequi, ut eandem iterum recuperaret? Videantur Interpretes juris Romani ad tit. D. *de Publiciana in rem actione.* De *pignore* inferius agetur.

§. 6. *Servitutes*, intuitu ejus cui debentur, sunt jura certum emolumentum aut commodum ex re aliena percipiendi, aut prohibendi, ne dominus sua re omnibus modis utatur. Intuitu autem ejus, qui eas debet, sunt obligationes alteri emolumentum ex sua re concedendi, aut in alterius commodum abs certo usu suæ rei abstinendi. Dividuntur servitutes à re, cui debentur, in *personales* & *reales*; non quod non omnis utilitas demum in personam redundet, sed quia quædam alicui obvenit, quatenus certi prædij est possessor. vid. *Grotius* l. 1. c. 1. §. 4. add. l. 32. §. 1. *in fin.* D. *de servit. præd. urb.* Id quod alij sic exprimunt, quod utilitas alicui proveniat ex aliena re vel immediate, vel mediante certo prædio.

§. 7. *Servitutes personales* hæ vulgo numerantur; *usiusfructus, usus, habitatio*, & *operæ servorum. Usiusfructus* est jus alienis rebus utendi fruendi, salva ipsarum substantia: seu jus ex re aliena percipiendi omne emolumentum, quod salva rei substantia inde provenire potest. Etsi enim naturaliter, qui est dominus rei, sit etiam dominus fructuum; nihil tamen prohibet, quo minus isthæc separentur, &

penes unum sit dominium, penes alterum jus fructus percipiendi. Idq; constitui potest vel lege civili, (etsi quod ususfructus bonorum adventitiorum filij patri competat, qui adhuc eum in potestate habet, etiam rationi naturali maxime congruat;) vel officio judicis, quando v.g. res communis alia ratione commodius dividi nequit; vel facto hominum, puta testamento, aut per pactiones. Patet autem, usumfructum proprie tantum constitui posse in illis rebus, quæ usum aliquem præbent extra suam substantiam, seu quæ usu non consumuntur; modo revera in illis usus aliquis, vel ornamentum, aut delectatio sit. Hautquidquam autem ususfructus proprie dictus locum habet in re, quæ nisi consumatur usum sui non præbet; cum utiq; corpus ipsum alicujus rei, adeoq; & dominium, ad aliquem pertinere intelligatur, qui jure rem quampiam suo arbitrio consumere potest. Legibus tamen Romanis receptum, ut pecuniæ, aliarumq; rerum fungibilium quasi usufructus posset constitui testamento, & alicui legari: ubi pecuniæ aut res ita dantur legatario, ut ejus fiant; sed necessum est, ut legatarius satisdet hæredi de tanta pecunia aut rebus ejusdem qualitatis, vel etiam earundem æstimatione, usufructu finito, restituendis. Sic ut cautio apud proprietarium ipsorum corporum vicem velut suppleat. vid. l.1. l.2. l.7. l.11. D. *de usufr. ear. rer. quæ usu consum.* Spectant autem ad usufructuarium omnia emolumenta omnesq; fructus, qui ex re proveniunt, tam naturales, quam civiles. Romanæ tamen leges exceperunt fœtum ancillæ; cujus ratio hæc videtur, quod usufructus mancipiorum introductus sit propter operas, non propter fœtificationem. Cæterum fructus naturales usufructuarij fiunt perceptione, sive si eos à corpore separaverit, & collegerit. Unde consequitur, ut fructus nondum separati ad proprietarium pertineant; & usufructuario ante perceptionem eorundem mortuo, ab hujus hærede non possint vindicari. Quanquam si cultura & industria in fructus sit impensa, æquum fuerit in istorum participationem admitti hæredem, saltem hactenus, ne usufructuarius laborem suum gratis consumserit. Civiles autem fructus ad usufructuarium spectant pro lapsu temporis, cui pensio respondebat. Porro quemadmodum usufructuarius re debet uti boni viri arbitratu, seu uti diligenti patri-

fami-

familias competit, & ad istam utilitatem rem adhibere, ad quam ipsius conditio, aut domini voluntas eam destinavit; ita & eandem custodire, & sartam tectam conservare tenetur; nec non pro illa tributa, & collectas, aliaq; onera ordinaria & extraordinaria, saltem quæ fructus non exsuperant, solvere. vid. l. 7. l. 9. l. 10. l. 11. l. 12. l. 13. §. 4. *seqq.* l. 15. l. 17. l. 18. l. 27. l. 44. l. 45. l. 59. l. 61. l. 62. l. 65. l. 68. l. 69. l. 70. D. *de usufr* Nam & hæc, non secus atq; cultura, eum sequuntur, qui ex re lucrum vult percipere. Neq; quisquam tam duro sese oneri præsumitur subjecisse, ut alteri non solum fructus ex sua re velit concedere, sed & onera insuper istius rei tolerare. Amitti traditur ususfructus morte usufructuarij; quia regulariter in eo concedendo meritum ipsius personæ spectatur, quod in alios non transit. Et quia onerosum valde est, suæ rei fructum esse penes alios, igitur stricte ista concessio est interpretanda, sic ut si dictum sit, usumfructum concedi Seio, ejusq; hæredibus, ad hæredum hæredes id non extendatur. Cum inutilis sit proprietas, quæ in perpetuum ab usu rei excluditur. Quem in sensum accipiendum illud *Ciceronis epist. ad famil.* VII, 30. *Id cujusq; est proprium, quo quisq; fruitur. atq; utitur.* Inde si sit legatus ususfructus civitati, quæ alias perpetua esse potest; centum tamen annis finiri eum Romanos legibus placuit. (vid. l. 56. D. *de usufr.*) Qui & extinguitur, si interea civitas ista vel urbs hostile aratrum patiatur. l. 21. D. *quib. mod. ususfr. amitt.* Ex iisdem rationibus quoq; est, quod ususfructus non possit alienari; quia & hoc modo in perpetuum dominus posset eludi, & iste ad aliquem devolvi, quem dominus ægris oculis in re sua esset adspecturus. Ex legibus Romanis idem amittebatur capitis diminutione maxima, & media. Neq; enim volebant, ut jus istud amplius premeret dominum, postquam ille nihil amplius ex eo lucrari poterat, in cujus gratiam id erat constitutũ; neq; illi, qui civitatem amisisset, tale jus in bonis civis competere conveniens judicabant. Ex lege quoq; aut conventione est, quod is certo tempore non utendo amittatur, (quia multæ res non utendo fiunt deteriores,) aut non observando præscriptum utendi modum, aut rem ex malitia, aut culpa lata reddendo deteriorem. Sed & perit iste rei interitu; vid. l. 30. D. *quib. mod. ususfr. amitt.* nec reviviscit re iterum in-

 stau-

ſtaurata; propter ſtrictam interpretationem, quam hoc negotium requirit. Nam v. g. ædes, qvas in locum earum, quæ incendio conflagraverant, recens extruxi, cum prioribus eædem non ſunt. Et cum illæ ad ſui inſtaurationem magnos ſumtus requiſiverint, durum valde eſſet, dominum ſteriles ſibi ædes extruxiſſe. vid. l. 5. §. 2. 3. l. 8. l. 9. l. 10. l. 12. l. 23. D. *quibus mod. uſusfr. amitt.* Conſolidatione deniq; , & ſi uſufructuarius eundem domino cedat, uſusfructus extinguitur; quia nemini res ſua ſervit; vid. l. 5. *princ. ſi uſusfr. petatur.* quippe cum uſusfructus, & quælibet ſervitus proprie notet jus in re aliena. Sed quando quis propria re utitur, & ex eadem emolumentum percipit, id ex vi dominij eſt. add. l. 27. D. *quib. mod. uſusfr. amitt.* l. 26. D. *de ſervit. præd. urb.*

§. 8. *Uſum* vocant, quando quis ex re aliena commodum tantum quotidianum & neceſſarium, ſalva ejus ſubſtantia, percipit. Atq; hic minus late patet, quam uſusfructus; quippe cum uſum habens ex ea re ſolum capere poſſit, quantum ſibi ſuisq; ſufficit; id quod æſtimatur ex dignitate & conditione perſonæ, cui uſus conceſſus. Uti autem cui v. g. uſus alicujus domus competit, cum ſua familia ibi habitare poteſt; ita eidem neq; hoſpitem diuturnum, neq; inquilinum, qui cum ipſo non tanquam pars familiæ habitet, recipere ſimul licebit; ubi ipſi proprietario in iisdem ædibus ſit in habitandum, ſecus ſi totius domus uſus ſoli competat. vid. l. 22. §. 1. D. *de uſu & habit.* neq; regulariter eum uſum alteri deferre: cum plurimum interſit, quem quis in iisdem ædibus ſecum cohabitantem habeat. Conf. l. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9. l. 10. §. 3. l. 11. l. 12. l. 15. D. *de uſu & habitat.* Circa conſervationem autem & refectionem ejus rei, in qua quis uſum habet, id æquiſſimum videtur, ut ſi nihil domino ſuperſit fructus, extra iſtum uſum ab altero perceptū, uſuarius rem ſartam tectam præſtet. Ubi ad utrumq; par utilitas redundaverit, communi ſumtu res conſervabitur aut ſarcietur. l. 18. D. *d. t.* Sed ſi uſus exiguum quid ſit in comparatione ejus fructus, qui domino adhuc remanet, facile præſumitur, ut uſus ſine onere conceſſus ſit.

§. 9. *Habitatio* JCtis Romanis jus eſt, per quod omne emolumentum ex inhabitatione ædium alienarum provenire ſolitum per-

percipitur. Ea arctius patet, quam ususfructus; quia ad hunc pertinet emolumentum, quod ex mercium receptione, aliisvé causis provenit. Latius tamen, quam nudus usus, extenditur, quod ædes ejusmodi aliis suo loco inhabitandas locare quis possit.

§. 10. Per *jus operarum servilium* percipitur omnis utilitas, quæ ex operis servi alieni provenit. Quod jus leges Romanæ arctius, quam servi usumfructum esse tradunt; quia alia quoq; via, quam per suas operas, præstare utilitatem servus potest.

§. 11. *Servitutes reales*, quæ alicui debentur propter prædium aliquod, in genere dicuntur jura, per quæ vicinum prædium nostro prædio aliquam præbere debet utilitatem. Dividuntur illæ in jure Romano in *servitutes prædiorum urbanorum*, & *rusticorum*. Prædia rustica vocantur agri, & ædificia, quæ ad agriculturam, remq; pecuariam spectant. Urbana prædia vocantur ædificia omnia inhabitationi hominum, commerciis exercendis, similiq; usui destinata, etsi extra urbes, & ruri ista locata sint. Omnibus istis constituendis occasionem fere præbuit vicinitas, quæ non immerito in propinqua parte amicitiæ putatur. vid. l. 38. 39. D. *de servit. præd. urb.* l. 5. D. *de servit. præd. rust.* Cum enim magnam utilitatem simul, & jucunditatem haberet plurium hominum cohabitatio ædiumq; conjunctio, quæ tamen vix consistere posset, si abs qvovis usu rei suæ vicinũ quis arcere institueret: igitur inter vicinos conveniri suevit, ut ne quis omni modo sua re uteretur, ne alter velut in angustias inde redigeretur, utq; modicũ rei suæ usum alteri concederet, quo sine gravissimo suo incommodo carere hic non poterat. Add. l. 1. §. 1. 2. D. *si usufr. petatur.* l. 15. D. *de servit.* l. 10. D. *de servit. urb. præd.* l. 20. §. 2. l. 31. d. t. Circa omnes autem servitutes observandum, neq; nimis late eas extendendas, & modeste iisdem utendum, ne vicino molestia ac tædium inde creetur. vid. l. 8. D. *de servitut.* Cæterum servitutes urbanorum prædiorũ hæ fere numerantur. *Servitus oneris ferendi*, qua vicini paries, vel columna onus nostrarum ædium sustinere debet. Cui consequens est, ut vicinus, qui isthanc servitutem debet, parietem illum aut columnam reficere teneatur, cum alias frustra ea servitus foret, pariete collapso. l. 33. D. *de serv. præd. urb.* *Servitus tigni immittendi*, qua tra-

bem vel quid aliud, quo ædes contignantur, ex ædibus ſuis in parietem vicini licet immittere, ut in eo requieſcat. *Servitus projiciendi protegendive*, qua ſupra alienam domum aut aream ædificatum aliquod licet provehere ita, ut nusquam in ædibus vicini requieſcat, qualia ſunt mœniana,& ſuggrundia. *Servitus altius tollendi*, qua quis etiam cum incommodo ſuo tenetur pati, alterum ad utilitatem ſuam ædes altius tollere, cum id alias prohibere aut intercipere poſſet. *Servitus altius non tollendi*, qua quis in vicinarum ædium utilitatem aut commoditatem cogitur ædes ſuas habere depreſſas, aut ultra certam menſuram non attollere. *Servitus luminum*, qua vicinus noſtra lumina, ſeu noſtras feneſtras, quibus lumen haurimus, cogitur excipere. *Servitus ne luminibus officiatur*, qua non poteſt vicinus quidquam facere, quo quævis noſtrarum ædium lumina obſcurentur & minuantur. Ejus ſevere aſſertæ exemplum luculentum extat apud *Zonaram Tom.*3. in Theophilo, & *Michael. Glycam*. Ann. Tom. 4. *Servitus proſpectus*, qua vicinus pati tenetur nos proſpicere in ipſius prædium, nec illud impedire poteſt. *Servitus ne proſpectui officiatur*, qua quis in prædio ſuo non poteſt quidquam facere, quod libero quaquaverſus proſpectui in loca præcipue amœna obſtet. *Servitus ſtillicidij recipiendi* notat obligationem aquam oneroſam in ſuam aream recipiendi. *Servitus ſtillicidij non recipiendi* notat obligationem aquam utilem in commodum ſuum non avertendi. *Servitus fluminis recipiendi*, qua flumen, i.e. aquam collectam, & per canales vel tubos inſtar fluminis defluentem ex noſtris ædibus vicinus tenetur ſuſcipere. *Servitus fluminis non avertendi*, qua vicino non licet flumen ex ſuis ædibus veniens à noſtro prædio avertere ob commodum, quod hoc inde habet. Huc deniq; pertinet ſervitus cloacæ immittendæ; effundendi aliquid in aream vicini, & ſi quæ aliæ ſunt.

§. 12. *Servitutes prædiorum ruſticorum*, ſeu quæ debentur prædiis ruſticum uſum habentibus, hæ vulgo numerantur. *Iter*, quod eſt jus eundi ambulandi hominis per vicinum prædium ad noſtrum, ipſius prædij cauſa. *Actus*, jus agendi jumentum aut vehiculum. *Via*, jus eundi, ambulandi, agendi, & omnia, quæ ad prædij noſtri utilitatem ſpectant, vehendi, ducendi, ferendi atq; trahendi. *Aquæ ductus*,

jus

jus aquæ ducendæ per fundum alienum ad utilitatem sui fundi, sive ea aqua utamur ad irrigandos agros, aut aquanda pecora, sive ut aqua superflua fundum nostrum liberemus. Harum servitutum natura est, ut pro parte nequeant concedi, quia nisi integræ usui non sunt. Nam uti est in l. *ult.* D. *de servit. præd. rust. via consummari solet vel civitate tenus, vel usq; ad viam publicam, vel usq; ad flumen, in quo pontonibus trajiciatur, vel usq; ad aliud ejusdem domini prædium.* Igitur frustra foret, per dimidium duntaxat alterius fundum iter habere, si ulterius progredi non liceret. *Haustus aquæ*, jus hauriendæ aquæ ex fonte, aliové loco alieno, quatenus ad fundum nostrum opus est. Quo concesso iter quoq; ad fontem, puteumvé concessum intelligitur. l. 3. § 1. *de servit. præd. rust. Pecoris ad aquam adpulsus*, jus pecora prædij nostri adpellendi ad aquam vicini. Huc pertinet & *jus pascendi* nostri prædij pecora in fundo alieno. Circa quod jus observant, per id non prohiberi dominum fundi servientis, quo minus & ipse sua ibi possit pascere pecora, dummodo non plura alat, quam fundus iste ferre queat, intervertendo alterius juri. Sed & qui pascendi jus habet, morbida aut infecta scabie pecora eò non compellet, ex quibus alia infici queant. Deniq; huc referunt *jus calcis coquendæ, arenæ fodiendæ, pedamenta sumendi, lignandi, lapides cædendi*; quatenus ad commodum prædij rustici faciunt. add. l. 3. D. *de serv. præd. rust.* De quibus omnibus alij prolixius.

CAPUT IX.

DE TRANSLATIONE DOMINII in genere.

1. *Ex dominio fluit, ut liceat rem alienare.*
2. *In alienatione requiritur duorum consensus.*
3. *Qui exprimendus per signa.*
4. *An ad alienationē requiratur traditio.*
5. *Dominium vel abstrahit à possessione, vel eandem involvit.*
6. *Quid & quotuplex sit possessio.*
7. *Quatenus per sola pacta adquiratur dominium.*
8. *Traditio vera, vel ficta.*

Videndum deinceps erit de *modis adquirendi derivativis*, quibus dominium jam constitutum ab uno in alterum transit. Quos antequam peculiariter enarremus, quædam super trans-

translatione dominij in genere præmittere conveniens fuerit. Ut igitur quis rem ſuam poſſit alienare, ſeu in alterum transferre, id ipſum ex dominij pleni natura reſultat. Cum enim hoc domino det facultatem de re pro arbitrio diſponendi, utiq; vel præcipua ejus facultatis pars videtur, ſi ita placeat eam in alterum poſſe transferre; ut hac ratione vel magis idoneam ſibi rem liceat comparare, vel ſaltem occaſio ſit beneficio alterum ſibi obligandi.

§. 2. Cæterum uti in translatione jurium atq; rerum duæ interveniunt perſonæ; quæ transfert, & in quam iſta transferuntur: ita in illis adquirendi modis, qui ex vi dominij promanant, duarum voluntatum velut concurſus requiritur, dantis nimirum & accipientis. Alienatio enim præcipue innuit rem à domino volente tranſire, non invito per meram violentiam eripi. Et ut alienum à priori dominum res accipiat, hunc quoq; conſentire neceſſe eſt; cum inconveniens ſit, ut res, ſubſtantia ſua phyſica à me ſeparata, mihi velut adjungatur, ni voluntate & conſenſu meo eandem amplexus fuerim.

§. 3. Porro cum alienationes utroq; volente debeant fieri, & vero ſocietati humanæ ſit incongruum, ſolis actibus internis tribuere vim producendi jura, quæ adverſus alios homines effectum ſunt habitura: ideo requiritur in utroq; tam dante, quam accipiente, ut conſenſum ſuum idoneis ſignis declaret, quo cæteris de ea liquido conſtare queat. Qualia ſigna ſunt nutus, geſtus, vox, ſcriptum. Quibus alicubi accedit profeſſio apud magiſtratum, relatio in acta, & ſimilia.

§. 4. Verum illud potiſſimum heic ſolet diſceptari, an non jure naturali ad translationem dominij requiratur traditio? Nam id jam ab aliis notatum, non recte traditionem referri inter modos adquirendi dominij, cum ſit actus in transferendo dominio interveniens. *Grotius* l. 2. c. 8. §. 25. & alibi arbitratur, etiam ſolis pactis jure naturali dominium poſſe transferri; traditionem autem duntaxat requiri jure civili poſitivo, quod quia à multis gentibus receptum eſt, improprie jus gentium vocatur. Contra interpretes juris Romani tradunt; ſolis pactis dominia rerum non transferri, etiamſi id in eo negotio expreſſe geratur, ſed utiq; traditionem requiri. Ejus rei hanc ratio-

rationem putant, quod dominia à naturali possessione cœperint, adeoq; etiam in illis transferendis requiratur talis actus, per quem statim naturalis possessio rei possit adprehendi. Ubi etiam aliqui observant, in adquisitione originaria, puta occupatione, in idem concurrere titulum sive causam, & modum adquirendi. Sed in adquisitionibus derivativis ista duo esse perpetuo distincta. Traditionem enim & acceptationem esse modum transferendi dominij, seu potius actus in dominio transferendo intervenientes; donationem, emtionem & venditionem, &c. esse titulos seu causas, ex quibus dominium transfertur. Etsi supra ostensum sit, non nudam occupationem ad titulum dominij sufficere, sed pactum eandem antecedere. Alij mediam viam heic ingrediuntur, & uti negant, jure naturali necessariam esse traditionem; ita eandem rationi congruere asserunt: quippe cum dominium in re exerceri nequeat, nisi eam mihi corporaliter velut adplicuerim; idquod non nisi per traditionem, & adprehensionem fiat.

§. 5. Nobis videtur rem liquido posse expediri, si observetur dominium posse considerari, vel prout notat qualitatem mere moralem, secundum quam res ad aliquem pertinere, ipsiusq; dispositioni subjecta esse debere intelligitur: vel prout etiam adjunctum habet aliquid facultatis physicæ, ut quæ circa eandem nobis placuerint, statim in effectum possimus deducere. Vel quod eodem recidit, dominium quandoq; consideratur, prout præscindit à possessione; aliquando velut cum eadem conjunctum intelligitur; quæ est ultimum quasi complementum proprietatis, & qua posita plene isthæc effectus suos directos exserit. Quo loco non inconveniens erit, super possessione in genere aliqua heic adducere.

§. 6. Per possessionem ergo intelligimus non quamvis rei detentionem, qualem v. g. custos, administrator, commodatarius, aut usufructuarius circa rem alienam habet; sed talem quæ conjuncta est cum adfectione, & animo sibi habendi. Eam dividunt in *naturalem* & *civilem*; quæ divisio iterum accipitur vel de modo possidendi seu detinendi, vel de ipsa forma possessionis. Priori modo naturalis possessio dicitur, quando non animo solum, sed & corpore velut, ipsoq; actu insistimus rei à nobis semel adprehensæ. Civilis autem possessio

hoc ſenſu animo duntaxat retinetur, quando quis eadem corpore jam excidit. Scilicet quia lex civilis compendia illa, quæ poſſeſſionem ſequuntur, certis in caſibus etiam illis adhuc indulget, qui corporali poſſeſſione, aut detentione rei ſuæ exciderunt. Poſteriori modo naturalis poſſeſſio eſt, ubi animus quidem & affectus rem ſibi habendi adeſt, citra tamen juſtam perſuaſionem dominij, ex legitimo titulo conceptam. Civilis autem poſſeſſio & affectum, & probabilem affectus cauſam obtinet; quæ ipſa regulariter intelligitur, ubi in legibus civilibus aliquis poſſeſſioni favor tribuitur. vid. *Polybius* l. XII. c. 7. Poſſidentur autem proprie res corporales, mobiles & immobiles: analogice, res incorporales ſeu jura, quæ uſu & facultate utendi poſſidemus; ut & cheirographa, ex quibus ad certum petendum actio poteſt inſtitui. Ad conſtituendam autem poſſeſſionem omnino requiritur, ut quis rem aliquam aut ejus ſymbolum, cuſtodiævé inſtrumentum per ſe, aut per alium ipſius nomine corporaliter adprehendat, prout id rei natura patitur; utq́; adeo res ita ſub ipſius poteſtatem redigatur, quo actu de ipſa diſponere queat. Et quidem ſi corpora plura inter ſe ſint unita atq́; connexa, una eorum parte adprehenſa, animo totum poſſidendi, totum, quoad vacuum eſt, adprehenſum intelligitur. Sic v. g. qui fundum poſſidere vult, non opus habet, omnes glebas circumambulare, aut qui domum, omnia conclavia circumreptare; ſed ſufficit, quamlibet partem ejus introire. vid. l. 3. §. 1. D. *de adquir. poſſeſſ.* Quæ ex diſtantibus corporibus conſtat univerſitas, v. g. grex, ſi omnes partes ſint præſentes, unius corporis adprehenſione tota adprehenſa cenſetur. Sed ubi partes loco ſint disjunctæ, v. g. aliqua pars gregis in hoc fundo, aliqua in alio, ſingulæ partes ſeparatim adprehendendæ. Res incorporales, ubi cohærent rei corporali, hac adprehenſa & illæ intelliguntur adprehenſæ. Sin iſtæ in re aliena ſunt adquirendæ, adprehenduntur vel cum introducimur in rem, in qua v. g. jus aut ſervitutem conſtitutam volumus; vel cum actus velut ex iſto jure promanantes exercemus. add. l. 3. §. 2. D. *de act. emti.* In juribus autem negativis poſſeſſionis inſtar eſt, ſi ego alteri quid prohibuero, aut eidem contradixero, & is prohibitione aut contradictione mea adquieſcat. Porro ad quamlibet poſſeſſionem nanciſcendam

dam ejusmodi adprehensio, aut exercitium necessario requiritur; etsi leges civiles efficere possint, ut ipso jure dominium in aliquem transeat hactenus, ut eadem efficacia actionem ad petendam eam rem à detentore instituere queat, ac si corporalem rei possessionem adprehendisset. Quo spectant, quæ à *Grotio* allegantur l. 2. c. 8. §. 25. Porro uti ad adquirendum dominium per occupationem requiritur, ut res fuerit vacua; ita si res ab altero in me transire debeat cum hoc effectu, ut ego actu deinceps circa eandem queam disponere, necessarium utiq; est, ut iste ejus se possessione abdicet, & ex custodia velut sua removeat, quo mihi statim eam adprehendendi copia sit. Atq; hoc sufficit, ut alter tradidisse rem dicatur. Neq; enim necessum est, ut rem mihi in manus inserat. Sicut, ut quis alteri cibum præbuisse dicatur, non requiritur, ut eundem præmansum in os ipsi immittat; sed sufficit tali loco exposuisse, ut ipse manum cibo commode admovere possit. vid. l. 1. §. 21. l. 51. D. *de adquir. possess.*

§. 7. Hisce positis adparet, omnino per sola pacta transire posse dominium, prout id consideratur nude tanquam qualitas moralis, & prout abstrahit à possessione: verum prout illud etiam aliquid physicæ facultatis intelligitur continere, per quam statim actu exerceri queat, præter pacta etiam traditionem requiri. Id quod non ex jure positivo, sed ex ipsa naturali ratione fluit. Neq; tamen propterea admitti necessum est, alienanti ante traditionem dominium aliquod imperfectum superesse: nisi dominium valde ἀκύρως velis vocare meram facultatem physicam super re aliqua de facto disponendi citra facultatem moralem. Nam post pactum completum, seu post jus pacto in alterum translatum, res statim ad alterum pertinere, & alterius gratia esse incipit; & alienans nullum circa eandem actum legitime potest exercere, nisi qui faciat ad possessionem alteri tradendam. Si quid præterea circa eam rem ante traditionem disposuerit, id de facto, & non velut ex jure dominij agit. Et ipsa traditio proprie non est ultimus actus dominij, sed corporalis detentionis abdicatio. Actus enim dominij ille censetur, qui ex vi dominij libere exercetur. Atqui traditio non libere, sed ex necessitate seu obligatione fit. Sicut actus magistratus, prout notat potestatem aliis imperandi, non est ejuratio.

Quanquam autem res, ad quam ego jus plene in alterum contuli, pro mea non amplius censeri queat: non tamen nihil interest, utrum ego adhuc rem corporaliter detineam, an vero alter jam possessionem ejus nactus sit. Nam neq; actu jam ad usus suos rem potest adplicare; & ubi ego renuerim tradere, coactione opus est ad possessionem nanciscendam. Ubi præterquam quod tantisper ista re carendum, in civitate quidem labor tibi incumbet, ut judici jus tuum demonstres, qui si forte corruptus, aut per socordiam, injustam tulerit sententiam, adquiescendum erit; in libertate naturali anceps Martis alea subeunda. Hinc etiam leges Romanæ ex illis contractibus, quibus agitur de rebus alienandis, jus ad rem tantum quæri docent, quasi ante traditionem quis adhuc velut extra rem positus sit, jus tamen habeat, ut ea res secum conjungatur. Verum ubi per corporalem adprehensionem dominio jam ultimum accessit complementum, jus in re constitutum tradunt. Id quod tamen leges quandoq; supplent, dum v. g. inter jura in re etiam referunt jus hæreditarium, sive quod hæredibus competit ad bona defuncti, licet possessionem nondum nacti fuerint. Quod autem leges Romanæ ex jure in re actionem realem, ex jure ad rem, personalem dederint, hæc ratio videtur esse; quod ubi jam semel perfecte res ad me pertinuerit, nil aliud quam ipsam, ubicunq; invenero, persequi necessum habeam, nec ut ea mihi restituatur, peculiaris & nova in altero obligatio requiratur. Jus autem ad rem præsupponit, rem, de qua agitur, nondum plene mecum fuisse conjunctam, & alterum ex peculiari obligatione teneri efficere, ut illa res mecum conjungi possit. Igitur ipsius persona est urgenda, ut rem velut vacuam mihi sistat, quo à me possit adprehendi. De cætero etsi vulgo dicatur, minus esse actionem habere, quam rem; certum tamen est, per jus ad rem, actionesq; personales patrimonium nostrum reddi locupletius. Sicuti vice versa, quæ quis alteri perfecte debet, nequidquam in patrimonio suo numeraverit, licet adhuc corporaliter ab ipso detineantur. Inde qui mille possidet, & mille debet, nihil; qui plus debet, quam possidet, minus quam nihil habet. Scilicet uti l. 28. D. *de negot. gest.* dicit: *id ei abesse videtur, in quo est obligatus.*

§. 8. Observandum præterea, *traditionem* esse vel *veram*, vel

fictam,

fictam, quæ brevi manu fieri dicitur, ad inutiles ambages vitandas. Et hæc potissimum intercedit, quando alicui rei meæ proprietatem donatione assigno, usufructu ad certum tempus retento. vid. l. 28. C. *de donat.* Etsi in nonnullis ejusmodi donationibus hodie claves à donante alteri soleant tradi, quas hic statim in istius manus iterum resignat. Item, quando rem meam, quam alter jam possidet, ipsius propriam deinceps esse volo. l. 21. §. 1. D. *de* A. R. D. Aut quando rem commodatam, locatam, aut depositam postea tibi vendiderim, donaverim, aut dotis nomine dederim. l. 9. §. 5. D. d. t. Ficta quoq; traditio inter tres personas intercedit per delegationem, puta, si quis mihi dare velit, vel debeat, & ego id ipsum alteri dare jubeam. Id enim perinde est, ac si res mihi primum foret data, ac abs me postea tertio tradita. Manu longa autem traditio fieri dicitur, quando res non immediate alterius corpori admovetur, sed vel propius vel eminus demonstratur. Nam, quantum in me, tradidi, cujus possessione ipse decessi, & alteri, ut mox adprehendere posset, ostendi. vid. l. 79. D. *de solution.* l. 1. §. 21. l. 18. §. 2. l. 51. D. *de adquir. possess.* Huc etiam referunt, si detur signum, aut instrumentum custodiæ; puta claves. vid. l. 9. §. 6. D. *de.* A. R. D. l. 1. C. *de donationibus.* l. 74. D. *de contrah. emtione.* In jaciendis autem, & spargendis missilibus in vulgus non hoc agitur, ut res illæ habeantur pro derelictis, & postea quibusvis adprehendentibus titulo occupationis adquirantur. Sed ejusmodi sparsio est revera quædam species donationis, collatæ in indefinita individua alicujus cœtus, ut res projecta illi tradita intelligatur, qui eam primus in turba arripuerit. conf. l. 9. §. 7. D. *de* A. R. D. Aliquando etiam solæ tesseræ sparguntur, queis ostensis deinceps traditur, quod illæ præ se ferunt. Sic Titus Imp. in ludis globulos ligneos dejiciebat, in quorum aliis esculenti aliquid, aliis vestis, aliis aurum, equi, jumenta, pecudes, mancipia inscripta erant. Quos qui rapuerant, cum ad dispensatores pertulissent, ea accipiebant, quæ inscripta erant. *Zonaras* tom. II. Conf. *Bœcler.* *ad Grot.* l. 2. c. 6. §. 2.

CAPUT X.
DE TESTAMENTIS.

1. *Modi adquirendi derivativi quotuplices.*
2. *Definitio testamenti Grotiana examinatur.*
3. *Quid nobis testamentum.*
4. *Testamenta an sint juris naturalis dubitatur.*
5. *Antiquissimi mortalium vivi inter heredes bona distribuebant.*
6. *Testamenta in quantum juris naturalis, & in quantum juris positivi.*
7. *Licet capere hereditatem ex testamento solennitatibus defecto, si nemo contradicat.*
8. *Licet tamen heredi ex intestato tale testamentum subvertere.*
9. *Donationes mortis causa.*

INter modos adquirendi derivativos quidam adhibentur in *eventum mortis*, quidam *inter vivos* utrinq; res transferunt. Utrinq; derivantur res ab uno in alterum vel expressa prioris *domini voluntate*, vel interveniente *legis* alicujus *dispositione*. *Varro de re rustica* l. 2. *Quod alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere.*

§. 2. Mortis causa frequentissime facto hominum dominia transferuntur per *testamentum*. De cujus natura, & origine paulo curatius est dispiciendum. Ex mente igitur *Grotij* l. 2. c. 6. §. 14. testamentum est *alienatio universi patrimonij in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi.* Ubi scrupulo non caret, an testamentum alienatio recte vocari queat. Nam alienatio cum sit translatio dominij ab uno in alterum, præsupponit utiq;, duas personas eo tempore, quo alienatio fit, existere, ita ut deinceps res dici queat aliena ei, abs quo in alterum fuit translata. Atqui testator, quousq; ipsi spiritus reciprocatur, plenissimum jus in omnia sua bona sine ulla diminutione retinet. Igitur vivus adhuc nihil alienavit. Quamprimum autem expirat, statim omne jus, quod vivus habuerat, amittit, ac deinceps pro nullo habetur. Ergo non potest eo tempore alienatio dici facta, quando alienanti res nulla amplius aliena aut sua dici potest. Neq; difficultas tollitur, si dicamus, alienationem fieri, quando testamentum scribitur, sed eam interim ab eventu mortis suspendi. Nam in alienatione duorum voluntates conspirare debent, unius, in quem res transfertur, alterius, qui rem transfert; & quidem, ut

ut illæ eodem tempore velut conſpirando uniantur. Atqui frequentiſſimum eſt, aliquem ignorare, ſe hæredem ſcriptum, quousq; poſt mortem teſtatoris tabulæ teſtamenti fuerint apertæ. Sicuti & apertis teſtamenti tabulis liberum hæredi ſcripto eſt, adire, an repudiare hæreditatem velit. Deinde cum omne jus hæredis teſtamentarij demum à morte teſtatoris incipiat; igitur ante mortem teſtatoris nullum ipſius jus extabat, quod ab eventu mortis ſuſpenſum dici poſſet. Præterea ubi qualiscunq; alienatio, etiam revocabilis fit, tale tamen jus in alterum, cui quid alienari dicitur, transferri debet, ut illa non ex nudo arbitrio alienantis revocari queat. Alias enim neq; alienans obligationem aliquam contraxiſſe, neq; alter jus aliquod adquiſiviſſe poteſt intelligi, ſi hoc duntaxat actum fuit; v.g. habebis aliquando rem meam, niſi interea mihi diſplicuerit; quo minus autem quolibet tempore & nullam quoq; ob cauſam diſplicere queat, prohibendi jus non habebis. Talis actus ſane alienatio dici nequit, cum ſit nuda tantum declaratio voluntatis, quæ in præſens eſt, citra neceſſitatem in ea perſeverandi; quæ neq; obligationem, neq; jus parere idonea eſt. vid. *ſupra* l. III. c. V. §. 5. Atqui teſtamentum revera eſt ejusmodi declaratio voluntatis, qua nihil juris ante mortem teſtatoris in alterum confertur, ſaltem quod adverſus ipſum teſtatorem aliquem effectum pleni juris habeat. Nam etiam poſt ſcriptum teſtamentum teſtator retinet non tantum jus poſſidendi & fruendi pleniſſimum, nudo dominio in hæredem translato; ſed revera illibatum dominium penes teſtatorem remanet. Evidenti eſt indicio, quod is etiam poſt conditum teſtamentum res alienare, ac ſcriptos hæredes, nequidquam ringentes, expungere queat. Alienationes autem revocabiles ſemper ſupponunt aliquem eventum, aut conditionem, ſub qua ſint revocandæ, non ex nudo arbitrio alienaturi dependentem.

§. 3. Simplicius, & ad mentem JCtorum Romanorum, naturam teſtamenti exprimemus, ſi illud vocemus declarationem voluntatis noſtræ circa ſucceſſores in bona noſtra poſt mortem noſtram; quæ tamen ante mortem pro lubitu noſtro ſit mutabilis & revocabilis, & ex qua aliis demum ab exceſſu noſtro jus naſcatur. Circa quam mutabilitatem illud lex humanitatis exigit, ne quis præter meri-

meritum inani spe lactetur, aut ludibrio habeatur. Inde etsi vix improbare possumus illud apud *Plinium* VIII. *ep.* 18. de Domitio Tullo, qui captatores, improbosq; hæredipetas deceperat; (*quij contra hoc ipsum laudibus ferunt, quod sit frustratus improbas spes hominum, quos sic decipere pro moribus temporum prudentia est.* add. *Lucianus in dialogo Simyli & Polystrati*:) merito tamen male audit apud *Valerium Max.* l. 7. c. 8. Q. Cæcilius, & T. Barrulus, quorum ille L. Lucullo, hic Lentulo Spintheri illusit, abs quibus tamen maxima beneficia acceperant.

§. 4. Istiusmodi testamenta juri naturali, an positivo suam debeant originem, inter eruditos disceptatur. Cujus quæstionis non hic est sensus, an jure naturæ teneatur quis testamentum facere; (nam id sine dubio in cujusq; est arbitrio, nisi quatenus id necesse est ad rixas inter suos tollendas. conf. *Jesai.* 38. v. 1.) sed an introducto rerum dominio ex hujus natura necessario consequatur, ut quis efficaciter possit testamentum facere; an vero facultas testandi per leges positivas dominis rerum sit concessa? *Grotij* mens est, testamentum quidem, uti alios actus, formam certam posse accipere à jure civili; ipsâ tamen ejus substantiam cognatam esse dominio, & eo dato, juris naturalis. Seu, ut liceat de rebus suis efficaciter disponere, ex jure gentium esse, quod JCtis Romanis primarium dicitur; ut non aliter quam certo modo, ex jure esse civili. Circa quam adsertionem non potest nullum dubium moveri. Nam cum res illæ, quarum dominium est introductum, vivis hominibus inserviant, ad mortuos autem res humanæ nihil amplius attineant: igitur non ita necessarium videbatur, ut dominium in se contineret facultatem disponendi, quid circa res alicujus post mortem debeat fieri. Sed sufficere poterat, si quis suæ potestati res subjectas haberet, quousq; viveret, nec eam ultra vitam extendere posset; de bonis autem eorum, qui inter homines esse desierunt, vivis disponendi cura relinqueretur. Deinde cum mortui rebus humanis exemti sint, impune ipsorum voluntas ac dispositio, à vivis adhuc facta, videbatur posse negligi. Argumento est, quod antiquissimi suos ad ultima mandata observanda jurejurando adstringere consueverint, velut nullo humano vinculo satis valido. vid. *Genes.* XXIV. 2. 3. XLVII. 29. L. 25. Quo spectat, quod apud

apud *Sophoclem Trachiniis verſ.* 1192. *ſeqq.* Hercules ab Hyllo ſuper ultimis mandatis exſequendis juramentum exigit. Sic Conſtantinus Ducas juramento Eudociam uxorem adſtringit, quod ad ſecundas nuptias ipſo defuncto non ſit tranſitura. Quæ tamen qua aſtutia ſyngrapham ſuam à Patriarcha, cui aſſervanda erat data, recuperarit, ac velut promiſſo exſoluta Romano Diogeni nupſerit, memorat *Zonaras tom.* III. *in Eudocia*, & *Michael Glycas Annal. tom.* IV. Sic apud *Joſephum archæol.* XVII. 10. Herodis mandata de interficiendis Judæorum proceribus à ſorore & affine negliguntur. Igitur ut alicujus voluntas etiam poſt mortem effectum obtineret, in arbitrio ſitum erat ſuperſtitum. Quibus utiq; conventione aliqua inter ſe determinandum fuit, quousq́. vellent ſeſe componere ad placitum eorum, qui hominum jura jam amiſerant. Citra hoc vana erat diſpoſitio, quam tueri autor non poſſet, reliqui, qui poterant, nollent. Quod autem comminiſcitur *Autor novæ Methodi Jurisprudentiæ*, p. m. 56. id neſcio an cordati ſint adprobaturi. *Teſtamenta* dicit, *mero jure*, (i. e. citra legum civilium confirmationem) *nullius eſſent momenti, niſi anima eſſet immortalis. Sed quia mortui revera adhuc vivunt, ideo manent domini rerum; quos vero hæredes reliquerunt, concipiendi ſunt procuratores in rem ſuam.* Conf. *Lucæ* XII. 20. *Sirac.* XI. 20.

§. 5. Cæterum uti nemo facile adſeruerit, juri naturæ repugnare, ut quis poſſit de ſuis rebus diſponere eo tempore, quo dominus eſt, & effectum conferre in tempus, quo futurus dominus non ſit: ita ut hoc ex dominij natura neceſſaria aliqua ratione reſultet, haut quidquam adparet. Equidem hoc ex natura dominij fluit, ut quis vivus in rem ſuam alicui vivo jus conferat, quod non extinguatur, extincto licet eo, qui illud conſtituit; quippe cum illud jus in vivente hæreat. Nam cum efficiens & effectum ſint entia ſeparata, illo extincto hoc non ſtatim extingui neceſſum eſt. Adeoq; uti quis rem ſuam vivus plene in alterum poteſt transferre, cujus dominium hic non amittat mortuo eo, abs quo idem fuit acceptum; ita nihil prohibet, quo minus quis dominium rei ſuæ in alium poſſit transferre, recepto tamen ſibi certo in eam rem jure, quoad in vivis fuerit. Inde antiquiſſimis ſeculis patresfamilias de bonis ſuis imminente jam fato diſpoſuiſſe

legimus; (nam *Genes.* XV. 3. Abrahamus servi sui filium hautquidquam hæredem jam nuncupasse videtur, sed tantum de eo instituendo cogitasse, si improlis ipse decederet:) sed ita, ut suam voluntatem ipsi inter liberos suos promulgarent, ut dum hi eadem adquiescunt, pacto mutuo inter se eandem confirmare viderentur. Quo ipso à vivis in vivos jus collatum, iidemq; velut in possessionem bonorum statim immissi. Et probabile est, veteres illos, frugali & simplici vitâ usos, communiter non ita repentinis & violentis morbis extinctos; sed sensim deficiente humido radicali extabuisse, sic ut ad ultimum spiritum ratio sibi constaret, nec mors ita subito, improvisoq; ipsis ingrueret. vid. *Genes.* XXV. 5. 6. XLVIII. 22. *Deuter.* XXI. 16. 17. 1. *Reg.* I. 35. *Sirac.* XXXIII. 24. Sic & Cyrus apud *Xenophontem* l. 8. *Cyropæd.* filiis viva voce assignat, quid quemq; ex fortuna patria maneret. Et sane maximum favorem habent istæ ultimæ dispositiones; ac non exiguum mortalitatis solatium erat, si, quæ quisq; per vitam suam adquisivisset, ad illum potissimum pervenirent, quem ipse maluisset. *Quintilianus declamat.* 308. *In more civitatis, in legibus positum est, ut quotiens fieri potuerit, defunctorum testamento stetur. Idq; non mediocri ratione. Neq; enim aliud videtur solatium mortis, quam voluntas ultra mortem: alioqui potest grave videri & ipsum patrimonium, si non integram legem habet: & cum omne jus nobis in id permittitur viventibus, auferatur morientibus.*

§. 6. Enimvero non tam de hujusmodi ultimis dispositionibus quæstio est, quam de illis testamentis, quibus quis ita de rebus suis disponit, ut libertatem tamen ea mutandi ad ultimum spiritum retineat, utq; hæredi demum à morte testatoris jus in ipsius bona incipiat nasci. Qui modus disponendi multis non citra gravissimas rationes magis placuit, quam ille, quo morti propinqui bona sua ipsi inter hæredes distribuebant. Scilicet improviso sæpe fato homines obruuntur, aut à suis distracti, ut supremam voluntatem exprimendi spatium & occasio non sit. Sæpe etiam, cui Parcæ jam extrema legere fila videbantur, sanitati iterum insperato restituitur. Conveniens ius quoq; judicabatur, ut animo sereno atq; integro per otium quis de rebus suis disponeret potius, quam cum extremis jam admotus trepidaret, aut vi

morbi

morbi concussa mens langueret. Quin & utilissimum erat, ut quis ad ultimum usq; spiritum dominus rerum suarum maneret, ac nemini tale jus in illa concederet, quod non quovis tempore posset citra incommodum revocare, mutantibus sese hæredum meritis, aut nostra inclinatione. vid. *Siracid.* XXXIII. 20. *seqq.* Quanquam enim translatio juris possit fieri revocabiliter, seu ut iterum à transferente possit retractari, existente aliqua conditione casuali, aut potestativa, ex parte ejus, in quem facta erat translatio: tamen immensam litium segetem erant præbitura dubia, quæ circa existentiam conditionis oritura fuerant, & quæ ab utraq; parte poterant prætendi. Saltem hæres semel nuncupatus gravissimam offensam in testatorem erat concepturus, si quamcunq; ob rationem hæreditate, quam spe jam devoraverat, excidisset. Quin multis non citra periculum fuit, mature ac palam hæredem nuncupasse. Sic Caligula *derisores vocabat, qui ipsum inter liberos palam hæredem nuncupaverant, & post nuncupationem vivere perseverarent; & multis venenatas matteas mittebat. Sueton. Caligula.* c. 38. Add. *Livius* l. XL. 54. Apud *Josephum archæol.* XVI. 8. Augustus Herodem, regnum inter filios dividere volentem, prohibuit; sed jussit, ut quoad viveret, & regnum, & filios in potestate retineret. Sicuti & id perniciosa æmulatione domum ejus distraxit, quod post vivus successorem designaret. Et ideo tutum visum, testamenta scripta post mortem demum promulganda curare, ne vivis invidiam aut periculum crearent. Hinc etiam ista invito testatore resignare ac propalare, fœdum atq; inhumanum facinus non immerito habitum. Sic cum Cæsar, orto bello, testamentum Antonij apud Vestales depositum publice in senatu recitari fecisset, plurimi id facinus moleste tulerunt. Ἀλλόκοτον γὰρ ἔδοξεν εἶναι καὶ δεινόν, εὐθύνας τινὰ διδόναι ζῶντα, περὶ ὧν ἐβουλήθη γενέσθαι μετὰ τὴν τελευτήν. *Indignum enim videbatur, & grave, rationem ut quis redderet vivus de illis, quæ post mortem suam vellet fieri. Plutarchus Antonio.* Idem Cæsaris factum *Dio* l. L. injustissimum vocat. Præsertim cum Romanis frequens esset, multa judicia de hominibus in testamentum conferre; uti ex *Tacito* passim adparet. add. l. 1. §. 38. D. *depositi.* l. 1. §. 5. D. *ad L. Cornel. de falsis.* Hæ ergo & similes rationes, quanquam ejusmodi modum ultimæ dispositionis multis gentibus vehementer

commendarint; nondum tamen exinde evincitur, hujus generis testamenta ex ipso rerum dominio naturaliter fluere, adeoq; juris naturalis esse. Nam licet ponamus, ex communi mortalium conventione dominio hanc esse vim, ut quis bona sua in eventũ mortis ad quemcunq; placuerit devolvere queat: ut tamen hoc fieret tali modo, ut & voluntas testatoris ad mortem usq; maneret ambulatoria, (vid. l. 4. D. *de adimend. & transfer. legat.*) & jus hæredis non nisi à morte testatoris inciperet, & iste tunc demum hæredem sese intelligeret esse; id vero inventum est juris positivi. Nam alias in translationibus juris ab uno in alterum regulariter necessarium erat, ut consensus ejus, qui transfert cum consensu alterius, in quem translatio fit, eodem tempore & simul existant, ac velut uniantur; ex qua unione translatio juris resultare intelligitur. Heic autem usq; adeo non necessum est voluntatem testatoris ac hæredis uniri, ut etiam inter mortem illius, & hujus aditionem intervallum temporis intercedere queat, lege tantisper jus hæredis sustinente. add. l. 61. D. *de adquir. rer. dom.*

§. 7. Operose quoq; disceptari solet, an salva conscientia hæres in testamento scriptus, solennitatibus jure civili requisitis defecto, hæreditatem possit capessere; ut &, num salva conscientia, qui alias ab intestato erat successurus, subvertere possit testamentum solennitatibus jure positivo præscriptis defectum, licet constiterit, serio voluisse testatorem in hunc bona sua transferre? Qui utrumq; negant, maxime nituntur hypothesi illa, factionem testamenti esse juris naturalis. Unde & subversorem ejusmodi testamenti foro quidem externo & civili actionem suam adprobare posse sentiunt, non item foro interno sive conscientiæ. Enimvero ad isthæc penitius intelligenda, observandum prius fuerit, leges civiles vix ulla in parte magis fuisse solicitas, formulasq; & ritus scrupulosius exegisse, quam in testamentis, præveniendis fraudibus, quæ in scriptis testamentis intervenire possunt plurimæ, & dirimendis contentionibus, quas habendi cupido acerrimas erat suscitatura, cum vix quidquam minore adquiratur labore, quam opima hæreditas. Inde cum quilibet justæ ætatis, & extra crassam rusticitatem aut ruditatem positus præsumatur nosse, aut ex peritioribus posse cognoscere, quomodo leges civiles ordinari testa-

testamenta velint; nemo censetur seriam suam voluntatem eo modo expressisse, quo norat, in foro civili adversus contradicentes non esse valituram. Præsertim cum tam amplum condendis testamentis spatium indulgeatur. Igitur ubi ad leges civiles testamentum non congruerit, facile præsumitur, fraudem aliquam intervenisse, aut testatorem vel mentis non satis fuisse compotem, vel superfunctorie, & magis aliorum instinctu quam proprio motu testamentum deproperasse. Sic ut unicus finis istorum solennium sit, ne pro vero falsum subjiciatur testamentum; nevé pro liquida, & bene deliberata testatoris voluntate præceps & inconsultus instinctus admittatur; præsertim cum jam antea leges ad successionem ab intestato vocarent eos, quibus regulariter defunctum quam optime voluisse censetur. Cæterum etsi contingere queat, ut etiam qui seriam suam, & mature expensam voluntatem declarare constituit, in solennibus adhibendis impingat; tamen foro civili aliter de voluntate defuncti constare nequit, quam ex ejusmodi instrumentis. Et cum penes leges civiles fuerit facultatem testandi ad usum reip. temperare; non est opus, in unius aut alterius gratiam à communibus statutis discedi; cum admisso semel exemplo magna litium seges, & fraudium sit germinatura. Ac frustra querelas movet, qui propter mutilum testamentum sperata hæreditate dejicitur. Nam neq; prærogativa sangvinis nititur, (alias enim ab intestato fuisset admissus;) neq; jus ex testamento alicui civi quæritur, saltem in contradictorio valiturum, nisi ad statuta civilia illud quadraverit. Unde fato potius, quam alicujus injuria talis hæreditate sese excidisse arbitretur. Nihilominus ubi scripto hæredi super testamento nulla movetur controversia, recte hæreditatem adire poterit. Nam vitium, quod leges civiles ex defectu solennium præsumebant, heic cessat; (præsupponitur enim testatorem hunc sibi hæredem serio voluisse:) & revera ad neminem propius, quam ad hunc ea bona pertinent, postquam illi adquiescunt, & tacite jure suo cedunt, quos alias generalis lex ad successionem vocabat. Seria enim voluntas, minus solenniter declarata, hactenus tantum à legibus civilibus ad transferendum jus insufficiens declaratur, quatenus per eam alij sunt excludendi, qui ex alio fundamento jus ad eandem rem

possunt prætendere. Ubi ad forum civile negotium non trahitur, absentia solennium juris positivi id hautquidquam vitiat, si adfuerint, quæ generali naturæ lege alias ad jus constituendum sufficiunt. Ergo videtur defectus solennium scriptis hæredibus tantum nocere contra eos, quibus in defectu hæredum testamentariorum lex successionē dedit. His silentibus censetur ad dominium transferendum sufficere, quod serio significaverit testator, quem sibi hæredem velit. Id quod etiam multæ gentes, quæ scrupulositatem juris Romani ignorarunt, aut adspernatæ sunt, ad testamenti validitatem satis esse judicarunt. Illud tamen extra dubium est, peccare eos, qui ex suppositio testamento scientes aliquid capiunt, licet ipsorum nulla fraus intervenerit. Unde recte improbantur *Ciceroni Off.* 3. M. Crassus, & Q. Hortensius, qui ex falso Minutij Basili testamento, cum sibi nullius fraudis essent conscij, alieni facinoris munusculum noluerunt repudiare. Add. *Valer. Maximus* l. IX. c. 4. Nam neq; ad illos bona sua pervenire voluit testator, & non extante legitima domini voluntate, jam aliis bona illa per leges erant assignata.

§. 8. Neq; tamen, si, cui alias ex intestato hæreditas competebat, testamentum non solenne evertat, utut de seria voluntate testatoris constiterit, proprie testatori, aut hæredi scripto injuriam infert. Non testatori; quia ipsi non competebat jus per ultimam dispositionem bona sua conferendi hæredibus non legitimis, nisi modo præscripto in legibus suæ civitatis. Non hæredi scripto; quippe cui non confertur jus adversus hæredes legitimos valiturum, nisi per testamentum ad leges civiles conformatum. Nihilominus generosum judicaverunt viri, eximiæ humanitatis laudem affectantes, à voluntate defuncti non recedere, etsi illa ad formulas legum civilium non ita exacte foret expressa, evitandæ suspicioni avaritiæ; an quia mortalitatis sensus tenera pectora acriter movet, ut ne quem frustra id voluisse concedant, quod ultimum erat voliturus. Sic capiendum illud *Plinij* l. IV. *epist.* 10. *Religiosissime soles custodire defunctorum voluntatem, quam bonis hæredibus intellexisse pro jure est. Neq; enim minus apud nos honestas, quam apud alios necessitas valet.* *Idem* l. II. *ep.* 16. *Ego propriam quandam legem mihi dixi, ut defunctorum voluntates, etiamsi jure deficerentur, quasi perfectas*

perfectas tuerer. Et l. V. *epist.* 7. *Hoc si jus adspicias irritum est: si defuncti voluntatem, ratum & firmum est. Mihi autem defuncti voluntas (vereor quam in partem JCti quod dicturus sum accipiant,) antiquior jure est.* Hoc exemplum qui sequi voluerit, liberalis sane animi laudem meruerit. Sicuti & eam ob causam ultima mandata aut petita necessariorum amicorumq; humanitatis laudem affectantibus observare curæ est, utut cum aliquo onere sint conjuncta. Quo referas testamentum illud irregulare apud *Lucianum in Toxari*, ubi pauper testamento uni amicorum divitum matrem suam alendam, alteri filiam dotandam legat. Neq; tamen vituperandus fuerit ille, qui emolumentum non adspernatur, quod per publicas ipsi leges indulgetur. Cæterum ex singularum civitatum legibus cognoscendum, quousq; alicui liceat patrimonium suum dividere inter plures, tanquam hæredes, aut partim hæredes, partim legatarios. Item an pleno jure hæreditas transmittatur, an sub onere fideicommissi. De quibus late interpretes juris civilis. Illud autem utiq; juris naturalis est, ut qualemcunq; hæredem onera & debita, in bonis defuncti fundata, sequantur; non tamen ultra vires hæreditatis, nec ut ipse de suo, quod deest, supplere teneatur, nisi ad hoc peculiariter obligasse se intelligatur.

§. 9. Distingui à testamentis solent *donationes mortis causa*, quibus vivus in vivum & consentientem jus in bona sua transfert in eventum mortis. Earum duæ potissimum videntur species. Una, quando quis, probabile mortis periculum imminere sibi suspicatus, alicui non sic donat, ut statim faciat accipientis; sed tunc demum, cum mors fuerit insecuta; seu ubi quis donationem suspendit à conditione mortis ex instanti periculo imminentis; quod periculum ubi quis evaserit, nulla est donatio. Exemplum extat apud *Homerum Odyss.* ρ. Referri huc potest aliquo modo factum Philippi regis apud *Livium* l. 32. c. 38. qui cum acie sibi cum Romanis decernendum videret, urbem Argos *Nabidi veluti fiduciariam dat, ut victori sibi restitueret: si quid* adversi *accidisset, ipse haberet.* Hercules apud *Euripidem in Alceftide*, v. 1020. Γυναῖκα τήνδε μοι σῶσαι λαβὼν ἕως ἂν ἵππους δεῦρο Θρῃκίας ἄγων ἔλθω, τύραννον Βιστόνων κατακτανών. Πράξας δ᾽ ὃ μὴ τύχοιμι, νοστήσαιμι γὰρ, δίδωμι τήνδε σοῖσι πρόσπολον δόμοις. *Hanc mulierem serves mihi*

à me

à me *acceptam, Donec adducens Thracios equos huc Rediero, interfecto tyranno Bistonum. Si vero* male rem *gesserim, (quod avertant Dij, utinam enim redeam.) Do hanc ancillam tuæ familiæ.* Altera, quando quis rem suam alicui assignat in eventum mortis, retenta sibi interim possessione, & pleno usufructu, ita tamen ut ante mortem ea donatio certa ex causa revocari possit; puta, si donatarius donantem insigni injuria læserit, aut si donanti orbo postea proles propria nata fuerit. Quod si autem revocabilitatem à nulla conditione extrinseca, sed à mero suo beneplacito suspenderit donator, tunc donatorio nullum jus quæsitum erit, quamdiu donator naturalem facultatem habuerit voluntatem mutandi, i. e. quamdiu vixerit rationis compos. Nam uti non est obligatus, qui nudo suo arbitrio quandocunq; vult citra præstationem ullius rei sese potest liberare: ita juris nomine venire nequit spes, quæ mero alterius arbitrio tolli potest; sed cum morte duntaxat donatoris alterius jus incipiet, adeoq; ad naturam testamenti stricte dicti actus iste accedet. Quando autem quis imminente mortis periculo commotus ita donat, ut statim fiat accipientis, neq; revocetur, si periculum fuerit depulsum, ad donationes potius inter vivos referetur. Etsi ubi donatio fuerit magna, & facultates donantis debilitatura, multoq; magis si totam ipsius substantiam complectatur, à conditione mortis secuturæ videatur suspensa, cum nemo sanus temere ad mendicitatem semetipsum præsumatur velle redigere. Illa quoq; donatio inter vivos censebitur, qua quis in alterum irrevocabiliter dominium transfert, recepto sibi ad dies vitæ usufructu.

CAPUT XI.
DE SUCCESSIONIBUS AB INTESTATO.

1. Successiones ab intestato nituntur præsumta voluntate defuncti;
2. Prout tamen illa rationi congruit.
3. Liberi reliquis omnibus præferuntur.
4. Parentes liberis debent alimenta.
5. Quid alimenta comprehendant.
6. Quinam liberorum nomine veniant.
7. Quid præter alimenta liberis debeatur; & quare.
8. Non necessario æqualiter bona inter liberos dividenda.
9. Liberi legitimi prævalent naturalibus.

10 Modo

10. *Modo pater illos agnoscat;*
11. *Aut non ab hereditate excluserit.*
12. *De jure repræsentationis.*
13. *Deficientibus liberis succedunt parentes.*
14. *Et his deficientibus cognati pro ordine propinquitatis.*
15. *An amici cognatis præferendi.*
16. *An benefactores cognatis præpolleant.*
17. *Ordo inter cognatos.*
18. *Civilibus tamen legibus ampla heic disponendi facultas.*
19. *Heres quatenus defuncti debita exsolvere teneatur.*

EX dispositione legis naturalis, sine expresso & peculiari facto prioris domini, dominia rerum transire dicuntur in successionibus ab intestato. Scilicet cum ea dominio vis foret attributa, ut quis de rebus suis posset disponere non solum quoad ipse in vivis esset, sed etiam eadem efficaciter in mortis eventum in alios transferre; probabile non videbatur, si quis super bonis suis vivus nihil deprehenderetur disposuisse, eum illa à morte sua velut pro derelictis habita cuivis occupanti voluisse patere. *Pindarus Olymp. od.* 10. πλοῦτος ὁ λαχὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότριον θνάσκοντι στυγερώτατος. *Divitiæ sortitæ dominum adscititium alienum, morienti sunt odiosissimæ.* Igitur sequendam heic defuncti voluntatem probabilissime præsumtam ratio naturalis dictitabat. In dubio autem præsumitur quemq; id voluisse, quod naturali inclinationi simul ac officio quam maxime congruit. Conf. *Grot.* l.2.c.7. §.3.

§. 2. Inclinatio naturalis regulariter eo fertur, ut nostra opera quam prolixissime sit prospectum iis, qui ex nobis descendunt; & juxta hos aliis sanguine nobis junctis. Nam & plerunq; propinquitas sanguinis peculiari quoq; affectu animos conjungit; & cunctis fere ea cupido est insita, ut familias suas quam maxime velint florere. Inter officia autem præcipuum est, ut illis prospiciamus, quorum curam natura nobis peculiariter injunxit, tum ut gratum animum adversus benefactores exhibeamus. Enimvero utut præsumtiones has sæpe à vera voluntate defuncti aberrare contingeret; tranquillitatis tamen & pacis intererat, ut ne facile peculiares quædam conjecturæ contra hasce communes admitterentur; cum hac ratione innumeris litibus fenestra foret aperienda. Adeoq; in hac materia

voluntas defuncti respicitur non tam qualis fuerit, quam qualis esse debuerit, & prout ad regulas officij congruebat. Inter quas vel hæc præcipua est, ne quis occasionem præbeat, ut alij litibus inter se collidantur. Inde pacis interest communem aliquam viam heic potius sequi, licet contingat paucorum quorundam voluntatem negligi, quam, dum singulis satisfacere laboramus, infinitis difficultatibus nos aliosq; involvere. Et qui omnino singulari suæ voluntati satisfieri volebat, expresse eam significasse debuerat. Sic nihil frequentius, quam ut pater unum ex pluribus liberis ardentissimo præ cæteris amore prosequatur. Quis dubitet, quin uberius velit prospectum isti delicio, quam reliquis? Et nihilominus ubi intestatus decesserit, æquis portionibus hæreditatem cernent; non quod juri naturali repugnet uni ex liberis suis eximiam quandam portionem assignare sed quia infinitæ lites inter fratres erant surrecturæ, si ex modo paterni affectus patrimonium foret dividendum. Idem incommodum sequeretur, si quis improlis decederet relictis pluribus fratribus, quos dispari amore, dum vixit, foverat. Sic non infrequens est, ut quis decedat, relicto cognato aliquo remotioris gradus, quem nunquam singulariter amavit, nec beneficio ejus ullo usus est; cum contra alieni cujusdam favori omnes suas fortunas debeat. Quis non dicat, defuncto potiorem fuisse illum benefactorem, quam cognatum? Et tamen, quia difficillimis litibus materiam erat præbitura comparatio inter necessitudinem sanguinis, & gratitudinis, cunctis gentibus placuit, ut in causa intestati cognatus benefactori præferretur. Præsertim cum non beneficium dedisse, sed fœneratus quis videri posset, si propter istud propinquis in hæreditate deberet præferri. Ast si per expressam defuncti voluntatẽ ille hisce fuerat prælatus, æquum utiq; erat eam voluntatem servari. Unde adparet, rationem naturalem, quæ de successionibus arbitratur, ubi ultimæ dispositiones desunt, non nudã defuncti voluntatem, de qua sæpe parũ constat, respicere; sed prout ea cum communi hominum inclinatione, & officio congruit, ac ne litibus fomes suggeratur. Add. *Bœclerus ad Grot.* l.2. c.7. §.13. Isti tamen rationi naturali in omnibus civitatibus leges civiles succenturiantur, tum ne avaritia hominum acerrimis litibus colli-

collideret illos, queìs paria rationum momenta videbantur favere; tum ut ad publicam utilitatem ea res dextre attemperaretur.

§. 3. In ſucceſſionibus igitur ex inteſtato & ipſa duce ratione, & conſenſu omnium, quas novimus, gentium liberi præferuntur reliquis, etiam ipſis parentibus. vid. 2. *Corinth.* XII. 14. *Ariſtot. Nic.* VIII. 14. μᾶλλον ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν, ἢ τὰ γεννηθέντα, ὅτι ἐκ τούτων καὶ μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι. *Magis ſciunt parentes, qui ex ſe orti ſint liberi, quam nati ex illis ſe eſſe genitos. majorem autem id, à quo aliquid eſt, cum genito habet neceſſitudinis connexionem; quam quod factum eſt cum eo, qui fecit. Iſæus orat.* V. ὁ νόμος αὐτὸς ἀποδίδωσι τῷ υἱεῖ τὰ τοῦ πατρὸς, καὶ οὐδὲ διαθέσθαι ἐᾷ ὅτῳ ἂν ὦσι παῖδες γνήσιοι. *Lex ipſa ea quæ ſunt patris dat filio, & non permittit eum teſtari, cui filij ſint legitimi.* add. l. 7. D. *de bonis damnatorum. Julianus in Cæſaribus.* παισὶ νόμιμον ἐπιτρέπειν τὰς διαδοχάς· καὶ τοῦτο ἅπαντες εὔχονται. *In more poſitum eſt, ad filios omnia per ſucceſſionem deferre; & hoc omnes in votis habent.* Favet autem liberis tum parentum obligatio, qua ad liberos alendos, & bene educandos à natura adſtringuntur, tum affectus vehementiſſimus, quem non niſi raro enormia liberorum ſcelera, aut inuſitata parentum feritas extinguit.

§ 4. Ac de alimentis quidem, quæ parentes liberis debent, à quibusdam dubitatum fuit, utrum obligatio, ex qua debentur, ſit perfecta, an imperfecta; ſeu utrum illa ad expletricem, an ad attributricem juſtitiam ſpectent. (vid. *Grot. d. l.* §. 4.) Quorundam ſententia eſt, debere quidem parentes liberis alimenta, non tamen ex juſtitia expletrice, ſed attributrice duntaxat, ſic ut valde inhumaniter faciant parentes, ſi illa denegent; liberis tamen non competere jus ab invitis parentibus illa alimenta exigendi; qui proprius eſt effectus juſtitiæ expletricis. Etſi per leges civiles liberis poſſit perfectum jus dari. Nobis tamen potius perſuaſum eſt, parentibus perfectam incumbere obligationem liberos alendi, quamdiu ipſi ſeſe alere nequeunt; eaq; injuncta videtur non ſolum ab ipſa natura, ſed etiam proprio parentum facto, dum liberos generant atq; tollunt. Sane enim proli ſuæ magnam facerent injuriam, ſi eam ideo tantum generaſſent, ut periret. Ergo generando videntur ſeſe ultro obſtrinxiſſe, quod quantum

in se, operam velint dare, ut, quam dederunt, vita conservaretur, Sic igitur in liberis erit perfectum jus à parentibus alimenta habendi. Verum quo minus illud omnes effectus producat, obstat naturalis liberorum imbecillitas in ea ætate, in qua sibi ipsis prospicere nequeunt. Adeoq; non tam jus illos deficit, quam vires id exsequendi; nisi quâ leges civiles ipsis subveniant, & detrectantes parentes ad præstanda alimenta compellant. Etsi per sapientiam Creatoris naturalis parentum affectus tantam habet vim, ut etiam citra compulsum legum civilium parentes regulariter officio suo satisfacere gaudeant.

§. 5. Cæterum sub nomine alimentorum veniunt non solum, quæ ad naturalem vitam conservandam sunt necessaria, sed & quæ hominem ad socialem & civilem vitam reddunt idoneum. Et ista quidem eousq; debentur, quoad propriam per industrirm victum sibi proles quærere possit. Quantum autem in educationem, qua ad vitam civilem liberi formantur, sit impendendum, ex fortuna parentum & indole filiorum erit judicandum. Saltem id requiritur, ut in honesta, & utilia societatis humanæ membra queant evadere. De cætero uti id quidem natura non videtur exigere, ut parentes in gratiam liberorum miseri suum defraudent genium: ita vitio non carebit parens in lauta fortuna constitutus, si non exquisitissimam filiis culturam adhiberi curet.

§. 6. Sub nomine autem liberorum comprehenduntur non illi tantum, qui primi sunt gradus, sed & qui secundi & ulteriorum, sive ex filiis, sive ex filiabus descendant; siquidem à propioribus parentibus alii nequeant. vid. l. 8. §. 5. C. *de bonis, quæ liberis adquir.* l. 5. §. 1. & 5. l. 8. D. *de agnosc. & alend. liberis.* Alimenta porro debentur non legitimis tantum liberis, sed & naturalibus, imo & illis, qui ex incesto concubitu nati sunt. Cur enim misera & innocens proles alienum ob delictum fame pereat? Si tamen cum talibus concurrant legitimi, isti vix postulare poterunt, ut cum his ad æquales portiones admittantur, nisi expresse hoc parentes voluerint. vid. *Genes.* XXI. 10. XLIX. 10. 20. *Judic.* IX. 18. XI. 1. 2. Add. *Bœcler. ad Grot.* d. l. §. 4. Et respectu istorum alimentorum, quando parens decedit, liberis adhuc in immatura ætate constitutis non modo ab intestato hæreditas debetur:

sed

ſed ea ne per expreſſam quidem patris voluntatem adimi recte poterit, quantum ad hunc finem requiritur. Neq; enim videtur filium ea ætate tale facinus poſſe patrare, ut alimentis ſit indignus. Add. l. 27. §. 3. D. *de inoffic. teſtam.*

§. 7. Quæ alimenta iſthæc excedunt, liberis, qui jam ſibi ipſi poſſunt proſpicere, debentur non tam ex diſerto aliquo præcepto juris naturalis, quam quia communiter nemini lautius proſpectum volunt parentes, quam ex ſeſe genitis. Nam quod aliqui putant; parentes liberorum cauſa omnia adquirere, adeoq; liberos etiam vivis parentibus jus aliquod habere in bonis parentum, adverſus hoſce valiturum, extra cauſam alimentorum, id falſum eſt. Primario enim ſui ipſius cauſa quisq; adquirit. Quæ autem propriis neceſſitatibus ſuperſunt, ea demum illorum eſſe vult, qui ipſi ſunt quam cariſſimi; quales regulariter liberi cenſentur. vid. *Nicephorus Gregoras* l. V. ſub fin. Et liberis hactenus ſpes ad bona paterna præ reliquis competit, quod expreſſa voluntate in diverſum non exiſtente, ipſi omnibus præferantur; & quia rarius contingit, ut ab ordinario iſto affectu parentes diſcedant. Neq; ultra admittimus l. 11. D. *de liberis & poſthumis*. Eſt autem illud bene à legibus Romanis conſtitutum, ut parenti cauſas, cur filium exhæredaret, exprimere neceſſum foret, utq; non niſi certæ ad hunc effectum ſufficerent. Quin imo dabatur inſuper liberis exhæredatis querela inofficioſi teſtamenti, per quam non hoc in dubium vocabatur, an teſtator poteſtatem habuerit juſtis de cauſis in alios potius quam liberos bona transmittendi: ſed diſcutiebantur rationes, quæ defunctum moverint, quod contra communem inclinationem aliquid ſtatuerit. Quod ſi deprehenderetur, patrem per ſubreptionem, & fraudes aliorum, aut abſurdo ex affectu prolem ſuam neglexiſſe, hæreditas per publicam autoritatem illis addicebatur, ad quos ea alias fuerat perventura, ſiquidem ſanam rationem in conſilium pater adhibuiſſet. Inde *Cicero pro Sexto Roſcio*, Frucio, qui arguebat, ſenem Roſcium in animo habuiſſe exhæredare filium, recte reponit: *Id erat accuſatoris officium, explicare omnia vitia atq; peccata filij quibus incenſus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipſam vinceret, ut amorem illum penitus inſitum ejiceret ex animo; ut deniq; patrem*

sese esse oblivisceretur. Add. l.2. 4. 5. D. *de inoff. testam.* Ubi notandus color, quo in actione isthac instituenda usi fuerunt exhæredati; quod cum necessum haberent præsupponere, justas exhæredationis causas in se non fuisse, prætendebant, parentes dum testamentum conderent, sanæ mentis non fuisse. Vid. *Mornacius* ad d. l. 2. & 4. & *Grotius in spars. flor.* ad d. l. De cætero ita liberis favere debet pater, ut tamen ideo cæterorum officiorum respectum non penitus exuat. Unde postquam satis visus est liberis prospexisse, hautquidquam prohibetur, quo minus bonis suis utatur ad gratum animum, aut liberalitatem exercendam, licet ideo minus ad liberos ipsius sit perventurum. Sic si quis magnis alicujus beneficiis fuerit usus, aut egregio ingenio cum inopia luctanti occasionem possit præbere ad magna emergendi, cur non particulam aliquam bonorum in hunc devolvat? Sane magnis laudibus celebratur factum Attali, qui cum abs fratre suo Eumene maximis beneficiis fuisset mactatus, post regnum Eumenis filio tradidit, licet ipsi plures essent filij. uti est apud *Plutarch. de fraterno amore*, & in *apophthegm.*

§. 8. Patri quoq; non est necessum, ut æquis portionibus bona inter liberos dividat; sed potest uni atq; alteri præ cæteris eximij quid assignare ob singularia merita, aut præclaram spem, vel etiam ob peculiarem affectum. vid. *Genes.* XLVIII. 22. Sicut & in distribuendo patrimonio ratio potest haberi totius familiæ, ut illa deinceps splendorem suum, & firmitatem retinere queat. Quæ si detrimentum sit passura diviso æqualiter inter liberos plures patrimonio, salvo jure naturali poterit pater uni præcipuam bonorum partem addicere, reliquos minoribus esse contentos portionibus jubere. Inde apud multos populos jura primogenituræ recepta sunt. Quanquam contra non desunt gentes, ubi minimi natu fratres potiorem partem capiunt, aut saltem optionem habent, quam eligere partem velint. Cujus instituti ratio est, quod priores natu fratres educatione paterna diutius usi sunt; quæ cum minoribus sæpe mature nimis subtrahatur, aliquid solatij merito illis rependitur. Etsi hoc institutum magis in familias plebeias, illud in illustres quadret. Sic cum filiæ in alias abeant familias, non necessum est, ut cum fratribus æquas portiones

ex bo-

ex bonis paternis capiant. Nam ſimplex valde eſt credere, pietati paternæ adverſari, inæqualiter ſua bona inter illos diſtribuere, quorum unus æque atq; alter ab ipſo eſt procreatus. Quin *honeſtiſſimum teſtamentum* vocat *Plinius* VII. *epiſt.* 24. in quo ab avia nepos ex beſſe, neptis ex tertia parte hæredes relicti erant. Inde non lege ſolum, ſed & pacto conſtitui poteſt, ut etiam iis, qui ex conjugio naturaliter juſto nati ſunt, alimenta ſolum debeantur, aut certe illi excludantur à præcipua hæreditate. vid. *Grotius* d. l. §. 8. *ſub fin.* & *Bœcler. ad* d. l. Ubi obiter mirari lubet, quare *Auguſtinus de civit. Dei* l. 3. c. 21. tantopere improbet legem Voconiam, qua non niſi certa pars fœminis hæreditate relinqui poterat. *Ea lege quid iniquius*, inquit, *dici aut cogitari poſſit ignoro.* Quæ lex ſuadente M. Catone cenſorio lata ſanxit, ne quis hæredem relinqueret filiam ſupra H. S. XXV. M. uti ex *Dione* l. LVI. oſtendit *Paulus Manutius de LL. Romanis*. Etſi *Aſconius Pedianus ad orat. Cicer. in Verrem de prætura urb.* ita ſcribat: *Voconius legem tulerat, ne quis cenſus, hoc eſt, pecunioſus, hæredem relinqueret filiam.* Supra dixerat: *more veterum cenſi dicebantur, qui centum millia profeſſione detuliſſent.* Add. *Livij epitom.* l. XLI. *Quintil. declamat.* 264. *Gellius* l. VII. 13. XVII. 6. Sane Spartæ longe durior lex, quæ virginibus vetabat dotem dari: cujus ratio exponitur apud *Plutarch. apoph. Lacon. ne vel ob inopiam aliquæ manerent innuptæ, vel propter opes expeterentur; ſed quivis in mores puellæ intuens virtutem in delectu ſequeretur.* Nihilominus prudentia heic opus erit, ne invidiæ & odiorum ſemina inter liberos ſpargat pater, ſi citra graves cauſas æquales, & æqualiter meritos inæqualiter tractaſſe fuerit viſus: vid. *Geneſ.* XXXVII. 4. Inde etiam, ubi ſine teſtamento pater deceſſerit, neq; civilibus legibus aliter diſpoſitum fuerit, liberi æquis portionibus ſuccedunt; quia in dubio æquali gradu defunctum attingentes æqualiter dilecti cenſentur. Æquæ autem portiones & illæ habentur, quas quis cum conſenſu cæterorum vel ipſe elegit, vel à cohæredibus aſſignatas adprobavit, vel ſorte accepit, etiamſi ſors reliquis in ſe pretio pares non fuerint.

§. 9. Addendum tamen & heic eſt, non leges duntaxat civiles, ſed & ipſam naturalem rationem magis favere liberis legitimis, quam naturalibus, licet hi tantundē trahant ex ſanguine paterno, quam illi. Nam

Nam qui præter patris intentionem per vagam libidinem provenerunt, nullo modo comparare se possunt cum his, qui procreati sunt ad familiam propagandam, & ut quis suos hæredes haberet. Quod si quis naturalem suum filium in legitimi locum adsciscere velit, id demum in libertate naturali fas erit, si legitimis liberis, aut quibus alias jus quæsitum est, nulla inde læsio inferatur: in civitatibus, quatenus leges civiles id permiserint. vid. l. 6. & 7. C. *de natural. liberis.* Apud *Aristophanem in Avibus* recitatur lex Solonis: Νόθῳ μὴ εἶναι ἀγχιστείαν, παίδων ὄντων γνησίων. ἐὰν ᾖ παῖδες μὴ ὦσι γνήσιοι, τοῖς ἐγγυτάτω τοῦ γένους μετεῖναι τῶν χρημάτων. *Spurio non esse cognationem filijs existentibus legitimis. Si autem filij non sint legitimi, his qui proximi sunt genere participationem esse rerum.* Ubi autem alicui ex concubina potius, quæ ipsi soli corpus addixit, sobolem quærere, quam ex justa uxore placuerit, in favorem liberorum ex prioribus nuptiis genitorum; etiam expressa voluntate patris concubinæ filij his posthabebuntur, & accepta modica portione reliquam hæreditatē iisdem relinquent. Quod si tamen ideo concubinam sibi junxerit, ut ne justæ matrisfamilias superbiam aut sumtus toleraret, aut ob alias rationes politicas, aut etiam propter pactum aliquod, matrisfamilias dignationem illi noluerit impertire; tunc videndum est ex legibus civitatis, utrum taliter nati cum reliquis ex justa matrefamilias sublatis admittantur, aut si hi non extent, alios cognatos excludant. Nam citra leges positivas si sit, non video, quid taliter natis obesse possit; cum cohabitio patris ipsorum cum matre verum conjugium fuerit in terminis naturalibus; præsertim si hic in ipsa educatione, ac significatione affectus paterni nullum inter ipsos discrimen fecerit. Unde putaverim, filios Jacobi ex ancillis prognatos, etiam non extante dispositione patris, cum reliquis ad æquas portiones fuisse successuros; quia nunquam dispari eos modo à reliquis tractasse legitur. Quod si tamen expresse pater hoc præ se tulerit, quod ideo justam matremfamilias sibi jungere noluerit, ut bona sua ad proximos agnatos devolvantur, (quod ut fiat quandoq; rationes politicæ suadent;) tunc etiam hisce ex bonis paternis nihil licebit petere præter alimenta, aut si quæ præterea voluntas patris, legesvé civiles assignaverint. Add.

Becler.

Baecler. ad Grotij d.l. §. 8. Uti autem merum jus naturæ discrimina ordinum ignorat: ita juxta idem perinde est, sive quis ex illustri, sive humili matre filium procreaverit, modo ab hac fides conjugalis data sit. Unde sicubi deterioris conditionis sunt liberi, ex minus nobili matre prognati, id ex legibus positivis est. Quæ uti rationibus politicis moveri possunt, ut legitimos istis anteponant, nec in defectu descendentium cum adscendentibus simul admittant: ita si in ipsorum generatione nullum fuerit vitium, penitus eos excludi vix æquum videtur. Hi tamen omnino dispescendi sunt ab illis, qui geniti fuerunt ex concubitu, cui naturale vitium adhærebat, puta ex adulterio, aut incesto. Qui utut ex delicto parentum nihil reatus contraxerint; (vid. *Gratianus* c. 3. *seqq. distinct.* 56.) idem tamen efficiet, ut alimentis cogantur contenti esse, nec admittantur cum illis, qui in spem hæreditatis sunt geniti. Quam in hos, dum generant, parentes hautquidquam contulerunt; dum id optant, ut flagitium suum perpetuo sit occultum potius, quam ut per id velint producere, qui de turpitudine parentum publice velut testimonium dicant.

§. 10. Illud præterea monet *Grotius* d. l. §. 8. tunc demum filios ab intestato succedere, *si modo constet, eos ab isto esse genitos, aut ni contrariæ voluntatis indicia extiterint.* Nam neq; paterno affectu quis sobolem ab alio procreatam prosequitur; & præsumta voluntas cessat, ubi diversum expressa ostenderit. Cæterum esse aliquem alterius patrem, neq; semper rationibus indubiis demonstrari, neq; testimoniis aliorum ita liquido ostendi potest, sicut de matre constat; præsertim ubi fœminæ degunt abs suo fere pudore atq; conscientia custoditæ. Igitur præcipuum heic argumentum habentur ipsæ nuptiæ, quibus & fidem mulier viro dat, quod corpus suum nemini, præterquam marito sit præbitura, & uxor quasi sub oculis mariti constituitur, simulq; huic potestas conceditur ejus corpus custodiendi. l. 5. D. *de in jus vocando.* Semper autem præsumitur, quemq; & fidem datam observare, & potestate sua uti, nisi manifeste contrarium probetur. Igitur quilibet quidem est in hac velut possessione, ut sit filius ejus, quem nuptiæ suæ matris demonstrant. Neq; sibi ipse quis facile controversiam heic movebit, nisi forte insaniat.

Tacitus H. IV. *Julius Sabinus, super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloria incendebatur, proaviam suam divo Julio per Gallias bellanti corpore atq; adulterio placuisse.* Sed alij si litem heic moverint, onus probandi ipsis incumbet; puta, eum qui pater fertur, tempore conceptionis sontico morbo decubuisse, aut peregre abfuisse. Apud *Xenophontem rer. Graec.* l. 3. Agesilaus Leotychidæ ex hisce rationibus controversiam movet, quod aliquando pater eum esse suum negasset, quod patre esset formosior, quod decimo mense post ultimum congressum Agidis cum matre foret natus, quod Agis matrē ipsius thalamo expulisset.

§. 11. Altera autem exceptio, qua filius ab intestato patri non succedit, est, si expressa patris in contrarium voluntas extet; puta, si eum abdicaverit, quod antiquis Græcis solenne erat, aut exhæredaverit. Utrinq; justas, & graves causas accedere debere supra monitum. Apud *Dictyn Cretensem* l. 3. Antenor filium Glaucum *à penatibus suis abdicandum decrevit*, quod Paridis comitatum, Helenam capientis, secutus foret. Add. *Bœcler. ad Grot. d. l.* §. 7. Subjungit tamen *Grotius* d. l. alimenta esse exhæredato aut abdicato præstanda, nisi mortem fuerit meritus. Etsi vix videam, qua ratione exhæredationem aut mortem mereri queat filius, in tali ætate constitutus, in qua ipsi à parente naturaliter alimenta debeantur.

§. 12. Cæterum quod supra dicebamus, parentes alimenta debere liberis non solum primi, sed & ulteriorum graduum, si ipsorum parentes non amplius extent, à quibus ali queant; (vid l. 7. D. *de his qui sui vel alien. jur. sunt.* l. 2. §. 7. D. *de excus. tutor.*) inde præcipue petitur æquitas juris quod vocant repræsentationis; per quam liberi in locum defuncti sui parentis promoveri intelliguntur, ut ex majorum hæreditate idem capiant, quod pater ipsorum capturus fuerat, si eo tempore adhuc viveret; utq; adeo in stirpes succedant cum illis, qui cum patre ipsorum æquo gradu fuerant. Et sane valde miserum erat, ut super luctum ex præmaturo parentis obitu etiam exciderent illis bonis, ad quæ habenda spes lege aut destinatione majorum parentibus ipsorum jam fuerat collata. Add. *Bœcler. ad Grot. d. l.* §. 6. Quod si autem leges civiles alicubi tale jus repræsentationis non admiserint, patre præmature orbi id tanquā fatalem calamitatem ferent.

§. 13. Defi-

§. 13. Deficientibus liberis primi & ulteriorum graduum, successionem deferri adscendentibus rationis erat; tum quia utplurimum à parentibus sunt profecta ista bona, aut saltem semina velut eorundem, quæ liberi postea auxerunt; tum quia parentum beneficia id cumprimis merentur. Quos, cum alias optarent bona sua in liberos devolvere, eosq; habere superstites, ubi ordo naturæ versus fuerit, vel lamentabili illo solatio hæreditatis utcunq; demulceri par erat. *Plinius panegyr. Abunde misera res est pater filio solus hæres.* l. 15. D. *de inoffic. testam. Philo Judæus de vita Mosis* l. 3. isthunc circa hæreditates à Mose ordinem institutum memorat, ut primo loco vocentur filij, his deficientibus filiæ, tum fratres, quarto loco patrui, quo argumento etiam colligit, patres fieri posse hæredes filiorum. *Stultum enim foret credere,* inquit, *patruo concedi hæreditatem fratris filij, ut patris cognato, ipsi vero patri eam auferri. Verum quia lex naturæ jubet filios parentibus hæredes succedere, non parentes filijs, hoc ut ominosum, & pijs votis contrarium tacuit; ne pater materq; viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus & luctu inconsolabili, oblique tamen ipsos vocavit ad jus, quod permittit patruis, ut & decorum servaretur, & bona manerent in familia.* Accedit in quibusdam parentibus debilitas & egestas senij; qua oppressos alias liberi alere tenebantur. Id quod lege Attica expresse sanciebatur. *Isæus orat.* VII. *Jubet lex parentes alere, parentes vero sunt mater & pater & avus & avia, si adhuc vivant. Illi namq; generis principium sunt, & bona eorum posteris per manus traduntur. quapropter eos alere necesse est, etiamsi nihil reliquerint.* Add. *Grotius* d. l. §. 5. & *Ziegler ad d. l.* Quod si tamen atrocibus odiis atq; injuriis filium pater citra rationem prosecutus fuerit, nulla secuta reconciliatione, recte pater ab hæredittae filij poterit excludi. Sicut & ille, qui recens natum exposuit. Huic enim præferendum illum, qui onus educationis susceperit, dubium non est. Sed & naturali patri adoptivum heic præferri æquum videtur, ut hic recuperet, quæ in alienæ prolis educationem impendit. Id quoq; observandum, JCtos in successionibus adscendentium non admittere repræsentationem, uti in successionibus descendentium. v. g. si quis improlis moriatur, relicto patre, & avo materno, hic in filiæ suæ locum non admittetur.

Cujus rei ratio hæc videtur, quia naturaliter spes successionis non adscendit, sed descendit; adeoq; filio jam erat spes succedendi patri; quam spem in suos quoq; liberos ipse transmittere potest. Matri autem nunquam spes aut votum fuit prolis suæ hæreditatem cernere. Unde nec eandem contra naturæ seriem ad majores suos potuit remittere; adeoq; merito proximus remotiores heic excludet.

§. 14. Ubi descendentes & adscendentes deficiunt, collaterales ab intestato ad successionem vocabuntur. Hi quo ordine debeant admitti, ubi leges civiles deficiunt, ex naturali erit conjectura definiendum. Quæ illi favet, in quem defuncti affectus maxime propendisse præsumitur. Ita tamen, ut illum affectum metiamur magis ex communi sanorum hominum inclinatione, & prout ille ad lites præscindendas facit, quam ex moroso unius vel alterius ingenio. Heic igitur ex sententia sapientum naturalis ratio quam maxime favet propinquitati sanguinis, ita tamen, ut simul respiciatur, ex quo velut fonte bona ista in defunctum fuerint devoluta, aut cui quid ea occasione, quod iste in rerum natura extiterit, quondam decesserit. Sic *Aristoteles Nicom.* VIII. c. 14. primo loco ponit amicitiam inter parentes & liberos, dein amorem fratrum, exinde ortum, quod ex iisdem genus ducant, quem alit similis ætas atq; educatio. His subjunguntur patrueles & reliqui cognati, quod per hosce nobis conjungantur. Post illos autem, quos ipsa natura velut necessario amandos nobis commendat, illi demum admittuntur, quos beneficia, aut commoditas morum, aut peculiaris animorum conspiratio, vel perspecta fides conciliant. *Cicero Off.* l. 1. necessitudinum gradus hoc modo disponit. *Prima,* inquit *societas in ipso est conjugio: proxima in liberis: deinde una domus, communia omnia. Sequuntur fratrum conjunctiones: post consobrinorum, sobrinorumq;, qui cum una domo capi non possint, in alias domos, tanquam in colonias exeunt. Sequuntur connubia, & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui. Sanguinis autem conjunctio, & benevolentia devincit caritate homines.* De necessitudine fratrum videatur late *Plutarchus libro de fraterno amore.* Add. *Bœcler. ad Grot.* d. l. §. 9. 10. 11.

§. 15. Sed annon amici cognatis quandoq; sint præferendi dubium

bium moveri poteſt ex encomiis, quæ paſſim amicitiæ tribuuntur. *Cicero* d. l. *Omnium ſocietatum nulla præſtantior, nulla firmior, quam cum viri boni, moribus ſimiles, ſunt familiaritate conjuncti. Euripides Oreſte:* ὡς ἀνὴρ ὅτις τρόποισι συντακεῖ, θυραῖος ὤν, μυρίων κρείσσων ὁμαίμων ἀνδρὶ κεκτῆσθαι φίλος. *Adeo vir, quanquam alienus, qui conglutinatus eſt moribus Magis meretur haberi amicus, quam multi cognati.* Add. *Valerius Maximus* l. 4. c. 7. *princip.* Sæpe quoq; contingit, ut cum alieno longe jucundius verſemur, quam cum cognato, iſtiusq; taciturnitati & fidei plurima credamus, quæ hunc celamus; deniq; ad iſti inſerviendum promptius nos accingamus, quam ſi cognatus auxilio indiget, quia & iſte in noſtrum auxilium promptius, quam hic accurrit. Enimvero exinde non ſequitur; in generali aliqua conſuetudine, legis vim imitante, cognatis eſſe præferendum amicum, etiam adverſus quem defunctus plura amoris indicia exhibuit, quam adverſus iſtos. Nam in transmittenda hæreditate non nuda reſpicitur benevolentia, ſed & hoc, in quem bona noſtra tranſire maxime congruum ſit. Cum autem communis inter homines propenſio ferat, ut familia, ex qua quis ortum trahit, ſit quam ornatiſſima; igitur fere hoc convenientiſſimum eſt, ut bona noſtra intra familiam maneant. Deinde non ſtatim ſequitur; ego hujus familiaritate impenſe delectatus fui; ergo ad eundem quoq; bona mea volui transmittere. Iſta enim inter alienos amicitia fere mutua benevolentiæ ſignificatione, conſiliorum communicatione, ac quotidianis vitæ officiis abſolvitur. Sed ut intelligamur unam velut domũ cum alieno velle conſtituere, bona noſtra in eundem devolvendo, expreſſa opus erit voluntatis conteſtatione. Sic & quanquam moribus priſcis Romanorum in ordine officiorum poſt parentes liberosq; primus locus tribueretur *pupillis*, alter *clientibus*, tertius *hoſpitibus*, & proximus demum *cognatis atq; affinibus*; (*Gellius* l. V. c. 13.) in hæreditatibus tamen deferendis iſtius ordinis nulla plane habebatur ratio. Deinde ſi amici aliquando cognatis in cauſa inteſtati deberent præferri, maximus heic ſeſe litium campus aperiret, tam inter ipſos amicos, ſi cui plures uno fuiſſent, quam inter hoſce, & cognatos. Nam quod quis jucundius cum aliquo verſatur, aut plura cum ipſo communicat, id non ſtatim infallibile eſt indi-

cium, maxime omnium eundem amari. Sæpe ingenij lepos, aut facilitas, ætatis item paritas, vel solertia jucundiorem aut utiliorem nobis faciunt amici familiaritatem, quam propinqui, cui talia non adsunt. Neq; tamen ideo statim, ubi super bonis fuerit disponendum, in illum magis quam hunc sumus futuri proclives. Ubi locum habebit illud *Hesiodi* l. 2. *op. & dier.* μηδὲ κασιγνήτῳ ἶσον ποιεῖσθαι ἑταῖρον. *Neq; fratri parem facias sodalem.* Deniq; gradus cognationis numerare in promtu est; amicitiæ autem gradus quis in talem disposuerit ordinem, ut nihil dubiæ disceptationis remaneat?

§. 16. Plausibilius adhuc jactatur, saltem illos amicos propinquis esse præferendos, quorum liberalitate, consilio, aut subsidio bona ista fuerunt quæsita. Æquum enim esse, ut bona eo redeant, unde promanarunt. Sed nec heic deerit uberrima litium materia, ad quam præscindendam omnia jura potissimum tendere debent. Regeri enim amico poterit; ipsum beneficium non dedisse, sed reddidisse; vel ipsi jam sat gratiæ relatum. Dedisse eum citra spem aliquid recipiendi, eoq; animo, ut non amico solum, sed & ipsius conjunctis prodesset. Dedisse gloriæ, aut commodi sui gratia. Non defuisse occasionem aliis mediis emergendi. Non liquido constare, quantum ejus opera ad bona ista cumulanda contulerit. Neq; statim in communionem rei partæ admittendum, cujus opera utili in re illa paranda sumus usi. Mercenaria insuper & fœneratoria fore amicorum officia, si ab intestato ante cognatos sint vocandi. Sic enim non intelligi alio fine alteri quid datum, quam ut custodiam ejus tantisper susciperet, aut moriens cum fœnore id restitueret. Igitur ubi expressa non extat dispositio, quæ amico faveat, propinqui obtinebunt: ita tamen ut cum bonis defuncti simul suscipiant ejusdem obligationem erga istum benefactorem, eiq; quantum in se gratiam referre nitantur, quod ejus opera hæreditatem opimam sint nacti. Neq; est quod quis importune urgeat illud *Aristotelis Nicom.* l. IX. c. 2. εὐεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδέχηται. *Bene merito reddenda magis gratia, quam sodali dandum, si utrisq; non liceat.* Et *Ciceronis off.* l. 1. *Nullum officium referenda gratia magis necessarium est.* Item, *cum duo liberalitatis genera sint, unum dandi beneficij; alterum redden-*

reddendi, demus, nec ne, in noſtra poteſtate eſt: non reddere bono viro non licet, modo id facere poſſit ſine injuria. Aut illud Phocionis apud *Plutarchum in apophth.* Poſtulantibus ad ſacrificium quoddam ſtipem Athenienſibus, conferentibusq; reliquis, aliquoties vocatus; *Puderet vero me,* inquit, *vobis dare, huic* (ſimul *δανειστὴν*, *creditorem* demonſtrabat) *non reddere.* add. l. 12. D. *de donation.* Enimvero materia de ſucceſſionibus ab inteſtato hautquidquam per omnia ad regulas, quæ in beneficiis dandis vel accipiendis obſervantur, exigi poteſt aut debet. Nam beneficia virtute humanitatis ac liberalitatis diriguntur, ac proprie loquendo illis duntaxat dantur, qui non niſi ex dictato illarum virtutum eadem à nobis exſpectare poterant. Verum ſucceſſiones ab inteſtato aliis nituntur fundamentis, nempe obligatione aliis proſpiciendi, neceſſitudine ſanguinis & naturaliter injuncta propenſione familiam propriam augendi & conſervandi *Iſæus orat.* VI. *πάντες οἱ τελευτήσειν μέλλοντες πρόνοιαν ποιοῦνται σφῶν αὐτῶν, ὅπως μὴ ἐξερημώσωσι τοὺς σφετέρους αὐτῶν οἴκους. Omnes morti propinqui providentia quadam propria efficiunt, ne ſuas ad ſolitudinem redigant familias.* Ubi & illud imprimis curandum, ut liquida ineatur via, quæ quam minime controverſiis ſit obnoxia. Qua nulla eſt expeditior, quam ut, expreſſa voluntate non extante, ſucceſſio ita deferatur, prout quisq; defunctum cognatione proxime attigerit. Hinc & ab aliis jam obſervatum, in ſucceſſionibus ab inteſtato diverſo ſe modo rem habere, quam in dandis beneficiis. Ibi enim maxime neceſſarium eſſe, beneficium dare; in ſecundis reddere: quippe cum liberi beneficio utiq; devinciendi præferantur parentibus, queis plurima debentur. *Lucianus Abdicato: καί τοι γε ἡ φύσις τοῖς πατράσι τοὺς παῖδας μᾶλλον, ἢ τοῖς παισὶ τοὺς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν. Natura comparatum eſt, ut patres liberos ament magis, quam liberi parentes.* Conf. *Bœcler. ad Grotij d. l.* Quæ tamen non ita debent accipi, quaſi ab ultimis voluntatibus gratus animus debeat exulare; ſed quod inconveniens ſit, ex ſola præſumta voluntate defuncti circa exercendum gratum animum velle communem inſtituere ordinem, ſecundum quem ab inteſtato hæreditates devolvantur.

§. 17. His poſitis adparet, ex collateralibus proximos ad hæreditatem

ditatem esse fratres, dulcissimo ut plurimum affectu nobis junctos; & quia ipsi propter fratres ex patris hæreditate minores portiones acceperunt. *Quintilianus declam. 321. Quæ potest amicitia esse tam felix, quæ imitetur fraternitatem? Certe quotiens blandiri volumus his, qui esse amici videntur, nulla adulatio procedere ultra hocnomen potest, quam ut fratres vocemus.* Addatur quoq; oratio Cyri ad filios suos apud *Xenophontem Cyropæd.* l. 8. *Valer. Maximus* l. 5. c. 5. *princ. Stobæus serm.* 82. Cum quibus etiam sorores sunt admittendæ saltem in bonis maternis, & noviter adquisitis; non ita in paternis, quæ quidem destinata sunt ad splendorem familiæ conservandum; cum fœminæ extra familiam paternam soleant nubere. Fratres consanguinei in bonis paternis excludent uterinos, & illos hi in bonis maternis. In bonis, quæ recens quæsita sunt ex eo tempore, quo pater meus fratrum meorum uterinorum matri nupsit, conveniens est, ut ego potiores partes feram; cum ad bona adquirenda fere plus pater, quam mater soleat conferre. Ubi fratres defuerint, fratrum filij vocabuntur; qui tamen defuncti patruos videntur debere simul admittere; quod & his paterna hæreditas fuerit tenuior, quippe dividenda ipsis cum patre defuncti. Idem circa bona materna de filiis sororum, & avunculis defuncti dicendum. Et hic ordo deinceps erit servandus, ita tamen, ut ubi agnati defecerint, ad bona paterna etiam cognati admittantur, & vice versa.

§. 18. Bene tamen observandum, isthæc naturalia dici, non quod præcepto aliquo juris naturalis ita sint definita, ut aliter de iis disponi nequeat; sed quia eadem rationi naturali quam maxime congruant, & ad lites præscindendas expeditissima videantur, ubi expressa defuncti voluntas, aut lex civilis defecerit. Cæterum vix ulla in juris parte leges civiles adeo deprehenduntur solicitæ, quam circa dispositiones hæreditatum, non solum amputandis inter propinquos litibus, sed & quia isthanc rem ad rationes reip. attemperari interest. Et alicubi quidem liberrima testamentorum factio; alicubi magis aut minus illa restricta. Romæ in LL. XII. tabularum erat: *paterfamilias uti super familia, pecuniavè sua legaßit, ita jus esto.* Quæ lex fuit desumta ex jure Attico, à Solone constituto. Sicut *Plutarchus Solone* memorat,

morat, cupidiſſime acceptam, & æquiſſimam viſam iſtius legem, qua factionem teſtamentorum civibus tribuit, quæ nulla ante eum in civitate erat. Cujus legis hanc rationem habuit, non tam ut genere proximos jure propinquitatis fraudaret, ſed ut utilitate in medium propoſita efficeret, ut homines inter ſe beneficiis certarent, & propinqui eo arctius ſe invicem complecterentur, quod benevolentia quoq; alienos ſuperare deberent, ſiquidem ex bonis ipſorum capere quid vellent. *Demoſthenes adverſus Leptinen:* ὁ μὲν Σόλων ἔθηκε νόμον, ἐξεῖναι δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ὅτῳ ἄν τις βούληται, ἐὰν μὴ παῖδες ὦσι γνήσιοι· οὐχ ἵν' ἀποστερήσῃ τοὺς ἐγγυτάτω τῷ γένει τῆς ἀγχιστείας· ἀλλ' ἵνα εἰς τὸ μέσον καταθεὶς τὴν ὠφέλειαν, ἐφάμιλλον ποιήσῃ τὸ ποιεῖν ἀλλήλους εὖ. *Legem Solon tulit; licere, cui legitimi liberi non ſint, quem libitum ſit, hæredem inſtituere, non ut genere proximos jure propinquitatis fraudaret, ſed ut utilitate in medium propoſita efficeret, ut homines inter ſe certarent beneficiis.* Simul & quam maxime libertati congruum videbatur, & plenitudini dominiorum, ut ne quis bona ſua cogeretur relinquere, niſi quos præ reliquis amaret. Addi quoq; poteſt, ſpem ſæpius adparere magis liquidam, quod extraneus quiſpiam bona noſtra in adminiculum virtutis ſit adhibiturus, quam cognatus aliquis noſter, quem non raro in luxuriam aut deſidiam ſolicitat ſpes opimæ hæreditatis. In ſolatium demum mortalitatis cedere, ſi quis res ſuas, tanto labore partas, illis poſſit relinquere, quos maxime amat. Add. *Iſocrates Æginetico.* Teſtamentum tamen prohibebantur condere ii, qui liberos mares legitimos haberent, quibus omnino hæreditas paterna debebatur. Negari tamen non poteſt, ex iſta teſtandi libertate apud Athenienſes non minus, quam Romanos irrepſiſſe immenſam fraudium luem, captationes maxime ſenum & orborum, circumſcriptiones, falſarum tabularum ſuppoſitiones, & ſimilia. Inprimis autem id improbat circa leges teſtamentarias Solonis *Bodinus* l. V. c. 2. quod prædia quoq; teſtamento legare licuerit. Ea enim ratione, dum ad unum multa prædia potuerunt pervenire, magnam inæqualitatem opum inter cives fuiſſe exortam; ex qua tenuioribus in locupletes invidia, his ſuperbia exorta, mala perturbandis & evertendis rebusp. idonea. Præſertim cum frequens ſit, ut ubi aquæ ſunt, aquæ confluere gaudeant. Intereſſe autem rerump.

popularium, ut ne pauci quidam opibus reliquos nimis excedant. Quæ ratio etiam fuit legis Ebrææ, ne fundi in perpetuum alienari possent. Item ut fœminæ, quibus fundi essent dotales, tribulibus tantum suis possent nubere, ne ista occasione illi in aliam tribum devolverentur. vid. *Numeror.* 36. Hinc *Aristoteles* V. *polit.* 8. inter regulas conservandæ democratiæ hanc quoq; tradit: τὰς κληρονομίας μὴ κατὰ δόσιν εἶναι, ἀλλὰ κατὰ γένος. οὕτω γὰρ ἂν ὁμαλώτεραι αἱ οὐσίαι εἶεν. *Hæreditates non testamento, sed agnatione sunt deferendæ, sic enim facultates magis erunt æquabiles.* Quid in rep. Spartana libertas testamentorum, per Ephorum Epitadem contra instituta Lycurgi introducta, malorum invexerit, late apud *Plutarchum in Agide* potest legi. Add. *Aristoteles politic.* l. 2. c. 9. Contra apud alios nulla testandi licentia, aut valde restricta. De Ebræorum heic legibus vid. *Seldenus* libro peculiari *de successionibus ad leges Ebræorum*, & præcipue c. 24. De antiquis Germanis *Tacitus: hæredes successoresq; sui cuiq; liberi, & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradu in possessione, fratres, patrui, avunculi.* Quem locum cur ita cum non nemine velimus interpretari, quod Germanis, utpote nullas edoctis literas, forma testamentorum, & scriptura, ad morem Romanum, quem *Tacitus* ibi fere præ oculis habet, in usu non fuerit, nondum satis causæ video. Nam Romanis recepta quoq; erant testamenta nuncupativa, ad quæ scriptura non requiritur. Igitur si *Tacitus* annotare voluisset, scripta duntaxat testamenta Germanis ignota fuisse, pressiore locutione id fuerat exprimendum. Adde quod jura cognationis eximia quadam sanctitate à gente ista fuerint culta; uti ostendunt, quæ apud *Tacitum* d. l. sequuntur: *Quanto plus propinquorum, quò major affinium numerus, tanto gratiosior senectus, nec ulla orbitatis præmia. Suscipere tam inimicitias patris, seu propinqui, quam amicitias necesse est.* Sic & hodie in multis Germaniæ partibus, si filius alicui natus sit, hæredem ipsum sortitum vulgo dici solet. Nec adparet, quare tantopere testamenta desiderare debuerit gens thesauros tunc cumulare nescia, & paupere supellectile contenta, cui ex segete, pecore, & venatu vix amplius quærebatur, quam quod victui quotidiano eiq; simplici sufficeret. Quale genus vitæ agentibus latifundia extendere supervacuum. Neq; vero testamenti factio adeo necessariò dominio adhæret, quin uniformis qui-

dam modus ex inteſtato ſuccedendi à civitate introduci poſſit. Præſertim cum illi genti mos fuerit, *agros pro numero cultorum ab univerſis per vicos occupari, quos ipſi mox inter ſe ſecundum dignationem partiebantur.* Suis autem ultima mandata dare, non ſtatim teſtamentum facere eſt. Cæterum ordo hic ſuccedendi uti eſt ſimpliciſſimus, & naturali inclinationi maxime congruus; ita & idem facit ad ſervandam inter cives opum æqualitatem, facit ad tuendum juſtum civium numerum, prohibita fundorum combinatione, (vid. *Bacon. de Verulamio in Henrico VII.* p. m. 127.) ac ad conſervandum familiarum cenſum, ac perpetuitatem. Creditum quoq; eſt, propinquos hoc vinculo arctius ad mutuum amorem, ac mutua commoda promovenda obſtringi, cum neceſſarios ſe ſibi invicem hæredes noſſent. Huc facit quoq; locus ex *Platonis* l. XI. *de LL.* adductus à *Grotio d. l.* §. 9. & explicatus à *Bœclero ad d. l.* Sapientius tamen ut adparet illi populi, qui de bonis quidem propria induſtria adquiſitis liberam teſtandi facultatem conceſſerunt, bona paterna & avita ad proximos cognatos devolvi voluerunt. Hoc enim modo, quæ pro utraq; parte adductæ ſunt rationes egregie temperantur, & conjunguntur.

§. 19. Illud autem tam qui ex teſtamento, quam qui ex inteſtato hæreditatem adeunt, commune habent, quod defuncti æs alienum diſſolvere debeant. Idq; non tam quod ipſi ad hoc tacite ſeſe obligaverint; (cui rationi nititur diſpoſitio antiqui juris Romani l. 8. D. *de adquir. vel omitt. hæred.*) quam quia iſtud onus bona defuncti tanquam hypothecam tacitam ſequitur. *Patrimonij* enim *in alium tranſituri ea ratio eſt, ut primum credito ſatisfiat. Quintilian. declam.* 273. Et iſte eſt cujusq; cenſus, quantum debitis exſolutis supereſt. Inde etiam quam maxime æquitati naturali congruit, ut hæres ultra vires hæreditatis non teneatur. Add. l. 5. D. *de calumniatoribus.* l. 14. §. 1. *de religioſis.* l. 7. §. 1. D. *depoſiti.* l. 11. D. *de jure fiſci.* Sed nec illud omittendum eſt, quod tradit *Gabr. Sionita de morib. Orientalium* c. 16. Moſlemannos, quando morte inſtante teſtamentum condunt, *omnia quæ furto rapinavè ſunt ablata, creditoribus ſyngrapha ſolutionis data, juxta leges reſtituere teneri; & ſi neſciant, cui ſint reddenda, eos ſummam pecuniæ ædificijs publicis, puta, xenodochijs, moſchæis, & balneis, aut pauperibus & religioſis legare.* Add. *Lucæ* XIX. 8.

CA-

CAPUT XII.
DE USUCAPIONE.

1. *Quid ab usucapione præscriptio differat.*
2. *Quid ll. Romanis usucapio, & ubi locum habeat.*
3. *Quatenus in usucapione requiratur bona fides.*
4. *Requiritur possessio continuata.*
5. *Rationes introducta usucapionis.*
6. *An lex de usucapione sit pœnalis.*
7. *Multi ad jus civile usucapionē referunt.*
8. *An usucapio oriatur ex tacita domini derelictione.*
9. *Ea videtur niti tacita conventione gentium.*
10. *Quatenus usucapio noceat nondum natis.*
11. *Usucapio etiam inter diversas gentes locum habet.*

VIdendum quoq; est de illo adquirendi modo, quo is, qui rei alienæ possessionem bona fide, & justo titulo est adeptus, & citra contradictionem per longum temporis spatium obtinuit, plenam ejusdem rei proprietatem nanciscitur, jure & actione prioris domini extincta. Vocatur is modus *usucapio*, quod res usu seu diuturna possessione capiatur, & adquiratur. Exceptio autem illa, qua prior dominus post usucapionem completam à possessore repellitur, *præscriptio* proprie dicitur. Quanquam ista duo frequenter soleant confundi. Operæ pretium autem fuerit, paucis præmittere, quid, & quibus ex rationibus jus Romanum heic constituerit. Sic enim facile patebit, quid positivi, quid naturalis juris in hac materia sit.

§. 2. Usucapionem *Modestinus* in l.3. D. *de usucap.* definit, quod sit, *adjectio dominij per continuationem possessionis temporis lege definiti.* Ubi quantum ad rem ipsam perinde putamus, sive quis legat *adjectio*, sive ex *Ulpiano* cum *Cujacio* & aliis *adeptio*. Nam qui possessionem alicujus rei bona fide partam continuaverit per tempus lege præscriptum, illi demum, quod deerat adhuc, adjicitur. Et ille quoq;, cui lex quid adjicit, dici potest idem adeptus esse. Porro uti usucapere potest, quicunq; alias ad dominium sibi adquirendum habilis est: ita per usucapionem adquiri solet dominium rerum mobilium, & immobilium, nisi legibus sint exemtæ. Uti sunt homines liberi. Cum enim tam dulcis sit libertas, ut ejus recuperandæ occasionem nemo præsumatur negligere; recte judicatur, ex ignorantia sui status aliquem

quem tamdiu in servitute hæsisse, & ad libertatem non proclamasse; non autem quod in servitutem suam tacite consenserit. Unde diuturna patientia magis ad misericordiam, quam ad detrimentum servienti valere debet. Excipiuntur quoq; res sacræ & religiosæ; item res pupillorum, quamdiu tales isti sunt. Nam propter teneram ætatẽ negligentia vindicationis illis imputari nequit hactenus, ut propter illam re sua debeant excidere: & durum nimis erat, negligentiam tutorum ipsis nocere. Item res furtivæ, servi fugitivi, & quæ vi possessa sunt, etiamsi tertius bona fide eorundem possessionem nactus sit. Sic enim in LL. XII. tabb. constitutum erat; *rei furtivæ æterna autoritas esto.* Nam ipsum quidem furem aut raptorem, ne usucapere posset, scelus suum impedit. Tertio autem possessori bonæ fidei obstat vitium furti aut rapinæ, quod ipsam rem velut comitari intelligitur. Etsi enim proprie loquendo in ipsa re per se non est vitium; quia tamen vitioso modo, & per scelus priori domino illa fuerat erepta, inde legibus æquum fuit visum, istius jus non extingui; simulq; cavere, ne alicui scelus suum lucri causam præbere posset. Cum enim res mobiles per triennium usucapiantur, in proclivi erat furibus furtiva eo transferre, & alienare, ubi intra triennium à priori domino investigari non possent. Accedit, quod inter alias rationes legis de usucapionibus etiam est negligentia domini. Atqui res furtivæ caute solent occultari. Igitur ratio illa non cadebat in eos, quibus furto res erant subductæ. Nihilominus cum posteriores leges omnes actiones jugi triginta aut quadraginta annorum silentio voluerint extingui, l. 3. & 4. C. *de præscript. 30. annorum:* isthæc quoq; præscriptio longissimi temporis dominum post petentem repellet. Quod utut nonnullis æquitati videatur repugnare, quia diutina licentia & injuria quasi jure & æquo niti absurdum sit: tamen ex generali utilitate, quæ in publicum inde resultat, excusari potest: quia scilicet tranquillitatis publicæ interest, ut aliquando in infinitum grassaturæ lites extinguantur, nevé dominia rerum perpetuo in incerto sint. Et quia intra XXX. annos genus humanum aliam fere faciem induit, inconveniens visum, ob qualecunq; factum sequens seculum litibus posse inquietari. Et qua quis re per triginta annos caruerat, ejus desiderium bona

fide digessisse non immerito credebatur; sic ut non opus esset tam diuturnam possessionem in ipsius gratiam turbari. Quæ ratio etiam ad præscriptionem criminum adplicari potest, quod nempe supervacuum videatur, ex alio fere seculo ad tribunal revocare facinora, quorum effectum ipse diuturni temporis tractus obliteravit, sic ut fines pœnarum locum non amplius inveniant. vid. *Ant. Matthæus de crimin.* ad l. 48. D. *tit.* 19. c. 4. & *tit.* 20. c. 4. §. 14.

§. 3. Ut autem usucapio procedat, requiritur, ut justo quis titulo possessionem rei, cujus prior possessor verus dominus non erat, nactus sit, seu tali titulo, qui alias ad transferendum & adquirendum dominium idoneus habetur. Utq; adeo in bona fide versetur, i.e. ut & idoneam rationem possit allegare, quare possideat, & persuasus sit, revera dominium in se fuisse translatum, & se dominum fuisse constitutum. Inde *diutinam licentiam & injuriam* vocat *Tacitus* A. XIV, quod populo Romano relictos agros, qui quondam regis Apionis fuerant, proximus quisq; possessor invaserant. Hæc bona fides ut saltem ab initio possessionis adfuerit, juxta leges Romanos sufficit, etsi quis postea rescisсat, eum, abs quo rem accepit, non fuisse dominum. Jure autem Canonico etiam per omne tempus intermedium bona fides requiritur. *cap.* 5. & 20. X. *de præscript.* adeo ut si quis interea rescisсat, rem in se à non domino fuisse devolutam, per conscientiam obligari incipiat ad rem vero domino restituendam, & mala fide rem deinceps detineat, saltem si id agat, ut astute rem à veri domini notitia subtrahat. Quæ sententia magis ad sanctimoniam juris naturalis videtur accedere; quippe cum per introducta rerum dominia obligatio intelligatur omnibus hominibus injuncta, quantum in se est efficiendi, quo quisq; re sua, quæ citra domini consensum apud ipsos est, iterum potiatur. Add. infra h. l. c. 13. §. 2. Jus autem Romanum satis habuit extrinsecam hominum innocentiam sanxisse; & possessori, qui citra culpam rem nactus est, quiete concessit possessioni suæ incumbere, cura rem investigandi & vindicandi domino relicta.

§. 4. Requiritur deinde possessio continuata, non interrupta vel naturaliter, i. e. ut aut ad verum interea dominum iterum pervenerit, aut pro derelicta aliquando jacuerit; vel civiliter, puta, si dominus

minus super eadem re cum possessore litem contestetur, aut saltem pe rprotestationes jus sibi suum salvum reservet. Add. *Bœcler.* & *Ziegler. ad Grotij* l. 2. c. 4. §. 9. Ubi tamen hoc observant, etiam tempus, quo autor possedit, successori ejus prodesse, dummodo uterq; bona fide, & justo titulo possidere cœperit. Alias enim nulla fiet conjunctio vel accessio temporis ex persona autoris; adeoq; ubi autor in mala fide fuerit, ejus possessio non accedit possessioni successoris, licet justæ. Idq; obtinet tam in successore universali, qualis est hæres, quam particulari, qualis est emtor, donatarius, &c. Etsi autem autoris vitium non prodest huic successori, ut is illius tempus sibi computare possit; si tamen hic in bona fide fuerit, eidem istud non nocet, sed ex propria possessione usucapionem potest complere. Secus autem est in successore universali, qui cum in omne jus defuncti succedat, eumq; repræsentet, ignoratione sua, bonaq; fide defuncti vitium non purgat. Sed & longius requiritur spatium, ut quis contra absentem præscribere possit, quam contra præsentem. Breviori quoq; tempore usucapiuntur res mobiles, quam immobiles. Quod ideo videtur constitutum, tum quia gravius judicatur immobilia amittere, quam mobilia, tum quia hæc quam illa frequentius in commercia veniunt, simulq; facilius est alienorum mobilium, quam immobilium bona fide possessionem nancisci; adeoq; ex his non tanta litium seges metuenda, quam ex illis. *Plato de* LL. l. 12. super usucapione mobilium ita disponit; *si quis in urbe aperte re illa utatur, post annum, sin in agro, post quinquennium ea sit usucapta. Sin in urbe domi utatur, triennio usucapio compleatur. In agris si occulte habeatur, usq; ad decennium vindicatio datur ei, qui amisit. Sin extra regionem, semper, quandocunq; invenerit, eam adprehendere potest.* Usucapionem immobilium Platonicæ civitatis instituta ignorant.

§. 5. Causæ autem introductæ usucapionis ab interpretibus juris Romani hæ potissimum afferuntur, quod ad evitandas confusiones, & amputandas lites reip. expediat, dominia inter cives esse certa. Id quod fieri non posset, si negligentiæ priorum dominorum in perpetuum indulgeretur, & noviter in possessione constituti in perpetuo metu relinquerentur, ne res aliquando avocaretur. Nec

subsi-

ſubſiſtere aliter inter homines commercia poſſent. Quis enim cum altero contrahere, quis ab altero emere vellet, ſi nullius unquam rei eſſet immota poſſeſſio? Nec ab evictionis præſtatione ſatis heic remedij, quam ne poſt tantum temporis ſpatium præſtare poſſet autor, infiniti caſus poterant impedire. Et quam graves eſſent remp. agitaturæ turbæ, ſi tanto poſt tempore tot contractus reſcindendi, tot ſucceſſiones exinaniendæ, tot poſſeſſores expellendi? Add. *Bœcler. ad Grotij* d. l. §. 8. Ergo ſufficere videbatur ſat laxum ſpatium dominis indulgeri ad res ſuas recuperandas. Quod ubi per ſocordiam paſſi fuiſſent elabi, recte poſt ſeram ipſorum importunitatem amoliri poterat prætor. Et utut fortaſſe unus vel alter citra culpam, & quia poſſeſſorem inveſtigare non poterat, rei ſuæ perſecutionem invitus omiſerit; tamen quod per ejusmodi ſtatutum univerſale paucis damnum emergit, utilitate publica rependitur. Bene tamen obſervandum, ut antiqui domini ſocordia poſſit præſumi, neceſſum eſſe, ut tempus ad agendum fuerit velut utile, & idoneum. Inde æquiſſimum eſt, ut ad præſcriptionem non valeat illud tempus, quo civitas bellum intra ſua viſcera habuit. Sicuti Honorius legem tulit; *ne id tempus, quod Vandali Romano in ſolo morarentur, ad pariendam præſcriptionem valeret quidquam. Procopius hiſtor. Vandal.* l. 1.

§. 6. Non autem neceſſum eſt, ut cum *Hugone de Roy, de eo quod juſtum eſt* l. 3. *tit.* 3. 4. circa explicandam legum civilium æquitatem in conſtituendo uſucapionum jure confugiamus ad poteſtatem puniendi ſontes, quæ imperantibus in civitatibus competit. Quaſi ſcilicet ideo vindicationem rerum ſuarum omittentibus poſt certum tempus actiones denegentur, quod jure meritoq; ſontium numero posſint adſcribi, qui patiantur rem ſuam uſucapi; & peccent negligendo rem ſuam non tantum in communem ſocietatis perniciem, verum eo ipſo contra naturam ſuam, quæ bonum, & utilitatem publicam ubiq; circumfert. Inde uti quondam à Solone pœna in negligentes fuit conſtituta: ita heic negligentiam dominorum amiſſione dominij rei multatam. Enimvero hautquidquam primarius ſcopus legis de uſucapionibus eſt ſontes multare, ſed ut ne propter incerta, & in ſuſpenſo hærentia dominia civitates perturbentur.

Etſi

Etsi ex consequenti sit, ut, cui ob vindicationem diu neglectam actio deinceps denegatur, damnum aliquod patiatur. Deinde pœnæ proprie dictæ rationem non habet exclusio ab aliquo commodo, quod non nisi vigilantibus, & rerum suarum satagentibus expositum est. Nam non sine figura dicitur: ulciscuntur ignavos mores sui; & socordibus sat pœnæ esse, quod ab omni honore exclusi in obscuro vitam transire cogantur. Sed nec illud recte dicitur, in remp. peccare, qui res suas patiuntur usucapi. Nam hi quidem publico nocent, qui vel rebus suis abutuntur, vel dum iisdem adhuc velut domini incubant, per negligentiã eas inutiles fieri patiuntur. At quæ res usucapitur, illa utiq; ab aliquo curatur, sic ut in usus reip. sit habilis. Parum autem reip. interest, utrum fundus à Cajo, an à Sejo curetur, modo desertus non jaceat. Adde, quod ubi ex pœna in alium privatum derivatur commodum aliquod, necessum sit, ipsum à peccante insigniter fuisse læsum. Atqui cui per usucapionem dominium adjicitur, hautquaquam per negligentiam domini læsus fuit. Non recte quoq; huc adplicantur verba ex l. 31. D. *depositi. male meritus publice, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet.* Cum igitur lex de usucapionibus pœnalis non sit, frustra disputatur, quare negligentia domini potissimum amissione rei, & non multa aliqua pecuniaria coerceatur. Etsi satis constet, per ejusmodi multam leges civiles non potuisse finem suum obtinere; qui erat, præscindere lites æternum pullulaturas, & diuturnos possessores, quorum favor magnus est, aliquando securos præstare. Nam & super vindicatione adeundum erat tribunal, in quo cognitio eo futura erat intricatior, quo diutius res in aliorum potestate fuerat; & possessione sua utiq; dimovendus erat possessor; cui titulus suus, & bona fides nihil proderat, si multa illa magistratui adplicaretur. Sin eadem ipsi possessori in solatium tribueretur, ne sic quidem omnis difficultas tollebatur. Nam si minor est multa, quã quanti intererat, rem a possessore non fuisse avocatam, huic non consulitur: sin æqualis aut major, domino antiquo parum accedet. Ergo nulla heic ad tranquillitatem expeditior via, quam post usucapionem completam antiqui domini jus declarare extinctum.

 §. 7. Cæ-

§. 7. Cæterum quo jure usucapio sit introducta, non adeo inter eruditos convenit. Pleriq; juri civili ejusdem incunabula adscribunt, eamq; inter modos adquirendi contradistinguunt illis, qui juris gentium vulgo dicuntur. Imo eousq; progreditur *Cujacius ad* l. 1. D. *de usucap.* ut dicat, usucapionem pugnare cum jure gentium, quod ea dominium invito auferat; pugnare quoq; cum æquitate naturali, etsi hoc fiat bono publico. Usucapionem enim damno esse dominis, reip. autem esse bono. Ad quod *Hugo de Roy* d. l. reponit, dominum eo ipso, dum legibus civilibus se subjicit, quæ usucapionem stabiliunt, saltem implicite in eam dominij translationem consentire. Sed & illud ad jus gentium non quadrare arguit *Cujacius*, quod qui à non domino possidet, jure gentium dominus non sit. Nam fieri jure gentium nullo modo posse, ut non dominus alium dominum faciat. Enimvero jure civili eum, qui à non domino traditū acceperit, dominum effici, si usuceperit. Ad quod *Hugo de Roy* l. 3. *tit.* 4. §. 8. reposuit, in usucapione venditorem aliumvé non-dominum titulum tantum dare, & possessionem bonæ fidei: dominium autem à sola lege adjici, vel ab eo, cui legem ferendi, & dominia de uno in alterum transferendi ob justam boni publici causam etiam jure gentium legitima est potestas; annuente dominij translationem ipso quoq; negligente domino; vel etiam præsumto ipsius consensu ex diuturno silentio. Quidam eo nomine usucapionem juris esse civilis ac positivi pronunciant, quod solum tempus non possit alicui jus dare, ubi quis illud sibi ab initio ex alia causa non pepererit; quippe cum tempus in se nullam habeat vim effectricem. Nihil enim fieri à tempore, etsi nihil non fiat in tempore. Ubi hoc quidem constat, ex mera determinatione juris civilis pendere, quare usucapio decimo potissimum, aut vicesimo anno, non nono aut decimo sexto compleatur: tamen quin consensus gentium, suadente pace generis humani, diuturno tempori aliquam vim moralem assignare potuerit, negari non potest, saltem hactenus, quod tractu temporis certæ præsumtiones, ac favores aliis ex causis provenisse censeantur, quibus possessoris jus muniatur. Licet enim sola ratio naturalis, & omnium gentium consensus ab existentia puncti alicujus productionem juris cujuspiam

non

non suspendant; potuerunt tamen eundem effectum tribuisse spatio temporis, insignem latitudinem complexo. Alij lubrice heic aut timide loqui maluerunt; scilicet cum tantam reip. utilitatem in lege usucapionis versari viderent, probabile quidem judicarunt ex rei natura, & ante omnem legem positivam usucapionem habere vim transferendi dominium; cum naturalis ratio quam maxime ea fieri jubeat, quæ bono publico & paci conducunt. Quod tamen ita temperant, ut addant, lumen rationis dictare, hoc esse valde conveniens, & expedire, ut lege positiva statuatur; non tamen ita esse necessarium, ut ab ipsa lege naturali stabilitum sit. Multi præscriptionem juri naturali non repugnare, æquitatem naturalem secum habere, jure æquissimo, & quasi lege naturæ niti agnoscunt; eandem tamen juris esse naturalis diserte pronunciare detrectant. Add. *Grotius* l. 2. c. 4. §. 9. *Bæclerus & Ziegler. ad Grotij d. l.* §. 1.

§. 8. *Grotius* l. 2. c. 4. quo ostenderet, ad ipsum jus naturale usucapionem pertinere, adeoq; eandem recte allegari inter eos, qui eo solo jure inter se reguntur, ipsius fundamentum statuit in tacita derelictione prioris domini. Ad quod demonstrandum præsupponit, naturale esse, ut jure suo se quis abdicare possit, ubi diutius id retinere non placuerit. Verum ut voluntas illa abdicandi effectum aliquem in ordine ad alios producat, necessum esse, ut eadem per certa signa se ostendat; cum naturæ humanæ non sit congruum, solis actibus internis aliquam efficientiam extrinsecam tribuere. Inter signa autem esse & verba, & facta. Et quidem ubi verbis voluntas fuit significata, usucapionis moras expectari non debere, cum statim in alterum jus transeat. Id quod & locum habet, ubi facto positivo voluntatem quis suam indicaverit, puta, si eandem abjecerit, aut deseruerit; nisi ea sit rei circumstantia, ut temporis causa abjecta, aut deserta censeri debeat, cum animo eandem requirendi & repetendi. Add. l. 9. §. *ult.* D. *de A. R. D.* l. 8. D. *ad L. Rhodiam.* l. 43. §. 11. D. *de furtis.* l. 2. §. 1. D. *de pactis.* Sic & si rei dominus sciens cum possessore tanquam cum domino super ea re contrahat, jus suum merito remisisse censebitur, & quidem ut in ipso contractus completi momento id extinguatur. Ergo usucapionem in illis duntaxat rebus obtinere, quibus

prior dominus sese neq; verbis neq; facto aliquo expresso abdicavit, sed ubi adeo ejusdem voluntas ex neglecta inquisitione & vindicatione præsumitur. Nam etiam non facta, seu omissiones cum debitis circumstantiis consideratas, haberi moraliter pro factis. vid. *Numer.* XXX. 5. 12. l. 17. §. 1. *de Usuris.* l. 44. D. *de* A. R. D. Enimvero ut ex omissione præsumatur voluntas, necessum esse, ut ea non processerit ex simplici & inculpabili ignorantia. Ergo possessoribus rerum alienarum tacito consensu dominorum dominium adquiri, si sciverint, illos rem suam possidere, & tamen eandam vindicare omiserint, cum commodam ejus vindicationis occasionem haberent. Nam talis negligentiæ, ac silentij scientis & libere volentis, nullam aliam posse assignari causam, quam quia nulla amplius ejus rei cura tangatur, eamq; inter suas habere non velit. Add. *Bæcler. ad Grot. d. l.* §. 5. & *Zieglerus ad* d. l. Porro ut quis præsumatur sciens vindicationem rei suæ negligere, validam præbere conjecturam diuturnitatem temporis. Nam fieri vix posse, ut multo tempore non innotescat nobis, rem nostram ab alio detineri; aut ut non sit occasio vindicationem suscipiendi, vel saltem alterius possessionem denunciando ac protestando interrumpendi. Nec minus longo tempore expirare solere metum semel incussum, simulq; media parari, ne à detentore rei nostræ metuere cogamur. Præsumtioni autem illi, quod nemo temere sua jactare credatur, opponit alteram; quod nemo credatur rem illam ad se velle pertinere, circa quam nullam curæ significationem longissimo tempore edit. Isthæc omnia etsi plausibiliter dicantur, certum tamen est, diuturnum silentium non semper ad præsumtionem tacitæ derelictionis valere. Nam & contingere potest, ut quis per longissimum tempus jus suum ignoraverit, aut metu, impotentiaq; vindicandi cohibitus fuerit, (vid. c. 13. 14. *caus.* 16. *quæst.* 3. apud *Gratianum.*) Et ubi quis quamvis longo post tempore rem suam repetit, nunquam antea pro derelicta eandem habere potuit. Adeoq; isthoc fundamentum præscriptionis non erit universale. Quod autem *Grotius* addit, ideo etiam ex diuturno silentio domini derelictionem præsumi, quod *non putandum sit, homines eo invicem animo esse, ut rei caducæ causa aliquem velint perpetuo in peccato versari*; id nihil est.

Nam

Nam præterquam quod de pietate mortalium tam prolixe sibi polliceri simplex videatur; (add. *Ziegler. ad Grot.* d. l. §. 8.) utiq; bonæ fidei possessor, qualem ad nanciscendum per usucapionem dominium aptum diximus, in nullo versatur peccato; quippe cum modus, quo in possessionem pervenit, non aliud ipsi persuadeat, quam se jam tum cum possessione etiam dominium adquisivisse. Neq; ad hoc quis videtur teneri, ut jus suum legitimo & probabili titulo fundatum ultro in dubium revocet. Quod si autem omnino in possessione rei alienæ peccatum aliquod hæreat, id purgandum fuerit non silentio domini, sed expressa concessione, jurisq; sui renunciatione, siquidem plene possessoris conscientiæ consulere cordi erat. Atqui hoc casu non ex usucapione, sed ex facto ipsius domini jus possessori nascetur.

§. 9. Inter hasce discrepantes sententias id quidem liquidum videtur, quemadmodum dominia rerum pacis causa sunt introducta; ita & illud ex eodem fonte promanare, quod possessores bonæ fidei aliquando sint in tuto collocandi, nevé ipsis in perpetuum super sua possessione controversia queat moveri. Quantum autem sit illud spatium, intra quod possessio bonæ fidei in vim dominij evalescat, præcise neq; naturali ratione, neq; universali gentium consensu determinatum deprehenditur; sed arbitratu boni viri non citra aliquam latitudinem definiendum erit. Ita tamen ut latitudinem illam non cavillemur ad eum modum, uti fecit *Horatius* l. 2. *epist.* I. *Si meliora dies, ut vina, poëmata reddit, Scire velim pretium chartis quotus arroget annus? Scriptor abhinc annos centum qui decidit, inter Perfectos, veteresq; referri debet? an inter Viles atq; novos? excludat jurgia finis. Est vetus atq; probus centum qui perficit annos. Quid? qui deperiit minor uno mense vel anno. Inter quos referendus erit? veteresné poëtas? An quos & præsens, & postera respuit ætas? Iste quidem veteres inter ponetur honeste, Qui vel mense brevi, vel toto est junior anno. Utor permisso, caudæq; pilos ut equinæ Paulatim vello, & demo unum, demo etiam unum.* &c. Add. *Grotius in flor. spars.* ad l. 177. D. *de verb. signif.* In designando autem hoc tempore ratio habebitur & antiqui domini, & recentis possessoris. Illius quidem, ut ne mature nimis à persequenda & investiganda sua re excludatur. Ubi naturaliter æquum est, ut inter absentes non ita

cito compleatur usucapio, quam inter præsentes. Possessoris autem, ne præter meritum detrimentum capiat, si eo tempore res auferatur, quando sibi per evictionem consulere amplius nequit, aut cum res ista velut in fundamentum fortunarum ipsius evaluit. Sic & cum res mobiles frequentius per commercia transeant ad alios, quam immobiles, & illarum autores utplurimum difficiliùs iterum queant inveniri, quam harum; rationis utiq; est, longius indulgeri spatium vindicaturis res immobiles, quam mobiles. Præsertim cum hæ quam illæ usu citius deterantur. Nam parum erat interfuturum antiqui domini, tanto post rem suam detritam & corruptam recuperare. Ac licet lucroso titulo rem quis fuerit nactus; durum tamen est, & ad querelas patens, tanto post tempore avelli rem, quæ dudum cum patrimonio alicujus velut coaluit. Præsertim cum parum molestiæ credatur sentire, si quis in perpetuum carere cogatur re illa, qua per magnum vitæ spatium æquo animo caruit, ac intra quod de aliis rebus satis sibi potuit prospicere. Quo adplicari potest illud *Ciceronis Offic.* 2. *Quam habet æquitatem, ut agrum multis annis ante possessum, qui nullum habuit, habeat, qui autem habuit, amittat?* videatur *ibidem* latius de facto Arati Sicyonij. Sic ut consideratis hisce omnibus facile sit, in singulis casibus arbitrio boni viri invenire terminum usucapionis, æquitati naturali convenientem. Etsi in civitatibus melius sit, in compendium mittendis litium ambagibus, in universum usucapionibus pro rerum conditione certos ac fatales terminos præfigere. Igitur nobis omnino videtur usucapionem, prout abstrahit à punctis temporum per leges civiles designatis, esse velut appendicem & consectarium dominij rerum. Adeoq; cum dominia rerum introducerentur, id quoq; pacis causa placuisse, ut qui aliquid neq; vi, neq; clam, neq; precario, suo nomine possideret, tantisper dominus præsumeretur, quoad ab altero contrarium probaretur; qui autem per longissimum temporis spatium, per quod nemo mediocriter diligens rem suam negligere creditur, quid bona fide possederit, serum petitorem plane posse repellere, quia non citius rem suam vindicatum iverit.

§. 10. His positis, & si ratio usucapionis non in sola antiqui domini derelictione collocetur, facilius expeditur quæstio sat intricata;

cata; an, & quomodo nondum natis per tacitam derelictionem parentum & majorum suorum possit jus decedere? Quæ quæstio duplici modo potest intelligi; vel de usucapione completa, antequam isti nascerentur; vel quæ incepta duntaxat est patre vivo, eodem moriente nondum completa. Priori sensu si quæstionem negemus, id oritur difficultatis, quod hoc modo nihil proficiatur ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum; cum pleraq; bona talia sint, ut in posteros transferri sint idonea; adeoq; frustra pater repellatur, si filius actionem queat instaurare. Sin autem eandem affirmemus, mirum videbitur, quomodo silentium, & negligentia nocere illis possit, qui loqui, aut actionem intendere non potuerunt, quippe qui nec existerent; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse queat. Quem nodum ita solvit *Grotius* d. l. §. 10. quod uti rei non existentis nulla sunt accidentia; ita ejus, qui non est in rerum natura, nullum jus sit; adeoq; nec ereptum quid eidem possit dici. M. *Seneca lib. I. controv. 6. Quamdiu non sumus, natura nos regit, & in quemcunq; vult casum nos mittit. Hinc sumus æstimandi, cum sumus nostri.* Per eum autem, qui nondum est in rerum natura, intelligimus eum, qui nondum conceptus est, non qui jam in utero est. Qui in multis partibus juris in rebus humanis esse intelligitur. vid. l. 7. *princ.* D. *de ventre in possess. mittendo.* l. 7. D. *de suis & legit. hæredibus.* l. 231. D. *de verb. signif.* Accedit, quod bona parentum tunc demum ad liberos pertinere incipiant, quando parentes eadem obtinent ad illud usq; tempus, quo in liberos transire debent. Id quod paulo latius potest deduci. Scilicet illi, qui nondum est, non potest jus aliquod quæri, nisi mediate per alium jam existentem, per quem istud in deinceps nasciturum derivetur; ita tamen ut jus illud effectum non habeat in ordine ad nasciturum, nisi postquam ipse natus est. Idq; contingit, quando aliquid alicui adquiritur vel traditur, cum hoc habendi modo obtinendum, ut illud ad successores quoq; suos demittat. Ubi tamen discrimen aliquod deprehenditur. Quædam enim ita conferuntur in alterum, ut conferentis nihil intersit, utrum ad posteros alterius res illa perveniat, an non; etsi quantum ad ipsum, facultatem habeat is, cui quid confertur, id ad posteros transmittendi. Quædam autem ita conferuntur,

runtur, ut conferens in modum habendi à se determinatum jus sibi aliquod retineat, ita ut iste citra ipsius consensum mutari nequeat. Utrovis modo possideatur aliquid ab nondum nati antecessore ad ipsum transmittendum, si quocunq; modò intercipiatur, aut alienetur antequam is nascatur, deinceps nascituro hautquaquam injuria fit, nisi saltem prætensio ad id per modum hæreditatis ipsi relicta sit. Nam priori casu, quia res cum modo habendi plene est penes possessorem, siquidem ille eam alienaverit, aut quacunq; ratione factum sit, ut ea non amplius sit ipsius, omne prorsus ejusdem jus extinguitur; adeoq; non potest in nondum natum derivari, qui ad talia majorum suorum bona nullum potest jus prætendere, nisi quod ipsi jam existenti ab iisdem velut de manu in manum traditur. vid. l. 7. §. 1. D. *de senator.* Posteriori autem casu, cum penes eum, qui alteri rem aliquam contulit, potestas adhuc sit circa modum habendi, sane nihil agit possessor in præjudicium successorum, si rem istam alienet, aut quocunq; modo subductam pro derelicta habeat, nisi conferens consentiat. Hæc quanquam ita sint; Pisistrato tamen secus visum, ex epistola ipsius ad Solonem adparet, dum inter alia ita scribit: *Neq; mihi rem alienam usurpavi. Quippe genus à Cecrope duco. Id enim mihi meo jure vendico quod Athenienses olim quum jurejurando firmassent, Codro illiusq; genti præbituros, postmodum abstulerant. Diogenes Laert. in Solone.* Quæstio porro posteriori sensu accepta ab JCtis Romanis negatur, quod scilicet in usucapione cœpta tempus non currat, sed quiescat intra annos pupillares, & iis exactis demum iterum currere incipiat. Putaverim tamen dari posse casus, ubi favor possessionis præponderet favori ætatis. v. g. Si ad complendam usucapionem unus aut alter duntaxat mensis mihi deesset, & moraliter certum foret, intra id tempus antiquum dominum mihi litem super ea re non moturum: & vero contingeret istum decedere, hærede relicto filio recens genito. Heic utiq; propter duos istos menses post annum vigesimum quintum lite demum me pulsari nimis durum foret. Præsertim si nunc evictio ab autore meo non amplius mihi possit præstari; quæ obtineri poterat, lite tunc mota, antequam in pupillum bona devolverentur. Heic sane vir bonus arbiter captus,

quiq;

quiq; rationes æquitatis in uſucapione non ex ſola antiqui domini negligentia petendas noverit, pro me potius, quam pro altero ſententiam feret. Neq; adeo durum videtur, ut quod jus vivo adhuc patre jam velut animam agebat, ſub filio pupillo penitus expiret. Præſertim cum longe ægrius ſit mortalibus, re diu poſſeſſa cedere, quam nondum parta excludi.

§. II. Ex hiſce adparet, eos quoq;, qui ſolo jure naturæ & gentium utuntur, invicem poſſe opponere diuturnam, non interruptam, & bona fide partam poſſeſſionem. Idq; eo magis, quo gravioribus motibus publicæ poſſeſſiones, quam privatorum inquietantur. Etſi fatendum ſit, in publicis controverſiis, ſæpe non adeo neceſſarium eſſe ad uſucapionem provocare, cum poſſeſſoris jus ex aliis fundamentis longe ſolidius poſſit, ſaltem debeat, deduci. Et jam *Bæclerus ad Grotij d. l.* §. 2. obſervavit, *ſæpe compendium loquendi eos ſequi, qui in hoc uſucapionis negotio temporis tantum mentionem faciunt. Subintelligi enim debere, quæ tempori conjuncta ſunt; ut eſt omiſſio rei, ſeu animus omittendi, ſive indicia omiſſi dominij. Cumq; in auribus vulgi, & in ſummam plauſibile ſit temporis nomen, (quaſi ſcilicet continuatio temporis lucrifaciat alleganti ceteras probationes,) inter ſtrategemata politica eſſe, rudiore Minerva in his nominibus verſari, & tanquam generale temporis nomen jactare; explicationibus, & adjunctionibus, quæ rei per ſe nihil efficienti robur aliquod circumponere queant, ultro vitatis; in locum earum exemplis argumentantium ſine diſcrimine cumulatis, quo orationi ſpecies & copia accedat.* Apud *Tacitum* A. VI. *vaniloquentia* dicitur, quod Artabanus *veteres Perſarum ac Macedonum terminos repoſceret.* Quod idem faciebat longo poſt tempore Sapores, apud *Ammianum Marcellinum* l. XVII. c. 5. Cui reponebat Conſtantius, par pari referens; *mirari ſe, oblitum illum eſſe, quod Perſæ Macedonibus ſervierint, quibus per Romanos ſubactis, illorum etiam ſervi Romanæ ditionis facti ſint.* apud *Zonaram tom.* III. Vid. quoq; *Herodianus* l. 6. c. 2. 4. Etſi in nobiliſſimis exemplis præter diuturnitatem poſſeſſionis etiam titulum, dominium producere aptum, allegari videas. Vid. *Judic.* XI. 15. *ſeqq.* Sic *Iſocrates* ſub perſona *Archidami* initio probat, juſto bello Lacedæmonios Meſſene potitos. Inde velut in ſubſidium vocatur diuturnitas poſſeſſionis. ἀλλὰ μὴν ὐδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν,

ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ κοινάς, ἣν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας πάντες νομίζουσιν. *Sed nec illud vos præterit, possessiones sive privatas, sive publicas, præscriptione longi temporis & confirmari, & patrimonij loco habendas, persuasum esse omnibus.* Adjungit, antea cum commoda esset occasio, super Messene nullam sibi controversiam motam. Add. *Alberic. Gentilis de jure belli* l. 1. c. 22. Et sane in isthoc causarum genere magnam adfert pro jure possessoris præsumtionem, quod nemini intra tantum temporis spatium in mentem venerit, juris quid eam ad rem prætendere. Tanti quippe plerunq; sunt momenti negotia isthæc, tamq; conspicua in luce geruntur; ut si cui tertio heic juris quid sit, neq; id ipsum diu latere, neq; eidem deesse occasio possit, saltem protestando jus suum conservandi. Ergo rarissimi possunt accidere casus, ut ab usucapione demum dominium sit arcessendum, si pacifico titulo quis populus rem quampiam sit nactus. In illis autem, quæ bello adquiruntur, ad usucapionem provocari vix necessum est. Nam quamdiu adhuc status belli durat, sola vi nititur possessio eorum omnium, quæ hosti sunt erepta; & simul huic jus manet, quocunq; modo sibi erepta recuperandi; saltem, ubi injustam habuerit causam, si satisfactionem præstare sit paratus. Adeoq; cum vel ultra quinquaginta annos bellum queat durare, si cui locus quispiam sub initium belli sit ereptus, eundem vi recuperare poterit, antequam bellum pace fuerit compositum. Apud *Livium* l. 34. c. *ult.* Numidæ super agro ad Emporia adversus Carthaginenses usucapionem allegantes ita disserunt: *per oportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum usurpasse jus: semperq; penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset.* Pace autem subsecuta quid cuiq; relictum sit, facile adparet. Ubi ea, quibus hostis cessit, statim plene adquiruntur; neq; opus est usucapionis moras expectare. Si cui tertio ad ista prætensio sit, mature id significabit; & quidem, si omnino fieri possit, in ipsis pacis tractatibus. Nam postea bellatores haut temere bello parta otiosis & quiescentibus restituent. Vid. *Grotius* l. 3. c. 6. §. 7.

CAPUT

CAPUT XIII.
DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ EX DOMINIO RERUM PER SE ORIUNTUR.

POstquam inquisivimus in originem & naturam dominij, simulq; quibus modis illud constituatur, consequens est, ut videamus de obligationibus, quæ ex introducto rerum dominio immediate & per se in homines resultant. Inter hæc prima est, quod quilibet teneatur alterum non hostem pati de rebus suis disponere, iisdemq; quiete frui, neq; vi aut per fraudem illas corrumpere, intervertere, aut ad sese trahere. Quo ipso furta, rapinæ, moti termini, & similia crimina ipso naturali jure interdicta esse adparet.

§. 2. Deinde, ubi res aliena ad aliquem pervenit sine suo crimine, (sub rerum nomine etiam heic venit jus in personas, quatenus nobis utile esse potest, uti est jus domini in servum,) ulterius videndum est, anne illa res adhuc extet, an vero minus. Circa res extantes hæc obligatio nascitur; ut teneatur, qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est, ut illa in nostram potestatem iterum redeat. Quæ obligatio tunc demum vim suam actu exerit, quando possessori innotuerit, rem istam esse nostram. Additur *quantum in se.* neq; enim tenetur, ubi impossibile fuerit rem restituere.

Sed neq; tenetur restituere suis impensis, & si quas eo nomine fecit, recte eas dominum reposcere, aut tantisper donec solvantur, rem retinere potest. Sed sufficit significasse, rem alienam penes se esse, nec per se staturum, quo minus dominus suum possit recipere. vid. l. 1. §. 3. D. *de fugitivis*. (Semper heic sermo est de possessore bonæ fidei; nam ad quid teneatur, qui mala fide possidet, alio loco dicitur.) Atq; hæc eousq; valent, ut leges Romanæ *non probe εὕρετρα peti* dicant. vid. l. 43. §. 9. D. *de furtis*, nisi ex pactione. l. 15. D. *præscript. verbis*. l. 4. §. 4. D. *de cond. ob turp. causam*. Eum autem, qui alienum quid jacens lucri faciendi causa sustulerint, furti obstringi, sive sciat cujus sit, sive ignorarit. d. l. 43. §. 4. seqq. D. *de furt*. *Joseph. archaeol.* IV. 8. *Si quis aurum vel argentum per viam invenerit, quærat eum, qui perdidit, præconemq́ mittens in quo eum loco invenit, restituat: & ex alio damno non bonam esse utilitatem judicet*. Quod si tamen justo titulo & bona fide rem quampiam nactus fuero, non teneor ipse jus meum in dubium vocare, & publice significare, talem rem à me possideri, ut si forte ad alium pertinuerit, eam vindicare queat. Nam ubi modus, quo possessionem nactus sum, nihil continuit vitiosi, aut suspecti, bona fides me omni crimine vacare facit, quod ex rei alienæ detentione oriri potest. Subintelligitur & isthæc restrictio, si modo, qui dominus fuit, adhuc habeat probabilem rationem rem repetendi; ut ne per hanc obligationem legem usucapionis tolli arbitremur. Conf. *Grotius* l. 2. c. 10.

§. 3. Isthanc autem obligationem ex ipso dominio resultare satis patet. Cum enim variis casibus possit contingere, ut quis possessione rei suæ excidat, in lubrico valde ponerentur res nostræ, mobiles præsertim, si ubi in alterius potestatem aberrarunt, abs illo occultari aut intercipi possent. Multoq; magis, si aperte talem rem liceret retinere, & vindicare volentem repellere. Uti enim in rerum communium statu juris est, ut uni non minus quam alteri communibus rebus liceat frui: ita proprietate rerum introducta, cum reliqui omnes velut renunciarent juri in res, quæ alteri fuerant assignatæ, id inter dominos convenisse intelligitur, ut qui rem alienam haberet in potestate, postquam nosset alienam esse, ad dominum eandem redire faceret. Nam nimis debilis futura erat vis dominij, & nimis

sumtu-

sumtuosa atq; anxia custodia, si non nisi tunc res foret reddenda, quando dominus eam repetit; cum illi sæpe non possit constare, quonam res sua pervenerit. Ut autem quis teneatur domino vindicante rem restituere, non interest, bona an mala fide rei possessionem sit nactus. Nam hæc obligatio restitutionis non oritur ex delicto aliquo, aut facto nostro, aut ex peculiari pacto, cum petitore rei domino inito, sed ex ipsa re, vel potius ex universali pacto, quod dominium rerum comitari intelligitur. Inde qui bona fide rem est nactus, simpliciter duntaxat ad rei restitutionem tenetur: qui autem mala fide, præter necessitatem restitutionis, etiam crimine se adstrinxit, cujus nomine pœnæ est obnoxius. Desinit autem bona fides, saltem in foro conscientiæ, ubi alicui constiterit, rem esse alterius. vid. l.25. §.3. D. *de hared. petit.* l.1. §.*ult.* D. l.2. l.3. l.4. *depositi.* Etsi quæ ab initio adfuit bona fides, justusq; titulus à pœna saltem humana immunem præstent.

§. 4. Confirmantur atq; illustrantur isthæc ipsa lege divina, *Deuteron.* XXII. 1.2 3. add. l. 43. §. 4. *seqq.* D. *de furtis.* Ac ne quis credat, isthoc officij soli amicitiæ deberi, *Exod.* XXII. 4. expresse additur, etiam inimici nostri rebus id præstandum. Eam legem *Josephus archaeolog.* l. 4. ita exprimit: *Si quis aurum vel argentum per viam invenerit, quærat eum, qui perdidit, præconemq; mittens, in quo eum invenit loco restituat; & ex alieno damno non bonam utilitatem esse decernat. Similiter & de pecudibus quæcunq; in deserto errare compererit; non invento statim domino penes se retineat, testem habens in his Deum, quod noluit aliena lucrari.* Etsi gentis Judaicæ hostile adversus omnes alios odium hanc legem non naturalem, sed civilem & adversus populares suos duntaxat exercendam post statuerit. Vid. *Selden.* l. VI. c. 4. Et *Grotius in annot. ad d. l.* §. 1. Add. *Polybius* l. VI. c. 31. *princ.* Exemplum Spartanorum, qui Phœbidam propter Cadmæam occupatam damnarant, arce tamen retenta, (vid. *Plutarch. & Cornel. Nepos in Pelopida,*) huc proprie non quadrat. Nam ipsi possessores malæ fidei erant, adeoq; ex alio principio ad restitutionem tenebantur. Sicut nec exemplum M. Crassi & Q. Hortensij apud *Ciceronem Offic.* 3. L. *Minutij Basili locupletis hominis falsum testamentum quidam è Græcia Romam attulerant,*

quod quo facilius obtinerent, scripserunt hæredes secum M. Crassum, & Q. Hortensium, homines potentißimos. Qui cum illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius conscij culpæ essent, alieni facinoris munusculum non repudiaverunt. Quid ergo? Satis hoc est, ut non deliquisse videantur? mihi quidem non videtur. Sane enim injustus est, qui injuriam non modo non repellit ab altero, sed etiam adjuvat. Nam quantum receptatores de furto, tantum illi de crimine falsi participabant; qui eo nomine scriptos se hæredes intelligebant, ut autoritate sua falsarios tutos præstarent. Cæterum ex eodem fonte iniquitatis quoq; arguitur consuetudo, quæ bona naufragorum fisco addicit. vid. *Grot.* l.2. c.7. §.1. & *Bœclerus ad* d.l. *Jac. Godofredus de Imperio Maris* c.XI. *Jo. Loccenius de jure maritimo.* l.1.c.7. §.9. *Bodinus l.1. de republ.* c.10. *Gramondus histor. Gall.* l.XVI. & alij. Nec minus inde colligitur, absurdum plane esse, quod bona furto ablata alicubi non domino restituantur, sed fisco vindicentur. vid. *Ant. Matthæus de crimin. tit. de furtis.* c.4. §.4.

§. 5. Cæterum cum hæc obligatio restituendi rem alienam oriatur ex conventione universali inter homines, hinc fit, ut contractus singulares, circa rem vero domino quoquo modo subtractam initi, inde exceptionem accipiant; adeoq; si intelligatur eam alterius esse, vani sint contractus, qui de eadem in tertium transferenda sunt suscepti. Cui fundamento etiam innititur illud dictum Diogenis Cynici in duos fures, quorum unus alterum expilaverit: τὸν μὲν κεκλοφέναι, τὸν δὲ μὴ ἀπολωλεκέναι· *alterum quidem furatum esse, alterum vero non perdidisse.* Neq; obstat l.1. §.7. D. *naut. caup. stab.* quam adducit *Ziegler. ad Grot.* d.l. §.1. ut ostenderet, contractum posteriorem ex dominio non semper exceptionem admittere. Nam & in dicto casu magis interest creditoris, ut pignus sit salvum, quam debitoris domini: & debitor vindicare pignus non potest, nisi solverit. Luculentum ejus assertionis exemplum extat in l.31. §.1. D. *depositi.* Verum in *d.l.princip.* nobis non satisfacit *Tryphoninus. Reus capitalis judicij,* inquit, *deposuit apud te centum; is deportatus est; bona ejus publicata sunt; quæritur, utrum ista centum sint reddenda ei, qui deposuit, an in publicum deferenda? Si tantum jus naturale & gentium intueamur, ei qui deposuit restituenda sunt: si civile jus & legum ordinem, magis in publicum*

defe-

deferenda sunt. Nam male meritus publice, ut exemplo alijs ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet. Enimvero, cum & gentium jure imperantibus hæc potestas competat, ut delinquentes bonis multare possint: igitur ubi malefico talis pœna juste decernitur, juri naturæ utiq; conveniens est, omnia damnati bona fisco cedere. Etsi hoc juris sit positivi, quod huic crimini pœna confiscationis bonorum sit constituta. Et consideratio quidem utilitatis ex pœna resultaturæ faciebat ad adprobandam sanctionem illam pœnalem; non autem proprie ad prælationem fisci præ damnato in repetendo deposito. Nam ex sententia judiciaria dominium in bona damnato fuerat ademtum, & fisco adjudicatum; unde deposita quondam à damnato non huic, sed fisco erunt reddenda. Omne autem dominium sive ex jure civili, sive gentium oriatur, hunc inter cætera habet effectum, ut quivis possessor eam rem vero, qui in præsens est, domino restituere teneatur. Quam tamen alias exceptionem lex de restituendo deposito ex certis circumstantiis habeat, passim traditur. vid. *Cicero Offic.* 3. *Seneca de beneficijs* l. 4. c. 10. *Ambrosius de offic.* l. 1. c. *ult.* Quo loco addendum est, quod memorat *Polybius in excerpt. Peirescianis* p. 172. de Ariarathe Cappadocum rege, qui recuperato ab Oropherne regno, XL. talenta, quæ hic apud Prienenses deposuerat, repoposcit; cumq; ipsi eadem Oropherni servarent, ferro flammaq; in eos sæviit; uti *Polybius* judicat, *injuste*. Etsi Ariarathis factum defendi posset, si supponatur, ipsum per injuriam ab Oropherne regno expulsum fuisse. Eidem autem obligationi de restituenda re aliena non pauca superstruuntur à JCtis Romanis. vid. l. 25. D. *de act. rerum amotarum.* l. 43. §. 4. D. *de furtis.* Eodem fundamento quoq; nititur rei vindicatio, & cognatæ illi actiones; & aliquo modo etiam condictio indebiti, & condictio causa data, causa non secuta, & condictio sine causa. Etsi isthæc quoq; quasi contractu niti dicantur. Cum enim non donandi causa datum sit, intelligitur ea conditione datum & acceptatum esse, ut nisi causa dationis adpareat, restituatur. Quod autem de restituenda re dicitur, id etiam ad fructus ejusdem est extendendum, qui adhuc extant; detractis tamen impensis, quæ in eosdem producendos, colligendos, aut asservandos factæ sunt.

§. 6. Circa

§. 6. Circa res autem alienas, bona fide partas & consumtas, id videtur æquitati naturali maxime conveniens, ut non quidem totam ejus æstimationem, sed quantum inde locupletior est factus alter, qui consumsit, domino restituat; modo ea res aliunde ipsi non sit pensata. Nam si v. g. tibi res tua furto sit subtracta, quam ego bona fide adquisivi & consumsi: tu autem à fure jam ejusdem rei æstimationem receperis, me nihil poscere poteris, utut ego locupletior inde factus sim. Assertionis autem hujus ratio non tam hæc est, quod dominia sint introducta ad servandam æqualitatem in eo scilicet, ut quisq; suum haberet; quatenus autem alter ex re mea lucratus est, ille plus habet, cum ego minus habeam: quam quia res, cujus dominium neq; meo consensu, neq; ex delicto aut jure belli amisi, ad me adhuc pertinet, uti & quicquid ex eadem provenerit. Igitur ubi eadem in alterum incidit, & is ex ea consumta lucrum cepit, bona quidem fides ipsum merito indemnem præstat: lucrum autem me reposcente nullo prætextu retinere potest; cum idem sit velut pars, aut fructus superstes rei ad me pertinentis. Inde nihil tritius ea sententia: nemo debet ex alterius damno lucrum capere, scil. ex tali damno, cui is neq; consensu neq; delicto suo causam dedit. *Cicero Off. 3. Contra naturam est, ex hominis incommodo suum augere commodum.* Id quod expressum est ex *Terent. Andria. act.* 4. sc. 1. *Hoccine est credibile, aut memorabile, Tanta vecordia innata cuiquam ut siet, Ut malis gaudeant, atq; ex incommodis alterius sua ut comparent commoda?* Add. l. 206. D. *de reg. juris.* l. 22. D. *de hæredit. petit.* Sic & passim in libris juris Romani ex sciti hujus æquitate multa definiuntur, quæ alias ad apices juris non ita exacte quadrabant. Vid. l. 10. l. 17. §. 4. D. *de institor. act.* l. 7. D. *ad SCtum Vellcian.* (add. tamen *Ziegl. ad Grot.* d. l. §. 2.) l. 55. D. *de donat. inter vir. & uxorem* l. 30. *vers. secundum quæ.* D. *de act. emt. & vendit.* l. 3. *princ.* D. *commodati.* l. 12. §. 1. D. *de distract. pign.* l. 32. D. *de rebus creditis.* Fidem quoq; fundamento videtur præcipue inniti actio *de in rem verso.*

§. 7. Ex hisce dependet decisio plurimarum quæstionum, quæ ab JCtis, & Moralistis agitari solent, quas ex *Grotii* d. l. huc transscribere placet. I. Possessor bonæ fidei (nam de hoc solo sermo est, cum

malæ

malæ fidei possessor non solum ratione rei, sed & ex suo facto teneatur.) quamdiu talis, (conf. *Ziegl. ad Grot.* d. l.) non tenetur ad ullam restitutionem, si res perierit: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex ea re. vid. l. 40. D. *de hared. petit.* l. 12. 13. D. *de rei vindic.* Addo, non teneri eum, utut culpa ipsius res perierit. Nam bona fides tantisper erat ipsi instar dominij. Domino autem si sua res etiam propria culpa perit, satis damni est rem amisisse, nec ulterius eo nomine tenetur. Aliud autem dicendum, si ultro rem perdiderit, ubi resciverit eam alterius esse, eo fine, ne eam restituere cogeretur.

§. 8. II. Bonæ fidei possessor tenetur ad restituendam non solum rem, sed & fructus adhuc extantes. Naturaliter enim ad quem res, ad eundem quoq; fructus pertinent. Add. l. 20. l. 50. D. *de rei vindicatione.* Distinguunt tamen inter fructus rei, & industriæ. *Grotius* quidem judicat, solos fructus rei esse restituendos, industriæ non item: quia utut sine re non provenirent, rei tamen non debeantur. Alii tamen etiam industriæ fructus adhuc extantes arbitrantur restituendos, citantes l. 22. C. *de rei vindic.* Quæ sententia propius ad humanitatem videtur accedere; dummodo hoc addatur, b. f. possessorem detrahere omnes impensas in rem factas, ut & mercedem suæ industriæ. vid. l. 36. §. 5. l. 38. 39. D. *de heredit. petit.* l. 27. §. 4. l. 31. l. 48. l. 65. D. *de rei vindic.* Ac ne molestis litibus occasio præbeatur, dominum rem vindicantem non debere omne lucellum cum pulvisculo converrere. Hoc modo raro emerget casus, ut possessor b. f. multum de fructibus industriæ restituendum habeat.

§. 9. III. Possessor b. f. tenetur ad restitutionem rei, & fructuum consumtorum, si modo alias quoq; tantundem consumturus fuerat. vid l. 25. §. 8. 9. D. *de heredit. petitione* l. 52. D. *de rei vindic.* Nam in hoc locupletior censetur, dum consumtis rebus alienis suas servavit. add. l. 47. §. 1. D. *de solution.* Ubi tamen judicaverim, præter limitationes superiori definitioni additas, hoc quoq; considerandum, an possessor b. f. possit recuperare id, quod sibi re evicta decedit, ab eo, abs quo rem oneroso titulo accepit. Nam si hoc fieri nequit, hautquidquam locupletior amplius est b. f. possessor restituta re aliena, cujus pretium ab autore suo recuperare nequit. Circa exemplum autem

Caligulæ, quod adducitur ex *Suetonij Calig.* c. 16. *Si quibus regna restituit, adjecit & fructum omnem vectigaliorum & redituum medij temporis;* moneri potest; ipsum judicasse, injuria istis regna ademta, adeoq; se esse hæredem possessoris malæ fidei. Aut si factum antecessoris non damnavit; dubium tamen adhuc est, an ex liberalitate mera, an vero velut ex obligatione illos fructus intermedij temporis restituerit. Inde verius putaverim, possessorem b. f. non teneri restituere æstimationem rei consumtæ, ubi ab autore suo evictio ipsi præstari nequit. Nam hoc modo non potest censeri factus locupletior. Et durius videtur, rei consumtæ æstimationem, quam rem ipsam adhuc extantem restituere.

§. 10. IV. B. f. possessor non tenetur ad sarciendos fructus, quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quidquam rei loco successit. Et negligentia circa res proprias vel quasi versanti satis ipsi damni judicatur. vid. l. 78. D. *de rei vindic.*

§. 11 V. Si possessor b. f. rem sibi donatam alij donaverit, non tenetur, nisi omnino etiam sine hac donaturus tantundē fuisset. Tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse. Quæ definitio videtur præsupponere distinctionem inter donationes ex aliquo officio, & ex mera liberalitate profectas; ut illæ tantum sint pensandæ, non item hæ. Cum regulariter nemo donare præsumatur, nisi ipse abunde habeat; adeoq; donandi impetus ex consideratione rei istius alienæ, tanquam abundantis, conceptus judicetur. Obligatio autem illa, quæ in donatario ex donis & beneficiis resultat, hautquidquam inter ea censetur, quæ definito pretio possunt æstimari; adeoq; qui ἀντίδωρα expectat à donatario, hautquidquam videtur locupletior. vid. l. 25. §. 8. D. *de hæredit. petit.* conf. *Ziegl. ad Grot.* d. l. §. 7. Enimvero ulterius considerandum, an res donata apud donatariū adhuc extet, an minus. Si prius, ab hoc rem suā vindicabit dominus, intermedio donatario omisso. Nec minus posteriori casu illi erit incumbendum, qui vel rem tenet, vel ex ea factus est locupletior. Intermedius autem non nisi velut in subsidium tenebitur, in quantum ipse fortasse factus est locupletior. Add. *Struvius exercit.* XI. §. 13.

§. 12 VI. Si possessor b. f. rem alienam oneroso titulo partam

quo-

quocunq; modo alienaverit, non tenebitur, nisi quatenus ex ea lucrum fecit. Quod si lucroso titulo partam vendiderit, tunc demum ad pretium restituendum tenebitur, ubi dominus a possessore rem ipsam nequeat recuperare; nisi forte prodegerit pretium intuitu abundantiæ suæ, alias non prodacturus. Non autem lucrum facit, qui pro re quapiam tantundem recepit, quantum ipse dedit, cum suum duntaxat recuperasse censeatur. Neq; heic in locum rei pretium successisse dici potest, nisi ubi forte quis dolo possidere desierit. Alias contra ultimum possessorem rei vindicatio instituenda. Allegatur l. 48. §. *ult.* D. *de furtis*. *Si furi pretium pro re furtiva acceptum dominus per vim extorserit, videri eum nummorum furtum fecisse; & vi bonorum raptorum actione itidem teneri. Quod enim ex re furtiva redigitur, furtivum non esse, nemini dubium est*. Quæ lex proprie ad civitates pertinet. Nam in naturali libertate viventibus æque vi licet invadere rem sibi furto subductam, quam ejus pretium.

§. 13. VII. Possessor b. f. etiam oneroso titulo partam rem alienam tenetur restituere, nec ipsum dominum id, quod erogatum est, reposcere potest, sed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Alias enim in irritum caderet jus vindicandi, si pretium foret refundendum. Et qui rem quampiam comparat abs aliquo, in quem suspicio cadere poterat, ipsum forte dominum non esse, debebat sibi peculiariter circa evictionem cavere; quanquam & ea alias venditioni naturaliter insit. Huc quoq; pertinet l. 22. D. *de hæredit. petit.* l. 25. *princ.* & §. 1. D. *eod.* l. 23. D. *de reb. creditis*. l. 3. & 23. C. *de rei vindicat*. l. 16. D. *de contrah. emt.* l. 1. D. *de eviction*. l. 2. §. 3. D. *de L. Rhodia*. l. 16. C. *de eviction.* l. 2. C. *de furtis*. Addenda tamen hæc exceptio; nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit; puta, si res apud piratas aut latrones fuerit. Tunc enim deduci poterit, quantum dominus impensurus libenter fuerat. Ipsa enim facti possessio, præsertim recuperatu difficilis, est aliquid æstimabile, & in hoc dominus post rem amissam censetur factus locupletior. Unde frequens est, eos, qui aliquid amiserunt, inventori promittere *μήνυτρον*. vid. *Moschus Idyll.* I. Quem imitatus est *Apulejus metam.* l. VI. Hinc etiam, cum rei suæ emtio ordinario jure non valeat,

valere tamen eam ait JCtus *Paulus* in l. 34. §. 4. D. *de contrah. emtion.* si ab initio id convenit, ut possessio, quæ apud alterum est, ematur. Sed an is quoq; poterit dominum reposcere pretium, qui emit eo fine, ut ré domino restitueret? quod aliqui negant eo argumento, quia per hujusmodi protestationem non possit tolli domino jus competens. vid. l. 11. D. *de reg. juris.* Enimvero si emtor iste probabiliter prævidit, alia ratione dominum rem suam ægre recuperaturum, neq; pretium, quod dedit, amplius est, quam quanti æstimari potest ista facti possessio, omnino id erit refundendum. An autem redemtori contra dominum detur actio negotiorum gestorum, Interpretum juris Romani est subtilius inquirere. Id quod definire *Grotius* ideo omittit, quod ista actio ex lege civili nascatur, cum non habeat ullum eorum fundamentorum, ex quibus natura obligationem inducit. Enimvero licet juris naturæ non sit inquirere aut designare, ad quamnam speciem actionis, jure Romano definitam, præsens casus possit aut debeat revocari: tamen quin ipsa actio negotiorum gestorum fundamentum in naturali æquitate, inq; pacto tacito habeat, negari nequit. Nam nullo prætextu postulare quis potest, ut ego benevola mea opera alterius rem servaverim aut meliorem reddiderim gratis, & impensa mihi non refundenda. Add. *Ziegl. ad Grotium* d. l. §. 9. Igitur simplicissimum fuerit, ut redemtori, & alii cuivis negotiorum gestori ea res, quæ redemta, aut cui opera sumtusvé impensi, tantisper oppignorata intelligatur, isq; eandem tantisper retinere possit, donec sibi sit satisfactum. Si tamen nullum opus ejus operæ supersit, cui incumbi possit, & alter utilem operam inhumaniter pensare detrectet, non putaverim adhiberi posse illa media juris sui vindicandi, quibus id vindicatur, quod ex contractibus nascitur; sed istum velut ingratum, & omni benevolentia indignum detestationi duntaxat habendum. vid. 1. *Samuel.* XXV. 7. 15. 21. Quanquam eo loco David injuriam verbalem potissimum videatur ulcisci voluisse. Cæterum æquitatem istius restitutionis in similibus quoq; casibus consideravit jus Romanum. vid. l. 14. §. 13. D. *de religios. & sumtibus funer.* l. 6. §. 3. D. *negot. gest.* l. 1. D. *de L. Rhodia.* Et in universum in simili causarum genere probe observandum illud *Terentij Heautontim. act.* 4. *sc.* 5. *Jus summum sæpe summa est malitia.*

§. 14

§. 14. IIX. Ex mente *Grotii*, qui rem alienam emit, non potest eam restituere venditori, ut pretium servet; quia ex quo res in ejus fuit potestate, coepit obligatio restituendi. Ubi tamen diversum nobis videtur. Nam utiq; non teneor rem emere, quam novi alienam, ut dominus quidem rem recipiat, ego autem pretium meum amittam. Ergo si cognovero rem esse alienam, ac nolim eandem apud me evinci, vel ad declinandam litis molestiam, vel quia pretium me recuperaturum despero; putaverim me recte, quamdiu poenitentiæ locus est, ab isto contractu resilire, ne gratis lite implicer. Ita tamen ut indicare teneat domino requirenti, ubi sua res sit, quo eam vindicare queat. Vid. l.17. *princ.* D. *de rei vindic.* & *Ziegler. ad Grot.* d.l. §.10.

§. 15. IX. Is qui rem bona fide habet, cujus dominus ignoratur, non tenetur eam naturaliter pauperibus dare; etsi hoc in civitatibus bene possit constitui. Ratio est, quia ex dominio nemo habet jus præter dominum. Non esse autem, & non adparere perpetuo, tantundem valet apud eum, cui non adparet. Igitur nemo heic erit, ad quem ejusmodi res propius pertineat, quam ad possessorem bonæ fidei.

§. 16. X. Quod *Grotius* asserit, naturaliter, quod ob turpem causam, aut honestam, sed ad quam quis gratis obligabatur, acceptum est, non esse restituendum; id admittimus, siquidem causa restitutionis unice sit petenda ex dominio rerum per se. Nam hoc nomine non potest teneri is, in quem res transiit prioris domini consensu. Verum ubi in ipsa accipiendi causa fuerit vitium, puta extorsio, ex alio principio obligatio restituendi fluit. Sub extorsione autem comprehendi debent modi, licet non ita violenti, pecunia alios emungendi; puta, si judex nolit justitiam administrare, nisi prius manus argento ipsi inungantur. vid. 1. *Samuel.* XII.3.4. Quo loco non videtur Samuelem voluisse peculiarem sanctimoniam ostentare, sed quod commune judicum officium nullo modo transgressus fuerit protestatum esse, quodq; adeo nullo suo delicto meritus sit, ut ipse munere suo dimoveretur, rege creato. Add. supra l. III. c. 7. §. 9.

SAMU-

SAMUELIS PUFENDORFII
DE JURE NATURÆ ET GENTIUM
LIBER QUINTUS.

CAPUT I.
DE PRETIO.

POstquam res proprietati subjectæ disparis erant naturæ, nec eundem usum humanis necessitatibus præbebant; & vero frequenter contingebat, ut aut eadem res ad plures inciperet pertinere, cujus partes sibi non per omnia forent similes, aut diversæ res naturæ mutuo essent transferendæ; inde necessum erat conventione hominum rebus imponi aliquam affectionem, secundum quam res disparis naturæ invicem comparari atq; exæquari possent. Cum autem res invicem comparentur, & exæquentur ratione quantitatum; quippe cum æqualitas sit quantitatum coincidentia: igitur de quantitate rerum, & actionum, in quantum hæ in vita humana sunt utiles, ejusdemq; fundamentis, & communi mensura jam erit dispiciendum.

§. 2. Deprehendimus ergo in vita communi res invicem dici æquales, non solum quod coincidant secundum tres dimensiones, sed & alio quodam respectu. Sic enim dignitates, operæ, merces, æquales invicem aut inæquales dicuntur alio intuitu, quam ob coinciden-

cidentiam dimensionum. Inde necessum est dari aliquam quantitatem præter physicam & mathematicam, circa quam solam hactenus philosophi videntur soliciti fuisse. Id quod clarius adparebit, si attendamus, quantitatis universim sumtæ rationem formalem consistere non in extensione substantiæ, sed ut ita dicam in æstimativitate; seu ideo primò res dicuntur quantæ, quatenus æstimari possunt, & consequenter inter se comparari, utrum æquales sint, an inæquales. Cum autem res æstimari queant non solum secundum substantiam suam physicam, sed etiam secundum considerationem quandam moralem; consequitur præter quantitatem physicam dari etiam quantitatem moralem, secundum quam scilicet res æstimantur moraliter. Quanquam etiam ipsa quantitas physica facit ad æstimationem rerum ejusdem naturæ & bonitatis; e.g. magnus adamas cæteris paribus est pretiosior parvo: non tamen eadem semper attenditur circa æstimationem rerum diversæ speciei, aut bonitatis. Sic non semper canis major est pretiosior minore, nec magna massa plumbi minore massa auri. Cæterum quomodo moraliter æstimentur personæ secundum existimationem, & actiones morales secundum vim producendi meritum & demeritum, suo loco dicitur. Heic agendum proprie de quantitate morali rerum, & actionum, quatenus aliquem usum in vita communi intelliguntur obtinere, atq; invicem comparantur, quo in commercium venire aptæ sint. Ea quantitas rerum & actionum vocatur *pretium*. Quod est quantitas moralis seu valor rerum & actionum in commercium venientium, secundum quam illæ invicem comparari solent.

§. 3. Dividi pretium potest in *vulgare* & *eminens*. Illud spectatur in rebus, & actionibus seu operis, in commercium venientibus, quatenus usum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem spectatur in numo, & quicquid ejus vicem gerit, quatenus omnium rerum & operarum pretia virtualiter continere, & communem earundem mensuram præbere intelligitur.

§. 4. Ad vulgaris pretij naturam recte percipiendam cumprimis facit distinctim considerasse tum ejus *fundamentum* in se, tum quare idem intendatur, vel remittatur. Fundamentum pretij in se est apti-

aptitudo rei vel actionis, qua aliquid mediate aut immediate conferre potest ad vitæ humanæ necessitates, aut ad eandem commodiorem & jucundiorem reddendam. Inde frequens est in vulgari sermone, ut res inutiles vocentur nullius pretij; sicut & homines, inutilia terræ pondera, nullius pretij solemus dicere. Sic in fabula gallus margaritam inventam pro se quidem nullius pretij ducebat, quod sibi inutilis foret. *Grotius* l. 2. c. 12. §. 14. ait, *mensura ejus, quod res quæq; valeat, maxime naturalis est indigentia.* Ubi si iste sensus est, quod fundamentum pretij in se sit indigentia, seu quod ideo res aliqua ab hominibus æstimetur, quia eadem indigent; id in universum verum non est. Nam hac ratione detraheretur pretium rebus superfluæ voluptati inservientibus, quibus tamen luxuria mortalium immensa sæpe pretia fecit. Indigere autem non nisi illis rebus dicimur, quibus citra grave incommodum carere nequimus. vid. *Matth.* IX. 12. Quod si autem sensus sit, ad intensionem pretij facere indigentiam emtoris, fatemur quidem ita vulgo fieri; sed quod ea mensura pretij naturalis sit, ut quo quis majore indigentia premitur, eo amplius pretium ab ipso recte extorqueatur, id nemo cordatus admiserit. Neq; facit ad rem locus *Aristotelis Nicom.* l. V. c. 8. à *Grotio* adductus. Nam χρεία illa, sive *indigentia, ἡ πάντα συνέχει, quæ omnia commercia quasi continet* & alit, non est unicum fundamentum pretij, sed permutationis sive commerciorum. Si enim homines nulla re indigerent, aut alia non magis quam sua, nulla essent commercia, nulla permutatio; sed quisq; sua retineret, iisdemq; frueretur. Sic enim expresse *Aristoteles* d. l. ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ, ὅτι ἂν μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, ἢ ἅτερος, οὐκ ἀλλάττονται. *Indigentiam vero quasi rem unam quandam esse, quæ contineat, illud declarat; quod cum mutua ope non indiguerint, vel uterq; vel alter, permutationem non faciunt.* Quo facit quoq; illud Ejusdem *Polit.* l. c. 6. (9.) *Est permutatio in omnibus, cœpta quidem ab initio ex eo, quod est secundum naturam, quod alij plura quam opus sit, alij pauciora habeant homines. Quoad enim ipsis sufficeret, necessarium erat permutationem facere.*

§. 5. Observandum tamen est, dari quasdam res vitæ humanæ utilissimas, quibus nullum pretium intelligitur impositum, vel

quia

quia dominio sunt & debent esse vacuæ, vel quia à commerciis humanis sunt sepositæ, vel deniq; quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Cum etiam lex multas actiones extra commercium removerit, eadem opera pretium iisdem detraxisse intelligitur. Sic cum superiores partes aeris, æther, ac cœlestia corpora, vastusq; oceanus à dominio humano sint exemta, nemo recte iisdem pretium tribuerit, utut maxima inde in vitam humanam redundet utilitas. Sic eo ipso dum leges Romanæ à commerciis excluserunt res sacras & religiosas, pretium iisdem detraxerunt; utut alias multis earum ad pretium constituendum intrinsece nihil desit. Sic liberi capitis ideo nullum est pretium, quia contradictionem implicat, esse liberum, & esse in commercio; quamprimum enim aliquis venalis redditur, liber esse desinit. Inde & hoc intuitu libertas dicitur res inæstimabilis; non ideo solum, quia commoda ejus tanta sunt, ut omnem æstimationem excedere videantur. Quo loco tamen notandum, quod tradit *Philo Judæus de specialibus legibus: Eorum, qui non solum bona sua, partemvè horum, sed & seipsos devoverunt, pretia constituta sunt, non juxta formam aut proceritatem, aut aliud simile, sed pro annorum numero, ratione tantum sexus ætatisq; habita. præfinit enim lex ab anno XX. ad LX. viri pretium CC. argenteos solidos, mulieris vero CXX. à quinto autem ætatis anno ad XX. masculi LXXX. fœminæ XL. ab infantia usq; quinquennium, masculi XX. fœminæ XII. Eorum vero qui sexagesimum vitæ annum excesserunt, senis LX. anus XL. solidos. Cur autem pariter omnes ejusdem ætatis, & omnes ejusdem sexus æstimati sint, tres causæ afferuntur valde idoneæ. Una, quia par & similis est votorum dignitas, sive magnates sive humiles voveant. altera vero, quia haut æquum videbatur vota facientes æstimari eisdem conditionibus, quibus mancipia venalia. In illis enim spectatur pulcritudo & bona habitudo corporis, vilescentibus si ista defuerint. Tertia causa est præcipua, quia apud nos imparitas honoratur, apud Deum paritas.* Multis quoq; rebus ideo pretium censetur deesse, quatenus separatim teneri nequeunt; quæ tamen ejus rei, cui accedunt, pretium insigniter augent; sicut earundem defectus, aut eædem pravis qualitatibus affectæ idem non parum minuunt. Sic aprico solis lumini, liquido & puro aeri, amœnæ faciei terræ, quatenus oculos duntaxat pascit,

vento, umbræ, & similibus rebus in se & seorsim non est pretium, cum mortales talibus sine usu terræ frui non possint. Ast eadem quantum momenti habeant circa pretium regionum, fundorum, ac prædiorum nemo non novit. Unde obiter patet, quomodo decidenda fuerit illa controversia, ab Demosthene olim judicibus exposita, de umbra asini. Scilicet non poterat prohibere conductor asini, quo minus dominus asini eo se abjiceret, quo umbra bestiæ cadebat. Sed conductor statim umbram poterat eripere, asino in alium locum acto. Deniq; quas actiones leges divinæ aut humanæ vel gratis exercere præcipiunt, vel omnino obire vetant, adeoq; extra commercium ponunt, iis nullum per homines pretium recte constitui posse, nec ob pretium eas invicem exerceri debere adparet. Quo ex genere sunt actiones illæ sacræ, queis effectus aliquis supernaturalis ex instituto divino est assignatus; puta, remissio peccatorum per absolutionem sacerdotalem, adplicatio beneficiorum spiritualium per exhibitionem sacramentorum, & similia; quæ si quis pro pretio alteri præstet, simoniam committere dicitur. Et numo talia metiri impium & irreverens in divinum Numen habetur. vid. *Actor.* VIII. 20. Quo pertinent & illi, qui officiis sacris indignos accepta pecunia præficiunt; cum talia in dignissimos gratis conferri par foret. Add. *decretum Gratiani caus.* 1. *quæst.* 1. 2. 3. Sic nec præmia ac testimonia virtutis ac eruditionis immerentibus pro pecunia tribuenda; non solum quia ista hoc modo evilescunt, sed & quia sæpe ambitiosum ob titulum tales muneribus publicis admoventur, magno cum reip. detrimento. Et sane erubescendum est ordini literario, alicubi talem sibi licentiam heic sumere nonnullos, qualem joco exprimebat Fabius Benevoglientes JCtus, apud *Janum Nicium Erythræum pinacotheca* 2 c. 29. qui cum iret, ut non neminem doctorem faceret, forte in via in asinum incidit, qui diducto rictu speciem quandam ridentis efficiebat. In quem intuens; *quid rides*, inquit, *inepte? Te quoq; possumus, si numi veniant, in numerum atq; ordinem Doctorum impellere.* Huc facit illud *Plinij* N. H. l. XVI. c. 4. *Corona civicæ militum virtutis insigne clarissimum: jampridem vero & clementiæ Imperatorum, postquam civilium bellorum profano meritum cœpit videri civem non occidere. O mores æternos, qui tanta*

operá honore solo donaverint, & cum reliquas coronas auro commendarent, salutem civium in pretio esse noluerint, clara professione, servari quidem hominem nefas esse lucri causa. Sic Judex, quam gratis administrare debet justitiam, pretio non recte potest vendere. *Ovidius Amorum* l. 1. el. 10. *Non bene conducti vendunt perjuria testes: Non bene selecti judicis arca patet. Turpe reos empta miseros defendere lingua. Quod faciat magnas turpe tribunal opes. Turpe tori reditu census augere paternos, Et faciem lucro prostituisse suam. Plutarchus Romulo* ubi de officio patronorum adversus clientes agit, addit: τὸ λαμβάνειν χρήματα τοὺς δυνατοὺς παρὰ τῶν ταπεινοτέρων, αἰσχρὸν ἐνομίσθη καὶ ἀγενές. *Mercedem accipere potentiores ab humilioribus turpe habitum, & sordidum.* Ex quo fonte post lex Cincia profluxit. *Seneca Hercule furente: Hic clamosi rabiosi fori Jurgia vendens improbus, iras Et verba locat.* Sic in legibus Romanis indignum judicatur numario pretio æstimare philosophiam, & civilem sapientiam. Vid. l. 1. §. 4. 5. D. *de extraordin. cognit.* & *Grotius in flor. spars. ad* h. l. Sic non recte operam suam pretio locat tollendo homini sicarius aut veneficus; stylum & eruditionem suam, qui mendacia in aliorum fraudem disseminat; fidem suam, qui perjuriis aliorum injustas causas sublevatum, aut justas subversum it, & hujus farinæ alij.

§. 6. Causæ autem, cur unius & ejusdem rei pretium intendatur, vel remittatur, adeoq; una res alteri præferatur, licet hæc æqualem aut majorem usum in vita humana videatur obtinere, sunt variæ. Heic enim usq; adeo necessitas rei, aut nobilitas usus primas semper non tenent, ut potius ea vilissima esse cernamus, quibus vita humana minime carere potest; ideo quod non sine singulari Dei providentia uberem eorum proventum natura effundat. *Vitruvius de architect.* l. 8. præfat: *Divina mens, quæ proprie necessaria essent gentibus, non constituit difficilia & cara, uti sunt margaritæ, aurum, argentum, cæteraq;, quæ nec corpus, nec natura desiderat: sed sine quibus mortalium vita non potest esse tuta, effudit ad manum parata per omnem mundum.* Ergo ad intensionem pretij inprimis facit raritas; quam ultro procurare inter arcana mercaturæ à nonnullis habetur. *Strabo* l. XVII. de Ægyptiis: *non permittunt biblum multis in locis nasci: quo fit, ut penuria pretium imponentes, proventum quidem augeant, communem vero usum*

atq; commoditatem violent. Raritas porro non parum commendatur, ubi ex locis longe remotis res afferuntur. *Plato Euthydemo.* τὸ σπάνιον τίμιον, τὸ δὲ ὕδωρ εὐωνότατον, ἄριστον ὄν. *Quod rarum, id pretiosum. aqua autem vilissimo pretio emitur, cum sit optima. Sextus Empiricus Pyrrhon. hypotyp.* l. I. c. 14. τὰ μὲν σπάνια τίμια εἶναι δοκεῖ· τὰ δὲ σύντροφα ἡμῖν καὶ εὔπορα οὐδαμῶς. *Quæ rara sunt, habentur in pretio: at ea inter quæ vivimus, & ea quæ sunt in medio posita, nequaquam. Nam si aquam rarò reperiri imaginemur, quanto ea pretiosior esse nobis videatur omnibus, quæ in pretio habemus? aut si imaginemur multum auri temere humi jacere projectum perinde atq; lapides, cui adeo pretiosum ipsum fore existimabimus, aut à quo tam solicite inclusum & asservatum iri? Mamertinus paneg. Julian. Quæsitissimæ dapes non gustu, sed difficultatibus æstimantur.* Addatur *Plinius* l. VII. c. 12. de duobus pueris, altero in Asia, in Gallia altero nato, mira similitudine: quos mango ideo supra omnem taxationem judicavit; & Antonius non aliud in censu suo magis ex fortuna sua ducebat. Scilicet ambitio mortalium præcipue æstimat, quæ cum paucis est habitura communia; & contra eidem vile est, quicquid intra cujusvis supellectilem cernitur. Inde recte perstringuntur *Luciano in Nigrino* illi, *qui media etiam hieme opplentur rosis, raritatemq; illarum & intempestivum amant: illud autem, quod suo tempore & secundum naturam fit, pro vili & abjecto fastidiunt.* Sicut & alias hominibus nihil fere pro bono habetur, in quo non sit possessori aliquid præcipui & eximij præ eo, quod possident cæteri, aut cujus se nomine non possit præ cæteris efferre. Quam ob causam etiam honores cumprimis raritate commendantur. vid. *Cornelius Nepos Miltiade.* c. VI. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, queis facillime vita humana carere poterat, enormia pretia imposuit. Cui ignota sunt immania pretia unionum, quorum *dos omnis in candore, magnitudine, levore, pondere, haut promtis rebus, in tantum, ut nulli duo reperiantur indiscreti.* De quibus itidem *Plinius* l. IX. c. 35. *Principium culmenq; omnium rerum pretij margaritæ tenent. Eæ cum Romæ in frequentem, & promiscuum usum venissent, Alexandria in ditionem redacta, nec multum ante Syllana tempora ibi cœpissent, tantopere post fuere frequentatæ, ut etiam pauperes fœminæ istas affectaverint, dictitantes, lictorem fœminæ in pu-*

in publico esse unionem. Gemmarum *aliquas extra pretia ulla, taxationemq́. opum humanarum arbitrantur*, ut habet *Idem* l. 37. *proœm.* & l. 32. c. 2. *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in curalio. Namq́. ista persuasione gentium constant.* Add. *Idem* l. IX. c. 17. *in fin.* c. 34. l. X. c. 29. l. XII. c. 14. 17. 19. l. XIII. 15. l. XXXVII. c. 4. Quin stultitia hominum in eo præclarum quid esse autumat, si res quæpiam magno constiterit. *Lampridius* de Heliogabalo: *amabat sibi pretia majora dici earum rerum, quæ mensæ parabantur, orexin convivio hanc esse asserens. Curtius* l. 8. c. 9. *æstimantur purgamenta æstuantis freti pretio, quod libido constituit. Seneca consolat. ad Helviam* c. 11. *antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum.* Hodie succino apud nos modicum, in oriente ingens pretium. De tulipis memorat *Janus Nicius Erythræus pinacot.* 3. c. 17 in vita Joannis Barclaij, qui earum fuerat studiosissimus; eas ante triginta abhinc annos (dum ista scriberet,) in summis Alpibus sine cultu, honoreq; jacuisse; inde in urbem allatas; ob novitatem tantum illis ab hominum cupiditate pretium statim accessisse, ut bulbi earum quidam singuli centenis nummis aureis, & amplius venierint. Post tamen cum se multiplicassent, ita earundem pretia concidisse, ut vix vilius quid illis haberetur. Add. *Idem* l. d. c. 24. Scilicet in talibus, *qui est modus cupiditatis, idem est & æstimationis. Ac difficile est finem facere pretio, nisi libidini feceris. Cicero* l. IV. *in Verrem.* Referendum quoq; huc illud *Plinij* l. 33. *proœm. Murrhina & cristallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipsa fragilitas. Hoc argumentum opum, hæc vera luxuriæ gloria existimata est, habere quod posset statim totum perire. Seneca de beneficijs* l. 7. c. 9. *cristallina, quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos ipso quo fugare debet periculo crescit.* Et est sane inter stoliditates gentis humanæ non minima, quam quondam *miratus est philosophus Ariston, quod eos, supervacua qui possident, potius ducant beatos, quam illos, qui abundant necessariis & utilibus,* uti est apud *Plutarchum* in *Catone Majore.* Facit quoq; huc illud *Agatharchidis de mari rubro.* c. 49. de Alilæis & Casandrinis, copiosam auro regionem incolentibus. *Cum triplo ære aurum commutant: & pro ferro duplum reddunt, & argentum auri decuplum valet. Modus enim æstimationis comparatur ad*

 ratia.

rationem abundantiæ & raritatis. Quibus in rebus tota hominum vita non tam ad naturam rei, quam usus necessitatem respicit. Res vero quotidiani usus, & quæ potissimum spectant victum, amictum, & arma, præcipuam pretij sui intensionem nanciscuntur, quando raritas earundem conjungitur cum necessitate; uti solet fieri in annonæ caritate, & in obsidionibus aut lentis navigationibus, ubi fames sitisq; quovis pretio deliniri, vitaq; servari postulat. Pretia rerum artificialium præter raritatem quam maxime solent intendi ex subtilitate & elegantia artis, quam præ se ferunt. Nonnullis multum opinionis accedit à fama artificis. Nonnulla propter prioris possessoris præstantiam magnifiunt. Sicuti *Lucianus adversus indoctum* memorat, aliquem Epicteti lychnum fictilem trecentis denariis mercatum esse; *sperans futurum scilicet, ut si noctu ad istam lucernam legisset, mox Epicteti sapientiam somniaret.* Facit & huc operis difficultas, artificum aut operariorum frequentia, & raritas, & similia. *Cicero Bruto: Atheniensium plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervæ signum ex ebore pulcerrimum: tamen ego me Phidiam esse mallem, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non quantum quisq; possit, sed quanti quisq; sit, ponderandum est, præsertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere: operarii autem aut bajuli deesse non possint.* Operarum deniq; & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, utilitas, necessitas; agentium raritas, eminentia seu dignitas, libertas actionem intermittendi, & si quæ sunt alia. Huc spectat & illud *Aristotelis Polit.* l. c. 7. (II.) Εἰσὶ δὲ τεχνικώταται μὲν τῶν ἐργασιῶν, ὅπου ἐλάχιστον τύχης· βαναυσόταται δὲ, ἐν αἷς τὰ σώματα λωβῶνται μάλιστα· δουλικώταται δὲ, ὅπου τοῦ σώματος πλεῖσται χρήσεις. ἀγεννέσταται δὲ, ὅπου ἐλάχιστον προσδεῖ ἀρετῆς. *Sunt operationes illæ artificiosissimæ, in quibus minimum fortunæ est: illæ sordidissimæ, in quibus maxime inquinantur corpora: illæ servilissimæ, in quibus corporis est usus plurimum: illæ vero ignobilissimæ, in quibus minimum requiritur virtutis. Idem* l. 8. *polit.* c. 2. *Vile autem exercitium putandum, & ars & disciplina, quæcunq; corpus, aut animum, aut mentem liberi hominis ad opera & usum virtutis inutilem reddunt.* Ad æstimationem autem operæ plurimum conditio artis facit. Circa nobiliores tamen operas observandum quoq; illud *Senecæ de benefic.* l. VI. c. 15. *Quædam pluris sunt,*

ſunt, quam emuntur. Emis à medico rem inæſtimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore ſtudia liberalia & animi cultum. Itaq; his non rei pretium, ſed operæ ſolvitur, quod deſerviunt, quod à rebus ſuis avocati nobis vacant, mercedem non meriti, ſed occupationis ſuæ ferunt. Add. *Quintilianus Inſt. Or.* l. 12. c. 7.

§. 7. Sed & illud contingere ſolet, ut certæ quædam res non communiter, ſed à ſingulis magni æſtimentur, ex peculiari aliquo affectu: id quod vocari ſolet pretium affectionis. Quo pertinet dictum cujusdam Arabis, quod refert *Leo Africanus* l. 3. *Quicquid charum, quamvis carum, ſi pulcrum, carum non eſt: neq; nimio conſtitiſſe dicendum eſt, quod animo arridet.* Atq; hoc inprimis circa animantia evenit ex quadam quaſi familiaritate, aut quia genio noſtro ſeſe aliquomodo adplicare norunt: aut quia eorum ope magnum malum effugimus; aut quia inſignis eventus monumentum ſunt. Multas res quoq; autor, abs quo in nos ſunt translatæ, commendat, ut nolimus pro pluribus rebus, ejusdem cætera bonitatis, illas permutare. *Catullus. Mihi linteum remitte; quod me non movet æſtimatione, Verum eſt μνημόσυνον mei ſodalis. Ovidius epiſt. heroid.* 16. *Acceptiſſima ſemper Munera ſunt, auctor quæ pretioſa facit.* Ubi tamen aliqui obſervant, in emtione venditione non debere pretium rei intendi ex affectu emtoris: niſi aliæ cauſæ pretium intendentes concurrant. Sicuti nec pretium affectionis leges Romanæ attendi volunt in reſtitutione damni ſine dolo malo dati. vid. l. 33. D. *ad L. Aquil.* Etſi mercatoribus non infrequens ſit, ex affectu & inclinatione emturientium pretium augere. Sic *Diodorus Siculus* l. V. c. 26. *Multi ex Italia negotiatores pro familiari ſibi avaritia temulentiam Gallorum in quæſtum ſuum vertunt. Hi vinum ad eos devehunt, & inæſtimabile inde pretium reportant. Pro cado enim vini puerum recipiunt, potu miniſtrum permutantes. Idem* d. l. c. 17. à Balearibus unam fœminam quaternis viris æſtimatam refert, ob proclivitatem in venerem. Poteſt tamen pretium intendi ex affectu venditoris, modo hunc emtori ſignificet. Nam in emtoris gratiam deſiderium rei ſibi perdilectæ concoquere eſt utiq; aliquid æſtimabile. Add. l. 62. §. 1. l. 63. D. *ad L. Falcidiam.*

§. 8. Et iſthæc quidem in univerſum pretia rerum intendere ſolent;

ſolent; ut iisdem contraria eadem remittunt. Enimvero in pretiis rerum ſingularium heic & nunc determinandis, & ad juſtam quantitatem redigendis alia quoq; conſiderari ſolent. Et initio quidem obſervandum, inter eos, qui in naturali libertate vivunt, cuiq; licere rei ſuæ pretium pro lubitu ſtatuere, quippe cum in eo ſtatu quilibet ſuarum rerum atq; actionum ſummus ſit moderator. Nam ſi vel maxime alius rei meæ tunc pretium vellet ponere, penes me tamen erit ejusdem æſtimationem admittere vel rejicere, adeoq; re vera ipſe ejus rei ero æſtimator. Ac licet rei meæ pretium forte infinitum ponam, nemo tamen ſuper eo queri poteſt, cum nullius interſit, quantas mihi ipſi divitias fingam; ac aliis, quibus id pretium nimium videtur, nihil facilius ſit, quam rem mihi meam relinquere. Ergo ſi quis utiq; rem meam velit habere, neceſſum eſt, ut quantum mihi pretium fuerit viſum afferat. Sicuti contra, ſi ego meas merces extrudere velim, oportet ut accipiam, quantum emtori faſtidioſo dare placuerit. Igitur non niſi tunc juſta querendi cauſa datur, quando quis per inhumanitatem aut ex odio invidiaq; indigenti res, quibus abundat, vel plane vendere recuſat, vel non niſi duriſſimis conditionibus vendere vult. Ex quibus conſequitur, in ſtatu naturali quarumvis rerum pretia ex conventione contrahentium definiri; nec contra morem commerciorum peccaſſe quenquam argui, ſi, modo inhumanitas in egenos abſit, occaſione data lucro ſuo non defuerit. vid. *Geneſ.* XLI. 49. XLVII. 13. *ſeqq.* Enimvero in civitatibus pretia duplici modo definiuntur; uno modo per decretum ſuperiorum, ſeu per legem; altero modo per communem hominum æſtimationem & judicium, accedente conſenſu eorum, qui inter ſe contrahunt. Prius aliqui ſolent vocare pretium legitimum, alterum commune ſeu naturale. Pretium legitimum regulariter cum juſtitia & æquitate præſumitur congruere, niſi manifeſte contrarium adpareat. Nam interdum & heic ſupina ignorantia, ſæpius odium aut gratia adverſus ementes aut vendentes, aliavé corruptio, vel etiam proprij amor lucri intervenire poſſunt, Conſiſtit porro pretium legitimum fere in στιγμῇ ſive in puncto, nec latitudinem habet, ſed quantulocunq; exceſſu injuſtitia committitur. Et quidem, uti frequentius fit, quando in gratiam emtorum illud

taxa-

taxatur, venditori non licet ultra quid exigere; emtori tamen cum venditoris consensu minus licebit dare, dummodo saltem infimum gradum in pretio naturali attingat. Et venditori licebit minus accipere, modo id non tendat in fraudem aliorum mercatorum. Quod si autem idem sit taxatum in gratiam venditoris, tunc emtor non poterit recte urgere venditorem ad minus accipiendum; etsi hic, ubi velit, minus possit accipere, cum cuivis commodis suis renunciare liceat. Potest tamen venditor recte plus accipere, modo non excedat summum gradum in pretio naturali. Quanquam frequentius videatur, ut operæ in gratiam eorum, qui easdem locant, taxentur, quam merces in gratiam venditorum.

§. 9. Ast pretium commune, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem, intra quam plus minusvé possit exigi & dari. De isthoc pretio intelligendus est *Seneca de benefic.* l. VI. c. 15. *Quid interest quanti sit, cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit? Pretium cujusq; rei pro tempore est. Cum bene ista laudaveris, tanti sunt, quanto pluris venire non possunt.* Et l. 63. D. *ad L. Falcidiam. Pretia rerum non ex affectu nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur.* i. e. tanti sunt, quanti omnibus valerent. conf. l. 33. D. *ad L. Aquiliam.* Huc etiam facit locus *Aristotelis Nicom.* IX. 1. *Quibusdam in locis leges sunt, ne de voluntariis commerciis judicia fiant; eo quod oporteat cum eo, qui credidit, ita dissolvere, quemadmodum societatem iniit. justius enim esse putat, ut cui permissum est, is statuat, quam qui permisit. Nam plerunq; non æqui æstimant qui habent, & qui habere volunt: sua enim singulis, & quæ dant digna multo pretio videntur. sed retributio tamen tanta fit, quantam statuerint illi, qui acceperunt. Oportet autem fortasse non tanti æstimare, quanti apparet alicui cum habet; sed quanti æstimabat, antequam haberet.* Cæterum propter dictam latitudinem tres quasi gradus communis pretii vulgo faciunt; infimum seu pium, mediocre seu moderatum, & summum seu rigorosum. Intra quam latitudinem si subsistatur, carius aut vilius res aliqua emi vendiq; potest. Quanta autem sit illa latitudo, ita accurate in universum definiri non potest. Neq; quidquam expeditius dixeris, quam illud esse justum pretium, quod communiter solent dare illi, qui & mercium & fori sunt satis gnari. Quo

referre possis illud *Varronis de ling. latina* l. 4. *pretium est, quod æstimationis emtionisq́, causa constituitur: dictum à peritis, quod hi solum possunt facere recte id.* Quamvis eam derivationẽ *Salmasius de usuris* irrideat.

§. 10. Cæterum in communi illo pretio definiendo solet haberi ratio laborum & expensarum, quas mercatores faciunt in mercibus adportandis & tractandis. Nam hoc præcipuum est fundamentum, quare mercator carius possit merces vendere, quam emerat. Intelligendi autem sunt isti sumtus de iis duntaxat, qui communiter solent fieri: casus extraordinarii huc nihil facere judicantur. Unde non audietur mercator, si ideo majoris velit æstimare suas merces, quod dum illas advehit, ipse crus fregerit, aut gravi morbo conflictatus sit; aut quod partem earum naufragio, aut furtis amiserit; nisi simul hoc casu raritas mercium provenerit. Multo minus, si istas quoq; impensas emtoribus velit imputare, quas ipse superflue, & præter leges prudentiæ mercatoriæ fecit. Omnino autem abs mercatoribus æstimari potest, quod ipsi tempus, cogitationes, & curas occupant in mercibus conquirendis, servandis, aut distrahendis. Item quod famulorum operas conducere necessum habeant. Et valde inhumanum foret, simulq́; opprimendæ hominum industriæ idoneum, ex negotiatione, aut quovis alio vitæ genere non plus alicui lucri velle concedere, quam quantum ad parce ac duriter tolerandas ipsius necessitates sufficit. In æstimationem quoq; venire potest difficultas, longitudo, ac periculositas itineris; item diversus pecuniæ & mercium valor in diversis locis. Præterea solet variari communis valor ex modo emendi aut vendendi. Qui enim vendunt merces minutatim, seu per mensuras minutiores, largiusculum possunt exigere pretium, quam qui in magna copia easdem simul distrahunt. Nam istis major molestia adhibetur; & lucrosius est simul ingentes pecuniæ summas accipere, quam minutatim modicas summas colligere. Sed & constat, quam subitas & frequentes mutationes forum recipiat ex copia aut paucitate ementium, pecuniæ, & mercium. Nam paucitas ementium & pecuniæ, ex causa particulari emergens, & mercium abundantia pretium minuit. Contra emturientium & pecuniæ copia, & mercium raritas earundem pretia intendit. Sic quoq; ad pretium minu-

minuendum facit, si venditor eas ultro rogando emtoribus offerat, seu quando merx quærit emtorem. Præsertim ubi observatur regula illa œconomica *Catonis Majoris*, quam refert *Plutarchus in ipsius vita.* *μηδὲν εὔωνον εἶναι τῶν περιττῶν, ἀλλ' οὗ τις οὐ δεῖται, κἂν ἀσσαρίου πιπράσκηται, πολλοῦ νομίζειν. Nihil vilis esse pretij, quod superfluum sit; sed quo non indigeas, etiamsi vel asse veneat, carum ducere.* In proverbium quoq; abiit; *merx ultronea putet.* Ejus rei rationem hanc reddunt, quia in illo modo vendendi est raritas emturientium; quæ pretium minuit. Quo accedit, quod heic res, quæ venditur, sæpe parum sit necessaria ementi, ac talis, qualem non esset emturus, nisi hac occasione parvo emendi. Quin sæpe quis non tam in suam, quam venditoris gratiam tali in casu emit. Inde quoq; est, quod in auctionibus, & quando res sub hasta veneunt, sæpe longo minoris addicantur res, quam quanti alias erant. Scilicet quia iste vendendi modus hanc legem habet, ut res addicatur plurimi licitanti. Etsi quandoq; etiam fervor & æmulatio licitantium supra commune pretium adscendat; quia & alias copia emturientium pretium intendere solet. Deniq; & in commune pretium potest imputari damnum consequens, aut lucrum cessans, quod venditori per istam venditionem conciliatur; idq; cumprimis, quando emtor ultro se offert. Nam stultum foret rem meam alienare, nisi tali conditione, ut saltem ipse nullum inde damnum sentiam. Maxime autem potest & solet imputari illud lucrum cessans, aut crescens, quod ex pretij solutione dilata aut anticipata nascitur. Nam sane & dies est pars pretij, & plus est statim aliquid dare, quam post intervallum; quippe cum interim ex isto pretio aliud lucrum possit comparari. vid. *Martialis l. 6. ep. 30.* Hinc *Polybius in excerptis Peiresciamis* maximopere extollit liberalitatem Scipionis junioris, quod quam sororibus dotis nomine debebat pecuniam, annua bima trima die solvendam, statim solverit, & quidem Romæ, *qua in urbe nemo quidquam alteri sponte de suo donat*, & ubi *ne unum quidem talentum ante prastitutum diem quisquam solvat.* *τοιαύτη τις ἐστὶ καὶ τηλικαύτη παρὰ πάντας ἅμα μὲν ἀκρίβεια περὶ τὸ διαφέρειν, ἅμα δὲ λυσιτέλεια περὶ τοῦ χρόνου. tantam unusquisq; diligentia in pecunia, utilitatem in tempore collocat.* Add. *Grotius* l. 2. c. 12. §. 14. Addendum & hoc, quod Themistocles, fun-

dum vendens, præconem indicare jusserit; *commodum ejus esse vicinum. Plutarch. apophth.* *Sadus Rosar. Persici* c. 4. *Ædes, quæ tui instar,* (nequam Judæum significat,) *habent vicinum, Decem drachmas argenti adulterini valent. Ast ista spe animus est erigendus, Te quondam defuncto mille drachmis eas æstimatum iri.* Ergo pretium fundi intendit bonus vicinus. Præsertim sicubi obtineat mos Spartanorum, de quo est apud *Eundem institutis Laconicis. Vicinorum servis, itemq; canibus & equis, nisi domini usu eorum indigerent, uti licebat, tanquam propriis. Sed & rure, si quis aliqua re opus haberet, aperto vicini penu inde necessaria auferebat, penuq; obsignatum relinquebat.* Sed & rara, ac non parum ex crudelitate trahens causa augendi pretia mancipiorum refertur à *Justino* l. XI. c. 4 *Thebanorum captivorum pretium non ex ementium commodo, sed ex inimicorum odio extenditur.*

§. II. Enimvero postquam pleræq; gentes à primæva simplicitate descivere, facile fuit deprehensum, solum illud vulgare pretium non sufficere expediendis negotiis hominum, & commerciis quotidie magis increbescentibus. Nam & sola permutatione commercia constabant, & operæ aliorum aliter locari, quam mutua opera, aut re tradita non poterant. Atqui postquam tam multarum rerum indigentiam nostræ nobis cupiditates fecerunt, dum non contenti domi natis bonis, terrarum alio calentium sole deliciis inhiamus; haut sane cuivis in proclivi fuit ejusmodi res possidere, quas alter suis, à nobis desideratis, mutare vellet; aut quæ alterius rebus æquivalerent. Et in civitatibus cultis, ubi cives variis statibus distinguuntur, complura hominum genera dari necessum est, quæ si simplex illa rerum & operarum permutatio vigeat, vitam omnino non tueri, aut ægre admodum queant. Sicuti constat, ab operosiore vitæ cultu alienas esse gentes, quæ numi usum ignorant. Vid. *Auger. Busbequius epist.* 3. ubi de Colchorum moribus agit, add. l. 1. *princ.* D. *de contrah. emtione.* Inde suaviter somniat *Maximus Tyrius dissert.* 36. quando ait: *Ac cibos quidem potumq; & amictum, reliquaq; corpori necessaria homines æris inter se ferriq; commutatione comparant; & quæ majora habentur, auro argentoq;. Vitio quidem illorum: sine ullo enim metallorum usu gratis inter se communicare poterant, mensura omnium æquissima:*

utis

ut is, qui re aliqua egeat, quo necessitati suæ consulat, rem à possidente mutuetur: is qui eadem abundet ea lege dimittat, ut ab eo vicissim expectet, quæ reddi sine reprehensione possunt.

§. 12. Hinc visum fuit plerisq; gentibus, queis amplior vitæ cultura arridebat, conventione quadam pretium aliquod *eminens* certæ rei imponere, ad quod cæterarum rerum pretia vulgaria mensurarentur, & in quo eadem eminenter continerentur. Adeo ut interveniente illa quis quamlibet rem venalem sibi comparare, & quævis commercia atq; contractus commode posset exercere. Quam in rem ita disserit *Aristoteles Nicom.* V. c. 8. cum indigentia induxisset rerum permutationem, præsentem quidem indigentiam utcunq; simplici rerum permutatione potuisse expleri. Sed quia ignoramus, quid & quantum in futurum simus desideraturi; igitur ut certi esse in antecessum possemus, nobis deinceps quoq; facultatem fore res, quibus opus sit futurum, comparandi, *νόμισμα* seu numum fuisse introductum; qui est quasi *ἐγγυητὴς*, sponsor seu fidejussor, cuiq; adeo hominum conventione ea vis imposita, ut ubi quis eum adferret, pro eodem quævis venalia posset accipere. (*ὑπὲρ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐστιν ἡμῖν· δεῖ γὰρ τοῦτο φέροντι εἶναι λαβεῖν.*) Hinc *Idem Nicom.* IX. 1. *πεπόρισται κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα. πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τούτῳ μετρεῖται. Communis mensura numus comparatus est, ad quem omnia referuntur, quoq; mensurantur omnia. Idem Polit.* I. c. 6. (9.) *Cum à remotioribus quæreretur auxilium, importando illa quibus indigebant, & exportando illa quibus abundabant, necessario numi introductus est usus. non enim faciliter deferri possunt singula ad vitam necessaria. Quare ad permutationes faciendas tale quid composuerunt inter se dare & accipere, quod utilium quidpiam existens, haberet usum commutandi facilem ad vitam: ceu ferrum, & argentum, & si quid aliud tale, primo simpliciter definitum quantitate & pondere, postmodum vero etiam signo impressum, quo à mensura liberi essent. nam signum positum est ad quantitatem demonstrandam. Idem Nicom.* V. c. 8. *Omnia ea, quorum est permutatio, comparabilia esse quodam modo debent, ob quod numus in usum venit, qui quodam modo medium (μέτρον) efficitur: metitur enim omnia. Indigentiæ loco ex pacto quasi substi-*

 tuitur

tuitur numus; unde etiam νόμισμα adpellatur, eo quod non natura, sed νόμῳ id est, instituto & lege constet; in nobisq́ sit eum mutare atq́ inutilem reddere. Pretio cuncta æstimata esse oportet, ita enim semper erit permutatio: at si ea fuerit, societas (κοινωνία) quoq́ sit necesse. Numus igitur, utpote medium, commensurabiles inter se efficit res, atq́ ita adæquat. Neq́ enim ulla esse societas potest, nisi sit permutatio: neq́ permutatio, nisi sit æqualitas; neq́ æqualitas, nisi etiam commensuratio sit. Huc quoq; facit locus *Ejusdem magnorum moral.* l. 1. c. 34. *Quoniam ædificator suo opere plura meretur, quam eo quod sutor præstat; difficile quoq́ erat, ut ædificator cum sutore faceret permutationem: neq́ enim pro calceis par fuerit domum capere. Hinc jam instituerunt, quo hæc omnia venalia sint, argento uti, quod nomisma vocant: ut pro æstimatione & pretio cujuslibet fiat inter ipsos invicem contrahentes permutatio, quæ civilem communicationem contineat.*

§. 13. Porro eum in finem plerisq; gentibus commodissimum fuit visum adhibere metalla nobiliora, & non ita frequentia, puta aurum, (cui quare princeps tribuatur locus docet *Plinius* N. H. l. 33. c. 3. circa finem;) argentum, & æs. Nam uti nemo fidejussorem accipit, nisi virum spectatæ fidei, & locupletem, in vili autem homine parum cautionis putatur: ita pro re ubiq; occurrente, puta, pro manipulo terræ aut arenæ, nemo rem suam erat permutaturus, quæ ipsi magno labore aut industria fuerat comparata. Ergo numum constare oportebat ex materia, quæ & ad custodiam esset habilis, & in quam propter raritatem multarum rerum pretia velut constipari possent. Adde, quod substantiam habeant valde compactam metalla, sic ut usu non facile deterantur, & in minutas comminui particulas idonea sint. Quod utrumq; ad rem, in commerciis hominum communis mensuræ vicem obituram, valde oportunum est. Cum tamen istud munus pecuniæ competat non ex necessitate aliqua naturæ, sed ex hominum impositione & conventione, alias quoq; materias per necessitatem aut ultro posse adhiberi, & quandoq; adhibitas constat. Sic corium, charta, aut simile quid, certo signo impressum, numi vicem non semel subiit in magnis necessitatibus; quæ tamen hisce depulsis ordinariis numis iterum permutata sunt. vid.

Polya-

Polyænus strateg. l. 3. de Timotheo & Demetrio. *Seneca de beneficiis* l. V. c. 14. *in fine.* Sic loco pecuniæ certo genere conchularum maritimarum utuntur incolæ regni Congo, & Tombutto in Africa, (teste *Leone Africano* l. 7.) & multi populi Americæ septentrionalis; certo genere granorum alborum & nigrorum Apalachitæ, populus Floridæ, de quo vid. *Rochefort. descript. Antillarum part.* 2. c. 8. n. 8. Incolas provinciæ Caniclu massulis salis loco monetæ minutæ uti refert M. *Paulus Venetus* l. 2. c. 38. Quanquam ejusmodi res ad minuta duntaxat commercia expedienda idoneæ sint. Add. *Polydorus Virgil. de inventor. rer.* l. 2. c. 20. *Alexand. Neapolit.* l. 4. c. 15. *Budæus* ad l. 1. D. de *contrah. emtione.* Ubi & hoc obiter monendum, Congenses inter metalla præstantissimum judicasse ferrum; aurum, & argentum vilius duxisse: quod hæc exiguo sint usui, ex illo autem utilissima ad vitæ culturam instrumenta fieri queant. Et sane si usum pecuniæ removeas, facilius genus humanum auro & argento, quam ferro caruerit. Sed & in certa Arabiæ regione æs ac ferrum æquali pondere auri permutatum fuisse, quod hoc metalli genere incolæ abundarint, illo caruerint; refert *Diodorus Siculus* l. 3. c. 45. add. *Strabo* l. XVI. Apud *Lucianum in Charonte* eo nomine ferrum auro pretiosius asseritur, quod hoc per illud defendatur. Et *Plinius* N. H. l. 34. c. 14. Cæterum metalla quondam adpendi moris erat. vid. *Plinius* l. 33. c. 3. Unde etiam adhuc multas apud gentes vocabula ponderum in re numaria deprehenduntur. Sed cum hic modus incommodior videretur, inde passim receptum, ut cujusq; reip. principes certæ quantitatis numos, publica nota insignitos, cuderent, ex qua eorum valor constaret. Et exinde *concisum argentum in titulos faciesq; minutas. Juvenalis sat.* 14.

§. 14. Quanquam autem valor auri argentiq; ac numorum ex impositione & conventione hominum dependeat: penes rectores tamen civitatum non adeo vaga est istum valorem determinandi licentia, quin ad certas considerationes respicere debeant. Et primo quidem apud omnes, quas novimus, gentes jam receptũ, ut æs ab argento, & hoc ab auro nobilitate vinceretur; utq; argentum ad aurum certam proportionem haberet. Apud *Platonem in Hipparco* est:

ἐάν

ἐάν τις χρυσίȣ ςαθμὸν ἥμισυ ἀναλώσῃς, διπλάσιον λάβῃ ἀργύριον, ἀντὶ δωδεκαςασίȣ διςάσιον αὐτῷ καθίςαται τὸ χρυσίον. *si quis dimidiam auri libram erogans, duplum reportet argenti, pro duodecuplo duplum solummodo capit.* In fœdere Romanorum cum Ætolis concessum est hisce, ut pro decem minis argenti, unam auri darent, apud *Polybium excerpt. legat.* 28. c. 5. Add. *Bodinus de republ.* l. VI. c. 3. p. m. 1071. seqq. Deinde pecunia est instituta non solum ad commodius expedienda commercia inter cives, sed & inter hos atq; exteros. Igitur rector civitatis, si numis suis enorme pretium posuerit, eos ad commercia suorum civium cum exteris reddet inutiles. Ubi vero in numis metalli quantitatem & bonitatem rite non temperat, saltem ut exterorum, quibuscum nobis commercium, moneta non sint inferiores, commercia civium cum exteris valde sufflaminabit, non nisi permutatione mercium iisdem relicta. Per quam solam commercia hautquidquam sustinebuntur, nisi tantundem, aut plus à nobis exportetur, quam importetur, & illi ipsi, quorum mercibus nos indigemus, nostris vicissim indigeant. vid. quoq; *Polybius* l. VI. c. 47. *in fine.* Et quia, ubi à bonis immobilibus fuit discessum, præcipuum census fundamentum consistit in pecunia; adparet hunc valde subrui, si numis, saltem grandioribus, tantum ex ignobiliori metallo admisceatur, ut suam tenuitatem ipsi erubescere cogantur. Inde quod apud *Polyænum* l. VI. refertur de *Leucone*, ipsum *pecuniæ indigentem jussisse cives omnes suos conferre numos, ut alia excusi forma valerent; inde iisdem signum impressisse, duplicią; pretio valere unumquemą; nummum jussisse, & sic ipsum dimidiam partem lucratum citra civium injuriam:* id per necessitatem quidem excusari poterit, eadem depulsa emendandum. Add. *Bodinus de rep.* l. VI. c. 3. *Gregorius Tholosanus syntagm. jur. universi* l. 36. c. 2. Etsi nonnulli legislatorum hac ratione avaritiam, luxuriam, & alia vitia exterminatum iverint, introducta vili moneta. Apud *Plutarchum* Lycurgus Spartæ *monetam omnem auream & argenteam antiquavit, soli ferro autoritatem tribuit: ejusą; magno ponderi & moli exiguum assignavit pretium, ut occuparet decem minarum summa amplum in ædibus armarium, & plaustrum duorum boum ad vehendum. Hoc corollario multæ scelerum formæ Lacedæmone sunt ejecta. Nam quis furari,*

quis

quis venalis muneribus esse, quis defraudare aut rapere sustineret id, quod non posset tegi, cujus nemo possessione esset beatior, sed nec conflatum ullum usum praestaret? Verum aceto (ut dicitur) candentis aciem ferri restinguens, alium ejus usum resecavit, reddiditq́; enervatum & inhabile. Eadem opera extinctæ artes vanæ, cum nullam ibi lucrandi invenirent occasionem. Et cum pecunia ferrea in reliqua Græcia contemneretur, inde nihil exoticarum deliciarum poterat importari. Quo ipso nervi luxuriæ succidebantur. Add. *Idem in Lysandro*, qui aurum & argentum iterum Spartam, & cum eo avaritiam invexit. Sic *Plato* quoq; *de Legibus* l. V. ut in sua civitate cives à nimio quæstu avocet, vetat, *ne quis privatus aurum aut argentum habeat: ut pecunia, qua cives invicem utuntur, à cæteris gentibus non æstimetur, sed apud ipsos solos valeat: ut civitas tamen numos possideat Græcis communes, si quando bella gerenda, peregrinandum, aut legati mittendi: ut peregrinantes, quos peregrinos numos domum reportant, cum civitatis numis commutent, & civitati restituant.* &c. Memorat quoq́; M. *Paulus Venetus* l. 2. c. 21. magnum Cham in urbe Cambalu immensam vim pecuniæ cudisse ex corticibus arboris mori, impresso signo regio, quam nulli in suo regno sub capitis pœna licuerit recusare, aut aliam cudere, vel expendere. Exteros quoq; in eo regno negotiaturos pro auro & argento, margaritisq́; & gemmis, quas adportarint, id genus monetæ sibi commutasse, ac iterum discessuros pro iisdem nummis merces coemisse, easq́; exportasse. Quo pacto illum principem immensam vim auri argentiq́; tumulasse. Persis moneta coriacea, quam quidam iniquus rex civibus obtruserat, vocata fuit *Schehreva* q. d. *monetam regis arbitrio subditis obtrusam. Hinc quoq́; illa remansit monetæ istius memoria, ut cum regis alicujus iniquitatem notare volunt, eum coriaceam monetam subditis obtrudere dicant.* G. *Gentius ad Sadi Rosarium Persicum* c. 3.

§. 15. Cum autem numus sit mensura pretij aliarum rerum, facile patet, in valore numorum non debere fieri mutationem, nisi summa reip. utilitas id suaserit; quæ tamen mutatio quo modestior fuerit, eo minus rationes civium perturbabit. Inde *Paulus* in l. 1. D. *de contrah. emt.* ad promovenda commercia dicit materiam electam, cujus publica & *perpetua* æstimatio difficultatibus permutatio-

num æqualitate quantitatis ſubveniret. Add. *Mornacius ad d.l.* Eſt nihilominus obſervandum circa perpetuam numorum æſtimationem, quod tradit *Grotius* d.l. §.17. *pecuniam naturaliter functionem recipere non in materia ſola, neq́; in ſpeciali adpellatione aut forma, ſed in genere magis communi, qua ſcilicet comparatur ad res aut omnes aut maxime neceſſarias*. Cujus loci ſenſus hic eſt; quod certus numus heic & nunc tantum valeat, certæq́; rei æquipolleat; (nam hæc eſt functio pecuniæ, ut non ſolum unus numus ſubire poſſit vicem numi alterius, ejusdem qualitatis & quantitatis, id quod aliæ quoq́; res, quæ fungibiles vocantur, obtinent, ſed ut etiam aliarum rerum pretia eminenter contineat) id non eſt ex ſola materia, puta, quod ſit aureus vel argenteus, neq́; ex ſpeciali adpellatione aut forma, puta, quod vocetur ducatus, coronatus, thalerus, florenus: aut quod certa imagine ſit inſignitus: (in l.1. D. *de contrah. emt. pecunia uſum prabet non tam ex ſubſtantia quam quantitate*, item l. 94. §.1. D. *de ſolution. in pecunia non corpora cogitantur, ſed quantitas*:) ſed reſultat illud ex comparatione ejusdem quoad raritatem & copiam cum aliis rebus, & inprimis illis, quæ ad vitam maxime neceſſariæ ſunt. Tales autem ſunt præcipue fundi, quippe cum ex hiſce mediate aut immediate proveniant pleraq;, queis mortalium vita ſuſtinetur. Quorum & proventus cum ſint ſatis æquabiles, unius anni ſterilitatem alterius ubertate penſante, pretium naturale intelliguntur habere admodum ſtabile; ad quod fere pretia reliquarum rerum, ſaltem quibus luxuria aut ſtultitia hominum pretium non dedit, referuntur. Nam ut pretia rerum, quæ ex fundis proveniunt, aut aluntur, ad ipſorum fundorum pretia in univerſum intendantur aut minuantur, conveniens utiq; eſt. Ergo cum hiſce ſeculis, quando jam ubiq; fere gentium agri in privatos ſunt deſcripti, præcipuum fundamentum patrimoniorum ſint fundi: par utiq; eſt, ut valor pecuniæ intendatur aut remittatur, prout in reſpectu ad fundos iſta rara eſſe, aut copioſa deprehenditur. Nam cum in civitatibus gentium cultiorum duo potiſſimum ſint genera hominum, unum quod excolendæ terræ, alterum quod variam per induſtriam vitæ commoditatibus promovendis ſeſe adplicat; ſiquidem in magna pecuniæ abundantia modicum

eſſet

esset pretium fundis, & inde pendentibus rebus, terræ cultores pessumdari necessum foret: sin pecunia rara ingens fundis pretium, alteri hominum generi egestate laborandum. Id quod contingere videmus, quando insignis annonæ proventus, & inde vilitas existit, opificum autem & reliquorum, quos sua industria alit, opera in eo permanent pretio, quod annis minus fertilibus in usu fuit. Tunc enim agricolas fundorum suorum exuberans proventus parum juvare deprehenditur. Atq; idem incommodum premit opifices, quando in annonæ caritate ipsorum opera antiquum retinent pretium. Cum ergo mediocribus annis opificum & agricolarum commercia optime invicem comparata videantur, ac minimum querelarum inter eosdem audiatur; manifestum est, in assignando numis pretio ad fundos potissimum respiciendum; præsertim ubi regio aliqua non sola mercatura & navigatione, sed domesticis præcipue copiis subsistit.

§. 16. Ex quibus adparet, an æquum sit, v. g. fundum qui ante ducentos & amplius annos fuit taxatus C. aureis, hodie quoq; non pluris taxari, cæteris paribus? An quæ salaria ante totidem annos lauta sat fuerunt, hodie non sint justo tenuiora? Heic non sufficit reposuisse, modernos aureos pondere, & metalli qualitate antiquis esse pares, idemq; nomen & eandem figuram gerere. Sed & illud quam maxime est considerandum, per bina jam fere secula tantam vim auri atq; argenti ex Africa, & Indiis in Europam invectam, ipsas quoq; Europæ mineras tam ubertim argentum fudisse, ut paulatim numorum valor insigniter decreverit. Sic ut *Bodinus de rep.* l. VI. c. 2. p. m. 1028. tradat; pretia rerum nunc decuplo majora esse, quam olim fuerint, propter auri argentiq; copiam. Ergo ad eandem proportionem, cæteris paribus, & pretia antiqua fundorum, & salaria fuerint augenda. Nam ponamus, in aliqua regione commercia tantum simplici permutatione peragi, in qua parum vini, multum autem frumenti proveniat; heic sane pro exigua vini portione multum frumenti quis accipiet. Sed si contingat, excultis ibidem vineis vinum largius provenire, sine dubio plus vini pro eadem frumenti quantitate erit dandum, quam olim. Eodem modo, quando in universum pecuniæ raritas est in comparatione cæterarum rerum, multæ

utiq; res pro exigua pecuniæ summa erunt dandæ. Gliscente contra pecunia pro iisdem rebus plus pecuniæ fuerit solvendum. Nam materia pecuniæ, cum æque ac aliæ merces secundum pretium vulgare in commercium venire possit & soleat, utiq; ejusdem pretij intensionem & remissionem pro raritate aut abundantia recipiet. Atqui pretium vulgare metallorum necessario numorum pretium eminens sequitur; cum inconveniens sit, eandem quantitatem v.g. argenti longe dispar habere pretium apud eosdem, si consideretur ut merx, quam ubi numi vicem subit; adeoq; eandem rem, in mensuram sui adhibitam, seipsam superare, prout consideratur tanquam mensuratum. Quæ ratio quoq; est, quare cum reliquarum pretia rerum fere omnia ab antiquo valore discesserint ob pecuniæ copiam; auro tamen atq; argento idem quod olim pretiū remansit, dum v. g. uncia argenti æque hodie, atq; olim numo imperiali æstimatur. Nam si rudis quoq; argenti pretium, uti aliarum rerum, foret v.g. quadruplicatum, pro una uncia rudis argenti quatuor imperiales forent dandi. Qua ratione parum credo lucri ex cudenda moneta proveniret. Igitur accurate est distinguendum, quando pretium unius & ejusdem rei mutatum dicitur, utrum proprie valor rei, an valor pecuniæ sit mutatus. Prius enim contingit, quando persistente eadem pecuniæ copia, ipsa res abundantius aut parcius solito incipit existere: posterius autem, quando persistente solito rerum proventu, pecunia universaliter crescit, aut minuitur. Hinc v. g. quod in ubertate annonæ modium tritici possim emere uno imperiali, in ejusdem caritate non nisi tribus, causa est, quod pretium tritici fuit mutatum, non pecunia. At quando fundus jam ducentos valet, qui ante seculum centum valebat, proprie non valor fundi, sed pecuniæ variatus est. De *Augusto Suetonius* 42. *Invecta urbi Alexandrino triumpho regia gaza, tantam copiam numariæ rei effecit, ut fœnore deminuto plurimum* (duplum dicit *Orosius*) *agrorum pretiis accesserit*. Add. *Josephus de bello Judaico* l. VI. c. 32. Non eo minus tamen pecunia mensuræ vicem subire potest, quæ alias instabile quid esse non debet. Nam ista mutatio in pecunia non est ita repentina, & quasi præceps, uti aliarum rerum, quas incerta tempestatum, aut fortuita casuum sæpe

enor-

enormiter afficiunt. Sed tacitis velut momentis ejus pretium minuitur, ita ut non decrescere idem, sed longo post tempore decrevisse sentiamus.

CAPUT II.
DE CONTRACTIBUS, QUI PRETIA RERUM praesupponunt, in genere.

1. Differentia inter pacta & contractus, juxta Hobbesium:
2. Juxta Interpretes juris Romani;
3. Circa quorum heic tradita aliquid monetur.
4. Nostra circa id discrimen sententia.
5. Contractus dividuntur in μονοπλεύρυς & διπλεύρυς:
6. Reales, consensuales, verbales, literales:
7. Nominatos & innominatos:
8. Beneficos & onerosos.
9. Enumeratio contractuum onerosorum.
10. Contractus mixti.

CONsequens est, ut videamus de contractibus, qui sine dominio rerum, earundemq; pretio non intelliguntur. Ubi ab initio inquirendum in discrimen, quod esse putatur inter pacta simplicia, & contractus. *Hobbesio de cive* c. 2 §. 9. contractus vocatur *actio duorum aut plurium mutuo sua jura transferentium* Sed cum *in omni contractu vel uterq; statim praestet id, de quo est conventum, ita ut alter alteri nihil credat; vel alter praestet, alteri credatur; vel deniq; neuter statim praestet, sed uterq; alteri fidem invicem habeat:* prioris classis contractus solo generis nomine contentos esse jubet; illos autem, ubi vel alteri, vel utriq; creditur, & ubi is, cui creditur, promittit se praestiturum postea, pactorum nomine insigniendos putat. Enimvero isthaec differentia non concernit ipsam contractuum & pactorum indolem in se, sed eorundem duntaxat exsecutionem. Et à communi usu abhorret, illam quidem v. g. emtionem, quae graeca fide peragitur, contractum; hanc autem, ubi in praesens quidem merx praestatur, pretium autem deinceps solvendum promittitur, pactum vocare.

§. 2 Interpretes juris Romani in hoc fere consentiunt, quod *pacto* generis locum adsignent, illudq; in universum definiant consensum vel conventionem duorum pluriumvé in idem placitum.

Dein pactum dividunt *in pactum specialiter sic dictum, & contractum.* Illud ipsis est *duorum pluriumvè in idem placitum conventio, destituta & nomine & causa;* seu, quod eodem putant recidere, *destituta vi intrinseca civiliter obligandi.* Idq; iterum dividunt *in nudum, & non nudum:* quod posterius iterum subdividitur in *legitimum, & adjectum.* Ubi obiter monendum, cordatiores recte abstinere à vocabulo *pactorum vestitorum.* Non enim quia dicitur, v. g. ex nuda gratia, ex nuda benevolentia, etiam dicendum fuerit, ex gratia vestita. Ulterius tradunt, conventiones excedere terminos nudi pacti vel secundum intrinsecam suam naturam; vel propter externam legis civilis confirmationem, seu extrinsecam ejus adsistentiam; qua subnixæ conventiones dicantur specialiter pacta legitima. Intrinsecam porro illam naturam ex duplici ratione provenire. Quosdam quippe generali nomine conventionum non stare, sed transire in proprium nomen contractus. Quibusdam autem, etsi nomine proprio, & peculiari forma destitutis, subesse tamen causam, i.e. promissi implementum, seu dationem rei, vel facti præstationem. Et hos proprie vocari contractus; qui suapte vi obligationem efficacem producant, & ex quibus actionem dari justum & æquum visum sit. Addunt tamen, nudis pactis accedere vim producendi actionem per stipulationem; & pacta, quæ contractibus bonæ fidei adjiciuntur, de vi & natura contractuum participare.

§. 3. Enimvero cum productio actionis in foro civili sit pactis extrinseca, nostrum autem sit, quam ex sua natura eadem vim habent explicare, igitur eam divisionem ita presse sequi nobis heic non licet. Nam quod jus civile actionem in foro civili possit denegare etiam conventionibus cum causa, manifestum est. Sic enim *Strabo* l. 15. *Indi nec commissi, nec depositi jura ulla habent, nec testibus indigent, nec sigillis, sed simpliciter credunt.* Et *Seneca de benefic.* l. 3. c. 15. optat, ex credito nullam dari actionem, sed id sola fide stare. Circa illud autem, quod jus Romanum tradit, *ex nudis pactis non dari actionem,* distinguendum est inter pacta affirmativa, & negativa. Pactorum negativorum seu quibus convenitur de non petendo, in jure naturæ æque, ac civili, hæc est vis, ut non actionem, sed exceptionem duntaxat

taxat producant. Cum enim hæc tantum prosint reo, ne quid ab ipso per alterum queat exigi; alium utiq; usum producere nequeunt, quam ut petitionem actoris repellant, i.e. ut exceptioni inserviant. Pactis autem nudis affirmativis in se hautquaquam vis pariendi obligationem deest; vid. *supra* l.3. c.5. §. 9.10.11. Verum his ideo potissimum vim actionis producendæ detraxerunt leges Romanæ, ut vastam litium segetem in herba opprimerent. Præsertim cum judicarent, quædam ex animo parum considerato fuisse profecta; (alias enim facile erat solennia stipulationum adhibere:) quædam autem nullius esse usus, utpote quæ destituantur causa, i. e. negotio, quod alteri commodum aliquod afferret. Eam enim significationem esse vocabuli *causa*, quod heic JCtis familiare est, patet ex *Plauti Asinaria act.* 3. *sc.* 1. *Sola ego in casteria Ubi quiesco, omnis familiæ causa consistit*, i.e. omne emolumentum, quod ex familia capis. Sic si quidam paciscantur, v.g. ne intra certum tempus manus lavent, aut caput pectant, indusiumvé mutent, (quod dissolutos quosdam fecisse percepimus,) quid opus est tali conventione violata prætorem fatigari? Quanquam & naturali jure ejusmodi pactis parum sanctitatis insit.

§. 4. Nobis discrimen pactorum in specie, & contractuum ab objecto potissimum petere placet; sic ut contractus vocentur, qui versantur circa res & actiones in commercium venientes, adeoq; dominia & pretia rerum præsupponunt; quæ circa alia ineuntur conventiones, communi pactorum nomine censeantur. Hoc modo pacta presse dicta erunt omnes conventiones negativæ, quibus aliquid non facturos nos, aut non petituros paciscimur, quod facere vel petere poteramus. Item illæ conventiones, quæ pro objecto habent motus facultatum naturalium, quatenus isti nude tendunt ad mutuam utilitatem, aut commodum, & prout singuli per se considerantur, non autem cum aliis comparantur, aut ad eosdem æstimantur. Verbo, quando convenitur de præstanda opera non mercenaria. Etsi non paucæ dentur conventiones, circa res non versantes, quibus promiscue fere pactorum & contractuum nomen tribuitur: uti est illa, qua matrimonium initur.

§. 5. Contractus dividuntur in μονοπλεύρυς *unilateres*, & διπλεύρυς

bila-

bilateres, & qui *mediæ* videntur *naturæ*. Illi & ab initio ex uno tantum latere ad aliquid præſtandum obligant, nec ex poſtfacto conditionem mutant; ut ſunt mutuum, & ſtipulatio. Iſti ultro citroq; ad aliquid præſtandum obligant, & in iis par utriusq; contrahentis in obligatione conſtituenda eſt ratio; uti eſt emtio venditio, locatio conductio, ſocietas. Intermedii generis ſunt, commodatum, depoſitum, pignus. Hi natura comparati ſunt ad unum duntaxat obligandum, eum nempe qui accepit, uti oſtendit finis principalis contrahentium; neq; ab initio dantem ſimiliter obligant. Fit tamen heic ſæpe ex poſtfacto & accidenti, ut ille quoq;, qui dedit, accipienti obligetur; puta, ſi accipiens in rem acceptam neceſſarias impenſas fecerit, aut per rem illam damnum paſſus ſit, quod domino posſit imputari. Ubi impenſas refundi, damnumq; ſarciri æquum fuerit.

§. 6. Familiaris quoq; JCtis Romanis eſt diviſio contractuum in *reales*, *conſenſuales*, *literales*, & *verbales*. *Reales* dicuntur, non ideo quia circa rem aliquam verſantur, (cum & reliqui contractus id faciant;) ſed quia, ut peti queat id, ex quo iſti denominationem ſunt ſortiti, neceſſum eſt traditionem rei anteceſſiſſe. vid. l. 17. D. *de pactis.* Sic ut ex mutuo obligatus intelligar, neceſſe eſt, me rem fungibilem accepiſſe. Add. *Valerius Maximus* l. 8. c. 2. §. 2. Sic depoſitum, & commodatum nemo me poteſt repoſcere, antequam rem mihi tradiderit. Aliud autem eſt contractus mutui; aliud, pactum aut promiſſum de mutuo danda in poſterum re fungibili. Aliud eſt commodatum, aut depoſitum; aliud promiſſum de commodando, aut recipiendo rem deponendam. *Conſenſuales* dicuntur, non quod reliqui contractus citra conſenſum perficiantur; ſed quia ſtatim obligationem dandi aut præſtandi generant, quando utraq; pars conſenſum idoneis ſignis indicavit; neq; neceſſum eſt, rem prius eſſe traditam, aut operam præſtitam. Contractus *verbalis* ſeu ſtipulatio, quatenus certis & ſolennibus interrogandi ac reſpondendi formulis conſtat, juri naturæ eſt ignotus. Nec minus eidem juri adverſatur, aliquem, qui rem non accepit, ex ſola ſcriptura æque obligari, ac ſi eam rem accepiſſet. Juris tamen Romani heic ratio clara eſt. Cum enim judex non poſſit cognoſcere de crediti veritate, niſi ex inſtrumentis,

mentis, & aliis probationibus; igitur quando literæ extant, creditum fatentes, non poteſt non is pro ejusdem crediti veritate præſumere, donec contrarium fuerit probatum. Etſi hoc omnes contractus commune habeant, ut ſcriptura illis poſſit adhiberi. Id quod tamen fit duplici modo. Vel enim contractus in ſcripto fit, ſeu conſenſus omnino ſcripto declaratur; quo caſu contractus demum perfectus fit, quando ſcriptura omnibus numeris fuerit perfecta. Quod in contractibus potiſſimum conſenſualibus, & quæ his ſimilia ſunt, pactis, obtinet. Vel etiam ſcriptura eſt tantum monumentum contractus jam perfecti. Quorum poſterius in dubio præſumitur. vid. *Grot.* l.2. c.16. §.10.

§. 7. Eorundem eſt diviſio contractuum in *nominatos*, & *innominatos*. In priori claſſe cenſentur, qui ob uſum frequentiorem proprium & ſpeciale nomen erant nacti, & tale, quod ipſius negotij formam, & ſummam exprimeret, ſeu quo prolato ſtatim intelligeretur, quid actum eſſet. (Nam etſi permutatio, quæ inter contractus innominatos rejicitur, nomine non videatur deſtitui; tamen id nomen eſt commune, & eo expreſſo non ſtatim intelligitur, an contractus do ut des, an emtio venditio, aut ſimilis contractus ſit celebratus.) Qua de cauſa etiam in foro Romano certæ & perpetuæ de illis erant proditæ actionum formulæ; cum in cæteris contractibus minus frequentibus hoc tantum ineſſet, quod expreſſe dictum erat: ac proinde non communis aliqua & uſitata, ſed accommodata ad ipſum factum dabatur formula. Unde quas illi producebant actiones *præſcriptis verbis* nuncupabantur. vid. *Grotius* l. 2. c.12. §.3.

§. 8. Noſtro propoſito cumprimis congruit diſtinctio contractuum in *beneficos*, & *onerοſos*. Quorum illi alteri contrahentium parti gratis commodum quodpiam afferunt; uti eſt commodatum, mandatum, depoſitum. Hi autem utramq; partem ad æquale onus adſtringunt. Heic enim eo fine præſtatur, aut datur aliquid, ut tantundem recipiatur Huic diſtinctioni videtur inniti altera illa, qua alii contractus dicuntur *bonæ fidei*, alij *ſtricti juris*. Cujus in jure Romano hic erat effectus, ut illi quidem producerent actionem bonæ fidei, in qua judici liberior erat poteſtas ex æquo & bono rem arbi-

 trandi

trandi & æstimandi; hi autem actionem stricti juris, ubi judex ad certam formulam adstringebatur, ab qua discedere non liceret. Ipsa tamen naturalis ratio ostendit, contractus onerosos esse bonæ fidei, seu laxiorem admittere interpretationem ex æquo & bono; ideo quod cum æqua in illis versetur obligatio, exinde neuter contrahentium gravetur. Contra autem benefici contractus stricti juris videntur, nec laxam ejusmodi interpretationem admittunt, aut ut quis ad quid amplius, quam quod expresse significavit, adstringatur; ne scilicet alicui benignitas sua nimis onerosa reddatur. Add. *Arnold. Vinnius ad* §.28. *Instit. de actionibus.*

§. 9. Onerosi contractus ad quatuor hæcce capita sat commode revocantur; *do ut des, facio ut facias, do ut facias, facio ut des.* Ubi vocabulum facio ita late sumitur, ut etiam comprehendat admissionem actus alieni. *Grotius* d. l. tria tantum facit capita, & omittit, *do ut facias;* quod crederet, coincidere illud cum altero, facio ut des. Et sane non videtur inter duo ista reale discrimen esse, cum utrinq; opera pro re, & res pro opera exhibeatur. Nisi quod in *do ut facias* contractus velut incipiat à traditione rei, quam præstatio operæ sequatur: in altero autem præstatio operæ præcedat, sequatur rei datio; adeoq; in uno faciens sit velut autor contractus, in altero dans. Nam & quidam contractus διπλευροι hoc habent, ut licet æqualis utrinq; sit obligatio, ab uno tamen velut autore contractus proficisci intelligatur. Sic regulariter contractus emtionis incipit ab emtore, locationis à conductore. &c. Ad *primam* porro classem pertinent illi contractus, in quibus datur res pro re; ut in permutatione presse sic dicta. Ubi observandum discrimen sat subtile inter contractum do ut des generalem, & inter permutationem presse dictam; quod nempe ille sit, quando datur incerta species pro incerta, ut aliquis bos pro aliquo mulo; aut incerta pro certa, ut aliquis equus pro hoc bove; aut certa pro incerta, ut oleum pro frumento in genere. Quando autem species certa datur pro certa, v. g. hic bos pro hoc equo, permutatio est. vid. *Mornacius ad* l. 5. D. *præscriptis verbis.* Pertinet & huc ille contractus, quo datur pecunia pro pecunia, vel diversæ speciei, vel diversis in locis. Quod vocatur hodie cambium, græce collybus.

Ali-

Aliquando autem datur pecunia pro pecunia, ita ut sit emtio venditio; uti *Plinius* l.33. c.3. memorat, quondam numum victoriatum, ex Illyrico advectum, mercis loco fuisse habitum. Quando datur res pro pecunia, dicitur emtio venditio. Datur & usus rei pro re; ut si alteri equum meum ad aliquot dies concedam, ut mihi det librum. Aut usus rei pro usu rei; ut si domum te meam patiar inhabitare, & tu agro me tuo uti frui permittas. Aut usus rei pro pecunia; quæ proprie vocatur locatio conductio. Datur deniq;, ut interposito tempore tantundem & genere idem detur in mutuo. *Altera classis*, facio ut facias, innumeras potest habere species, prout est infinita varietas actionum, aliis hominibus utilium aut jucundarum, quæ invicem velut permutari, & hæ pro illis præstari possunt. *Ammiano Marcellino* l.XVI. c.10. hocce genus contractus *pactum reddendæ vicissitudinis* dicitur. *Ad tertiam classem*, do ut facias, spectat locatio conductio pro pecunia operarum aut factorum quotidianæ utilitatis. Item ille contractus, quo pro pecunia præstatur indemnitas aliis merces transvehentibus, qui vulgo dicitur assecuratio, seu aversio periculi. Item si detur quæcunq; res fungibilis aut non fungibilis, ut factum aliquod præstetur. *Ad quartam classem*, facio ut des, referuntur illi contractus, quibus factum quodcunq; præstatur, ut ab altero detur res, aut usus rei. Et si qui sunt alii. vid. t. t. D. *præscriptis verbis.* Potest & dari contractus, qui ad nullam harum classium referri queat, ideo quod disjunctionem complectatur; uti est contractus æstimatorius, de quo vid. l.1. D. *de æstimatoria actione.* Add. *Plautus captiv.* act.2. sc.3. v.18. seqq. Cui contractui vicina videtur donatio nuptialis apud Moscovitas, de qua ita tradit *Sigismund. Baro in Herberstein. Invitati ad nuptias munera sponsæ mittunt, quæ singula sponsus diligenter notata reponit. Finitis nuptiis depromta rursus ordine conspicit: atq; ex iis, si quæ placent, ea mittit ad forum, jubetq; singula ab his, qui rebus pretia imponunt, æstimari; reliqua omnia donatoribus remittit cum gratiarum actione. Ea quæ servavit, in anni spatio juxta æstimationem pecunia, aut re æqualis valoris compensat. Si quis donum suum pluris fecerit, sponsus ad juratos æstimatores recurrit, illumq; horum æstimatione stare cogit. Si sponsus post elapsum annum non satisfecerit, aut munus non restituerit, in du-*

plum damnatur. Si donum juratis æstimandum dare neglexerit, ex arbitrio ejus, qui dedit, reponere cogitur. Atq; hunc morem vulgus ipsum in omni liberalitate seu donationis genere observare solet. Habent autem hi contractus istud commune, quod ubi ex utraq; parte impleti sunt, partibus deinceps nihil, ex isto quidem capite, negotij intercedat. Quam ob causam *Gratio* d. l. vocantur *diremtorij*, & opponuntur contractibus *commutatorijs*, per quos partes aliqua communione junguntur; quorumq; adeo impletio in hoc consistit, ut partibus inter se aliquid sit negotij. Uti est contractus societatis, quando duo pluresvé aut mera facta, aut meras res communicant, aut hinc facta, inde res, ad utilitatem communem. Atq; hi, adjunctis beneficis, fere sunt contractus simplices.

§ 10. Sed & dantur quidã contractus mixti, & ex duobus negotiis velut compositi. v.g. Si sciens rem majoris emam, & quod plus est in pretio venditori condonem; aut si sciens rem minoris vendam, & reliquum pretij emtori condonem, erit partim donatio, partim emtio venditio. Sicuti Cæsar Dictator Serviliæ amplissima prædia ex auctionibus hastæ numo addixit. *Suetonius Julio* c. 50. Si alicui salarium amplius constituam, quam quanti ipsius opera est, erit partim donatio, partim conductio. Id quod splendoris causa interdum faciunt magnates, qui ex dignitate sua credunt, largius pensare operam alicujus, quam quanti revera est, contractui liberalitate admista. add. *Matth.* XX. 9. l. 12. §. 3. D. *de administr. & peric. tutorum.* Pari modo se res habet, si pro parte duntaxat operæ meæ mercedem mihi solvi patiar, reliquum condonem. Si fabro pecuniam promittam, ut ex suo auro mihi annulos faciat, partim emtio erit, partim conductio. Ita quidem *Grotius* d. l. §. 5. Quanquam aliis ea emtio videatur; quippe cum in emtione pretium non materiæ soli, sed & artificio simul ponatur: ac parum referat, an species jam facta sit, an adhuc ab opifice conficienda. Nec potest esse locatio conductio, ubi corpus ipsum non datur ab eo, cui id conficitur. vid. l. 20. D. *de contrah. emt.* §. 4. *Inst. de locat. conduct.* Sic & ipse contractus *emphyteuticus* mixtus videtur ex emtione venditione, & locatione conductione: etsi propriam ipsi speciem assignaverit lex Zenonis. Sic in con-

contractu feudali concessio feudi est beneficium, quatenus feudum longe pluris est quam militaris opera, quæ pro eo est præstanda: sed prout eadem opera militaris exigitur pro tutela, quam senior vasallo præstat, inde trahit aliquid ex contractu facio ut facias; & quod principale est in eo contractu pertinet ad do ut facias, Quod si autem concessioni feudi accedat quoq; onus certæ pensionis, eatenus miscetur cum emphyteusi. Fœnus deniq; nauticum, quod communes alias usuras longe solet excedere, est aliquid mixtum ex contractu mutui, & aversi periculi seu assecurationis. In societate autem, etsi contingat, ut alter pecuniam & operam, alter pecuniam tantum conferat, non tamen exinde mixtus fieri contractus videtur. Neq; enim mixtio proprie ex diversis præstationibus resultat, (v.g. si aliquem conduxero, ut & vineam fodiat, & agrum conserat, & hortum plantet, simplex tamen contractus locationis conductionis est;) sed inde quod una & eadem conventione in plura negotia diversarum naturarum consentiatur. *Grotius* d.l. §. 6. mixtum quoq; contractum oriri putat *ex accessione ad alium actum*, uti in fidejussione, & pignoris datione. Quod non satis accuratum videtur; cum ex mixtione proprie dicta tertia aliqua species resultet. Cautio autem cum principali contractu non miscetur, sed tantum cum eodem conjungitur tanquam extrinsecum aliquod firmamentum. Sic creditum non alteratur, accedente fidejussore & pignore; sed cavetur duntaxat creditori in eum casum, si creditum à principali debitore exigi nequeat. In ipsa tamen fidejussione accurate loquendo duo sunt contractus, qui unius tantum speciem præ se ferunt, ideo quia eidem fidejussori cum utroq; tam creditore, quam debitore negotium est. Nam inter fidejussorem & creditorem videtur quidem nuda duntaxat promissio intercedere: accurate tamen loquendo promissio illa tantum est causa, cur hic debeat, non autem ob quam debet. Nam causa ob quam debet est principalis contractus, ex quo obligationem velut in subsidium per promissum in se derivavit fidejussor. Adeoq; promissio illa intelligitur induere naturam illius contractus, cui fidejussio accessit. Neq; vero ista fidejussio in ordine ad creditorem habet naturam actus benefici; quippe cum hic ex fide-

usſore nihil lucretur; ſed duntaxat idoneam viam nanciſcatur ſuum obtinendi. In quo etſi ipſi conſulatur, ob id tamen fidejuſſori hautquidquam creditor gratiam tenetur agere, ſed debitor. Nam iſte absq; fidejuſſione ad contrahendum non deſcendiſſet. Inter fidejuſſorem autem & debitorem, ubi ſolutio ab iſto facta eſt, creditum videtur intervenire, cum fingatur, fidejuſſorem pecuniam dediſſe debitori, quam ipſe deinceps creditori ſolvat. Etſi in effectu perinde ſit, ſi fidejuſſori debitorem ex mandato ad reſtituendum id, quod ſolutum eſt, teneri dicamus. Sed neq; pignoris datio in ſe eſt actus aliquis liberalis; quippe cum per hoc alter, cui id datur, nihil lucretur, nec ob idem quidquam imputare creditori poſſit debitor, cum citra pignus iſte huic non fuiſſet crediturus.

CAPUT III.
DE ÆQUALITATE IN CONTRACTIBUS onerosis obſervanda.

1. In contractibus onerosis debet eſſe æqualitas.
2. Ideo vitia rei indicanda ſunt.
3. Id quod requirit ipſa natura contractus.
4. An quæ rem per ſe non contingunt indicanda.
5. Nota utrinq; vitia indicari neceſſum non eſt.
6. Ad contrahendum metu nemo adigendus.
7. In contractibus beneficis æqualitas locum non habet.
8. In contractu oneroſo nihil donari præſumitur.
9. Inæqualitas emergens quatenus corrigenda.
10. An circumventio in emtione naturaliter licita.

HAbent hoc omnes contractus oneroſi, & quibus nihil benefici admixtum, qui præſertim ineuntur, ubi lege aut uſu fori definita rebus pretia ſunt conſtituta, ut in illis verſari debeat æqualitas, ſeu ut uterq; tantundem nanciſcatur; & ubi inæqualitas intervenerit, alteri qui minus accepit, jus naſcatur ad poſtulandum, ut ſuppleatur, quod ſibi deeſt. Id quod facile ex fine talium contractuum adparet. Ideo enim iſti ineuntur, ut pro re vel opera mea aliquid æquipollens ab altero recipiam, quod certas ob cauſas poſſidere malo, quam rem meam retinere, aut opera mea ſuperſedere

dere. Quanquam nec accuratior demonſtratio deſit. Cum enim contractibus opus ſit ad illa obtinenda, quæ ab altero jure exigere non poteram, adeoq; in ipſius arbitrio ſit eadem in me transferre, vel non; & vero præſupponatur, non velle aliquem gratis in me conferre, quod per contractum demum in me confert: ergo nemo cenſetur per contractum in alium quidquam transferre velle, quam quatenus pro re ſua æquipollens recipere ſe judicat: & conſequenter ex contractu non poteſt quis jus nanciſci ad rem alterius, quam quantum illa ab ipſo judicatur æquipollere rei, quam pro eadem accipit. vid. *Deuter.* XXV. 13. *ſeqq.* l. 52. §. 22. *de furtis.* l. 6. §. 1. 2. D. *de extraord. crimin.* l. 32. §. 1. D. *de falſis.*

§. 2. Porro ad iſthanc æqualitatem inveniendam & determinandam requiritur, ut utriq; contrahentium res ipſa, & qualitates rei, de qua contrahendum eſt, æque ſint cognitæ. *Euripides Cyclope* v. 137. *Φῶς ἐμπολήμασι πρέπει. lux contractibus convenit.* Ex quo conſequens eſt, quod is, qui per contractum rem in alterum eſt translaturus, indicare debeat non ſolum qualitates rei æſtimabiles, ſed & privationes earundē, ſive vitia, quantū quidem ipſi conſtat. Citra hoc enim juſtum pretium liquido conſtitui non poteſt. Et huc pertinet l. 1. §. 1. D. *de act. emt. & vend.* l. 43. §. 2. D. *de contrah. emt.* item totus titulus *de ædilit. edicto*, ubi ſigillatim recenſentur vitia, quæ in jumentis & mancipiis venalibus ſunt indicanda, & quæ diſſimulata redhibitioni locum faciunt. *Cicero Offic.* 3. *Ac de jure quidem prædiorum,* inquit, *ſancitum eſt apud nos jure civili, ut his vendendis vitia etiam dicerentur, quæ nota eſſent venditori. Nam cum ex XII. tabulis ſatis eſſet cautum, ea præſtari, quæ eſſent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus eſſet, dupli pœnam ſubiret; à JCtis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta. Quicquid enim ineſt prædio vitij, id ſtatuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, præſtari oportere.* Add. exemplum, quod h. l. ſequitur. *Ambroſius de Offic.* l. 3. c. 10. *In contractibus etiam vitia eorum, quæ veneunt, prodi jubentur; ac niſi intimaverit venditor, quamvis in jus emtoris transſcripſerit, doli actione vacuantur.* (etſi quod de doli actione dicit, ad leges Romanas non ſatis quadret.) *Lactantius* l. V. c. 17. *Qui vendentis errorem non redarguit,* (puta ſi viderit eum per errorem tradere mercem pretioſiorem, quam de qua conventum

erat

erat,) *ut parvo emat; aut qui non profitetur fugitivum servum, vel pestilentem se domum vendere lucro & commodo suo consulens; non est ille sapiens ut Carneades volebat, sed callidus & astutus. Plato de* LL. l. XI. *Quando quis servum vendidit, phrenesi, vel calculo, vel stranguria, vel eo morbo, quem sacrum adpellant, aut alia quavis plurimis occulta, & longa, & ægre sanabili corporis sive mentis ægritudine laborantem, si medicus aut gymnasticus emerit, reddere non liceat. Sed nec quando venditor emtori cuivis veritatem prædixerit. Sin autem artifex aliquis hujusmodi rerum peritus ignaro & rudi cuipiam aliquid vendidit, duplum pretii ejus, quo vendidit emtori, condemnatus persolvat. Quod si imperitus imperito vendidit, redhibitio fiat, & simplex pretium restituatur.*

§. 3. Necessitas autem vitia isthæc indicandi ex natura actus oritur, & quia citra id justum pretium statui nequit; non quod proprie per celebrationem contractuum vinculum illud humanitatis, quo omnes homines invicem ligantur, arctius adstringatur; aut quod societas aliqua inter contrahentes constituatur, ad alia quæpiam officia præterquam quæ ex natura contractus requiruntur, adstringens. Neq; enim, contractu utrinq; completo, sentimus nos alteri plus debere, quam cuivis homini; nisi quod sæpe per contractus ejusmodi ad amicitiam fiat transitus. Unde etiam imperite argumentum ducitur ab eo, quod salva communi humanitatis lege possumus omittere, ad id, quod in contractibus ineundis nobis licere possit. Adeoq; non sequitur, quia nemo tenetur ex sola lege humanitatis cuivis rerum suarum conditionem pandere, aut omnem suam scientiam alteri communicare: ergo non teneri nos de rerum nostrarum defectibus alteri significare in contractu. Nam sane extra contractum constitutus recte possum multa alios celare; etsi ex eo silentio solus ego lucro aliquo fruar, quod cum altero communicaretur, si idem ipsi per me indicaretur. v. g. si in loco aliquo deserto, qui nullius est, gemmas inveniri sciam, non obligor, ut id alteri cuipiam indicem, quo & ipse in partem lucri mecum venire possit. vid. *Math.* XII. 44. (heic enim si de thesauro indicasset emtor, tam parvo agrum non emisset.) conf. *Grot.* l. 2. c. 8. §. 7. Huc facit historia de Anica rustico, Samajedorum detectore, de quo est apud *Lundorpium in continuatione*

Sleidani

Sleidani ad annum 1607. Et recte *Cicero Offic.* 3. *Nec tamen nostræ nobis utilitates omittendæ sunt, aliisq; tradendæ, cum his ipsi egeamus: sed suæ cuiq; utilitati, quod sine alterius injuria fiat, serviendum est. Scite Chrysippus, ut multa: qui stadium, inquit, currit, eniti & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat: supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemq; petere, quod pertinet ad usum, non iniquum est: alteri surripere jus non est.* Quem locum etiam expressit *Ambros. Off.* l. 3. c. 4 Enimvero in contractibus obtinet illud *Valerii Maximi* l. 7. c. 2 n. 1. *Bonæ fidei venditorem nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.* Huc quoq; spectat illud *Platonis de* LL. l. XI. *Quod venditori de rerum venalium pretio lex consuluit, idipsum opifici quoq; consulit. Caveat ergo ne pluris, quam æquum est, ipse suum taxet opus: sed quam simplicissime, & ut dignum est, taxatio fiat. Non enim ignorat opifex, quo pretio dignum opus suum sit. Nec debet in libera civitate artifex arte ipsa, quæ aperta res est, & à mendacio longe remota, rudes decipere.*

§. 4. Cæterum uti de eo dubium non est, quin indicanda sint illa vitia, quæ proprie contingunt rem in contractum deducendam: ita an & alia, quæ extra rei substantiam posita sunt, & tamen ad æstimationem ejus facere quid valent, indicari, tam ex parte emtoris quam venditoris necessum sit, jam inter antiquos disceptatum fuit. Quam in rem ita *Cicero Off.* 3. *Si,* inquit, *vir bonus ab Alexandria profectus Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia & fame summaq; annonæ caritate; si idem sciat, complures mercatores ab Alexandria solvisse, navesq; in cursu frumento onustas petentes Rhodum viderit; dicturus né sit id Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus? Heic visum fuit Antipatro omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit,* (ad rem subjectam ullo modo spectans) *emtor ignoret. Diogeni Babylonio contra videbatur, venditorem quatenus jure civili constitutum sit, dicere oportere; cætera sine insidiis agere; & quoniam vendat, velle quam optime,* (cum suo emolumento) *vendere. Advexi, exposui; vendo meum non pluris quam cæteri; fortasse etiam minoris, cum major est copia. Heic opponit Antipater: quid ais? tu cum hominibus consulere debeas, & servire humanæ societati, eaq; lege natus sis, ut utilitas tua communis*

nis utilitas sit, celabis homines, quid iis adsit & commoditatis, & utilitatis? Cui regerit Diogenes: aliud est celare, aliud tacere: neq; ego nunc te celo, si tibi non dico, quæ natura deorum sit, quis sit finis bonorum; quæ tibi plus prodessent cognita, quam tritici vilitas. *Respondet iterum Antipater; imo vero necesse est; siquidem meministi inter homines natura conjunctam societatem.* *Diogenes contra; memini, sed num illa societas talis est, ut nihil sit cuiq; suum? quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum.* Heic Cicero ipse videtur in Antipatri sententiam propendere, dum eam mercatoris dissimulationem dicit esse *hominis non aperti, non simplicis, non ingenui, non justi, non viri boni: sed versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri.* Et tamen ipse Cicero à doli mali crimine eundem videtur liberare, dum paulo post dolum malum esse dicit, *quando aliud est simulatum, aliud actum.* Id quod in præsentem casum non quadrat. Recte igitur dicitur, mercatorem injuste non fecisse dissimulantem de navibus subsequentibus. Nam justitia hoc tantum requirit, ut ea indicentur, quæ rem subjectam per se contingunt. v. g. si domus sit pestilens, si à magistratu jam dejici jussa; quæ exempla eo loco Cicero subjicit. At heic nihil tale dissimulatum. Frumenti bonitas in propatulo adparebat; & tunc quando contractus inibatur, revera tanti erat, quanti vendebatur; etsi paulo post minoris esset futurum. Nec jus proprie dictum habebant Rhodij, ut ex mercatore hoc scirent; quippe quicum super ea re nunquam pacti erant. An autem contra legem beneficentiæ, & humanitatis fecerit, alia quæstio est; quam itidem non facile affirmarim. Ut enim ad beneficium alteri exhibendum per humanitatem tenear, requiritur, ut ipse eodem gratuito valde indigeat. Atqui Rhodij frumento indigebant, pecunia non indigebant; quippe fama opulentiæ apud antiquos celebres. Sed neq; tunc dare beneficium teneor, quando id danti plus decedit, quam accipienti accedit. Atqui plus lucri decessurum erat mercatori, de classe ventura significanti, quam frumenti emtoribus erat accessurum. Nam si inter plures id fuit distractum, singulis parum decedebat soluto antiquo pretio: sin unus aut alter omne coemit, avaritiæ suæ imputet, dum itidem grandi lucro intempestive inhiat. Et sane rigida nimis offici-

orum

orum exactio à vitæ communis consuetudine abhorret. Facile mercatoribus beneficentiæ necessitatem remittere possumus, modo per lucri cupidinem nos decipere nolint.

§. 5. At vero vitia rei, emtori jam nota, dici minime attinet; scientia enim utrinq; par, pares quoq; facit contrahentes. Sicut & ob vitia à venditore indicata emtio non potest rescindi; quippe cum in ista velut consensisse emtorem manifestum sit. Quo facit illud *Ciceronis Off. 3. Gratidianus Sergio Oratæ vendiderat ædes eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. hæ Sergio serviebant: sed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in judicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. Jus Crassus urgebat; quod vitij venditor non dixisset sciens, id præstari oportere: æquitatem Antonius: quoniam id vitium Sergio ignotum non fuisset, qui illas ædes vendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo jure esset, teneret.* Scilicet uti *Ulpianus* ait l. 1. §. 1. D. *de act. emt. non videtur esse celatus, qui scivit; neq; certiorari debuit, qui non ignoravit.* add. l. 43. §. 1. l. 57. §. 3. D. *de contrah. emtione* l. *ult.* D. *de ædilit. edicto.* Huc pertinet illud *Horatij* 2. *epist.* 2. ubi inducit mangonem, qui mancipium erat alteri venditurus, cum post ejus enumeratas virtutes, hoc quoq; addidisset: *semel hic cessavit, & ut fit In scalis latuit metuens pendentis habenæ.* (add. l. 1. §. 33. D. *de SCto Silaniano.* l. 17. D. *de ædilit. edicto.*) *Des nummos, excepta nihil te si fuga lædat. Ille feret pretium pœnæ securus, opinor, Prudens emisti vitiosum: dicta tibi est lex.* Eidem fundamento nititur sententia Marij apud *Plutarchum Mario.* & *Valerium Maximum* l. 8. c. 2. §. 3. *Fannia in matrimonio fuerat cum Tinnio, quæ cum divortio facto dotem, quæ lauta erat, repetebat, ille adulterium ei objecit, ac causa ad Marium consulem delata est. Ea in judicio agitata, quum Fanniam constaret impudicam fuisse, & virum, qui talem sciret esse, eam duxisse, diuq; cum ea in matrimonio vixisse, ambos improbavit, virumq; jussit dotem ei restituere, mulieri infamiæ damnatæ quatuor asses multam dixit.* Conf. l. 13. §. 9. 10. D. *ad L. Juliam de adult.*

§. 6. Præterea quod in omnibus pactis locum habet, id vel maxime etiam in contractibus obtinet, ut neuter contrahentium alteri ad contractum ineundum injustum metum incutiat. Inde recte

quondam Lacedæmonij judicarunt, reſcindendam eſſe emtionem agri, quam Elei poſſeſſoribus metu extorſerant, γνόντες μηδὲν δικαιότερον εἶναι βίᾳ πεισμένους, ἢ βίᾳ ἀφελομένους παρὰ τῶν ἡττόνων λαμβάνειν. *Arbitrati nihilo juſtius eſſe infirmioribus per emtionis titulum, quam vi mera rem extorquere. Xenoph. l. 3. rerum græcar.* Spectat quoq; huc illud *Ciceronis* IV. *in Verrem*, ubi de ſignis & tabulis ab ipſo ex Sicilia ſublatis agit. Huic accuſationi Verres uno ſe vocabulo ſatisfacturum putabat, dicens: *emi.* Sed Cicero reponit: *ſapienter à majoribus fuiſſe inſtitutum, ut qui in provincias mitterentur, ab omnibus emtionibus removerentur. Inde ipſis de publico datum fuiſſe argentum & veſtem. Mancipia autem ideo non data publice, quod nemo eſſet Romæ alicujus dignitatis, qui non aliquos eorum haberet. Sanxerunt tamen, ne quis in provincia emeret mancipium, niſi in demortui locum. Putabant enim ereptionem eſſe, non emtionem, cum venditori ſuo arbitratu vendere non liceret. In provincia intelligebant, ſi is, qui eſſet cum imperio & poteſtate, quod apud quemq; eſſet, emere vellet, idq; ei liceret, fore uti quod quisq; vellet, ſive eſſet venale, ſive non eſſet, quanti vellet auferret.* Add. l. 46. l. 62. D. *de contrah. emt.* l. *penult.* §. 1. D. *ad L. Jul. repetund.* l. 6. C. *eod.* l. 11. C. *de his, quæ vi metusvè causa. Tacitus* A. XIV. *Merces ab eo, qui jubere poteſt, vim neceſſitatis affert.* Huc ſpectat, quod *Dio Caſſius* l. 42. refert de Cæſare, *qui poſt victum Pompejum mutui nomen ei pecuniæ, cui exigendæ probabilis alia ratio non extabat, prætexuit: quanquam vi alioquin eas non ſecus ac debitas ſibi poſcebat, neq; redditurus unquam erat.* Frequentius tamen contingit, ut ſubditi perpetui aut temporarii pro imperio ad contractus potiſſimum venditionis, aut conductionis adigantur; puta, quando mercatores compelluntur, ut vendant id, quo reſp. maxime indiget; aut ut operas ſuas, vehicula, & naves locent. Id quod ubi utilitas aut neceſſitas publica requirit, & pretium mercesq; juſta perſolvitur, recte fieri poteſt. Non inſolens quoq; eſt in civitatibus, ut quod quis emere in certo genere vult, abs certo aliquo, & non ab alio emere teneatur.

§. 7. Satis autem clarum eſt, in contractibus beneficis iſthanc æqualitatem locum non habere. Heic enim ubi æqualis operæ merces conſtituitur, in aliud negotij genus tranſitur. vid. §. *fin. Inſtit. de manda-*

mandato l. 1. §. 9. D. *depositi*. Ubi autem aliquid honorarii aut præmij vicem sustinens adjicitur, contractus mixturæ aliquid trahit ex locatione conductione. Hactenus tamen etiam in mandato & deposito, licet indirecte & per accidens æqualitas observabitur, ut si quid præter operam sumtuum in negotium aut rem alterius fuerit impensum, id exacte restituatur; quippe cum in his contractibus de opera duntaxat gratuita conventum fuerit; sumtus autem velut ex tacito contractu mutui erunt resundendi. vid. l. 12. *princ.* D. *depositi*.

§. 8. Ast vero in contractibus onerosis usq; eo ista æqualitas est observanda, ut quod quis heic amplius æquo accepit, titulo præsumtæ donationis nequeat excusare. Neq; enim hic solet esse animus tales contractus ineuntium, ut quid alteri velint donare. Adeoq; mixtura contractus cum donatione non præsumitur, nisi expresse hoc ab altero fuerit dictum; aut nisi adpareat, alterum scivisse, rem aut operam minoris esse. Exemplum est apud *Plinium* VII. ep. 14. In præcedente *epistola* XI. dixerat, *sese amicitiæ causa eos agros minoris vendidisse*. De cætero dignum laude est factum Scævolæ apud *Ciceronem Off.* 3. qui *cum postulasset, ut sibi fundus, cujus emtor erat, semel indicaretur, idq; venditor ita fecisset, dixit se pluris æstimare; addiditq; decem millia.*

§. 9. Ex istis consequitur, etsi omnia rei vitia, quæ nota fuerant, sint exposita, nec plus exactum, quam deberi putabatur; tamen si post in re ipsa deprehendatur inæqualitas sine culpa contrahentium, (puta, quod vitium lateret, aut in pretio sit erratum,) ea quoq; corrigenda sit, & demendum ei, qui plus habet, addendumq; minus habenti. Add. l. 13. *princ.* §. 1. 2. 3. 4. D. *de act. emti.* l. 1. §. 2. D. *de ædilit. edicto.* Neq; de jure naturæ requiritur, ut illa inæqualitas dimidiam partem justi pretij excedat. Nam famosa illa l. 2. C. *de rescindenda vendit.* qua minus pretium, ob quod ad rescissionem contractus, aut ad supplementum justi pretij possit agi, definitur, *si nec dimidia pars veri pretij soluta sit*; est mere positiva; & nititur ea potissimum ratione, quod nulla tribunalia sint suffectura expediendis litibus, si ob quamcunq; minutam læsionem prætor possit adiri. Et quia indoles fori requirit, ut qui nolit decipi, oculos aperiat. Præsertim cum,

quanticunq; venditor suas merces æstimet, tamen ultima demum pretij determinatio ex voluntate emtoris constituatur. Quo & adplicari potest illud *Ciceronis Off.* 3. *Leges civiles iniqua tollunt, quatenus teneri manu possunt, philosophi, quatenus ratione & intelligentia.* Quanquam revera ista decisio sit justo crassior. Nam utut in exigui momenti negotiis prætor non sit fatigandus: tamen cur iste subsidium suum velit denegare, ubi quis graviter, etsi intra dimidium, fuerit læsus, ratio non est. v. g. si domum, quæ 900. erat pro 600. vendiderim, cur ad 300. recuperanda omne mihi legis auxilium denegetur, cum ob longe minores summas actio detur? Inde uti & inter eos, qui solo naturæ & gentium jure reguntur, exigua læsio, quæ citra dolum contrahentium intervenit, rescissioni aut querelæ sat idoneam caussam non præbet: ita ubi gravior illa fuerit, licet dimidium justi pretij non attingens, recte postulatur contractum vel rescindi, vel quod justo pretio deest suppleri. Gravitas autem læsionis æstimatur vel ex ipsa pretij magnitudine, vel ex tenuibus læsi facultatibus, quas damnum opulentiori negligendum quandoq; vehementer affligit. Imo etiam in civitatibus, ubi dicta lex observatur, salva conscientia emtor non potest subterfugere suppletionem læsionis enormis, infra dimidium adhuc subsistentis: quippe cum lex illa non tam lucrum cum detrimento alterius voluerit confirmare, quam prætorem litium multitudine sublevare. Eadem tamen lex efficit, ne ex læsione ista adversus concivem jus aut actio detur. Recte autem JCti, qui legis istius beneficium non venditori solum, sed & emtori adplicandum, nec minus ad alios quoq; contractus extendendum docent. *Seldenus* l. VI. c. 5. annotat; *si quis Judæus Judæum in emtione & venditione, bona fide facta, sexta parte pretij fraudasset, sive emtor sive venditor, id eum debuisse restituere; non autem si minus sexta parte. Sed si sexta parte major foret læsio, licuisse emtori statim, seu quamdiu nondum finita esset negotiatio, contractum rescindere, & actione redhibitoria sibi integrum pretium vindicare. Venditori autem si in illius fuisset damnum, nunquam non licuisse rem suam postea repetere. Et idem quoq; locum habebat in permutatione rerum fungibilium, puta, fructuum, seminum, & similium. Verum hujus legis beneficio Judæus tantum si læsus fuisset, non autem Gentilis à Judæo fraudatus fruebatur.*

§. 10

§. 10. Cum hactenus traditis Interpretes juris Romani valde laborarunt, ut conciliarent l. 16. §. 4. D. *de minoribus: in pretio emtionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire.* Add. l. 22. §. 3. D. *locati.* Nobis maxime arridet explicatio *Grotij* l. 2. c. 12. §. 26. ubi ostendit, *licet* & *concessum esse* non semper notare id, quod fas est, sed quod ita duntaxat permittitur, ut nullum contra sit proditum remedium in eum, qui se pacto velit defendere; seu qui adpellatus de iniquo pretio, respondere nihil aliud velit, quam ita inter ipsos convenisse: & qui non vult aperire oculos aperiat crumenam; quod vernaculo proverbio dicimus. Sicuti & apud *Xenophontem de dictis & factis Socratis* l. 2. hæc regula traditur: οἱ ἀγαθοὶ οἰκονόμοι, ὅταν τὸ πολλοῦ ἄξιον μικροῦ ἐξῇ πρίασθαι, τότε φασὶν δεῖν ὠνεῖσθαι. *boni œconomici, cum liceat magni pretij rem parvo emere, tunc dicunt esse emendum.* Addatur facetum dictum Ciceronis apud *Gellium* l. 12. c. 12. Vid. quoq; *Seneca de beneficiis* l. VI. c. 38. ubi disputat, an recte *Demades Athenis eum, qui necessaria funeribus venditabat, damnarit, cum probasset, magnum lucrum optasse; quod contingere illi sine multorum morte non poterat.* Circa factum tamen Jacobi *Genes.* XXX. 37. notari potest, solertiam istius eo magis esse favorabilem, quod ipsi negotium esset cum homine maligno, & qui omnibus modis istum circumscribere agitabat. Sic & vox *naturaliter* non semper notat id, quod debet fieri, aut quod cum jure naturali congruit, sed & quod recepti moris est. uti 1. *Cor.* XI. 14. Etsi τὸ κομᾷν possit quoq; accipi pro nimio studio capillos exornandi, quod fœminæ velut suo jure sibi vindicant, & quod in viris effœminati quid sapit, juxta illud: *Sint procul à nobis juvenes, ut fœmina comti.* Quanquam & revera naturalis ratio dictat, turpe esse viro illum usurpare habitum, quo ex inolita consuetudine sexus virilis à masculino distinguitur. Facit etiam huc l. 8. C. *de rescind. vendit. Hæc est emtionis & venditionis substantia,* (i. e. perpetuus mos,) *quod emtor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixq; post multas contentiones paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emtore autem huic quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium.* Nec absurde Anacharsis apud *Diogenem Laertium* forum vocat ὡρισμένον τόπον εἰς

το

τὸ ἀλλήλους ἀπατᾷν καὶ πλεονεκτεῖν, *locum ad fallendum invicem, atq; ad dandas avaritiæ manus destinatum.* add. tamen l.18. l.19. D. *de ædilit. edicto.* Scilicet naturali habendi libidine homines ad quæstum suum augendum feruntur. Inde vix videbantur commercia etiam inter cives consistere posse, nisi solertiæ mercatoriæ locus relinqueretur. vid. l.71. D. *de contrah. emt.* Quin & ultro irridetur, qui imponi sibi passus est. *Plinius* l.1. *epist.* 24. *Mala emtio semper ingrata est, eo maxime quod exprobare stultitiam domino videtur.* Ergo in communem velut fori legem receptũ, ut cuiq; liberũ foret quã optima posset conditione emere aut vendere, modo fraus circa substantiam rei non intervenerit. Alias enim locum habebit illud *Fulgentij Mytholog.* l.1. qui Mercurium ideo & mercaturæ & furum præsidem tradit, *quod nihil intersit inter negotiantis rapinam atq; perjurium, furantisq; dejerationem ac raptum.* Obiter addendum, Ephoros adolescentem, quod fundum vilissimo pretio emisset, multasse; addita ratione, quod cum juvenis esset, acerrimo lucri studio teneretur, apud *Ælianum* V. H. l.14. c.44. *Mornacius ad* d. l. inepte τὸ *naturaliter* explicat per εὐφυῶς, *dextre.* Nam id vocabuli non cum vocabulo *circumvenire*, sed cum *licet* cohæret.

CAPUT IV.
DE CONTRACTIBUS BENEFICIS IN SPECIE.

1. Mandatum quid.
2. Ejus singularis apud Romanos religio.
3. Mandatarius debet adhibere summam diligentiam.
4. Quatenus idem indemnis debeat præstari.
5. An mandatum expleatur per æquipollens.
6. De commodato; & in quo hoc differat à precario.
7. De deposito.

PRoximum est, ut de præcipuis contractibus quædam specialius consideremus. De quibus licet ab Interpretibus juris Romani ubertim sit traditum: tamen cum pleraq; ex jure naturæ & gentium desumta sint, ea merito genuinæ suæ sedi vindicantur. Inter contractus igitur beneficos primum locum tribuimus *mandato*, quo quis gratis alterius negotia, eodem requirente & committente, expedienda suscipit. Etsi hic contractus directe & per

per ſe dominia, & pretia rerum non præſupponat, ſed duntaxat ex accidente, quatenus à mandante refundendæ ſunt impenſæ, quas mandatarius in commiſſum negotium præter promiſſam gratis operam fecit. Quod ſi autem quis alterius ignorantis negotia ſuſcepiſſet, eaq; utiliter geſſiſſet, Romanis legibus dabatur actio *negotiorum geſtorum;* cujus fundamentum non incommode poſſumus vocare mandatum tacitum. Sicuti & illam obligationem, quæ inter tutorem & pupillum verſatur. vid.l.5. *princ.*§.1.D. *de obligat. & act.*

§. 2. Mandati apud Romanos quondam ſingularis velut religio & ſanctimonia cenſebatur, ideo quod ex humanitate & amicitia, quæ maxime mortalium genus continent, ortum trahat; quarum obtentu aliquem, de ipſius probitate optime ſentientem, in fraudem inducere merito deteſtabile habetur. vid.l.1.D.*de his qui not. infam.* l.1.§.4.D.*mandati. Cicero pro Sexto Roſcio. In privatis rebus ſi qui rem mandatam non modo malitioſius geſſiſſet, ſui quæſtus aut commodi cauſa, verum etiam negligentius; eum majores ſummum admiſiſſe dedecus æſtimabant. Itaq; mandati conſtitutum eſt judicium non minus turpe quam furti. credo propterea, quod quibus in rebus ipſi intereſſe non poſſumus, in his operæ noſtræ vicaria fides amicorum ſupponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præſidium, & quantum in ipſo eſt, diſturbat vitæ ſocietatem. Non enim poſſumus omnia per nos agere: alius in alia re eſt magis utilis. Idcirco amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, ſi aut neglecturus, aut ad tuum commodum converſurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis officio ſimulato officis & obſtas? Recede de medio: per alium tranſigam. Suſcipis onus officii, quod te putas ſuſtinere poſſe: quod minime videtur grave iis, qui minime ipſi leves ſunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa eſt, quod duas res ſanctiſſimas violat, amicitiam & fidem. Nam neq; mandat quiſquam fere, niſi amico; neq; credit ei, niſi quem fidelem putat. Perditiſſimi eſt igitur hominis, ſimul & amicitiam diſſolvere, & fallere eum, qui læſus non eſſet, niſi credidiſſet. Plautus Mercatore act. 2. ſc. 3. Rei mandatæ omnes ſapientes primum prævorti decet.*

§. 3. Eandem etiam ob rationem Romanis legibus exactiſſima diligentia in exſequendo mandato requiritur, utut ſolius mandantis

causa illud fuerit susceptum. vid. *Jacob. Godofredus* ad l. 23. D. *de reg. juris.* Qua in re tanquam perfectum exemplum Atticum ostentat *Cornel. Nepos in ejus vita.* c. 15. *Quicquid rogabatur religiose,* i. e. magna cum cautione & circumspectione, *promittebat, quod non liberalis, sed levis arbitrabatur polliceri, quod praestare non posset.* (confer. *Terent. Andria act.* 4. *sc.* 1. v. 5. *seqq.*) *Idem in nitendo, quod semel admisisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. Nunquam suscepti negotij eum pertaesum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius.* Quanquam heic videtur considerandum, qualem de alicujus industria & diligentia ante gesta, & communis vitae ipsius tenor praesumtionem generarit. Nam qui dissoluto homini sua negotia commisit, habet quod sibi imputet; nisi iste peculiariter sese ad talem diligentiam, quae in accuratos homines cadit, obstrinxerit, modo ad ejusmodi diligentiam plane idoneus sit. Quo potest facere fabella apud *Sadum rosar. Persici* c. 7. Quidam oculis laborans mulomedicum accedit, remedium petiturus. Ille eo, quo jumenta solebat, istius quoq; inunxit oculos unguento. Sed coecus inde fit. Lite ad judicem delata, ita hic pronunciat: *In medicum nullam sarciendi damni habetis actionem: hic enim nisi asinus fuisset, mulomedicum nunquam adiisset.*

§. 4. Ex adverso mandatarius indemnis debet praestari à sumtibus in rem sibi commissam factis. Nam de hisce recipiendis tacite pactus intelligitur, dum nihil nisi operam, industriam, & fidem gratis promisit. Ac incivile foret, studium alicui suum nimis onerosum reddere. Idem quoq; dicendum videtur de damno, in quod quis ex *causa* rei mandatae incidit: non tamen de illo, in quod tantum ex *occasione* ejusdem prolapsus est. Adeoq; illa duntaxat damna erunt à mandante sarcienda, quae proprie ex ipso negotio mandato profluxere: non autem, quae velut transversim intercurrerunt, dum negotium istud obitur. Quo facit l. 26. §. 6. D. *mandati. Mandatarius non omnia, quae impensurus non fuit, nisi istud mandatum fuisset, mandanti imputabit, veluti quod spoliatus sit à latronibus, aut naufragio rem amiserit, vel languore suo suorumq; adprehensus quaedam erogaverit. Nam haec magis casibus fortuitis, quam mandato imputari oportet.* Scilicet

ubi

ubiquis ſponte, ſola benevolentia motus, alterius negotia exſequenda ſuſcipit, cenſetur ſuo periculo eſſe velle caſus fortuitos, qui in vitam noſtram improviſo ſolent incurrere. Aliud tamen videtur pronunciandum, ſi pro imperio quis alterum ad rem ſuam expediendam ablegaverit. Nam ibi jubenti major incumbit neceſſitas indemnem præſtandi eum, qui juſſum detrectare non potuit Quod ſi quis ſuſcipiat negotia cum periculo conjuncta, is, niſi aliud expresſe actum ſit, cenſetur in ſe quoq; ſuſcepiſſe communes caſus, qui ejusmodi negotia comitari ſolent. Conf. *Mornacius ad* d. l. 26. §. 6. *mandati.* Facit quoq; huc l. 52. §. 4. D. *pro ſocio.*

§. 5. Eſt & circa mandatum celebris quæſtio, an illud poſſit expleri per æquipollens? Quam eleganter diſceptatum invenimus apud *Gellium* l. 1. c. 13. *Quæri ſolet*, inquit, *an negotio tibi dato, & quid omnino faceres definito, contra quid facere debeas, ſi eo facto videri poſſit res eventura proſperius, exq; utilitate ejus, qui tibi negotium mandavit?* Qui negant, dicunt, *eſſe non paucos, qui ſententiam ſuam una in parte defixerint. Igitur re ſemel deliberata ſtatutaq; ab eo, cujus negotium id potiſſimum eſſet, nequaquam contra dictum ejus eſſe faciendum, etiam ſi repentinus aliquis caſus rem commodius agi poſſe polliceretur; ne ſi ſpes fefelliſſet, culpa impatientiæ, & pœna indeprecabilis ſubeunda eſſet: ſi forte res melius vertiſſet, diis quidem gratia habenda, ſed exemplum tamen intromiſſum videtur, quo bene conſulta conſilia religione mandati ſoluta corrumperentur.* Alii contra exiſtimaverunt, *incommoda prius, quæ metuenda eſſent, ſi res aliter geſta foret, quam imperatum eſt, cum emolumento ſpei penſitanda eſſe: & ſi ea leviora, minoraq;, utilitas autem contra gravior & amplior ſpe quantum poteſt firma oſtenderetur: tum poſſe adverſum mandata fieri cenſuerunt, ne oblata divinitus rei bene gerendæ occaſio amitteretur. Neq; timendum exemplum non parendi crediderunt, ſi rationes hujuſcemodi duntaxat non adeſſent.* Adjunguntur dein præcepta prudentiæ: *imprimis eſſe reſpiciendum ingenium naturamq; illius, cujus ea res præceptumvè eſſet, ne ferox, durus, indomitus, inexorabilisq; ſit.* Nam ſi tali præceptori ſit reddenda ratio, tutiſſimum erit nihil facere, quam quod præceptum eſt. Additur exemplum de P. Craſſo Mutiano, qui cum architectum miſiſſet ad afferendum ex duobus malum majorem con-

ſtruendo arieti, hic minorem, quem commodiorem judicabat, attulit: qua de cauſa virgis ipſum cæcidit: *corrumpi atq; diſſolvi officium omne imperantis ratus, ſi quis ad id, quod facere juſſus eſt, non obſequio debito, ſed conſilio non deſiderato reſpondeat.* Contra inter exempla lenitatis refertur à *Xiphilino epit. Dionis*, & *Zonara tom.* II. in Imperatore Adriano, quod cum aliquando, populo ferocius quid poſtulante, præconem juſſiſſet proclamare; *tacete*: hic metuens vocis aſperitatem & inſolentiam, cum manu extenſa ſilentium feciſſet, ita pronunciavit; *hos ipſum vult Imperator.* Quo facto Imperator offenſus non fuit. *Grotius* l. 2. c. 16. §. 21. putat mandatum expleri poſſe per æque utile, ſi conſtet, id quod præſcriptum erat, non præſcriptum fuiſſe ſub ſpeciali ſua forma, ſed ſub conſideratione generali, ſeu intuitu utilitatis alicujus, quæ alio quoq; modo æque poſſit obtineri. Scilicet ita ſe res habet. Aliquando in mandato ſolum negotium expediendum exprimitur, modus autem arbitrio & dexteritati mandatarii relinquitur. Interdum autem modus quidem exprimitur, ſed magis in vicem conſilii, & quod mandanti commodiſſime videatur rem ita poſſe confici; ut tamen mandatario non ſit prohibitum ſua uti dexteritate, ſi commodior adparuerit modus, ubi in rem præſentem fuerit perventum. Aliquando deniq; ea conditione modus præſcribitur, ut ab eo omnino quis diſcedi nolit, utcunq; res ceciderit. Heic ſatis adparet, non in tertio, ſed ſecundo duntaxat caſu per æquipollens mandato poſſe ſatisfieri. Allegatur eam in rem l. *ult.* §. 1. D. *mandati*, ubi talis caſus proponitur: Mandavi tibi, ut fidejuberes pro Titio apud Sempronium. tu non fidejuſſiſti, ſed mandaſti Sempronio, ut crederet Titio. Si aliquid eo nomine præſtiteris, an me convenire poſſis quæritur? Id quod affirmatur. Nam obtinui finem meum, qui erat, uti crederetur pecunia Titio à Sempronio. Id ſive tua fidejuſſione, ſive mandato contigerit, mihi perinde eſt; cum æque ex illa, quam ex hoc tibi ſim obſtrictus reſtituere, quod ex ea cauſa expendiſti. Enimvero, quod jam animadverſum eſt *Bœclero diſſertat. de religione mandati*, omnino diſtinguendum eſt inter mandatum imperantis, & mandatum committentis; ſeu quod eodem recidit, inter mandatum, quod per imperi-

perium superioris, & quod ex contractu ultroneo suscipitur. Quæ duo diversissima sunt, & præter vocabulum nihil commune habent. Adeoq; imperitum est, quæ JCti de contractu mandati inter privatos tradunt, illa ad jussa imperantium adplicare. Nam in privatis negotiis facile est, ut modus expediendi negotium alteri præsumatur præscriptus duntaxat in vicem consilii, in quo immutando prudentiæ mandatarii locus est relictus. At vero qui pro imperio aliquid alteri mandat, non censetur ipsi nisi meram exsecutionem injunxisse; adeoq; non licebit ii modo præscripto discedere, nisi hic per expressam clausulam, uti frequenter fit, licentiam acceperit supplendi, aut paulisper immutandi, quæ res & tempus postulant: aut nisi eo ducat interpretatio verborum, mandantis proposito, & mandati effectui congrua, juxta rectæ rationis normam, & communiter receptas apud sanos homines regulas instituta. Nam ea demum vera alicujus voluntas censetur, quam legitima interpretatio suggerit. Etsi huic præter necessitatem heic minime indulgendum; cum alias omnis imperii vis evanescat, & sæpe resp. in casum detur, si proprio ausu minister partes imperanti proprias sibi vindicare velit. Otho apud *Tacitum* H. l. c. 83. *si ubi jubeantur, quærere singulis liceat, pereunte obsequio etiam imperium intercidit.* Et apud *Eundem* II. H. c. 39. maligna laus est militis; *qui interpretari jussa ducum malit, quam exequi.* add. l. 3. §. 15. D. *de re militari.* & *Livius* l. 44. c. 34. Aliquando tamen magna autoritate præditi ministri imprudentia principum mandata recte negligunt. vid. 2. *Regum* XVIII. 14. XIX. 6. Insignis quoq; est in eam rem locus apud *Hieron. Osorium de gest. Emanuel.* l. XI. ubi prorex Indiæ urbem Adenam data occasione occupare negligit, quod mandatum regis obstaret; cum tamen quantivis esse debuerit ejus urbis adquisitio.

§. 6. *Commodatum*, quo rei nostræ usum alicui gratis concedimus, hisce fere legibus constat: ut quis eandem solicite servet, eaq; cura, qua diligentissimi homines sua solent, amplectatur. l. 5. §. 5. D. *commodati.* Dein res commodata non est ad alios usus adhibenda, aut ulterius, quam commodans concessit. Vid. *Valerius Maximus* l. 8. c. 2. §. 4. & *Gellius* l. 7. c. 15. l. 5. §. 8 *in fin.* D. *commodati.* l. 45. §. 1.

de furtis. Ac demum eadem illæsa est restituenda, & prout accepta fuit; vid. l. 3. §. 1. D. *commodati.* nisi quantum per ordinarium usum eidem decessit; hoc quippe commodans gratis concessisse intelligitur. add. l. *ult.* D. d. t. Quod si rem ad certum tempus concesserim, & interea eadem ipse valde indigere incipiam, ex casu aliquo tempore commodationis non præviso, repetenti rem protinus citra tergiversationem alter restituere debet. Nam nemo res suas gratis alteri concedere præsumitur, nisi quantum iisdem ipse commode potest carere. Commodare autem rem suam illud in tempus, quo ipse eo opus sit habiturus, non nisi dissoluti est, & qui aliis illudere velit. Igitur commodatum, cui certum tempus adjicitur, hanc habet tacitam exceptionem; nisi ipse interea ea re vehementer indiguero. Extra hunc casum repetio commodati intempestive fieri non debet. vid. l. 17. §. 3. 4. D. *commodati.* Quo loco addendum erit, in quonam conveniat, & differat commodatum à precario. Conveniunt ergo respectu rerum & usus. Quæ enim res recipiunt commodatum, eædem quoq; recipiunt precarium. Et utrobiq; res conceditur gratis utenda. Differunt autem, quod commodatum est contractus, precarium non est: illud est διπλευρον, utrinq; obligatorium, hoc μονόπλευρον potius. Commodatò res ad certum tempus vel finem conceditur: precariò quamdiu concedens patitur. Commodatarius omnem culpam præstat: is cui precario res concessa, dolum tantum & latam culpam. vid. W*issembach ad* D. *disp.* 24. §. 19. Illud dubitatur, an commodatarius teneatur rei æstimationem, aut aliam ejusdem generis restituere, siquidem ea perierit casu fortuito, & quem avertisse ipsius non erat? Id quod communiter negant. vid. l. 1. §. 4. D. *de oblig. & act.* Ego tamen putaverim distinguendum, an res omnino apud dominum fuisset peritura, si vel maxime commodato non foret data, an vero minus. Priori casu cessat restitutio. Posteriori autem eam fieri omnino suadere videtur æquitas; cum alias mea mihi benignitas nimio constaret, si præter usum gratuitũ re quoq; ipsa mihi sit carendum, quam non eram perditurus, absq; altero si fuisset. Neq; adparet, cur ipse magis, quam alter, infortuniũ præstare debeam, cum hic utiq; occasionem præbuerit, ut idem rem meam incurrere posset. In l. 21. l. 22.

commo-

commodati, rei commodatæ furto sublatæ æstimatio solvenda dicitur. Atqui nonnulla furta etiam citra omnem culpam eorum, qui expilantur, fiunt. Etsi ubi quis v.g. per incendium omnes res suas simul amiserit, & ad inopiam redactus fuerit, durum foret commodati pretium reposcere. Et ubi casus isti sat frequenter solent intercurrere, uti naufragium navigantibus, præsumi potest, commodantem istos suo periculo esse voluisse. Et in hunc modum putaverim limitandam l. 18. *princ.* l. 5. §. 4. & 7. D. *commodati.* Sicuti nec probaverim l. 19. D. d. t. quicum etiam non satis videtur conspirare l. 12. §. 1. D. d. t. Multo magis autem tenebitur commodatarius, si cum ex periculo v.g. incendij, naufragij, posset rem commodatam eripere, suam prætulit, utut pretiosiorem. Nam licet vitio verti ipsi nequeat, quod malueri trem viliorem perire: tamen cum periculo ea posset eripi, eamq; compendij sui causa perire passus fuerit commodatarius, non est quare commodans illud damnum sentiat. l. 5. §. 4. D. *commodati.* E contrario non minus æquum est, ut si quid utilium aut necessàriarum impensarum in rem commodatam factum sit extra eos, quæ alias usum rei ordinarie comitantur, à domino refundatur. Add. l. 18. §. 2. D. *commodati.*

§. 7. In *deposito*, quo rem nostram, aut ad nos quocunq́; modo spectantem, alterius fidei committimus, ut eandem gratis custodiat, hoc inprimis requiritur, ut res concredita diligenter custodiatur, & quandocunq; deponenti placuerit, eadem restituatur. vid. l. 12. §. 3. D. *depositi.* Quanquam interdum propter certas circumstantias depositum reposcenti non statim sit restituendum. *Philo Judæus de plantatione Noe: Depositum quod accepisti à sobrio, nec ebrio, nec prodigo, nec furenti reddideris. Nam qui sic sua recipit, ab eorum usu excluditur iniquitate temporis. Neq; debitoribus aut servis reddendum est, quibus fæneratores insidiantur, & domini. Proditio enim est hæc, non redditio. Cicero Offic.* 3. *Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens; reddere peccatum sit; non reddere officium. Quid si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ, reddasne depositum? non credo. facies enim contra remp. quæ debet esse carissima. Seneca de benefic.* l. IV. c. 10. *Depositum reddere per se res expetenda est: non tamen semper reddam,*

reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, utrum inficier, an palam reddam. Intuebor utilitatem ejus, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Ambrosius Off. l.1. c. *ult.* hæc exempla adfert. *Si quis contra patriam opem barbaris ferens, pecuniam apertus hostis reposcat; aut si cui reddas, cum adsit, qui extorqueat; si furenti restituas, cum servare non queat; si insanienti gladium depositum non negas, nonne solvisse contra officium est? si furto quæsita sciens suscipias, ut fraudetur, qui amiserat, nonne contra officium est?* Quod si autem conventum fuerit, ut ad certum tempus restituatur, etiam ante elapsum id tempus repeti poterit, mutata voluntate. vid. l.1. §. 45. 46. D. *depositi.* Cui repugnare videtur illud apud *Quintilianum declamat.* 245 *Deponitur aliquid, quod quandocunq; repetitur reddendum est. Deponitur aliquid in tempus. Hoc quomodo depositum erat? ut acciperes cum luxuriari desiisses. Quo tempore repetebas tunc luxuriabaris. Non debebatur ergo, nec potest videri inficiatum, quod eo tempore negavit, quo illi extorqueri non posset vel confitenti.* Ubi dicendum videtur, si is ipse, qui petebat, deposuit, non potuisse id negari. Sed si alius deposuerat, puta cujus hæres iste erat, tempore nondum elapso, ante exutam luxuriam depositarius ad restituendum non tenebatur. Add. *Valerius Maximus* l.7. c.3. §.5. *inter externa.* De gradu porro diligentiæ in deposito custodiendo adhibenda communiter traditur, sufficere vulgarem diligentiam, quæ dolum & latam culpam excludit; idq; tum quia hic contractus deponentis tantum causa initur, ejusq; apud quem deponitur nulla heic utilitas versatur; tum quia ipse culpa non vacat, qui homini dissoluto rem suam concredidit. Et ob posteriorem rationem in deposito à culpa excusatur, qui in eo custodiendo ad suum modum curam præstiterit, seu eandem, quam in rebus suis solet, licet illa satis remissa sit. vid. l. 1. §.5. D. *de obligat. & action.* Enimvero cum regulariter in deposito aliquid amicitiæ intercurrat; (nemo enim fere deponit, nisi apud amicum, aut de cujus probitate bene judicat:) in universum judicaverim, in quovis deposito custodiendo adhibendam esse talem curam, qualem communiter diligentes homines circa proprias res solent adhibere. Imo & exactissima quandoq; cura est adhibenda, non solum quando super

ea expresse fuit conventum, sed & ubi rei depositæ conditio id requirit; puta, si sit pretiosissima, aut si ex ea omnes alicujus fortunæ dependeant. Add. *Ambrosius Offic.* l. 2. c. 29. Ista tamen diligentia non in eo consistit, ut quis noctu diuq; eidem rei custos assideat; sed ut eam loco, quem habet, munitissimo recondat, & ubi minime corrumpi potest. Unde etsi legibus amicitiæ satisfecerim, si res amici æque curem, ac proprias; neq; ut meas alterius rebus posthabeam, si utræq; paris sint pretij, quispiam salva fronte postulare queat: æquum tamen fuerit, ut quando utraq; servari nequit, ego potius rem meam viliorem negligam, & pretiosorem depositam servem. v. g. incendio oborto, quis non judicaverit potius servandam esse cistam auro aut aliis pretiosis rebus, vel magni momenti instrumentis literisq;. plenam, quam vilem supellectilem? Ita tamen ut deponens teneatur mihi restituere pretium earum rerum, quæ mihi perierunt, dum ipsius res præ meis servatum eo; non secus atq; alias impensas in depositam rem factas, aut damna, quæ per illam accepi. Quod si tamen quis rem suam viliorem deposito pretiosiori prætulerit, ubi de tali diligentia & cura non fuit conventum, amicitiæ duntaxat & humanitatis jura violasse censebitur, à præstanda rei perditæ æstimatione immunis. Nam neq; inde factus est locupletior; & intermissa nudæ amicitiæ & humanitatis officia ad refusionem detrimenti inde orti non obligant. Ratio autem, quare leges Romanæ laxiorem diligentiæ gradum in deposito, quam in mandato requisiverint, est; quia mandatum per singularem nostrum actum expeditur, quemq; adeo juxta singula velut momenta in nostro arbitrio dirigere est situm. Sed in deposito nemo me velit obligatum, ut ipse continuo exsomnis apud rem depositam excubias agam. Unde sufficit, si eandem in locum commodum incluserim, & non nisi quando peculiaris aliqua ratio suaserit inspiciam; sicut circa res proprias facere solemus, corruptionis periculo non obnoxias, quibus ad usus nostros non indigemus. Sed & illud solet quæri, an deposito depositarius queat uti? Id non licere, siquidem res ullo modo usu fiat deterior, citra deponentis consensum manifestum est. Scævola apud *Gellium* l. VII. c. 15. *Quod cui servandum datum est, si eo usus est,*

sive quod utendum acceperit ad aliam rem, atq́; acceperit, usus est, furti se obligavit. Add. §. 6. *Inst. de oblig. quæ ex del. nasc.* Quod si autem per usum rei nihil prorsus decedat, puta, si poculum argenteum disponatur in ornamentum conclavis, aut ut hospiti honoratiori propinetur, non video, quare hactenus non possit eo uti depositarius; dummodo non peculiariter domini intersit, ne ab aliis depositum conspiciatur; & depositarius sciat, sibi præstanda fore quævis pericula, in quæ res deposita ob eum usum incidit. Nullo tamen modo rem depositam licet exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus à domino fuit inclusa. add. l. I. §. 36. D. *depositi.* Imo licet res fungibilis, non inclusa aut obsignata, fuerit tradita, non poterit eandem consumere depositarius, nisi in promtu sit ipsi, quandocunq́; deponenti placuerit, ejusdem generis rem eadem quantitate ac qualitate restituere: cum sæpe ejusmodi rebus tantopere indigeamus, ut alias res pro iisdem accipere nolimus. Deniq́; & illud à legibus Romanis bene constitutum, ut in duplum condemnaretur, qui depositum miserabile, seu quod propter imminens periculum tumultus, incendij, ruinæ, naufragii deponitur, inficiatus fuerit, aut dolose detrectaverit restituere; cum utiq́; pœnam mereatur inhumana improbitas eorum, qui ex hominum misericordia dignorum damno compendium flagitiosum quærere non verentur. vid. l. I. §. I. 2. 4. D. *depositi. Quintilianus declam.* 245. addit: *depositum hoc magis vindicandum, quod fere secreta sunt, citra probationem.* Add. *Exod.* XXII. 7. 8. *Levit.* VI. 2. *seqq.* Imo crediderim turpius esse flagitium, depositum abnegare aut intercipere, quam furtum facere; cum heic solum jus dominij & justitia, illic etiam amicitia & humanitas violetur. *Nicolaus Damascenus: Gravissimum apud Pisidas judicium depositi agitur, quod qui fraude invertere convictus fuerit, morte afficitur.* Nam illa ratio non satis valida videtur, quod deposito in alterius manus velut consignato, occasio præbeatur eandem intervertendi, quæ alias efficacem ad peccandum habet stimulum: fur autem occasionem res alienas involandi astute captet, ac præterea communem illam sanctionem, qua cuiq; sua domus tutissimum receptaculum habetur, infringat. Neq́; enim levius deliquisse judicatur tutor, qui pupillam suæ fidei

com-

commissam, & in proprias ædes receptam ipse stupraverit. Addatur *Aristoteles problem. sect.* 29. *quæst.* 2. & 6. Item l.1. §.2. l.67. *princ.* D. *de furtis.* Illud planum est, cum in deposito custodia duntaxat gratis præstetur, refundi debere sumtus in depositum factos. Ex quo fundamento etiam recte l. 12. *princ.* D. *depositi* pronunciat: *Si in Asia depositum sit, ut Romæ reddatur, videtur id actum, ut non impensa ejus id fiat, apud quem depositum sit, sed ejus, qui deposuit.*

CAPUT V.

DE CONTRACTIBUS ONEROSIS IN SPECIE, & primo quidem de permutatione, emtione & venditione.

1. De permutatione.
2. Quando contractus emtionis venditionis sit perfectus.
3. De periculo & commodo rei venditæ.
4. De pactis venditioni adjici solitis.
5. Quid emtor venditori, & hic illi præstare debeat.
6. De emtione spei.
7. De monopoliis.

INter contractus onerosos merito primus locus defertur permutationi, quia antiquissimis temporibus ante inventam pecuniam commercia per istam solam exercebantur. *Tacitus German. Interiores simplicius & antiquius permutatione mercium utuntur.* Ubi tamen notandum, permutationem duplici modo fieri; uno cum res ipsæ æstimantur pecunia, & loco velut pecuniæ invicem traduntur: altero, quando nude res invicem comparantur. Prior est velut reciproca emtio venditio, ubi utrinq; res in pretium imputatur. Qui modus permutandi hodieq; est usitatissimus. Unde non est sufficienti argumento, Trojani belli tempore solam permutationem in usu fuisse, uti plerisq; fuit persuasum, locus *Iliad.* η. v. 472. ἔνθεν ἄρ᾽ οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοί, ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ᾽ αἴθωνι σιδήρῳ, ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ᾽ αὐτοῖσι βόεσσιν, ἄλλοι δ᾽ ἀνδραπόδοισι. Sic enim *Plinius* l. 33. c. 1. *Utinam posset è vita in totum abdicari aurum, sacra fames, ut celeberrimi autores dixere, proscissum convitiis ab optimis quibusq́, & ad perniciem vitæ repertum: quantum feliciore ævo, cum res ipsæ permutabantur inter se, sicut & Trojanis temporibus factitatum Homero credi*

convenit. Ita enim, ut opinor, commercia victus gratia inventa. Alios coriis boum, alios ferro, captivisq́; rebus emtitasse tradit: quanquam & ipse miratus aurum æstimationes rerum ita fecit, ut centum boum arma aurea permutasse Glaucum diceret cum Diomedis armis novem boum. Ex qua consuetudine multa legum antiquarum pecore constat, etiam Romæ. Enimvero hodie quoq; nihil est frequentius, quam ut milites res prædando captas aliis rebus permutent; cum non semper pecunia in prædam cedat, & illi etiam alias res asportare non dedignentur. Adeoq; non sequitur ex eo, quod milites pro rebus bello captis vinum sibi compararint, belli Trojani tempore nullum fuisse usum pecuniæ. Nam utiq; talentorum auri apud *Homerum* aliquoties fit mentio. v. g. *Iliad.* ἰῶτα pollicetur Agamemnon, se Achilli daturum δέκα χρυσοῖο τάλαντα. *Odyss.* θ. singuli principum Phæacum Ulyssi donant χρυσοῖο τάλαντον τιμήεντος. Et licet id aurum *Odyss.* ν. vocetur χρυσὸς πολυδαίδαλος, & talentum sit proprie vocabulum ponderis: tamen non probabile est, omne id aurum fuisse factum, aut tunc ad sola pocula, & similia vasa aurum adhibitum. Neq; adparet, quomodo tantam τιμὴν auro tribuat Homerus, si nondum in id eminens pretium consensu gentium erat collatum. Et πολυδαίδαλος etiam significare potest rem, quæ idonea est, ut ex eodem multa affabre fiant. Quod autem *Homerus* arma Glauci aurea vocat ἑκατόμβοια, Diomedis ærea ἐννεάβοια, id sine dubio ideo fecit, quia antiquissimis temporibus maximæ divitiæ in pecoribus erant sitæ; inter quæ cum principem obtinerent locum boves, moris erat ad eos aliarum pretia rerum referri. Idq́; in communem sermonem receptum tunc quoq́; non statim exolevit, quando jam numus res omnes metiri cœpit. Inde *Didymus ad d. l. Homeri Iliad.* ζ. v. 236. annotat, ab antiquis παρθένους ἀλφεσιβοίας, q. d. *boum quæsitrices* vocatas, quibus ob formositatem insignia dona nuptialia à sponsis fuerint data. Ac si maxime tunc inter Græcos non fuit in usu numus signatus; potuit tamen in commerciis obtinere usus auri & argenti appensi. Cæterum ante Trojanum bellum compluribus populis usum pecuniæ receptum fuisse vel ex sacra historia satis constat. Sed & idem *Homeri* locus admonet de controversia agitata quondam inter Sabinum,

num, Cassiumq; l. 1. D. *de contrah. emt.* an sine numis hodieq́; post receptam pecuniam possit dici venditio; velut si ego tunicam dedi, ut togam acciperem. Id quod Sabinus affirmabat ex d. l. *Homeri*, quasi exercitus Græcorum ære, ferro, hominibusq́; vinum emerit. Enimvero οἰνίζεσθαι non significat proprie vinum emere, sed quocunq́; modo vinum comparare; sicut apud latinos pabulari, lignari, frumentari in genere significat talem materiam congerere, quocunq́; id fiat titulo. Quanquam contraria sententia visa potior, quod *aliud sit emere, aliud vendere; alius emtor, alius venditor; aliud sit pretium, aliud merx, quod in permutatione discerni nequeat.* Utrumq́; autem emtorem & venditorem fuisse, & utramq́; rem pretii & mercis nomine datam, absurdum videri. Heic ex eo, quod jamjam de duplici modo permutationis dicebamus, reponi potest; ubi res numo prius æstimatæ permutantur, reciprocam videri emtionem fieri; adeoq́; nihil absurdi esse, eundem diverso respectu emtoris & venditoris locum subire. Est & hoc observandum, voce permutationis venire interdum reciprocam donationem, quæ inter amicos valde frequens est; quæ cum contractus non sit, æqualitatem quoq́; non requirit. Quo referenda proprie est permutatio armorum inter Glaucum & Diomedem, quæ propter inæqualitatem forte stultitiæ nomine ex parte Glauci, non tamen injustitiæ ex parte Diomedis argui potest. Sicuti & *Maximus Tyrius dissert.* 23. dicit, Glaucum ξυμμετρήσασθαι τῷ καιρῷ καὶ μὴ τῇ ἀξίᾳ τῶν ὅπλων τὴν ἀνταλλαγήν, *æstimasse occasione non pretio permutationem armorum.* Et Idem *dissert.* 24. de eodem facto: *neq́; plus habuit, qui aurum accepit, neq́; minus, cui æs traditum est. Verum cum utroq́; præclare actum est: cum materiæ illa inæqualitas æqualitate propositi, quo alter dedit alteri, compensata est.*

§. 2. Enimvero post introductum pecuniæ usum, contractus emtionis venditionis cœpit fieri longe frequentissimus; qua id agitur, ut pro certa pecunia rei alicujus dominium, aut eidem æquipollens jus adquiratur. Ubi primo quæritur, quando hicce contractus ita sit perfectus, ut nihil amplius supersit, quam ut venditor vacuam rei possessionem tradat, & emtor eandem adprehendat? Juxta leges Romanas hic contractus perfectus censetur, statim atq; in

pretium rei venalis utrinq; fuit pure consensum: & tunc statim nascitur actio, emtori quidem, ut venditor rem tradat; venditori autem, ut emtor rem accipiat, soluto pretio vel statim, vel eo, quo conventum est, tempore. add. l. 19. l. 34. §. 5. 6. l. 35. §. 1. 5. 6. 7. D. *de contrah. emtione*. Imperfecta autem emtio, & ex qua nulla adhuc actio nascitur, censetur, vel ex generali, vel ex peculiari ratione. Prius contingit, ubi utriusq;, emtoris & venditoris consensus nondum in unum convenit, sed adhuc de eodem in unum redigendo laboratur, seu quando adhuc intra terminos tractatus, uti vocant, versantur. Ubi liberum est pœnitere, & tractatum abrumpere, obligatione nondum contracta; modo fraus aut propositum alterum illudendi abfuerit. Id quod circa omnes contractus obtinet. Posteriori autem ratione in pendenti erit efficacia obligatio, ubi contractui conditio fuerit addita, sive expressa, sive subintellecta; puta, si merx visu aut gustu prius sit exploranda. Heic enim censetur tacita subesse conditio; siquidem res ita deprehendatur, prout à venditore descripta fuerat, aut siquidem tunc ea nobis arrideat. Nam & alias cognitio rei quam maxime est necessaria, ad rei pretium determinandum; & imprudentis habetur emere, quod non adspexeris, ubi de fide venditoris certus non sis. Ast mercis determinatio per pondus, mensuram, aut annumerationem proprie in se conditionem non habet; nisi forte ita res sit comparata, ut nisi sub certa quantitate mihi sit inutilis. Ad exsecutionem autem contractus omnino pertinet assignatio per mensuram, numerum, aut pondus; cum non nisi hoc modo tales res quasi specificentur, & à reliquo acervo rerum homogenearum separentur. Sicuti & non nisi intercedente tali mensuratione traditio fieri, dominiumq; transire intelligitur; cum citra hanc nesciam, quid ad me, quid ad venditorem pertineat. Nisi venditio facta fuerit ad corpus, & mensura, quantitasvé alia demonstrationis, non taxationis causa fuerit adjecta. Tunc enim traditionem mensuratio non necessario antecedit. Aliud quippe est v. g. vendo tibi vinum in hoc dolio contentum, quod est X. amphorarum: & vendo tibi X. amphoras vini ex hoc dolio. Deniq; & imperfecta erit venditio, si inter partes specialiter sit conventum, ut consensus

expri-

exprimatur per scripturam, & hæc nondum confecta fuerit. Aliud autem est, si memoriæ duntaxat aut testificationis causa venditio in scripturam redigatur. Quid apud Ebræos quondam circa hunc contractum observatum fuerit, curiose notavit *Seldenus* l. VI. c. 1. & 4. Add. locus *Theophrasti* apud *Stobæum serm.* XLII.

§. 3. Nobis ante omnia heic distinguendum videtur inter ipsũ contractum, & ejus exsecutionem. Ipse contractus perfectus erit, ubi pure super merce & pretio fuerit consensum citra aliquam conditionem, quæ obligationem suspendat, & si nihil sit additum, ex quo intelligatur pœnitentiæ locum esse. Exsecutio autem contractus in hoc consistit, ut emtor actu tradat pretium, venditor mercem. Simplicissimum autem est, ut contractu perfecto statim sequatur ejus exsecutio, seu ut statim, ubi de pretio convenit, emtor hoc tradito mercem accipiat. Sicuti & *Plato de* LL. l. XI. in sua civitate ita constituit: *Quæcunq; emendo & vendendo commutantur, instatuto fori loco permutentur dando accipiendoq; ultro citroq; rem, & rei pretium illico, nec alicubi alibi.* μηδ' ἐπὶ ἀναβολῇ πρᾶσιν μηδὲ ὠνὴν ποιεῖσθαι μηδενός. *nulla vero emtio venditioq; ad terminum fiat.* Sed ubi inter contractum perfectum, & ejus exsecutionem ex parte venditoris, i.e. rei traditionem, aliqua temporis intercapedo intercedit; solet quæri, ad quem interim periculum & commodum rei venditæ spectet, ad emtorem, an ad venditorem? Heic notum est, jus Romanum statim ac emtio perfecta est, periculum rei venditæ attribuere emtori, licet res nondum sit tradita, ac venditor adhuc dominus sit. Per periculum autem intelligitur casus fortuitus, qui in re vendita contingit, si illa pereat tota, aut ex parte, per vim extrinsecam, aut interno vitio ex causis naturalibus proveniente, aut si illa injuste fuerit ab altero surrepta. vid. t. t. *de peric. & commodo rei venditæ.* Ubi difficultas oritur, quomodo heic ad emtorem possit pertinere periculum rei, cujus ipse nondum est dominus; cum tamen alias res domino suo pereat, seu damna illa, quæ rem ab alio detentam incurrunt citra culpam detentoris, in dominum redundent. Ad quod aliqui respondent; tritum illud, *rem perire suo domino*, locum duntaxat habere in illis contractibus, ex quibus res contrahentis est apud

alte-

alterum, non autem in illis, ex quibus res aliqua certa alteri debetur. Id quod aliqui ſic efferunt; verum eſſe illud effatum, ubi dominus opponitur iis, qui ſimplicem habent rei uſum & cuſtodiam, non qui jus in re habent, & poteſtatem tanquam domini eam avocandi. Rationem ejus diſcriminis inter alias hanc afferunt, quod cum emtor ſtatim potuerit ac debuerit rem avocare, & pretium ſolvere, quo facto res apud ipſum periiſſet; igitur emtoris moram ac negligentiam venditori nocere non poſſe. Aliqui dicunt; periculum rei venditæ ante traditionem ad emtorem ſpectare, non quia dominus eſt, ſed quia venditor poſt contractum perfectum reſpectu emtoris non tam ut dominus, quam ut debitor potius conſideratur, & quidem certæ ſpeciei, qua absq; dolo illius & culpa perdi[ta], omnino ab obligatione liberatur. Verum ex hiſce nondum li[quida] adparet ratio, quare cum venditoris ſit vacuam in emtore[m] transferre poſſeſſionem, antequam hoc ſuum debitum expleveri[t], non ipſe potius, quam emtor periculum rei præſtare debeat. Ne[c] ad rem facit, quod promiſſor ſpeciei ejus interitum non præſte[t], juxta l. 33. l. 83. §. 7. D. *de verb. oblig.* l. 30. §. 4. D. *ad L. Falcid.* l. [...] *in fin.* D. *de dolo malo.* Nam promiſſarius rem erat adquiſiturus [ti]tulo lucroſo. Ubi abſurdum & iniquum futurum erat, ſi cum pr[o]miſſor certam ſpeciem promiſiſſet, ea perdita iſtius inſuper æſtim[a]tionem cogeretur præſtare. Id quod negotii natura, quæ ſtricta[m] requirit interpretationem, minime admittit. Aſt quare heic emt[or] cui nondum à venditore ex contractu debita exhibitio facta eſt, [re] careat, & venditori pretium inſuper ſolvat? Add. *Ziegler. ad G[rot.]* l. 2. c. 12. §. 15. Nobis ad eruendam heic naturalem æquitatem [ex]peditiſſimum videtur, ſi diſtinguatur; utrum mora, quæ inter c[on]tractum perfectum & traditionem intercedit, ſit neceſſaria ad [rem] in loco ſiſtendam, aut ex mora venditoris proveniat, an vero [per] emtorem ſteterit, quo minus ipſe rem traditam poſſideat. F[...] caſus talis eſſe poteſt; ſi ego ab aliquo pecora in paſcuis ren[oti]s agentia emiſſem, eaq; dum ad me à venditore adducuntur, à la[tro]nibus, lupis, aut alio caſu ſint intercepta. Heic quin ratio j[...] damnum eſſe venditoris, dubium non eſt. Sic & venditori[s]

dam

damnum, si rem debitam justo tempore tradere neglexit. Ubi vero emtor in mora fuit, quo minus rem venditam acceperit, æquum fuerit ipsius periculo rem perire. Nam eo ipso momento, quo res ex contractu debebat tradi, & per venditorem non stetit, quo minus traditio fieret, dominium, quatenus merum jus & facultatem moralem notat, in emtorem transibat, resq; ad ipsum solum pertinere incipiebat. (vid. supra l. 4. c. 9. §. 5.) Ejus rei custodiam sibi ab emtore non commendatam ubi venditor ex humanitate receperit, impudens foret ab ipso etiam præstationem fortuitorum casuum requirere. Quod si autem emtor venditori tantisper rei venditæ custodiam commiserit, intelligitur res apud ipsum esse non tanquam dominum, sed tanquam depositarium, abs quo præstatio casuum fortuitorum postulari nequit. Quo casu traditio facta censebitur per fictionem brevis manus, contrario modo, quam qui in donatione rei commodatæ aut locatæ occurrit. Illic enim per fictam traditionem ex re propria intelligitur fieri aliena; heic ex aliena propria. Hæc porro quæ de periculo dicuntur, etiam ad commodum rei venditæ debent adplicari.

§. 4. Porro frequentissimum est, ut hic contractus variis pactis adjectis temperetur, arbitrio contrahentium, aut ex dispositione legum civilium. Qua super re nihil aliud jure naturæ præcipitur, quam ut, quod contrahentibus placuit, servetur, modo nihil absurdi aut iniqui contineat; & ut legibus civilibus se quisq; civis conformem gerat, siquidem contractum suum in foro civili validum esse cupit. Sic nihil tritius, quam ut de pretio post intervallum demum à re tradita solvendo conveniatur. Nec minus conveniri solet, ut ad certum demum diem traditio rei fiat, dominio interim, sed & simul periculo & emolumento penes venditorem remanente. Usitata quoq; est *addictio in diem*, qua res ita venditur, ut liceat venditori meliorem conditionem, ab alio intra certum tempus oblatam, acceptare. Id quod tamen duplici modo potest fieri, vel ut perfecta sit emtio, sed sub conditione, ubi scil. melior sit oblata occasio, resolvatur: vel si id fuerit actum, ut non adparente conditione demum contractus perficiatur. l. 2. D. *de in diem addict.* Priori casu

dominium transit in emtorem; posteriori remanet penes venditorem, quousq; contractus fuerit completus. *Legem commissoriam* vocant, quando ita convenit, ut si ad certum diem pretium non solvatur, res sit inemta. Quanquam autem duplici modo contrahi possit, vel ut venditor rem statim tradat, & eandem solutione non facta cum omni causa recipiat; vid. l. 5. D. *de lege commiss.* vel ut solutione non facta rem tradere non teneatur: adparet tamen modũ posteriorem longe tutiorem esse. Nam regulariter tale pactum in sui favorem ideo adjicere solet venditor, ne multum molestiæ in exigendo pretio suscipere necessum habeat; quæ æque suscipienda est, si à moroso solutore res semel tradita sit revocanda. vid. l. 2 l. 3. D. d. t. Nec minus receptum est, venditioni vel ab ipsis contrahentibus, vel per leges civiles circa certa bona adjici pactum de retrovertendo, seu *retractu*. Id quod diversis modis contingit. Interdum ea lex venditioni dicitur, ut si pretium quandocunq;, vel intra certum tempus offeratur, restituere rem emtã venditori ejusvé hæredibus teneatur emtor. Ubi iterum certum tempus diversa intentione exprimitur, vel ut terminus, ex quo redemtio sit licita; vel ut terminus, ultra quem illa non sit amplius concedenda. Ubi observandum, uti jus redimendi in se in favorem venditoris est introductum, qui interdum urgente necessitate cogitur alienare rem, qua in perpetuum carere minime velit: (apud *Julium Capitolinum* Imperator Marcus, cum urgente pecuniæ penuria supellectilem Imperatoriam vendidisset; *postea dedit potestatem emtoribus, ut si quis vellet emtor reddere, atq; aurum recipere, sciret licere:*) ita quod ei juri certus terminus præfigitur, in favorem emtoris cedit, cui commodum est, si neq; brevi nimis tempore cogatur re aliqua carere, & aliquando demum de perpetua rei possessione certus fiat. Interdum etiam, quando quis in venditoris gratiam emit, convenitur, ut emtor quandocunq; libuerit, aut certo tempore venditori possit iterum rem offerre, & hic teneatur pretium restituere. Add. *Livius* l. 31. c. 13. Aliud genus retractus minus onerosum, quod etiam vocant jus προτιμήσεως, est, quando pacto venditionis additur, ut si emtor rem ultro velit vendere, priori venditori potius, quam alteri eodẽ pretio,

quod

quod alius solveret, vendere debeat. Compluribus etiam in locis per leges certis personis jus retractus, seu προτιμήσεως est indultum, puta dominis directis in re emphyteutica, creditoribus in bonis debitoris hastæ subjectis, vicinis in prædio vicino vendito, sociis in re communi, & consanguineis in bonis propinquorum, qui peculiariter vocatur *retractus gentilitius*. Nec minus frequens est, ex prædiis venditis sibi aliquam particulam, aut ejus usum recipere. Sicut antiquitus prodigi venditis agris spatium ad sepulturam sibi solebant recipere. Unde multi explicandum putant illud *Maronis eclog.* 3. *Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Tres pateat Cœli spatium non amplius ulnas?* Sic Menius cum domum suam venderet Catoni & Flacco censoribus, ut ibi basilica ædificaretur, exceperat sibi jus unius columnæ, super quam tectum projiceret ex provolantibus tabulatis, unde ipse & posteri ejus spectare munus gladiatorum possent, quod tunc in foro dabatur. Unde menianorum nomen ejusmodi projectis adhæsisse creditur. *Ascon. Pedianus in divinat. Cicer. in Verrem.* Quid super retractu agrorum lex divina disposuerit, legi potest *Levit.* 25.14.*seqq.* Cujus constitutionis ratio desumta est à forma istius reip. per Mosen instituta. Scilicet debebat in ea æquabilis vigere libertas; cui maxime fini inservit, ne pauci ad se trahere queant agros, in quibus præcipua opum fundamenta sunt sita, reliquosq; patrimonio exutos sibi reddere obnoxios, & sic paulatim paucorum dominationem, & tyrannidem introducere. Quem itidem finem sibi propositum habebat Lycurgus, universo Spartanorum agro in partes æquales tricies novies mille diviso, & illis partibus sorte assignatis, quas inter se augeri, minui, subdividi, venundari vetuit. *Heraclides de politijs.* πωλεῖν γῆν λακεδαιμονίοις αἰσχρὸν νενόμισται· τῆς ἀρχαίας μοίρας, οὐδὲ ἔξεστι. *Terram vendere apud Lacedæmonios de majorum vetusta hæreditate turpe habebatur, nec licebat.* Est quoq; non infrequens genus emtionis, quod vocant *per aversionem*, quando multæ res disparis pretij non sigillatim æstimatæ, sed conjunctim & velut confuse taxatæ emuntur. Deniq; & illud non inusitatum, ut res ad certum tempus ematur, quo elapso illa ad venditorem redeat, citra refusionem accepti pretij. Sicuti in Anglia Nobilibus

 soli-

ſolitum eſt areas ſuas vendere ad 30. aut 35. annos ea conditione, ut emtores ibi ædificia modo convento extruant. Qui contractus tamen emphyteuſi cognatus eſt.

§. 5. Porro quid emtor & venditor ſibi invicem debeant præſtare, ex natura contractus, & pactis peculiariter adjectis facile innoteſcit. Emtoris ſcilicet eſt dare pretium conventum, convento tempore, & quidem ita ut numos faciat accipientis, ſeu ut ſuam det pecuniam, non alienam. Quod ſi alienos numos dederit, iiq́; fuerint vindicati, alios dabit, ſimulq́; id quod venditoris interfuit, iſtos non fuiſſe vindicatos. Venditoris autem eſt dare rem, de qua conventum eſt, iis cum qualitatibus, quæ ex communi contractus natura, aut peculiari conventione requiruntur, idq́; tempore præfixo. add. l. 11. §. 1. *ſeqq.* D. *de act. emti.* Quod ſi poſt perfectam emtionem, antequam rem tradiderit, pœnitentia ductus pro ipſa re velit reſtituere pretium, & id quod intereſt, invitus emtor id non cogitur acceptare, ſed eum omnino ad ipſam rem tradendam poterit adigere; niſi forte ratio humanitatis mitius agendum ſuaſerit. Ubi autem traditio fieri nequit per dolum aut culpam venditoris, & pretium emtori erit reſtituendum, & id quod intereſt. Quid juris ſit, ſi venditoris nulla verſetur culpa; ſupra diximus. Quod ſi autem quis eandem rem duobus vendiderit, ubi eadem neutri adhuc erit tradita, ſine dubio prævalebit emtor, qui prior contractum inivit. Nec minus, ſi priori jam res fuerit tradita. Ita tamen ut fraudulentus venditor poſteriori præſtet id, quod intererat, ſibi vano contractu non fuiſſe illuſum. Enimvero ubi traditio fuit facta illi, qui poſterius contraxit, hunc quidem priori contrahenti præferendum ex rationibus juris civilis clarum eſt; quia rem ex juſto titulo à domino accepit. Ac priori iſti contra hunc nulla competit actio, neq́; realis, quia nondum fuit dominus rei, neq́; perſonalis, quia nihil ipſi negotii cum iſto interceſſit. Sed nec venditori datur prætextus, ut rem ab eodem iterum revocet. Add. l. 9. §. 4. D. *de publiciana in rem actione. Grotius* quoq́; d. l. §. 15. eundem priori hanc ob rationem præferendum judicat, quia per præſentem dominij translationem, ſeu traditionem à venditore omnis facultas moralis in rem abeat; id

autem

autem non fieri per promiſſionem de vendendo. Ubi neſcio, an *Is* ſatis ſibi conſtet. Equidem *promiſſio de vendendo* venditio non eſt. *Ipſe* tamen d. l. aſſeruerat, dominii translationem fieri poſſe ipſo contractus momento etiam citra traditionem. Ergo tali venditione celebrata nihil facultatis moralis circa eam rem remanet penes venditorem, quam quod tantummodo tendit ad curandum, ut res in manus emtoris perveniat. Et conſequenter, ſi quos præterea actus circa eandem rem venditor exercuerit, nullo jure nitentur, adeoq; fraudi eſſe ei non poterunt, qui prius jus in ea re quæſitum habuit. Quibus poſitis valde dubium eſt, an favor poſſeſſionis contra jus traditæ priori emtori ſemper nocere queat. Porro quia jus in re nuda poſſeſſionis amiſſione non extinguitur, & vero contingere poteſt, ut quis rem alienam bona fide poſſideat; ideo dum ejusmodi poſſeſſor rem tertio vendit, domini jus non ſuffocat, nec plus in emtorem juris transferre poteſt, quam ipſe habuit. Ergo quanquam emtoris intentio ſit dominium rei adquirere; tamen quia ſæpe à ſciente aut ignorante res aliena venditur, ſufficit, ſi venditor emtori tradiderit vacuam rei iſtius poſſeſſionem, eumq; conſtituerit in conditione uſucapiendi; eiq; evictionem præſtet, ubi res fuerit vindicata. Add. *Plautus Perſa act.* IV. *ſc.* 4. & t. t. D. *de evictionibus*.

§. 6. Eſt & peculiare genus emtionis, qua non certa res, ſed probabilis tantum ſpes emitur; cui ex conventione contrahentium pretium conſtituitur. Neq; vitiatur talis emtio, ubi poſtea ipſa res pretium ſuperaverit, aut multum infra fuerit. Sicuti & idem in emtionibus per averſionem, & in auctionibus obtinet; quod hujusmodi emtionibus & venditionibus aliquid aleæ ſit admiſtum. vid. l. 9. *princ.* D. *de publicanis*. Add. tamen *Plinius* l. 8. *epiſt.* 2. De jactu retis à piſcatoribus emto vid. l. 8. §. 1. D. *de contrah. emt.* l. 11. §. *ult.* l. 12. D. *de act. emti.* Ex qua orta eſt quondam notiſſima illa lis inter piſcatores Mileſios, & jactus retis emtorem: (*Plutarchus Solone* habet, inter Coos piſcatores, & hoſpitem Mileſium: *Diogenes Laert. Thalete*, inter Jonicos quosdam adoleſcentes, & piſcatores Mileſios:) qui extractam verriculo piſcatorio menſam auream ſuam eſſe oportere ex lege emtionis contendebat; ſe enim omnia quæ extrahe-

 rentur,

rentur, seu fortunam jactus redemisse. Piscatores contra excipiebant, super sola piscium captura fuisse conventum. Et recte quidem. Nam in omni contractu interpretando oportet respicere mentem contrahentium. Atqui heic non utiq; de extrahendo auro, sed de piscibus fuerat cogitatum. Nec obstat, quod heic alea quædam versetur. Nam illa extenditur tantum ad quantitatem piscium extrahendorum; non autem ad quodvis genus rerum, quod inusitato casu in rete incidere potest. Ergo mensa illa sequebatur legem thesaurorum. Illa autem oraculi decisio, qua sapientissimo eandem adjudicabat, non obscure sacerdotum redolet astutam avaritiam; eaq; sibi tam pulcram prædam conciliatum ibant; juxta illud *Sophoclis Antigone*: τὸ μαντικὸν γὰρ πᾶν φιλάργυρον γένος. *Vates omnes captant pecuniam.* Quis enim mortalium principis sapientiæ titulum velit agnoscere? vid. *Valer. Maximus* l. IV. c. 1. §. 7. *Mornacius ad* l. 12. D. *de action. emti.*

§. 7. Solet & hoc loco agi de monopoliis, anne illa omnia cum jure naturæ pugnent? Nam & invisum est illud nomen, & leges multarum civitatum id graviter notant. Heic multa ex invidia monopoliorum eximenda, quæ talia revera non sunt. Nam sane id nullo jure est prohibitum, neq; monopolij nomine venire potest, si unicus civis in aliqua urbe certum genus mercium solus norit conficere, aut si quis in agro suo certum genus fructuum solus habeat: aut si in sola aliqua regione certa quædam res proveniat. *Diodorus Siculus* l. V. c. 10. *Cum nullibi terrarum alumen proveniat, quod magnum tamen usum habet, non abs re monopolium habent Liparæi, auctisq; pro arbitrio pretijs, incredibiles inde quæstus faciunt.* Monopolium quippe hoc involvit, ut alij quoq; potuerint habere facultatem istiusmodi merces vendendi, nisi quis soli sibi earundem vendendarum facultatem arripuisset. Sed nec ille monopolium exercet, qui ex remota aliqua regione solus merces quasdam advehit; modo reliquis non sit prohibitum, quo minus & ipsi illas eodem petant. Sic & hoc licite fieri potest, ut populus, cui peculiaris cujusdam mercis copia est, cum altero populo paciscatur, quod ipsi soli id genus mercium velit vendere. Nam utiq; cuilibet sua licet vendere, quando, & cui

& cui velit; nisi forte illa nobis supersint, alter autem iis carere nequeat. Quo casu lex humanitatis requirit, ne aliis tali pacto sua conditio reddatur deterior. At vero si quis citra tale pactum cum domino mercium proprio ausu viam sibi ad monopolium velit sternere, alios per vim aut clandestinas machinationes eodem accedere prohibendo, quo reliqui omnes ab ipso emere necessum habeant; hunc & in legem humanitatis peccare, & cæterorum libertatem proterve involare manifestum est. Circa monopolia autem, quæ exercentur adversus cives, observandum, non esse illicitum, si non cuivis quodvis negotiationis genus exercere conceditur; sed illis duntaxat, qui ad idem exercendum juxta instituta civitatis sibi jus quæsiverunt. Quemadmodum in plurimis rebusp. Europæis certa quædam præstitisse oportet eum, qui mercaturam aut opificium aliquod colere vult; nec sufficit ejus negotij solam obtinere scientiam. Sed & fieri potest, ut à summa potestate uni civi, aut societati mercatorum indulgeatur certum genus mercium ex certis locis advehere, exclusis reliquis; cujus privilegij concedendi variæ possunt esse causæ. Nam commercia, quæ ad loca remotissima instituuntur, priusquam rite stabiliantur, magnos requirunt sumtus, & ancipiti eventui initio sunt obnoxia. Ergo autoribus talium commerciorum cavendum est, ne quod ab ipsis constitutum magno cum periculo & sumtu fuit, alii gratis intercipiant. Ac præterea ejusmodi societates privilegiatæ opibus suis reip. exigente necessitate felicius possunt succurrere, quam singuli. Videntur etiam meliori fide commercia tractari, ac majorem copiam mercium hoc modo posse advehi. Neq; de tot fraudibus, & compendiis cogitare necessum habent, quorum lucrum in commune velut ærarium redactum æqualibus portionibus distribuitur. Ast illud prudentiæ rectoriæ circa concedenda ejusmodi privilegia convenit, ut ea non dentur, nisi circa res, quæ ex remotissimis locis, & qua cum periculo aditus patet, advehuntur; & quæ non tam ad necessitates vitæ, quam ad culturam ejus supervacuam spectant. Neq; mercatoribus indulgendum, ut pro lubitu suo talium rerum pretia queant intendere. Sed & contra rationem est, paucis civibus occasionem præbere

enormes

enormes corradendi opes ex fortunis cæterorum, quando ex istis in remp. nulla singularis utilitas redundat. Deniq; & illa monopoliorum genera vix videntur iniquitate carere posse, si quando opifices aut agricolæ merces industria sua confectas, aut in fundis suis natas certis cogantur vendere, qui deinde easdem inter alios, cives cumprimis distrahant. Hoc modo enim opes civitates in paucos confluere non sine oppressione cæterorum patet. Obiter & hoc observandum, à *Grotio* l. 2. c. 12. §. 16. pro monopoliis non satis recte adduci exemplum de Josepho Ægypti prorege. Nam neq; rex prohibuerat, quo minus alii fertilibus annis possent frumentum colligere; & nemini interdicebatur vendere, si quid sibi superesset. Sicuti nec Alexandrinis apud *Strabonem* l. 17. *μονοπωλείαν* mercium Indicarum & Æthiopicarum privilegium aliquod, sed situs loci attribuit. Ast vero à privatis monopolium proprie dictum, quodq; vim privilegij habeat, institui nequit. Quomodo enim privatus directe possit prohibere, ne alii quoq; cives certum genus mercium tractent; cui neq; imperii quid competit, neq; vim adhibere licet? Igitur à privatis exerceri duntaxat possunt monopolia spuria, quæ vim juris aut privilegii non obtinent, sed clandestinis fere fraudibus, & conspirationibus constant. Puta, si qui astu prohibent, ne reliqui cives ad ea loca, unde ipsi suas merces petunt, accedant; aut ne alii in nostrum forum tales merces advehant; aut si qui coitione facta omnes ejus generis merces coemunt, premuntq;, ut sic raritate earundem procurata, iniquo illas pretio vendant. Talium improbitas non minus coercenda, atq; illorum, qui, uti in Velabro olearij, de compacto id agunt, ut rerum pretia supra modum accendantur, dum clanculum inter se paciscuntur, ne quis infra conventum pretium merces vendat. Quam nequitiam operarij & opifices interdum imitantur. Add. *Plinius* l. 8. c. 37. *de erinaceo*. l. *un*. C. *de monopol*. l. 6. D. *de extraord. crimin*. & *Cujacius* X. *obs*. 19. Minus vituperabilis solertia Thaletis circa conducenda omnia *ἐλαιουργεῖα*, olearia, cum ex astrologia magnam olei ubertatem futuro anno prævidisset. *Aristotel. Polit*. l. 1. c. 7. (11.) *Diogenes Laert*. l. 1.

CAPUT

CAPUT VI.
DE LOCATIONE CONDUCTIONE.

1. Locationi cum emtione communia.
2. Definitus rei usus intercepitus est damno locatoris;
3. Interitus regulariter damno conductoris.
4. An eadem opera pluribus simul locari possit.

LOcatio conductio, qua pro mercede alteri usus rei aut operæ addicitur, emtioni venditioni est vicina, iisdemq; fere regulis consistit. Respondet enim pensio seu merces pretio; & dominium, quod emtione adquiritur, facultati rei utendi. Et uti emtio perfecta est, quando de pretio convenerit; sic & locatio, ubi de mercede. l. 2. D. *locati.* Quæ tamen quomodo & tacite prorogetur, vid. l. 13. §. 11. l. 14. D. d. t. Et uti si res in venditoris gratiam ematur, vilius, si in alterius gratiam vendatur, carius solet emi: ita & in locatione conductione, qui velut supervacuus conducitur modica mercede contentus esse cogitur; qui ultro ambitur, magni suam operam imputare potest. Deniq; sicut in emtione pretium indicare est regulariter penes venditorem, (*Plautus Persa: tua merx est, tua indicatio est.*) ultimum autem de eo statuit emtor: ita & in locatione contingit. Quo facit illud *Aristotelis Nicom.* IX. 1. τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρου τάξαι ἐστὶ, τοῦ προϊεμένου, ἢ τοῦ προλαβόντος; ὁ γὰρ προϊέμενος ἔοικεν ἐπιτρέπειν ἐκείνῳ. *Dignitatem rei statuere utrius est? ejusné qui prius contulit, an ejus qui prius accepit? ille enim qui confert ei videtur permittere. Id quod etiam ajunt Protagoram facere consuevisse. cum enim qualiacunq; docuisset, ei qui didicerat jubebat æstimare, quanti viderentur esse digna ea quæ sciebat, & tantum accipiebat.* Quanquam de Protagoræ more ita ipse apud *Platonem* in dialogo cognomine: *Exactionis mea hæc est conditio: postquam aliquis a me didicit, si vult ille quidem, retribuit quantum exigo argentum. Sin minus, ingressus templum jurejurando præstito æstimat, quanta mercede digna sibi mea documenta videantur, tantamq; exponit.* Enimvero sicut qui merces emit, non prius constituto certo pretio, intelligitur se obligare ad dandum commune istarum pretium: ita & qui alteri operam suam

accommodat, antequam merces fuerit determinata, æquitati conductoris id committit, ita tamen ut non minus detur, quam communiter ſolet dari. Vid. *Matth.* XX. 4. 7. Cavillatorius autem eſt modus ſolvendi operam delectabilem, cujus mentio fit apud *Ariſtotelem Nicom.* IX. c. 1. & *Plutarchum de auditione*: Citharœdo quis quanto melius caneret, tanto plura pollicitus fuerat: cum repeteret mane, quod fuerat ipſi promiſſum, voluptatem pro voluptate reddidiſſe ſe dixit. Sed recte *Ariſtoteles:* ὅμοιον τῷ μηδὲν γίγνεσθαι, ὅταν οὗ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ. *Perinde eſt ac ſi nihil fiat, cum id non conſequitur quispiam, quod cupit.* Rectius ſimilem cavillationem adhibuit Bocchoris apud *Plutarchum Demetrio. Quum quidam amaret Thonidem meretricem, popoſcit illa ingentem pecuniæ ſummam. Adoleſcens inde, quum in ſomnis ſibi viſus eſſet cum illa concumbere, liberatus eſt libidine. Ob id mercedem ab illo inſtitit Thonis judicio exigere. Cognita cauſa juſſit Bocchoris illi, quantum poſtulaverat Thonis argenti, in vaſe numeratum huc atq́; illuc manu jactare, ac meretricem umbra frui.* Quanquam ſententiam hanc arguit Lamia iniquitatis. *Neq́; enim*, inquit, *ademit meretrici umbra pecuniæ cupiditatem, ſomnium vero amore adoleſcentem expedivit.* Illud quoq́; ineſt huic contractui, ut ſi quid detrimenti acciderit conductori, dum opus abſolvere nititur, ipſius damno, non locatoris ſit. vid. l. 2. §. 1. l. 6. D. *de lege Rhodia.* Eſt & notatu digna lex de architectis apud Epheſios quondam recepta, ubi ſi ſupra quartam partem ſumtuum, quos architectus prædixerat, in opus foret impenſum, de ſuo id iſte præſtare tenebatur. apud *Vitruvium de architect.* l. X. præfat.

§. 2. Illa heic quæſtio expedienda: num caſus, qui intercipiunt uſum rei, aut deteriorem reddunt, conductori, an locatori ſint damno, ac de penſione poſſint detrahi? Alij paucis reſpondent, uti res domino perit; ita naturaliter & citra pacta adjecta ſterilitatem, & alios caſus, qui uſum intercipiunt, eſſe damno conductoris; & locatorem jus habere à conductore penſionem conventam exigendi, etiamſi hic fortaſſe minus, quam quanta eſt penſio, ex re conducta fructuum perceperit. Locatorem quippe dediſſe conductori facultatem utendi re ſua, cujus fructuum ſpes eo tempore, quo contractus

tractus inibatur, tanti æstimabatur; adeoq; cum iste suum præstiterit, hunc quoq; pensionem, quam promisit, præstare æquum esse. Quanquam subtilius hæc quæstio videatur deducenda. Id igitur certum est, quando res citra conductoris culpam plane periit, non solum hunc non teneri ad eandem restituendam, sed & ex eo tempore pensionem cessare. Nam ut integra merces postulari queat, præsuponitur, rei existentiam per totum tempus contractus durare. Re ergo non amplius existente contractus exspirat. vid. l. 9. §. 4. D. *locati.* Deinde distinguendum est inter res, quarum certum, & definitum usum locator præstare potest & debet: & inter eas, quarum usus, quoad quantitatem est incertus, & aliquid aleæ habet; adeoq́, in certa quantitate à locatore præstari non solet, nec debet. Prioris generis est v. g. domus ad inhabitandum conducta, cui usui ut sit idonea locator efficere debet. Inde si illa vi turbinum sit dejecta, aut ob vicinum incendium ruinis deformata, conductor de mercede detrahit, quantum usus domus ipsi factus fuit deterior. Nam pensio seu merces fuit determinata secundum istum usum, quem eo, qui in præsens erat, modo comparata domus per totum conductionis tempus exhibere poterat. Usu ergo citra conductoris culpam diminuto, pensionem quoq́; pro rata diminui par est; nisi in pristinam integritatem domus statim reparetur citra notabile incommodum & detrimentum conductoris. vid. l. 15. §. 1. l. 30. D. h. t. Sic si inquilinus, aut colonus ex conducta domo, agrové fuerit ejectus, itidem pensionem non deberi constat; quia hoc casu moraliter res domino periit, quousq́; hostes iterum sint expulsi. Fructus autem jam collecti, ubi ab hoste fuerint ablati, conductoris damno sunt. Circa conductionem autem operarum observandum; si quis momentaneam & velut transeuntem alicujus operam conduxit, ubi hic casu aliquo impeditus fuerit, quo minus conventam operam repræsentare posset, conductor mercedem solvere non tenetur. Verum si quis continuam alicujus operam conduxit, ubi hic ad modicum saltem tempus morbo aut alio casu ad opus faciendum inutilis fuerit redditus, humanum est, ipsum sua functione non ejicere, nec de mercede quid detrahere; præsertim ubi spes sit istam,

quæ casu intercepta est, operam subsecuta diligentia pensari posse; aut ubi antegressa opera talem humanitatem merita sit.

§. 3. At vero circa illas res, quarum proventus incertus est, quales sunt agri, horti, vineæ, flumina ad piscandum, & similia, uti exuberans proventus conductoris lucro, ita malignus ejusdem damno est; nec stricto jure de pensione ob sterilitatem quidquam detrahendum, præsertim cum unius anni sterilitas alterius ubertate soleat pensari. Non est enim boni patrisfamilias ejusmodi res ad unum duntaxat annum locare, aut conducere. vid. l. 15. §. 4. D. *h. t.* Neq; opponi potest heic tritum illud; cum damno alterius neminem fieri debere locupletiorem. Nam idem posset occinere locator in ubertate insigni ad augendam pensionem; qui tamen non auditur. Et quia inæquales solent esse diversorum annorum proventus, ideo locator certum quid, & mediocre mavult habere, quam ab incerta annorum ubertate dependere. Contra conductor certum vult expendere, spe lucri incerti; quæ si ipsum fefellerit, sibi debet imputare. Recte tamen adhibetur heic temperamentum propositum in l. 15. §. 2. D. *h. t.* ubi damno locatoris esse dicitur, *si fructus sint corrupti vi fluminum, graculorum, sturnorum, si incursus hostium fiat, si uredo fructum oleæ corruperit, aut solis fervore non adsueto* id contigerit. Ratio additur, *ne colonus supra damnum seminis amissi mercedes agri præstare*, adeoq; duplex damnum ferre *cogatur*. *Si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, aut si nihil extra consuetudinem contigerit, damnum coloni esse.* Ubi adparet, temperamentum æquitatis consistere in divisione casuum, queis fructus possunt intercipi, in frequentiores & rariores. Jungatur l. 25. §. 6. D. *h. t.* ubi recte additur; *modicum damnum æquo animo debet ferre colonus, cui immodicum lucrum non aufertur.* Alioquin enim si ob quodvis damnum aliquid pensioni foret detrahendum, perplexarum litium magna seges esset pullulatura. Et ideo pensiones fundorum ad mediocrium annorum proventus determinantur, ne ex modico damno coloni querelas movendi caussam habeant. Quantum tamen præcise debeat esse damnum, ob quod de pensione aliquid est remittendum, ex arbitrio boni viri, consideratis singulis rerum circumstantiis, quam ex universali ali-

qua regula, rectius definietur. Circa colonos & illud est observandum, fundos illis quandoq; hac lege locari, ut loco pensionis exsolvant id, quod laborem in excolendis istis positum excedit. Ubi colonus, qui velut mercenarius est, pretium sui laboris primo loco detrahit. Et sic sterilitas plerumq; est damno solius domini. Quod si autem conductor primus re conducta uti fuerit impeditus quocunq; casu, & locator eandem rem alteri deinceps locaverit, aut quacunq; ratione ex eadem usum, alias conductori debitum, perceperit; is quidquid consecutus inde fuerit, rependere debebit primo conductori, aut pro pensione in solutum accipere, si modo hic pensionem solvere sit paratus. Cæterum quid conductor circa rem conductam, & locator circa operam locatam præstare debeat, docetur in l. 9. §. 2. 3. 5. l. 11. l. 12. l. 13. l. 25. §. 3. 4. 7. 8. l. 27. l. 30. §. 4. l. 38. l. 55. §. 1. 2. l. 60. §. 2. l. 61. *princ.* D. *h. t.*

§. 4. Illud quoq; heic quæritur, an, si eadem opera mea, puta itineris susceptio, pluribus simul possit esse utilis, & ego eam uni pro justa & æquipollente mercede addixero, ab altero aut pluribus æqualem mercedem possim exigere? *Grotius* l. 2. c. 12. §. 19. putat recte id posse fieri, ubi lex civilis non obstat. Nam id esse extrinsecum contractui, quem cum primo inivi, quod opera mea alteri quoq; est utilis; neq; inde eandem primo illi fieri minoris. Enimvero vix videtur talem contractum æquitati & humanitati congruere, utut forte stricto juri non repugnet. Nam quando alicui tantum solvitur ab uno, quanti opera ista in se est; respectu cæterorum, quibus eadem simul ita prodest, ut tamen non laboriosior existat, quam si uni duntaxat adhibeatur, tanquam res innoxiæ utilitatis æstimatur, quæ præstantem non gravat, alteri vero prodest. Quia tamen durum videtur, ut ille, qui mercedem solidam promisit, solus oneretur, cæteris immunibus, æquum erit, ut huic cæteri ratam partem mercedis contribuant. Inde frequens est, ut quando ego v. g. navem solus conduxi, me invito locator non possit alios recipere; ac si ego quosdam velim admittere, mihi commodo id cedat. In artificiis tamen, quæ ex paucitate artificum, & raritate æstimationem capiunt, recte quis abs singulis solidam mercedem

ſtipulari poterit, etſi eadem opera plures informare queat. Nam ejusmodi artes pluribus communicatæ vileſcunt. Ergo licet opera mea pluribus ſimul adplicata mihi non ſit laborioſior; id tamen recte imputare poſſum, quanti ſcientia mea pluribus communicata mihi deinceps minoris eſt. Quanquam ſint, qui nolint eſſe locationem conductionem, quando quis pro informatione in artibus liberalibus ſalarium accipit; cum doctrina non ſit numo æſtimabilis: ſed eſſe contractum innominatum, facio ut des. l. 1. D. *de extraord. cognit.* conf. tamen *Seneca de benef.* l. VI. c. 15. In iſto qua ratione ſæpe circumveniantur miſeri magiſtri, docetur apud *Lucianum de mercede conductis.* Quicquid hujus ſit, habet tamen id iſte contractus commune cum locatione operæ, in qua fides tantum & induſtria, non autem eventus ſemper præſtari poteſt, ut licet labor irritus perierit, merces tamen conventa peti poſſit. *Juvenalis ſat.* 7. *Mercedem appellas? quid enim ſcio? culpa docentis Scilicet arguitur, quod læva in parte mamillæ Nil ſalit Arcadico juveni.* Etſi quandoq; non immerito reponi queant illa, quæ habentur apud *Lucianum in Hermotimo tom.* 2 *p. m.* 293. Cæterum contrarium plane huic contractum inivit Æſchines, quem *Diogenes Laertius* ſcribit ἐμμίσθους ἀκροατὰς ποιεῖσθαι, *auditores mercede ſibi quæſiviſſe.* Quod Romæ poſtea imitati ſunt ambitioſi ſcriptores, qui precibus, numis, & ſportulis ad recitationes ſuas auditores conquirebant.

CAPUT VII.
DE MUTUO.

1. Quid mutuum: quid res fungibiles.
2. Harum rerum duplex uſus.
3. Quibus rebus in creditum ſoleamus ire.
4. De mutuo tacito
5. An mutuum ſit alienatio
6. Quid ſi mutatio contigerit in bonitate monetæ intrinſeca.
7. Aut in valore extrinſeco?
8. Ebræorum ſuper uſuris tradita.
9. Uſuram juri naturali non repugnare oſtenditur.
10. Ad argumenta in contrarium reſpondetur.
11. Contractus uſuræ æquipollentes probantur.
12. Eluſiones infamiæ uſurariæ paſſim inventa.

IN mutuo datur alicui res fungibilis ea lege, ut is post intervallum idẽ genus reddat in eadem quantitate & qualitate. l. 3. D. *de rebꝰ credit.* Vocantur autẽ res, quæ mutuo dantur, fungibiles, seu quæ functionem in suo genere recipiunt ideo, quia quodlibet ex isto genere vice alterius ita fungitur, seu alterius vicem subit, ut qui ex eodẽ genere, eadẽ qualitate & quantitate receperit, idẽ recepisse censeatur. In quo mutuum differt à commodato & locato, quod heic ea ipsa species, quæ data fuit, restituenda sit, nec aliud pro alio invito creditori solvi possit. Idq́; non tantum, quia ejusmodi res plerunq́; sunt inæqualis valoris, sed & quia expresse hoc actum fuit, ut meam speciem recipiam. Contra si v. g. pro modio tritici, quem alteri mutuo dedi, alium modium pari bonitate recepero, meum me recepisse judicor. Dicuntur porro eædem res constare pondere, numero, & mensura, quippe quibus determinantur & specificantur; cum reliquæ ab ipsa natura determinatam habeant quantitatem. Quam ob causam & res fungibiles peculiariter vocantur *quantitates*; aliæ autem res, quibus in creditum non imus, *specierum* nomine veniunt. Ubi tamen observandum, non ideo v. g. boves esse res fungibiles, quia centum aut quinquaginta boves vendere possum, & quia etiam in vendendo numerantur. Nam illi non specificantur per numerum, sed numerus quantitatem specierum exprimit.

§. 2. Illæ porro res duplicem præbere possunt usum, ordinarium, & extraordinarium. Usus extraordinarius talium rerum potest esse hic, ut aliquis alteri dives rebusq́; istis ubertim instructus adpareat. v. g. Quia senibus procis ad puellarum sibi amorem pignerandum opinio divitiarum multum prodest, ideo potest quis parum pecuniosus ab aliquo summam pecuniæ commodato accipere, quam tantisper intra arcam suam ostentet, dum amasiam spectandis ædibus circumducit. Heic cum commodato tantum sumti sint numi, hautquaquam accipientis facti sunt, & eadem corpora, seu species restitui debent. At vero ordinarius usus ejusmodi rerum in abusu consistit; seu tales res directe in usus meos adplicare nequeo, nisi easdem consumam, ita ut saltem mihi pereant, seu ex numero rerum

mearum

mearum removeantur. De frumento, vino, aliisq; rebus, quæ in alimenta corporis adhibentur, res plana est. Pecuniam autem ad comparandas res alias, aut dissolvenda debita adhibere non possum, nisi ut eam à me abdicem ac removeam. Quo facto utut substantia numorum apud alium duret; tamen quantum ad me illi consumti censentur. Quamobrem ubi istiusmodi res ob ordinarium usum in alium sunt transferendæ, non animo permutandi, sed ut idem recipiatur; quia species quæ data fuit est consumta, igitur restitutio necessario in eodem genere est facienda.

§. 3. Sunt autem communissimæ res fungibiles, & quidem quæ numero determinantur, pecunia; quæ pondere, aurum & argentum rude, panis; quæ mensura, frumentum, sal, vinum, cerevisia, oleum, vid. l. 2. §. 1. D. *de reb. cred.* Et in genere omnia cibaria, v. g. carnes, ova, lac, imo & integra ac viva animalia, quatenus tanquam cibaria considerantur. Nam si mihi v. g. epulum sit instruendum, nec tanta domi copia, aut emendi facultas foret, potero utiq; à vicino mutuo sumere non solum ova, aliquot libras carnium, sed & pisces, cancros, lepores, gallinas, anseres, imo oves & vitulos, ea lege, ut deinceps talia in suo genere restituam. Sub censum rerum fungibilium quandoq; etiam venire potest charta pura, quæ usu consumitur, quatenus ubi semel conscribillata est, aliam scripturam non admittit. Imo quodvis genus mercium, certa mensura determinari aptum, quod æquali bonitate passim invenitur, quodq; genuino ac principali adhibitum usui in priorem & integram formam revocari nequit. Istiusmodi enim res, etsi regulariter vendi soleant: tamen quandoq; etiam usu venit, ut iis in creditum eamus. v. g. si ego certam quantitatem panni ad futuros usus meos comparassem, & vero amico repente tali panno opus sit, nec statim ejus emendi copia suppetat; possum utiq; pannum meum illi dare ea lege, ut alium ejusdem quantitatis & qualitatis restituat.

§. 4. Solet porro mutuum contrahi, non tantum expresse, sed etiam tacite, puta si alicui per errorem solvero, cui non debebam; vel si alicui dedi ob aliquam causam, quæ causa deinde secuta non est. Unde in jure Romano prodita est *condictio indebiti, & condictio*

causa

causa data, causa non secuta. Cum enim non animo donandi datum sit, sed vel quia deberi credebatur, vel ut æquipollens adquireretur; quod autem ita datum est, factum fuerit accipientis: igitur perinde habetur, ac si istæ res mutuo essent datæ, eodemq́; modo possunt repeti. Hinc fundamentum istarum condictionum non incommode vocari poterit mutuum tacitum; quod aliàs JCtis dicitur quasi contractus. Apud *Paul. Warnefrid. de gest. Longobard.* Mauritius Imp. repetebat pecuniam, quam Childeberto Francorum regi pro expulsione Longobardorum ex Italia dederat, postquam ille cum hisce pacem fecisset. Etsi *ille virium suarum potentia fretus, pro hac re nec responsum reddere voluit.* Obiter quoq́; heic notandum, quod refert *Plutarchus quæst. Græc. Cur apud Cnossios moris erat, ut mutuam fœnore pecuniam accipientes, eum raperent? ἢ ὅπως ἀποστεροῦντες, ἔνοχοι τοῖς βιαίοις ὦσι, καὶ μᾶλλον κολάζωνται; an ut creditorem frustrantes, rei violentæ actionis eo gravius punirentur.*

§. 5. Disceptatum fuit superioribus annis inter Cl. *Salmasium*, & nonnullos JCtos, *an mutuum sit alienatio?* Ubi id planum est, cum regularis usus rerum, quæ mutuo dantur, in abusu consistat, translationem à creditore in debitorem ea lege fieri debere, ut hic plenissimam ea de re disponendi accipiat facultatem, ipsumq́; adeo dominium, sine quo potestas rem consumendi intelligi nequit. Quia tamen iste ea lege dat, ut idem recipiat, & hic ea lege accipit, ut idem restituat; ideo neq́; illius patrimonium decrevisse, neq́; hujus auctum censetur, nisi quod isti in locum rei successit actio personalis, quæ ob molestiam & incertum eventum exactionis minus quam ipsa res judicatur. Inde quemadmodum in patrimonio nomina quoq́; numerantur; ita tantum quisq́; habere intelligitur, quantum detracto ac dissoluto ære alieno est retenturus. Et qui plus debet, quam ipsius est patrimonium, illum minus nihilo habere non absurde dixeris. Hinc Cæsaris apud *Appianum de bello civili* l. 2. dictum *bis millies & quingenties HS. opus sibi esse, ut nihil habeat.* Inde æs quoq́; mutuo sumtum *alienum* dicitur, non quod quis ejus dominium non habet, sed quia id ab altero est acceptum sub lege tantundem restituendi. Contra qui nullis gravatur debitis, dicere potest: *meo sum*

dives in ære. Verbo, qui pecuniam alteri credit, revera quidem numos alienat; sed ita, ut neq; suo patrimonio quid detrahere, neq; debitoris aliquid addere velit.

§. 6. Majoris momenti est illa quæstio; si in moneta mutatio contigerit eo tempore, quod mutui dationi, & solutioni interjicitur, utrum sit respiciendus valor numorum, qui tempore mutui contracti fuit, an vero qui est tempore solutionis? Plerisq; heic videtur distinguendum inter bonitatem monetæ intrinsecam & extrinsecam; quarum illa consistit in certæ materiæ certa quantitate; hæc in publica taxatione, seu impositione valoris à magistratu facta. Si in illa mutatio contigerit, puta, si de materia aut pondere aliquid fuerit detractum, (nam fere mutatio circa monetam non fit nisi in deterius,) putant monetam ad eam, quæ fuit tempore contractus, bonitatem reducendam. Id enim in hoc contractu actum censetur, ut non solum eadem res in suo genere, sed & in eadem bonitate restituatur; alias enim non eadem quantitas restituitur. Inde v. g. si numis recens percussis quarta pars intrinsecæ bonitatis fuerit demta, pro 100. antiquo commate restituendi fuerint recentium 125. Similiter si alicui centum mutuo dedero, dimidia sui parte ære constantes, ubi post illa mixtura fuerit proscripta, & æris loco argentum surrogatum, 50. tantum erunt solvendi. Nam licet penes summum imperium sit, valorem numorum ex eadem materia constantium intendere, aut remittere: tamen ubi iste extrinsecus valor ab interna numorum bonitate multum discrepaverit, & quia exterorum quoq; ratio habenda, ni commercia cum illis ad solam permutationem redigere velimus; pretia mercium magis ad intrinsecam bonitatem, quam valorem istum externum, & vocabula numorum determinabuntur. Et sic detracta quarta materiæ parte jam 125 erunt dandi pro ea merce, quam antea pro C. emere poteram, Unde si quis pro C. antiquæ notæ numis mihi jam totidē recentis commatis vellet restituere, revera quarta parte minus daret.

§. 7. Quod si autem salva intrinseca bonitate externus valor numorum sit mutatus in majus aut minus, tunc putant valorem numorum considerandum, prout fuit tempore initi contractus. Sicut augmen-

augmentum & decrementum ejus valoris lucro & damno cedat debitori. v.g. Si alicui mutuo dedero C. imperiales in ſpecie, uti vocant, quorum valor eo tempore erat 48. nummorum alborum; poſt autem eorum valor aſcenderit ad 52. albos; ſi ſolutio fiat numis albis, in ſingulos imperiales non plus poſſe imputari, quam 48. albos. Quod ſi autem ſolutio fiat imperialibus in ſpecie, de ſingulis poſſe detrahi valorem 4. alborum, ſic ut non plus quam 92. imperiales in ſpecie ſint ſolvendi. Et vice verſa, ſi eorum valor ad 44. albos decreverit, ac ſolutio fiat numis albis, in ſingulos imperiales 48. albos computandos. Sed ſi imperiales in ſpecie ſolvantur, ſingulos ſupplendos eſſe 4. albis; ſic ut 108. imperiales in ſpecie jam ſint ſolvendi. Enimvero ne ſic quidem videtur res adeo liquida. Nam contra priorem caſum poteſt excipere creditor, ſi ipſe ſuos retinuiſſet imperiales, incrementum ſibi fuiſſe ceſſurum; quo ſi jam carere cogatur, ſuo cum detrimento alterum lucrum facere. Parem querelam circa poſteriorem caſum debitor movebit. Ergo ulterius eſt inſpiciendum, an certum genus numorum, v.g. imperiales in ſpecie dati ſint, ut totidem in ſpecie reſtituantur, & non in alia moneta: an vero iidem dati ſint ad modum vulgaris & currentis, quam vocant, monetæ. Deinde an univerſa moneta mutationem ſubierit, an tantum unica illa ſpecies. Priori caſu ſine dubio totidem corpora reddenda. Secundo caſu antedicta deciſio locum habet: quam ob cauſam etiam in ejusmodi mutuo valor v.g. imperialium ad aliud monetæ genus ſolet referri, v.g. tot imperiales 48. numos albos valentes. Tertius caſus, ubi mutatio in univerſa pecunia contigit, comparata ad res alias quantum ad raritatem aut copiam, decidendus eſt ex iis, quæ ſupra h. l. c. I. §. *ult.* tradidimus. Etſi communi uſu hactenus vix receptum, ut iſta univerſalis mutatio monetæ in luendis antiquis debitis attendatur. Circa quartum caſum obſervandum, quando unum monetæ genus, ſalva eadem bonitate intrinſeca, valore agetur, reliquam monetam regulariter mutatam in deterius. Sic v. g. quando imperialium, perſiſtente eorum bonitate intrinſeca, valor, qui antea fuit 48. nummorum alborum ad 52. aſcenderit, indicio eſt, de horum intrinſeca

bonitate aliquid decessisse. Heic ergo si dati fuerint imperiales in specie, & solutio sit facienda numis albis, in singulos illorum non 48. horum, sed 52. erunt computandi. Sed ubi vulgaris sive currens moneta fuerit mutuo data, mutatio verget in compendium debitoris; nisi magnitudo summæ aut enormitas mutationis aliud suaserit. Enimvero circa alias res fungibiles, modo tempore & loco convento restituantur, non attenditur, an ipsarum pretium interea creverit, an decreverit; sed & aucti pretij commodum, & deminuti incommodum ad creditorem pertinet; nisi secus conventum fuerit. Quod si autem debitor sit in mora, & interea rei pretium mutetur, anxie disquiritur ab interpretibus juris Romani, ad l. *vinum.* 22. *de rebus creditis*, cujus temporis & loci fieri debeat æstimatio. Ubi æquissimum videtur, ut æstimatio fiat pro tempore & loco solutionis; sed si interea, dum debitor moras nectit, pretium fuerit mutatum, id debitoris damno sit. add. l. *ult.* D. *de condict. triticaria.* l. 3. D. *de eo, quod certo loco.*

§. 8. Circa mutuum etiam operose disquiritur, anne usuræ, quas pro illo dari moris est, juri naturali & divino repugnent? Quod eo accuratius faciendum est, quia apud plurimos exolevit illa Persarum opinio, quam refert *Plutarchus de vitando are alieno.* πέρσαι τὸ ψεύδεσθαι δεύτερον ἡγοῦνται τῶν ἁμαρτημάτων, πρῶτον δὲ, τὸ ὀφείλειν· ὅτι καὶ τὸ ψεύδεσθαι τοῖς ὀφείλουσι συμβαίνει πολλάκις. *Persæ secundum locum inter peccata adsignant mendacio, primum æri alieno, quia & debentibus sæpe contingit, ut mentiantur.* Etsi *Herodotus Clio*, mea sententia rectius, priori loco ponat *mentiri*, secundo loco, *æs alienum debere.* Quomodo igitur legem divinam circa usuras, quæ extat *Exod.* XXII. 25. *Levit.* XXV. 37. XIX. 14. *Deuter.* XXIII. 19, antiqui Ebræi explicarint, late docet *Seldenus de* J. N. *&* G. l. VI. c. 9. Scilicet credebant isti, non accipere solum usuras, sed & dare inter Ebræos esse illicitum, & quidem ut reatum quoq; contraherent scribæ, actuarij, & testes, intervenientes contractui usurario, nec non proxenetæ. Pecunia tamen orphanorum licite collocari poterat viro locupleti hac lege, ut de lucro, quod inde faceret, daret orphano; damnum autem ipse solus toleraret. Faciebant autem isti duo usuræ genera; una erat

usura

usura proprie dicta, constituta & accepta tempore initi aut pendentis contractus: & hæc lege divina interdicta censebatur. Altera dicebatur pulvis usuræ, majorum duntaxat scitis illicitus. Usuræ proprie dictæ crimen admittebatur, non tantum si quis res fungibiles cum accessione reciperet; sed & si quis v.g. pro mutuo in alterius villa aut domo gratis habitaret, donec solveretur mutuum; aut si minoris conduceret, quam alias usus villæ valebat: aut si ex pignore usus quid mutui nomine caperet. Juxta illorum tamen mores ob usuram acceptam in foro nemo vapulabat, uti ob violatas alias leges divinas fieri sueverat; sed duntaxat ad eandem restituendam cogebatur. Mortuo autem illo, qui usuram acceperat, hæredes non adigebantur restituere pecuniam fœnore lucrifactam, aut res fungibiles, sed tantum vasa, vestes, instrumenta, animalia adhuc extantia, usuræ nomine accepta, idq́; in honorem defuncti, & servandæ ejusdem famæ postumæ; & quidem si palam erat, eum ob id pœnituisse, & dubitasse, num ipse ante mortem idem restitueret. Secus nec hæredes ad restitutionem tenebantur. Interdictum quoq́; erat idiotis tempore mutui munusculum abs debitore accipere. Ast idem licebat jurisperitis; quia hi censebantur præceptum de usura non voluisse violare, sed id accepisse tanquam simplex donum, non in usuræ vicem. Per pulverem usuræ vetabantur accipere quodcunq́; commodum & beneficii agnitionem, quæ extra mutui contractum, seu extra ejusdem contracti tempus qualicunq́; mutui respectu creditori posset præter sortem intra diem solvendi obvenire. Hujus pulveris duas species faciebant; unam, quæ ad discrimen temporis attinet, quo incrementi aut commodi nomine quid à debitore præstatur: alteram, quæ ad contractus diversitatem respicit. Priorem iterum distinguebant in antecedentem, & consequentem. Per illam intelligebant, quidquid ab eo, cui in animo erat mutuum petere, donatum fuerit ei, à quo petierit, sub spe facilius in mutui dationem eum conciliandi. Per hanc, quidquid debitor post mutuum acceptum muneris nomine donaverit creditori, ut sibi dies solvendi ante præstitutus comperendinetur. Imo ne humanitatis quidem officia volebant creditori postmodum à debitore præstari,

nisi ante mutui dationem inter eos in usu fuissent. Posterius genus pulveris usuræ putabatur spectari in tali modo contrahendi. v.g. ubi venditor dixerit, si hodie emeris, vendam tibi XC. siclis; si nolis ante diem crastinum emere, dabis C. In tali enim contractu adjectio moræ simul cum pretij incremento visa est innuere, decem velut usuræ nomine solvendos. Cæterum hic pulvis usuræ non erat restituendus, nec actio prodita, qua rite in foro peti posset. Etsi qui contra hæc majorum scita peccasset, plagis aut alio modo plecteretur. Sic non licebat ei, qui fundum pignore acceperat, illum fundum sub censu iterum domino locare; quippe cum census ille videretur usuram imitari. Et hæc duntaxat inter Ebræos invicem valebant. Verum à gentili usuras exigere putabant licitum esse per *Deuteron.* XXIII. 19. imo præceptum id credebant; scilicet ut opibus exhaurirentur, & debilitarentur gentes, à DEO excidio alias destinatæ.

§. 9. Hæc tam curiose ab Ebræis observata, an juris naturalis sint, an juris divini positivi, & quidem quod non peculiariter populo Judaico, sed universis gentibus fuerit latum, jam dispiciendum. Equidem de illis, quæ per Judæorum magistros fuerunt addita, liquidum est ea esse juris positivi, ad præcludenda diverticula, eludendæ legi per homines male solertes inventa. Sed in universum de lege circa usuras arbitramur, siquidem illæ non contineant iniquam oppressionem & arrosionem egenorum, sed respondeant lucro, quod ex nostra pecunia debitor capit, ubi præsertim hic non tam necessitatis, quam lucri faciendi causa mutuatus fuerit: istam non esse naturalem, neq; juris divini quod omnes gentes obligat, sed positivam, quæq; populo Judaico fuerit peculiaris, rationibus fere politicis nixa. Id quod etiam, tradente *Seldeno*, l. c. communiter Rabbini senserunt, fœnus sc. naturali juri non repugnare, nec furtum eo committi, quippe cum nitatur consensu & contractu hominum libero. Sed & ex ratione satis manifeste idem videtur evinci posse. Nam utut arctiori dilectionis gradu ex præcepto divino Ebræi inter se juncti erant; tamen communia legis naturalis officia adversus quoslibet alios exercere utiq; tenebantur. Atqui si

omnis

omnis usura repugnat legi naturæ, non video quomodo sanctissimum Numen populo, quem peculiariter sanctum volebat, expresse indulserit, & velut eum monuerit violare aliquod præceptum juris naturæ in homines, qui nulla ipsos injuria lacessierant. Nam d. l. *Deut*. 23. Judæi utiq; non de Cananæis duntaxat, sed quibusvis gentibus intellexerunt. Ratio autem ejus legis videtur fuisse duplex; una petita ex genio populi, altera ex forma reip. ac conditione ejus seculi. Scilicet non minus olim atq; hodie ardentissima habendi sitis eam nationem vexavit, ac opibus abundare summa felicitatis fuit. Igitur ne per illum lucrandi ardorem ab opulentioribus tenuiores opprimerentur, Deus ea lege præcavere voluit. Ne tamen ingenio ipsorum nimiam velut vim inferret, in extraneos omnem exercere solertiam permisit. Deinde satis adparet, Mosen voluisse instituere remp. popularem, (quam principatus heroicus non tollit,) cujus inter regulas hæc est ex præcipuis, ut quantum fieri potest, æqualitas opum inter cives servetur. Ei fini institutæ leges de anno jubilæo & remissionis. *Levit*. XXV. 14. 31. *Deuter*. XV. 2. & de non alienandis in perpetuum fundis. add. *Numer*. XXXVI. cui similis lex Solonis, ut filia ἐπίκληρος, seu cui fundi in patrimonio, agnato teneretur nubere. Sed & conditio istorum temporum aliam ostendit rationem legis usurariæ. Simplici modo rem tunc faciebat iste populus, ex pecuaria & agricultura, aut operis manuariis. Mercatura itidem simplex, & modica, ignotis adhuc apud illos commerciorum arcanis, ac nulla navigatione. Talis ubi est civitatum status, nemo mutuum accipit, nisi inopia pressus. Unde *Deuter*. XXVIII. 12. argumentum maximæ felicitatis memoratur: *tu multis mutuo dabis, abs nemine accipies*. Add. *Deuter*. XV. 7. 8. Cum autem ibidem lucra non possint non esse satis tenuia, inde fit, ut quamvis modica usura debitores vehementer gravet. Et cum mutuo sumta pecunia in necessitates corporis consumatur, difficillimum est sortem iterum adquirere; cum antea labore efficere non potueris, ne ad mutuo sumendum adigereris. Ob easdem rationes tantis olim turbis involuta fuit civitas Attica per fœnus, ut ei aliter succurri quam per Solonis σεισάχθειαν non posset. vid. *Plutarchus Solone*. Quod

malum

malum quoq; Roma adhuc modica ſenſit. Addendum tamen & hoc eſt, Moyſen eximiam quoq; caritatem in populo Judaico ea lege ſancire voluiſſe; cujus uſus eo frequentior erat, quod tunc temporis non niſi modicæ ſummæ, & quidem ab hominibus tenuibus & cum egeſtate luctantibus mutuo ſumi ſolerent. Sicuti & ad caritatem inter populares exercendam, avaritiæq; ſordidæ deteſtationem eandem legem refert *Philo Judæus libro de caritate.* Quam virtutem multis aliis legibus ſancit ſummus legislator. v. g. *Exodi* XXI 10. 11. XXII. 22. 23. 25. 26. 27. XXIII. 4. 5. 9. 11. 12. *Levit.* XIX. 9. 10. 13. 33. XXIII. 22. XXV. 6. 10. 11. 35. 36. 37. 39. *ſeqq. Deuteron.* XIV. 28. 29. XV. 2. 4. 7. 8. 9. 10. 11. XXIII. 24. 25. XXIV. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 19. 20. 21. XXVI. 12. 13. Enimvero alio fine hodie frequentiſſime pecunia mutuo ſumitur; ſcilicet ut materia accipiatur rem ſuam inſigniter augendi, aut ut aliquid comparetur, quod nobis lucrum adferre poſſit. Hoc fine pecunias mutuo ſumenti nulla eſt ratio, quare quis gratis credere debeat. Quin potius impudens foret, cum tu ex pecunia mea rem tuam egregie augeas, me in partem lucri non velle admittere. Nam ipſe interea excludor ab illo lucro, quod pecunia mihi mea parare poterat, ſi eandem in proprios uſus convertiſſem. Cumq; minus ſit habere actionem quam rem, omnino eſt aliquid æſtimabile, & modica uſura penſandum, quod in locum rei actio perſonalis ſubeat, quæ nunquam ſine moleſtia inſtituitur; & ut ſors mihi pereat, multi caſus incidere poſſunt. *Pindar. Olymp. od.* 10. ἕκαθεν γὰρ ἐπελθὼν ὁ μέλλων χρόνος ἀμὸν κατῄσχυνε βαθὺ χρέος, ὅμως δὲ λῦσαι δυνατὸς ὀξεῖαν ἐπιμομφὰν ὁ τόκος ἀνδρῶν. *Nam à longo intervallo superveniens tempus cunctans, meum dedecoravit magnum debitum. Sed tamen ſolvere poteſt uſura acutam reprehenſionem hominum.* Non multum abs hiſce abit ſententia illorum, qui judicant, è republ. eſſe, ut ſub uſuris nemini pecunia locetur, niſi mercatoribus. Hoc modo enim pauperum induſtriam ali, eosq; ad frugalitatem compelli, qui per æs alienum ſuperfluos ſumtus tolerare non verentur. Pecunioſi autem, dum nolunt pecunias ſuas jacere ſteriles, aut ipſi mercaturæ ſeſe addicent, aut eas mercatoribus locabunt; quo ipſo commercia non ſine magno emolumento reip. gliſcent.

§. 10. Ad

§. 10. Ad argumenta in contrarium facilis eſt reſponſio. Fruſtra dicitur, mutuum ex ſua natura gratuitum eſſe debere, quia commodatum eſt gratuitum. Quin potius uti rem meam duplici modo alteri utendam poſſum concedere, gratis, & pacta certa mercede, quorum prius commodatum, alterum locatio eſt: ita quid prohibet, quo minus pecuniam alteri poſſim credere, gratis, aut pro certa penſione. Quod ſi quis pertinaciter contendere velit, id ſolum proprie mutuum eſſe, quando gratis pecunia creditur; hoc tantum efficiet, ut in aliud contractus nomen tranſeat, quando pro pecunia lucri quid ſtipulamur; non ut id fiat illicitum. Fruſtra quoq; objicitur, quod numus ſit res ſterilis, (conf. *Matth.* XXV. 24.) neq; ad uſum vitæ quid faciens, uti veſtis, ædificium, jumentum; igitur inconveniens eſſe pro uſu ejus aliquid exigi. Etſi enim numus non gignat alterum; tamen poſtquam in eundem pretium eminens fuit collatum, mediante induſtria hominum redditur utiq; fœcundiſſimus, comparatis pro eo rebus, naturaliter & civiliter fructiferis. Unde uſuræ non inter naturales, ſed civiles fructus referuntur. De quibus tamen ſat acerbe *Seneca de beneficiis* l. VII. c. 10. *Video iſtic diplomata, & ſyngraphas, & cautiones, vacua habendi ſimulacra, umbras quasdam avaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim iſta ſunt? quid fœnus, & Kalendarium, & uſura, niſi humanæ cupiditatis extra naturam quæſita nomina? Quid ſunt iſtæ tabulæ, quid computationes, & venale tempus, & ſanguinolentæ centeſimæ? voluntaria mala ex conſtitutione noſtra pendentia, in quibus nihil eſt, quod ſubjici oculis, quod teneri manu poſſit, inanis avaritiæ ſomnia. Ariſtoteles* I. polit. 7. (10.) ſat iniquus quoq; eſt uſuris. *Meritiſſimo odio,* inquit, *habetur ars fœnerandi;* (ἡ ὀβολοστατική) *quia fit quæſtus ex ipſo numo, non ex eo, cujus gratia repertus eſt, permutationis namq; gratia exiſtit; fœnus autem ipſum auget. Unde & nomen hoc accepit: genita enim ſimilia ſunt gignentibus ipſa: fœnus autem fit nummus nummi.* (ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος.) *quare & maxime contra naturam eſt hic quæſtus.* Sed huic reponi poteſt, in fœneratione non omnino contra uſum ſuum adhiberi pecuniam. nam ſaltem mutuo accipiens numos quærit μεταβολῆς χάριν, propter permutationem. Et eſt primitus

dominium inventum, ut sua cuiq; res immediate usum præberet. Neq; tamen contra naturam est, aliis suam rem locare. Illud paulo subtilius est, quod dicunt, in rebus fungibilibus, & quæ usu statim consumuntur, dominium ab usu non distingui; adeoq; non posse alicui ejusmodi rei usum ita concedi, ut non simul tradatur dominium, & vice versa frustra tradi dominium, ni & usus simul concedatur. Nam ut v. g. substantia frumenti, carnis, vini destruitur, ubi in usus hominum fuerit adhibita: ita moraliter perit pecunia, quam in usus meos erogo; quippe quæ ex patrimonio meo removetur. Atqui arguunt, cum usus heic à re ipsa non possit distingui, inde pro usu recte nihil posse exigi, sed sufficere, si res ipsæ in suo genere restituantur. Ubi respondetur, proprie quidem rerum fungibilium non esse usum fructum à substantia illarum distinctum. vid. l. 1. & 2. D. *de usufr. ear. rer. quæ usu consumuntur.* Ex eo tamen non sequitur; ergo jus consumendi rem fungibilem cum obligatione post intervallum eam in suo genere restituendi non est aliquid pretio æstimabile. Nam habet id omne mutuum, ut non nisi post intervallum sit restituendum. Atqui si ad tempus mihi pecunia conceditur, possum eandem interea aliis rebus fructuosis impendere, aut alio modo ex eadem lucrum quærere. Sic si post intervallum mihi sint restituendæ res ad victum necessariæ, in eo commodum meum vertitur, quod non necessum sit mihi iniqua conditione res meas permutare aut vendere, v. g. ad frumentum comparandum, utq; pecuniam huc impendendam interea lucrosiore modo collocare queam. Quo loco & hoc obiter observandum, quod refert *Aristoteles Oeconom.* l. 2. c. 1. *Cypselus cum omnia bona Corinthiorum diis vovisset, primo anno decimam partem, & sic per annos continuos decem exsolvit.* Hic sane stricto jure voto suo non satisfecit, nisi quod voti temeritatem qualicunq; interpretatione sublevari favorabile sit. Dictum Catonis ap. *Ciceronem Off.* 2. qui fœnerationem latrocinio aut homicidio æquiparandam judicabat, intelligendum est de usura mordente, qua tenues cives ad incitas rediguntur, & insatiabili avaritiæ pabulum suggeritur. Ejusdem *Catonis de re rustica est: Majores nostri sic habuere, & ita in legibus posuere, furem dupli condemnari, fœneratorem*

quadrupli. Etsi & ipse fœnus nauticum non sine astutia sat acriter exercebat; de quo est apud *Plutarchum Catone Majore.* Sic recte Augustus quosdam Equites Romanos notavit, quod pecunias levioribus usuris mutuati graviore fœnore collocassent. *Suetonius Augusto* c.39. Sed & Christiano indignum arbitramur, ob modicas summas usuræ nomine quid capere ab illis, quorum egestati succurrisse instar eleemosynæ habet. vid. *Siracid.* 29. v.1.2. seqq. *Psal.* XV.

§. II. Isthæc ulterius confirmantur, quod & ab illis, qui usuras impugnant, nonnulli contractus adprobantur, qui in effectu cum usura coincidunt. Sic ponamus Cajum esse instructum pecunia ad emendum fundum. Eundem fundum Sejus cupit, sed à numis destituitur. Rogatu igitur Seji Cajus emit fundum, eumq; Sejo locat. Nemo negat justum hunc esse contractum. At vero siquidem Cajus Sejo mutuo det pecuniam, ut eundem sibi emere possit, & quantum pensionis daturus fuerat pro locatione, tantundem det pro pecunia mutuo data: quid heic iniquitatis sit non adparet. Imo hic contractus magis in emolumentum cedit Sejo, quam prior; quippe cum heic sibi proprietatem fundi adquisierit. Sic si quis pecuniam suam apud probum virum collocet, ut sibi non certam summam usuræ nomine stipuletur, sed contentus sit æquam partem lucri ex ea pecunia redacti percipere; nemo in hoc contractu iniqui esse quid judicabit. Ast quantum ad æquitatem nihil interest, si quis pro incerto lucro certam sibi, eamq; moderatam usuram stipuletur. Sic nihil vitij habere judicatur antichresis, qua quis interea fructus ex pignore pro mutuo data pecunia percipit. add. l.8. D. *in quibus caus. pignus tacite contrah.* Quare ergo non liceat pro mutuo, cui pignus non accessit, accipere aliquid, quod fructibus pignoris respondeat? Sic & *Grotius* d.l.21. vocabulum usuræ proscribit, rem ipsam retinet; dum tradit: *esse quadam, qua ad usura speciem accedant, ac vulgo usura videantur, cum tamen sint pacta alterius generis; ut de pensando damno, quod facit, qui pecuniam dat mutuam, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem cessante, deducto tamen incerto spei,* seu quod idem lucrum speratum per varios casus possit intercipi aut minui, ut *&* *labore, qui subeundus fuerat,* si quis ipse eas pecunias tractaret. Sicut &

usuram verã non esse, si quid exigitur pro impensis ejus, qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet; & pro periculo amittendæ sortis, ubi idonee non cavetur. Atqui moderatas usuras, quas stipulamur ob pecuniam creditam non egeno, sed tali, qui ex eadem lucrum est facturus, eo maxime nomine exigimus, quia per absentiam ejus pecuniæ lucrum nobis cessat; & quia pensatione aliqua dignum est, quod pro re jam actionem habeamus; utq; veniamus in partem lucri ex pecunia nostra quæsiti, quam alteri neq; ex justitia, neq; ex humanitate tenebamur concedere. Quis ergo cordatus super vocabulis litem moverit? Et quis non rideat eos, qui usuras se non exigere testantur, sed tantum id quod interest? Præterquam quod superstitiosa hæc subtilitas ad decreta jurisprudentiæ non quadrat, juxta quæ usuræ certæ sunt, quas in antecessum stipulamur: id autem quod interest solet inter alias causas exigi ob moram, seu quod res nobis debita justo tempore tradita non sit; ejusq; mensura est damnum actu nobis datum, quantumcunq; id fuerit: etsi quia difficulter demonstrari potest, quanti intersit, istud sæpe ad regulares usuras redigitur. vid. l. 17. §. 3. D. *de usuris.* Atqui si licet exigere id quod interest ob moram, seu quia lucrum nobis cessat, & damnum emergit ob non solutam convento tempore pecuniam: quare non liceat in antecessum certi quid stipulari, ideo quia pecunia nostra interea est penes alium, ubi id damnum facere aut lucrum negligere in alterius gratiam hautquidquam tenebamur.

§. 12. Deniq; cum satis adpareret, non inveniri posse, qui tantam pecuniam gratis credere vellent, quantam communis vitæ ratio, & commercia requirunt, prout ea nunc inter plerosq; cultiores populos agitantur; varia passim diverticula inventa aut tolerata sunt, quibus decreta juris canonici super usuris elusa fuerunt. Quæ inter referenda est *emtio census annui*, ubi data pecunia ex re quadam immobili, pro census exsolutione mihi obligata, certam pensionem pecuniæ aut fructuum recipere queam; idq; in perpetuum, vel ad tempus, certum aut incertum, seu ad vitam creditoris. Eorum censuum alii à debitore soluta sorte redimi possunt, alii non. Imo interdum quando res, qua pro censu cavebatur, peremta fuerit, obligatio

censum

censum exsolvendi personam debitoris sequitur. Sed emtionem hanc census annui non nisi vocabulo, & colore ab usura differre nemo non videt. Add. *Franc. Hotomann. observat.* l. 2. c. 1. Imo animadversa modicarum usurarum utilitate ipsi Pontifices splendido sub nomine permisere *montes* quos vocant *pietatis*; quorum leges hæ fere sunt, ut ad tres scutatos pauperibus detur sine pignore & usura: pro amplioribus summis pignoribus caveatur, & in singulos menses modicum quid pendatur. Ubi intra annum pignus non reluitur, auctioni id subjicitur, & quod debitum excedit, domino restituitur. Similem fere naturam, (excepto quod nihil sine pignore & gratis datur) habent *Lombardia;* quod nomen inde deductum est, quia olim in Gallia, qui fœnus exercebant, pleriq; erant Longobardi & Judæi; quos postea publicum ob odium regno illo expulere. vid. *Henr. Stephanus introduct. ad apolog. pro Herodoto* l. 1. c. 6. Eas post multam disceptationem demum tanquam rem utilem reip. & licitam in Belgio publice adprobarunt; easdem exercentibus etiam ad functionem presbyterorum admissis. Quantopere legi usurariæ à mercatoribus per *cambia*, quæ vocantur, *sicca* illusum sit, periti artis mercatoriæ norunt. Quo refertur etiam ille contractus, quem Hispanico vocabulo vocant *mohatra*, quando quis egens pecunia emit summo pretio in diem solvendo à mercatore merces, & statim eidem pecunia numerata pretio infimo revendit. vid. *Montaltius lit. provincial.* 8. & ad eam *wendrock*. not. 3. Magis tolerari potest ille contractus, quo merces magno emuntur, sed ita ut solutioni pretii laxum præfigatur spatium, & statim alicui tertio minoris venduntur pro præsenti pecunia. Qua pecunia quis vel iniquam versuram potest effugere, vel interea tantum lucri inde redigere, ut tempore elapso optima conditione debitum exsolvi possit. Omnino tamen commendandæ leges civiles, quæ usuras ad libidinem privatorum exerceri non concedunt, sed iisdem certum modum præscribunt. vid. *Leonis novella* 84. Quos inter referenda lex Ægyptia apud *Diodorum Siculum* l. 1. c. 79. quæ ultra duplum per usuram augere sortem vetabat. & usuras de facultatibus duntaxat obæratorum exigere, sed corpus in nexum ducere nullo modo concedebat:

bona illorum arbitrata esse, qui vel labore comparassent, vel alio justo titulo adquisivissent. Sed corpora civitatibus deberi, quibus ad congrua belli pacisq; munia utantur.

CAPUT VIII.
DE SOCIETATE.

1. Societas quot modis ineatur.
2. Collatio pecuniæ cum opera diversimode fit.
3. Societas irregularis.
4. Societas omnium bonorum.

CONtractus societatis est, quo duo pluresvé inter se pecuniam, res, aut operas conferunt, eo fine, ut quod inde redit lucri inter singulos pro rata dividatur. vid. l. 83. D. *pro socio.* nec minus si quid proveniat damni, à singulis pro rata feratur. vid. l. 52. §. 3. 4. l. 60. §. 1. D. *h. t.* Heic igitur si omnes æqualem pecuniam contulerint, singulorum partes in damno & lucro erunt æquales simpliciter: ubi inæqualem contulerint, quilibet pro rata ad leges proportionis geometricæ partes feret. *Aristoteles Nicom.* l. 8. c. 16. *ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω. in pecuniarum communicatione plura accipiunt, qui plura contulerunt.* In eundem sensum est explicanda l. 29. D. *h. t. Si non fuerint partes societati adjectæ, æquas eas esse constat.* Idem obtinebit, si duo pluresvé operas duntaxat conferant, æquales, aut inæquales: aut alter operam, alter pecuniam, aut utramq; simul conferat.

§. 2. Cæterum societate soluta, si uterq; pecuniam tantum contulit, manifestum est, post divisum lucrum quemq; recipere, quantum contulerat. Ast ubi pecunia cum opera confertur, dispiciendum est, qua ratione collatio sit facta. Nam ubi opera confertur cum solo usu pecuniæ, is qui pecuniam confert, hautquidquam in partem dominii ejusdem pecuniæ socium admittit, sed duntaxat pro rata cum eo dividit lucrum, quod ex ea pecunia & adjuncta opera redit. Et hoc casu uti de pecunia nihil accipit, qui operam tantum contulit, soluta societate; ita alteri soli tanquam domino sors ea salva est, peritq;. In hujusmodi societate comparatur cum opera

non

non sors, sed periculum amittendæ sortis, & lucrum, quod probabiliter ex ea sperari poterat. Adeoq́; quando partes lucri sunt distribuendæ, non instituenda est comparatio inter operam & sortem, ita ut v. g. qui contulit operam, quæ C. est, si alter contulerit sortem M. iste decimam duntaxat partem lucri ferat. Sed potius opera est comparanda cum eo, quanti est, pecuniam periculo exponere, & cum lucro, quod inde probabiliter sperabatur, quod ubi tantum C. valuerit, æquales uterq́; lucri partes feret. Etsi expeditissimum sit, id periculum, & eam spem lucri æstimare ad vulgares usuras, quæ pro pecunia mutua dari solent. Sic ponamus usuras dari semisses, Heic ubi quis operam contulit, quæ est LX. & alter pecuniam, quæ est M. uterq́; æquales lucri partes habebit. Alter autem modus est, quando opera confertur cum pecunia, sic ut qui operam contulit, ipsum quoq́; dominium pecuniæ ex parte nanciscatur. Ubi pretium operæ habetur quasi sorti adjectum, & pro eo, quod illa valet, operam conferens in ipsa sorte partem habere intelligitur; quippe cum pecunia & opera in unam velut massam coaluerit. Circa quem tamen modum præsupponitur, pecuniam fuisse impensam in merces rudes, quibus tractandis & concinnandis opera ab altero fuerit impensa. v. g. Ponamus me textori dare C. pro quibus rudem lanam emit. Ex ea iste pannos conficit, ejusq; opera itidem valet C. Constat pannos illos utriq́; ex æquis partibus communes, & ubi venditi fuerint, pecunia inde redacta æqualiter dividetur; neq́; ego potero pecuniam ab initio collatam prius detrahere, & reliquum duntaxat cum altero dividere. Conf. *Grotius* d. l. §. 24.

§. 3. Observandum & illud, posse citra injustitiam iniri talem societatē, ut sociorum aliquis sit particeps lucri, sed immunis damni, vid. l. 29. §. 1. D. *h. t.* Verum erit ista societas irregularis, & contractus mixtus ex societate, & contractu periculi aversi. In quo ita servabitur æqualitas, si tanto plus lucri ferat is, qui periculum in se solus recepit, quanti est ab incertis casuum alios socios in totum aut ex parte indemnes præstitisse. At vero ut quis damnum sentiat sine lucro, id vero à natura societatum abhorret; quippe quæ nisi ob utilitatem aliquam iniri non solent. vid. l. 29. §. 2. D. *h. t.*

§. 4.

§. 4. Sed & contingit, ut aliqui universorum bonorum inter se societatem coeant. Hæc quamdiu durat, quilibet sociorum pro conditione sua, & quantum leges frugalis œconomiæ ferunt, ex communi massa sumere potest, quæ ad sui, suorumq; honestam sustentationem requiruntur. Verum quia multi casus intervenire possunt, ut istis in societate diutius permanere displiciat; vid. l. 70. D. *h. t.* ab initio erit determinandum, quas lucri partes quilibet, societate soluta, accipere debeat. Ubi monet *Grotius* d. l. heic comparandum esse, non quod hinc aut illinc actu obvenit, sed quod probabiliter sperari potuit; seu lucri partes ita solere designari, prout speratur ex cujuslibet bonis, aut eorundem accessionibus multum aut parum proventurum; non autem ita, ut quilibet bona ab initio collata, & quod inde provenit, in divisione auferat. Nam ea intentione plures bona sua conferunt, ut in partem lucri, quod ex alterius bonis provenit, vocentur. Cæterum etsi pacis intersit, ne quis invitus in societate manere cogatur; tamen cum inter socios eximius fidei gradus invicem requiratur, non debet aliquis intempestive, & in fraudem aliorum societatem abrumpere. vid. l. 65. §. 3. *seqq.* D. *h. t.* Super fide inter socios adhibenda graviter disserit *Cicero pro Sex. Roscio: In rebus* etiam *minoribus* socium *fallere turpissimum est: neq; injuria; propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cujus igitur fidem confugiet, cum per ejus fidem læditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur. tecti esse ad alienos possumus: intimi multa apertiora videant necesse est. socium vero cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, jus officii lædimus. Recte igitur majores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere.* Add. *Quintilian. declamat.* 320.

CAPUT IX.

DE CONTRACTIBUS, QUI ALEAM CONTINENT.

1. Pacta sorte mixta.
2. Locum habent tam in pace,
3. Quam in bello.
4. Contractus sponsionis.
5. Contractus ludi.
6. De contractu lotaria.
7. De olla fortuna.
8. De contractu assecurationis.

Adden-

ADdendum demum eſt de illis contractibus, quibus ſuper incerto eventu convenitur, & quæ ancipitem velut aleam continent, aut in quibus à partibus conſentitur, & quaſi compromittitur in caſum incertum, cujus eventu ſeſe utrinq; ſtaturas profitentur. Eorum licet aliqui etiam ſine pretio poſſint intelligi: tamen quia plurimi ſuper rebus pretio æſtimatis ineuntur, omnes conjunctim huc referre viſum.

§. 2. Talia ergo pacta, ſorte ſeu alea mixta, publice & privatim frequentantur. Publice quidem tam in bello, quam in pace. In pace quidem ſors diviſoria apud complures populos recepta, in judicibus legendis, in provinciis aſſignandis, in officiis diſtribuendis, quando competitores ſunt æquales tam quoad jus, quam quoad qualitates ſeu artes ad officium gerendum neceſſarias. Alias enim ſi inæquali jure nitantur, iis quorum jus præſtantius; ſi inæqualibus artibus prædíti, reip. male conſulitur. Præſupponunt autem omnes ejusmodi ſortiones pactum, ſeu compromiſſum, quod ſine querela velint adquieſcere, prout ſors ceciderit, ſiquidem ultro ad ſortiendum fuerit deſcenſum. vid. *Juſtinus* l. I. c. 10. XVIII. c. 3. Sed ubi à ſuperiore ſors adhibetur circa id, quod pro imperio poterat injungere, ipſe ultro ſe determinat ad ſequendum id, quod ſors oſtenderit, ne aliquid affectibus dediſſe videatur. Cæterum finis ſortium non eſt extraordinario modo Dei voluntatem inquirere; ſed ut tollantur lites & diſcordiæ; (vid. *Proverb.* XVIII. 18.) & ut qui alias pro imperio ambigentes dirimere poterat, invidiam alterutrius partis, quæ ſpe ſua excidit, declinet, ac removendis querelis ſuper iniquitate ſententiæ, aut ambitione ſuperioris. In privatis quoq; negotiis maximus ſortis eſt uſus in partibus hæreditatis adſignandis: item ſi inter plures æquali jure aut obligatione præditos uni eorum bonum quoddam, aut onus indiviſibile ſit attribuendum. Add. *Numer.* XXXIV. 13. *Joſuæ* XIV. 2. *Pſalm.* XVI. 6.

§. 3. Nec minus in bello talia pacta adhibentur, non ſolum ubi totius belli finis in eventum pugnæ integrorum exercituum, aut duorum pluriumvé utrinq; lectorum confertur; (vid. *Grotius* l. 3. c. 20. §. 42.) ſed & ubi inter duces periculoſa aliqua ſtatio eſt aſſi-

gnanda, ad quam subeundam plures sunt idonei, nec alicui peculiaris excusatio suppetit. vid. *Homerus Iliad.* η. v. 171. Imo omnia fere bella solennia, saltem in quæ rejecta utrinq; pacifica compositione descensum est, ejusmodi conventionem supponere videntur, ut scilicet victo possit imponere, quicquid lubitum fuerit, ille, à cujus partibus fortuna belli steterit. Et ea proprie causa est, quare pactis de pace non liceat opponere exceptionem metus. Nam qui in bellum cum altero descendere statuit, cum pacifica transactione controversiam posset componere, intelligitur ejusdem decisionem aleæ Martis commisisse; adeoq; nequidquam deinde queri potest, quam illi cunq; conditionem ancipites belli vices dispensarint. Ex qua causa etiam est, quod moribus gentium in bello solenni utrinq; belligerantes in compositione pacis quoad justitiam belli censeantur pro æqualibus, & quod quæ utrinq; damna data sunt, condonentur, veluti ex conventione hoc fieri licuerit. Similem conventionem ineunt, qui controversias eventui duellorum decidendas committunt. Quæ conventio inter alia efficit, ne occisor alterius uxori & liberis de damno ex illa cæde accepto satisfacere teneatur. Idq; quia uterq; sponte & ex condicto in periculosam pugnam descenderat, cui talis lex dicta fuit, occidere aut occidi. Hæc tamen, ubi à privatis proprio auso suscipiuntur, cum directe repugnent fini judiciorum civilium, merito gravissimis pœnis coercentur. Sed & absurde plane, & contra indolem civilium judiciorum quondam ejusmodi duella permissa, vel ad purgandum objectum crimen, vel ad jus suum, quod in dubium revocabatur, demonstrandum. vid. *t. t. X. de purgatione vulgari.* & passim *Codex legum antiqu. Lindenbrogij*, ejusq; *glossarium* in vocabulo *campio*, & *duellum.*

§. 4. Ad contractus, quibus alea aut sors inest, etiam referuntur sponsiones, quando vel futurum eventum, vel etiam præteriti eventus nondum notorij, saltem illis, qui inter se contendunt, aut alterius rei existentiam alter affirmat, alter negat, certo pignore utrinq; deposito, quod illi cedat, cujus assertioni eventus aut res congruere deprehendatur. Videntur autem istæ sponsiones reciprocæ promissiones seu stipulationes conditionatæ; quibus ideo alea est

est admixta, quia ut eventus existat vel non, à contrahentibus non dependet. Ad ludum autem magis, quam ad sponsionem videtur spectare ænigma à Samsone propositum *Judicum* XIV. 12. *seqq.* cum fuerit certamen ingenij, an hic obscurius posset rem proponere, an cæteri argutius resolvere. Ubi isti convivæ dolose egerant, quod non ex suo ingenio, sed prodente Samsonis sponsa ænigma solvissent. Etsi hoc fortasse contra indolem talium certaminum fuit, quod ænigma formaretur super facto aliquo peculiari, non autem super re aut eventu aliquo communi; cum fere impossibile sit, ejusmodi facta particularia conjectando assequi.

§ 5. Huc spectant quælibet ludorum genera, in quibus aliquo pretio certatur; qui itidem involvunt conventionem, aleæ multum aut parum habentem. Et quidem minus aleæ habent ludi, qui certamen ingenij, dexteritatis, solertiæ, aut roboris continent; eatenus duntaxat ancipiti subjecti eventui, quod quæ utrinq; vires sint, quævè solertia, nondum liquido constat; & quia sæpe aliquid fortuiti casus solet intervenire; (vid. *Virgil. Æneid.* V. v. 328.) aut deniq; quia non pari semper vigore ingenium, viresq; hominum sese exserunt. Pleriq; ex alea atq; ingenio sunt mixti, ut est certamen chartarum lusoriarum, & similes. Alios deniq; nuda fere sors regit, uti est ludus tesserarum. Omnes isti in se naturaliter nihil continent iniqui. Nam & mutuo consensu ad eos descenditur, & uterq; rem suam æquali periculo exponit, & versantur circa res proprias, de quibus utiq; disponere penes nos est. Enimvero quia reip. interest, ne quis re sua male utatur, & vero per ejusmodi conventiones ac ludos facile quis bonis everti potest, ubi magnis summis certatur, *neq; loculis comitantibus itur ad casum tabulæ, posita sed luditur arca*; quia etiam multa alia inde provenire mala possunt; igitur penes rectores civitatum est dispicere, quousq; ludi permittendi sint, aut quantæ summæ deponi debeant. vid. *tit.* D. *de aleatoribus, & ibi juris Romani interpretes. Photius nomocan. tit.* XIII. *cap.* 29. In genere tamen observandum, recte eo plus favoris habere ludos, quo minus aleæ, ac plus solertiæ continent, & vice versa. In quovis autem ludi atq; certaminis genere valet illud *Ambrosij Offic.* l. 3. c. 4. *Qui*

in stadio currunt, ita feruntur praeceptis informari atq; instrui, ut unusquisq; celeritate non fraude contendat, cursuq; quantum potest ad victoriam properet, supplantare autem alterum, aut manu dejicere non ausit. Quod expressum est ex dicto Chrysippi apud *Ciceronem Off.* 3.

§. 6. Est quoq; non infrequens *lotaria,* quam vocant, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, post sorte decernunt, cui soli ea tota cedere debeat. In qua duo contractus miscentur. Nam respectu ejus, qui rem suam ita sortientibus exponit, est species venditionis. Respectu autem eorum, qui sortiuntur, est contractus sortis divisoriae, dum ita inter ipsos convenitur, ut cui sors favet, ille solus rem habeat, & reliqui suae symbolae dispendium faciant. Ejus contractus haec est lex, ut tota summa collatitiae pecuniae simul adaequet, non excedat, valorem mercis, & ipsi sortientes omnes aequaliter utriq; fortunae, lucri & amissionis, subjiciantur.

§. 7. *Ollam fortunae* vocant, quando dejecto in urnâ certo tesserarum seu schedularum numero, inscriptarum & inanium, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio prae se fert. Hic contractus proxime ad emtionem spei accedit, etsi affatim aleae sit admixtum. Ejus lex est, ut pretium omnium simul schedularum non multum excedat pretium rerum ibi expositarum. *Non multum* dico. Nam & sumtus aliqui sunt faciendi; & contingere potest, ut pretiosissima quaeq; primo loco urna exeant, remanentibus plerisq; schedulis inanibus, quo facto nemo amplius ad schedulas redimendas accedit. Aliquando etiam adhibentur tales ollae, ad colligendam pecuniam publicis operibus insumendam, vel etiam sublevandae aliorum egestati; ubi multo largius solet esse pretium schedularum junctim sumtarum, quam rerum, quae ibi expositae sunt. Excessus autem iste rationem habet tributi cujusdam ultronei, aut eleemosynae, hilari modo elicitae. Add. *Martinus Delrio disquisit. magic.* l. IV. c. 4. In universum autem ad aequitatem ludorum non id tantum requiritur, ut quae utrinq; periculo exponuntur, sint aequalia, sed ut etiam periculum amittendi, & spes lucrandi utrinq; proportionem habeat ad rem, circa quam certatur, v. g. in ludo, qui dexteritate corporis aut ingenii constat, si unius

ſi unius dexteritas alterius dexteritatem duplo ſuperaverit, par eſt, ut hic quoq; duplum pretium deponat. Sic v.g. decem ſunt, quorum ſinguli aureum deponunt, atq; ea lege certant, ut qui plurimum jecerit, omnes auferat. Heic quidem iniquum videri poſſit, ut qui unius tantum aurei periculum fecit, novem lucretur. Sed illud ſimul cogitandum eſt, heic nonecuplo majus eſſe periculum perdendi, quam ſpem lucrandi.

§. 8. Affinis hiſce contractibus eſt aſſecuratio ſive contractus periculi avertendi, quo quis, accepta certa mercede, in ſe ſuſcipit & præſtat pericula, quæ ſubituræ ſunt merces in alia loca potiſſimum mari transportandæ; ita ut ſi has interire contigerit, aſſecurator earundem pretium domino reſtituere teneatur. Hic contractus nullus eſt, ſiquidem aſſecurans rem, cui cavetur, ſalvam jam perveniſſe, quo debebat, aut mercator eandem jam periiſſe noverit. Nam materia hujus contractus eſt damnum ſub ratione incerti, ſeu periculum incertum. Atqui ſi aſſecurans ſciverit, rem jam ſalvam in portum perveniſſe, nullum præſtat periculum. Ubi autem dominus mercis ſciverat eam jam periiſſe, periculum præſtari ab altero non poteſt; quia periculo res niſi exiſtens ſubjecta non eſt. Quantum autem mercedis pro præſtando ejusmodi periculo ſit dandum, ex communi æſtimatione, aut conventione ipſorum contrahentium eſt petendum. Id manifeſtum eſt, eo ampliorem mercedem poſſe exigi, quo pluribus & gravioribus periculis aliqua res ſubjicitur. Sic plus exigi poteſt, ſi mare hoſtibus aut piratis ſit infeſtum, quam ſi tantum incerta tempeſtatum metuuntur; & intuitu harum plus hieme, quam æſtate. Add. *Loccenius de Jure maritimo* l. 2. c. 5. Hunc autem contractum ideo huc retulimus, quod in eo ex parte aſſecurantis maxime alea verſetur. Exemplum aſſecurationis etſi gratuitæ eſt apud *Livium* l. 23. c. 49. ubi qui veſtimenta & frumentum in Hiſpaniam devehenda conducunt, poſtulant: *ut quæ in naves impoſuiſſent, ab hoſtium, tempeſtatisq; vi, publico periculo eſſent.* Circa hanc quid fraudis intervenerit, docet *Idem* l. 25. c. 3.

CAPUT X.

DE PACTIS ACCESSORIIS.

POst contractus principales, & qui per se subsistunt, dispiciendum quoq; est de pactis accessoriis, quæ per se & solitarie non ineuntur, sed aliis duntaxat adjiciuntur. Illa in duas classes commode possunt dispesci. Quædam enim aliis contractibus adjiciuntur, ut simplicem eorum naturam variis modis afficiant, addendo aliquid, quod alias non continebant, aut detrahendo, quod naturaliter ipsis inerat. Solentq; à JCtis vocari *pacta adjecta*. Alia autem contractibus jam determinatis & modificatis firmitatem aliquam, & securitatem afferunt.

§. 2. Circa pacta adjecta distinguere solent Interpretes juris Romani ad l. 7. §. 5. D. *de pactis.* inter ea, quæ ipsi contractui nondum absoluto, aut statim & in continenti adjiciuntur, ita ut cum contractu principali videantur velut coalescere; & inter ea, quæ ex intervallo demum adjiciuntur. Deinde iterum disquirunt, utrum sint adjecta contractibus bonæ fidei, an stricti juris. Et demum an afficiant contractus essentialia, an naturalia, an vero accidentalia. Quorum illa sunt, sine quibus contractus omnino intelligi nequit: ista regulariter contractum consequuntur, etiamsi non exprimantur, ita tamen ut salva essentia super iisdem aliter possit conveniri: hæc deniq; ex contractus essentia non fluunt, sed ex placito contrahentium adesse vel abesse possunt. Quin & interesse judicant,

utrum

utrum ſint adjecta augendæ, an vero minuendæ obligationis gratia.

§. 3. Super hiſce omnibus ſequentes formari poſſunt concluſiones. I. Pactum eſſentialia contractus ita afficiens, ut ille contra leges bonosq; mores ſit, invalidum eſt. Nam conventiones turpes non valere, jam ſupra oſtenſum eſt. Sic invalidum foret pactum, ſi ſponſa contractui matrimoniali vellet adjicere, ut ſibi liceat alios quoq; viros admittere. Aut ſi œconomus hanc conductioni ſuæ legem velit addere, ut ſibi liceat res domini ſui fraudulenter diſſipare. Sic abſurdum foret, ſi qui pactum ineunt expreſſe profiteri vellent, ſe vi metuq; injuſto coactos contractum iniviſſe. Aut ſi quis in quocunq; contractu proteſtari velit, ſeſe dolum minime præſtiturum. add. l. 1. §. 7. 35. D. *depoſiti.*

§. 4. II. Si pactum eſſentialia contractus ita afficiat, ut in aliam plane negotii formam abeat, videndum eſt, quænam contrahentium mens fuerit. Si enim ſerio id voluerunt agere, quod verbis expreſſerunt, adparet pactum eſſe nullum: quippe cum nemo ſimul poſſit velle, quæ ſeſe invicem deſtruunt, ſimulq; nequeunt conſiſtere. Sic abſurdi forent, ſi qui ſerio emtionem ſeſe celebraturos profiterentur, & tamen eam legem contractui ſtatim adjicerent, ne unquam emtor pretium ſolvere teneatur, aut venditor mercem: aut ſi locationem cum iſthoc pacto inirent, ut conductor dominium rei locatæ habeat: aut ſi ita ſocietatem aliqui inter ſeſe inirent, ut tamen neq; lucrum, neq; damnum ex re communi ad ipſos perveniat. At vero ſi contrahentes ſerio quidem rem egerunt, ſed aut in nomine duntaxat per imperitiam erraverunt, aut ſi certis ex adſpectibus improprie loqui maluerunt, modo totum negotium legibus non repugnet, ſubſiſtet id quod actum eſt, neq; propter vocabuli improprietatem actus erit nullus. Huc ſpectat l. 80. §. *ult.* D. *de contrah. emtione.* l. 46. D. *præſcriptis verbis.* l. 5. §. *ult. pro ſocio.* l. 1. §. 8. D. *depoſiti.* §. 2. *in fin. Inſtit. quibus mod. re contrah. obligatio.*

§. 5. III. Pacta, quæ in continenti quibusvis contractibus adjiciuntur, modo legibus non repugnent, ſive ſint præter eſſentiam contractus, ſive circa naturalia aliquid diſponant, ſive accidentibus quibusdam contractum veſtiant, valida ſunt. Nam cum circa talia

diſpo-

disponendi facultas competat contrahentibus, quod supponitur, utiq; tenebuntur iidem ad id, in quod libere consenserunt. Huc pertinet l. 1. §. 6. l. 24. l. 26. §. 1. D. *depositi.* §. 1. 2. *Instit. de societate.* l. 7. §. 1. l. 79. D. *de contrah. emtione.* l. 11. § 1. D. *de act. emti & venditi.* l. 7. §. 5. D. *de pactis.* Sic cum alias naturalis sit emtioni venditioni præstatio evictionis; de ea tamen secus à contrahentibus pacto adjecto conveniri potest. Sic & præstatio culpæ intendi vel minui potest præter id, quod alias communis cujusq; contractus natura fert. Atq; idem quoq; obtinebit in contractibus consensualibus, si post contractum quidem perfectum, re tamen adhuc integra pactum adjiciatur; cum perinde hoc sit, ac si novus contractus ineatur. vid. l. 7. §. 6. *vers. quod cum est.* l. 58. D. *de pactis.* l. 72. D. *de contrah. emtione.* l. 2. l. 3. D. *de rescind. vendit.* l. 1. C. *quando lic. ab emt. discedere.* Cæterum de pactis in continenti adjectis circa naturalia contractuum, seu eorundem adminicula videri quoq; potest l. 11. l. 13. C. *de pactis.* l. 6. §. 1. D. *de act. emti.* l. 2. C. *de pactis inter emtorem & vendit.* Quo pertinent integri tituli *de lege commissoria, de in diem addictione.* Item pactum de retrovendendo l. 2. C. *de pact. int. emt. & vend.* Item ut res, si displicuerit, si inemta. l. 7. C. *eod.*

§. 6. IV. Pacta ex intervallo adjecta quibuscunq; contractibus, si sint negativa, & obligationi aliquid detrahentia, adeoq; in favorem debitoris sive rei cedant, cæteris paribus sunt valida; reoq; ad exceptionem prosunt. Sic post mutuum reipsa contractum ex intervallo conveniri potest inter creditorem & debitorem de differenda solutione, de mutando loco solutionis, de natura pecuniæ, de remittendis usuris, &c. l. 72. D. *de contrah. emtione.* l. 7. §. 5. D. *de pactis.*

§. 7. V. Naturali jure, quantum ex nudo pacto datur actio, etiam pacta ex intervallo contractibus adjecta, quæ obligationem augent, adeoq; actori prosunt, possunt esse valida. Nam rationem illam, ob quam hoc jus Romanum in *ll. proxime citatis* negat, ne nempe ex pacto nudo affirmativo detur actio, jus naturale ignorat. Sic ponamus, me emisse quid certo tempore tradendum, si postea convenerit, ut traditio maturius fiat, nil impedit, quo minus

ex po-

ex posteriori pacto traditio petatur. Sic pone me tibi ædes locasse ad biennium, si postea inter nos convenerit, ut post annum statim locatio expiret, sane expleto anno ædibus erit cedendum: ita tamen ut alterius anni pensio exigi nequeat. Sic non video, quare pactum de constituta pecunia, uti tempus solutionis differre potest, ita & anticipare idem nequeat. vid. l. 3. §. 2. D. *de constituta pecunia.* Imo licet non detrahatur, quantum interest debitoris solutionem esse maturius factam; injuria tamen illi non fiet, si libere ita pactus fuerit. Manifestum tamen est, invito debitore ejusdem obligationem augeri non posse; adeoq; naturaliter quantum per subsequens pactum ipsi adjiciatur, tantundem alibi esse detrahendum. Sic si creditor velit, ut alio, quam quo conventum fuit, loco solvam, recte vice versa exigere possum, ut de summa tantum mihi detrahere liceat, quanti interest, me priori loco solvisse. Sed & hoc patet, esse contra naturam contractuum onerosorum & permutatoriorum, ut illis ab initio aut post addatur pactum, quod augeat obligationem alterius, ita ut deinceps in illo contractu emergat inæqualitas. Sic si primum convenerit inter emtorem & venditorem de pretio mercis tanquam eidem æquipollente, & post tamen convenerit, ut emtor plus solvat, quam quanti merx est; nisi mixtura fiat ex emtione & donatione non adparet, quomodo id superfluum tanquam ex vendito peti possit. Conf. *Arnold. Vinnius tract. de pactis* c. 9. *seqq.*

§ 8. Huc etiam commode referri posse judicaverim *fiduciam*, qua alicui rem quampiam tanquam propriam mancipamus ea lege, ut istam nobis remancipet. Hanc ideo inter pacta adjecta potius, quam principales contractus retulerim, quod semper traditioni rei alteri factæ accedat. Ideo autem fiduciæ vocabulum ei pacto tributum videtur, quod cum alias, in quem dominium rei alicujus translatum fuit, de ea pro lubitu disponere, adeoq; eandem sibi in perpetuum retinere, vel in quemcunq; transferre queat; adjecto isthoc pacto tantam de ejus pudore ac fide fiduciam concipiamus, fore ut idem dominio suo non aliter, atq; conventum fuit utatur, eoq; lubenter iterum cedere nobis velit. Hinc ejus pacti apud Romano solennis erat isthæc formula: *uti inter bonos bene agier oportet, & sine*

fraudatione. apud *Ciceronem in Topicis* & *ad famil.* l. VII. ep. 12. & *Off.* 3. Et quia tam exuberans velut fides heic interveniret, ideo legibus Romanis infamia sequebatur eum, qui fiduciæ judicio condemnatus fuisset. *Cicero pro Q. Roscio: tria sunt privata judicia summa existimationis, ac pæne capitis, fiduciæ, tutelæ, societatis. Idem Topicis: Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam accepit. Idem pro Cæcina: qui per fiduciæ rationem fraudavit quempiam, maturo judicio condemnatur.* Cæterum in quibus negotiis apud Romanos fiducia interposita fuerit, passim Romani juris interpretes docent. De fiduciario patre vid. *Cajus instit.* 1. 6. Sic & fiducia contrahebatur in emancipatione liberorum circa successionem in horum bona. vid. §. *ult. Instit. de legitima agnatorum successione.* l. *ult.* C. *de emancipat. liber.* De fiduciaria possessione vid. *Budæus* ad l. 2. D. *de orig. juris. Gregor. Tholosanus* synt. juris l. XXIII. c. 5. §. 2. De tutela fiduciaria vid. *Bachovius ad* d. t. *Instit.* De fiducia circa pignus contracta vid. *Isidorus etymol.* l. V. c. 25. *Cujacius ad Pauli recept. sentent.* l. 2. *tit.* 13. Sic & in fideicommissis instar fiduciæ intercedit. vid. *princ. Instit. de fideicommiss.* & ibi *Bachovius,* aliiq; interpretes. Alia quoq; exempla fiduciæ passim extant. Apud *Livium* l. 32. c. 38. *Philippus cum acie decernendum videret, & undiq; ad se contrahendas vires, maxime de Achaia urbibus regionis abs se diversa, & magis tamen de Argis quam de Corintho solicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno velut fiduciariam dare, ut victori sibi restitueret: si quid adversi accidisset, ipse haberet.* Sic apud *Paulum Warnefridum de gest. Langobard.* l. 2. c. 7. *Alboinus Pannoniam amicis suis Hunnis contribuit eo scilicet ordine, ut si quo tempore Langobardis necesse esset reverti, sua rursus arva repeterent.* Apud *Curtium* l. V. c. 9. Nabarzanes Dario suadet, ut ipse temporis gratia regnum in Bessum transferret. *Compositis rebus justo Regi sibi fiduciarium restituet imperium.* Apud *Diodorum Siculum* l. IV. 33. *Hercules Sparta vi subacta Tyndarum Dioscurorum patrem in regnum reduxit, quod, ut hasta partum, hac conditione fidei ejus depositi loco permisit, ut Herculis illud liberis sartum tectumq; conservaret. Boëtius in Topica Ciceronis* tale exemplum adfert; *si quis dubium tempus timens amico potentiori fundum mancipet, redditurо cum tempus illud dubium præterierit.* Sic apud

Turcas

Turcas, si quis juraverit, sese uxorem suam dimissurum, licet mox pœnituerit, utiq; tamen eam dimittere tenetur. Sed quo iterum eadem potiri queat, fiduciam cum amico suo contrahit, ut is eam ducat, & mox post consumatum matrimonium iterum dimittat. Alias enim nisi post divortium alteri dimissa nupserit, ad priorem maritum reverti non potest. *Monconys itiner. tom.* 1. p. 465. Non tamen licebit fiduciam interponere ad fraudem legi faciendam. v. g. Si quis à vectigali immunis alterius bona sibi tantisper vellet mancipari, eludendis publicanis.

§. 9. Porro quod attinet pacta, quæ securitatem aut firmitatem aliis pactis jam determinatis & formatis adjiciunt; primo frequentissimum est, ut unus homo alterius obligationem velut in subsidium in se suscipiat, ita ut nisi principalis debitor eidem satisfaciat, hic ipsius vices subeat. Solent autem alii pro aliis sese obligare triplicibus potissimum in negotiis. 1. in obligationibus circa præstandas res & actiones pretio æstimabiles, maxime inter privatos. 2. in criminibus, quod reus sententiam in se latam sit subiturus; qui proprio vocabulo dicuntur vades. 3. in obligationibus publicis, quibus cavetur per sponsores & obsides. Ad naturam fidejussionis intelligendam jam supra quædam tradita sunt l. 5. c. 2. §. *ult.* Quibus heic addimus, nos per fidejussionem alterius obligationem velut in subsidium suscipere, ita ut siquidem ab illo non præstetur, quod ex qualicunq; negotio debetur, numo æstimabile, à nobismet ipsis impleatur: ita tamen ut ad principalem debitorem habeamus regressum, ipsumq; expensas, & damna reposcere queamus. Cum autem fidejussio sit tantum accessio alterius contractus, patet naturaliter non posse fidejussorem in plus obligari, quam principalem debitorem. Adeoq; si hic sub conditione debeat, non potest ille pure debere, antequam conditio extiterit Sic nec loco nec tempore plus ille, quam hic debere potest. Par quoq; est, ut exceptiones debitoris ex ipso negotio fluentes fidejussori prosint. vid. l. 6. D. *si quis cautionibus* l. 32. D. *de pactis.* l. 51. D. *de procurator.* l. 9. §. 3. *de SCto Macedon.* l. 4. l. 5. D. *de compensat.* Fidejussoribus æquipollent mandatores, seu qui alicui mandant, ut quis alteri credat; nam eo ipso fidem suam

interponere intelliguntur. Ubi contingere poteſt, ut quis alicui mandet, quo tertio M. credat, qui tamen non niſi D. voluit accipere. Quo caſu mandator in majorem ſummam creditori non tenebitur, quam quantam iſte accepit. Senſus enim mandati hic eſt, mea fide potes illi credere ad M. uſq;. Hoc tamen nihil prohibet, ut fidejuſſor in minus obligetur, quam debitor principalis: puta ſi pro parte tantum debiti intervenerit, aut pro debito puro ſub conditione fidejuſſerit, aut tempus ſolutionis ſibi prorogaverit, locumvé ſibi commodiorem conſtituerit.

§. 10. Id tamen à ratione non abhorret, ut efficacius & velut arctius obligari poſſit fidejuſſor, quam principalis debitor. Nam is ad majorem ſecuritatem principalis contractus ultro àcceſſit, citra quem alter in iſtum contractum non conſenſiſſet. Et ſæpe quis neceſſitate urgente ad contrahendum deſcendit. Fidejuſſorem autem ſola animi liberalitas, & beneficentiæ oſtentatio, opumq; fiducia alieno negotio immiſcet. Unde non abſurde creditores quandoq; acrius iraſcuntur fidejuſſoribus, quam principalibus debitoribus. Nam illi in cauſa fuerunt, cur hiſce crederent: & culpa non caret, qui citra neceſſitatem onus in ſe derivat, cui ſuſtinendo ſe parem non eſſe, noſſe debebat. Sicuti & paſſim ſapientiæ magiſtri à nimia fidejubendi facilitate dehortantur, quibus mala non neceſſaria declinare cordi eſt. Ἐγγύα, πάρα δ᾽ ἄτη. *ſponde, noxa præſto eſt*, Chilonis dictum eſt. Quin & benigne leges Romanæ fœminarum facilitati per *SCtum Vellejanum* ivere proſpectũ. Quo pertinet illud, quod juxta leges Romanas debitori concedebatur per ceſſionem bonorum toto ſe debito, licet bona illa excedente, exſolvere; quod beneficium fidejuſſoribus non indulgebatur: quippe cum & eo fine fidejuſſores ſint ſumti, ut ſi debitor bonis eſſet everſus, creditor uniq; ſuum per illos conſequeretur. Etſi alias modus hic per ceſſionem bonorum debito ſeſe exſolvendi juri naturali ſit ignotus; niſi quod illud humanitas dictitet, ut ſi quis fatali calamitate, non per luxuriam aut ſocordiam ſolvendo eſſe deſierit, ſufficere debeat, ſi patrimonio ſuo exuatur, nec corpore quod reſtat luere cogatur. Sed & arctior fit fidejuſſoris, quam principalis debitoris obligatio, ſi quod hic

hic simpliciter promisit, iste sub juramento, aut adjecta poena in se receperit. Sic in quibusdam locis moris est, ut si convento tempore solutio non sit facta, fidejussores ad certum locum teneantur se sistere, neq; inde discedere, donec creditori sit satisfactum; quod vocant obstagium. Quanquam ob abusus heic intervenientes alicubi isthoc pactum sit prohibitum.

§. II. Cæterum quia fidejussio est accessio alterius debiti, naturale utiq; est, ut primo loco conveniatur principalis debitor; & tunc demum, quando ab isto debitum non potest obtineri, ad fidejussorem eatur. *Quintilianus declamat. 273. Periculum sponsoris miserabile est: bonitate labitur, humanitate conturbat. Non aliter salvo pudore ad sponsorem venit creditor, quam si recipere à debitore non possit.* Leges Romanæ beneficium excussionis & ordinis vocant. Ubi autem fidejussori est solvendum, creditor in fidejussorem transferet omne suum jus, quod ipse adversus debitorem habuit, seu actiones suas fidejussori cedet; si forte hæ efficaciores aut favorabiliores sint, quã queis fidejussor contra istum agere suo nomine potest; inprimis si isti pignoribus quoq; ex parte cautum. nam & hæc in fidejussorem tunc transferenda. Sed & si plures conjunctim pro uno fidejusserint, neq; singuli in solidum sese obstrinxerint, adparet naturaliter ad divisionem eos posse provocare, & pro rata duntaxat conveniri; nisi forte quis eorum solvendo non sit. Tunc enim hujus portio reliquos onerabit; quippe cum eo maxime fine plures sint sumti, ut si forte unus vel alter deficiat, per cæteros creditori satis sit cautum. Add. quoq; *Phædrus* l. 1. *fab.* 17. A fidejussoribus diversi sunt expromissores, qui alienam obligationem plane in se transferunt, eamq; suo nomine implendam recipiunt. Unde & ab illo, cui quid debetur, tanquam principales debitores conveniuntur. An autem, & quomodo, quod sic erogatum est, isti ab altero recuperare queant, judicandum est ex eo negotio, quod ipsis cum eo intercessit, pro quo solverunt. Quod interdum est liberalis donatio, interdum mandatum, interdum mutuum, interdum compensatio, aut simile quid. Solet etiam fieri, ut fidejussor sibi curet caveri per alium fidejussorem, quod per hunc sit recuperaturus, quæ creditori solvit,

ubi à principali debitore ea nequiverit: quem solent vocare fidejussorem indemnitatis. Hujus & erga priorem fidejussorem obligatio, & adversus principalem debitorem jus aut actio eadem est, quæ istius erga hunc & creditorem.

§. 12. Circa vades, qui pro aliorum delictis, & resultantibus inde obligationibus sese interponunt, observandum, veterum complures credidisse, eousq; hominem vitæ suæ esse dominum, ut solo consensu suo eam pro alterius vita possit oppignorare, cum hoc effectu, ut pro alieno delicto capite quoq; plecti possit. *Andocides orat. de mysteriis* tradit, Manthiteum, & Apsephionem juxta aram sedisse, ne torquerentur suppliciter orantes, sed ut datis vadibus judicarentur, vixq; hoc potitos, postquam vades dederunt, conscensis equis ad hostes transfugisse, καταλιπόντες τὰς ἐγγυητάς, οὓς ἔδει τοῖς αὐτοῖς ἐνέχεσθαι ἐν οἷσπερ οὓς ἠγγυήσαντο, *vadibus relictis, qui mala subire coacti fuerunt, quæ illi subituri erant, pro quibus spoponderant.* De Damone & Pythia (qui *Phintias* dicitur à *Diodoro Siculo in excerptis Peirescianis* p.244.) historia ex *Cicerone de amicitia* notissima est. Gemina de Mæro & Selinuntio referuntur ab *Hygino fabula* 257. Add. *Quintiliani declam.* XVI. quæ inscribitur, *Amici vades.* Enimvero saltem ad regulas justitiæ vindicativæ, inter homines invicem exercendæ, nón quadrat, vades hoc fine dari, ut ex solo consensu possint subire pœnam corporalem nocenti alias infligendam: nisi quis forte dolose se substituerit, ut alteri præberetur occasio judicium subterfugiendi. Tunc enim merito luit, quanti fuerat magistratui, nocentem pœnæ non fuisse subtractum; quod aliquando morte taxari potest, præsertim ubi qui effugit, multa mala deinceps daturus est. vid. I. *Regum* XX. 39. De cætero ejusmodi vicaria mors in foro civili illicita est, tum quia tanta potestas homini in propriam vitam nequidquam competit, ut ex nudo consensu, nullo bono publico, eandem abjiciat, ne alter, quod meritus est, patiatur: tum quia hoc modo non obtinetur finis pœnarum, qui est, delinquentem, aut alios emendare. Nam neq; ipse vas deliquit, neq; actu suo reatum delicti in se derivavit. Neq; à peccando deterrebitur, qui videt pati innocentem: sed aut misericordia tangetur, aut in admirationem amoris

& con-

& constantiæ, mortem pro altero subire non renuentis, rapietur. Add. *Ant. Matthæus de crimin.* ad l. 48. D. *tit.* 14. c. 2. §. 13. *seqq.* Adparet igitur hactenus tantum vades in criminibus recte interponi, ut vel promittant judici, cui delicti est persecutio, se damnum delicto datum sarcituros, multamq; pecuniariam soluturos: vel caveant de reo sistendo, si absens sit, ne in absentem, & indefensum tanquam convictum aliquid statuatur; aut si præsens sit, & in carcerem conjectus, ne ex vinculis causam cogatur dicere. Ubi tamen convenientissimum fuerit, in antecessum dictari à magistratu certam pecuniæ summam, quæ exsolvenda sit fidejussori, si forte reus per fugam judicium eluserit; ut possit iste deliberare, anne facultates suæ ferant, tantam summam ex rei fide suspendere. Obsidū obligatio, cum citra fœdera & imperium civile vix cognoscatur, infra commodius excutietur.

§. 13. Frequentissimum quoq; est, ut creditori in securitatem debiti tradatur aut assignetur certa quæpiam res, pignoris vel hypothecæ nomine, quousq; istud fuerit exsolutum. Cujus finis est, non solum ut debitor ad exsolvendum debitum urgeatur desiderio possessionis rei suæ recuperandæ; vid. l. 35. §. 1. *de action. pignerat.* sed &, ubi debitum non exsolvitur, habeat, unde suum nanciscatur; utq; creditor, dum pignori incumbit, molestia per actionem debitum extorquendi supersedere queat. Inde & pignus ordinarie pretium debiti æquare, aut superare suevit.

§. 14. Sunt autem res, quæ pignori opponuntur, vel fructuosæ, vel steriles. Circa priores frequens est, ut adjiciatur pactum *ἀντιχρήσεως*, seu ut creditor loco usuræ fructus istius pignoris percipiat in solidum, aut pro rata, eo quod excedit domino restituto. Ast sterilibus pignoribus sæpe solet addi lex commissoria, ut nisi intra certum tempus reluantur, cedant creditori. Id quod naturaliter non est iniquum; inprimis ubi pignus non pluris sit, quam debitum, & usuræ intermedii temporis: aut si quod excedit domino restituatur. Etsi legibus Romanis ea lex commissoria sit vetita, quod per avaritiam creditorum egeni ac necessitate pressi debitores rebus suis facile exui possint, dum pignori opponunt, quæ multo pluris

quam

quam debitum sunt. Recte quoq; ita conveniri potest, ut pecunia destinato die non soluta, pignus velut emtum esse debeat justo pretio, tunc arbitrio boni viri constituendo, aut ante constituto; vel etiam ut tunc pignus recte æstimatum in solutum detur. De cætero uti creditor pignus solutione facta debet restituere; ita interea non minorem quam propriis rebus illi custodiam debet; & nisi pactum antichreticum accesserit, sitq; talis res, quæ usu atteratur, invito domino eadem uti non potest. Unde si quid detrimenti id capiat, aut prorsus pereat per ipsius dolum, aut defectum diligentiæ saltem communis, ejusdem id periculo & damno contingit.

§. 15. Communiter traditur, pignora non posse usucapi. Ratio redditur, quod luitio pignoris sit talis actus, qui non habeat quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum fuerit. Accedit quod usucapiones potissimum sint introductæ ad extinguendas lites infinitum pullulaturas, & ne dominia rerum sint in incerto. Id quod circa pignora non est metuendum. Nam de illorum domino non potest oriri dubium, cum ea detineantur tanquam aliena. Et cum satis constet, quare dominus ista relinquat apud creditorem, non potest præsumi, illum eadem pro derelictis habere. Nihilominus videtur casus dari, ut debitor à luitione pignoris recte excludatur. Qualem *Grotius* ponit l. 3. c. 20. §. *ult.* si quis cum luere vellet, impeditus id silentio transmisisset tanto tempore, quod ad consensus conjecturam sufficere possit. Quin & si dilata in infinitum solutio creditori damnum sit allatura, non iniquum est, hunc pignus velut in solutum retinere. Præsertim ubi per temporis diuturnitatem monetæ valor sit mutatus; quo efficitur, ut creditor longe minus, quam dedit, recipiat, si reluitio pignoris tanto post fiat. v. g. Credidit quis alicui M. ante C. annos, opposito pignori fundo cum pacto antichretico, qui tantidem tunc erat. Interea temporis valor monetæ dimidio decrevit. Heic si tantum M. reddantur, creditor recipit summam, qua jam vix dimidium possit fundum comparare, cum tempore contractus initi integrum posset.

§. 16. Solet jus Romanum distinguere inter pignus specialiter sic dictum, & hypothecam; quorum illud constituitur rei traditione,

hæc

hæc autem conſtat nuda aſſignatione boni alicujus potiſſimum immobilis, ex qua, ſolutione non facta, ſuum nanciſci poſſit creditor. Nam res mobiles nuda hypotheca obligari inconveniens eſt, cum facile poſſint removeri, & ſic creditori nequeant ſecuritatem præſtare. Circa hanc diſtinctionem notandum, illam utiliter locum poſſe habere inter cives ejusdem reip. Nam cum frequens urgeat neceſſitas mutuum ſumere, cujus ſolutio ſæpe in diem ſolet differri; neq; ſemper ea rerum mobilium copia ſit, quæ ſufficiens præſtare pignus queant: inde durum nimis foret, ſtatim ad traditionem rerum immobilium, puta ædium aut fundorum adigi: (conf. etiam *Exod.* XXII. 26. 27. *Deuter.* XXIV. 6. *Job.* XXII. 6. XXIV. 3. *Prov.* XX. 16. l. 6. 7. D. *de pignor.*) igitur ſufficiebat rem immobilem deſignari, qua creditori caveatur; quæ neq; auferri, & in quam per judicem immisſio ſemper obtineri poſſit. Aſt inter eos, qui in libertate naturali invicem vivunt, nudæ hypothecæ ſunt inutiles. Nam ubi ultro debitor ſolvere renuerit, vi utiq; & armis erit invadenda poſſeſſio hypothecæ. Atqui etiam citra aſſignationem hypothecæ inter tales quælibet bona debitoris invadere licebat.

CAPUT XI.

QUIBUS MODIS SOLVANTUR OBLIGATIONES, quæ ex pactis oriuntur.

1. *Modus maxime naturalis ſolvendæ obligationis eſt explere conventa.*
2. *Quid ſi quis pro ignorante ſolverit?*
3. *Cui ſolvendum?*
4. *Quid ſolvendum?*
5. *Compenſatio adverſus quem & à quo opponatur.*
6. *Ubi eadem locum habeat.*
7. *Remiſſione ſolvitur debitum.*
8. *Mutuo diſſenſu quatenus ſolvatur obligatio.*
9. *Unius perfidia alterum obligatione ſolvit.*
10. *Uti & mutatio ſtatus, in quo fundabatur obligatio.*
11. *Quatenus tempore expiret obligatio.*
12. *Morte quæ obligationes expirent.*
13. *De delegatione.*
14. *Confuſione.*
15. *Et Novatione.*

REſtat ut videamus, quibus modis obligationes ex pactis oriundæ diſſolvantur. Inter quos maxime naturalis eſt expletio ejus, de quo fuit conventum. Eo enim peracto,

partibus nihil amplius invicem est negotij. Observandum autem est, quasdam obligationes ita personæ inhærere, ut ab alio recte expleri nequeant: alias vicariam admittere operam, ut nihil intersit ejus, cui quid debetur, per quemcunq; eadem expleatur. Quales utplurimum sunt contractus, quibus convenitur de præstanda aliqua opera mercenaria, & vulgari, & quæ æque commode ab uno, quam ab altero obiri potest. Item, quibus convenitur de præstandis rebus fungibilibus, & quibuscunq; aliis, quæ undecunq; ad nos perveniant, nostra nihil interest. In talibus ergo etsi maxime naturale sit, ut ipsi debitores solvant, aut præstent conventum, aut illi qui ab ipsis mandatum habent: creditorem tamen oportet adquiescere, si alius quivis debitoris nomine velit solvere, (*nam quod quis suo nomine solvit, non debitoris, debitorem non liberat.* l. 3. D. *de hered. petit.*) & si istud acceperit, ab isthoc nihil amplius postulare poterit. Quo loco circa fidejussorem observandum: siquidem principalis debitor solverit, tam hunc, quam fidejussorem liberari. Ast si fidejussor solverit, principalem quidem debitorem à creditore liberari, sed fidejussori contra idem debere incipere, utut hic inscio debitore solverit.

§. 2. Quando autem quæritur, an & quatenus qui pro alio solvit, qui neq; fidejussor est, neq; mandatarius, id quod solvit repetere queat; distinguere solent, an pro invito & contradicente, an vero tantum pro ignorante sit solutum. Priori casu nullam ipsi repetionem competere constat. Nam quomodo obligationem, quæ ex consensu oritur, mihi invito quis possit impingere? Quia tamen nemo temere præsumitur sua jactare, igitur ulterius videndum, an quis creditori id quod solvit, donare voluerit, an vero minus. Priori casu debitori nihil accedit aut decedit. Posteriori casu nihil superest, quam ut ipsum hoc egisse dicamus, quo creditoris jus & actionem contra debitorem in se transferret. Et utut creditor forte ab initio nesciverit, eum qui solvit hoc agere, illudq; velut debitoris nomine solutum acceptum tulerit: tamen ubi hic ultro à debitore quod solvit recuperare nequit, æquitas dictitat, aut creditorem, quod accepit, huic debere restituere, salva sua in debitorem actione; aut

eidem

eidem actionem ſuam in debitorem cedere. Præſertim cum is, qui pro altero ſolvit, præſumatur credidiſſe, ſolutionem ſuam debitori gratiam futuram. Quam ob rationem & huic leges Romanæ dederunt actionem negotiorum geſtorum. l.43. l.*ult*.D. *de negot.geſtis*. Quatenus tamen debitor excipere poteſt, ſibi gratum non fuiſſe, quod iſte ſuo nomine ſolverit, ſeq; nolle ipſi hoc beneficium debere; ſimpliciſſimum eſt, ut ei, qui pro ignorante ſolvit, creditor actionem ſuam ceſſiſſe intelligatur. Si autem quis alias in res ignorantis utiliter quid erogavit, aut operæ quid impendit, ni melioratio inde detrahi poſſit, recte rei tanquam pignori tamdiu incumbet, quousq; quod impenſum fuit ſibi ſarciatur.

§. 3. Solutio porro, & quævis obligationis expletio debet fieri ei ipſi, cui debetur, aut quem hic delegaverit, ut ipſius nomine debitum recipiat. Quod ſi autem alteri per errorem fuerit ſolutum, hautquidquam ideo creditori iſte debere deſinit; verum illud tanquam indebitum qui ſolvit repetere poterit. Præſupponitur quoq; eum cui ſolvitur & habere bonorum ſuorum adminiſtrationem, & intelligere, quid geratur. Alias enim potius temeraria effuſio, quam ſolutio facta intelligetur, collato, quod ad utilitatem procurandam erat deſtinatum in eum, qui ejusdem finem aut diſſolute negligebat, aut plane ignorabat.

§. 4. Præterea ſolvendum eſt illud ipſum, de quo conventum fuit, non aliud ejus loco: (add. l. 99. D. *de ſolution.*) integrum, non mutilum, non pars duntaxat, non diviſum: loco item & tempore convento, inprimis ubi illius, cui debetur, interſit, heic & non alibi, nunc & non alio tempore ſolvi aut præſtari. Niſi tamen nova conventione alia res pro re debita fuerit ſubſtituta, aut circa locum & tempus quid mutatum. In qualem ſubſtitutionem aut mutationem ſæpe creditores conſentire neceſſum habent; quando per impotentiam aut malitiam debitoris ſatius ducunt aliquid accipere, quam nihil; alio loco, quam nullibi, poſt intervallum, quam nunquam. Etſi & æquitas ſæpe requirat, ut tempus vel prolongetur debitori, vel præſtationes velut dividantur, quando ſolutio in præſens, aut ſimul fieri nequit. Sic cum Athenienſes Dianæ votum feciſſent,

cissent, tot illi se capras immolaturos, quot hostes occidissent, ac totidem victimas ex toto agro comparare non potuissent, quotannis D. mactare decreverunt. apud *Xenophontem περὶ ἀναβάσεως.* l. 3. Alias circa tempus solutionis observari etiam solet l. 105. D. *h. t.* Sæpequoq;, ubi judex fuerit aditus, nulla alia patet via litem expediendi, quam ut rei conventæ loco ad quid æquipollens debitor condemnetur. Sed & id pro solutione habetur, si pignus à creditore vel ipsum in solutum fuerit acceptum, vel ex lege adjecta in commissum ceciderit, vel si pretium ex eodem distracto redactum loco debiti in acceptis relatum fuerit. Quod si autem quis, multiplici debito obstrictus, partem solverit, favorabile judicatur, pro eo debito id esse solutum, quod odiosius videtur. vid. l. 1. 3. 4. 5. 7. 8. D. l. 89. §. 2. l. 97. *h. t.* Ille tamen modus solutionis est plane irregularis, quo usus legitur Vitellius apud *Xiphilinum epit. Dionis*, cujus creditores, qui eum in Germaniam proficiscentem vix datis fidejussoribus dimiserant, eo mox Imperatore facto, Romamq; reverso sese occultarunt. Quibus requisitis ipse dicebat, *se reddidisse salutem pro credita pecunia*, tabulasq; contractuum reposcebat.

§. 5. Est & usitatissimus modus tollendi obligationes per compensationem, quæ est crediti & debiti inter se contributio l. 1. D. *de compensat.* seu quando ideo aliquid deberi desinit, quia eidem ipse creditor rem ejusdem generis, & quæ tantidem est, vicissim liquido debet. Cum enim inprimis in rebus fungibilibus tantundem sit idem, & vero, ubi mutuum est debitum, mihi statim tantundem esset reddendum, atq; ipse accepi; igitur ad redigendas in compendium inutiles solutiones commodissimum est, utrumq; suum retinendo solutione defungi. Præsertim cum omnem fere exactionem aliqua molestia comitetur; & valde imprudens sit, per solutionem non necessariam id efficere, ut alter in suo adversum me debito eo facilius possit tergiversari. vid. l. 2. l. 3. D *h. t.* Adparet autem compensationem duntaxat locum habere inter eos, qui invicem sunt creditores & debitores; non autem si quid à tertio quopiam mihi debetur, id alteri invito velut in solutum obtrudere possum. Nisi forte talis inter quosdam sit societas, ut ipsorum obligationes & jura invicem

sint

ſint communia. Sic ſi inter duos ſit omnium bonorum ſocietas, & eorum uni ego tantam ſummam pecuniæ debeam, quantam alter mihi, recte iſti, debitum me poſcenti, compenſationem oppono. nam horum bona pro uno patrimonio habentur. Imo ſi certæ duntaxat rei inter aliquos ſit ſocietas, compenſatio locum habebit, ſi & creditum, & debitum ex eadem re, cujus inter eos ſocietas fuit contracta, reſultet; quia & hactenus iſti velut pro uno ſtare intelliguntur. Sic & quod ego debitoris mei hæredi debeo, compenſatione tolli poteſt; & vice verſa, quod mihi anteceſſoris mei creditor debet. Compenſationem autem etiam invito creditori poſſe opponi patet; cum valde impudens ſit, idem alterum poſcere, quod ipſi præſtare detrectes. Exinde etiam, quia compenſatio locum non habet inter eos, qui ſibi invicem non debent, deducitur; ſi quid ego alteri debeam, me non poſſe ipſi obtrudere creditum ejus, cujus ipſe procurator ſum, quamdiu illud in me non fuit translatum. Nam dum quis ſuis me negotiis præficit, non ſtatim ipſius res inter meas numerare, & meis me debitis inde liberare poſſum; præſertim cum ſæpe alterum, quam me, debitorem creditor malit habere. Nec ſi cui mea negotia committo, ſtatim ipſius quoq; onera & obligationes in me derivare volo. Sic v. g. ſi mihi Cajus injunxiſſet, ut credita ſua ipſi exigerem ab Sejo, cui ipſe debeo: invito Cajo neq; Sejus poterit debiti mei compenſationem objicere, & eo prætexto ſolutionem recuſare; (quid enim Cajo cum meis debitis?) neq; ipſe me Cajo debitorem pro Sejo ſubſtituere poſſum. Sic debitor pupilli non poteſt in compenſationem deducere creditum tutoris, nec tutor ſuo ſe debito exſolvere, offerendo creditori ſuo in compenſationem creditum, quo hic pupillo tenetur. vid. l. 23. D. *h. t.* Contra recte tradunt, fidejuſſorem, ſi à creditore ex cauſa fidejuſſionis convenitur, non ſolum in compenſationem deducere poſſe, quod creditor ipſi, ſed & quod principali debitori debet, etiam hoc inſcio & invito. Nam ſiquidem ipſe principalis debitor ſolviſſet, compenſationem ſui debiti creditor tenebatur admittere; cur ergo fidejuſſori id non proſit? Et improbus foret debitor, ſi fidejuſſorem vellet prohibere, quo minus ſui debiti compenſatione defungatur;

tur; cum utiq́; quod hic pro ipſo ſolverit, reſtituere teneatur.

§. 6. Regulariter autem compenſatio locum habet in rebus fungibilibus ejusdem generis, quorum ſolvendorum tempus jam præſens, aut elapſum eſt. (non quæ in diem debentur. vid. l.7. D. *h.t.)* Unde recte compenſari nequeunt quantitates cum quantitatibus diverſi generis, aut diverſæ qualitatis; puta modius tritici, cum modio avenæ, amphora vini Rhenani cum amphora vini Hiſpanici. Neq́; diverſæ ſpecies, puta hic equus cum hoc bove. Neq́; res diverſi generis, puta ovis cum anſere. Neq́; ſpecies cum genere, aut quantitate; puta bucephalus cum quovis equo, aut amphora olei. Etſi Interpretes juris Romani admittant compenſationem inter corpora in genere debita, ſeu quando utrinq́; idem genus ejusdem qualitatis debetur. v. g. ſi tibi equum in genere promiſiſſem, ac tu illi, qui mihi in genere equum legavit, ſucceſſiſti, compenſatio inter nos fiet. Contingit tamen etiam in iſtis, ut utriusq́; debitoris conſenſu diverſæ res in ſuam æſtimationem reſolvantur, & ſic demum utrinq; compenſatione tollantur. Quanquam etiam in reciprocis debitis frequens ſit, ut non tam tollatur, quam ſuſpendatur obligatio per retentionem, qua quod alteri debebam exhibere, tantiſper penes me retineo, quoad alter, quod prius debebat, præſtiterit. Minime autem compenſari poſſunt operæ invicem debitæ, aut opera cum re, quando momentum illud temporis jam inſtat, quo illæ invicem ſunt præſtandæ aut exhibendæ. Nam id repugnat ſcopo contractuum, eosq́; reddit plane inutiles. Quod ſi autem uterq́; alteri debitæ operæ aut rei præſtationem remiſerit, ex alio fundamento obligatio tollitur, nempe ex mutuo diſſenſu. Sicuti etiam, quod ego præſtare non tenear, quando alter qui prior præſtare debebat, id omiſit, non ad compenſationem eſt referendum; ſed quia conditio, ſub qua ego præſtare tenebar, non extat. Quod ſi autem operæ tempore convento præſtari ſint neglectæ, adparet easdem in æſtimationem ſuam poſſe reſolvi, adeoq́; per compenſationem tolli. Sed & debito opponere poſſum damnum æquipollens à creditore datum, ut & multam mihi exſolvendam, in quam ob injuriam mihi datam judex creditorem condemnavit. Id quoq́; recte monet

Grotius

Grotius l.3. c.19. §.19. si quid inter litigantes convenit, ei quod promissum est, opponi lite manente non posse aut actionem, de qua lis erat, aut litis damna & impensas. v.g. Est mihi lis super aliquo de hæreditate: ea lite pendente ego ipsi domum vendo. Heic sane in solutum iste mihi imputare nequit eam hæreditatem, aut sumtus in ejus petitionem factos; quippe cum nondum sit liquidum, an hæreditas illi debeatur. Et negotii natura ostendit, convenisse inter nos seposita ea lite: alias enim nihil actum fuisset. De eo genere compensationis, qua debitum gratiæ pro beneficio referendæ tollitur per sequentem injuriam ab eodem illatam, prolixe tradit *Seneca epist.* 81. & *de benefic.* l. 6. c. 4. *seqq.* Sicuti & æquales utrinq; injuriæ per compensationem recte tolluntur, salvo tamen eo, quod magistratus interest.

§. 7. Tollitur quoq; obligatio condonatione ejus, cui quid debebatur, & cujus interest obligationem fuisse expletam. Nam jure suo posse aliquem cedere tralatitium est. Et quod ex obligatione in alterum translatum fuit jus, iterum ad nos redire per condonationem ab altero intelligitur. Et uti ab initio non contrahitur obligatio, si alter, cui quid offertur, id respuerit: ita nec illa me amplius stringit, quando alter vinculum, quo ipsi tenebar, ultro laxaverit. Addendum tamen est, nisi & tertii alicujus intersit, eam obligationem impleri. Tunc enim eandem remittere solus non potest, etiam in quem immediate ex obligatione quid confertur. Solet autem ejusmodi condonatio fieri vel expresse vel tacite. Ad priorem modum pertinebat ex legibus Romanorum *acceptilatio*, qua quis fatebatur se accepisse, quod revera non acceperat. Item, *stipulatio Aquiliana*, qua per novationem quandam quarumvis rerum obligatio in stipulatum deducebatur, ac deinde per acceptilationem tollebatur. Quas quidem ambages jus naturæ ignorat, in quo etiam re, aut quocunq; modo contracta obligatio nudo alterius consensu, rite significato, extinguitur. Signum quoq; condonatæ obligationis habetur, si sciens debitori tradam, (non ex causa depositi, aut simili,) instrumenta aut chirographa, citra quæ inter homines debita non possunt probari. l.2. D. *de pactis.* Quod si autem alia instru-

menta extent, ex quibus debitum æque liquido possit probari, unius duntaxat traditione debitum remissum non censetur. Quod autem leges Romanæ docent, redditione chirographi judicari tacitum pactum initum cum debitore de non petendo; ea subtilitas itidem juri naturæ est ignota, quo etiam re contracta obligatio non reali duntaxat solutione, sed & nuda condonatione potest aboleri. Tacite autem condonata censetur obligatio, si quis impediat, aut in causa sit, quo minus, quod debetur, possit præstari. Sic & ubi cum aliquo ita mihi convenerit, quod ipsum sim admoniturus, ubi opera erit obeunda; admonitione à me omissa istam censebor remisisse. Uti etiam, quando alium, ejusdem vices obiturum, substituero.

§. 8. Uti autem priori modo solvuntur potissimum obligationes, quibus alter duntaxat contrahentium oneratur; ita quæ utriusq; partis præstatione constant, re adhuc integra, mutuo dissensu solent dissolvi. Nam id maxime naturale videtur, ut quod solum sufficit ad obligationem contrahendam, ejus contrarium sufficiat ad eandem dissolvendam, ubi aliud quid non intervenerit, quod obligationem semel contractam abrumpi vetet. Nam quin lege positiva in certo negotiorum genere interdici possit, ne quod semel placuit, etiam re integra displiceat, dubium non est. Quod si autem res non sit amplius integra, sed ab altera parte jam quid præstitum; tunc nudum dissensum adparet non sufficere ad tollendam obligationem; (vid. l. 2. l. 3. D. *de rescind. vendit.*) sed si alias obligatio sit solubilis, accedere oportet condonationem ejus, qui jam aliquid præstitit, & cui quid exadversum erat præstandum; aut illud alia ratione sarciendum. vid. l. 58. D. *de pactis.*

§. 9. Præterea non tam solvitur, quam abrumpitur obligatio alterius partis perfidia, adeoq; quando unus non præstat, de quo convenit, neq; alter tenetur id præstare, quod reciproce & intuitu præstationis alterius recepit. Cum enim qui ex pacto aliquid alteri promittit, non absolute & gratis, sed intuitu ejus, quod alter se præstiturum recepit, promiserit; inde præstationes utrinq; sibi invicem insunt per modum conditionis; quasi dictum foret, præstabo, si tu præstiteris prius. Jam autem quæ conditioni superstruuntur, ea

ea non adparente corruere constat. vid. *Grotius* l.3. c.19. §.14. Hæc autem locum habent, si iste suum non præstiterit, qui priore loco præstare debebat, aut qui simul cum altero. Nam an & quatenus solus metus, ne, ubi ego meum præstiterò, alter fallat, ab obligatione aliquem liberare queat, supra traditum fuit. Sed quid juris erit circa particulas rerum jam præstitarum, ubi contractus ante plenum complementum fuerit abruptus? Heic de diversis casibus distincte erit pronunciandum. Si enim ipse quod priori loco debebam præstiterim, & alter mox tergiversari velit, mihi jus erit ipsum quovis modo licito ad contractum implendũ adigendi. Quod si autem meipsum, ubi aliquam obligationis partem implevi, in eadem implenda pergere tædeat, non possum alterum adigere, ut quod præstiti, ejusvé æstimationem iste restituat: sed ni ego, de quo præstando convenit, consumare velim, tuto licebit isti quod abs me accepit retinere. Neq; heic opponi poterit tritum illud; non debere aliquem cum damno alterius locupletari. Ejus quippe damni non habetur ratio, quod quis suo dolo sibi arcessivit. Et quoties per eum, cujus intererat conventa impleri, steterit, quo minus ea impleantur, perinde habetur, ac si eadem fuerint impleta. Neq; si postea pœnitentia temeratæ fidei ductus pactum continuare velim, alter id acceptare cogitur: cum pacti violatio semel facta penitus idem abruperit, & alterum ab obligatione inde orta absolverit; quæ nisi nova conventione instaurari nequit. Sic v.g. si ego operam alicujus in annum conducam, mercede in antecessum soluta, post ante annum finitum citra ipsius culpam eundem expulero; non tenetur mihi de mercede restituere, quanti erat residui temporis operæ. Quod si autem quæ utrinq; præstita fuerunt, paria sint, ante conventum tamen terminum non licebit alterutri pactum abrumpere; sed alter ad idem implendum violatorem adigere poterit, aut extorquere id, quod intererat pactum adamussim fuisse impletum.

§. 10. Expirant quoq; obligationes, quando statum, in qua eædem unice fundabantur, mutaverit persona tam quæ præstare, quam cui præstari debebat. Sic magistratus defensionem subditorum promittens non amplius tenetur, si munere suo abierit. Sic

qui magiſtratui obſequium promiſit, non amplius tenetur, ubi ſubditus ipſe eſſe, aut hic magiſtratus deſierit. Aſt vero vim tollendi obligationem non habet ejusmodi mutatio in ſubjecto, quæ quidem eandem quo minus ſuſciperetur impediiſſet, ſiquidem eo, quo contrahebatur, tempore extitiſſet, ac in præſens ſubjecto non adeo exacte quadrat, dummodo non prorſus inhabile illud ad eandem implendam reddat. Nam niſi ejusmodi mutatio tanquam conditio pacto fuerit ab initio inſerta, jus irrevocabiliter quæſitum firmum perſiſtet, utut alteri fors moleſtia quædam inde creetur. Qui enim libere & ultro ad contrahendum acceſſit, ſibi imputet, quod caſus, qui probabiliter prævideri poterant, ab initio non præcaverit. Sic populus aliquis abſolute ſe regi ſubjiciens, etiamſi poſt, ingenio mutato, in aliam reip. formam majori inclinatione feratur, hautquidquam regis ideo obſequium exuere poteſt. Sic multi, ſi antea matrimonij incommoda intellexiſſent, vitam cœlibem exacturi fuerant; quibus tamen ubi ſemel eo ſe vinculo induerint, utcunq; ſors tulerit, obdurandum eſt.

§. 11. Sed & ipſo tempore expirant obligationes, quarum duratio à puncto aliquo temporis ſuſpenſa fuit. Quod ſi continuari easdem placuerit, nova conventione opus eſt; quæ tamen non ſemper expreſſe, ſed quandoq; tacite facta intelligitur. vid l. 13. §. *fin.* l. 14. D. *locati.* Verum ut ſolo temporis tractu evaneſcat obligatio, ita ut non debuerit intra eundem tractum vim ſuam exſerere, id abſurdum eſt. Inde nihili eſt obligatio; debebo tibi C. aureos per triennium, ita tamen ut neq; interea temporis, neq; elapſo eodem ſpatio eos me poſcere queas. Nam fruſtranea eſt obligatio, quæ nullum ſortitur effectum, antequam exſpiret, neq; poſt ſe ullum effectum relinquit. Aliud autem eſt, ſi ita dicam; niſi intra triennium petieris, nihil amplius debebo. Iſthæc enim eſt conditio obligationi adpoſita, qua non adparente illa evaneſcit. Sic & moris eſt, ut fidejuſſor ad certum duntaxat tempus ſeſe obliget; eo nimirum fine, ut mature, & quamdiu adhuc ſolvendo eſt, debitorem creditor urgeat, ne in infinitum iſte obſtrictus hæreat.

§. 12. Morte deniq; ſolvuntur obligationes in perſona alicujus

radi-

radicatæ; subjecto quippe sublato accidentia quoq; extingui necessum est: ac præstatio per naturam redditur impossibilis. Vid. tamen *Valerius Max.* l. 2. c. 6. §. 10. Frequens tamen est, ut defunctorum obligationes communicabiles per superstites continuentur, utq; hi in istorum locum subeant. Idq; vel quia superstes ultro, ut defuncti famæ consuleretur, aut alias ob rationes istius obligationem explendam in se suscepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quæ cum istis bonis, naturali velut hypotheca oneratis, in hæredem simul transeunt. Quod si quis moriatur, neq; tantum in bonis relinquat, quantum debet, adversus istum creditoris actionem simul mortuam esse adparet. Quid enim exanimi cadaveri aliquis faciat? Quo spectat lex Solonis apud *Plutarchum Solone*, qua mortui contumeliis affici vetantur. add. l. 1. §. 4. 6. l. 27. D. *de injuriis*. Etsi apud Ægyptios receptum, eorum qui solvendo non erant cadavera in creditorum ædibus condi; quæ postea hæredes opibus aucti redemta honorifica sepultura dignabantur. Apud quos itidem in usu, ut liberi parentum conditorum cadavera oppignorarent. Hæcce qui non luissent, eos ignominia maxima, & post excessum è vita sepulturæ privatio consequebatur. vid. *Diodor. Siculus* l. 1. c. 92. 93. *Lucianus de luctu. Herodotus Euterpe.*

§. 13. Per delegationem substituit quis creditori suo consentienti debitorem suum, ut hic loco ipsius debitum exsolvat, seu ut delegantis creditori solvat, quod deleganti debebat. Ubi creditoris quidem consensus requiritur, non autem tertii istius debitoris, quem etiam ignarum & invitum alteri delegare possum. Nam nihil interest, utri quis solvat; multum autem, à quo quis debitum exigat.

§. 14. De confusione non est quod multa addamus. Nam cum idem non possit esse suus creditor & debitor; adparet, si quis debitoris sui hæres fiat, actionem illam perire, cum objectum, erga quod sese exserat, invenire nequeat.

§. 15. Novatio autem juris civilis positivi propria esse videtur, nec ad jus naturæ & gentium spectare. Nam possunt quidem antiquæ obligationes conventione partium reformari; puta, ut non amplius debeat præstari interitus rei propter moram à debitore inter-

positam; ut desinat deberi pœna aut usura ob moram; ut pignora remittantur, aut fidejussores liberentur, dum creditor sola debitoris fide deinceps sese contentum fore declarat. &c. Sed intra simplicitatem juris naturæ versantibus non opus est heic fingere, priori obligationi, quæ periit, aliam successisse. Cum revera nihil aliud heic actum sit, quam quod vel creditor partem sui juris remiserit, vel diversæ prætensiones in unam confusæ sint. Quod autem una actio præ altera privilegio quopiam gaudet, id juris positivi est; cum jure naturali, quæ æque efficaciter debentur, æque efficaciter quoq; peti queant. Sed quod leges Romanæ tradunt de novatione, quæ per litis contestationem fit, (quam necessariam vocant, uti priorem illam voluntariam;) id aliquo modo ad jus naturale adplicari potest. Nimirum ut in foro civili, qui judicio vicit, actionem judicati contra adversarium habet, qua id petit, quod judex addixit, quomodocunq; sese prius jus habuerit: ita ubi super aliqua controversia bello disceptari cœpit, exigi potest non solum prima illa prætensio, ex qua bellum fuit ortum, sed quicquid bello finito in pace fuerit definitum.

CAPUT XII.
DE INTERPRETATIONE.

19. Con-

POst pacta in genere, & partim in specie, jam de eorundem interpretatione dispiciemus. Cum enim in omnibus obligationibus, quæ ultro ab hominibus arcessuntur, certa adhibeantur signa, tum de animo contrahentium, tum de legibus & capitibus pactorum indicantia; & vero signa ista in diversos quandoq; sensus possint accipi: maximopere est necessarium, nosse certas regulas, quibus genuinus eorundem sensus eruatur. Quanquam autem inferius demum sit agendum de illa pactorum specie, quæ imperium civile præsupponunt, & pleraq; etiam ad leges pertineant: tamen cum neq; hanc materiam dividere, neq; ad finem usq; rejicere conveniens videatur, contra leges methodi non adeo peccasse judicabimur, si eandem hoc loco universam exposuerimus; secuti fere *κατὰ πόδα Grotium* l. 2. c. 16. qui in isthac materia exponenda subtiliter valde est versatus.

§. 2. Si igitur spectemus, quo fine obligationes contrahantur, tenetur quilibet, qui ultro sese obstrinxit, ad id, in quod voluit obligari. Præsupponitur enim ipsum ultro & libere obligationem suscepisse, & quidem circa rem, cujus præstandæ necessitas ei antea non incumbebat. Igitur non adparet, quomodo quis in plus possit teneri, quam quousq; ipse voluit. In quem sensum accipiendum illud *Ciceronis Offic. 1. In fide quid senseris, non quid dixeris cogitandum.* Ea est porro natura hominis, ut interni ipsius actus per se alteri non sint spectabiles; iidemq; ab exterioribus actibus & signis discrepare possint. Et tamen liquido est decernendum, ad quid quisq; teneatur, quidvé jure ab eodem queat exigi. Alias enim irrita reddetur obligatio, si quisq; sensum, quem velit, sibi affingendo sese liberare posset, pertendendo suam sententiam diversam fuisse ab ea, quam alter arripuit. Igitur ratio dictitat, ut ei, cui promissum quid est, jus sit cogendi promissorem ad id, quod recta signo-

rum interpretatio suggerit. Cogitatio quippe maxime propter hominem ipsum est, signa autem propter alios. Nam alioquin res exitum non reperiret, & in nihilum recideret; id quod in moralibus pro absurdo habetur. Quo pertinet antiqua in fœderibus usurpari solita formula apud *Livium* l. I. c. 24. *sine dolo malo, utiq; ea heic hodie rectißime intellecta sunt.* Est autem interpretationis rectæ norma & mensura, collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Signa illa sunt duum generum, verba, & aliæ conjecturæ; quæ considerantur aut seorsim, aut conjunctim.

§. 3. De verbis hæc est regula. Si nulla sit sufficiens conjectura, quæ ducat alio, verba intelligenda sunt in proprio suo, & famoso, ut loquuntur, significatu, quem ipsis imposuit non tam proprietas aut analogia grammatica, quam popularis usus, *quem penes arbitrium est, & jus & norma loquendi.* *Quintilian. Inst. Orat.* l. I. c. 6. *Consuetudo certißima loquendi magistra: utendumq; plane sermone, ut numo, cui publica forma est. Dio Caßius* l. 59. *Tiberius cum in edicto voce non latina usus esset, Attejus Capito dicebat; tametsi nemo ante ipsum eo vocabulo usus fuisset, nunc nihilominus in gratiam Tiberij inter antiqua referendum. Ibi Marcellus quidam subdidit: hominibus Cæsarem civitatem Romanam dare posse, vocabulis non posse. Procopius Vandalic.* l. I. cum dixisset, Imperatorem partim è suis, partim è fœderatis militem scripsisse, addit: *fœderatorum nomine olim soli dicebantur barbari, qui non servilem in modum, neq; enim armis victi, sed pari cum civibus jure sub imperium venerant, à fœderibus quæ pepigerant sic nominati. At nostra ætate in hocce nomen venire nemo vetatur, ut mos est temporis non in quo primum reperta sunt sensu vocabula servare, dum pro suo arbitratu res ipsas immutant homines, quibus ea primum vocibus nuncupata sint nihil soliciti.* Apud *Polybium* l. XII. c. 4. Locri in extremam Calabriæ oram delati ex Græcia, regionem eam invenerunt à Siculis possessam. Hi improviso eorum adventu perterriti, eos receperunt, & in hæc verba fœdus cum illis inierunt: *amicitiam cum Siculis Locrenses servaturos, & regionem hanc pro communi ambobus populis habituros, quamdiu terræ huic pedibus suis insisterent & imposita humeris capita gestarent.* Hæc cum ita convenissent, Locrenses ad præstandum juramentum accesse-

accesserunt, postquam in calceamentorum sola terram injecissent, humeris autem alliorum capita ita supposuissent, ut non adparerent: deinde è calceis terram excusserunt, & capita alliorum abjecerunt; ac mox ubi primum data est occasio, Siculos regione expulerunt. Apud *Thucydidem* l. V. Bœotii cum Spartanis fœdus icerant, in quo inter cætera cautum erat, ut Bœotij Spartanis traderent Panactum. Verum illi prius Panactum diruerunt, & tunc demum Spartanis tradiderunt. Sic Leucippus cum locum à Tarentinis in usum ad diem noctemq́; petitum repetentibus non redderet, interdiu reposcentibus respondebat, si ad sequentem noctem repeterent, se redditurum: at noctu ad diem sequentem referebat. *Strabo* l. VI. Sic de Mahomete Turcarum Imperatore narrant, cum Eubœa capta alicui promisisset, caput ipsi fore incolume, mox medium eundem dissecuisse. Verum ejusmodi cavillationes uti sunt nimis apertæ & frivolæ; ita illis *perjurium magis adstringi, quam dissolvi* recte pronunciat *Cicero Off.* 3.

§. 4. Circa vocabula artium propria, quæ vulgus vix capit, observandum est, ut illa explicentur secundum definitiones prudentum cujusq́; artis. *Cicero quæst. Academ. l.* 1. *Dialectorum verba nulla sunt publica: suis utuntur, & id quidem commune est omnium fere artium.* Exemplum sit in vocabulo *exercitus*, v. g. si in fœdere aliquo cautum sit, ne quis cum exercitu alterius fines transeat. Ubi dispiciendum, qualis militum manus eo nomine veniat. *Grotius* putat exercitum definiendum per talem militum multitudinem, quæ palam fines hosticos invadere ausit, vel etiam aperte hosti ingruenti sese objicere. Nam passim apud historicos opponitur id, quod justo fit cum exercitu, & quod furtim fit, ac more latrocinantium. In universum tamen non potest definiri, quanta manus ubiq́; & semper exercitum constituat; sed respiciendæ sunt vires tum hostium, tum nostræ. Si tenuibus rebusp. invicem sit negotium, modicæ copiæ exercitus instar habere possunt; quæ inter magna regna pro manipulo prædantium habebuntur. Hinc, quando *Vegetius de re militari* l. 3. c. 1. dicit, *exercitum esse tam legionum, quam auxiliorum, nec non & equitum ad gerendũ bellum collectam multitudinem*; non describit

exer-

exercitum in genere, ſed qualis tunc apud Romanos cenſebatur. Nam dantur utiq; exercitus ex ſolis civibus, aut meris peregrinis ſive ſociis, item ex ſolo peditatu, aut equitatu conſtantes. *Cicero in parodoxo* 6. refert dictum M. Craſſi, qui negabat *divitem eſſe aliquem, niſi qui exercitum ſuis fructibus poſſet alere.* Exercitum autem definit *ſex legionibus, & magnis ſociorum auxiliis. Polybius* l. VI. Romanorum exercitum ait plerunq; conſtitiſſe XVI. M. civium & XX. M. ſociorum. Quanquam & minor numerus quandoq; apud hos exercitus nomen implebat. In l. 2. §. 1. D. *de his, qui not. infam.* exercitui præeſſe dicitur, etiam qui unam legionem adminiſtrat. Sed & alia quæſtio ſuper hoc vocabulo moveri poterit; an fœdus, quale dixi, violarit, qui magnam militum multitudinem per alterius fines traduxerit, non junctim, ſed per manus minutas? Heic cum exercitum habere dicatur, & qui in uno loco eum congregatum habet, & qui copias ita diſperſit, ut tamen eas brevi contrahere poſſit; ulterius conſiderandum, quo fine hæc conventio ſit inita. Si enim hoc tantum ſpectatum fuit, ne nobis periculum creetur, adparet fœdus non violari, ubi ſparſim tranſeunt, nec intra fines noſtros colliguntur. Verum ſi alterius vicini ſecuritatem id ſpectat, ne iſte per noſtros fines invadatur, etiam ſparſis conceſſo tranſitu fœdus violabitur. Eadem ad *claſſem* quoq; adplicari poſſunt, ſi forte in aliquo fœdere poſitum ſit, ne quis in certa maris parte cum claſſe naviget, aut alterum navigare patiatur. Nam heic non ſolus navium numerus conſideratur, ſed & earundem magnitudo, & vires maritimæ populorum, quorum intereſt. Huc pertinet illud *Flori* l. 1. c. 11. *Extant & de Antioparta ſpolia, quæ Manius in ſuggeſtu fori capta hoſtium claſſe ſuffixit; ſi tamen illa claſſis. Nam ſex fuere roſtratæ. Sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit.* Add. *Alber. Gentilis de jure belli* l. 3. c. 20. Sic ſi quid de *arce* fuerit cautum, puta ne intra certum ſpatium ab alicujus finibus illa extruatur; ſæpe arcem novimus accipi pro inſigni juxta ac munitiſſimo ædificio: ſæpe etiam pro loco munito, qui arcere hoſtilem exercitum poſſit, etſi vilibus ædificiis exulto. Ubi ſi conventionis ſcopus fuit, ne quis munitus locus noſtris finibus immineat, manifeſtum eſt pactum violari, ſi munimentum duntaxat

terreum, vilibus militum cum receptaculis fuerit extructum. Add. *Alber. Gentilis d. l.* c. 21. Quod si autem vocabula artium à diversis diversimode definiantur, expedit ad præscindendas lites, ut popularibus verbis exprimatur, in quonam significatu ista vox eo loco capiatur.

§. 5. Ubi verba simplicia, aut verborum complexio plures significationes recipiunt, assumtis conjecturis opus est, ut genuinus sensus eruatur. Rhetores hunc locum vocant ἐξ ἀμφιβολίας, ex ambiguo: Dialectici subtilius, si in una voce plures sint sensus ὁμονυμίαν, si in complexione verborum ἀμφιβολίαν. Prioris exemplum potest esse, quod *Tertullianus de velandis virginibus* c. 4. vocabulum *mulierum* in dicto 1. *Corinth.* VII. ad virgines quoq; extendendum docet. Etsi aliquando mulier virgini opponatur, v. g. in illo *Ciceronis: cras mulier erit.* Posterioris exemplũ à *Cicerone de Invent.* l. 2. ponitur. In testamento suo quidam tale legatum constituerat: *Hæres meus vasorum argenteorum pondo centum novercæ, quæ volet, dato.* Heic noverca magnifica & scite cælata poscebat; contra hæres prætendere, ea tantum deberi, quæ ipse dare vellet. Poterat evitari ambiguitas, addita voce *ipse* vel *ipsa*. Etsi ex jure Romano constet, regulariter optionem esse penes legatarium. Id quod etiam naturali æquitati congruit. Nam si hæredis esse debebat optio, non opus erat, addere clausulam, *quæ volet.* Quæ enim absolute mihi præstanda injunguntur, ubi diversis modis mea obligatione possum defungi, electio penes me esse intelligitur. Sed ubi clausula de optione est adjecta, præsumitur eam tendere in favorem ejus, qui aliquid est accepturus, ne alter vilem quampiam rem ipsi impingat. Add. *Autor ad Herennium* l. 1. *Quintilianus inst. orat.* l. 7. c. 9. Sed quod attinet notissimam illam decisionem, ni fallor, Ducis de Ossuna, qua totam hæreditatem filio addixit contra sacerdotes, hæredes ea cum clausula scriptos, ut filio darent, *quæ ipsi vellent*: eam non tam apices juris, quam odium avaritiæ hominum alienis imminentium defendunt.

§. 6. Conjecturæ quoq; adhibendæ ad genuinum sensum eruendum, quando occurrit ἐναντιοφάνεια, seu species repugnantiæ; ut quæ partes invicem pugnare videntur, concilientur, si modo id fieri

possit. Nam ubi certa & manifesta est repugnantia, quod posterius inter contrahentes placuit, derogabit prioribus. l. 4. D. *de constitut. princ.* c. 3. X. *de rescriptis. Livius* l. 9. c. 34. *Ubi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquæ obrogat nova.* Quia nemo eodem tempore contraria potuit voluisse; & ea est natura actuum ex mero agentis arbitrio dependentium, seu quibus alteri nullum est jus quæsitum, ut novo voluntatis actu inde discedi possit. Etsi ut mutatio voluntatis ad actum aliquem tollendum valeat, interdum ea ex una duntaxat parte requiritur, puta, in legibus civilibus, in testamentis, & similibus: interdum ex utraq; parte adesse debet, uti in pactis, quæ, ubi lex non obstiterit, non nisi utriusq; paciscentium consensu possunt dissolvi. Exemplum legum duarum, quæ sibi repugnare videntur, tale adfertur. Lex una est; *tyrannicidæ statua ponatur in gymnasio: altera, ne mulieri in gymnasio statua collocetur. At fœmina est, quæ tyrannum occidit.* Judicaverim tamen pro muliere calculum ponendum. Nam prioris legis ratio est, ut juventus, quæ in gymnasio virtuti præparatur, per ejusmodi honores ad similia accendatur: posterioris autem, quod propriæ mulieribus virtutes sint extra necessitatem aut decus virilis æmulationis. In hoc igitur casu quia mulier sexus sui audaciam excessit, eo magis in gymnasio statuam meretur, quo majores ad æmulandum stimulos viris ejus sexus imbecillitas potest injicere. Exemplum, quo duæ partes ejusdem legis collidi videntur, hoc adferunt. *Rapta raptoris mortem eligat, aut nuptias. Est qui duas rapuit, quarum altera mortem, altera nuptias elegit.* Heic ratio legis viam decidendi monstrabit. Quod enim mortem raptoris optare permittitur raptæ, id non ideo factum, quod crederetur, multas puellas raptorum suorum mortem optaturas; sed misellæ consultum ibat legislator, ne in cælibatu degere perpetuo cogeretur, postquam & raptor, deflagrante primo amoris impetu, eam fastidire cœpisset, tanquam & alteri non adeo pertinaciter denegaturam, quod sibi contra leges indulsisset; nec facile inveniendus erat, qui sciens ab altera defloratam vellet ducere. Unde illa præferetur, quæ raptoris nuptias elegit. Nam hoc & ad scopum legis, quæ magis fœminarum commodum, quam raptoris pœnam

spectat

ſpectat, quadrat; & eo modo ſaltem uni raptarum honeſti matrimonij fit copia; cum ubi raptor morte fuerit affectus, utraq; vidua cere lecto cogatur. Et valet etiam heic, quod ubi pares ſunt ſententiæ, mitior pars debeat prævalere. Etſi in contrariam ſententiam videantur diſcedere pleriq; declamatores apud M. *Senecam* l. 1. *controverſ.* 5. Ubi ejusdem legis verba in aliquo duntaxat caſu ſecum pugnant, tale exemplum adferunt. Eſt lex; *vir fortis, quod volet poſcito. At ſunt jam duo viri fortes, qui eandem poſtulant virginem.* Cum uterq; voti non poſſit fieri compos, quæritur, uter alteri præferendus? Heic reſpondendum, quod is debeat præferri, qui prior optavit: ubi ſimul optaverunt, res ſorti erit committenda. Nam indefinita optandi libertas in lege ita eſt reſtringenda; ſiquidem viri fortis deſiderio commode ſatisfieri queat. Aliud exemplum proponitur apud *Philoſtratum de vitis Sophiſtarum* l. 1. in *Secundo.* Qui ſeditionem incepit pœnas luat. Idem ſeditionem incepit ac finivit, & præmium petit. De quo caſu ita nervoſe *Secundus: de quibus rebus male meritus es, da pœnas: de quibus vero bene meritus, ſi potes præmium cape.* Et in hiſce quidem caſibus evidens verborum obſcuritas ad conjecturas cogit recurrere. Enimvero interdum conjecturæ ſunt ita evidentes, ut genuinus ſen ſus ſeſe ultro ingerat, etiam contra receptiorem & communiorem verborum ſignificatum. Quem locum Rhetores vocant περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, *ex ſcripto & ſententia ſcripti.* In eam rem hæc lex frequentatur. *Peregrinus, qui mœnia adſcenderit, capite plectatur. Eſt qui in obſidione muros adſcendit, & hoſtem ſubeuntem ſcalis dejecit.* Peregrino adverſatur τὸ ῥητὸν, patrocinatur διάνοια, ſecundum quam ſine dubio judicium ferendum. Nam ſcopus legis hic erat, ne peregrinus mœnia adſcendens exploraret, qua parte facillimus in urbem eſſet adſcenſus, quæ ratio in præſenti caſu ceſſat. add. l. 15. D. *de publicanis.* Monendum tamen & hoc, aliquando haberi ἀντινομίαν, ubi revera nulla eſt; quando videlicet verba extra ſtrictam ſignificationem, in qua à proferente capta ſunt, ab aliis trahuntur. Memorabile exemplum occurrit apud *Joſephum archæol.* X. 10. ubi Zedechias rex prophetis Jeremiæ & Ezechieli ideo fidem derogat, quod crederet ipſos ſibi contradicere. Illum enim aſſeverare,

quod Babylonem ſit abducendus; hunc autem negare, quod terram Babylonicam oculis ſuis ſit viſurus. Cum tamen iſti optime ſibi conſtarent; erat enim utiq; Babylonem abducendus, ſed oculis prius erutis.

§. 7. Cæterum à *Grotio* tres loci conſtituuntur, ex quibus conjecturæ voluntatis promuntur, quando verba obſcura ſunt, aut ambigua: *ex ſubjecta materia, ex effectu, & ex conjunctis.* De illa paſſim jactatur à JCtis; *verba debere intelligi ſecundum ſubſtratam materiam.* Exempla afferunt ex l. 15. §. 4. D. *locati.* l. 43. D. *damni infecti.* l. 17. C. *de act. emt. & vend.* ubi licet venditor promiſerit emtori, quod ipſum velit defendere in re emta contra quemcunq; ; non tamen intelligitur promiſiſſe, ſe defenſurum eundem à violentia extrajudiciali. Putaverim quoq;, iſthanc regulam adplicari poſſe ad votum Jephthæ, *Judic.* XI. 31. & Agamemnonis apud *Ciceronem Off.* 3. *cum devoviſſet Dianæ, quod in ſuo regno pulcerrimum natum eſſet illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulcrius.* Nam qui de ſacrificando loquitur, præſumitur ſupponere materiam ſacrificio idoneam. Add. *Euerhardi. loc legal.* 40. qui eſt *de materia ſubjecta.* Sic ſi induciæ pactæ ſint triginta dierum, intelligendum id eſt de diebus, qui definiuntur ſpatio 24. horarum æqualium, non qui mora ſolis ſupra horizontem. Unde frivola erat cavillatio Cleomenis, qui aliquot dierum inducias cum Argivis pactus, cum exploraſſet eos tertia nocte dormire, fretos induciis adortus partim necavit, partim cepit. Cumq; ei perjurium exprobraretur, negabat ſe una cum diebus noctes in eo complexum fuiſſe. *Plutarch. apophth. Laconicis.* Simili commento contra Bæotios uſos Thraces ſcribit *Strabo* l. IX. Sic vox *armorum*, quæ aliquando inſtrumenta bellica, aliquando milites armatos notat, pro ſubſtrata materia in hunc aut illum ſenſum eſt accipienda. v. g. Si ita conventum ſit, ne quis tertio alicui arma inferat, manifeſtum eſt, intelligi milites, & exercitum. Sin autem in deditione alicujus præſidii conveniatur de tradendis armis, aut iiſdem in loco relinquendis, militibus diſcedendi facultas conceditur, inſtrumentis bellicis relictis. Add. *Alber. Gentilis. d. l. c.* 20. Sic Platæenſes, cum promiſiſſent, ſe captivos Thebanos reddituros,

male

male ipsos non vivos, sed mortuos reddiderunt. *Thucydides* l. 2. Nam agebatur de vivis hominibus, non de cadaveribus mortuorum. Sic Pericles cum quibusdam hostium ita pactus legitur, ut ipsi ferrum deponerent; postea eosdem pacti violati insimulavit, argutatus, eos non deposuisse fibulas ferreas, quas in laciniis vestimentorum gerebant. *Lex est, qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inventum magistratus alligavit. Quintilian. Inst. Or.* l. 7. c. 6. Sic improbe lusit Q. Fabius Labeo, cui cum rex Antiochus ex fœdere partem navium dimidiam tradere deberet, omnes naves medias dissecuit, ut regem tota classe spoliaret. *Valer. Max.* l. 7. c. 3. quanquam *Livius* l. 38. c. 38. de sectione navium sileat. *Polyænus* l. VI. Campani fœdus cum hostibus pepigerunt ea lege, ut eis dimidiam armorum partem traderent, & dissectis armis dimidium eos recipere jusserunt. Apud *Xiphilinum epit. Dionis in Caracallo*, cum duo milites utrem vino plenum, quem inter prædandum rapuerant, jussi essent dividere, stricto gladio eum secuerunt. Sic Rhadamistus Mithridati jurat, nec veneno nec ferro vim ei allaturum; mox eum injecta multa veste necat. *Tacit. Ann.* XII.

§. 8. Sæpe quoq; effectus & consequentia genuinam verborum sententiam ostendunt. Ubi enim verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se essent tractura, à receptiore sensu paulisper deflectendum, ut evitetur nullitas aut absurditas. l. 19. D. *de legibus*. Exemplum est apud *Guicciardin. hist.* l. V. p. m. 134. in fœdere, quo protectionem urbis Bononiæ, ejusdemq; reguli Bentivoglii Ludovicus XII. Galliæ rex receperat, salvis Papæ juribus. Quod tamen paulo post alio modo cavillatur Ludovicus *ad modum rabulæ, non Regis. Ibid.* p. m. 146. Sic absurde negabant Athenienses apud *Thucydidem* l. 4. agrum esse Bæotum, quem ipsi cum exercitu insiderent. Pari cavillatione Alexander oblatas à Dario conditiones elusit. Obtulerat Darius, quicquid terrarum intra Euphratem ac Hellespontum jacet. Alexander respondet: *Quæ post Euphratum sunt liberaliter donat. Ubi igitur me affamini? nempe ultra Euphratem sum. Summum ergo dotis, quam promittit, terminum castra mea transeunt. Hinc me depellite, ut sciam vestrum esse,*

quod ceditis. Curtius l. 4. c. 11. Quasi vero idem sit castris locum aliquem premere, & pacifice, cumq; prioris domini concessione eundem possidere Conf. *Everhard. ll. legal.* 8. *ab absurdo.* Ubi memorat Bononiæ fuisse statutum, ut quicunq; in platea alteri sanguinem elicuerit, gravissimas pœnas daret. Ex ea lege delatus aliquando fuit barbitonsor, qui alicui in platea venam secuerat. Qui inde in non mediocri periculo fuerat, quod in statuto esset additum; ea verba esse præcise, & citra omnem interpretationem intelligenda. Apud *Quintilianum declam.* 332. talis proponitur casus. *Pauper & dives amici erant. Dives testamento alium amicum bonorum instituit haredem: pauperi jussit dari id, quod ille sibi testamento daret. Aperta sunt tabula pauperis: omnium bonorum instituerat haredem. Petit totam divitis hareditatem. Ille qui scriptus erat, vult dare tantum, quantum in censum habet pauper.* Heic pro hærede scripto id cumprimis argumentum valere potest, quod alias ipsius institutio nullum esset habitura effectum. Quæ etiam inter præcipuas causas fuit, quare *lex Falcidia*, & *SCtum Pegasianum* hæredi utiq; dodrantem assignaverint. Sic enim utriq; tam hæredi, quam legatario & fideicommissario consulitur.

§. 9. Magnam quoq; ad interpretationem obscurorum adfert lucem, si hæc cum aliis componantur, quæ affinitatem quandam cum iisdem habent; puta cum illis locis, ubi idem de simili agit materia, aut cum antecedentibus & consequentibus. Cum enim in dubio voluntas credatur sibi fuisse consentiens, igitur ubi quis uno in loco clare mentem suam circa rem quampiam expressit, alio quoq; loco ac tempore sibi constare præsumitur; nisi expresse mutatio adpareat. *Cicero de inventione* l. 2. *Qua in sententia scriptor fuerit, ex cateris ejus scriptis, ex factis, dictis, animo, atq; vita ejus sumi oportebit.* Ita si quis triticum dari sibi stipulatus sit sine adjectione mensuræ, hæc quidem stipulatio imperfecta est, l. 115. *de Verb. obl.* Sed si ex tractatu prius habito adpareat, de certi generis, certæq; quantitatis tritico cogitatum & actum esse, id pro expresso etiam in ipsa stipulatione est habendum. l. 94. D. *eod. Ziegler. ad Grot.* d. l. §. 7. Illustre est exemplum apud *Homerum Iliad.* γ. & δ. circa certamen singulare Menelai cum Paride. Conventum fuerat, ut victori cederet

Helena.

Helena. Paris ſuccumbens fuga ſibi conſulebat. Agamemnon victorem proclamabat Menelaum. Sicuti etiam hoc videtur judicium Jovis *Iliad. δ. v. 13.* ἀλλ' ἤτοι νίκη μὲν ἀρηϊφίλου Μενελάου. Addi poteſt, potiorem eſſe orationem ejus, qui conditionem obtulit; qui vero oblatam accipiunt, jus addendi aliquid non habere. Conditio autem non de cæde & morte fuerat, ſed de victoria. Debuit enim Helena eſſe præſtantioris; is eſt autem qui vincit. Alias ſæpe melior à deteriore interficitur. Contra diſputatur, in decretis, legibus, fœderibus, pactis ſemper poſteriora prioribus plus valere. Poſterior autem fuit conditio ab Agamemnone perhibita, mortem victi exprimens. καταχτίφην. Ita & eam acceperat Priamus: *Novit Jupiter hoc, & cætera numina cæli, Utrum Parcarum triſti vis deſtinet orco.* Prius quoq; fœdus in poſteriore comprehendi. Qui enim interfecit, utiq; vicit: non ſtatim interfecit, qui vicit. Et Agamemnonem conditionem ab Hectore propoſitam non aboleviſſe, ſed explicaſſe; non mutaviſſe, ſed adjeciſſe, quod erat potiſſimum, in necando victoriam ponens. Hæc enim eſt plena victoria, reliquæ adhuc controverſiam habent. *Ut ergo in veris legum repugnantiis judices id amplectuntur, quod nihil habet controverſiæ, obſcuriore repudiato: ita heic id pactum cenſeamus potius eſſe, & plus valere, quod finem certaminis exprimit notum, & nulli obnoxium præſcriptioni. Plutarch. Sympoſ. l. IX. quæſt. 13.*

§. 10. Præcipuam quoq; vim heic habet ratio legis, ſeu cauſa illa, & reſpectus, qui ad legem ferendam latorem movit. Quam qui cum mente legis confundunt, vehementer decipiuntur; cum hæc nihil aliud ſit, quam ſententia legis genuina, ad quam venandam ratio legis in ſubſidium adſumitur. Cæterum huic fini validiſſima eadem eſt, ſiquidem certo conſtet, aliqua ratione tanquam cauſa unica motam fuiſſe voluntatem. Id quod non minus in pactis, quam legibus obtinet. Et heic valet tritum illud; *ceſſante ratione legis, ceſſat ipſa lex.* Verum ubi legis plures fuerint rationes, non ſtatim una earum ceſſante, reliquæ expirant, aut minus validæ ſunt ad ſuſtinendam legis efficaciam. Imo interdum generalis quæpiam ratio aliud ſuadere videtur, ubi tamen voluntas pro libertate ſua aliter ſeſe determinat; adeoq; ſubjectis pro ratione eſſe jubetur. In quo

etiamſi

etiamsi quandoq; à legibus prudentiæ aberratur: tamen ad producendam obligationem sufficit istiusmodi voluntas clare significata. Porro ex hisce recte deducitur, donationem propter nuptias vim non habere, & jam factam posse revocari aut condici, quando nuptiæ non sunt secutæ, inprimis culpa ejus, cui donatio est facta. Quanquam alias in donationibus inter vivos ratio donandi vim conditionis non habeat; ubi expresse id dictum non fuit, ut ea cessante donatio sit revocabilis. Sic non injuste Olynthij detrectabant restitutionem agrorum, quos Amyntas rex Macedoniæ ipsis donaverat, cum ab Illyriis victus spem regni defendendi abjecisset. vid. *Diodorus Siculus* l. XV. c. 9. Etsi certis in casibus conditionis vicem subire lex possit. vid. tit. C. *de revoc. donat.* Sic *Cicero orat. pro* A. Cæcinna recte disputat ad interdictum, *unde vi*, in quo inter alia hæc verba erant; *unde tu, aut familia, aut procurator tuus:* etiamsi unicus villicus non sit familia, tamen si is unicus me dejecisset, me esse restituendum ex ratione edicti satis adparere: neq; interesse, utrum procurator, an alius meo nomine alterum dejecerit. Addit; *non alia est ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit, is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non sit, absitvè reip. causa, quasi quidam pene dominus, hoc est, alieni juris vicarius, an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemvè tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.* Add. l. 12. D. *de legibus.* Ex ratione legis videtur quoq; decidendus casus, qui proponitur ab *Autore ad Herennium* l. 1. *Lex est, qui propter tempestatem navim reliquerunt, omnia perdant: eorum navis cæteraq; sint, qui in navi remanserint. Magnitudine tempestatis omnes perterriti navim reliquerunt, & in scapham conscenderunt, præter unum ægrotum, qui propter morbum exire & fugere non potuit. Casu navis in portum incolumis delata est. Illam ægrotus possidet. Navim petit ille, cujus fuerat.* Heic sane ratio legis fuit, ut qui ob navim servandam vitam suam periculo exposuit, aliquo præmio gaudeat. Quod ægrotus hic prætendere non potest, qui neq; eo fine in navi remansit, neq; ad eam servandam quidquam contulit.

§. 11. Observandum præterea est, multa esse vocabula, quæ plures

plures habeant significationes, alteram laxiorem, alteram strictiorem: id quod multis de causis evenit. Sæpe nomen generis peculiariter uni specierum adhæsit, ut in vocabulis adoptionis, & cognationis. In nominibus animalium, ubi desunt communia, masculina etiam notant fœminina, & vice versa. Interdum etiam usus artis latius patet, quam usus populi; uti *mors* in jure Romano ad deportationem producitur, cum apud populum tantum separationem animæ à corpore significet. Huc etiam referre possis ambiguitatem, quæ inest vocabulo *mei* & *tui*. Qua lusit *Martialis* l. 2. *ep.* 20. *Carmina Paulus emit, recitat sua carmina Paulus. Nam quod emas, possis dicere jure tuum.* *Idem* l. 6. *ep.* 12. *Jurat capillos esse, quos emit, suos Fabulla; nunquid, Paulle, pejerat?*

§. 12. Est & hoc notandum; in promissis, pactisq́;, necnon in privilegiis alia esse favorabilia, alia odiosa, alia media seu mixta. Favorabilia sunt, quæ æqualitatem in se habent, seu in quibus utriusq́; æqualis est conditio, & utriq́; æque consulitur, quæq́; communem utilitatem spectant. Quæ utilitas quo major est, quoq́; latius patet, eo major est promissi favor. Favorabilia item sunt, quæ societates, & quoslibet actus conservant. Sic & eorum, quæ ad pacem faciunt, major est favor, quam quæ ad bellum; & belli defensivi, quam offensivi. Odiosa contra sunt, quæ unam tantum partem, aut quæ unam magis, quam alteram gravant: item quæ pœnas in se continent, & quæ actus quosdam faciunt irritos, aut de prioribus constitutis aliquid immutant; item quæ amicitiam & societatem dirimunt. Quod si autem aliquid sit mixtum, puta, per quod priora quidem immutentur, sed tamen pacis causa, id pro magnitudine boni, aut mutationis modo odiosum, modo favorabile censebitur; ita tamen ut cæteris paribus favor potior censeatur.

§. 13. Hisce sequentes regulas superstruit *Grotius*. 1. In non odiosis sumenda sunt verba secundum totam proprietatem usus popularis; & si plures ejusdem vocis in populari usu sint significationes, illa est sumenda, quæ est latissima. Quale est, ut masculinum sumatur pro genere communi v. g. si duo vicini inter se conveniant, ut uterq́; in alterius agro venari quaslibet feras possit, ut tamen cervi

excipiantur; sub iis cervas quoq; comprehendi rationis est. In ejusmodi materia etiam locutio indefinita valebit pro universali v. g. si in pacificatione conventum sit, ut captivi utrinq; restituantur, intelligendum hoc erit de omnibus & singulis. Sic *Cicero pro Cæcina* disputat, in interdicto *unde vi*, verba, *unde quis dejectus est*, etiam extendenda esse ad eum, qui vi vetitus est ad suum accedere. add. l. 3. §. 8. D. *de vi & vi armata*. Neq; hic sensus naturæ vocabuli repugnat; & maxime favorabile est aliquem in possessionem suam restitui. Dejicere enim possessione est, efficere, ne quis possessionem cœptam deinceps continuare queat. add. l. 3. §. 5. D. *h. t.* Ad possessionem autem retinendam non est necessarium, ut quis nullo momento pedem extra portam proferat. Igitur perinde est, sive me quis in fundo versantem extruserit, sive dum ad alia negotia paulisper egressus revertor, accedere prohibuerit. Add. l. 29. D. *locati*. Contra hancce regulam impingebat *Caligula* apud *Suetonium*, c. 38. *dum negabat jure civitatem Romanam usurpare eos, quorum majores sibi posteris q; eam impetrassent, nisi filii essent. Neq; enim intelligi debere* posteros *ultra hunc gradum*. addatur l. 4. D. *de jure immunitatis*. Nescio tamen an non nimis laxe favore usa sit Dido, quæ emto loco, qui corio bovis tegi posset, corium in tenuissimas partes secari jubet, atq; ita majus spatium, quam petierat, occupat. *Justin.* l. 18. c. 5. *Virgil. Æn.* l. v. 371. & *Cerda ad* h. l. Pari astu Ivarus tantum sibi arvi petiit, quantum equino tergore complecti posset, & post corio in exiles corrigias sciſſo, locum urbi condendæ capacem complexus est. apud *Saxonem Grammaticum* l. 9. & *Polydor. Virgil. hist. Angl.* l. V. II. In favorabilibus, si is, qui loquitur, juris sit peritus ipse, aut jurisperitorum consiliis utatur, verba laxius sunt sumenda, ita ut non solum significent id, quod in vulgari est usu, sed & includant significationem, quæ in disciplina juris habetur, aut quam lex civilis imposuit. III. Ad significationes vocis plane improprias non est recurrendum, nisi alioquin absurdum, aut inutilitas pacti, legisvé sequeretur. Quia natura talium negotiorum requirit, ut plane & perspicue sensa animi exprimantur, & hoc quilibet regulariter facere præsumitur. IV. Contra verba etiam strictius, quam alias ipsorum propri-

proprietas requirit, erunt intelligenda, siquidem id necessarium fuerit ad vitandam iniquitatem aut absurditatem. V. Si non necessarium est ob vitandam iniquitatem, ut verba intra proprietatem sumantur; nihilominus tamen manifesta sit utilitas in restrictione, subsistendum erit intra arctissimos terminos propriæ significationis, nisi circumstantiæ aliud suadeant. VI. In odiosis etiam sermo figuratus aliquantulum potest admitti, ut onus vitetur. Inde in donatione, & juris sui cessione verba quantumvis generalia restringi solent tantum ad ea, de quibus verisimile est fuisse cogitatum. Quo referri potest illud apud *Ciceronem in topicis. Non si uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset, idcirco quæ in nominibus fuerunt legata sunt. Multum enim differt in arcanè positum sit argentum, an in tabulis teneatur.* Sic *Aurelianus eo tempore, quo proficiscebatur ad bellum Orientale bilibres coronas populo promisit, si victor rediret; & cum aureas populus speraret, neq; Aurelianus aut posset, aut vellet; coronas fecit de panibus, qui nunc siliginei vocantur, & singulis quibusq; donavit. Flavius Vopiscus in Aureliano.* Imo usu fori receptum, ut licet præmittatur particula universalis, & sequatur specialis enumeratio partium, non censeatur translatum, quod non specialiter fuerit expressum. Sic in fœdere, quo una tantum pars auxilia promisit, intelligendum est ea debere mitti impensis ejus, qui postulavit, nisi expresse aliter fuerit conventum. Sic fœdus, quod initum est pro defensione ditionis, domino in possessione existente, non extenditur ad eandem recuperandam, postquam iste fuit ejectus. vid. *Guicciardin. hist.* l. XV. p. m. 433. b. Aliquando etiam odium personæ efficit, ut stricta, & cavillationi propior interpretatio excusetur. Exemplum potest esse in Tarpeja arcis Romanæ proditrice, quæ pacta sibi, quod in sinistris brachiis ferrent Sabini, armillas intelligens, scutis fuit oppressa. vid. *Plutarch. Romulo.*

§. 14. Istarum regularum adplicationem uno atq; altero exemplo proponit *Grotius.* Et quidem quæritur, an præmium propositum ei, qui primus ad metam pervenisset, debeatur utriq;, si duo simul pervenerint, an neutri? Sane primus significat & eum, qui omnes antecedit, & eum, quem nemo, licet quandoq; pares gradu

habere queat. Dicimus igitur, si illi ipsi, qui cursu certant, præmium velut sponsione facta constituerint, ubi simul metam attigerint, neutrum ab altero quidquam posse petere. Sic & ubi duobus cursu certantibus spectatores, uti fieri suevit, sponsione certent, pro hujus aut illius victoria, ubi uterq; simul ad metam provenerit, neutrius pignus est commissum. Enimvero ubi à tertio quodam præmium sit propositum ad excitandam certantium alacritatem, verius est, qui æquales fuerint, ad præmium concursuros, si modo res talis sit, quæ divisionem admittat, aut simul possideri queat. Alias sorti res committetur, aut denuo certabitur. Nam malignitate non caret, ideo utrumq; præmio spoliare, quia neuter alteri potuit succumbere. Et præmia virtutis laxiorem postulant interpretationem. Liberalius tamen illi brabeutæ, qui solida præmia tribuerunt idem facinus simul perpetrantibus, cui ex ipsorum promisso aut per leges præmium aliquod debebatur. vid. *Livius* l. 26. c. 48. Ex animi tamen magnitudine, non ex debito Augustus decies HS. exsolvit Coracotæ latroni, qui ubi eam pecuniæ summam in suum caput constitutam audierat, seipsum Cæsari obtulit, apud *Dionem* l. 56.

§. 15. In pace, qua bellum Punicum secundum componebatur, hæc erat clausula: *ne Carthaginenses bellum in Africa, neve extra Africam injussu populi Romani gererent. Livius* l. 30. c. 32. *Polybius* l. XV. c. 18. Qualis erat etiam in pace, quam Flaminius Philippo regi dederat, apud *Eundem* l. 33. c. 30. Quæritur heic an *bellum gerere* sit intelligendum de bello duntaxat offensivo, an defensivo quoq;? Heic utiq; prius est affirmandum; quippe cum clausula illa sit odiosa, & cum diminutione summi imperij conjuncta. Ac durum nimis est, illam quoq; naturalis libertatis partem alicui circumscribere, qua contra vim sibi illatam defensionem sui licet suscipere. Add. *Livius* l. 42. c. 4[illegible] *circa finem.* Suadet quoq; hanc interpretationem scopus Romanorum, qui non erat, Pœnos aut Macedonem vicinorum injuriis exponere, aut propriis viribus iisdem securitatem præstare; sed tantum eos ita constringere, ne per bella fines suos dilatare, viresq; augere possent. Add. *Livius* l. 42. c. 23. Fœderi Romanorum cum rege Antiocho hæc clausula expresse inserta legitur: *Si quæ urbes*

aut

aut gentes, adversus quas ne bellum gerat Antiochus, hoc fœdere cautum est, ipsi ultro bellum inferent, bellandi jus esto Antiocho. Apud *Polybium excerpt. legation.* 35. c. 4. & *Livium* l. 38. c. 38. ita habetur: *Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiocho, vim vi arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat.*

§. 16. Promiserant Romani Pœnis, *Carthaginem fore liberam.* Mox postulabant, ut eadem diruta nova sibi urbem à mari disjunctam extruerent: causati, non aream, in qua urbs sita erat, Carthaginem esse. vid. *Appianus Lybico.* Heic etsi libertas, quam Pœnis promiserant Romani, de plena libertate non posset intelligi, quippe quibus jam antea non parum de summa potestate foret delibatum; saltem tamen id libertatis relictum intelligebatur, ut ne alieno imperio tenerentur patriam propriis manibus exscindere, alioq; migrare. Equidem libertas seu *αὐτονομία* est attributum populi, non urbis, quatenus tectis & mœnibus constat; & uti Nicias loquitur apud *Thucydidem* l. VII. *viri civitas sunt, non mœnia, aut naves hominibus inanes:* Add. *Justinus* II. 12. 14. tamen quia dictum fuerat, *Carthago erit libera,* non Carthaginienses erunt liberi, (qua locutione forte magis suam fraudem colorare potuissent Romani,) sensus communis utiq; hoc insinuat; populum libertate fruiturum in urbe Carthagine, quæ tunc erat, adeoq; ipsa urbis tecta salva esse debere. Quanquam *Polybius excerpt. legat.* 142. memoret, Senatum Carthaginensibus promisisse *τὴν δ' ἐλευθερίαν καὶ τοὺς νόμους, ἔτι δὲ τὴν χώραν ἅπασαν, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπαρχόντων κτῆσιν, καὶ κοινῇ, καὶ κατ' ἰδίαν. libertatem, leges & agrũ insuper omnem, & omnium aliorum bonorum possessionem, quæ ad remp. aut ad privatos pertineret.* Ubi statim Pœnis suspectum fuit visum, quare mentio *urbium* facta non esset. Sed sane, quod perfidiam plusquam Punicam tunc adhibuerint Romani, in aprico est.

§. 17. Dantur & aliæ conjecturæ, ortæ extra significationem eorum verborum, quibus promissio aut pactum continetur; quæ efficiunt, ut interpretatio quandoq; sit extendenda, quandoq; coarctanda. Ubi tamen observandum, facilius dari rationes, quæ suadeant interpretationem coarctari, quam extendi. Scilicet uti in omnibus rebus, ut effectus non sequatur, satis est unam causarum

deesse; sed ut nascatur, omnes convenire oportet: ita in actibus obligationem producentibus, ut interpretatio restringatur, satis est unam causarum deficere; sed ut extendatur, omnes congruere necessum est. Ac multo difficilius heic extensio procedit, quam quando nuper dicebamus, in materia favorabili verba interdum aliam significationem, etsi minus receptam, admittere. Nam cum verborum unicus sit usus, animi sensa exprimere, non improbabile est, illum verborum sensum animo loquentis fuisse obversatum, qui ab usu communi non penitus abhorret. Verum heic quæruntur tales conjecturæ, quæ evincant loquentis eam fuisse mentem, quam verba nulla sui parte præ se ferunt; quas sane oportet esse quam certissimas. Neq; sufficit extendendæ v. g. legi alicui, si in aliquem casum quadret ratio, similis illi, quæ in ista lege est; sed oportet, ut ratio sit eadem. Imo nec hoc semper satis est. Nam interdum sola voluntas pro lubitu sese determinat; id quod ad producendam obligationem sufficit. Ut ergo extensio talis in lege recte fiat, liquido debet constare, rationem, sub qua venit casus, esse causam unicam & efficacem, quæ legislatorem moverit, eamq; rationem ab eo consideratam in sua generalitate, ita ut eandem ad præsentem quoq; casum voluisset adplicare, siquidem eum prævidisset, aut de eo cogitasset: idq; quia alioquin lex futura fuisset inutilis, aut iniqua. Huc referenda sunt, quæ à Rhetoribus traduntur *περὶ συλλογισμοῦ*, *de ratiocinatione*, quando res, de qua non est propria lege cautum, colligitur ex re simili, de qua statutum est lege propter identitatem rationis; seu uti *Quintilianus Inst. Orat.* l. VII. c. 8. loquitur, *ubi ex scripto ducitur, quod scriptum non est.* Quo loco isthæc exempla ponuntur; *aratrum accipere pignori non licet; vomerem accepit. Lanas vehere Tarento non licet; oves vexit. Qui patrem occiderit culeo insuatur; matrem occidit. Ex domo in jus educere non liceat; tabernaculis eduxit.* Add. l. 7. §. 7. D. *ad L. Aquil.* Huc spectat casus à *Luciano* defensus in declamatione, quæ inscribitur *Tyrannicida. Lex est, tyrannicida præmio afficiatur. Est qui in arcem adscenderit, ut tyrannum necaret. Ast tyrannum non reperit, sed filium ejus, quem etiam interemit, relicto in vulnere gladio. Adveniens mox tyrannus, ut filium vidit occisum, præ dolore*

animi

animi eodem se gladio interfecit. Is, qui filium tyranni sustulerat, præmium petit tanquam tyrannicida. Contradicentis partes defendit *Erasmus.* Suadet tamen ratio legis, ut præmium tribuatur non ei tantum, qui manu sua ipsum tyrannum interfecit, sed & qui id præstitit, ex quo proxime mors tyranni sit secuta. *Lucianus.* d. l. διαφέρει δὲ τί, ἢ αὐτὸν ἀνελεῖν, ἢ τοῦ θανάτου παρασχεῖν τὴν αἰτίαν; *nunquid interest, utrum ipse interimas, an mortis causam ministres?* Cum dubium non sit, quin & huic præmium legislator fuerit decreturus, siquidem de tali casu in mentem ipsi venisset. Lex est, qui uxorem occiderit morte plectitor. Aliquis in Gallia volens amoliri uxorem, mulæ per triduum potum non dedit; quarto die in campum progressus velut recreationis causa, uxorem sitibundæ mulæ imposuit. Quæ cum fluvio propinquasset magno cum impetu in eum irruit, & fœminam in aquas effudit, in queis illa periit. Quo possis trahere illud *Seneca Hercule Oetæo. Quicquid in mortẽ valet, telũ est abunde.* Sic frustra credebant fratres Josephi, se minore peccato obstringi, si istum in foveam projicerent fame moriturum, quam eodem trucidato. apud *Josephum archæolog.* l. 2. c. 3. Sic pactum est inter duos vicinos populos, ne intra certum spatium liceat locum muris cingere, eo tempore, quo non erat aliud munimenti genus. Talis locus ne terreo quidem aggere cingi poterit, si satis constet, prohibendi muros unicam fuisse causam, ne iste locus ad vim repellendam fieret idoneus. Sic aliquis in suo testamento ita disposuit; Titius hæres esto, si postumus meus sit mortuus; quem utiq; testator expectabat. Contingit illi testatori mortuo nullum postumum nasci. Etiam hoc casu Titius hæres erit: quia constat, voluntatem testatoris, ut Titium hæredem scriberet, motam fuisse sola consideratione non exciturae prolis: adeoq; si præscisset, postumum sibi non nasciturum, citra conditionem ipsum hæredem fuerat scripturus. Add. l. 28. D. *de inoff. testam.* M. *Seneca* l. 4. *controvers.* 27. *In lege multa, quamvis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est: quædam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent. Cicero pro Cæcinna, Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. Quæ res igitur valuit? voluntas; quæ si tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur: quia id*

posuerunt, cujus nomen gerebat. Lactantius de falsa religione. c. 20. Sic Rhodij, quod nefas esset tropæa tollere, tropæum ab Artemisia in ipsorum contumeliam erectum ædificio texerunt. *Vitruvius* de architect. l. 2. c. 8. Non inficeta quoq; est illa cavillatio apud *Plutarchum Pericle*, cum Spartani peterent aboleri decretum Atheniensium, quo Megarenses ipsorum emporiis arcebantur, Pericles legem obtendebat, κωλύοντα καθελεῖν τὸ πινάκιον, ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτύγχανεν. *quæ tabulam interdiceret, in quam plebiscitum esset relatum, revellere*, excepit unus legatorum; σὺ δὲ μὴ καθέλῃς, ἀλλὰ στρέψον εἴσω τὸ πινάκιον, οὐ γάρ ἐστι νόμος ὁ τοῦτο κωλύων. *Tu vero ne revulseris, sed converte tabulam intro, cum non sit hoc quæ impediat lex ulla.* Cavillationis quoq; exemplum memoratur ab *Autore ad Herennium* l. 2. *Sulpitius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur; idem posterius immutata voluntate cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, sed vi ejectos se reducere ajebat: perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur à populo Romano; aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdictum est, exules appellentur.* Addatur factum Tiberij apud *Tacitum Ann.* V. & *Sueton. Tiberio* c. 61. *quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitiatæ prius à carnifice, dein strangulatæ.* Apud *Herodotum Erato*, Corinthij, cum dono dare naves lege prohiberentur, singulas Atheniensibus vendiderunt quinis drachmis. add. l. 54. D. *de obligat. & action. Tacitus* A. II. *Quia vetere senatus consulto quæstio in caput domini prohibebatur, callidus & novi juris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico jubet: scilicet ut in Libonem ex servis salvo SCto quæreretur.* Etsi id commentum *Dio* l. LV. Augusto adscribat. Putida est illa fraus, qua aliqui infame legibus aleatorum nomen declinantes, *tesserarij* cupiebant adpellari; *inter quos tantum differt, quantum inter fures & latrones*; uti loquitur *Ammian. Marcellinus* l. 28. c. 9. Apud *Xiphilinum epit. Dionis* Tiridates à Nerone jussus gladium deponere, id quidem recusavit, sed gladium vaginæ clavis affixit.

§. 19. Ast ut verborum, quibus negotium exprimitur, interpretatio restringatur, id contingit aut ex defectu voluntatis originario,

aut ex casus emergentis cum voluntate repugnantia. Scilicet interdum quidem verba generaliter sunt posita, quibus tamen aliqua exceptio seu limitatio est addenda, vel quia is, qui ea verba protulit, ab initio illa ad certos casus extendi noluit; vel quia casus, qui postea emergit, cum istius voluntate pugnat. Defectus voluntatis originarius intelligitur 1. ex absurdo, quod alioquin inde sequeretur. Nam nemo mentis compos absurda velle credendus est. Fallor, an ex hocce fundamento etiam est decidenda disceptatio illa notissima inter Protagoram & Euathlum apud *Gellium* l. V. c. 10. *Apulejum Floridorum* l. 3. & *Sextum Empiricum adversus mathemat.* l. 2. Nam etsi in genere conventum fuisse videatur, ut magistro merces non debeatur, quousq; discipulus causam non obtinuerit: si tamen hicce ea in actione à judicibus ad solvendam mercedem fuisset condemnatus, hautquidquam sese exceptione istius pacti tueri poterat. Quippe cum in eodem ineundo de hocce cogitatum non fuerit; & absurdum sit, aliquem suo pacto hoc egisse, ut illud ipsum obstet, quo minus obtineri possit, quod ex eodem debebatur. Sicuti etiam huc pertinet illa JCtorum regula: *in generali sermone semper excipi personam loquentis.* Inde mendacij non poterit argui *Epimenides Cretensis*, ex proprio dicto, *κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, Cretenses semper mendaces.* Neq; probari potest illud *Lucretij* l. IV. *Deniq; nil sciri si quis putat, id quoq; nescit, An sciri possit, cum se nil scire fatetur.* Nam qui dicit, *nil sciri posse*, is utiq; profitetur, se hoc unum scire, quod nihil sciatur. Add. *Lactantius* l. 3. c. 6. ubi addit, in scholis proponi solitum asystati generis exemplum: *somniasse quendam, ne somniis crederet.* Nam quicunq; illi genius hoc immiserat, huic saltem somnio eatenus credi volebat, ne deinceps ulli alii crederet. Sic in exemplo, quod proponitur apud *Gellium* l. IX. c. 16. ita facienda est restrictio, ut lex ipsis viris fortibus sua præmia non eripiat. 2. Defecisse quoq; ab initio voluntas censetur, quando ratio cessat, quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem. Cui enim rei in lege contentæ ratio additur, aut ubi de eadem satis jam constat, ea non amplius nude consideratur, sed quatenus sub ea ratione venit. Exemplum est in l. 6. §. 2. D. *de jure patronatus*, ubi patronus prohibetur adigere jurejurando

rando libertum, ne uxorem ducat, aut liberos tollat, adjicitur; *quamvis in lege nulla persona excipiatur; tamen intelligendum est de his legem sentire, qui liberos tollere possunt. Itaq; si castratum libertum quis jurejurando adegerit, dicendum est, non puniri patronum hac lege.* Nam ratio legis erat, ne dum patronus avaritiæ suæ velificatur, sobolis multiplicatio impediretur; quæ à castrato nulla potest expectari. 3. Ex defectu materiæ. Nam materia, de qua agitur, semper intelligenda est obversari animo loquentis, etsi verba videantur latius patere. v.g. si feudum concessum sit alicui pro se & descendentibus masculis, non intelliguntur nepotes ex filia; quia natura ejusmodi feudi repugnat, quæ fœminas, & descendentes ex illis plane excludit.

§. 20. Monet tamen *Grotius* circa secundum membrum, *sub ratione comprehendi sæpe quasdam res non secundum existentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam; quæ ubi locum habet, restrictio non est facienda.* Sensus est; conventio, in qua rationem aliquam respexerunt paciscentes, puta, ut periculum aut incommodum evitarent, non solum in iis casibus valet, quando istud revera erat secuturum; sed in illis quoq;, ex quibus probabiliter, aut saltem non adeo difficulter existere posse creditur. v.g. Si inter duos populos fœdere cautum sit, ne exercitus aut classis intra certum locum deducatur; licet ratio conventionis fuerit, ut ne inde damnum actu alicui inferretur; hautquidquam tamen licebit classem aut exercitum deducere, utut animus nocendi abfuerit. Nam sufficit, quod alteri noxa facile queat inferri ab eo, qui intra illum locum versatur. Quippe cum hoc pacto non damnum modo, sed & probabilem damni metum evitari placuerit. Ita si lex sit, ne quis noctu cum facibus per plateas ambulet, non excusatur quis, si dicat, se ita circumspecte iisdem uti, ut nemini damnum inde proveniat. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam hanc conditionem, si res maneant eo, quo sunt loco? Id quod in genere est negandum. Nam cum hæc conditio sit odiosa, utpote irritum reddens promissum, non facile est præsumenda, ubi non fuerit addita. Nisi forte hoc apertissime pateat, statum rerum præsentem in unica illa quam diximus ratione esse inclusum. Sicut passim in historiis legimus, legatos à suscepto

 itinere

itinere domum rediisse, deserta legatione, quod apud eos, ad quos mittebantur, talis mutatio obtigisset, ut tota legationis causa expiraverit. vid. *Tacit. Hist.* II. *ab init.* ubi Titus occiso Galba regreditur.

§. 21. Quod autem casus, qui postea emergit, cum voluntate ejus, qui aliquid constituit, pugnet, id duplici modo deprehenditur, vel ex naturali ratione, vel ex aliquo signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione *Aristoteles Nicom.* V. c. 10. propriam virtutem, seu peculiarem in intellectu habitum tribuit γνώμην seu εὐγνωμοσύνην, q. d. æquiprudentiam seu intelligentiam æqui; in voluntate vero ἐπιείκειαν, seu studium sectandi æquitatem. conf. l. 61. §. 5. D. *de furtis*. Bene autem *Idem ad Nicom.* l. V. c. 14. (add. *Idem magnor. moral.* l. 2. c. 1. 2.) definit æquitatem per correctionem ejus, in quo lex deficit ob universalitatem; seu per dextram legis interpretationem, qua ex naturali ratione ostenditur, casum quendam peculiarem sub lege universali non comprehendi, eo quod alias absurdi quid inde sequeretur. Id quod ad testamenta quoq;, & pacta suo modo referri debet. *Seneca* l. 4. *controv.* 27. *In lege, inquis, nihil excipitur. Sed multa quamvis non excipiantur, intelliguntur; & scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa: quædam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent. Quintilianus declam.* 331. *Nulla tanta providentia potuit esse eorum, qui leges componebant, ut species criminum complecterentur. Nam & semper caventes nequitia vicisset; & jus ita multiplex & diffusum esset, ut pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo, ut rerum genera complecterentur, & spectarent ipsam æquitatem. Multa ergo invenientur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur.* Nam quia potissimum in legibus nec prævideri omnes casus possunt, neq; ob infinitam varietatem exprimi; ideo illi, quibus incumbit generalia legum decreta ad speciales casus adplicare, opus habent aliqua libertate, per quam possint à lege eximere, & excipere illos casus, quos excepturus fuerat ipse legislator, si præsens adesset, aut tales casus prævidisset. vid. l. 3. 4. 5. 6. 10. 11. 12. 13. D. *de legibus*. Quanquam non temere huc licebit decurrere, ne quis alieni sese actus arbitrum faciat; (quandoq; enim stricte literæ legis inhærendum esse volunt legislatores, juxta l. 12. §. 1. D. *qui & a quib.*

à quib. manumissi. quod quidem perquam durum est, sed ita lex scripta est.) sed sufficientia oportet indicia adsint. Inter quæ certissimum est, si adpareat illicitum esse, i. e. repugnare legibus naturalibus & divinis, si quis literam legis præcise sequatur. Ad talia enim cum nemo possit obligari, nemo quoq; rationis compos alium voluisse obligare præsumitur. Porro in alio sensu æquitas capitur, quando v. g. causa aliqua ex æquo & bono definiri dicitur, ubi nempe juri rigido aliquod temperamentum in gratiam rei adhibetur. Sicuti etiam privati æquitatem dicuntur adhibere, quando juri suo erga adversarios suos non ita rigide insistunt, sed aliquid remittunt. Aliquando deniq; ex æquo & bono definiri causæ dicuntur, quando lex civilis non extat, aut ejus ἀκρίβεια non attenditur, sed ex arbitrio bonorum virorum sententia fertur.

§. 22. Alterum autem indicium, ob quod universalis aliqua lex sit restringenda, est, si non quidem per se & omnino illicitum sit verba expressa sequi; sed tamen rem humaniter æstimanti id nimis videatur grave & intolerabile; sive absolute spectetur communis conditio humanæ naturæ, sive comparetur persona & res, de qua agitur, cum ipso fine actus. Quædam enim omnibus hominibus intolerabilia videntur, quædam certis personis; quædam negotia talia sunt, ut propter ista magnam subire molestiam stolidum sit. Atq; hæc eo magis valent, si non solum lex positiva sit, ac ejus materia non probabile reddat, legislatorem quantavis cum molestia, per accidens incidente, ejus observantiam exigere: sed & si neglectus legis in isto casu, quo ejus observantia durissima futura erat, in contumeliam & despectum legislatoris non vergat. Hinc sine dubio stulta est religio Abyssinorum, qui tempore quadragesimæ tantopere sese jejunio macerant, ut animi & corporis viribus defecti hostibus eo tempore incurrentibus resistere non valeant. Unde aliqui id temporis impune ipsorum regiones percurrisse memorantur. *Franc. Alvarez descript. Æthiop.* c. 113. Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies eandem repetere potest, si ipse valde egeat: quia actus tam benefici ea est natura, ut non credendus sit quispiam ad magnum suum incommodum sese voluisse obligare. Sic qui

auxilium fœderato promisit, excusabitur, quamdiu ipse domi periclitatur, iisq; copiis ad sui defensionem opus habet. Nam cum quilibet princeps primo omnium loco suum populum tueri teneatur, in omnibus promissis, quæ extraneis facit, hanc subintelligit conditionem; quantum salus propriæ reip. admittit. Sic concessio immunitatis, vectigalium, & tributorum intelligenda est de tributis quotidianis & anniversariis, non autem de iis, quæ summa & præsens necessitas extra ordinem requirit, & quibus carere non potest respublica. Inde nimis laxe videtur dixisse *Cicero Off.* I. *promissa non esse servanda, quæ inutilia sint iis, quibus promiseris; nec si plus tibi noceant, quam prosint illi, cui promiseris.* Nam an res promissa utilis sit futura ei, cui est promissa, non semper est promissoris judicare; nisi forte hic in istum habeat imperium, ejusvé saluti procurandæ sit præpositus. Et ut promissum promissorem non obliget, non sufficit quodlibet nocumentum aut onus in promissorem redundans; (nam omnis præstatio promissi gratuiti cum onere est conjuncta:) sed tale ac tantum, quod pro natura actus credi debeat exceptum. Uti est in illo exemplo à *Cicerone* adducto d. l. *Si constitueris te cuipiam advocatum in rem præsentem esse venturum, at q; interim graviter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium non facere, quæ dixeris.* Add. *Seneca de benefic.* l. IV. c. 35.

§. 23. Deniq; sunt & alia signa voluntatis, quæ ostendunt, certum casum à lege aut pacto universaliter concepto esse eximendum. Nempe si verba alio loco posita cum præsenti lege aut pacto non quidem directe pugnant, (nam hæc est ἀντινομία,) sed tamen per incidentem casum peculiarem, & velut insperato rerum eventu inter se committuntur. Seu quod eodem redit, quando duo pacta aut duæ leges diversæ extant, quæ invicem non pugnant, ac diverso tempore commode servari, & impleri possunt, ac debent; verum quibus satisfieri nequit, quando casu aliquo eorundem impletio in idem temporis momentum incidit. Heic ergo certæ sunt tenendæ regulæ, ut constet, quænam lex, aut quod pactum alteri cedat, si utriq; simul nequeat satisfieri. *Grotio* istæ placent. I. *Illud quod tantum permittitur, cedit ei quod jubetur. Autor ad Herennium* l. 2.

Plus

Plus valet sanctio permissione. Quintilianus declam. 374. Semper potentior lex est, quæ vetat, quam quæ permittit. Hoc etiam in magistratuum potestate servatur: & plus potest unus, qui vetat, quam omnes, qui jubent. In permittente enim libera potestas: in vetante pœna est. Nam permissioni tantum inest libertas faciendi vel omittendi; jussum involvit necessitatem, faciendi & in præsenti casu libertatem omittendi tollit. 2. *Quod faciendum est certo tempore, præfertur ei, quod quovis tempore fieri potest.* Seu, ubi in unum tempus incidit impletio duarum obligationum, quarum uni non nisi certo, eoq; præsenti tempore recte satisfieri potest, alteram autem quovis alio tempore impleri nihil interest; hac in aliud tempus dilata ista stato tempore erit implenda. Ex quo tamen adparet, non esse uni & eidem injungenda, quæ neq; simul expediri queunt, & quorum nullum dilationem fert. Quo facit, quod *Plutarchus quæst. Rom.* disquirit, quare flaminibus dialibus non liceat magistratum gerere: *cum enim certa sint & ordine definita actiones sacerdotum, regum vero ordine carentes & infinita, fieri non poterat, ut qui rex simul, sacerdosq; esset, diversi generis in eundem temporis articulum incidentibus negotiis utrumq; procuraret; sed necesse erat futurum, ut utroq; urgente alterum omitteret.* Nam istis sacerdotibus nondum innotuerat arcanum illud; honorem & lucrum ex sacerdotio capere, functionem, & labores in vicarios transscribere. 3. *Affirmativum præceptum cedit negativo:* seu quando alicui præcepto affirmativo non potest satisfieri, nisi per violationem alicujus præcepti negativi, tunc impletio præcepti affirmativi erit omittenda, aut differenda, quousq; cum violatione negativi præcepti non concurrat. Ratio petenda est ex natura præceptorum affirmativorum, & negativorum, quod horum obligatio sit perpetuo uniformis, & æquabiliter efficax; illa autem occasionem præsupponant, quæ non adesse intelligitur, ubi quid citra legis violationem fieri nequit. Unde talia moraliter impossibilia rebus sic stantibus judicantur. Hinc nemo potest alterū injuria afficere, fidemvé fallere, ut suorum commodum promoveat, aut grati animi, & beneficiorum materiam nanciscatur. Præposterum genus pietatis corium furari, & calceos pauperibus eleemosynæ loco dare. *Marius Victorinus in exposit. in 2. Rhetor.*

Cicer-

Cicer. Major est autoritas legis, quæ vetat, quam illa, quæ imperat, omnis enim lex quæ vetat, fortior propterea, quia corrigit illam, quæ aut permittit, aut imperat. 4. *Inter conventiones legesq́; cætera æquales peculiaris præfertur generaliori, & quæ propius ad rem accedit.* Nam generalia per specialia ad certi quid determinantur. Quod autem *Grotius* subjungit, in prohibitionibus, quæ pœnam adjunctam habet, præferri illi, quæ pœna vacat; & quæ pœnam majorem minatur ei, quæ minorem: id non ita liquidum est. Nam nullius videtur momenti esse prohibitio, quæ nulla pœna, expressâ áut arbitraria, sancitur. Et regula illa, ex duobus malis minus esse eligendum, ad mala moralia sive peccata proprie adplicari nequit. Igitur non video, quomodo ista regula subsistere possit, nisi forte in hunc sensum; quod ubi casus emergat, ut uni ex duabus prohibitionibus sit contraveniendum, illa tunc intelligatur permissa, quam violari minoris interest. Exemplum tale esse potest. Lex una est, ne quis die feriato cum armis in publico versetur. Altera, ne quis signo audito tumultus indice domi se contineat, sed cum armis magistratui in foro præsto sit. Tumultus die feriato oritur. Heic dicendum est, posteriorem legem habere instar exceptionis in ordine ad priorem legem hoc modo: ne quis die feriato cum armis in publico versetur, nisi tumultus causa à magistratu evocetur. 5. *Inter duas præstationes certo temporis articulo invicem collisas, quarum una causas magis honestas aut utiles habet, quam altera, hanc isti cedere rationis est.* Nam inferiori velut obligationi hæc exceptio intelligitur addita; ut præstetur, si per majoris momenti obligationem fieri queat. 6. *Quando duo pacta, juratum & injuratum simul nequeunt impleri, illud huic cedet; nisi pacto jurato injuratum tanquam exceptio aut limitatio sit insertum.* Nam juramentum pacto accedens restrictiones & exceptiones tacitas, ex natura rei non necessarias, excludit; quas facilius pacta injurata admittunt. Apud *Euripidem Medea*, cum hæc ab Ægeo petiisset, ut hospitio ipsam reciperet, neq́; deposcentibus inimicis dederet, vult jurejurando hoc confirmari, probante Ægeo, qui dicit: Ἐμοί τε γὰρ τάδ' ἐστὶν ἀσφαλέστερα, Σκῆψίν τιν' ἐχθροῖς σοῖς ἔχοντα δεικνύναι. *Mihi enim hæc quoq́; tutiora sunt, si ostendere possim aliquam excusationem tuis inimicis.* v. 743. Addi possunt & isthæc

7. Obli-

7. *Obligationi perfecte mutuæ, homines utrinq; respicienti cedit obligatio imperfecte mutua.* Sic quæ ex contractu debentur, potius solvenda sunt, quam quæ ex promisso gratuito aut lege gratitudinis, aut alia virtute, si utraq; simul expleri nequeant. 8. *Lex beneficentiæ cedit legi gratitudinis, cæteris paribus;* utut alias utraq; imperfectam duntaxat obligationem inferat. Favorabilius quippe est debitum grati animi, quam beneficentiæ; cum illa requirat, ut reddas ideo, quia accepisti, hæc ut prior des: adeoq; tali casu ob concurrentem gratitudinis necessitatem beneficentiæ objectum deesse intelligitur. Quod eousq; valet, ut beneficentia etiam propinquis nostris exhibenda post gratum animum esse debeat; nisi ista forte cum arctiore aliquo debito sit conjuncta. 9. *Inter leges, quæ à potestatibus subordinatis proficiscuntur, lex inferioris potestatis cedit legi superioris, ubi utriq; simul satisfieri nequit.* Inde Deo oportet magis obedire quã hominibus. *Actor.* IV. 19. Et jussa regum jussis patrumfamilias præponderant. 10. *Prout cujusq; legis materia aliam nobilitate, utilitate, aut necessitate superat, ita regulariter una alteri præponderat.* 11. *Quo arctiori vinculo aliqua persona nobis conjungitur, eo præstationes, quæ ipsi debentur, aliis præponderant, cæteris paribus. Galat.* VI. 10. 2. *Corinth.* VIII. 13. 1. *Timoth.* V. 8. *Cicero Offic.* I. *ubi de gradibus societatis hominum agit.* Huc pertinet quoq; insignis locus apud *Eundem* l. 2. *de Inventione. Ex contrariis*, inquit, *legibus controversia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo. Lex est: qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmium capito, & quam volet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex: tyranno occiso quinq; ejus proximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheraos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu cum simul cubaret occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio est. Heic primum leges oportet contendere, considerando, utra ad majores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, conservari non possunt, quia discrepent inter se: ea maxime conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit.*

Nam postrema quaq; gravissima est. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id quod imperatur necessarium; illud quod permittitur voluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in utra major pœna statuatur. Nam maxime conservanda est ea, quæ diligentissima & sancta est. Deinde utra lex jubeat, utra vetet. Nam sæpe ea quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam; utra communiter in plures, utra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, promtius ad causam accedere videtur, & ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit: utrum habeat aliquam moram, & sustentationem. Nam id quod statim faciendum sit, perfici prius oportet.

CAPUT XIII.
DE MODO LITIGANDI IN LIBERTATE NATURALI.

1. Quæ aliis debentur ultro sunt implenda.
2. In statu naturali judex non datur.
3. Controversiæ, quæ colloquio inter partes expediri nequeunt, ad arbitros sunt deferendæ.
4. Inter arbitrum & partes non intercedit pactum.
5. Arbitri in dubio intelliguntur adstricti juri.
6. Arbitris non sufficit pronunciasse super possessione.
7. De mediatoribus pacis.
8. Quid si instrumenta fuerint amissa?
9. De testibus.
10. De exsecutione rei judicatæ.

ID equidem lex naturalis requirit, ut homines ultro præstent, & exhibeant invicem ea, quæ quocunq; nomine aliis debent; utq; damnorum, si quæ aliis data sunt, reparationem ultro offerant. Ubi si damnum aut offensio ex dolo malo processit, insuper lex eadem jubet, ut lædens ostendat, sese facti seria pœnitentia duci, fidemq; det super omittendis deinceps offensis, colendaq; amicitia. Qualis pœnitentia non per violentiam expressa, sed ultro ex consideratione justitiæ orta, uti sufficienti potest esse indicio de emendato lædentis animo: ita ex adverso læsus oblata damni reparatione,

& sumta

& ſumta cautione in futurum tempus, alteri veniam petenti & pœnitenti lubenter ignoſcere, & pacifice in poſterum cum eodem agere debet. Quod qui per iracundiam aut vindictæ lubidinem adſpernatur, penes illum abruptæ pacis, belliq; temere moti culpa erit. Quam ad rem inſigniter facit oratio C. Pontij apud *Livium* l. 9. c.1. Inhumanum quippe & belluinum eſt, non niſi repoſito lædenti dolore velle adquieſcere, & ſuſceptas ſemel inimicitias in æternum alere. Dira eſt vox Catonis Senioris apud *Plutarchum in ipſius vita*. cum in adoleſcentem, qui defuncti patris inimicum involverat infamia, in foro poſt judicium ambulantem incidiſſet, dextra data dixit: *ita parentibus eſſe parentandum; non agnis, non hædis, ſed inimicorum lacrymis damnationibusq́*.

§. 2. Enimvero præterquam quod non omnibus mortalibus ea eſt ingenij bonitas, ut officium ultro velint explere, aliquando etiam ſuper certitudine ac quantitate debiti, taxatione damni dati, competentia, & exercitio certorum jurium, ſuper regundis finibus, interpretatione pactorum, aliisq; prætenſionibus controverſiæ oriuntur. Heic igitur inter eos, qui in naturali libertate vivunt judex non datur, qui lites exortas pro imperio definiat & componat. Equidem *Hobbes de cive* c. I. §. 9. in ſtatu naturali quemlibet negotiorum ſuorum *judicem* conſtituit. Verum id in hunc duntaxat ſenſum valet, quod qui non habet ſuperiorem, à quo regatur, ſua negotia proprio arbitrio adminiſtret, & de mediis ad ſui conſervationem ſpectantibus proprio ex judicio conſtituat. Nam ſi vel maxime alius de iisdem velit judicare; cum tamen ſententiam ſuam pro imperio obtrudere mihi nequeat, ex meo judicio, atq́; arbitrio utiq́; dependebit, an & quatenus iſtius conſilium velim admittere, & ſic ultimo mearum actionum gubernatio à meipſo dependebit. De cætero licet in illo ſtatu penes quemq́; ſit, negligere, an tueri ſuum jus, muſſitare an exſequi injuriam velit: non tamen de ſuo negotio ſententiam ferre poteſt, qua ſtare teneatur is, quicum ipſi controverſia intercedit. Nam ſi vel maxime cupiat, idq́; vel juratus proteſtetur, ſe pronunciaturum, quod ſibi juſtum fuerit viſum: cum tamen alter pari dignatione ſuam ſententiam æſtimare queat, ubi eas

contingat discrepare, propter æqualitatem, status naturalis comitem, nihil agetur. Accedit, quod juxta *Aristotelem Polit.* l.3. c.6. σχεδὸν οἱ πλεῖστοι φαῦλοι κριταὶ περὶ τῶν οἰκείων: *plerique fere mali sunt judices de suis rebus. Salustius Catilin. Neque cuiquam mortalium injuriæ suæ parvæ videntur: multi etiam eas gravius æquo habuere.*

§. 3. Hautquidquam tamen lege naturali concessum est, quod quisque suo ex judicio definivit jus statim armis asserere, controversiarumque suarum arbitrum Martem sumere, antequam molliora media fuerint tentata. *Cicero Off.* I. *cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim; cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum; confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore.* add. *Justinus* l. 8. c. 1. n. 4. *seqq.* Et ubi citra amicam disceptationem statim ad arma provolatur, ibi locum habet illud *Ovidij Trist.* 5. *el.* 10. *Injustum rigido jus dicitur ense.* Inde primo omnium conandum, an per amicam disceptationem, congressis inter se partibus, aut earundum mandatariis, controversia componi queat. Vid. *Grotius* l. 2. c. 23. §. 7. Ubi negotij natura, & partium facilitas fert, sors facillime liti finem dare potest. vid. *Idem* d. l. §. 9. Enimvero ubi nec partium disceptatio exitum controversiæ invenire potest, neque sorti committere placet, quod solidis rationibus subnixum existimatur; proximum est, ut ad arbitrum eatur, cujus sententia quod utique stare velint, partes sese pacto invicem adstringant. Ubi recte monet *Grotius* l. 2. c. 23. §. 11. etsi in causa dubia pars utraque teneatur quærere conditiones, quibus bellum vitetur; magis tamen id teneri qui petit, quam qui possidet; cum etiam possessorem in ipso jure naturali favor prosequatur.

§. 4. Ex scopo autem, quare ad arbitrum eatur, facile colligitur, qualem hic sese debeat gerere. Scilicet sumitur iste, quia cujuslibet de sua causa judicium suspectum habetur propter insitum illum amorem, quo quis in se suaque regulariter propendet. l. 10. D. *de jurisdict.* Igitur id cumprimis observabit arbiter, ut ne plus favoris adversus unum quam alterum ostentet, nisi quantum ex meritis causæ oritur; utque adeo jus gratiæ ne det. Id ubi fecit, non est quod iniquum odium curet ejus, qui causa cecidit. Etsi eam ob rationem

Bias

Bias dicebat: *malle se inter inimicos, quam inter amicos judicare: quippe ex amicis alterum prorsus futurum inimicum, ex inimicis autem alterum amicum.* Add. *Gellius* l.1. c.3. Sed & ob id ipsum patet, neminem recte posse capi arbitrum in ea causa, cui commodi vel gloriæ peculiaris spes major adparet ex victoria unius partis, quam alterius; seu cujus peculiariter interest, unum quocunq; modo causam obtinere. Alias enim indifferentiam illam, & velut medietatem ita accurate observare non poterit. *Aristoteles Polit.* l.4. c.12. πανταχοῦ πιστότατος ὁ διαιτητής· διαιτητὴς δ' ὁ μέσος. *Ubiq; fide dignissimus est arbiter; medius autem est arbiter.* Huic principio innititur quoq; illud responsum Amasis regis Ægyptij, cum Elei circa ludos Olympicos occupati missis legatis ipsum consuluissent, quo pacto justissime illos administrarent; *Si Eliensium*, inquit, *nemo in certamen descederet. Diodorus Siculus* l.1. 95. Huc spectat quoq; flagitium illud populi Romani, cum in controversia Aricinorum & Ardeatium agrum sibi adjudicaret, apud *Livium* l.3. c.72. Add. *Justinus* l.8. c.3. n.15. Ex quo etiam consequitur, nullum pactum aut promissum debere intercedere inter arbitrum, & partes, cujus vi iste teneatur præter merita causæ pronunciare in gratiam partis alterutrius. (conf. *Hobbes de cive* cap.3. §.24.) Inde vanum erat compromissum Maximiliani, & Venetorum in Leonem X. Pontificem, dum singuli separatim & clam cum eo paciscuntur, ne laudum pronunciet, in quod ipsi non consenserint. apud *Guicciardinum hist.* XI. *circa finem.* & l. XII. p.m. 345. Quin etiamsi pactum inter litigantes & arbitrum ineatur super suscipiendo arbitrio, (nam uti non nisi in volentes arbitrium exercetur, ita nisi volens nemo fit arbiter:) ejus tamen pacti hautquidquam ea vis est, ut ex eodem ducat originem obligatio arbitri, qua teneatur ad pronunciandum id, quod æquum sibi videtur. Cujus rei ratio non tam hæc est, quod alias per legem naturæ sit injunctum arbitro pronunciare, quod justum sibi visum fuerit; cujus legis obligationi nihil queat ex pacto accedere: quam quod hoc modo finis arbitri sumti reddatur irritus, ac fiat progressus in infinitum. Pactum enim ejusmodi sic foret concipiendum, ut stare se velle judicio arbitri partes promittant, siquidé ipse æquam tulerit sentent-

 tiam.

tiam. Qui autem pactum ineunt, quo ex naturali libertate nihil delibatur, hactenus sunt æquales, ut invicem liceat inquirere, an pacto sit ab altero satisfactum. Quod si itaq; post laudum alterutri partium iniquum videatur, aut revera iniquũ sit, iterum oritura foret controversia circa istius æquitatem. Cujus decisio cum neq; huic arbitro, neq; partibus competere queat, ad alium necessario arbitrum erit decurrendum. Quicum ubi simile pactum fuerit initum, & vero de hujus quoq; sententia dubium oriatur, alius rursum erit adeundus; & sic in infinitum. Ex quo itidem patet, pactum quo partes in arbitrum compromittunt, pure conceptum esse debere, quod velint stare ea sententia, quam arbiter pronunciaverit; non autem sub hac conditione, siquidem æquam iste sententiam pronunciaverit. Nam hoc modo, ubi super æquitate sententiæ alteruter litigantium dubium moveret, ad alium foret arbitrum eundum, qui super ista cognosceret. De cujus æquitate si iterum ambigeretur, alius esset constituendus arbiter; & sic in infinitum. vid. l. 18. l. 32. §. 15. 16. D. *de receptis*. Cæterum id manifestum est, ab arbitris non posse provocari; cum nullus sit superior judex, qui sententiam eorum corrigere queat. *Lucianus Abdicato*, οἷς ἐξῆν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τούτους τις αὐθαίρετος εἵλετο, στέργειν ἐστὶ δίκαιον τοῖς ἐγνωσμένοις. *Si quis, quorum sententiis initio stare non cogebatur, hos sponte delegerit, jam æquum est boni consulere, quæ statuerint. Plinius Nat. Hist. præfat. Adeo summum quisq́; causæ suæ judicem facit, quemcunq́; elegit.* Id quod etiam in civitatibus obtinet, ubi partes ultro in arbitrum compromiserint; siquidem disceptetur super causa, quam quocunq́; modo componi rectorum civitatis nihil intersit. Quod si tamen alicubi ab hisce quoq́; licet provocare, id ex jure positivo est. Quanquam in civitatibus arbitrorum nomine quandoq́; veniunt judices extraordinarij, quibus aliqua causa presse, & citra ambages fori examinanda & decidenda delegatur. A quibus sane, quo minus ad superiorem liceat provocare, nihil prohibet. Quod autem dicitur, standum esse sententia arbitri, sive æquum, sive iniquum pronunciaverit, id cum grano salis est accipiendum. Nam uti ideo quidem à compromisso resilire non licet, quod contra nos fuerit pronunciatum, utut ipsi largius de nostra

causa

causa sperabamus: ita tunc sane arbitri sententia nos non stringet, si manifeste adpareat, ipsum cum altera parte colludere, aut ab eadem donis corruptum, aut pactum in fraudem nostram inivisse. Nam qui aperte ad alterutram sese partem adplicat, arbitri personam gerere amplius nequit. vid. l. 76. *seqq.* D. *pro socio.*

§. 5. Monet porro *Grotius* d. l. §. 47. In arbitri officio spectandum, an electus sit in vicem judicis, an vero cum laxiore aliqua potestate, quiq; sententiam suam non tam ad jus strictum, quam ad æquitatem & humanitatem attemperare queat. Scilicet aliquando utraq; pars ad justitiam provocat; ubi arbiter æque ac judex momenta & merita causæ expendere debet. Aliquando autem ad arbitrum itur, quando una pars nititur jure stricto, altera autem ejusdem mitigationem & remissionem ex humanitate & misericordia postulat; seu ad æquitatem provocat. Quo loco *æquitas* non proprie significat dextram illam legum interpretationem, de qua *cap. antec.* dictum, quæ etiam ab inferiore judice adhibenda: sed rigidi juris mitigationem ex dictato virtutum humanitatis, caritatis, misericordiæ, & similium: quam non nisi summo judici, aut arbitro in hanc legem adscito adhibere licet. In dubio tamen præsumitur arbitrum ad regulas judici sequendas obligatum, quippe cum ob defectum fori & judicis ille sumtus sit; & in dubio id, quod minimũ est sequamur. Facilius autem est, ut quis lædatur, si arbitro laxa, quam strictior facultas sit concessa. Et juris stricti relaxationem suadere illorum potissimum est, qui citra compromissum litigantibus tanquam communes amici sese interponunt. Cæterum illud manifestum est, uti qui inter cives jus dicit, regulariter sequitur leges civiles, quibus litigantes sunt subjecti: ita qui pronunciaturus est inter eos, qui communes leges civiles non agnoscunt, jus naturale pro norma habebit. Nisi ipsæ partes actum suum ad certæ civitatis leges positivas attemperarint.

§. 6. *Idem* d. l. §. 48. quoq; monet, arbitros lectos à summam potestatem habentibus de principali negotio pronunciare debere, non de possessione. Nam judicia possessoria esse juris civilis: jure gentium autem jus possidendi dominium sequi. Circa quod pronunci-

nunciatum nobis ita videtur. Etsi jure naturæ & gentium non videatur necessarium, ut qui possessione sua dejectus est, statim in eam reducatur, antequam ulterior causæ cognitio suscipiatur, præsertim quando causæ decisio statim sequi possit: in multis tamen controversiis arbitro prius dispiciendum, uter possessor sit, ut intelligat, cuinam potissimum probandi onus incumbat. Quippe cum petitoris sit, suam intentionem liquido demonstrare; possessori autem sufficiat istius argumenta confutasse; nisi quod quandoq; conveniens sit, saltem ex superabundanti, possessionis suæ titulum ostendisse. Ideo tamen arbitris non satis est super possessione duntaxat pronunciasse, quia non de hac, quæ in aprico fere est, ad arbitros soleat provocari, sed ut principali negotio finis demum imponatur, nec deinceps litis quid supersit. Ut autem cognitione durante nihil innovetur, & petitore non probante secundum possessorem pronuncietur, juris naturalis utiq; est.

§. 7. Arbitri tamen proprie dicti non sunt mediatores, quos vocant, qui litigantibus, bellumq; parantibus aut jam gerentibus ultro sese interponunt, eosq; autoritate, rationibus, precibus ad pacifice transigendum, litesq; sopiendas permovere nituntur. vid. *Guicciardinus hist.* l. IV. ubi disceptatur, an Hercules Ferrariæ Dux arbitri, an mediatoris partes inter Venetos & Florentinos obire debeat. Hos cum tam sanctum propositum præ se ferant, præfracte rejicere summa inhumanitas foret; ne quidem ex eo solum prætextu, quod cum altera parte ipsis peculiaris quædam conjunctio videatur intercedere. Nam penes me utiq; est, quantum ea, quæ ab istis offeruntur, velim admittere: & amicorum solet hoc præcipuum esse munus, ut ubi ipsi mecum in litem descendere nolunt, ad amicam compositionem eandem deducere laborent. Sæpe etiam aliorum multum interest, ne inter duos bellum geratur, quod vel ex vicino incendio aliquæ ad ipsos quoq; scintillæ transvolent, vel utrunq; atteri, aut alterutrum opprimi iisdem periculosum sit. Hos, ut serio restinguendæ orienti flammæ incumbant, propriæ salutis cura subigit. Ubi hoc certum est, posse plures, quorum præcipue interest litem sopiri, pactum inter se inire, super junctim suscipienda litigantium compositione,

ac se

ac se mutuo obstringere, quousq; singuli bello isti sese possint immiscere. Quo casu tamen requiritur, ut istorum nemo peculiari teneatur fœdere, alterutri litigantium auxilia præstare, siquidem in bellum jam res eruperit. Nam quæ priori fœdere promissa sunt, per posterius fœdus cum tertio initum circumscribi nequeunt. Quin & hoc recte fieri videtur posse, ut duo pluresvé, quorum interest bellum cessare, expensa utriusq; partis causa conveniant, in quas leges pacem componi æquissimum ipsi judicent; easq; bellantibus offerant hac cum denunciatione, ut contra eum, qui pacē in istas leges abnuerit, socia arma velint conjungere cum altero, qui easdem acceptaverit. Hoc enim modo quis sese arbitrum invito alteri hautquidquam obtrudit, aut ipsius litem pro imperio decidendam sumit; quorum neutrum libertas naturalis admittit. Neq; vero partibus ejusmodi placitum offertur eo modo, quasi eodem stare omnino teneantur. Sed cum per jus naturale possit quis arma conjungere cum eo, cui injuriam fieri judicat, præsertim ubi ex illa injuria in ipsū quoq; damnum sit redundaturum; tali modo animum æquitatis ac pacis cupidum aperte quis declarat, quod & ipse optet alios honestis conditionibus transigere, & non prius in bellum descendere velit, quam amica compositionis via ab altero sit repudiata. Add. *Livius* l.44. c.19. *in fine*. *Justinus* l. 6. c. 6. n. 1. Eo autem magis probandus est iste mediationis modus, quo facilius per eum extingui bella possunt, alias ad internecionem grassatura. Etsi ei, qui ejusmodi mediatorem sese ferre instituit, observandum sit illud *Velleij Paterculi* l. 2. c. 50. *Massilia intempestive principalium armorum arbitria captans, quibus ij se debent interponere, qui non parentem coërcere possunt.* Add. *Livius* l. IX. c.14.

§. 8. Formam & processum disceptationum coram arbitris institutarum ipsa communis ratio satis designat, perspecto cujusq; negotij indole. Sic ut putidum foret multis præscribere, quo modo partes intentionem suam debeant proponere, quomodo status controversiæ formandus, quomodo post expensa utriusq; partis argumenta sententia demum sit concipienda. Illud duntaxat monendum, ubi intentio alterutrius alia ratione, quam per instrumenta

probari nequeat, & vero illa ſint amiſſa, arbitro nihil ſupereſſe, quam ut uni partium cum conſenſu alterius juramentum deferat. *Cum conſenſu alterius*, dico. Nam in libertate naturali alias nemo videtur teneri, ut ex adverſæ partis conſcientia cauſam ſuam ſuſpendat. Sicut & hoc penes partes eſt, aleam ſortis, aut duelli tentare velint; quod quondam apud multos populos frequentatum. De cætero inſtrumentorum amiſſio per ſe jus non extinguit; niſi quod in foro civili judex fruſtra imploretur, ubi argumenta idonea deſunt, quibus jus demonſtretur. Sed in libertate naturali ſufficit ad perſequendum meum jus, ſi de illo mihi ipſi liquido conſtet, utut alter id fortaſſe inficietur. Quo facit illud apud *Quintilianum declamat.* 312. *Miſera conditio mortalitatis, quando omnibus jam, quæ agimus, videtur opus eſſe teſte: ita parum facit veritas, ita nullum nomen eſt fidei. Non ſatis videri poteſt probatum, quod duo ſciunt.*

§. 9. Illud arbitri cum judicibus habent commune, quod circa quæſtiones facti adverſus nudam & injuratam aſſertionem partium æquales ſeſe debeant præbere; i. e. cum contradictoria ſimul vera aſſeverent neutri credere. Sed ubi ſigna, rationesq́; & incorrupta inſtrumenta in cognitionem veritatis haut perducunt, ſecundum effata teſtium ſententia erit ferenda. Nam uti *Iſæus* loquitur *orat.* 7. τεκμήρια κρείττω τῶν μαρτυριῶν ἐστι. *argumenta teſtimoniis ſunt meliora.* Et *Idem orat.* 3. inprimis in materia hæreditatum inſtrumenta teſtibus potiora oſtendit. *Philo Judæus de decalogo: Quoties deſunt argumenta aut probationes, quæ ex ſcripto fiunt, ad teſtes recidit controverſia.* Teſtes porro erga alterutram partem non oportet ita eſſe affectos, ut probabile videri queat, gratiam ipſos aut odium, vindictæq́; libidinem, ante conſcientiam habere. Igitur uti adverſarius meos neceſſarios, ſic & ego profeſſos meos inimicos recte poſſum rejicere. Quanquam interdum per humanitatem à teſtimonio in cauſa neceſſarij ſui excluduntur propinqui, ne vel affectus ſuos, vel conſcientiam lædere cogantur. Hinc & apud Romanos teſtimonij adverſus patronum clienti, vel patrono adverſus clientem dicendi nulla legis, nulla magiſtratus coactio erat. *Plutarchus Romulo.* Quod autem apud eoſdem non liceret de ſervis in dominum quæſtiones habere,

bere, præter hanc rationem alia erat, quam adfert *Cicero pro rege Dejotaro: Ubi id quod intus est, atq; nostrum, impune evolare potest, contraq; nos pugnare; fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. Lucianus in Asino.* δοῦλοι γὰρ τὰ δεσποτῶν ἐπίστανται καὶ καλὰ καὶ αἰσχρά. *Servi enim dominorum & honesta & turpia norunt.* Similis est locus apud *Lysiam orat. de sacro olivæ trunco.* Cui tamen legi postea fraudem invenit Tiberius apud *Tacitum Ann.* II. Sic & recte *Aristoteles Polit.* l. 2. c. 6. εὐήθη, *stultam* vocat legem de cædibus apud Cymæos, ἂν πλῆθός τι παράσχηται μαρτύρων ὁ διώκων τὸν φόνον τῶν αὑτοῦ συγγενῶν, ἔνοχον εἶναι τῷ φόνῳ τὸν φεύγοντα. *si accusator testium multitudinem aliquam adducat de suis cognatis, accusatum cædis esse reum.* Deniq; & id, quod constitutum est *Numer.* 35. v. 30. *Deuteron.* 17. v. 6. c. 19. v. 15. rationi optime congruit, ne unius testimonium ad causæ cujuslibet decisionem valeat; non solum, quia unus facilius decipi, corrumpi, aut mentiri potest, quam plures; sed etiam, quia à cordato judice mendacia testium deprehendi possunt, si diversi interrogentur. vid. *historia Susannæ* v. 51. l. 20. D. *de quæstionibus*; cum contra unus facile sibi constare possit. Ac licet hoc modo aliqua maleficia in foro humano maneant impunita, ac nonnulli justa sua causa cadant, quia unico tantum teste res gesta fuit: hocce tamen incommodum minus est, quam quod, diverso more recepto, omnium saluti & fortunis ab unius hominis impudentia, & prava ad quævis fingenda solertia impendebat. Cum præstet paucos nocentes pœnas non dare, quam multos innocentes damnari. *Valer. Max.* l. 4. c. 1. §. 10. 11. Quæ præterea in testibus consideranda sint, traduntur in l. 2. l. 3. *princ.* §. 1. 2. 3. 4. l. 4. 5. 9. 14. 21. 23. 24. D. *de testibus.* Quibus addatur *Philo Judæus de confusione linguarum: In optime constituta rep. lege cautum est, ne quis audita dicat pro testimonio, quia judicium auditus naturaliter facile est corruptoribus. Idem de judice. Oculi rebus ipsis interveniunt, & contrectant quodammodo negotia, totaq; percipiunt adjuvante luce, per quam illustrantur, deprehenduntur q; omnia. Aures autem minus fidei habent quam oculi, ut quibus non cum rebus ipsis sit commercium, sed cum sermonibus rerum interpretibus non semper veritatem sectantibus.* Addendum deniq; & hoc; etsi maximam pro veritate præsumtionem

pariat juramentum testium; tamen jure naturali nihil obstat, quo minus etiam juratus testis mendacii possit argui. Quo convicto ruit sententia super falso istius testimonio fundata. Id quod & legibus Atticis receptum, ut post judicia daretur actio falsi testimonij; quod ex *Demosthene orat. in Euergum* ab init. & passim patet.

§. 10. Circa exsecutionem rei judicatæ non est quod multa addamus, cum in statu naturali, ubi ab altero non expletur ultro, quod debetur, sibi quisq; suis, sociorumq; viribus & armis exsecutionem faciat; quæ quousq; progredi possit, inferius, ubi de bello agemus, latius ostendetur. Illud duntaxat heic monendum, in ejusmodi exsecutione me non solum fieri dominum rei mihi adjudicatæ, postquam ejusdem possessionem quocunq; modo adprehendi: sed etiam, si ista potiri nequeam, me aliam rem posse, quæ tantundem valet arripere, (computatis simul impensis in ipsam exsecutionem factis,) cum hoc effectu, ut ejus rei fiam dominus. Nam, uti *Grotius* loquitur l. 2. c. 7. §. 2. *justitia expletrix, quoties ad idem non potest pertingere, fertur ad tantundem, quod morali æstimatione est idem.* Quanquam & hoc dici possit, naturaliter res quasvis debitoris, qui vel ex contractu suo, vel ex ipsa re, vel etiam ex injuria sua tenetur, pro debito tacita quadam hypotheca affectas intelligi, ut deficiente expletione directi debiti in hujus locum arripi possint. Neq; ei, cui quid debetur, sufficit nuda rei detentio; cum sæpe hæc oneri magis quã commodo sit, ni plene de re possim disponere; neq; jus meum expleatur, si loco rei, cujus dominium mihi erat tradendum, nudam rei alienæ custodiam accipiam. Est tamen significandum, qua intentione quis ejusmodi res adprehendat, utrum, ut earum detentione debitum eo citius extorqueat, an vero quod eos velut in solutum velit accipere. Imo æquum videtur quandoq;, ut quis post rem in potestatem redactam debitori copiam faciat, an velit, redirecte debita soluta, isthanc recipere. Cæterum hic exsecutionis modus naturali libertati proprius est, & à indole civilis status abhorret. vid. l. 5. D. *de adquir. possess.* l. 2. §. 18. D. *vi bonor. raptor.* l. 13. D. *quod metus causa.* l. 7. 8. D. *ad L. Juliam de vi privata.*

SAMUL

SAMUELIS PUFENDORFII
DE JURE NATURÆ ET GENTIUM
LIBER SEXTUS.

CAPUT I.
DE MATRIMONIO.

SEquitur, ut investigemus tum originem & naturam imperij humani, tum quæ præcepta juris naturalis & gentium illud præsupponunt. Sed cum imperium non nisi inter plures possit intelligi, & vero sacrarum literarum autoritate constet, abs Deo unum duntaxat par hominũ ab initio fuisse

 pro-

productum, ad quod quidquid est mortalium suas refert origines; igitur prius quam de imperio civili agamus, dispiciendum fuerit de matrimonio, ex quo familiæ proveniunt, & inde imperiis & civitatibus constituendis velut materies oritur. Nam quemadmodum corpus humanum ex diversis membris componitur, quæ & ipsa in se considerata corporum instar præ se ferunt: ita & civitates ex minoribus societatibus constant; quarum quædam vocantur simplices & primæ, cæteræ paulo magis compositæ, & fere collegiorum nomine veniunt. Illarum tres sunt, *societas maritalis, paterna, & herilis*. Quæ ideo sic dicuntur, quia ex aliis minoribus societatibus non componuntur; non quia eas plures duabus personis non ingrediuntur, uti *Jo. Frid. Hornius de civitate* l. 1. c. 1. §. 2. docet. Nam quid prohibet, quo minus unus pater plures liberos, & unus dominus plures servos habeat; qui tamen inter se non minus simplicem societatem constituunt, quam si unus duntaxat filius uni patri, aut unus servus uni domino foret. Cæterum à matrimonio recte auspicium sumi hujus tractationis docet etiam *Plato de LL.* l. 4. ATHEN. *Dic age per Deos quam legis conditor primam legem conscribet? An non secundum naturam primum generationis in civitate principium ante omnia legibus exornabit?* CLIN. *Plane.* A. *Principium autem generationis omnibus civitatibus nuptiarum conventus atq; communio.* C. *Utiq;.* A. *Quare si nuptiales primum leges ponantur, bene ad omnem civitatem recte constituendam posita videbuntur.*

§. 2. Postquam igitur morti obnoxium fuerat redditum genus humanum, ne aut nova semper stirps creando esset sufficienda, aut tam nobilis speciei duratio unius ætatis spatio extingueretur, sapientissimus Creator prospexerat discrimine sexus, & naturali facultate indita commixtis corporibus sese propagandi. Idq; ne fortasse per incuriam, aut ob molestias partus aut educationis mortales omitterent, mutuam sexuum in se invicem propensionem, & acres stimulos, simul ardentissimum in prolem affectum insevit, ut libenter & jucunde obirent, citra quod mortalium genus perdurare non poterat. *Seneca Hippolyto* v. 466. *Providit ille maximus mundi parens, Cum tam rapaces cerneret fati manus, Ut damna semper sobole repararet nova.*

nova, Cœlibem vitam probet Sterilis juventus, hoc erit, quidquid vides, Unius ævi turba.

§. 3. Circa matrimonium primo inquirendum, an ad illud ineundum, sobolemq; generandam homines, cætera habiles, ulla obligatione teneantur? Nam non minus circa hoc, quam alia, ad quæ naturali adpetitu homo fertur, ut est conservatio sui ipsius, amor & educatio sobolis, quidam dubium movent, quasi isthæc lege naturali non sanciantur. Eo quippe opus non fuisse, cum jam antea instinctus, & adpetitus sensitivus in talia sat valide propellat. Enimvero usq; adeo non sequitur, jus naturæ ista non præcipere, quia in eadem instinctus naturalis fertur; ut potius exinde adpareat, naturam ista quam accuratissime voluisse observari, utpote incolumitatem generis humani immediate conservantia: dum velut diffisa soli rationis dictamini eidem succenturiari jussit instinctum ita vehementem, ut difficulter admodum homo in contrarium niti queat. Quotusquisq; enim liberis operam daret, qui sæpe materiam dolendi, semper curarum & laborum præbent; ni super rationem etiam naturalis inclinatio eodem traheret? Intercedente cumprimis actu non adeo gravi, & consortio mulierum, quod sapienti vile juxta ac tædiosum citra istas illecebras foret. Add. *Carthesius de passion. art.* XC. Equidem novimus multum differre, instinctum naturalem, & dictamen rationis; in compluribus quoq; ea in diversum tendere; & istũ huic reluctantem esse compescendum; quod ipsum posse animi sit non degeneris. Enimvero quanquam solus instinctus per se non obligat; contingit tamen, ut ad aliquid obligemur, ad quod per instinctum quoq; inclinabamur. Neq; vero ideo mater à peccato in legem naturæ immunis est, quæ prolem occidit infamiæ vitandæ causa, licet instinctum erga prolem alio instinctu, nempe metu & fuga infamiæ superet, uti arbitratur *Graswinckel ad Grot.* l. I. c. I. §. II. Nam non solo matris instinctu, sed & lege munita erat infantis vita. Et nosse debebat mater, minoris esse infamiam suam, quam mortem ejus, qui ex actu existit, in quem ipsa antea consenserat. Unde si famæ cura pluris ipsi erat, quam voluptas coitus, aut amor sobolis, ante admissum virum expendisse id debebat. Post hautquidquam

proles

proles mori meretur, ne parentem peccasse innotescat. Deniq; contracto matrimonio, cum fœcunditatem præstare conjuges non possint, (vid. *Genes.* XXX. 1. 2.) æque legi naturæ satisfecit, qui paucorum, quam qui multorum parens liberorum factus est. Nec habet, quod peccatum metuat, cui sterilis uxor obtigit. *Seneca* l. 2. *controv.* 13. *Non respondet ad propositum, nec ad certum diem fœcunditas; sui juris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modo properat, modo vota pracurrit, modo lenta est, & demoratur. Non ex formula natura respondet, neq; ad præscriptum casus obsequitur. Licet lex dies finiat, natura non recipit.*

§. 4. Sed ut distincte procedamus, illud primo satis constare arbitramur, juri naturali non congruere illas libidines, quæ nullum alium finem præter obscœnam titillationem habent. Quo acriores enim sunt stimuli, queis in Venerem homines solicitantur; eo magis legi naturali curæ est, ut ne peristos decorus ordo, pacificæ societati necessarius, turbetur, quin potius iidem ad combinandos hominum animos inserviant. Inde damnatur flagitiosa illa fœditas, qua quidam in brutorum corpora, aut parem in sexum feruntur. Quod vitium tantopere quondam apud Græcos inoleverat, ut *Platoni* l. 8. *de LL.* arduum videatur, in perfecta sua civitate Græcanica legibus id compescere. *Phocylides: Neq; cum brutis animantibus scansorium cubile intres, Neq; infamia affice uxorem per turpes lectos. Nec transcendas natura concubitus Venere illicita. Ne ipsis quidem brutis mas consensit in concubitum. Neq; etiam fœmina lectum virorum imitentur. Plinius* l. X. c. 63. *In hominum genere maribus diverticula Veneris excogitata, omnia scelere natura, fœminis vero abortus. Quantum in hac parte multo nocentiores quam feræ sumus.* Add. *Æschines orat. in Timarchum.* Scilicet uti Critias dicebat: *κάλλιστον εἶδος ἐν τοῖς ἄρρεσι τὸ θῆλυ, ἐν δ' αὖ τοῖς θήλεσι τοὐναντίον. Pulcerrima species inter mares quidem fœmina, inter fœminas autem è diverso. Dio Chrysostomus orat. de pulcritudine.* Sed & regularem sexum commixtionem cum non voluptatis causa, sed ad propagandam sobolem natura fuerit commenta; utiq; intentioni hujus repugnant, qui nihil heic spectant aliud, quam ut pruritum istum demulceant. Equidem quibusdam persuasum est, com-

plures

plures gentes hanc partem naturalis libertatis censuisse, ut innupti innuptæq; corporis sui copiam invicem commodandi haberent licentiam, etiam deliciarum duntaxat, & voluptatis causa, gratis, aut pacta mercede. Sic *Seldenus* l. V. c. 4. ex Ebræorum doctoribus ostendit, ante legem Mosaicam licuisse fœminæ innuptæ, ac nondũ desponsatæ sui copiam corporis gratis aut pro mercede facere, sine consensu in vitæ communionem. Sed ex lege Mosaica ejusmodi innuptarum concubitus primo Ebræis interdictos fuisse, adeo ut dein nec mercedis, nec libidinis causa extra matrimonium circumcisis inter se concubitus aliquis licitus haberetur. Etsi circumcisi cum pagana innupta concubitum in certis casibus illi non judicarint illicitum. Quo fine allegant *Deuter.* XXIII. 18. *Levit.* XIX. 29. *Genes.* XXXVIII. 14. Rationem autem proscriptarum è sancto populo meretricum hanc adfert *Maimonides*, citante *Seldeno*; tum ut evitarentur contentionum, & simultatum mala, quæ ex ejusmodi libidine, matrimonio non cohibita, oriri solent; tum ut bono illo fruamur distinctionis ac certæ notitiæ familiarum. Ad paganorum testimonia provocare nihil attinet. Vid. *Epicteti enchirid.* c. 47. *Plautus Curculione act.* 1. *sc.* 1. PH. *Quin leno hic habitat.* PAL. *nemo hic prohibet nec vetat, Quin quod palam est venale, si argentum est, emas. Nemo ire quenquam publica prohibet via; Dum ne per fundum septum facias semitam, Dum te abstineas nupta, vidua, virgine, Juventute, & pueris liberis, ama quod lubet.* Ad impudentiam sibi nihil reliquit adolescens ille apud *Quintilianum declam.* 14. qui non veretur accusare meretricem, quod sibi poculum odii dederit, ex quo desierit amare. Inter alia dicit, *Habui tamen, unde ad vitæ necessitates, concessa gaudia parca mediocritate sufficerent. Ideoq; meretrice tantum, & quæ certissima est in voluptate frugalitas, una fui semper eademq; contentus.* Enimvero satis patet, si in universum id reciperetur, ut omnes sibi membra generationi destinata soli libidini exercendæ data crederent, eiq; usui unice adplicarent, decoram inter homines, & tranquillam societatem subsistere non posse. Id quod sufficit ad probandum, juri naturali eas libidines damnari. Quanquam neq; juris naturalis dictamen circa hancce rem adeo exolevit etiam apud illos, ubi velut

publica securitas isti vitio erat indulta, ut vagam libidinem probarent, ac ab omni turpitudinis nota absolverent. *Turpiter facere meretricem, quod sit meretrix, Ulpiani* pronunciatum est; & gravissimæ instar pœnæ habebatur, apud Ædiles licentiam stupri vulgando existimationis jacturam facere. *Tacitus* A. II. *Vistilia pratoria familia genita licentiam stupri apud ædiles vulgaverat; more inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversus impudicas in ipsa professione flagitij credebant.* Utcunq; tamen tolerata ista per conniventiam apud gentes in Venerem proniores, ut matronarum atq; virginum honestarum pudicitia paucioribus insidiis foret obnoxia. Et uti uxoris tantum suæ notitiam habuisse singularis sanctimonia apud honestos judicatum fuit; ita alicubi solutas & vilioris sortis fœminas inerrasse, juvenilis quædam labes habita, lubrico ætatis apud mitiores non tam defensa, quam utcunq; elevata. Vid. *Cicero pro Cælio.* Add. prolixus locus *Musonij* apud *Stobæum serm.* VI. Id quoq; obiter notandum, apud Muhammedanos scortationem cum ancillis inter licita haberi. Indi tamen gentiles heic sanctiores, quibus & scortatio simplex grande peccatum ducitur, teste *Petro de Valle Itiner. part.* 3.

§. 5. Id præterea conditionem humanæ naturæ penitius rimanti non obscure patet, hautquidquā congruere, genus humanum per concubitus vagos, ac lege solutos propagari, utut fortasse uterq; concumbentium, aut alteruter intentionem habeat eo actu prolem excitandi. Qualem vitam antiqui Attici agitasse dicuntur ante Cecropem, pecorum ritu sine lege cohabitantes. Ex quo concubitu si qua prolem susceperat, eam offerebat, cui placeret ex illis, qui cum ipsa consueverant. Quam barbariem cum Cecrops abrogasset, introductis legibus matrimonialibus, dictus inde est biformis; quod cum antea nemo nisi matrem suam nosset, jam & patrem posset allegare: an quod vinculo matrimonij duos velut in unum corpus coalescere fecisset. *Athenæus* l. 13. c. 1. *Primus Cecrops Athenis unam uni conjunxit in matrimonium, cum turpes prius fierent congressus, minusq; honesta communes nuptiæ. Quamobrem visus est nonnullis ancipitis natura, (διφυής) fuisse creditus, cum priores ob multitudinem patrem dignoscere non possent.* Sed quis non videt, quam parum ab armentis abfuturus erat homo,

homo, connubii legibus remotis? cujus tamen aliqua simulacra in non paucis brutis cernere licet. Quid enim rixarum fuisset oriturum inter mares circa formosas fœminarum? Qui eo frequentius quam tauri inter se forent committendi, quod his nulli in Venerem stimuli, nisi ubi vacca impleri desiderat; quæ semel per annos singulos marem admittit: cum homo sit animal semper in Venerem paratum. Quam porro ad propagandam speciem inepta ista plurium seminum confusio? Nam si qua uni sese soli servaret, connubij instar foret. Magna insuper prægnantis fœminæ imbecillitas, & alieni auxilij indigentia. Sed quis marium opem ferat, nisi ex se prægnantem norit; quod sine connubio sciri vix potest. Prolis humanæ educatio laboriosa simul & sumtuosa, cuiq; fœmina unica vix sufficiat. Quis autem marium, nisi suæ prolis curam suscipiat; quam dignoscere in vaga illa licentia haut in proclivi est. Nam quod *Aristoteles Polit.* l. 2. c. 2. refert, quibusdam Lybiæ populis, (qui fortasse iidem sunt, quos *Nicolaus Damascenus de moribus gent.* Limyrnios vocat,) uxores fuisse communes: τὰ μέντοι γινόμενα τέκνα διαιρεῖσθαι κατὰ τὰς ὁμοιότητας; *sed sobolem discerni ex similitudine formæ*, fallax indicium est. Deniq; cum sine legibus connubialibus familiæ, sine familiis civitates intelligi nequeant, iisq; adeo omnis decorus ordo in vita humana constituendus innitatur; apertum est, citra connubia homines acturos fuisse vitam segregem, & paulo minus quam belluinam. Recte *Horatius carm.* l. 3. *od.* 5. *Fœcunda culpæ secula nuptias primum inquinavere, & genus, & domos. Hoc fonte derivata clades In patriam populumq; fluxit.* Accedit, quod sine matrimoniis nullæ cognationes sat distinctæ, nulla quoq; patrimonia possunt existere; quibus sublatis magna pars commodorum, queis vita humana sustentatur, aut exornatur, perit. Huc facit, quod *Justinus* l. 3. c. 4. memorat de Partheniis, qui metu inopiæ, quippe quorum nulli pater existebat, cujus in patrimonium successio speraretur, patria facessunt. Etsi ea in narratione paulum variet *Servius ad 3. Æneid.* v. 551. & *Lactantius de falsa religione*, c. 20. Huc accommodari quoq; possunt pleraq;, quæ contra communionem uxorum Platonicam passim disputantur. Addantur *Stobæus serm.* LXV.

§. 6. Cum igitur manifestum sit, propagationem humanæ speciei utiq; legibus connubiorum circumscribendam, siquidem decora, & rite composita inter homines societas debet existere; jam ulterius videndum, an & qualis sit obligatio ad matrimonium ineundum in ordine ad singulos homines, qui per ætatem, atq; habitudinem corporis idonei sunt? Quid legibus multorum populorum heic constitutum sit, passim occurrit. Antiqui Ebræi, docente *Seldeno* l. V. c.3. tradebant, præcepto illo divino, *crescite & multiplicamini*, omnes masculos teneri, ut ante expletum annum vigesimum uxorẽ ducant; nisi aut assiduo legis studio quis incumbat, acriori libidinis stimulo immunis, aut partium, quibus viri sumus, defectu generationi sit impar. Et hoc præceptum omnes Noachidas stringere. Addebant, qui uxori superstes prolem utriusq; sexus, ejusq; integri (nam spado aut filia plane sterilis prolis heic vicem non obtinebat,) non haberet, præcepto isti neutiquam satisfecisse. Eum autem, cujus filius & filia mortui relinquerent liberos utriusq; sexus, præcepto liberum fuisse; filiorum filiarumq; locum nepotibus & neptibus supplentibus. Aliter semper, ætate non effæta, teneri, ubi in prole sexus deesset alteruter. Nec sufficere, ut sterilem quis vetulam, aut quæ nondum viripotens est duceret, nisi & superinduceret fœcundam. (Nonnulla in similem sententiam tradit *Plato de* LL. l.XI. ubi etiam additur: παίδων ἱκανότης ἀκριβὴς, ἄῤῥην καὶ θήλεια. *liberorum sufficiens minimum numerus, mas & fœmina.*) Cæterum an ad fœminas quoq; id præceptum extenderetur, inter ipsos non satis conveniebat. Maxime probabile est dixisse, fœminas ad certum temporis terminum non obligari; cum in earum facultate non sit, quando velint nubere: conditione tamen commoda sese offerente, utiq; & ipsas teneri propagationi humanæ speciei operam dare. Occurrit deniq; apud eosdem hæc sententia: *quicunq; negligit præceptum de multiplicatione generis humani, habendum esse veluti homicidam.* Et tamen apud Judæos Essenorum secta effloruit, quæ omnem fœminarum usum ejeraverat, de qua vid. *Plinius* l. V. c.17. & *Solinus* c.38. Apud alias quoq; gentes leges atq; sententiæ in eundem fere sensum occurrunt. *Varro in lege Mænia apud Nonium in eunuchare: si quis patriam, majorem*

paren-

parentem extinguit, in eo culpa est; quod facit pro sua parte is, qui se eunuchat, aut aliqua liberos producit, i. e. procreare differt. Dicta *Musonij, Hieroclis,* & *Antipatri* videantur apud *Stobaeum serm.* 65. Add. *Arrianus in Epicteto* l. 3. c. 7. *circa medium. Pollux* l. 3. *cap.* περὶ ἀγάμων, τὰς δίκας τῆς ἀγαμίου καὶ ὀψιγαμίου, *actiones cælibatus & seri connubij* Athenis & Lacedæmone memorat. *Plutarchus Lycurgo* talem hujus legem recitat; utq; cœlibes nudarum certantium spectaculo arcerentur; utq; circa brumam edicto magistratuum forum vestibus spoliati obirent, cantilenam in se compositam concinentes, merito ita se puniri, quod non parerent legibus: præterea honoris ac observantiæ, quam præstabant senibus juvenes, expertes forent. Inde *Idem apophth. Laconicis* narrat, Dercyllidæ, præclaro alioquin imperatori, quendam juniorum sede non decessisse; *neq; enim,* inquit, *tu genuisti, qui mihi olim cessurus sit. Phocylides.* μὴ μείνης ἄγαμος, μήπως νώνυμος ὄληαι· δός τι φύσει κ' αὐτὸς, τίκε δ' ἔμπαλιν ὡς ἐλοχεύθης. *Ne maneas cælebs, ne forte obscurus pereas: Da aliquid naturæ, & gigne vicissim, sicut genitus es. Plato de* LL. l. 4. *Uxorem ducere debet quisq; cum annos habet triginta, cogitans quod natura quadam humanum genus immortalitatem consequitur; cujus rei quisq; natura summopere cupidus est. Nemo enim est, qui non desideret perpetuum apud posteros nomen habere. Genus itaq; hominum immortale hoc modo in sempiternum perdurat, quod filiorum filios relinquendo unum & idem semper per generationem immortalitatem adipiscitur. Nefas autem est immortalitate seipsum sponte privare. Hac vero ex animo ille se privat, qui filios & uxorem negligit.* Add. *Idem* l. XI. de LL. Sic Romæ Camillus, & Posthumius censores æra pœnæ nomine eos, qui ad senectutem cælibes pervenerant, in ærarium deferre jussêrunt. *Valer. Max.* l. 2. c. 9. quod multæ genus vocabatur *uxorium.* vid. *Festus in uxorium,* & ibi *Joseph. Scaliger.* Istius facti meminit etiam *Plutarchus Camillo.* Elegans est locus ex oratione Metelli apud *Gellium* l. 1. c. 6. *Si sine uxore, Quirites, possemus esse, omnes ea molestia careremus: sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo vivi possit; saluti perpetuæ potius, quam brevi voluptati consulendum.* Huc quoq; facit, quod Posidonius Mysos, sine mulieribus vitam ductitantes, Abios vocaverit; *vitam cælibem ac*

ſine conjugibus dimidiatam eſſe putans. Strabo l. VII. De lege Papia Poppæa vid. *Lipſius ad 3. Ann. Taciti.* & *Jacob. Godofredus.* Quam legem Chriſtiani Imperatores abrogarunt, uti probabile videtur ſacerdotum ſuaſu. vid. *tit.* C. *de infirmandis pœnis cœlibatus.* Memorabilis quoq; eſt oratio Auguſti apud *Dionem Caſſium* l. 56. *Ælianus* V. H. l. VI. c. 6. recitat legem Spartanorum, ut qui tres filios reip. ſuppeditaret, is ab excubiis liber eſſet; qui vero quinq;, ab omnibus publicis officiis & ſumtibus immunitatem haberet. Add. quoq; prolixus locus *Hierocles* apud *Stobæum ſerm.* 73. Ex iisdem porro conſequitur, nefas eſſe maſculos ſaltē invitos evirare, eoq; commendanda lex Domitiani de non caſtrandis maribus. vid. *Suetonius Domit.* c. 7. *Statius* IV. *ſylvarum. Qui fortem vetat interire ſexum.* add. *Martialis* l. 6. *epig.* 2. Poſt quod edictum ſolitam prius peti veniam à principe, vel præſide provinciæ, ſi quis vel ſe vel alium vellet evirare, docet *Caſaubonus* ad d. l. *Suetonij* ex *Juſtini Martyris apolog.* 2. Add. *Deuteron.* XXIII. 1. *Joſeph. archaeol.* IV. 8. & l. 27. §. 28. D. *ad L. Aquil. Novell.* 142. & ibi *Dion. Godofr.* l. 4. §. 2. l. 5. D. ad *L. Cornel. de ſicarijs. Euſebius de præpar. Evangel.* l. 5. c. 8. *In Syria & Oſroëne ſunt etiam Galli, & in Phrygia matri deum multi abſcindebantur. Deinde rex Abgarus omnium quoq; manus, qui id agebant, abſcindi juſſit, nec quisquam poſtea in Oſroëne virilia ſibi amputavit.* Quomodo Hermotimus ultus fuerit Panionium, à quo exſectus fuerat, vid. ap. *Herodotum Urania.* Quare tamen reges Orientis potiſſimum inter miniſteria ſua adſciſcere ſpadones amaverint, docet *Xenophon. Cyropæd.* l. VII. *Heliodorus* quoq; *Æthiop.* l. VIII. Περσῶν βασιλείαις αὐλαῖς ὀφθαλμοὶ καὶ ἀκοαὶ τὸ εὐνούχων γένος, οὐ παίδων, οὐ συγγενείας, τὸ πιστὸν τῆς εὐνοίας μεταστπώσης, ἀλλὰ μόνου τοῦ πιστεύοντος ἀναρτώσης. *Perſarum regijs aulis oculi ſunt & aures eunuchorum genus: qui cum neq; liberos neq; cognatos habeant, quibus eorum animi devincti eſſe poſſint, pendent ex eo ſolo, qui ſe illis credidit.* Obiter quoq; notari poteſt illud apud *Eundem* l. IX. ἔχει δὲ ζηλότυπον τὸ εὐνούχων γένος· ὧν γὰρ ἀπεστέρηνται, τούτων εἰς κώλυμα τοῖς ἄλλοις προβέβληνται. *Habet quiddam zelotypum eunuchorum genus: quibus eſt enim ipſum privatum, ad hæc alijs prohibenda objicitur.* Illud quoq; à quibusdam obſervatum, quod virorum numerus major, aut certe par ſit fœminarum numero, inde occa-

occaſionem eſſe petitam faciendi eunuchos in regionibus illis, ubi fœminas una plures ducere eſt conceſſum.

§. 7. Merum autem jus naturale ſpectantibus adparet, cum ſocialis vitæ fundamentum ſit matrimonium, homines quoq; omnino ad id ineundum obligari, prout tenentur ad omnia, quæ ad eum finem neceſſario faciunt; per modum tamen præcepti affirmativi, indefiniti, & indeterminati, & quod non ſingulos neceſſario, & quovis tempore obligat. Præcepta quippe affirmativa ad ſui impletionem requirunt occaſionem. Matrimonij autem contrahendi occaſio non ex ſola ætate, aut generandi aptitudine intelligitur; ſed ut copia quoq; ſit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem, & prolem naſcituram; ac ut mas quoq; ſit idoneus ad gerendum partes patrisfamilias. *Plinius* l. I. *epiſt.* 14. *Quum publicos mores, atq; etiam leges civitatis intueor, quæ vel inprimis cenſus hominum ſpectandos arbitrantur, ne de facultatibus quidem prætereundum arbitror. Et ſane de poſteris, & his pluribus, cogitanti, hic quoq; in conditionibus deligendis ponendus eſt calculus.* Add. oratio M. Hortali apud *Tacitum* A. II. Aliquando etiam præſentium temporum, & incumbentis functionis conditio de matrimonio cogitare non patitur. vid. I. *Corinth.* VII. 26. Igitur non modo non eſt neceſſarium, ſed ſtultum inſuper, juvenes animum ad uxores adplicare, qui ſibi ſuisq; nil niſi ſtrenuam eſuritionem poſſint polliceri, ac civitatem mendicabulis ſint impleturi, aut qui ipſi ſupra pueros parum ſapiant. Imo recte faciunt, qui matrimonium differunt, quo commodius per cœlibatum animũ excolant, ac ad præſtanda egregia ſocietatis humanæ miniſteria ſeſe præparent; id quod uxoratis per mores civitatis, aut genium fœminarum non ita licebat. Præterea cum matrimonio ſit opus, tum ut per ſobolem humana ſpecies conſervetur, tum ne vaga libido decus ſocietatis humanæ polluat; adparet, ſiquidem neuter horum finium detrimenti quid paſſurus ſit, non reprehendendum illorum cælibatum, qui probabiliter prævident, ſeſe in cælibe vita, ad quam per continentiam exigendam habiles ſeſe deprehendunt, plus humano generi, aut civitati ſuæ utilitatis poſſe præſtare, quam uxoratos. Adeoq; ſi quis ſublimiori agatur genio, ut ſtimulos illos vel

non

non sentiat, vel facile retundat, quiq; alio modo, quam per munus proletarij, bene merendo utilem sese civem universi præbere queat, hautquidquam putandus est per naturam obligari, ut omnino præclaris suis conatibus per muliebres illecebras velut remoram injiciat. Add. *Arrianus in Epicteto* l. 3. c. 22. p. m. 311. 312. *edit. Wolfij.* & *Cornelius Nepos Epaminonda* c. X. Præsertim cum pauci admodum sint, in quos ista animi corporisq; temperies cadit, ut desiderium posterorum, ac in sexum fœmininum proclivitatem digerere, castitatemq; impollutam servare queant. Multo minus autem reprehensio metuenda est illis, qui cum ex priori matrimonio liberos habeant, hisce prægravem novercam aut vitricum superinducere nolunt; ubi & in liberorum fraudem id tendit, & ipsis, matrimonij finem expendentibus, conjuge deinceps carere in proclivi est. Etsi nimis dura videatur lex Charondæ apud *Diodorum Siculum* l. XII. c. 12. qui è consilio civitatis removebat, si quis novercam liberis superinduxisset. *Nunquam enim fore existimabat, ut is bonum patriæ consilium daret, qui liberis ex se natis perperam consuluisset. Nam quibus primæ nuptiæ bene successerunt, ijs hac felicitate perfunctis adquiescendum: qui vero infelix matrimonium experti, idem erratum denuo committerent, insipientibus merito accensendos esse.* Enimvero non semper male per secundas nuptias liberis prius genitis consulitur. Et qui felix matrimonium expertus est, paris felicitatis est cupidus; qui infelix, post procellam placidos ventos sperat. Extat Incerti poetæ epigramma *antholog.* l. 1. Εἴτις ἅπαξ γήμας, πάλι δεύτερα λέκτρα διώκει, Ναυηγὸς πλώει δὶς βυθὸν ἀργαλέον. *Altera post unam conjux cui ducitur, audet Naufragus infidum rursus adire salum.* Cui ex adverso opposuit non minus argutum epigramma *Henricus Stephanus*: Ὅστις ἅπαξ γήμας, πάλι δεύτερα λέκτρα διώκει, Οὐχ οὗτος μομφῆς ἄξιος οὐδεμιῆς. Εἰ κακὴ ἡ πρώτη, τάχα δευτέρη οὐ κακὴ ἔσται· Εἰ δ' ἀγαθή, ἀγαθὴν ἐλπίδα καὶ τότ' ἔχοι. *Imo equidem uxorem ducit quis jure secundam, Seu bona prima fuit, seu mala prima fuit. Si mala, non talis forsan metuenda secunda: sin bona, speretur non minus ista fore.*

§. 8. Ex hisce judicandum est, quidnam potestatis legibus civilibus competat circa adstringendam, aut tollendam matrimonij

contra-

contrahendi neceſſitudinem. Igitur id extra controverſiam eſt, poſſe legislatorem civilem ad ineundum matrimonium pro imperio adigere per ætatem & conſtitutionem corporis habiles, & queis facultas ſe, uxoremq; & prolem alendi. Nam cogere aliquem, ut liberos procreet in ſpem eſuriendi, inhumanum; inopi autem vulgo civitates implere, inconſultum eſt. Huc ſpectant leges jam antea citatæ. Etſi mollius videatur, præmiis, aut ſubtractione commodorum quorundam, quam pœnis poſitivis heic uti. Quo pertinet apud Romanos jus trium liberorum. Item lex Spartanorum, quam refert *Ariſtoteles Polit.* l. 2. c. 7. τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι· τὸν δὲ τέτταρας, ἀτελῆ πάντων. *Qui tres liberos procrearit, à cuſtodiis ſit immunis; qui vero quatuor, ab omnibus oneribus.* Nec minus id liquidum, non injuſtam modo, ſed & ſtolidam fore legem, ſi quis omnibus civibus matrimonio velit interdicere. Uti & ſi quis v. g. primogenitis duntaxat matrimonium vellet permittere, deinceps genitis omnibus promiſcue cælibatum indicere. vid. l. 19. D. *de ritu nupt.* Nam ut omnes iſti per naturam ſint idonei ſuſtinendo caſto cælibatui, fieri non poteſt. Neq; vero multo mollius id foret remedium reprimendæ civium exuberanti nimis multitudini, quam dirisſimum quondam inſtitutum, Græcis valde familiare, prolem recens natam exponendi; aut quod *Ariſtoteles Polit.* VII. c. 16. ſuadet, abortus procurandi. Quod ſi autem exploratum ſit, munus aliquod in civitate longe commodius à cælibe, quam à conjugato obiri poſſe, nihil videtur obſtare, quo minus per legem civilem cælibes tantum ad iſtud munus admittantur; aut ſi ob iſtud uxore carere tanti non putent, eodem excidant. Modo tanta ſit copia ejusmodi hominum, quibus caſtam agere vitam conceſſum ſit, quam ad illud munus requiritur. Præſupponitur enim, neq; vagis libidinibus anſam præberi, neq; naturæ cujuspiam vim inferri; cum ad id munus ſuſcipiendum nemo adigatur, qui ſeipſum idoneum non judicarit: & demum, quod prolis copiæ jam ſatis ſit proſpectum. Quemadmodum v. g. legato, aut duci vel militi poteſt interdici, ne peregre, aut in periculoſam expeditionem uxorem ſecum ducat. vid. l. 4. §. 2. D. *de offic. proconſ. Tacitus Ann.* III. 33. 34. *Plinius* l. VI. c. 22. de incolis

Taprobanes: *eligi regem à populo senecta clementiaq́, liberos non habentem, & si postea gignat abdicari, ne fiat hereditarium regnum.* Quem exscripsit *Solinus* c. 66. Sic & cum obligatio ad matrimonium ineundum sit indeterminata, & latitudine quapiam gaudens, licebit legi civili tempus, ætatemq; connubio jungendorum definire. Qualiter in lege Papia Poppæa cavebatur: *sexagenario masculo quinquagenariæ fœminæ nuptias contrahere jus ne esto, neve viro sexagenario minori uxorem quinquagenariam ducere.* Id quod à Justiniano abrogatum l. 27. C. *de nuptiis.* Sic *Plato de rep.* l. V. mulieri ad pariendum tribuit tempus ab anno vigesimo ad XL. viris ad generandum à trigesimo ad LV. Add. *Aristoteles Polit.* VII. c. 16. & *Mich. Piccartus* ad d. l. *Tacitus German.* c. 20. Deniq; cum & illud naturalis libertatis sit, cui quisq; velit connubio posse jungi, fas erit potestati civili, si ex rep. videbitur esse, disponere, v. g. ne civis peregrinam, nobilis plebejam ducat. Sicuti apud Indos legem fuisse tradit *Arrianus in Indicis*, ne inter ordines, in quos populus erat divisus, conjugia promiscua fierent, utq; adeo v. g. agricolæ non liceret ducere opificis filiam, nec vice versa. Paria habet *Hieron. Osorius de rebus gest. Emanuel.* l. 2. Quarum & similium legum ea vis esse potest, ut quod contra easdem contrahitur connubium certis effectibus, per jus civile assignatis, destituatur, vel etiam omnino pro invalido, & quod rescissionem admittat, declaretur. Sic apud *Livium* l. 38. c. 36. Campani petunt, *ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret; & si qui prius duxissent, ut habere eas; & ante eam diem nati, ut justi sibi liberi heredesq́ essent.* Apud *Dionysium Halicarn.* l. VI. SCtum memoratur, quo permittitur fœminis Latinis, quæ viris Romanis, & fœminis Romanis, quæ Latinis viris nuptæ erant, bello Latino imminente, apud maritos manere, an in suam utrinq; patriam discedere, relicta maritis sobole mascula, secum adductis innuptis filiabus. Ubi additur, omnes pene Romanas desertis maritis Romam rediisse; sed Latinas in urbe nuptas, duabus exceptis, maritos prætulisse patriæ. *Seneca de benefic.* l. IV. c. 35. *Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum externo concubium. Eadem res me defendit, quæ vetat.*

§. 9. Proximum est, ut inquiramus, quibusnam capitibus mero

mero jure naturali pactum matrimonii absolvatur, simulq; quidnam juris utrinq; nascatur. Præsupponimus ergo heic initio, naturaliter omnes homines esse æqualis juris, ac nulli imperium in alterum competere, nisi id suo vel alterius actu fuerit quæsitum. Licet enim fere sexus masculinus fœmininum superet viribus corporis & animi; illa tamen præstantia hautquidquam per se est idonea imperium illi in hunc producere. Ergo quidquid juris mas habet in fœminam, id tanquam in sibi æqualem ex ipsius consensu, aut per justum bellum erit quærendum. Etsi cum connubia per benevolentiam coalescere maxime sit naturale, prior modus ad uxores, posterior ad ancillas quærendas magis est adpositus. Ac si qui bello captis, & in servitium redactis jungi voluerunt, fere asperitatem herilis imperij adversus illos remittere sueverunt. add. *Deuteron.* XXI. 10. *seqq.* Si igitur homines in naturali æqualitate & libertate constitutos concipiamus, contingere potest, ut non minus fœmina, quam mas, sibi peculiariter prolem cupiat quærere, in quam ipsa jus obtineat. Cui fini necessarium est, ut pactum inter marem & fœminam ineatur de præbendo invicem corpore. Hoc pactum si simplex duntaxat fuerit, solam sobolis procreationem respiciens, neq; adjunctam habuerit conventionem circa continuam cohabitationem; neq; uni in alterum imperium conferet, & neutri in alterum quidquam juris erit, præterquam ad præbendum corpus procreandæ sobolis gratia: quæ sub potestate matris erit, si in pacto fuerit expressum, istam sibi, non viro prolem quærere. Vocare possis tale matrimonium Amazonicum, utut satis irregulare & simplex illud sit; (si modo in universum vera sunt, quæ de Amazonibus jactantur. de quo dubitat *Arrianus de expedit. Alexandri* l. VII. *Procopius hist. Gotth.* l. IV. & *Palæphatus de fabul. narrat.* l. 1.) Vid. *Jornandes de rebus Geticis* c. 8. *Justin.* l. 2. c. 4. Etsi *Diodorus Siculus* l. 2. c. 45. ab istis mulieribus viros ad servilia fere aut ancillaria officia adactos memoret. Quale quid *Idem* l. 3. c. 53. & 55. de populo quodam Lybiæ memorat; qui ab Hercule sit deinde excisus, *cui non patiendum videbatur, diutius superesse nationes muliebri imperio subjectas.* Sic Thalestris apud *Curtium* l. VI. c. 5. ex Alexandro, & regina Sabæ ex Salomone, (si verum est,

 quod

quod aliqui tradunt;) non ſpuriam, ſed quaſi legitimam prolem quæſitum ibant. Sic & tradit *Eduard. Lopez. de regno Congo* l. 2. c. 9. (add. *Franc. Alvarez deſcript. Æthiop.* c. 133.) præcipuas regni Monomotapæ legiones conſtare ex mulieribus, quæ ſeorſim in agris à rege conceſſis habitent, certoq; tempore viris utantur, quos pro ſuo deſiderio eligant proli concipiendæ: natas inde fœmellas ſibi retinere in artibus bellicis informandas, filios patribus transmittere. Neſcio, an huc referri debeat, quod tradit *Michael Glycas Annal. parte* II. παρ᾽ ἀγιλαίοις αἱ γυναῖκες αὐθεντοῦσι τῶν ἀνδρῶν· καὶ πορνεύουσιν ὡς βούλονται, μὴ ζηλοτυπούμεναι παρὰ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν. γεωργίαν δὲ καὶ οἰκοδομίαν καὶ πάντα ἀνδρῷα πράττουσι. *Apud Agileos fœminæ ſua viros in poteſtate habent, proq; lubitu Venerem exercent, citra ullam maritorum æmulationem. Eædem agros colunt, ædes extruunt, omnes operas viriles obeunt.* Cæterum etſi iſta connubia barbarum quid ac prope belluinum redolent; patet tamen inter cultiſſimas quoq; gentes dari matrimonia, ubi vel neutri conjugum in alterum imperium conceditur, vel ipſe maritus ſummo uxoris imperio civili ſubjicitur: ſcilicet quando fœminæ regnorum hæredes maritos adſciſcunt, retenta in civitatem ſumma poteſtate. Vid. conditiones matrimonij inter Philippum II. & Mariam reginam Angliæ, apud *Thuanum* l. XIII. ad ann. 1553. & 1554. Item de Maria regina Scotiæ, apud *Eundem* l. XX. ad ann. 1558. & l. XXXVII. *ab init.* *Diodorus Siculus* l. 1. c. 27. refert, in honorem Iſidis apud Ægyptios receptum eſſe, *ut plus poteſtatis & honoris ſit penes reginam, quam regem, & in tabulis dotalitiis inter privatos imperium fœminæ in virum aſſignetur: ubi uxoribus per omnia ſe obtemperaturos mariti profitentur.* Add. quoq; *Guicciardinus hiſt.* l. VI. p. m. 178. ubi de adminiſtratione regni Caſtiliæ, à Ferdinando & Iſabella communiter facta tradit.

§. 10. Verum miſſis hiſce connubiis irregularibus, de illis diſpiciendum, quæ ad humanæ conditionem naturæ exactius quadrant. Heic igitur ſine dubio utriusq; ſexus indoli magis congruit, ut pactum connubiale à viro incipiat, adeoq; vir quærat uxorem, non uxor virum. Quod ubi fit, ſane patet virum ſibi quærere ſobolem propriam, non ſuppoſititiam, aut adulterinam. Igitur ante omnia

omnia fidem dare viro debet fœmina, quod nemini præterquam ipsi corporis sui usuram velit concedere. Id igitur plane ab omni ratione, & communi hominum affectu abhorret, quod tradit *Aloysius Cadamustus navigat.* c. 75. de rege Calecuti: *Rex duas* inquit, *habet conjuges, & quamlibet illarum sacerdotes decem assiduo comitantur, easq; compriment; & id in decus regis eximium fieri jactant, nullum alium honeratiorem titulum regi dantes, quam quod ejus conjuges à sacerdotibus comprimantur. propterea eorum filij nunquam regno succedunt, sed ex sorore nepotes regnum capessunt.* Paria habet *Ludovicus Romanus navig.* l.V. c.7. Quin & in universum apud istum populum mulieres fere communes esse testatur *Petrus de Valle Itinerar. part.* 3. *ep.* 7. Unde etiam de patribus parum curæ est natis, & omnes hæreditates juxta descendentiam maternam apud eos deferuntur. Sat fœda quoq; de Colchis memorat *Busbequius epist.* 3. Sed & spurca lex Eveni III. regis Scotiæ, *ut rex ante nuptias sponsarum nobilium, nobiles plebejarum prælibarent pudicitiam: ut plebejarum uxores cum nobilitate communes essent. Buchananus rer. Scotic.* l. IV. Sed post Milcolumbus III. uxoris Margaritæ precibus motus instituit, ut primam novæ nuptæ noctem sponsus dimidiata argenti marca redimere posset: quam pensionem adhuc Marchetas mulierum vocant. *Idem* l. VII. *Polyd. Virgil. hist. Angl.* l.X. De incolis provinciæ Caniclu vid. M. *Paulus Venetus* l.2. c. 38. Dein & hoc apertum est, à decoro ordine nihil magis abhorrere, quam vitam vagam, ac desultoriam, incerto lare, nulla fortunarum sede; citra quæ vita civilis fere intelligi nequit. Sic ut recte *Xenophon. Cyropæd.* l. VII. *focum* adpellet, οὗ οὔτε ὁσιώτερον χωρίον ἐν ἀνθρώποις, οὔτε ἥδιον, οὔτε οἰκειότερόν ἐστιν οὐδέν. *quoneq; religiosior locus in hominibus est, neq; suavior, neq; familiarior quisquam.* Add. *Aristoteles Oeconom.* l. 1. c.3. Tum communis sobolis educationem commodissime institui conjunctis utriusq; parentis operis, quorum animi isto velut pignore in mutuum amorem arctius constringuntur. Apud *Lysiam orat.* 1. dicitur: *postquam infans mihi natus fuit, confidebam tum ipsi, & omnia mea committebam,* ἡγούμενος ταύτην οἰκειότητα μεγίστην εἶναι, *existimans hoc firmissimum conjunctionis nostræ esse vinculum.* Præterea cohabitationem continuam plurimum continere jucunditatis inter conjuges,

bene compoſitos: ac per eandem certius conſtare poſſe marito de caſtitate uxoris, quam ſi iſta fide duntaxat data ſeorſim habitet. Igitur matrimonium regulare & perfectum, ac naturali rationi, vitæq; civilis uſui aptiſſimum, præter pactum de præbendo corpore hoc quoq; comprehendit, ut uxor viro continuo cohabitet, adeoq; in arctiſſimam vitæ ſocietatem, eandemq; familiam cum ipſo coaleſcet, educandæ commodius ſoboli, & ad mutuum vitæ auxilium ſimul ac recreationem. *Demoſthenes in Nearam.* τὰς γυναῖκας ἔχομεν τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως, καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν. *Uxores habemus propter ingenuos liberos ſuſcipiendos, & fidelem rei familiaris cuſtodiam.* Add. *Columella de re ruſtica.* l. XII. *præfat.* Huc ſpectat, quod apud Chinenſes ideo credatur receptum, ut fœminæ pedes arcte colligent, ex quo ſine magno doloris ſenſu incedere non poſſunt; ut non per publica loca vagari, ſed domi manere diſcant. Conf. *Martinius hiſt. Sin.* l. 3. c. 28. *Plutarch. conjugalibus præceptis. Sicut humores phyſici dicunt totos totis permiſceri; ita oportet matrimonium contrahentium corpora, opes, amicos, familiaresq; invicem confundi. Etenim Romanus legiſlator lege cavit, ne conjugum alter donaret alteri quidquam: non ut nullius rei participes fierent, ſed ut omnia communia judicarent.* Ex hiſce porro facile colligitur, quare mariti ſit de domicilio conſtituere; ſcilicet quia maritus uxorem in ſuam adſcivit familiam, non vice verſa; cujus ille utiq; caput & director exiſtit. Etſi nemo temere ita durus fuerit, ut heic non & uxoris rationem habeat; præſertim ſi aliquam fortunarum partem ipſi debeat. Deinde & hoc inde patet, ſalvo pacto matrimoniali non poſſe uxorem invito marito peregreabire, aut ſecubare, aut ob cauſam non idoneam corporis ſui uſum ipſi denegare. Hinc deniq; fluit fundamentum præſumtionis illius, quare quisq; habeatur filius mariti ſuæ matris, ſeu quare filius civiliter ſit, quem nuptiæ demonſtrant. Nempe quia & in hoc fidem dedit marito uxor, quam obſervare præſumitur; & iſti competit poteſtas cuſtodiendi uxoris integritatem. Suo autem jure, ſuaq; poteſtate quemq; rite uti creditur. Gyges apud *Herodotum Clio.* τινὰ σκοπεύειν τὰ ἑωυτοῦ. *Quæ ſua ſint quemq; inſpicere debere.* Quo facit illud *Platonis Alcibiade* I. *Lacedamoniorum regum uxores*

uxores publicæ observantur ab Ephoris, ut quoad fieri potest, rex non ex alio, quam Heraclidarum genere latenter oriatur. Persarum vero rex adeo excellit, ut nemo suspicetur, regem ex alio, quam ex ipso genitum esse. Quamobrem regis uxor non ab alio, quam metu custoditur. Hinc quoq; non citra omnem rationem vulgo maritis ex uxorum impudicitia nonnulla labes ignominiæ adspergi judicatur; ideo quod ex imprudentia, aut per animi abjectionem potestate sua uti ignorarint. (Add. *Carthesius de passion. art.* 169.) Et recte Domitianus equitem Romanum ob reductam in matrimonium uxorem, cui dimissæ adulterij crimen intenderat, judicum albo erasit. *Sueton. Domitiano*, c. 8. Ac lege Attica infamis (ἄτιμος,) erat, qui uxorem in adulterio deprehensam retinuisset. apud *Demosthenem in Neæram.* add. l. 29. *princ.* l. 1. §. 6. D. *ad L. Juliam de adulteriis.* Apud *Tacitum* A. II. *exactum à Labeone Vestilia marito, cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset?* qui prætendit, *sexaginta dies ad consultandum datos necdum præteriisse.* Quanquam sint, qui ejus contumeliæ causam inde derivent, quod opprobrio videatur, carere aliquem iis dotibus, quæ amorem mereri, aut promissum conservare queant. Ejusmodi porro maritorum insignia, quæ vulgo per ludibrium jactantur, nova non esse, neq; solis Occidentalibus usurpata, adparet ex *Niceta Acominato* l. 2. *de imperio Andronici*: ubi refert, illum imperatorem eximia cornua cervorum, quos venatus erat, in porticibus fori suspendisse, per speciem ostentandæ magnitudinis ferarum, quas cepisset; cum revera mores civitatis, & uxorum lasciviam notaret. Cæterum uti adultera vocari nequit, quæ invita & reluctans alienæ libidini succubuit, (vid. *Gratianus caus.* 32. *quæst.* 5. c. 2. *seqq.*) ita talem retinuisse in se cum turpitudine conjunctum non videtur. Etsi utiq; probandum sit factum Davidis 2. *Samuel.* XX. 3.

§. II. Illud ulterius investigandum, an mero jure naturæ ex principali pacto matrimonij perfecti necessario resultet imperium proprie dictum mariti in uxorem? Equidem in divinis literis uxoris voluntas marito subesse jubetur, & hic istius dominus expresse constituitur. Quia tamen id in pœnæ vicem fœminæ legitur injunctum, positivi duntaxat juris idem videri potest. Circa eruendum ergo jus natu-

naturale heic erit primo observandum, non statim imperio alterius esse subjectum, qui in certo negotiorum genere alterius voluntatem sequi tenetur; quippe cum hoc etiam ex simplici pacto possit oriri. Dantur enim pacta, inprimis ex eo genere, do ut facias, & facio ut facias, ubi ab initio quidem par utrinq; libertas, pactum velint inire, vel non. Eodem tamen inito necessarium est, ut in eo negotio, super quo conventum fuit, una pars sequatur voluntatem alterius, non vice versa. Inde utut in negotiis matrimonio peculiaribus uxor ad voluntatem mariti sese componere tenetur; non tamen statim quoad alias quoq; actiones imperium huic in illam necessario competit. Deinde matrimonij finis non, uti civitatum, est defensio & securitas hominum. Nam & inter pauciores homines ea societas subsistit, quam quarum vires conjunctæ mutuam præstare securitatem queant; (quantillum enim præsidij à conjunctione fœminæ accedere possit?) & propagationem generis humani pro fine ista habet. Inde uti civitates sine imperio nequeunt intelligi: ita matrimoniũ solo pacto, & amicitia citra imperiũ contineri posse videtur. Equidem habet & familia segrex cũprimis civitatis instar, in quã dum recipitur uxor, ejusdem regimen subire debere videtur; cum & in hac irregularis valde sit status biceps, aut ut in ea existat aliquis, ejusdem capiti non subjectus. Sed reponi potest, familias, numeroso præsertim servitio florentes, posse habere duplicem finem, alium cum civitatibus communem, alium peculiarem. Communis finis spectatur in defensione & securitate, ex conjunctione plurium resultans. Heic etsi imperium sit necessarium; cum tamen uxor ad eundem finem vix momenti quid afferat, sufficere ad unitatem familiæ potest, si ipsa simplici pacto, ac per modum amicitiæ viro sit conjuncta. Sic Abrahamus in cæteros suos familiares imperium utiq; exercuit; Saram tamen non aliter quam sororia æqualitate videtur habuisse. vid. *Genes.* XVI. 2. 5. 6. XXI. 10. 11. 12. Quanquam insigniter in sacris literis commendetur ipsius erga maritum observantia, quod *dominum* ipsum vocaverit. 1. *Petr.* III. 6. Finis autem matrimonio peculiaris itidem videtur sat commode obtineri posse, etsi unus conjugum in alterum non habeat imperium proprie dictum, & quod jus

vitæ ac necis, ac graviorem coercitionem complectatur; sed amicitia duntaxat & pactum conjuges contineat. Quod pactum tamen, quia mariti conditio in eo est melior, accedente etiam sexus præstantia, naturam fœderis inæqualis æmulatur; in quo uxor marito observantiam maxime, hic illi protectionem debeat. *Martialis* l. 8. *ep.* 12. *Inferior matrona suo sit, Prisce, marito: Non aliter fuerint fœmina, virq́ pares.* Neq; tamen jure naturali quidquam obstat, quo minus uxor etiam proprie dictum imperium mariti subeat. Nam sese hautquidquam invicem destruunt metus imperij, & amicitia conjugalis; non magis quam imperium in principe amorem civium per se extinguit. Idq; imperium non solum singuli sibi mariti quærere possunt, per pactum matrimoniali conventioni adjectum; sed & apud integros populos publica lege id sanciri suevit. De Gallis *Cæsar de* B. G. l. VI. tradit, ipsos habuisse in uxores, sicut & in liberos *jus vitæ & necis.* Apud Germanos maritis adulterij pœna fuit permissa. *Tacit. German.* c. 19. Et quidem velut pro imperio sumenda, non quod ipsorum iracundiæ aliquid indulgeretur; sicut de servis *Idem* d. l. ait: *occidere solent servum, non disciplina & severitate, sed impetu & ira, ut inimicum, nisi quod impune.* *Gellius* l. X. c. 23. ex oratione Catonis: *Vir, nisi cum divortium fecit, mulieri judex, & pro censore est. imperium, quod videtur, habet. si quid perverse tætreq́ factum est à muliere, multatur: si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur.* Item. *In adulterio uxorem tuam si deprehendisses, sine judicio impune necares, illa te, si adulterares, digito non auderet contingere, neq́ jus est.* *Tacitus Ann.* XIII. 32. *Pomponia Græcina, superstitionis externæ rea, mariti judicio permissa. Isq́ prisco instituto, propinquis coram, de capite famaq́ conjugis cognovit.* Memorabile est, quod de Sacis refert *Ælianus* V. H. l. XII. c. 38. *Si quis puellam uxorem ducere cupit, pugnam cum ea suscipit: & si illa superior sit, captivum abducit, atq́ imperium in eum tenet: sin inferior, regitur ab ipso. Certant autem non de vita, sed de victoria.* Porro quantum marito potestatis in bona uxoris competat, itidem ex ipsorum conventione, aut legibus civilibus dependet. His enim utiq; standum, siquidem definierint, an fœminæ cum dote sint elocandæ, an bonorum inter conjuges debeat esse confusio, an

maritus plenam aut restrictam facultatem circa bona dotalia disponendi habeat, & quæ sunt similia. Addantur, quæ super prohibitis donationibus inter virum & uxorem disponunt leges Romanæ. l. 1. 2. 3. *princ.* D. *de donat. int. virum & uxorem.* Ubi leges civiles nihil heic constituunt, aut ubi in naturali vivitur libertate, circa ista pro lubitu pacisci inter se conjugibus licet.

§. 12. Ad isthæc illustranda facit expendisse, quæ *Jo. Frid. Hornius de civitate* l. 1. c. 1. tradit. Ubi primo rejicit eos, qui imperium mariti in uxorem *à natura* esse dicunt. Quod probamus, siquidem hoc asseratur; per ipsam naturam citra interveniens pactum, & ultroneam uxorem subjectionem, marito imperium competere. Id quippe repugnat naturali hominum æqualitati; & sola aptitudo imperium non confert. Inde contendit: *nullum imperium sive publicum sive privatum homini in hominem competere, absq; expressissima constitutione Dei, ejusdemq; præsentissimo interventu.* Heic observandum, quando origo imperij investigatur, proprie quæri causam proximam, immediatam, & secundam: primam autem, & universalem causam semper præsupponi. Unde licet Dei mandatum super introducendo aliquo ordine inter homines extet; adhuc tamen quæstio superest, quibus pactis intervenientibus factum sit, ut homines ad præscriptum Dei sese componerent. Nam valde imperitum est credere, quando Deus alicujus rei moralis autor dicitur, eodem modo hanc ab ipso productam, sicut cœlum & terra sine interventu ullius creaturæ ab ipso creata sunt. Neq; etiam licet Deus jusserit tabernaculum fieri, ideo, qui operi manum admoverunt, non proxima & immediata causa ejusdem vocari queunt. Unde licet Deus præceperit, ut mulier viro pareat; tamen ut hujus imperium actu existat, illa pacto huic sese subjicere debet, quo ipso idem actu & immediate istius dominus constituitur. Sicuti venatione utiq; opus est, utut Deus dixerit; dominamini bestiis terræ. Vanum quoq; est argumentum; *uxor non habet potestatem maritalem, ergo non potest eam in maritum conferre.* Quasi vero per conventiones hominum non possit produci qualitas moralis, quæ antea formaliter non extabat. Nam ut imperium constituatur, non est necessum, ut illud in uno

jam formaliter existat, & in alterum transferatur; (sicut si substantiæ physicæ ab uno in alterum sint transferendæ, oportet ut prius existant:) sed illud oritur, quando quis sese abdicat adversus alterum facultate resistendi, quam alias per naturalem libertatem habebat, suamq́; voluntatem, fide in hoc data, istius voluntati subjicit. Porro licet in sacris literis Evæ subjectio in pœnam seducti mariti injuncta dicatur: tamen ex hocce non sequitur, imperium maritale post lapsum non habere secundam, & proximam causam conventionem inter maritum & uxorem. Nam cum non omnis obsequij necessitas infelicitatem habeat conjunctam, (sicuti beatissimus Angelorum status non minuitur, quod ipsi Deo addictissime pareant;) id jam pœnæ vicem in subjectione mulieris habet, quod invita & stimulante semper dominandi libidine jugum ferat. Igitur sibi invicem hæc non repugnant: imperium maritale naturaliter ex consensu mulieris oritur; & Deus in vicem pœnæ mulieribus illud imperium fecit molestum. Illa enim inanis est subtilitas; *quicquid nunc voluntatis, & voluntarij pacti in muliere occurrit, id ad contrahendum matrimonium pertinet; & consequenter interpretandum est ad assensum & adprobationem, qua in secuturo certi mariti imperio fœmina adquiescit.* Quasi diceret, imperium maritale consensu uxoris non producitur, sed illud jussu Dei jam constitutum uxor consensu suo subit. Sicut viator diversorium non extruit, sed illud jam extructum ultro intrat. Sed probe notandum, imperium hominis in hominem tanquam ens morale non existere sine actu humano, neq́; citra obsequium intelligi. Nulla quippe fœminæ ad obsequium existit obligatio, antequã consensu suo viro se subdiderit. Quod ipsum ut fiat, etsi voluntati divinæ sit congruum; id tamen non impedit, quo minus ipsius pactum, & id comitata subjectio, immediata & proxima sit causa imperij maritalis productiva.

§. 13. Sed nec illud *Eidem* d. l. concedimus, marito præter imperium in rebus conjugii & familiæ, omnino competere *jus vitæ & necis*, & in hoc jure *summam imperij maritalis consistere.* Quæ tamen potestas intelligatur, quatenus ab imperio civili nondum fuerit restricta; & quæ non consistat in licentia aliqua, excusante crudelitatem

tatem parricidij, sed in legitima facultate capitalia scelera condigne puniendi. Enimvero quod *omne imperium, quatenus in subjecto proprio est, nec precario habetur ab aliquo homine, aut à superiore non est circumscriptum, importet jus vitæ & necis*; gratis vix crediderim. Sane ad finem matrimonij tanto imperio non est opus. Et si quis credat, quævis atrocia delicta in forum humanum trahi debere; quis in familia segrege patremfamilias, quis in civitate regem puniet? Quod si intolerabilia perpetret uxor, poterit tanquam hostis familia ejici, & velut jure belli occidi. Jam ante tamen admisimus, naturæ matrimonij ejusmodi imperium non repugnare.

§. 14. Hoc loco etiam est explicandum vulgatum JCtorum dicterium; *consensus non concubitus facit matrimonium.* l. 15. D. *de condit. & demonstrat.* Aut uti *Quintilianus declamat.* 247. loquitur; *coitus atq; congressus citra jus non efficit uxorem,* vid. c. 5. *caus.* 27. *quæst.* 2. Cujus duplex esse sensus potest; vel quod non statim, qui inter se consueverunt, conjuges sint, nisi in matrimonium consenserint: *Virgil. Æneid.* 4. *Nec conjugis unquàm prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.* vel quod statim atq; utrinq; consensum fuerit, contractus matrimonialis perfectus censeatur, etiam ante concubitum. Ubi tamen judicaverim, quemadmodum ad plenum rei dominium transferendum requiritur, ut res sub alicujus potestate ita constituatur, quo de ea quandocunq; placuerit disponere queat: ita ut aliqua proprie alterius uxor dici queat, necessum videtur ita ipsam velut in manus viri convenisse, ut ea tanquam uxore possit uti. Id quod tamen ut à concubitu incipiat, hautquidquam requiritur. Sic Isaaco uxor fiebat Rebecca, postquam eam deduxisset in tabernaculum matris suæ, *Genes.* XXV. *ult.* Sic dubito an adulteram vocare possimus, quæ alicui absenti desponsata, tertio interea, antequam domum deducatur, conjungitur; utut per mandatariũ dicis causa nuptiæ sint consummatæ. Contra absurdum foret, Saram Tobiæ junioris uxorem velle negare primo trinoctio. vid. *Tobiæ* VI, 19. Aut hodie nostris moribus post copulam sacerdotalem, antequam Hesperus hymenæum exciverit. Ex mente Ebræorum, uti tradit *Seldenus* l. V. c. 4. ad matrimonium ante legem Mosaicam requirebatur præter consensum

etiam concubitus. Sic ut istis seculis matrimonium esset corporalis viri, & foeminæ conjunctio, præeunte in vitæ & lecti societatem consensu. Sed Ebræorum jure civili solus consensus nuptias faciebat. *Deuter.* XXII. 23. 24. Add. l. 8. C. *de incestis & inutil. nuptiis.*

§. 15. Consequens est ut inquiramus, num jure naturali matrimonia non possint esse, nisi inter unum marem, & unam foeminam; seu quod idem est, num eodem jure polygamia sit licita? Est autem polygamia duplex, una, qua plures viri uni foeminæ promiscue junguntur, aut una foemina pluribus viris simul nubit: altera, qua unus vir plures simul habet uxores. Ad priorem speciem possis referre communionem uxorum Platonicam tantopere exagitatam; de qua *Plato* l. V. de rep. & in ejus libri *præfatione Marsilius Ficinus.* Cui non absimilem Taprobanensibus tribuit *Diodorus Siculus* l. 2. c. 58. *Mulieres nuptum haut ducunt, sed promiscue communes habent: & natos inde filios, ut omnium communes, pari complectuntur amore, nutriuntq́;. A nutricibus pueri adhuc infantes sæpe commutantur, ut nec matres suas agnoscere queant.* De foedis moribus Garamantum vid. *Solinus* c. 43. & Troglodytarũ *Agatharchides* c. 30. & *Pompon. Mela.* l. 1. c. 8. & Agathyrsorum *Herodotus Melpomene.* & Gindanorum atq́; Nomadum *Idem Melpomene.* Item, quod *Cæsar* l. V. *de* B. G. de antiquis Britannis tradit: *Uxores habent deni duodeniq́; inter se communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. Sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primum virgines quæq́; ductæ sunt.* Ubi manifestum est, Cæsaris mentem non esse hanc, quasi una foemina denis duodenisq; simul nupserit; quod ipse quoq́; *Seldenus* l. V. c. 11. credidit: sed quod deni quidem, duodeniq́;, ubi suam quisq́; uxorem duxisset, eas deinceps inter se communes habuerint, ut quicum cuiq́; placeret concumberet. Meminit ejus moris, sed minus distincte, *Xiphilinus epit. Dionis in Nerone,* in oratione Bundoicæ & *in Severo.* Non absimilia de Sabæis refert *Strabo* l. XVI. *Quæ possident, omnibus consanguineis sunt communia, sed natu grandior dominus est. Una omnibus uxor est. qui prior ingreditur, posito ante januam baculo cum ea congreditur: ea tamen cum grandiore pernoctat: quapropter omnes omnium sunt fratres. Adulter capite plectitur. Adulter vero ex alio genere est.*

De quibusdam incolis regni Calecuti *Ludovicus Romanus navig.* l. V. c. 8. *Fœmina septenis nubit viris, qui in concubitum noctes alternant. Ubi autem pepererint mulieres prolem, delegant ad quemcunq; ex septem conjugibus voluerint, à quarum assertione nulla est provocatio.* Paria habet *Petrus de Valle Itiner. part.* 3. *ep.* 7. Huc referre possis, quod ex *Æneа Sylvio* de Lithuanis tradit *Jo. Boëmus de morib. gent.* l. 3. c. 7. *Inter se matronæ palam concubinos habent virorum permissu, quos connubij vocant adjutores: contra pellicatus viris probro datur.* Sic è rep. Spartana Lycurgus, referente *Plutarcho in ejus vita*, conatus est ejicere τὴν κενὴν καὶ γυναικώδη ζηλοτυπίαν, *inanem & muliebrem zelotypiam, permissa contra liberorum, eorumq; procreationis communicatione inter honestos: deridens eos, qui hæc velut seclusa & abstracta à communi usu cædibus & bellis exsequuntur. Nam viro natu grandiori, cui florens ætate erat conjux, si quem probum & prudentem adolescentem charum haberet, probaretq;, jus erat eam huic jungere, & cum impleta esset egregio semine, sibi vindicare partum. E diverso liberum erat bono viro, si qua ei casta mulier, quæ elegantes pueros ederet, alteri nupta cordi esset, agere cum viro, ut copiam sibi ejus faceret, atq; ita tanquam frugiferum arvum conserere, & gignere liberos probos, qui proborum futuri consanguinei, & propinqui essent. Ante omnia enim non duxit privatos parentum filios Lycurgus, sed communes civitatis. Quare noluit ex turmalibus, sed ex præstantissimis generari cives. Deinde reliquos notavit legislatores oppido insulsos & vanos fuisse, qui canes & equos ad optimos admissarios agant, idq; pretio vel gratia contendant à dominis: conjuges vero inclusas, quas ex solis volunt ipsis parere, custodia sepiant, sive amentes sint, sive decrepiti, sive valetudinarij. Quasi vero filij, si ex pravis editi sint, non ipsis præcipue, in quorum sunt potestate, & altoribus sint pravi; & contra probi, eam si originem nacti fuerint.* Et isthæc acta judicat φυσικῶς καὶ πολιτικῶς, *naturali & civili rationi convenienter.* Mentionem quoq; ejus legis facit *Xenophon de rep. & legibus Lacedæmoniorum.* Stoici quoq; apud *Diogenem Laërtium in Zenone* tradebant; uxores apud sapientes communes esse debere, ut quilibet illi congrediatur, quæ sibi prior occurrit. Fore enim sic, ut omnes patrum instar æqua caritate sobolem diligant, utq; tollatur adulterij suspicio & zelotypia. Neq; apud Romanos inusitatum, uxo-

uxorem alteri velut commodare, ut ex ea liberos tolleret, eamq́; si vellet iterum recipere. vid. *Plutarchus Numa.* Uti Marciam suam Q. Hortensio commodavit Cato. vid. *Idem Catone Minore.* & *Lucanus* l.2. v.326. Sic lege Solonis permissum erat, ut puella ἐπίκληρος, quam impotens cognatus vindicaverat, ipsius cognatis sese posset substernere. vid. *Plutarchus Solone.* Enimvero quin hæc omnia juri naturali repugnent, dubitare fas non est. Nam naturalis & regularis matrimonii finis est, certam sibi, & suam prolem quærere. At quid in ista confusione suum quis posset agnoscere? Et cum non nisi ex uno eodem tempore fœtus queat concipi, nil nisi ut libidini satisfiat, heic quæritur. Adparet quoq́; dulcissima necessitudinum vocabula hoc modo confundi aut velut aboleri. Nam quod *Plato* l. V. *de republ.* non vocabula tantum cognationis, puta patris, matris, filij, filiæ, fratris, sororis, sed & officia istis necessitudinibus debita per legem imponere, & ætate superiores pro parentibus, minores pro liberis, æquales pro fratribus haberi vult, id frustra est. Nam nullum patrem habet, qui certum non habet. Bene *Lactanti. div. instit.* l.3. c.20. *Si omnes omnium liberi sint, quis amare liberos, tanquam suos, poterit, cum suos esse aut ignoret, aut dubitet? quis honorem tanquam patri deferet, cum, unde natus sit, nesciat? Ex quo fit, ut non tantum alienum pro patre habeat, sed etiam patrem pro alieno. &c.* Præterea in eo maxime differunt connubia hominum à commixtionibus brutorum, quod uxores maritis fidem dant, de corpore solis ipsis præbendo. Quam fidem si quis maritus ultro uxori remiserit, admittendo adjutores & vicarios, viri ac mariti nomine indignus est, & decori ordinis in societate humana perturbator fœdissimus. Quod si autem legislatori non ferendum videbatur, per veteli mariti imbelliam fœcundum arvum sterilescere; longe commodius erat medium illi damno avertendo, prohibere inter enerves senes, & juvenculas matrimonium. Zelotypia porro, quæ nulla ob suspecta uxoris facinora animum lancinat, uti stolidissimus juxta & miserrimus est morbus: ita studium servandi integritatem uxoris, abhorrentiamq́, subsessores thori admittendi, honestati ac rationi repugnare, nemo sanus dixerit: adeoq́; ista uxorum communicatione neq́; vitiosa

Zelo-

Zelotypia tolli poterat, neq; honesta debebat. Non etiam crediderim, hac ratione maxima concordia cives ligatum iri, si quilibet de quolibet dicere queat; hoc meum est. Civitates egregiis hominibus potius, quam mancis aut morbidis impleri sine dubio melius est; & fortes creari fortibus, quam languidis frequentius habetur. Sed si vel maxime semper patris robora proles referret; tanti tamen id non erat, ut ideo matrimonii sanctimonia, omnis boni ordinis fundamentum, convelli debeat. Nam huc adferre similitudinem ab admissariis equis desumtam, fœdius est, quam ut refelli mereatur. Addantur, quæ contra Platonem disputat *Aristoteles Polit.* l. 2. c. 2. Optime *Idem Polit*. l. 7. c. 16. (21.) περὶ δὲ τῆς πρὸς ἄλλον ὁμιλίας, ἔστω μὲν ἁπλῶς μὴ καλὸν, ἁπτόμενον φαίνεσθαι μηδαμῆ μηδαμῶς, ὅταν ᾖ καὶ προσαγορευθῇ πόσις. *Cum alio vero vel alia consuetudinem habere, dum conjuges erunt & vocabuntur, in rebus turpissimis habeatur.*

§. 16. Altera polygamiæ species, & quæ proprie sic dicitur, qua plures uxores uni viro simul junguntur; & olim & nunc plurimis populis fuit usitata. Quid apud Ebræos receptum fuerit, apertissimum est. vid. *Deuter.* XXI. 15. XVII. 16. 17. & locus *Ambrosii* apud *Gratianum caus.* 32. *quæst.* 4. c. 3. 7. Sic 2. *Samuel.* XII. 8. Deus Davidi tanquam insigne beneficium imputat, quod ei complures uxores, & quidem illustres dederit. Et prout tradit *Seldenus de uxore Ebraica* l. I. c. 9. putabant Ebræi, tot uxores ducere cuiq; licere, quot vellet; modo ei suppetat, quo singulis victum, vestitum, ac debitum conjugale præstare possit. Ad vitanda tamen incommoda, ex multitudine uxorum provenientia, sapientes ejus populi monebant, quaternarium numerum à nemine, excepto rege, excedendum. Qui contra faciebat, imprudens, & majorum institutis inobediens habebatur. Pontifici autem non nisi unam eodem tempore habendam credebant; etsi priore dimissa aut mortua alteram ducere non prohibebatur. Ast regi ob præceptum *Deuter.* XVII. 17. putabant interdictum supra XVIII. ducere. Quod si autem degerent in loco, ubi monogamia tantum in usu esset, etiam ipsis Ebræis non nisi unâ ducendam volebant. Sicut & Judæis sub ditione Romana degentibus interdicta est polygamia l. 8. C. *de Judæis & cælicolis*. De hodiernis

ernis Judæis testatur *Leo Mutinenses in historia rituum Ebraicorum part.* IV. c. 2. §. 2. eos, qui in oriente habitant, plures ducere adhuc uxores; id quod in Germania non permissum, nec in usu sit. In Italia autem rarissime, & in eo tantum casu, ubi quis cum priore multos annos sine prole vixit. Ubi monet *Seldenus* d. l. in prima editione fuisse subjuncta illa verba; *indultu tamen Romani Pontificis impetrato;* quæ verba in *edit. Parisina anno* 1637. sunt omissa. De antiquis Germanis *Tacitus. Prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur.* Sic Ariovisto duæ fuerunt uxores, Sueva una, altera Norica, memorante *Cæsare* l. I. *de* B. G. Græci utut regulariter essent monogami; tamen apud Athenienses extabat plebiscitum διὰ τὸ λειπανδρεῖν, ξυναυξῆσαι τε τὸ πλῆθος, γαμεῖν μὲν ἀστὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας: *ut propter defectum virorum, & ut multitudo hominum gliscat, ducere liceat civem, liberos autem tollere etiam ex alia. Diogenes Laertius Socrate.* Unde & *Athenæus* l. XIII. c. 1. cum ob institutum Cecropis dixisset, non probabile videri, quod quidam scripserant, Socrati duas simul fuisse uxores Xantippen & Myrto; præsertim cum Comici poetæ, in ipsum alias dicacissimi, de ea re sileant, demum addit: *nisi forte peculiare aliquod decretum tum ob hominum paucitatem fuerit factum.* Apud *Gellium* l. XV. c. 2. μισογυνίας, quæ in Euripide deprehenditur, hæc quoq; causa allegatur, quod duas simul uxores habuerit, cum id decreto ab Atheniensibus facto jus esset, quorum matrimonij pertædebat. Romanos monogamos fuisse notissimum est. vid. l. 2. C. *de incest. nupt.* l. 18. C. *ad L. Jul. de adult.* Et tamen de Imperatore Valentiniano memorat *Socrates hist. Eccles.* l. IV. c. 26. eum Severæ uxori superinduxisse Justinam, forma præstantissimam, legemq; tulisse, & in omnibus civitatibus promulgasse, qua cuiq; permissum δύο νομίμως ἔχειν γυναῖκας, *Duas legitimas habere uxores.* Idem refert *Paulus Diaconus* l. XI. Etsi *Zonaras* de binis tantum ipsius uxoribus mentionem facit, de lege silet. Quia tamen reliqui historici, *Ammianus, Zosimus, Orosius,* Patres item Christiani, qui de re connubiali toties disputant, de isthoc facto silent; inde & bigamiam illam, & legem Valentiniani pro fabula habet *Baronius tom.* IV. *ad ann.*

Christi 370. §. 125. Machometes quoq; in nova sua lege polygamiam permisit, astutissime sese accommodans ad ingenium populorum, quos deceptum ibat. Nam soli propiores pleriq; in Venerem fervidi: fœminæ autem vel naturali indole, vel ob educationem imperio maritali ita obnoxiæ, ut ipsarum zelotypia pacem domesticam non magnopere soleat perturbare. Ratio autem hujus instituti, quam tradit *Boccalinus relat. ex Parnasso cent.* II. c. 68. quod ista inserviat disponendis ad dominatus asperitatem tolerandam hominibus, dum inter plures liberos dispersæ opes familias reddunt debiliores, subtilis quidem est, sed de qua Machometes cogitare non potuit, tanto temporis spatio post ipsius obitum imperio Turcico exorto. Sic quod in India complures reges doctrinam Christianam adspernati sint, præcipua causa memoratur, quod deinceps una uxore contenti esse juberentur.

§. 17. Hæc species polygamiæ utrum juri naturali repugnet, nec ne, inter eruditos non satis convenit. Nos quæ in utramq; partem jactantur argumenta proponemus, judicio penes lectorem relicto. Qui igitur polygamiam in se juri naturali non repugnare contendunt, ita disserunt; finem regularis matrimonij, certitudinem sobolis & mutuum adjutorium, non minus in polygamia, quam monogamia obtineri posse. Quod enim aliqui clamitant; *hoc modo non reciprocari fidem inter conjuges*; id quod tamen ratio dictitet, *cum aliter constare nequeat ratio pacti, & repensatio fidei*; id inane esse. Nam mutuam fidem non in eo consistere, ut præstationes invicem sint æquales. Neq; finem matrimonij regularis requirere, ut quemadmodum uxor nemini corporis sui copiam debet facere, præterquam uni marito; sic & maritus non possit alteri fœminæ sese impertiri, præterquam unicæ uxori. Nam certitudinem sobolis, quæ unam fœminam pluribus simul viris misceri prohibet, in viro locum non habere. Neq; minus tamen fidem uxori maritum exhibere teneri, quæ spectatur in exhibitione adjutorij, & debiti quod vocant conjugalis. Circa quod posterius cum multas apud nationes viris id roboris sit, ut pluribus fœminis sufficere possint, non querelam posse movere plures unius viri uxores. Imo si primarium matrimonij scopum spectemus,

qui

qui eſt generatio ſobolis, etiam apud ſedatæ Veneris nationes id officij apud plures fœminas uni viro implere non adeo ſupra vires eſſe; præſertim ſi fœminæ velint imitari Zenobiam Palmyrenorum reginam, quæ *ne virum ſuum quidem ſciebat, niſi tentatis conceptionibus*, uti loquitur *Trebellius Pollio.* Ergo ex intemperantia profluere, quod adeo polygamiam oderint mulieres. Quod ſi uxor à marito ſibi ſoli corporis ipſius uſum fuerit ſtipulata, ſicuti Labanus à Jacobo ſtipulabatur, ne ſuis filiabus alias uxores ſuperinduceret, id pactum utiq; eſſe ſervandum. add. l. 121. §. 1. D. *de verb. oblig.* Ubi id factum non fuerit, ſufficere uxori pro rata parte corpus viri poſſediſſe. vid. *Geneſ* XXX. 15. 16. *Herodotus Thalia*: ἐν περιτροπῇ γυναῖκες φοιτῶσι τοῖσι πέρσῃσι. *uxores Perſarum per vices in orbem apud illos pergunt.* Neq; injuriam accipere uxorem, ſi aliis quoq; ſuis uxoribus ſeſe impertiat maritus; quia illa nihil juris habet in corpus mariti, niſi quantum ex pacto connubiali ſit quæſitum. Atqui heic ipſam non in integrum velut corpus, ſed pro rata duntaxat jus accepiſſe; & ipſam in tale connubium ultro conſenſiſſe. Ergo non niſi tunc juſtam adeſſe querendi cauſam, quando maritus *fundum alienum arat, incultum familiarem deſerit. Plautus Aſinar. act.* V. *ſc.* 2. add. l. 13. §. 5. D. *ad L. Jul. de adult.* & quæ ad eam notat *Grotius in flor. ſparſ.* Nam fere ita honoris avidæ non ſunt mulieres, ut æquo animo velint adquieſcere illa excuſatione, quam Ælius Verus apud *Spartianum* adhibebat uxori, de extraneis iſtius voluptatibus conquerenti: *Patere me per alias exercere cupiditates meas; uxor enim dignitatis nomen eſt, non voluptatis. Add. Plautus Mercatore act. 4. ſc. ult. & Gratianus cauſ.* 32. *qu.* 6. c. 2. *ſeqq.* Addunt præterea, hoc modo nequidquam ad ſervilem conditionem redigi uxores: neq; in eo flagitium eſſe, ſi præ viris inferioris ſint conditionis fœminæ. Rationes quæ afferuntur de zelotypia, de diſcordiis domeſticis, de odiis novercalibus in ipſa prole continuandis, non efficere, jure naturali polygamiam eſſe illicitam; ſed incommoda quædam domeſtica eandem comitari, quibus tamen neq; ipſum matrimonium, neq; ſecundæ nuptiæ deſtituuntur, quas nemo idcirco illicitas dixerit. Neq; vero hæc incommoda ubiq; locorum æque deprehendi, ſed duntaxat apud illas nationes, ubi erecta nimis ſunt fœminarum ingenia, aut ubi obnoxii nimis uxoribus mariti vivunt. Apud multos populos naturali indole, an propter educationem, fœminas

rum alterius mariti thorum violare non debere, quam uxorem proprij mariti thorum. Sed in polygamia non esse violationem thori. Deinde in aprico esse, eum, qui in solidum uxori corpus suum addixit, fidem violare, si vel scortetur, vel aliam uxorem priori superinducat. At quomodo fidem violasse videbitur, qui uxorem ducendo facultatem sibi reservavit aliam quoq; adsciscendi? Neq; debitum conjugale subtrahere, qui non nisi partialem velut usum sui corporis addixit. Heic reponitur; *non esse quod credatur unquam hoc futurum, ut fœmina consentiat suæ injuriæ; nisi vi metuve adacta, aut imbecillitate ac defectu judicij mota, neutro autem ex fonte jus oriri posse.* Verum in hoc aliqui injuriam non agnoscunt. Nam quod jus uni homini in corpus alterius competat, illud ex consensu alterius, & pacto fuisse quæsitum. Igitur si præstetur, quantum pacto fuit promissum, non esse causam super injuria querendi. Neq; sequi; si viro in fœminam jus est quærendum tanquam in uxorem, per naturam justi matrimonij non nisi in solidum id quæri potest; igitur vice versa mulieri quoq; non nisi in integrum virum jus quæri debere. Sed nec æqualitatem hominum naturalem hoc pacto infringi. Illam enim hautquidquam requirere, ut præstationes mutuæ inter homines semper sint æquales. Alias enim juri naturali repugnaret, alios, post antegressum factū humanum, etiam alienum, ipsa nascendi sorte imperio, alios obsequio destinari. Ac in ipso matrimonio neminem sanum æqualitatem hominum eo usq; extendere, ut imperium domesticum alternis gerendum velit asserere. Sic circa procreationem sobolis quam facili opera perfungi patrem? Quantos contra dolores, quantas molestias matri exhauriri? In civitatibus ultro irrideri mulieres, si & ipsæ in partem regiminis publici velint admitti: abs quo ipsas hautquidquam per injuriam aut tyrannidem virorum excludi quis dixerit. Sic si quis populus eo sit ingenio, ut addictiore velit imperio regi; (quod iniquiores vocant servili modo haberi,) stultè & contra prudentiam regnatricem facere, suavissimam utiq; juris naturalis sororem, qui plus quam par est fræna eidem velit laxare. Ergo non minus ineptum esse, conditionem fœminarum Asiaticarum miserari, quam rusticorum, aut opificum, quod his durius ævum, quam nobilibus exigatur. Quod maritus non possit honeste consentire in adju-

tores thori, aliam esse rationem. Igitur non esse, quod uxor suæ conscientiæ metuat, si in ejusmodi matrimonium, ubi id publice receptum est, consentiat. Præsertim cum moraliter sit impossibile, à solis mulieribus publico more firmatam aboleri, si vel maxime vitiosi quid illa haberet; quippe quæ & viribus destituuntur, & à repub. excluduntur, & inter quas non defuturæ sint, quæ in parte amicitiæ hærere velint. *Jes.* IV. 1. Ac licet Ethnicorum & Muhammedanorum exempla eludi queant eo nomine, quod istos in multa capita legis naturalis impingere constet: ingenue tamen illos facere, qui objectionem ex polygamia Patrum veteris fœderis insolubilem fatentur. Deniq; circa dictum Apostoli. 1. *Corinth*, VII. 4. monent, ibi non agi de primario fine & usu conjugij, sed secundario & indirecto, (διὰ τὰς πορνείας scilicet vitandas.) quo fine cum æque mulieres atq; viri opus habeant, humanitatis utiq; & æquitatis esse, ut non viro solum, sed & uxori consulatur: quo intuitu virum non posse uxori corpus suum denegare. Ex quo tamen non sequi; ergo non nisi uni uxori sese vir potest impertire.

§. 19. Quidquid hujus sit, id sane patet, optimum, & maxime decorum, simulq; ad quietem domesticam accommodatissimum esse, unum una vivere contentũ; adeoq; hoc matrimonij genus sine dubio perfectissimum habendum; cujus leges non minus marito, quam uxori sanctissime observandæ. *Euripides Andromache:* οὐδὲ ποτ' ἂν δίδυμα λέκτρ' ἐπαινέσω βροτῶν, οὐδ' ἀμφιμάτορας κόρους, ἔριν μὲν οἴκων, δυσμενεῖς τε λύπας. Τὴν μίαν μοι στεργέτω πόσις γάμοις ἀκοινώνητον εὐνὰν ἀνδρός. *Nunquam geminos lectos laudabo mortalium, neq; liberos, qui habent diversas matres, litem adium, & tristes dolores. Maritus in nuptiis mihi sit contentus uno lecto viri non communicato. Isocrates Nicocle. Non potui non vehementer accusare illos, qui ductis uxoribus, & inito totius vitæ societate, pactis & conventis non starent: sed dum suis voluptatibus indulgerent, eas offenderent, à quibus ipsi nulla re offendi se vellent: cum in aliis contractibus æquitatẽ colerent, solas conventiones cum uxoribus factas violarent: quæ eo sanctius custodienda erant, quanto sunt alijs interiores & majores. Plautus Mercatore: Nam uxor contenta est, quæ bona est, uno viro: Qui minus vir una uxore contentus fiet?* Accommodari quoq; huc possunt, quæ tradit *Plutarchus conjugal. præceptis. Felem ajunt unguentorum odore ad insaniam redigi. Eodem modo si*

unguen-

unguentis mulieres afficerentur, flagitium utiq; esset, non abstinere unguentis viros, sed exigua voluptatis causa tantam pati illis evenire miseriam, Quando igitur mulieres ad insaniam adigit non unguenti usus, sed maritorum cum meretricibus coitus; profecto injustum est, voluptatis gratia parva tantum doloris ac perturbationis uxori inferre: ac non potius purum intactumq; ab omnibus aliis mulieribus ad uxorem accedere. Clytæmnestra apud *Euripidem Electra:* Μῶρον μὲν οὖν γυναῖκες, οὐκ ἄλλως λέγω. ὅταν δ' ὑπόντος τοῦδ', ἁμαρτάνῃ πόσις, Τἄνδον παρώσας λέκτρα, μιμεῖσθαι θέλει γυνὴ τὸν ἄνδρα, χ' ἄτερον κτᾶσθαι φίλον. *Stultæ quidem sumus mulieres, non aliter dico. Cum autem hoc* stultitiæ vitium mulieri *subest & maritus peccat, Domesticum repellens lectum, & imitari vult Mulier virum, & alterum sibi quærere amicum.* Sed & illud constat, inter complures uxores fere contingere, ut una eximie diligatur. *Genes.* XXIX. *Deut.* XXI.15. *Esther* II.17. *Cantic.* VI.7.8. Ergo in ipsa multitudine natura quasi ultro ad unitatem ducit. Huc quoq; facit illud *Salustij Iugurth. Ea necessitudo* (generi) *apud Numidas Maurosq; levis ducitur: quia singuli pro opibus quisq; quam plurimas uxores, denas alij, alij plures habent: sed reges eo amplius. Ita animus multitudine distrahitur: nullam pro socia obtinet; pariter omnes viles sunt.* De Parthis in eundem sensum *Ammianus Marcellinus* l. 23. c. 12. *per libidines varias charitas dispersa torpescit.* Apud *Procopium hist. Vandal.* l. 2. *Pro liberis anxii estote, quos unius uxoris necessitas devincta tenet. Nobis quibus vel quinquaginta si opus sit, patent conjugia, nunquam posteri deerunt. Claudianus de bello Gildonico. Connubia mille. Non illis generis nexus, non pignora curæ; sed numero languet pietas.* Accedit etiam ratio politica, apud plerosq; populos cultiores post genus humanum tantopere multiplicatum valens contra polygamiam; quod per liberorum multitudinem nobiles familiæ ad egestatem, modicæ ad mendicitatem sint redigendæ, ac nimia multitudine tenuis plebeculæ civitas opplenda, quæ ubi commode evacuari nequit, (cujus rei non semper occasio est,) mole sua remp. sit pessum datura.

§. 20. Nec minus acriter disceptatur hæc quæstio, an jure naturali matrimonium sit societas solubilis, adeoq; an eodem jure divortia sint licita? Ubi itidem, quid in utramq; partem jactari soleat, afferemus, judicio penes eos relicto, qui rationum momenta expendere norunt.

runt. Ab initio igitur præsupponitur, id habere quodvis pactum, ut una pars ab eodem non possit discedere, nisi alterius consensu, aut pacto ab altera parte violato. Ergo hoc utiq; juri naturali repugnabit, si unus conjugum ab altero invito discedat, ubi ab hoc nullum caput pacti matrimonialis fuerit violatum; tantum ut meliorem sibi conditionem paret, aut quia sic placet. Nec trahi huc debet l. 14. D. *pro socio*. Nam præterquam quod conjugi, qui vel quæ sic destituitur, sine dubio damnum infertur; etiam longe facilius dirimitur societas, quæ rei augendæ causa fuit inita, quam arctissima illa inter conjuges conjunctio. Nam in matrimonio utriq; conjugum in alterius corpus jus fuit quæsitum, quod invito auferri non debet. Deinde ut consensu mutuo matrimonia dissolvantur citra gravissimam aliquam causam, indecens utiq; & noxium est; cum per ejusmodi divortiorum licentiam non possint non & familiæ, & publicus civitatum decor gravissime convelli. Hinc *Dionysius Halicarn.* l. 2. insigniter commendat institutum Romuli, quo matrimonij per confarreationem contracti vinculum jussit insolubile esse. *Ita lex hac*, inquit, *mulieres nuptas, quippe quæ non haberent aliud, quo se converterent refugium, cogebat solius mariti se attemperare moribus: viros item sic habere uxorem, ut rem necessariam, nulloq; divellendam modo.* Ac merito inter præcipuam morum Romanorum corruptelam numeraveris, quod ita levibus aut nullis de causis divortia passim frequentata. *Seneca de benefic.* l. III. c. 16. *Numquid jam ulla repudiis erubescit, postquam illustres quædam, ac nobiles fœminæ non consulum numero, sed maritorum annos suos computant, & exeunt matrimonij causa, nubunt repudij.* Sicut & reliqua Saracenorum barbarie dignum; quod *uxores illis mercenariæ conductæ ad tempus ex pacto: atq; ut sit species matrimonij, dotis nomine futura conjunx hastam & tabernaculum offert marito, post statū diem, sit id elegerit discessura.* apud *Ammian. Marcellinum* l. XIX. c. 3. Improbe quoq; fit illud, quod perstringit *Juvenalis sat.* VI. *Cur desiderio Bibulæ Sertorius ardet? Si verum excutias, facies, non uxor amatur. Tres rugæ subeant, & se cutis arida laxet, Fiant obscuri dentes, oculiq; minores: Collige sarcinulas, dicet libertus, & exi: Jam gravis es nobis, & sæpe emungeris, exi Ocyus & propera, sicco venit altera naso.* Add. *Martialis* l. X. *epigr.* XLI. Et lex Charondæ apud *Diodor. Siculum* l. XII. c. 18. qua viris & fœminis

minis post divortium ad secundas transire nuptias conceditur, modo non adsciscatur conjux ætate junior, quam abs quo vel qua discessum fuit. Quid quod & insignis contumelia habetur matrimonio aliquam ejicere; quam, nisi gravissima subegerit causa, honestæ intulisse indignum fuerit. Quod etiam ad repudia extendi debet. Apud *Procopium hist. Goth.* l. IV. cum Radigis sponsæ, virgini Brittiæ, repudium citra causam in ipsa hærentem renunciasset, ipsa *contumelia intolerans in ultionem tota ferebatur. Tanto enim honore pudicitia apud Barbaros colitur, ut fœmina, de cujus nuptiis actum est, etiamsi corpore sit integro, pro corrupta habeatur.* Apud *Tacitum* A. II. in sacerdotio *prælata est Pollionis filia, non ob aliud, quam quod mater ejus in eodem conjugio manebat. nam Agrippa dissidio domum imminuerat.*

§. 21. Ulterius igitur dispiciendum, num & in matrimonium cadat, quod omnibus aliis pactis est commune, ut ubi istius capita, saltem primaria, ab altero fuerint violata, pars læsa nanciscatur facultatem matrimonio discedendi. Id quod de essentialibus capitibus tuto videtur affirmari. Scilicet initur illud ad sobolem procreandam, cui fini necessaria est mutua corporum præbitio. Inde saltem ex mero jure naturali, alter conjugum vinculo liberabitur propter malitiosam alterius desertionem, ut & pertinacem atq; ultroneam debiti conjugalis denegationem. Quo posteriori nomine quondam apud Judæos erat actio debiti conjugalis, uti docet *Seldenus de Uxore Ebræa* l. 3. c. 6. 7. *Lactantius div. instit.* l. VI. c. 23. *Nec aliam ob causam Deus, cum ceteras animantes, suscepto fœtu, maribus repugnare voluisset, solam omnium mulierem patientem viri fecit: scilicet ne fœminis repugnantibus libido cogeret viros aliud adpetere; eoq; facto castitatis gloriam non tenerent.* Add. *Gratianus caus.* 33. *qu.* 5. c. 1. *seqq.* Cui addi potest *Plutarchus amatorio.* Τὸν Σόλωνα μαρτυρεῖ γεγονέναι τῶν γαμικῶν ἐμπειρότατον νομοθέτην, κελεύσαντα μὴ ἔλαττον, ἢ τρὶς κατὰ μῆνα τῇ γαμετῇ πλησιάζειν. οὐχ ἡδονῆς ἕνεκα· ἀλλ' ὥσπερ αἱ πόλεις διὰ χρόνου σπονδὰς ἀνανεοῦνται πρὸς ἀλλήλους, οὕτως ἄρα βουλόμενος ἀνανεοῦσθαι τὸν γάμον ἐκ τῶν ἑκάστοτε συλλεγομένων ἐγκλημάτων ἐν τῇ τοιαύτῃ φιλοφροσύνῃ. Et *Idem in Solone:* Εἰς τοῦτο συντελεῖ τὸ τρὶς ἑκάστου μηνὸς ἐντυγχάνειν πάντως τῇ ἐπικλήρῳ τὸν λαβόντα, καὶ γὰρ εἰ μὴ γίγνοιντο παῖδες, ἀλλὰ τιμή τις ἀνδρὸς αὕτη πρὸς σώ-

φρονα γυναῖκα, καὶ φιλοφροσύνῃ, πολλὰ τῶν συλλεγομένων ἑκάστοτε δυσχερῶν ἀφαιροῦσα, καὶ ταῖς διαφοραῖς οὐκ ἐῶσα πάντα πᾶσιν ἀποστραφῆναι. Sic ap. *Diog. Laërtium in Pythagora* refertur; hunc, cum ad inferos descendisset, vidisse cruciari *τοὺς μὴ θέλοντας συνεῖναι ταῖς αὐτῶν γυναιξί. qui suis uxoribus congredi nollent.* Deinde conjugium initur, ut suam quisq; prolem tollat, non adulterinam, non supposititiam. *Josephus archaeol.* III. 10. *Adulterium Moses omnino prohibuit, felicissimum esse credens, viros circa thorum esse securos, & civitatibus simul ac domibus expedire, filios nasci genuinos.* Quin & extra procreationem sobolis honesti viri suam sibi seorsim volunt habere uxorem, ac ne nave quidem onerata ab eadem vectores recipi decorum judicant. Ergo divortij justa caussa erit, si uxor alteri corporis sui copiam faciat, & quidem ultro. Nam quibus invitis vis illata est, eas adulterij nemo jure insimulaverit. vid. *Valerius Max.* l. VI. c. I. §. 2. *int. externa. Livius* l. 38. c. 24. *Xenophon in Hierone* p. m. 578. l. 13. §. 7. l. 39. *princ.* D. *ad L. Juliam de adult.* Etsi enim gravius delictum videatur, per violentiam, quam blanditiis & persuasionibus pudorem expugnare: tamen violento stupro major injuria infertur fœminæ, per ultroneum marito. l. I. §. 3. D. *de servo corrupto: persuadere plus est, quam compellere atq; cogere.* Unde adparet, quod adulterium & malitiosa desertio ad divortium sufficere judicentur, id non provenire ex peculiari lege divina positiva, quasi istæ duæ exceptiones insolubilitati matrimonij fuerint additæ: sed quia communis pactorum natura est, ut quando una pars conventis non stetit, neq; altera amplius teneatur. Et hactenus quidem, ut non solum læsa pars cum perfida conjuge non amplius teneatur cohabitare; sed & læsæ parti transire ad secunda vota liceat. Quicquid in contrarium jus Canonicum nugetur. Nec tamen difficile est istis sacerdotibus alia via sua decreta eludere, si cui heic gratificari placeat, declarato, matrimonium ab initio fuisse nullum; cujus rei varios obtentus idem jus suggerere potest. Cæterum etsi liberorum quærendorum caussa potissimum matrimonium ineatur; non tamen videtur solam sterilitatem aut infœcunditatem alterutrius, qui alias ad copulam idoneus est, sufficere ad divortium; cum fœcunditatem præstare penes hominem non sit. Quanquam

qui

qui primus Romæ uxorem dimisit Sp. Carvilius Ruga anno A. U. C. 523. eo motus juramento dicitur, quod apud Censores singuli cogebantur profiteri, se habere uxorem liberorum quærendorum causa. vid. *Gellius* l. IV. c. 3. *Valer. Max.* l. 2. c. 1. Spartæ autem cum Anaxandrides rex, postulantibus Ephoris, sterilem uxorem repudiare nollet, eorundem consilio alteram fœcundam isti superinduxit, apud *Herodotum Terpsichore*.

§. 22. Enimvero circa hoc potissimum controvertitur; cum regulariter uxor in continuam cum marito cohabitationem consentiat, pro suis viribus auxilio juxta & conversationis amœnitate marito subventura, simulq; familiarem istius directionẽ subeat; in cujus compensationem maritus vicissim uxori defensionem, honestam tractationem, & quæ sunt alia, debet: an hujus quoq; præstationis violatio enormis sufficientem divortio causam præbeat. Id quod non pauci, si merum jus naturale spectetur, affirmare non dubitant. Cum enim immorigerum filium patri fas sit abdicare, qui saltem naturaliter patri videtur magis conjunctus, quam uxor: cur non possit uxor moribus intolerabilibus, emendationisq; impatiens tanquam rebelle familiæ membrum domo ejici? Præsertim cum nimis quam verum sit illud *Fulgentij Mythol.* l. 1. *Conjux quantum jure conjunctior, tantum est aut morum dulcedine mellea, aut felle malitiæ toxica: est quippe aut perpetuale refugium, aut perenne tormentum.* Contra si sævis modis citra justam rationem uxorem tractet maritus, neq; ipsi, quæ matronæ debentur, exhibeat, sic ut non tam comparem, quam importunum sese hostem ferat; omnino æquum videri, ut ista sibi divortio consulere possit. Add. lex Theodosij l. 8. C. *de repudiis.* Ubi tamen scrupulus oritur, an jure naturali propter intolerabiles mores sævamq; tractationem fas sit vinculum conjugale plane abrumpere? & annon reliqua officia matrimonij possint continuari, puta propagatio sobolis, utut cohabitatione continua & familiari abrupta? cum prius pactum, ad propagationem sobolis tendens, videatur essentiale, alterum adjectum duntaxat. Ubi hoc patet, posse inter eosdem plura iniri pacta hac lege, ut licet unum fuerit violatum, reliquis tamen adhuc stetur. Quin & iniri potest pactum, pluribus capitibus

constans, hac addita clausula, ut licet ab uno capite fuerit discessum, in cæteris tamen explendis pergatur. Hoc modo si matrimonium fuerit initum, fieri videtur posse, ut, licet uxor ad cohabitationem continuam importunis moribus seipsam reddiderit ineptam, præstationem tamen ejus debiti, quod ad prolem procreandam pertinet, continuet. Sed quia non est probabile, ad hocce debitum sese sat commodam præbituram, cujus conversatio fuit intolerabilis; aut aliquem non penitus aversaturum corpus, in quo tam tetricus hospes stabulatur, cum vix quispiam optet prolem tollere ex ea, quam odit: inde regulariter uno eodemq; pacto, & de præbendo corpore, & de conversatione familiari inter conjuges convenitur; & sic hæc ita mutuo velut implicita sunt, ut cum uno alterum quoq; simul abrumpi videatur. Inde juri naturali repugnat, ob mores intolerabiles, & nimiam sævitiam conjuges separare à consortio mensæ thoriq;, salvo tamen vinculo matrimonij, quo de alia conditione sibi prospicere prohibeantur. Nisi forte ad tempus & in vicem castigationis ea separatio sit injuncta, frangendæ pertinaciæ, & ut penitius exploretur, an aliqua morum emendandorum spes sit. Absurdum quippe est dicere; vinculum pacti adhuc subsistit; & tamen nulla pars ejus debiti, quod ex eo pacto fluit, præstari potest aut debet. Et licet daremus, partem illam, penes quam culpa dissidij hæret, fortasse hoc modo recte plecti: parti tamen innocenti fit injuria, quæ alienum luere peccatum cogitur, & ad cælibatum sibi fors molestissimum aut intolerabilem adstringitur. Et hactenus naturaliter utriusq; conjugis conditio par esse videtur. Inde *Plutarchus in Romulo* legem hujus σφοδρὸν *duram* vocat, quæ mulieri à viro vetat divertere, ast viro permittit illam repudiare ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων, ἢ κλειδῶν ὑποβολῇ, καὶ μοιχευθεῖσαν, *propter veneno sublatos liberos aut suppositionem clavium*, (etsi *Xylander* legere malit παίδων) *aut propter adulterium. Euripides Andromach. Idem tamen jus habet vir, & mulier injuria affecta à viro: sic etiam vir cum habet in ædibus mulierem impudicam. Et huic quidem viro magnum robur est in manibus, Huic vero mulieri in parentibus & amicis res sunt posita.* Sicut apud Athenienses lege Solonis tam vir uxori, quam uxor viro nuncium poterat remit-

remittere; quam in rem etiam diversa erant vocabula prodita. Si enim vir repudiaret uxorem, vocabatur ἀποπομπή; si mulier à viro discederet, dicebatur ἀπόλειψις. Scilicet sponsa deducebatur in domum viri, unde ipsa non poterat ἀποπέμπειν τὸν ἄνδρα, & ædibus eum ejicere: poterat tamen eundem ἀπολείπειν, & alio ab eodem discedere. Id tamen monendum, quamcunq; ob causam divortia in aliqua civitate tolerentur, præstare illa fieri causa judici adprobata, quam ut soli conjugum conscientiæ res tanti momenti permittatur. Ratio enim, quam *Bodinus de republ.* l.1. c.3. in contrarium adfert, quod hoc modo alterutrius conjugum existimatio lædatur, satis valida non videtur.

§. 23. Sed circa legem divinam, primævam aut per Christum repetitam, major est difficultas. Ubi illud constat, Judæos credidisse divortia lege divina *Deuter.* 24. non permissa solum, sed & præcepta fuisse, ubi marito uxor displicuerit. Quin & ob sterilitatem utiq; debuisse aliquem uxorem dimittere, colligi potest ex *Philone Judæo de specialibus legibus: Qui puellas duxerunt incerti de futura fæcunditate, si sterilitate tandem deprehensa non eis renunciant, & res suas sibi habere agereq; sinunt, merentur veniam, quia victi diuturna consuetudine, amoreq; mutuo non valent vim inferre suis affectibus, impressis jamdudum in animum. Qui autem fæminas comperta sterilitatis expetunt ad conjugium, suum hircorumq; more quærentes solam venerem, in impiorum album adscribantur, ut Deo repugnantes, cui hominum genitura curæ est.* Neq; dubitari debet, eadem isti genti frequentata fuisse, utut in historia ejusdem sacra & profana per annos plusquam DCC. nulla aut rarissima ejus rei exempla memorentur. Nam in annales non solent referri facta communibus moribus congruentia, sed tantum quæ singulare quid videntur continere. Imo apud *Jesai.* L. 1. & *Jerem.* III. I. 6. in taxandis populi peccatis adhibentur similitudines à divortio petitæ, tanquam ab actu in vulgus notissimo. Inde & *Josephus archæol.* l.XV. c. 9. tanquam inusitatum, & à communi jure discrepans annotat, quod Salome libellum repudii miserit Costobaro marito suo, Idumeæ & Gazæ præfecto; cum alias moribus Judæorum non liceret mulieri sponte à viro divertere, nisi ab eo dimissæ: excepto, si quis

uxorem à se in primo concubitu virginem non deprehensam fuisset calumniatus. Huic enim liberum erat abire an manere apud virum mallet; etsi marito, si ipsa vellet, eam retinere utiq; necessarium erat, teste *Philone Judæo de specialibus legibus*. Idem *Joseph*. l. XVIII. c. 7. narrat de Herodiade Aristobuli filia; quam reprehendit Joannes Baptista *Matth*. XIV. *Marci* VI. Verum isthanc divortiorum licentiam à Salvatore nostro penitus sublatam pleriq; Theologi asserunt, ex *Matth*. V. 32. XIX. 8. *Marc*. X. 4. Ubi *Grotius* l. 2. c. 5. §. 9. addit, semper quidem ab initio DEO placuisse, ut matrimonium esset perpetuum: sub veteri tamen fœdere homines non fuisse ad hoc obligatos. Verum sub novo fœdere Christum id, quod ante erat convenientissimum, Deoq; gratissimum, expressa lege sanxisse. *Seldenus* tamen *de uxore Ebræa* l. 3. c. 22. dictum Christi sic explicat: eo seculo inter Judæos fuisse duas sectas, unam Sammæanorum, Hillelianorum alteram. Priorem putasse, non licere ab uxore divertere, nisi in ea fuerit deprehensa aliqua fœditas: hos autem statuisse, ob quamcunq; displicentiam licite uxorem dimitti. Christum igitur inter dissidentes sectas velut arbitrum captum pro Sammæanis pronunciasse; fas scilicet non esse ita temere abrumpere societatem ab ipso Deo institutam, nisi turpis aliqua causa, quam Ebrææ linguæ genio πορνείαν vocari solenne est, subigat. Vid. *Valerius Maximus* l. 9. c. 2. Addit, ne inter antiquissimos quidem Christianos divortia penitus fuisse illicita extra causam adulterij, id quod constet ex l. 8. C. *de repudijs*, ab Imperatore religiosissimo lata. Donec Pontificum superstitione & iniquitate connubij vinculum utroq; vivo insolubile declaratum fuerit. *Buxtorfius de Sponsal. & Divortijs* contra Judæos plerosq; ostendit, in verbis Moysis *Deuter*. XXIV. 1. 2. 3. 4. unicum tantum contineri præceptum, nempe ne quis, quam semel repudiavit mulierem, in thorum denuo recipiat. Ipsum autem morem uxores dimittendi eo loco à Mose neq; adprobatum, neq; diserte improbatum, sed velut in medio relictum. Quem dum Salvator noster ob duritiem cordis illis indultum pronunciat, satis patere, eam permissionem Mosaicam non significare adprobationem, sed nudã tolerantiam & conniventiam, à pœna in foro humano duntaxat liberantem.

§. 24

§. 24. Inprimis valde ſudat, domeſtica fortaſſe calamitate irritatus, *Joannes Miltonus*, peculiari libro *de divortiis*, ut probet, etiam per principia religionis Chriſtianæ mores intolerabiles, ac diſparitatem & renitentiam animorum inter conjuges ſufficientem eſſe divortij cauſam: imo ſi qui tam male comparati deprehendantur, omnino ſeparari debere. Cujus præcipuas rationes recenſere dividiæ non erit. Initio igitur præſupponit, *ex verbis inſtituti divinitus matrimonij adparere, nobiliſsimum ſcopum, quem Deus ob oculos habuerit, fuiſſe commodam & amicabilem converſationem viri cum muliere, medendis vitæ moleſtiis: propagationem generis, cujus in ſequentibus demum verbis mentio fit, finem eſſe matrimonij, qui priori dignitate cedat.* Quæ quidem hypotheſis nobis falſa videtur. Neq; enim ſeparati ſunt fines, quando Deus Adamo vult creare & adjungere adjutorium, & dein creſcere ipſos & multiplicari jubet: ſed per poſteriora verba fructus potiſſimus, ſecundante benedictione divina ex adjutorio illo mutuo proveniens, deſcribitur. Et ſane ſi jucunda converſatio primarius Dei fuerat ſcopus, quid opus erat diverſitate ſexus? Nam ſi removeas procreationem ſobolis, & quam iſti promovendæ diverſorum ſexuum conjunctioni natura velut adſperſit jucunditatem; melius viris inter ſe erat conventurum, & præſtabilius inter ſe adjutorium iidem exhibere poterant. Inde pueri, antequam ſtimulos venereos ſentiant, & ſenes emeritorum ſtipendiorum magis converſatione ſui ſexus, quam fœminini capiuntur. Et neſcio quas delicias converſationis ſomniat *Miltonus*, ſibiq; ipſe deformat ideam mulieris, viri ſapientis, & literati genio potiſſimum congruentis, quæ ſtudiorum ſeſe conſortem ferre queat, aut meditationibus feſſum argutis jocis recreet, curisq; ac triſtitia correptum eleganti oratione erigat. Enimvero uti voluptatem animi corporis titillatione infinitis modis potiorem nemo ſapientum abnuerit; ita cum tam paucæ dentur fœminæ, in quas ſublimior iſta ſapientia cadit, pauca invenies matrimonia virorum ſapientum, quæ ex ea cauſa non poſſint diſſolvi. Quin ſi quis eo ſit animo, ut procreationem ſobolis in poſtremis ducat, & nullos ſentiat ſtimulos, qui non niſi per fœminas demulceri poſſunt; illi autor fuerim, ut à ducenda uxore omnino ſe abſti-

abstineat. Nam vulgo fœminis ejusmodi hominum sapientia est invisissima; quas & vicissim enervibus istis, & morosis parum esse amabiles hautquidquam mirum est. Deniq; quicquid dissimulent isti homines, quare fœminæ potius, quam viri amici conversationé in vitæ solatium institutam arbitrentur, nullam possunt afferre rationem, quam quia singulari inclinatione, ex differentia sexus resultante, mares ac fœminas invicem natura conciliavit. Satius ergo fuerit, minus alte philosophari; & communi mulierum genio considerato, pro sat commoda compare habere fœminam, quæ in generanda & educanda sobole, simulq; capessenda curæ domesticæ parte viro operam præstat; utut de cætero circa meditandam sapientiam parum adjumenti queat afferre. Nec plane de nihilo est, quod *Juvenalis sat.* VI. dicit: *Non habeat matrona, tibi quæ juncta recumbit Dicendi genus, aut curtum sermone rotato Torqueat enthymema. nec historias sciat omnes. Sed quædam ex libris & non intelligat. odi Hanc ego quæ repetit, volvitq́; Palæmonis artem, Servata semper lege & ratione loquendi.* Circa *Ipsius* porro argumenta in universum est observandum, illa nihil efficere, siquidem liquido constat, Christum nullam præter adulterium causam ad divortium voluisse sufficere. Heic enim obtinebit illud vulgare: durum quidem, sed ita lex scripta est. Sicuti nec humanæ leges statim abrogantur, quæ in universum reip. salutares deprehenduntur, licet uni vel alteri incommodi quid inde proveniat; quod pro fatali calamitate est habendum. Ergo hoc tantum efficit *Miltonus*, ut, siquidem dictum Salvatoris aliam ferat interpretationem, mansuetudini doctrinæ Evangelicæ convenientius videatur, molliorem, quam qui vulgo receptus est, sensum sequi. Huc autem fere redeunt *Ipsius* argumenta. Disparitatem animorum, pervicaciam ingenij, societati cum certo aliquo homine colendæ ineptam, & corrigi nesciam, quæq; præcipuum matrimonij bonum, adjutorium & recreationem intercipit, longe graviorem esse causam divortij, quam est naturalis defectus, aut morbus, aut corporis aliqua fœditas, ob quam tamen Judæis divortia quondam permissa. *Deuter.* 24. Nullam præterea societatem ligare socios, contra primarium scopum institutæ societatis, aut contra intentionem, & spem

&spem utriusq;, aut alterutrius societatem ineuntium. Jam autem Deum voluisse viro adjungere adjutorium, non domesticum tortorem, subsidio futurum non in sola procreatione sobolis, sed & in ejusdem educatione, & totius vitæ consortio; quem finem utiq; intolerabilis ingenij morumq; asperitas perimit. Absurdum videri, quod, cum jus Canonicum frigiditatem ad matrimonium dissolvendum citra scrupulum declaraverit sufficientem, morum adeo nullam rationem habuerit: præsertim cum illa statim possit deprehendi; hi vero ad tempus alta dissimulatione obtegi soleant, quousq; miser in casses sese perrumpi nescias induerit. Esse contra legem caritatis, esse plenum inhumanitatis, ullo modo adstringere hominem miseriis non nisi morte finiendis; quibus citra duram illam legem positivam facillime adhiberi poterat remedium; cum ipse Deus in ferundis suis legibus imbecillitati humanæ sese videatur accommodasse. Sacras literas inter alias rationes matrimonium suadere propter declinandas tentationes, ex incontinentia vitæ provenientes. Ast qui in matrimonio suo nihil invenit, in quo animus possit adquiescere, cui per uxorem perpetua tædia moventur, illum longe gravioribus agitari tentationibus, quam si in cælibatu substitisset. Nam & animo semper male esse; & quia uxor displicet, alibi libidines prorumpere gestire. *Maimonidem* inter rationes legis de divortiis hanc quoq; ponere, ut in singulis domibus pax & tranquillitas eo melius conservetur. Sicuti & *Bodinus de rep.* l. I. c. 3. lege illa divina de divortiis nullam sanctiorem esse, ait, posse sive ad fœminarum superbiam, sive ad maritorum iracundiam coercendam. Quæ ratio cum æque jam in Christianos, quam olim in Judæos cadat; non videri verosimile, Deum illos, quam hos, duriori jugo voluisse adstringere. Mandari nobis in sacris literis, ut removeanus à nobis omnia impedimenta pietatis; inter quæ vel præcipuum est morositas socij, quem nullo modo queas corrigere, aut amoliri. Naturæ repugnare, animos invicem conciliari nescios insolubili vinculo copulare. Insidias vitæ structas ad divortium sufficere Imperatores Christianos judicare. Atqui quam multis perpetuas illas offensas vitam abrupisse? Deniq; matrimonium esse societatem inter homines. Atqui societates hu-

manas, cum vinculo morali contineantur, utiq; magis animorum, quam corporum combinatione constare. Alias enim nihil restare, nisi corporum commixtionem plusquam belluinam; cum in multis quoq; brutis aliquod instar benevolentiæ inter compares cernatur. Quando igitur animus debitam conjunctionem, quam in matrimonio quærit, non invenit, tam male comparatum par potius in carcere, quam in societate humana vivere. Et cum vota etiam juramento sancita, inepta aut in præjudicium tertij tendentia solvi possint; quare non & fœdus connubiale? Frustra regeri, infausta matrimonia à Deo imponi exercendæ virorum patientiæ. Nam & morbos & alias calamitates divinitus immitti, quibus tamen ut humanis remediis resistatur, non esse interdictum. Multa deinde disputat de permissione divortij apud Judæos. Si enim, infert, in sua natura adulterium sit, repudiatam iterum alij viro nubere, aut post repudium aliam uxorem ducere, sequi; Mosen adulterium velut sancita lege autorasse. Id quod tamen de ista lege, quæ Deum autorem habet, cogitare absurdum esse, atq; impium. Arguit quoq; eos, qui dispensationem divinam circa Judæos intervenisse arbitrantur. Ubi monet, dispensationem dici vel proprie, vel improprie. Hanc esse singularem & exceptivam legem, qua à generali quis lege ob justam & æquam causam eximitur, qualis est *Numer.* IX. 6. *seqq.* Item lex de ducenda fratris sine prole defuncti uxore. Proprie dictam dispensationem duntaxat locum habere in casibus peculiaribus, & raro contingentibus, quiq; ideo in lege exprimi non solent, sed caritati & prudentiæ judicum relinquuntur. v. g. quod Davidi licuerit vesci panibus propositionis, urgente fame. Sic ut hæc dispensatio nihil sit aliud, quam interpretatio legis ex æquitate. (Ubi patet, confundi ab Ipso dispensationem cum æquitate, quæ multum differunt.) Quod si quis tamen in divortiis Judæorum dispensationem intervenisse velit defendere, ei probandum fuerit, tunc extitisse generalem legem circa insolubilitatem matrimonij ex causa morum; quam legem vel naturalem fuisse oportet, vel divinam positivam. Nam circa verba illa, *& erunt duo in una carne*, nonnulli monent; indicari quidem arctissimam societatem, & quam temere dissolvi neq; decorum hu-

mano

mano generi, neq; utile fuerit. Inde tamen non ſequi, eam ſocietatem non poſſe diſſolvi ex cauſis matrimonij naturam & finem ſubvertentibus. Sicuti non ſequitur: Deus conjuges conjungit; ergo non eſt in arbitrio hominum, quis cui conjungi velit, aut non debet pactum inter conjungendos intercedere. Sed potius ita inferri poſſe: Deus conjungit conjuges interveniente pacto; igitur ipſos non vult dirimi, niſi pactum illud fuerit violatum. Hinc inquirit *Idem* in ſententiam eorum, qui dicunt; divortia lege divina permiſſa duntaxat, non adprobata. Id quod ille putat in Deum irreverens eſſe; cum ſignum ſit infirmitatis in rectore, ſi ſubjectis quid permittat, quod ipſe non probat. Et quare, cum tam multæ nationes Chriſtianæ à multis ſeculis huic ſe legi potuerunt accommodare, ſola Judæorum σκληροκαρδία non potuerit? Ad verba illa, *ab initio non erat ſic*, aliqui ſic diſſerunt; in ſtatu innocentiæ mores hominum fuiſſe commodiores, quam ut tantis diſſidiis occaſio poſſet præberi. Igitur ſignum eſſe imperfectionis humanæ, quod ad remedium divortij inter conjuges ſit decurrendum. Deniq; illorum taxat ſententiam, qui divortia Judæis permiſſa aſſerunt, quod in Ægypto illis adſueverint. Nam tunc maxime oportunũ tempus fuiſſe Judæos iſta dedocendi, cum ſenſus jugi Ægyptiaci adhuc recens eſſet. Et ideo tam accuratas circa vitandam idololatriam leges latas, quod eandem inter Ægyptios quotidie vidiſſent exerceri. Sed iſta quidem nos in medio relinquimus.

§. 25. Inter illos porro, qui recte inter ſe matrimonium ſunt contracturi, jure naturali requiritur & aptitudo phyſica, & habilitas moralis. Per illam intelligimus ejusmodi conſtitutionem corporis, per quam idoneus quis ſit ad aſſequendum primarium matrimonij finem, qui eſt ſobolis procreatio. *Zoſimus* l. V. παρ' ἡλικίαν εἰς μίξιν ἐκδοῦναι, φύσεως ἀδικίαν, καὶ οὐδὲν ἕτερον εἶναι: *immaturam maritali conſuetudini tradere nihil aliud, quam naturæ injuriam facere*, dicit. Unde fruſtra ad matrimonium adſpirant, qui impotentia perpetua & incurabili laborant, ſpadones præterea, & ſimiles. Quo loco quæri poſſet, num matrimonium proprie vocari queat, quando elumbis ſenex vetulam effœtam ducit? Equidem Dionyſius apud *Plutarch. in apoph.*

matri effœtæ, cum maritum sibi dari peteret, respondit: τοὺς μὲν τῆς πόλεως βιάσασθαι νόμους δύνασθαι. τοὺς δὲ τῆς φύσεως μὴ δύνασθαι. *se quidem vim inferre legibus civitatis posse, legibus naturæ non posse.* In plerisq; tamen civitatibus ejusmodi senum matrimonia tolerantur, cum saltem alter finis, nempe adjutorium mutuum utcunq; heic obtineri queat. vid. l. 27. C. *de nuptiis*. Quæ fortasse non incommode vocare possis honoraria: eo sensu, quo honorarij quandoq; dicuntur, quibus titulus muneris sine functione datur. Apud *Suetonium Nerone* c. 35. *uxoria ornamenta* vocantur, eo sensu quo *triumphalia ornamenta* dici sueverunt. Quo referre possis cohabitationem Abisagis cum Davide 1. *Regum* I. Etsi pro vero matrimonio id habuisse videatur Salomo, qui Adoniam ejus nuptias petentem occidit, velut ducta regis vidua plusquam civilia agitaret; & quod moribus ejus populi nefas esset viduas regum ducere.

§. 26. Istud ex natura pactorum in universum circa matrimonium quoq; præsupponitur, quod, dum id contrahitur, sufficiens usus rationis adesse, nec minus abesse debeat error, substantiam ejusdem tangens, & metus injuste incussus. Circa hunc in legibus Ebræorum civilibus id peculiare erat, quod si sponsa vi aut metu coacta fuisset, irrita forent sponsalia: non item si sponsus coactum se diceret; quoniam neq; de vi eidem illata, neq; de ipsius metu æque præsumebatur. Et repudiare eandem pro arbitrio poterat, si conditio displiceret. *Selden. de uxore Ebræa* l. 2. c. 4. Sic si error versetur circa objectum consensus, seu personam, aut circa qualitatem, quæ vel ipsum matrimonium spectat, vel cui tanquam conditioni consensus fuit superstructus, præsertim ubi ab altera parte fraus intervenerit, irritum esse contractum matrimonialem patet. Unde si quæ pro virgine se gerebat, post deflorata fuerit deprehensa, etiam jure divino non tantum licite repudiabatur, sed & pœnæ insuper erat obnoxia. Etsi de flore virginitatis multis antiquorum barbarorum exigua cura. Videatur de moribus Balearium *Diodorus Siculus* l. V. c. 18. Armeniorum & Lydorum *Strabo* l. XI. Babyloniorum *Herodotus Clio*. Thracum *Idem Terpsichore*. Adyrmachidarum *Idem Melpomene*. Sordide quoq; Aristippus apud *Diogenem Laërtium* l. 2. Addantur, quæ

Boxhor-

Boxhornius commentatur ad *Suetonij Caligulam* c. 40. in fine. *Justinus* l.18. c.5. n.4. M. *Paulus Venetus* l.2. c.37. de incolarum provinciæ Tebeth, & *d. l.* c.39 provinciæ Caraiam moribus. Sic si quis pacto connubiali hanc clausulam expresse inseruerit; ea lege sibi aliquam fore uxorem, si nobili sit genere, si tantum dotis attulerit; utiq; non prius ad matrimonium consumandum tenebitur, quam illa conditio adpareat. Quod si quis tamen, neglecta inquisitione in conditionis istius existentiam, matrimonium consummaverit, videbitur tacite isti conditioni renunciasse; adeoq; si quæ sperabantur, deinceps non repræsententur, hautquidquam sufficiens divortio præbetur causa. Nam non ita fuerat contractum; repudiabo te, si tantum dotis mihi non attuleris: sed ita; non ducam te. Quæ diversa plane sunt. Adeoq; si cui circa matrimonium ineundum præcipua dotis cura est, stulte facit, si nuptias consummaverit, antequam super eadem sibi satis cautum sit. Multo minus vel dissolvere nuptias licebit, vel earum rite pactarum consummationem detrectare, si quis non expresse de certa dote convenit, sed tacita duntaxat spe sponsæ suæ opes non investigatas devoravit. Inde recte Ephori multarunt eum, qui superstitis adhuc Lysandri filiæ fidem conjugij dederat, post cum ille mortuus pauper inveniretur, eam ducere recusavit. apud *Ælianum* V. H. l. VI. c.4. Et hæc quidem jure naturali obtinent. Nam leges civiles prohibere possunt, ne ejusmodi clausulæ, ad matrimonium directe non facientes, ejusdem consummationem suspendant.

§. 27. Moralis habilitas matrimonium contrahendi deficit illas, quæ jam alteri viro sunt nuptæ. Nam jus mariti prioris in eam fœminam tamdiu durat, quamdiu eidem non renunciaverit. Unde non illicitum solum, sed & irritum matrimonium est cum nupta, & à priori viro nondum rite soluta, quia & potestas novum ineundi matrimonium deest fœminæ adhuc alteri marito adstrictæ, & tota cohabitatio instar continui adulterij habet. Sic & ubi polygamia est prohibita, vitiose matrimonium contrahit vir, uxori jam alteri alligatus. In lege Ebraica nefas quoq; erat in matrimonium denuo adsciscere eam, cum qua quis semel divortium fecerat. *Deuteron.* XXIV.4. Cuius ratio sine dubio fuit, ne divortia temere & ob quæcunq;

offensam frequententur, si nulla spes semel domo ejectam recipiendi, ubi iræ impetus deferbuisset. Sicuti etiam apud Turcas semel repudiatam recipere in turpissimis habetur. Inde non poterat ignominiosius responsum reponere Amurathes Temiri, bellum minitanti, quam hoc: *si non veniat, quemadmodum minitatur, precor uxorem suam ter repudiatam recipiat.* apud *Laonicum Chalcocondilam* l. 3. Notanda quoq; illa lex Ebraica, quam refert *Josephus archaeol.* IV. 8. *Qui virginem ducturus non est, ei non jungatur, quam discedere suasit ab alio, ne q; contristet priorem maritum ejus.* Sed & ratio constat canonibus, quibus interdictum, ne quis uxorem ducat eam, quam prius adulterio polluerat. apud *Gratianum caus.* 31. *quæst.* 1. c. 1. 2. *seqq.*

§. 28. Censentur quoq; impuras nuptias contrahere personæ certis gradibus consanguinitatis junctæ, aut affinitatis nexu (vid. l. 4. §. 3. 4. 5. D. *de gradibus & affinibus.*) copulatæ; sic ut non solum ab initio tale matrimonium contrahere sit vetitum, sed & idem contractum perpetuo vitio laboret. Hoc licet apud omnes gentes, queis aliqua morum est cultura, communi persuasione receptum deprehendatur; ejus rei tamen solidam rationem, & quæ ex sociali hominis natura, uti reliqua præcepta, liquido fluat, assignare oppido quam difficile est. Nonnulli heic simpliciter ad abhorrentiam affectuum humanorum confugiunt, quasi omnes, qui per pravam educationem aut vitiosum habitum non sunt corrupti, in ipsis sensibus deprehendant aliquid, tali commixtioni repugnans; id quod claro sit indicio, eandem naturali jure prohiberi. Enimvero neq; ista affectuum repugnantia apud omnes mortales æqualiter deprehenditur; & eandem jactantibus reponi non absurde potest, ipsam non tam ex congenito principio, quam ex diuturnis moribus, qui naturæ indolem mentiantur, provenire. Neq; vero circa jus naturæ eruendum adeo tutum est judicium sensuum atq; affectuum consulere; cum ex adverso concludi posset, illa quoq; jure naturali præcipi, in quæ sensus & affectus acerrime feruntur; quorum tamen pleraq; isti juri adversari manifestum est. *Plutarchus quæstion. Roman.* 108. postquam quæsivit, quare Romani cognatas suas non ducant uxores, pro more suo dubitabundus has rationes proponit. *An ut conjugiis augeant necessitudines,*

multosq; sibi parent cognatos, aliis dando, ab aliis accipiendo mulieres? An metuentes sibi à discordiis conjugalibus, quæ exortæ inter cognatos, præter conjugum debitum amorem etiam naturæ jura essent abolitura? (v. g. quia valde frequentia sunt socruum & nuruum odia, igitur non debuisse aliquem ducere talem, quæ ipsius matri naturaliter reverentiam debebat, i. e. sororem.) *Aut videntes mulieribus ob imbecillitatem opus esse multis defensoribus, noluerunt cognatas ducere, ut ipsis auxilio esse possent, si à maritis injuria afficerentur?* Priorem rationem de latius spargendis amicitiis per affinitates etiam probat *Augustinus de civit. Dei* l. XV. c.16. quem citat *Gratianus caus.35. qu.* I. c. I. Ubi præterquam quod minus utile non statim sit illicitum, etiam illud utile non semper hoc modo obtinetur; cum contingere queat, ut ex contrario major utilitas proveniat; puta, dum conjunctis invicem cognatis prohibetur, ne opes in aliam familiam transferantur. Inde lex divina *Numer.36.* fœminis, bonorum immobilium dominis, ex sua duntaxat cognatione maritos adsciscere præcipit, ne agri de tribu in tribum devolverentur. Sic lege Attica virgines ἐπίκληροι, seu quæ solæ suis parentibus erant hæredes, à proximis cognatis duci jubebantur, ut avitæ opes in familia conservarentur. Circa quales virgines cum sæpe inter procos controversiæ existerent, per judices definiendæ, hinc eædem ἐπίδικοι vocari solebant. Erat tamen Athenis alia lex in istius velut compensationem, ut siquidem virgo ἐπίκληρος in re tenui esset, itidem proximus agnatus eandem ducere, aut pro dignitate dotare teneretur.

§. 29. Inprimis autem hoc loco considerandum, quare, utut in se nobile sit opus tam eximium animal propagasse, apud cultiores tamen gentes tum membris generationi destinatis, tum ipsi generationis actui tam tenera adhæreat verecundia, ut eam superare non possint, nisi quibus per longam vitiorum adsuetudinem frons plane obduruit. Quam in rem memorabile est, quod *Plutarchus de virtutibus mulierum* tradit de virginibus Milesiis; cum incertum qua de causa eas furor corripuisset certatim sese suspendio necandi, isq; nulla ratione sisti posset; tandem legem latam esse, quæ juberet omnes, quæ sibi suspendio mortem conscivissent, nudas per forum efferri.

Sic

Sic quas mors non poterat, metus ignominiæ poſtumæ ad ſanitatem revocavit. Quod ſi apud aliquas gentes nuditas, aut apertus concubitus in uſu fuit, illæ à reliquis fœdæ barbariei nota fuerunt damnatæ. Sicut de Moſſynis notat *Mela* l. 1. c. 19. *promiſcue concumbunt, & palam.* Et de iisdem *Apollonius Rhodius* l. 2. *Argonaut. Diverſum autem jus atq; fas iſtis exiſtit. Quæ enim palam agere fas, aut in populo, Aut foro, ea omnia in ædibus exercent. Quæ autem nos domi patramus, ea foras Impune mediis in plateis agunt, Neq; thori pudor communis, ſed porci tanquam Altiles, ne minimum quidem veriti præſentes Miſcentur humi communi amore mulierum.* Idem tradit *Diodorus Siculus* l. XIV. c. 31. Et *Xenophon. περὶ ἀναβάσ.* l. V. & de Maſſagetis *Herodotus Clio ſub finem.* & de Naſamonibus *Idem Melpomene.* Iſtius porro pudoris ratio non ita in propatulo eſt. Nam neq; membra iſta peculiari aliqua deformitate aut abſurda figura laborant; & propagationi humani generis, nobiliſſimo utiq; actui, inſerviunt. Quo nomine genitalia apud Ægyptios, & Athenienſes in myſteriorum ritibus religioſe habebantur. vid. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 88. Quin & ipſe actus generationis in ſe naturæ eſt conformis, ac neceſſarius, aptusq; tantæ dignationis animal producere. Quo coram aliis exercendo cur magis quis erubeſcere debeat, quam dum edit aut bibit; cum citra iſtum actum non magis ſpecies humana ſervari poſſit, quam citra hæc individua. Nec rem conficit illud *Plutarchi in convivio VII. ſapientum. Nulla eſt corpori alia, qua innocentius frui poſſit, quam ab alimento voluptas. quod omnibus eſt compertum hominibus. Menſa enim in medio propoſita communicant cœnis. rei venereæ tenebras prætexunt denſas. Quia hujus voluptatis communicationem belluinam impudentemq; judicant, perinde atq; illius abſtinentiam.* Etſi apud *Xiphilinum epit. Dionis in Severo*, uxor Argetocoxi Caledonij, cum Julia Auguſta ipſi illuderet, quod ejus nationis fœminæ impudenter cum maribus verſarentur, ſat argute repoſuerit: *nos multo melius explemus ea, quæ natura poſtulat neceſſitas, quam vos Romanæ. Nam aperte cum optimis viris habemus conſuetudinem: vos autem occulte peſſimi homines conſtuprant.* Nec plane ſatisfaciunt rei, qui heic ad divinas confugiunt literas, ubi iſthæc verecundia ſtatim poſt lapſum ſeſe exſeruiſſe memoratur. Nam nihilominus quæſtio remanet, cur

cur his potissimum in partibus pudor velut sedem fixerit; cum manus, ac lingua hominis non minus in turbidarum aut pravarum ministeria cupiditatum præsto sint. Imo cum edendo primitus homo deliquerit, ista opinio turpitudinis ori & manducationi potissimum adhærere debere videbatur.

§. 30. Super nuditate, & qui eam comitatur pudore, philosophans *Autor de principiis justi & decori*, p. m. 59. *seqq.* initio ponit, *non omne, quod pudorem incutit, peccatum esse, & naturalis legis dictamine prohiberi.* Id quod exemplis aliquot probat, v. g. paupertatis, sordidarum vestium, erroris etiam innoxij, deformitatis, & similium, quibus erubescimus, cum tamen in iisdem nihil sit moralis turpitudinis. Caussam autem, quare ista defugiamus, esse, quia infirmitatem aliquam & imperfectionem arguunt, quam quisq; à se longissime abesse optat. Ipsa porro nuditas, atque revelatio membrorum genitalium licet in se peccatum non sit; non tamen licere cuivis in cònspectu hominum ea detegere, nisi in ea detectione nihil sit, quod honestati naturali repugnet. Id quod aliquando contingat. Tunc enim juste aliquem pudere, cum tales imperfectiones possidet, vel quas possidet ita prodit, ut proximus jure meritoq; eum ideo minoris facere, seu contemnere possit; ideo quod istæ non conveniant cum dignitate personæ, quam gerit. Hinc aliquid nescire in se turpe non esse in eo, qui nulla unquam usus est disciplina: sed qui diu studiis sese dedit, nullosq; profectus fecit, ei ignorantia sua rubori est. Sic rusticum horridi mores non deformant; sed qui cives inter moratiores est enutritus, non sine vitio rigidus est. Ita qui eas corporis partes detegit, quas consuetudo gentis tectas esse vult, is in honestatem naturalem peccat, si eas conspectui patere faciat. Uti apud *Herodotum Clio* dicitur: ἅμα κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή. *Mulier exuta tunica, & verecundiam pariter exuit.* Quas tamen alius alibi terrarum, ubi nudi incedere homines solent, v. g. inter Caraybes, sine peccato aut petulantiæ nota detectas habet. Et in quibusdam partibus regni Abyssinorum plebeiæ fœminæ omnibus partibus nudæ incedunt. Quibus tamen visis mares non magis moveri solent, quã si manus aut pedes nudos conspicerent: teste *Franc. Alvarez descript. Æthiop.* c. 32.

Sic inter minus notos, aut honoratiores impudens habetur aliqua citra præfationem veniæ agere, quæ inter familiares libere exercentur. Et quod in solitudine pudorem non affert, inter honestos viros, aut in convivio honeste non emiseris, nisi forte Claudius edictum suum diu meditatum demum promulget; de quo est apud *Suetonium Claudio* c. 32. Sic qui anatomiam docet, palam exponit oculis, quæ eidem extra eam rationem constituto ne nominare quidem decorum esset. Idem igitur dicendum de genitalium detectione. Licet enim illam gentem admodum à morum modestia descivisse oporteat, quæ vitio non vertit ista nuda habere; neq; sine gravi peccato majores talium gentium ad illum impudentiæ gradum pervenerint; postquam tamen consuetudo invaluit, ut ex communi gentis sensu nota turpitudinis sit ablata à tali vivendi modo, totam gentem extra peccati labem genitalia detecta habere, quia nullam imperfectionem aut infirmitatem erubescendam homini in ea re inesse agnoscunt: non magis quam nos in detectione vultus matronarum, quæ in publicum prodeunt; id quod tamen apud alias gentes matronis vitio vertitur. *Platoni* apud *Diogenem Laërtium* l. 3. legis ἀγράφου, & quæ ab usu proficiscitur, (κατὰ ἔθη γενομένου) exemplum est, τὸ μὴ γυμνὸν πορεύεσθαι εἰς τὴν ἀγορὰν *nudum in forum non ambulare.* Sed & inter populos, ubi nuditas proscripta est, ea membra aliquando citra peccatũ detegi, puta cum medicatrici manui sunt cōmittenda, aut cum tempus aut copiam rerum ad tegendum non concedit necessitas, aut cum infantes fasciis involvuntur. Scilicet quia in hisce casibus impudentiæ nota adesse desinit, ideo quod tunc ea membra patent absq; protervia & ostentatione. Quia igitur apud quosdam barbaros infirmitatis aut imperfectionis nota non habetur nuditas genitalium, inde & citra impudicitiæ crimen eadem apud illos deteguntur; nec eo nomine apud eosdem in contemtum quis incurrit; quod tamen maxime apud nos contingit. Sicut apud Pygmæos, *ubi tota cohors pede non est altior uno*, brevitas illa staturæ rubori non est, quæ tamen apud alios ludibrio patet. *Idem* p. 240. ista fere repetit; revelationem genitalium in se turpem non esse, sed tantum propter circumstantias, quæ petuntur vel à libidine proximi, vel ejus dignitate, vel ab æstimatione propria, in qua

unus-

unusquisq; tueri se debet. Cum autem notæ externæ, quibus proximo reverentiam & honorem exhibemus, varient, multa apud gentem unam cum proximi aut sui ipsius probro fieri, quæ mutatis circumstantiis hoc vitio carent. Inde *Joann.* XXI. 7. Petrus, adventante Domino, properat amiculo se cingere, cum inter piscandum nudus cum sodalibus versari non erubuisset. Quia dignitas Christi, cui honorem debebat Petrus, requirebat, ut ipsi conversaretur cum modestia & gravitate, quæ à nuditate ex opinione gentium vestitarum abest. Inde Romæ *cum parentibus puberes filij, cum socero generi non lavabantur. Cicero Off.* I. Sic apud *Livium* l. 3. c. 26. legati L. Quintium *senatus mandata togatum audire jubent.* Sicut obsoleta veste domi versari non erubescimus, quibus tamen ad nuptias aut solennem conventum accedere indecorum habetur. *Matth.* XXII. 12. Ita & in secreto aliqua commode agi, quæ si palam fierent, in turpissimis haberentur; imo nec turpe habetur, si alij intelligant, quo fine secretum petamus. Deniq; & multa fieri à viris sine probro, quæ si virgines committerent, perfrictæ frontis putarentur. Ulterius ex 2. *Corinth.* XI. 17. 19. colligit; cum post præfationem veniæ ex concessione alterius recte quid dicatur, vel agatur, quod citra eam turpe erat; istud turpitudinem habere non in se, sed tantum ex circumstantiis; quæ si auferantur, jam amplius eo nomine improbari non posse. Quia alter remittit velut reverentiá, quæ ipsi alias debebatur. Ubi tamen recte isthæc limitatio additur; modo per consuetudinem totius gentis liceat singulis sibi circa talia veniam indulgere. Hoc enim nisi sit, nequidquam singulos impudicitiæ notam effugere, si reverentiam illam sibi mutuo remittant. Sicut reprehensionem non effugiunt asoti, si mutuo consensu nudi inter se versari velint in gente, ubi vestium usus publice receptus. Deniq; concludit, protoplastos ante commissum peccatum instar puerorum fuisse quoad pudoris affectum: peccato perpetrato, pudoris affectum animam eorum occupasse, ex quo pudore intelligebant indecens esse, genitalibus nudis incedere; sicut idem judicium formamus crescentibus annis. Ex illis omnibus concludit, nullos gradus circa ineundum matrimonium prohiberi lege naturæ; sed honestati tamen naturali admodum congruere à quibusdam abstineri.

§. 31. Isthæc quanquam non plane de nihilo esse videantur; nobis tamen ejus pudoris circa partes genitales, actumq; generationis causam assignare potissimum duplicem placet. Primo quia homo est animal superbum, gloriæ, decorisq; cupidum, & ab ista destruentibus abhorrens. Jam vero per istas, vicinasq; partes retrimenta cibi potusq; natura ejicit; quæ non ob fœditatem tantum suam homo aversatur, sed & quia ipsi conditionem suam exprobrare videntur, quod intra corpus humanum sapidissimæ res in tam tetram materiam mutentur. Inde ne ista imbecillitatis indicia ullatenus pateant, solicite superba hominis indoles cavere solet. Quo facit illud 1. *Corinth.* XII. 23. 34. *Cicero Off.* I. *Natura corporis nostri magnam videtur habuisse rationem; qua formam nostram, reliquamq; figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promptu: quæ autem partes corporis, ad naturæ necessitatem, aspectum essent deformem habituræ, atq; turpem, eas contexit atq; abdidit. Hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia.* Add. *Ambrosius Offic.* l. 1. c. 18. Sic in *rosario Persico Sadi*, c. 8. hæc ratio adfertur, quare sinistra manus, dextra utiq; minus digna, annulo exornetur; quia *dextræ manui summum decus ipsa dexteritas.* Huc etiam facit, quod de Azenagis, incolis regni Senegæ refert *Aloysius Cadamustus in navigat. sua.* c. 10. *ipsos pudere oris æque ut inguinum, idq; circumferre tectum ut rem pudendam, argumento, quod velut sentina quæpiam halitum tetrum semper emittat: nec detegere, nisi sumendi cibi gratia.* Simile refert *Leo Africanus* l. 1. cui isti homines dicuntur Zenagates. Deinde quia affectibus per lapsum corruptis; prava libido per eas partes magno velut cum impetu erumpere ardet; & vero cardo quasi omnis decori ordinis in societate humana in hos vertitur, ut propagatio sobolis sanctis legibus circumscribatur; igitur dignitati suæ conservandæ studens natura istum pudorem commenta est, quo & solicite ista membra tegerentur, ne oculis semper exposita irritarent libidinem quovis tempore paratam; & eo magis Venere illicita abstineretur, quod & legitimam non nisi tecte & remotis arbitris obire pudoris teneritas subigeret. Inde protoplasti post depravatam affectuum harmoniam, cum illis partibus inordinatam libidinem sibi velut portam struere animadverterent; meri-

merito pudore suffundebantur, tanta in se imperfectione jam deprehensa, cui utcunq; à tegumentis nonnihil remedij arcessitum ibant. Iste porro pudor insigniter intenditur adversus illas personas, cui natura reverentiam quandam debemus, aut adversus quas gravitatem quandam præ nobis ferre debemus, quales præcipue sunt parentes & liberi: ita ut qui per eundem non reprimatur, quo minus in familiarem istam corporum commixtionem descendere non vereatur, effronti prorsus ingenio, & qui nullum aliud facinus sit formidaturus judicetur. Aliam rationem pudoris istius adfert *Huartus scrutin. ingen.* c.10. *ab init.* quam ad obrusam revocare jam non vacat.

§. 32 Hic igitur pudor non postrema causa videtur, quare ipso jure naturæ inter adscendentes & descendentes in recta linea connubia censeantur prohibita; præsertim cum nullus unquam casus extiterit, nec probabiliter existere possit, ut servando generi humano eorum admittendorum necessitas foret. Nam festina minus erat solicitudo filiarum Lothi *Genes.* XIX. 31. Et in hunc sensum capienda quoq; est illa ratio *Grotij* d. l. quod nec filius, lege matrimonij superior, eam reverentiam possit præstare matri uxori, quam natura exigit, nec patri filia, quæ quamvis lege matrimonij inferior, tamen ob familiarem illam consuetudinem istius necessitudinis reverentiam exhibere prohibeatur. Alias enim, si pudor ille, quem diximus, removeatur, non adeo absurdum erat, matrem cum filio sui juris jungi: cum non repugnet, maritum uxori ob virtutem, sapientiam, aut nobilitatem reverentiam exhibere. Sicut de soceris suis *Tacitus Agricola* dicit: *vixerunt mira concordia, per mutuam caritatem, & invicem se anteponendo.* Multo magis cum obsequio conjugali etiam filialem reverentiam patri marito filia uxor exhibere posset, ni pudor iste obstaret. Quod autem Socrates commiscitur apud *Xenophontem* l. 4. *de dictis & factis Socratis.* oppido quam jejunum est; quasi in conjugiis parentum & liberorum nihil aliud sit culpandum præter ætatis disparitatem, unde sequatur aut sterilitas, aut male conformata soboles. Quasi vero non sæpius occurrant matrimonia inter tales, quorum ætas plena pubertate, seu tot annis distat, quot annis parentes

liberos possunt præcedere. Cæterum laudanda heic legûm Romanarum castimonia, quæ ob solam paterni nominis reverentiam illicitas declarabant nuptias inter patrem & filiam adoptivam, etiam postquam per emancipationem adoptionis jura fuerant soluta. vid. l. 55. D. *de ritu nuptiarum*. Et non pro cætera stoliditate Claudius, cum fœmina quædam filium suum agnoscere nollet, dubia utrinq; argumentorum fide, ad confessionem eam compulit, dum ipsi matrimonium juvenis indixit. *Sueton. Claudio* c. XV. Ostendere quoq; ejusmodi conjunctionum fœditatem exinde quidam voluerunt, quod per eam diversa plane necessitudinum vocabula confundantur. Apud *Ovidium metamorph.* X. ita Myrrha: *Nec quod confundas & jura & nomina sentis? Tune eris & matris pellex, & adultera patris? Tune soror nati? genetrixq́; vocabere fratris?* Apud *Senecam Phœnissis* Oedipus: *Avi gener, patrisq́; rivalis sui, Frater suorum liberum, & fratrum parens: Uno avia liberos peperit viro, Ac sibi nepotes.* Vetus epitaphium. *Hersilus hic jaceo, mecum Marulla quiescit, Quæ soror & genetrix, quæ mihi sponsa fuit. Vera negas, frontemq́; trahis, ænigmata sphingis Credis? sunt Pythia vera magis tripode. Me pater è nata genuit, mihi jungitur illa; Sic soror & conjux, sic fuit illa parens.* *Philo Judæus de specialibus legibus*, dum invehitur in Persas, connubia cum matribus admittentes, addit: *quo nihil excogitari potest magis impium, conspurcari defuncti patris thalamum, cui maxima debebatur religio, matri exhiberi nullam reverentiam, filium eundem & maritum fieri, matrem vicissim uxoris nomen assumere, communes liberos patris quidem fratres, matris vero nepotes censeri. Hanc prolis suæ matrem simul esse ac aviam, illum filiorum patrem & fratrem uterinum.*

§. 33. Cæterum Ebræi heic non tam ad naturalem rationem, quam ad interdictum Dei primævum confugiebant. Tradebant enim ab initio mundi sex genera concubitus fuisse à Deo prohibita; cum matre sua, cum noverca, cum uxore aliena, cum sorore uterina, cum masculo, & cum bestia. Idq; deducunt ex verbis *Genes.* II. 24. *Et deseret homo cubile patris sui* (i. e. abstinebit ab uxore patris, seu noverca,) *Et matris suæ,* (i. e. abstinebit à matre sua) *& conglutinabitur uxori suæ,* (non alienæ uxori, non puero) *& erunt duo in carnem unam.* (ergo à bestia abstinendum, quia cum hac homo in unam carnem

non

non poteſt coaleſcere.) *Seldenus* l. V. c. 12. Mirum tamen, quod *Idem* refert d. l. c. 18. ipſos crediдiſſe, quando gentilis fiebat proſelytus juſtitiæ, omnem cognationem, qua ipſe erat antea conſtrictus hominibus gentilibus per ſanguinem aut affinitatem, evaneſcere. Imo ſi qui antea conſanguinei erant, v. g. mater, filius, ſoror, ſimul in judaiſmum cooptarentur, inter eos itidem tradebant jus cognationis expirare, ſicut deinceps inter ſe tanquam alieni eſſent. Iſta enim religionis Judaicæ receptione putabant aliquem penitus regenerari, & velut infantem recens natum fieri. Id quod obſcurius videtur innuere *Tacitus Hiſt.* V. 5. *Transgreſſi in morem eorum idem uſurpant, nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos, exuere patriam; parentes, liberos, fratres, vilia habere.* Unde proſelyto jam nec mater erat, nec noverca, ſororq́;, adeo ut nomine naturalis cognationis nulla ei vetita foret; idq́; propter vim regenerationis, per quam alter plane velut novus homo conſtituebatur, extinctis omnibus juribus, quæ ex vetere & gentili nativitate reſultarent. Idq́; ex lege divina procedere arbitrabantur. Etſi ex traditionibus ſapientum vetitum erat proſelyto matrem ſuam, aut filiam, aut ſororem itidem proſelytam ducere. Et ſi quis adhuc gentilis matrem, novercam, aut ſororem ſuam duxiſſet, proſelytus factus eam dimittere cogebatur. Pari ratione apud eosdem ſervus in judaiſmum receptus cum conditione ſervili, nullam intelligebatur habere cognationem, aut jus ſanguinis. Unde non nefas habebatur talem contubernio jungi cum matre, filia, aut ſorore ſua, licet id non minus gentilibus, quam Judæis ingenuis eſſet interdictum. Nam ſervus pro nullo habebatur. Quemadmodum & ipſorum matrimonia ſolo dominorum arbitrio ſtabant, aut diſſolvebantur. Romanorum tamen legibus ſerviles cognationes heic non minus, quam ingenuorum obſervabantur. vid. l. 2. §. 1. D. *unde cognati.* l. 8. l. 14. §. 2. 3. D. *de ritu nuptiarum.* l. 32. *de reg. juris.* Obiter quoq́; notandum, quod de Chinenſibus referunt, eos ab iſtis fœminis ducendis abſtinere, quæ eadem cum ipſis cognomina habent, etſi de cætero ſanguine ſe non contingant. Et modo diverſa habeant cognomina, parum ipſos curare, quam propinquo ſanguine ſponſus cum ſponſa jungatur; adeo ut filiæ ex ſororibus avunculis nubere non vereantur. vid. *Martinius hiſt. Sinica* l. 1.

§. 34

§. 34. Videndum porro est de aliis gradibus consanguinitatis in limite transverso, nec non de affinitate. Ac ibi quidem proxime sibi invicem sunt juncti fratres & sorores. Inter quos itidem insignis quædam verecundia deprehenditur, sic ut fratres & sorores, qui sunt frontis tenerioris, non lubenter simul intersint consortiis, in quibus blandimenta amatorum vel admittere, vel deferre contingit. Imo ipsi quoq; fratres de rebus venereis petulantius inter se jocari fere abhorrent. Cujus rei causam assignat *Plato* de LL. l. VIII. *quod nemo aliter prædicat, sed statim ab ineunte ætate & joco simul, & serio dicta, & sæpius in tragœdiis hæc eadem audiuntur, quando vel Thyestes, vel Oedipodas, vel Macareos quosdam, qui rem cum sororibus furtim habuerant, conspectos continuo mortem sibi, debitam sceleris pœnam, conscivisse narrant.* Et *Simplicius ad Epictetum* c. 47. *Jam cum lex & consuetudo sororis & fratris consuetudine interdicat: appetitiones non secus ac ipsius naturæ imperio suppressæ ita prorsus sunt immobiles; nisi forte aliquos furoris intemperiæ, & diræ scelerum ultrices agitarint.* Quo minus tamen horum connubia per se contra jus naturæ esse dicamus, id maxime scrupulum movet, quod, prout origines humani generis sacræ nos literæ docent, inter protoplastorum liberos, fratres utiq; ac sorores, necessario matrimonium fuerit contrahendum. Non autem vero fit simile, Deum ejusmodi casum procurasse, ut omnino vis legi naturæ esset inferenda; dum speciem humanam propagari jubet, & tamen non aliud ad eam rem præbet medium, quam isthæc connubia. Præsertim cum nulla necessitas Deum subigeret, unum duntaxat mortalium par creare. Igitur utiq; ex positiva lege interdictum istiusmodi connubiorum videtur descendisse. Cui ansam videtur dedisse tum qui inter fratres & sorores deprehenditur pudor; tum quod eorum convictus quotidianus & inobservatus stupris & adulteriis occasionem valde pronam esset daturus, si amores tales nuptiis possent conglutinari. vid. *Ovidius metamorph.* IX. v. 458. 535. 558. *seqq.* Quo loco adduci meretur sententia veterum Ebræorum ex *Seldeno* l. V. c. II. qui inter sex genera concubitus, à Deo primitus interdicta, referebant quidem connubia cum sorore uterina. Sed addebant: id præceptum tunc demũ vim suam exseruisse, postquam multiplicato genere huma-

humano aliarum, præter sorores, fœminarum copia foret. Est autem apud orientales antiqua traditio, præter Sethum omnes Adami liberos fuisse gemellos. Cum igitur necessarium foret, fratres ducere suas sorores, id eos observasse, ut non sibi gemellam ducerent, sed alio partu genitam; à gemellis refugisse. Credebant porro Ebræi arctiore vinculo connexam fratri sororem uterinam, quam consanguineam duntaxat. Unde & illo præcepto primævo putabant interdictas sorores tantum uterinas, non autem consanguineas: quod majus videatur intra eadem viscera coaluisse, quam eodem patre satum esse. Adeoq; ex eorum mente soror non uterina, sed consanguinea recte conjungebatur Noachidæ, seu gentili, qui tantum jure naturæ & gentium regitur. Hinc & ante legem Moysis Abrahamum duxisse sororem consanguineam Saram. Nam ne quis credat, sororis vocabulum ibi pro quavis cognata sumi, diserte dicit ipse; *revera est soror mea, filia patris mei, non autem filia matris meæ. Genes.* XX. 12. Etsi apud vicinas gentes eam conjunctionem inusitatam fuisse, indicio est, quod Abrahamus crediderit, se non habitum iri Saræ maritum, si eandem sororem suam ferret. Ni dicere malimus, sororis vocabulum in famoso significatu pro sorore germana accipi. Occurrit porro heic scrupulus 2. *Samuel.* XIII. 13. ubi Thamar Ammoni, fratri consanguineo, stuprum ipsi intentanti dicit; *loquere super me ducenda cum rege, ille me tibi non denegabit.* Neq; enim probabile est, ipsam ignorasse legem divinam, qua expresse connubium fratris cum sorore consanguinea vetatur. Et frustra erat hoc modo vim fratris declinare velle, si salva lege divina isti jungi non poterant; quod tamen arbitratur *Josephus archæol.* VII. 7. Heic ita respondent Ebræi; Maacam matrem Thamaris & Absalonis captam fuisse à Davide in bello contra regem Gessuris, & cum nondum proselyta esset facta, ex Davide suscepisse Thamarem; post factam proselytam genuisse Absalonem. Quia igitur credebant, quando quis ex gentilismo in Judaismum transiret, omnem cognationem, quam antea habebat, extingui: & vero proles Israelitæ ex muliere gentili suscepta matrem, non patrem sequebatur, gentilisq; & ipsa habebatur; Thamar porro & ipsa post proselyta esset facta; extinctam fuisse omnem cognationem, quam antea adhuc

gentilis habuerat cum Ammone, ex eodem cum ipsa patre suscepto. Adeoq; ipsam revera credidisse, cum per regenerationem omnis cognatio foret extincta, per legem divinam sese rite Ammoni potuisse nubere. Aliarum gentium mores quod attinet, apud *Ovidium* l. 9. *metamorph.* Biblis queritur, humanis legibus ista connubia interdicta, quibus tamen ipsi Dij fuerint usi. *Dij suas habere sorores, Ut Saturnus Opim junctam sibi sanguine junxit, Oceanus Thetyn, Junonem rector Olympi. Theocritus Idyll.* 17. de uxore Ptolomæi regis: Ἐκ θυμῶ στέργοισα κασίγνητόν τε πόσιν τε. ὧδε καὶ ἀθανάτων ἱερὸς γάμος ἐξετελέσθη. *Ex animo diligens fratrem atq; maritum. Sic & deorum sacra connubia contracta sunt.* Sic Artemisia Mausoli soror & conjux erat. *Lucianus in dial. Diogenis & Mausoli.* Sic Hidrieus Adan sororem *Carum lege* sibi uxorem conjunxisse dicitur apud *Arrianum de exped. Alex.* l. 1. Romanis contra tales nuptiæ detestabiles habebantur. *Plutarchus in quæst. Romanis*, quando rationem reddit, quare mulieres osculo salutent suos cognatos, addit: *cum esset legibus interdictum cognatarum nuptiis, usq; ad osculum tamen amori permissum progredi, eaq; fuit consanguinitatis tessera & communicatio. Antiquitus enim sanguine junctas Romani sibi non copulabant matrimonio, ut ne nunc quidem materteras aut sorores. Sero concessum fuit, ut ducere consobrinas liceret.* Occasionem *d. l.* expositam videre licet. Athenis tamen ex instituto Solonis ducebant sorores germanas seu consanguineas, non autem uterinas. Hinc *Plutarchus Themistocle* scribit, ipsius filium Archetolim duxisse Mnasiptolemam sororem ἐκ ὤν ὁμομήτριος, *cum iste alia esset matre genitus.* Apud *Demosthenem contra Eubulidem:* ἀδελφὴν ὁ πάππος ὑμὸς ἔγημεν, ἐχ ὁμομητρίαν. *Sororem duxerat avus meus non uterinam.* Apud *Cornelium Nepotem* Cimon memoratur habuisse in matrimonio sororem germanam; id *quod Atheniensium moribus licuerit.* Ubi vide quæ notavit *Bæclerus.* Videtur tamen obstare locus apud *Andocidem orat. contra Alcibiadem. Majorum memores estote, quam fortes & prudentes erant, qui Cimonem ostracismo relegarunt propter legum transgressiones, quia cum sorore propria consuescebat.* Cui conspirat *Athenæus* l. XIII. c. 21. *Plutarchus Cimone* varius est, dum tradit, à quibusdam insimulatum Cimonem, quasi sorori illuderet; alij nuptias inter ipsos veras intercessisse dixerunt, quod illa

mari-

maritum alium ob inopiam invenire non posset. Verum Spartæ contrario Atheniensibus more licebat ducere sorores uterinas, non consanguineas, teste *Philone Judæo de specialibus legibus.* Ex *Platone* quoq; l. V. de LL. adparet, ipsum nuptias inter fratres & sorores habuisse licitas; dum connubia tantum inter adscendentes & descendentes prohibet. Apud Ægyptios, autore *Diodoro Siculo* l. 1. c. 27. connubia cum sororibus lege sancita, quod Isidi hoc feliciter successisset. Aliis tamen eadem connubia displicuerunt. *Phocylides.* μὴ δὲ κασιγνήτης ἐς ἀπότροπον ἐλθέμεν εὐνήν. *Neq; sororis nefandum conscendas thorum.* *Ocellus Lucanus de natura universi* c. IV. μήτε μητρὶ συγγινέσθαι, μήτε θυγατρὶ, μήτε ἐν φανερῷ τόπῳ. *Neq; cum matre rem habeas, neq; cum sorore, neq; in aperto loco.* Et in universum in Græcia connubia cum sororibus valde rara fuisse, ex *Euripidis Andromache* v. 173. colligitur, ubi Hermione ita in Andromacham invehitur: Τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος, Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται, Κόρη τ' ἀδελφῷ. καὶ τῶν δ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος. *Tale est omne barbaricum genus. Pater filiæ, & filius matri miscetur, Sororq; fratri, & horum nihil prohibet lex.* Quin eorum usum posterioribus temporibus plane exolevisse, colligitur ex *Sexti Empirici Pyrrhon. hypotyp.* l. I. c. 14. παρ' Αἰγυπτίοις τὰς ἀδελφὰς γαμοῦσιν· ὃ παρ' ἡμῖν ἀπείρηται νόμῳ. *Apud Ægyptios cum sororibus contrahunt nuptias, quod apud nos lege interdictum est. Idem* l. 3. c. 24. ἀθέσμιον τέ ἐστι παρ' ἡμῖν μητέρα, ἢ ἀδελφὴν ἰδίαν γαμεῖν. *Nefas est apud nos, matrem aut sororem ducere in uxorem.* De Persarum nuptiis cum matribus & sororibus *Sextus Empiricus* d. l. *Strabo* l. XV. *Diogenes Laert. in proœmio. Curtius* l. 8. c. 2. testantur. Etsi quid cordatiores super talibus censuerint, colligi potest ex responso judicum regiorum Cambysi dato, apud *Herodotum Thalia.* Id quoq; heic admonendum, Ebræos antiquos in connubiis prohibitis fratrum & sororum nihil putasse interesse, utrum soror illa forte ex adulterio fuerit concepta, an ex legitimo concubitu. Adeoq; quantum ad prohibitionem matrimonij pro sorore habebatur, quæ ex alicujus noverca & adultero genita erat. add. l. 54. D. *de ritu nupt.* Utut iidem alias statuerint, incestum tantum committi per matrimonium, non autem per stuprum aut adulterium. Unde juxta illos incestus non fuit, si quis cum matre, & post cum filia stupri consuetu-

 dinem

dinem habuisset: cum tamen incestus foret, si quis matrem, & post filiam in uxorem duceret. Sic poterat quis eam ducere, quam ejus pater, frater, aut patruus ante stupraverat; cum tamen alias citra incestum non liceret ducere novercam, patrui viduam, aut uxorem fratris extra specialem casum, quando frater sine prole erat defunctus. conf. l. 1. §. 3. D. *de concubinis*. l. 4. §. 8. D. *de gradibus & affin.* Sic juxta eosdem matrimonio sibi quis poterat jungere Sejam, etsi antea ejus matrem, sororem, aviam, materteram, filiam, aut neptem stuprasset. Ex traditionibus tamen magistrorum tale quoq; matrimonium habebatur pro illicito: jam autem contractum non reddebatur irritum, sed qui contraxerat verberibus plectebatur. Unde colligitur, ipsos statuisse, affinitatem non per simplicem corporum commixtionem, sed per matrimonium contrahi. *Seldenus* d. l. Apud *Nicetam Acominatum* cum Andronicus Commenus matrimonio jungere vellet Alexium & Irenem, ex Theodora incesto utrumq; concubitu genitos, & super eo connubio judices interrogaret, quidam horum *eas personas inter se cognatas negabant*; *propterea quod ex illicitis nuptiis procreatæ, nihil cum jure cognationis commune haberent, ac alienissimæ putarentur.* Etsi *Autor* eos judices vocet *homines avaros, & qui res divinas cauponari sint soliti, ac suffragia divitum conviviis condonare.*

§. 35. Circa reliquos gradus, qui prohibentur *Levitic.* XVIII. difficilius adhuc fuerit rationem invenire, quare iidem ipso quoq; naturali jure nuptias impedire debeant. Etsi ejusmodi nuptiæ multis quoq; gentilibus detestabiles habitæ sint. De noverca effato Apostoli I. *Cor.* V. 1. conspirat *Phocylides.* μητρυιῆς μὴ ψαῦειν δεύτερα λέκτρα γονῆος. Μητέρα δ' ὡς τίμα τὴν μητέρος ἴχνια βᾶσαν. *Novercæ ne attinge secundos parentis tui lectos. Sed ut matrem cole, matris insistentem vestigiis.* Notissima est historia de Stratonice, quam Seleucus pater filio Antiocho perdite amanti concessit, apud *Plutarchum Demetrio*; ubi tamen Seleucus pater dixisse legitur: Εἰ δ' ἡ γυνὴ τῷ μὴ νενομισμένῳ δυσκολαίνοι, παρακαλεῖν τοὺς φίλους, ὅπως διδάσκωσιν αὐτὴν καὶ πείθωσι, καλὰ καὶ δίκαια τὰ δοκοῦντα βασιλεῖ μετὰ τοῦ συμφέροντος ἡγεῖσθαι. *Quod si uxor sua ab re inusitata abhorreat, orare amicos, ut doceant & inducant eam, ut omnia, quæ regi videantur, & sint ex usu publico, recta habeat & justa. Appianus*

quoq;

quoq; *in Syriacis* amorem Antiochi vocat *ἀθεμιστίαν πάθος, nefarium affectum.* Add. *Seneca excerpt. controv.* l. VI. *declam.* 7. Sic *Cicero pro Cluentio* nuptias ſocrus cum genero graviter deteſtatur: O *mulieris ſcelus incredibile, & præter hanc in omni vita inauditum.* Apud *Andocidem orat.* 1. *καὶ συνῴκει ὁ πάντων σχετλιώτατος ἀνθρώπων τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρί. omniumq; hominum ſceleſtiſsimus cum matre & filia concubuit.* add. l. 5. §. 1 D. *de condict. ſine cauſa.* l. 12 §. 1. 2. 3. l. 15. l. 39. D. *de ritu nupt.* Etſi apud Tartaros ſolenne ſit, filium defuncto patre novercam in uxorem ducere, teſte *Haythono de Tartaris.* c. 48. & M. *Paulo Veneto* l. 1. c. 55. Ebræi veteres, teſte [1]*Grotio d. l.* duas heic potiſſimum rationes allegant; unam deſumtam à naturali pudore, qui non ſinat autores ortus, ſeu parentes cum ſua ſobole aut in ſeipſis, aut etiam per perſonas ſanguine aut nuptiali commixtione proxime cohærentes miſceri. Quæ ratio uti inter adſcendentes & deſcendentes valet; ita cum ille pudor inter collaterales, ſaltem ultra ſecundum gradum disjunctos, valde evaneſcat, ad conficiendum aliquod naturale jus ſufficere non poteſt. Etſi civilibus legibus ratio conſtet, quæ prohibitionem graduum latius extenderunt, objiciendæ velut ſepi iſtis, qui ipſo naturali ac divino jure interdicti habentur. Alteram rationem inde deducunt, ne quarundam perſonarum convictus quotidianus & inobſervatus ſtupris atq; adulteriis anſam daret, ſi tales amores nuptiis poſſent conglutinari. Quæ itidem legi poſitivæ occaſionem dare poteſt, jus naturale non evincit. Eadem tamen non abſurde videntur uti Ebræi, quare *Levitic.* 18. interdictum ſit matrimonium amitæ, non autem filiæ fratris, cum tamen utraq; pari videatur gradu diſtare. Nam dicunt iſti, viros juvenes aſſidue frequentare domos avorum & aviarum, aut etiam in iiſdem ſimul cum amitis habitare; ad domos vero fratrum minus frequentem ipſis eſſe aditum, nec ibi tantundem habere juris. Idem tamen gradus moribus Romanorum erat illicitus, quod adparet exemplo Claudij, Agrippinam ducere volentis. vid. *Tacitus Ann.* XII. Quanquam plurimi *d. l. Levit.* non perſonas, ſed gradus prohibitos eſſe aſſerant; quorum rationibus tamen fortaſſe non deeſt, quod reponi poſſit. Cæterum qui omnes & ſingulos gradus *Levitici* d. l. expreſſos juri naturali repugnare ſtatuunt, urgent

verba v. 27. Cum enim transgressio præsupponat legem, oportet ut tales nuptias contrahendo gentiles isti violarint vel legem aliquam naturalem, vel divinam positivam, omnes gentes stringentem. Quarum hanc liquido demonstrare arduum fuerit. *Seldenus* l. V. c. II. respondet, vocabula ista esse duntaxat capienda de iis peccatis, quæ in gentiles quoq; cadere poterant. Argumento esse, quod ibidem prohibitum legatur, ne quis duas sorores simul ducat; id quod tamen fecit Jacobus vir sanctissimus. Quanquam non absurde potest dici, æmulationem inter illas sorores inter ejusdem legis rationes fuisse. Sic & Amram pater Moysis duxit amitam suam Jochabedam, qui gradus tamen eodem capite expresse vetatur. Id quoq; obiter notandum, vim affinitatis apud multos credi expirare, quando moritur persona, in qua illa fundata erat, & qui ex eadem nascebantur. *Isocrates in Æginetico: Tantopere patris mei amicitia delectatus est, ut cum amita mea sine liberis decessisset, rursus patris consobrinam duxerit, quo necessitudo inter nos, & affinitas permaneret. Cicero pro Quinctio: affinitas liberis istius vivis divelli nullo modo poterat. Idem Philippica* XI. de Dolabella, suo olim genero: *& hic, dy immortales, aliquando fuit meus amicus. Florus* l. 4. c. 2. *Morte Juliæ Cæsaris filiæ, quæ nupta Pompejo, generi socerique concordiam matrimonij fœdere tenebat, statim æmulatio erupit. Philo Judæus de legatione ad Cajum: Connubia familiis externis sunt pro vinculo, quo soluto solvitur & affinitas.* Contra de Tartaris refert M. *Paulus Venetus* l. I. c. 58. Parentes defunctos filios cælibes, ac filias innuptas connubio inter se jungere, ac ejusmodi postumo contractu credere, inter istorũ superstites parentes atq; consanguineos affinitatem contractam, non secus ac si ab illis viventibus nuptiæ forent celebratæ.

§. 36. Addendum deniq; est aliquid de uxoribus velut secundariis, quæ multis populis in usu fuerunt. Tales nimirum, quæ revera fidem conjugalem viro dant, & in artissimam societatem cum eodem coalescuut: ita tamen ut vel propter inæqualitatem conditionis, generisq;, vel alias ob rationes in justæ matris familias dignationem non adsciscantur, nec earundem proli omne jus sit, quod aliàs filiisfamilias communiter competit. Ex quo patet, ejusmodi uxorum discrimen à justis uxoribus per jus duntaxat positivum, aut pactis singulo-

gulorum esse introductum. Nam discrimina generis jure positivo sunt constituta; & principali pacto matrimonij à sponsis pro arbitrio adjici possunt, quæ ejusdem naturam non evertunt. Patet autem illud potissimum introductum ob conservationem illustrium familiarum, aut in favorem priorum liberorum, (Apud *Julium Capitolinum* Imp. Marcus *Faustina mortua concubinam sibi adscivit procuratoris uxoris suæ filiam, ne tot liberis superduceret novercam.*) vel deniq; ob melius tolerandos sumtus, qui ex moribus civitatum alias in justas uxores erant faciendi. Nam ad conservationem illustrium familiarum etiam illud facit, si ex iisdem oriundæ in paris dignationis domos adsciscantur. Quod ut fieret, alicubi leges civiles sanxerunt, ut si quis inferiori fœminæ jungeretur, illud matrimonium non haberet omnes effectus, qui alias justum matrimonium in ea civitate consequuntur. Easdē quoq; insigniter debilitat patrimonij divisio; cui prohibendæ conducit adsciscere uxores secundarias, ne si ex justa matrefamilias natis minores portiones assignarentur, ipsi justam querendi causam acciperent. Et stolidus est, qui uxorem ducit, cujus sumtibus ad mendicitatem sit redigendus. Unde patet, injuriam fieri ejusmodi uxoribus secundariis, si vile concubinarum nomen ipsis imponatur. Hæ enim proprie sunt, quæ cum aliquo solam stupri consuetudinem habent, citra datam fidem conjugalem; quæ à meretricibus gradu duntaxat differunt. Nec ab isto censu eximuntur, si vel maxime aliqua paciscatur, quod ad certum tempus uni soli se velit servare. (vid. *Ælian.* V. H. l. X. c. 18.) Nam in fide conjugali longe sanctius & amplius quid est, quam solius mercedis aut mutuæ libidinis intuitu alicui soli corpus servare. Etsi & aliquando concubinæ vocabulum ignominia videatur carere. vid. l. 49. §. 4. D. *de legatis*. Et l. 3. C. *de natural. liberis* quidam concubinatus *inæquale conjugium* vocatur. Add. *Godofredus* ad d. l. De Imperatoribus Turcarum refert *Busbequius epist.* I. post Bajazetem nullum eorum in matrimonio justam habuisse uxorem. *Nam cum ille prælio victus in Tamberlanis potestatem una cum uxore venisset, nihil visum fuit indignius, quam ludibria & contumeliæ, quibus in ejus oculis uxor afficiebatur. Cujus rei memoria sequentes Imperatores à ducendis uxoribus se abstinuerunt, tantumq; liberos ex servilis*

condi-

conditionis mulieribus, in quas minus injuriæ cadere, quam in legitimas uxores videbatur, susceperunt. Neq; vero minus honoris Turcæ deferunt natis ex concubinis aut pellicibus, quam ex uxoribus; neq; illi minus in bona paterna juris habent. Apud Chinenses, ubi ex justa uxore proles desperatur, concubinæ superinducuntur; quippe apud quos miserrimum habetur, absq; liberis esse, qui defunctum luctus & sepulturæ honore prosequantur. *Martinius hist. sin.* l. VI. c. I. p. m. 201. Deniq; & hoc observandum, uti leges civiles alios quoq; contractus certis solennibus ac ritibus vestire solent, qui ubi abfuerint, iidem in foro civili pro invalidis censentur; ita & matrimonio talia quædam in civitatibus nonnullis deprehendi adjuncta, ut si illa abfuerint, pro legitimo idem non habeatur, aut saltem quibusdam effectibus in foro civili careat. Illa solennia etsi à jure naturali ignorentur; tamen cum idem jus leges civiles observari jubeat ab illis, qui iisdem subjiciuntur, indifferentiam juris naturalis heic nequidquam allegant, qui potestatem ferendi, aut abrogandi leges civiles non habent.

CAPUT II.
DE POTESTATE PATRIA.

1. De origine imperij patrij sententia communis.
2. Ex mente Hobbesij primæva potestas in prolem est penes matrem;
3. Quæ ab hac deinde in alios derivatur.
4. Quibus rationibus imperium paternum nitatur.
5. Quatenus patris jus potius, quā matris.
6. Quanta potestas in prolem competat patri ut tali;
7. Et quidem tempore infantiæ ac pueritiæ.
8. Hoc tempore quatenus liberi sint capaces dominij.
9. An filium possit vendere pater.
10. De obligatione liberorum emancipatorum.
11. Quid patribus competat potestatis in adultos filios extra civitates:
12. Quid in civitatibus.
13. Quomodo hæc potestas dissolvatur.
14. An liberis consensus parentum sit necessarius ad ineundū matrimonium.

EX matrimonio provenit proles, in quam constituta est potestas patria, antiquissimum juxta ac sanctissimum genus imperij; quo parentum jussa venerari, eorundemq; præ se eminentiam agnoscere liberi tenentur. Circa cujus originē *Grotius* l. 2. c. 5. §. 1 & ple-

& pleriq; tradunt, idem oriri ex generatione, qua parentes quodammodo Deum referant, dum eum, qui nondum fuit, existere faciunt. Sed cum ad eandem uterq; parentum æque concurrat, originarie utriq; simul in prolem jus quæri: quod si tamen inter se imperium contendant, nec utriq; simul queat satisfieri, præferendum esse imperium patris, non solum ob præstantiam sexus, sed & quia imperium ipse in matrem obtinet.

§. 2. Ejusdem imperii originem ita investigare instituit *Hobbes de cive*, c. 9. Etsi fortasse vera sit hæc consequentia, hic est pater, ergo est & dominus filij; non esse tamen eam ita manifestam, ut statim per se ejusdem necessitas elucescat; quemadmodum sunt illa, quorum unus terminus continetur in definitione alterius; sed aliis probationibus ipsam esse adstruendam. Præterea cum summum imperium sit indivisibile, quamdiu regularis forma eidem constare debet, sic ut nemo duobus dominis non subordinatis simul servire queat; ad generationem autem duæ personæ concurrant; non videri sola generatione imperium adquiri. Igitur hanc rem ex statu naturali ita deducendam. In illo quippe cum omnia in omnes liceant, quatenus quisq; ad sui conservationem facere judicat, victorem fieri dominum victi. Ex quo sequi, jure naturæ dominium infantis ad istum primo pertinere, qui eundem primus in sua potestate habuerit. Manifestum autem esse, eum, qui modo nascitur, prius esse in potestate matris, quam cujusvis alterius. Quæ si eundem decreverit educare, id quod utiq; facere tenetur, ea lege id facere intelligetur, ut ne adultus hostis fiat, i.e. ut ipsi obediat. Nam ex *Ipsius* hypothesi hostes invicem sunt, qui inter se non imperant & parent, aut communem dominum non agnoscunt. Non enim præsumi, quenquam ita alicui dedisse vitam, ut possit simul & ætate vires adquirere, & jure hostis esse. Hoc modo igitur in statu naturæ omnem puerperam simul & matrem fieri, & dominam. Præstantiam autem sexus non efficere, ut patri potius præ matre jus in prolem sit. Nam inæqualitatem virium inter marem & fœminam minorem esse, quam ut ille statim citra reluctantiam in hanc possit imperiū nancisci, adeoq; bello quoq; opus fore ad eandem subjugandam. Accedere, quod si non nobiliorem,

ſaltem magis laborioſam & moleſtam operam ad prolis generationem fœmina præ mare contulit; quippe quæ eandē intra corpus ſuū diu geſtavit, & ex ſua ſubſtantia aluit. Quid quod in ſtatu mere naturali, ubi nullæ civitates, aut familiæ, quibus uterq; ſubjectus foret, intelliguntur, ſciri nequeat, cujus patris ſit filius, niſi indicio matris. Ejus igitur eſſe, quem mater vult, & proinde matris eſſe. Inde & jure Romano conſtitutum, ut qui extra matrimonium concipitur partus, ventrem ſeu matrem ſequatur. Lex quoq; erat apud Cretenſes; *ſi qua ingenua ſervo nupſerit, liberi, qui ex his ſuſcipiuntur ingenui ac nobiles exiſtimantur: ſin autem vir vel inter cives primarius uxorem duxerit externam, aut pellicem, ſuſcepti ex his liberi putantur non ingenui. Herodotus Clio.*

§. 3. A matre porro in alios jus diverſis modis ex mente *Hobbeſij* tranſit. 1. Si mater jus ſuum dereliquerit, ſive abjecerit filium exponendo. Is igitur qui expoſitum educaverit, idem habebit dominium, quod habebat mater. Quam enim vitam mater proli alendo dederat, eandem, quantum in ſe, exponendo iterum tollit. Ergo & obligatio prolis erga matrem, quæ orta erat ex vitæ donatione, per expoſitionem eſt ſublata. Ei autem, qui ipſum alendo conſervavit, omnia debet conſervatus, & nomine alumni, tanquam matri, & nomine ſervi, tanquam domino. Quo adplicari poteſt illud Admeti apud *Euripidem Alceſtide.* Τέθνηκα γὰρ δὴ τὐπὶ σ', εἰ δ' ἄλλȣ τυχὼν σωτῆρος, αὐγὰς εἰσορῶ, κείνȣ λέγω καὶ παῖδά μ' εἶναι, καὶ φίλον γηροτρόφον. *Mortuus enim ſum, quantum in te eſt: ſi vero nactus alium ſervatorem, lucem aſpicio, hujus dico & filium me eſſe, & charum ſenectutis alumnum.* Heic licet forte concedamus, ejusmodi prolem animum habere debere obſervantiam adverſus matrem exhibendi, ſecutaq; ipſius pœnitentia neceſſitudinem naturalem velut inſtaurandi: id tamen aliter fieri non poterit, niſi conſenſu & ceſſione educatoris, cui alimenta, & ſi quid præterea impendit, ſunt refundenda. Atq; hic ſolus videtur caſus, quo imperium in hominem per occupationem adquiratur. 2. Si mater bello capta eſt, natus ex ea, ubi ſimul captus fuerit, etiam eſt capientis: propterea quod qui dominium habet in perſonam, dominium etiam habet in omnia, quæ ſunt ejus, & ſic quoq; in filium.

Ubi

Ubi tamen monendum, hoc casu à victore diversum potestatis genus in prolem captam adquiri, quam mater habuerat. 3. Si mater sit eivis cujuscunq; civitatis, is qui in ea civitate summum habet imperium, dominium quoq; habebit ejus, qui ex eo nascitur. Ubi tamen itidem observandum, diversam potestatem esse, quā civitas habet ab ea, quæ parentibus competit. Neq; extingui statim potestatem matris per imperium civile, sed alicubi certis limitibus circumscribi, alicubi etiam satis illibatam relinqui. 4. Si mulier viro se tradiderit in vitæ societatem, ea lege, ut imperium apud virum sit, qui nascitur ex ambobus patris est, propter imperium in matrem. Sed si fœmina imperium habens filios ex subdito susceperit, suscepti matris sunt. Aliter enim salvo imperio mulier filios habere non potest. Et in universum, si maris & fœminæ societas talis sit unio, ut alter alterius imperio subjiciatur, liberi sunt imperantis. Cæterum in statu naturali, siquidem mas & fœmina societatem cohabitandi contrahant, ita ut alter alterius imperio non subsit, nati ex iis matris sunt, nisi aliter fuerit inter ipsos conventum. Nam pactis de jure suo potest disponere mater, prout velit. Uti factum ab Amazonibus quidam tradunt, quod suscepta ex vicinis prole, mares quidem illis remiserint, fœmellis sibi servatis. In civitatibus vero, si contractus sit inter marem & fœminam ad cohabitationem, liberi sunt patris; quia in omnibus civitatibus, utpote constitutis à patribusfamilias, imperium domesticum viri est. Qualis contractus si fiat secundum leges civiles, & solenniter, vocatur matrimonium. Si vero contrahant concubinatum duntaxat, aut cohabitationem minus solennem, filij erunt vel patris vel matris, prout legibus civilibus dispositum fuerit.

§. 4. Nos heic, ut in aliis similibus rebus, universalem causam, Deum O. M. præsupponimus. Nec minus tamen fas arbitramur, causas secundas & proximas investigare. Quod enim aliqui jactant; *omne imperium, quod homini in hominem competit, isti à Deo communicari per quandam commissionem divinam; & hominem non habere nisi potestatem delegatam*; id nobis in Deum contumeliosum videtur, utut, qui similes sententias in ore habent, eximiū pietatis studium præ se ferant. Qui enim delegatam potestatem exercet, eandem utiq; cum eo, qui

delegavit, habet; nisi quod hic eam, ut propriam, ille ut alienam possidet. Atqui abjecte valde de infinita Dei majestate sentit, qui idem specie imperium, quod in Deo est, in homunciones cadere arbitratur. vid. *Matth.* X. 28. His præmissis illud primo extra dubium ponendum videtur, generationem præbere occasionem jus aliquod in prolem adquirendi; quod non tantum valeat adversus alios non parentes, (ut quemadmodum dominus est fructuum, qui est dominus rei; ita proximum habeat gradum ad imperium in prolem quærendum, qui est dominus corporis, ex quo illa fuit generata:) sed etiam quod adversus ipsam prolem vim obtineat. Dico *occasionem.* Nobis quippe sola generatio non videtur sufficere ad titulum imperij, in sobolem humanam constituendi. Etsi enim ex substantia nostra excitetur proles: tamen quia abit in personam nobis similem, & quæ quantum ad jura hominibus naturaliter competentia nobis est æqualis; inde ut nobis fiat inæqualis, seu ut nostro imperio subjiciatur, alio utiq; titulo videtur opus esse. Præsertim cum illa tali actu exerceatur, quem fere nostræ delectionis causa suscipimus, quemq; adeo tanti imputare proli non possumus, ut ea nolens volens nobis subesse teneatur. *Lactantius div. instit.* l. V. c. 18. *Qui filium generat, non habet potestatem ut concipiatur, ut nascatur, ut vivat. Unde apparet, non* (tam) *esse illum patrem, sed tantummodo* (quam) *generandi ministrum.* Duplici igitur titulo jus parentum in liberos fundatur, primo, quia ipsa lex naturæ, dum sociabilem esse hominem jussit, parentibus curam liberorum injunxit; quæ ut eo minus negligeretur, tenerrimum simul affectum in prolem iisdem implantavit. Ni enim prolem à parentibus educari ponas, vita socialis plane intelligi nequit. Non potest autem illa cura recte exerceri, nisi potestatem habuerint parentes liberorum actiones dirigendi ad horum salutem, quam ipsi propter judicij defectum nondum intelligunt. vid *Sirac.* VII. 25. XXX. 1. *seqq.* Igitur eo ipso à natura injungitur parentibus, ut imperium utiq; in liberos exerceant, quantum ad istum finem sufficit. Nam qui obligat aliquem ad finem, censetur eidem quoq; simul contulisse potestatem usurpandi media, sine quibus iste obtineri nequit. Hæc porro potestas parentum, ex injuncta ipsis cura liberorum resultans, necessario

in li-

in liberis ponit obligationem ſubmittendi ſeſe parentum directioni; cum hæc citra illam ſit fruſtranea. Deinde parentum imperium ipſorum quoq; liberorum præſumto conſenſu, adeoq; pacto tacito niti videtur. Quemadmodum enim parens eo ipſo, quod infantem tollit, declarat, ſeſe obligationem à natura injunctam impleturum, infantemq; quantum in ſe bene educaturum: ita contra infans, etſi propter latitantem adhuc rationis uſum reciproca officia, parentum obligationi exadverſum reſpondentia, expreſſe nequeat promittere; ex ipſa tamen parentum opera obligationem erga eoſdem contrahit, non minus, quam ſi expreſſus ipſius conſenſus acceſſiſſet. Add. l. 2. D. *de negot. geſtis.* Eaq; obligatio ſeſe exſerit, quamprimum, quid à parentibus erga ipſum ſit geſtum, poteſt intelligere. Præſumitur enim, ſi uſum rationis eo, quo ſublatus eſt, tempore habuiſſet, ac perſpexiſſet, vitam ſeſe citra parentum curam, junctumq; illi imperium ſervare non poſſe, lubenter ipſum in idem conſenſurum, commodamq; ſibi educationem ab iiſdem viciſſim fuiſſe ſtipulaturum. Qui conſenſus cum ratione præſumtus pro expreſſo valet. Non ſecus atq; is, cujus abſentis & ignorantis negotia alter geſſit, obligationem contraxiſſe intelligitur iſti penſandi, quod in ipſius utilitatem impendit. Unde patet, imperium in prolem parenti actu conſtitui, quando illam tollit, nutritq;, & in commodum humanæ ſocietatis membrum eandem formandam pro virili ſuſcipit.

§. 5. Quando autem ulterius quæritur, utrius parentum jus in prolem ſit potius, diſtinctione præmiſſa res eſt expedienda. Vel enim vivitur in civitate, vel extra eandem; inter eos autem, qui genuerunt, pactum interceſſit, vel non. Extra civitatem in naturali libertate, ſi generantes citra pactum aliquod duraturum mixti fuerunt, proles matris eſt. Nam in eo ſtatu pater niſi indicio matris cognoſci non poteſt, ſaltem tali certitudine, qua res facti ſolent probari; cum in eo ſtatu alios quoq; mares mater potuerit admittere. Conf. §. 31. 32. *Inſtit. de rerum diviſ.* & l. 7. §. 13. D. *de adquir. rer. dom.* Eam ob rationem ex legibus Romanis vulgo quæſiti ſunt matris. Etſi in contrarium erat inſtitutum veterum Ægyptiorum, apud *Diodorum Siculum* l. 1. c. 80. qui *nullum filiorum pro ſpurio habebant, etiamſi ex*

 ancilla

ancilla emtitia sit procreatus. Solum enim patrem procreationis autorem esse, matremq; alimenta tantum & locum infanti praebere arbitrantur. Arbores etiam quae fructum edunt, mares, sed quae non ferunt, foeminas, contra quam Graeci, nominant. Ubi vero pactum inter marem & foeminam antecessit, in quo super prole dispositum, ex eodem satis constabit, utri in prolem imperium competat. Nam ut summum imperium in eundem duo indivisim obtineant, irregulare est. Istud igitur pactum vel nude tendit ad quaerendam sobolem, vel involvit etiam imperium in foeminam, adeoq; justum matrimonium continet: ubi sine dubio imperium in prolem est penes patrem. In prioris autem generis pactis etsi regulare sit, ut illa incipiant à mare, & hic sibi, non foeminae prolem quaerat, utq; adeo & hic in prolem sibi imperium fuerit pactus: tamen praeter ordinem contingere potest, ut mulier sibi adsciscat virum; non vir mulierem. Id quod quondam inter Amazones factum; & hodieq; contingere necessum est circa foeminas, summum imperium in civitate habentes, ubi eodem salvo maritis junguntur; qui proprie loquendo non tam reges, quam mariti reginarum fiunt. Neq; vero eo nomine talia pacta juri naturae repugnant, quod alteruter conjugum abs se videatur removere curam liberorum, quam tamen natura indistincte parentibus injunxit. Nam illud utiq; non ita praecise requirit natura, ut uterq; parentum per se & immediate educandae proli operam navet; sed sufficere potest, ut alterutri eadem per pactum praecipue committatur. Sicuti mater non praecise tenetur propria ubera proli praebere, sed eandem nutrici alendam committere potest. Etsi contrarium suadeat *Plutarchus de educ. liber.* & *Favorinus* apud *Gellium* l. XII. c. I. Quomodo & patres ingenium, & mores filiorum formandos aliis idoneis viris recte credunt. Ast vero in civitatibus per viros constitutis, uti regulariter viri sunt capita familiae; ita privatum inter liberos imperium est penes patres; sic ut matrum jussa in se consiliorum fere vim habeant; plenam autem vim obligandi ex communicata abs patre potestate mutuentur. Nam uti uxores in administrationis domesticae partem utiliter admittuntur: ita imperium patris curam matris circa prolem non excludit. Patre autem defuncto si penes matrem maneat gubernatio familiae, par quoq; est pote-

potestatem patris in liberos eidem accrescere. Conf. *Genes.* XXI. 21. cum XXIV. 4. Et ubi alter ipsius maritus in curam educandi privignos succedit, in reverentiam quoq; genitori debitam admittetur. De Chinensibus tamen referunt, si uxor post mariti mortem ad secundas nuptias transeat, eam unica tantum cum veste à suis liberis discedere; quod apud ipsos liberi nullum vitricum tolerare, multo minus eidem obtemperare velint.

§. 6. Proximum est, ut disquiramus, quanta sit parentum in liberos potestas. Heic distinguendum est inter patresfamilias adhuc extra civitates constitutos, & illos, qui civitates jam subierunt: tum inter potestatem, quam habet pater, qua talis, & qua est caput familiæ segregis. Potestas, quæ patri ut tali competit, cum sit necessaria ad explendam obligationem adversus liberos à natura injunctam, tanta quoq; esse intelligitur, quanta ad eum finem obtinendum sufficit. Officium porro parentis ut talis in eo potissimum vertitur, ut liberos commode educet, i. e. nutriat & gubernet, quousq; sibi ipsis prospicere, & suas actiones pro modo ingenij temperare ipsi queant, utq; in commoda humanæ societatis membra evadant. Nam generatio non est pars officij paterni, sed ejusdem occasio. Illud autem officium eo diligentius parentibus est obeundum, quo verius est, quod *Plutarchus de educat. liber.* dicit: πηγὴ καὶ ῥίζα καλοκαγαθίας τὸ νομίμου τυχεῖν παιδείας; *fons & radix probitatis est, decentem sortiri institutionem.* Add. *Stobæus serm.* 81. Ex quo patet, hautquidquam potestatem patriam se eousq; extendere, ut prolem vel intra materna viscera hærentem queat elidere, (vid. l. 4. D. *de extraord. crimin.* l. 8. D. *ad L. Cornel. de sicarijs.* l. 38. §. 5. D. *de pœnis.* nisi ubi matri aliàs proliq; simul foret pereundum. vid. *Ant. Matthæus de crimin. ad* l. 47. D. t. 5. §. 5. Et *Grotius in flor. spars.* ad l. 39. D. *de pœnis.*) vel recens editam abjicere, aut necare, multoq; minus, si jam vivendo aliquousq; processerit. Nam utut ex substantia parentum excitetur soboles; in æqualem tamen cum illis conditionem statim collocatur, saltem hactenus, ut injuriæ abs quovis capax sit. *Plinius* l. 9. *epist.* 12. *Ita hoc quod es pater utere, ut memineris & te hominem esse, & hominis patrem.* Vid. *Philo Judæus de specialibus legibus,* & *Lactantius divin. instit.* l. VI. c. 20. Unde

damnan-

damnandum est dogma *Aristotelis Polit.* l. 7. c 16. (21.) *De exponendis autem & alendis fœtibus esto lex, ut nihil alatur mancum, & membris orbatum. Determinanda est procreandorum liberorum multitudo. Sed si quibus fuerit aliquid præterea genitum, abortionem ante sensum & vitam facere conveniet. Quatenus enim fas sit, progrediq́ liceat, sensu & vita terminabitur.* Nec multo humanius institutum *Lycurgi* apud *Plutarchum Lycurgo: Arbitrium tollendi partus non erat penes parentem, sed portabat eum in locum Leschen nomine, ubi tribulium natu maximi considentes infantem spectabant. Qui si membris compactis & robustis esset, tolli jubebant eum. Debilem & distortum amandabant in locum voraginosum propter Taygetum, quas Apothetas nuncupabant: quasi nec illi ipsi, nec civitati, qui non esset à primordio ad bonum habitum comparatus, expediret vivere.* Conf. l. 4. D. *de agnoscendis liberis.* Quæ quidem immanitas recens natam prolem exponendi tam frequens antiquis erat, ut *Strabo* l. XVII. de Ægyptiis tanquam *peculiare* quid memoret, quod *omnes filios educaverint.* Id quod & de Aboriginibus facit *Dionysius Halicarnass.* l. I. *κ]είνειν ὐδένα τῶν ἐκγόνων ἠξίων, ἄγ@ ὐδετὸς ἔλαττον τῦτο τιθέμενοι, natorum quenquam necare nolebant, rati facinus id cumprimis exsecrabile.* Ac *Tacitus Hist.* l. V. de Judæis. *Necare quenquam ex agnatis nefas putant.* Cæterum parem cum Spartanis morem in regno Sophitis apud Indos observatum refert *Curtius* l. IX. c. I. *Genitos liberos non parentum arbitrio tollunt, aluntq́, sed eorum, quibus spectandi infantium habitum cura mandata est. Si quos segnes, aut aliqua membrorum parte inutiles notaverunt, necari jubent.* Apud Chinenses frequens est, ut impune parentes pauperes fœmellas præcipue necent. Et quia metempsychosin statuunt, arbitrantur sese de iis bene mereri, dum ad meliorem nascendi conditionem ipsis aditum hoc modo sternunt. Sed nec ad jus vitæ & necis, ex occasione delicti exercendum, eadem potestas, ut talis, videtur porrigi, sed ad modicam duntaxat castigationem; quippe cum versetur circa ætatem teneram, in quam vix cadunt delicta ejusmodi immedicabilia, quæ capitis supplicio debeant expiari. Et potius est, ut quis eum abs sese expellat, longeq; facessere jubeat, qui curam in ipsius utilitatem impensam per petulantiam & malitiam animi, corrigi nesciam, pertinaciter adspernatur. Sic ut abdicatio

&ex-

& exhæredatio extremum videatur supplicium, quod à patre, ut tali, filio queat infligi.

§. 7. Et de isthac potestate patria, presse accepta, intelligendus est *Grotius* l. 2. c. 5. §. 2. quando in liberis tria tempora distinguit: quorum primum est imperfecti judicij, & quando abest plena *προαίρεσις*; secundum perfecti judicij, sed dum filius adhuc manet pars familiæ paternæ, neq; suas res sibi seorsim gerit; tertium, postquam ex familia excessit, sive ipse propriam familiam sibi constituerit, sive alterius familiæ factus sit accessio. Quæ distinctio quare *Zieglero ad Grotij* d. l. displiceat, nondum satis causæ dispicere possum. Nam licet sacræ literæ indistinctim liberis obsequium erga parentes inculcent; *Ephes.* VI. 1. *Coloss.* III. 20. nequidquam tamen eædem prohibent, quo minus diverso modo tractetur tener pusio, & plena ætate juvenis. Sicuti nec eædem requirunt, ut nunquam vivis parentibus adultus filius paterna familia excedat. In primo igitur tempore, ex mente *Illius*, omnes liberorum actiones directioni parentum subjacent; cum æquum sit, ut qui seipsum regere non potest, aliunde regatur; naturaliter autem inveniri nequeat, cui propius competat regimen, quam parentes.

§. 8. Heic quæritur, an isthoc tempore proles jure naturali sit capax dominij, adversus ipsum patrem valituri? Ubi distinguendum videtur inter bona per propriam industriam parta, & quæ aliorum liberalitate, puta per testamentum aut donationem transferuntur. In ista ætate quantillum est, quod propria industria possit adquirere puer? Saltem non majus idem erit, quam quod à parente in ipsius educationem impenditur, aut impensum fuit. Unde recte pater in pensationem suorum laborum ac sumtuum id sibi vindicat. Quanquam enim jure naturali ad alendam sobolem adstringebatur; non tamen ipsi erat vetitum, si quem posset ex ea educatione fructum percipere. Non magis quam parentibus est interdictum ex sua prole voluptatem capere; quæ sæpe tanta est, ut quantivis eam redimere velint. Unde & impudens foret filius, si in ea ætate mercedem laboris, quem patri præstitit, postulare velit. Quando autem ex aliorum liberalitate in filiũ quid est transferendum, eo quidem nomine

translatio illa non videtur valida, quod heic requiratur acceptatio; quæ citra consensum deliberatum, adeoq; usum rationis fieri nequit. Quia tamen valde durum foret, propter ætatis teneritatem, quæ maxime aliorum auxilio indiget, ad ejusmodi commoda capessenda viam ipsis intercludi; ideo æquissimū est, ut alius talium nomine acceptationem faciat, simulq; bona illa administret, quousq; ipsi rebus suis superesse queant. Quam ad rem patre nemo est propior. Ex quo adparet, naturale hautquidquam esse, ut patri adquiratur dominium eorum bonorum, quæ tali modo in filium transferuntur: id tamen æquitati non repugnare, ut saltem tantisper, quousq; filius eorundem administrationem ipse suscipiat, pater illis uti frui possit, & ex iisdem filium alere. Unde & illud adparet, æquissima ratione niti illa, quæ leges Romanæ super peculio filiorum familias profectitio & adventitio, simulq; castrensi tradunt.

§. 9. Hoc loco & illud quæri potest, an imperium & officium paternum à patre avelli, & in alium transferri queat? Ubi sciendum, etsi actus personalis, qui ab uno in alterum transire nequit, officio & imperio paterno dederit ansam; id tamen non obstare, quo minus, utilitate prolis aut necessitate id exigente, ejusdem administratio alteri delegetur & commendetur. Ut tamen observetur illud *Plutarchi de lib. educat. Culpandi sunt parentes nonnulli, qui postquam filios suos pædagogis magistrisq; commendaverunt, ipsi quid discatur neq; inspiciunt unquam, neq; inaudiunt: magno sane cum errore. Oportebat enim ipsos intervallo paucorum dierum subinde explorare puerorum profectus, neq; in mercenarij voluntate omnem spem collocare. Qui & ipse majorem diligentiam pueris instituendis erat impensurus, si identidem muneris sui rationem sibi reddendam fore sentiret.* De cætero neq; id juri naturali repugnat, suam prolem bono viro adoptandam concedere, siquidem exinde aliquod emolumentum in eandem est redundaturum. Sed ut pater filium oppignorare, aut etiam vendere possit, id nullo casu natura videtur permittere, nisi ubi alia ratio eum alendi non suppetat. Heic enim præstat filium in servitutem tolerabilem tradi, ex qua emergendi iterum aliqua spes est, quam fame extingui. Huc spectat lex Thebanorum apud *Ælianum* V. H. l. 2. c. 7. *Ne cui Thebano liceat infantem expo-*

exponere, neq; in solitudinem abjicere, capitis supplicio constituto. Verum si extrema mendicitate pater laboret, sive mas sit, sive fœmina infans, jubet lex eum statim à materno partu ad magistratum cum ipsis fasciis adferre: qui accepto levi pretio alicui tradit, cum quo pactum & conditiones intercedunt, ut bona fide infantem alat, & adultum servi aut servæ loco habeat, receptis ejusdem operis in mercedem educationis. Quæ lex inde defenditur, quod natura ipsa censeatur jus dare ad omne id, sine quo obtineri nequit, quod ipsa imperat. Sic Imperator Constantinus in l. 2. C. *de patribus, qui fil. suos distrax.* permittit patri propter nimiam egestatem paupertatemq; victus causa (pueri scil. non patris) filium filiamvé sanguinolentos vendere; ita tamen ut si pretium domino offeratur, abs quolibet iterum ingenuitati possint restitui. Cap. 94. & 95. *in Edicto Theodorici*, & *Lex Wisigothorum lib.* V. *tit.* 4. c. 12. vendere liberos alimentorum gratia vetans, intelligenda videtur de alimentis, in usum parentum cedentibus. Plus justo tamen indulsisse parentibus videtur institutum Romulii, *qui patri concessit terna filij venditione pecuniam quærere; majorem largitus potestatem patri in filium, quam hero in mancipium. Servus enim semel venditus, deinde libertatem adeptus, in posterum sui juris est. Filius vero à patre venditus, si liber fieret, rursum sub patris potestatem redigebatur. Iterum quoq; venundatus & liberatus, servus ut ante patris erat. Post tertiam demum venditionem eximebatur è patris potestate. Dionys. Halicarn.* l. 2. Quam legem paulisper mitigavit Numa, dum à venditione excepit eos, qui in matrimonio essent, si nuptias patris jussu, aut consensu contraxissent. *Plutarch. Numa.* Neq; tamen Decemviri eandem penitus abolere ausi sunt; etsi ipsa paulatim in desuetudinem abierit, demum plane interdicta, l. 1. C. d. t. Ex prisco autem more retentum, ut in emancipationibus filiorũm emancipandus filius ter imaginarie venderetur. Id quod à Justiniano sublatum in l. *ult.* C. *de adoptionibus.* Ex *Plutarcho in Solone* quoq; patet, Athenis saltem ante Solonis tempora filium potuisse vendi, quo pater æs alienum dissolveret. Conf. *Matth.* XVIII. 25. *Philostratus in vita Apollonij Thyanæi* l. 8. *Phrygibus familiare est, proprios etiam filios vendere; & si captivi in servitutem ducantur, ne ad eos quidem respiciendos se convertunt.* Apud Moscovitas filium à patre quater

poſſe vendi, & poſt quartam demum venditionem nihil amplius in ipſum juris competere patri, tradit *Sigiſm. Baro in Herberſtein.* Chinenſibus quoq; in uſu eſt, ut liberos vendant, quos ſeſe alere poſſe non confidunt.

§. 10. In tertio tempore, quando filius familia paterna exceſſit, patriaq; poteſtate ſolutus eſt, in omnibus αὐτεξούσιος, ſuiq; juris eſt; manente tamen ſemper pietatis & obſervantiæ debito; cujus cauſa eſt perpetua, orta quippe ex antegreſſis parentum meritis. Quam in rem graviter *Plato de LL.* l. 4. *Parentibus fas eſt prima & maxima debita, omnium antiquiſſima debitorum, perſolvere. Putare enim quisq; debet, omnia quæ poſſidet eorum eſſe, qui genuerunt & educarunt, ita ut illis hæc omnia pro viribus miniſtrare debeant; primum quidem externa bona, deinde etiam corporis, poſtremo quæ ad animum pertinent, hæc omnia videlicet mutuo data perſolvens, & pro curis doloribusq; priſcis parentum, in ſenecta recentes reddens, quando maxime indigent. In verbis quinetiam per totam vitam parentes venerari maxime decet. Oportet itaq; iratis, animumq; explentibus cedere, ſeu verbis, ſive rebus id faciant, non ignorantes, patrem jure admodum filio valde ſuccenſere, ſi quando injuriam ab eo ſibi fieri arbitretur.* (conf. l. 11. §. 1. D. *de accuſat. & inſcript.*) Addit demum de monumento conveniente mortuis extruendo, recolendaq; eorum memoria. Apud Chinenſes ſi cui parentes moriantur, ſtatim quod in aula gerit munus non militare ad triennium abdicare cogitur, domumq; proficiſci, ac per triennium iſtos lugere. Nam & primi tres anni maximam moleſtiam in educatione liberorum parentibus pepererunt. Plura luctus ſigna recitat *Martinius hiſt. Sinica* l. 1. *in octavo Imperatore.* Et ſane liberos cum parentum meritis paria facere non poſſe tralatitium eſt. *Ariſtot. Nicom.* VIII. c. 16. τοῖς γονεῦσιν οὐδεὶς τὴν ἀξίαν ποτ' ἂν ἀποδοίη: εἰς δύναμιν δ' ὁ θεραπεύων ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ. *Parentibus nemo dignam gratiam retulerit; ſed qui pro viribus colit, is eſſe probus videtur.* Add. *Stobæus ſerm.* 77. Quanquam filium quandoq; parentis beneficia vincere poſſe prolixe diſputet *Seneca de benefic.* l. III. c. 29. 30. *ſeqq.* Recitat quoq; dictum Alexandri *Arrianus* l. VII. βαρὺ δὴ τὸ ἐνοίκιον τῶν δέκα μηνῶν εἰσπράττεσθαι αὐτοῦ τὴν μητέρα. *Grave decem menſium habitationis pretium à matre exigi.* Et quantumcunq; ſit illud

fit illud meritum, ad ſcelus tamen impetrandum valere non poteſt. Inde Idem *urgenti matri, ut occideret quendam inſontem, & dictitanti, tum ſe per novem menſes utero portaſſe prægnantem, reſpondit: aliam parens optima poſce mercedem; hominis enim ſalus beneficio nullo penſatur. Ammian. Marcellinus* l. XIV. c. 10. *Hobbes de Cive* c. IX. §. 8. debitum illud reverentiæ non ex ſola de grato animo lege derivandum arbitratur, ſed ex pacto quoque tacito, quod nempe non præſumatur, qui alterum ex ſua poteſtate dimittit, eum ita ſibi voluiſſe æquare, ut ne beneficij quidem reus eſſet: ſed ſemper eſſe intelligendum, eum, qui ſubjectione liberatur, promittere ſaltem externa ſigna, quibus ſuperiores ab inferioribus ſolent honorari. Illa tamen nimia eſt ſuperſtitio, quam refert *Conſtantinus L'Empereur in Babakama* c. 8. §. 3. Judæos non permiſiſſe, ex metu, ne filius paternum ſanguinem effunderet, filium patri venam ſecare, imo ſpinam educere, aut ulcus aperire, ne forte ſanguis ſequatur. Inter eos tamen, qui in civitatibus degunt, contingere poteſt, ut propter officium publicum pater filio reverentiam exhibere debeat, ſalva tamen patris inter privatos reſpectus prærogativa. Sic ipſe pater *Fabius Cunctator* probavit factum filij conſulis, quod ipſum ſibi obvium equo deſcendere juſſiſſet. *Plutarchus Fabio, & in apophth. Gellius* l. II. c. 2. l. 13. §. *ult.* l. 14. *princ.* D. *ad SCtum Trebell.* Add. *Bœcler. ad Grot.* d. l. §. 6. Enimvero an illa obligatio liberorum perpetua, quæ etiam ſoluto imperio paterno durat, magis ex actu generationis, an ex fideli & laborioſa educatione oriatur, inter quoſdam eruditos non convenit. Alij quippe generationi favent; per hanc enim parentem vitam dare, bonum utique præſtantiſſimum & cæterorum omnium occaſionem; ac gignendo parentes quodammodo Deum referre. Alij malunt pro educatione calculum ponere, per quam demum quis hominis dignationem implere diſcit, & quæ magna ac diuturna cura, pari labore ac ſumtu conſtat. Idque alij hoc modo illuſtrant, quod inter bruta mas, qui genuit, nullo fere affectu erga ſobolem tangi deprehendatur; mater autem euſque duntaxat, quoad ſe prolem alere ipſa queat: hominum autem στοργὴ perpetuo duret. Id quod indicio ſit, & affectum parentum, & ei reſpondentem filiorum obligationem non, ſaltem præ-

cipue, provenire ex illis, quæ hominum generatio cum brutis habet communia, ſed quod liberi per parentes ad vitam ſocialem formentur. Equidem *Ariſtoteles Nicom.* VIII. c. 13. ὁ πατὴρ αἴτιον τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου εἶναι, καὶ τροφῆς, καὶ παιδείας. *Pater autor eſt exiſtendi, quod maximum videtur eſſe, & nutritionis, & educationis. Idem* d. l. c. 14. *Eſt amicitia filiis erga parentes, & hominibus erga Deos tanquam erga bonum quoddam, atque excellens. Beneficia enim maxima contulere, quippe cum ſint in cauſa, ut & ſint, & enutriti atque educati fuerint, poſteaque in lucem venerint.* Ubi priori quidem loco ponitur generatio & vita, ut tamen cum educatione expreſſe non comparetur. *Philo Judæus* l. 2. *allegor. Ne parentibus quidem dignam referre valemus gratiam, quandoquidem non poſſumus eis gignendi vicem reddere.* Nihilominus nobis verius judicatur, plus obligationis ex educatione, quam nuda generatione reſultare. Sicut etiam eodem inclinare videtur *Plato in Critone:* ἢ οὐ χρῆν ποιεῖσθαι παῖδας, ἢ ξυνδιαταλαιπωρεῖν καὶ τρέφοντα καὶ παιδεύοντα. *Oportebat non genuiſſe filios; aut in eis educandis erudiendisque laborem non recuſare.* Apud *Eundem in Theage* Demodocus dicit: ἐμοὶ ἡ τοῦ υἱέος τουτουῒ, εἴτε φυτείαν, εἴτε παιδοποιείαν δεῖ αὐτὴν ὀνομάζειν, πάντων ῥᾴστη γέγονεν· ἡ δὲ τροφὴ δύσκολός τε καὶ αἰεὶ ἐν φόβῳ, περὶ αὐτοῦ δεδιότι. *Hæc mihi mei filij ſive plantatio, ſeu generatio appellanda ſit, omnium facillima extitit: educatio autem difficilis, & plena timoris ſemper, maximum metum ipſius cauſa ſubeunti, fuit.* Et ibidem Socrates: οὐκ οἶδα ὑπὲρ ὅτου ἂν τις νοῦν ἔχων μᾶλλον σπουδάζοι, ἢ ὑπὲρ υἱέος αὐτοῦ, ὅπως ὡς βέλτιστος ἔσται. *Non video ubi majore diligentia opus ſit, ſi quis mentem modo habeat, quam ut filium optimum reddat.* Apud *Quintilianum declamat.* 258. ita pater: *Non jam imputo illa vulgaria, lucem, & jus libertatis, & uſum vitæ. Hoc imputo: quod fortiter feciſti, roboris & corporis mei, meum eſt: animus iſte ad contemnendum periculum paratus ex meo fluxit. Ego te diu præceptis feci virum fortem: proxime quidem etiam exemplo.* Add. *Idem declamat.* 278. & *Phædrus* l. 3. *fab.* 16. Scilicet non crediderim, parentem generando tam magnum dediſſe beneficium proli, ſi eam in lucem editam abjiciat, aut nutritam citra culturam animi adoleſcere patiatur pecudis in morem, ut vitam agat ſibi erubeſcendam, aliis inutilem. Quo ſpectat lex Solonis apud *Plutarchum Solone, qua ad alendos parentes non adſtrin-*

adstringebantur ex meretricibus procreati. Quippe nuptiarum decus qui praetereat, profitetur, se non liberorum gratia, sed voluptatis adsciscere mulierem; habetq; mercedem suam, neq; locum sibi querendi reliquit de genitis, quibus ipsam reddidit probrosam nativitatem. Add. *Vitruvius de archit. praefat. l. VI. Juvenalis sat. 14. Gratum est, quod patriae civem populoq; dedisti, Si facis, ut patriae sit idoneus, utilis agris, Utilis & bellorum, & pacis rebus agendis. Plurimum enim intererit, quibus artibus, & quibus hunc tu Moribus instituas. Aristoteles* apud *Diogenem Laertium: parentes qui liberos erudiendos curassent, longe honorabiliores esse iis, qui solum genuissent: eos enim vivendi tantum, illos etiam bene beateq; vivendi autores esse.* Quo nomine etiam quantum venerationis praeceptori à discipulis deferatur apud Sinenses, tradit *Martinius hist. Sinica* l. 4. c. 2. *Idem* l. 6. c. 1. p. 212 memorat, apud eosdem usitatum esse, ut filius nunquam ad altiorem dignitatis gradum, quam pater, adscendat. Unde si suis in remp. meritis honores filius adipiscatur, queis patri fungi non obtigit, ii defuncto quoq; patri postuma velut promotione communicantur. Apud eosdem quippe obsequium & reverentia erga parentes maxima & prima virtus habetur. Deinde sequi non videtur; vita est maximum bonum: ergo actus parentis, quo eam dat, est maxime aptus ad excitandam in prole obligationem. Nam si factum aliquod meum alteri magnopere velim imputare, necessum est ut sciam, cui dem, & an ad ipsum meum beneficium sit perventurum. Nec illud parum ad rem facit considerasse, an intentionem habeam alterum beneficio mihi obstringendi; quanti factum illud mihi constet; an id susceperim magis ut alteri prodessem, quam ut mihi utilitatem aliquam aut delectationem pararem: num ad idem suscipiendum ratione aut deliberato animi proposito, an vero affectuum stimulis, aut sensuum illecebris sim impulsus; an deniq; id, quod dedi, ullo modo alteri prodesse queat, nisi alia quaepiam accesserint. Ista qui pressius consideraverit, facile judicabit, actum educationis longe efficaciorem esse ad producendam obligationem, quam generationis. Etsi hautquaquam omnia probaverim, quae circa hanc rem disputat *Seneca de beneficiis* l. 3. c. 30. *seqq.* Nam illud sine dubio tolerari non potest, quod vitam hominis, cui Deus immor-

mortalem animam dedit, vocet rem, quæ *cum feris, & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis communis est*: item, *muscarum ac vermium bonum*. Reliqua tamen non adeo censuram cordatorum metuant. *Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animadvertes exiguum, & incertum, & boni maliq́ communem materiam. Sine dubio primum ad omnia gradum, sed non ideo majorem omnibus, quia primum. Nec enim ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.* Item. *Ad bene vivendum minima portio est vivere. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoq́ munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, cum sentiens me dare, cum vitam tibi non voluptatis meæ causa, aut certe per voluptatem dederim. Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? exposuisses: nempe injuria erat genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium patris matrisq́ concubitum, nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris & aliis officiis ratum facerent. Idem* paulo post generandi beneficium vocat *vulgare; paternum munus & simplex & facile, & in quo* (saltem vulgus patrum) *spectat omnia potius, quam eum, cui dabat.*

§. 11. Enimvero ut intelligatur, quid potestatis patri in filium in secundo tempore competat, observandum est, patres quoq; obtinere aliquod imperium, quatenus sunt capita suarum familiarum. Quod tamen aliud est in iis, qui extra civitates vivunt, aliud in iis, qui civitatibus sese adjunxerunt. Sane enim familiæ segreges uti aliquod instar civitatum habent; ita earundem capita aliquid analogum imperio regio obtinent. Nam quo minus illas cum *Hobbesio* civitates vocemus, causa est; quod diversus familiarum, ac civitatum finis, ac proinde multæ partes imperij regij in familias non cadant. Locum tamen in illis habet jus vitæ, & necis, ex delicto exercendum, aliquod instar potestatis legislatoriæ, nec non jus armorum, & fœderum faciendorum. Constituitur autem isthoc imperium patris in liberos jam adultos ex pacto tacito, dum pater jussa sua extendit etiam ad talia, quæ educationem filij non spectant; filius autem obsequium capessit. Id quod & lex æquitatis, gratiq; animi suadet, ut filius illi potissimum vires suas accommodet, per quem ipse habet, quod talis jam est; donec ipsius patris consensu isthoc imperio solvatur.

§. 12. Ast

§. 12. Ast postquam in civitates fuit discessum, patribusfamilias alia quidem jura sunt ademta, alia circumscripta. Ubiq; tamen fere relictum, quantum ad educationem liberorum sufficit; nisi quod *Plato* in sua republ. etiam potestatem patrum ut talium valde accisam reddiderit. Neq; multum relictum patribus apud veteres Persas, si ex veritate historica sunt scripta, quæ apud *Xenophontem de educ. Cyri* l. 1. habentur. Alibi parum de potestate patrumfamilias detractum. Sicuti Romæ jus vitæ & necis patribus in liberos competebat; quod exercebant fere ad modum judicij cujusdam, vocatis in consilium cognatis & amicis, atq; ex eorum sententia supplicio irrogato. vid. *Valerius Max.* l. 5. c. 8. §. 2. 3. 5. & *Seneca de clementia* l. 1. c. 15. Apud *Livium* l. 1. c. 50. Turnus dicit: *nullam breviorem esse cognitionem, quam inter patrem & filium, paucisq́; verbis transigi posse; ni pareat patri, habiturum infortunium esse.* Circa quod jus, quale alios non habere profitetur *Justinianus* §. 2. *Instit. de patr. potestate*, dicam ipsi scribit *Bodinus de rep.* l. 1. c. 4. ubi ostendit, Persas quoq;, & antiquos Gallos apud *Cæsarem* l. 6. *de* B. G. jus vitæ & necis in liberos habuisse. Eamq; potestatem sublatam multis malis apud Romanos causam dedisse. Cui adstipulatur *Franciscus Connanus comment. jur. civil.* l. 2. c. 13. sicuti & illa insigniter commendatur à *Dionysio Halicarn.* l. 2. Alij contra solicite defendunt Imperatorem Byzantinum, jactantes, nullibi patres tam strictam habuisse potestatem in liberos, quam Romæ; quippe quæ nec finem nec modum habuerit. Pro qua sententia videtur facere *Dionys. Halicarn.* l. 2. Alij dicunt Imperatorem eo respexisse, quod patria potestas certa quædam attributa apud Romanos habuerit, quæ alibi non fuerint; puta quod eadem sublata fuerit minima capitis diminutione & deportatione, qua tamē non amittantur ea, quæ sunt juris gentium. Et cum justæ nuptiæ sint juris civilis, patriam quoq; potestatem, quæ illarum consequens est, talem fore. Quæ est sententia *Mestertij* l. 1. *de justitia Rom.* LL. c. 27. Fortassis simplicissime dicitur, in imperio Romano nemini, qui civis Romanus non esset, licuisse jus vitæ & necis in liberos exercere. Cæterum qui hoc jus patribus intra civitates degentibus reliquerunt, id habuere rationis, quod reverentia liberorū erga istos hoc modo vehementer inten-

datur; simul patribus optime posse constare de delictis per illos patratis, qui sub ipsorum oculis degerent: nec ob teneritudinem paterni affectus ad crudelitatem quenquam eadem potestate abusurum, cum tenera illa ætas magis clementia, quam sævitia opus habeat. Contra qui ademerunt, ea forte ratione moti sunt, quod quosdam patres illa abusos cernerent; cum sæpe tenerrimus affectus, ubi supra modum irritatus fuerit, in truculentas iras efferetur. Supervacua quoq; eadem videbatur, cum delicta morte digna facile à magistratibus vindicari queant; durumq; sit, paterni affectus mollitiem eo adigere, ut in nocentem, filium tamen, capitalem sententiam ipse cogatur pronunciare. vid. *Ælianus* V.H. l.1.c.34. Nihil tamen ad rem facit, quod vulgo afferunt ex l.5. D. *ad L. Pompej. de parricid.* quod patria potestas in *pietate, non in atrocitate consistat.* Nam Adrianus patrem in insulam deportaverat, qui filium cum noverca adulterio pollutum in venatione occiderat. Ubi recte reprehenditur, quod latronis in morem, & velut per insidias nocentem intercepisset; cum per modum judicij domestici capite ipsum plectere potuisset, adhibitis in consilium amicis. Ni dicere malimus, verba illa emblema Triboniani sapere. Jure Ebraico pars potestatis paternæ erat, posse filij filiæq; familias vota declarare irrita. Cujus ratio non hæc solum fuit; ne imprudens ætas, inconsulta pietatis specie mota, seipsam nimia vovendo fortunis everteret; sed etiam ne vel paterna bona votis ejusmodi onerarentur, vel operæ debitæ interciperentur. Sic ut isthæc potestas hactenus non ex lege positiva, sed naturali ratione profluat; cum nemo, qui alteri subjectus est, valide disponere queat circa eas res, in quibus alterius potestati subjacet. Ex hisce & illud adparet, quando *Grotius* d. l. tradit: *In secundo tempore, cum jam judicium ætate maturuit, subesse parentum imperijs non alias actiones, quam quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent; cum æquum sit, ut pars conveniat cum ratione integri: in ceteris autem actionibus habere liberos ἐξουσίαν seu facultatem moralem agendi, ita tamen ut teneantur semper curare, quo parentibus placeant; non tamen ideo irritas esse earundem actiones, si quid contra fecerint:* isthæc capienda esse de potestate patrumfamilias, prout illa jam in plerisq; civitatibus Christianis sese habet.

habet. Ubi imperium paternum circa ea potissimum occupatur, quæ educationem liberorum concernunt. Sicuti & id æquum est, ut siquidem liberi velint paternis bonis sustentari, inq; illa deinceps succedere, voluntati patris obtemperent, quatenus illa nihil absurdi aut incongrui continet. Cui si citra sufficientes causas reluctati fuerint, deprecari non poterunt, quo minus parentes officio educationis nihil præterea superddant, eosq; exhæredes esse jubeant. Quanquam & heic, ne parentes forte stolidæ magis pertinaciæ, quam rationi obtemperantes hæreditate liberos inhumaniter excluderent, leges civiles prudenter caverunt. Sicuti & *Plato de* LL. l. XI. abdicationem filij non vult à patre suscipi sine consensu propinquorum. Add. *Seneca controv.* I. & 9. *Quintilianus declamat.* 9. Et in universum, uti alia privatorum jura ad commodum & decus publicum attemperari è re civitatium fuit; ita ne parentes autoritate sua in liberos abutantur in fraudem boni publici, aut iniquam eorundum oppressionem, legislatores civiles providere solent. Sic in genere pater pro suis facultatibus tenetur liberos formare, ut idonea civilis societatis membra fiant. Quo spectat lex Solonis, ne filius patrem, qui nullam artem ipsum docuisset, alere cogeretur. *Plutarch. Solone.* Sed cum in civitatibus diversi sint status, ac diversa vivendi genera, recte quidem in illis deligendis autoritatem patrum sequuntur liberi, siquidem ad nihil absurdi aut turpis ducant; præsertim ubi ad istos fines à parentibus sumtus præbeantur. Stolidum tamen simul, & iniquum, invitos liberos compellere ad genus vitæ, à quo ipsorum genius abhorret: nefarium, eosdem adigere ad vitæ genus turpe, quale est meretricium; aut communi hominum indoli intolerabile; uti est cælibatus citra donum continentiæ, & vita monastica.

§. 13. Deniq; uti pater prolem familia ejicere non debet citra gravissimas causas: ita & proles non nisi bona cum venia patris in aliam familiam transibit. Quod si autem liberi justam habeant migrandi causam, nec tamen parens per animi duritiem annuere velit; putaverim eosdem non obligari, quo minus rebus suis, etiam ringente duro patre, prospiciant; inprimis ubi paternam hæreditatem negligere velint. Nam leges civiles uti autoritatem parentum recte ful-

ciunt; ita morositatem ineptam haut temere obfirmabunt. Quin nec capita familiarum segregum invitos liberos videntur retinere posse; ubi justam semigrandi causam habuerint; cum nec in justis civitatibus hominibus liberis facile migratio denegetur, si nullo alio, quam communi civium vinculo stringantur.

§. 14. Huc quoq; pertinet quæstio; An liberis liceat nuptias contrahere invitis parentibus? Circa quam putamus distincte considerandum esse, quid requirat officium pietatis; quid obsequium imperio respondens; quid juris sit patribus ut talibus, quid ut capitibus familiarum. Potestatem patriam, ut talem, diximus naturaliter tantam esse, quanta opus est ad liberorum educationem & gubernationem, quousq; ipsi rebus suis commode queant prospicere. Ergo illa non videtur eousq; se extendere, ut matrimonia liberorum possit declarare irrita; quippe quæ præsupponuntur iniri abs talibus, qui jam plenum rationis usum obtinent. Equidem officium pietatis ac reverentiæ requirit, ut & consilium parentum heic adhibeant liberi, nec ipsorum voluntati reluctentur. *Catullus: Non æquum est pugnare, pater quos tradidit ipse, Ipse pater cum matre, quibus parere necesse est. Virginitas non tota tua, ex parte parentum est. Tertia pars matri data, pars data tertia patri; Tertia sola tua est; noli pugnare duobus, Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.* Apud *Euripidem in Andromache* Hermione: Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς μέριμναν ἕξει, κοὐκ ἐμὸν κρίνειν τάδε. *Desponsationis quidem meæ pater meus curam habebit, & non est meum statuere hoc.* Non tamen statim irritum est & nullum, quod contra officium istud fuit admissum. Nam obligatio audiendi & reverendi alterius consilium non statim potestatem de re sua disponendi adimit. Accedit & illud apud *Quintilianum declam. 256. Nunquam libertas tam necessaria, quam in matrimonio est. quis enim amare alieno animo potest?* Add. l. 21. l. 22. l. 25. D. *de ritu nupt.* Sed quid dicemus de potestate patrum, quam habent, ut capita familiarum? Equidem in multis civitatibus facultatem matrimonia contrahendi leges civiles varie circumscribunt. Sicut alicubi regio sanguine ortis, inconsulto rege, matrimonium contrahere non licet; cum notum sit, quantum per ejusmodi connubia sæpe è republica petatur. Alicubi

inter

inter civem, & peregrinam, inter illustrem & plebejam quæ contrahuntur nuptiæ pro justis non habentur. Enimvero uti in civitatibus libera matrimoniorum inter quoscunq; facultas, ut & migrandi licentia, intelligitur, ubi in contrarium expressa non extat lex, aut legi æquipollens consuetudo: ita cum in familiis segregibus pleræq; rationes legum civilium circa matrimonia, inter certas personas contrahenda, cessent; hautquidquam patrifamilias jus videtur esse prohibendi aut rescindendi matrimonia suorum liberorum, quæ nullo alias vitio laborant; si modo isti parati sint familia paterna facessere. Nam ut invisam sibi nurum in domo sua toleret paterfamilias, nemo ab ipso postulaverit. *Genes.* XXVI. 34. 35. Quod si tamen suam autoritatem à liberis citra gravissimas rationes (vid. l. 12. §. 1. *de sponsal.*) spretam viderit pater, pœnæ loco familia & hæreditate excludere immorigeros non prohibetur. Quid juris heic competat patribusfamilias, qui in civitatibus degunt, ex singularum legibus est cognoscendum. Ubi certum est, quemadmodum leges civiles efficere possunt, ut invalide ineantur contractus quidam, vel quia solennibus quibusdam destituuntur, vel quia certis personis eosdem inire interdicitur: ita posse easdem validitatem matrimonij, inter filiosfamilias initi, à parentum consensu suspendere, ut illo non accedente matrimonium civiliter pro nullo habeatur, ac rescindi queat. vid. l. 2. D. *de ritu nupt.* l. 7. D. *ad L. Juliam de adulteriis.* Nam copula carnalis, & consensus cohabitantium, ubi leges civitatis obstant, non magis validum reddunt matrimoninm, quam per contractum pupilli, & traditionem, citra autoritatem tutoris factam, valide & irrevocabiliter dominium rei pupillaris transfertur. Quanquam recte cordatiores monent, parentes, etiam ubi talis potestas ipsis indulgetur, circa ejusdem exercitium circumspectos, nec rigidos nimis esse debere. Add. *Becler.* & *Ziegler. ad Grotij* d. l. §. 10.

CAPUT III.

DE POTESTATE HERILI.

1. Societas herilis quæ?
2. Servitus actu ab ipsa natura non constituitur.
3. Neq; immediate à Deo.
4. Servitutis prima origo videtur ex contractu.
5. Servorum dein numerus bello valde auctus.
6. Bello

QUemadmodum familiæ ex marito & uxore tanquam primariis partibus constant, quorum conjunctione soboles excitatur: ita secundario iisdem accedunt servi, quorum opera in obeundis ministeriis capita familiarum utuntur. His cum rigidius fere soleat imperari, quam liberis; inde asperioris cujusdam regiminis speciem in societate herili volunt exprimi, quam in paterna, ubi liberi fere indulgentius solent haberi. Isthanc autem societatem minus proprie civitatem ab *Hobbesio* vocari arbitramur, tum quia fere ex paucioribus personis constat, quam quæ ad securitatem præstandam in naturali libertate viventibus facere possint: vid. *Genes.* XXXII. 7. seqq. XXXIV. 30. tum quia dominus sibi adjungit servos non tam propter mutuam defensionem; quam ut rem domesticam commodius atq; copiosius eorum opera curet.

§. 2. Circa hujus societatis originem rejicienda est sententia eorum, qui imperium herile & servitium actu à natura constitutum autumant. Equidem maximam ingeniorum diversitatem inter homines deprehendimus. Ut alia prætereamus, sane adparet, quosdam & ea esse mentis perspicacia, ut per se cernant, quid rebus suis expediat; & ea alacritate, ut quod sibi est utile, proprio impulsu citra aliorum coactionem suscipiant. Aliis contra ingenium est ita hebes, ut quid ex usu sit, citra aliorum ductum parum perspiciant, magisq; sint idonei ad talia, quæ viribus corporis constant, obeunda, quam ad quæ subtilitas aliqua mentis requiritur. Tanta insuper socordia, ut nisi coacti recte non faciant, nec parta commode servare, aut dispensare norint. Quorum posteriores natura servos *Aristoteles* vocat, non quod dominus & servus actu per naturam constituatur, citra interveniens factum humanum; sed quia ejusmodi hominibus, quos tali ingenio natura finxit, commodius est aliis servire, quam proprio Marte rem gerere. Quo spectat, quod Agesilaus dixit; *τὺς τὴν Ἀσίαν κατοικῦντας, ἐλευθέρυς μὲν κακὺς, δύλυς δὲ ἀγαθὺς εἶναι. Asiam incolentes*

liberos

liberos quidem pravos, servos autem bonos esse. Plutarch. apophth. Laconicis. Quod in Caligulam accommodavit Passienus: *neq; meliorem unquam servum, neq; deteriorem dominum fuisse. Tacit. Ann.* VI.

§. 3. *Jo. Frid. Hornius de civitate* l. I. c. 3. solita sibi chorda oberrat, dum communi ICtorum sententiæ contradicit, à jure gentium originem servitutis repetentium. Nam *modum* duntaxat constituendi servitutem populos diversos invicem accepisse; seu communem morem invaluisse captos bello in servitutem redigendi. Imperium tamen herile neq; à consuetudine, neq; à jure gentium arcessendum; sed semper causam *societatis*, à causa *imperij* distinguendam. Adeoq; Deum causam herilis imperij constituendum. Cum enim victoria sit à Deo, hostisq; divinitus in manum victoris sit traditus, id consecutum victorem, ut hostem possit interimere. Cum vero humanitatis interesset, ne inermem & prostratum semper occideret, cum usui esse possit, hanc potestatem retinuisse superiorem in caput victum. Enimvero uti homines partim ob sui defensionem, partim ad vindicanda sua jura bellum sumsere: ita parta victoria, cum victis donare vitam placeret, in ipsorum arbitrio fuit eosdem in servitium redigere, aut in custodiam tantisper dare, quoad pacto, aut dato lytro dimitterentur. Quæ omnia, ut & potestatem in tales, quatenus cum recta ratione congruunt, Deus non immediate constituit, sed ab hominibus constituta adprobavit. Id quoq; minus recte ab *Ipso* dicitur; *jus vitæ & necis in captum hostem, quod semel habuit, victorem retinere*; adeoq; illud jus, quod victor habet in victum, antequam ipsum in fidem recipiat, idem esse cum eo jure, quo post ipsi tanquam dominus imperat. Nam isthæc plane diversa sunt. Victor in victum jure belli quæcunq; placuerit potest statuere; occidere, aut vitam relinquere; quam tamen licentiam, quantum nobis constat, nemo jus vitæ & necis hactenus dixit. Sed jus vitæ & necis, quod dominus in servum habere dicitur, notat potestatem legitimam ob antegressum delictum capitale supplicium infligendi. Deniq; quod *Idem* d. l. §. 5. tradit; omne imperium, qualecunq; sit, inferre potestatem in caput; ergo nullam differentiam esse quærendam in ipsa potestate, sed tantum in exercitio potestatis; adeoq; par esse imperium mariti in uxorem

rem, patris in prolem, Regis in cives, quam domini in servum, nisi quod illi fere mollius, hic asperius habeantur: id quidem ut credam, à me nondum impetrare potui.

§. 4. Nobis super origine servitutis ita videtur. Ab initio cum homines à prima vivendi simplicitate discederent, vitamq; operosius excolere, ac rei augendæ incumbere cœpissent, valde probabile est, à solertioribus & paulo locupletioribus hebetiores & tenuiores ad operas sibi locandas fuisse invitatos. Mox cum utriq; illud commodum experirentur, paulatim hosce adductos, ut istorum sese familiis perpetuo adjungerent, iis sub legibus, ut hi quidem alimenta, & quæ alia vitæ necessaria sunt, illi autem eorundem ministeria circa rem domesticam, ex ipsorum præscripto curandam, sibi stipularentur. Adeoq; primam originem servituti dedisse ultroneum consensum hominum tenuiorum, & contractum do ut facias; do alimenta perpetua, ut præstes operas perpetuas. In ejusmodi servos quantum imperij domino naturaliter competat, facile ex fine hujus societatis colligitur. Scilicet potest dominus tali servo operas, quascunq; velit, injungere, habita ratione viriũ & dexteritatis ipsius. Potest quoq; negligentiam & socordiam servi asperioribus remediis, prout indoles ejusdem exigit, coercere; etsi hoc nomine ad mortem procedi nequeat. Sic ut summi instar supplicij ejusmodi sit servo, familia expulsum suæ socordiæ relinqui. Neq; videntur tales servi inviti potuisse aliis vendi; sed ubi domino displicerent, vel familia erant expellendi, vel non nisi ipsorum consensu in aliam familiam transferendi. Cum revera non nisi perpetui sint mercenarij, qui durante isto statu omnia domino adquirerent. Deniq; si atrox aliquod delictum admiserint in alios extra familiam, siquidem intra illos duntaxat terminos, quos diximus, eorum subjectio constiterit, non videtur dominis jus vitæ & necis competere. Sed ne ipsorũ injuriam defendendo lite se implicet dominus, noxios domo expellere potest & debet; id quod instar deditionis habet. Sed si in ipsum dominum ejusq; familiam atrociter delinquant, morte quidem affici possunt, non tamen velut ex vi imperij, sed jure belli tanquam hostes. Dispari tamen modo, quam apud *Tacitum de moribus German. est. Occidere solent* (servos Germani) *non disci-*

non disciplina & severitate, sed impetu & ira, ut inimicum, nisi quod impune. Et ad istum fere modum conditio servorum, nec non potestas herilis describitur *Exod.* XXI. 2. *seqq. Levit.* XXV. 39. *seqq. Deuteron.* XV. 12. *seqq. Exodi* XXI. 26. 27. 32. *Siracid.* XXXIII. 25. *seqq.*

§. 5. Enimvero postea deprehensa commoditate suos labores per alios expediendi, (quo nomine *Aristoteli polit.* I. 3. servus ὄργανον πρὸ ὀργάνων dicitur,) cum bella passim increbescerent, paulatim receptum, bello captis ea conditione vitã & libertatem corporalem relinquere, ut perpetuo captoribus servirent. De cujus moris origine *Plinius* l. 7. c. 56. *Servitium invenere Lacedæmonij*; quod tamen admitti non potest nisi hoc sensu, quod vel isti inter Græcos hoc primum introduxerint, vel quod isti Græcos quoq; bello captos in servitutem redegerint. Add. *Busbequius epist.* 3. p. m. 120. & *Christoph. Richerius de morib. Orientalium* p. m. 101. In istos porro captos bello durius fere actum, quod hostilis adhuc iræ in ipsos aliquid superesset. Et excusari quoq; credebatur sævitia, in eos exercita, qui vitæ fortunisq; nostris imminuerant, & paria nobis intentaverant; eousq; procedente licentia, ut tales occidere per iracundiam, aut ob quodvis delictũ, impune haberetur. add. *Grotius* l. 3. c. 7. §. 2. Quæ licentia semel introducta etiam ad illos, etsi minore prætextu, extensa est, qui ex istis nati, aut per commercia traditi fuerunt. Etsi eadem in quibusdam civitatibus deinceps restricta, alicubi plane sublata. Igitur servitutis primæva origo est ex ultroneo consensu, non ex bello, etsi occasione belli servorum numerus vehementer auctus, eorumq; conditio durior fuerit reddita. Add. *Bæclerus ad Grot.* l. 2. cap. V. §. 27.

§. 6. Videamus quomodo potestatem herilem, & servorum conditionem, prout illa ex bello oritur, deducat *Hobbesius de Cive* c. 8. Ubi id ab initio rejiciendum, quod ex solo statu naturali, quem ille bellum omnium in omnes vocat, oriri putet jus aliquem invadendi, & viribus superatum in servitium redigendi. Sed illud recte se habet, quod uti jure belli justi vita hosti potest eripi; ita si quis in eodem viribus aliquem superaverit, eidem possit vitam condonare, hac lege, si alter promiserit, se ipsi serviturum, i. e. omnia facturum, quæ imperabit. In quo pacto bonum quidem, quod victus accipit, est vitæ

condonatio, quæ jure belli poterat tolli; bonum autem quod idem promittit, est ministerium & obedientia, & quidem, quantum fieri potest, absoluta. Nam qui mandatis cujusquam obedire ante obligatur, quam sciat, quid iste sit imperaturus, ad omnia mandata simpliciter & sine restrictione tenetur. Etsi quod heic temperamentum lex humanitatis adhibere jubeat, docet *Grotius* l. III. c. XIV. Cæterum, quod recte *Hobbesius* monet, non omnis bello captus, cujus vitæ parcitum est, pacisci cum victore intelligitur. Nam quorundam mors duntaxat differtur, arbitrio victorum, quandocunq; placuerit, exigenda; uti Romæ fiebat illis, qui triumfo aut spectaculis servabantur. Et non cuivis ita creditur, ut relinquatur ei tantum libertatis naturalis, quo vel aufugere, vel ministerium detrectare, vel machinari domino malum aliquod, aut damnum, si cupiat, possit. Nam talis servit quidem, seu operas præstat, sed citra fidem mutuo intervenientem, vinculis tantum naturalibus coercitus, ergastulis, compedibus, aut acri custodia; eodem modo, quo bruta nobis serviunt. Igitur obligatio servi, bello parti, adversus dominum non nascitur ex simplici vitæ condonatione, aut necis dilatione, sed ex eo quod ipsum non incarceratũ aut vinctum teneat. Quippe cum isthæc obligatio, mutua præstatione constans, ex pacto oriatur; in omni autem pacto mutua versari fides debeat. Cum beneficio ergo condonatæ vitæ conjuncta est fiducia, qua dominus eum in libertate corporali relinquit, ita ut nisi intervenissent obligatio, & vincula pactitia seu moralia, non modo aufugere, sed & dominum conservatorem vitæ, vita spoliare possit; durante utiq; adhuc inter ipsos statu belli. Ex quo consequitur, servos, qui carceribus, ergastulis, aut vinculis coerceantur, ab illis, qui pacto cum domino jungantur, diversos esse; qui serviunt illi non pacto, sed ne vapulent. Ideoq; si aufugerint, aut dominum occiderint, nihil facere contra leges naturales. Nam vinculis ligare corporalibus signum est, illum qui ligat supponere, ligatum nulla obligatione seu vinculo morali satis teneri. Illud tamen falsum est, non minus juris habere dominum in servum non vinctum, quam in vinctum: summum enim habere in utrumq;. Nam licentia bellica, quam sibi in vinctum reservavit dominus, diversum quid est ab imperio.

Per illam enim vita tolli potest, quandocunq; victori placuerit, obtentu status bellici, cui vinctus nondum videtur exemtus. Sed quantumvis summum imperium directe jus non dat in vitam, nisi ex delicto.

§. 7. Cæterum etsi imperium, quod proprie est jus regendi alterius personam, ubi subjecti consensu ultroneo est constitutum, citra ejusdem consensum regulariter in alium transferri nequeat; cum peculiares esse soleant rationes, quare quis sese huic & non alteri subjecerit: in illis tamen imperiis, quæ à vi cœperunt, receptum, ut eadem solius imperantis arbitrio alienari possent. Quamdiu tamen subjectis aliquid libertatis superest, proprie non ipsi homines, sed jus eosdem regendi alienari dicitur, in quantum illud est cum aliquo emolumento conjunctum. Licet enim quilibet imperans de subdito suo dicere queat, *hic meus est*; ea tamen proprietas diversa plane est ab ea, qua quis *rem* aliquam suam dicit. Priori enim locutione hoc tantum significatur; mihi & non alteri competit jus hunc hominem regendi, sic tamen, ut & mihi adversus eundem aliqua sit obligatio, nec in infinitum illud jus exerceri queat. Ast proprietas, quæ rei tribuitur, involvit jus ista re utendi, abutendiq; eamq; consumendi ex meo commodo aut lubitu; sic ut qualitercunq; eandem tractavero, injuriæ non sim reus; sed ad excusationem sufficiat dixisse; hæc res mea est. Quanquam autem lex humanitatis non ferat, ut etiam adversus qualitercunq; de nobis meritum omnia primævæ æqualitatis vestigia extinguantur, postquam in pacem nobiscum rediit; utq; ad bruti instar aut rei inanimæ posset tractari, adversus quam nulla nobis est obligatio: immanitas tamen multarum gentium eo processit, ut inter res numerarentur servi, iiq; non tam per imperium, quam velut ex vi dominij tractarentur. Sic ut eodem fere modo, quo quis de jumento suo dicit, hoc meum est, etiam de servo diceretur, hic meus est. Inde & apud *Quintilianum declam.* 6. qui captus servitium subierat, dicit: *me ipse perdidi.* Et in jure Romano fugitivi *furtum sui facere* dicuntur. l. 60. D. *de furtis.* l. 1. C. *de serv. fugit.* Et quæ servo à domino præstabantur, non tam in istius, quam hujus commodum præstarentur, ne servo pereunte dominus damnum pateretur add. tamen *Dio Chrysostomus orat.* XV. *de servitute.* p. 241. *seqq. edit. Morelli.* Non

tamen inde recte infertur; quidquid servi erat ante servitutem, id postea esse domini. Nam hoc tantum sensu id admittitur; quicquid servi poterat esse ante captivitatem ex suis operis, id deinceps domini est. Ubi enim ultro quis in servitium sese tradit, potest quidem se & reculas suas domino simul tradere. Id tamen non semper necessarium est. Quin probabile videtur, eos, qui ipsi sese vendiderunt, tam pretium sui, quam res suas retinuisse, saltem per modum peculij, aut tradidisse illis, quos antea tenebantur alere, puta liberis, aut parentibus senio confectis. Quanquam Ebraei statuebant, non posse aliquem recte seipsum vendere, nisi nihil prorsus superesset, unde se aleret. vid. *Selden*. l. VI. c. 7. Quod autem in jure Romano in verum servitium redigebatur, qui ad pretium participandum sese venundari passus fuerat, id ita se habebat. Fingebat Cajus, Sejum sibi servum esse, qui tamen liber erat. Sejus itidem servum se simulabat, inita fiducia partem sibi pretij pactus. Ubi deinde Sejus venditus fuerat, subornabatur tertius, qui liberali causa venditum assereret. Hoc modo perdebat emtor & servum, & pretium, postquam Cajus astute se subduxisset. Exemplum est apud *Plautum Persa act*. IV. *sc*. 4. & 9. Quod si quis jure belli in servitutem fuerit raptus, bona quidem capti, quae simul cum ipso adprehendit victor, ipsius erunt. Sed quae iste non simul cepit, perinde erunt, atq; si captus naturaliter fuisset mortuus, saltem quousq; libertatem recuperaverit. Illud autem liquidum est, quod quidquid in servitute adquisierit servus, domino adquiratur. Ad quem enim ipsa persona plene pertinet, ad eundem quoq; pertinebunt omnia, quae per istam personam proveniunt. Adeoq; nihil erit, quod servus ut *suum* possit retinere contra *dominum*. Etsi quod dominus ipsi peculiariter assignaverit ad usum, vel administrationem, retinere, & defendere possit contra conservum: ut sunt cibaria, vestimenta, cella, peculium. Add. *Plinius* l. 8. *epist*. 14.

§. 8. Quod autem *Idem* negat servo posse fieri injuriam, id cum grano salis est capiendum. Nam ratio ab ipso subjuncta; quod voluntatem suam servus voluntati domini subjecerit, adeoq; quicquid hic fecerit illo volente fiat; volenti autem injuria non fiat; hoc tantum efficit, non posse queri servum, qualiscunq; opera, modo

intra

intra ipsius vires ea sit, à domino sibi injungatur, licet forte eadem ipsi ad palatum non sit. Quemadmodum civis non potest queri, si rex absolutus ex suò judicio remp. gerat, utut civi ista administratio displiceat. Nam hactenus duntaxat illam voluntatis subjectionem valere alibi ostendemus. De cætero quis neget servo injuriam fieri, si ab ipso exigatur opera vires excedens, si citra causam, aut quia impossibilia non præstitit, verberibus in eum sæviatur; si victus denegetur. *Theano epist.* 3. ad *δικαίαν χρῆσιν, justum usum* servorum requirit, *ἵνα μήτε διὰ τὸν κόπον κάμνωσι, μήτε ἀδυνατῶσι διὰ τὴν ἔνδειαν. ne propter laborem deficiant, nec propter indigentiam viribus frangantur.* Quo loco notanda Judæorum dira inhumanitas, qua credebant se vestitum victumq; minime cogi præstare servo è gentilibus; tametsi operas omnigena sævitia exigere nefas non haberetur. teste *Seldeno* l. VI. c. 8. Forte quia ipsi paria in Ægypto toleraverant. *Exodi* V. 13. 14. Nam illud *Levit.* XXV. 43. ad servos ex Ebræis tantum pertinere tradebant. Benigniores heic leges Romanæ. vid. l. 1. §. 2. l. 2. D. *de his, qui sui, vel al. jur. sunt.* l. 1. §. 3. C. *de Latin. lib. toll.* Quo spectat, quod Cato apud *Plutarchum in ejus vita* dicere solebat; *αἴσχιστον διὰ γαστέρα πρὸς οἰκέτας ζυγομαχεῖν. fœdissimum esse cum servis ventris causa rixari.* Etsi alias idem satis duriter servos, ubi consenuissent, venundandos putabat, nec alendos inutiles. Id quod recte *Plutarchus* d. l. reprehendit, quod *beneficentia nonnunquam porrigatur & ad bruta animalia.* Commendandum quoq; decretum *Claudij* apud *Suetonium* c. 25. *Cum quidam ægra & affecta mancipia in insulam Æsculapij tædio medendi exponerent, omnes qui exponerentur liberos esse sanxit, nec redire in ditionem domini, si convaluissent: quod si quis necare quem mallet, quam exponere, cædis crimine teneri.* Idem narrat *Dio Cassius* l. XL. Recte quoq; *Aristoteles Nicom.* VIII. c. 13. *Erga servum, qua homo est, amicitia est. δοκεῖ γὰρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου καὶ συνθήκης καὶ φιλίας δή, καθ' ὅσον ἄνθρωπος. Quippe cum unicuiq; homini jus quoddam esse videatur erga unumquemq;, qui cum ipso legis ac fœderis esse particeps potest, & amicitia igitur erit, quatenus homo est.* Add. *Idem Oeconom.* l. 1. c. 5. *Seneca de Ira* l. 3. c. 4. & *de Clementia* l. 1. c. 18. & *epistola* 47. *Arriani Epictetus.* l. 1. c. 13. *Stobæus serm.* LX. Cæterum uti alia

jura patrumfamilias per leges civiles temperata aut restricta sunt; ita & huic potestati herili contigit, quæ alibi magis, alibi minus circumscripta deprehenditur. Verum ubi illa absoluta & illimitata remansit, à lege civili non constituta, sed prætérita debet intelligi, & relicta, prout à patribusfamilias extra civitates potuit exerceri. Quanquam in quibusdam civitatibus leges dominorum sævitiam in servos foveant, ac duriora in ipsos statuant, quam jus naturæ etiam absoluto imperio tribuit. Quo spectat mos Romanorū, ex quo *familiam omnem, quæ sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oportebat*, interfecto domino. Quem C. Cassius quidem argumentis quibusdam ab utili petitis defendere satagit, apud *Tacitum Ann.* XIV. Eum post aliquantulum mitigavit Hadrianus apud *Spartianum*, ut non de omnibus servis quæstio haberetur, si dominus in domo interemtus esset, sed *de his, qui per vicinitatem poterant sentire*. Add. *tit.* D. *de SCto Silaniano.* Conf. tamen 1. *Samuel.* XXVI. 16.

§. 9. Circa prolem ex servis natam disquiritur, tum an illa necessario matrem sequatur, tum an æquum sit & ipsam servitio premi. De priore Romanæ leges sciscunt, ut & in brutis, & in servilis conditionis hominibus partus ventrem sequatur. l. 24. D. *de statu hominum.* Id quod *Grotius* l. 2. c. 5. §. 29. juri naturali non satis congruere judicat, ubi pater aliqua sufficienti ratione queat cognosci. Nam cum in brutis quibusdam animantibus patres non minus quam matres fœtuum curam gerant, hoc ipso ostendi, fœtum utriusq; esse communem; adeoq; si lex civilis hac in parte tacuisset, partum non minus patrem quam matrem secuturum. Enimvero nobis secus videtur. Nam supra ostensum fuit, originarie prolem ad matrem pertinere, sed patrem sibi ex pacto matrimoniali jus in prolem quærere. Verum cum servi, & quæcunq; ex illis proveniunt, ad dominos ipsorum spectent, proles servilis in eorundem erit potestate; postquam servitus eousq; extensa fuit, ut non operæ tantum, sed & ipsum corpus servi ad dominum pertinere intelligeretur. Quare autem potior heic sit dominus ancillæ, quam dominus servi genitoris, non hæc sola ratio est, quod connubia servorum non satis certa custodia essent circumscripta. vid. *Plautus Casina.* Sed etiam, quia corpus

ancillæ

ancillæ ad dominum pertinet, quod per imprægnationem ad operas obeundas redditur aliquandiu inhabile; servi non item. Cui & illa ratio favet, quod implantata solo cedant. Quod si autem ipse dominus ex ancilla prolem ferat, illa talis erit, qualem ipse dominus, aut leges civitatis volent. Sicut & ex his potissimum erit statuendum, quid de tali prole sit futurum, quam serva mater concepit, libera in lucem edidit, aut vice versa. Etsi humanitas semper libertati prolis faveat. *Plato de* LL. l. XI. super prole servili ita disponit. *Serva si servo, aut libero, aut liberto conjuncta peperit, servæ domino natus detur; sin ex servo libera peperit, servi dominus nati similiter dominus esto. Quod si quispiam ex serva sua natum susceperit, aut quæpiam ex servo peperit proprio, idq́ pateat, natum quidem ex serva & libero mulieres in aliam regionem cum patre simul emittant. Natum vero ex libera & servo legum custodes una cum matre extra fines expellant.* Cæterum ipsi proli, quæ ex servili ventre nascitur, injuriam non facit dominus, si & ipsam servili esse conditione velit. Nam cum ipsius parens nihil haberet proprij, nulla ratio eandem alendi supererat, nisi ex bonis herilibus. Cum autem dominus ejusmodi proli alimenta, & quæ alia ad vitam sunt necessaria, cogatur præbere diu ante, quam ipsius opera utilis esse queat; & sequentes operæ sui temporis alimenta, saltem initio, non multum excedant; effugere eidem servitutem invito domino non licebit. Idq́; non solum, quatenus adhuc in ære velut domini esse intelligitur; sed & quia ea conditione alendam dominus susceperat, ut perpetuo serviret; in quam conditionem ipsa tacite præsumitur consensisse; cum præsertim illa plane nascitura non fuerat, si licentia sua dominus uti voluisset, occisis jure belli parentibus. Libertas autem naturaliter omnibus hominibus competere intelligitur, quatenus nullum factum nostrum aut alienum antecessit, quod inæquales nos alteri reddere idoneum sit. Atq́; hæc quidem de prole eorum, qui occasione belli in servitutem redacti sunt, satis manifesta videntur. Circa eos, qui ultro sese alteri in servitutem addicunt, ubi lex aut pactum expressum non extat, æquitas & favor libertatis suadere videtur, ut prolis deinceps nasciturae alimenta sub alimentis parentum, quæ à domino debentur, contineri intelli-

telligantur, eoq; nomine proles servituti non sit obnoxia. Conf. *Baecler. ad Grot.* d. l.

§. 10. Videndum porro est, quidnam incommodi in sese contineat servitus, qua apud plerosq; nihil miserius habetur, & quae etiam morte sit effugienda. *Sadi Rosarium Persicum* c. I. *Proprio pane vesci & sedere melius est, quam aureo cingulo accinctum servitio adstare.* Habet igitur servitus personalis hoc, ut quis perpetuas operas debeat pro alimentis & aliis, quae vitae necessitas exigit. Id quod si accipiatur in terminis naturalibus, citra quorundam dominorum inhumanam saevitiam, aut legum civilium rigorem, nihil habet in se nimiae acerbitatis. Nam perpetua illa obligatio compensatur perpetua alimentorum certitudine, quam saepe non habent, qui diurnas operas locant, defectu conductorum, aut ipsorum socordia non nisi fustibus expellenda. vid. *Arrianus in Epicteto.* l. 3. c. 26. p. m. 257. add. *Grotius* l. 2. c. 5. §. 27. Nec absurde quidam judicant, sublatam apud plerosq; Christianorum servitutem inter causas esse, quare tanta colluvies furum vagabundorum, & validorum mendicorum passim occurrat. Cui tamen malo quaedam civitates obviam ivere, extructis publice ergastulis, in quibus ignavis nebulonibus laborandi necessitas afferretur. Add. *Bodinus de rep.* l. I. c. 4. & *Busbequius epist.* 3. p. m. 118. *Hobbes de cive* c. IX. §. 9. circa discrimina servitutis & libertatis ita philosophatur. Libertas, inquit, nihil est aliud, quam absentia impedimentorum motus. Quae impedimenta sunt vel naturalia & externa, vel moralia sive arbitraria. Secundum illa est cuiq; libertas major aut minor, prout plus vel minus spatij est, in quo versatur; ut majorem habeat libertatem, qui in amplo carcere, quam qui in angusto custoditur. Sic potest esse homo liber versus unam partem, nec tamen versus alteram; ut qui iter faciens sepibus & maceriis hinc & inde coercetur, ne vineas & segetes vicinas conterat. Isthaec libertatis species corporalis & physica dici potest; quo sensu omnes *servi* & *subditi* liberi sunt, qui non sunt vincti, vel incarcerati. Impedimenta porro moralia absolute motũ non impediunt, sed per accidens, nempe per electioné nostrã, quatenus melius judicamus motu abstinere, quã eundé exercere. Sic qui in navi est, non impeditur, quin

quin sese in mare praecipitare possit, modo velle possit. Sed si sapit, melius judicabit in navi manere, quam in undis suffocari. Sic quantæcunq; pœnæ sint propositæ, poterit tamen contra fieri ab eo, qui istud periculum subire non formidat. Atq; hæc est voluntatis libertas intrinseca, ab eadem separari nescia, qua æque servi, atq; quivis alij subditi gaudent. Ergo alibi istud discrimen est quærendum. Ac primo quidem, licet vix ullus dominus sit tam durus, qui servum prohibeat, quo minus faciat, quæ ad vitam & sanitatem tuendam sunt necessaria, circa quæ præcipue curæ humanæ occupantur: fere tamen liberis heic conceditur mollius & copiosius sibi consulere, quam servis, quorum valitudinem asperior victus, & intempestivi labores quandoq; non parum affligunt. Deinde liberi homines præ servis hoc habent eximium, quod illi ministeria civitatis, aut familiæ obeant honoratiora, & plus possideant rerum superfluarum. Quorum utrunq; indoli hominum erectionis ingenij adprime convenit. Nam laboris molestiam ejusdem nobilitas solatur; & rebus affluere dulce habetur, vel quia in futurum nobis provisum videtur, vel ad mollius instruendam vitam, vel ut materiam habeamus de multis bene merendi. Quod autem maximum est, liberi soli civitati, legibusq; generalibus parere debent, nec pœnam, nisi quæ in illis definitur, metuunt. Servi autem & concivi serviunt, ejusq; jussis peculiaribus, pœnæq;, & coercitioni privatæ sunt obnoxij, ejusdemq; morositatem ferre coguntur; quæ eo molestior est, quo frequentius & propius servis cum domino versandum. Id quod eo durius est, quia raro leges publicæ servis contra dominos subsidium ferunt, nisi ubi ad immanem sævitiam horum asperitas proruperit. Quæ tenerrimas quasq; animas maxime afficiunt. Apud *Xenophontem Cyroped.* l. 8. Chrysantas tale discrimen libertatis & servitutis tradere videtur: *Quemadmodum ipsi dignum esse existimatis vestris subditis imperare; ita etiam nos pareamus, quibus decet. Tantum autem inter nos decet, servosq; interesse, quantum servi ipsi inviti heic ministrant. Nos autem ultro optima quæq; facere convenit.* Huc pertinet quoq; *Dionis Chrysostomi orat.* XIV. *de servitute.*

§. II. Liberatur servus variis modis. I. Si dominus eum liber-

tate donaverit. Nam quod jus in ſe ſervus in dominum transtulit, idem poteſt dominus ſervo reddere. Quod ſi tamen dominus ſuperiorem habuerit, ſervo non aliter libertatem dare poteſt, quam ſalvo ſemper iſtius ſuperioris jure, legibusq́; civilibus ſuper manumiſſione conſtitutis. 2. Si dominus à ſe ſervum abigat; id quod in civitate exilium habetur. Neq́; differt à manumiſſione quoad effectum; ſed tantum quoad modum. Utrinq́; enim poteſtati herili renunciatur; ſed libertas heic in pœnam, illic in gratiam conceditur. Eſſe autem pœnam, commodum & locupletem dominum amittere, etiam miniſtri liberi intelligunt. 3. Servus ſi captus ſit, ſervitutem veterem nova abolet; idq́; ſive ipſe ſolus, ſive dominus cum ipſo fuerit captus. Sed ſi ſolus dominus fuerit captus, ſervus in eum recidit ſtatum, quo futurus erat, ſi dominus naturali morte obiiſſet, ſaltem quousq; dominus priori libertati poſtliminio fuerit reſtitutus. 4 Liberatur ſervus ignoratione ſucceſſoris; puta ſi dominus moriatur, nec jus ſuum in alium transtulerit; quia nulla ipſi adverſus quemvis ad ſerviendum obligatio supereſt. Nemo enim obligari intelligitur, niſi ſcire poſſit, cui præſtandum ſit, quod debetur. An vero in civitate quoq́; pro libero ac cive talis ſe poſſit gerere, ex legibus civilibus erit judicandum. Sicut aliqui referunt, apud Turcas manumiſſionem ſervorum prodeſſe duntaxat contra veterem dominum, non autem contra alios, abs quibus iſte manumiſſus denuo in ſervitium abſtrahi queat. Porro contingit iſtud, ut ſervus ignoratione ſucceſſoris liberetur, ſi nullus domino hæres extiterit, naturaliter aut civiliter mortuo. Non enim, quemadmodum bona reliqua pro derelictis habita cedunt occupanti; ita ejusmodi quoq́; ſervus quaſi pro derelicto habitus abs quovis in ſervitutem poteſt abſtrahi. Nam cæteræ res, nullo muniuntur jure, quo minus quivis eas ſibi poſſit vindicare, niſi jam alteri in easdem jus fuerit quæſitum. In hominem autem nullum ſibi jus aſſerere quis poteſt, niſi quantum ex ipſius conſenſu, aut antegreſſo facto, quod ipſum ſpectat, oriatur. Extincto itaq́; illo jure, quod victor ex bello peculiariter in ſervum quæſierat, redit naturalis libertas, etiamſi fors ingenio ipſius ſervitium magis congruat. Inclinatio enim & aptitudo ingenij in ſe nemini jus dat, in-

vitum

vitum in servitutem rapiendi; nec quod alteri fors utile est, id statim mihi licet per vim ipsi imponere. 5. Ubi servus non ex præcedente delicto, neq; per modum pœnæ in vincula conjicitur, aut quovis modo libertate corporali privatur, obligatione illa ex pacto nata liberatur, qua ipsum dominus adstringere amplius nolle censetur, dum physica eidem vincula injicit. Neq; enim existit pactum, nisi ubi paciscenti creditur; neq; violari potest fides, quæ non est habita. Inde ejusmodi servo aufugere nefas non erit.

SAMUELIS PUFENDORFII DE JURE NATURÆ ET GENTIUM LIBER SEPTIMUS.

CAPUT PRIMUM. DE CAUSA IMPULSIVA CONSTITUENDÆ CIVITATIS.

POst societates, quas vocant, primas agendum jam de civitate, quæ perfectissima habetur societas, & qua incolumitas humani generis post ipsius multiplicationem maxime continetur. Hanc quare instituerint homines, antea per familias segreges dispersi, manifeste adparebit, si & indolem socie-

 tatis

tatis civilis, humaniq; inclinationes ingenij paulo curatius pervestigaverimus. Ad quod illustrandum non parum proderit excussisse, quæ vulgo super hac re traduntur.

§. 2. Pleriq; igitur ad naturam hominis heic confugiunt, quæ ita ad societatem civilem rapiatur, ut citra eam nec velit, nec possit vivere. Cui fini allegantur argumenta illa, quæ supra pro sociali hominis natura l. 2. c. 4. adducta sunt; desumta potissimum à solitariæ vitæ miseriis, à tædio solitudinis, à sermone, qui citra societatem homini frustra datus esset, ab appetitu conversandi cum hominibus, ab utilitate ex conjunctione cum aliis resultante, & si quæ sunt alia. Exadversum *Hobbes de Cive* c. 1. ostendit, revera hominem esse animal, quod seipsum, suamq; utilitatem quam maxime & principaliter amat; (*Isæus orat.* 2. οὐδεὶς ἄλλους περὶ πλείονος ἑαυτοῦ ποιεῖται. *nemo pluris facit alios, quam seipsum. Euripides Medea.* Τίς δ' οὐχὶ θνητῶν ἄρτι γινώσκει τόδε· ὡς πᾶς τις αὐτὸν τοῦ πέλας μᾶλλον φιλεῖ; *Quis vero mortalium jam non novit hoc, Quod quisq; seipsum magis quam proximum amet? Isocrates de pace.* ἐμοὶ δοκοῦσιν ἅπαντες μὲν ἐπιθυμεῖν τοῦ συμφέροντος, καὶ τοῦ πλέον ἔχειν τῶν ἄλλων. Mea sententia universi mortales utilitatis suæ studiosi sunt, & in eo elaborant, ut plus possint aliis:) societatem autem & alios secundario duntaxat, & quatenus in ipsum aliqua inde voluptas aut utilitas redundare potest. Idq; inde ostendit, quod ut quis alterius societatem affectet, non sufficiat id solum, quod homo sit; sed quod apud hunc potius quam alterum honorem aut utilitatem obtenturum sese speret. Idemq; inductione ù singulis societatibus petita illustrat. Qui commerciorum causa coeunt, lucrum suum spectant, quod adsumtis sociis melius sese obtenturos sperant, quam si seorsim sua negotia gererent. Ea spes si ipsos deceperit, vecordes habebuntur, ni damnosæ societati quantocyus renunciaverint. Illi, quos officij publici rationes jungunt, forensem quandam amicitiam ineunt, plus mutui metus, quam amoris habentem, & cui potius exteriorum signorum fallax adparatus, quam sincera animorum conjunctio adest. Sic ut inter tales quandoq; factio, junctis viribus in privatum nitens commodum, vix unquam liquida benevolentia existat. Et qui propriis confidit opibus, de adsciscendis

dis sociis parum solicitus est. Ubi hilaritatis, aut fallendi otij causa coitur, quisq; sibi maxime perplacet, si aliis aut sibi risum possit movere. Ast ille provenire non solet, nisi ostensa aliorum turpitudine, aut indecentia; cum recte quis in alio ridere non possit, quod in seipso deprehendit. Juxta illud *Juvenalis sat.2. Loripedem rectus derideat, Æthiopem albus.* Igitur qui alios rident, non possunt non eosdem præ se dispicere, & ex comparatione alienæ stoliditatis gloriolam sibi quærere. Et quanquam risus interdum captetur citra offensam, & per jocos edentulos; patet tamen heic quoq; aliquem magis voluptate sua, quam societate duci. Imo qui id ex professo agunt, ut alios exhilarent, hoc præcipue spectant, ut per festivi ostentationem ingenij gratiam aut commodum aliquod aucupentur. Quin plerisq; hominum est natura insitus maximus pruritus aliorum dicta aut facta examinandi, judicandi, condemnandi atq; exagitandi; quem si ubertim exserere queant, jucundissimum sibi vitæ condimentum accessisse putant. Idemq; ægre per disciplinam aut castigationes reprimitur, aut extinguitur. Deniq; si coeatur philosophandi causa inter eruditos, qui præ cæteris sese profitentur sapere, tot volunt magistri haberi, quot convenerunt; & qui sapientiam suam ab aliis repudiatam videt, non modo eis non favet, sed & acerrime indignatur. Quo facit illud *Arriani in Epicteto* l.3. c.2. *Quod si quis tibi dixerit, orta disputatione de præstantissimo philosopho, quendam dixisse, unum illum esse philosophum: animula tua, quæ antea digiti longitudine erat, nunc duos cubitos excedit. Si quis autem alius dicat, Nihil agis, non est opera pretium illum audire. quid enim scit? prima principia percepit. præterea vero nihil tenet. statim velut attonitus adstas, palles, vociferaris. Ego ei demonstrabo, qui vir sim, quantus philosophus.* Ex quibus liquido adparet, quod congressus omnis spontaneus concilietur vel ob indigentiam, vel captandæ gloriæ; unde referre student congressi vel commodum aliquod, vel existimationem & gloriam apud socios, vel deniq; voluptatem. Idem alio argumento demonstratur, ex ipsis definitionibus *Voluntatis, Boni, Honoris & Utilis.* Societates ab hominibus ineuntur voluntario. Ubi autem voluntas, ibi quoq; est ipsius objectum, nempe bonum. Bonum autem quid est, nisi quod quisq; sibi tale esse judicaverit?

Si enim vel maxime regi Persarum bene sit, ego tamen id mihi bonum non duco. Bonum autem semper comitatur aliqua jucunditas, quæ vel ad animum solum, vel ad corpus quoq; pertinet. Animi voluptas omnis vel gloria est, vel ad hanc ultimo refertur. Quæ corpus afficiunt, commodorum nomine veniunt. Ergo omnis societas, vel commodi causa, vel gloriæ, i. e. sui, non sociorum causa contrahitur. Enimvero gloriæ studio nulla iniri neq; multorum hominum, neq; diu duratura societas potest; propterea quod gloriatio, sicut & honor, si omnibus adsit, nulli adest; quippe quæ præcellentia, & comparatione constat: neq; ut quis causam gloriandi in se habeat, adjumentum ullum accedit ex aliorum societate; nisi quod conjungi cum hominibus notoriæ virtutis, paris aut æmulæ præstantiæ argumentum habeatur. Alias enim tanti quisq; est, quantum sine aliorum ope ipse potest. Commoda autem hujus vitæ manifestum est augeri posse mutua ope. Longe tamen mollius & commodius foret, si solo jussu alios in nostra ministeria liceret disponere. Prout etiam inter reliqua vitæ instrumenta tanto gratius quodq; habetur, quo plura adfert emolumenta, minoriq; impensa aut labore paratur, atq; conservatur. Unde sine dubio homines magis ferrentur ad imperium, quam ad societatem, i. e. mallent aliis imperare, ipsi immunes, quam in mutuam operam conspirare; nisi metu aliquo retraherentur, seu nisi prospicerent, omnia pro imperio agere volentibus malum aliquod imminere. Conspirat *Arrianus Epicteto* l. 2. c. 22. *Nullum animal alteri ita conciliatum est, ut suæ utilitati; cui quidquid obstare videtur, sive frater sit, sive pater, sive filius, sive amasius, sive amator; odit, aversatur, exsecratur. Ita enim natura comparatum est, ut nihil perinde amet, atq; utilitatem suam. Hæc pater, hæc frater est, & cognatus, & patria, & Deus. Quapropter si quis eodem conferat utilitatem, & sanctitatem, & honestatem, & patriam, & parentes, & amicos; salva sunt hæc omnia. Sin alibi utilitatem, alibi amicos, patriam, cognatos, & ipsam adeo justitiam collocavit; intereunt hæc omnia, præponderante utilitate.* Ὅπου γὰρ ἂν τὸ ἐγὼ, καὶ τὸ ἐμὸν, ἐκεῖ ἀνάγκη ῥέπειν τὸ ζῶον. *Ubi enim Ego, & Meum est, eo inclinare necessum est animal.* Idem supra dixerat: *Catellos non aliquando vidisti abblandientes invicem, & inter se colludentes, ut di-*

ut dicas; nihil illis esse amantius? Sed ut videas, quis iste sit amor, carnem illis objicito; & cognosces. Cicero Offic. 3. Sibi ut quisq; malit, quod ad usum vitæ pertineat, quam alteri adquirere, concessum est, non repugnante natura.

§. 3. Quanquam autem *supra d. l.* ostenderimus, ex hisce hautquidquam consequi, hominem non esse animal sociabile, aut à natura non destinari, ut in societate sui similium vivat: posito tamen adpetitu societatis in homine, non inde statim sequitur, hominem natura ferri ad societatem civilem. Non magis quam hoc sequitur; homo per naturam desiderat aliquam occupationem, ergo natura fertur ad studia literarum. Quippe cum ille adpetitus per societates primas, junctaq; cum æqualibus amicitia, impleri possit. Quo facit illud *Aristotelis Nicom.* l. VIII. c. 14. ἄνθρωπος τῇ φύσει συνδυαστικὸν μᾶλλον, ἢ πολιτικὸν καὶ ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιΐα κοινότερον ζώοις. *Homo conjugale magis quam civile animal est; quanto prior, magisq; necessaria est familia, quam civitas, & filiorum quoq; procreatio animalibus communior.* Add. *Kenelmus Digby de origine mundi* c. IX. §. 8. *seqq.* Cæterum, quod diximus, ita probat *Hobbes d. l.* societates civiles non meros esse congressus, sed fœdera, quibus ineundis fides & pacta sint necessaria. Horum ab infantibus quidem & indoctis vim; ab iis, qui damnorum ex earum defectu ortorum sunt inexperti, utilitatem ignorari. Unde fieri, ut illi, quia quid sit societas civilis non intelligunt, eam inire non possint; hi autem, quia nesciunt quid eadem prosit, non curent; aut saltem in ea ita vivant, ut ejusdem præstantiam non æstiment. Ergo omnes homines, cum sint nati infantes, ad societatem civilem ineptos natos esse; plurimos per omnem vitam tales manere: disciplina autem, non natura, hominem ad eam societatem aptum fieri. Neq; vero isthæc destruuntur autoritate *Aristotelis*, qui hominem φύσει, aut πεφυκέναι dicit ζῶον πολιτικὸν, *natura*, aut *aptum natum animal politicum.* Nam per illam locutionem quandoq; notatur, aliquid actu inesse rei cuipiam per naturam, citra omne antegressum ipsius aut alterius factum; quo sensu v. g. piscis aptus natus est, ut natet, avis ut volet, quercus ut glandes ferat. Interdum autem notatur, alicui rei inesse aptitudinem seu habilitatem recipiendi perfectionem quampiam per culturam

& di-

& disciplinam, quæ ut ipsi insit, natura intendit, aut saltem tanquam sibi congruum & non repugnans adprobat. Quo sensu natura aptus est v. g. equus, ut gressus superbos glomeret, id quod asino negatum; psittacus ut garriat, ager ut frumentum, collis ut vitem ferat; ipse homo ut sermocinetur, ut varias artes & scientias addiscat. Quo sensu & eundem animal politicum esse, mox demonstrabimus. Deinde circa dicta *Aristotelis* observandum, ipsum voce ζῶυ πολιτικȣ̃ latius uti, pro animali sociabili, non presse pro tali, quod ad societatem civilem feratur, aut ad eandem aptum sit. Sic *Idem polit.* 3. c. 4. (6.) φύσει μέν ἐστιν ἄνθρωπος ζῶον πολιτικόν. διὸ καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς παρ' ἀλλήλων βοηθείας, ȣ̓κ ἔλαττον ὀρέγονται τȣ̃ συζῆν. *Homo natura est animal civile. Quare etsi nihil aliorum auxilio egeret, nihilominus convictum expeteret.* Atqui ex ὀρέξει τȣ̃ συζῆν, ex adpetitu convictus non statim sequitur, hominem ferri ad ipsam civitatem; cum isti adpetitui per societates primas, & familiarē cum aliis conversationem satisfieri queat; quæ etiam sine civitate intelliguntur. Sic *Idem Polit.* l. 1. c. 2. hominem esse animal politicum demonstrare inde vult, quod alias sermo illi frustra esset datus. Atqui sermonis usus etiam alibi quam in civitate potest esse; & homines utiq; inter se sermocinati sunt diu, antequam civitates instituerentur. Pari modo accipitur ea vox *Nicom.* l. 1. c. 5. *Perfectum bonum esse sufficiens adparet. Sufficiens autem dicimus, non ipsi soli, qui vitam solitariam agit, sed parentibus, sed filiis, sed uxori, amicis deniq; ac civibus:* ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸν ἄνθρωπος, *quandoquidem homo civilis natura est.* Atqui etiam extra civitatem parentes, liberi, uxores, & amici existere possunt.

§. 4. Clarior res fiet, si consideretur, quænam conditio ex constitutis civitatibus apud homines proveniat; quidnam requiratur, ut aliquis vere dici queat animal politicum, i. e. bonus civis; quid deniq; sit in natura hominis huic ipsi, ut ita dicam, civilitati repugnans. Civitatem qui subit, naturalis libertatis jacturam facit, ac imperio se subjicit, quod præter alia jus vitæ & necis in ipsum complectitur, & cujus jussu plurima facienda, abs quibus quis alias abhorrebat, & omittenda, quæ vehementer adpetebat; sic ut pleræq; actiones ad bonum societatis referendæ sint, quod sæpe à bono singulorum

vide-

videtur discrepare. Atqui ad hoc naturaliter fertur homo, ut nemini subjectus esse, ut omnia suo agere arbitrio, ut proprio commodo in omnibus velificari velit. Istas dulcissimas sane inclinationes uti vinceret, graves causas, & necessitatis vim habentes adfuisse oportuit: adeoq; hominem in civitates non ultroneus quasi naturæ ductus, sed graviorum malorum evitatio compulit. Deinde animal vere politicum, i. e. bonum civem illum dicimus, qui jussis imperantium promte paret, qui ad bonum publicum omnibus viribus connititur, idq; lubenter ante privatum bonum habet; imo qui nihil sibi bonum credit, nisi idem tale quoq; publico sit; qui deniq; adversus alios cives commodum sese præbet. *Arrianus Epicteto* l. 2. c. 10. *Quæ est igitur civis professio? Ne quid privatim utile ducat, de nulla re tanquam emancipatus deliberet: sed ita ut manus aut pes, si ratione uterentur, & naturalem ordinem intelligerent, nunquam concitarentur aliter, nec desiderarent quidquam, nisi ratione habita universi.* Ast quam maligne maximæ partis hominum ingenia ad huncce finem sint attemperata, nemo tam imperitus est, quin intelligat. Paucis datum est, omnes boni cives numeros explere; maxima pars metu pœnæ utcunq; continetur; plurimi per totam vitam pravi cives & animalia non politica manent. Quin potius nullum homine animal ferocius aut indomitum magis, & quod in plura vitia, pacem societatis perturbare apta, sit proclive. Pleraq; animalium brutorum ad pabulum abjecta, cujus aviditas quandoq; eadem inter se committit. Illius si affatim sit, non temere quid litigij movebunt. Nonnulla per Venerem quoq; efferantur, in quam tamen certa duntaxat anni parte solent incalescere. Et quantacunq; sit eorundem feritas, in genus tamen suum raro sævire solent. *Indica tigris agit rabida cum tigride pacem Perpetuam, sævis inter se convenit ursis. Parcit cognatis maculis fera.* Ast vero homines non solum cibi potusq; desiderium, & Veneris stimuli, nullo non anni tempore promti, invicem collidunt; sed & alia vitia, brutis ignota, & sæpe sibi invicem adversa. Quæ inter primum locum occupant supervacuarum rerum insatiabilis cupido, & sævissimum malorum ambitio; cujus sensum uti solus homo videtur habere, ita eodem quoq; tenerrimo utitur; cum contra bruta nihil afficiat, nisi

quod corpori ipsorum aliquam noxam infert. *Salustius Catilin. Pecunia, dein imperij cupido materies omnium malorum fuere. Namq; avaritia fidem, probitatem, cæterasq; bonas artes subvertit: pro his superbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere edocuit. Ambitio multos mortalium falsos fieri subegit; aliud clausum in pectore, aliud in lingua promtum habere: amicitias, inimicitiasq; non ex re, sed ex commodo æstimare, magisq; vultum, quam ingenium bonum habere.* Et quod miserrimum est, eo furore in proprium genus sævire homo gaudet, ut maxima pars malorum, quibus humana conditio vivit obnoxia, ab ipso homine proficiscatur. Nec absurde quis dixerit, per Creatoris providentiam ideo tam tardis incrementis hominem adolescere, secus ac bruta, quo ingenij humani ferocia & asperitas per longas moras utcunq; frangi, & in harmoniam cum aliis disparibus ingeniis queat temperari. Nam subito in plenas vires adultus homo quavis bestia intractabilior erat futurus. vid. *Proverb.* XIII. 24. XXIII. 13. 14. *Sirac.* XXX. 1. *seqq.* 12. Accedit & hoc, quod in quovis genere brutorum inclinationum & adpetitus fere est similitudo; ast inter homines quot capita, tot sensus, & in plerisq; magna pervicacia studium suum extollendi. Quod vel solum sufficere potest ad perturbandam hominum multitudinem, quæ in unum cœtum est jungenda. *Euripides Phœniss.* v. 502. *Si omnibus idem esset pulcrum, egregiumq; simul, Non esset ambigua dissensio inter homines: Nunc vero nihil simile, nihil æquale hominibus est, Præter nomina; res vero non est eadem.* Ergo tantum abest, ut homo natura sit animal politicum, seu ut statim per nativitatem sit idoneus ad gerendas partes boni civis; ut potius vix longâ per disciplinâ aliqui ad illud utcunq; excolantur. Huc spectat illud *Platonis de LL.* l. VI. ἄνθρωπος δὲ, ὡς φαμὲν, ἥμερον. ὅμως μὴν παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὸν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς, θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ. μὴ ἱκανῶς δὲ, ἢ μὴ καλῶς τραφὲν, ἀγριώτατον ὁπόσα φύει γῆ. *Hominem mansuetum animal esse dicimus. Porro si cum natura felici rectam quoq; disciplinam fuerit assecutus, in divinissimum, mansuetissimumq; animal solet evadere: si vero non satis aut non bene fuerit educatus, ferocissimum omnium, quæ in terris nascuntur, animal redditur.* *Aristoteles Polit.* l. 1. c. 2. ὥσπερ τελεωθὲν βέλτιστον τῶν ζώων ἄνθρωπός ἐστιν· οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης, χείριστον πάντων.

ωι

Uti perfectione suscepta optimum cunctorum animalium est homo; ita si alienus fiat à lege & à judiciis, pessimum est omnium animalium. Mox eundem vocat ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς, *impiissimum & immanissimum sine virtute. Idem Nicom.* II. c. 1. *Non parum refert, sic ne an sic ab adolescentia consuescat aliquis, sed quam plurimum; imo totum in eo penitus consistit. Idem Nicom.* VII. 7. μυριοπλάσια γὰρ ἂν ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς θηρίου. *millies plura mala homo quam bestia perpetraret.* Add. *Seneca epist.* CIII. *Polybius* l. 17. c. 13. τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος δοκοῦν πανουργότατον εἶναι τῶν ζώων, πολὺν ἔχει λόγον τοῦ φαυλότατον ὑπάρχειν. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῶα ταῖς τοῦ σώματος ἐπιθυμίαις αὐταῖς δουλεύοντα, διὰ μόνας ταύτας σφάλλεται. τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ προσδεδοξοποιημένον, οὐχ ἧττον διὰ τὴν ἀλογιστίαν ἢ διὰ τὴν φύσιν ἁμαρτάνει. *Hominum genus cum versutia & calliditate cætera animalia superare videatur, multa tamen dici possunt, cur deterrimum habeatur. Nam cæteræ animantes, quæ solis corporis cupiditatibus serviunt, per has duntaxat in fraudem labuntur. at humanum genus variis præterea opinionibus inductum, non pauciora per imprudentiam peccat, quam naturæ vitio. Lactantius de ira Dei* c. 12. *Quid erit homine truculentius, quid immitius, si demto metu superiore, vim legum aut fallere potuerit, aut contemnere? Plutarchus Cicerone,* οὐδὲν ἀνθρώπου θηρίον ἐστὶν ἀγριώτερον, ἐξουσίαν πάθει προσλαβόντος. *Nullum animal est homine sævius, si libidini licentiam habeat conjunctam.* Ex hisce igitur satis patet, quo demum sensu homo natura animal politicum dici queat, nempe non quod omnibus & singulis per naturam insit aptitudo gerendi personam boni civis; sed quod per disciplinam saltem aliqua pars hominum ad illud fingi queat; & quod multiplicati generis humani salus & incolumitas nisi per societates civiles servari nequeat. Ad quas natura, sui conservandi studiosissima, ineundas utiq; homines impellit. Sicuti & hic societatis civilis vel præcipuus est fructus, ut in ea homines ad vitam civilem decenter agendam adsuefiant.

§ 5. *Jo. Frid. Hornius de civit.* l. 1. c. 4. § 6. civitatem opus naturæ vocat, quæ naturali ordine ac consecutione sit producta. Scilicet primum par mortalium, ex quo totum genus humanum fuit propagatum, amore conjugali fuisse conjunctum; natos quoq; cum parentibus tenerrimo affectu fuisse copulatos. Inde familiam ortam; quæ

multitudine sobolis abundans, & quotidianis auctibus crescens, novas colonias deduxerit, donec civitati sufficeret. Idq; omne præstitisse ingenitum societatis amorem, qui consanguineorum cohabitatione incrementum ceperit. Homines autem unquam in sylvas & solitudines dispersos secessisse, & ad ferarum instar vagam degisse vitam, velut commentum esse explodendum. Enimvero per naturalem hanc consecutionem causas impellentes, & pacta humana circa civitates constituendas excludere velle; perinde est, ac si quis dixerit: ex semine crescit arbor, ex arbore fiunt tabulæ & trabes, hæ inter se rite compactæ navem constituunt; ergo naturali consecutione atq; ordine navis facta est; neq; aut peculiarem id genus ædificij habet causam, aut nullæ fabrorum operæ intervenerunt. Igitur agnoscimus quidem, fabulosum esse, magnam hominum multitudinem initio congregatam, dein per sylvas ac solitudines dispersam, postea denuo in civitates collectam. Nec minus tamen & illud gratis fingitur; ex uno hominum pari, aut post diluvium è quaternis familiis ita repente civitates coaluisse, nulla peculiari causâ impellente, aut nullis pactis intervenientibus. Nam utut liberos intra familiam paternam cura patris continuit, quousq; ad virilem ætatem ipsi pervenirent; tamen cum priscis illis seculis sola agricultura & pecuaria fere viveretur, nulla ratio erat, quare pater filios uxoratos diutius penes se vellet retinere. Quin potius ex historia sacra colligitur, filios, inprimis plures unius patris, eousq; provectos, ut patrumfamilias vices ipsi obire possent, in diversa solitos discedere, peculiares sibi sedes posituros; præsertim cum vacuæ passim terræ, & arridens regionum aliarum facies in dissita interdum allicerent. vid. *Genes.* XIII. 5. 6. 9. Neq; antiquissimis seculis sola Sicilia incolas tales habuit, quales describit *Homerus Odyss.* I. Τοῖσιν δ' ὔτ' ἀγοραὶ βυληφόροι ὔτε θέμιστες, ἀλλ' οἵγ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίυσι κάρηνα Ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι θεμιστεύει δὲ ἕκαστος Παίδων ἠδ' ἀλόχων ὐδ' ἀλλήλων ἀλέγυσι. *Nec fora conciliis fervent, nec judice: tantum Antra colunt umbrosa: altis in montibus ædes. Quisq; suas regit, uxorem, natosq;: nec ulli In commune vacat socias extendere curas.* Et est quidem inter fratres amor, sed ut malint tamen invicem æquales degere, quam unus alterius imperio subesse;

&

& constantius diligant, si rem familiarem invicem implicitam non habeant. Sic ut primordia generis humani sese multiplicantis magis ad id separandum, & per diversa terrarum dispergendum, quam ad idem in magnos coetus colligendum valuerint. Verum cum cordatiores animadverterent, incommoda illa, quæ familias segreges comitabantur, tolli posse, si plures in eundem cœtum coalescerent, civitate constituta; inde non pacto solum & imperio easdem combinare placuit, sed & majoris securitatis & commoditatis gratia in eundem locum dispersa antehac per campos ac sylvas domicilia contrahi cœpta. Et in hunc sensum interpretandi sunt illi, qui à primis civitatum conditoribus homines per sylvas dispersos in unum collectos tradiderunt.

§. 6. Multi arbitrantur, homines, ut in civitates coirent, per indigentiam fuisse motos, atq; ut vitam redderent cultiorem juxta atq; copiosiorem, quæ solitaria non potest non & inculta, & egena existere. Ubi illud quidem certum est, vix miserius fore animal homine, si singuli solis sibi relinquantur citra ullam ab aliis hominibus accedentem opem. Sed nec illud negari potest, ad delicias usq; vitam humanam excoli cœptam, postquam in civitates fuit concessum. *Lactantius de Opificio Dei.* c. 4. *Homo si haberet ad propulsanda pericula suppetens robur, nec ullius alterius auxilio indigeret: quæ societas esset? quæ reverentia inter se? quis ordo? quæ ratio? quæ humanitas? aut quid esse deterius homine? quid efferatius? quid immanius? sed quoniam imbecillis est, nec per se potest sine homine vivere, societatem appetit, ut vita communis & ornatior fiat, & tutior.* Nihilominus indubium nobis videtur, indigentiam hautquidquam solam, aut præcipuam causam civitatum constituendarum fuisse; utut in eam sententiam quoq; inclinet *Plato de rep.* l. 2. Nam & jam antea, quando adhuc in familias segreges dispersi agebant homines, satis consultum erat necessitatibus vitæ, inventa agricultura, & pecuaria, vini cultura, vestiaria, aliisq; artibus. vid. *Genes.* XIII. 2. XXIV. 35. Et sane ponamus patremfamilias, cui affatim agri, pecorisq;, ac servorum; quid huic deesse possit ad tolerandam hancce vitam? Aut si quid desit, per commercia id supplere poterit. Vid. *Cornel. Nepos Attico* c. 13. Sicut multæ hodie

civitates dantur, quæ merces, necessitati aut voluptati inservientes, ab exteris petunt; nec tamen ideo cum illis in unam civitatem coalescere necessum habent. Vice versa non pauci dantur populi, per multa jam secula vitam civilem degentes, hautquidquam splendidiorem aut copiosiorem, quam prisci quondam patresfamilias victitabant. Sic ut deliciæ illæ, quibus jam multarum vita gentium scatet, non tam civitatibus, quam magnis urbibus originem debeat. Urbanum quippe vulgus, cui ex agro & pecore nullus proventus, ad varias artes excolendas sese convertit, parando victui. Accessit inter urbanos æmulatio cultus; inde in luxuriam itum, cui multis in locis non pauciora artificia, quam necessitati inserviunt. Quibus tamen carere vita civilis facile poterat.

§. 7. Genuina igitur, & princeps causa, quare patresfamilias, deserta naturali libertate, ad civitates constituendas descenderint, fuit, ut præsidia sibi circumponerent contra mala, quæ homini ab homine imminent. Nam uti post Deum O. M. homo homini plurimum *prodesse*; ita & non minus *obesse* potest; uti late deducit *Cicero Offic.* II. Scilicet cum variis malis genus mortalium infestetur, adversus singula aliquid remedii ejusdem solertia machinata est. Contra vim morborum artes medicorum inventæ. Injuriis aeris tecta, vestes, ignis resistunt. Famem exculta per industriam hominum terra propulsat. Ferociam bestiarum arma, aut insidiæ coercent. Enimvero contra illa mala, quæ pravitas humanæ indolis sibi invicem gaudet intentare, efficacissima ex homine ipso medicina petenda fuit, conjunctis in civitates hominibus, summoq; imperio constituto. Atq; id ipsum demonstratū ivere Persæ, apud quos cum rex è vita excessisset, quinq; deinceps dies absq; lege vitā agebant: *ut re ipsa discant*, ἡλίκον κακόν ἐστιν ἡ ἀνομία, σφαγὰς καὶ ἁρπαγὰς καὶ, εἴ τι χεῖρόν ἐστιν, ἐπάγουσα, *quantum malum afferat defectus legum & imperij, cædes, rapinas, & si quid deterius introducens, ut sint regum custodes fideliores.* apud *Sextum Empiricum advers. mathemat.* l. 2. Postquam autem ita dispositi fuere homines, ut à mutuis læsionibus securi esse possent, facile consecutum deinde fuit, ut eo uberius fruerentur commodis, quæ ex hominibus in homines provenire apta sunt. Conspirant nobiscum, qui

causam

causam civitatum *metum* statuunt; per quem hautquidquam intelligitur perturbatio trepidantis & consternati animi, sed quævis præcautio futuri mali. Quo ipso eluditur quorundam argumentum, qui objecerunt; tantum abesse, ut metus causam civitatibus constituendis dederit, ut potius, si homines mutuo se metuissent, ne conspectum quidem mutuum potuissent ferre; sed dum unus hac, alius alia sese proripit, perpetuo separati mansissent. Quasi vero metuere significet solam fugam, ac non etiam diffidere, suspicari, cavere. Imo & hoc est metuentis, providere, ne probabilem metus causam habeas. Unde qui dormitum eunt, fores claudunt, quia metuunt fures; clausis foribus non amplius metuunt. Qui iter faciunt cum telo sunt, quia latrones metuunt; bene armati, eosdem non amplius metuunt. Civitates fines præsidiis, urbes munimentis firmant, armamentaria adparatu bellico complent, etiam in altissima pace: quod inutile esset, nisi vicinas civitates metuerent. Eædem tamen bene instructæ non amplius metuunt. Sic ut metus media comminisci soleat, qubus ipse expellatur. Pari ratione homines, quia se invicem metuebant, abs se ipsis præsidia sunt mutuati, constituta civili societate. Cujus vim illi demum penitus intellexerunt, qui dicunt: *nisi judicia essent, unus homo alterum devoraret.* Conf. *Hobbes de cive* c.1. §.2. Quod autem homines affatim causæ habeant, quare abs se invicem sibi metuant, caveantq;, satis supra l.2.c.2.§.6.12. fuit expositum. Contra quæ nequidquam ab *Hornio d.l.* opponitur: *Æquales vixisse familiarum patres multis seculis sine metu fictitiæ invasionis. Ambitionem sero invasisse genus hominum, & post civitates demum constitutas, quæ honoribus & distinctis dignitatibus originem præbuerit.* Quasi vero funestam inter primos fratres cædem ambitio non produxerit, dum Cainus indignatur, fratrem majori apud Deum esse dignatione. Deinde non sola ambitio causa mutui metus statuitur, sed & perversitas hominum, & concursus circa eandem rem; quarum illa simplicissimis seculis barbariem giganteam, hic etiam inter conjunctissimos rixas produxit. vid. *Genes.* XIII.7. XXVI.15.20.21. Et sane acrioribus stimulis regum pectora ambitio agitat, ac majori generis humani clade desævit; sed ita ut ne pastorum quidem aut rusticorum

corum

eorum animi ab isto malo penitus sint immunes. Vid. *Virgil. eclog.* 3. v. 25. *seqq.* it. *eclog.* 7. *Theocritus idyll.* 5. & 8. Subjungit: *lacessere alios maledictis, & ferro, non pessimi tantum, sed & stolidissimi fuisse. Lacessitos quippe potuisse invasori meritam inferre mortem; praeterquam, quod nulla fuerit praeda expectanda inter inopes, aut qui fructus duntaxat haberent collectos, quos ubiq; terra exponit, nullo aut exiguo labore, & citra periculum parandos.* Quasi non modici spes lucri ad suscipienda scelera pravis hominibus sufficiat; aut quasi non olim hodieq; frequententur latrocinia & furta inter populos, queis solus ex agricultura, & pecuaria quaestus. Quin nec solus latrociniorum metus homines in civitates compulit; sed ne quibusvis injuriis, quas mortales varias invicem inferre & recipere apti sunt, obnoxij forent. Id equidem fatemur, quod subjungit; *utut justa diffidentia fuisset, nullo tamen jure ob incertum metum alterum occupare fuisse indultum.* Verum jus illud in omnes & omnia, quod juxta *Hobbesium* statum naturalem comitatur, non ultra est extendendum, quam recta ratio admiserit, in hunc fere sensum: homo in naturali libertate constitutus jus habet utendi omnibus mediis, quae sana ratio ad ipsius conservationem necessaria dictitat, adversus omnes, abs quibus ipsi periculum imminere itidem sana ratio suggerit. Igitur si quis cautionem suam ulterius, quam ratio sana admittit, extenderit, sine dubio in legem naturae peccabit. Adeoq; si alterum occidere ob incertum metum occupaverit, quem commodius licebat declinare, hautquidquam aliquid fecisse censendus est, quod natura permittit. Unde & sine dubio prave sentiunt, qui ex eodem fundamento rapinas & latrocinia adversus hostes non professos defendi putant. Nam rapina & latrocinium in se denotat tale medium, quod ad conservationem hominis sana ratio necessarium dictitare hautquaquam potest; sed quod potius ob superfluam avaritiam, & crudelitatem suscipitur. Haut sane enim latro viatores spoliat ideo, quod sibi ab illis periculum imminebat. Illud autem satis inepte dicitur; *si vel maxime odium & diffidentia inter homines versatur, id tamen civitatis causa fieri haut dicetur.* Non enim inter se oderunt & diffidunt homines, ut civitates constituant: sed ideo civitates constituerunt, quia sibi diffidebant. Et si vel maxime

unus

unus paucos aliquos oderit, ſibi diſplicentes, alios contra amore proſequatur, cæteris faveat, aut ſaltem non iraſcatur: tamen ſi ſinguli vel ſingulos duntaxat inimicos habuerint, totum genus humanum odiis, & inimicitiis ſcatebit. Sicut fruſtra contendatur, omnino *cohabitatione, & naturali multiplicatione civitates cœpiſſe.* Dedit hæc materiam civitatibus; illa occaſionem fortaſſe, ut vicini potiſſimum in eandem civitatem congregarentur. Sed cauſam, quæ homines ad civitates conſtituendas impulerit, iſta in ſe non continent.

§. 8. Neq; eſt, quod aliquis credat, ſolam reverentiam legis naturalis, quæ utiq; omnes injurias prohibet, efficere potuiſſe, ut quidquid eſt mortalium in naturali libertate ſecuri invicem viverent. Equidem dantur homines, queis decus, honeſtum, innocentia, fides quam maxime cordi eſt, quæ ne præſtita quidem impunitate violare velint. Dantur etiam non pauci, in quos cadit illud *Ariſtot. Nic.* IV. 8. οἱ διὰ φόβον ἀπέχονται τῶν ἀλλοτρίων, ὡς οὐ ῥάδιον, τὸ αὐτὸν μὲν τὰ ἑτέρων λαμβάνειν, τὰ δὲ αὐτοῦ ἑτέρους μή. ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς τὸ μήτε λαμβάνειν, μήτε διδόναι. *qui ob timorem ab alienis abſtinent, propterea quod facile minime eſt, ut ſi aliquis aliena acceperit, alij ab eo quidquam non accipiant: atq; idcirco neq; accipere, neq; dare ipſis his placet.* Eo ingenio ſi omnes eſſent, non adeo civitatibus opus fuiſſe videtur. Sed quanta ex adverſo eorum turba eſt, quibus omnia ſancta vilia ſunt, quotiens ſpes lucri arriſerit, & fiducia propriarum virium, aut ſolertiæ, qua repellere, aut eludere læſos ſeſe poſſe ſperent. Talibus non diffidere, eſt ipſorum malitiæ & ludibrio ſeſe ultro exponere. *Saluſtius Jugurth. Parum tuta per ſe ipſa probitas eſt.* Cæterum uti abs pravis mortalium cavere, ac idonea ſibi præſidia mature circumponere rationis eſt: ita durum nimis eſt illud *Hobbeſij de Cive* c. V. §. I. *ſpem unicuiq; ſecuritatis, conſervationisq; ſuæ in eo ſitam eſſe, ut viribus, artibusq; propriis proximum ſuum vel palam, vel ex inſidiis praeoccupare poſſit.* Equidem ea eſt apud plurimos perverſitas, ut quotiens majus bonum ſibi videtur profecturum à violatione legum, quam ab earundem obſervatione, volentes eaſdem violent. Sicut & *Plato de republ.* l. 2. ait: *ubicunq; injuſte agere quisq; ſe poſſe confidit, agit protinus: prodeſſe enim quisq; privatim multo magis exiſtimat injuſtitiam, quam juſtitiam.* Univerſum tamen

genus hominum iſtius perverſitatis damnare, nimium fuerit. Quin, fatente ipſo *Hobbeſio,* dantur quoq; ingenia modeſta, quæ ſibi plus non arrogant, quam aliis relinquunt, quibusq; adeo ob oculos obverſetur illud: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Ad hoſce opprimendos quomodo quis obtentu ſecuritatis ſuæ ruere poſſit, ego non video. Nec ſana ratio hoc unquam probabit, ut alterum, de cujus voluntate & conatu in meam perniciem nondum peculiariter conſtat, oppreſſum eam; cum longe aptiora ſint remedia, pacem cum ipſo firmandi. Nam ſola illa communis hominum malitia, quæ utiq; gradus ſuos habet, non ſtatim hominem homini profeſſum hoſtem facit. Igitur fatemur quidem in ſtatu naturæ tantam non haberi ſecuritatem, quanta in civitatibus habetur, quod ab aliis officia legis naturalis adverſus me ſint exercenda: non tamen uſq; adeo nulla eſt, ut hoſtilem in modum adverſus omnes ſit agendum. Sane enim ubi video vires meas alterius viribus pares eſſe aut majores, ubi alter voluntatem pacifice mecum vivendi verbis & pactis conteſtatus eſt, & per edita quædam ſpecimina confirmavit; quare hunc tanquam hoſtem habeam? Aut quomodo ſola ſuſpicio, ne amicitiam adverſus me ſimulet, aut animum ſuum mutet, probabilem mihi cauſam præbeat eundem occupandi? Id quod multo clarius adhuc cernitur in integris civitatibus, quæ invicem in ſtatu naturali vivunt. Nam heic ſane omnium confeſſione nefas habetur, ſi una civitas alteram, neq; beneficio neq; injuria cognitam, nedum amicitiam adverſus nos fœdere & opere conteſtatam, vi aut inſidiis occupare velit; ideo tantum, quia communem cum eadem dominum non habet, abs quo compeſci poſſit, ſi ipſam aliqua læſerit. Ex quibus adparet, hautquidquam in ſtatu naturali *ſilere leges naturales*, quod *Hobbes* vult; etſi longe major ſit ſecuritas easdem exercendi in civitatibus, ubi officiis pacis mihi non reſpondentem per magiſtratum compellere poſſum. His omnibus tamen non obſtantibus, prudentia utiq; dictitat, ut non ſolum contra profeſſam improborum malitiam mature nos muniamus, ſed & quæ apud reliquos ſeſe exſerit, probitatem mutabilem eſſe cogitemus. Atqui heic in univerſum convenientius præſidium, quam ſocietas civilis, inveniri nequit.

§. 9.

§. 9. Porro licet jus naturale dictitet, ut si quid controversiæ oriatur, id vel amice componatur, vel arbitris decidendum devolvatur; tamen ne sic quidem paci satis cautum erit. Quam facile namq; est homini in alias naturæ leges peccare; tam facile quoq; est, præteritis arbitris protinus ad arma convolare. Quin & cum per solum pactum in arbitrum fuerit à partibus compromissum, ubi sententia displicuerit, idem quoq; proculcare non difficile fuerit illi, cui virium suarum fiducia impunitatem inter homines promiserit: præsertim cum arbiter pro imperio partes adigere non possit, ut sententia ab ipso pronunciata utiq; stent. Hinc & prudentia omnino suadet, ut ne in naturali libertate nudis pactis, fideiq; aliorum nimis confidamus; sed illa fœdera credamus sanctissime servatum iri, quæ mutua utilitate sanciuntur, quæq; adeo violasse utriq; damnosum fuerit; aut ubi alter vi ad servanda promissa facile adigi potest. Ubi perfidiæ lucrum & impunitas est proposita, temerarium habetur credere, salutem suam solius pacti vocabulo satis muniri. Et in hunc sensum emolliendum est dogma *Hobbesij de Cive* c. 2. §. 11. *pacta mutua fidei in statu naturæ esse invalida.* Scilicet licet speciose jactetur apud *Livium* l. 22. c. 22. *Vult sibi quisq; credi, & habita fides ipsam plerumq; obligat fidem:* in statu tamen naturali longe tutius fuerit cogitare tritum istud; *fiso res periit, diffiso salva remansit.*

§. 10. Accedit & alia causa, quare sola lex naturæ pacem humani generis continere non possit. Scilicet habet hoc naturalis libertas, ut quemadmodum propriis viribus sua cuiq; salus defenditur; sic & circa obtinendum istum finem, & in regendis suis actionibus proprio quilibet judicio utatur. Quod quantopere apud diversos discrepet, quis est, qui ignoret? Paucissimis ea est ingenij felicitas, ut quid generi humano singulisq; ad diuturnitatem conducat, proprio marte possint perspicere, & perspectum constanter sequi velint. Plurimis præ ingenij hebetudine fœdus error pro ratione imponit. Pleriq; inconsulto affectuum impetu feruntur, quo libido, aut fallacis species utilitatis subegerit. In tanta opinionum atq; studiorum discrepantia, quæ fida pax, aut concordia potest esse? Dum stolido æque ac sapienti sententia sua videtur pulcerrima, nec iste

magis hujus, quam hic istius ductum sequi dignatur. Cum autem sola ratio, prout in singulis hominibus deprehenditur, tantam discrepantiam componere nequeat; alia sane via qualiscunq; sententiarum conspiratio est obtinenda.

§. 12. Deniq; etsi lex naturalis conscientiis hominum satis insinuet, non impune laturos, qui contra ipsius scita alios petulanter læserint: ne isthoc tamen intuitu ea sat valida est ad procurandam generis humani tranquillitatem. Idq; quia multitudo non ratione, sed impetu vivit, ac libidinem pro ratione habet, educationis fere & consuetudinis vitio, qua vis rationis velut obsurdescit. Tum quod magna pars mortalium præsentibus tantum imminet, futuri parum curiosa, ac illis fere movetur, quæ in sensus incurrunt, ad sublimiora ægre adsurgat. Inde est, quod apud plurimos longe major pœnæ humanæ metus, quam divini Numinis, quo tamen nihil magis metuendum. Scilicet quia lento fere pede divina vindicta solet incedere, & sæpe per occultas sese vias explicat. *Cæsar de* B. G. l. 1. *Consuesse Deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerū doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere.* Id quod pravis mortalium ansam præbet ad alias causas impiorum mala referendi; præsertim cum etiam improbissimis sæpe affatim adsint, quibus vulgus felicitatem metiri suevit. Quo faciunt illa apud *Plutarchum de sera Numinis vindicta: Ultionem maleficio quam proxime adjunctam statim viam intercludere iis, qui quamplurimum malitia bonos habente successus utuntur. Nihil enim aliud perinde, atq; dilatio justa vindictæ, injuria affectorum spes enervat, animosq; eorum dejicit, contra improbos ferocia & audacia augens. Et hoc ipso mali sese ad capessenda flagitia exhortantur atq; excitant; quod malitia fructum statim maturum, & ante oculos situm præbeat, pœna autem sero demum, & longe post fruitionem subsequatur.* Accedit & hoc, quod stimuli conscientiæ, quæ facinus antecedunt, non ita validi videntur, quam qui idem subsequuntur, quando factum non amplius infectum fieri potest. *Curtius* l. VIII. c. 2. *Male humanis ingeniis natura consuluit, quod plerunq; non futura, sed transacta perpendimus.* Et quod rationis dictamen flagrans ante factum cupiditas obtundebat; id hac-

id hacce defervescente demum validissime animum percellit. *Plutarchus* d. l. *Ubi homo aut ob avaritiam, aut gloriæ potentiæq; civilis invidiam, aut venereæ voluptatis causa facinus injustum atq; atrox commisit: ac deinde furiosa siti libidinis suæ dissipata, sumto tempore perspicit, reliquos mansisse fœdos & horrendos flagitij impetus, utile autem, necessarium, aut conducibile nihil illis partum: nonne in eam sæpenumero incidat cogitationem necesse est, se vanæ gloriæ, aut illiberalis ingrataq; voluptatis causa, perversis pulcerrimis & maximis inter homines juribus, vitam turpitudine, tumultibusq; implevisse?* Scilicet uti *Idem* d. l. ait: *quemadmodum malefici cum ad supplicium educuntur, quisq; suam effert crucem; sic vitiositas ad singula peccata ex sese fabricatur singula tormenta; solertissima opifex vitæ miserabilis: & in qua præter turpitudinem terrores multi, animiq; motus graves, pœnitentia, tumultusq; continentes insint.* Verum quia isthæc interna tormenta in aliorum sensus non incurrunt; ideo eo minorem habent efficaciam ad aliorum malitiam reprimendam. Equidem recte *Hobbesius Leviathane* c. 31. *Nulla fere est actio humana, quæ initium non sit catenæ cujusdam consequentiarum adeo longæ, ut ad finem ejus prospicere providentia humana nulla possit. Concatenantur autem accidentia jucunda & molesta adeo insolubiliter, ut qui jucundum sumit, molestum quod adhæret, quanquam improvisum, necessario etiam accipiat. Quemadmodum vim inferentes punit vis aliena: intemperantiam puniunt morbi, &c. & tales sunt, quas voco pœnas naturales.* Stoliditas tamen plerorumq; hominum, & affectuum vehementia facit, ut ista omnia paucissimis pro dignitate considerentur. Igitur frænandæ hominum pravitati efficacius remedium non supererat, quam quod civitates jam constitutæ suppeditant. Sic ut *Plutarchus adversus Colotem* ista Colotis verba haut recte reprehendat. *Qui vitam, qui leges composuerunt, atq; jura, utq; regerentur urbes & imperio magistratuum parerent, instituerunt, ij in tranquillo admodum & tuto nos collocaverunt, tumultibusq; liberaverunt. Ista si quis aboleret, ferarum porro vitam victuri essemus, & quisq; obvium quemq; tantum non devoraturus.* Nam valde superfunctorie indolem mortalium *Plutarchus* inspexit, si credidit; sublatis legibus civilibus, *per decreta Parmenidea, Socratica, Platonica, Heraclitea,* decus ac pacem humani generis stare

posse. Quin potius, qui *ratione traduci ad meliora non possunt metu contineantur.* *Quintilian.* l. XII. c. 7.

CAPUT II.
DE INTERNA CIVITATUM STRUCTURA.

1. Contra malitiam hominum ab ipsis hominibus remedium est petendum.
2. Ad hunc finem multi sese conjungere debent.
3. Illi multi consentire debent.
4. Quid cœtus apum à civitate differat.
5. Ad civitatem requiritur unio voluntatum, & virium.
6. Unio illa fit intervenientibus pactis.
7. Pactum primum, & illud subsequens decretum.
8. Pactum alterum, complementum civitati afferens.
9. Causa quare Hobbesius unum tantum pactum agnoscat:
10. Ea est insufficiens.
11. 12 Ejus rationibus respondetur.
13. Quid sit civitas.
14. In monarchia quod vult rex, id vult civitas.
15. In aliis formis regulariter major pars concludit:
16. Quod limitatur.
17. De paritate sententiarum.
18. De conjungendis & dividendis sententiis.
19. Quot homines minimum ad concilium requirantur.
20. Quis sit civis.

COnsequitur jam, ut civitatum intrinsecam structuram curatius rimemur. Ut igitur securitatem sibi homines, quanta quidem in ipsorum conditionem cadit, contra malitiam aliorum hominum pararent, nihil aliud excogitari potuit, quam ut unusquisq; sibi auxilia idonea circumponeret, quibus invasio alterius in alterum ita periculosa redderetur, ut satius sibi esse putaret manus cohibere, quam conserere; pacem agitare, quam bello alterum lacessere. Malitia quippe ingenij humani, & ad lædendos alios proclivitas nulla re efficacius reprimi potest, quam ostentato cominus præsentaneo malo, quod mansurum sit eum, qui alterum aggressus fuerit, ac sublata spe impunitatis. Tale porro auxilium hautquidquam præbere potest locus aliquis, natura aut arte munitus. Nam in tali solum hærere, carceris instar habet; neq; solus quis eundem facile defendat. Receptis autem sociis, ab his ipsis periculum imminet, ni alio præsidio contra eosdem te munias. Equidem ab armis

mis aliquid auxilij poteſt accedere; ſed non tantum, ut unus homo ſibi diuturnam ſecuritatem etiam contra multos inde queat polliceri. Sic & quod ex animantibus brutis accedere præſidium poteſt, exiguum eſt, aut anceps, nec repellendis iſtis periculis idoneum. Igitur contra pericula ab homine imminentia nullum commodius remedium peti potuit, quam ab ipſo homine, junctis invicem viribus, mutuoq; implicita ſalute, & periculis communi conſpiratione propulſatis. conf. *Hobbes de Cive* c. VI.

§. 2. Manifeſtum eſt autem, quod duorum vel trium conſenſio talem ſecuritatem minime poſſit præſtare; propterea quod ex altera parte, quæ iſtos eſt invaſura, additio unius vel paucorum hominum ad certam & indubiam victoriam ſufficit, ac adverſariis fiduciam dat ad aggrediendum, ſucceſſumq; & impunitatem ſpondet. Igitur neceſſarium eſt ad ſecuritatem, quam quærimus, obtinendam, ut numerus eorum, qui in mutuam opem conſpirant, tantus ſit, ut paucorum hominum ad hoſtes acceſſio non ſit ipſis conſpicui momenti ad victoriam; adeoq; ut inſignis aliqua hominũ multitudo ſeſe conjungat. Inde & *Plato de LL.* l. V. tantum civium numerum ad civitatem requirit, ut injuriantes vicinos poſſint depellere, & iisdem injuriam patientibus auxilia ferre. Ex quibus & hoc colligitur, juſtam civitatis magnitudinem ad vicinorum vires eſſe referendam. Inde quæ olim, cum mortalium genus in magnam civitatum multitudinem diſtingueretur, magnæ erant civitates, poſt exortis magnis imperiis, juſto minores ſunt.

§. 3. Deinde inter multos iſtos, qui hoc fine coeunt, oportet ut ſit conſenſus circa adhibenda media, ad eundem finem idonea. Quantuscunq; enim alias iſtorum ſit numerus, ni tamen conſentiant de optima ratione, qua communis defenſio ſit inſtituenda, ſed ſi quisq; ex proprio judicio ſuis viribus uti velit, nihil efficietur. Nam diſtracti ſententiis, & in diverſa tendentes impedimento invicem erunt. Aut ſi maxime aliquando in unam actionem ſpe victoriæ, prædæ, aut vindictæ, impetu vel conſilio ſic ſatis conſentiant; (id quod quandoq; in plebe furibunda quoq; cernitur, vid. *Tacit. Ann.* I. c. 32 v. 6. 7.) poſtea tamen diverſitate ingeniorum, conſiliorumq;, vel

æmu-

æmulatione aut invidia, quibus naturaliter homines inter se contendunt, vel levitate & per inconstantiam, ita divellentur, ut deinceps neq; mutuam opem ferre, neq; pacem inter se habere velint. Adeoq; ejusmodi coitiones multorum hominum minime omnium ad diuturnitatem valebunt, nisi communi aliquo metu coerceantur, ne ab eo, quod semel placuit, postea pro lubitu discedere iterum queant. Unde consequitur, nudam consensionem plurium, etiam pacto firmatam, non præstare illam, quam quærimus, securitatem; seu non sufficere, ut plures inter se societatem mutui auxilij ineant, mutuoq; promittant, quod actiones suas, viresq; ad eundem finem, bonumq; commune sint directuri. Sed oportet ut quid amplius accedat; ut qui semel ad pacem & mutuum auxilium causa communis boni consenserint, metu prohibeantur, ne postea, cum bonum suum privatum à communi discrepare visum fuerit, iterum dissentiant.

§. 4. Ad hocce illustrandum *Hobbes* presse examinat naturam quorundam brutorum, quæ & ipsa aliquo modo socialia videntur, uti sunt potissimum apes, & formicæ. Hæc enim, utut ratione destituantur, per quam pacta facere, & regimini se submittere possint; tamen consentiendo, i. e. eadem cupiendo, & eadem fugiendo ita actiones suas dirigunt ad finem communem, ut cœtus eorum nullis seditionibus sint obnoxij. Id quare inter homines secus sit, operæ pretium erit dispicere. Causa igitur, quare providentissima natura istas bestiolas in cœtus conjunxerit, hæc videtur, quod illæ per hyemem quoq; perdurent, ciboq; alantur; cum reliqua insecta fere sub hyemem moriantur, aut citra assumtum extrinsecus cibum degant. Longe commodius autem istorum cibus comportari, & asservari potest, si plures operam jungant, quam si singulæ seorsim laborent. Ex quo istud patet, illarum bestiolarum cœtus finem habere à civitatibus diversum; sed in iisdem aliquod instar existere societatis omnium bonorum, dum in commune laboratur, & ex communi omnes aluntur. Affert & aliam rationem ejus discriminis *Hobbes*, quod istarum bestiolarum regimen sit tantum consensio, sive multæ voluntates ad unum objectum, non una voluntas, qualis in civitatibus est: seu quod istorum insectorum singula seorsim ad opus cum

aliis

aliis faciendum, cibariaq́; in unum congerenda conſpirent; non autem omnium voluntates in unam voluntatem coaluerint, prout in civitatibus fieri ſuevit, ut pro omnium voluntate habeatur, quod vel unus, vel concilium aliquod conſtituit. Cauſæ autem, quare in creaturis illis, ſolo ſenſu & adpetitu viventibus, nuda conſenſio animorum ſit ita durabilis, ut ad eam nulla re alia præterea opus ſit, hæ fere ſunt. 1. Inter homines certamen eſt honoris & dignitatis; inter beſtias non eſt: unde, quæ ex hoc fonte inter homines promanat invidia, æmulatio, & odium, inter beſtias non deprehenditur. 2. Adpetitus apum naturalis, & ſenſuale velut judicium conformia ſunt, & ad commune bonum feruntur, quod inter illas à privato non differt. τὸ τῷ σμήνει μὴ συμφέρον, ἐδὲ τῇ μελίσσῃ συμφέρει. *Quod examini non conducit, nec api conducit. Marcus Antoninus* l. 6. §. 54. Unicum deſiderium eſt plena habere alvearia. Inter homines autem quot capita, tot ſenſus; & nihil fere pro bono habetur, in quo poſſeſſori non ſit aliquid præcipui & eximij præ cæteris. 3. Animantia ratione deſtituta nullum defectum vident, aut videre ſe putant in adminiſtratione ſuorum cœtuum; quippe quos non judicio, ſed ſolo naturæ inſtinctu conſtituerunt, nec cum aliis comparare norunt. Nec ulli apum lubido ſubit cellulas alia, quam ſexangulari figura formare. Sed in cœtu hominum plurimi ſunt, qui præ cæteris ſapere ſe exiſtimantes præſentem ſtatum faſtidiunt, & res novare inſtituunt. Ob diverſitatem autem judiciorum diverſi novatores diverſis modis novant; ex quo diſtractio civitatis, & demum bellum civile oritur. 4. Animalia bruta, utcunq́; poſſint vocis ſuæ aliquem habere uſum, ad ſignificandum inter ſe affectus ſuos ſaltem concitatiores; carent tamen arte illa verborum lenociniis res fucandi, quæ neceſſario ad perturbationes animi concitandas requiritur; qua nempe bonum melius aut vilius, malum peius aut levius, aut utrumq́; diverſa plane facie, quam revera eſt, repræſentatur. Verum hominis lingua quædam belli & ſeditionis tuba eſt: nec immerito quondam Pericles à Comico dictus fuit tonuiſſe, fulguraſſe, & confudiſſe totam Græciam. 5. Non diſtinguunt bruta contumeliam aut contemtum à damno; vel potius nullum contemtus habent ſenſum. Igitur dum

ipsa necessitates corporis sui inveniant, de sociis ultra nihil querelarũ movent. Verum illi homines maxime reipublicæ molesti sunt, quibus maxime licet esse otiosis. Neq; antea super existimatione, aut dignitate certant, quam de fame & injuriis aeris victoriam reportaverint. 6. Deniq; consensio creaturarum illarum brutarum naturalis est, hominum pactitia tantum, i. e. artificiosa, seu moralis potius, vinculis moralibus duntaxat contenta, quæ naturalem ingeniorum diversitatem atq; asperitatem, & in contrarium tendendi facultatem hautquidquam extinguunt. Addi posset & hoc, in cœtu apum imperium proprie non esse; ideo enim rex apum aculeo caret; cum tamen illud velut anima sit civitatis. Etsi hoc sane ingens naturæ miraculum sit; quod *rege incolumi mens omnibus una est: Amisso rupere fidem.*

§. 5. Cæterum quid sit illud, quod consensum multorum diu continere aptum sit, humani indolem ingenij penitus rimanti facile adparebit. In quo duo occurrunt vitia, quæ potissimum impediunt, quo minus multi diu in communem aliquem finem possint conspirare. Unum est diversitas inclinationum & judicij circa discernendum, quod ad finem communem est utilissimum: cui in plurimis conjuncta est hebetudo ad dispiciendum, quod ex pluribus sit utilissimũ; & pervicacia mordicus defendendi, quod semel utcunq; arriserit. Alterum est torpor, & aversatio ultro faciendi, quod utile est, ubi desit aliqua necessitas, quæ tergiversantes velint nolint ad officium faciendum subigat. Priori malo remedium fit, unitis in perpetuum voluntatibus omnium, seu ut deinceps una sit omnium voluntas circa ea, quæ ad finem societatis faciunt. Posteriori autem, si constituatur aliqua potestas, quæ præsens, & in sensus incurrens malum infligere possit communi utilitati reluctantibus. Unio voluntatum hoc sane modo fieri nequit, ut naturaliter omnium voluntates in unum confundantur, aut ut unus tantum velle incipiat, reliqui omnes velle desinant: aut ut naturalis voluntatum discrepantia, & in diversa inclinatio ullo modo plane tollatur, & in perpetuam harmoniam combinetur. Sed hoc demum modo multæ voluntates unitæ intelliguntur, si unusquisq; voluntatem suam volun-

tati

tati unius hominis, aut unius concilij subjiciat, ut pro voluntate omnium & singulorum habendum sit, quicquid de rebus ad securitatem communem necessariis ille voluerit. *Ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς τὴν αὑτοῦ γνώμην τέταχε τῷ διοικοῦντι τὰ ὅλα. καθάπερ οἱ ἀγαθοὶ πολῖται τῷ νόμῳ τῆς πόλεως. Vir bonus suum animum gubernatori universitatis submittit: quemadmodum boni cives legi civitatis. Arriani Epictetus* l. 1. c. 12. Pari ratione talis potentia, quæ omnibus metuenda sit, constitui non potest, ut omnes & singuli suas vires naturaliter in unum transfundant, ipsi deinde plane enerves. Sed hoc duntaxat modo unus omnium vires possidere intelligitur, si omnes & singuli sese obligaverint, quod eo modo vires suas adplicaturi sint, sicut ille voluerit. Isthæc voluntatum atq; virium unio ubi facta fuerit, tunc demum civitas, validissima societatum & personarum moralium, inde emergit.

§. 6. Ut autem isthæc unio penitius intelligatur, sciendum est; quod plures personæ physicæ, quandiu in unam personam moralem non coaluerunt, quicquid agunt, aut quascunq; obligationes contrahunt, tanquam singuli agant & contrahant, adeo ut tot numero sint actiones & obligationes, quot sunt personæ physicæ. Et quanquam sæpe multi homines vocabulo *multitudinis*, quod unitatem videtur notare, soleant exprimi; tamen si quis accuratius consideret, multitudo non est vox aliqua collectiva, seu quæ notat unum ex pluribus constans, uti est v. g. exercitus, classis, concio, senatus, &c. Sed revera nil nisi multas res notat, abstrahendo an homogeneæ illæ sint, an heterogeneæ, collectæ, an dispersæ. Adeoq; multitudo hominum revera non est unum aliquid, sed plures homines, quorum unusquisq; suam sibi habet voluntatem, & suum circa omnia proponenda judicium. Et proinde multitudini, prout contradistinguitur singulis, una & separata à singulis actio, aut peculiare jus tribui non potest. Unde etiamsi quis in aliqua multitudine extiterit, seu multos circa se homines habuerit, in unum corpus non conjunctos, quorum pleriq; aut cæteri omnes aliquid agant, aut contrahant, nec tamen ipse in id consenserit, aut alio modo de isto actu participaverit, idem actus ad ipsum nullo modo pertinebit. Enimvero ut multitudo aliqua,

qua, ſeu multi homines una fiant perſona, cui una actio queat tribui, & cui certa jura competant, quatenus ſingulis opponitur, & quæ jura ſibi ſinguli tribuere non poſſint, neceſſarium eſt, ut voluntates vireſq; ſuas univerint intervenientibus pactis, ſine quibus plurium natura æqualium conjunctio nequit intelligi.

§. 7. Pacta illa, quibus intervenientibus civitas coaleſcit, quot & qualia ſint, hoc modo inveſtigatur. Si igitur animo concipiamus multitudinem hominum, naturali libertate & æqualitate gaudentium, qui ultro civitatem novam conſtitutum eunt; neceſſum eſt, ut futuri cives primo omnium inter ſe ſinguli cum ſingulis pactum ineant, quod in unum & perpetuum cœtum coire velint, ſuæq; ſalutis, ac ſecuritatis rationes com̃uni conſilio ductuq; adminiſtrare. (Quanquam in iſthoc pacto utplurimum ſinguli ſibi licentiam emigrationis reſervent.) Pactum hocce initur vel pure, vel ſub conditione. Prius fit, quando quis ſeſe obſtringit adhærere iſti cœtui, quæcunq; demum regiminis forma pluribus arriſerit. Poſterius, quando hanc conditionem adjecit; ſiquidem introducatur forma regiminis ipſi probata. Hoc porro pactum quando initur, neceſſum eſt, ut omnes & ſinguli conſentiant. Qui non conſenſerit, utut in eodem cum cæteris loco tantiſper verſetur, extra futuram civitatem manet, neq; per reliquorum conſenſum, quanquam plures iſti ſint, adſtringitur, ut omnino cœtui ſeſe iſti adjungat: ſed in libertate ſua naturali perſiſtit, in qua ipſi licebit de ſua ſalute proprio ex judicio ſtatuere. Poſtquam autem ejusmodi cœtus, rudimenta & primordia civitatis præ ſe ferens, memorato pacto coaluit, neceſſum ulterius eſt, ut decretum fiat, qualis forma regiminis ſit introducenda. De hac enim antequam conſtitutum ſit, nihil conſtanter poterit expediri, quod ad communem ſalutem faciat. Heic illi, qui abſolute ſeſe iſti cœtui adjunxerunt, per conſenſum plurium tenebuntur adquieſcere formæ regiminis, quæ pluribus placuit, licet ipſi aliam maluiſſent, ſiquidem velint in loco, quem cœtus iſte inſedit, perſiſtere. Dum enim in pacto nihil exceperunt, intelliguntur ſeſe hac ſaltem in parte ſubmiſiſſe voluntati plurium; cum nulla ratione poſtulare queant, ut reliqui omnes pauciorum judicium ſuo antehabeant. Qui autem cum condi-

conditione ei cœtui ſeſe adjunxerit, niſi expreſſe in formam regiminis introducendam conſenſerit, membrum futuræ civitatis non fiet, neq; majoris partis conſenſu obligabitur.

§. 8. Poſt decretum circa formam regiminis novo pacto opus erit, quando conſtituuntur ille, vel illi, in quem vel quos regimen cœtus confertur; quo hi quidem ad curam communis ſecuritatis & ſalutis, reliqui ad obſequium his præſtandum ſeſe obſtringunt; cui ſimul ſubjectio illa & unio voluntatum ineſt, per quam civitas una perſona intelligitur. Ex quo demum pacto perfecta civitas reſultat. Cæterum ubi democratia fuit inſtituta, non ita liquido poſterius hocce pactum adparet; quippe cum iidem diverſo reſpectu ſint imperantes & parentes: in pacto autem duæ diſtinctæ perſonæ requirantur, neq; videatur ſufficere diverſus reſpectus. v. g. unus & idem Titius diverſo reſpectu poteſt eſſe pater, & filius, & maritus, & gener, & ſocer, & mercator, &c. ubi ſane nullum erit pactum, ſi Titius qua mercator aliquid promiſerit eidem Titio, qua eſt pater. Enimvero ſciendum eſt, in rep. populari ſingulos cives, & concilium, penes quod eſt ſumma rerum, non nudo duntaxat reſpectu differre, ſed eſſe revera diverſas perſonas, (etſi diverſi generis) quibus diſtincta voluntas, diſtinctæ actiones, & jura competant. Quod enim ſinguli cives volunt, id non ſtatim vult populus. Et quod ſinguli cives agunt, non ſtatim habetur pro actione populi, & vice verſa. Neq; ſinguli habent ſummum imperium, aut aliquam ejus partem, ſed populus illud habet. Aliud quippe eſt, habere partem imperij; aliud, habere jus ferendi ſuffragium in concilio, penes quod ſummum imperium eſt. Ut hactenus nihil videatur obſtare, quo minus inter concilium populi & ſingulos cives pactum intercedat. Illud fortaſſe non inepte urgeri poſſet; inutile fore tale pactum inter populum imperantem, & cives parentes, quod eo ipſo, dum quis in formam democraticam conſentit, ſuam quoq; voluntatem voluntati majoris partis intelligatur ſubjeciſſe; ſimulq; jam cuivis per amorem ſui rerumq; ſuarum ſat neceſſitatis videatur injunctum, bono publico pro virili invigilandi, cui ipſius quoq; ſalus eſt innexa. Nihilominus etſi fortaſſe in democratiis non ita neceſſarium eſt, uti in

aliis rerumpubl. formis, illud pactum, seu mutuam promissionem circa exercendum officium imperantis & subjecti expresse fieri: omnino tamen saltem tacite illud intervenisse est intelligendum. Nam sive decretum illud de introducenda democratia concipiatur per modum nudi placiti multarum voluntatum in unum conspirantium, sive per modum pacti singulorum cum singulis; submittam voluntatem meam concilio universorum, si & tu idem feceris: tamen ex hoc presse considerato nulla alia resultat obligatio, quam ut singuli teneantur adquiescere in illa reip. forma, quamdiu ab universis eadem non fuerit mutata. Atqui in democratiis plus utiq; obligationis in civibus reperitur. Nam & singuli tenentur stare decretis & jussis à concilio universorum profectis; & simul in singulis est obligatio curam reip. pro virili capessendi, & privatum commodum post publicum bonum habendi. Quo enim prætexto aliàs reprehendi aut multari posset civis, ideo quod in concilio infrequens deprehendatur? Adparente autem obligatione, necessum est ejus quoq; originem existere; quæ nulla alia est præter pactum, quod innuimus. Ast vero ubi aristocratiam aut monarchiam constitui placuerit, longe liquidius posterius isthoc pactum cernitur. Designatis enim optimatibus aut rege, fides utiq; mutuo datur & accipitur, mutuæq; præstationes utrinq; oriuntur. Imperio quippe delato & acceptato non minus rex & optimates, quam cives, ad munia antehac indebita adstringuntur. Ante istud pactum non magis cives ad parendum uni aut paucis tenebantur, quam iste aut hi ad salutem civitatis curandam. Mutua autem fides, & ad munia antea indebita obligatio unde nisi ex pacto ortum traxerit? Quæ hactenus de duobus pactis & uno decreto diximus, illustrari possunt per illa, quæ circa constitutionem regni Romani memorat *Dionysius Halicarn.* l. 2. *sub init.* Ibi enim primo multitudo hominum struendæ novæ sedis causa confluxit; inter quos utiq; pactum saltem tacitum intervenit. Inde deliberatur super forma reip., & cum regnum placeret, Romulo demum summa potestas defertur. Sic & interregno emergente, per quod primò duntaxat pacto cœtus continetur, sæpe super forma reip. deliberari solet. vid. deliberatio principum Persarum apud

apud *Herodotum Thalia*. Bruti & sociorum apud *Dionys. Halicarn.* l. IV. Est tamen probe notandum, isthunc modum generandi civitatem, intervenientibus duobus pactis & uno decreto, esse maxime naturalem, & omnibus formis rerump. communem. Fieri tamen potest, ut monarchia constituatur per unicum duntaxat pactum, si nempe multi citra antegressam inter ipsos conventionem quisq; pro se, simul aut diverso tempore, uni sese subjecerint; ad eum fere modum, quo exercitus ex convenis & mercenariis constantes colliguntur. Sicuti & illis, qui civitati jam constitutæ postea accedunt, unica tantum conventione opus est, qua ipsi quidem recipi in civitatem petunt, qui autem civitatis personam gerunt eosdem, obsequium stipulati, recipiunt. Cæterum non est, quod quis fingi isthæc de pactis civitatem generantibus à nobis existimet, ideo quod plerarumq; civitatum origines primæ ignorentur, aut saltem non ita liquido constet, illas hoc modo coaluisse. Nam id certum est, omnem civitatem aliquando suam habuisse originem. Ante constitutionem autem civitatis, necessum erat, ut illi, ex quibus civitas constat, ejusmodi vinculo inter se non connecterentur, quo post civitatem institutam connectuntur. Utq; iidem nondum sese subjecerint illis, quibus postea sunt subjecti. Cum autem conjunctio illa & subjectio citra antedictas pactiones facta intelligi nequeat, necessum est in coalitione civitatum easdem saltem tacite intervenisse. Nihil autem obstat, quo minus alicujus rei origines ratiocinando investigari possint, utut de iisdem nulla literarum monumenta extent.

§. 9. Hoc loco fuerit operæ pretium, sententiam *Hobbesij* paulo pressius expendisse; qui in generatione civitatum unum duntaxat agnoscit pactum singulorum cum singulis; ac passim inculcat, inter regem optimatesvé, & cives nullum pactum intercedere. Equidem quid causæ istum ad talia adserenda moverit, satis colligitur ex scopo librorum ipsius politicorum, quem in *Leviathane* non obscure præ se fert. Scilicet oppugnatum it potissimum seditiosos illos homines, qui superioribus lustris potestatem regiam in ordinem redigere, subjectisq; subjicere, vel potius penitus extinguere laborabant. Quibus ut isthoc rebellionis prætextum eriperet; fidem inter regem

& cives

& cives esse reciprocam; ubi ille, quæ pacto promiserit, non servarit, hos quoq; obsequio liberari: nevé turbulenti cives quævis regis facta ipsis displicentia in crimen violatæ fidei trahere possent; negare instituit, ullum pactum inter regem & subjectos existere. Et cum in animum induxisset, omnibus regibus vere talibus absolutam & illimitatam potestatem adstruere; consequens erat omne pactum hinc exterminare, quippe quod præcipuum videbatur limitandæ potestatis instrumentum. Enimvero quanquam potestatem regiam sacrosanctam præstari, & ab importunorum hominum vellicationibus vindicari generis humani quam maxime intersit; non tamen ideo necessarium fuerit ea, quæ in manifesta luce sunt posita, abnegare, & pactum nolle agnoscere, ubi extat mutua promissio circa præstanda ea, quæ antea erant indebita. Dum ultro principi me subjicio, obsequium ipsi promitto, defensionem mihi stipulor. Princeps dum me civem recipit, defensionem mihi promittit, obsequium à me stipulatur. Ante eam promissionem neq; ego ipsi obsequi, neq; iste me defendere, saltem ex obligatione perfecta, tenebatur. Quis ejusmodi actum ex classe pactorum velit excludere? Neq; ideo tale pactum redditur supervacuum, quod inter eos, qui ultro sibi regem imponunt, prius conventio videatur extare de hoc vel illo in solium evehendo. Nam uti nuda electio citra electi acceptationem huic in eligentes nihil potestatis confert: ita ex negotij natura satis intelligitur, eos, qui alteri ultro in se potestatem conferunt, velle, ut hicce in ejus exercitio tendat ad finem isti potestati præfixum: & hunc quod delatum fuit ea lege suscepisse, ut ne per ipsum fine suo eligentes excidant. Igitur qui alicui imperium deferunt, uti ipsi simul promittunt, quæ natura subjectionis requirit; ita sibi contra stipulantur ab ipso procuranda ea, propter quæ imperia civilia constituuntur. Quod quid aliud est, quam pactum inire?

§. 10. Neq; vero, admisso pacto inter regem & cives, illa incommoda, quæ *Hobbesius* videtur ob oculos habuisse, necessario consequuntur. Equidem id habent omnia pacta, ut ad certi quid præstandum necessitatem aliquam afferant. Verum quam maxime differunt illa pacta, quibus quis sese alteri simul subjicit, ab istis, per quæ

neuter

neuter in alterum imperium accipit. Pacto utiq; constituitur jus domini in servum, saltem qui ultro servitio succedit; potestas patria in eum, qui sese arrogandum præbet; imperium ducis in milites mercenarios. Et tamen hoc non obstat, quo minus illis imperandi facultas competat, his obsequij necessitas incumbat; neq; his statim licet frænum excutere, si jussa imperantium parum arriserint. *Xiphilinus epitom: Dionis in vita Neronis: πᾶσα ἰσχὺς αὐταρχος παρ᾽ ἰδιώτου δοθεῖσα τῷ τοῦ τε δόντος αὐτὴν εὐθὺς ἀπαλλάττεται, καὶ τῷ λαβόντι κατ᾽ ἐκείνου προσγίνεται. summum imperium, postquam est à privato alicui delatum, statim transit ab eo qui detulit, & illi, qui accepit, contra eum qui dedit, accedit.* Scilicet in pactis, à quibus submissio voluntatis & virium abest, certæ & definitæ præstationes designantur, invicem exhibendæ ex intrinseco conscientiæ impulsu: & ubi quis ultro istas implere detrectaverit, nil nisi bellum, aut communis utriq; domini coactio superest. Sed in pactis, ubi unus alteri subjicitur, penes hunc est definire, quid ab illo debeat præstari; simulq; facultas in eundem collata nolentem ad ista compellendi; qualis facultas hautquidquam reciproce illi in hunc competit. Unde imperans violati pacti nequit argui, nisi aut omnem reip. curam abdicaverit, aut hostilem in suos animum induerit, aut manifeste à regulis gubernandi, abs quarum observatione tanquam à conditione cives obsequium suum suspenderunt, dolo malo discesserit. Quæ cuivis imperanti in perpetuum evitare facillimum est, modo cogitare velit, ne summos quidem mortalium humanæ sortis legibus esse solutos. Deniq; aut deterrimum aut stolidissimum oportet esse principem, qui id non possit efficere, ut majoris aut validioris partis de populo intersit, ipsius statum salvum esse. Ad quod obtinendum ut omnibus viribus connitatur princeps, movere ipsum debet illud apud *Livium* l. 8. c. 21. *An credi posse ullum populum, aut hominem deniq; in ea conditione, cujus eum pœniteat, diutius quam necesse sit, mansurum?* Si porro majoris partis populi intersit, principis statum salvum esse, quod non potest non contingere, si justitiam & prudentiam in consilium adhibuerit, ejus fortuna sat firmo subnixa stat talo. Si qui istud obtinere nequeat, is cuivis potius negotio, quam imperio idoneus existit,

 §. II.

§. 11. Examinemus paulo curatius rationes, quibus assertionem suam *Hobbesius* superstruit. Ubi initio quidem arbitramur inconveniens esse, quod obligationem civium adversus imperantes derivatum it ex tali pacto, *quo unusquisq; unicuiq; cæterorum sese obliget ad non resistendum voluntati illius hominis, cui se submiserit. de Cive cap.* V. §. 8. Equidem qui inter se convenerunt de conferendo in aliquem imperio, intelliguntur quoq; in id consensisse, ut omnes suam voluntatem isti subjiciant, seu ut istius voluntas voluntatem omnium in gerenda republ. repræsentet. Distincta tamen utiq; sunt, inter se conspirare de imperio in Cajum conferendo, & imperium Cajo deferre fide data acceptaq;. Porro quo minus cives quoq; mutuo inter se fidem dent de obsequio regi præstando, nihil repugnat. Ut tamen illud omnino fiat non est necessarium, neq; usu adeo frequentatum. Qui in civitatem recens recipitur, regi ipsi fidem dat: nullibi, quantum nobis constat, exigitur, ut cum reliquis civibus super obsequio regi præstando paciscatur. Deniq; & valde periculosum videtur, ex ejusmodi pacto cum quolibet concive obligationem erga regem derivare; jus meum in tuam gratiam in regem transfero, ut & tu jus tuum in eundem transferas in meam gratiam. Nam hoc modo quilibet civis obsequij sui necessitatem videbitur suspendisse ab obsequio cujuslibet civis; & consequenter, altero non præstante obsequium & reliqui liberi forent. Atqui vel eam ob causam necessarium est, quemlibet civem pro se, & citra conditionem obsequij alieni summo imperanti obstringi, ut si maxime unus vel alter frænum mordeat, imperans cæterorum viribus uti queat, ad refractarium istum in ordinem redigendum. Neq; minus incongruum est, quod *Idem cap.* VI. §. 13. tradit: *obligationem ad præstandam summo imperio civili obedientiam non immediate nasci ex eo pacto, in quo cives omne jus suum ad civitatem transtulerunt; sed mediate nempe ex eo, quod sine obedientia jus imperij frustra esset, & per consequens civitas omnino constituta non fuisset.* Sed quid ambagibus opus, ubi recta & plana via licet incedere? Nam quæ ipsum movisse videtur ratio inanis est. Scilicet tacite præsupponit; de quibus pacto fuit conventum, illa non posse jure detrectari. Atqui posse à rege aliqua jure juberi, quæ

civis

civis jure possit detrectare, e. g. si rex jubeat, ut me, aut ipsum regem, aut patrem condemnatum interficiam. Ergo ex alio fonte, quam ex pacto cum rege, obsequium civium derivandum. Enimvero nos examussim sibi invicem respondere asserimus potestatem regis legitimam, & officium civium; adeoq; pernegamus à rege jure quid posse imperari, quod subjectus jure possit detrectare. Neq; enim rex plura jure jubere potest, quam quæ cum fine societatis civilis institutæ congruunt, aut congruere judicantur. Si quid contra hujus finem dolo aut per vesaniam jusserit, hautquidquam jure id facere censebitur. Verum an quibusvis ejusmodi jussis subjecti possint resistere, alia quæstio est, quam alio loco excutiemus. Quæ exempli causa adferuntur, ad rem nihil faciunt. Sane si contingeret, ut rex alicui talia jure posset injungere, i. e. ut tale quid à cive patrari ad salutem reip. facere videri queat, subditus jure jussa non detrectabit. Vid. *Judic.* IX. 54. 1. *Samuel.* XXXI. 4. Ubi autem talia jussa ratione destituuntur, & ob ea recusata civis interfectus fuerit, nemo sanus puto jure istum cæsum dixerit. Quod porro *Idem* c. VI. §. *ult.* jus in regem à civibus collatum dicit per modum *donationis*, id ne ad ipsius quidem tradita congruit. Donatio est, cum ex una duntaxat parte jus in alterum transfertur. vid. *Idem* c. 2. §. 8. 9. Atqui quando in regem confertur imperium, est mutua juris translatio, seu reciproca promissio. Cives spondent obsequium, rex procurationem reipublicæ; ad quæ ante istum actum neuter tenebatur. Uti enim ante collationem imperij licebat civibus resistere jussis Caji, quem postea regem constituerunt; ita Cajus iisdem defensionem aut curam sui postulantibus itidem poterat resistere, seu eandem ipsis tanquam indebitam denegare. conf. *Luca* XII. 13. 14.

§. 13. Neq; major efficacia ad tollenda pacta inter imperantes & subjectos inest illis rationibus, quæ adducuntur c. 7. §. 7. *seqq.* Ubi probare primo vult, democratiam non constitui per pacta singulorum cum populo, sed mutuis pactis singulorum cum singulis. Argumento utitur, quia in omni pacto prius debent existere personæ paciscentes, quam ipsum pactum. Atqui ante constitutam civitatem populus non existit, utpore ubi non erat una persona moralis,

 sed

ſed multitudo perſonarum ſingularium. Igitur ante civitatem conſtitutam non potuiſſe pactum iniri inter populum & cives. Poſt conſtitutam autem civitatem tale pactum iniri fuiſſe inutile; quia populus voluntate ſua voluntatem civis illius, cui ſupponitur obligari, complectitur, ideoq; ſe poteſt liberare arbitrio ſuo, & conſequenter actu liber eſt. Enimvero patet tertium adhuc dari. Ante conſtitutam civitatem multi homines non ſunt populus, i. e. cœtus democraticus. Ergo non poteſt cum ipſo, ut tali, pactum iniri. Poſt civitatem conſtitutam fruſtra eſt iniri pactum, hoc ſenſu, ut unus vel alter civis velit peculiariter paciſci cum populo circa adminiſtrationem reipublicæ. Nam cui democratica forma probatur, is intelligitur eo ipſo ſeſe obligaſſe ad parendum decretis, à majori parte populi profectis; cui obligationi per peculiare pactum derogaretur. Aſt vero in ipſa conſtitutione civitatis democraticæ potuit iniri, & eſt revera initum pactam mutuum inter populum, & ſingulos; quod quale ſit jam fuit expoſitum. Pari modo nihil aget, qui ſic colligit; maritus cum uxore nullum potuit inire pactum: quia ante nuptias illa nondum fuit uxor; poſt nuptias paciſci fruſtra eſt, ubi jam ſuam voluntatem ſubjecit voluntati mariti. Potuit quippe pactum iniri eo ipſo, dum uxor fit vel deſignatur. Non multum diſpari ſophiſmate quondam ludebat Epicurus: *Quando nos ſumus, mors non eſt, quando mors eſt, nos non ſumus; mors ergo nihil ad nos. Quam argute nos fefellit. quaſi vero tranſacta mors timeatur, quia jam ſenſus ereptus eſt; ac non ipſum mori, quo ſenſus eripitur. Eſt enim tempus aliquod, quo & nos jam non ſumus, & mors tamen nondum eſt. idq; ipſum videtur miſerum eſſe, cum & mors eſſe incipit, & nos eſſe deſinimus. Lactantius div. inſtit.* l. 3. c. 17. Deinde ſi vel maxime quis in democratia tale pactum non poſſit animo concipere, aut inutile id arbitretur, tamen exinde non licebit idem excludere ab aliis rerump. formis, ubi qui regunt, & qui reguntur, tanquam perſonæ naturales differunt. Nam heic utiq; pactum requiritur, quo illi obſtringantur curam reip. capeſſere, & ſalutem populi pro ſumma lege habere: hi vero obſequium iiſdem promittant. Inde conſtat, quid ſentiendum ſit de illa theſi *Hobbeſij de cive* c. 7. §. 9. *Quoniam cives non paciſcentes cum populo, ſed mutuis inter ſe pactis*

pactis tenebantur ad omnia, quæ populus faceret, tenebantur inde ad factum populi transferentis jus civitatis in optimates aut regem. Neq; enim ſequitur; ſi concilio populi placuit ſummam rerum transferre in optimates aut regem, ſinguli eo decreto ſtare tenentur; ergo inter populum transferentem imperium, & optimates aut regem, in quos idem transfertur, nullum pactum intercedit. Sed nec validius eſt alterum *Ejusdem* argumentum; regem quanquam à populo electum non potuiſſe ad quidquam ab eo obligari: nam eo electo *populum* ſimul diſſolvi, perireq; rationem illam, quam habebat ut *perſona*; quare perire quoq; una & diſſolvi, quæ ad perſonam facta erat, obligationem. Enimvero quod fundamenti loco heic ſubſternitur; ſublata perſona, tolli quæ adverſus illam erat obligationem; intelligendum eſt de illis caſibus, quando perſona naturali morte extinguitur, aut quando qualitas illa, ſuper qua obligatio unice fundabatur, expirat. Atqui quando populus liber in regem transfert imperium, neq; ipſe populus naturali morte extinguitur, neq; obligatio regis eſt fundata in ea qualitate populi, qua liber intelligitur, ſed qua deinceps erit cœtus civium unius imperio ſubjectus. Quemadmodum procus paciſcens cum virgine poſt conſummatum matrimonium non poteſt excipere, obligationem adverſus eam periiſſe, quod non amplius virgo ſit, qualis erat cum pactum iniretur. Nam obligatio proci non fundabatur ſuper qualitate virginitatis, ſed contrahit cum virgine, qua deinceps conditionem uxoris eſt ſubitura. Et rege conſtituto populus diſſolvitur hactenus tantum, quod ſummum imperium non amplius ſit penes concilium ex univerſis conſtans; hautquidquam autem diſſolvitur in multitudinem nullo vinculo connexam, ſed manet unus cœtus, quem unum imperium, ſimulq; primogenium illud pactum continet. Scilicet imponit *Hobbeſius* ſimplicioribus ambigua ſignificatione vocabuli *populus*. In democratiis populus notat univerſitatem civium, quæ diverſo reſpectu ſimul regit, & regitur: in ariſtocratiis & regnis notat univerſitatem civium, quæ regitur. vid. *Idem de cive* c. 13. §. 3. Atqui quis negare velit, adverſus ejusmodi populum, monarchæ aut optimatibus ſubjectum, poſſe ſubſiſtere obligationem, etſi contracta fuerit eo tempore,

quo ille adhuc liber erat, sed in eventum & intuitu futuræ subjectionis? Deniq; ipse *Hobbesius Leviath. conclus.* expresse dicit, Deum Judæorum regem fuisse factum vi pacti inter ipsum & hos initi. Quare igitur pactum inter regem hominem & cives negare velit? Et paulo ante tradiderat; quando quis sese victori submittit, is necessario tanquam verus subditus obligatus tenetur: nam *contractus* legitime initus recte violari abrumpivé nequit.

§. 13. Per isthæc igitur pacta hominum multitudo unita civitatem constituit, quæ ad modum unius personæ concipitur, unoq; nomine ab omnibus hominibus particularibus distinguitur atq; dignoscitur; nec minus peculiaria jura habet, ac res proprias, quæ neq; singuli, neq; multi, neq; adeo omnes simul, remoto eo, qui summum habet imperium, asserere possint. l. 6. §. 1. D. *de divis. rerum.* l. 10. §. 4. D. *de in jus vocando.* l. 7. §. 1. D. *quod cujusq. univers. nom.* l. 1. §. 7. D. *de quæstionibus.* Add. *Seneca de beneficiis* l. VI. c. 19. 20. Unde civitatis hæc commodissima videtur definitio, quod sit persona moralis composita, cujus voluntas, ex plurium pactis implicita & unita, pro voluntate omnium habetur, ut singulorum viribus & facultatibus ad pacem & securitatem communem uti possit. Illa enim definitio, quæ extat apud *Dionem Prusaeum in Borysthenica*: *πόλις ἐςὶ πλῆθος ἀνθρώπων ἐν ταυτῷ κατοικούντων, ὑπὸ νόμου διοικούμενον*, ex Græcanicæ politicæ principiis extructa, alio fortasse loco à nobis discutietur. Civitatem porro, tanquam hominem aliquem artificialem, ingeniose delineavit *Hobbesius in proœmio Leviathanis*, in quo *is qui summam habet potestatem* est pro *anima*, totum corpus vivificante & movente: *magistratus & præfecti*, artificiales *actus* sunt: *pœnæ & præmia*, summæ potestati appensa, & à quibus membra ad suum cujusq; opus perficiendum incitantur *nervi*; qui idem faciunt in corpore naturali: *divitiæ singularium hominum*, pro *robore*: *salus populi* pro *negotio*: *consiliarij*, per quos ea, quæ cognitu necessaria illi sunt, suggeruntur, pro *memoria*: *æquitas legesq.* pro artificiali ratione. *concordia, sanitas* est, *seditio morbus, bellum civile, mors.* Deniq; *pacta*, quibus partes corporis hujus politici conglutinantur, imitantur divinum illud verbum *fiat* seu *faciamus homines*, à Deo prolatum in principio, cum crearet mundum.

§. 14

§. 14. Cæterum voluntas civitatis exserit sese vel per unam personam simplicem, vel per unum concilium, prout in illam, aut hoc summa rerum fuit collata. Ubi penes unum hominem est imperium, civitas velle intelligitur, quodcunq; isti homini, (cui sanam rationem constare præsupponitur,) placuerit, & quidem circa negotia, quæ ad finem civitatum spectant; non item circa alia. Sic v. g. si rex bellum decernat, si pacem faciat, si fœdus ineat, civitas hoc voluisse & fecisse dicitur, non item, si edat aut bibat, si dormiat, si uxorem ducat, si vitia patret. Unde consequens est, quidquid vel singuli cives, vel multi, vel etiam omnes, excluso rege, aut citra vel contra ejus autoritatem & jussum voluerint aut egerint, non solum circa posterioris, sed & circa prioris generis negotia, id hautquidquam pro voluntate aut actione civitatis esse habendum; sed pro voluntate & actione privata: imo tot erunt voluntates, tot actiones, quot numero sunt homines, qui aliquid voluisse aut egisse dicuntur. Idem quoq; censendum est, si quid à singulis aut multis fiat privato auso citra autoritatem & jussum ejus concilij, penes quod summa rerum est. Unde inter seditiosas opiniones, & quæ ad internam civitatis compagem solvendam faciunt, in monarchia cumprimis, ab *Hobbesio de cive* c. XII. §. 8. refertur, quod vulgo non satis distinguant inter civitatem sive *populum*, & *multitudinem*. Nam populus sive civitas est unum quid, unam habens voluntatem, & cui una actio tribui possit. Quorum nullum de multitudine subditorum, imperium habenti homini aut concilio contradistincta, dici potest. Etsi quod *d. l.* sequitur; *populus in omni civitate regnat*, affectatione argutiarum inane evadat. Nam *populus* vel notat totam civitatem, vel multitudinem subditorum. Priori sensu resultat inepta locutio; *populus i.e. civitas in omni civitate regnat:* posteriori falsa; *populus, i.e. cives regi contradistincti in omni civitate regnant.* Pro eo autem, quod sequitur; *in monarchiis populus imperat; vult enim populus per voluntatem unius hominis*; planius dicendum fuerat; in civitate monarchica id voluisse censetur civitas, quod voluit monarcha. Nec in alium sensum explicandum illud paradoxum; *Rex est populus*. Cætera satis recte sese habent; quod

nempe

nempe vulgus de magno hominum numero ſemper loquatur tanquam de populo ſeu civitate, dicatq́; rebellaſſe civitatem contra regem, quod eſt impoſſibile: & populum ſeu civitatem velle & nolle, quod volunt & nolunt moleſti & muſſitantes cives, ſub prætextu populi cives contra civitatem, ſubditos contra imperantem animantes.

§. 15. Aſt ubi ſumma rerum eſt collata in concilium, ex pluribus hominibus conſtans, quorum quisq́; ſuam ſibi retinet voluntatem; definiendum prius eſt, quota pars in unum conſpirans voluntatem totius concilij, adeoq́; & civitatis repræſentet. Nam alias uti nemo tenetur alterius potius, quam ſuam ſententiam ſequi, niſi voluntatem ſuam iſtius voluntati ſubjecerit; ita licet quis ſocietatem cum aliis inivit circa negotia communi conſilio tractanda, ſi tamen ſibi expreſſe reſervaverit, quod ad nihil velit teneri, in quod non ipſe conſenſerit, hautquidquam ipſum ſtringet, quod à pluribus fuit decretum. Hinc & collegia dantur, ubi unius diſſenſus cæterorum omnium conſenſum reddere irritum poteſt. Etſi, ubi quis rationem plane audire nolit, & per ſolam pertinaciam cæteris recte ſentientibus obnitatur, tanquam incommodus ſocietate ejici, aut quandoq; etiam malo coerceri queat. Quanquam enim hic non teneatur ex ſuo conſenſu ad ſequendam majoris partis ſententiam; tenetur tamen ex generali lege, ut cæteris ſeſe commodum præbeat, & ut pars ſeſe conformet ad bonum totius. Fatendum tamen eſt in ejusmodi conciliis, inprimis ubi ea ex multis hominibus conſtiterint, difficillime negotia expediri; ſæpe & illa exitum omnino reperire non poſſe, ob diſcrepantiam judiciorum, & nonnullorum pervicacia inexpugnabili. Et regulariter ubi quis abſolute & citra exceptionem ſeſe alicui cœtui aut concilio adjunxerit, cum non poſſit poſtulare, ut reliqui omnes ipſius ſententiam ſequantur, aut propter unius diſſenſum intermittant, quod ſibi utile aut neceſſariam videtur; præſumitur ſeſe obligaſſe ad ſequendum & ratihabendum, in quod maxima pars ſociorum conſpiraverit. Nam ſi hoc grave videbatur, debuerat id ab initio, quando in ſocietatem ſe conferebat, excepiſſe. Nunc ambitioſum nimis & importunum eſt, ſuam cæteris omnibus præferre ſá-

re sapientiam. Quod si cui molestum sit, quod suam sententiam reliquis invitis obtrudere nequeat, cœtum istum deserere licebit. Inde regulariter in omnibus conciliis plurium suffragia vim habent universorum; non quod naturaliter ita fieri necessum sit, sed quia vix alia via est ibi negotia expediendi. vid. l. 7. §. *ult.* l. 8. D. *de pactis*. l. 19. D. *ad municipalem*. *Plinius* l. 2. *epist.* 12. *Numerantur sententiæ, non ponderantur; nec aliud in publico consilio potest fieri, in quo nihil est tã inæquale, quã æqualitas ipsa. nam cum sit impar prudentia, par omnium jus est.* Sicuti & de eo, quod regulariter fit, capiendũ est illud *Aristotelis Polit.* IV, c. 8. *Hoc autem, quod pluribus probatum fuit, in omnibus reperitur. Nam & in oligarchia, & in democratia, & in populis, quod majori eorum, qui reip. sunt participes, parti visum fuerit, hoc est ratum.* Quanquam aliquando contingat, ut pauciorum sententia, reip. magis proficua aut decora, numero superetur. Scilicet in constitutionibus ejusmodi universalibus circa expedienda negotia humana, quæ magnam sæpe varietatem recipiunt, cum nullum per homines excogitari possit medium, quod omni incommodo careret, sequendum est, quod utplurimum expedit. Add. *Bodinus de republ.* l. 3. c. 4. p. m. 456. Hinc frustra jactatur; cum naturæ conveniens sit, ut quod à prudentioribus profectum est, prævaleat ei, quod ab imprudentioribus profluxit; naturæ repugnare, ut sententia imprudentior plurium prævaleat sententiæ prudentiori pauciorum; adeoq; ut illi hos obligare queant ad aliquid imprudentius suscipiendum. Equidem in decidendis veritatibus theoreticis sententiæ non numerantur, sed ponderantur. Imo sæpe ipsa multitudo adstipulantium erroris indicium habetur. *Seneca de beata vita* c. 2. *Cum de beata vita agitur, non est, quod mihi illud discessionum more respondeas, hæc pars major esse videtur. Ideo enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant: argumentum pessimi turba est.* Phocion cum ipsius sententia communi adplausu reciperetur, ad amicos conversus dixit: οὐ δή που κακόν τι λέγων ἐμαυτὸν λέληθα; *Numnam mihi imprudenti aliquod pravum dictum excidit? Plutarch. apophth. Idem de liber. educ.* τὸ πολλοῖς ἀρέσκειν, τοῖς σοφοῖς ἐστιν, ἀπαρέσκειν. *Vulgo placere est sapientibus displicere. Testimonium mihi præbet Euripides his verbis: Ad turbam ego verba facere*

ſum imperitior, Inter ſed æquales paucosq́ doctior, οἱ δ' ἐν σοφοῖς φαῦλοι, παρ' ὄχλῳ μουσικώτεροι λέγειν. *Qui inter doctos nil valent, Gratior apud vulgum eſt eorum oratio. Dio Chryſoſtomus de Ilio non capto.* τὸ πιστεύεσθαι πολὺν χρόνον ὑπὸ ἀνθρώπων ἠλιθίων, οὐδέν ἐστιν ἰσχυρόν. *Aliquid credi multo tempore ab ſtolidis hominibus nihil habet roboris.* Enimvero iſthoc ad expedienda negotia in concilio aliquo, cujus membra æquali jure pollent, adplicari neqvit. Quis enim heic judicium feret, utra ſententia ſit prudentior? Non ſane ipſæ partes diſſidentes. Neq; enim in propria cauſa pro arbitro ſeſe ingerentem is, qui in diverſam abit ſententiam, admittet. Et quotusquisq; eſt, cui non ſua magis prudentia, quam aliena placet? Imo quam multi ſunt, qui ideo tantum vel optimam ſententiam obtrectare gaudent, quia ipſi autores non fuerunt. Nec facile eſt iſtas lites tertio decidendas concedere; cum ipſius quoq; arbitri prudentia aut integritas facile in controverſiam vocari poſſit, ut ad hanc diſcutiendam alio arbitro opus ſit. Quid quod plerumq; iſtæ res ita ſunt comparatæ, ut commode ad arbitros extra ſocietatem deferri nequeant. Igitur commodiſſimum viſum, ejusmodi inire rationem, quæ nihil difficultatis, aut obſcuræ haberet diſceptationis: qua nulla expeditior inveniri poteſt, quā ut ſententiæ numerentur. *Plinius Panegyr. Melius omnibus quam ſingulis creditur. Singuli enim decipere & decipi poſſunt: nemo enim omnes, neminem omnes fefellerunt.* Et cui in concilio aliquo ſuffragium conceditur, in eo tantum ineſſe prudentiæ judicatur, ut ſufficiat perſpiciendis negotiis, quæ ibi diſceptantur. Id quod ſaltem de illis conciliis obtinet, in quæ non ſine delectu aliquo homines admittuntur.

§. 16. Eſt tamen circa pluralitatem ſuffragiorum obſervandum, in quibusdam conciliis non ſufficere, ut uno aut paucis ſuffragiis ſententia prævalitura alteram ſuperet; ſed alicubi certo numero una ſententia alteram excedere debet. Sic in *cap. 6. X. de electione & electi poteſtate*, ille demum Pontifex fieri jubetur, quem duæ tertiæ partes Cardinalium elegerint. Idem circa electionem & decreta decurionum obtinuiſſe adparet ex l. 3. 4. D. *quod cujusq́ univerſ. nomine.* & l. 45. *de decurion. Prudentius l. 1. contra Symmachum: Sic conſulta Patrum ſubſiſtere conſcriptorum, Non aliter licitum priſco ſub tempore, quam ſi Ter-*

si Tercentum sensisse senes legerentur in unum. Servemus leges patrias, infirma minoris Vox cedat numeri, parvaq; in parte silescat. Ubi tamen hoc ita peculiariter definitum non est, pro majore, & universis æquivalente parte reputabitur, qvæ alteram etiam uno suffragio superaverit. Add. *Grotius* l. 2. c. 5. §. 17. & *in annotat.* & *Bœcler. ad* d. l. item l. 17. §. 6. D. *de receptis.* Frustra opponitur *cap. quod omnes, de reg. jur. in* VI. *Quod omnes tangit, id ab omnibus adprobari æquum est.* Nam inde non sequitur; ergo iniquum est, ut ob commodiorem rationem expediendi negotia pauci dissentientes debeant cedere pluribus. Deinde regula illa non pertinet ad societates seu concilia, quibus publicæ res sunt administrandæ; sed ad societates privatas, quæ pacto tantum, aut conjunctione ad ejusdem rei possessionem constant. Qualis sane conjunctio consortibus non dat jus, ut uno invito aliquid in re communi statuant, quod iste in detrimentum suum vergere credit. Ex quibus explicanda l. 11. D. *de serv. præd. rust.* & l. 28. D. *communi dividundo.* Quod autem in d. *cap.* 6. X. *de elect. & el. potest.* additur, quod ibi de duabus tertiis partibus in electione Pontificis constituitur, non debere præjudicare aliis ecclesiis, in quibus majoris & *sanioris* partis sententiæ debeant prævalere; ejus ratio est, quod per superiorem, nempe Pontificem, (ex istorum hypothesi) possit declarari, quæ pars *sanior* sit, si super eo dubium oriatur. Ergo *sanioris* partis, ni eadem & major sit, ratio haberi non potest, nisi ubi ad superiorem provocatio patet. Add. *Gratianus* c. 36. *distinct.* 63.

§. 17. Quod si pares sint sententiæ discrepantes, nihil agetur, sed res in priori statu manebit; quia ad mutationem non satis est momenti, & par utrinq; pondus æquilibrio velut rem suspendit. Hinc & in judiciis, ubi pares sunt sententiæ, reus absolvitur. *Quintilianus declam.* 254. *Pares sententiæ periculo prosunt. Antiphon orat.* XIV. τὰ ἐξίσου γενόμενα φεύγοντος ἐστὶ μᾶλλον ἢ διώκοντος: εἴπερ γε καὶ τῶν ψήφων ὁ ἀριθμὸς ἐξίσου γενόμενος τὸν φεύγοντα μᾶλλον ὠφελεῖ ἢ τὸν διώκοντα. *Quæ æqualia sunt, magis reo quam actori prosunt; quando & calculorum numerus par cum sit, reum magis quam actorem juvat.* Add. *Aristoteles problem. sect.* 29. c. 13. l. 38. D. *de re judicata.* M. *Seneca* l. I. controv. V. *Alter judex damnat, alter absolvit. inter dispares sententias vincat mitior.* Quod

jus Græci vocant *calculum Minervæ.* De quo videatur peculiaris *dissertatio Bæcleri.* Quanquam apud Ebræos ne tunc quidem reus damnatus censebatur, si judices damnantes eos, qui absolvebant, uno duntaxat suffragio vincerent. Cujus rei ratio sine dubio hæc erat, quod cum pari religione judices debeant pronunciare, quo testes; igitur uti unus testis ad convincendum, ita nec unus judex ad condemnandum satis momenti afferret. Nam cæteri judices contradictoria statuentes autoritatem suam velut mutuo destruxerant. Addendum & hoc, ubi sententiæ feruntur curiatim aut tributim, illos pauciores, qui in aliqua tribu per majorem partem vincuntur, aliarum tribuum dissentientium numerum augere non posse.

§. 18. Deniq; quando plures, quam duæ sententiæ extiterint, quæstio est, an singulæ seorsim sint numerandæ, ut illa vincat, quæ plura, quam cæterarum singulæ, suffragia habuerit, an vero duæ pluresvè, discrepantes licet, conjungi possint ad vincendam tertiam, qua elisa & ipsæ postea inter se comparentur, ut demum illa vincat, quæ ex posterioribus plura suffragia habuerit? Heic, si meram æquitatem naturalem, citra pactiones aut leges speciales, respiciamus, distinguendum videtur inter sententias, quæ totis rebus differunt, & illas, quarum altera partem alterius continet, seu quæ tantum quantitate differunt; ut hæ conjungendæ sint in eo, quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in XX. condemnant, & qui in X, conjungentur in X. contra sententiam absolventem, & reus condemnabitur in decem, quia in hoc major pars judicum convenit, cum in XX. etiam X. comprehendantur. Quo spectat l. 38. §. 1. D. *de re judicata*, & l. 27. D. *de receptis*, & *cap.* 1. *de arbitris in* VI. Ubi nequidquam à decisione d. l. 27. *Grotius* in *spars. flor.* discedit, dum in decem condemnandum putat reum, quia in hanc summam major pars consensit, rejecto in quo discrepabant. Nam in quinq; omnes consentiunt. Majore autem parte tunc statur, quando aliqui dissentiunt. Hinc & in senatu Romano moris erat, ut si quis senator sua sententia duo complexus esset, quorum unum probabatur, alterum non, juberetur *sententiam dividere.* vid. *Cicero epist. fam.* l. 2. *ep.* 2. *Seneca epist.* XXI. *Quod fieri in Senatu solet, faciendum ego in philosophia quoq; existimo: cum censuit aliquis, quod*

ex

ex parte mihi placuit, jubeo illum dividere sententiam, & sequor. At vero si v. g. aliquem reum pars judicum releget, pars morte multet, pars absolvat: sane neq; illi, qui relegant, conjungi poterunt cum his, qui mortem decernunt, contra absolventes; nec hi, & relegantes cõtra mortem decernentes. Nam illæ sententiæ plane inter se sunt diversæ; quia utiq; in morte non est relegatio, nec relegatio est pars mortis. Ac licet absolventes & relegantes in hoc conveniant, quod reus non sit necandus; hoc tamen directe non efficit ipsorum sententia, sed duntaxat per consequentiam. In se autem revera sunt diversæ. Nam qui absolvit, reum omni pœna liberat; qui relegat, pœnam utiq; decernit. Vid. *Plinius* l. VIII, *epist.* 14. *Polybius excerpt. legat.* 129. refert, cum quidam Achæi Romæ captivi tenerentur, & quid iis fieri placeret ad senatum esset relatum, tres sententias extitisse, quarum una dimittendos censebat, altera damnabat, tertia ad tempus retinendos censebat; ita tamen ut sententia absolvens duas reliquas separatim sumtas numero vinceret. Heic Prætor Posthumius, qui tunc Senatum habebat, Achæis iniquior, versutia in ipsorum fraudem usus est. Cum enim discessio facienda foret, Prætor una sententia prætermissa, de duabus tantum perrogavit; hoc modo: *qui evocatos sentitis dimittendos*, in hanc partem, *qui alia omnia*, in illam partem ite. Sic accidit, ut qui retinendos in præsentia censuerant, iis se adjungerent, qui absolvendos negabant; & ita hi prævalerent illis, qui dimittendos censebant. Apud *Gellium* l. IX. c. 15. argumentum controversiæ tale proponitur. *De reo septem judices cognoscant, eaq; sententia sit rata, quam plures ex eo numero dixerint. Quum septem judices cognovissent, duo censuerunt reum exilio multandum, duo alij pecunia, tres reliqui capite puniendum. Petitur ad supplicium ex sententia trium judicum, & contradicit.* Qui casus tanquam ἄπορος seu inexplicabilis tunc fuit propositus. Idem argumentum habet *declamatio* 365. apud *Quintilianum.* Ubi inter alia recte dicitur: *Non idem sentientes non potes jungere. Idem sentientes compara.* Apud *Heliodorum Æthiop.* l. I. Cnemon à mille septingentis ád mortem, à mille exilio damnatus dicitur. Quia tamen illorum aliqui lapidibus reum obruendum, alij in barathrum mittendum censuerant, mille isti exilium decernen-

tes majorem numerum efficiebant. Add. *Cuiacius Obſ.* XII. c. 16. & *Ziegler.* ad *Grot.* l.2.c.5. §.17. Id quoq; monet *Grotius* d.l.§.22 quando plures inter ſe non proprie dictam univerſitatem conſtituunt,ſed tantum intuitu certæ rei invicem connectuntur, de qua non omnes æqualiter participant; tunc non tantum ordinem ſumendum ex modo participationis, ſed & ſententias æſtimandas ad proportionem geometricam. Quo ſpectat l. 8. D. *de pactis.* l.14. D. *depoſiti.* l.16.D. *de reb. aut. jud. poſſid.* Ubi tamen obſervandum, cum talis ſocietas tantum fundetur in re aliqua communi, & non in ejusmodi pacto, quo proprie univerſitas conſtituitur, & quo quisq; ſuam voluntatem voluntati majoris partis ſubjecit; ita quidem prævalere votum ejus, qui majorem in ea re portionem habet, voto illius, qui minorem portionem habet, ut tamen ille hunc per ſuffragium ſuam nequaquam jure ſuo poſſit exuere, aut eidem præjudicare. Atq; ſic intelligitur, quid civitas velit, ubi ſumma rerum penes plures uno eſt.

§. 19. Illud autem manifeſtum, ad ejusmodi concilium, in quo de communibus rebus deliberandum, & ſtatuendum eſt, minimum tres homines requiri. vid. l. 85. D. *de Verb. ſignif.* Si enim duo duntaxat fuerunt, ubi eos diſſentire contigerit, nemo præterea adeſt, qui alterutrius ſententiæ momentum poſſit addere. Unde eo caſu nihil expediri poſſet. vid. c.1. X. *de arbitris.* Neq; obſtat, quod etiam duo v. g. Conſules, Collegæ vocentur. Nam eo vocabulo ſæpe paritas duntaxat muneris notatur. vid. l.173. D. *de verb. ſignif.* l.14. D. *de admin. tut.* l.101. D. *de ſolution.* Sicuti & apud Latinos autores dicitur *Collegium Tribunorum*, in quo tamen unus ſuo diſſenſu reliquorum decretum poterat irritum facere. Neq; ſemper, qui collegarum nomine ſe invicem ſalutant, tale concilium conſtituunt, in quo voluntates omnium pacto aliquo in unam voluntatem coaluerint. Sed contingere poteſt, ut inter plures ſit ſocietas, in quo tamen ſinguli ſuam retineant voluntatem, ab aliorum voluntate hautquidquam dependentem. Unde ad rem nihil facit, quod contractus ſocietatis inter duos iniri poſſit. L. 7. §. 2. D. *quod cujusq. univerſit. nomine*, non illud vult, quaſi collegium ab initio poſſit ab uno conſtitui: ſed quod, deficientibus caſu aliquo reliquis membris, jam conſtitutum

ab

ab uno ad tempus possit conservari, quousq; alij in locum cæterorum surrogentur. Absentium autem regulariter in ejusmodi conciliis non habetur ratio, ubi legitime vocati fuerint; (vid. c. 36. X. *de electione & electi potest.*) sed jus eorum præsentibus velut accrescit. Quo possis adplicare illud *Senecæ excerpt. controv.* VII. 4. *Quotiens duobus est communio, potestas ejus tota fit, qui præsens est.* Putaverim tamen id restringendum ad quotidiana negotia, & quæ moram non ferunt. Sicut & hæc exceptio est; nisi præcise certum numerum collegarum leges requirant. vid. l. 3. D. *quod cujusq; univers. nomine.* l. 45. *C. de decurion.* Alicubi absentes vices suas præsentibus delegare, & per eos, vel scripto quoq;, suffragium ferre possunt. vid. *cap.* 46. *de electione & electi potestate* in VIto. De collegiis civitati subordinatis vid. *Bodinus de rep.* l. 3. c. 7. *Hobbes de cive* c. V. §. 10.

§. 20. Deniq; civitate ita constituta ille, in quem imperium est collatum, prout est vel unus homo, vel unum concilium paucorum, aut universorum, monarcha, senatus, aut populus dicitur; reliqui subditi cluent. Ubi observandum est, duplici modo aliquem civitatis cujuspiam membrum fieri, pacto nempe expresso, aut tacito. Scilicet, qui civitates ab initio constituerunt, non sane hoc censentur egisse, ut illæ singulis, qui ab initio eas constitutum ibant, extinctis, simul extinguerentur: sed potius longa atq; æterna sibi commoda per eandem obtinenda ob oculos posuerunt, quibusq; adeo ipsorum liberi ac tota posteritas gauderent. Igitur hoc quoq; simul egisse censendi sunt, ut liberi ipsorum posteriq;, statim atq; nascerentur, commodis atq; emolumentis communibus civitatis gauderent. Quæ cum sine imperio, quo civitas velut animatur, obtineri nequeant, eo ipso quoq; omnes, qui in civitate nascuntur, imperio isti sese subjecisse intelliguntur. Inde est, quod qui semel imperium in aliqua civitate acceperunt, non necessum habeant denuo sibi expresse subjectionem à recens subnata sobole stipulari, utut omnes illi sint extincti, qui initio imperium in ipso contulerant. Deinde cum quælibet civitatum certam orbis terrarum partem insederit, in qua cives se ac fortunas suas in tuto collocarent; quarum securitas facile periclitatura esset, si quibuslibet ibi liceret versari, qui civitatis

impe-

imperium non agnoſcerent: igitur omnium civitatum communis lex intelligitur, ut, qui ſeſe in alicujus civitatis ditionem contulerit, multoq; magis ſi ejusdem commodis frui velit, naturalem ſuam libertatem abdicaſſe, ac imperio ejusdem civitatis, ſaltem quouſq; ibi degere placet, ſubjeciſſe ſe judicetur. Quod ſi hoc agnoſcere nolit, hoſtis numero habeatur, ſaltem hactenus, ut extra fines civitatis expelli jure poſſit. Sicuti & illud manifeſtum eſt, non minus imperio civili ſubjici, qui civitati conſtitutæ poſt accedunt, quam quorum coitione ab initio civitas fuit conſtituta. Eſt deniq; & illud heic monendum, circa definitionem *civis* quibusdam eruditis parum convenire. Equidem *Hobbeſio de cive* c. V. §. II. *ſubditus* & *civis* videtur æquipollere. Quo modo fœminæ, pueri, & ſervi cives forent. Mihi videtur, cum civitas conſtituatur ex ſubmiſſione voluntatum uni homini vel concilio facta; cives primario illos eſſe, quorum pactis civitas initio coaluit, aut qui in horum locum ſucceſſerunt. Id quod cum fecerint patresfamilias, igitur his præcipue civium nomen competere judicaverim; fœminis autem, pueris & ſervis, quorum voluntates jam ſub voluntate patrisfamilias continebantur, non niſi conſequenter, quatenus & ipſi communi civitatis protectione, & quibusdam juribus eo nomine fruuntur. Inquilini autem, peregrini, & ſimiles temporarij incolæ cives non ſunt; quia morari tantum ad tempus, non autem ſtabilem ſecuritatem ac fortunarum ſedem ibi quærere volunt. Definitio *Ariſtotelis Polit.* l. 3. c. 1. qua civem metitur τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς, *participatione judicij & magiſtratus*, ad democratias duntaxat quadrat. Sicut & *Ipſe* ſubjungit, ὥστε καὶ τὸν πολίτην ἕτερον ἀναγκαῖον εἶναι τὸν καθ' ἑκάστην πολιτείαν. *Itaq; civem pro ſingulis rebusp. alium eſſe oportet.* διόπερ ὁ λεχθεὶς ἐν μὲν δημοκρατίᾳ μάλιστα ἐστὶ πολίτης, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἐνδέχεται μὲν, οὐ μὴν ἀναγκαῖον. *Quare explicatus* ſeu hoc modo definitus, *maxime quidem in democratia eſt civis: in aliis vero* rerump. formis *contingere quidem poteſt*, ut magiſtratuum & judiciorum ſit particeps, *non tamen id eſt neceſſarium.*

Idem polit. 3. c. 8. ἐπεὶ πλείους εἰσὶν αἱ πολιτεῖαι, καὶ εἴδη πολίτου ἀναγκαῖον εἶναι πλείω. *Cum plures ſint reſpublicæ, plura quoq; civium genera eſſe neceſſe eſt.*

CA-

CAPUT III.

DE GENERATIONE SUMMI IMPERII CIVILIS SEU MAJESTATIS.

1. *Summum imperium resultavit ex pactis, quibus civitas coaluit.*
2. *Id quod volente & probante Deo factum.*
3. *An majestas sit immediate à Deo.*
4. *Quibus rationibus id aliqui probare conentur.*
5. *Imperium civile non fuit productum per bella.*
6. *An ex patrefamilias possit fieri princeps.*
7. *Quomodo, qui vasalli vinculo exsolvitur majestatem accipiat.*
8. *An liber populus, aut monarcha, imperium in alterius manus resignans, efficiens causa majestatis sit.*

VIdeamus porro, unde summum imperium, quod in omni civitate existit, & quo velut anima illa vivit ac libratur, immediate & proxime producatur. Ubi initio præsupponimus, ut imperium effectu suo potiatur, requiri tum vires naturales, qua subjectus, si forte quod injungitur detrectare præsumserit, repræsentato aliquo malo possit cogi; tum titulum, ex quo jure aliis præstandum quid aut omittendum queat injungi; cui in istis respondet obligatio ejusdem jussis obsequendi. Horum utrumq; proxime ex pactis, per quæ civitas coalescit, promanat. Nam etsi vires suas naturaliter in alterum nemo transfundere queat: ille tamen vires aliorum possidere intelligitur, ad cujus arbitrium isti eadem adplicare tenentur, ita ut in ipsis non sit potestas resistendi, seu jussum eius detrectandi. Cum autem omnes, dum voluntates suas unius voluntati submiserunt, eo ipso sese obstrinxerint, quod velint non-resistere, seu parere illi, vires & opes ipsorum adhibere volenti ad bonum publicum; adparet summum imperium habenti tantas esse vires, ut quoslibet ad jussa sua adigere possit. *Livius* l.2. c. 59. *Imperij vis omnis in consensu obedientium est.* Sed & illud ipsum pactũ luculentum præbet titulum, quo imperium istud non violentia, sed ultronea civium subjectione & consensu legitime constitutum intelligitur. Hæc igitur est proxima causa, ex qua summum imperium tanquam qualitas moralis resultat.

§. 2. Id tamen extra dubium eſt, ſanam rationem ſatis dictitaſſe, poſt multiplicatum genus humanum decus, pacem atq; incolumitatem ejusdem ſubſiſtere non potuiſſe niſi conſtitutis civitatibus, quæ ſine ſummo imperio intelligi nequeunt. Quo ipſo etiam civitates, & ſummum imperium à Deo tanquam legis naturalis autore profecta cenſentur. Nam non ea tantum à Deo ſunt, quæ ipſe immediate, & citra ullum factum humanum interveniens inſtituit: ſed & quæ homines ductu ſanæ rationis pro conditione temporum atq; locorum recepere ad implendam obligationem ſibi abs Deo injunctam. Conf. 1. *Timoth.* II. 2. Et cum in magna hominum multitudine lex naturalis commode exerceri nequeat citra imperium civile; patet, Deum, qui iſtam hominibus injunxit, præcipere quoq;, ut ſocietates civiles inſtituantur; quatenus tanquam media excolendæ legi naturali inſerviunt. Inde & Deus in ſacris literis expreſſe id imperium probat, & pro ſuo agnoſcit, eiusq́; ſanctimoniam & venerationem ſeveriſſimis legibus ſancit. Nec multum abit *Bœclerus ad Grot.* l. 1. c. 3. §. 6. quando ſuper origine ſummi imperij civilis ita tradit: *Summam poteſtatem non ab humano tantum facto, ſed & à juſſu divino & lege naturæ, ſive tali facto humano, quo juri naturæ obtemperatum itur, arceſſendam eſſe. Qui enim ſocietatem præcipit, is ſocietatis ordinem præcipit; ſocietatis autem anima eſt imperium, & inter ſocietates civitas perfectiſſima.* Quæ recte ſeſe habent, dummodo addatur; juſſum divinū circa conſtituendas civitates ſeſe exſeruiſſe per dictamen rationis, quo homines intellexerunt, decus atq; pacem, quam pro fine habet jus naturale, ſine ſocietate civili ſubſiſtere non poſſe; idq́; præcipue poſtquam genus humanum inſigniter erat multiplicatum. Circa *quartum* autem *præceptum decalogi*, quo obſequium erga imperium civile ſancitur, obſervandum eſt: per illud non excludi cauſas proximas, queis imperium productum fuit; ſicut præceptum de furto non faciendo originem dominij hautquidquā excludit. *Dei* autem *vice in terris fungi* imperium civile gerentes, eo ſenſu ni fallor commode dici poteſt, quod quatenus pacem, bonumq́; ordinem in genere humano ſola reverentia erga legem naturæ, ejusq́; autorem plene non præſtabat, per imperij civilis vim

iſto

iste jam finis producatur. Quo sensu & sequentia plana sunt: Ergo *ut civitas sit civitas, finemq; suum consequatur, institutus à Deo lege naturæ ordo imperandi & parendi, in quo ex ipsa Dei voluntate & naturalis rationis dictamine aliquid summum sit, ac a nemine dependens, neminis arbitrio subjectum, Deo uni ut subditum, ita secundum & vicarium; quæ est summa potestas civilis. Id tamen meri esse facti humani, an summam illam potestatem velint uni committere, an pluribus, & quibus seorsim modis statum reip. describere instituant.* *Grotij* autem sententia super origine summi imperij l. 1. c. 4. §. 7. non adeo profana est, quin addita dextra explicatione tolerari possit. *Homines*, ait, *non præcepto Dei expresso*, quale sane nullum extat, *sed sponte adductos*, non tamen citra dictamen rectæ rationis, placitumq; Dei, *experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam*, gliscente mortalium numero, *in societatem civilem coiisse: unde orta sit potestas civilis, quam ideo Petrus epist. 1. c. 11, 13. ordinationem humanam vocat*, quasi proxime per homines constitutam. Sed quod *Grotius* eandem alibi *divinam* vocari dicit, *ideo, quia salubre hominum institutum Deus probavit:* id hautquidquam sic admiserim, quasi consequenter & velut ex postfacto Deus constitutionem imperij civilis adprobaverit; sicuti servilem conditionem, quæ sine dubio humanũ est inventum, sancire dignatus est. *Eph.* VI, 5. 6. 7. 8. *Coloss.* III, 22. 1, *Timoth.* VI, 1. *Tit.* II, 9. Sed omnino addendum, antecedenter homines potuisse voluntatem divinam intelligere, conditione multiplicati generis humani expensa: cuius salus uti extra civitates in vita segrege subsistere non poterat; ita mortales, dum ductum heic rationis, ad scopum legis naturalis congruentem, sequuntur, voluntatem divinam implesse sunt censendi.

§. 3. Isthæc quanquam sufficere judicemus tum ad originem imperij civilis consecrandam, tum ad pignorandam civium adversus imperantes venerationem: operæ pretium tamen fuerit expendisse, quid solidi subsit argumentis J. F. *Hornij de civitate* l. 2. c. 1. qui altius heic assurgendum contendit. Hic igitur ponit, *causam civitatis* non esse etiam *causam reipubl. & imperij summi*; adeoq; admittit quidem, ipsas civitates per pacta constitui; sed contra asserit, imperium summum ab ipso Deo immediate in principes conferri, neq; ad

id producendum quidquam ab hominibus proficiſci. Adeoq; liberos populos, dum regem ſibi ultro eligunt, non conferre in ipſum majeſtatem, ſed tantum deſignare perſonam, in quam illa divinitus conferatur. Sicuti in plurimis municipiis electio magiſtratuum eſt penes ordinem; & tamen illi poteſtatem ſuam non ab iſto ordine, ſed à ſummo imperante obtinent. Quæ aſſertio etſi multis ſpecie pietatis blandiatur; in aperto tamen eſt, per eandem convelli omnes conventiones, legesq́; fundamentales, quæ inter reges, ac ſubditos circa adminiſtrationem imperij ineuntur. Ubi primo ferri non poteſt, *Illum majeſtatem* ſolis regibus tribuere, rebusp. liberis eandē plane detrahere. Equidem uſus proximorum ſeculorum vocabulum majeſtatis inter ſolennes regum titulos ſepoſuit. Nec minus tamen eodem ſummum imperium in quavis reip. forma notatum. Sicuti & definitio majeſtatis, ſatis jejuna quidem illa, qua eam deſignat *ſummam poteſtatem in civitatem ubiq́;*, æque ſenatui, aut concilio populi competit. Etſi in hoc aliqua regum ſit præeminentia, quod ſinguli ex ſenatu, aut concilio populi ſummo imperio ſubſint; cum regis perſona in terris neminem ſuperiorem agnoſcat. Ipſa tamen vis imperij in ſubjectos in quavis reipublicæ forma par utiq; exiſtit. Hujus porro majeſtatis *Ille* unicam cauſam Deum laudat, qui *electione à populo facta, eandem immediate in reges effundat.* Ubi fallor an majeſtatem per modum qualitatis phyſicæ concepit; id quod aperte faciunt, qui imperium civile *Dei creaturam* prædicant, *ut nulla alia creatura in pari aut ſuperiore cauſæ genere, neq́; ex principiis ſecum natis quidquam ad inſtitutionem hujus regiminis contulerit.* Quo ipſo craſſa rerum moralium ignorantia proditur. Nam illud argumentum, quomodo ex obſcuro loco in ſolium provectos repente inuſitatus quidam ſplendor circumfulſerit, qui non niſi divinitus oriri potuit; apud illos declamari debet, qui inania à ſolidis diſcernere nequeunt. Deo peculiariter curæ reges eſſe, ad theſin *Ipſius* probandam nihil facit. Et circa alios quoq;, generi humano cumprimis utiles futuros, providentia divina non minora velut ſpecimina edidit. Neq; pauci tamen reges venenum gemma biberunt, aut ſuorum inſidiis ceciderunt. De temperamento quorundam regum, aliquod

aliquod miraculi instar producere solito, medicos consulere optimũ fuerit. Sed nec probant, quod *Iste* vult, pœna aut regum insolentium, aut subjectorum contumacium, & rebellium; aut testimonia, magno numero cumulata, quæ ipsa tamen non minus aristocratici, quam regij imperij autorem Deum agnoscunt; aut divinæ prædictiones circa gesta nonnullorum regum, quæ neq; de populis liberis desunt. Et quod in populo Judaico factum, id de origine imperij regij in universum hautquidquam testatur; cum dudum ante institutum illud regnum plurima regna extiterint. Quin potius ad modum collati in hunc vel illum imperij certo in populo pertinet.

§. 4. Expendamus argumenta, quibus *Iste* probare satagit, omnes humanas causas longe inferiores esse producendæ majestati, rei augustissimæ. Inter quæ palmarium est; quod *cum neq; singuli homines, neq; multitudo dissoluta majestatem habeant, eandem non possint in regem conferre.* Atqui & fieri potest, & solet, ut qualitas moralis, qua classe imperium censetur, in alio producatur conspiratione illorum, qui illud antea formaliter in se non habebant. Sicuti & multorum voces invicem temperatæ harmoniam producunt, quæ in singulis non extabat. Inde probari non potest illud ratiocinium Socratis, quo Alcibiadem animare conabatur, ut in concionẽ populi prodire non dubitaret: *si singulos*, inquit, *contemnis, contemnendi tibi sunt etiam, si una sint congregati.* apud *Ælianum.* V. H. l. 2. c. 1. Et cum imperium resultet ex non resistentia subjectorum, & concessione, ut imperans circa vires, opesq; ipsorum disponat; facile adparet, in singulis velut dispersa latere semina summi imperij, quod per pacta combinantia excitatur & progerminat. Sic ut crassum valde sit negare, ideo summum imperium ab hominibus non sumere originem, quia in facultatibus hominis naturalibus illud non deprehendatur: prorsus quasi de qualitate aliqua physica ageretur; aut quasi præter physicas qualitates morales non darentur. Equidem nescio, an cordati ac iidem Christiani reges valde delectentur ejusmodi elogiis; *Deum transscripsisse principi jus regendi hominem, quod ipse vi creationis solus tenebat*, ita tamen ut Deus pristinum quoq; suum jus adhuc retineat, & sic *per cumulationem*, non *per omnimodam abdicationem* po-

tentiám regibus conceſſerit: et quibus aliis per contumeliam Divini Numinis faſtigium principum extollere gaudent paraſiti. Credas iſtos dubitare, num adhuc aliquod jus Deo in mortalium genus ſuperſit poſt reges conſtitutos; & an hi iſtum ſuperiorem ferre debeant. Deinde quando ulterius probare vult, majeſtatis *immediatam* cauſam eſſe ſolum Deum, diſtinguit inter *cauſam efficientem immediatam*, & *modum conſtituendi immediatum.* Nam majeſtatem duntaxat immediate à Deo conſtitutam contendit, utut reges pleriq; mediate ſceptrum capeſſant. Unde ſeparandas eſſe illas formulas: *Deus eſt cauſa majeſtatis immediata*; & *Deus immediate conſtituit principem*, ſeu *Deus confert immediate majeſtatem.* Nam tolerari poſſe, ſi quis dicat: Deus mediante ſeu intercedente populi ſuffragio, ſucceſſione, occupatione confert majeſtatem. In quem ſenſum *Themiſtius* dicit *orat.* 16. *μὴ οἴεσθε τοὺς στρατιώτας κυρίους εἶναι τηλικαύτης χειροτονίας, ἀλλ' ἄνωθεν αὕτη κάτεισιν ἡ ψῆφος, ἄνωθεν ἡ ἀνάῤῥησις τελεῖται ταῖς τῶν ἀνθρώπων διακονίαις. Neq; vero exiſtimetis, veſtra hujus electionis milites eſſe autores. E ſuperis illa ſuffragatio deſcendit, è ſuperis illa imperij renunciatio, hominum duntaxat opera accedente, perfecta eſt.* Sed in ipſa majeſtatis productione Deum non ferre aliam cauſam efficientem ſecundam, & proximam. Enimvero ſi quis penitius conſideret, videbit, iſtos homines concepiſſe majeſtatem tanquam ens quoddam phyſicum, quod à Deo productum velut incerta ſede, & ſine ſubjecto per orbem vagetur, donec deſignato per populum regi ſuperveniat, eumq; auguſto ſuo ſplendore cumulet. Ubi ſine dubio aqua hærebit, ſi quis importunius quærat; illa majeſtas, antequam in rege aliquo ſedem inveniat, ſubſtantia ſit, an accidens; & ſi ad accidentium claſſem referatur, quomodo ſine ſubjecto exiſtere queat. Quo porro tempore creata ſit illa; initio mundi, an poſtea? Item an una per univerſum orbem ſit majeſtas, cuius particulæ in ſingulos reges ſint diſtributæ; an ſinguli reges peculiarem & integram habeant majeſtatem; an rege defuncto majeſtas ſimul pereat; an vero eidem ſuperſtes exiſtat, velut anima à corpore ſeparata, aut per quandam quaſi metempſychoſin novum apud regem receptaculum inveniens. Et cum *Hornius* utiq; populo relinquat poteſtatem,

quem

quem & quando velint regem constituendi, aut quamlibet formam reip. introducendi, scire cuperem, quidnam circa majestatem futurum esset, si omnibus populis aristocratico, aut democratico regimine uti placuisset. Equidem novimus, electionem proprie & presse esse modum imperium adquirendi. Sed quin uno & eodem actu & designetur certa persona, & in eandem imperium, tunc primum existere incipiens, conferatur, nihil obstare videtur. Nam valde puerile est credere, in rebus moralibus, quando jus quodpiam, aut quævis qualitas moralis in alterum collata dicitur, necessum esse, ut eadem prius alicubi separata existat. Quin potius jura, & alias qualitates morales mutua voluntatum conspiratione per pacta resultare, in aprico est. Conf. *Hobbes de Cive*. c. 2. §. 4. & *supra* l. 3. c. 5. §. 2. 3. 4. Neq; vero difficile est illum scrupulum removere; *populus si causa secunda majestatis est, debebit à Deo accepisse potestatem, per quam imperium producat. Id autem factum probari non posse.* Atqui cum Deus mortalibus curam sui implantaverit, & pacis decoriq; ordinis conservationem iisdem injunxerit, simulq; rationem dederit, ut media ad istum finem facientia possint dispicere, quæ inter principem locũ obtinet constitutio imperij civilis: quis ultra dubitabit, hominibus facultatem istud constituendi divinitus concessam? Quæ passim *Iste* inculcat axiomata philosophica partim sublestæ sunt fidei, partim imperite à rebus naturalibus ad morales transferuntur; quæ sigillatim excutere nobis heic non vacat.

§. 5. Nec minus *Idem* operosus est in confutandis eorum sententiis, qui ex diverso fonte imperia summa derivarunt. Ubi multa quidem recte se habent, quædam tamen censuram merentur. Illud recte, quod imperij summi originem bella, per ambitionem aut libidinem tyrannorum excitata, hautquidquam dederint. Nam *bella per tyrannos excitata*, civitates jam præsupponunt. Potuit tamen patribusfamilias sparsim viventibus complurium gliscens passim violentia, aliosq; opprimendi libido occasionem dare, ut conjuncti civitates constituerent. Sed & illud patet, pleraq; magna imperia, si non omnia, bellis sua debere incrementa. Neq; tamen ideo productio summi imperij bellis est assignanda. Nam saltem prima illa

ma-

manus, quæ initio ad alios invadendos conſpiravit, ſponte in ducis imperium conſenſit. In illos autem, qui bello ſunt petiti, non prius imperium legitimum fuit exortum, quam pacto & fide data obſequium victori promitterent.

§. 6. Non tamen adeo impoſſibile eſt, quin ex imperio patrisfamilias, complures ſub ſe vicos habentis, ſummum imperium civile potuerit emergere. Equidem paternum imperium proprie ad educationem liberorum, herile ad rem quærendam ſpectat, neq; per ſolam multitudinem liberorũ aut ſervorum mutatur. Tantus tamen inter imperium patrumfamilias, & civile non eſt hiatus, ut ab illo ad hoc non pateat tranſitus, niſi nova majeſtas à Deo procreetur. Nam ſi paterfamilias, numeroſa prole & ſervitio prædıtus, utroſq; ſpecie quadam emancipationis aut manumiſſionis ſuas ſibi res habere, familiasq; peculiares conſtituere permittat ea lege, ut ad communem ſecuritatem ipſius deinde regimini ſubſint; quid iſti deinceps ad principis dignationem defuturum ſit, non video, modo tantas habeat vires, quæ ad finem civitatis aſſequendum ſufficiant. Iſto autem mortuo, ſi quid ipſe ſuper ſucceſſore diſpoſuerit, ſaltem conſentientibus filiis, id erit utiq; ſequendum. Sin minus, velut per interregnum univerſi ſtatuent, quo regimine aut rectore deinceps uti placeat. Ubi jus naturæ hautquidquam violabitur; ſi per libera ſuffragia etiam minor natu in parentis locum ſurrogetur. vid. *Geneſ.* XXVII, 29. 37.

§. 7. Ulterius oſtendere *Idem* conatur, ne illum quidem cauſam majeſtatis poſſe vocari, qui, cum ipſe eam habeat, in aliquem ſibi ſubjectum dignitatem regiam confert, remiſſo iſti adverſus ſe in poſterum omni ſubjectionis vinculo. v. g. Si rex vaſallo ſuo vinculum remittat, & quod tanquam feudum obtinebat, ei ipſum tanquam ſupremum principem præeſſe concedat. Aut ſi quis civi ſuo provinciam conferat, ab omni deinceps ſubjectione exemtam. Nam ejusmodi ceſſionem eſſe tantum modum conſequendi imperium, & ad electionem poſſe referri. Sed penitius inſpicienti facile patebit, unde tali in caſu imperium proveniat. Scilicet rex vaſallum, & ſubjectum ipſi feudum jure ſuo exſolvens, efficit, ut ſit aliquis capax ſum-

ſummi imperij, nec minus ut ſint, in quos illud exerceri queat. Non enim poteſt ditio illa feudalis vaſallo deinceps tanquam abſoluto & independenti principi ſubeſſe, niſi à ſubjectione ſenioris plane exſoluta. Quo facto ipſum imperium ſummum revera à conſenſu populi provenit. Nam ſi iſte ſenior propria autoritate eam provinciam in quemcunq; velit conferre poteſt, utiq; iſtam poteſtatem ab initio accepit, conſenſu populi ultroneo, aut per violentiam juſti belli elicito. Sed ſi ſenior propria id autoritate facere nequeat, in præſens expreſſo populi conſenſu opus erit.

§. 8. Deniq; ultimo loco *Idem* contendit, ne iſtum quidem populum cauſam majeſtatis in rege eſſe, qui, cum antea regimine populari uteretur, monarcham adſciſcit. Neq; enim prius conferri imperium in Monarcham, quam ubi ſuo ſe jure populus abdicaverit: eo ipſo autem momento, quo populus ſeſe abdicat, eundem imperium non habere: igitur ipſum duntaxat eligere, qui à Deo accipiens poteſtatem in poſterum regnet. Sed eodem argumento poſſis negare, dominium ab uno tranſire in alium. Nam utiq; rei meæ non poteſt alius fieri dominus, niſi ego dominio me meo abdicavero. Quo facto, dominium ipſe non habeo, & conſequenter in alium transferre non poſſum: ſed eligo duntaxat perſonam, in quam dominium, neſcio ubi recens jam enatum, ſit infundendum. Super ultronea autem abdicatione monarcharum ita cenſet: *provinciarum imperia abdicari, juratam fidem populis remitti; mox ipſam majeſtatem ad primum autorem redire, reducendam iterum, & communicandam deſignato hæredi.* Hæc quidem eſt manifeſta majeſtatis metempſychoſis. Super qua ut verba faciamus, nemo cordatus à nobis poſtulaverit. Imo qui abdicat imperium, ſucceſſori locum præbet, ut populus ſeſe ſubmittendo ipſi conferre imperium queat; aut ut actu capeſſere poſſit imperium, ad quod decreto populi, ſucceſſionis ordinem ſancienti, jus ipſi jam datum fuerat.

CAPUT IV.

DE PARTIBUS SUMMI IMPERII, EARUMQUE NATURALI CONNEXIONE.

SUmmum imperium civile, etsi in se unum quiddam sit, & indivisum; tamen quia per diversos sese actus exserit, prout occupatur circa diversa media ad servandam civitatem necessaria, communiter plures habere partes intelligitur, ad analogiam partium, quas vocant, potentialium. Hautquidquam enim ejusmodi totum summum est imperium, quod ex partibus heterogeneis constat, quæ inter se conjunctæ, vinculoq; aliquo nexæ in unum coaluerint, ita tamen, ut seorsim quoq; singulæ partes subsistere possint. Sed uti anima quidem unum est, in totum corpus vitam, vigoremq; dispensans, quæ, prout diversas operationes pro diversitate objectorum & organorum producit, partes habere potentiales concipitur. Ad isthoc instar etiam summum imperium, prout occupatur circa præscribendas generales agendi regulas, vocatur potestas legislatoria; quatenus controversias civium ad eas regulas decidit, est potestas judiciaria; cum cives in exteros armat, aut eosdem quiescere jubet, est jus belli, & pacis; quatenus ministros sibi adsciscit circa negotia publica, jus magistratus constituendi dicitur; & sic deinceps.

§. 2. Quænam autem sint illæ partes summi imperij, ex natura civitatum, & earundem fine planissime perspicitur. Est civitas corpus morale, quod unam voluntatem habere intelligitur. Sed cum illa ex pluribus personis physicis constet, quarum cuiq; peculiaris sua voluntas, & inclinatio; illæ autem voluntates naturaliter in unam confundi, aut in perpetuam harmoniam temperari nequeant, inde una voluntas in civitate hoc modo producitur, dum omnes suam

ſuam voluntatem ſubmittunt voluntati illius hominis vel concilij, cui imperium ſummum fuit delatum. Cum autem ad voluntatem civitatis ſinguli cives ſeſe componere debeant, neceſſum eſt, ut illa hiſce per liquida ſigna innoteſcat. Inde ſummi imperij eſſe intelligitur omnibus ſignificare & præſcribere, quid agendum ſit, qvidvé omittendum. Et quia impoſſibile foret in tanta hominum multitudine ſingulis, & circa ſingulas actiones peculiaria juſſa promulgare; ideo generales regulæ præſcribuntur, unde omnibus, & in perpetuum de agendis, omittendisvé conſtet. Præterea quia maxima inter homines diverſitas judiciorum & adpetituum deprehenditur, ex qua infinita controverſiarum ſeges oriri poteſt; inde pacis quoq; intereſt publice definiri, quid cuiq; ſuum, quid alienum cenſeri debeat, quid in civitate pro licito, quid pro illicito, quid pro honeſto aut inhoneſto habendum. Item, quid cuiq; ex libertate naturali ſuperſit, aut quomodo cuiq; jurium ſuorum uſus ad tranquillitatem civitatis ſit temperandus.

§. 3. Porro civitatum is potiſſimus eſt finis, ut homines mutua conſpiratione & ope tuti eſſent adverſus damna, & injurias, quæ ab hominibus invicem inferri poſſunt & ſolent; utq; adeo pace fruantur, aut contra infeſtos idonea præſidia habeant. Paci autem id inprimis neceſſarium eſt, ut unusquisq; in tantum contra cæterorum violentiam protegatur, ut ſecure queat vivere, i. e. ne juſtam habeat cauſam metuendi à cæteris, quamdiu ipſe alios injuria non laceſſierit. Equidem ut tuti præſtentur homines à mutuis læſionibus, ſeu ut injuria lædi omnino nequeant, rerum humanarum conditio non fert. Sed ne probabilis ſit metuendi cauſa, proſpici poteſt. Et hæc ſecuritas finis eſt, propter quem homines ſeſe aliis ſubjiciunt. Quæ ſi non major habeatur ex conjunctione cum aliis, quam ſi quis propriis duntaxat viribus protegatur, ſtultum foret naturali libertati renunciare, in qua quilibet ſuo arbitrio defenditur. Enimvero ad hanc ſecuritatem non ſufficit, ut unusquisq; eorum, qui in civitatem coalituri ſunt, cum cæteris verbo aut ſcripto paciſcatur, de non occidendo, non furando, aut alia noxa non inferenda. Manifeſta eſt enim ingenij humani apud pleroſq; pravitas; & experientia nimis

 cogni-

cognitum, quam parum valide homines sola fidei suæ reverentia in officio contineantur, ubi metum pœnæ removeris. Quam ob caussam etiam non sufficit, ut aliquis sit, qui agendorum regulas præscribat, si nihil præterea potestatis habeat. Igitur ut homines & communia legis naturalis præcepta, & quæ peculiariter ad bonum civitatis statuuntur, observent, metu pœnæ opus est, & facultate eandē repræsentandi. Quæ pœna ut huic fini sufficiat, tanta est constituenda, ut aperte majus malum sit leges violasse, quam observasse, & sic pœnæ gravitas delectationem aut lucrum, quod ex injuria capitur, aut speratur, superet. Non enim possunt non homines ex duobus malis, quod sibi minus videtur, eligere. Et licet aliquos interdum temeritas, aut enormis animi commotio eo propellat, ut facinoris perpetrationem omissioni flagitij anteponant: tamen hoc inter minus frequentia habetur, quæ evitasse conditio humana non patitur. Hæc porro facultas pœnas infligendi jussa imperantis transgressis eo ipso data intelligitur, dum virium suarum usum singuli civitati submittunt. Quo ipso sese obligant ad coercendos jussu imperantis noxios, aut saltem, quod defendere nolint eos, qui pœnas daturi sunt. Nam ut quis sese obliget ad pœnā citra reluctantiam tolerandā, id propter naturalem hominū aversionē ab iis, quæ vitā nostram destruunt, frustra est. Cæterū id recte *Hobbes de Cive Cap.* VI. §. 6. quod ampliorem homini in hominem potestatem competere negat, quam hancce, qua quis aliis præscribere potest, quæcunq; ex usu civitatis arbitratur, & ad ea observanda pœnis detrectantes compellere. Verū dicto illi; *qui pœnas suo arbitrio jure sumit, jure omnes cogit ad omnia, quæ ipse vult*; limitatio est addenda ex fine civitatū; ut scilicet sum̄um imperium habens non alia velle posse intelligatur, quam in quibus sana ratio aliquam convenientiam ad istum finem invenire potest.

§. 4. Præterea quia etiam ubi accuratissimæ leges sunt conscriptæ, sæpenumero controversia super recta earundem adplicatione ad facta singularia oriri solet; ac multa sæpe expendenda occurrunt, si quid contra leges factum esse dicatur: inde utriq; potestati jam dictæ succenturiari intelligitur potestas judiciaria. Cujus est lites civium cognoscere & decidere, singulorumq; facta, quæ legibus con

contraria arguuntur, examinare, ac pœnam legibus convenientem dictitare. *Hobbes* autem *d. l.* §. 8. potestatem judiciariam improprie videtur accipere; cum facultas judicandi de usu & exercitio alicujus partis imperij cuiq; parti inclusa intelligatur.

§. 5. Etsi autem isthoc modo securitati civium adversus concives cautum sit; hoc tamen nondum sufficit ad obtinendum civitatum finem. Nam frustra inter se pacem colunt, qui se contra externos tueri non possunt: id vero efficere nequeunt, quorum vires non sunt unitæ. Quod enim multi uno sunt robustiores, id ex unione est. Alias enim vel mille separati uno validiores non sunt. Igitur ad universorum securitatem & salutem necessarium est; ut in civitate existat potestas, cuius sit congregare, unire, & armare tot cives, aut eorum loco conducere, quot pro incerto numero & viribus hostium ad communem defensionem opus visum fuerit; rursumq́; cum hostibus, ubi expedierit, pacem facere. Cum autem & pacis & belli temporibus inserviant fœdera, ut & commoda diversarum civitatum melius communicari possint, & validior hostis junctis viribus repelli, aut in ordinem redigi queat: penes summum imperium erit, utriq; tempori inservientia fœdera inire, universosq́; subditos ad eadem servanda obstringere, simulq́; exinde redundantia commoda in civitatem derivare.

§. 6. Cum vero civitatis negotia, tam belli quam pacis tempore occurrentia, ab uno homine sine ministris, & magistratibus subordinatis administrari, & exsecutioni dari nequeant: opus quoq; erit in civitate tali potestate, quæ homines constituat, qui controversias civium examinent, (vid. *Exodi* XVIII, 15. *Philo Judæus de creatione principis. Joseph. archæol.* III, 3.) vicinorum consilia expiscentur, milites gubernent, opes civitatis colligant, & dispensent, ac deniq; utilitati civitatis undiquaq; prospiciant. Quæ ipsa potestas eosdē jam constitutos ad officium faciendum compellere, & gestorum rationes poscere potest. Add. *Bœcler. ad Grot.* l. 1. c. 3. §. 6. p. m. 218.

§. 7. Porro quia nec pacis nec belli tempore civitatis negotia sine sumtibus geri possunt: igitur in ea requiritur potestas, quæ in tales usus partem aliquam bonorum, aut proventuum regionis à populo in-

ſeſſæ ſeponat, aut ſingulos cives adigat de bonis ſuis tantum conferre, quantum ad tolerandos ſumtus requiri judicatur; nec minus, ſi operæ civium requirantur, easdem imperet & exigat. Quo ſpectat etiam poteſtas alia media licita circumſpiciendi, quibus opes civitatis augeantur. Inter quæ præcipuum eſt jus vectigalia imponendi mercibus, quæ importantur, & exportantur; ut & de pretio rerum quæ conſumuntur, modicam partem decidendi.

§. 8. Deniq; etiamſi intrinſecam voluntatis libertatem tollere, ſimulq; hominũ de rebus judicia per intrinſecum aliquod medium in perpetuam harmoniam componere ſupra humanam ſit facultatem: ut tamen iſthæc, licet diſcrepantia, tranquillitatem civitatis non perturbent, omnino providendum eſt. Cum enim omnes actiones voluntariæ initium habeant, & dependeant à voluntate; voluntas autem faciendi vel non faciendi dependeat ab opinione boni vel mali, præmij vel pœnæ, quam ſibi quisq; conceperit ex facto vel omiſſo ſecuturam eſſe, adeoq; actiones omnium à ſuis cuiusq; opinionibus regantur: ſane externis mediis opus erit, ut iſtæ opiniones, & judicia, quantum fieri poteſt, conſpirent, aut ſaltem, ne earundem diſcrepantia civitatem perturbet. Inde expedit, ut publice civitas ejusmodi doctrinis velut perſonet, quæ cum fine & uſu civitatium congruunt, ſimulq; animi civium à puero iſtis imbuantur. Quippe cum pleriq; mortalium ita de rebus ſoleant ſentire, prout aſſueverunt, & prout communiter judicari vident. Pauciſſimi ex proprij acumine ingenij, quid in rebus humanis ſolidi ſubſit, dignoſcere valeant. Equidem nullum fere datur dogma, neq; circa cultum Dei, neq; circa ſcientias humanas, unde diſſenſiones, diſcordiæ, convicia, & demum bella oriri non poſſint. Idq; non contingit propter dogmatis falſitatem, aut quod contrario eius admiſſo tanta incommoda in genus humanum aut civitates ſint redundatura; ſed propter ingenium hominum, qui ſapientes ſibi viſi, idem videri volunt omnibus, & in diſſentientes vehementiſſime exaſperantur. Quod facile agnoſcet, qui vel obiter inſpexit rixas eruditorum circa res tivillitij, non minori motu agitatas, ac ſi pro aris & focis pugnaretur. Verum hujusmodi diſſenſiones, quanquam impediri non poſſint, ne orian-

oriantur; attamen ne turbent pacem publicam, per ſummum imperium effici poteſt, pœna in conviciatores ſancita. *Plato de* LL. l. XI. *Nemo alicui convicietur. Sed quicunq́; cum alio de re quapiam ambigit, diſcat potius doceatq́; tam ambigentem, quam præſentes, ita ut omni convicio prorſus abſtineat. Cum enim ſibi invicem verbis turpibus maledicunt, muliebres habentur: & inprimis ex verbis, quæ certe leviſſima res eſt, odia graviſſima & inimicitiæ ſæpe naſcuntur* Verum de hiſce dogmatibus proprie ſermo non eſt; ſed de talibus, quæ, ſive ſub ſpecie religionis ſive alio modo obtrudantur, jus naturale, ac principia ſanæ politicæ convellunt, adeoq; exitiabiles morbos in civitate producere apta ſunt. Igitur ſaltem ejusmodi doctrinarum examen, easdemq́; è civitate proſcribendi poteſtas recte ſummo imperio civili tribuitur. Apud *Diogenem Laërtium in Theophraſto* Sophocles Amphiclidæ filius legem tulerat; *ne quis philoſophorum præeſſet ſcholæ, niſi id ſenatus ac plebs decreviſſet; qui ſecus faceret, capitale eſſet.* Conf. *Hobbes de cive* c. 6.

§. 9. Proximum eſt, ut oſtendamus, partes illas ſummi imperij naturaliter ita eſſe unitas, & invicem velut implexas, ut ſi fingamus, earum quasdam independenter penes unum, quasdam penes alios eſſe, regularis forma civitatis plane deſtruatur. Quæ res ut ſolide intelligatur, obſervandum eſt, duo eſſe potiſſimum vincula, quibus plurium hominum aut cœtuum voluntates connectuntur, ut in unum conſpirent, pactum, & imperium; quorum hoc tamen illo longe fortius ſtringit. Qui ſolo pacto continentur, jure naturæ tenentur, ut ſponte præſtent id, de quo fuit conventum; manente de cætero naturali inter ipſos æqualitate. Quamdiu autem utrinq; conventa ſervantur, concordia & unio ſic ſatis inter ipſos poteſt ſubſiſtere. Aſt ubi quis dolo malo à pacto reſiluerit, juris quidem naturalis violati eſt reus; cæteris autem, quorum intererat pactum illud ſervari, nihil ſupereſt, quo violatorem in ordinem redigant, præter violentiam bellicam; qua ſæpe non minus pollet, qui injuriam fecit, quam qui accepit. Sic inter æqualiter fœderatos concordia eſt, quamdiu quisq;, quod promiſit, ſponte præſtat; ubi unius perfidia intervenerit, perit vinculum, & bello præbetur cauſa. Ex quo adparet, ſola pacta non eſſe vincula ſat valida, ſaltem ut plures in

in unum corpus morale diu colligentur; præsertim cum non semper pauciores & imbecilliores à pacto discedant in fraudem plurium & validiorum; sed etiam plures in fraudem pauciorum. Et licet ponamus, principali pacto aliud fuisse adjectum, ut cæteri omnes violatorem pacti quemcunq; junctis viribus persequantur; tamen (præterquam quod inutile hoc erit, ubi plures simul à pacto discesserint,) nisi imperium democraticum inter socios sit constitutum, seu nisi illi, qui antea socij fuerant, in unam civitatem coaluerint, alio iterum pacto opus erit, quo modo sit coercendus ille, qui pacto isti adjecto stare detrectaverit; & sic in infinitum. Ast vero imperium longe validius est vinculum, quo plures in unum corpus queant colligari. Non enim qui eodem imperio continentur, manent æquales illi, penes quem est imperium, sed dum in unum hominem aut concilium confertur potestas præscribendi, malumq; aliquod per modum pœnæ repræsentandi illis, qui præscripta obire neglexerint, omnibus longe major incumbit obsequij necessitas, quàm si solo pacto necterentur, quo æqualitas inter socios, & jus proprio ex arbitrio super rebus suis statuendi non forent sublata.

§. 10. Notandum & hoc, si qui statuere velint, partes imperij potentiales, quas vocant, in una & eadem civitate radicaliter & divisim esse penes plures personas aut concilia: id quoq; admittant necesse est, ut is, cui aliqua pars imperij competit, sit instructus potestate tum adigendi cives ad observanda ea, quæ ex vi istius partis statuuntur, tum illud jus suum defendendi, si quis idem invadere aut turbare velit, etiam ubi penes alterum est jus belli: & deniq; ut proprio ex judicio, & suo jure possit statuere, quo tempore & modo pars illa imperij sit exercenda. Nam quidvis potius, quam imperium est, habere duntaxat jus indicandi aliis, quid optes ab ipsis fieri, & tamen destitui potestate etiam reluctantes compellendi ad observandum id, quod significatum fuit. Et precario obtinemus, quod contra alterum defendere nobis non licet. Et minister est alterius, atq; exsecutor duntaxat, qui jus aliquod alieno ex arbitrio exercet.

§. 11. His positis facile adparebit, tantam esse inter omnes par-

tes ſummi imperij conjunctionem, ut una ab altera non poſſit avelli, niſi regularis forma civitatis corrumpatur, & irregulare corpus reſultet, male firmo duntaxat pacto cohærens. Nam ſi uni demus poteſtatem legislatoriam, alteri vim punitivam, utriq; radicaliter & independenter; neceſſum erit, aut priorem eſſe inanem, aut poſteriorem prioris miniſtram. Leges quippe ferre, quas exequi nequeas, inane eſt. Et vires habere, queis alios cogere poſſis, ſed non niſi ex alieno arbitrio adplicandas, miniſtri eſt, & nudi exſecutoris. Quod ſi autem & huic dederis cognitionem & judicium de ſuarum virium adplicatione, eadem opera in nihilum redegeris poteſtatem legislatoriam. Ergo neceſſum eſt, ut utraq; facultas ab una & eadem voluntate dependeat. Manifeſtum porro eſt, ab iſthoc jure non poſſe ſeparari jus belli & pacis, neq; jus indicendi tributa. Nam nemo ad arma, nemo ad ſumtus belli, pacisq́; cives jure poteſt cogere, niſi qui jure immorigeros punire poteſt. Abſurdum porro fuerit, jus feriendi fœdera, paci belloq́; inſervientia, alteri aſſignare, quam cui de pace belloq́; ſtatuendi jus eſt. Nam alias aut hic merus erit miniſter, aut alter circa comparanda media, juri ſuo exſerendo inſervientia, ab alieno arbitrio dependebit. Sic ſi alicui negotium quoddam velis committere, neq; tamen eidem ſimul dederis poteſtatem conſtituendi, rationemq́; poſcendi miniſtros, ſine quibus id expediri nequit, revera & ipſum miniſtris parem feceris. Ergo poteſtas magiſtratus conſtituendi abs reliquis partibus ſummi imperij ſeparari nequit. Deniq; & penes eandem erit examen doctrinarum, inprimis earum, quæ ad finem civitatum aliquo modo ſpectant, & quæ in conſcientias hominum efficaciam habent obſequio adverſus ſummum imperium promovendo, aut impediendo. Si enim aliquis imperet facere ſub pœna mortis naturalis, alius perſuadeat civibus, ipſos eo facto pœnam mortis æternæ incurſuros, uterq; ſuo jure, ſeorſim & independenter ſibi competente; ſequitur, non tantum cives etſi innocentes, puniri jure poſſe, ſed & in irregularem ac bicipitem ſtatum diſſolvetur civitas. Neq; enim quisquam duobus dominis ſervire poteſt: neq; is, quem ſequendum eſſe credimus metu damnationis æternæ, minus dominus eſt, quam cui metu mortis tempora-

poralis obeditur. Conf. *Hobbes*. d. l. & J. F. *Hornius* l. 3. *cap. un.* §. 3. Quænam de cætero summi imperij civilis in rebusp. Christianis potestas circa sacra sit, aliis distinctius definiendum transmittimus. Sicuti nec nunc vacat discutere illud *Philonis Judæi de præmiis & pœnis*, qui, cum ostendisset, Mosen eundem fuisse *regem*, *legislatorem*, *prophetam*, & *pontificem*, addit; *hæc cum ad idem genus pertineant, debent contineri coaptariq́; mutuis vinculis, & in eodem requiruntur homine, ut si cui quodvis desit horum quatuor, claudicantis reip. imperfectus princeps censendus sit.*

§. 12. Isthæc liquidius adparebunt, si qualescunq; species ejusmodi divisionis excutiamus. Sit ergo penes principem potestas belli & pacis, penes senatum jus leges ferendi, & judicia exercendi, penes concilium populi jus indicendi tributa. Heic si rex cives ad arma vocet, & ipsi parere nolint, aut jus habebit rex eos pœnis per se cogendi, aut senatui judicandos tradere debebit. Si prius admittamus, non patet, quomodo pœnas sit exacturus à civibus nondum militiæ adscriptis, qui non habet exsecutionem legum. Si dicas, in hoc solo casu jus esse regi pœnas immorigeris imponendi, eadem opera jus regi das omnes cives pro libidine vexandi, adeoq; cæterorum jura ad nihilum redigis. Ubi enim arma induere jusserit, ni paruerint, suppliciis eos afficiet: ubi in expeditionem eduxerit, ratio disciplinæ militaris jus vitæ & necis in ipsos illi dabit. Et nihil facilius duci, quam militem invisum perdere. vid. *Livius* II, 23. 32. 58. III, 10. 20. 24. IV, 1. 5. 58. V, 2. 10. & passim. *Diodorus Siculus* l. XIV, c. 73. *Curtius* l. VII. c. 2. *Polybius* l. 1. c. 9. Sin autem rex sacramentum detrectantes ad senatum adducere necessum habet, hic aut nude ex præscripto regis sententiam damnatoriam pronunciabit, atq; pœnam exsequetur; quod est contra hypothesin: aut super intentato civibus crimine quoq; cognoscet. Quæ cognitio inanis est, nî idem possit inquirere, ex usu reip. sit, nec ne, bellum jam à rege suscipi. Hoc modo jus regis in nihilum recidet. Quod si in ejusmodi statu invicem comparemus jus regis, & jus populi, eadem incommoda deprehendemus. Sane enim, prout hodie bella geri inter plerosq; populos moris est, *neq; arma sine stipendiis, neq́; stipendia sine tributis haberi queunt.* *Tacitus* H. IV. 34. Ergo si regi non sit potestas ad tributa præstanda

pro

pro imperio cives adigendi, ipſius jus belli nihil aliud erit, quam nuda facultas ſuadendi civibus, heic & nunc commodum eſſe reip. arma ſumere. Quod ſi autem populo non ſit facultas cognoſcendi, utile ſit bellum, necné, cui ſuſcipiendo tributum ſit conferendum; quid aliud hic habebit, quam laborioſum miniſterium deſcribendi & colligendi tributum? quorum utrumq́; eſt contra hypotheſin. Neq; melius res procedet, ſi alio modo partes ſummi imperij diſtribuamus Add. *Bodinus de republ.* l. 2. c. 1. p. m. 287. circa quem tamen non de nihilo eſt, quod monet *Arniſaus de republ.* l. 2. c. 6. *ſect.* 1. §. 56. Uſq; adeo huc adplicari debet illud Aſinij Galli apud *Tacitum* A. l. 12. *unum eſſe imperij corpus, atq́; unius* hominis aut concilij *animo regendum.* Illuſtrari hæc poſſunt exemplo animæ humanæ, cuius inſtar aliquod ſummum imperium in civitate gerit. Nam ſi fingamus, partes potentiales animæ rationalis, intellectum & voluntatem, eſſe ſeparatim in diverſis ſuppoſitis, quorum uni ſolus fuerit intellectus, alteri ſola voluntas; neq; homo dici poterit tale ſuppoſitum, neq; humanæ actiones ab eodem erunt expectandæ, uno velut immobili ſemper torpente, altero tanquam cœco nequidquam ſatagente. Quo facit epigramma in *Antholog.* l. 1. πηρὸς, ὁ μὲν γυίοις, ὁδ' ἄρ' ὄμμασιν ἀμφότεροι δὲ εἰς αὐτὰς τὸ τύχης ἐνδεὲς ἠράνισαν. τυφλὸς γὰρ λιπόγυιον ἐπωμάδιον βάρος αἴρων, ταῖς κείνου φωναῖς ἀτραπὸν ὀρθοβάτει. *Unus luminibus captus, pedibus fuit alter: Alter ab alterius ſorte levamen habet. Nam captum pedibus dum portat cæcus, ab illo Diſcit, qua pedibus ſit via recta ſuis.* Hi utiq; naturæ defectus utcunq; ſupplere poterant, quamdiu utriq; mutuas tradere operas placuit. Poſt abruptum fœdus, ortaq́; diſcordia, neq; cœco, neq; mutilo rectum carpere iter amplius dabatur. Unde ſi quis omnino partes imperij ſeparare velit, hautquidquam regularem civitatem conſtituet, ſed irregulare corpus, cujus membra, partes imperij ſeparatas poſſidentia, non communi imperio, ſed per conventionem duntaxat contineantur. Quo in cœtu utcunq; concordia ſervari poterit, quamdiu ſingulorum ſententiæ circa bonum publicum amice conſpiraverint, & quilibet, quod ad hunc finem facit, ultro ſit paratus implere. Ubi diſſenſio fuerit orta, nihil reliquum eſt, quam ut ad arbitros eatur, aut bello res diſceptetur.

 §. 15.

§. 13. Hæc quanquam manifestissima sint; dantur tamen non pauci, qui divisionem partium summi imperij propugnant, ut exinde nescio quas mixtiones reipublicarum concinnent, quæ ubi rite temperatæ fuerint, felicissimam, si diis placet, remp. producere aptæ sint. Cui fini quidem *Aristotelis* autoritas nequidquam imploratur, qui *polit.* l. IV, c. 8. 9. de longe diversa mixtura, quam quæ ad divisionem partium summi imperij spectet, loquitur. Quo magis mirandum est, quosdam *Ejus* interpretes, & inter eos *Mich. Piccartum* ad d. l. de ista mixtura talia miscere, de quibus *Aristoteli* nunquam fortasse in mentem venerat. Qui etiam isthanc temperationem unice exoptandam, & expetendam jactat, *si rex habeat jus belligerandi, cudendæ monetæ, paciscendorum fœderum, imperandi tributa, distribuendi præmia; senatus ea occupet jura, quæ prudentiam requirunt, puta leges ferat, & exsequatur, judicia publica procuret; deniq; plebs ea tractet, quorum rationem didicit, ærarij publici rationes repetat, agris distribuendis præsit, creet magistratus, ædificiis, viis publicis, aquæ ductibus, rei frumentariæ, & aliis reip. subsidiis præsit.* Sic neq; id aliquam summi imperij divisionem arguit, si v. g. condemnare sit penes senatum, liberare penes principem, vel populum. Si enim princeps suo jure omnes potest absolvere, in quos alius sententiam damnatoriam dixit, hic sane nudi judicis pedanei partes sustinet, ejusq; sententiæ ab isto firmitatem mutuabuntur. Unde satis adparet, si in aliqua civitate capitalia judicia sunt penes senatum, penes regem autem jus, quod vocant, aggratiandi, senatum revera à rege potestatem habere delegatam cognoscendi super criminibus, & sententiam legibus conformem pronunciandi; idq; arcendæ à justitia gratiæ, & odio, derivandæq; à rege invidiæ; radicaliter tamen jus vitæ & necis penes regem esse. Non nulli in ipsa potestate judiciaria divisionem aliquam comminiscuntur, si nempe rex habeat jus vitæ & necis in peregrinos solos, populus autem in cives. Sed si penes populum sint judicia in cives, tanquam penes pedaneos judices, regis potestati nihil decedit. Sin radicaliter & independenter eadem obtineat populus, inane nomen habebit rex, & prætoris duntaxat peregrini munus exercebit. Nam quod de diverso monetæ genere additur, ineptius est, quam

ut

ut repeti debeat. *Arnisæus rel. pol.* l. 1. c. 6. *sect.* 1. valde heic operosus est, & præter complura, quæ accurate observat, recte quoq; rejicit spurias quasdam mixturæ species. Ad extremum tamen §. 57. nullum commodius potuit excogitare exemplum, quam ut regi tribuat jus belli & pacis, tributa imperandi, monetam cudendi, & præmia distribuendi; senatum circa judicia & provocationes recipiendas occupari jubeat, eidemq; reformationem morum per leges faciendam, & jus vitæ ac necis assignet; populo curam ærarij, & creationem magistratuum injungat. De quo exemplo ex jam dictis judicium ferri potest.

§. 14. Ipse quoq; *Grotius* l. 1. c. 3. §. 9. 17. aliquid pro divisione partium summi imperij molitur. Ubi illud quidem recte, quod divisionem summi imperij inter regem & populum negat posse fieri hoc modo, ut simpliciter conveniatur; siquidem *bene* imperaverit rex, populum ipsi obtemperaturum; sin *male*, fore ut à populo in ordinem redigatur. Sed potius fines potestati utriusq; assignari debuisse tales, qui ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine facile cognosci possent. Solam autem bonitatem & malitiam actus, consistentem in adplicatione idonei medij ad salutem publicam, quæ sæpe obscuram habet disceptationem, aptam non esse ad partes distinguendas. Quippe ex quo summam oriri confusionē necessum sit, cognitionem de eadem re sub obtentu, bene aut secus circa ipsam à rege esse actum, hinc ad se trahente rege, inde populo. Sed & illud recte, non statim dividi summum imperium, si rex quædam jurato promittat populo, etiam talia, quæ ad rationem imperij administrandi faciunt. In reliquis vulgatum errat errorem. Ac divisionē quidem partiū imperij uno modo fieri putat, *si expresse instituatur partitio*. Quā in rem exempli loco adfertur, quod Probi Imperatoris tempore senatus firmarit principum leges, de appellationibus cognoverit, proconsules creaverit, legatos consulibus dederit. Quasi vero ignotum sit, quomodo Cæsares, qui modestiores videri volebant, imperium sub larva antiquæ reip. exercuerint, & senatui reliquerint negotia modica, & ad summam rerum parum facientia, sibi vero vim imperij, in militibus potissimum consistentem, solicite

retinuerint. Alterum modum dividendi imperij ita exprimit; *si populus adhuc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti.* Ubi non adparet, qualis res sit præceptum permanens eo tempore, quo vim præcipiendi quis non amplius habet. Nam omne præceptum præsupponit vim coactivam, exserendam, ubi idem fuerit violatum. Hanc ergo populus regem constituens in eundem aut retinebit, aut non retinebit. Si prius, penes regem inane nomen, vis imperij penes populum erit. Sin posterius, præceptum inane erit. Ergo ita debuerat loqui; populum adhuc liberum posse regem adstringere, ut in gerenda rep. certas regulas sequatur. Sed ex hoc non sequi divisionem imperij, infra ostendemus. Deniq; & ita dividi putat imperium, *si in ejusdem delatione quid additum sit, ex quo intelligatur, regem cogi, aut puniri posse.* Enimvero non dividitur imperium, sed populus illud revera in solidum habet, regi autem sub illustri nomine magistratus duntaxat eminentis munus committitur, si populus jus quacunq; ex causa regem cogendi aut puniendi habeat. Pœna quippe à superiore ut tali proficiscitur. Coactio autem fit duplici modo, moraliter, & physice, i. e. per modum imperij, & per modum violentiæ bellicæ. Imperium non datur in æqualem ut talem. Ergo quando *Grotius* infert, quod saltem populus regi sit par aut æqualis, quia certo casu eum possit cogere; id quoq; simul admittere necessum habet, neutri in alterum esse imperium; quod naturæ civitatis repugnat. Ast coactio per violentiam bellicam utiq; inter æquales, seu quorum neutri in alterum est imperium, locum habet. Sicuti & de tali coactione capiendum est exemplum à *Grotio* subjunctum, quod creditor naturaliter jus habeat cogendi debitorem. Sane per modum imperij, quod in ipso creditore hæreat, naturaliter creditor debitorem cogere non potest. Alias enim necessum esset, quemlibet, qui alteri quid debere incipiat, ipsius imperium subire. Cogi tamen omnino debitor à creditore potest ad solvendum debitum vel per subsidium judicis, (qui inter regem & populum non datur,) vel si in libertate naturali vivant, per violentiam bellicam. Atqui si hunc modum cogendi populo velimus tribuere, admittendum fuerit, tam regem quam populum in naturali libertate vivere;

i. e.

i. e. civitatem esse dissolutam. Deniq; & illud concedimus *Grotio*, in civilibus institutis nihil esse, quod omni ex parte incommodis careat; adeoq; propter incommoda, ex diviso imperio proventura, non statim inferri debere, istud plane non posse dari. Jus quippe metiendum esse non eo, quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus, unde jus oritur. Nobis tamen vicissim & illud erit concedendum, si cui populo ejusmodi divisio arriserit, eum non regularem civitatem, sed corpus satis male concinnatum atq; morbidum constituere.

CAPUT V.

DE FORMIS RERUMPUBLICARUM.

1. Accidentia civitatum non constituunt novam speciem.
2. Dantur & formæ irregulares civitatum, ac systemata.
3. Tres sunt formæ civitatis regularis.
4. Democratia videtur reip. forma antiquissima.
5. In democratia non minus est summum imperium, quam in monarchia.
6. Quomodo democratia constituatur.
7. Democratiæ requisita ordinaria.
8. Quomodo aristocratia constituatur;
9. Et quomodo monarchia.
10. In rebusp. occurrunt vitia hominum & status.
11. Quæ tamen peculiarem reip. speciem non constituunt:
12. Sicuti nec varia accidentia democratiarum & aristocratiarum.
13. De recentiorum mixta republica.
14. In quo consistat natura irregularium rerump..
15. Irregularitas maxime perspicitur ex exemplis.
16. Imperia, quæ habent provincias, non statim sunt systemata.
17. De systematibus, quæ oriuntur propter communem regem.
18. De systematibus, quæ fœdere coalu(runt.
19. Quomodo negotia in istis communicentur.
20. An major pars ibi obliget minorem.
21. Quomodo talia systemata dissolvan(tur.
22. De comparatione formarũ reip.

SUmmum imperium uti in qualibet civitate tanquam in subjecto communi reperitur; ita prout illud vel in uno homine, vel in uno concilio ex paucis aut universis civibus constante, tanquam in subjecto proprio hæret, diversas formas rerump. producit. Ubi primo omnium arbitramur, integrum adhuc nobis fore, vocabulum *formæ* retinere ad exprimendam illam civitatũ habitudinem, quæ

quæ ex diverſitate ſubjecti, in quo imperium ſummum radicaliter hæret, reſultat. Abs qua quod ſæpe *actualis reip. adminiſtratio* diſcedit; puta ut in *democratia* quædam *monarchice*, quædam *polyarchice* gerantur, quando certa negotia uni aut paucis à populo expedienda committuntur, tralatitium eſt. Et quia plurimum intereſt, utrum quis exerceat poteſtatem propriam, an vero alienam, & precariam, qua ſtatim ab altero exui valeat; inde valde ἀκύρως loqvitur, qui jactat; *revera polyarchiam* eſſe, *ubi rex à paucis, patientia ipſius abutentibus;* aut *monarchiam, ubi ab uno demagogo populus naſo ſe* duci patitur; vel etiam *ubi in ſenatu ſupremo unus prudentia, eloquentia, aut metu potentiæ reliquos temperat:* ac primo caſu nil niſi *inane nomen*, & *externam ſpeciem* monarchiæ, altero democratiæ, tertio polyarchiæ ſupereſſe. Sicuti & nemo cordatus crediderit, formam reip. mutatam, ubi perſonæ, aut numerus miniſtrorum mutātur; non magis quam interregnum exiſtit, ubi à ſucceſſore miniſter, penes quem rerum adminiſtratio ſub priori principe fuerat, præceps aula exturbatur. Capacitas autem & inclinationes eius vel eorum, qui imperium ſuo jure aut delegatum exercent, adminiſtrationem quidem afficiunt, ac variant; ipſam tamen formam reip. nequaquam. Sic & licet imperium alicubi egregie, alicubi prave adminiſtretur; tamen ex diverſo velut exercitio ejusdem poteſtatis non ſtatim nova ſpecies civitatis producitur. Unde quemadmodum ſanus ab ægroto non ſtatim ſpecie differt, neq; membra prave conformata alios ſpecie homines efficiunt: ſic vitia imperantium aut parentium, aut pravitas legum aliam ſpeciem reip. haut quidquam conſtituunt.

§. 2. Deinde & hoc obſervandum, plerosq; qui de civili ſcientia tradiderunt, ſategiſſe circa explicandas regulares rerump. formas, de formis irregularibus multi ne cogitaſſe quidem videntur, pauci ſat ſuperfunctorie attigerunt. Inde factum, ut ſi quando occurreret corpus civile, quod ad unam ex tribus illis, quas vulgo ſimplices vocant, formis non quadraret, vix aliud quam mixtæ reip. vocabulum ſuperfuerit. Atqui præterquam quod mixtura illa male quibusdam rebusp. adplicetur, etiam valde ſimplex eſt credere, præter regulares illas tres formas, alias irregulares non dari. Neq; enim

enim si constat, quamnam ædificiorum dispositionem leges architectonicæ requirunt, omnes statim homines sua domicilia ad eas leges extruxerunt. Regularitatem autem civitatis in hoc consistere arbitramur, ut omnes & singuli ab una velut anima videantur regi, seu ut summum imperium indivisum, & inconvulsum ab una voluntate per omnes civitatis partes, atq; negotia exerceatur. Exinde quid irregularis sit civitas collectu non est difficile. Deinde & dantur systemata ex pluribus perfectis civitatibus composita, quæ apud imperitos speciem unius civitatis mentiuntur; quæ & ipsa in explicandis rerump. formis insuper non sunt habenda.

§. 3. Civitatis regularis tres duntaxat dantur formæ, quæ resultant ex subjecto proprio summi imperij, prout illud est vel una persona simplex, vel unum concilium ex paucis aut universis constans. Nam imperium summum committitur vel uni homini, vel uni concilio plurium hominum. Hoc concilium rursus est vel omniũ civium, vel minoris, sed selectæ partis. Igitur prima species est, ubi summum imperium est penes concilium ex universis constans, & ubi quilibet civis jus suffragij ferendi habet: & vocatur *democratia*. Altera, ubi summum imperium est penes concilium, ex selectis civibus constans, & dicitur *aristocratia*. Tertia, ubi summum imperium est penes unum hominem; & appellatur *monarchia*, sive regnum. In prima is, qui rerum potitur, vocatur *populus*; in secunda *optimates*, in tertia *monarcha*. *Pindarus Pyth. od. 2.* παρὰ τυραννίδι, χ᾽ ὁπόταν ὁ λάβρος στρατὸς, χ᾽ ὅταν πόλιν οἱ σοφοὶ τηρέοντι. *apud dominatum unius, & cum impetuosa multitudo, & cum prudentes urbem custodiunt.*

§. 4. Primo autem loco videbimus de democratia, non quidem, quod eam dignitate aut splendore extrinseco, aut commoditate cæteris formis antestare arbitremur; (*Philo Judæus de mundi opificio* multorum deorum assertores perstringit, *quos non pudet deterrimam reip. speciem ex terra in cælum transferre, vulgi potentiam:*) sed quod illam plerasq; inter gentes antiquissimam constet; simulq; ratio ostendat, convenientius esse, ut plures homines naturali libertate & æqualitate gaudentes, dum in unum corpus coire constituerunt, prius voluerint rem communem communi consilio administrare;

adeoq; democratiam constituere. Neq; præsumendum est, patrem familias liberum, qui animadversis vitæ segregis incommodis, ultro sese cum aliis sui similibus in civitatem congregabat, uno velut momento potuisse oblivisci pristini status, in quo omnia circa salutem suam proprio arbitrio disponebat, ut confestim unius sese arbitrio circa rem communem, cui & ipsius salus innectebatur, voluerit subdere. Quin potius illud ab initio æquissimum creditum; quod omnes spectat, ab omnibus curari debere; donec ab eo statu pleriq; discesserunt ultro, aut per necessitatem, à quibusdam civibus aut externis admotam. Facit huc *Plato in Menexeno*, ubi de rep. Atheniensium disserit: *Causa nobis gubernationis hujusmodi*, (in qua summa rerum esset penes populum, magistratus autem mandarentur præstantissimis,) *ex æqualitate generis est. Aliæ siquidem civitates sunt ex variis, dissimilibusq́ generibus constitutæ: quo fit, ut inæquales sint gubernationes, & tyrannides, paucorumq́ potentia. In quibus ita homines vivunt, ut se invicem partim dominos, partim servos existiment. Nos autem nostriq́ una ex matre omnes fratres geniti, haut arbitramur nos invicem dominos & servos esse: sed generis æqualitas nos inducit, ut & legis quæramus æqualitatem, neq́ rei prorsus ulli, nisi opinioni virtutis prudentiæq́ cedamus.* Atqui civitates plerasq; initio ex genere junctis coaluisse adparet. Neq; antiqua historia abnuit; quæ licet frequentem regum mentionem faciat; plerosq; tamen magis suadendi autoritate, quam jubendi potestate gavisos constat. Sicuti & *Justinus* initio *libri* I. regnum *Aristoteli* heroicum dictum describit, quod democratiam hautquidquam tollit. *Thucydides* l. I. de antiquissimis regnis: *prius hereditaria erant regna, & certis honoribus, conditionibusq́ definita.* Inde passim gentes populari regimine, & libertate usæ: donec paulatim maxima illa multitudo parvularum rerump. fere per vim & bella in pauca imperia prægrandia redigeretur. Equidem pro antiquitate regni ita *Aristoteles* l. I. *polit.* c. I. διὸ καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις, καὶ νῦν ἔτι τὰ ἔθνη· ἐκ βασιλευομένων γὰρ συνῆλθον· πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται. *Quare & primum in regum imperio erant civitates, & nunc etiam gentes: ex iis namq́, qui in regum imperio essent conveniebant. Omnis enim domus regio imperio administratur.* Quæ ultima verba illustrantur dicto Lycurgi qui

qui alteri, democratiam ut introduceret in civitatē monenti, regessit; *σὺ γὰρ πρῶτος ἐν τῇ οἰκίᾳ σου ποίησον δημοκρατίαν. Tu vero primus in tua domo fac democratiam. Plutarch. Lycurgo.* Verum consequentia in argumento *Aristotelis* nulla est. Quin potius, quia isti antiqui patresfamilias imperio jam erant adsueti, ad democratiam potius eos inclinasse verosimile est, ut & ipsi occasionem haberent sententiam suam super negotiis exponendi. Neq; rem conficiunt, qui disputant, antiquissimum inter mortales imperij genus fuisse paternum, quod initio mollius, post gliscentibus familiis simul, ac vitiis ad jus vitæ necisq́; evaluerit; quod imperium in familiis per primogenitos fuerit continuatum, quibus velut naturali jure competierit jus sacrorum, & civilis administrationis. Inde capita familiarum paulatim in regulorum instar adolevisse. Indicio esse, quod tanta olim regulorum multitudo in terra Canaan deprehensa fuerit. vid. *Josua* XII. & *Judic.* I. 7. Enimvero neq; primogenituræ tanta fuit vis, ut imperium etiam regium in fratres citra ipsorum consensum daret, atq; eosdem cum primogenito familias conjunctas habere subigeret. Et antiquissimi illi sub regio nomine principes fere & eminentes magistratus in cœtibus democraticis erant; etsi is honor frequentissime ad præcipuum stirpis deferretur, siquidem ex cognatis familiis ille cœtus coaluisset, ut tamen non semper jus primogenituræ & velut majoratus observaretur.

§. 5. Quo loco sub examen revocanda est sententia *Joh. Frid. Hornij de civitate* l. 3. *cap. un.* ubi de aristocratiis & democratiis, quas nomine liberæ reip. complectitur, ita censet: *dari civitatis genus, quod confusionem promiscuæ multitudinis declinet, & ordinem aliquem concinnum assequatur, pactis atq; conventionibus prospiciens communi omnium saluti, citra subjectionem, & dispendium ejus libertatis, quam monarchia extinguit.* Heic tot pene errores, quot verba. Ordinem, qui in civitatibus liberis deprehenditur, tantummodo valere ad declinandam confusionem multitudinis promiscuæ. Pactis solis & conventionibus citra imperium contineri liberas civitates. Minus addicte singulos subjici concilio populi, aut optimatium, quam in monarchia regi. Minus illic, quam heic exerceri omnes partes summi imperij.

perij. Minus jus vitæ & necis à populo in ſingulos exerceri, quam ſub rege. Deinde tantum abeſt, ut *diſperſi adhuc quidam patresfamilias à vicinis regnis formam civitatis ſpeculati ſint*; ut potius in prima gentium coalitione pleriq; cœtus fuerint populares: inde animadverſis ejus regiminis incommodis, aliqui ultro, ſerius aut citius, imperium unius arripuere; quidam vi adacti idem ſubiere. Sic & illud vanũ: *uti ars quidem naturam conetur imitari, nunquam autem æquet, aut ſuperet: ita in factitiis hiſce formis rerump. aliquo modo repræſentari regnorum indolem, quoad efficaciam communis utilitatis; ipſam vim imperij, quæ instruit monarchiam, tanquam opus Dei omnipotentis, per homines non potuiſſe produci.* De origine majeſtatis jam ſupra actum; quæ cur non poſſit æque competere perſonæ morali conjunctæ, quam uni homini? Neq; enim ulla eſt contradictio; omnes proceres inter ſe æquales eſſe, ut ſingulos, & eosdem tamen ſummo univerſorum imperio ſubeſſe. Et vel mediocriter ingenioſus capere poteſt diſcrimen inter univerſos & ſingulos, inter concilium populi, & ſingulos, per domos ſuas diſperſos. Inde nequidquã argutatur: *ubi imperiũ univerſis aſſignatur, ibi aut omnibus adeſt, aut aliquibus. Si omnibus, neminẽ habebunt ſubditũ; quod imperium & obſequium non inhabitent unam perſonã. Si ſingulos faciunt ſubditos, non habebunt deinceps univerſos imperantes; eo quod ex ſingulis parentibus nõ poſſit multitudo confici niſi obtemperans. Nihil enim aliud quam obtemperantia à ſingulis univerſitati confertur.* Enimvero in corporibus moralibus compoſitis utiq; aliquid poteſt tribui univerſis, quod neq; omnibus, i. e. ſingulis diviſim ſumtis, neq; uni alicui ex illis ſingulis queat tribui: adeoq; univerſitas revera eſt perſona moralis, à ſingulis diſtincta, cui peculiaris voluntas, actiones, & jura tribui queant, quæ in ſingulos non cadunt. Evaneſcunt quoq; ſcrupuli, qui ſuper eo moventur, quod major pars in comitiis popularibus prævaleat. Nam ea ipſa eſt moralis affectio univerſitatis, ut conſenſus majoris partis eorum, qui in concilium coeunt, habeatur pro voluntate univerſitatis; cum alia ratione voluntas plurium perſonarum phyſicarum in voluntatem moraliter unam coaleſcere nequeat, ubi contigerit, ſingulorum voluntates non exacte conſpirare. Unde in democratiis & ariſtocratiis ſubjectum ſummæ

pote-

potestatis hautquidquam est obscurum aut vagum; utut individua illa, quorum suffragia jam majorem partem faciebant, alia vice sint inter eos, qui numero vincuntur. Hæc enim omnia unitatem voluntatis, quæ universitati tribuenda est, hautquidquam destruunt. Nam si contingat, ut v. g. in senatu tot senatores non conspirent, quot ad majorem partem faciendam requiruntur, senatus intelligitur nihil velle, adeoq; nihil novi erit suscipiendum. Quod etsi sæpe non sine incommodo sit civitatis, ex eo tamen non sequitur; senatum non habere summum imperium. Præterea & illud falsum, *multitudini non posse tribui verum imperium ob defectum necessarij obsequij; cum multitudo non teneatur sententiam paulo ante placitam perpetuo servare, & universa multitudo non obligetur.* Ast uti per hoc imperium regis non tollitur, quod rex mutata voluntate prius decretū abolere possit; quo facto obligatio civium ad istud decretum perit: ita utut universitas propria decreta mutare queat; iisdem tamen singuli tantisper æque tenentur, quam decreto regis. Aut ostendatur, non æque transgressores legum in rebusp. liberis, quam in regnis plecti. Add. *Livium* l.2. c.3. Sic & illud frustra jactatur; *si indivisim penes plures residet majestas, necessario singuli aliquam eius particulam habebunt, quarum particularum collectione tota demum majestas constet. Atqui illam particulam oportebit utiq; summam esse: Ergo in una civitate summa plura suo dabuntur: quod est absurdum.* Enimvero in moralibus hautquaquam absurdum est, particulares illas voluntates, ex quarum conspiratione voluntas universitatis resultat, destitui aliqua facultate, quæ huic inest. Adeoq; non sequitur: majestas est summum jus; ergo singuli habent aliquam ejus particulam, quæ & ipsa summa est. Uti non sequitur; singulorum suffragia, per se & solitarie considerata, sunt inefficacia ad producendam legem; ergo si plura conspirent, non possunt ad legem producendam valere. Deniq; addit; *cum in senatu optimatium nemo sit, qui in remp. delinquens à collegis ad supplicium non possit rapi; ergo si omnes optimates in remp. delinquant, per cives ab istis pœnam fore sumendam. Atqui singulis remotis & punitis, universorum nullibi posse subsistere imperium.* Ad hanc difficultatem facile est respondere, si recte explicetur, quid sit in remp. delinquere. Id

enim proprie facit is, qui contra jussa legesq; eius, penes quem summum est imperium, perpetrat aliquid, quod in detrimentum civitatis tendit. Ergo universi optimates in remp. peccare non possunt, nisi vel violent leges, sub quarum observandarum conditionē imperium ipsis delatum est; aut hostilem in universos cives animum induerint: quo casu pari cum regibus passu ambulabunt. Reliqua, quæ in fraudem liberarum rerumpubl. comminiscitur, falsitatis manifestissima sunt. *Diversum plane imperium esse, quod monarchæ exercent ab eo, quod in rebusp. liberis cernitur, utut similes effectus hoc cum illo edat. Monarchis quippe* præter dignitatem & splendorem personalem, qui nemini in rep. libera adest, *adsistere majestatem, quâ resp. liberæ careant.* Enimvero nobis certum videtur, non majori jure Deum monarchiarum, quam civitatum liberarum autorem asseri: neq; minus illas, quam has per pacta produci; ex quibus & heic & ibi imperium resultat, proxima utrinq; obsequij causa in civibus: ad paria in rep. quam in regno civem ut talem obligari; non minus addicte parere, & subjectum esse, qui in rep. libera, quam qui in regno vivit; pariq; jure utrinq; de sontibus supplicium sumi. Nam quis gratis crediderit, *in regno de sonte supplicium sumi ex jure in caput, quod in civitatibus liberis non datur: in rep. libera delinquentes in leges civitatis tanquam hostes plecti?*

§. 6. Videndum jam est de constitutione democratiæ, simulq́; quid illa præ aliis reip. speciebus peculiare habeat. Quamprimum itaq; multitudo aliqua liberorum hominum in unum congregatur, pactum initura circa conjunctionem sui in unam civitatem, jam tum cœtus iste instar aliquod democratiæ obtinet, eam proprie ob causam, quod cuiq́; liberum sit proferre, quid super re communi ipsi videatur. Hautquidquā tamen antea plurium suffragio quis tenebitur ad id, quod majori parti visum fuerit, ubi ipse dissenserit, antequam altero quoq; pacto forma regiminis democratica fuerit sancita. Quæ duo pacta cum non distinguat *Hobbes de cive* c. 7. §. 5. paulo confusius rem istam tradit. Nam superius ostensum, nequidquam aliquem plurium suffragiis teneri, antequam in ejusmodi formam rem communem administrandi consenserit. Ergo falsum est, quod

iste

Iste tradit; *ex eo quod volentes convenerunt, intelligi eos obligatos ad id, quod consensu majoris partis decernetur.* Illa autem, quæ *d. l.* sequuntur, distinctius ita explicantur. Ubi multi homines convenere, mutuis se invicem pactis obstringentes de conjungendis viribus opibusq;, aut statim in illo ipso congressu decretum fit, circa formam reip. introducendam, aut minus. Ubi neq; decretum super forma reip. factum, neq; de loco aut tempore denuo sese congregandi fuerit conventum, congressus iste irritus intelligitur, & quilibet in naturali libertate, ut antea, manet. Nam plures in unum corpus coalescere nequeunt, nisi super constanti modo rem communem administrandi conventum fuerit. Sed ubi discessum sit, isthac quidem re nondum definita, indicto tamen tempore & loco, ubi ulterius super eadem deliberetur & statuatur; prima duntaxat rudimenta civitatis heic existent, quæ democratia proprie vocari nondum poterunt. Non enim statim democratia est, ubi quilibet sententiam suam exponendi jus habet, aut ubi ad alium conventum tempus, locusq; condicitur; cum id circa quarumvis societatum, & conventionum primordia usu veniat; sed ea demum democratia est, ubi jus de rebus salutem communem spectantibus statuendi in concilium ex universis constans in perpetuum fuit collatum.

§ 7. In democratia autem hæc inprimis videntur necessaria; primo, ut certus locus, certumq; tempus constituatur conventibus, ubi super summa rerum sit deliberandum & statuendum. Neq; enim singulorum res privatæ ferunt, ut perpetuo in isto conventu hæreant; & nisi de loco ac tempore conventum fuerit, possunt, qui de eodem cœtu sunt, vel diversis locis & temporibus convenire, (quo ipso factiones existent,) aut plane non convenire; quo casu non erit populus, (δῆμος,) sed dissoluta multitudo, cui neq; actio, neq; jus tanquam uni personæ competens, attribui potest. Secundo, ut majoris partis suffragia valeant pro universis; postquam nisi rarissimo contingere solet, ut magna hominum multitudo circa eandem rem idẽ sentiat. Deniq; cum alia reip. negotia sint quotidiana, & minoris momenti, alia rariora, & quæ summam rerum tangunt; & vero integro populo commodum non sit, ut propter ista expedienda assi-

due

due in concilium coeat, aut ita modicis intervallis, ut nihil ejusmodi curam ipsius effugere queat: igitur necessarium fuerit, certos magistratus, tanquam delegatos constitui, qui autoritate totius populi quotidiana negotia expediant; circa gravia mature explorent, & si quid majoris momenti occurrat, ad populum convocatum referant; simulq; decreta populi exsecutioni dent, postquam & ad hoc magnus hominum cœtus fere ineptus est.

§. 8. Aristocratia constituitur, quando cœtus, qui per primũ pactum in aliquod rudimentum civitatis sese univit, decretum condit de committenda summa rerum concilio ex paucis constanti. Hi, postquam suis nominibus, aut à genere, aliave nota, qua à cæteris dignosci queant, per eum coetum fuerint designati, & ipsi eam designationem acceptaverint, cæteris illorum sese voluntati submittentibus, summũ accipere imperium intelliguntur. Ubi observandum, minus recte *Hobbesium* d. l. §. 8. originem aristocratiæ abs democratia arcessere, si iste sensus sit, quasi omnes aristocratiæ constitutæ & mutatæ fuerint ex perfectis democratiis. Nam & experientia probat, & nulla ratio repugnat, abs primo illo pacto, citra interventũ democratiæ, ad aristocratiam aut monarchiam transitum fieri potuisse. Sed & supra ostensum, ludere *Hobbesium*, quando ideo inter cives & senatum negat pactum intercedere; quia translato in senatum imperio populus, ut persona una, non amplius existat. Nam ut quis obligationem adversus alterum gerat, sufficit, si hic existat adhuc tanquam persona physica, utut persona moralis, quam antea gesserat, expiraverit. Adde, quod populus, translato abs se imperio, non quidem deinceps existit tanquam persona perfecta, quatenus capiti suo recens adscito contradistinguitur; non tamen ideo fit multitudo dissoluta, quia utiq; jam cum senatu tanquam capite suo personam constituit. Sed & falsum est, quod §. *9. Idem* infert, uti in democratia populum, sic in aristocratia curiam optimatum omni obligatione liberam esse. Nam si vel maxime daremus antecedens, ideo quod fortasse non videatur sufficere respectus ille inter universos & singulos ad sustinendam inter ipsos obligationem mutuam: exinde tamen non sequitur; ergo neq; inter senatum &

cives mutua obligatio existit. Sicuti non sequitur; ego nulla obligatione teneor, dum proprias res per meipsum administro; ergo si earum rerum curam in alterum transferam, hic quoq; nulla obligatione tenebitur. Illud recte ab *Eodem* d. l. §. 10. monetur; cum democratia hoc habere commune aristocratiam, quod sine constitutione certorum temporum & locorum, ad quæ optimates convenire possint, non amplius sit curia, neq; persona una, sed dissoluta multitudo sine imperio summo. Quippe cum citra congressum personarum singularium, ex quarum voluntatum conspiratione voluntas curiæ resultare intelligitur, istarum voluntas cognosci non possit. Nam ut circummissa scheda suffragia senatorum exquirantur, plurimum habet incommodi. Deinde illud æque in aristocratia, quam democratia necessarium est, ne tempora conventuum longis intervallis disjungantur, nisi exercitium summi imperij, saltem circa negotia quotidiana, interea in unum aut paucos quosdam magistratus transferatur.

§. 9. Monarchia deniq; constituitur, quando in unum hominem summum imperium confertur. Quod interveniente pacto utiq; fieri contra *Hobbesium* satis demonstratum. Quo loco etiam notari debet pestilens dogma *Scriptoris Belgici Anonymi in bilance politica*; cum omnis delatio sum̃i imperij facta sit ad com̃odiorem amolitionẽ malorũ tam intrinsecus quã extrinsecus provenientium; præsumi non posse, unquam cœtũ democraticũ ad id autorasse unum hominẽ, ipsiusq; posteros in æternum. Cum enim spes commodioris protectionis unice fundata fuerit in præsentibus virtutibus, quæ in electo adparebant, & vero omnibus constet, quam mutabiles, quam mortales sint homines, & quod brevi aut senio ad imperium inutiles sint futuri, aut nullam, vel impuberem prolem relicturi, aut si proles adulta relinquatur illa aptitudine naturali ad imperium præstantior aliis non sit futura, aut voluntatem bene protegendi cœtum non habitura: inde nullo modo posse præsumi, unquam intentionem fuisse cœtus popularis sibi adimendi facultatem, in locum inepti aut pravi imperantis meliorem eligendi. Verum semel imperio potitos, adjuncta suis partibus magna populi parte, ac præsertim militibus, ita opes

ſuas ſibi ſuisq́; liberis potuiſſe ſtabilire, ut etiam in invitos imperium retinere potuerint. Ad quæ reponimus; ſi alicui cœtui in mentem venerit, ea lege in aliquem conferre imperium, ut, quotiescunq́; viſus fuerit populo non felicius communem protectionẽ procurare, quam regimen democraticum ſolebat, dimoveri munere ſuo queat; non monarcham fuiſſe conſtitutum, ſed eminentem magiſtratum, qui à mobili plebis aura dependeat; adeoq; ſummum imperium non accepiſſe. Deinde cum conſtet, quã non ex uſu reip. ſint crebræ principũ mutationes, ac fere magis alij homines, quam alij mores ſuccedant, quamq́; gravi cum concuſſione reip. imperio devolvantur, quibus proprias opes ſtabilire, dum publicas adminiſtrant, licuit; facile præſumi poteſt, populum voluiſſe ſimul & ſemel cum fortuna decidere, irrevocabiliter conſtituto principe; cum longe certius metuenda ſint illa mala, quæ ex nutante iſto & deſultorio ſtatu redundare apta ſunt, quam quæ degenerans rex dare poteſt. Præſertim cum per leges fundamentales iſtius exorbitatura libido circumſcribi queat. Deniq; hautquaquam omnes actus, circa quos ſpei noſtræ eventus non examuſſim reſpondet, licet retractare; cum in negotiis humanis plurima alea verſetur, ac nihil ſit, quod omni incommodo careat. Add. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 9. In eo autem monarchia à prioribus ſpeciebus differt, quod heic ut deliberari & decerni, i. e. ut actu imperium exerceri queat, temporibus & locis condictis opus ſit: in monarchia vero ſaltem abſoluta omni tempore & loco deliberari & decerni poſſit. (*Herodianus* l. 1. c. 6. ἐκεῖ ἡ Ῥώμη, ὅπȣ ποτ᾽ ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. *Roma illic eſt, ubi Imperator eſt.*) Nam populo & optimatibus, quia non ſunt unum corpus naturale, congreſſu opus eſt. Monarcha, qui una quoq; perſona phyſica eſt, ſemper in potentia proxima ad actus imperij exercendos exiſtit. Id quoq́; recte ab *Hobbeſio* monetur, in populo vel curia optimatum, ſi quid contra legem aliquam naturalem decretum fuerit, non peccare ipſam civitatem, ſeu perſonam illam moralem, ſed cives illos, quorum ſuffragiis decretum eſt factum. Peccatum enim ſequitur voluntatem naturalem & expreſſam, non moralem ſeu politicam, quæ artificioſa eſt. Alias enim peccarent & illi, quibus decretum diſpliceret, vid. Luc. XXIII, 51. Aſt in monarchia,

ſi

ſi quid monarcha decreverit contra leges naturales, ipſe utiq; peccat, quia in ipſo voluntas civilis cum naturali eadem eſt.

§. 10. Hiſce regularibus civitatis formis plerią; nonnullas *vitioſas* aut *corruptas* adjungere ſueverunt. Ubi illud quidem certum eſt, morborum atq; vitiorum multis in rebusp. non minus, quam in ſingulis hominibus uberrimam dari ſegetem; ſic ut minimis urgeri inſtar perfectionis habeatur. Porro morborum, quibus civitates infeſtantur, alios videmus oriri ex malitia hominum, alios ex prava diſpoſitione ipſius civitatis. Inde alia vocari audias vitia hominum, alia vitia ſtatus. Speciminis cauſa nonnulla tangemus. In regno vitium hominum eſt, ſi, quem ſors naſcendi aut infelicia civium ſuffragia ſolio admoverunt, regnandi artibus deſtituitur, nullaq; aut exigua ſeip. cura tangitur, eamq; pravorum miniſtrorum ambitioni aut avaritiæ lacerandam proſtituit; ſi ſævitia aut iracundia idem eſt terribilis; ſi citra neceſſitatem remp. in caſum dare gaudet; ſi quæ ad tolerandos reip. ſumtus conferuntur, luxu aut per inconſultas largitiones diſſipat; ſi pecunias civibus extortas præter rationem accumulat; ſi contumelioſus, ſi injuſtus eſt; & quæ ſunt alia, per quæ mali nomen principis comparatur. Vitia hominum in ariſtocratia ſunt, ſi per ambitum, pravasq; artes via in ſenatum patet viris improbis aut ineptis, excluſis melioribus; ſi optimates factionibus diſtrahuntur; ſi plebe tanquam mancipiis uti, & bona civitatis augendo privato patrimonio intervertere ſtudent. In democratia vitium hominum eſt, ſi inepti homines turbulenter & importune ſententias ſuas tueri ſolent; ſi egregiæ, & reip. non prægraves virtutes per invidiam opprimuntur; ſi per levitatem leges temere figuntur atq; refiguntur, & quæ modo placuerunt, mox citra rationem diſplicent; ſi ſordidi & inepti homines rebus gerendis præficiuntur. Vitium porro hominum, quod in quamvis civitatis ſpeciem cadere poteſt, eſt, ſi quibus imperij adminiſtratio incumbit, officio ſuo negligenter aut prave funguntur; & ſi cives, quibus ſola obſequij gloria relicta, frænum mordent. Aſt vitia ſtatus in univerſum dicere poſſis, ubi leges & inſtituta civitatis non ſunt attemperata ad genium populi aut regionis; aut ubi eadem cives diſponunt ad turbas inter-

nas, aut ad justa vicinorũ odia incurrenda; aut ubi eosdem ineptos reddunt ad obeundas functiones, quæ reip. servandæ sunt necessariæ: puta si per leges civitatis non possint non in imbellem segnitiem resolvi, aut inidonei ad ferendam pacem reddi.

§. II. Etsi autem plurimum intersit inter remp. sanam atq; morbidam; non tamen ideo multiplicandæ sunt species rerump., & singulis formis rectis una aut duæ vitiosæ, tanquam species propriè dictæ, sunt opponendæ. Per isthæc quippe vitia neq; natura potestatis in se, neq; subjectum ejusdem proprium variatur. Et hactenus recte *Hobbes de cive* c. 7. §. 2. negat, *anarchiam oppositam democratiæ, oligarchiam aristocratiæ, tyrannidem monarchiæ, esse tres alias species civitatis.* Et in *Leviath.* l. 2. c. 19. *neminem puto credere*, ait, *vitium regiminis novam & peculiarem speciem reip. esse.* Illud tamen non in universum, sed aliquando duntaxat verum est, quod d. l. subjungit: *anarchiam, oligarchiam, & tyrannidem esse tria nomina diversa, quæ illis indidere ii, quibus vel regimen, vel regentes displicuerunt. Solent quippe homines per nomina non res tantum, sed & proprios affectus, puta, amorem, odium, iram,* & quanti illas æstiment, *una significare.* Scilicet quod in aliis rebus contingit, ut unus amet, abs quo alter vehementer abhorret; ita & eadem forma reip. uni arridet, alij fastiditur. Idq; non ideo tantum, quod aliqui ex una magis, quam alia reip. forma utilitatem capiunt; sed & ob peculiarem ingenij inclinationem. Sic ut in universum probari nequeat illud *Lysiæ orat.* XXIV. *nemini à natura insitum esse, ut aut popularem statum, aut paucorum principatum amet; sed quicunq; reip. status cuiq; maxime confert, hunc quemlibet conari stabilire.* Cui conspirat *Isocrates de pace.* Φύσει μὲν οὐδεὶς οὐδέτερον τούτων ἐστίν. ἐν ᾗ δ' ἂν ἕκαστοι τιμῶνται, ταύτην βούλονται καθιστάναι τὴν πολιτείαν. *nemo natura vel popularis vel paucorum potentiæ est studiosus, sed eam quisq; reip. formam expetit, in qua maxime honoratur.* Sane superbo homines ingenio, & quibus æqualitas popularis invisa est, ubi in democratia pari omnes jure de rep. suffragia ferre vident, cum tamen in quavis civitate plebis maximus sit numerus, *ochlocratiam* id vocant, q. d. statum, ubi vilis turba rerũ potitur, nec egregiis viris, quales ipsi se ducunt, aliqua relinquitur prærogativa. Et tamen id vocabulum, contemtum notans, non

im-

immerito imponeretur civitati, qualis quondam Ephesiorum erat, qui cum Hermodorum civitate expellerent, ita locuti sunt: ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊστος ἔστω. εἰ δὲ τις τοιοῦτος, ἄλλοθι, καὶ μετ' ἄλλων. *Nemo de nobis unus excellat. sed si quis extiterit, alio in loco & apud alios sit.* Quos universos eo nomine morte multandos Heraclitus ajebat. *Cicero Tusculan.* V. *Diogen. Laërt.* l. 9. *Heraclito. Strabo* l. XIV. Sic cui dolet senatu se excludi, cum tamen aliis senatoribus inferiorem se hautquidquam arbitretur, per contemtum & invidiam ὀλίγους illos vocat, q. d. paucos quosdam, qui cum nulla re cæteros emineant, in pares tamen aut meliores imperium exerceant. Sic gentes erectiore juxta ac teneriore indole, heros & dominos vocant reges populorum, qui strictiori sunt obsequio adsueti; cum tamen eadem specie potestas patria præfracto puerum ingenio asperius, tenero mollius tractare soleat. Idem judicandũ de tyranni vocabulo, quod indelebile odium comitatur ex Græcorum usu, queis summa civitatium felicitas in libertate populari fere consistere judicabatur. Unde apud *Lucianum in Phalaride* I. dicitur: *in universum populi non perpendentes, qualisnam ille sit, qui summæ rerum præest, sive justus, sive injustus,* αὐτὸ ἁπλῶς τὸ τυραννίδος ὄνομα μισοῦσι. *simpliciter ipsum tyrannidis nomen oderunt.* Quin multis Græcorum imperium unius in genere τυραννίδος vocabulo notare in usu est. Sic *Æschines orat. contra Ctesiphontem.* τρεῖς εἰσι πολιτεῖαι παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, τυραννὶς, καὶ ὀλιγαρχία, καὶ δημοκρατία. Add. *Cornelius Nepos Miltiade* c. 8. Hinc & *Mnemon* c. V. *de Heraclea tyrannis* apud *Photium* memorat de Dionysio, quarto Heracleæ tyranno: οὕτως γοῦν εἰς μέγα δόξης ἀνελθὼν, καὶ τὸν τυράννου ἀπαξιώσας, τὸ βασιλέως αὐτέλαβεν ὄνομα. *sic igitur magnam gloriam adeptus, tyranni nomen dedignatus, regis assumsit.* Scilicet quod hocce nominis minus invidiæ, & plus dignationis haberet. Et nemo tamen est, quin intelligat, aliquando non immerito invidiosa ista vocabula adhiberi, ut adeo pravorum principum & procerum regimen à bonorum, turbulentæ & levis plebeculæ à modesti regimine populi ipsa adpellatione discernatur. Neq; ab hisce multum diversus abit *Aristoteles*, qui tyrannidem, oligarchiam, & democratiam (nam sanam remp. popularem ipse πολιτείαν vocare suevit,) παρεκβάσεις, seu aberrationes & degenerationes regni, statusq;

optimatium, & popularis adpellat. vid. *polit.* l. 3. c. 7. 8. Quis autem nudam παρέκβασιν ad peculiarem speciem constituendam sufficere judicaverit? Quanquam cum vocabulum εἶδος laxius possit accipi, super eo non adeo pertinenter litem alicui movendam putamus. Add. quoq; *Salustius philosophus de diis & mundo* c. XI. & paria tradentem *Themistium orat.* XVI. p. 336. *edit. Petavij.*

§. 12. Enimvero ubi occurrerit aliqua resp., quæ neq; ad regulares, sanasq; referri, neq; tamen discrimen, quo ab istis discedit, per nudum morbum aut παρέκβασιν possit explicari, operosior inter eruditos oritur disceptatio. Pleriq; brevissimam judicant viam hac difficultate defungendi, si ejusmodi resp. vocent mixtas, & ex simplicibus formis, velut refractis & inter se temperatis, compositas. Quam mixturam cum multi ex *Aristotele* adstructum eant, operæ pretium puto fuerit dispicere, quid *Isti* heic videatur. Ac primo quidem, quæ ab *Ipso Polit.* l. IV. c. 3 *seqq.* super variis speciebus democratiæ & aristocratiæ traduntur, ad mixturam recentium nihil pertinent. Ibi quippe enumerantur potissimum quædam accidentia, quæ in illis deprehenduntur, qui ad cōcilium populi, vel optimatium sint admittendi. Quo ipso neq; imperium ullatenus variatur, neq; partes ejusdem divelluntur, neq; in duo pluravé corpora civitas distrahitur, sed aristocratiæ & democratiæ accidentibus duntaxat quibusdam variantur. Sic etsi democratia definiatur, ubi summa rerum est penes concilium ex omnibus constans, & non minus puerorum, & fœminarum intersit, ut reip. bene sit: tamen quis novam speciem civitatis constitui dicet, ubi fœminæ, filijfamilias, & servi à deliberationibus publicis excluduntur. Quanquam sufficere ad democratiam constituendam arbitremur, si illi habeant jus suffragij, qui initio eam civitatem sua coitione effecerunt, & qui in horum locum, & jura successerunt. Atqui manifestum est, civitates ab initio constitutas per patresfamilias, qui sub imperio domestico uxores, liberos, ac servos habebant; quos nequaquam sibi æquare, aut omnem in eos potestatem abdicare placebat. Igitur hos à jure suffragij cum patribus familias ferendi necessum erat excludi. Democratia semel constituta, in potestate sane civium erat alios in civitatem recipere,

vel

vel non, pleno aut minus pleno jure, eosq́; secum æquare in cura reip. vel ab eadem excludere. Unde contingere potest, ut in civitatibus liberis non pauci jure suffragij careant, salva tamen forma reip. democratica. Etsi & hoc fieri potest, ut quæ ab initio democratia erat, si deinceps adsciti à suffragio & honoribus excludantur, post ingentia incrementa demum aristocratiæ faciem induat. Sic neq́; diversas species aristocratiæ statuemus, si alicubi quidem, ut quis in senatum recipiatur, sola virtus sufficiat, alicubi præter eam requiratur census, aut nobilitas generis. Sicuti nec plures erunt democratiarum species, utut alicubi ad obtinendum suffragij jus sufficiat, quod quis ingenuus sit; alibi certus census requiratur, alibi certum vitæ genus inde excludat. Multo minus diversæ species propriæ dictæ emergunt ex diversitate legum, quæ circa creandos magistratus in diversis democratiis variant; puta quod alicubi omnibus promiscue ad magistratus pateat via, alicubi census habeatur ratio. Sicut nec illud mixturæ quid in forma reip., novamq́; speciem efficit, si v. g. divitibus impune liceat abesse à concionibus, pauperibus non item, aut vice versa. Sed hæc quidem plana sunt. Quid autem circa mixturam in rep. Spartanorum, & Cretensium, prout illæ ab *Aristotele* describuntur, sit judicandum, alibi excutietur. Resp. Atheniensis, quam *Idem polit.* l. 2. c. 10. & *Isocrates in Areopagitico* describit & commendat, revera popularis erat. *Polybij* l. VI. judicium super mixtura in rep. Romana alibi expendimus.

§. 13. Ex recentioribus quidam complures mixtas species fingunt, ut tamen, plerisq́; tanquam incongruis rejectis, duos cumprimis miscendi modos commendent. Unus est, cum partes summi imperij divisim & independenter sunt penes diversas personas & corpora ejusdem reip., ita ut singula, quam partem habent, eam suo jure obtineant, & proprio ex judicio administrent; quod ad reliquas imperij partes subditorum instar sint. Ad eum fere modum, quo regnum Numidiæ post mortem Masinissæ à Scipione dispositũ refert *Appianus in Lybico*; ut tres ipsius filij legitimi regio nomine gauderent; sed inter eos major natu Micipsa Cirtham regiam obtineret, alter Gulussa bello paciq́; præesset, testius Manastabales jus diceret.

Al-

Alter, cum summum imperium indivisim est penes plures uno, ut tamen neq; plerią; sine paucis, neq; cæteri omnes sine uno dissentiente quid efficaciter statuere, partesą; imperij exercere possint. Idą; iterum dupliciter, vel ut omnes heic sint æquales, vel ut uni alterivé eximia quædam jura competant, quæ ipse sine cæteris exercere possit. Citantur insuper multi antiquorum, apud quos mixtarum rerump. frequens est mentio. Circa quos illud jam monitum fuit, plurima, quæ illi super mixtura rerumpubl. tradunt, hautquidquam ad dividendas summi imperij partes inter diversas personas, aut concilia pertinere; sed vel ad rite temperanda requisita personarum, ex quibus concilium imperans componitur, vel ad instituta diversarũ rerump. probe combinanda. Deinde putaverim, non nulla mixtionum exempla commode posse explicari ope distinctionis inter ipsũ imperium, & modum administrationis. Ut illæ resp. ex aliis admixtum quid habere dicantur, quarum modus administrandi ex alia forma petitus videtur: puta si in civitate, ubi summa rerum est penes populum, pleraą; per principem aliquem, aut senatum expediantur; aut si in aristocratia unus magistratus insigni autoritate polleat, vel super multis negotiis populus consulatur; aut si in regno ardua negotiorum ad senatum, populumvé referantur. Quod si isthæc ad aliqua veterum, quæ afferuntur, loca non quadrent, quæ sequuntur, rem expedient. Nempe ostensum est supra, ad essentiam civitatis perfectæ & regularis requiri, ut in ea sit talis unio, per quam omnia, quæ ad ipsam regendam faciunt, velut ab una anima proficisci videantur. Igitur manifestum est, per priorem mixturæ modum constitui corpus, quod non vinculo unius imperij, sed pacto duntaxat contineatur, quodą; adeo hautquidquam inter civitates regulares, sed inter irregulares resp. sit censendum; sat debile, & internis convulsionibus valde obnoxium. Circa alterum mixtionis modum considerandum putem, an illi, penes quos ita indivisim est summum imperium, constituant senatum perpetuum, qui universam civitatem, tanquam unum, & quasi continuum corpus gubernet. Quo casu aristocratia erit, sed ad negotia expedienda valde inconcinna, dum unus, paucivé refragantes reliquorum placita red-

dere

dere inania possunt. Quod si autem ad singulos istos, de cætero pari jure gaudentes, singulæ partes reip. integrantes peculiariter pertineant, sed actus summi imperij nemini liceat exercere, nisi universis unanimiter consentientibus, erit systema proprie dictum, sed quod propter nimiam & supervacuam arctitudinem ad res expediendas itidem sit satis inhabile. Verum ubi unus reliquis autoritate & nonnullis summi imperij particulis insigniter præpolleat, erit irregularis resp. inter monarchiam ex procerum mole laborantem, & systema velut interjecta. Eo major autem erit irregularitas, si plures uno reliquos emineant.

§. 14. Enimvero uti nemini, cui mordicus mixtæ reip. vocabulum retinere stat, constantiæ laudem invidemus; ita commodius nobis & planius, simulq; ad demonstranda in certis rebusp. quædam quasi phænomena expeditius videtur, si irregulares potius vocemus illas respublicas, in quibus neq; una ex tribus regularibus formis deprehendatur, neq; nudus morbus aut παρέκβασις locum habeat, & quæ ad systemata accurate referri nequeant. Circa quas in universum id observandum, quod à regulari civitate in eo abeant, dum in iis non omnia ab una anima, ac voluntate procedere, neq; omnes & singuli communi imperio regi videntur. A systematibus autem differunt, quod illæ non ex distinctis & perfectis civitatibus, uti hæc, componuntur. Sed à morbis atq; aberrationibus in eo discrepant, quod morbus semper velut illegitimam, & erubescendam faciem præ se ferat; quippe qui ex commodæ formæ prava administratione, aut ex male concinnis legibus atq; institutis proveniat. Verum irregularitas non ipsam solum formam intrinsece afficit, sed & publice ac velut legitime sancita palam sese, & citra pudorem ostendere audet. Adeoq; morbus ex intentione eorum, qui remp. constituerunt, abesse debebat, & semper tanquam pravum quid in republ. adparet; irregularitas autem voluntate aut adprobatione eorum, ex quibus resp. componitur, emersit, aut confirmata est. Sicuti alia est ratio ædificij, cujus designatio quidem regulis architectonicis congruit, sed ubi ipsa materies est vitiosa, aut socordia incolentium tectum hiat, parietes ruinam minantur, trabes gemunt, fundamenta la-

 bant:

bant: & cui per ipſum architectum à communibus diſcedens regulis ultro forma eſt aſſignata, aut ingruens vitium extraordinario quodam modo ſolidatum. Deinde irregularitatum aliæ ab initio conſtitutæ reip. ſtatim extiterunt; aliæ ſucceſſu temporis, & tacitis momentis irrepſerunt. Scilicet contingere potuit, ut ab initio reip. conditæ, aut circa inſignem ejus mutationem, per conditores, aut mutationis autores, regularis forma non potuerit introduci, inſcitia, aut quia res præſentes non ferebant de ſtatu rite concinnando cogitare. Sæpe quoq; ſocordia imperantium, aut alia occaſione morbus remp. invadit; qui ubi tantas radices egit, ut ſine exitio reip. expelli nequeat, nihil reliquum eſt, quam ut ſanctione publica ille vitium velut exuat, & quod hactenus uſurpatio, factio, aut contumacia erat, deinceps jus aut privilegium audiat.

§. 15. Cæterum irregularium reip. formarum neq; certus iniri numerus, neq; certæ conſtitui ſpecies queunt, propter magnam varietatem, quæ heic revera occurrit, aut animo fingi poteſt. Igitur vix ſupereſt aliud, quam ut irregularitatis indoles ex illuſtribus exemplis penitius perſpiciatur. Quale exemplum nos conati ſumus exhibere in republica Romana. Aliud in imperio Germanico molitus eſt *Severinus de Monzambano*. Hoc loco tantum monuiſſe ſufficerit circa irregularitatem, quæ à nonnullis in vetere imperio Romano obſervatur, dum illud aliquando viſum fuit bimembre aut trimembre, quando unus Auguſtorum orientem, alter occidentem tenuit, aut etiam tres Auguſti orbem Romanum tripertito rexerunt. Interdum idem adparuit biceps aut triceps, dum duo vel tres Auguſti collegæ indiviſim rerum potiti ſunt. Enimvero circa prius eſt obſervandum, quotiens duo Imperatores, unus orientale, alter occidentale imperium tenuerunt, diviſim, & ut neuter ab altero dependeret, tunc reipſa duo fuiſſe regna diſtincta, quibus conjunctim Romani imperij nomen remanſit, quod ex uno iſto orta fuiſſent. Acceſſit legum morumq; ſimilitudo, & regnantium, populorumq; cognatio, fœdusq; & mutua velut ſubſtitutio, quæ aliquid unionis adhuc præ ſe ferret. Sed quomodo ſit adpellanda illa reip. forma, quando duo aut tres Auguſti indiviſim imperium adminiſtrarunt,

non

non ita in expedito est pronunciare. Sane duo constituere Aristocratiam nequeunt. Cum enim uterq; pari sit potestate instructus (quod supponitur,) non nisi pacto inter se possunt connecti; & nulla est ratio expediendi negotia, si istos dissentire circa eadem contigerit, dum nemo adest, qui momentum alterutrius sententiæ possit addere. Et quamvis idem incommodum videatur comitari collegium, quod ex pari numero assessorum constat; non tamen ita frequenter eveniet, ut dissensione oborta paria sint suffragia. Ac facile est, ut inter plures unus in alteram partem trahatur. Aut si id fieri nequeat, proximum erit, ut illa sententia obtineat, quæ nihil innovandum, sed rem in antiquo statu relinquendam censet. Deinde ne ubi tres quidem Augusti simul imperium tenuerunt, videtur proprie loquendo aristocratia constituta. Non enim isti triumviri, aut tres Augusti in tale corpus aut collegium coaluerunt, in quo per plurium suffragia de negotiis imperij statueretur, duoq; consentientes possent tertium pro imperio adigere ad sequendam ipsorum sententiam. Quod si autem existat collegium, in quo major pars ad se nequeat trahere minorem, illud vinculo potius nudi pacti, quam imperij videtur contineri. Ergo dicemus, summum imperium revera & radicaliter fuisse penes illum solum, qui alterum sibi collegam assumsit, etiamsi quod ad exteriora insignia iste hunc sibi videretur exæquasse. *Julius Capitolinus* de Lucio Vero dicit, eum *vixisse non in libero principatu, sed sub Marco in simili ac pari majestatis imperio.* Nec facile erat metuendum, aliquem fore animo tam ingrato, ut illius voluntati reluctaretur, abs quo ad id fastigij fuit provectus. Accedebat, quod ut plurimum adsciscceretur à parente filius, aut à socero gener, aut à fratre frater, ut cognationis aut affinitatis quoq; vinculo coerceretur alter, ne potestate data contra dantem abuteretur. Unde ista collegæ assumtio non erat divisio summæ potestatis, sed constitutio velut vicarij alicujus generalis simul & successoris, qui statim ab altero in partem curarum admitteretur, unaq; cum ipso res imperij administraret, insignibus augustalibus præfulgens. Ad quod consilium eos adigebat mobilitas militum, queis frequens erat, duces suos Imperatores consalutare. *Themistius*

orat. XVI. de Valentiniano, qui fratrem Valentem imperij consortem adsciverat. ὁ δὲ τέλεια μὲν λαβὼν, τέλεια δὲ νείμας, ἀδελφὸς καὶ πατὴρ, τὸ μὲν ἐκ τῆς φύσεως, τὸ δὲ αὐτὸν ποιήσας, ἴσα μὲν ἐδωρήσατο, σύμπαντα δὲ ἔχει διʼ εὐπείθειαν τοῦ κοινωνήσαντος. *At is sive frater sive parens, integra accipiens, integra tribuens (quorum alterum à natura est, alterum ipse ex se facit,) licet æqualia fuerit largitus, universa tamen retinet, propter ejus, quem imperij participem reddidit, in se obedientiam.* *Solinus* c. 8. de Ænea: *tribusq; mox annis cum Latino regnavit socia potestate.* Quod si hæc alicui non satisfaciant, aut ad singula exempla nequeant adplicari, nil aliud restat, quam ut in illo imperio irregularitatem tunc intervenisse dicamus, dum plures uno velut monarchiam indivisim obtinuerunt, qui pacto duntaxat aut factione jungerentur. Quos inter si dissensio aut odia fuerint orta, suspiciones, mutuasq; insidias, & bella demum civilia surgere necessum fuit. *Lucanus* l. 1. *Nulla fides regni sociis, omnisq; potestas Impatiens consortis erit.* Qualis irregularitas manifeste Romæ contigit, Romulo & Tatio simul regnantibus. vid. *Plutarch. Romulo.* Huc spectat & illud *Procopij hist. Gothica* l. 1. *Gothi Odoacri milites ita inter se comparant, ut pari jure Ravennæ imperent & Theudericus & Odoacer. mansit pactis aliquamdiu fides: sed exitus is fuit, ut Odoacrum insidiarum, ut quidem dicebatur, compertum, ad epulas vocatum, Theudericus dolo occideret.* Scilicet uti est apud *Euripidem Andromache*: οὐδὲ γὰρ ἐν πόλεσι δίπτυχοι τυραννίδες μιᾶς ἀμείνονες φέρειν, ἄχθος τʼ ἐπʼ ἄχθει καὶ στάσις πολίταις. *Neq; enim in urbibus duo imperia facilius possunt ferri quam unum. Est enim onus supra onus, & seditio civibus.* Add. *Herodianus* l. 4. c. 1. *seqq.*

§. 15. Systemata civitatum à nobis adpellantur plures unà civitates, vinculo aliquo peculiari & arctissimo ita inter se connexæ, ut unum corpus videantur constituere; quarum singulæ tamen summum in sese imperium retineant. Ex quo primum adparet, non statim, si quæ civitas ex pluribus corporibus subordinatis sit composita, eam ideo inter systemata referendam; uti eam *Hobbes Leviath.* c. 22. systematis vocabulo nuncupet, & partes istas cum musculis in corpore humano comparet. Sicuti nec statim systemata sunt magnæ civitates, quæ incrementa sumserunt absorptis aliis civitatibus, &

& in unum secum corpus redactis. Id quod duplici potissimum modo fieri videmus. Uno, ut victor devictarum civitatum cives in suas quoq; sedes transferat, aut jure prioribus civibus exæquet: altero, ut devictæ civitates antiquis in sedibus relinquantur, & extincto, quod penes se antea habebant, imperio, victrici civitati mere fiant subditæ. Utrinq; victa civitas esse desinit; sed illic victi victoribus exæquantur, heic fere deteriore conditione esse jubentur, in formam provinciarum redacti. Etsi frequenter etiam bello devictis provinciis aliqua pars antiquorum privilegiorum aut legum relinquatur, utut à legibus aut moribus victricis civitatis discrepantium. vid. *Hobbes Leviath. c. 26.* Nam ad unitatem civitatis non requiritur, ut omnes ejusdem partes integrantes iisdem utantur legibus positivis, aut pari omnes conditioue habeantur; sed sufficit, si ab uno omnes imperio dependeant. Et sæpe inter artes victoris est, de pristino more eorum, quos vicit, nihil immutare, aut ad istum sese paulisper attemperare. Cæterum circa administrationem provinciarum expendenda sunt, quæ tradit *Hobbes Leviath.* c. 19. *Quando Romani quondam v. g. Judææ per præsidem imperabant, resp. Judaica ideo non erat democratica; quia non regebatur per ejusmodi concilium, in quo quilibet Judæorum comparere poterat; sed nec aristocratia erat, quia non regebatur ab ejusmodi concilio, in quod pauci electi ex ipsis Judæis admittebantur. Verum imperabatur ipsi ab uno præside, qui intuitu populi Judaici, cujus nullæ in imperio partes, pro monarcha erat habendus. Quanquam enim, ubi populus regitur per concilium, quod ex ipso constat, aut eligitur, resp. vocetur aristocratica & democratica; tamen ubi populus regitur à concilio, quod ipse non elegit, pro monarchia haberi oportet, non unius hominis in alios homines, sed unius populi in alium populum.* Sic igitur *Hobbes* pro monarchiis videtur habere etiam illas provincias, quæ civitati aristocraticæ aut democraticæ subsunt. Enimvero etsi facile admittamus, frequentius esse, ut provinciæ regantur ab uno homine, quam concilio ex pluribus constante, id quod *Idem d. l. c. 22.* latius ostendit: tamen supervacuum nobis videtur disquirere, quænam forma reip. sit in aliqua provincia. Nam provinciæ civitates esse desierunt, factæq; sunt aliarum civitatum appendices, quæ in seipsis ni-

 hil

hil imperij habent. An autem ejusmodi provincia ab uno præside; an ab aliquo concilio regatur, ad ipsum imperium nihil interest; cum tam ille, quam hoc, delegata duntaxat potestate utatur. Sic ut quod in provincias sive appendices civitatum exercetur imperium uniforme videatur, & non nisi improprie monarchicum aut aristocraticum dici queat; quippe cum isthæc formarum reip. discrimina ad civitates proprie dictas pertineant, & quæ suum in seipsis imperium possident.

§. 17. Systematum proprie dictorum duas potissimum deprehendimus species; unam, si duæ pluresvé civitates unum & eundem habeant regem; alteram, si duæ pluresvé civitates fœdere in unum corpus connectantur. Circa priora systemata observandum, in corporibus moralibus utiq; fieri posse, ut plura corpora unum duntaxat habeant caput; utq; adeo una persona caput esse possit plurium & distinctorum corporum. Id quod in corporibus naturalibus monstrosum erat futurum. Quia autem unio ejusmodi systematum in sola persona regis, aut ejus familia fundatur; inde fit, ut ista extincta ad singulos populos seorsim redeat jus de suo regimine pro arbitrio statuendi, neq; ipsis necessarium sit deinceps eodem capite uti. Quin & durante isto capite, singulæ civitates revera distinctæ manent. Possunt porro ejusmodi systemata oriri variis ex causis; quos inter frequentissimæ videntur matrimonia principum, & jus hæreditarium. Sunt enim civitates, in quibus summum imperium etiam ad fœminas ex familia regnatrice oriundas devolvitur, non solum quando omnes masculi ex eadem deficiunt, sed & ubi in propriore, aut pari gradu nullus masculus extiterit. Heic igitur si contingat, fœminam regni dominam nubere viro itidem regi, saltem in ipsorum sobole regnorum fiet conjunctio. Nam in ejusmodi matrimoniis non est necessum, ut uxor mariti sese imperio una cum regno suo subjiciat. Sic si contingat in regno indivisibili, ubi successio hæreditaria simplex, aut linealis est recepta, ut ex remotioribus regni hæredibus aliquis novum sibi regnum quocunq; modo adquirat; si propioribus extinctis illum lex successionis ad regnum vocet, noviter quæsitum regnum utiq; cum avito copulabitur. Idem acci-

accidit, si populus regem eligat, qui jam antea regnum aliud possidet, aut quem alterius regni successio manet. Possunt quoq; duo aut plura regna fœdus inire, ut eundem regem concordibus suffragiis eligant; & tamen de cætero singula regna separata maneant, nec negotia sua in communi aliquo concilio expediant. Deniq; exsurgit quoq; ejusmodi systema, si rex aliquis, libera populi voluntate constitutus, armis sibi subjiciat alium populum, proprio nomine ac periculo, propriisq; sumtibus, non nomine aut sumtibus populi, cui præest. Id enim fieri posse contra *Hotomannum quæst. illustr.* I. satis ostendit *Grotius* l. 1. c. 3. §. 12. Dissolutionem ejusmodi systematum fieri patet extincto rege, in cujus solius persona unio fundata erat; aut extincta familia regnatrice, si singula ad eam jure hæreditario pertineant. Tunc enim ad singula regna seorsim redit jus novum sibi regem constituendi, aut quam velint reip. formam introducendi, inconsultis reliquis. Ponimus enim, nullo præterea vinculo ista regna fuisse conjuncta. Sic si contingat, regem unum quidem regnum jure hæreditario possidere, in alterum autẽ adsciscí per liberam electionem, isthoc rege mortuo dissoluta erit regnorum conjunctio; nec necessum erit, ut posterius regnum regis defuncti filium sibi imponat. Quod si autem unio ista nitatur fœdere, inter regna unita inito, apertum est, capitibus fœderis saltem præcipuis violatis, unionem abrumpi posse ab illis, qui per alios læsi sunt. Ubi tamen accurate distinguendum est inter obligationẽ, qua singula regna regi tenentur, & qua ipsa regna inter se connectuntur. Rex semel à civibus electus, & cui fides data fuerit, destitui ob quævis prave facta, aut conventioni suæ contraria non poterit, quamdiu sese apertum regni hostem non tulerit. Nisi forte pacto inter regem & regnicolas clausula commissoria sit expresse inserta, ac omne subditorum obsequium ab impletione omnium & singulorum pacti capitum tanquam à conditione sit suspensum. Ast obligatio, quæ regnis unitis invicem intercedit, abrumpi potest ex parte ejus, in cujus fraudem leges unionis sunt violatæ, utut læsio non adeo enormis fuerit; si modo alia regna ad eam læsionem cõcurrerint, aut illa in horum usum suscepta aut conversa sit. Unde rege defuncto regnum læsum unioni poterit renunciare, salva actio-

actione adverſus autores, adjutoresvé læſionis, rerumq; ablatarum vindicatione. Quod ſi autem per matrimonia principum utrinq; hæreditariorum conjungantur plures civitates, in quibus diverſus ſuccedendi ordo eſt receptus, diſſolvetur unio, ſi talis emergat caſus, ut eadem perſona in ſingula regna ſuccedere per leges publicas non ſit idonea. Ponamus unita eſſe duo regna, in quorum uno ſit recepta ſucceſſio linealis agnatica, in altero cognaticâ. Heic ſi contingat, communem regem mori ſine prole maſcula, relicta tantum filia, poſterius regnum devolvetur in filiam, prius in proximũ agnatum. Quod ſi autem unio, quæ ab initio occaſione matrimonij contracta eſt, poſtea confirmetur & perpetua eſſe jubeatur, fœdere inter omnia & ſingula regna invicem inito, aut ſanctione communis regis, ab omnibus & ſingulis regnis adprobata; eo ipſo varietas, quæ antea circa ſucceſſionem deprehendebatur, ſublata eſſe intelligetur. Deinceps autem ſequendus erit ille ſuccedendi ordo, qui expreſſe in fœdere vel ſanctione eſt deſignatus, vel quem autorem unionis maxima probaſſe conſtat, aut qui rationi, & regnorum ſaluti maxime congruit. Aſt ubi contingat, ut unum regnum alteri tanquam provincia ſubjiciatur, unio ex fœdere reſultans expirat, & in ejus locum arctior coalitio in eandem civitatem ſubit.

§. 18. Alterum genus ſyſtematum eſt, quod conſtat ex pluribus civitatibus fœdere perpetuo inter ſe nexis; cui fere occaſionem dedit, quod ſingulis quidem civitatibus αὐτονομίαν ſuam retinere placeret, nec tamen ſingulis ſat virium eſſet communibus hoſtibus repellendis. In eo fœdere conveniri ſolet circa exercendam communi conſenſu unam aut alteram partem ſummi imperij. In hoc enim fœdus, ſyſtema producens, potiſſimum videtur differre ab illis fœderibus, quæ alias frequentiſſima inter civitates iniri ſueverunt; quod in hiſce ſinguli fœderati proprio ex judicio ſeſe determinent ad mutuas quasdam præſtationes; ita tamen ut de cætero exercitium iſtius partis imperij, ex qua præſtationes illæ fluunt, hautquaquam ſocij conſenſui velint alligare, nec de pleniſſima & illimitata ſua poteſtate remp. gerendi quidquam delibare. Sicut &

ſimplicia fœdera utplurimum particularem duntaxat diverſarum civitatum utilitatem, in unum conſpirantem, ſibi habent propoſitam; nec perpetuam aliquam conjunctionem in negotiis ſummam rerum ſpectantibus producunt. Quæ in fœderibus ſyſtematicis ſecus ſunt; quorum is eſt ſcopus, ut in perpetuum diſtinctæ civitates ſummam ſalutis ſuæ invicem habeant implicitam, atq; eo nomine exercitium certarum partium ſummi imperij ex mutuo ſociorum conſenſu ſuſpendant. Longe aliud quippe eſt; ego tibi in iſthoc bello auxilium feram, & qua ratione hoſtis ſit invadendus communiter ſtatuemus: &, nemo noſtrum, qui ſocietatem coivimus, jus belli & pacis exercebit, niſi de communi omnium conſenſu. Diximus autem, per iſtiusmodi fœdera certarum duntaxat partium ſummi imperij exercitium à conſenſu ſociorum ſuſpendi. Nam vix videtur contingere, plurium civitatum rationes ita eſſe invicem innexas, ut omnium & ſingularum interſit, nullam partem ſummi imperij niſi conſenſu univerſarum exerceri. Aut ſi tales dentur, præſtabat ipſas in unam potius civitatem coaleſcere, quam fœdere duntaxat necti. Igitur conveniens erat, ſingulas civitates liberum ſibi ſervare exercitium illarum partium ſummi imperij, quæ quomodo gerantur, reliquarum parum aut nihil, ſaltem directe, intereſt. Item quæ circa negotia quotidiana occurrunt, aut quæ moram non patiuntur, ut ſuper iis cum aliis conſultetur. Enimvero illa negotia, ex quibus omnium ſociorum ſalus conjunctim pendet, communi conſilio tractari omnino par fuerit. Quæ inter primum videtur locum occupare bellum, tam quod ab aliis propulſatur, quam quod aliis ultro infertur; & qua iſtud finitur, pax. Cui adjungenda ſunt tributa, quantum communi bello inſerviunt: & fœdera cum exteris ad communem ſalutem ſpectantia. Quo & illud pertinet, ut ſi quid controverſiarum inter ipſos ſocios oriatur, reliqui, quorum nihil intereſt, ſtatim tanquam mediatores interveniant, nec ad arma rem pervenire patiantur. Apud *Polybium* l. IV. c. 24. ita Philippus rex dicit. *Injurias, quas ſibi invicem ſocij inferrent, in tantum ad ſe pertinere, ut verbis apud præſentes, & literis ad abſentes malo medeatur. at quæ communem ſocietatem attingant, ea eſſe, quæ ſola ad totius concilij cu-*

ram pertinerent, ut iis prospiciant, atq; remedium afferant. Reliqua autem, quæ communi consilio exerceri non adeo necessarium videtur, ut sunt fœdera commerciorum, tributa, quæ ad singularum civitatum necessitates requiruntur, constitutio magistratuum, leges, jus vitæ & necis in cives, jus circa sacra, & quæ sunt alia, in singularum civitatum arbitrio relinqui nihil obstat. Etsi & ista quælibet civitas ita moderabitur, ut ne totum systema inde perturbetur. Ex quibus illud liquet, unum atq; alterum sociorum à reliquis non posse impediri, quo minus pro suo arbitrio exerceat illas partes summi imperij, de quibus communi consilio exercendis in fœdere nihil conventum fuit. Super jure tamen vitæ & necis scrupulus potest oriri ex l. 7. §. 1. D. *de captiv. & postlim. At fiunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Eum ut eximat operose satagit *Grotius* l. 1. c. 3. §. 21. quem tamen nihil agere, facile agnoscet, qui penitius locum inspexerit. Sane enim nihil ibi respondetur ad hoc dubium; quomodo illa civitas libertatem illibatam retinere queat, cujus cives alia civitas suo jure ad tribunal suum evocare, inq; eos ibi possit animadvertere. Sane maximum detrimentum judicabatur cepisse libertas Achæorum, quando proditione Callicratis præstantissimi ejus gentis viri insimulabantur rebus Persei contra Romanos studuisse, iiq; Romam ad dicendam caussam evocabantur, occasione arrepta, quod Xenon conscientia innocentiæ fretus dixisset: se paratum esse, si quis ipsum accusare velit, in ipso Achæorum consessu, vel ipsos apud Romanos judicium subire. Qua de re latius *Pausanias Achaicis.* eandem quoq; tangit *Polybius excerpt. legat.* CV. Sicuti & in eo Achæi videntur leges regularis societatis transgressi, quod eos Spartanos, qui autores fuerant, ut Las vicus oppugnatus esset, sibi dedi poscerent ad supplicium, apud *Livium* l. 38. c. 31. Cum prius disceptanda in communi concilio caussa esset, & crimine comperto postulandum, ut Spartani suos cives aut ipsi punirent, aut dederent. Nobis planissima responsio ad *d. l* videtur, cum in antecedentibus verbis dictum fuerit, quid natura fœderum ferat, & quid debeat fieri, allegatis verbis exponi, quid posterioribus temporibus factum fuerit, quando Romani, superbiam ad

den-

dente fortuna, socios, qui ultro ipsorum amicitiæ per fœdera accesserant, pari modo ac bello devictos tractabant. Qua de injustitia queritur ipse *Cicero Off.* 2. Addatur exemplum de Decio Magio ab Hannibale vincto apud *Livium* l. 23. c. 7. 10. & quod Scipio dissuadet, ne Romani delatores Hannibalis audiant, apud *Eundem* l.33.c.47.

§. 19. Quia autem in hisce systematibus invicem communicari debent certa negotia, fœdere expressa, atq; id circummissis literis ita commode fieri nequit; necessum est certum locum tempusq; constitui agendis conventibus; & si quid extra ordinem inciderit, moram non ferens, unum pluresvé designari, penes quos sit socios convocare. Quanquam longe compendiosius fuerit, si certo in loco resideat perpetuum aliquod concilium, ex delegatis singulorum sociorum constans, cui potestas sit, quotidiana aut minoris momenti negotia ex formula mandati expediendi: quodq; si gravius quid inciderit, ad singulos socios referat, & quæ ipsis placuerunt promulget atq; exsequatur; cui directe exponantur, quæ abs communibus sociorum ministris apud exteros agentibus referuntur; quod item cum exterorum legatis tractet, & communi omnium sociorum nomine cum istis negotia concludat. Sed abs quo nihil, mandati sui limites excedens, decernatur, nisi prius ad omnes socios super eo fuerit relatum. Quantũ autem ejusmodi concilio deputatorum potestatis competat, ex ipso fœdere, aut mandatis eorundem cognoscendum erit. Id sane constat, quidquid id est, alienum esse, & à sociis delegatum; & quanquam decreta ab eodem promulgata ipsius solius nomen præ se ferant; vis tamen omnis, atq; autoritas à sociis, qui id constituerunt, promanat. Sic ut isti deputati sint duntaxat ministri sociorum, neq; hisce pro imperio magis aliquid possint injungere, quam legatus illi, abs quo mittitur.

§. 20. Cæterum dubitari adhuc possit, an non universitati sociorum, aut majori parti sit potestas in singulos aut pauciores circa illa negotia, ob quæ societas fuit inita, & quæ ut communi consilio gerantur, expresse in fœdere fuit designatum; hactenus ut ad id, quod majori parti placuit, pauci quoq; dissentientes nolentes volentes teneantur. Id quod nobis negandum videtur, siquidem aga-

tur de ſyſtematibus regularibus, & ubi ſingulæ civitates ſuam ſibi libertatem reſervant illibatam. Nam quo minus tale quid obtineat in ſyſtemate aliquo irregulari,& quod propius ad naturam civitatis accedit, nihil impedit. Scilicet libertas civitatis, quæ nihil aliud eſt, quam facultas ex proprio judicio de negotiis ad ſui conſervationem ſpectantibus ultimato ſtatuendi, nequit intelligi, ubi ipſa pro imperio ad aliquid ſuſcipiendum invita ab alio poſſit adigi. Neq; obſtat, quod in fœdere conventum fuit de certis partibus ſummi imperij non niſi communi conſilio exercendis. Aliud enim eſt ſi dicam; ego non exercebo meum jus, niſi vobis volentibus: aliud ſi dicam, vobis facultas erit, etiam invitum me adigendi ad jus meum exercendum. Prius duntaxat, non poſterius in fœdere continetur. Ea res ut penitius intelligatur, probe obſervandum eſt, ut plurium hominū voluntates in unum teneantur conſpirare, id oriri vel ex nuda conventione, vel ideo quod unus voluntatem ſuam alterius voluntati ſubmiſerit. Conſpiratio voluntatum ex nuda conventione libertatem illam, de qua innuimus, hautquidquam tollit. Nam vel in anteceſſum communi conſenſu ſtatuitur de negotiis junctim expediendis; vel ſi quid deinceps ſtatuendum eſt, ad id ſinguli non imperio, ſed per ſolas rationes volunt adigi. Aſt vero quando voluntatem meam alterius voluntati ſubmiſi, eoq; ipſi eidem in me imperium contuli, etiam ad illa poſſum obligari, quæ fortaſſe mihi diſplicent. Neq; eſt, quod quis nobis occinat jus illud majoris partis. vid *ſupra* l. 7. c. 2. §. 15. Nam primo major pars ad ſe trahit minorem in cœtibus duntaxat conſtitutis, non in iis, qui adhuc ſunt conſtituendi. Deinde revera ex inſtituto & conventione hominū, non à natura eſt, quod in cœtibus conſtitutis major pars obliget univerſos; etſi naturalis ratio illud tanquam convenientiſſimum ſuadet recipi in cœtibus numeroſis, & ubi varia & quotidiana negotia ſunt expedienda. Atq; hoc ut fiat, neceſſum erit ſingulos ſuam voluntatem ſubmittere voluntati univerſorum, aut majoris partis hactenus, ut illi etiam diſſentientes teneantur omnino ſequi, quod hi decreverint: id quod ſine imperio horum in illos nequit intelligi. Neq; vero in conventibus ſociorum jure illo majoris partis adeo videtur

detur opus, cum & isti ex populis non ita multis soleant constare, & communi utilitate maxime jungantur, cui nemo sanus pertinaciter reluctari præsumitur. Quod si tamen alicujus malitiosa, & rationi cedere abnuens pervicacia cæterorum salubri consilio sese adjungere adspernetur, communemq́; salutem aut utilitatem hoc modo proditum eat, licebit adhibere illa media, quæ in naturali libertate viventibus contra violatores pactorum competunt. Nisi magis placeat ejusmodi intractabilem societate penitus excludere. Quid quod & sæpe magna cum iniquitate conjunctum foret, si in systemate sociorum plura suffragia reliquos stringerent; quando nempe socij disparibus sunt opibus, adeoq́; unus plura confert ad communem salutem, quam alius. Quanquam enim æqualia videantur conferre, qui pro ratione suarum opum conferunt: sæpius tamen contingere potest, ut quis modicas suas fortunas periculo malit exponere, quam alter opimas. Sic ponamus in aliquo systemate unam civitatem ad defensionem communem plus conferre, quam reliquas omnes conjunctim sumtas, sane iniquum foret isthanc invitam per reliquas consentientes adigi posse ad aliquod negotium, cujus onus ipsi maxime est incubiturum. vid. *Grotij Apologeticum* c. I. *sub finem.* Quod si autem suffragia debeant valere, prout quisq́; ad societatem confert, eo ipso prævalidæ illi civitati in reliquas imperium dabitur. Add. *Diodorus Siculus* l. XV. c. 28. Ex quibus omnibus colligitur, sicubi negotia ex majori numero suffragiorum deciduntur, ita ut dissentientes quoq; obligentur, à regulari forma systematum discedi, & vel irregulare corpus, vel civitatem unam effici.

§. 21. Dissolvuntur ejusmodi systemata, ubi quidam socij à fœdere ultro discedunt, suasq́; civitates seorsim administrant; quod fere ob eam rationem contingit, si plus utilitatis ex separatione, quã ex conjunctione sperant, & socios oneri magis sibi, quam subsidio judicant esse. add. *Livius* l. 38. c. 31. 32. Eadem quoq́; abrumpunt bella intestina, ni cum pace iterum leges fœderis renoventur. Ubi bello externo systema infeliciter fuerit defunctum, quandoq́; inter artis victoris est, foedus dissolvere, singuliq́; civitatibus αὐτονομίαν impera-

perare. Id quod Romani Achæis quondam faciebant. Conf. *Xenophon* l. 4. & 5. *rerum Græcarum*, ubi de pace Antalcidæ agit. Est præterea obſervandum circa diſſolutionem ſyſtematum, quæ per vim externam fit, quod ubi una vel altera ſociarum civitatum ab hoſte fuerit occupata, eo ipſo hautquidquam is ad reliquas jus aliquod nanciſcatur, aut ſtatim ex vi fœderis, quo victa civitas reliquis juncta erat, in ſocietatem ſit recipiendus. Sed nova omnino conventione opus eſt, ut quis in locum victæ civitatis de fœdere participet. Sicuti quondam Philippus decreto Amphictyonum in eorum conſeſſum loco Phocenſium adſciſcebatur, apud *Diodorum Siculum* l. XVI. c. 61. Quanquam enim fœdus, quo plures civitates in ſyſtema junguntur, reale videatur; & civitas, mutata reip. forma, eadem eſſe non deſinat: tamen fœdus illud expiraſſe cenſebitur, quando civitas vi ſub jugum redacta, aut alterius imperij acceſſio facta fuerit. Cum enim fœdus initum ſit inter civitates ut tales, igitur fœdere excidit, quæ civitas eſſe deſierit. Et ſi vel maxime in fœdere ſit cautum, ut ob mutationem reip. à fœdere quis non excidat; tamen illa mutatio præſupponitur debere fieri via legitima, per ultroneum conſenſum populi. Adeoq; neq; invaſori injuſto, neq; hoſti extraneo in concilio ſociorum locus erit. In perfectam autem civitatem coaleſcere talia ſyſtemata contingit, ſi omnes ſocij ſummo imperio unius concilij aut hominis ultro ſe ſubjiciant. Item ſi unus populus, potentia præpollens, reliquos in provinciarum conditionem redegerit. Quod fere contingit, quando imbecilliores validiori permanentem aliquam prælationem deferunt, & inæqualiter fœderati fiunt. vid. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 21. *circa finem*. Deniq; ſi unus favore militum, aut populari aura, vel per factionem præpotens, imperium invadat.

§. 22. Solet deniq; hoc loco diſceptari ſuper præſtantia formarum reip., quænam alteri præferri mereatur eo nomine, quod vel per illam ſalus civitatis expeditius & certius procurari poſſit, vel quod vis imperij minus ad abuſum pateat. Ubi hoc quidem apertum eſt, nullam formam reip. ita accurate poſſe legibus adornari, quin per ſocordiam aut malitiam imperantium ex illo ipſo regimi-

ne,

ne, quod in ſalutem civium inſtitutũ eſt, aliqua incommoda in eoſdem redundare queant. Cujus rei cauſa eſt, quia ſummum imperium eſt inſtitutum ad repellenda mala, quæ mortalibus abs ſe invicem impendent. Atqui illud ipſum imperium fuit conferendũ in homines; qui utiq; ab iis vitiis, queis homines ad ſe mutuo infeſtandos proritantur, non ſunt immunes. Sic ut aliquando ab his illud experiamur, adverſus quod iidem præſidio nobis eſſe debebant. Ergo uti plenam perfectionem conditio rerum humanarum non admittit; ita in qua reip. forma minimum malorum ſit metuendum, multi diſputant. Ita tamen ut pleriq; pro monarchia calculum ponant. Vid. *Iſocratis Nicocles. Euripides Supplicibus verſ.* 405. *ſeqq. Bodinus de rep.* l. 6. c. 4. *Arniſæus relect. polit.* l. 2. c. 7. *ſect.* 2. & paſſim plurimi. Ex adverſo nihil, quod in monarchas maligne aut invidioſe dici queat, videtur omiſiſſe *Scriptor Belgicus Bilancis politica.* Quorum tamen non pauca retundi poſſunt per *cap.* X. *Hobbeſij de Cive.* Singula excutere extra noſtrum eſt inſtitutum. Id duntaxat monendum fuerit, iſtorum argumentis tantam hautquidquam ineſſe vim, ut quæ inde colliguntur, ſemper & ubiq; neceſſario evenire debeant. Neq; unius vel alterius facta univerſo ordini imitandi neceſſitatem imponunt. Sed & judicaverim, boni atq; commodi civis eſſe, meditari illud *Marcelli* apud *Tacit.* H. IV. *Se meminiſſe temporum, quibus natus ſit, quam civitatis formam patres aviq; inſtituerint: ulteriora mirari, præſentia ſequi: bonos imperatores voto expetere, qualescunq; tolerare.*

CAPUT VI.
DE AFFECTIONIBUS SUMMI IMPERII.

1. *Imperium in civitate quare ſummum dicatur.*
2. *Illud qui habet eſt ἀνυπεύθυνος.*
3. *Et legibus humanis ſuperior.*
4. *De diſtinctione inter majeſtatem realem & perſonalem.*
5. *Reges univerſo populo ſuperiores eſſe poſſe oſtenditur.*
6. *Rationes in contrarium diſſolvuntur.*
7. *Imperium abſolutum quid.*
8. *Non deprehenditur æque in omnibus rerump. formis.*
9. *Imperia limitata unde.*
10. *Quibus pactis illa exiſtant.*
11. *Qua ratione diverſæ partes imperij limitentur.*
12. *De poteſtate ordinum.*
13. *Hobbeſio reſpondetur.*

14. *Mo-*

INter affectiones imperij primo loco occurrit, quod idem sit, & dicatur *summum*. Cujus denominationis potissima causa hæc videtur, quia major quam isthac potestas homini in hominem nequit competere, quam ut hic ad istius arbitrium vires opesq́; suas adplicare ad bonum publicum teneatur, ac juri vitæ, & necis obnoxius sit. Quo & hoc accedit, quod, uti singulorum hominum nulla major libertas, posito Dei imperio, intelligi potest, quam ut proprio ex judicio de actionibus, viribus, & facultatibus suis possint disponere; ita in cœtu aliquo summa libertas inde sit metienda, quod iste proprio, & aliunde non dependente judicio possit decernere de illis, quæ ad commodum & salutem ipsius facere videbuntur. Ex quo & illud consequitur, quia id imperium est summum, seu à superiore homine in his terris non dependens; ideo non posse ipsius actus alterius voluntatis humanæ arbitrio irritos reddi. Nam ut quis propriæ voluntatis decreta mutare queat, id ipsum ex libertate est.

§. 2. Eandem quoq; ob rationem ἀνυπεύθυνος erit, qui summum imperium obtinet, i. e. neq; rationibus reddendis, neq; pœnæ humanæ obnoxius. Utrumq́; enim superiorem præsupponit, qualis heic citra contradictionem intelligi nequit; cum summo superius in eodem ordine dari nequeat. *Salustius Jugurth. Impune quidlibet facere, id est regem esse. Plinius panegyr. Illud in principatu beatissimum, quod nihil cogitur.* Observandum tamen est, duplici modo rationem reddi; vel ut superiori, qui nisi eandem ipsi adprobavero, acta mea rescindere, & pœnam infligere insuper queat; vel ut æquali, & cui simpliciter mea gesta probari volo, eo duntaxat fine, ut vir bonus & prudens ab ipso habear. Priori modo summum imperium nemini homini rationem tenetur reddere, posteriori modo sæpe conantur famæ curiosi principes rerum suarum rationes universo orbi reddere, tuendæ existimationis causa; id quod nihil subjectionis arguit. Sic de propria pecunia erogata facere mihi licet quod lubet; & tamen interdū rationes meas extare volo, ut ne pro dissoluto,

luto, aut stolido patrefamilias habeat. Sic nec pœna in eo potest locum habere, pro quo nullum extat forum, neq; judex, qui sententiam ferre possit, & exsequi. Nam fora, quæ in civitatibus extant, ad subditos tantum spectant, & omnem vim ab ipso summo imperio mutuantur. Est tamen sermo proprie de pœna humana, quam judex humanus tanquam superior infligit. Nam divina pœna variis sese modis solet exserere erga violatores legis naturalis, quibus alias tribunalia humana hautquidquam metuenda sunt.

§. 3. Eo ipso quoq;, dum imperium civile summum fertur, legibus humanis solutum, aut potius superius intelligitur. De divinis enim & naturalibus legibus quæstionem movere stolidum fuerit. *Plutarchus ad principem indoctum. Quis ergo imperabit principi? Lex, omnium rex mortalium atq; immortalium, ut ait Pindarus, non ea foris scripta in libris, aut lignis insculpta: sed viva in ipsius corde ratio, semper una habitans atq; excubans, & animum nunquam sinens esse principatus vacuum.* Humanæ autem leges nihil aliud sunt, quam summi imperij decreta circa ea, quæ subjectis ad salutem civitatis observanda sunt. Hisce directe non obligari summum imperium patet. Summum enim est: ergo à superiori homine obligatio ipsi non potest accedere. Seipsum autem per modum legis i. e. per modum superioris obligare nemo potest. vid. *Hobb. de cive* c.6.§.14 .Etsi velut per reflexionem sua obligari lege quandoq; legislatorem constet, ex æquitate naturali, & decoro publico ; ut quod in moribus civium tanquam bono publico expediens exigit, ipse quoq; servet, excitando subjectorum obsequio, & ne vetando vitia, in quibus ipse volutatur, eorundem dulcedinem aliis invidere videatur. vid. 1.*Samuel.* XIV,40. *Claudianus de IV.consul. Honorij. In commune jubes si quid, censesq; tenendum, Primus jussa subi. tunc observantior aqui Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipsum Autorem parere sibi. componitur orbis Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus Humanos edicta valent, ut vita regentis. Livius* l. 26. c. 36. *Si quid injungere inferiori velis, id prius in te ac tuos si ipse juris statueris, facilius omnes obedientes habeas. Plinius* l.4. *epist.*22. *Ut in corporibus, sic in imperio, gravissimus est morbus, qui à capite diffunditur. Justinus* III,2,8. *Rosarium Persicum* c.I. *Si rex ex subditi horto*

unum pomum comederit; servi ipsius arborem ipsam eruerint. Si rex quinq; ovorum iniquitatem licitam duxerit; Continuo milites ejus mille gallinas veru fixerint.

§. 4. Ad vindicandam hujus imperij summitatem in monarchiis cumprimis, excutienda est vulgata distinctio majestatis in *realem* ac *personalem.* Quam quidem nos non absurde modo, sed & perniciose ad imperium adplicari judicamus eo sensu, ut reali & personali majestati simul & eodem tempore in civitate monarchica locus præbeatur; adeoq; in regno regi tribuatur imperium personale, populo, prout regi contradistinguitur, reale, & quidem hoc illi par, aut superius; prout alias jura realia personalibus nobiliora fere habentur. Hoc enim contradictionem involvere, & civitates facere bicipites, non sine exitiabili convulsione, in aprico est. Neq; ideo necessum est duplicem majestatem fingere, quod extincto rege aut familia regnatrice populus sui juris evadat, hactenus, ut pro lubitu alium regem aut aliam reip. formam possit constituere. Non magis quam fingendum est in servo imperium reale, imperio domini personali contradistinctum, ideo quod extincto sine hærede domino servus sui juris fit. Neq; ad rem facit, quod *Grotius* l. I. c. 3. §. 7. aliiq; subjectum summæ potestatis faciunt *commune*, vel *proprium*, quorum illud sit civitas, hoc unus homo, aut concilium universorũ, vel paucorum. Nam sensus iste est: si quæratur confuse, ubinam summum imperium reperiatur, respondetur, illud existere in quavis civitate: si quæratur distinctius, quænam persona imperium in civitate habeat, respondetur, vel rex, vel senatus, vel populus. Sed quis inde inferat, dari duo distincta imperia, quorum unum reale in civitate resideat, alterum personale in rege? Sicuti ineptus fuerit, qui duos distinctos visus in homine fingere velit; unum, qui sit in homine tanquam in subjecto communi, & alterum qui in oculo tanquam in subjecto proprio.

§. 5. Fuerunt, qui asserere non dubitarent; imperium regis universo populo nec posse nec debere esse superius. Cui non parum patrocinari videtur *Aristoteles pol.* l. III. c. 12. Qui *idem* d. l. c. II. tradit δεῖ γὰρ τὸν βασιλέα μὲν ἔχειν ἰσχὺν, εἶναι δὲ τοσαύτην τὴν ἰσχὺν, ὥστε ἑκάστου μὲν καὶ

ἑνὸς

ὁδς καὶ συμπλειόνων, κρείττω, τε δὲ πλήθυς, ἥττω. *Potestatem quidem regem habere oportet; tantam vero potestatem esse, ut singulis quidem, & uno, & pluribus sit major, multitudine vero minor.* Istos homines sibi oppugnandos sumsit *Grotius* d.l. §. 8. Ubi primo ostendit, licuisse alicui populo penitus & sine exceptione imperium in se aliis transscribere; cum & singulis liceat in servitutem personalem alteri sese addicere. vid. *Exodi* XXI, 6. *Levit.* XXV, 39. add. *Seldenus* l. VI. c. 7. l. 37. D. *de liberali causa* l. 10. C. d. t. l. 7. §. 3. l. 33. D. d. t. l. 4. D. *quib. ad libert. proclam. non licet.* §. 4. *Instit. de jure person.* & l. 6. §. 5. D. *de injust. testam. Novella Leonis* LIX. De antiquis Gallis *Cæsar* de B. G. l. VI. *plerique de plebe, cum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus. In hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Etsi de cætero indignum videatur, cives sub absoluto monarcha viventes mancipiis comparare. *Claudianus* l. 3. *de laudib. Stiliconis. Fallitur, egregio quisquis sub principe credit Servitium; nunquam libertas gratior extat, Quam sub rege pio.* add. *Hobb. de cive* c. X. §. 8. Deinde afferuntur occasiones & causæ, quibus compulsus populus aliquis jus totum imperandi abs sese abdicare, & alteri tradere potuerit. Quarum complures complectitur *Cicero Offic.* II. *Atque etiam subjiciunt se homines imperio alterius, ac potestati pluribus de causis. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia, aut spe sibi utile futurum, aut metu, ne parere cogantur: aut spe largitionis, promissionibusque capti: aut postremo, ut sæpe in nostra republica vidimus, mercede conducti. Grotio* istæ adducuntur; si accidat, ut populo ab hoste excidium immineat, ad quod effugiendum nulla alia pateat via, quam si citra reservationem sub alterius ditionem concedat. vid. *Livius* l. VII. c. 31: si inopia pressus aliter non habeat, unde se sustentet. vid. *Genes.* XLVII, 19: si paterfamilias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitatum recipere velit, quam absolutam ab ipso subjectionem stipulatus: aut si quis magnam servorum copiam ea lege manumittat. Quin & ejusmodi regiminis forma genio alicujus populi congruere potest. Neq; vero semper degeneris est, aut abjecti indicium animi, absoluta monarchia gaudere; quod plerisq; in democratia na-

tis videtur; apud quos eo nomine Cappadoces male audiunt, quod oblatam à Romanis libertatem adspernati sint. vid. *Strabo* l. XII. & *Justinus* l. 38. c. 2. Quin populis, in quibus multi sunt homines impotentes, ambitiosi, elati, & æqualitatis impatientes libertas popularis est perniciosissima: iidem regnum facile patiuntur. Nam malunt uni parere, & reliquos eminere, quam æquali cum omnibus conditione degere. Ast popularem libertatem bene ferre non possunt, nisi temperato spiritu homines, sedatis affectibus, & æquo animo intra æqualitatem latere gnari. Sæpe deniq; civitates liberæ per turbas intestinas eo rediguntur, ut nisi sub unius absoluto imperio salvæ nequeant esse.

§. 6. Potius est excutere rationes eorum, qui realem istam quam fingunt, majestatem populi supra reges evehere gaudent. Jactant omnes reges à populo constitutos. Atqui naturale esse, ut cōstituens sit constituto superior. Verum licet ad quorumlibet regum constitutionem populi consensus interveniat; inter modos tamen, quibus ille elicitur, magna est differentia. Quidam enim populi ultro sibi regem sumunt; reliqui bello aut alia necessitate subacti regem accipiunt, quem extra istiusmodi casum hautquaquam optabant. Atqui communis loquendi usus fert, ut illi demum reges à populo dicantur constituti, quos iste ultro sibi sumsit. Qui per vim bellicam, aut simili modo consensum extorquent, non à populo constituti, sed populum sibi subjecisse dicuntur. Deinde tunc demum constituens constituto est superior, si penes istum semper sit, quousq; hic eo, quo positus est, loco debeat subsistere. Sed quandoq; ab initio quidem ultroneæ voluntatis est, quem velis constituere; constitutione semel facta, constitutum ferre necessitatis fit. Aliqui sic respondent. Constituit quis aliquem vel in caput tertij, vel in caput proprium. Prior constituto sane superior est. Præsupponitur enim istum tertium sub hujus esse potestate, & deinceps quoq; manere. Unde necessarium est, constitutum quoq; ab istius voluntate dependere. Cum enim non possit unus duobus dominis non subordinatis servire, non possum subjecto meo dominum imponere, ut non in hunc mihi maneat potestas; adeoq; hic subordi-

natus

natus duntaxat fiat dominus. Sic populus liber, qui ducem suis militibus imponit, & illo, & his superior est, & manet. Ast qui aliquem constituit in seipsum, seu qui imperium alteri in se confert, non magis eo superior manere potest, quam idem eidem eodem tempore imperare & parere. Pergunt, cum omne regimen sit eorum causa, qui parent, non qui imperant, seu quia rex est propter populum, non populus propter regem; ideo populum utiq; rege superiorem esse. Id enim sane, propter quod aliud est, nobilius videri eo, quod in istius gratiam est institutum. Enimvero non omne imperium, puta herile, est introductum in eorum gratiam, qui parent. Quanquam si dominus ex suo imperio fructum capere velit, necessum est, ut servi quoq; curam agat. Deinde non id quæritur; pluris sit persona regis, an totus populus, si alterutri utiq; sit pereundum: sed an quia imperium civile repertum est ad emolumentum universitatis, judicium de procurando isto fine sit potius penes eos, qui suam voluntatem voluntati regis subdiderunt, an vero penes eum, cujus judicio atq; conscientiæ summa rerum fuit concredita. Aliqui ex eo, quod populi ob peccata regum puniti leguntur, inferunt, penes populum fuisse eosdem peccantes coercere; id quod sine potestate, quæ regium jus superet, intelligi nequit. Hautquidquam enim imputari mihi factum alterius potest, ad quod ego nihil contuli. Jam autem fingi non potest, quomodo populus de reatu peccati regij, quod inprimis isti displicuit, participare potuerit, nisi quia regem plectere omisit. Verum id pro certo habemus, peccata regum in se non derivare aliquem reatum in subditos, nisi ipsi positive quid ad ista contulerint. Ex omissione autem prohibitionis aut pœnæ hautquidquam isti possint reatum contrahere; quippe cum ipsi tanquam inferiores regum peccata neq; possint, neq; teneantur prohibere, aut punire. Nam uti facultas, ita & obligatio alterius delicta prohibendi ex potestate in alterum provenit, seu ex imperio, quod jus alterius actiones dirigendi involvit. Unde neq; antequam rex constitueretur, cæteri ex eius facto teneri poterant, cum æqualis in æqualem non habeat imperium; neq; postquam rex est constitutus. Absurdum quippe est dictu, illos, qui ante collatum

in aliquem imperium velut in æqualem non habebant potestatem pro imperio aut violenter ipsius peccata prohibendi, eandem accepisse, postquam eidem in se dederunt imperium. Sed neq; ex illo pacto, quo subditi in regem absolutum imperium contulerunt, peccata regum subditis imputari possunt. Nam illo pacto impunitatem cives regi non dederunt, sed quam antea ex libertate naturali habebat, ipsi reliquerunt; cum alias nulla ratione imperium summũ gerere posset, nisi à pœnis humanis foret exemtus. Ad exemplum 2. *Samuel*. 24. à *Grotio* d. l. sat responsum. Notabilis quoq; locus est apud *Martinium hist. Sinicæ* l. 3. c. 1. qui ad d. *cap.* v. 17. facit. Quod aliqui dicunt; uti qui se in servitutem dedit, jus retinet ex servitute iterum sese eripiendi: ita par jus competere populo, qui monarchicũ jugum subiit: id nemo sanus admiserit, nisi addatur, ut id fiat bona cum venia domini, aut regis, quæsito sibi jure ultro cedentis. Falsum quoq; est, populum, cujus ingenio absolutum quondam imperium congruebat, ubi successu temporis servilem indolem exuerit, imperium recte excutere, & in popularem sese libertatem vindicare. Nam si talis casus emerserit, principi incumbet, ad mutatum populi genium regimen prudenter attemperare. Inepte dicitur; cum dominus re sua abutens coerceri possit, aut eidem bonis interdici, principem quoq; potestate sua prave utentem in ordinem posse redigi. Nam prioris ratio est, quod principi superius jus competat in bona civium, quæ ne inutiliter dilapidentur reip. interest. At quis dixerit; subditis competere eminentius quoddam jus in jura principis, i. e. eosdem domini sui dominos esse? Ad dicta principum, quorum nonnulla ad jactantiam composita sunt, respondetur; principem utiq; debere omnia referre ad salutem populi. Sed ex eo nondum consequitur; cives coercere posse principem, quando judicaverint, ipsum media parum idonea isti fini adhibere. Absurde traditur; cum populus non habeat jus seipsum extinguendi; aut in corpus suum atrociter sæviendi, in regem quoq; non posse tale jus transferri. Quis enim regi jus extinguendi populum asseruerit? Absolutum imperium non esse rem adeo formidabilem mox ostendetur. Quid autem liceat populo, ubi rex aperte ad perdendum populum ruit,

alibi

alibi dispiciendum erit. Nequidquam allegantur consules, & quivis alij magistratus, qui itidem supra populum constituti dicuntur, & tamen à populo quandoq; in ordinem redacti sunt. Quod ex sacris historiis afferunt; Ebræos jugum vicinarum gentium excussisse, postquam Deo sat poenarum dedisse visi fuerant: ad id sic habendum. Aut in statu belli adhuc versabantur cum istis populis, neq; fide data istorum sese regibus tanquam cives subjecerant, & hoc casu oppressores suos tanquam hostes jure belli tractare poterant: aut expressum Dei mandatum super ea re acceperant, quod siquidem à communi jure abierit, aliis imitari non conceditur. Add. *Rob. Sandersonus de oblig. conscient. prælect.* IX. §. 16. *seqq.* & *prælect.* X. §. 13. 16. 22. 23.

§. 7. Illud præterea satis clare patet, in quibusdam civitatibus imperium, cumprimis regium, circa exercendos suos actus esse liberum, alicubi ad certum agendi modum restrictum. Unde orta fuit distinctio imperij in *absolutum* & *limitatum*. Ubi accurate prius exponendum, quid vocabulum *absoluti* proprie notet; quod magno odio laborat apud eos, qui in liberis civitatibus sunt educati. Ac potest idem sinistre explicatum malis principibus ad remp. vexandam, & plurima scelera patranda animos addere; frigidam subinde suffundentibus adulatoribus, queis ambitionem, & alia principũ vitia alere ejus vocis jactatione in proclivi est. Absolutus es: ergo si libet licet: ergo bellis non necessariis cives juxta tuos, & vicinos attere, ut ipse magnus bellator clueas: ergo contumeliis insulta quibuslibet: ergo exactionibus atq; rapinis exhauri cives, ut ambitioni aut luxui materia suppetat. Quo spectat adulatio Anaxarchi ad Alexandrum ob Clyti necem dolentem: τὴν δίκην τῶν θεῶν πάρεδρον, ἵνα πᾶν πραττόμενον ὑπὸ βασιλέως, θεμιτὸν δοκῇ καὶ δίκαιον. *Jus & fas Jovi assidere, ut quicquid rex agat, id fas justumq; putetur. Plutarchus ad Principem indoctum.* Quin & dantur, qui absolutum jus regum ejusmodi argumentis & sententiis adstructum eunt, ut idem sola scelerum impunitate, vexandiq; populi licentia metiri videantur. Igitur uti singulorum hominum summa hæc, & absoluta libertas intelligitur, quando non ad alienum, sed proprium arbitrium &

judi-

judicium ſtatuere poſſunt de ſuis rebus & actionibus, ſalva tamen ſemper obſervatione juris naturalis: eaq; libertas naturaliter omnibus hominibus competit, qui alterius hominis imperio non ſunt ſubjecti: ita ubi plures homines in civitatem perfectam coaluerunt, ibi utiq; neceſſum eſt exiſtere tanquam in ſubjecto communi eandem libertatem, ſeu facultatem proprio ex judicio ſtatuendi de mediis ad ſalutem ſocietatis ſpectantibus. Quam libertatem comitatur imperium ſummum, ſeu jus iſta media civibus præſcribendi, eosq; ad obſequium adigendi. Unde in omni civitate proprie dicta exiſtit imperium abſolutum, ſaltem habitualiter, ſi non ſemper exercitio. Implicat enim eſſe nemini obnoxium, & non habere jus ſtatuendi de rebus ſuis ex proprio judicio & arbitrio. Imperium autem abſolutum in ſe nil involvere iniquum aut intolerabile, ex fine civitatum inſtitutarum facile eſt perſpectu. Sane enim non ideo civitates conſtituimus, ut neglecto jure naturali omnia ex prava libidine fierent; ſed ut ſecuritati & ſaluti ſingulorum junctis multorũ opibus commodius proſpiceretur, utq; adeo juris naturalis exercitio tuto vacare liceret.

§. 8. Cæterum quando ſummum imperium conſideratur, prout eſt collatum in unum hominem, vel in unum concilium ex paucioribus aut univerſis conſtans, tanquam in ſubjectũ proprium, non ubiq; ita abſolutum & liberum, ſed alicubi certis legibus alligatum obſervatur. Equidem in democratiis non ita manifeſte diſcrimen inter imperium abſolutum & circumſcriptum videtur deprehendi. Quanquam enim in quavis democratia oporteat exiſtere certa inſtituta uſu recepta, aut ſcriptis ſancita legibus, quo tempore, & per quos populus convocari, atq; negotia publica proponi, & exſecutioni dari debeant: (citra talia enim civitas non poteſt intelligi:) tamen cum ex univerſis civibus conſtet concilium illud, penes quod eſt ſummum imperium, adeoq; nemini extra idem ex iſtis ſtatutis jus ſit quæſitum; nihil obſtabit, quo minus quolibet tempore à populo eadem abrogari aut immutari poſſint. Niſi forte jurisjurandi religione ad iſta perpetuo obſervanda populus ſeſe adſtrinxerit; uti Romæ circa reges non tolerandos factum. Etſi an

tale

tale juramentum ſtringat, quando nemo ex illis, qui jurarunt, ſupereſt, dubitari poſſit. Quanquam & aliqui, ne ejusmodi ſtatuta mutarentur, cavere voluerint, pœna ſtatuta in eum, qui iſta abroganda ſit ſuaſurus. Quæ pœna tamen non minus, quam prius ſtatutũ abrogari poteſt. Sicuti Thaſij quondam legem juſſerant: *qui ſcripſerit, fœdus cum Athenienſibus faciendum, mortis reus eſto*, apud *Polyænũ ſtrateg.* l. 2. Et Athenienſes, ne quis referret de aſſerenda Salamine, apud *Plutarch. Solone.* Et Charondas apud Thurios, ut qui legi correctionem velit adhibere, laqueo collum inſertum gerens in concionem procedat, apud *Diodorum Siculum* l. 12. c. 17. In ariſtocratiis autem & monarchiis, ubi alij ſunt qui imperant, alij quibus imperatur, adeoq; ubi his ex illorum promiſſis & pactis jus poteſt quæri, clare diſcrimen imperij abſoluti & limitati adparet. Heic igitur abſolutus eſt, qui imperium adminiſtrat proprio ex judicio, non ad normam certorum & perpetuorum ſtatutorum, ſed prout præſens rerum conditio videtur exigere; quiq́; adeo ex proprio judicio ſalutem reip., prout ejusdem tempora poſtulaverint, procurat. Unde tantum abeſt, ut in vocabulo abſoluti lateat aliquid invidioſum, aut liberis hominibus intolerabile; ut idem potius longe acrioris curæ & circumſpectionis neceſſitatem principibus injungat, ſiquidem officio ſuo & conſcientiæ ſatisfacere velint, quam queis ad præſcriptam formulam negotia publica ſunt expedienda. *Dio Chryſoſtomus orat. 62. Bonus princeps nihil concupiſcit, quod omnia ſe putat habere: abſtinet & à voluptatibus, quod nulla non potiri poſſit, ſi adpetat: juſtior quoq; eſt, quam alij, ut qui omnibus juſtitiam exhibeat: delectatur autem laboribus, quod ſponte laboret; & diligit leges, quod non timeat. Atq́; hæc recte ſibi perſuadet. Cui enim majore opus eſt prudentia, quam qui tantis de rebus deliberat? cui accuratiore juſtitia, quam qui eſt ſupra leges? & cui modeſtia continentiore, quam cui omnia licent? & cui majore fortitudine, quam qui omnia ſalva conſervat?*

§. 9. Enimvero quia unius hominis judicium in diſpiciendo eo, quod ſaluti publicæ expedit, facile decipi poteſt; neq; omnibus ea ſit animi firmitas, ut in tanta libertate libidines rationi obluctantes compeſcere norint (*Herodianus* l. 1. c. 4. χαλεπὸν μετρῆσαί τε καὶ

ὅρον ἐπιθυμίαις, ὑπερβαλλούσης ἐξουσίας. *difficile est in maxima licentia moderari sibi, quasiq́; frenos imponere cupiditatibus:)* igitur multis populis consultum fuit visum, tantam potestatem non ita absolute committere unius hominis judicio, ab erroribus non immuni, & arbitrio in prava flexili, sed potius certum modum imperij gerendi ipsi præscribere. Postquam in primis fuit animadversum, certa instituta, modumq́; negotia expediendi genio populi, & statui civitatis optime congruere. Neq; ista imperij limitatione fit injuria principibus, qui sponte populi ad id fastigij extolluntur. Nam si grave videbatur imperium accipere, quod pro arbitrio gerere non possent, licebat illud recusare. Nequaquam autem fidei religio, qua in susceptione ejusmodi imperij adstringuntur, admittit, ut postea clandestinis machinationibus, aut per vim leges regni subvertere, & absolutos sese reddere velint. Scilicet quia *nemini religiosius quod juraverit custodiendum, quam cujus maxima interest non pejerari. Plinius panegyr.* Nam illud nimis quam insipidum est, quod aliqui dicunt; cum reges à Deo sint constituti, isq́; ipsis munus suum recte gerendum injunxerit, id quod sine exercitio summi imperij fieri nequit; igitur eo ipso Deum censeri contulisse regibus certam velut mensuram potestatis, cujus partem neq; ipsi, ut delibetur aut circumscribatur, pati debeant: neq; populus id recte postulare, aut ad idem regem adstringere queat. Non magis quam honeste inter maritum & uxorem tale pactum iniri potest, ut ille ad hujus furtivos amores conniveat, *doctus spectare lacunar, doctus & ad calices vigilanti stertere naso.* Verum uti illud quidem supra satis adstruximus, imperia civilia esse à Deo; ita hoc utiq; in arbitrio hominum fuit relictum, saltem quibus ipse Deus leges civiles non dedit, quam reip. formam in suum cœtũ vellent introducere. Cordate *Phil. Melanchthon in epit. philosoph. moralis: sciendum est, dissimiles esse formas regnorum, & alibi alios esse gradus libertatis. Adprobat autem Deus omnes formas imperiorum rationi & naturæ consentaneas.* Sicuti &, puto, nullibi præceptum aliquod divinum extat, ut liber populus regem sibi impositurus, v. g. non Cajum, sed Titium eligat; aut certa aliqua formula divinitus sancita, sub qua omnibus regibus imperium sit deferendum.

dum. Neq; juvantur isti homines loco I. *Samuel.* VIII. quo aliqui nudum regis factum cum injuria conjunctum, alij verum jus, & quod ad omnes reges pertineat, volunt describi. *Grotius* autẽ l. I. c. 4. §. 3. mediam viam sectatus, tradit; designari regis factum, sed quod effectum aliquem juris habeat, nempe non resistendi obligationem; seu utut rex quando talia patrat, contra officium suum faciat; non magis tamen subditos ipsi posse resistere, quam si optimo jure talia ageret. Ideo enim addi, populum istis injuriis pressum Dei opem imploraturum, quia scilicet nulla humana remedia extant. Adeoq́; illud vocari *jus regis*, quomodo *prætor jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit.* l. II. D. *de just. & jure.* Enimvero genuinum ejus loci sensum hoc modo planissime erui posse arbitror. Fuerat hactenus inter Ebræos democratia, sed quæ sæpe indueret faciem similem illi regno, quod *Aristoteli* heroicum dicitur. Judices divino pleriq́; instinctu acti oppressos ab hostibus vindicabant, aut in pace jus dicebant: de cætero suadendi magis autoritate, quam jubendi potestate; & adparatus ipsorum intra civilem modum nullo erat tributo juvandus. Pertæsus tamen eum statum populus regem volebat ad modum cæterarum gentium, i. e. qui externa quoq; pompa & inanibus splenderet, & perpetuum militem aleret, aut certe in armis cives exerceret, ut hostibus ingruentibus statim posset occurri. vid. *Samuel.* XIII, 2. XIV. 48. 52. Heic Samuel, ut re adhuc integra mature deliberaret populus, jus ejusmodi regis, & istius status incommoda ipsi ob oculos ponit. Vultis regem cultu magnifico insignem. Atqui hic numeroso erit satellitio stipatus, adeoq́; *filios vestros tollet & ponet in curribus suis, facietq́; sibi equites, & præcursores quadrigarum suarum.* Vultis regem, qui perpetuo milite sit instructus. At sic necessum erit, ut *constituat sibi tribunos & centuriones* ex filiis vestris, qui antea rei vestræ familiari augendæ poterant vacare. Eum regem negotia publica non permittent, ut agros suos ipse colat. Ergo de filiis vestris sumet *aratores agrorum suorum, & messores segetum,* ac pro armando suo exercitu *fabros armorum, & curruum suorum.* Cum præterea amplo ministerio aulæ sit usurus, neq; ex dignitate uxorum & filiarũ regiarũ sit futurũ, ut ipsæ tam luculentã culinam curent; ideo

filias vestras sibi faciet unguentarias, focarias, & panificas. Multis præterea ministris ipsi opus erit ad pacis ac belli negotia expedienda, quibus salaria constituenda; ideo *agros vestros, & vineas & oliveta optima tollet, & dabit servis suis.* Ad quem usum etiam *decimas* exiget. Neq; minus tamen, ubi opus fuerit, *servis & jumentis vestris ad operas suas* utetur. Uno verbo hoc dicit: si regem vultis habere, is regie vobis erit sustentandus, & huic fini certi reditus constituendi: cujus oneris si post pertæsum fuerit, nequidquam sceptro eum exuere poteritis, postquam vestra electione jus sibi ad regnum quæsivit, quod invito auferri non poterit. Ergo manifestum est, istum locum hautquidquam pravis principibus patrocinari: sed nec ibidem à Deo per modum legis certam velut mensuram regij imperij dictari, cui per humanas conventiones nihil possit addi, demivé; sed simpliciter onera & impensas status regij, tam absoluti quam limitati, delineari. Igitur omnino est in arbitrio liberorum populorum, absolutum regi imperium, an certis sub legibus velint tradere; modo leges istæ in se nihil contineant impium, aut ipsum imperij finem non evertant. Nam etiamsi ab initio homines libere in societatem civilem coiverint; cum tamen utiq; subjecti fuerint legi naturali, debuerunt sane tales regulas imperij & obsequij civilis constituere, quæ legi isti, legitimoq; civitatum fini congruerent.

§. 10. Cæterum ut recte intelligatur, quanam promissione regis (de optimatibus eadem est ratio,) imperium absolutum esse desinat, (non enim cuilibet ea vis inest,) sciendum est; regem in susceptione regni ad id recte administrandum sese obstringere promisso vel *generali*, vel *speciali*, quod plerunq; jurisjurandi religione firmatur. Generale promissum potest fieri vel *tacite*, vel *expresse*. Tacita promissio regni bene gerendi in ipsa ejusdem susceptione inesse intelligitur, etiamsi nihil expresse dictum fuerit. Frequentissimum tamen est, promissionem illam fieri expresse, non sine juramento, certaq; rituum solennitate. Neq; id inusitatum, ut in ea promissione officium regis describatur per periphrasin, aut enumerationem præcipuarum partium; puta, se diligenter invigilare velle saluti publicæ promovendæ, bonos defensurum, malos coerciturum, ju-

stitiam

ſtitiam integre adminiſtraturum, neminem oppreſſurum, & ſimilia. Ejusmodi promiſſa hautquaquam τὸ abſolutum imperij delibant; adeoq; rex per eadem obligatur quidem ad imperium bene gerendum; quem autem modum, quævé media iſti fini producendo ſit uſurpaturus, in ipſius judicio & arbitrio relinquitur. Specialis autem promiſſio, & in qua etiam modus & media in imperio adminiſtrando adhibenda exprimuntur, duplicem habere vim videtur. Alia enim regis duntaxat conſcientiam ſtringit; alia autem abs ſui impletione obſequium civium tanquam à conditione ſuſpendit. Prioris generis promiſſio talis eſt, ſi rex ſpondeat, v. g. ſe certo hominum generi magiſtratus non mandaturum, ſe nemini privilegia in onus cæterorum redundatura daturum, nullas novas leges laturum, nova tributa aut vectigalia non impoſiturum, milite externo non uſurum, & ſimilia. Neq; tamen ſimul conſtituatur concilium, quod rex teneatur conſulere, ſiquidem ab iſtis promiſſis tempora reip. diſcedere jubeant; (nam iſtis ſemper tacita hæc exceptio ineſſe intelligitur, ni ſalus reip. ſuprema in ejusmodi legibus lex, aliter requirat:) idq́; concilium jure ſuo, non precario, ſuper illis negotiis poſſit cognoſcere, citra cujus conſenſum cives juſſis regis circa talia non obligentur. Heic utiq; ad certas quasdam leges adminiſtratio imperij eſt reſtricta, & ubi citra neceſſitatem rex ſecus fecerit, ſine dubio fidei violatæ eſt reus. Neq; tamen civibus competit facultas regis juſſu ideo detrectandi, aut iſtos actus reddendi irritos. Nam ſi rex dicat, ſalutem populi, aut inſignem reip. utilitatem id poſtulare, ſicuti & ea præſumtio actus regis ſemper comitatur, non habent cives, quod regerant: quippe cum ipſis deſit facultas cognoſcendi ſuper iſtis actibus, utrum reip. neceſſitas eosdem exigat, an minus. Ex quibus & hoc adparet, non ſatis ſibi cavere populum, ſi regi quidem non niſi limitatum velit imperium tribuere, neq; tamen conſtituat aliquod concilium, citra cujus conſenſum actus iſti excepti nequeant exerceri; aut ni regi incumbat neceſſitas comitia habendi, ubi ſuper exercitio iſtorum actuum deliberetur. Id enim præſtat, quam ſi regi neceſſarium ſit conſulere conſilium aliquod ex paucis duntaxat civibus conſtans; cum contingere poſſit,

ut paucorum istorum privata commoda à bono publico discrepent, utiq; adeo ipsi ob privatum interesse non consentiant in salutaria regis destinata. Arctius vero constringitur regis imperium, si expresse inter regem & cives sit conventum in delatione imperij, ut ad certas leges fundamentales imperium gerat, ac super negotiis, circa quæ absoluta disponendi potestas ipsi non est relicta, ad conciliũ populi vel procerum referat, neq; citra istius consensum quid decernat; secus si factum fuerit, nolle cives jussis ejus circa talia teneri. Tali modo qui regem sibi constituit populus, obsequium ipsi promisisse intelligitur non absolute, & in omnibus, sed quatenus imperium ad capitulationem & leges fundamentales congruit; abs quibus discrepantes actus ipso jure sunt irriti, neq; vim obligandi cives obtinent. Neq; tamen per ejusmodi leges fundamentales sum̃um imperium redditur mancum. Possunt enim in tali regno omnes imperij actus exerceri, qui in regno absoluto, nisi quod heic rex solo suo judicio, saltem ultimo, utitur; illic autem penes concilium est cognitio velut concomitans, non ex qua radicaliter vis imperij dependeat, sed quasi à conditione sine qua non. Neq; etiam in tali civitate existunt duæ voluntates. Nam utiq; omnia quæ vult civitas, vult per voluntatem regis. Etsi limitatione ista fiat ut, non existente certa conditione, rex quædam non possit velle, aut frustra velit. Sed nec in tali regno rex summum habere imperium desinit, aut concilium ipso rege est superius. Non enim sequitur; hic non potest agere omnia ex propria libidine, ergo non habet summum imperium. Ego non teneor huic in omnibus parere; ergo sum ipso superior, aut æqualis. Ego huic non possunt quolibet modo imperare; ergo ille ipse mihi quædam positive potest injungere. Et longe diversa sunt hæc; ego teneor sequi, quod huic placet, quia pacto me ad hoc obligavi; & ego teneor sequi hujus voluntatem, quia pro imperio mihi hoc injungere potest. Summum autem & absolutum nequaquam sunt unum & idem. Illud enim notat absentiam superioris aut æqualis in eodem ordine: hoc autem facultatem proprio ex judicio & arbitrio qualecunq; jus exercendi. Sed quid si addita sit clausula commissoria, ut si contra fecerit regno exci-

excidat? Sicuti apud Sabæos rex, cætera ἀνυπεύθυνος, ubi regia exiverat, à populo jussu veteris oraculi lapidabatur. vid. *Diodorus Siculus* l.3. c.47. & *Agatharchides de mari rubro*. c.50. Aragonij quondam, postquam rex in ipsorum privilegia juraverat, hoc modo ipsi obsequium promittebant: Nos, qui valemus tantum quantum tu, te facimus regem & dominum nostrum hac conditione, ut observes nostras leges & privilegia; sin minus, non. Vid. *Hotomanni Francogallia* c.12. Sic Severus Imp. sub initium imperij non solum juravit, nullum Senatorem suo jussu interfectum iri; sed præcepit etiam, ut publico decreto sanciretur, *Imperatorem, si Senatori mortem afferret, eumq́; cujus opera ad eam rem uteretur, liberosq́; ipsorum, hostes reip. futuros*, apud *Xiphilinum epit. Dionis*. Etsi non multo post Julius Solon, qui illud ipsum decretum jussu Imperatoris conscripserat, interfectus fuit. Heic certum videtur, regem absolutum non dari, cui regnum sit commissum sub clausula commissoria. Quo minus tamen limitatum quis imperium, vere regium tamen, hoc modo habeat, nihil prohibere videtur. Nam licet ponamus temporarium imperiũ pro summo agnosci non posse; tamen proprie temporarium non dixeris, quod à conditione potestativa dependet, & quam nunquã existere penes regem est. Neq; ideo ejusmodi rex judicio populi subjicitur, penes quem sit cognitio, an fidem fefellerit, vel non. Nam præterquam quod ejusmodi clausula commissoria talia comprehendere solet, quæ in ipsos sensus incurrunt, quæq́; adeo ambiguæ disceptationi non sunt obnoxia; etiã qualiscunq́; illa cognitio non habet indolem judicij, quo super actione subjecti cognoscitur, sed nihil aliud est, quam nuda contestatio, quo quis manifestum suum jus ab altero violari ad animum revocat; id quod etiam in inferiorem cadere potest. Conf. *Bæcler. ad Grot.* l.1. c.3. §.16. *Grotius* d. l. obscurius loquitur, quando obligationem ex promissis regum cadere dicit vel *in exercitium actus*, vel etiam *directe in ipsam facultatem*. Contra prioris generis promissa si fiat, actus dicitur *injustus*, validus tamen; contra posterioris generis, etiam *irritus*. Quasi diceret; interdum rex promittit se aliqua parte summi imperij nisi certo modo non usurum: interdum parte aliqua plane sese abdicat.

cat. Circa quod duo monenda sunt; primo quod etiam irriti possint esse actus, qui contra prioris generis obligationem suscipiuntur, v. g. si rex promiserit, se inconsultis ordinibus nova tributa non indicturum, putaverim irritam esse indictionem, quam proprio arbitrio rex fecerit. Deinde quod posteriori modo summi imperij partes divellantur, aut mutilentur.

§. II. Cæterum ut penitius natura regnorum limitatorum intelligatur, sciendum est, negotia, quæ in administranda rep. occurrunt, esse duplicis potissimum generis. Nam de quibusdam in antecessum potest constitui, ideo quod, quandocunq; eveniunt, eandem habeant naturam: de quibusdam autem non nisi ex præsenti tempore judicium ferre licet, reip. expediant, nec né, ideo quod, quæ illa comitantur, prævideri nequeant. Circa utraq; ne à bono publico aberraretur, populus, cui limitatum placuit regnum, cavere potuit. Illic quidem, dum perpetuas leges conscribit, ad quas sequendas rex adstringeretur; heic autem, dum concilium populi vel procerum consuli vult. Sic populus perspecta religionis suæ veritate, quiq; modus regiminis sacri, rituumq; exteriorum suo genio quam optime congrueret, regi in delatione imperij legem potuit dicere, ne quid circa sacra semel recepta propria autoritate mutaret. Sic cui non constat, quam sæpe justitia soleat laborare, si citra leges scriptas ex solo imperantis judicio, & ex æquo & bono, quod frequenter non ratio, sed affectus aut imperitia suggerunt, jus reddatur. vid. *Tacit*. A. XIII, 4, 2. Tali incommodo evitando regem potest obstringere populus, ut vel ipse æquabiles conscribat leges, vel eas, quæ jam extant, observet; utiq; jus ex istis legibus dicatur per certa collegia, causæq; non nisi gravissimæ, aut per appellationem demum ad regem devolvantur. Quanquam & sæpe ex usu regis sit, invidiosas causas per alios decidi. Apud *Ovidium metam*. l. 12. *A se Tantalides onus invidiamq; removit: Argolicosq; duces mediis considere castris Jussit: & arbitrium litis trajecit in omnes*. Et ambitiosæ aut importunæ intercessiones pro noxiis isto obtentu commode repelluntur. *Legum severitatem & autoritatem sua voluntate & proposito plus valere, & judicum sententias suo judicio præpollere*, dicebat Andronicus Commonus

nus apud *Nicetam Acominatum*. l. I. *de imperio Andronici*. Sic cum notissimum sit, quam facile aliorum sudore parta per ambitum aut luxum profundantur: igitur ne opes civium ex regum libidine alimenta vitiis ipsorum præberent, sapienter alicubi populus certos reditus regi assignavit, quot sufficere judicavit ad statos sumtus in remp. impendendos; quod si ampliores desiderarentur, ad concilium referri super ea re voluit. Cum etiam nonnulli reges gloriæ bellicæ plus justo sint avidi, & in bella non necessaria ruentes, se simul & remp. in casum dent: inde cauti fuere, qui in delatione imperij regibus suis hanc necessitatem injunxerunt, ut, saltem si ipsi bello alios vellent lacessere, concilium prius consulerent. Et sic circa alia quoq; potuit constitui, quæ populus perspexit ex usu reip. esse: ne, si circa ista regi absoluta disponendi facultas relinqueretur, fortasse bono publico parum consuleretur. Qua ratione regum potestas in Ægypto fuerit limitata, late docet *Diodorus Siculus* l. I. c. 71. Add. de rege Taprobanes *Plinius* N. H. l. VII. c. 22. *in fin.* Et *Solinus*. c. 66. Apud *Philostratum de vita Apollonij* l. 3 dicitur, *sapientum* Indorũ *jura non sinebant regem supra diei spatium apud eos morari.*

§. 12. Cum autem utplurimum regi limitato circa actus illos, quos absoluto ipsius imperio populus relinquere noluit, consulendũ sit concilium universi populi, seu eorũ qui illum in classes divisum repræsentant; ulterius observandum, non æqualem ubiq; istius concilij esse potestatem. Nam alicubi ipse rex, cætera absolutus, constituit concilium aut senatum, citra cujus adprobationem ipse nolit sua decreta valere. Qui senatus sine dubio consiliariorum duntaxat autoritatem habebit, & decreta regis sub censuram revocabit, quæq; reip. minus expedire visa fuerint, rejiciet, non proprio jure, sed concessa ab ipso rege potestate. Qui hoc modo sibi cavere voluit, ne per imprudentiam aut impulsu adulatorum aliquid statueretur minus reip. proficuum. Quo spectat illud apud *Plutarchum in apophthegm. Ægyptiorum reges legem quandam suam servant, qua juramento obstringunt judices, ut rege ipso injustam flagitante sententiam, ei morem non gerant.* Et apud *Eundem* d. l. *Antigonus tertius scripsisse civitatibus* memoratur, *si quid contrarium legibus per epistolam mandaturus esset,*

 ne

ne parerent, sed ipsum ignoratione lapsum censerent. vid. l. 7. C. *de precib. Imperatori offerendis.* Aliquando & hoc modo importunæ flagitationes eluduntur, dum princeps ipse in speciem indulget, quod novit à senatu rescissum iri. vid. l. 1. C. *de petit. bonorum sublatis. Bodinus de republ.* l. 3. c. 4. p. m. 455. Quando tamen omnino placitum suum valere vult rex, rationesq; à senatu adductas parum graves agnoscit, non habet iste ulterius, quod potestati regis obluctetur. Non enim præsumitur, regem constituendo talem senatum jure suo absolute imperandi se voluisse irrevocabiliter abdicare, & quod à civibus simpliciter poterat exigere obsequium, ultro à conditione suspendisse. Adeoq; senatus iste delegatam duntaxat à rege potestatem obtinet, limitandam, quandocunq; placuerit; etsi non nisi ex causis gravissimis placere hoc debet. Quanquam & hoc fieri possit, ut ubi libere abs rege talis senatus semel fuit constitutus, successores juramento in delatione imperij possint adstringi, ut ne istũ iterum tollant. Per talem autem senatum, præsertim ubi regi sit potestas eundem iterum dissolvendi, imperium absolutum esse non desinit. Id enim non in eo consistit, ut rex cœca ex libidine, aut inconsulto animi impetu omnia agat, sed ut demum ex proprio judicio de negotiis remp. spectantibus decernat: cui hautquidquam repugnat necessitas sanas rationes audiendi. Inde licet consilium, quod ab ejusmodi senatu regi datur, per se & velut ex potestate imperandi quæ in isto hæreat, hunc non obliget: occasionem tamen obligationi præbet, quatenus regi repræsentat, qua ratione officio suo in præsenti negotio satisfacere queat. Sicuti medicus per se quidem ægrotum non obligat; dum tamen ostendit, quid sanitati ipsius conducat, ad istius consilium sequendum tenetur ex lege naturæ, quæ cuiq; curam salutis & incolumitatis suæ imperat. Add. 1. *Reg.* XII. 7. 8. *Martinius hist. Sinicæ* l. V. c. 37. p. m. 182. refert; *Sinicos melioris famæ reges ut plurimum in usu habuisse, ut cum à philosophis ac bonis viris vel de fugiendis vitiis, vel de virtute sectanda, vel de re alia quacunq; ad regni bonum pertinente monerentur, ea flexis genibus exciperent.* add. *Idem* l. VI. c. 1 p. m. 204. *seqq.* Idem judicandum de conventibus ordinum, qui huc tantum inserviunt, ut sint majus regis consilium, per quod que-

querelæ populi, quæ ſæpe in conſilio privato reticentur, ad regis aures perveniant, cui deinde liberum ſit ſtatuere, quod ex uſu ipſi videatur. vid. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 10. Aſt vero utiq; limitatur regnum, quando ſub hac conditione cives in regem illud contulerunt, ut circa certos actus exercendos concilium ordinum conſulat, citra quorum conſenſum decreta regis nihil ſint valitura. Penes regem tamen eſſe debet, id concilium convocare, & diſſolvere, ac negotia expedienda proponere; ni regi nudum nomen relinquere, aut irregularem remp. facere velimus. Quod ſi autem & ipſi ordines convocati ultro quædam ad ſalutem regni ſpectantia monere poſſint; decreta tamen ſuper iis facta vim ſuam abs ratihabitione regis vim mutuabuntur. In hoc autem differunt ejuſmodi ordines à conſiliariis proprie dictis, quod licet utriq; cum rege non niſi rationibus agere queant; horum tamen rationes rex utiq; rejicere poſſit, illorũ non item. Neq; indignum judicabit rex, ſi quædam ab ipſo propoſita ordines non admittant. Nam utiq; promiſit, ſeſe ob oculos ſemper habiturum utilitatem reip., de qua certius præſumuntur judicare plures ſelecti, quam unus. Habet ergo, quod ſuam imprudentiã, aut pravos affectus, aut fata reip. accuſet rex, ſi ordines ab ipſo diſſentire contigerit. Ex quo & hoc adparet, vanum eſſe metum eorum, qui putant, hac ratione in arbitrio fore ordinum, ut resp. ſit ſalva, an minus. Neq; enim tanta vecordia temere expectari poteſt vel à rege, ut ordinibus neceſſitates reip. clare nequeat exponere; vel ab ordinibus, ut iis perſpectis ſalutem ſuam pertinaciter prodere velint. Hoc tamen certum eſt, cum illi, qui limitatum imperium in regem contulerunt, hautquidquam præſumantur vel civitatem voluiſſe deſtruere, ac diſſolvere, vel ſuis pactis id efficere, ut finis civitatum obtineri non poſſet: inde iſtarum conventionum ita ſemper faciendam eſſe interpretationem, ut communi omnium ſaluti conveniant, & nulla ratione eidem adverſentur. Utq; adeo in paciſcendo, quicquid pacti ſunt, eam mentem credendi ſint habuiſſe; ne quid per eas conditiones & pactiones committatur, quod communi omnium ſaluti, & publicæ utilitati obeſſet, aut quo civitatis convulſio aut diſſolutio ſequatur. Quod ſi autem ejuſmodi caſus

 con-

contingat, conveniens quidem fuerit, si res moram patiatur, in conventu populi aut ordinum eundem proponi. Ubi hoc fieri nequeat, penes regem erit pacta, in exitium civitatis eruptura, dextre corrigere. Id quod etiam circa receptas publice leges valet, quas aliquando silere summa lex, salus populi, jubet. Quo spectat factum Agesilai apud *Plutarchum in ejus vita*, qui per unum diem leges Lycurgi jussit dormire, ut citra ignominiam possent reverti, qui ex prælio ad Leuctra profugerant. Sic & ordinarium judiciorum processum sæpe observari non permittunt tempora reip. aut nocentium conditio, qui, si rei essent peragendi, acie vincendi prius forent.

§. 13. Enimvero *Hobbesius* nullam distinctionem inter summum & absolutum videtur agnoscere velle, sed potius omne imperium summum idem putat esse absolutum. Ubi observandum, omnibus illis dictis, quæ nimis crude ab eo posita sunt, ex fine civitatum restrictionem esse addendam. Puta, quod *de cive* c. V. §. 6. tradit; illum, cui in civitate competit jus pœnas sumendi, *jure cogere omnes ad omnia, quæ ipse vult*. Sicut & ipse hanc limitationem exprimit c. V. §. 6. *quæ ad pacem & defensionem sunt necessaria*. d. l. §. 9. *in fin. ad pacem & defensionem communem*. Et c. VI. §. 13. cum jure summi imperantis connecti ait tantam civium obedientiam, *quanta ad regimen civitatis necessario requiritur*. Sic, quando d. §. 13. dicit: *quicunque voluntatem suam ita voluntati principis subjecit, ut quidlibet possit impune facere, leges condere, lites judicare, pœnas sumere, viribus & opibus omnium suo arbitrio uti, atque hæc omnia jure, sane ei imperium maximum, quod concedi potest, concessit*: considerandum, qua intentione, quové consilio homines ad civitates constituendas animum adpulerint. Unde non plus potestatis sua voluntate quis in illum transtulisse intelligitur, quam quantum ad istum finem facere per sanum hominem judicari potest: etsi quid heic & nunc ad istum finem faciat, non penes transferentes arbitrium sit, sed penes eum, in quem potestas illa fuit translata. Ergo cogere jure cives ad omnia summus imperans potest, quæ ipsi ad bonum publicum aliquid facere judicantur. Ad illa autem cogere cives, quæ saluti civitatis repugnant, aut legibus naturalibus adversantur, ne velle quidem debet. Et si tale quid conatus fue-

fuerit, sine dubio potestatis suæ limites transgreditur Consideremus quoq; argumenta, quibus *Idem de cive* c. VI. §. 17. evincere nititur, frustra limitationem imperij suscipi. Dicit; *cœtum illum*, qui regi futuro leges præscripsit, *utiq; habuisse potestatem absolutam*, saltem habitualiter, aut virtualiter. *Si maneat cœtus, vel de tempore in tempus ad certum diem & locum conventus celebret, erit perpetua potentia illa*; & sic rex non habebit summum imperium, sed erit nudus magistratus. (Quod concedimus, si cœtus ille suo jure coire, & de quibusvis reip. negotiis decernere queat, eiq; ad reddendas rationes rex sit obnoxius.) *Sin penitus se dissolvat, ni una dissolvatur civitas, relinquitur utiq; alicubi potestas puniendi eos, qui leges transgrediuntur: quod fieri sine absoluta potestate non potest.* Id quod falsum, uti & argumentum, quo isthoc probare vult: *Nam qui jure tantum sibi concessum virium habet, ut possit quoslibet cives pœnis coercere; habet potentiam tantam, ut à civibus major contribui non possit* At qui finem civitatum cogitaverit, & quod per voluntatis atq; virium submissionem cives non immobiles propriis nervis trunci facti fuerint, & quod sub conditione virium suarum usum alteri concedere, & an conditio illa extet judicare, eaq; deficiente vires suas retrahere cives queant; is facile infirmitatem hujus argumenti deprehendet. Sicuti & illud aperte falsum; non plus cautionis esse ab imperij abusu, concesso imperio limitato, quam si absolutum id relinquatur. Neq; semper, qui satis virium habet ad omnes defendendos, (quod omnes non stolidi cives regi suo libenter concedunt,) satis quoq; virium habet ad eos opprimendos. Imperia ducis, quæ vim habent movendi milites, ut strenue hostem invadant, enervia deprehendentur, si jubeat eosdem in se mutuo ferrum stringere. Deniq; recte quidem cordati principes, etiam absoluti, ingenio sese civium attemperant, & sæpe quandam ipsorum utilitatem minus urgent, quando isti ad officium sine periculo civitatis cogi non possunt. Ast illi cives non minus cordati, qui cum perspectũ haberent, quid suæ civitati non expediret, per leges fundamentales effecerunt, ne ad istud à rege cogi possent.

§. 14. Deniq; & hoc summo imperio, quod penes Monarchas

potissimum hæret, accidit, ut modus id habendi sit vel plenus, vel magis aut minus deminutus. Quidam enim reges dicuntur regnū habere in patrimonio; alij utiliter tantū & jure quasi usufructuario idem possidere dicuntur, idq; vel ad tempus vitæ, vel ad posteros quoq; suos certa lege transmittendum. Aliis deniq; certum temporis spacium gerendo imperio præfixum est, quo elapso illud expirat, & ipsi ad privatam conditionem rediguntur. Equidem *Hobbesio de cive* c. 7. §. 16. c. 9. §. 11. illi quoq; monarchæ temporarij vocantur, qui imperium ad vitæ tempus acceperunt; eosq; omnes non monarchas tradit, sed ministros duntaxat civitatis. Enimvero à communi usu abhorret, illum vocari temporarium principem, qui imperio non nisi cum vita exuitur; cum illi tantum propriè temporarij dicantur, quorum potestas cum certo ac definito temporis puncto ipso jure expirat.

§. 15. Cæterum an detur monarcha temporarius inter eruditos non adeo expeditum est. Equidem *Grotius* l. 1. c. 3. §. 11. Dictatorem Romanum, cujus imperium semestri spatio finiebatur, pro vero monarcha venditat; eo argumento, quod *intra tempus suum omnes actus summi imperij exercuerit eodem jure, quo qui est rex optimo jure; neq; ejusdem actus potuerint ab alio reddi irriti.* Atqui *rerum moralium naturam ex operationibus cognosci; adeoq; quæ facultates eosdem effectus habeant, eodem quoq; nomine esse nuncupandas.* Quanquam dubium non sit, quin major dignitas imperium perpetuum, quam temporarium comitetur: quippe cum solidiore veneratione prosequi soleant homines, quos nunquam ad privatam conditionem redactū iri norunt, quam quos paulo post in æquo sunt conspecturi. Enimvero & ante istum *Bodinus de republ.* l. 1. c. 8. & post eruditi viri dictatorem non monarcham, sed magistratum duntaxat extraordinariū fuisse ostenderunt. Neq; vero illud axioma adeo firmo stat talo: quod illæ facultates sint eædem, quæ videntur eosdem effectus producere. Sed considerandum quoq; est, an quis facultatem eam exerceat tanquam suam, an tanquam alienam sibi delegatam. Hinc & minus recte à *Grotio d. l.* illi in classem monarcharum temporariorum referuntur, *qui antequam reges in suam perveniant tutelam, aut dum fu-*

rore,

rore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur, ut populo non subsint, neq; ante legitimum tempus eorum potestas sit revocabilis. Hi enim summum imperium exercent non suo, sed alieno nomine; adeoq; non magis monarchæ vocari possunt, quam tutor dominus bonorum pupilli. Sed & dictatori omnes & singulas partes summi imperij simul ita commissas, ut intra semestre suum pro arbitrio illas exercere potuerit, nemo historiæ Romanæ gnarus admiserit. Neq; absurdum est, dari magistratum, abs quo, saltem in certo negotiorũ genere, provocatio non concedatur. vid. *Genes.* XLI. 40. 44. l. 19. C. *de adpell. & consultat.* l. 8. C. *de Episcop. audient.* *l. un. C. de sentent. præf. prat.* l. 18. D. *de minoribus.* Addatur quoq; *Livius* l. VI. c. 38. l. VIII. c. 33. & l. XXII. c. 25. Observandum autem heic, dictatorum, ut & quorumlibet magistratuum potestatem, queis certus temporis terminus præfixus, elapso temporis puncto expirare, eosdemq; ipso jure ad privatam sortem recidere: adeoq; quicquid post illud tempus egerint, pro privato actu habendum, cui recte à quibusvis obsequium denegatur; utut fortasse insignia potestatis de facto retineant. Unde nec opus est ad imperium talibus abrogandum novo populi decreto: sed si tergiversentur, statim ab ipsa exsecutione initium poterit fieri. Jura enim, quorum vigor à certo temporis termino suspenditur, eodem præsente statim expirant: sed si jus committendum sit, ubi certarum actionum qualitas deprehendatur, ibi cognitione & judicio est opus. Cujus discriminis ratio est, quod, an tempus præfinitum sit elapsum, dubium habere nequeat. An vero actio aliqua recte aut secus sit suscepta, in utramq; partem disceptari potest. vid. *Livius* l. III. c. 38. *seqq.* Cæterum dari exemplum temporarij imperij, quibusdam pro impossibili habetur, si de summo imperio, non vicario, sit agendum. Nam quod Augustus apud *Dionem* l. LIII. imperium sibi tantum in decennium dari voluit, & post illud iterum in decennium prorogavit, ludibrium erat. Ludibrio scelus miscebat Nabarzanes apud *Curtium* l. V. c. 9. *Auspicium & imperium alij trade interim, qui tamdiu rex appelletur, donec Asia decedat hostis; victor deinde deinde regnum tibi reddat. Bessum regem temporis gratia statuamus. Compositis rebus justo regi tibi fiduciarium restituat* im-

imperium. Majori specie pro fiduciarij regni exemplo allegari potest, quod exstat apud *Diodorum Siculum.* l. 4. c. 23. & 33. Sic apud *Nicephorum Gregoram* l. IV. Michael Palæologus jurejurando adigitur, ut imperium administraret, donec legitimus istius hæres & successor adolevisset: tum vero illi soli cedendum esse ultro & solio regio, & omnibus imperij insignibus. Etsi juramentum illud hautquidquam sit servatum. Circa pactum autem Eteoclis & Polynicis, ut alternis annis imperarent, fortasse dici potest; illos hoc egisse, ut regnum ipsum haberent pro indiviso, alternis annis administrandum. vid. *Euripides in Phœnissis. Statius Thebaidos* l. 1.

§. 16. Circa illum modum regna habendi, quo ea regum in patrimonio dicuntur esse, ab initio observandum; id cujusq; patrimonium dici, non tam quod abs parentibus in se derivatum obtinet, quam quod quocunq; modo partum ipse pleno dominio possidet. Porro uti dominium proprie in rebus intelligitur; sic & istæ præcipue in patrimonio dicuntur; quippe in quibus nullum jus hæret, quo minus pro lubitu dominus illis non uti solum, sed & abuti queat. Postea rebus, quæ in patrimonio essent, accenseri cœpti sunt servi, quippe quos adeo domini ad se pertinere asseruerunt, ut isti non tam sibi, quam dominis salvi esse, aut perire intelligerentur. Atq; hisce rebus ab initio patrimonia patrumfamilias circumscribebantur. Nam jus regendi uxores & liberos, licet ipsis solis competeret, cum tamen illud ad istorum quoq; salutem spectaret, hautquaquam in patrimonio suo duxerunt, aut eo sese locupletiores censeri voluerunt. vid. l. 126. §. 1. D. *de reg. jur.* & ibi *Jac. Godefredus*, l. 33. D. *ad L. Aquiliam.* Sicuti & eruditio, ac dexteritas liberorum hominum, utut ipsis maxime proficua, proprie in patrimonio non censetur. *Philo Judæus de plantatione Noe: Et pictori ars pingendi, & sui cuiq; artifici ars hæreditas sorsvè censetur, non ut terrena possessio, sed ut olympicum præmium. Nam hujusmodi res quamvis non sint dominij, prosunt tamen habentibus.* Etsi apud multos sane locum patrimonij ista suppleat. *Ovidius metamorph.* l. 3. *Ars illi sua census erat.* Nihilominus cum deinceps ambitio regnantium inter præcipua bona imperium in homines ducere cœpisset, opibusq; subjectorum mulcendis

dis cupidinibus multi abuti instituissent; ista quoq; regna in patrimonio numerata sunt, circa quæ pro lubitu alienanda imperantes disponendi facultatem acceperant, quod in hoc summa dominij vis posita intelligeretur. Reliqui autem reges, quibus tanta in regnum suum facultas non concessa, idem velut personalem aliquam possessionem, & jure quasi usufructuario obtinere dici sueverunt. Cujus discriminis origo ex diversis potissimum regna adquirendi modis videtur provenisse. Quanquam enim ad legitimam quorumvis regum constitutionem subjectorum consensus requiratur; diversi tamen plane modi sunt, quibus ille consensus elicitur; sic ut alicubi rex subjectis imputet, quod ipsos imperio suo complecti velit; alicubi subditis rex magnum beneficium debet, quod ab ipsis regno fuerit admotus. Sic qui justam contra se bellandi causam præbuerunt, ubi victi sunt, jure belli vitam, aut libertatem personalem, & omnia bona potuerunt amittere. Hisce sane quæcunq; conditio relinquatur, pro beneficio victoris habenda est. Qui licet victis libertatem personalem, & dominium privatum relinquat; saltem tamen imperium in ipsos pleno & irrevocabili modi sibi suisq; vindicare intelligitur. Idem in dubio fecisse præsumitur, qui in protectionem suam suscipit, quibus alias internecio imminebat. Quæ contra regna patrimonialia disputat *Franc. Hotomannus quæst. illustr.* 1. resolvit *Grotius* l. 1. c. 3. §. 12. Effectus autem, ex isthoc modo habendi imperium resultans, in eo potissimum cernitur, quod ibi non solum conditio civium arbitrio regum sit constituta; sed & quod jus suum in tale regnum rex pro lubitu in quemcunq; possit transscribere, adeoq; & modum succedendi pro suo arbitrio constituere.

§. 17. Enimvero ubi rex ultro à populo adsciscitur, ibi singuli de suis juribus omnia sibi reservasse præsumuntur, quæ quidem cum natura civitatis consistere possunt. Adeoq; qua conditione in hisce regnis cives vivant, non tam à regis, quam ipsorum civium arbitrio pendet; qui tamen utiq; de naturali sua libertate tantum sibi detrahere necessum habuerunt, quantum forma reipublicæ, quam introducturi sunt, postulat. Deinde quia ad regnum ultro dandum homines plerumq; moveri solent peculiari aliqua consideratione,

Hhhhh quæ

quæ in quibusvis non deprehenditur ;& qui ultro imperium alicujus subit, huic quidem, ſed non ideo cuivis ſubjici velit: igitur regulariter in tali regno ab arbitrio populi dependere intelligitur, ad quem poſt mortem electi regis regnum devolvatur. Ubi ſi populo non placeat ſingulos reges peculiari electione adſciſcere, penes ipſum tamen erit ſuper ſucceſſionis ordine diſponere, neq; regis heic quidquam contra populi voluntatem poteſtas valebit. Atq; hoc potiſſimum intuitu ejusmodi reges jure uſufructuario à quibusdam dicuntur regna ſua obtinere, quod neq; circa intrinſecam ejus ſtructuram, neq; circa translationem in alium ſuo arbitrio quidquam invito populo diſponere queant. Conf. l.13. §. *ult.* l.15. §. 1. D. *de uſufructu.* l.9. C. *h.t.* Ulterius comparationem inter regem voluntate populi conſtitutum, & uſufructuarium extendere ego quidem nolim. Unde hautquidquam probaverim illud *Hobbeſij de cive.* c. VII. §.16. *Si populus ab electione monarchæ temporarij,* (i.e. in quem ad tempus vitæ imperium eſt collatum,) *ita diſceſſerit, ut decretum prius factum ſit de conveniendo ad diem & locum certum poſt mortem ejus: tunc mortuo monarcha conſolidatur imperium in populo, nullo novo actu civium, ſed jure priore. Toto enim medio tempore ſummum imperium, ut dominium, in populo erat, uſus autem, ſeu exercitium ejus tantum in monarcha temporario, ut uſufructuario.* Enimvero hanc ſententiam ita crude acceptam oppido quam periculoſam arbitramur omnibus monarchis, qui libera populi voluntate ſunt conſtituti, & qui certis legibus, quas vocant, fundamentalibus ſunt adſtricti. Præſertim cum, ſi licuit illi temporarium vocare monarcham, qui ad tempus vitæ conſtituitur, etiam illi hoc nomine nuncupari queant, qui imperium acceperunt in familia duntaxat ſua continuandum. Et quia *Hobbeſius* non definit, quouſq; talem regem cum uſufructuario comparet; facile periculoſis conſecutionibus irretiri poterit. Cum enim dominium in ſe jus ſit nobilius, quam uſusfructus temporarius; facile liceret concludere; populum eſſe rege ſuperiorem, & hunc ab illo poſſe in ordinem redigi, ſi ad ipſius placitum regnum non adminiſtraverit. Quam obcauſam rejicienda quoq; ſunt, quæ traduntur *Leviath.* c. XIX. quod electivi reges non habeant ſummam poteſtatem. Item, qui habet

potestatem rege defuncto successorem constituendi, eundem summam quoq; potestatem obtinere rege vivo; cum quis non possit alteri dare, quod ipse non habeat. Nam ad ipsam vim imperij in subjectos parum interest, quid circa casum interregni sit in aliquo regno constitutum. Etiam ubi heic fuerit provisum, cives addictissime possunt parere, & ab omni circa remp. potestate eosdem excludi nihil prohibet, nec de nova reip. forma, aut successore rege vivo cogitare licebit. Ex eo autem, quod rex electitius successorem sibi pro arbitrio eligere nequeat, non sequitur, ipsi usumfructum duntaxat, & non velut dominium imperij competere, ipsumq́; rei alienæ esse administratorem. Nam ut ad aliquem redeat potestas prospiciendi suæ saluti, & suas actiones proprio ex judicio gubernandi, (quæ potestas tantisper penes alium fuit,) non necessarium est imperium ita velut divelli, ut penes hunc ejusdem κτῆσις remaneat, χρῆσις duntaxat in alterum transferatur; cum extincto eo, cui etiam absolutum in aliquem imperium competebat, naturalis libertas ultro velut reviviscat. Quis enim v. g. patri velit χρῆσιν imperij paterni attribuere, ideo quod liberi ipso mortuo sui juris evadant; aut domino χρῆσιν imperij herilis, ideo quod servus ipso citra omnem hæredem mortuo in libertatem abeat?

CAPUT VII.

DE MODIS ADQUIRENDI IMPERIUM, inprimis monarchicum.

1. Modus adquirendi imperium in democratia est uniformis:
2. Sed in aristocratia & monarchia varias.
3. Imperium quatenus occupetur per vim justam:
4. Quatenus per vim injustam.
5. Qua ratione quis alterius imperio exsolvatur.
6. Electio quotuplex.
7. Quid interregnum, 8. & interreges.
9. Examinatur Hobbesius.
10. Quid si posthumus expectetur?
11. De successione in regno patrimoniali;
12. Et in regnis voluntate populi constitutis. eaq; vel simpliciter hæreditaria;
13. Vel lineali;
14. Aut per gradus velut transversos.
15. De judice controversiarum circa successiones in regnis.

CUm in disquisitione, quo quis modo imperium adquisiverit, regulariter præsupponatur, diversum esse eum, qui imperium dicitur adquirere, ab illis, in quos idem adquiritur: manifestum est, quæstionem hanc democratias parum tangere; quippe in quibus illi, qui imperant & parent non physice, sed morali duntaxat respectu distinguuntur. Etsi enim quandoq; per seditiones pulsis optimatibus aut rege, democratia constituatur; tamen cum heic iidem sint qui imperant & parent, nullo sensu dicetur; populum violento modo imperium adquisivisse, seu populum per violentiam talem, quæ ad subjectos pertinet, imperium in seipsum constituisse. Inde & in democratiis, secus atq; in monarchiis, modus habendi imperium semper uniformis est. Incrementa tamen sua democratiæ, uti aliæ civitates, violentiæ bellicæ possunt in acceptis referre.

§. 2. Ast in aristocratiis discrimen aliquod deprehenditur circa modum adquirendi imperij, non in eo solum, quod alibi quidem optimatibus ultroneo consensu populi imperium fuit delatum, alibi per vim idem fuit quæsitum: sed & quod illo concilio propter singulorum mortes supplendo alicubi electio adhibetur, alicubi sola nativitas ad illud concilium aditum præbet. Enimvero in monarchiis id discrimen longe clarius sese pandit. Etsi enim omnes monarchæ, ut imperium ipsorum fiat legitimum, consensu populi opus habeant; is tamen diverso modo elicitur: & qui ultroneo populi consensu sceptris admoventur, vel electioni, vel successioni idem debent.

§. 3. Modum adquirendi imperij violentum vocare solent *occupationem.* Circa quam tamen notandum, diversam eam esse ab illa occupatione, qua res domino carentes per solam adprehensionem nobis proprias facimus. Nam cum in istiusmodi rebus nullũ existat jus, quo minus quilibet homo easdem sibi vindicare queat, (ni lege civili impediatur,) nullo peculiari titulo opus est ad dominium illarum adquirendum, sed sola adprehensio corporalis cum animo sibi habendi sufficit. Enimvero cum homo homini naturaliter sit æqualis, adeoq; alterius imperio non obnoxius; igitur non

sola

ſola vis & velut adprehenſio ad legitimum in homines imperium conſtituendum valet, ſed alio inſuper titulo eſt opus. Unde quando *Grotius* l. 2. c. 3. §. 4. tradit; *in rebus, quæ proprie nullius ſunt, duo eſſe occupabilia, imperium & dominium, quatenus ab imperio diſtinguitur*; vocabulum *imperij* hautquidquam capi debet de imperio proprie dicto, & quod exercetur in homines; ſed de imperio in terras, cujus hic eſt effectus, ut nemo nobis invitis in illis debeat commorari, nî nobis ſubjectus eſſe velit. Alias enim homo non eſt ex numero rerum, quæ nullius ſunt; ſed qui non eſt alterius, ſuus eſt. *Xenophon Cyropæd.* l. 4. οὐδὲν οὕτως ἡμέτερόν ἐστιν, ὡς ἡμεῖς ἡμῖν αὐτοῖς. *Nihil ita noſtrum eſt, ſicut nos noſtrummetipſorum.* Unde & *Idem* recte tradit l. 2. c. 9. §. 1. *Si quis ſine omni herede obeat, ſervos ipſius liberos, & populos ſubjectos ſui juris evaſuros*; quia non ſunt hæc ſui natura occupabilia. Mallem tamẽ omiſſam fuiſſe limitationem iſtam; *niſi libertatem ſuam ultro deſerant.* Quem enim inveniemus hominem, qui libertatem ſuam habeat pro derelicta; i. e. qui utut domino carere nolit, nil tamen ſua intereſſe putet, huic an illi ſerviat. Igitur talis demum occupatio ad comparandum imperium facit, quæ juſtam præſupponit invaſionis cauſam, & conſenſu ſubjectorum, pactoq; ſubſequente firmatur. Citra hoc enim ſtatus belli durat, ac nulla obligatio, fidesq;, adeoq; nec imperium intelligi poteſt. Quo loco expendendus eſt J. F. *Hornius de civitate* l. 2. c. 9. §. 2. qui tradit; *ſi quis injuſte laceſſentem, injuriisq; id aliis meritum bello devicerit, continuo in devictum habere legitimam poteſtatem, nec expectare ſubjugatorum conſenſum.* Atqui quomodo ex ſtatu belli in pacem poterit deſcendi ſine interveniente pacto? Quomodo fides & obſequium ei debebitur, qui illud non eſt ſtipulatus? Illud duntaxat habent juſto bello victores, ut conſenſum devictorũ non per ambitum, aut preces eblandiri neceſſum habeant, ſed eundem per intentata extrema mala queant extorquere. Unde nihil agit *Hornius* d. l. quando dicit: *ſi devictorum conſenſus neceſſarius foret, nunquam legitimus victor occupatione conſequeretur imperium: quod occupatio nullius efficaciæ foret, ſi victus non conſentiret.* Atqui cum hæc occupatio præſupponat victorem viribus præpollentem, adeoq; mala quævis victo valentem repræſentare; ipſa occupatio ſatis effi-

ciet, ne victi consensum suum denegare victori queant. Nam utut nemo sit, quin vincere quam vinci malit: tamen nullus non sanus, ubi succumbere se videt, leviori defungi malo optabit: neq; noxiâ sibi in victoris imperium consensum ducet, per quem internecionem effugere datur.

§. 4. Sed quid si per vim injustam imperium quis occupaverit? Equidem id extra dubium est, quin populus democraticus, ejusvé major pars ad evitandum gravius malum, qualicunq; de causa intentatum, possit abdicata libertate sub imperium unius aut paucorum concedere. Sicut & illud omnes fatentur, posse populum regi subjectum ad declinandum excidium, & postquam in rege nihil amplius est præsidij, alteri sese submittere. Sed illud altioris est indaginis; cum metus injuste incussus pactum vitiet, & qui alteri injuria sua damnum dederit, ad restitutionem teneatur; quomodo consensus subjectorum, metu majoris mali expressus, invasoribus legitimum possit conferre imperium, ita ut horum quoq; conscientia isto consensu possit tranquillari. Nam illæ næniæ sunt: *cum imperium, quod invasor accepit consensu populi, non eripuerit populo, sed à Deo in populum acceperit: igitur si id restituendum foret, Deo reddendum, non populo.* Sed cum *Hornius* ipse populo tribuat potestatem designandi subjectum, in quod Deus cœlitus majestatem infundat; igitur sufficiet, si isthanc populo oppressor restituerit. Si enim populus recuperaverit facultatem libere designandi regem, quem voluerit, credo parum amplius sua interesse judicabit, sive majestatem illam suam invasor retineat, sive Deo resignet. Igitur judicaverim prius discernendum esse, an invasor per vim democratiam verterit in monarchiam; an vero monarcha ejecto in ejus sese locum immiserit. Posteriori casu obligatio restituendi non prius expirat, quam aut expulsus rex, ipsiusq; hæredes, quibus ad regnum jus quæsitum fuerat, sit extinctus, aut ipse pro derelicto id habuerit. Id quod etiam tunc fecisse præsumitur, quando per longissimum temporis spatium nullum conatum regni recuperandi ostendit. vid. *Justinus* l. 40. c. 2. Interea tamen temporis, etiam quamdiu adhuc invasoris conscientia laborat, subditos post consensum suum fides data valide stringit, siqui-

ſiquidem tunc demum eandem dederunt, quando adverſus expulſum regem, quidquid ab ipſis poſtulari potuit, fecerunt. Circa priorem caſum hoc probabiliſſime videtur dici, cum populus æque in monarchia, quam democratia felix eſſe queat; facile eſſe, ut popularis libertatis deſiderium digeratur, ſi remp. novus iſte rex bene gubernaverit. Id quod etiam ex modici temporis patientia atq; adſuetudine præſumi poteſt. Et hoc facto adquiſitionis vitium purgatum intelligitur. Paucorum autem muſſitantium ratio haberi non debet, qui abs nulla reip. ſpecie, etiam quæ ultro à civibus fuit conſtituta, abſunt. Quod ſi autem aliquis poſt mutatam violenter remp. cives miſeris modis habeat, vix judicaverim, intrinſeca obligatione cives iſti invaſori obſtringi. Illud enim neſcio an gratis ſit credendum J. F. *Hornio de civitate* l. 2. c. 9. §. 4. *non attinere ad imperij naturam, quo modo fuerit quæſitum; quippe cum idem ſemper & ubiq; reſpondens poſtulet obſequium.* Sane enim ſi quis non ſolum per vim aut fraudem imperium invaſit, ſed etiam, præter crudelem civium oppreſſionem, in manifeſta violentia omnes ſuas rationes collocat; ejus vitium ne diuturnitate quidem temporis, quæ alias ad præſcriptionem ſufficere judicatur, purgari videtur. Nam diuturna poſſeſſio nihil aliud heic notat, quam per longiſſimum temporis ſpatium continuatam injuriam. vid. *Juſtinus* l. 3. c. 5. Conf. *Grotius* l. 2. c. 4. §. 14. & l. 1. c. 4. §. 19.

§. 5. Hoc loco & illud quæri poſſet; ſi quæ civitas monarcham amolita eſt, qua ratione & quando ipſius libertas democratica confirmetur? Ubi ſuper diverſis caſibus diſtincte videtur pronunciandum. I. Si urbs vel regio aliqua quacunq; de cauſa excuſſo ejus imperio, cui antea ſuberat, libertatem ſibi uſurpaverit, & pro peculiari ſeſe rep. genere cœperit; ubi poſt cum antiquo ſuo domino amice tranſegerit, & pro libera rep. agnita fuerit, ſtatim libertatem pleno jure obtinet, neq; ad ejusdem confirmationem mora uſucapionis opus habet. II. Si juſtis de cauſis imperium alicui fuerit abrogatum, ſtatim firma & juſta eſt libertas, atq; vindicata fuit. Neq; diuturna poſſeſſione opus eſt, aut ut illa libertas à priori domino pro legitima agnoſcatur; niſi hactenus, ut injuſtis litibus, quæ ab iſto de-

inceps

inceps moveri possent, materia penitus præscindatur. vid. *Baudius de induciis belli Belgici* l. 3. p. m. 178. III. Ubi injustis de causis rebellatum fuerit, libertas illegitima manet, quamdiu antiquus dominus bello ad obsequium rebelles reducere laborarit, aut saltem protestationibus jus suum in eosdem salvum conservarit, donec ex diuturno silentio colligatur, antiquum dominum jus suum habere pro derelicto. IV. Si contingat regionem vel urbem, periculo ab hostibus imminente, à rege suo auxilium frustra petere, quod vires ipsum deficiant; sic ut ea propriis viribus & consilio salutem suam expedire cogatur: putamus prioris domini jus expirare, ubi per diuturnũ temporis spatium suas sibi res seorsim habuit, nec cum antiquo imperio negotij quid amplius ipsi intercessit. Id enim aperte prioris domini derelictionẽ arguit. Nam si vel maxime interdum regem aut remp. necessitas subigat, ut ab auxilio suo destitutam urbem aut regionem propriæ defensioni relinquere cogatur; vid. *Livius* l. III. c. 6. XXIII, c. 21: tamen depulsa ea necessitate ad antiqui imperij exercitium protinus erit redeundum. Cum amplius principem se meum ferre nequeat, cui, ubi commode possit, ullam principalis muneris partem adversus me exhibere diu curæ non est. vid. *Livius* l. XXXV, *cap.* 16.

§. 6. Per *electionem* populus constituendus, aut jam constitutus ultro certum hominem suo judicio imperij capacem designat. Cui post ubi decretum populi, aut eorum, qui populum repræsentant, fuerit significatum, idq́; ille acceptaverit, promisso populi obsequio imperium confertur. Eam vulgo faciunt *liberam* aut *restrictam*. Illa est, qua citra exceptionem designari potest, quicunq́; naturaliter habilis sit imperio, aut mox fore speretur. Hæc autem, quæ non nisi ex certa natione, familiavé, aut certa qualitate præditum recte potest designare. Si tamen jus eligendi, prout radicaliter populo inhærere intelligitur, consideremus, omnis electio in se libera erit. Licet enim decretum semel factum fuerit, quo certum genus hominum ab imperio excludatur; nihil tamen impedit, quo minus id decretum iterum abrogetur. Sed si populus in paucos quosdam jus eligendi contulerit, utplurimum certis ipsos legibus

so-

ſolet adſtringere circa requiſita, quæ in deſignando principe obſervari debeant. Alicubi electio velut mixta ſucceſſione deprehenditur, quando regulariter quidem ad defuncti filios regnum devolvitur, ut tamen populi, procerumvé conſenſus initio interveniat. Qui conſenſus non videtur nudum inſtar inaugurationis, aut præſtationis homagij, ſed vim ſuffragij negativi habere. Veluti ſi populus in autorem familiæ regnatricis imperium hac lege contuliſſet, ut idem in poſteros quoq; transmitteretur, dummodo regno non inepti ſint futuri. Igitur in talibus regnis populus aut proceres conveniunt,nõ tam ut regem eligant, quam ut declarent, nihil ſe in filio reperire, quo minus patris ſucceſſor eſſe queat.

§. 7. Cæterum electio fit vel in civitate jam naſcente, vel in civitate olim conſtituta. Ibi poſt primum pactum, & decretum ſuper forma reip. introducenda ad electionem proceditur ab univerſis, vel per univerſos deputatis. Qua peracta, & acceptata, inſecutoq́; inter electum & populum pacto perfecta civitas monarchica exiſtit. In civitate autem monarchica jam conſtituta contingere poteſt, ut monarcha decedat ſucceſſore nondum conſtituto. Quo caſu res ad *interregnum* redire dicitur. Quæ forma autem civitati aſſignanda ſit tempore interregni, facile intelligi poteſt, ſi conſideretur, quibus vinculis perfecta civitas cohæreat. Scilicet quia per poſterius pactum, regem inter & cives initum, intrinſeca civitatis perfectio, & ſummum imperium actu provenit; inde ſubjecto proprio imperij ſublato ad imperfectam formam regnum delabitur; ſic ut primogenio duntaxat civitatum pacto cohæreat, quo ſinguli cum ſingulis ad conſtituendum unum cœtum intelliguntur conſpiraſſe. Quanquã iſti pacto circa connectendos cives tempore interregni non parum firmitatis addit vocabulum communis patriæ, & exinde reſultans qualiscunq́; cognatio; ſimulq́; quod plerorumq́; fortunæ iſti loco ſint annexæ, nec facile aliorſum transferri queant. Sicuti & recte *Livius* l. 2. c. 1. judicat; per *pignora conjugum ac liberorum, caritatemq́; ipſius ſoli, cui longo tempore aſſueſcitur, animos civium conſociari.* Quæ cauſa etiam eſt, quare civitas ad interregnum devoluta firmius adhuc cohæreat, quam exercitus, mercenarius cumprimis, amiſſo duce; quip-

pe in quo *plerisq; nulla patria, aut alia est.* Ista igitur omnia ut conservent, atq; in tuto collocent locupletes cives, ad concordiam interea agitandam sunt proniores, & studiosius ad instaurandam civitatis formam incumbunt. Cæterum quanquam cum *Livio* l. I. c. 17. interregni tempore regnum possimus vocare *civitatem sine imperio*, & velut *exercitum sine duce*; tamen quia civitates nascentes, antequam imperium in certum hominem aut concilium fuerit collatum, democratiarum instar habent; (vid. *Hobbes de Cive cap. 7. §. 5. ab init.*) & præterea naturale est, ut quando universi curam sui alicui commiserunt, eo extincto ipsi sibi prospiciant: igitur regulariter interregna indolem democratiæ alicujus temporariæ præ se ferre videntur, saltem hactenus, ut ex universorum consensu tantisper statuendum sit de communium rerum administratione, novoq; rege creando, nisi aliam reip. formam introduci placuerit. Democratia tamen perfecta interregnum proprie non est, quatenus nondum decreto sancitum, summam rerum perpetuo esse debere penes concilium universorum, & quia leges atq; instituta publica ad monarchicum regimen adhuc sunt adaptata. Quanquam & hoc possit contingere, ut ubi regnum ex insignibus partibus integrantibus constat, puta ex diversis gentibus, provinciis, ac magnis urbibus, per interregnum faciem alicujus systematis id videatur induere. Ex hisce patet, quem in sensum capiendum sit illud, quod à *Grotio* l. I. c. 3. § 7. aliisq; traditur; *rege extincto citra successorem imperium reverti ad populum.* Scilicet quanquam hactenus in interregno penes populum imperium non sit, quod nondum communi decreto in perpetuum summa rerum in concilium universorum sit collata; poterit tamen interim populus per se, aut certos delegatos exercere omnes actus summi imperij, qui ad conservationem ipsius facere videbuntur. Nam falluntur illi, qui extincta familia regnatrice negant potestatem imperandi ad populum reverti, sed duntaxat potestatem eligendi & designandi alium regem. Quasi vero, interregno existente, necessum sit populo omnino regem creare. Et quasi deinceps non possit imperium conferri in optimates, aut democratia in perpetuum stabiliri.

§. 8. Opi

§. 8. Optime tamen tranquillitati suæ prospexerunt civitates, quæ declinandis incommodis ex interregno oriri solitis, in antecessum constituerunt, penes quos, solio vacante, interea sit reip. administratio. Qui sive interregum, sive alio vocabulo insigniantur, sunt magistratus temporarij, seu ut ita loquar provisionales, qui autoritate universi populi actus summi imperij, saltem continendo tantisper cœtui necessarios, exerceant; obnoxij tamen populo ad reddendas gestorum rationes, quas & aliquando novus rex velut nomine populi exigit. Horum potestas, novo rege creato, aut ubi super alia reip. forma fuerit constitutum, statim expirat. Ubi vero in aliquo regno extiterit perpetuus senatus, penes quem tamen rege vivo summa rerum non fuerit, in illum rege defuncto summa potestas proprio jure non recidit. Quanquam expeditissimum sit, ut in casum interregni vicaria reip. administratio tantisper eidem committatur; sicuti & antea abs rege in partem curarum tanquam minister vocabatur. Quicquid autem potestatis interregni tempore ille senatus exercuerit, id ab universo populo in eundem collatum intelligitur. Quam enim potestatem à rege tanquam magistratus obtinuerat, illa rege citra successorem defuncto extinguitur; & si pristinam continuare functionem conceditur, id non amplius defuncti regis, sed populi beneficium est. Add. *Bodinus de republ.* l. 3. c. 2. p. m. 417. Hinc & ejusmodi senatui, interregis officium obeunti, hautquidquam licet diutius potestatem retinere, quam universis placuerit; multo minus sibi perpetuo imperium vindicare, aut propria autoritate aristocratiam constituere. Penes universos enim est super forma reip. disponere, & quidem pro lubitu, nisi forte de jurio sint vincti. vid. *Livius* l. I. c. 17. & *Dionys. Halicarn.* l. 2. ubi memorat, cum crebra illa interregum mutatio populo Rom. displicuisset, & quod pro uno centum viderentur reges habere, senatum in populi arbitrio posuisse, de ordinanda rep. dispicere, sive regibus, sive magistratibus annuis ejus curam mallent credere. Etsi eam optionem populus in senatus judicium rejecit.

§. 9. Ad isthæc illustranda operæ pretium fuerit expendisse, quæ tradit *Hobbes de cive* c. 7. §. 15. 16. ubi talem format casum. *Si*

populus tradiderit summum imperium uni alicui hominum, habendum pro tempore tantum vitæ suæ, idq; cum fecerit, unusquisq; è cœtu ita discesserit, ut de loco, ubi post mortem ejus ad novam electionem congregentur, nihil omnino sit ordinatum: populus non amplius erit persona una, sed multitudo hominum dissoluta, quorum cuilibet cum quibuslibet convenire diverso tempore & loco, quo libuerit, licitum erit. Igitur talem monarcham ex lege gratitudinis teneri cavere, ne post mortem suam civitas dissolvatur: idq; vel statuendo diem & locum certum, quo cives, qui voluerint, convenire possint; vel successorem sibi nominando, prout reip. videbitur expedire. Heic fallitur *Hobbes*, dum arbitratur, *congregatos, si discesserint non constituto prius loco & tempore secuturi conventus, abire in dissolutam multitudinem:* siquidem hoc intelligatur de illis, qui jam civitatem perfectam, rege electo, constituerunt, non de his, qui in civitate adhuc constituenda sunt occupati. Nam qui congregantur civitatis formandæ causa, & discedunt non indicto in futurum conventu, illos manifestum est re penitus infecta dissolvi, adeoq; singulos in priori statu permanere. Ast qui semel in perfectam civitatem coaluerunt, regiq; se subjecerunt, cum fortunarum suarum sedem in ista fixerint, non possunt præsumi tam fuisse socordes, ut cum rege defuncto novellam civitatem extingui, & in naturalem statum atq; anarchiam voluerint abire, non citra stabilitæ jam salutis periculum. Igitur ubi in regem imperium non fuit collatum hæreditario jure, aut ut ipse pro lubitu de successore statueret; saltem tacite inter ipsos conventum intelligitur, ut statim à morte regis conveniant, idq; eo loco, ubi alias conventus celebrari moris erat, aut ubi rex domicilium fixerat. Nec facile deerunt in aliquo populo cives eximij, qui tantisper autoritate sua reliquos contineant, & ad quamprimum consulendum reip. impellant. Ex hisce quoq; perspicuum est, quousq; admitti possit illud *Hobbesij Leviath. c.21. Quando monarcha pro se & liberis suis regnum relinquit, ciq; renunciat, subditi ad absolutam & naturalem libertatem revertuntur.* Id enim hautquaquam in eo sensu verum est, quod isti in dissolutam plane multitudinem abeant, sed quod absolutum recipiant jus de statu suo denuo disponendi.

§. 10.

§. 10. Exoritur quoq; aliqua species interregni in regnis successivis, quando rex decedit, relicta uxore prægnante, aut quam saltem prægnantem suspicatur. Equidem ex consensu plurimarũ gentium in illos quoq;, qui adhuc in utero existunt, jus aliquod transferri potest, adeoq iidem juris quoad κτῆσιν capaces sunt. Existente autem subjecto proprio summi imperij interregnum non datur. Unde neq; minorennitas regis, neq; captivitas interregnum proprie dictum facit. Etsi captivi sæpe à cognatis tanquam mortui fuerunt habiti, cum potius regnum ipsorum nomine tantisper debuisset administrari, quousq́; postliminio revertissent, aut in captivitate obiissent. vid. *Justin.* l. 36. c. 1. *Trebell. Pollio in Gallieno.* Partu tamen regio nondum edito non satis constat, vivus an mortuus sit foetus in lucem proditurus; & ubi à regno fœminæ excluduntur, mas an fœmina sit futura proles postuma. Quousq́; tamen de ea re constiterit, populus hautquidquam jura illa, quæ in liquido interregno, nanciscitur; sed regnum interea erit administrandum eo modo, quo alias per minorennitatem regis solet. vid. *Serranus invent hist. Franc. in Philippo Valesio ab init.*

§. 11. Ast per *successionem* jus regni semel alicui partum, aut in aliquem collatum, in posteris ejus continuatur. Est autem ista successio constituta vel arbitrio ipsius regis, vel arbitrio populi. Regibus, qui regna sua in patrimonio habent, jus quoq; competit pro lubitu super successione disponendi; qui ubi expresse circa eandem voluntatem suam declararunt, illa utiq; non minus quam privati patrisfamilias testamentum fuerit sequenda. Quo casu poterit rex illud suum regnum æquis portionibus inter plures liberos dividere, etiam non considerato sexus discrimine; ac transferre illud legitimis deficientibus in naturalem filium, (quo nomine Alfonsus Aragoniæ rex regnum Neapolitanum bello partum in filium suum naturalem Ferdinandũ contulit; apud *Guicciardinum* l. V. etsi alij ad Aragoniam id pertinere jactarent, quippe hujus armis & opibus partum;) aut quem adoptavit, imo & in eum, qui nulla cognatione ipsi fuit junctus. Add. *Justinus* l. 41. c. 5. n. 10. Enimvero ubi de successore suo nihil disposuerit ejusmodi rex, videndum est, quemnam natu-

ralis ordo ad successionem vocet. Licet enim neq; testamento, neq; aliter voluntatem suam vivens declaraverit; præsumitur tamen noluisse civitatem se defuncto redire ad anarchiam, conjunctam utiq; cum pernicie civium, quibus tam miserum post se relinquere statum humanitas non patiebatur. Præsertim cum si illa fuisset ipsius mens, hoc facile significare liceret, quo in eum casum sibi mature cives prospicere possent. Et æque de regibus quam aliis præsumitur, ipsos bona abs se parta nolle perire, aut quibusvis in medio velut exposita se mortuis relinquere, sed ad eos devolvi, quos ipsi carissimos habuerant. Igitur heic in successionibus regnorum patrimonialium idem ordo servabitur, qui in aliis privatorum hæreditatibus; nisi quatenus indoles & incolumitas regnorum ab eodem discedere suaserit. Etsi enim fortasse pari affectu omnes suos liberos prosequatur pater; tamen eousq;, si cordatus fuerit, illum temperare sciet, ut ne patrimonium, cui salus familiæ fere innexa, ad sui stabilitatem fiat ineptius: & ubi in contrarium nihil significavit, hoc ipsum voluisse præsumetur. His positis sequitur, ejusmodi regem velle, ut post se quoq; monarchica civitatis forma conservetur; utpote quam & ipse exemplo suo commendavit, nec alio facto aut verbo post improbavit. Deinde, quoniam naturali inclinatione omnes homines illis bene esse malunt, per quos sibi potius, quam aliis honor & gloria exsurgit; honor autem & gloria unicuiq; post mortem per liberorum potius, quem aliorum quorumcunq; hominum potentiam contingit; censetur patrem liberis suis melius velle, quam quibuscunq; aliis. Nam si hoc nolit, expresse id fuerit significandum; cum tanta dementia non credatur in aliquem cadere, ut tam speciosum bonum ad liberos non pervenire, sed in medio positū rixarum materiam præbere velit. Non recte autem ab *Hobbesio de cive* c. 9. §. 15. inter signa voluntatis paternæ, regnum in liberos transferre nolentis, refertur consuetudo post plures successiones; cum, qui de successore tacet, consuetudini regni consentire intelligatur. Nam consuetudo illa, sive ab autore stirpis, sive à posterorum aliquo originem habuerit, in vim utiq; legis fundamentalis abiit. Nos autem heic quærimus de ordine successionis, quando neq; dispositio re-

gis,

gis, neq; lex aut consuetudo regni extiterit. Porro & hoc ejusmodi rex velle præsumitur, ut non solum regnum regularem formam retineat, i. e. ut neq; partes summi imperij inter plures fratres, aut eodem gradu proximum regem tangentes distribuantur, neq; iidem regnū pro indiviso pariq; inter se potestate administrent; sed etiam nolle, ut in plures partes regnum dividatur, & pro uno plura deinceps distincta regna sint. Quippe cum utrumq; cum maximo regni detrimento, & ipsius familiæ regiæ convulsione sit conjunctum. Cui proximum est, ut etiam in hisce regnis, non obstante ætatis prærogativa, inter plures liberos masculi præferantur fœminis, quia regulariter sexus masculinus imperio aptior, & fœminarum regimen fere incommoda quædam comitentur, quæ eo majora futura sunt, si per easdem fratres paterno solio sint prohibendi. Præterea & hoc obtinebit, ut inter plures liberos sexu pares natu maximus succedat, idq; non ideo tantum, quia hic ut ætate ita & prudentia juniores antecellere censetur, sed & quod alias fratres circa conjunctionem cum patre æquales sunt. Inter quos si dignissimo regnum esset deferendū, non possent non exitialibus inter se discordiis implicari. Quibus præcavendis optimum est sorti nascendi rem committere, quam omnium fere gentium consensus, velut ab ipsa natura jactam, constanter amplectitur. Heic tamen necessarium fuerit, ut primogenitus cæteris fratribus de honesta sustentatione prospiciat. Nam ut istis tantum rependat, quanti eorum portio futura erat, si regnum divisum foret, neq; necessarium est, & fieri plane nequit. Ponamus enim quatuor esse fratres. Unde heic primogenito tantum pecuniæ, quæ tres quartas partes regni æquet? Add. *Bœcler. ad Grot.* l. 2. c. 7. §. 13. Quod si autem in ejusmodi regnis rex sine prole sit, fratres aut sorores succedent, & his deficientibus, prout quisq; defunctum proxime attingit; salva tamen sexus & ætatis prærogativa. Quin & ad proximos ultimi possessoris regnum demum perveniet, qui autorem regni non attingunt, non solum voluntate defuncti expressa, sed & si ejusmodi succedendi mos circa privatorū civium hæreditates in regno sit receptus. Quem & circa suum patrimonium valere voluisse præsumetur rex, dum expressa dispositione ab eodem

non abiit. Quod autem *Hobbes de cive* c. 9. §. 19. addit, non adeo liquidum est. *Qua ratione*, inquit, *succeditur ad imperium, eademque succeditur ad jus successionis. Nam primogenitus, si ante patrem moriatur, censebitur, nisi pater aliter statuerit, jus suum successionis transtulisse ad liberos suos: ideoq́, nepotes & neptes priores erunt ad succedendū, quam ipsorum avunculi. (patrui* debebat dicere.) Equidem fatemur, jus illud repræsentationis aut subitionis in locum esse valde favorabile; ne scil. liberis fraudi sit, quod tam mature patre fuerint orbati. Nihilominus cum filius, patre adhuc vivo, ad istius bona spem duntaxat, non plenum jus habeat; & non adeo necessarium videatur, ut quemadmodum jus, ita & spes, nondum in jus velut animata, in liberos transeat; vix solo jure naturali patruis prævalebunt nepotes, nisi lege regni aut consuetudine fulciantur. Add. *Bodinus de rep.* l. VI. c. 5. p. m. 1144. seqq.

§. 12. Enimvero in illis regnis, quæ ab initio ultronea populi voluntate sunt constituta, ordo successionis originarie ab ipsius populi voluntate dependet. Qui ubi in regem non imperium solum, sed & jus de constituendo successore expresse contulit, (id quod non temere fieri solet,) succedet, quem iste voluerit. Sin ipse populus super successione disposuit, voluit eam procedere aut ad modum reliquarum hæreditatum, quantum ille ad regnum utiliter adplicari potest; aut peculiari ipsum ratione temperavit. Successionem simpliciter hæreditariam in regnis à privatarum hæreditatum successionibus in hisce fere salus civitatis discedere jubet. 1. Ut regnū inter plures fratres aut hæredes, eodem gradu à defuncto distantes, non dividatur. Quia hoc ad tuendum regnum & civium concordiam plurimum facit. vid. *Justin.* l. XXI. c. 1. 2. Ut successio stet inter eos, qui à primo rege descendunt; neq; ad gradum transversum, multo minus ad affines transitus fiat. Nam isti regi, ejusq́; posteris regnum dare voluit populus; quibus extinctis ad populum redit jus deinceps super regno statuendi. add. *Bœcler. ad Grot.* l. 2. c. 7. §. 15. 3. Ne succedant, nisi qui nati sunt secundum leges patriæ. Qua ratione excluduntur naturales seu nothi, utut pater forte non minore affectu ipsos fuerit amplexus. Nam saltem inter generosas nationes ad

con-

contemtum patent, quorũ matrem pater justo matrimonio dignatus non fuit, & pro instrumento magis desultoriæ libidinis, quam socia vitæ habuit. Quin & ob defectum fidei, & perpetuæ cohabitationis non adeo liquido de talium patribus constat. Ast in regnis quam maxime expedit personam regis esse venerabilem, simulq́; quam minimum controversiarum circa eandem posse moveri. Add. memorabile in hanc rem exemplum apud *Martinium hist. Sin.* l. VI. c. I. p. m. 202. *Livius* l. 39. c. 53. *Etsi minore ætate, quam Perseus, esset Demetrius, hunc tamen justa matrefamilias, illum pellice ortum esse: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere: hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre.* Excluduntur quoq; adoptivi non solum, quia nobilitas generis vere regij magis venerandos efficit reges, majorq́; de illis spes concipitur, quod similes sint virtutibus futuri illis, ex quorum sanguine sunt prognati: sed & quia in naturalem regis stirpem populus regnum contulit, qua deficiente ad se voluit redire facultatem de secutura regiminis forma disponendi. Quæ facultas, admissa adoptione, quæ quidem jus ad regnum daret, in perpetuum posset eludi. 4. Ut in pari gradu, revera aut per repræsentationem tali, mares præferantur fœminis, etiam ætatis prærogativa gaudentibus. Add. *Bœcler. ad d. l. Grotij* §. 17. 5. Ut inter mares, & ubi hi deficiunt, inter fœminas, in pari gradu maximus natu præferatur. Apud *Livium* l. 40. c. II. Perseus de Demetrio minore fratre: *transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris gentium.* Add. *Bœclerus d. l.* §. 18. 6. Deniq́; & in hoc à vulgaribus hæreditatibus ejusmodi regna differunt, quod, licet non nisi morte prioris possessoris ad alterum devolvantur, & ab isto huic velut de manu in manum dentur; tamen occasione duntaxat prioris domini ad alterum perveniant, non autem, uti aliæ hæreditates, ex prioris domini jure, voluntate, & beneficio. Nam successio in hisce regnis non ab arbitrio ultimi possessoris dependet; sed ex constitutione populi in stirpe regia continuatur. Inde quoq; non est necessarium, ut successor, licet gradu proximus, etiam in onera defuncti, quæ quidem in privato ipsius patrimonio hærent, subeat. Sed, si videatur, poterit regnum quidem capessere; privati autem patrimonij hære-

ditatem recusare; quippe cum regnum eximia quædam, & à privato patrimonio separata sit hæreditas. Nam populus quam optimo jure regnum deferre voluisse creditur; neq; ejus quidquam refert, quid privato regis patrimonio fiat. Quin & ipsi populo oneri futurum esset, si ad privata regis debita luenda successor teneretur; quæ, si privatis in bonis hic tantum non haberet, de publico solvenda demum forent. Isthunc autem succedendi ordinem populus elegit, ne successor foret in incerto, & vitandis electionum incommodis; simul ut reverentia regi ex splendore natalium conciliaretur, & ex genere atq; educatione spes esset præclaræ virtutis, regniq; possessor regnum magis curaret, & animosius defenderet, si illud iis esset relicturus, quos ipse ob naturalem affectum maximi facit.

§. 14. Sed cum in isthoc genere successionis inter personas longius ab autore stirpis remotas facile contingere possit, ut quæ alteri sit præferenda non ita liquidum esset, siquidem simpliciter ita quisq; ad coronam vocandus foret, prout nuper defunctum regem proxime contingeret, præsertim cum favor repræsentationis in remotioribus gradibus evanescat: igitur ad tollendas ejusmodi controversias multas apud gentes successio, quæ *linealis* dicitur, introducta est. Quæ in hoc consistit, ut omnes, qui ab autore stirpis regnatricis descendunt, velut lineam quandam perpendicularem intelligantur constituere, quarum quælibet regno propior, prout quisq; in eodem gradu sexus, deinde ætatis prærogativa potior. Nec prius ad aliam lineam regnum devolvatur, quam omnes ex priori linea fuerint extincti. Unde & illis, qui hoc modo successuri sunt, non necessum est numerare, quoto gradu à proxime defuncto rege distent, neq; ad jus repræsentationis provocare; sed prout quisq; nascitur, ita lex illi perfectum jus ad regnum suo ordine habendũ confert; quod jus quisq; ad omnes ex sese natos pari ordine demittit, licet ipse regnum non obtinuerit. Hoc modo igitur primo semper loco vocantur ultimi possessoris liberi, sed ita, ut & mortuorum ratio habeatur, siquidem ipsis proles supersit qualiscunq; gradus; & si mortui istius linea potior fuit, ejusdẽ proles reliquos omnes excludat: salva tamen semper in pari gradu ejusdem lineæ prærogativa & se-

xus,

xus, & ætatis. (Nam ut ſola ætatis prærogativa ſuperet prærogativam ſexus, nullibi puto exempla exiſtunt.) Si ultimo poſſeſſori defuerint liberi, ab ipſo adſcendendo, (non recurrendo ad autorem ſtirpis & ibi incipiendo,) itur ad lineam proximam, & ſic deinceps, ſalva ſemper in pari gradu ejusdem lineæ ſexus & ætatis prærogativa. Cæterum ſucceſſionis linealis uſitatiſſimæ ſpecies duæ ſunt; *cognatica* una, altera *agnatica:* Illa, quod in regno Caſtiliæ ſit recepta, Caſtiliana quoq; vocatur: quæ id habet peculiare, ut in eodem gradu ejusdem lineæ mares fœminis etiam majoribus natu præferantur; ob ſolum tamen ſexum de linea in lineam tranſitus non fiat. Adeoq; fœminæ non excludantur, ſed poſtponantur duntaxat maribus in eadem linea, ita ut etiam ad ipſas ſit regreſſus, ſi priores, aut pares cætera mares, aut ex maribus defecerint. Cui conſequens eſt, ut filia ex filio, præferatur filio ex filia; & filia ex fratre, filio ex ſorore. Succeſſio autem agnatica ab illa differt, quod heic fœminæ, & ab his deſcendentes in perpetuum excludantur. Cujus rei ratio eſt, ne per fœminarum matrimonia ad peregrinos regnum devolvatur, aut inſertis per matrimonium in regiam familiam alienis antiqua ſtirps regia nimium rejiciatur. Vocant etiam hanc ſucceſſionis ſpeciem Francicam, quod in Galliæ regno illa recepta ſit. Poteſt & hoc introduci, ut ubi omnes maſculi ex ſtirpe regia defecerunt, demum ad fœminas regnum devolvatur. vid. *Guicciardin. hiſt.* l. XII. p. m. 367. Cæterum cum ſucceſſio linealis valde plana ſit; igitur ſicubi controverſia inciderit, ante omnia illud inquirendum fuerit, quænam ſpecies ſucceſſionis in regno recepta ſit.

§. 14. Poteſt etiam alius modus ſuccedendi conſtitui, ut tali ordine quisq; ad regnum vocetur, prout autori ſtirpis regiæ eſt proximus. Qua ratione ipſi ſuccedent omnes filij pro ætatis ordine; inde omnes nepotes, habita ratione & ætatis patrum ſuorum, & ætatis propriæ: his omnibus extinctis eundum ad pronepotes, & ſic deinceps. Talem modum ſuccedendi quondam in Numidia fuiſſe uſitatum colligitur ex *Livio* l. XXIX. c. 29. De more in regno Feſſæ & Maroci teſtatur *Thuanus* l. 65. *ad ann.* 1578. add. *Grotius* l. 2. c. 7. §. 24. Apud multos quoq; populos in India hic mos ſuccedendi eſt rece-

 ptus,

ptus, ut non ſuccedat patri filius, ſed ſororis filius; quod credant, de hoc multo certiorem eſſe fidem, quod ſit ex proſapia regia, quam de illo; uti inter alios refert *Petrus de Valle Itiner. part. 3. epiſt. 6.* & *Hieronymus Oſorius* paſſim. Singularis modus ſuccedendi apud Chatramotitas refertur à *Strabone* l. XVI. *Succedit in regno non filius patri, ſed qui primus è nobili genere poſt conſtitutum regem naſcitur. Nam ſimul ac aliquis in imperio conſtitutus eſt, omnes nobilium virorum uxores prægnantes conſcribuntur, & cuſtodes adponuntur, qui obſervent, quæ prima pepererit. Nam ejus filius ex lege aſſumitur, & ad regni ſucceſſionem regaliter educatur.*

§. 15. Cæterum hoc loco quæſtio oritur, ſi controverſia inter duos pluresvé circa ſucceſſionem in regno cumprimis non patrimoniali oriatur, quis competens ſit judex? Nam ut ad arma ſtatim propter cauſam nondum liquidam decurratur, lex naturæ non permiſerit. Heic illud initio certum eſt, indolem ejusmodi controverſiarum non ferre, ut per modum jurisdictionis ſeu pro imperio decidantur; adeoq; illas diſceptandas eſſe modo inter eos recepto, qui in naturali libertate nullius jurisdictioni ſubjecti degunt. Quem in ſenſum explicandus eſt *Grotius* d. l. §. 27. In naturali autem ſtatu invicem vivere dicuntur illi, quorum unus alteri non paret, aut imperat, & qui communem dominum non agnoſcunt. Ac licet, qui inter ſe litigant, quamdiu litigant, fortaſſe alicujus imperio ſubeſſe poſſint: ipſa tamen cauſa talis eſt, ut ſententiam tanquam à ſuperiore profectam non admittat. Extra illum populum, de cujus imperio ambigitur, nemo judicem ſe ferre poteſt. Neq; ipſe rex, ſi eo vivo hæc controverſia agitari cœperit, competens erit judex: quippe cum in ejusmodi regnis præſupponatur, populum habendi imperij modum regi hautquaquam ſubmiſiſſe. Etſi non deſint exempla regum, qui autoritate & meritis ſuis confiſi ampliorem ſibi poteſtatem heic aſſeruerunt, quam alias indoles regnorum liberorum fert. Inde inter filios Darij exortam litem ipſe pater decidit, apud *Herodotum Polymnia*. Quanquam *Juſtinus* l. 2. c. 10. eandem à fratribus ad Artaphernem, velut ad domeſticum judicem, delatam referat. Sic & litem inter Arſicam & Cyrum pater compoſuit. *Plutarch.*

tarch. Artaxerxe. Add. I. *Regum* I. 5. *seqq. Justinus* XVI. 2. 7. Sed quod ne populi quidem sit tales controversias pro imperio definire, asseri potest, non quidem ex illa ratione, quam affert *Grotius d.l.* quia populus à se in regem, & regiam familiam omnem jurisdictionem transtulerit, neq; ea durante aliquas habeat ejus reliquias. Nam causa successionis non pertinet ad objectum ejus jurisdictionis, quæ à populo in regem fuit collata: & ubi talis controversia tempore interregni agitatur, saltem temporaria jurisdictio populo denegari non potest. Verum ratio ex natura istarum controversiarum est petenda. Potestas enim judiciaria exercetur in subjectos cum hoc effectu, ut omnino in sententia lata teneantur adquiescere, & si nolint, pro imperio possint adigi; idq; quia subjectionis civilis pars est, decisionem controversiarū, quæ sibi cum aliis civibus intercedunt, ab imperante expectare. Atqui si omnes casus ejusmodi litium circa successionem expendamus, patebit, nullum ita esse comparatum, ut pro imperio possit à populo decidi, sicuti civium lites à communi judice solent. Si enim regi, qui volente populo possessionem regni adprehendit, post alius quidam è familia regia litem intentet, quasi propiore gradu regnum ad ipsum spectet; neq; petitor populum poterit judicem agnoscere, quippe cui judicium suum, dum semel legitimum regem ipsum agnovit, est tuendum: & qui semel summum fastigium insedit, hautquaquam sese illorum judicio submittet, qui se ipsi subjecerunt. Multo minus populus competens judex habebitur, si quis regni hæredem se venditet, quem ipse agnoscere detrectat. Quod si autem solio vacante duo sese competitores offerant, super potiore jure ambigentes, & populus sit paratus illum agnoscere regem, qui præ altero regnum sibi deberi demonstraverit; judicio proprie dicto, & quali causæ subjectorum in civitatibus expediuntur, opus non est. Nam vel controvertitur duntaxat, quoto gradu uterq; velut à solio distet; vel dubitatur, utrius gradus sit potior. In priori quæstione facti litigantium erit, prosapiam suam liquido deducere; ubi victoria ab illo stabit, cujus deductio populo clarissima fuerit visa. Quanquam autem judicium populi heic ad victoriam momentum adfert: non tamen sententia

feretur velut pro tribunali à judice in sibi subjectos, sed per modum nudæ adprobationis: quomodo debitor ad solvendum paratus non nisi instrumenta sui creditoris recognoscere cupit. Quod si dubitatur, qui gradus, aut quæ linea sit potior, declarata voluntas populi finem liti imponet; cum quilibet, quid agere voluerit, intelligere præsumatur; populus autem, qui nunc est, idem censeatur esse cum eo, abs quo successionis ordo ab initio est constitutus. Sic controversia Eduardi regis Angliæ contra Philippum Valesium coram ordinibus Franciæ disceptata fuit. vid. *Scriptores historiæ Francicæ.* & *Polydor. Virgilius histor. Anglic.* l. XIX. *ab init.* Sic apud *Dionysium Halicarn.* l. 1. litem super successione inter Sylvium, & Julum Ascanij filium populus suffragio diremit, præter alias rationes hac præcipue motus, *ὅτι μητρὸς ἦ ὁ Σιλούιος ἐπικλήρου τῇ ἀρχῇ, quod Sylvius matre natus esset, hærede universi regni.* Quanquam & ejusmodi declaratio non magis naturam habet sententiæ judiciariæ, quam si donator obscura aut ambigua sua verba interpretatus fuerit. Ubi aliquis competitorum queratur, studia populi magis in alterum, quam in ipsum propendere, proximum fuerit ad arbitros rem deferre, neutri partium addictos, & quorum nihil intersit, hic an iste rerum potiatur. Frequentiores controversias huc spectantes vide apud *Grotium d. l.* §28. *seqq. Arnisæum relect. pol.* l. 2. c. 2. *sect.* 10. *seqq.* & alios.

CAPUT VIII.

DE SANCTITATE SUMMI IMPERII CIVILIS.

1. *Summo imperio justa imperanti non debet resisti.*
2. *An civi à civitate injuria fieri possit.*
3. *Cives sæpe injuste de imperio civili queruntur.*
4. *Quot modis civi à rectore civitatis injuria fieri queat.*
5. *An atrocibus injuriis principis possit resisti?*
6. *Non statim civibus vis in eum, qui tyrannus dicatur, est licita.*
7. *Grotij sententia.*
8. *Sacrosancti non sunt, nisi reges vere (tales.*
9. *Quo casu invasor habendus pro legitimo principe?*
10. *Quatenus invasoris jussa cives obligent, legitimo rege adhuc superstite, sed expulso.*

Quem-

Quemadmodum summum imperium civile ad incolumitatem generis humani, & ad tollendas infinitas status naturalis miserias institutum est; ita illud sacrosanctum & inviolabile ab omnibus haberi generis humani quam maxime interest. Atq; illud quidem à nemine cordato in dubium revocatur, quin nefas sit, imperantibus, quamdiu intra potestatis suæ limites versantur, resistere. Nam ex fine & indole imperij adparet, cum ipso necessario conjunctam esse debere obligationem non-resistendi, i.e. citra reluctantiam parendi, faciendo vel omittendo id, quod ab isto injungitur. Enimvero de hoc potissimum disceptatur, an, si summus imperans subjecto præter fas quid imperet, aut quamvis injuriam intentet, tunc quoq; sacrosanctus sit, sic ut nullo modo ea injuria per vim à subjecto repelli queat?

§. 2. Equidem *Hobbesij de cive* c. 8. §. 7. dogma est, *civi à civitate fieri non posse injuriam*, sicuti *nec servo à domino*; idq; eo argumento, quod civitati cum cive nullum intercedat pactum; (sola quippe pacti violatio ex ipsius mente est injuria;) & quia civis voluntas voluntati civitatis subjecta est, sic ut quidquid à civitate fit, volente cive fieri intelligatur. Volenti autem injuriam non fieri tralatitium est. Enimvero jam supra ostensum fuit, neq; injuriam consistere in sola pactorum violatione; & inter monarcham atq; cives pactum intercedere. Subjectio autem voluntatis civium civitati facta ex fine hujus interpretanda & limitanda est. Sic ut eo demum res redeat: singuli cives suam voluntatem voluntati civitatis subjecerunt circa negotia, quæ ad conservationem civitatis faciunt; in quibus si factum civitatis civi displiceat, injuria huic non fit. Atqui cum extra ea negotia abs imperante civibus injungi aut inferri queant, quibus jus vel peculiari ex pacto, vel ex communi humanitatis lege quæsitum violatur, non adparet, quare civi à civitate injuria fieri nequeat.

§. 3. Probe tamen observandum, à civibus turbulentis aut querulis multa principum facta pro injuriis traduci, quæ tales minime sunt. Scilicet quod ab ipsorum judicio discrepat, id tanquam male factum damnatur. Et Jupiter neq; serenus neq; pluvius omnibus

bus placet. Atqui quemadmodum propter varietatem ingenij humani, & male composita multorum desideria fieri non potest, ut reip. administratio singulis civibus æque arrideat: ita si quis pro injuria statim haberi velit, quod ipsi displicet, vel civitatis dissolutionem quærit, vel ipse imperare cupit. Et sane non paucis ea sola querelarum causa, quia ipsi non regnant. Quo ex numero erat Avidius Cassius, apud *Vulcatium Gallicanum*, qui causam sumtorum in M. Antoninum armorum jactabat, *quod sibi hujus imperium displiceret, quod non posset ferre nomen imperatorium.* Quo prætexto adversus Septimium Severum utebatur quoq; Pescennius Niger, apud *Æl. Spartianum*, & Clodius Albinus apud *Jul. Capitolinum.* Multi querelarum suarum causam in principem habent, quod is pravorum ministrorum utatur opera; sed veram doloris originem investiganti adparet hanc esse, quod ipsi eodem ministerio non potiantur. Tributorum gravitatem plebs sæpe indignatur, etiam quando non plus exigitur, quam præsens reip. usus, aut probabiliter subsecuturæ necessitates videntur exigere. Cui quid reponendum sit, docet *Hobbes de Cive*, c. XII. §. 9. Pœnas in legibus dictatas severe exigi nemo jure indignari poterit, nisi qui flagitiorum licentiam sibi postulare velit. Et tamen si cui isthæc omnia, quæ rationes reip. utiq; exigunt, intoleranda videantur, alio migrandi potestas est. Qua si uti non placuerit, communem mortalium conditionem accuset, quibus nulla felicitatis pars illibata conceditur. Credere autem sibi ideo licere legitimum imperium vi excutere, perinde foret, atq; ex rapinis rem augere velle, quia proprio labore sese sustentare nimis durum videtur.

§. 4. Hæc quanquam ita sint, dubium tamen non est, quin à civitate, ejusq; rectore civi injuria possit fieri, cum utiq; inter ipsos communio juris saltem naturalis existat, quæ sufficit, ut quis injuriæ ab altero capax sit. Duplici porro modo injuriam subjectis facere videtur princeps, si violat adversus ipsos vel officium *principis*, vel officium *hominis*: seu si cives tractat non ut cives, vel non ut homines. Officium principis vel universos respicit, vel singulos. Universis hoc debet princeps, ut salutem totius civitatis procuret, & quidem

dem si absolutus est ad judicium proprium, si legibus quibusdam circumscriptus, prout istæ modum regiminis definiunt. Ergo universis civibus injuriam facit princeps, si omnem reip. curam abjiciat, ac ne per ministros quidem negotia publica expediri faciat. Puta si neq; adversus externos hostes defensionem civitatis suscipiat, neq; per exsecutionem legum intrinsecam tranquillitatem tueatur: & nihilominus inter tantam negligentiam dignitate & reditibus principalibus frui pergat, ac principatus fortunam sola luxuria ac libidinum licentia metiatur. Nam ubi cum curis regni etiam loco regali & proventibus abstineat, imperio plane censebitur sese abdicasse; id quod ipsi concessum, nisi forte pravis consiliis remp. in graves difficultates conjecerit, eamq; dein tanquam desertor destituere velit. Sine dubio autem injurium est, nullam officij partem facere, & tamen ejusdem emolumentis frui velle. Major adhuc injuria est, si directe animo hostili universorum salutem pessum dare studeat, atq; hostis personam induat, quæ cum persona principis simul consistere nequit. Quanquam ejusmodi casus in principe mentis compote dari non possit. Quis enim sanus sua perdere velit? aut cui imperabit, qui cives suos hostium loco habuerit? Nisi forte duobus populis simul imperet, ut unius excidio alteri lautiores conditiones conciliet. Sic & injuriam princeps facit, si leges fundamentales invito populo, & nulla urgente necessitate subvertat; aut si modum habendi imperium immutatum eat. Item, si patrimonium publicum destruat; si graviora quam pro usu reip. tributa imponendo pecunia cives emungat, eam inutiliter prodigat, aut alio extra civitatem transferat; & quæ sunt alia. Quo possis adplicare illud *Antipatri in Anthol.* Ἀλλὰ λύκους εἴργει. τί δὲ τὸ πλέον; εἰ τὸ φυλαχθὲν ὄλλυται εἴτε λύκοις εἴθ' ὑπὸ τοῦ φύλακος; *At fugat iste lupos. Quid lucri hinc? credita quæ sint, si lupus, aut custos salva manere vetat.* Singulis porro civibus id debet princeps, ut eos communi cum cæteris sui ordinis jure frui permittat, iisdem defensionem præstet, ac justitiam administret, quatenus id salva civitate fieri potest. Hoc si princeps singulis non præstiterit, ubi reip. tempora id permiserint, injuriam utiq; facit. vid. *Justinus* l. 9. c. 6. *sub finem.* etsi Pausaniæ factum hautquidquam probandum sit.

Sic apud *Xiphilinum epit. Dionis*, & *Zonaram tom. II.* vetula ferociter Adriano Imperatori, cum negaret sibi ad eam audiendam otium esse, occinit; *Ergo imperare noli.* Officium hominis adversus singulos princeps variis modis violare potest; puta si præter meritum honestum virum ignominia afficiat, si mercedem promissam deneget, mutuum solvere, aliosvé contractus implere detrectet, si damnum per petulantiam datum sarcire nolit, si honestarum virginum pudicitiam expugnet, si per adulteria aliorum thoros polluat, si corpus lædat, bona eripiat, perdatvé; si deniq; innocenti vitam eripiat per meram violentiam, aut subornatis calumniatoribus, aut ad iniquam sententiam adactis metu, vel per promissa judicibus, & quæ sunt similia. *Ammian. Marcell.* l. 26. c. 13. *Inter arma & lituos conditionis æquatio leviora facit pericula: & Martiæ virtutis potestas aut id quod ausum occupat, aut inopinata mors si acciderit, nullam ignominiæ continet sensum, finemq; secum vivendi simul & dolendi perducit. Ubi vero consiliis impiis jura quidem prætenduntur & leges, & Catoniana vel Cassiana sententia fuco perliti resident judices, agitur autem quod agitur ad voluntatem prætumidæ potestatis, & ex ejus libidine vitæ incidentium neciq; momenta pensantur, ibi capitalis vertitur pernicies & abrupta.*

§. 5. Enimvero difficilius est explicare, an ad quaslibet harum injuriarum citra reluctantiam perferendas teneantur cives; an vero certo in casu per vim easdem propulsare queant? Heic nobis ita videtur. Cum illa vitæ humanæ sit conditio, ut omni carere incommodo nequeat, neq; ullus homo facile tam compositis extet moribus, ut ad unguem omnibus satisfaciat: stolidum juxta atq; impudens fuerit, ob quævis vitia in principem velle insurgere; præsertim cum neq; nos ita accurate officium nostrum erga ipsum faciamus, & in privatis quoq; leges leviora delicta soleant dissimulare. Quanto æquius igitur fuerit modica principis delicta condonare, cuius cura civium tranquillitas, fortunarumq; & vitæ securitas continetur. Præsertim cum experientia testetur, quanta civium clade, quanta reip. concussione etiam pessimi principes fuerint dejecti. Ergo leviores principum injuriæ nobili ipsorum muneri, cæterisq; beneficiis, quin & nostris civibus, totiq; reip. sunt condonan-

dæ. vid. *Justinus* l. 15. c. 3. n. 9. *seqq. Tacitus* A. XII. *Ferenda regum ingenia, neq; usui crebras mutationes.* Apud *Eundem* H. l. IV. Cerialis ad rebelles Treveros: *Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres & cætera naturæ mala; ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines: sed neq; hæc continua, & meliorum interventu pensantur. Plato epist.* VII. *Ea mente circa patriam vir prudens esse debet, ut ita reprehendat civitatis errores, si neq; frustra sit reprehensurus, neq; ob reprehensionis studium periturus: vim autem patriæ per reip. mutationem afferet nunquam, quando absq; expulsione & cæde civium emendari non possit. Sed quietem aget, votoq; precabitur optima & sibi & patriæ.* Quem locum adduxit quoq; *Cicero epist. ad fam.* l. 9. Imo& sibi ipsi consulit, qui potentiorum injurias mussitat potius, quam impestivis querelis graviora sibi mala arcessit. Quo spectant dicta à *Grotio* l. 1. c. 4. §. 4. citata. Quin & sacræ literæ, ac sana ratio morositatem parentum, & dominorum patienter sustinendam suadent. *Plinius* l. 3. *epist.* 14. *Non judicio domini, sed scelere perimuntur.* Sed & hoc certum est, etiam ubi atrocissima injuria à principe animo hostili intentetur, potius esse emigrare, aut fuga sibi consulere, aut sub alterius civitatis tutelam concedere. Sed quid si princeps innocentem civem hostili animo perditum eat, neq; fugæ locus supersit? Sane multi animo concipere non possunt, quomodo principis & hostis personam erga civem idem simul sustinere queat; & qua fronte postulet, ut ipse sacrosanctus sit, qui civem innocentem tanquam miseram belluam suæ libidini ardet immolare. Quin autumant, si, qui patrocinium alicui debet, nulla aut iniqua de causa hostilem adversus ipsum animum induat, illum quoq; huic clientis obligationem remittere; saltem hactenus, ut abs vi præsidium contra atrocissimas ipsius injurias mutuari liceat. Quæ defensio hoc favorabilior habetur, quo major est eorum numerus, quos per injuriam princeps perditum it. Sed cum vix reperiantur exempla principum, qui per apertam professionem solius libidinis innocentes cives necare instituerunt; major difficultas oritur, quid liceat, ubi princeps sub obtentu juris sævire velit: puta, quod mandatum aliquod iniquum cives neglexerint. Ubi illud supponimus,

cum omnis potestas alicui delata intelligatur salvo jure superioris, cives quoq;, constituta summa potestate civili, imperio Dei in se renunciare neq; potuisse, neq voluisse; adeoq; eos non teneri jussis imperij civilis, quæ aperte mandato Dei repugnare constat. Heic quid civi faciendû, si vis intentetur propter professionem religionis Christianæ, nostrum non est definire; cum ex iisdem scripturis, unde ista religio hauritur, cuilibet constare possit, quanti debeat ipsis esse, suæ religioni nihil contrarium egisse aut simulasse. vid. *Matth.* X, 32. Quod autem, ubi mors intentatur, sine proprio peccato quis suscipere possit exsecutionem cujusdam actionis, quæ in se juri naturæ repugnat, inferius ostendemus. Quod si tamen exsecutio actionis ejusmodi sit, ut vel omnino citra proprium peccatum suscipi nequeat, vel in se ipsa morte acerbior judicetur; neq; ulla ostendatur, aut saltem probabiliter simuletur ratio, neq; ex delicto meo, neq; ex bono publico, quare mihi potissimum tanta necessitas tale quid exsequendi admoveatur, quod per alium fieri poterat, vel omnino fieri absurdum est: adparet sane id agi, ut innocens per solam imperantis libidinem, & hostilem ejus in me animum perdar. Quo ipso dum hostem pro principe induit, civi quoq; obligationem, qua ei devinctus tenebatur, remisisse intelligitur. Etsi fuga heic, quantum potest, sit arripienda, ac tertij alicujus patrocinium quærendum, cui nulla adversus principem istum obligatio. Quin & si fugæ via non datur, moriendum potius, quam occidendum est, non tam propter ipsius principis personam, quam propter totam remp., quæ tali occasione gravibus fere turbis solet involvi. At vero quando ob delictum aliquod imperans pœna plectere civem instituit, etsi hic non teneatur pœnam in se sponte arcessere, seipsum deferendo, aut ultro sistendo: tamen quo minus hic per vim sese defendere queat, ratio est, quia jure suo imperans utitur, quem ea de causa quocunq; obtentu lædere sane injurium foret. Est insuper & illud observandum, si vel maxime concedatur, interdum alicui civi nefas non esse, salutem suam vi contra atrocissimas injurias superioris defendere: non tamen ideo cæteris civibus obsequium exuere, aut innocentem vi protegere licebit. Præterquam enim, quod ipsis in Principis facta,

quæ

quæ velut ex potestate judiciaria exercet, inquirere non licet, ac sæpe contingat reos innocentiam jactare, invidiæ principi conflandæ; etiam facta civi injuria reliqui hautquidquam obligatione sua erga principem solvuntur. Ideo quod quisq; civium pro se curam sibi, & protectionem ejusdem stipulatur, nec tanquam conditionem suæ subjectionis supponit; si omnes & singulos cives juste tractaturus sit. Neq; metus, ne similiter secum agatur, obligationi abrumpendæ sufficit: quippe qui incertus est; & quia peculiares in isto odij causæ potuerunt esse, quæ in alio non deprehenduntur. Salva autem obligatione civis erga principem nullo prætexto vim eidem opponere fas erit.

§. 6. Cæterum uti per isthæc sanctitati principum nihil decedere non pauci arbitrantur: ita illi sane ferendi non sunt, qui ita crude jactant; regem, ubi in tyrannum degeneraverit, posse à populo exui imperio, & puniri. Cum enim tanta plerumq; actuum civilium sit obscuritas, ut plebs eorum æquitatem aut necessitatem agnoscere nequeat, aut per turbida affectuum sæpe nolit; utplurimũ quoq; reip. expediat, ne rationes consiliorum pluribus pateant: difficillimum fuerit presse designare actiones, ob quas patratas jure quis vocari mereatur tyrannus, in quem quælibet à civibus profecta vis sit licita. Conf. *Bæcler. ad Grot.* l. 1. c. 4. §. 14. Unde fieri poterit, ut ejus vocabuli invidia etiam in bonum principem devolvi queat ab iis, quibus vel ipse, vel præsens status displicet; postquam homines per vocabula non solum res, sed & suos affectus exprimere sueverunt. Sane privata vitia tyrannum non facere, nec paulo negligentiorem reip. administrationem, communis sententia est. Tributa graviora imperantur? Atqui subditus ad consilia non admissus judicare nequit, an necessitas reip. ea flagitet. Supplicia aspera sumuntur? Atqui si secundum leges, & ex præcedente delicto statuantur, nemo jure queri potest; etsi forte clementia rectius adhiberetur. Quod invidiosissimum vulgo habetur, quidam magni viri ob privata odia, aut propter suspiciones innocenter è medio tolluntur? Atqui si delicta aut machinationes in statum principis prætexuntur, aut ordinaria judiciorum forma observatur, etsi fors isti, qui tolluntur, de sua innocentia, & pauci præterea alij certi sint, reliquis tamen constare

 idli-

id liquido qui potest? Cum præsertim semper præsumtio justitiæ à principis partibus stet. Promissa non servantur, aut privilegia antehac indulta circumciduntur. Atqui si princeps absolutus vel delictum, vel necessitatem, aut insignem reip. usum prætendat, jure egisse censebitur; de quo subditis liquido judicandi facultas deest. Omnia autem privilegia exceptionem hancce habent; ni salus, aut necessitas reip. ista observari vetet. Argumentorum, quæ pro ista sententia afferuntur, non exigua pars sponte ruit, si observetur: hautquidquam eadem esse hæc duo: populus habet potestatem vim regibus inferendi, eosq; in ordinem redigendi, siquidem ad libidiné ipsorum non imperaverint; & populo aut singulis competit jus admoto extremo periculo, & ubi in hostem princeps abiit, suam salutem adversus ipsum defendendi. Nam quæ posterius probant rationes, hautquaquam prius similiter inferunt; quæ tamen à multis confunduntur. Sic quando dicitur, populum, etsi in servitutem sese addixerit, non tamen amisisse omne jus in libertatem aut securitatem sese vindicandi: id non alio sensu potest admitti, quam quod populus contra extremam vim eamq; injustam principis sese defendere possit; quæ defensio ubi bene successerit, libertatem quoq; comitem ducit. Quippe cum dominus, dum in hostem abit, subjectum ab obligatione adversus se videatur ipse absolvere; sic ut hic deinceps sub jugum redire non teneatur, licet ille animum mutare velit. Extra hunc casum populo, qui se in servitutem addixit, vel potius absoluto unius imperio subjecit, non magis jus in libertatem per vim sese vindicandi competit, quam mihi rem, alteri ex pacto jam traditam, per vim iterum eripiendi. Nec enim adeo abhorret à natura ista civilis servitus, quod quidam somniant, ut licet quis aliquando evitando majori malo in eam consentire necessum habuerit, post per occasionem, ipsâ natura jus dante, eam excutere iterum queat. Et licet is status ingenio certi alicujus populi repugnet, vel ab initio, vel post mutatis animis: nequaquam tamen principi eam solam ob causam jus quæsitum per vim eripere licet; non magis quam emtori rem ex contractu traditam, etsi post venditor contractum ex re sua non fuisse deprehenderit.

§. 7.

§. 7. Non multum à hisce abit *Grotius* l. 1. c. 4. §. 7. Ubi inter alia recte insinuat, tum ex indole summi imperij, tum ex præsumta voluntate eorum, qui primi in civitatem coivere, judicari posse, num ne extrema quidem summi imperantis injuria vi repelli queat. Sane enim hautquidquam naturæ summi imperij repugnat, ut omnium civium actiones per illud ad salutem publicam dirigantur, & decretis ipsius obluctantem extremum supplicium maneat; & tamen eidem non sit potestas ex mera libidine aliquem occidendi, ut huic nullo modo resistere liceat. Neq; naturaliter inter se connexa sunt, absoluta potestas salutem alicujus procurandi, & absoluta potestas aliquem pro libidine perdendi. Neq; ostendi potest, quidnam ad pacem & securitatem civitatis ejusmodi in imperante potestas, in civibus obligatio faciat. Quo loco adparet, male colligere quosdam; quia summum imperium non potest esse nisi Deo obnoxium, satis intelligi, coeuntium in civitatem hanc fuisse mentem, ut adversus summam potestatem nihil sibi juris relinquerent. Quasi vero qui vitam suam contra violentum invasorem defendit, eo ipso illum in judicium vocet. Conf. *Bæcler. add. l. Grotij.* Sicuti & nihili est scrupulus eorum, qui ideo nolunt admittere licentiam resistendi adversus immanem sævitiam imperantium, quod *non possit fingi legitima vocatio subditorum ad arma contra supremum magistratum capienda; cum nulli mortalium jurisdictio in talem magistratum competat.* Quasi vero defensio esset effectus jurisdictionis; aut quasi præter necessitatem seipsum conservandi peculiaris requireretur vocatio in eo, qui vim injustam à capite suo est propulsaturus; magis atq; in eo, qui famem ac sitim cibo potuq; depellere studet. Conf. *Ziegler. ad d. l. Grotij.* Sed & recte *Grotius*; si illi, qui ab initio in civitates coeundo imperium summum produxerunt, interrogarentur, an velint omnibus onus hoc imponere, ut mori præoptent, quam ullo casu vim superiorum injustam armis arcere, nunquam hoc se velle responsuri fuerint. Id enim majus erat incommodum, quam quod constituta civitate effugere conabantur. Antea enim multorum injuriis erant obnoxij, ita tamen ut repugnare possent: hoc autem modo sese adstrinxissent ad quasvis injurias citra repugnantiam patiendas ab illo, quem

ipsi

ipsi suis viribus armaverant. Minus quippe malũ est pugna, quàm certa mors.

§. 8. Cæterum ista sanctitate, quam hactenus adstruximus, non gaudent nisi reges revera tales. Inde eadem non fruuntur, qui regium quidem nomen gerunt, populi tamen potestati subsunt; quales quondam reges Spartanorum; & multi passim autoritate magis suadendi, quam jubendi potestate. Qualis apud *Virgilium Æneid.* IX. Mezentius, in quem *furiis surrexit Etruria justis, Regem ad suppliciũ præsenti morte reposcens.* Item, qui imperio abierunt, aut regnum plane pro derelicto habent; in quos eadem, quæ in privatos licent, ubi alios gravibus injuriis lacessere instituant. Sicut & in privatam recidit fortunam rex, si regnum committatur sive ex felonia in eum, cujus feudum est, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperij, ut si hoc vel illud rex faciat, subditi statim omni obedientiæ vinculo solvantur. Sic &, ubi in delatione regni expresse conventum fuerit, ut regi certum quid facienti possit resisti, id pactum utiq; observari potest. Sed & si rex à populo constitutus regnum velit alienare, aut modum habendi immutare, apertum est ipsum non modo nihil agere; sed & eidem per vim conata sua tendenti perficere vis à civibus opponi poterit. Add. *Bœcler. ad Grot.* l. 1. c. 4. §. 10.

§. 9. Porro difficilis oritur quæstio, quidnam in invasores imperij illegitimos liceat vel non liceat, & quidem non postquam longa possessione, aut subsequenti pacto verum jus imperandi acceperunt, sed quamdiu injusta possidendi causa durat, & ipsi sola vi niti videntur. Ubi prius inquirendum, anne ejusmodi invasorum jussa, dum in possessione imperij sunt, vim obligandi habeant? Heic ex superioribus repetendum, obligationem ad obsequium non produci, nisi legitimam potestatem alter in me habeat. Nam per solam violentiam potest quidem alicui adferri extrinseca quædam necessitas, aliquid præstandi; non autem obligatio, quæ vinculum est intrinsecum, animum ita stringens, ut ni fecerit, peccati sit reus. Hinc si vis à validiore intentetur, majori malo declinando utiq; adigitur quis facere ea, ad quæ non tenetur, & à quibus abhorret. Si qua tamen via datur, nemini vitio vertitur, si iniquam illam necessi-

cessitatem perrumpat. Sed quid si quis initio quidem per vim aut malas artes imperium invaserit, videri tamen velit jure id obtinere, ac utut armis confidat, non hostem tamen, sed verum principem se ferat? Heic in universum id nobis maxime videtur probabile, quod is, qui de facto summum imperium obtinet, utut possessionem pravis artibus invaserit, à singulis civibus tantisper pro legitimo principe sit censendus, quando nullus adest, qui meliori jure imperium sibi vindicare possit. Heic enim rationis est, ut qualiscunq; possessoris potestas valeat, modo legitimi principis regimen imitetur; quippe cum omnium intersit, quemvis potius reip. prospicere, quam eandem incerto rectore inter perpetuas turbas volvi. Unde cum in horum imperium tacite saltem cives intelligantur consensisse, ad obsequium iisdem præstandum vere obligabuntur. Sic qua via primi Cæsares ad imperium grassati sint, notum est. Et tamen Paulus *Roman.* XIII. ἐξουσίαν illis tribuit, quibus *propter conscientiam* parendum sit. Et Salvator noster Cæsaris quæ sunt, Cæsari dari jubet. Neq; enim quisquam singulorum civium erat, qui imperium, velut potiori jure debitum sibi posset vindicare: & S.P.Q.R. antiqvo jure cesserat, licet metu magis aut defectu virium, quam quia dominatum probabat. Huc spectat insignis lex ab Henrico VII. rege Angliæ lata; *ut nemo, qui regis partes tunc de facto regnantis secutus fuerat, propter ejusmodi crimen unquam impeteretur, aut condemnaretur, vel processu legis, vel per actum Parlamenti.* Cujus rationes ponderat *Baconus de Verulamio in historia Henrici* VII. p. m. 242. Irene apud *Nicetam Choniaten: Nec Imperatorem, qvi absit, quærendum, nec, qui adsit pellendum esse.* Sicuti & in regno hæreditario, ubi inter duos pluresvè petitores jus dubium est, lite adhuc pendente, & interea dum ea per amicam transactionem aut armis componitur, tutissimum est illi parere, qui in possessione est. Facit huc etiam defensio Cassii. Clementis, qui à partibus Nigri contra Severum steterat, apud *Xiphilinum epit. Dionis, & Zonaram tom.* II. *Ego neq; te, neq; Nigrum agnovi: Sed in illis partibus deprehensus, non te oppugnare, sed Julianum expugnare studui. Cum igitur idem mihi quod tibi propositum fuerit, non peccavi; ac ne in eo quidem, quod postea non ad te transii. Nam tu quoq; noluisses quenquam ex amicis tuis ad illum deficere.*

§. 10. Aſt vero, quando quis pulſo legitimo principe, imperium arripit, & pro rege ſe gerit, revera juris alieni uſurpator; quid heic bono civi agendum, qui iſti, quamdiu adhuc ſuperſtes eſt, fidem videtur debere? Ubi pronunciandum videtur, ſæpe rem eo redire poſſe, ut non ſolum licitum, ſed etiam debitum ſit, parere imperio ejus, qui in qualicunq; poſſeſſione regni eſt. Scilicet ubi legitimus dominus eo eſt redactus, ut erga cives ſuos nullum amplius principis munus exercere poſſit. Quanquã enim ejus juſſa, quod legitima poteſtate deſtituantur, vim obligandi in ſe non habeant; prudentis tamen eſt viri, ſibi ſuisq; rebus conſulere, & in futurum proſpicere, ac præſentem ſuam conditionem caute cogitare, ne vitam ac fortunas ſuas temere in periculum projiciat. Quod fieret, ſi poſſeſſoris iram vana reluctantia in ſe concitare vellet, nullũ in uſum patriæ aut ejecti regis. Quod ipſum aliqui colligere volunt ex *Roman.* XIII. ubi Apoſtolus ait: obediendum eſſe οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργήν, q. d. hominis eſſe parum ſanæ mentis, ejus qui gladium gerit iram contumacia ſua præter neceſſitatem provocare. Ergo propriæ ſalutis cauſa obediendum eſſe ταῖς οὔσαις ἐξουσίαις, poteſtatibus pro præſenti tempore exiſtentibus, ſeu quæ in poſſeſſione ſunt. Sed & cum patria omni imperio carere nequeat, poſſeſſor autem ſalutem publicam utcunq; tueatur; non debet utiq; bonus civis, amansq; patriæ, ſiquidem præſens rerum ſtatus ita poſtulat, inutili ſua contumacia ulterioribus turbis cauſam præbere. Ille difficillimus eſt ſcrupulus, quo pacto obligatio civium ſimul ſubſiſtere queat tam erga legitimum principem expulſum, quam erga poſſeſſorem, qui & in verba ſua cives adegit, & in præſens munia regis obit. Quomodo enim quis ſimul fidem præſtare queat duobus, in mutuum exitium imminentibus? Neq; vero civium pactum, & fides invaſori data legitimi regis jus atq; prætenſionem videtur tollere poſſe. Non magis quam jus domini extinguitur per pactum coloni, quod cum prædone avertendis à prædio ipſius vexationibus init. *Grotii* mens eſt l. 1. c. 4. §. 15. *Invaſoris dum poſſidet actus imperii, quos exercet, vim habere poſſe obligandi, non ex ipſius jure, quod nullum eſt, ſed ex eo, quod probabile omnino ſit, eum qui jus imperandi habet, id malle interim rata eſſe, quæ imperat, quam legibus judiciisq; ſublatis ſum-*

mam

mam induci confusionem. add. *Idem* l. 2. c. 6. §. 5. Et sane omnino præsumendum, quemlibet principem ea humanitate esse, ut malit cives suos quocunq; modo servari; quam dum nequidquam fato oblu-ctantur, & à viribus destitutum affectum intempestive ostentant, nullo cum fructu perire. conf. 2. *Samuel.* XV. 25. 26. 1. *Reg.* III. 26. Sic apud *Livium* l. 23. c. 20. Romani, petentibus auxilium Petellinis, *fateri coacti, nihil jam longinquis sociis in se præsidii esse: redire domum, fideq; ad ultimum expleta, consulere sibimet ipsos in reliquum præsenti fortuna jusserunt.* Add. quoq; oratio Ferdinandi regis, cum Neapoli profugeret, apud *Guicciardinum* l. 1. *circa fin.* Vix igitur adparet, quid magis probabile heic dici possit, quam hoc; si legitimus princeps in talem sit conjectus statum, ut neq; ipse quam debet defensionem civibus suis præstare queat, neq; tantæ sint civium vires, ut invasori citra præsens exitium valeant resistere; præsumi principem expulsum tantisper civibus remisisse obligationem erga se, quoad fata ipsi viam ad regnum iterum aperiant, & quidem, quantum id ad conservationem ipsorum, & declinandis periculis est necessarium. Et hactenus quoq; duntaxat fides, quam invasori cives dederunt, stringere videtur; ut illa sit velut temporaria, expirans, ubi regi expulso sit facultas regnum suum recuperandi; quæq; non tam intrinseca conscientiæ necessitate, quæ præsenti metu contineatur. add. *Grot.* l. 3. c. 7. §. 6. ubi si admittitur jus & dominium externum, non video, quare non aliqua quoq; obligatio externa, quæ conscientiam non tangit, admitti queat. vid. 2. *Regum* XI. 2. *Paralip.* XXIII. ad quem locum recte notat *Hobbes Leviathan.* c. 44. Athaliam fuisse regno dejectam, non ex jure, quod sacerdos ut talis habebat, sed ex jure regis pueri. Quid de legibus sit censendum, quæ tyrannicidium permittunt, aut præmiis afficiunt, vid. *Bæcler. ad Grot.* l. 1. c. 4. §. 17. Quibus omnibus consideratis vix adparet casus, ut privatus propria autoritate etiam injustum imperij possessorem recte impetere queat; præsertim cum experientia testetur, invasores per ejusmodi conspirationes ad premendum populum magis exasperari. vid. *Justin.* l. XVI, c. 5. *sub finem.*

CAPUT IX.

DE OFFICIO SUMMORUM IMPERANTIUM.

1. Officium summorum imperantiũ unde cognoscatur.
2. Illud imperantibus probe est addiscendum.
3. Salus populi suprema lex est.
4. Cives bonis moribus imbuendi.
5. Commodæ leges ferendæ.
6. Eædem exsecutioni dandæ.
7. Pœna recte temperanda.
8. Injuriæ civium mutuæ prohibendæ.
9. Idoneis & probis ministris utendum.
10. Tributa recte exigenda & collocanda.
11. Facultates civium promovendæ.
12. Factiones prohibendæ.
13. Adversus invasiones exterorum vires parandæ.

Restat, ut de officio summorum imperantium videamus; quod quidem eo diligentius erat faciendum, quo plura mala mortalibus, isthoc non probe observato, proveniunt; & quia hujus disciplinæ proprium est, istud tradere, quod idem legum civilium mensuram transscendat. Verum quia ab aliis passim talia inculcantur, repetitis duntaxat summis capitibus licebit nobis heic defungi. Quibus autem præceptis hoc officium absolvatur, facile colligi potest, siquidem finis atq; indoles civitatũ, nec non partes summi imperij expendantur.

§. 2. Heic igitur ante omnia necessarium est, ut imperantes ipsi diligenter discant, quæ ad plenam ejus officij cognitionem pertinent; cum nemo laudabiliter exercere possit, quod non probe didicit. vid. 1. *Regum* III. 9. *Virgil. Æn.* VI. *Tu regere imperio populos Romane memento. Hæ tibi erunt artes, paciq; imponere morem. Isocrates ad Nicoclem: Constat, quemadmodum ipsi reges animos suos excoluerint, ita etiã eorum regna se esse habitura. Quare nulli pugili tam convenit corpus exercere, quam regibus ingenium suum.* Add. *Phil. Cominæus* l. 1. p. m. 342. & l. 3. p. m. 388. Quam autem non protrita sint, quæ ad bene gubernandam civitatem cognitu sunt necessaria, colligi potest ex illis, quæ traduntur *Hobbesio de cive* c. X. §. 10. Cui consequens est, quod principi sint sequestranda illa studia, quæ ad huncce finem nihil conferunt; cum tam ardua sit civitatem regendi scientia, ut totum hominem etiam ingenio pollentissimũ requirat. Multo magis circumcidendæ principibus voluptates, oblectationes, vanæq; occupationes, qua-

quatenus iſtum finem intercipiunt. Eam quoq; ob rationem ab iisdem in familiaritatem admittendi viri cordati, rerumq́; humanarũ periti: adulatores, nugatores, & qui præter inania nihil didicerunt, procul arcendi. *Iſocrates ad Nicocl. In amicitiam recipe non quoslibet, ſed natura tua dignos; neq; cum quibus jucundiſſime tempus conteras, ſed quorum opera civitatem optime gubernes. Iis gaudere congreſſibus aſſueſce, qui te & ſapientia augeant, & virtutis apud alios opinione.*

§. 3. Generalis lex ſummorum imperantium eſt hæc: *ſalus populi ſuprema lex eſto. Plato de rep.* l. I. *Nemo in aliquo principatu imperans, quatenus princeps eſt, quod ſibi conferat, cogitat aut præcipit, ſed quod ſubjecto conducat, & quæ dicit, quæq́; facit, cuncta ad illius utilitatem decoremq́; dicit & facit.* Ea enim intentione in iſtos imperium eſt collatum, ut per id procuraretur finis, ob quem civitates ſunt inſtitutæ. Inde credere iidem debent, nihil ſibi privatim expedire, quod non idem expedit civitati.

§. 4. Ad internam civitatum tranquillitatem neceſſarium eſt, ut voluntates civium ita temperentur & dirigantur, prout ſaluti civitatis expedit. Inde ſummorum imperantium eſt, non ſolum idoneas ei fini leges præſcribere; ſed & publicam diſciplinam ita ſancire, ut non tam metu ſuppliciorum, quam aſſuetudine cives ad legum præſcripta ſeſe componant. *Ariſtot. Polit.* l. V. c. 9. ὄφελος οὐδὲν τῶν ὠφελιμωτάτων νόμων, εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ. *Nihil utiliſſimæ poterunt leges, niſi à teneris reip. convenienter prima educetur ætas.* Ut autem iſthoc obtineatur, in rebusp. Chriſtianis plurimum confert ipſa religio Chriſtiana, ſincera illa, & ab humanis commentis purgata, per pios & cordatos miniſtros doctrina & exemplo inculcata; quippe quæ præter dogmata ad ſalutem æternam facientia continet perfectiſſima præcepta moralia, queis cumprimis ad bene tolerandam vitam civilem animi mortalium diſponuntur, & quæ eadem tamen legibus civilibus ita commode ſanciri non poſſunt. Plurimum quoq; momenti huc afferunt ſcholæ publicæ, ſiquidem in illis doceantur non inanes nugæ, & male feriatorum hominum commenta, regni tenebrarum reliquiæ: (vid. *Hobb. Leviath.* c. 46.) ſed ſolidæ literæ atq; ſcientiæ, quarum uſus ſeſe per

vitam humanam & civilem diſpenſat. Inter quas præcipua eſt, quæ de jure ſummorum imperantium, & eidem reſpondente civium obligatione ſolide docet. vid. *d. l.* c. 30. Sed & maximum vigorem publicæ diſciplinæ adfert imperantium exemplum. *Iſocrates ad Nicocl.* τῆς πόλεως ὅλης ἦθος ὁμοιοῦται τοῖς ἄρχουσι. *mores totius civitatis ad exemplum imperantium conformantur.* Hæc igitur omnia ut in civitate recte ſe habeant, ſummorum imperantium eſt providere.

§. 5. Ad eundem finem expedit, perſcriptas habere leges perſpicuas & planas circa negotia, quæ frequentiſſime inter cives verſari ſoleat. *Iſocr. ad Nicocl. Leges quære in univerſum æquas & utiles, & inter ſe conſentientes: atq; etiam tales, quæ & controverſias civium quam pauciſſimas, & compoſitiones quam fieri poteſt celerrimas efficiant.* De cætero plura legibus civilibus ſancienda non ſunt, quam ad bonum civium & civitatis conducunt. Nam cum de eo, quod facere vel non facere debent, ſæpius per rationem naturalem, quam per ſcientiam legum homines deliberare ſoleant; ubi plures leges ſunt, quam ut facile memoria comprehendi queant, & per eas prohibeantur ea, quæ ratio per ſe non prohibet: neceſſe eſt, ut per ignorantiam ſine ulla prava intentione incidant in leges tanquam in laqueos. Quo ipſo civibus per imperantes ſupervacuum incommodum conciliatur; quod eſt contra finem civitatum. *Hobb. de cive* c. 13. §. 15. *Leviath.* cap. 30.

§. 6. Quia autem fruſtra feruntur leges, ſi impune eas violari tolerent ſummi imperantes; igitur horum eſt exſecutionem earundem procurare, pœnasq; ſumere pro cujusq; facti conditione, transgreſſorisq; intentione & malitia. Nec ſine ſufficiente cauſa venia indulgenda; cum & iniquum ſit, & ad irritandos civium animos efficaciſſimum, æqualiter meritos cæteris paribus non æqualiter tractare.

§. 7. Uti autem nihil pœnis eſt ſanciendum, quod non ad uſum civitatis facit: ita pœnæ quoq; ſunt temperandæ, ut ad finem iſtum proportionem habeant, utq; adeo cives non plus afflictionis, quam reſp. utilitatis inde ferat. De cætero ſi ſcopum ſuum debent obtinere pœnæ, adparet eas eouſq; eſſe intendendas, ut acerbitas earun-

rundem præponderet lucro & delectationi, quæ ex facto legibus vetito redundare potest. Add. *Hobb. Leviath.* c. 30.

§. 8. Quia porro hoc fine in civitatem coiverunt homines, ut securitatem adversus injurias aliorum obtinerent: summorũ imperantium est, eo severius civium inter se injurias prohibere, quo faciliorem perpetua cohabitatio occasionem ad lædendum præbet. Nec discrimina ordinum ac dignitatum eo valere debent, ut potentiores tenuioribus pro libidine insultare possint. *Isocr. ad Nicocl.* καλῶς δημαγωγήσεις, ἐὰν μήτε τὸν ὄχλον ὑβρίζειν ἐᾷς, μήτε ὑβριζόμενον περιορᾷς. *Bene popularis eris, si neq; vulgi petulantiæ locum dederis, neq; alios populo insultare passus fueris: sed provideris, ut & honores optimo cuiq; mandentur, & cæteri nullis injuriis afficiantur. Xiphilinus epit. Dionis in Galba. Etsi satis est privatis hominibus, nullam injuriam facere: tamen principem providere etiam oportet, ne cæteri faciant.* Sed & scopo summi imperij adversatur concedere, ut cives, quas sibi factas arbitrantur injurias, privata violentia exsequantur.

§. 9. Præterea quanquam ad omnia civitatis amplioris negotia immediate obeunda unus princeps non sufficiat, sic ut necessario ministri in partem curarum sint vocandi: tamen uti hi omnem à summo imperante autoritatem mutuantur; ita & bene & male ab ipsis gestorum imputatio ultimo demum in istum redundat. *Isocrat. ad Nicocl. Sic alios iis præfice rebus, quas ipse non geris, ut tibi adscribendum scias, quicquid illi fecerint. Themistius orat. 17. Quum Satibarzanes ab Artaxerxe provinciæ cujusdem præfecturam, minime sibi convenientem, cum tribus millibus daricorum petivisset, pecuniam quidem ille donavit, præfecturam vero non permisit.* Χρυσίον μὲν γὰρ τοσοῦτον δοὺς, οὐκ ἔσομαι ἐφη πενέστερος· κακῷ δὲ ἀρχὴν ἐπιτρέψας, ἀδικώτερος. *Pecuniæ enim, inquit, si tantum dem, non ob id indigentior: at vero si improbo præfecturam committam, injustior ero.* Quam ob rationem, & quia prout ministri sunt, ita recte aut prave negotia expediuntur, summi imperantes tenentur ad ministeria civitatis adhibere viros probos, & idoneos, & in eorum acta subinde inquirere, eosdemq́; prout rem gessisse deprehenduntur præmiis vel pœnis mactare, quo cæteri intelligant, non minore fide ac diligentia publicam, quam propriam rem tractan-

ctandam. Sic & cum pravi mortalium ad scelera perpetranda spe impunitatis alliciantur, quæ ipsis præbetur facillima, ubi judices corruptionibus patent: summorum imperantium est, in ejusmodi judices, tanquam fautores scelerum, queis securitas civium abrumpitur, severe animadvertere. Præterea licet ordinaria negotiorum expeditio ministris credenda sit; summi tamen imperantes querelis ac desideriis civium patienter aurem præbere nunquam detrectabunt. Quænam autem requisita summi imperantes respicere debeant in iis, quorum consiliis circa gerenda negotia publica uti velint, & quo modo eorundem sententiæ commodissime perquirantur, docet *Hobbes Leviath.* c. 25. & 30.

§. 10. Cum ad tributa, & alia onera ferenda cives nullo alio nomine teneantur, quam quatenus ista necessaria sunt ad sumtus civitatis belli pacisq; tempore tolerandos; igitur summorum imperantium heic officium erit, non plus extorquere, quam necessitates aut insignes utilitates reip. requirant. vid. *Cominaus* l. 10. *circa fin.* Deinde ut ista justa in proportione describantur; nec aliquibus civibus immunitates concedantur in fraudem & oppressionem reliquorum. add. *Hobb. de Cive* c. 13. §. 10. Tum quæ collecta fuere, in usus reip. impendantur; non per luxuriam, largitiones, superfluam ostentationem, aut inania dissipentur. Deniq; providendum, ut expensæ reditibus respondeant; & qua hi non pertingunt, à parsimonia, & circumcisis sumtibus supplementum petendum. Perniciosus est enim splendor, cui sustinendo reditus non sufficiunt. Imo sat splendide vivit, qui nemini debet. add. *Macchiavelli princeps* c. 16.

§. 11. Quanquam autem summi imperantes subditos alere non teneantur, (nisi quod eorum, qui per immeritam aliquam calamitatem seipsos sustentare non possunt, peculiarem curam agere caritas jubeat;) tamen quia non solum ex bonis civium colligendi sunt sumtus, civitati conservandæ necessarij, sed etiam robur civitatis in virtute & opibus civium consistit: igitur illis quantum in se est providendum erit, ut res familiaris civium gliscat. *Isocrates Nicocl. Rem privatorum familiarem curato: & prodigos de tuo facere sumtus, & ad rem attentos tuas opes augere existimato. Bona enim omnia ci-*

vi-

vitate habitantium velut domestica sunt regum bene imperantium. Ad hunc finem facit cives disponere, ut quantum fieri potest uberem proventum ex terra, & aqua capiant; ut quæ apud ipsos proveniunt, materiis industriam adhibeant, aut quem ipsi commode laborem obire possunt, ab aliis non redimant; quod fit, siquidem artes mechanicæ rite foveantur. Maximi quoq; heic momenti est, mercaturam, & in regionibus maritimis navigationem excolere. Enimvero non ignavia solum proscribenda, sed & ad parsimoniam revocandi cives per leges sumtuarias, queis superflui sumtus prohibeantur, inprimis illi, per quos opes civium ad exteros transferuntur. Etsi majorem heic, quam quævis leges, efficaciam obtinet summorum imperantium exemplum. *Tacitus Ann.* III. *Præcipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit; antiquo ipse cultu victuq. obsequium inde in principem, & æmulandi amor, validior quam pœna ex legibus & metus.*

§. 12. Quia etiam sanitas ac firmitas interna civitatum ex unione civium provenit, quæ quo accuratior fuerit, eo majori cum efficacia vis imperij per universum sese corpus civitatis dispensat: igitur summis imperantibus incumbit providere, ne in civitate factiones oriantur; nevé quidam cives inter se peculiaribus pactis connectantur; nevé omnes aut aliqui ab ullo alio, sive intra sive extra civitatem constituto, sub quocunq; obtentu, sacro aut profano, magis dependeant, quam à legitimo suo principe, & in nemine plus sibi præsidij repositum arbitrentur. Add. *Hobb. de Cive* c. 13. §. 12. 13. *Comin*æ*us* l. X. *circa med.* p. m. 682.

§. 13. Deniq; cum status civitatum inter se sit pax satis infida; summorum imperantium est curare, ut virtus civium, peritiaq; armorum alatur, & omnia, quæ ad vim repellendam requiruntur, mature parentur, munita loca, arma, milites. Ultro autem, etiam posita justa belli causa, nemo lacessendus, nisi tutissima arriserit occasio, & conditio civitatis commode id ferat. Eundem quoq; ob finem consilia & molitiones vicinorum accurate exploranda, & observanda sunt; nec non amicitiæ & fœdera prudenter contrahenda.

Add. *Hobb. de Cive.* c. 13. §. 7. 8.

SAMUELIS PUFENDORFII DE JURE NATURÆ ET GENTIUM LIBER OCTAVUS.

CAPUT PRIMUM. DE JURE DIRIGENDI ACTIONES CIVIUM.

1. *De indole legum civilium in genere.*
2. *An lex civilis possit repugnare legi naturali.*
3. *An eadem crimina pro lubitu definire possit.*
4. *Præcepta decalogi an sint leges civiles.*
5. *Num aliquod justum fuerit ante leges civiles.*
6. *An quis aliquando exsequi pravum mandatum superioris possit sine peccato.*
7. *Jussu superioris scelus non recte patratur.*
8. *An civis jussu regis recte militet in bello injusto.*

POstquam explicata ſunt ea, quæ ad naturam ſummi imperij in genere ſpectant; jam evolvendæ quoq; ſunt quæſtiones præcipuæ, quæ circa ſingulas partes ſummi imperij moventur. Et quidem cum poteſtas dirigendi actiones civium primo à nobis loco poſita ſit,abs qua leges civiles promanant, illis,quæ ſupra de legibus in genere tradidimus, nunc addenda ſunt, quæ peculiariter ad leges civiles, & juſſa ſummorum imperantium pertinent. Lex igitur civilis dicitur vel reſpectu *autoritatis*, vel reſpectu *originis*. Priori ſenſu civiles leges vocari poſſunt omnes leges, juxta quas in foro civili jus dicitur, ex quacunq; demũ origine promanent. Equidem leges naturales & divinæ omnes homines, quibus latæ ſunt, obligant, & earum transgreſſores pœna coram tribunali divino decernenda manet.Sed ut illæ plenam vim legis in foro civili obtineant,ex imperio civili oritur; cujus eſt definire, ob quæ delicta pœna in foro civili ſit exigenda; quæ vindictæ Numinis ſint relinquenda. Item ex qua obligatione naturali actio detur in foro civili: quæ obligatio actionem non pariat, ſed ſolo pudore & probitate hominũ con-

tinea-

tineatur. Unde in civitatibus ob violatas leges naturales, quibus autoritas legis civilis data non est, nemo convenitur, aut punitur. Et habent quidem in omnibus civitatibus vim juris civilis illa naturæ præcepta, citra quorum observationem pax interna inter cives stare omnino nequit. Quibusdam autem illa vis neq; expresse, neq; per praxin fori, est tributa, tum quod illorum, quæ contra eadem admissa dicuntur, disceptatio nimis obscura erat futura; tum ne tribunalia immenso litium numero perstreperent; tum ut viris bonis præcipua laudis suæ materia velut illibata relinqueretur, quæ est, sola Numinis reverentia citra metum pœnæ ab hominibus infligendæ recte egisse. Quæ sane laus perit, ubi discernere non licet, formidine pœnæ, an virtutis amore quis egerit. Quo spectat illud *Senecæ de Ira* l. 2. c. 27. *Quam angusta res est ad legem bonum esse? quanto laxius officiorum patet, quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, justitia, fides exigunt? quæ omnia sunt extra publicas tabulas.* Ast lex civilis respectu *originis* est, quæ unice à voluntate summæ potestatis civilis profecta est, ac circa illa versatur, quæ per jus naturale ac divinum indifferentia sunt relicta, ad peculiarem tamen civitatis utilitatem faciunt. *Cicero de invent.* l. I. *Omnes leges ad commodum reip. referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reipublicæ.* Sic *Philo Judæus de Josepho, instituta particularium civitatū appendices naturalis juris* vocat, circa ea, quæ singulis civitatibus in commune videntur conducere. Harum autem complexio cum vulgo nomine juris civilis veniat, observandum est, non omnia, quæ in corporibus aut codicibus juris civilis continentur esse leges proprie dictas: sed præter mandata, quæ à summo imperio ob peculiare bonum civitatis civibus injunguntur, multa inserta reperiuntur, quæ ad disciplinam juris naturalis spectant. Pleraq; ad disciplinam juris civilis pertinent, quæ ad duo præcipue capita possunt reduci. Vel enim præscribuntur certæ formulæ, certiq; modi, qui observari debeant in negotiis, quibus jus in alterum confertur, aut obligatio in aliquo nascitur, ut illa firmitatem in foro civili obtineant: vel traditur modus, quo quisq; jus suum in foro debeat perse-

qui. Sic ut ubi juri naturali sua vindicaveris, quæ interpretes juris civilis hactenus promiscue fere tractarunt, jus civile sat modicis deinceps finibus sit usurum. Ne nunc dicam, quod semper, ubi lex civilis deficit, ad naturalem rationem recurritur, adeoq; in omnibus civitatibus defectum legum civilium jus naturæ supplet. Quo respectu *Hobbes de cive* c.14. §.14. legem naturalem vocat *legem civilem non scriptam.* Hinc & apud declamatores *inscripti maleficij* datur actio. De qua ita apud *Quintilianum declamat. 252. Diligentissime majores hanc videntur excogitasse legem, quod cum scirent, nullam tantam esse prudentiam, nullam immotam certam divinationem, ut omnia quæcunq; ingeniis malorum excogitari unquam potuissent, providentia caventum videret: hac lege omnem malitiam, veluti quadam indagine cinxerunt; ut quidquid aliarũ legum effugisset auxilium, quasi extrinsecus circumdaretur.*

§. 2. Cæterum *Hobbes de Cive* c.XIV, §.10. sat paradoxe negat fieri posse, ut *lex civilis naturali juri repugnet, nisi forte illa in contumeliam Dei lata sit.* Idq; hoc præcipue argumento, quod *in civitatem coituri pacto sese obligent ad obsequendũ mandatis ejus, qui summũ imperiũ habet, i.e. legibus civilibus; atq; idem pactũ lex naturæ servare jubet. Cum autẽ illud pactũ, adeoq; & obligatio ad servandas leges civiles sit antiquior ipsa legum promulgatione: ejusdem legis naturalis vi de non violandis pactis juberi nos observare omnes leges civiles. Nam ubi obligamur ad obedientiam, antequã sciamus, quid jubebitur, ibi universaliter & in omnibus obedire obligamur.* Enimvero heic præsupponi debet, homines in civitatem coituros jam tum juris naturalis fuisse intelligentes; ac inter fines civitatũ constituendarum vel hunc præcipuum fuisse, ut leges naturales, quibus pax generis humani regitur, secure possent exerceri: deniq; in legibus naturalibus nihil esse, quod naturæ ac fini civitatum repugnat, quin contra ad eundem illas amicè conspirare. Igitur, qui in civitatem coalituri pacto sese ad legũ civilium observantiam obstrinxerunt, sane præsupposuisse censendi sunt, nihil contra jus naturale per leges civiles statuendum; neq; peculiarem civitatum utilitatem, à qua civiles leges proveniunt, communi civitatum fini repugnare. Inde posset quidem lex civilis ferri, juri naturali adversa; sed talem legem ferre non nisi vesanus velit, & cui ci-

vitatem destruere cordi foret. De cætero merito dictus fuit insanire Stratocles, qui legem Athenis promulgavit, *ut quidquid jussisset rex Demetrius, id & apud Deos fas, & apud homines jus esse. Plutarchus Demetrio.* Ac detestandæ adulationis rea est Parysatis, dum Artaxerxi persuadet, ut contemtis Græcorum legibus propriam filiam duceret, addens; *πέρσαις νόμον αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ δικαιωτὴν αἰσχρῶν καὶ καλῶν ἀποδεδειγμένον; legem Persis ipsam à Deo, honestiq; & inhonesti datam normam. Idem Artaxerxe.*

§. 3. Ulterius pro suo dogmate pugnat *Idem de Cive* c. VI, §. 16. c. XIV, §. 9. 10. *Etsi lege naturæ furtum, homicidium, adulterium, atq; injuriæ omnes prohibeantur; quid tamen in cive furtum, quid adulterium, quid deniq; injuria adpellanda sit, id non naturali lege, sed civili determinandum esse. Non enim quamvis ablationem rei, quam alius possidet, sed rei alienæ tantum, furtum esse. Ast quid nostrum, quid alienum sit, legis civilis quæstionem esse. Sic non quamvis occisionem hominis esse homicidium, sed ejus tantum, quem vetat occidi lex civilis. Sic & illum duntaxat concubitum esse adulterium, quem lex civilis pro tali declarat. Deniq; promissi violationem esse injuriam, ubi ipsum promissum est licitum; ubi vero paciscendi jus non est, ibi nullum jus transire, adeoq; non sequi injuriam. Quæ autem pacisci possumus, & quæ non possumus, a lege civili dependere.* Ad isthæc reponi potest, apud nos, qui sacras scripturas veneramur, ex ipsis legibus, quæ divinitus Judæis latæ sunt, & ex aliis revelationibus de multis sane criminibus constare posse, quomodo Deus autor legis naturalis eadem definiri velit: adeo ut licet de facto civitas quosdam actus ab illa criminis nota exemerit, isti nihilominus legi divinæ adversentur. Præsertim cum sufficiens ratio monstrari nequeat, quare istis actibus in lege divina tales definitiones attribuerit Deus, quæ apud cæteras gentes non æque locum habere debeant. Sic Spartani permittebant quidem seni invalido, ut juvenem aliquem robustum impræegrandæ uxori suæ posset substituere; ita ut Spartæ neq; maritus iste lenocinij macula, neq; juvenis & uxor adulterij crimine laborarent; quia leges civiles ejus urbis talem concubitum cum uxore alterius autore marito sub adulterij nomine non fuerunt complexæ. Et tamen cum ex legibus divinis adpa-

reat, per legem de adulterio quemvis concubitum cum muliere, quæ actu adhuc alteri matrimonio jungitur, prohiberi, utiq; contra legem quoq; naturæ istas vicarias operas fuisse exercitas dicendum est. Deinde si quis contendere velit, definitiones certorum actuum in sacris literis traditas ad populi Judaici remp. duntaxat pertinere & sic juris esse positivi; is tamen hoc saltem concedere cogitur; definitiones actuum lege naturæ interdictorum ita esse formandas per leges civiles, ut ne intentio & finis legis naturalis in irritum cadat, qui est, ut honesta & pacifica societas inter homines conservetur. Quod si igitur definitio aliqua legis civilis huic fini adversetur, eandem quoq; legi naturali adversari omnino fatendum est. Sic si quis v. g. adulterium vellet definire, si quis cum alterius uxore *nolente* rem habuerit; aut furtum, si quis *noctu* rem surripuerit; aut homicidium, si quis *aperta vi* aliquem obtruncaverit; quin hoc modo tranquillitas civitatis subverteretur dubium non est. Nec est quod credamus, paci hac ratione satis consuli, quod ejusmodi definitiones sint universales: ita ut licet fors interdum incommodo aliquem afficiant, altera vice eundem iterum juvare possint; ac æqualitatem juris, quam ejusmodi leges inter cives constituunt, causam querelarum submovere. Etsi enim fors nonnulla ut solis nobis licita essent, cuperemus: tamen si aliis quoq; adversus nos licita sint futura, ne nobis quidem ipsis ea licere desiderabimus. Talia si legibus civilibus constituantur, non poterit non pax, & decens ordo, quem natura servatum cupit, turbari. Quid quod si sola isthæc æqualitas sat valida esset cuivis juri introducendo, eadem opera omnes leges tollere liceret; cum hac ratione maxima æqualitas introduceretur. Quod nemini sano facere in mentem veniet. Sic de Tartaris tradit *Sigismundus Baro Herbersteinius de rebus Muscoviticis: Justitia apud illos nulla est. Nam ut quisq; re aliqua indiguerit, eam ab altero impune rapere potest. Si quis apud judicem de vi, illataq; injuria queritur, reus non negat, sed ea re se carere non potuisse dicit. Tum judex talem proferre sententiam solet: si tu vicissim re aliqua egueris, rape ab aliis.* Etsi eum morem paulo mollius videatur describere *Haythonus de Tartaris* c. 48. *Tartari*, inquit, *cibum libenter dividunt cum hospitibus, & volunt sibi*

per

per viam similem responderi, alioquin accipiunt violenter. Per definitionem igitur Tartaricam furtum erit, quando invito domino subtrahitur, quo is, qui subtraxit, non eguit. Quæ definitionis angustia quod legem naturæ de furtis tantum non plane subvertat, in aprico est. Ac non nisi perditis nebulonibus ejusmodi lex optanda foret; cum apud industrios homines sæpissime possit evenire, ut ipsis eripiatur id, quo minime omnium carere velint, cujusq; simile apud alium non inveniant, aut ob custodiam domini auferre prohibeantur. Præterea falsum est, quod præsupponit, juris civilis presse dicti quæstionem esse, quid sit alienum, quid nostrum; & extra civitates non esse proprietatem rerum. Nam etsi longe certior & firmior sit rerum suarum proprietas illis, qui in civitatibus, quam qui extra easdem vivunt; cum illorum bona junctis multorum viribus, & per auxilium prætoris defendantur, hi autem propriis duntaxat viribus nitantur: tamen quin & ante civitates institutas dominium rerum fuerit, gratis negatur. Sic cum hodie reges & resp. invicem in statu naturali vivant, eorumq; dominia non communi aliqua lege aut judice, sed solis pactis, ac naturalibus adquirendi modis nitantur; quis tamen asserere ausit, regem unum alteri etiam quicum pactum ipsi non intercessit, res suas clam aut vi posse eripere citra furti aut raptus crimen? Sic utut concedamus, non posse aliquem valide pacisci circa rem, per leges civiles interdictam; tamen quin illi, qui inter se in libertate naturali vivunt, pacisci queant, sic ut pacto violato fiat injuria, quis inficias ibit? Ergo & hoc falsum, unice ex legibus civilibus petendum, quid sit injuria. Quis porro negabit, homicidij reum esse, etiam qui solo jure naturali regitur, qui alterum extra bellum, aut necessitatem propriæ defensionis interficiat? Porro adulterium esse fidei conjugalis violationem, etiam citra subsidium legum civilium ex solo jure naturali intelligitur. Quin tamen leges civiles contractui matrimoniali certa quædam capita possint superaddere, quibus deficientibus idem in civitate invalidum & nullum habeatur, aut certis effectibus destituatur, apertum est. Deniq; accurate est distinguendum inter id, quod legibus civilibus præcipitur, & quod iisdem permittitur duntaxat, seu non prohibetur sanci-

ta pœna, in foro civili infligenda. Hæc enim invicem non adversantur, jure naturali esse interdictum, & legibus civilibus permissum. Nam permissio legis civilis non facit, ut actus aliquis non sit contra legem naturæ, aut ut quis citra peccatum in Deum eundem possit admittere; sed duntaxat declarat, per potestatem civilem non prohiberi, qui eum velit committere, nec eo nomine pœna affici; atque in foro humano istis actibus eosdem concedi effectus, qui alias consequuntur actus jure naturali licitos. Unde Tartaricæ leges non præcipiunt aliis res subripere, neq; p uto dominos prohibent contra raptores res suas defendere: sed qui id fecerit non plectitur, nec ad restitutionem adigitur; adeoq; in foro ejus gentis ista subtractio instar legitimi modi adquirendi habet. Idem judicandum de Laconicorum puerorum furtis. Nam illud apud *Plutarch. apophth. Lacon.* κλέπτειν νενόμιστο τοὺς παῖδας, non necessum est verti, *lege jubebantur*, cum etiam notare possit, *lege permittebantur*. Quod enim Xenophon περὶ ἀναβάσ. l. 4. dicit, Spartanorum pueris οὐκ αἰσχρὸν εἶναι, ἀλλὰ ἀναγκαῖον κλέπτειν. *non turpe esse, sed necessarium furari*; id joco ab ipso dictũ, & ut Chirosophum Laconem morderet. Neq; vero tam fœdus erat iste mos, ut à nonnullis creditur; cum tantum circa hortos & cibaria ea licentia pueris fuerit indulta; & compertis verbera & fames pro piaculo forent. vid. *Idem Lycurgo.* Longe fœdiora de licentia furtorũ apud Colchos tradit *Busbequius ep.* 3. p.m. 155. Huc facit & illud, quod *Idem apophthegm.* refert de Dionysio: *cum maleficia reliqua acerbe vindicarat, vestium furibus* (λωποδύταις) *solis pepercit, ut Syracusani aliquando cogerentur finem convivandi & se invicem inebriandi facere.* Sic & Spartæ nullum præceptum neq; maritum vetulum, neq; juvenem admissarium urgebat; sed si ipsi consensissent, leges non intercedebant, & ex tali concubitu genitos pro legitimis habebant, ac ad paternam hæreditatem admittebant. Sic ubi duella, privato fervore suscepta, permissa sunt, cædes in iis perpetrata à pœna homicidij in foro duntaxat civili, non item in foro divino eximitur. An vero potestas civilis talia recte possit permittere, & quidem non per nudam conniventiam, sed expressa in leges publicas relatione, asserere non ausim; cum utiq; hoc modo tantum non cives invitet ad talia

pa-

patranda, quæ legi naturali repugnant. Dissimulatio talium utcunq; excusari potest, si conditio temporum, & genius populi directa per remedia istiusmodi libidinem sisti non ferat.

§. 4. *Idem de Cive* c. XIV, §. 9. tradit, præcepta decalogi esse præcepta *civilia*, non *naturalia*; & hoc modo explicanda: *parentibus honorem civili lege definitum non denegabis: hominem, quem leges vetant occidere, non occides: legibus vetitum concubitum fugies; rem alienam domino invito ne auferas; leges & judicia falso testimonio non frustraberis.* Ubi notanda est falsa hypothesis, quasi ante civitates nihil proprium, nihil alienum, nullum matrimonium, & quidlibet in quemlibet fuerit licitum. Sane patet, illa præcepta eos invicem stringere, qui non in communi civitate, sed in statu naturali vivunt, soloq; jure naturæ invicem utuntur. Nam isti utiq; pacto inter se res potuerunt dividere, & actu diviserunt. Ergo hi non minus in septimum præceptũ peccant, si vi aut clam alterius res invadant, aut surripiant, quam si civis civi hoc faciat. Sic quis negare ausit, adulterium committere, qui thorum ejus, quicum in naturali libertate vivit, violat. Vid. *Genes.* XX, 3. XXVI, 10. Deniq; cum in statu naturali saltem arbitri locum habeant, qui quæstiones facti interventu testium decidunt, *Hobbes de cive* c. 3. §. 23. ibidem quoq; octavo præcepto usus erit. De cætero pleraq; præcepta decalogi materialiter utiq; ad jus naturale referuntur. Quando tamen considerantur, prout duabus tabulis insculpta, & per Mosen populo Israelitico promulgata fuerunt, civiles leges recte vocari possunt, vel potius summa capita juris civilis ejus populi; quæ deinceps in specialia præcepta, additis sanctionibus pœnalibus, dispescuntur. Add. *Philo Judæus de decalogo.*

§. 5. Evolvendum quoq; jam, quod *Idem d. l.* c. XII. §. 1. inter seditiosas opiniones, & ex quibus civitates intrinsece ad ruinam disponuntur primo loco hanc recenset: *cognitionem de bono & malo pertinere ad singulos. Regulas enim boni & mali, justi & injusti esse leges civiles; ideoq; quod legislator præceperit, id pro bono; quod vetuerit, pro malo habendum. Inde iniquum esse dicterium: regibus non esse obtemperandum nisi justa præceperint. Ante imperia justum vel injustum non extitisse, ut quorum natura ad mandatum sit relativa: actionemq; omnem*

 sua

sua natura esse adiaphoram; quod autem sit justa vel injusta, à jure imperantis provenire. Reges igitur legitimos quæ imperent justa facere imperando, quæ vetent, vetando injusta. Privatos autem homines, dum cognitionem boni & mali ad se trahunt, cupere esse sicut reges; id quod salva civitate fieri nequit. Circa isthæc notandum, id quidem penes reges esse, legibus naturalibus vim juris civilis in foro humano exserendam addere vel demere, addita sanctione pœnali, aut negata; simulq; multa, quæ sunt extra leges naturales jubendo justa, vetando injusta facere. Verum quod ante imperia civilia justum vel injustum non extiterit, per jus naturale definitum, & conscientias hominum stringens, id vero falsum est. Scilicet isti patresfamilias, quorum coitione civitates initio extitere, cum adhuc disjunctim viverent, ad brutorum instar agebant; non servabant pacta cum aliis inita; suo jure, quando libitum erat, aliis vitam & bona eripiebant; & quæcunq; patrabant pro adiaphoris habebantur. Hodie quoq; reges absoluti, qui utiq; inter se in statu naturali vivunt, quando pacta non servant, aliis sua ereptum eunt, nullam justitiam violasse censentur; quos tamen legibus civilibus hautquaquam subjectos constat. Quin contra neq; coalescere poterant civitates, neq; coalitæ servari, nisi ante ipsas aliquid justum vel injustum extitisset. Nam pacta in civitatibus constituendis intervenisse certum est. At quomodo homines pactorum aliquem heic esse usum persuadere sibi poterant, ni antea scivissent, justum esse pacta servare, injustum non servare? Et si ante definitionem legum civilium non est justum pacta servare; quid obstat, quo minus pro lubitu subjecti obsequium exuant, ac civitatem, cumq; ea omne discrimen justi & injusti tollant? Nam utiq; frustra quis speraverit, sola vi metuq; tantam sese hominum multitudinem perpetuo continere posse. Unde etiam nullus unquam rex credo tam demens fuit, ut aliquid præciperet, quod generalibus naturæ legibus est interdictum, aut vetaret, quod iisdem est præceptum; puta ut nefas sit fidem servare, ne quis alteri suum tribuat, ne honeste vivat, ut quilibet quemlibet quantú possit lædat, &c. Ast cur non tales quoq; leges possent ferri, si nihil est justum, & injustum ante definitionem legum civilium? Enimvero

ro in alio ſenſu theſis *Hobbeſij* admitti poteſt; ſi nempe bonū & malū accipiatur pro eo, quod reip. expedit vel non. Nam hæc ſane ſeditioſa eſt opinio; *cognitionem boni & mali*, i. e. ejus, quod bonum & malū, utile, vel inutile eſt reip. *pertinere ad ſingulos.* Id eſt, ſingulis competere facultatem judicandi de aptitudine mediorum, quæ ad promovendum bonum publicum uſurpare jubet princeps, cum hoc effectu, ut ab illo judicio cujusq; ad obſequendum obligatio ſuſpendatur. Huc enim adplicari poteſt illud *Taciti* H. I. 83. *Tam neſcire quadam* non *milites* ſolum, ſed & cæteros ſubditos, *quam ſcire oportet. Si ubi jubeantur, quærere ſingulis liceat, pereunte obſequio etiam imperium intercidit.* Nec ea laus militis, qui *juſſa ducum interpretari, quam exſequi mavult. Idem* H. II. 39. *Cato de re ruſtica* c. 5. *Villicus ne plus cenſeat ſapere ſe, quam dominum.* Et hactenus recte M. Terentius apud *Eundem Ann.* VI. *Non eſt noſtrum æſtimare, quem ſupra cæteros, & quibus de cauſis extollas. Tibi ſummum rerum judicium dij dedere; nobis obſequij gloria relicta eſt.* Item illud *Platonis Politico*: ὐδὲν δεῖ τῶν νόμων εἶναι σοφώτερον. *Nihil oportet legibus eſſe ſapientius.* Cui conſpirat *Ariſtoteles Rhetor.* l. I. c. 15. τὸ τῶν νόμων σοφώτερον ζητεῖν εἶναι, τῦτ᾽ ἔστιν, ὃ ἐν τοῖς ἐπαινουμένοις νόμοις ἀπαγορεύεται. *Se legibus ſapientiorem eſſe ſtudere eſt id, quod in laudatis legibus prohibetur.*

§. 6. Eſt quoq; hoc loco examinanda quæſtio ſatis ardua; an peccare unquam queat ſubditus exſequendo mandata ſui principis, ſi ſcilicet ipſe præ ſe ferat, ſeſe nudam obire exſecutionem, omni cognitione, ſimulq; neceſſitate reddendæ rationis in jubentem devoluta. Nam differunt quidem leges, & mandata principum, in eo, quod illæ ſint mandata generalia, quosvis ſubjectos ſpectantia; hæc autem pro re nata certis ſubditis injunguntur. Circa producendam tamen obligationem in eo, ad quem diriguntur, parem cum legibus effectum obtinent. Igitur pervulgata ſententia eſt, admitti quandoq; peccatum, ſi quis juſſis imperij civilis pareat; adeoq; poſſe & debere civem talia juſſa ad propriam conſcientiam bene informatam exigere. Quin & ſub hac conditione intelligi debere promittere obſequium bonos viros, quibus ſedet, de actionibus ſuis rationem ſibi tribunal apud divinum reddendum, & regnum omne ſub gra-

viore regno esse, quod nempe jussa imperantium capessere velint, modo cum jure naturali & divino manifestò non pugnent. Nam ubi contra civilem legem jubeat quid facere rex, quin citra peccatum pareri possit, dubium non est. Contra *Hobbes de Cive* c. XII, §. 2. pro seditiosa opinione declarat hanc: *peccare subditos, quoties mandata principum suorum, quæ sibi videntur injusta esse, exsequuntur.* Ubi id sane periculosum est tam civitatibus, quam conscientiis privatorum, credere, si scrupulus duntaxat, aut dubium circa æquitatem jussorum oriatur, recte posse eadem detrectari. Hoc enim modo sæpissime necessum est, ut in peccandi necessitatem cives incidant; dum cõtra conscientiam facturi sint, si obediverint; contra fidem superioribus datam, si non obediverint. Nam illud utiq; in confesso est, conscientiam, inter dubia momentorum nutantem, sibi optime consulere, electa illa parte, ex qua minus peccandi periculum. Jam autem longe præsentius est periculum peccandi propter dubium illiquidum fidem expresse datam negligere; cum jussa superiorum semper comitetur præsumtio justitiæ, & eadem sæpe ex tali procedant ratione, quam privatis dijudicare hautquidquam concessum. Deinde illud probe notandum est, quod *Idem l. d.* subjicit; *peccatum meum est, quod faciens peccatum meum esse puto; quod vero peccatum alienum esse puto, possum quandoq; sine peccato meo facere. Nam si jubear facere, quod peccatum jubentis est, modo qui jubet dominus meus sit, id si facio non pecco. Procopius hist. Gotth.* l. I. *Legatus mittentis jussu verba enunciat, eorum culpam, si quid peccatur, non ipsi, sed ei, qui imperavit, equum est imputari: cum legato obsequij incumbat necessitas. Seneca Troadibus. Ad auctores redit sceleris coacti culpa.* Add. l. 1. D. *de his qui not. infam.* verb. *non jussu ejus.* M. *Seneca* l. 4. *controvers.* 27. *Non est impudica, quæ arcessita fuit à tyranno, non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyranni imagines inter effigies deorum immortalium consecravit.* Potest enim utiq; quis ab imperante injunctam suscipere meram exsecutionem actionis, quæ in peccatũ imputatur soli imperanti, non item exsecutionẽ facienti. Ad quod tamẽ hæc requiri arbitramur, primo, ut mera duntaxat exsecutio illi injungatur, i. e. ut ipsa tantum membra sua, viresq; corporis actui accommo-

moder; de cætero autem neq; occasionem aut prætextum præbeat, neq; excusationem adhibeat; ac eundem exsequatur prorsus tanquam alienum, non tanquam suum. Deinde ut & illud ipsum ministerium quantum potest aversetur & deprecetur. Deniq; ut propter detrectatam istam exsecutionem ipsi præsens vitæ periculum, aut aliud grave malum, ad quod pro altero subeundum neq; justitia, neq; caritas obligat, intentetur à mandante, cui malum id repræsentandi vires sunt, & præsertim ubi is etiam citra nostram opem alteri malum sit illaturus. Equidem id manifestum est, nullam inesse vim obligandi, i. e. conscientiis intrinsecam aliquam necessitatem injiciendi quorumvis hominum mandatis divino juri repugnantibus; & omni crimine carere, qui illis obsequi neglexerit. Enimvero longe diversa sunt; aliquid per conscientiam teneri facere, & aliquid citra peccatum posse facere, malo gravissimo declinando. Multa quippe sunt, ad quæ nequaquam intrinsece obligamur, quæ tamen recte à nobis, urgente necessitate, suscipi possunt. Heic autem non quæritur, an ad tale quid teneamur; sed an citra proprium peccatum id exsequi possimus, ne frustra vitam nostram perdamus. Neq; stringit nos illud *Plinij* III. *epist.* 9. ubi memorat, senatui sese adprobasse, *etiam ministerium crimen esse.* Isti enim, in quos peroraverat, rei non fuerant meri exsecutores alieni facinoris, sed calumnias innocentibus intentarant, ut proconsuli occasio foret in opes ipsorum invadendi: & delationes exercebant non tanquam actum alienum, sed tanquam suum; ac suo nomine reos criminum insimulabant, non proconsulis nomine, & velut ab ipso jussi. Neq; metu mortis ad calumnias obeundas adigebantur. Equidem dicebant, *se esse provinciales, & ad omne imperium proconsulum metu cogi.* Verum longe probabilius erat, ex cupidine lucri ipsos talia patrasse; & ut forte minas in detrectantes adhibuisset proconsul, non tamen credibile est, præsens mortis periculum ipsum intentasse, quod declinandi nulla facultas foret. Quo facit illud apud *Tacitum* A. XIII. *Suilius nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse defendebat. Tum jussa Messalinæ prætendi, & labare defensio. Cur enim neminem alium delectũ, qui sævienti impudicæ vocem præberet? Puniendos rerum atrocium mini-*

 stros

stros, ubi præmia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent. Hinc merito laudatur Julius Græcinus, qui *Marcum Silanum accusare jussus, & quia abnuerat interfectus est*, apud *Tacitum Agricola.* quem insigni quoq; encomio mactat *Seneca de benef.* II. 21. Sed & in hoc casu preces superiorum necessitati & imperio æquipollere non arbitramur. Utut alias notum sit illud *Platonis epist.* VII. τὰς τῶν τυράννων δεήσεις ἴσμεν, ὅτι μεμιγμέναι ἀνάγκαις εἰσίν. *preces tyrannorum necessitati permixtas non ignoramus.* Sed neq; Doegi exemplum 1. *Sam.* XXII. nobis adversatur. Nam & ipsi hoc expresse addidimus, ut quantum quis potest, tale ministerium deprecetur: id quod laudabiliter cæteri satellites Saulis fecerunt. (Sicuti & laudabiliter obstetrices immane jussum Pharaonis etiam falsiloquio eluserunt. *Exod.* I.) Sed Doegus ille promto animo ad exsequendum regis jussum, cui nulla comminatio adjuncta legitur, prosiliit, cum antea innocentibus viris falsum crimen impegisset, quasi clandestina consilia cum Davide in regem miscuissent. Nam falsa quædam ipsum detulisse, ex *Psalmo* LII. satis adparet. Fatendum tamen est, etiam nudam exsecutionem quorundam actuum multis ipsa morte acerbiorem videri; puta si quis à tyranno jubeatur parentes aut liberos suos jugulare, aut cum matre, filia, aut bestia concumbere. Ad quale ministerium effugiendum mortem potius vir fortis elegerit. Sicuti & nemo facile reprehenderit constantiam Romanorũ, quos Hannibal inter se composuit, & fratres quidẽ cum fratribus, patres cum liberis, cumq́; cognatis cognatos dimicare jussit. Qui tormentis potius immori, quam manus propinquo sanguine polluere maluerunt. *Diodorus Siculus* l. 25. *in excerptis Peirescianis.* Apud *Laonicum Chalcocondylam* l. 1. Amurates *parentibus eorum, qui se junxerant Sauzi seditionem concitanti, præcepit, ut filios necarent suis manibus. Patres duo fuere, qui noluere tam crudele exequi imperium. Hinc & ipsi trucidati sunt simul cum filiis. Nam dicere solebat, nequaquam istos citra consilia parentum defecisse ad Sauzem. Nunc autem cum fortuna utantur dubia, eos nutare in utramq; partem.* Illud tamen hautquaquam fas esse arbitramur, ut pro vita mea servanda operam meam velim afferre ad occidendum alterum innocentem. Hoc enim foret in pretium propriæ vitæ offerre vitam alterius. Et non

pan.

pauca ſunt, quæ pro pretio facere non poſſumus, quæ alia tamen ſub conſideratione facere licet.

§. 7. De cætero non poſſe aliquem juſſu ſuperioris ſuſcipere actionem tanquam ſuam, quæ conſcientiæ rectæ dictamini repugnat, nemo cui aliquis pietatis ſenſus eſt negabit. Hinc recte judices illi apud *Joſephum de bello Judaico* l. IV. c. 19. qui Zachariam innocentem damnare nolebant, utut præſens ſibi periculum à Zelotarum furore impendere intelligerent. Contra maximo ſeſe ſcelere obſtrinxere judices, de quibus eſt *1. Reg.* XXI. Pronunciabant enim ſententiam non tanquam à rege pro imperio dictatam, ſed tanquam liquido crimine ab ipſa juſtitia ſuggeſtam. Par ſcelus illorum teſtium erat. Idem judicandum de delatoribus, qui calumniis viros potentes aut opulentos onerant, ut malis principibus occaſio naſcatur eosdem ſubvertendi. Inter quos quondam non obſcurum nomen fuit Marcellus Eprius, Thraſea delato famoſus, qui in excuſationem ſui apud *Tacit.* H. IV. c. 8. adfert; *non magis ſua oratione Thraſeam, quam judicio ſenatus afflictum.* Quod erat crimen communicare, non purgare. *Sævitiam Neronis per hujusmodi imagines illuſiſſe.* Sed nimirum ut tu potiſſimum eum mimum inſtrueres, ſubigebat avaritia, & libido præpoſtera via ad honores graſſandi. Alij, qui eandem artem factitaverant, excuſabant, ejusmodi operis *dignitatem* aut *ſalutem* ſe *redemiſſe.* Quorum *defenſiones*, quod ſcilicet *perdere alios* quam periclitari *ipſi maluerint*, non ideo *tolerandas* cenſet Curtius Montanus apud *Eund.* d. l. c. 42. quod omni eos crimine vacare credat; ſed per figuram quædam concedere videtur, ut reliqua eo gravius urgeat. Nec injuſte *ſenatus occiſo Nerone delatores, & miniſtros more majorum puniendos flagitabat, genus hominum publico exitio repertum. Ibid.* c. 30. Quorũ ille ipſos *in foro flagellis ac fuſtibus cæſos, ac noviſſime traductos per amphitheatri arenam partim ſubjici in ſervos, & venire imperavit, partim in aſperrimas inſulas avehi. Suetonius Tito* c. 8. Hic quaſſis navigiis impoſitos tempeſtatibus abſorbendos, aut in deſertos ſcopulos impingendos attribuit. *Plinius Panegyr.* c. 34. 35. Sic *occulta Tiberij mandata* Cn. Piſonem crimine necati Germanici non ſolvebant, ſi modo is revera mortis ejus cauſa. Ac ut maxime ea promſiſſet apud

pa-

patres, in pudorem quidem Tiberium dedisset, cui non relinquebatur, quomodo vindicaret scelus à se jussum; patribus tamen integrum erat reum damnare, quia in eo patrando non jussum principis præ se tulerat; sed ipse potius, quæ honeste juberi non poterant, cupide susceperat, ut flagitio Tiberium sibi haberet obnoxium. *Tacit.* A. III. 16. Sed nec Joabum plane immunem arbitramur à reatu ex cæde Uriæ contracto. 2. *Samuel.* XI. 14 15. 16. utut *d. l.* c. XII, 9. solius Davidis, tanquam causæ principalis, mentio fiat. Recte quoq; Papinianus, quod Getæ cædem excusare detrectavit, addito famosissimo dicto; *non tam facile parricidium excusari posse, quam fieri.* Alij tradiderunt, dictare noluisse orationem, qua invehendum erat in fratrem, causatum; *aliud esse parricidium, accusare innocentem occisum.* Id tamen rejicit *Spartianus in Caracallo* c. 8. ea ratione, quod ipse, utpote *præfectus, non potuerit dictare orationem:* (etsi quo minus hoc ipsi extra ordinem injungi potuerit, non adparet;) & addit; *constare, quod occisus sit, tanquam fautor Getæ.* Quidquid hujus sit, recte quis ingenium suum sceleribus defendendis commodare detrectat, etiamsi alieno nomine id scriptum sit promulgandum. Nam subtilis excogitatio speciosorum argumentorum, adhibito colorum ac delenificæ suadæ lenocinio, pro pura exsecutione alieni actus haberi nequit. Secus tamen videtur sentiendum, si ejusmodi orationem, abs se aut alio compositam, Caracallus cuipiam in senatu recitandam injunxisset, constituta in detrectantem capitali pœna. Huc quoque non pauca loca ex *Platonis apologia Socratis* adplicari possunt.

§. 8. Ex iisdem fundamentis est definiendum, an civis jussu principis in bello injusto recte arma sumat? Ubi *Grotij* l. 2. c. 26. §. est sententia; quando manifestum est, injusta arma à principe alteri inferri, haut fas esse civi, ut sit satelles scelerum. Sed in dubio sequendam esse partem tutiorem, quæ sit, abstinere bello. Enimvero caute nobis ista videntur temperanda, ne exinde vis civilis imperij destruatur, & in negotio tanti momenti obsequium civium à singulorum judicio suspendatur; præsertim cum heic facile sit timiditati & ignaviæ scrupulum conscientiæ obtendere. Equidem ubi ad deliberationes quis admittitur, & suffragij ferendi jus habet, si citra con-

sen-

ſenſum proprium cæterorum decreto non obligatur, ne id quidem, de quo dubitat, recte poteſt ſuſcipere, nedum id, de cujus injuſtitia liquido conſtat. Id quod etiam locum poteſt habere, ſi ipſi optio concedatur militandi aut quieſcendi. Quid ſi autem ſimpliciter parere jubeatur? Ubi arbitramur, apud omnes gentes, queis aliqua honeſti cura eſt, in deliberationibus de bello ſuſcipiendo cauſam belli juſtificam ſemper præſupponi. Hoc qui facere negligunt, apud illos de conſcientia nequidquam diſputaveris. Sed circa hoc potiſſimum deliberatio inſtituitur, an heic & nunc reip. expediat ex tali prætexto bellum alteri inferre? Heic cui cura reip. peculiariter incumbit, & vires civitatis penitiſſime perſpectæ, ſane clarius præſumitur cernere, quid ex uſu ſit, quam privatus aliquis. Quod ſi autem quis, poſita licet juſtitia belli, dubitet, num ſatius ſit, injuriam reip. illatam negligere aut condonare, quam bello exſequi; is ſciat, nullo modo videri ſufficere hanc cauſam, quare civis poſſit imperio civili obſequium denegare, ejusq́; rigorem in ſe irritare, quia judicat, ab eo adverſus alterum non obſervari virtutem aliquam, cui vis imperfectæ duntaxat obligationis ineſt. Adeoq; tutiſſimum fuerit, ſi civis heic ſimpliciter pareat, ſummumq́; imperantem ſuper juſtitia belli Deo rationem reddere permittat. Apud *Tacitum Hiſt.* II. *publicum facinus* vocatur, quod in acie patrem filius interfeciſſet. Add. l. 2. §. 1. D. *de noxal. act.* l. 37. D. *ad L. Aquiliam.*

CAPUT II.

DE POTESTATE SUMMI IMPERII IN VITAM Civium ex occaſione defendendæ civitatis.

1. *Summus imperans poteſt cives vitæ periculo exponere in bello.*
2. *An militiam detrectare liceat propter pactum cum hoſte.*
3. *Nemo ſe ad militiam inutilem reddere debet.*
4. *Quanta ſit militum obligatio.*
5. *An civitas civem innocentem poſſit dedere.*
6. *Civitas poteſt civem ſuum alteri obſidem dare.*

QUanquam eo fine in civitates ab hominibus coitum ſit, ut cum alia ſua bona, tum præcipue vitam in tuto collocarent: ad conſervationem tamen civitatum neceſſarium fuit, ut ſum-

mum imperium aliquam in vitam civium haberet poteſtatem; idq; duplici fine, tum avertendo aliquo à civitate malo, tum compeſcendis peccatis. Ex priori capite id poteſtatis ſummo imperanti competit, ut ad defenſionem civitatis, atq; aſſerenda iſtius jura vitam civium ancipiti periculo exponat; poſtquam infeſta arma gerentibus id agitur, ut ſibi mutuo vitam eripiant. Quin & cum ad arma recte tractanda uſus requiratur, etiam ad huncce capeſſendum periculo vitam civium exponi poſſe judicavit *Plato de LL.* l. 8. (etſi nobis non ſuffragantibus,) dum in exercitiis militaribus vult adhiberi tela, quæ ad vera & periculoſa proxime accedant, ac timorem incutere apta ſint; addita lege: *Si quis cæde involuntaria in his certaminibus morietur, qui interfecit, ſecundum legem expiatus mundus ſit in poſterum. Putare enim debet legislator, paucis ita mortuis hominibus cæteros non deteriores futuros. Timore vero in omnibus his extincto, nihil amplius ſe inventurum, quo à deterioribus meliores diſcernat. quod ni fiat, multo magis civitati malum eſt, quam illud.* Apud *Demoſthenem adverſus Ariſtocratem* extat lex Attica; *Si quis occiderit in ludis invitus, ne exulato.* Ratio ſubjungitur; quia *non eventum conſideravit, ſed ejus, qui fecerit animum, qui fuit; viventem ſuperare, non occidere. Quod ſi ille infirmior fuit, quam qui ferre poſſet eum, quem victoria requirit laborem, ipſum ejus mali ſibi cauſam extitiſſe lex cenſuit.* Munerum porro militarium exactio non immerito rigidiſſima diſciplina conſtat; quippe cum in bello exiguam ob negligentiam ſæpe de ſumma rerum ſit actum. Inde cum alias togatum apud judicem affectibus, qui animum hominis vehementer percellunt, facilius venia ſoleat indulgeri, inter militaria judicia id non æque obſervatur. Heic enim ſæpe capite plectitur, qui ut mortem imminentem effugeret, aſſignatam ſtationem deſeruit. *Livius* l. V. c. 6. *Fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidia decedit.* Sicuti & graviſſimis alicubi pœnis notatum, militiam ſubterfugere. vid. l. 4. §. 10. D. *de re militari.* Sic *Lycurgus orat. contra Leocratem* tradit Spartæ legem fuiſſe, *de omnibus nolentibus pro patria ſubire periculum, ut moriantur: ad illud ipſum pœnam adducentes, quod maxime metuunt. Propoſitis enim duobus vitæ diſcriminibus,* πολὺ μᾶλλον αἱρήσονται τὸν πρὸς τοὺς πολεμίους, ἢ τὸν πρὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς πολίτας,

mul-

multo magis eligent id quod ab hoste, quàm quod à civibus & legibus imminet. Et quanquam in plerisq; civitatibus quidam cives, alias per ætatem & vires ad arma gerenda idonei, immunitate à militia gaudeant, vel ob vitæ genus, vel ex singulari indultu civitatis: id tamen privilegium eousq; valet, quoad cæteri cives, aut alij socij vel conducti præsto sint, qui civitati defendendæ sufficiant. Cæterum ubi summa necessitas ingruit, etiam immunes illi pro aris & focis arma capient. Et præstat, ut eorum privilegia tantisper quiescant, quam ut propter intempestivam eorundem religionem civitas pereat. *Vocant extrema pericula cunctos.* Sicut Romæ quondam vacationes à bello, quibus alias seniores & sacerdotes gaudebant, bello Gallico ingruente cessabant. *Appianus de bello civili* l. 2. Etsi & merito commendatur lex sive Solonis sive Pisistrati apud *Plutarchum Solone:* *τὰς πηρωθέντας ἐν πολέμῳ δημοσίᾳ τρέφεσθαι. ut mutilati in bello ex ærario alantur.*

§. 2. Quo loco quæritur; si captivus ab hoste detentus ut dimitteretur promiserit, quod contra ipsum arma deinceps non sit gesturus, an iste postea à civitate sua recte possit obligari, ut contra promissum suum in hostem militet? Tale pactum aliqui pronunciarunt ipso jure nullum, quia sit contra officium, quod civitati debetur. Ad quod nobis non tam hoc videtur reponendum, quod non omnia, quæ contra officium fiunt, statim quoq; sint irrita & nulla; quam negandum, id esse contra officium civitati debitum, libertatem sibi parare, id promittendo, quod jam in hostium est manu. Nisi enim hostis ipsum dimitteret, nunquam arma adversus ipsum ferre posset. Unde tali pacto nihilo deterior fit civitatis conditio; quippe cui is, qui captus est, ni liberetur, jam periisse est censendus. Adeoq; quem ipsa ex captivitate receperit, hac lege recepisse censetur, ut illi relinquat facultatem servandi promissum hosti factum; præsertim ubi non civitatis, sed propria ope libertatem recuperavit. Sed anne in isthanc civis obligationem eminens illa summi imperij vis efficaciam suam exseret, si salus publica id postulaverit? puta si civitas in præsenti periculo versetur, ni iste quoq; arma capiat. Heic arbitramur, cum absurdum sit, esse me civem, & habere obligationem,

 qua

qua etiam in extrema necessitate inutilis civitati reddar; nec minus, simplici me pacto posse obligari, ne alterius vim injustam ad perniciem meam meorumq; tendentem repellere queam; ideo pactum illud esse interpretandum de bello duntaxat offensivo, non defensivo; præsertim si cum ipsa civitate mea quoq; salus sit periclitatura. Quid enim ille alter libertatem mihi concessit, si voluit me adstringere, ut in posterum ipsius vim à vita fortunisq; meis non possim repellere? Unde nequidquam obstabit pactum istud, quo minus jussu summi imperantis arma pro defensione civitatis induam.

§. 3. Ex quo consequitur, quamvis præsens reip. necessitas forte operas civium militares non exegerit; tamen ad eas obeundas se aut alios inutiles reddere gravi pœna dignum esse. M. *Seneca* l. I. *controvers.* 7. *cætera membra mea sunt, manus publicæ sunt.* Ejusmodi ignaviæ exempla quam plurima in Martio illo Quiritium populo legimus. Apud *Suetonium Tiberio* c. 8. *Tiberio cura injuncta repurgandorum ergastulorum, quorum domini in invidiam venerant, quasi exceptos supprimerent non solum viatores, sed & quos sacramenti metus ad hujusmodi latebras compulisset.* Quæ etiam fortasse causa fuit, quare ergastula penitus sustulisse dicatur Adrianus apud *Spartianum* c. 18. ad quem locum vid. quæ notavit *Salmasius.* Apud *Valer. Max.* l. 6. c. 3. C. Vettienus sinistræ manus digitos sibi abscidisse memoratur, ne bello Italico militaret; quem senatus publicatis bonis in æterna vincula conjecit. Sic Augustus, referente *Suetonio* c. 8. *Equitem R. quod duobus filiis adolescentibus causa detrectandi sacramenti pollices amputasset, ipsum bonaq; subjecit hastæ.* *Ammian. Marcellinus* l. XV. sub finem, ubi de moribus Gallorum loquitur: *nec eorum*, inquit, *aliquando quisquam ut in Italia, munus martium pertimescens pollicem sibi præcidit, quos localiter Murcos appellant.* Isti flagitio reprimendo complures leges latæ. *Eum qui filium debilitavit, delectu per bellum indicto, ut inhabilis militiæ sit, præceptum Trajani deportavit.* l. 5. §. 12. D. *de re milit.* Extat quoq; lex Constantini l. 1. C. *Theodos. de filiis militar. apparitorum & veteranorum. Veteranorum liberos aptos militiæ, quorum quidam ut desides recusant militarium munerum functionem, quidam adeo ignavi sunt, ut cum dispendio corporis militiæ velint necessitatem evadere, jubemus, si ad militiam inutiles,*

re-

resectis digitis judicentur, curialibus muneribus atq; obsequiis adgregari. Consimilia habentur in l. 4. & 10. C. *Theodos. de tironibus. Qui spurca amputatione digitum declinat usum armorum, non evadat illa, quæ vitat, sed insignitus macula ferat impositum militiæ laborem, qui declinaverit dignitatem. Ipsis quin etiam provincialibus, qui ex horum ausis juniorum sæpe patiuntur penuriam præbendorum, hæc optio decernatur, ut tempore delectus agitandi duos mutilos juvenes pro uno integro offerant.* Sed longe severissima est l. 5. d. t. *Si quis ad fugienda sacramenta militiæ fuerit inventus truncatione digitorum damnum corporis expedisse, & ipse flammis ultricibus concremetur, & dominus ejus qui non prohibet, gravi condemnatione feriatur.* Videtur tamen hanc pœnam locum habuisse in servis duntaxat; quæ autem jam *cit. ll.* dictata fuit, in ingenuis. Nam olim quidem apud Romanos servos militia exclusos, præterquam in maxima reip. necessitate, in vulgus notum. Id posterioribus seculis non amplius observatum ex l. 16. C. *Theodos.* d. t. constat, ubi Impp. Arcadius & Honorius ita sanciunt: *Contra hostiles impetus non solas jubemus personas considerari, sed vires, & licet ingenuos amore patriæ credamus incitari, servos etiam autoritate hujus edicti exhortamur, ut cumprimum se bellicis sudoribus offerant, præmium libertatis si apti ad militiam arma susceperint, pulveratici etiam nomine binos solidos accepturi.* Nam l. 11. d. t. quæ etiam extat in *Cod. Justin.* l. 2. *de tiron.* loquitur de *mancipio alieni juris, quod qui in tirocinium militiæ duxerit offerendum, libram auri ærario principis cogebatur inferre. Lex* autem 8. C. *Theod.* d. t. non simpliciter vetat servos militiæ adscribi, sed duntaxat decernit, *inter optimas lectissimorum militum turmas neminem è numero servorum dandum esse. Vegetius de re militari* l. 1. c. 7. queritur, *quod possessoribus indicti tirones per gratiam aut dissimulationem probentur, talesq; socientur armis, quales domini habere fastidiunt.* Cæterum ab hac pollicum truncatione multi eruditorũ credidere Italos & Gallos suos *poltrones* derivasse. Sed rectius mea sententia *Ægid. Menagius in origin. linguæ Francicæ* id vocabulum deducit ab Italico *poltro*, q. d. qui semper pulvinar domi premit.

§. 4. Qui igitur ad militiam subeundam obligatur, is utiq; tenetur jussu ducis talem tueri stationem, in qua probabiliter prævi-

det vitam sibi amittendam. Et quanquam alias civibus onera secundum proportionem debeant imponi,ad quæ universi simul concurrere possunt; aut si hoc fieri nequeat, vel non opus sit, alternis obeunda, vel æquipollente onere redimenda, vel etiam sorte assignanda sint: tamen ut periculosæ illæ stationes semper per sortem attribuantur, ratio belli non fert. Adeoq; penes ducem erit eligere aptissimos, aut si plures sint idonei, quos visum fuerit. Nisi adsint, qui ultro ista sibi pericula deposcant; quod fecit Calpurnius Flamma apud *Florum* l. 2. c. 2. & ante eum P. Decius Mus ap. *Livium* l. VII. c. 34. Nec vir fortis querelas movebit, si ipsi talia pro imperio injungantur. *Seneca de providentia* c. 4. *Quare in castris periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut præsidium loco dejiciant. Nemo eorum qui exeunt dicit, Male de me Imperator meruit; sed, bene judicavit.* Hoc tamen observandum, ejusmodi jussorum non esse hanc intentionem, aut saltem non esse debere, ut directe vita militis perdatur. Dico, *non esse debere.* Nam aliquando heic à ducibus peccari, documento est rex David 2. *Samuel* XI. 15. qui ideo etiam homicida audit, *d. l. c.* XII. 9. Nec ea infrequens ars, invisos sibi hostium ferro consumendos objicere. vid. *Curtius* l. VII. 2. *Polybius* l. I. c. 9. *Diodorus Siculus* l. XIV. c. 73. XIX. 48. *Justinus* l. 12. c. 5. n. 8. *Zonaras tom.* II. in *Mauritio.* Apud *Sallustium* Jugurtha à Micipsa Numantiam missus dicitur, ut ostentando virtutem, aut hostium sævitia caderet. Sed hoc spectare debent tam rigida ducum jussa, ut dum veluti citra missionem milites pugnant, à civitate magnum avertant malum, aut insigne eidem bonũ concilient, etsi contigerit eos, dum talia conantur, aut patrant, occumbere. Ejusmodi decretoriæ pugnæ hæc est lex, ut vel hostem perdamus, vel simul cum ipso pereamus. Hoc enim præstat, quam ut soli cadamus. Unde etiam multi haut absurde videntur αὐτοχειρίας crimine absolvere navarchos illos, qui jussu superiorum expresso, aut ex genere belli recte præsumto ignem pulveri pyrio injiciunt potius, quam ut una cum navi in potestatem hostium perveniant. Ponamus enim utrinq; æqualem esse numerum navium. Ubi una nostrarum capta fuerit, hostis duabus navibus nos superabit,

bit, si nostra sola perierit, unica tantum; sed si utraq; simul pereat, in æquilibrio vires manebunt. Vix autem aliter fieri poterit, quin, si nostra dissiliat pulvere navis, non unam quoq; aut plures hostilium navium simul adfligat. Nam ne capiaris tunc demum est periculum, quando navis navi adhæserit. Et plerunq; hostibus plus damni hoc modo datur, quam nobis. Validiores enim utiq; sunt, qui nostram navem ad incitas redigunt. Ad submersionem autem vitandam non putem à contrario elemento remedium petendum. Nam illic aliqua adhuc enatandi spes esse potest.

§. 5. Sed quid si citra pugnam vita civis deposcatur, puta placandæ potentis alicujus iræ, quo clades aut exitium à civitate avertatur? Heic videndum, quibus causis alter fuerit motus, ut civem nostrum sibi dedi postulet. Si enim id fiat ob aliquod ipsius delictum, licet fortasse omnibus modis calamitatem subterfugere possit, id tamen cavere debet, ne sui causa civitatem malo involvat. Adeoq; etiamsi ponamus talem non teneri, ut seipsum in hostis potestatem ultro tradat; tenebitur tamen alio se transferre, ubi receptatoribus suis nihil negotij facessat. Nec dubito, quin à civitate etiam invitus ideo expelli queat; siquidem illa fors inhumanius crediderit, eundem poscenti dedere. At quid si ob publicum delictum ad necem deposcantur quidam civium, qui ejusdem delicti non fuerunt autores? Qualem in calamitatem incidisse memoratur civitas Attica, ob interfectum Androgeon. Cujus mortem ut ulcisceretur Minos, Atheniensibus bello subactis tributi loco septenos pueros, & totidem puellas imperavit in pabulum Minotauro. Vid. *Maro Æn.* VI. v. 20. *Hyginus fab.* XLI. *Ovid. metam.* 8. v. 170. *Plutarchus Theseo.* Heic non video, quo obtentu civis periculum sortis queat detrectare, (quo medio inter pares jure aptius nullum est;) si non inveniatur aliquis Theseus, qui ultro sibi Minotaurum debellandum sumat. Sed quid dicendum, si innocens deposcatur ad mortem, aut malum morti comparandum, non ex causa publici aut privati criminis? Casus in eam rem extat apud *Libanium tom.* I. *declam.* 27. *Tyrannus ex urbe propinqua postulavit formosum adolescentem, adjectis de bello inferendo, ni traderetur, minis. Civitas bellū maluit tolerare, quam*

ado-

adolescentem tradere. Cum jam gravi obsidione eam premeret tyrannus, pater adolescentis interfectum filium de mœnibus projecit: cadis mox, soluta obsidione, accusatur. vid. *Bœcler. ad Grot.* l.1. c.1. §.6. p.m.95. Nobis heic patrem neq; accusare, neq; defendere vacat, qui plausibilius causam suam posse orare videtur, quam Virginius ille, de quo *Livius* l.3. c.50. Illud extra dubium ponendum judicamus, non teneri civitatem ejusmodi hominem cum exitio suo defendere. Sic enim & ipsa peribit, & innocens ille nequidquam servabitur. Neq; ille postulare potest, ut pro se & secum tota civitas pereat. Ergo hoc relinquitur misero, ut quantum potest sibi ipse consulat fuga, aut ausso quamvis periculoso. Ubi omnia incassum cecidere, ferat calamitatem, in qua tamen utiq; animus servari impollutus potest, (vid. l.1.§.6.D. *de postulando.*) si quidem nefas est voluntaria morte ejusmodi fœditatem declinare. Civitas autem, postquam ipsum pro viribus defendit, & omnem movit lapidem, ut per fugam aut alia ratione elabi posset, ubi isthæc non succedunt, & clades imminens aliter depelli nequit, illum deserere demum potest, i.e. non prohibere, quo minus eundẽ tyrannus adprehendat. Ut autem ipsa eum in tyranni manum tradat, aut ut eundem cogat, quo seipsum dedat, neq; fas esse, neq; necessarium arbitramur. Conf. *Grotius* l.2. c.25. §.3. De cætero majoris debet esse civitati vita suorum civium, quam ut eam declinando periculo incerto, aut adquirendo aliquo bono parum necessario prodigere velit; neq; in tales usus vitam suam civis offerre tenetur. Inde plus, quam postulari ab ipsis poterat, pro patria fecerunt Philæni fratres, de quibus est apud *Salustium de bello Jugurthino; & Pomponium Melam* l.1. c.7. Et pessime adplicabat bonã alias sententiam Caiaphas *Joannis* XI. 50. quasi liceret hominem innocentem occidere, ne fortasse Romani suspicarentur, Judæos res novas agitare, & inde ansam arriperent bello ipsos invadendi. Præsertim cum longe molliora remedia sint ejusmodi suspicioni depellendæ, quam mors innocentis. Nescio quoq; an excusari possit factum Darij, qui ex compacto aliquot millia Zopyro cædenda objiciebat, ut iste fidem sibi apud Babylonios conciliaret, apud *Herodotum Thalia.*

§. 6.

§. 6. Sæpenumero quoq; necessum est, ut ad firmanda pacta publica obsides ex civium numero sint dandi; ad quod onus suscipiendum pro imperio utiq; civis adigi potest, si qui sponte se offerant defuerint. Et quidem ubi hostis potentior certos sibi cives obsides postulaverit, vix hisce tergiversandi locus videtur. Sed si plures sint, quorum quis obses eat, illius quicum paciscimur, aut nostræ civitatis nihil intersit, præscindendis querelis aptissimum erit sortem adhibere. Quod si longo tempore obsides sint detinendi, æquissimum erit novis substitutis cæteros liberare. Uti & hoc operam dare civitas tenetur, ut quod oneris extraordinarij præ cæteris obsides suscipiunt, id ipsis, quantum ejus fieri potest, aliunde pensetur. Quæri autem hos loco possit, anne proprie vita obsidum oppigneretur, an vero duntaxat libertas? Equidem in traditione obsidum satis adparet hoc actum fuisse; *tradimus hosce in manus vestras, tanquam carissimam nostræ civitatis partem, ut nisi servaverimus, quæ convenere, nulli deprecemur, quo minus inferatis, quicquid placuerit.* Apud *Cominaum* l. 2. Leodij obsides Carolo Burgundo dederant *ea conditione, ut si quid contra pactiones facerent, integrum esset ipsi supplicium de illis sumere.* Quos tamen post Carolus salvos dimisit. Inde cum ejusmodi pacta rupta causam belli dent in eum, qui ea violavit, adparet, post pacta rupta, bellumq́; conflatum in hostium abire numerum obsides quoq; eodem modo, quo omnes ejus reip. cives, etiam qui ad causam belli nihil peculiariter contulerunt. Et constat, multos in obsides eadem statuisse, quæ in quosvis hostes solent. Etsi multis inhumanum visum, miserorum illorum & innocentum calamitate ex aliena conceptum injuria dolorem mulcere. Minus recte autem dicitur, obsides ea intentione tradi, ut excipiant pœnas pacti à civitate violati. Non enim adparet, qua ratione finis, quem in pœnis sumendis sibi homines debent propositum habere, obtineri queat, si plectatur obses innocens; qui proprie in violationem pactorum non consensit, sed duntaxat non recusavit, quo minus ipse loco alterius malo posset affici: in quo per se nullum est delictum. Satis quoq; cautionis adhuc est in obsidibus, etiamsi per jus naturæ pœna proprie dicta ob alienum delictum ab ipsis sumi nequeat.

Sufficit enim, quod in tali ſint ſtatu, ut licentia bellica in ipſis confeſtim poſſit exerceri; adeoq; eorum ſalus ex arbitrio læſi & irati hoſtis pendeat. Hæc quanquam ita ſint, verius tamen videtur, civitatem directe obſidis duntaxat libertatem corporalem oppignerare, quam vitam. Quia ipſa firmum propoſitum habet, aut habere debet, fidem ſervandi; adeoq; caſum illum, quo in obſidis vitam alteri licentia fieri poſſit, moraliter pro nullo ducit. Nec dubium eſt, quin injuriam obſidi faciat civitas, ſi ipſa injuſte pacta violet, & miſerum illum alterius iræ objiciat; aut ſi hoc fine eundem tradat, ut alterum in ſecuritatem datum eo graviore damno mactare queat. Quid autem dicendum, ſi is qui obſides accepit, iiſdem abuti velit ad perfidiam in nos exercendam, & gravibus nos injuriis laceſſat, exitium obſidibus noſtris interminatus, ſi ipſi reſiſtamus? Heic probabile videtur, ſiquidem injuriæ illæ ſint tantæ, ut præſtet, innoxios iſtos periclitari, quam civitatem easdem tolerare, poſſe iſtorum periculum negligi, & perfidi hoſtis vim repelli. Nec magis eo caſu civitas obſidibus injuriam facit, quam ſi quibusdam civibus in bello talem adſignat ſtationem, in cujus pertinaci defenſione aut cadendum ſit, aut captivitas ſubeunda. Et ferent iſti hanc tanquam fatalem calamitatem, nequidquam irati patriæ ſuæ, quæ talem caſum prævidere non potuit. Vid. *Ammianus Marcellinus* l. 28. c. 6. Sicuti nec ideo ſtatus civilis minoris erit; cum ejusmodi caſus non niſi rariſſime emergant. Statum autem naturalem ejusmodi incommoda non poſſint non frequentiſſime incurrere. Idem pronunciandum eſt de illo caſu, qui Uticenſibus accidit, quorum aliquos cives interceptos Agathocles in machina primo loco conſtituit, ſic ut hi primo loco à ſuis eſſent configendi, ſiquidem hoſtem repellere placeret. vid. *Diodorus Siculus* l. XX. c. 55. Conf. *Grotius* l. III. c. II. §. 18. c. 20. §. 52 ſeqq. *Bœcler. ad Grot.* l. I. c. I. *p.m.* 102.

CAPUT III.

DE POTESTATE SUMMI IMPERII IN VITAM ac bona civium ex cauſa delicti.

I. Ad

COmpetit quoq; summo imperio civili potestas in corpus ac vitam, ut & bona civium ex causa delicti; quæ presse solet vocari jus vitæ & necis. (A quo jure diversum plane jus est Dei in creaturas; Ps.XC. 4. & hominum in bruta.) Circa quam iste primo loco scrupulus occurrit, quomodo ejusmodi potestas in civitatem à singulis per pacta potuerit conferri. Nam cum pœna sit aliquid, quod invito infligitur, quod autem quis sibi ipsi infert, accidere invito nequeat; explicari difficulter potest, quomodo quis facultatem puniendi seipsum habeat, eamq́; in alium transferre queat. Nam quas ascetæ, aut alij castigando corpori, aut ex vi disciplinæ apud quosdam ecclesiasticæ proprio corpori dolores inferunt, partim pœnæ proprie dictæ non sunt, sed velut medicamenta re-

primendis libidinum ebullitionibus; partim non ſponte, ſed imperio ſacerdotum, opinione divini muneris ſubnixorum, ſuſcipiuntur. Ubi naturæ pœnæ nihil decedit, quod v. g. flagellatio propriis manibus peragitur; cum utiq; motus iſte ex conſideratione majoris mali, quod inobſequentem manſurum erat, exprimatur. Sicut videmus maleficos ad ſupplicij locum ambulare, trahendi, ni ultro ſequerentur. Quinimo apud nonnullos populos ſontes juſſu magiſtratus ſibi ipſis manus inferunt. De Æthiopibus *Diodorus Siculus* l. 3. c. 5. *unus ex lictoribus ad reum mittitur, ſignum mortis præferens; quo ille viſo domum abiens ſibi mortem conſciſcit.* Heic igitur ſciendum, quemadmodum in naturalibus ex commixtione & temperatione plurium ſimplicium provenire poteſt compoſitum quid, cui tales adſint qualitates, quæ in nullo ſimplicium mixtionem ingredientiũ deprehenduntur: ita & corpora moralia, ex pluribus hominibus cõſtantia, aliquod jus habere poſſunt, ex ipſa illa conjunctione reſultans, quod formaliter penes neminem ſingulorum fuit; quale jus ex ejusmodi velut coalitione ortum per rectores iſtorum corporum exercetur. vid. l. 46. D. *de adquir. rer. dom.* Sic nemo dixerit, homines ſingulos habere facultatem ſibi ipſis leges ferendi; & tamen, dum omnes voluntatem ſuam unius voluntati ſubjiciunt, oritur poteſtas omnibus leges præſcribendi. Eodem modo in capite corporis moralis poteſt exiſtere facultas pœnis ſingulos coercendi, qualis facultas tamen antea id ſingulis non erat. Poteſt autem iſta facillime provenire, dum ſinguli ſeſe obligant, quod non ſolum non defendere velint, ſed & ſi opus ſit, vires ſuas accommodare contra eum, quem rector civitatis ſupplicio eſt affecturus. Ex quo ipſo etiam ratio patet, quare non ſequatur, quod aliqui volunt; quæ à ſuperiori auferuntur per modum pœnæ, volentibus auferri, quia in ſuperioris actiones ratas habendas jam olim conſenſum eſt. Conf. *Hobbes de cive* c. 2. §. 18. Qui *Leviath.* c. 28. tradit, jus puniendi, quod habet civitas, non eſſe ortum à conceſſione civium, ſed ejus juris fundamentum eſſe ſitum in eo jure, quod ante civitatis conſtitutionem unicuiq; faciendi quidlibet, quod ad conſervationem ſui videretur ipſi neceſſarium, competeret. Unde jus illud civitati non datum, ſed relictum

esse; quo ipsa tamen, utpote quæ tantas vires habet, ad præservationem omnium civium suo arbitrio uti possit. Ad quod tamen reponi potest; jus pœnas sumendi esse diversæ naturæ à jure seipsum conservandi: cumq; illud exerceatur in subjectos, intelligi non posse, quomodo jam tum in statu naturali extiterit, ubi nemo alteri subjectus est.

§. 7. Cæterum dum isthoc jus pœnas à subjectis exigendi evolvimus, protestandum prius est, nos presse agere de illo jure, quod homo in hominem exercet. Nequaquam autem hæcce dogmata extendi velle ad processum & velut formulam tribunalis divini; quod utiq; in multis partibus diversam à tribunalibus humanis indolem obtinet. Quod ex parte etiam videtur agnovisse *Plutarchus de sera Numinis vindicta. De Deo non facile aliud quidquam firmum homo pronunciabit, quam eum, ut qui optime opportunum medendi flagitiis tempus habeat cognitum, medicamenti instar pœnam sceleri cuivis imponere, neq; eadem in omnibus magnitudinis mensura, neq; eodem temporis articulo definitam.* Ut igitur rem ab ovo repetamus, sciendum est, in plerisq; peccatis, inprimis quæ ad alium terminantur, duo inveniri, ipsum defectum sive distantiam à norma legis, & damnum alteri per ista directe aut indirecte datum. Id porro certum est, quemlibet hominem ex lege naturæ teneri ad pensandum alteri damnum sua culpa quoquo modo datum, & ubi ex malitia id processerit, cautionem de non offendendo in posterum dare. Sed circa cautionem hanc exigendam discrimen occurrit inter eos, qui in naturali libertate, & qui civitatibus subjecti degunt. Inter illos ad nullam aliam cautionem præstandam jus naturæ videtur obligare, siquidem quis pœnitentia tactus, ultro & non vi adactus, ad damnum pensandum sese obtulerit, quam ut simplici asseveratione, aut juratus fidem suam obstringat de omittendis in posterum offensis. Idq; quia pœnitentia ultronea sufficienti est indicio de mutatione animi, ac firmo proposito ab injuriis deinceps sese abstinendi. Adeoq; si qui injuriam acceperat, isthac contentus esse nolit, sed ex iniqua diffidentia, aut asperitate animi ampliorem cautionem per vim velit extorquere, cum per legem naturæ alter ad eam non teneatur, culpa violatæ pacis

penes ipsum hærebit, eidemq; ab altero recte resisti poterit. Quo casu fit, ut qui injuriam intulit, justum, qui accepit, injustum bellum gerat. Verum ubi per vim quis ad satisfaciendum est adigendus, cum idipsum satis obstinationem ejus in malitia ostendat, nec satisfactio obtineri queat, nisi offensus lædentem viribus superaverit; penes victorem erit, quali cautione securitati suæ quam rectissime judicet prospectum. Ubi non tantum ad ereptionem armorum, demolitionem aut occupationem locorum munitorum, ad perpetua vincula, & similia potest procedi; sed & ad ipsam mortem, siquidem satis constiterit, libertati restitutum nobis exitium intentaturum, nec eidem evitando commodius remedium occurrat. Ceterũ uti ejusmodi cautionis exactio per modum belli, non per modum pœnæ proprie dictæ instituitur: ita ad eandem præstandam aliquem teneri recte dici non potest. Quia ista in eo, ex quo extorquetur, supponit & involvit vitium aliquod animi, & peccatum in legem naturæ, nempe denegationem ultroneæ satisfactionis, & violentam peccati sui defensionem. Cum porro mala, quæ per modum belli inferuntur, pœnæ proprie non sint, uti ex sequentibus clarius patebit; manifestum quoq; est, in eos, qui in libertate naturali degunt, pœnam humanam proprie dictam non cadere.

§. 3. Enimvero in civitatibus si quid damni sit alicui datum, non solum facilius recuperatur, quam in libertate naturali per bellũ propriis viribus gestum contingit; sed & civibus, quantum rerum humanarum conditio admittit, super injuriis & damnis non accipiendis in anteceessum cavetur: sancita nimirum in violatores legum pœna, in foro civitatis exigenda. Postquam voluntas humana, in utramq; partem per naturam nunquam non flexilis, aliter efficacius dirigi atq; coerceri nequit, quam præsentaneo malo intentato.

§. 4. In genere pœna describi potest per malum passionis, quod infligitur ab malum actionis; seu malum aliquod molestum, quod per modum coactionis & pro imperio alicui intuitu antegressi delicti imponitur. *Malũ passionis* dicimus. Quanquã enim sæpe loco pœnæ opera quædam injungi soleant; puta si quis damnetur ad metallum, ad remum, ergastulum, extruendum vallum, purgandas

das plateas,&c: ea tamen ſpectantur duntaxat, quatenus laborio ſa &facienti moleſta ſunt, ideoq; ad paſſiones ſunt referenda. Quia porro pœnam infligi diximus *intuitu delicti antegreſſi*, ſequitur; pœnas proprie dictas non eſſe incommoda illa, quæ quis patitur ob morbum contagioſum, aut corpus mutilũ, aliamvé impuritatem: qualia multa extant in lege Ebræa, puta quod leproſi cæterorum converſatione arcerentur, quod à ſacerdotio excluderentur membro aliquo mutili,&c. Quæ non magis pœnæ ſunt,quam ſi quis peregrinus aut plebeius certo genere functionis in civitate prohibeatur, aut ſi cui dolores ſint perferendi, dum ipſius crus fractum iterum ſolidatur. Quanquam talia ob ſimilitudinem aliquando ἀκύρως pœnæ vocabulo adpellentur; ſicut vulgo de inſigniter debilibus ac monſtroſis dicitur, eos ſibimetipſis in pœnam vivere. Ex hoc illud quoq; ſequitur, incarcerationem, quæ eum finem habet, ne reus aufugiat, proprie pœnam non eſſe; cum nemo juſte puniri poſſit, antequam judicetur. Inde contra legem naturalem eſt, ſi reus, antequam audiatur & condemnetur, plus mali per cuſtodiam patiatur, quam ad eandem eſt neceſſarium: adeoq; id erit vel penſandum, vel de ſubſequenti pœna detrahendum. vid. l. §. 8. 9. D. *de pœnis*. l. 25. C. *de pœnis*. Porro dum pœnam *pro imperio* imponi diximus, eo ipſo ſeparamus eam ab illis malis, quæ invitis in bello, pugnavé, & inter reluctantiam, vel etiam per meram alterius injuriam infliguntur. Unde etiam v.g. amputatio auriculæ, ictus fuſtium non minuunt per ſe exiſtimationem, ſed cauſa. Quanquam & aliud diſcrimen inter pœnas, & mala bellica inſinuet *Tacitus* A. I. *in pace cauſſas & merita ſpectari: ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios juxta cadere.* Deniq; addidimus, pœnam per modum coactionis, ſeu *invitis* imponi. Citra hoc quippe pœna finem ſuum inter homines hautquidquam conſequetur, qui eſt, acerbitate ſua homines à peccatis deterrere. *Quintilianus declam.* XI. *Ne cui nocenti pœnæ præſtetur arbitrium. Infinitam, judices, ſceleribus aperitis audaciam, ſi pœnam licet eligere condemnato: nec jam ullam mortalium innocentiam trepidatione contineas, ſi patitur deprehenſus quisq́, quod ipſe maluit. Levat omnes cruciatus, omnem dolorem, præparata mentem compoſuiſſe patientia. Fallitur quisquis humana tor-*

men-

menta sola nominum atrocitate metitur: nulla pœna est, nisi invito. Non habemus ullum, nisi ab impatientia dolorem: & ut aliquid crudele, sævum sit, metus facit. Supplicium quisquam vocat, ad quod prosilitur? quod exposcitur? Illo trahite damnatos, quo non sequantur. Seneca l. 4. controv. 24. *Non erat mihi pœna in carcere esse; mea voluntate illo pervenerā.* Exinde quoq; colligitur, proprie dici non posse, ad pœnam aliquem teneri, seu pœnam ab aliquo deberi; quia pœna significat aliquid, quod invito est imponendum, & voluntatis aversionem ab illa involvit. At vero ad quæ proprie tenemur, talia esse intelliguntur, ut ad eadem præstanda ultro ac lubenter moveri debeamus. Unde adparet ratio, quare v. g. quando in eodem vallo extruendo idem opus faciunt rusticus aliquis imperio domini citra mercedem, & maleficus ad id condemnatus, huic opus illud pœna sit, illi non item: quia ille ex obligatione, adeoq; ultro id facere intelligitur, alteri vero idem tanquam aliquid ab ipsius voluntate abhorrens imponitur. Add. l.22. D. *de his qui notantur infamia.* Extraordinarium est, quod apud *Livium* l. 24. c.16. milites ignavos Gracchus jurejurando adegit, *non aliter, quam stantes cibum potionemq́, quoad stipendia facient, capturos.* Nam invitis utiq; injecta erat religio, ut satius ducerent, ultro ignominiam subire, quam perjurio sese adstringere. Sic nec ille pœnam proprie dictam patitur, qui dum pro altero fidejubet, multam post exsolvere cogitur. Nam quare hic damnum sentiat, alterius peccatum occasio duntaxat est, sed causa proxima est ipsius obligatio ultro suscepta. Ex dictis etiam hoc consequitur; quemadmodū quis ubi damnum à se datum sarcivit, hautquidquam seipsum deferre tenetur, quo pœna à legibus statuta in ipsum decernatur: ita ob eandem rationem negatione, occultatione, aut per fugam isti sese subducere citra ullius obligationis violationem licere. Quintilian. declamat. 313. *Ea natura est omnis confessionis, ut possit videri demens, qui de se confitetur.* Idem declam. 328. *Neq; est quisquam tam perditus, tam inutilis sibi, qui non scelera committat proposito negandi.* Nam satis intricate loquitur *Bœcler. præf. ad Grot.* p. 9. *pœna inter homines meritum juris est naturalis, tum qua illud jus est, tum qua naturale est. si jus est, obligationem parit: obligatio autem nulla neq; esset neq; concipi posset sine*

pœna

pœna alicujus violationi juris imminentis ratione. Certum eſt, legis naturalis transgreſſores pœnam manere, quia hæc legis cujusq; certa comes; & naturæ haudquidquam repugnat, ut qui malum fecit malum patiatur. Sed illa nimis imperita foret illatio, ſi quis diceret; jus parit obligationem; ergo qui legem violat, obligatur in foro humano ad pœnam ultro ſibi arceſſendam. Argute *Hobbeſius de cive* c. XIV, §. 7. *Secunda pars legis, quæ pœnaria adpellatur, mandatoria eſt, & loquitur tantum ad miniſtros publicos.* Non extat in lege hoc præceptum; tu fur patrato furto ad patibulum ultro ambula; ſed hoc extat; tu magiſtratus furem convictum ſuſpendi curato. Ergo non peccat in eo fur, ſi non ſuſpenditur, ſed magiſtratus, qui proficuam reip. animadverſionem intermiſit. Quæ apud *Platonem in Critone* Socrates diſputat, cum Crito fugam è carcere ſuaſiſſet; *hoc modo leges patriæ violari, ad quas quilibet bonus civis teneatur: ſtandum eſſe judiciis, quæ civitas tulerit; patriæ injuriam non reponendam, aut demonſtrandam, ipſam iniqua facere,* &c. magnanimitatis dictata ſunt; quæ fortaſſe certo in caſu viro magno & innocenti ſequenda ſunt; ſed noſtræ aſſertioni nequidquam opponuntur. Ex iſtis porro & hoc colligitur, quemadmodum in tribunali humano ſeipſum nemo deferre, aut de crimine ultro fateri tenetur; ita iniquum eſſe, in cauſis criminalibus reo juramentum calumniæ injungere. Quale in Areopago exigi ſolitum tradit *Demoſthenes contra Ariſtocratem;* & quidem horridum valde; ut ſibi ipſi, gentiq́ ac familiæ ſuæ exitium imprecaretur, inſiſtens conſecratis carnibus apri, arietis, & tauri. Hinc *Hobbes de cive* c. 2. §. 19. colligit, *reſponſiones in tormentis facti teſtimonium non eſſe, ſed inveſtigandæ veritatis adjumenta; ita ut ſive verum ſive falſum cruciatus reſpondeat, ſive non omnino reſpondeat, jure faciat.* conf. l. 1. §. 23. D. *de quæſtionibus* l. 18. §. 2. d. t. Accurate tamen obſervandum, in plerisq; legibus partem quaſi diſpoſitivam & comminatoriam concipi per duas orationes abſolutas, hoc modo, *non facies* & *qui fecerit pœnas dabit:* in quibusdam poſteriorem partem eſſe velut conditionem prioris interdicti; hoc modo; *non facies, niſi hoc multæ nomine exſolvere malis.* Et in hoc genere legum, quæ ſanctio pœnalis videri poteſt, revera eſſe inſtar tributi; dum in arbitrio ſubjecto-

rum relinquitur, pecuniam lege dictatam exſolvere velint, an actu aliquo abſtinere. Id quod potiſſimũ in legibus ſumtuariis uſu venit, quarum finis ſæpe eſt alternativus, aut ad frugalitatem cives adducere, aut ærarium locupletare. Sed reliquæ leges regulariter id tantum per pœnam intendunt, ut cives à peccatis abſterreantur. Inde naturam pœnæ hautquidquam intellexit ferox ille juvenis, qui cum à prætore ſciſcitaretur, quanta multa eſſet ſolvenda pro inflicta alapa, pecuniam depoſuit, & ipſi prætori alapam inflixit. Nam leges ſuper injuriis non ſolent eo modo ferri, ut licentia injuriam alteri inferendi certa pecunia redimatur. Unde & adparet, in illis duntaxat legibus, ubi prohibitio eſt alternativa aut conditionalis, à culpa regulariter immunem eſſe, qui multam exſolverit, aut exſolvere paratus eſt, ad quam præſtandam etiam obligatur: non autem in aliis legibus, in quibus abſolute aliquid interdicitur. Addimus autem & hoc, non debere eſſe leges purè pœnales, ſeu quæ nihil aliud intendant, quam ex mulcta lucrum facere. Equidem ſunt, qui legem pure pœnalem adpellent, quæ ſimplici ordinationi pœnam tãtum adponat, nec quidquam tamen expreſſe aut jubendo præcipiat, aut vetando. Ejusq́; exemplum tale afferunt; *qui civium electus præturam recuſaverit, centum aureos in commune pendito.* Verum nos arbitramur, huic & ſimilibus ſtatutis iſthoc præceptum ſubeſſe; *ne quis rite electus operam ſuam reip. ſubtrahat*; ſic ut prius illud hujus ſit velut annexa clauſula pœnalis. Conf. *Rob. Sanderſon. de obligat. conſcient. prælect.* 7. §. 13. *ſeqq.*

§. 5. Porro cum & judex juſtus audiat, qui deliquenti competentem pœnam infligit, & juſtitia adminiſtrari dicatur, ubi pœnæ recte decernuntur: inde inter philoſophos diſceptatum, ad quamnam juſtitiæ ſpeciem pœnarum impoſitio pertineret, ad commutativam, an diſtributivam, ſeu ſi *Grotij* termini placeant, ad expletricem, an attributricem. Qui pœnarum exactionem ad juſtitiam diſtributivam retulerunt, hoc argumento utuntur, quod ſicuti in bonorum, ita & in pœnæ diſtributione plus merenti plus, minus merenti minus detur. Et cum ex mente illorum juſtitia diſtributiva verſetur circa illas res, quæ à toto dantur partibus, ſeu à civitate ſingulis

gulis civibus, pœnæ utiq; à civitate ad singulos perveniant. Quibus reponitur; falsum esse, quod isti supponunt, justitiam distributivam toties locum habere, quotiens inter terminos plures duobus instituitur æqualitas, seu quoties aliquid inter plures uno proportionaliter est partiendum. Nam in contractu societatis partes lucri inter plures uno socios pro rata distribuuntur, & tamen in hoc contractu alio modo partes lucri, quam aut præmia aut pœnæ debentur. Deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, id duntaxat est per consequentiam, & ex accidenti, non quod istud primo & per se spectetur. Nam in imponenda delicto alicui pœna non necessum est, ut illud delictum cum alio delicto comparetur, & quam rationem gravitatis illa inter se habent, eandem quoq; pœnæ utrinq; decretæ habeant: sed cuivis delicto velut seorsim pœna decernitur, gravior aut levior, prout publica id utilitas requirit. Etsi hoc plerunq; eveniat, ut gravi delicto gravior pœna, levi levior constituatur. Eorum, qui ad justitiam commutativam pœnas retulerunt, aliqui hoc negotium ita considerarunt, quasi delinquenti aliquid per pœnam tribuatur, sicut in contractibus fieri solet. In quem errorem eos induxit vulgaris locutio, qua dicimus, *pœnam deberi illi, qui deliquit*. Quæ tamen locutio plane est ἄκυρος. Nam cui proprie debetur aliquid, is in debitorem jus habet, ut debitum illud ab ipso possit exigere. Quis autem dixerit; delinquentem jus habere, ut à magistratu pœnam sibi infligendam postulare queat? Igitur sensus istius locutionis est hic; magistratus à sonte pœnam legibus definitam recte potest exigere. *Grotius* l. 2. c. 20 §. 2. in pœnis exercendis tradit justitiam expletricem spectari primo ac per se; idq́; *quia, qui punit, ut recte puniat, jus habere debet ad puniendum, quod jus ex delicto alterius nascitur*. Enimvero decepit istum ambiguitas vocabuli *juris*. Diversissima enim sunt; jus habeo ad aliquid agendum, & jus habeo ad aliquid ab altero accipiendum. Prioris sensus est, potestas mihi competit certum actum exercendi, & in eo me impedire nemo debet. Posterioris sensus hic est: jus est mihi ab altero quid habendi, ita ut eidem alteri quoq; insit obligatio id mihi tribuendi. Atqui quando de justitia expletrice agitur, juris voca-

bulum non in priori, sed in posteriori significatu accipitur. Idq; jus hæret in eo, qui aliquid accipit, non in eo, qui aliquid tribuit. v. g. Quando operario mercedem solvo, dicor justitiam expletricem exercere, non ideo quia ego facultatem habeo isti quid dandi; sed quia ille jus habet mercedem me poscendi. Sic recte utiq; dico, jus habeo servo meo imperandi, ut calceos mihi detrahat. Sed quis inde velit concludere, ergo quando istud ministerium servo impero, justitiam exerceo? Par autem est huic illa collectio; quia pœna non recte potest infligi nisi ab eo, qui jus habet illam infligendi, ergo per pœnam exercetur justitia expletrix. Alterum *Grotij* argumentum est, *quod in delictis & pœnis sit aliquid, quod ad contractuum naturã accedat. Nam sicuti qui vendit, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur ad ea omnia, quæ venditioni sunt naturalia: ita qui delinquit, sua voluntate se videtur pœnæ obligasse; quippe cum cuilibet ratio suggerat, crimen grave non posse non esse punibile, sicut qui directe & deliberato consilio peccare voluit, per consequentiam etiam pœnam voluerit mereri.* Inde & sacris literis familiare est, peccatum vocare nomine debiti, ad quod luendum æque teneamur, atq; illi, qui creditoribus suis ob mutuum sunt obstricti. Add. l. 34. D. *de jure fisci.* l. *ult.* C. *ad L. Juliam majestatis.* Apud *Tacitum* A. XII. fœmina, quæ ignaro domino alieno sese servo conjunxisset, *in sui servitutem consensisse fertur.* Ad quod argumentum respondemus, id equidem manifestum esse, si quis sciat delicto alicui pœnam constitutam, & tamen sponte id admittat, eum de injuria sibi illata non posse queri, aut quod inhumaniter secum agatur, quando ad pœnam trahitur. Et hunc sensum pleraq; citatorum dictorum non sine figurâ exprimunt. Verum ideo hautquidquam recte dicitur, aliquem in pœnam suam directe & immediate consensisse, aut potius ex proprio consensu ad eandem sustinendam sese obligasse. Cum nemo delictum admittat, quin simul speret, sese latendo, aut alia ratione pœnam declinaturum. Frustra quoq; est *Vasquius controv. illustr.* l. 1. c. 28. n. 12. 13. qui exinde delinquentes suo consensu ad pœnam ferendam obligari contendit, quod utiq; leges etiam pœnales sunt quædam conventio civium; aut quod saltem potestas legislatoria ex conventione civium prove-

veniat. Nam leges pacta aut conventiones non esse, alibi demonstratum: & non absurdum est, meo consensu potestatem aliquam constitui, quæ postea actus quosdam in me invitum queat exercere. Etsi quod in eam potestatem ipse consenserim, faciat, ut queri non possim, si ista deinceps in me vires suas exserat. Peccatum autem cum debito comparatur, non quasi ad eam sustinendam ex consensu suo quis teneatur; sed quia legislator non minus potestatis nactus fuit ad pœnam à delinquente, quam creditor ad mutuo datam pecuniam à debitores exigendam, & quia peccatoris corpus atq; bona non minus magistratui pro delictis, quam debitoris bona creditori pro debitis sunt obnoxia. Circa divisionem obligationum in eas, quæ *ex consensu*, & quæ *ex delicto* oriuntur, in elementis juris Romani traditam, observandum, ex delicto oriri obligationem proprie dictam ad damnum sarciendum, non autem ad pœnam sustinendam. Eaq; ipsa obligatio proprie fundatur non in eo, quod quis in pœnam consensit; sed quia ejus restitutionis necessitas post introductum rerum dominium ex jure naturali provenit. Sic quod *Aristoteles contractus* alios facit *spontaneos*, alios *invitos*, illud ita est explicandum. Quemadmodum in contractibus onerosis æquale æquali est pensandum, ita & in delicto damnum æquipollente re sarciendum. Cur autem obligationi ad sarciendum damnum vocabulum contractus inviti fuerit inditum, inde est, quia v.g in mutuo creditoris voluntate fit, quod ipsius pecuniam debitor acceperit; sed quod v.g. fur rem mihi subductam aut ejus æstimationem tenetur restituere, id non meo consensu factum, sed ille me invito hanc sibi obligationem conciliavit. Nam sane ego maluissem, ut meam mihi rem iste intactam reliquisset, quam ut mihi onus injungeretur, actionem furti eidem intentandi, præsertim ubi illa non nisi in simplum datur. Cæterum ad rem & hoc facit considerasse, regulariter omni juri obligationem in altero respondere. Quando igitur delictum fuit patratum, in læso est jus ad postulandam damni reparationem, in lædente obligatio ad pensandum damnum. Id quod ad justitiam expletricem spectat. Sed quatenus delictum est aberratio à lege, in rectoribus civitatum est potestas pœnam conve-

nientem exigendi; ſed in delinquente nulla eſt obligatio ad pœnam ultro explendam. Quo intuitu pœnarum exactio ad juſtitiam expletricem non quadrat. Quæ cum ita ſint, nihil aliud reſtat, quam ut dicamus ad neutram juſtitiæ ſpeciem pœnas pertinere; ſed eaſdem peculiari ſpecie juſtitiæ temperari.

§. 6. Illud igitur ab omnibus ſanis admittitur, utut natura omnes homines ſint æquales, & in ipſa pœna ſit aliquid aſperum atq; durum, dum ultro homo hominem afflictum aut perditum it: pœnam tamen ipſam in ſe nihil habere æquitati naturali repugnans, quin potius ob ſalutarem uſum eandem generi humano maxime eſſe neceſſariam. Nam uti ſalus humani generis requirebat, conſtituto imperio æqualitatem hominum tolli; ita in tanta hominum malitia, rectiq; averſatione vis imperij peribat, ni repræſentatione alicujus mali mortales pravi in ordinem redigi poſſent. Cum porro & facienda, & omittenda, nec non ipſa pœna, quæ ſecus facientes manet, publice prius promulgentur; neminem habet, quem accuſet, præter ſeipſum, qui ultro contra leges peccando pœnarum aſperitatem in ſeſe irritat.

§. 7. Cui porro homini, & abs quo pœnas ſumendi poteſtas competat, ſuper eo *Grotius* d. l. §. 3. ita cenſet: *per ipſam naturam non determinatum, cui homini jus pœnas ſumendi competere debeat; niſi quod ſatis indicet natura, convenientiſſimum eſſe, ut id fiat ab eo, qui ſuperior eſt; non tamen ut omnino hoc demonſtret eſſe neceſſarium. Niſi vox ſuperioris eo ſumatur ſenſu, ut is, qui male egit, hoc ipſo ſe quovis alio inferiorem cenſeatur feciſſe. Cui conſequens ſit, ut ſaltem ab æque nocente nocens puniri non debeat.* vid. *Joan.* VIII, 7. *Roman.* II, 22. Enimvero nobis fixum ſedet, poteſtatem pœnas ſumendi eſſe partem imperij; adeoq; neminem poſſe pœnam proprie dictam alteri imponere, niſi qui in ipſum imperium habet. Non enim omne malum, quod ob antegreſſum peccatum infertur, pœna eſt; ſed quod antea denunciatum, & poſt cognitionem delicti fuit impoſitum. Adeoq; à pœnarum cenſu excluduntur mala per modum belli illata, licet & ipſa cautionem de non accipiendis in poſterum injuriis efficiant. Nam in bello cautionem ſibi quisq; propriis viribus, & proprio ex arbi-

trio procurat: per pœnas læsis cautio per vires, & ex judicio superioris procuratur. Ut bello aliquis coerceatur, directe interest duntaxat ejus, qui fuit læsus: sed ut pœnis quis castigetur, non hujus tantum interest, sed & totius civitatis. Sic an bello quis injurias exsequi velit in arbitrio læsi est: sed an pœna sit exigenda, in superioris est potestate, qui etiam isto deprecante eandem potest exigere. Deniq; pœnæ quantitas ante delictum regulariter definita est; cautio bellica pro conditione status nostri & hostium sumitur. Porro licet natura non determinet, Cajus an Sejus pœnarum exactor esse debeat, non magis quam eadem Cajum aut Sejum reges designavit: ipsa tamen ratio satis liquido ostendit, pœnam, utpote sententiæ judicialis exsecutionem, à superiore proficisci debere, seu tali, qui in sontem imperium habet. Neq; opus est arguta illa interpretatione vocabuli *superioris*. Nam falsum est, quælibet peccata ita deformare hominis dignationem, ut ob ea patrata statim velut inter bestias sit referendus. Neq; sequitur, hic homo delictum admisit, ergo mihi competit potestas pœnam de ipso sumendi. Si enim delictum sit commissum contra me, in libertate naturali degente, reparationem damni & cautionem per modum belli exigere licet. Ubi in alium, cujus defensio mihi peculiariter commissa non est, peccatum fuit, illius ultionem non magis extra causam fœderis mihi arrogare possum, quam jus dicere illis, qui mihi non sunt subjecti. vid. *Exodi* II, 14. Dictum Democriti, *natura imperare congruit præstantiori*, ita est explicandum; si consensu plurium in aliquem sit conferendum imperium, ubi nemini præ altero ad illud habendum peculiare jus competit, rationi est convenientissimum, ut idem deferatur præstantissimo, & qui præ cæteris pollet artibus ad bene imperandum idoneis. Nequaquam autem hic imperium in alios prætendet, nisi ultro ipsi sese subjecerint. Effatum autem *Grotij*, *non debere æque nocentem ab nocente puniri*, proprie non pertinet ad eos, queis potestas publica competit pœnas exigendi; sed qui nulla ex necessitate officij, & ostentando adversus vitia odio ad censuram, aut accusationem vitiorum privata autoritate prorumpunt. Etsi sane indecorum, & ad reverentiam magistratuum legumq; minuendam valde sit efficax,

si ex-

ſi exactor juſtitiæ iisdem maculatus deprehendatur vitiis, quæ in aliis vindicatum it. Cum non iraſci vitiis, ſed eorundem dulcedinem aliis videatur invidere, qui in aliis punit, quæ ipſe committit. vid. *Plinius* l. 8. *epiſt*. 22. *Platoni Minoe* φαῦλος ἄνθρωπος, *improbus homo* vocatur, qui ἐνόμιζε μὲν ἕτερα, ἐποίει δὲ ἄλλα παρ' ἃ ἐνόμιζεν, *alia ipſe ſtatuiſſet, alia facienda mandaſſet*. Add. *Gratian. cauſ*. 3. *quæſt*. 7. c. 3 4. *ſeqq*. Neq; tamen Neroni matricidæ non licebat capitalia ſupplicia in ſontes pari ex crimine exigere. *Non tamen Domitiano mulieres adulterij damnare, quas ipſe ſtupraverat*. apud *Zonaram* Tom. II. Multo magis autem ultronei delatores & cenſores cavere debent, ne ſibi occinatur illud *Juvenalis ſat*. 2. *Loripedem rectus derideat, Æthiopem albus, Quis tulerit Gracchos de ſeditione querentes? Quis cœlum terræ non miſceat, & mare cœlo, ſi fur diſpliceat Verri, homicida Miloni, Clodius accuſet mœchos, Catilina Cethegum. In tabulam Sullæ ſi dicant diſcipuli tres. Seneca* l. 2. *controv*. 14. *Turpe eſt ſic caſtigare vitia, ut imiteris*. Cæterum in eo nobiſcum ſentit *Hobbes Leviath*. c. 28. quòd pœnam à ſuperiori, ut tali, proficiſci ſtatuit. Etſi alias definitio pœnæ, quam tradit, juſto ſit anguſtior, quod & comprehendat duntaxat pœnas ab imperio civili inflictas, & unius tantum finis mentionem faciat. *Pœna*, inquit, *eſt malum transgreſſori legis autoritate publica inflictum, eo fine, ut terrore ejus voluntates civium ad obedientiam conformentur*. Ex eo tamen recte infert, pœnas proprie dictas non eſſe, injurias aut ultiones privatorum, mala autoritate publica inflicta, ſed citra antegreſſam condemnationem, mala inflicta ab uſurpatore imperij, mala inflicta ſine conſilio cives reformandi; ſed hæc omnia facta eſſe hoſtilia. Ubi tamen notandum, non ſtatim ex ejusmodi pœna ſpuria ſtatum hoſtilem reſultare, aut jus præberi licentiam hoſtilem exercendi. A pœnis itidem excludit mala, quæ malas actiones naturaliter conſequuntur, puta cum quis vim alteri inferens occiditur aut vulneratur; aut quando ab actione illicita morbum contrahit; etſi pœnæ divinæ rationem id habere poſſit. Item ſi malum inflictum minus ſit, quam bonum, quod crimen commiſſum naturaliter ſequitur, eſſe potius pretium ſeu redemtionem criminis, quam pœnam. Sub factis quoq; hoſtilibus numerat, ſi pœna major

jor infligatur, quàm quæ lege eſt determinata; ſi pœna ſumatur ob factum nulla lege vetitum; ſi plectatur rex; ſi malum inferatur hoſti manifeſto. Sed quod addit, ſi qui civis fuerat hoſtem ſe declaraverit, non ut civem ſed ut hoſtem pati; adeoq; reos læſæ majeſtatis puniri poſſe pœna arbitraria tanquam hoſtes; id ideo admitti non poſſe videtur, quod utiq; pœna rebelli inflicta ex vi imperij procedat, & tanquam à ſuperiore, utut rebellis ille hoſtilem in huncce animum ſumſerit, & aliquando acie fuerit vincendus, ut reus peragi poſſit. Sicuti qui fugitivum ſuum perſequitur, id utiq; jure dominij, non jure belli facit. Accedit quod mala hoſti illata infamiã non habeant; quæ tamen ejusmodi pœnas rebellibus inflictas cumprimis comitatur.

§. 8. Videndum deinde eſt de fine pœnarum, quem homines ſibi circa easdem exigendas propoſitum habere debent, poſtquàm damnum jam eſt reparatum, aut per naturam reparari nequit. Ubi primo hoc ponendum, etiamſi in ſe non iniquum videatur, ut qui malum fecit, malum patiatur; *Pindarus Nem.* od. 4. ῥέζοντά τι καὶ παθεῖν ἔοικε: *eum qui afficit alium malo aliquo etiam aliquod malum ab alio pati, conſentaneum rationi eſt. Euripides Hecuba.* Ἀλλ' ἐπεὶ τὰ μὴ καλὰ πράσσειν ἐτόλμας, τλῆθι καὶ τὰ μὴ φίλα. *Sed poſtquam quæ honeſta non ſunt Facere auſus es, ſuſtine etiam quæ non grata ſunt:* tamen non recte hominem pœnas exigere, niſi aliqua inde reſultet utilitas. Et ideo *Hobbes de cive* c. 3. §. 11. inter leges naturales hanc quoq; poſuit; *in ultione ſeu pœnis ſpectandum eſſe non malum præteritum, ſed bonum futurum; h.e. infligere pœnã nullo alio fine licitũ eſſe, niſi ut ipſe, qui peccavit, corrigatur, vel alii ejus ſupplicio moniti fiant meliores. Plato Protag. Qui ratione punire aggreditur, non præteriti ſceleris cauſa punit; neq; enim aſſequi poteſt, ut quod eſt factum, ſit infectum; ſed futurum reſpicit, ne iterum aut ipſe, aut alius quilibet exemplo ejus adductus delinquat.* Idem dictum allegatur à *Seneca de Ira*, l. 1. c. 16. Equidem in pœnis omnino quoq; eſt *reſpiciendum* ad malum præteritum, ſeu antegreſſum delictum, cum citra hoc pœna plane non exiſtat; eſt tamen præterea etiam *proſpiciendum* ad finem, ne fruſtra male ſit homini, nocenti licet, nobis tamen cognato, ob factum, quod emendari amplius non poteſt. Confirmat

autem legem suam *Hobbes* duplici ratione, tum quia unusquisq; lege naturali tenetur alteri ignoscere, modo cautum sit prius de futuro tempore; tum quia ultio, quatenus solum præteritum consideratur, nihil est aliud quam triumphus, & gloria animi, quæ ad nullum finem dirigitur, adeoq; vana est, & præter rationem. Digna est Attilâ sententia apud *Jornandem de rebus Geticis* c. 39. *Quid forti suavius, quam vindictam manu quærere? Magnum munus à natura, animum ultione satiare.* Quin contra judex, ubi necessario ad pœnam procedendum est, hautquaquam ex supplicio noxiorum voluptatem debet captare. *Claudianus de consulatu Mallij: Qui fruitur pœna, ferus est, legumq́; videtur Vindictam præstare sibi.* Recte quoq; *Augustus* apud *Suetonium* c. 32. *Diuturnorum reorum, & ex quorum sordibus nihil aliud quam voluptas inimicis quæreretur, nomina abolevit.* Add. l. 7. *in fine.* D. *de servis exportandis.* *Grot.* d. l. §. 5.

§. 9. Cæterum genuinus pœnarum finis est præcautio læsionum; quæ provenit, si vel in melius emendetur, qui peccavit, aut alij ejus exemplo, ne deinceps velint peccare, vel si ita coerceatur qui peccavit, ut non possit deinceps peccare. Quod *Grotius* d. l. sic exprimit; *in pœnis respici vel utilitatem ejus, qui peccavit, vel ejus, cujus intererat non esse peccatum, vel indistincte quorumlibet.* Primum genus pœnæ hoc spectat; ut istius animus emendetur, & à libidine peccandi purgetur eo medendi modo, qui est per contraria. Nam quia omnis actio præsertim deliberata & frequens gignit quandam sui proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur; ideo vitiis quamprimum adimenda est illecebra. Quo pertinet illud Socratis apud *Platonem Gorgia: Injustus miserior est, si injuriarum pœnas nunquam luat: minus vero miser, si luat, suppliciumq́; justum diis, hominibusq́; reportet.* Nam *qui luit pœnas à pravitate animæ liberatur.* Id tamen non necessarium est, quod d. l. paulo post sequitur: *sive per nos, sive per alium quempiam nobis charum inferatur injuria, sponte nostra judici nos puniendos, tanquam medico, festinanter offerre; ne inveteratus injuriæ morbus su inficiat animum, ut insanabilem reddat.* Nam cui ita dispositus est animus, ut ad vitium corrigendum ultro velit pœnam arcessere, judice medico opus non habet, sed sibi ipse ad curationem est

sufi-

ſufficiens. *Apuleius de dogmate Platonis: Gravius & acerbius eſt omni ſupplicio, ſi noxio impunitas differatur, nec hominum interim animadverſione plectatur.* *Plato de LL.* l. IX. *Nullum ſupplicium lege factum ad malum tendit. Sed duorum alterum fere ſemper ſolet efficere. Nam aut melior, aut certe minus pravus, qui pœnas dedit, fieri ſolet. Ariſtoteles Nicom.* 2. c. 2. αἱ κολάσεις ἰατρεῖαί τινές εἰσιν. αἱ δὲ ἰατρεῖαι διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασι γίνεσθαι. *caſtigationes medicinæ ſunt. Medicinæ autem per contraria fieri ſueverunt. Alcinous de doctrina Platonis* c. 32. *Conducit improbo dare pœnas, quemadmodum ægro corpus curandum dare medico. Omnis enim caſtigatio peccantis animæ medicina eſt quædam. Tacit.* A. III. *Corruptus ſimul & corruptor, æger & flagrans animus haut levioribus remediis reſtinguendus eſt, quam libidinibus ardeſcit. Plato Critia.* Δίκη δὲ ὀρθὴ, τὸν πλημμελοῦντα ἐμμελῆ ποιεῖν. *juſta pœna ejus, qui per negligentiam peccavit, eſt, ut cautus efficiatur.*

§. 10. Circa exactorem hujusmodi caſtigationis ita ſtatuit *Grotius* d. l. §. 7. *punitionem, quæ emendationi peccantis inſervit, natura cuivis exercere liberum eſſe, modo quis judicio polleat, & ejusdem generis, aut aliis vitiis non teneatur.* (*Iſocrates de permutatione. Eos ego improbiſſimos omnium, & maxima pœna dignos eſſe puto, qui de iis rebus alios accuſare audent, quibus ipſi conſtricti tenentur. Lactantius div. inſtit.* l. 4. c. 23. *Antequam mores aliorum corrigas, tuos corrige.* Apud *Tacit.* H. II. cum Fauſtum Criſpus, qui easdem accuſationes cum præmio exercuerat, damnaſſet, additur; *non pœnam criminis ſed ultorem diſplicuiſſe. Arnobius adverſus gentes* l. 1. *Res agitis injuſtas, ut id in nobis conſtituatis damnabile, quod & ipſi vos factitatis: aut quæ vobis licere permittitis, conſimiliter aliis licitum eſſe nolitis.*) *Aſt vero in verberibus, & aliis remediis, quæ coactionis quid habent, naturam non feciſſe diſcrimen inter perſonas, quibus id liceat, vel non liceat in alium ſtatuere. Niſi quod ratio parentibus in liberos ejus juris uſurpationem pro affectus neceſſitudine peculiariter commendarit. De cetero leges civiles recte ad proximos duntaxat affectus reſtrinxiſſe communem illam hominum propinquitatem, rixarum vitandarum cauſa.* Enimvero hæc nobis non ſatisfaciunt. Nam jam monitum, pœnam proprie dictam non poſſe ſumi niſi ab imperante, quicunq; demum iſtius finis ſit. Unde & caſtigatio, quæ verbis fit,

 ma-

magis consilium, & admonitio videtur, quam pœna: & ubi ea vehementioribus verbis peragitur, non tam communi aliquo jure concessà, quam peculiariter ex amicitiæ lege sancita. Indicio est, quod ignotum castigare conanti statim occinitur illud *Terentij Heauton. act. 1. sc. 1. Tantumne ab re tua est otium tibi, Aliena ut cures; eaq; nihil quæ ad te attinent?* Unde & *d. l.* Chremes ad castigandum alterum accedens, ad jus vicinitatis provocat, quam ipse *in propinqua parte amicitiæ putat. Curtius* l. 3. de Hephæstione: *libertatis in admonendo eo non alius jus habebat; quod tamen ita usurpabat, ut magis à rege permissum, quam vindicatum ab eo videretur. Cicero Off.* I. *consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurgationes in amicitiis vigent maxime.* Præterquam quod & heic cumprimis adhibenda prudentia, ne intempestive præbita medicina nobis molestiam pariat, alterum in morbo obfirmet. Quo facit illud *Taciti* H. 3. de Musonio Ruso. Parentes autem duplici nomine castigandi suos liberos jus habent, tum quia educatione per naturam imperata recte fungi nequeunt, nisi ipsis concessum sit pro captu aliquid asperioris disciplinæ adhibere: tum quia extra civitates degentibus in liberos imperium competit; quod licet in multis civitatibus satis sit accisum, ubiq; tamen id fere remansit, ut suo ex judicio possent eos castigare propter illa peccata, quæ magis ex imprudentia juvenili, quam robusta animi malitia committuntur, & magis domesticam, quam publicam pacem turbant. add. l. 7. §. 3. D. *de injuriis.* Parem fere potestatem obtinent, queis loco parentum gubernanda juventus, puta tutores, præceptores, magistri, qui citra modicam coercitionem officio suo vix satisfacere possunt. Quid reliquis in alios heic potestatis competat, videatur l. *un.* C. *de emendatione propinquorum. Plato de LL.* l. VII. in sua civitate decernit: cum puer sit *πάντων θηρίων δυσμεταχειριστότατον, omni bestia intractabilior, ut liberum quidem puerum doctrinarum potissimum causa præceptores; ut autem servum, castiget quicunq; ex liberis forte deprehenderit, puerum ipsum & pædagogum, & præceptorem, si qua in re eos delinquere conspexerit. Xenophon de rep. Lacedæmoniorum: Lycurgus statuit, pueris quemq; suis, alienisq; justa imperare. Quod si quis aliquando puer cæsus ab alio patri deferat, turpissimum factu*

du-

duitur, nisi & ipse filium aliis verberibus affecerit. Quod autem idem *Xenophon* ait l. V. *περὶ ἀναβάσεως*; *Si quem ut prodessem verberavi, pœnam me debere profiteor, qualem parentes filiis, & magistri discipulis. Nam & medici ægrotum suo ipsius bono urunt ac secant:* ad diluendam quidem petulantiæ calumniam sibi intentatam facit. Sed non statim quod duci, id etiam cuivis in quemvis licet. Cæterum hoc genus pœnæ ad mortem usq; procedere posse negat *Grotius*; cum absurdum sit, emendationis causa aliquem in eum conjicere statum, ubi emendationis nullum specimen exhibere possit. Etsi inemendabili malitia laboranti melius aliqui judicent, ut plane non sit; præsertim cum talis quam maxime aliis soleat molestus esse. *Seneca de ira* l. I. c. 16. *Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & jam non causis, quæ nunquam malo defutura sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa peccare. Perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, ut nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris, bene de te merebimur: auferemus tibi istam, qua vexaris, insaniam; & per tua alienaq; volutato supplicia, id, quod unum bonum tibi superest, repræsentabimus, mortem. Idem de benefic.* l. VII. c. 10. *Ingeniis talibus vitæ exitus remedium est, optimumq; est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. Plato Gorgia.* οὐκ ἄμεινόν ἐστι ζῆν τῷ μοχθηρῷ ἀνθρώπῳ, κακῶς γὰρ ἀνάγκη ἐστὶ ζῆν. *Flagitioso homini non expedit, ut vivat. Necesse est enim, ut male vivat.* Sic Sulpitius Asper causam susceptæ in Neronem conjurationis hanc allegabat, *non aliter tot flagitiis ejus subveniri potuisse. Tacit. Ann.* XV. aut uti *Suetonius Nerone* c. 36. loquitur: *nonnulli etiam imputaverunt, tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere, dedecorato flagitiis omnibus. Jamblichus in protreptico* c. 2. καθάπερ τῷ ἐμπύῳ βέλτιον τὸ καίεσθαι τοῦ διαμένειν, καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν. *Sicut supurato conducibilius est uri, quam ita manere: sic flagitioso mori quam vivere satius est. Rosarium Persicum* c. 1. *Cujuscunq; somnus vigiliis præstat; Illi pariter mori melius est, quam male vivere.* Caritas tamen utiq; suadet, ut non facile aliquis pro desperato habeatur. Redundat autem hoc genus pœnæ etiam in utilitatem aliorum. Nam cujus animus per dolorem pœnæ emendatur, de eo aliis satis cautum est: & ubi incorrigibilis quispiam è medio tollitur, satis constat

cæteris, ab isto nihil sibi negotij deinceps facessendum. Quanquam ut non nisi incorrigibiles morte afficiantur, quod *Plato de* LL. l. IX. vult, id circa modica crimina, & quæ intra atrocitatem subsistunt, fortasse recte obtinebit. Sed ad atrocia delicta hautquaquam adplicari poterit. Cum enim ille demum incorrigibilis pronuncietur, qui aliquoties in eodem delicto deprehensus fuit; sane parum expediet reip. expectare, quoad aliquis atrocissimum scelus semel atq; iterum patraverit.

§. II. Alter pœnarum finis est utilitas ejus, cujus intererat non esse peccatum, seu qui alterius peccato læsus fuit; ut ne tale quid in posterum ab eodem, aut aliis patiatur. Id quod obtineri potest tribus modis; si tollatur, qui deliquit; si vires nocendi ipsi, salva vita, adimantur, puta si in custodiam detur, si arma & instrumenta nocendi auferantur, si in remotum locum seponatur; & deniq; si malo suo dedoceatur delinquere: quod cum emendatione, de qua jam egimus, est conjunctum. Ne autem, qui læsus est, ab aliis deinceps lædatur, punitione non quavis, sed aperta & conspicua, quæq; ad exemplum pertinet, obtinetur. Unde est, quod fere supplicia sumi solent non intra angulos carcerum, sed locis celebribus, & cum terribili adparatu, qui horrorem animis vulgi incutere valeat. Est autem iste finis adeo proprius pœnis, ut etiam, ubi per fervorem iræ, & præcipitante vindictæ cupidine lædentem nos gravissime depexum dederimus, demum subjicere soleamus; i nunc, & alia vice nos lacesse. Isthanc autem pœnam sumere penes summum imperium est. Etsi in nonnullis civitatibus legislatores propter ferociam atq; pervicaciam populi pravo isti affectui, quo læsi propria ultione iræ nostræ litare ardemus, aliquid indulserunt. Quale quid in ipsa lege divina occurrit circa vindicem sanguinis, *Numer.* XXXV. & *Deuteron.* XIX. vid. *Seldenus de* J. N. & G. l. IV. c. 2. Consimilis moris vestigium aliqui colligere volunt ex *Homeri Odyss.* O. de Theoclymeno. Potest quoq; aliquo modo huc trahi illud *Taciti de mor. German. Suscipere inimicitias patris seu propinqui necesse est. Nec implacabiles durant. Luitur enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitq; satisfactionem universa domus.* Add. *Grot.* d. l. § 8.

§. 12.

§. 12. Tertius pœnarum finis est utilitas indistincte quorumlibet, dum per severitatem pœnæ securitati omnium consulitur. *Plato de LL. l. XII. Pœnis maligni vexantur, non quia peccaverunt, nam quod factum est, infectum esse non potest; sed ut posthac & peccatores ipsi, & qui puniri iniquitates viderunt, injustitiam oderint.* *Seneca de Ira* l. 1. c. 6. *Rector civitatis damnatum cum dedecore & traductione vita exigit; non quia delectetur ullius pœna, sed ut documentum omnium sint; & qui vivi noluerunt prodesse, morte certe eorum resp. utatur.* Tullus apud *Livium* l. 1. c. 28. *Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne jam documentum mortalibus dedero. Tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te violata sunt.* Sic & ab rege Anco *carcer ad terrorem increscentis audaciæ media urbe, imminens foro, ædificatur.* Ibid. *cap.* 33. Quo genere pœnæ aut hoc agitur, ne is ipse, qui uni nocuit, deinceps aliis quoq; noceat; id quod obtinetur, si nocens aut occidatur, aut debilitetur aut constringatur, ut nocere amplius nequeat, aut acerbitate pœnæ libidinem peccandi exuat: vel hoc quæritur, ne alij quivis scelerum impunitate illecti aliis quibusvis sint molesti. Id quod suppliciis conspicuis obtinetur, quæ παραδείγματα, seu exempla vocari moris est, in quæ reliqui inspicientes pii sint. vid. l. 1. C. *ad L. Jul. repetund.* l. 7. C. *ad L. Fabiam de plagiar.* *Quintilianus declamat.* 274. *Quotiens noxios crucifigimus, celeberrimæ eliguntur viæ, uti plurimi intueri, plurimi commoveri hoc metu possint.* *Seneca de Ira* l. 3. c. 19. *Animadversiones quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemq́; proficiunt.* Etsi apud Lacedæmios in contrarium mos valuerit, ut nempe non interdiu sed nocte sontes plecterentur. *Herodotus Melpomene.* nisi forte & ipsas tenebras ad terrorem aliquid facere crediderunt. Conf. *Valer. Max.* l. 2. c. 9. §. 3. Sub hocce pœnarum fine etiam comprehendi potest illa utilitas, qua per easdem sarta tecta præstatur, aut reparatur autoritas imperij civilis, quæ per malitiosas cumprimis & enormes legum transgressiones non parum delibatur. Hæc enim ut salva persistat, totius civitatis interest, eademq́; illæsa improbitatem hominum quam validissime coercet. Præter hosce autem fines ut aliũ quoq; cum *Seldeno de* I. N. & G. l. 1. c. 4. statuamus *satisfactorium, purgatorium seu expiatorium*, aut ut deviatio à lege velut exæquetur, necessa-

cessarium non videtur. Et si quæ ex Sacris literis adducuntur argumenta, ad tribunal divinum, aut peculiarem populi Ebraici sanctimoniam spectant.

§. 13. Circa exceptiones autem, quas *Grotius* d. l. §. 9. addit isti dogmati, quod pœnarum ad exemplum facientium exsecutio sit penes rectores civitatum, id observandum: si quid perpetratur in illis locis, atq; inter illas personas, quæ certis judiciis non subsunt, puta in piratas; id ad jus belli pertinere, quod à potestate pœnas exigendi diversum est. In piratas enim ac prædones, cum omnium hostes sint, quilibet quoq; homo miles est. Etsi non spernendum sit, quod *Idem* d. l. §. 14. monet; consultius esse navigaturos instrui mandatis à publica potestate ad persequendos piratas, si quos in mari repererint: ut data occasione uti possint non quasi suopte ausu, sed ut publice jussi. Lex autem *Deuteron.* XIII, 9. etsi non cuivis privato jus dare videatur ducem ad idololatriam interficiendi, sed potius ut iste in jus rapiatur, & causa cognita à multitudine lapidibus obruatur: ponamus tamen cuivis privato istius criminis manifestum interficiendi facultatem datam, sane ejusmodi lex antea extans efficiet, ut quod à privato heic suscipitur, velut à ministro summi imperij, adeoq; publica autoritate susceptum intelligatur. Neq; id insuper habendum, factum Phineæ singulari Dei adprobatione niti. Nam alias ejusmodi zelus cuiq; permissus civilem ordinem non mediocriter turbaturus, & impotentibus affectibus prætextum præbiturus fuerit. De judicio zeli addatur *Seldenus* l. IV. c. 4. Jus vitæ & necis, quod in quibusdam civitatibus patresfamilias in liberos & servos obtinent, licet à civitatibus originem non habeat; in his tamen videri potest particula quædam imperij publici, quod patribusfamilias in suos exercendum velut autoritate publica indulgetur. Esse porro in civitate magistratum, qui certis in casibus sontes extra ordinem indicta causa punire queat, nihil repugnat, modo ne iste tanto jure abutatur. Sic quando in proscriptorum capita certũ præmium constituitur, ubi quis eos interfecerit, publica id autoritate fecisse censetur. Etsi enim ejusmodi declaratio non semper vim præcepti habeat; ubi tamen ejusdem intuitu cædes facta sit, veluti publi-

publica autoritate suscepta defenditur. Add. l. 1. 2. C. *quando liceat unicuiq;*. Apud *Andocidem orat.* 1. talis lex extat: *si quis democratiam Athenis evertat, aut si quis imperio populari soluto magistratum aliquem habeat, Atheniensium hostis esto, impuneq; interficiatur.* Sequitur jusjurandum, quo populus Atheniensis tributim juraverat, se talia patrantem interfecturum. Apud *Livium* l. 3. c. 55. Valerius talem legem sancit: *Ne quis ullum magistratum sine provocatione crearet, qui creasset, eum jus fasq; esset occidi: nevê ea cædes capitalis noxæ haberetur.* Ubi observandum, in his & similibus legibus generale edictum, accedente facti evidentia, & quæ disceptationem ancipitem non admittit, vim latæ sententiæ obtinere, sic ut subsecuta cædes velut decreto magistratus facta videatur. Quod si autem privatus ex impulsu ejusmodi legis, ubi justis subnixa sit rationibus, cædem patrarit, non modo id impune feret in foro civili, sed & in conscientia purus erit, siquidem non privato odio ductus fuerit, sed quod civitati sese hoc modo prodesse crederet: præsertim si ideo pœnæ exsecutionem quibusvis lex indulserit, aut injunxerit, quod ex illis facinoribus præsentaneum reip. malum immineat. Secus atq; in illis cædibus fit, in quibus lex justo dolori, & vehementissimæ indignationi indulget, ac pœnam duntaxat humanam, non vitium actus tollit. Quo pertinet lex maritis indulgens, uxorem adulteram & mœchum in ipso actu deprehensos occidere. Nam dolori tantum ex acerbissima injuria concepto lex in foro humano ignoscit; licet alias convenientius foret injuriam eam per magistratum puniri, neq; ex dilata vindicta periculum civitati immineret. vid. *Gratianus c. quicunq;* 33. *caus.* 23. *quæst.* 8. *Seneca controv.* l. 1. *contro.* 4. l. 4. *controv.* 24. *Bœcler. ad Grot.* l. 2. c. 1. §. 14. *Ant. Matthæus de crimin. ad l.* 48. D. *tit.* 5. c. 2. *Grotius in flor. spars.* ad l. 22. §. 4. D. *ad L. Jul. de adult.*

§. 14. Ex fine autem pœnarum, ut & humanæ naturæ conditione adparet, posse dari actus quosdam in se vitiosos, quos tamen in foro humano pœna affici superfluum atq; inutile sit. Quo referri primo solent actus mere interni, i. e. cogitatio de peccato aliquo, cupiditas, desiderium; etsi post casu quodam, puta per subsequentem confessionem ad notitiam aliorum perveniant. Nam cum ejusmodi

motu interno nemini noxa inferatur, nullius quoq; hominis interest, ut ob eundem quispiam puniatur. vid. l. 18. D. *de pœnis.* Illud enim *Philonis Judæi libro, quod deterius potiori insidietur: dum turpia cogitamus vel sola mentis imaginatione, jam rei sumus cogitationis*, ad forum divinum pertinet. Add. *Bodinus de republ.* l. IV. c. 7. p. m. 734. Inde exemplum detestandæ calumniæ memoratur apud *Ammian. Marcellinum* l. XV. c. 2. de Mercurio quodam, *qui si per quietem quisquam, ubi fusius natura vagatur, vidisse aliquid amico narrasset, id venenatis artibus coloratum in pejus, patulis Imperatoris auribus infundebat: & ob hoc homo tanquam inexplicabili obnoxius culpæ, gravi mole criminis pulsabatur. Hac augente vulgatius fama, tantũ aberat, ut proderet quisquam visa nocturna, ut ægre homines dormisse sese præsentibus faterentur externis; mærebantq; docti quidam, quod apud Atlanteos nati non essent, ubi memorantur somnia non videri.* Ast aliud est, quando actus interni cum externis conjuncti æstimantur. Nam isti ad qualitatem, tum etiam ad quantitatem actionum maximum utiq; momentum afferunt. Sicuti & scelera puniuntur, quæ ad aliquem conatum, licet non ad ultimum finem pervenerunt. vid. *Grotius in flor. spars.* ad l. 14. D. *ad L. Cornel. de sicariis.* Deinde nimis quam durum foret, pœnis humanis subjicere velle minutissimos quoq; lapsus, quos in isthac naturæ conditione non datur effugere, quantamcunq; attentionem quis adhibere instituat. Recte *Themistius orat.* X. cum lapsuum humanorum tres classes esse dixisset, ἀτύχημα, ἁμάρτημα καὶ ἀδίκημα, *casum, errorem, ac facinus*, subjungit, προσήκει τὸν βασιλέα τὸ μὲν οἰκτείρειν, τὸ δὲ ἐπανορθοῦν, μόνον δὲ τὸ ἔσχατον τιμωρεῖσθαι. *oportet principem prioris quidẽ misereri, corrigere alterũ, postremũ duntaxat ulcisci.* Conf. *Rob. Sanderson de juramenti obligat. prælect.* 3. §. 18. Quo facit, quod de Alfonso Congensi rege memorat *Hieron. Osorius* l. X. *Quinq; libros Lusitanarũ legũ cum diligenter evolverit, legũ quidẽ sapientiã, atq; ordinẽ & disciplinã reip. laudavit: sed rebus etiã minutissimis leges certas inventas esse, non facile probabat. Itaq; hanc legum exactissimam diligentiam irridens, de Lusitanis quæsivit; quænam pœna esset iis, qui in terra pedem ponerent, statuta?* Add. *Grot.* l. 2. c. 30. §. 19. Quanquam illud *d. l.* non satis accurate dictum sit, *istos lapsus vix proprie peccata dici, cum libertatem, quam in specie habere viden-*

tur, in sua generalitate considerati non habeant. Non enim sequitur; moraliter impossibile est, ut hominem non aliqua peccata incursent; ergo ista peccata quotidianæ incursationis, quæ vocant, peccati rationẽ exuunt. Adjungit *Idem* d. l. §. 20 non esse punienda peccata, quæ nec directe, nec indirecte ad societatem humanã, aut alterum hominem spectant. Nam nullam esse causam, quare non talia peccata Deo relinquantur punienda, qui & ad ea noscenda est sapientissimus, & ad expendenda æquissimus, & ad vindicanda potentissimus. Quare ab hominibus punitio talis institueretur plane sine utilitate, & proinde mendose. Etsi an talia peccata dentur, si cogitationes in actum non prodeuntes excipias, merito dubites. Præterea multis actibus leges civiles vim producendæ actionis denegant, aut pœna humana eosdẽ eximunt, ob tranquillitatẽ civitatis, aliasvẽ rationes, puta si splendidior futurus sit actus, ubi ex intuitu pœnæ humanæ non videatur susceptus, aut si non videatur tanti momenti, ut judices ideo sint inquietandi, aut si obscurissimæ sit res disceptationis, aut si inolitũ plane malũ citra convulsionem civitatis tolli nequeat. (quo spectat epistola Tiberij super luxu apud *Tacitũ* A. III.) aut ut nimia litium multitudo amputetur. Add. *Seneca de Clementia* l. 1. c. 22. Deniq; & à pœna humana eximi necesse est illa vitia animi, ex corruptione mortalium communi resultantia, quæ ita frequentia reperiuntur, ut non possent non destrui civitates, si pœnis humanis in ista animadverteretur; quousq; in enormes actus non eruperint. uti est avaritia, ambitio, inhumanitas, ingratus animus, hypocrisis, invidia, studium aliis detrahendi, superbia, iracundia, discordia, & similia. Quæ Salvator noster sanctimonia suorum præceptorum potissimum eradicare instituit.

§. 14. Neq; tamen, si qua delicta sunt idonea, ut in foro humano puniantur, pœna necessario semper est exigenda, quin quandoq; veniæ locus esse possit. Quicquid quondam Stoici in contrarium tenderent, quorum sententia exprimitur apud *Stobæum serm.* XLIV. *Φασὶ μηδὲ συγγνώμην ἔχειν μηδενὶ τὸν νοῦν ἔχοντα, dicunt virum prudentem nemini veniam dare.* Ratio est, quia *ejusdem hominis sit veniam dare, & putare eum qui peccavit, non sua culpa peccasse, cum tamen omnes ex propria malitia peccent: propterea recte dici, veniam non esse*

 dan-

dandam peccantibus. Videntur ita velle argumentari; aut sua culpa quis peccavit, aut non sua culpa. Si non sua culpa, non est peccatum, cum omne peccatum patretur παρὰ τὴν ἰδίαν κακίαν, ex propria malitia; adeoq; heic venia opus non esse. Sin per suam culpam, jam ideo veniam adhiberi non posse, quod illa utiq; conveniat delictis spontaneis. Quæ ratio manifeste petit id, quod est in principio. Addebant, οὐκ ἐπιεικῆ εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα. τὸν γὰρ ἐπιεικῆ παραιτητικὸν εἶναι τῆς κατ' ἀξίαν κολάσεως: *virum bonum non esse æquum & mitem; mitem enim deprecari & mitigare quam quis meritus est pœnam. Atqui quibus quis sit dignus, ea omnino esse tribuenda.* Verum alia est ratio ἀξίας, *dignitatis* sive *meriti* ad bonum, & ad malum. Bonum quod alicui debetur, id ipsi recte subtrahi nequit. Sed mali ea est natura, (quod scilicet non tendit ad utilitatem ejus cui infertur,) ut citra injuriam negari queat. Deniq; tradunt; *nihil differre, aliquem esse mitem, aut putare lege constitutas delinquentibus pœnas nimium duras esse; aut existimare legislatorem indignas pœnas præscribere.* Sed & hæc ratio nihili est. Nam non repugnat pœnas lege definitas esse justas, & tamen easdem quandoq; recte remitti. Nam leges in genere definiunt, quæ pœnæ cuiq; delicto debeantur, non consideratis peculiaribus circumstantiis, quæ in certa persona, aut certa reip. conditione quandoq; occurrunt. Ast venia singulis indulgetur ob certas rationes, quæ hautquidquam in omnibus peccantibus, aut semper deprehenduntur. Videatur quoq; *Cicero pro Murena*, & *Seneca de Clementia in fine*: ubi ait: *venia est remissio pœnæ debitæ: sapiens autem quod facere debet facit.* Sed deceptio latet in vocabulo *debita.* Si enim intelligas, ei qui peccavit pœnam deberi, i. e. eum sine injuria, aut citra justam querelarum causam puniri posse, jam non sequetur; si quis non puniat, facere, quod facere non debet. Multa enim recte & licite possum facere, quæ tamen non semper factu mihi sunt necessaria. Deinde uti illud recte non dicitur, delinquenti pœnam deberi, quasi in delinquente hæreat aliquod jus, quod per pœnam sit explendum, (nemo enim queritur, pœnam sibi condonatam, nisi forte omissis castigationibus ad solam emendationem spectantibus, ubi post dissimulata vitia puerilia sæpe in virilia scele-

ra

ra prorumpitur;) ita & hoc improprium est, delinquentem pœnam debere, seu ad pœnam sustinendam aliqua obligatione teneri; cujus ratio supra est exposita. Quod si autem vocabulum *debita* ita capiamus, quasi sapiens ex obligatione aliqua debuerit pœnam exigere, dicendum primo; neminem heic posse obligari, nisi cui custodia legum publice vel privatim sit commissa. Deinde obligatio quæ in imperantibus est, non spectat ipsos delinquentes, sed totam civitatem aut societatem, cujus salutem isthoc quoq; modo, pœnis improbos coercendo, promovere debent. Id ubi facere negligunt rectores civitatum, nocentibus non inferunt injuriam, sed illam obligationem, qua civitati tenentur, utiq; violant. Ast vero salutem civitatis non subverti, sed quandoq; stabiliri, venia in loco & tempore adhibita, manifestum est.

§. 16. Quod autem *Grotius* d. l. §. 22. tradit, veniæ locum esse etiam *ante legem pœnalem*, id dextre est explicandum. Alias enim tralatitium est, ubi non sit lex, ibi nec pœnam, nec delictum, nec delicti veniam inveniri. Et lex pœnalis est, non solum ubi certum genus pœnæ expresse definitum est, sed & ubi pœnæ qualitatem ac quantitatem definire in arbitrio judicis relinquitur. Heic igitur sciendum, si qua civitas jure scripto non utitur, loco legum civilium esse leges naturales, juxta quas jus ibi dicitur, & qui eas transgressus fuerit, pœna arbitraria à judice coercetur. Sed & ubi leges civiles sunt conscriptæ, cum tamen omnes modi, quibus humana se malitia exserit, diserte vix possint exprimi, ubiq; legum civilium defectum lex & ratio naturalis supplere intelligitur; & qua sanctio pœnalis expressa deficit, in arbitrio judicis est pœnas definire. Hoc modo intelligitur, qua ratione pœna ante legem pœnalem locũ habeat. Et ex hisce etiam explicandũ est illud *Ciceronis in Verrem* l. I. *In nulla lege tempus præteritum reprehenditur, nisi ejus rei, quæ sua sponte scelerata ac nefaria est, ut, etiam si lex non esset, magnopere evitanda fuerit.* Quanquam autem in ejusmodi civitatibus rectores earundem utiq; facultatem habeant malos pœnis multandi: non tamen ideo omnes & singuli delinquentes sunt puniendi. Sed hoc dependet ex connexione finium, ob quas pœna est instituta, cum ipsa pœna. Quare si certo

in casu fines illi morali æstimatione non sint necessarij, puta si non videatur consultum certum aliquod delictum divulgare; aut si fines alij ex opposito occurrant non minus utiles & necessarij, puta si ex omissione pœnæ eadem aut major utilitas possit obtineri; aut deniq; si fines pœnis propositi alia ratione commodius obtineri possint; jam sane adparet nihil esse, quod ad pœnam in foro humano præcise obliget. vid. *Gratianus. caus.* 23. *quæst*. 3. c. 18. 24. Primi casus exemplum sit in peccato paucissimis cognito, cujus proinde publica traductio non sit necessaria, aut etiam damnosa. Nam multi à peccato sese abstinent magis ex ignorantia vitiorum, quam amore virtutis; qui ejusmodi delicti antea incogniti pœna non tam deterrentur, quam per petulantem curiositatem ad idem patrandum incitantur, ac in vetitum tendunt. Quo spectat ratio Solonis, quare legem de parricidio non tulerit, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. *Apuleius metamorph*. l. X. *Quod nemo novit, pene non fit*. Add. *Seneca de clementia* l. 1. c. 23. *Busbequius ep. 3. Turcæ in occulta flagitia non valde inquirunt, ne locum aperiant calumniæ: manifesta & comperta graviter puniunt*. Secundi casus exemplum potest esse in eo, qui benemerita sua aut parentum majorumvé pensari digna præsenti culpæ opponit. Nam quandoq; æque aut magis reip. proficuum esse potest, certi generis egregium facinus præmio affici, quam malefactum puniri. Ac non superveniens modo, sed & antegressum beneficium injuriam adparere non patitur. *Procopius hist. Vandal*. l. 2. *Quod perperam actum est, id nullo tempore infectum fiat: sed compensatum factis eorundem hominum meliaribus per honestum silentium ad oblivionem deducitur*. Tertij casus exemplum sit in eo, qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfecit, cavitq;, ut ad hoc fines pœna amplius opus non sit; nec delictum exemplo sit noxium. Ex quibus& hoc obiter adparet, quatenus per transactiones cum accusatore aut læso crimen extinguatur. Nempe regulariter quod accusatoris aut læsi privatim interest, isti remittere possunt; quo ipso tamen non præjudicatur ei, quod reip. interest. Adeoq; secundum finem pœnarum pacta privatorum tollere possunt, non ita tertium. *Tacitus* A. 3. *Sane lentus in suo dolore esset; reip. injurias ne condonaret*. Quo etiam

re-

referre possis delicta quæ vocantur juventutis, quibus æqui viri facile veniam indulgent, ubi post despumatum ætatis fervorem ad frugem reditur. *Juvenal. sat. 8. Quædam cum prima resecantur crimina barba.* Add. *Aristoteles Rhetor.* l. 2. c. 3. *sub init.* Huc spectat quoq; illud *Arriani de exped. Alex.* l. VII. *Qui injuriam accepit, non ita graviter læsum se judicat, si is qui læsit perperam sese fecisse fateatur: & bona alicui spes sit, se non amplius injuria affectum iri, si is, qui affecit, pœnitentiam facti sui præ se ferat.* Et talibus in casibus in veniam magis, quam pœnam propendere pars clementiæ habetur. Nam quia pœna omnis, præsertim gravior, habet aliquid, quod in se spectatum non quidem justitiæ, sed caritati ex communi cognatione resultanti repugnare videtur; inde facile patitur ratio, ut pœna supersedeatur. *Plutarchus quæstion. Roman.* 82. *Cur magistratuum virgæ feruntur colligatæ, appendentibus & securibus? An signum hoc est, non debere promtam solutamq; iram esse magistratus? An vero quia cunctationem quandam, & moram iræ adferunt lente evolutæ fascibus virgæ, idq; sæpe nonnullos ad decreta pœnæ pœnitentiam duxit? Quandoquidem vero vitia alia sunt sanabilia, alia insanabilia; virgæ eos corrigunt, qui in melius mutari possunt, secures præcidunt id, quod corrigi non potest.* Aliquando enim major ac justior caritas quasi irrefragabiliter pœnam postulat, ne ex unius venia multi alij malis onerentur. Nam uni noxio parcere, ut multis innoxiis inde male sit, crudelis est misericordia. *Sadus rosar.* c. 8. *Ignoscere laudatum atq; virtus est; Verum vulneri illius, qui mortales vexat, non inungendum est balsamum. An nescit ille, qui serpenti facit misericordiam, se mortalibus injuriam facere?* Huc pertinet etiam sententia Lepidi apud *Tacitum* A. III. qui ideo cum stolido poeta mitius agendum censet, quod *neq; servatus in periculum reipublicæ, neq; interfectus in exemplum* sit iturus. Hisce casibus Stoici dicebant, sapientem *parcere*, non *ignoscere*. Quasi vero nobis non liceat cum vulgo ignoscere vocare, quod illis parcere dicitur. Aut quasi non sapiente sit indignũ, super vocabulis ambitiose disceptare, ubi de re convenimus.

§. 17. Enimvero post expressam legem pœnalem major videtur difficultas, ut delinquens pœna solvatur; seu facilius venia locum habet, ubi pœna est arbitraria, quam ubi illa expresse legibus

est

est definita. Idq; non tam eam ob causam, quod par sit, ut legislator suis se legibus conformem gerat; quam quia autoritas legum vilescit, si citra gravissimam causam earundem exsecutio omittitur. *Arnobius* l. 7. *Crescit multitudo peccantium, cum redimendi peccati spes datur: & facile itur ad culpas, ubi est venalis ignoscentium gratia.* Igitur etsi quarumvis legum humanarum vis à voluntate humana pendeat non in origine tantum, sed & in duratione; non tamen illæ tolli aut mutari debent, nisi gravi urgente causa; alioquin in regulas prudentiæ rectricis impingitur. Imo gravius videtur citra probabilem causam legem manentem certis in personis non exsequi, quam eandem penitus tollere: cum illic acerbissimis querelis occasio præbeatur, quod æqualia meriti æqualiter non habeantur. Neq; minus tamen, ubi justa adfuerit causa, sicuti totam legem positivam tollere potest summus imperans; ita & effectum ejus circa certam personam, certumvé factum tollere, manente de cætero lege. *Summus imperans, dico.* Nam judicibus pedaneis occini potest illud *Lysia orat.* 2. *in Alcibiadem. Si cui mulcta videtur gravis, aut lex severior; cogitandum erit, vos non ut legem feratis, sed ut secundum leges latas judicetis, huc venisse. Themistius orat.* V. *alia regis, alia judicis laus ac virtus est; huic sequendæ leges, illi interdum etiam corrigendæ, earumq; severitas ac duritia declaranda; utpote qui viva spiransq; lex sit.* l. 12. §. 1. *qui & à quibus manumissi.* l. 1. §. 2. D. *quæ sentent. sine appellat. rescind.* Causas porro liberandi aliquem à pœna post legem pœnalem *Grotius* d. l. §. 24. facit intrinsecas vel extrinsecas. Intrinseca causa ipsi est, quando pœna non quidem est futura injusta, quippe antea rite sancita & denunciata; sed tamen dura est ad factum comparata. Quanquam ego judicaverim, si pœna legibus præscripta in universum sit nimis dura, totam potius legem esse corrigendam, quam ut uni paucisq; venia indulgeatur, reliquis iniquæ pœnæ obnoxiis. Quod si autem in hujus vel illius facto peculiares circumstantiæ occurrant, quæ ipsius atrocitatem, qualem & quantam lex præsupponit, minuunt, ex ipsa æquitate judices pœnam non quidem penitus tollere, sed tamen mitigare tenentur. Quo casu in ipso facto velut intrinsece hæret causa non quidem veniæ, sed pœnæ temperandæ. Igitur potius est, ut

ut dicamus, proprie loquendo extrinſecas duntaxat cauſas dari pœnam relaxandi; puta meritum aliquod antegreſſum ipſius delinquentis. (vid. *Diodorus Siculus* l. XV. c. II.) aut ipſius majorum vel propinquorum; vel alia res commendans, vel deniq; ſpes magna fore, ut peccatum illud inſignibus factis eluatur. Sic multi majorum ſuorum famæ, meritisq; aut gratioſorum intercesſionibus fuere condonati. Hadrianus in reis pœnam pro numero liberorum minuiſſe ſcribitur, apud *Xiphilinum epit. Dionis.* vid. *Livius* l. 8. c. 35. Sic aliqui abſoluti, quod ultimi ex illuſtri ſtirpe forent. Sic Phryne meritrix cum capitis cauſam Athenis diceret, à Lyſia oratore hoc modo fuit liberata, dum veſtem ſuperiorem ipſi detrahit, ut nudum pectus à judicibus poſſet conſpici. Sic M. Antonius liberavit M. Aquilium, manifeſtum criminis repetundarũ; dum cauſa prope perorata, eum in conſpectu omnium conſtituit, tunicamq́; ejus à pectore abſcidit, ut cicatrices populus R. judicesq́; adſpicerent, adverſo corpore exceptas. *Cicero in Verrem* l. V. Sic *Polydorus Vergil. hiſt. Angl.* l. 26. tradit, quondam in Anglia ob quodcunq; præter majeſtatis crimen non morte, ſed carcere duntaxat perpetuo punitos, *qui legere ſciverint.* Eoq; magis hæ cauſæ ſufficient, ſi in facto, de quo anquiritur, ratio legis ſaltem particulariter ceſſet. Eſt quippe ratio, quare lex ſit obſervanda univerſalis quidem, autoritas & voluntas legislatoris ſummo imperio præditi, quæ etiam, ubi nulla alia ratio adparet, ſufficere debet; ſed particularis ratio eſt inſigne aliquod commodum in remp. redundans, aut damnum, quod obſervata lege declinatur. v. g. Ponamus exiſtere alicubi leges ſumtuarias. Harum ratio generalis eſt voluntas legislatoris: particularis autem, ne inutilibus, & immodicis ſumtibus patrimonia privatorum exhauriantur. Heic etſi ad ſuſtinendam legis autoritatem ſufficiat ratio legis univerſalis: ceſſatio tamen rationis particularis efficiet, ut facilius, & minori cum damno autoritatis legum pœna remitti queat; ſi nempe transgreſſori tantæ ſint opes, ut iſtis ſumtibus non fatiſcant. Apud rigidos tamen dominos hautquidquam tutum eſt legem aut mandatum negligere ideo tantum, quod particularis ipſius ratio ceſſet. Sicuti apud *Herodotum Thalia* gaudebat quidem Cambyſes ſervato

Cræso; sed qui eum interficere mandato regis neglexerant, capite pœnas dabant. Multum quoq; ad veniam impetrandam facit, si delictum per ignorantiam sit commissum, non quidem omni culpa carentem, sed per negligentiam obortam; aut si intervenerit imbecillitas animi, non sine difficultate superabilis. Ad priorem classem referri potest factum Charondæ, qui per imprudentiam gladio accinctus in concionem contra legem abs sese latam accesserat. Qui sane ut gladio incumberet, opus non habebat. vid. *Diodorus Siculus* l. XII. c. 19. Simile quid *Idem* l. XIII. c. 33. refert de Diocle Syracusano; qui inter leges suas & hoc tulit; *ut, si quis cum armis in forum prodiret, capite plecteretur; nec ullum imprudentiæ aut circumstantiæ veniam concessit.* Is cum nunciata hostium in agrum irruptione, gladio accinctus in forum egrederetur, ac interim tumultu in forum excitato, eodem cum gladio properaret, à privato monitus seipsum transfixit. Etsi miserationem ipse consumserit, quod in sua lege imprudentiam, similesq; circumstantias non exemerit. Atq; isthæc nequidquam convelluntur per ea, quæ *Anton. Matthæus de criminibus ad* l. 48. *tit.* 19. c. 5. prolixe disputat. Deniq; & hoc addendum, uti alias mensuram pœnæ in foro humano utilitas civitatis metitur; ita & eadem sæpe veniam indulgeri jubet delinquentibus ob multitudinem. Etsi enim alias à delicto non excusat paria peccantes allegasse; (vid. *Isocrates laudat. Busiridis* circa finem:) est tamen prudentum rectorum providere, ne quæ servandæ societati humanæ inventa est justitia, ad civitatem evertendam valeat. *Lucanus* l. 2. *Dumq; nimis jam putrida membra recidit, Excessit medicina modum, nimiumq; secuta est, Qua morbi duxere manus: periere nocentes, Sed cum jam soli possent superesse nocentes.* Ibid. *Tot simul infesto juvenes occumbere leto, Sæpe fames pelagiq; furor, subitæq; ruinæ, Aut cœli terræq; lues, aut bellica clades, Nunquam pœna fuit.* *Claudianus de bello Getico: Cautius ingentes, & proxima cordi Ulcera Pæonia tractat solertia cura, Parcendoq; secat; ferro ne longius acto Irrevocandus eat sectis vitalibus error.* *Seneca de Ira.* l. 2. c. 20. *Necessaria venia est, ubi totus deseruit exercitus.* Sicut & sæpe necessitas subigit præduras leges moderari, aut plane ut obsolescant pati. Apud *Tacitum* A. 3. refertur *de moderanda Papia Pop-*

pa, ideo quod *multitudo periclitantium gliſceret, cum omnis domus delatorum interpretationibus ſubverterentur.* Et quia *altius penetrabant, urbemq́; & Italiam, & quod uſquam civium, corripuerant, multorumq́; exciſi ſtatus; & terror omnibus intentabatur.* Notatu quoq; digna Tiberij epiſtola apud *Eundem* A. l. 4. ubi conſultius judicat, *omittere potius prævalida & adulta vitia, quam hoc aſſequi, ut palam fieret, quibus flagitiis impares eſſemus.* Cum ſatius ſit iisdem *intra animum mederi*, & expectare, donec principes *pudor; pauperes neceſſitas; divites ſatias in melius mutet.* Scilicet non eſt homo propter pœnam, ſed pœna propter hominem. Inde ſi pœnam ſecutura foret pernicies eorũ, quibus exigendi pœnas jus eſt, non magis ad eas ſumendas eſt obligatio, quam ad propriam vitam deſtruendam. Sic ſi gubernator in navi facinus admiſiſſet, nec alterius foret copia, omnium vectorum ſalutem deſtrueret, qui pœnas ab ipſo exigeret. Sic & multa peccata magiſtratui diſſimulanda ſunt, ex quorum vindicatione ruina reip. procurari poſſet, & quibus maculati homines ad conſervationem ſtatus noſtri ſunt neceſſarij. Etſi Magiſtratui ſuper peccatorum permiſſione nunquam directe paciſci liceat, aut exinde publicum velut quæſtum inſtituere. vid. 2. *Petri* II, 15.

§. 18. Conſequens jam eſt, ut diſpiciamus de taxatione pœnarum, ſeu quantas pœnas cuivis delicto imponi par fuerit. Ubi præter ea, quæ ſupra *de quantitate actionum l. 1. c. 7.* attulimus, obſervandum, in foro humano delicta potiſſimum æſtimari ex eorundem objecto, & prout multum parumvé damni in remp. inde redundat; & ex intentione, malitiaq; delinquentis, quæ per varias conjecturas colligitur. Prout igitur objectum actionis nobile eſt, & pretioſum, quod violatum fuit, eo gravior quoq;, ac deterior habetur actio. Inter iſta porro objecta uti nobilitate immenſum excellit DEUS O. M. ita merito præ cæteris maxime deteſtanda habetur actio, quæ directe in ipſius contumeliam tendit. Ejusdem autem cultus, in animo præcipue conſiſtens, uti univerſæ vitæ actum temperare debet; ita ipſo volente actiones, queis externus ipſius cultus expromitur, cedunt his, quæ inſignem hominibus utilitatem afferunt, aut grave damnum avertunt, ubi in mora periculum eſt. vid. *Lucæ* XIV. 5. Proximum

ab his gradum obtinent, quæ universam hominum societatem tangunt: post quæ publicum civitatis ordinem perturbant. Inde sequuntur delicta, quæ singulos homines tangunt. Ubi in foro civili primo loco statuitur vita, quæ est fundamentum omnium bonorum temporalium; tum membra non vitalia, citra quorum usum vita nisi miserrima trahi non potest; quæ pro nobilitate sui usus æstimantur. Sequuntur illa delicta, quæ familias privatorum, quarum fundamentum est matrimonium, perturbant, maculantvé. Etsi *Philo Judæus de decalogo*, & *de specialibus legibus* præceptum de adulterio anteponat præcepto de homicidio. Post, quæ perdunt aut avertunt alias res expetibiles, vitæ necessitatibus aut commoditatibus inservientes; idq; vel directe, vel indirecte dolo malo causam damni dando. Deniq;, quæ famam aut existimationem civilem destruunt. Circa singula horum delictorum primum locum obtinent delicta consummata, postremum, quæ ad actus aliquos, non tamen ultimum processerunt; in quibus tanto quodq; est gravius, quo ulterius processit. Ubi observandum, naturaliter propositum & desiderium facinus aliquod patrandi hautquaquam pari gravitate cum ipso facinore perfecto censeri posse: quippe cum longe atrocior sese mali facies animo repræsentet, quando cominus ad ipsum patrandum acceditur, quæq; adeo obstinato animi proposito superanda est; quam ubi velut eminus adhuc de facinore cogitatio suscipitur. Quando igitur aliquando voluntas facto æquipollere dicitur, id intelligendum est de illa voluntate, quæ cum extremo conatu conjuncta est, sic ut inter hanc, & eventum facinoris nulla nova voluntatis operatio locum habuerit, etsi successus destinatus defecerit; puta, si qui telum in aliquem contorquens aberraverit. Sed pleraq; mala magis minusvé æstimantur pro subjectorum quibus inferuntur disparitate quoad statum, felicitatem, aut infelicitatem, ætatem, tempora seu necessitates, peculiarem affectum, quo in peculiare aliquod bonum inclinantur, vel à certa mali specie abhorrent. Neq; solum considerantur, quæ ex aliqua actione directe & immediate, sed & quæ probabiliter secutura judicantur; uti in incendio & perfosso aggere multorum summæ calamitates & mortes quoq; spectandæ sunt. *Grot. d. l.* §. 30.

§. 19.

§. 19. Circa intenſionem aut remiſſionem προαιρέσεως expendi primo ſolent cauſæ, quæ ad peccandum homines impulerunt. Vix quisquam gratis malus eſt, aut ſi quem malitia propter ſeipſam delectat, vel etiam ſi quis ex mera petulantia peccet, is humanæ malitiæ extremum gradum attigit. Maxima pars mortalium ad peccandum affectibus ducitur, quorũ aliqui impetu quodam animum impellunt ad declinandum præſens aut imminens malum; qui quidem ad excuſandum aut extenuandum delictum plurimum faciunt. Unde quæ mortis, carceris, magni doloris, aut ſummæ egeſtatis cauſa patrantur, maxime excuſabilia videri ſolent. Sic ſapienti Ebræo fur, quem egeſtas ad furandum ſtimulat, minus turpis, quam adulter pronunciatur. Sic furtum famis cauſa levius æſtimabitur, quam ob ſuperfluam avaritiam ſuſceptum: & perjurium ex metu mortis conceptũ, quam depoſitum lucri cauſa abnegatum. *Autor ad Herennium* l. 2. *Majus eſt maleficium ſtuprare ingenuam, quam ſacrum legere: quod propter egeſtatem alterum, alterum propter intemperantem ſuperbiam fiat.* Add. *Valerius Maximus* l. 8. c. 1. *in fine*. Sic majorem meretur pœnam leno, qui fœdum ob lucrum aliis occaſionem libidinandi ſuppeditat, quã cui propria libido ad ſe demulcendum ſtimulos ſubdit. Cæteri affectus tendunt ad bonum aliquod verum aut imaginarium. Inter vera bona quorundam naturæ repugnat ad peccandum ducere; ut ſunt virtutes, & earum actiones. Quædam in ſe quidem bona ſunt, quæ tamen peccatis occaſionem præbent, prout eſt iſtius animus, qui ea poſſidet. Et eorum ſunt quædam delectantia, ſeu jucunda; quædam delectantium procurandorum cauſa, quæ & utilia dicuntur. Horum cauſa perpetratum quodq; delictum eo judicatur levius cæteris paribus, quo magis illud bonum, quod quæſitum fuit, naturæ congruit, aut quo difficilius huic eſt illo carere. Bona autem imaginaria ſunt, quibus non niſi ſtoliditas ac vanitas hominum, pravitasq; pretium poſuit. Inter quæ ſunt vana gloria, ſive opinio excellentiæ præ cæteris, quatenus virtute non fundatur, nec utilitatis quid adjunctum habet; item vindicta, quatenus nullum niſi lædentis dolorem propoſitum habet. Iſta quo magis à natura abeunt, & quo facilius iis careri poteſt, eo fœdiora judicantur delicta ex iis-

dem patrata. *Grot.* d. l. §. 29. Id quoq; bene ab *Hobbesio Leviathan.* c. 27. observatum; idem contra leges factum, si ortum sit à præsumtione virium, vel amicorum, vel divitiarum, quibus peccans fretus ministris publicis resistit, majus esse crimen, quam si spe latendi vel fugiendi ortum esset. Quia illud est conjunctum cum contemtu legum; hoc non item.

§. 20. Sed & hoc magnam proæreseos intensionem arguit, si præter communem causam, quæ quosvis homines à peccato absterrere debet, peculiaris quædam accedat, fundata in persona delinquentis, aut ejus, in quem delinquitur, aut alia quapiam circumstantia. Huc facit illud *Juvenalis satyr. 8. omne animi vitium tanto conspectius in se Crimen habet, quanto qui peccat major habetur. Dio Chrysostomus orat. 1. de regno.* πολὺ μείζων καὶ φανερωτέρα πᾶσιν, ἡ παρὰ τοῦ ἄρχοντος πλημμέλεια. *Multo major, & omnibus apparentior est, quæ à principe proficiscitur improbitas.* Sic idem specie peccatum notorium à sacerdote commissum gravius censetur eo, quod ab alio patratum; cum iste suo exemplo ad sanctimoniam morum aliis præire debeat. *Cicero de legibus* l. 3. *Non tantum mali est peccare principes, (quanquam est hoc magnum per seipsum malum,) quantum illud, quod permulti imitatores principum existunt. Quo perniciosius de republ. merentur vitiosi principes, quod non solum vitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in civitatem: neq; solum obsunt, quod ipsi corrumpuntur, sed etiam quod corrumpunt, plusq; exemplo, quam peccato nocent. Seneca Hercule furente. Regnantium scelera taxantur modo majore. Tacitus* A. 3. *Capito insignitior infamia fuit, quod humani diviniq; juris sciens egregium publicum, & bonas domi artes dehonestavisset.* Sic gravius afficit ab amico, quam ab hoste illata injuria. *Petronius. Qui ignotos lædit, latro appellatur: qui amicos, paulo minus quam parricida.* Etsi contra apud Celtas graviorem pœnam luebat, qui peregrinum, quam qui civem interemerat. Illi enim mors, huic exilium irrogabatur, teste *Nicolao Damasceno de moribus gentium.* Et vice versa ab hoste profectum beneficium majus judicatur, quam ab amico. Utut *Terentius Adelph. act. 2. sc.* 3. pronunciet: *Abs quovis homine, cum est opus, beneficium accipere gaudeas, Verumenimvero id demum juvat, si quem æquum est benefacere, is facit.* Sic à sordido aliquo ho-

homine illudi gravius, quam ab æquali aut majore; (vid. l. 17. §. 3. D. *de injur.*) à liberis & servis propriis, quam ab alienis. vid. 2. *Samuel.* XVI. 11. Sunt quoq; delicta, quæ ob peculiare officium, quod certæ personæ debebatur, violatum, peculiari nomine notantur, & singulari foeditate laborare judicantur. Uti est impietas in parentes, inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos; quæ longe graviora sunt, quam si quibusvis aliis fuissent illata. Deniq; non parum refert, quo quid loco aut tempore fuerit patratum. Sic idem peccatum in loco publico & coram arbitris commissum gravius est, quam quod occultari studetur; tum quod, quæ teguntur, saltem exemplo minus noceant; tum quod valde intensa judicetur fuisse malitia ejus, qui peccatum suum ostentat, neq; honestorum hominũ conspectum oculosq; veretur. Add. *Aristoteles problem. sect. 29. quæst.* 14. Sic foedius est in templo stuprum committere, quam in caupona. Sic in consessu judicum pulsari gravius est, quam intra privatos parietes. Sic qui profesta die inebriatur, cæteris paribus, minus peccatum admittit, quam qui die precibus peculiariter destinato helluatur. vid. l. 7. §. 8. l. 9. §. 1. D. l. 17. §. 3. *de injuriis.* Sic *Cicero Philipp.* II. crapulam M. Antonii, ob quam pro tribunali vomuit, graviter exaggerat. *Quintilianus declamat.* 252. *Ut pulsatus civis injuriarum aget, si magistratus erit, majestatis crimen obligabit, si legatus erit, bello vindicabitur, & jure gentium, & eadem pecunia sublata ex privato furtum erit, ex sacrario temploq; sacrilegium: sic raptor ejus, qui nihil aliud quam virginitatem ultum ibit, X. millia solvet, alia erit conditio ejus, qui rapuerit in comitiis, qui rapuerit eam, quæ sacerdotium petebat, imo, ne ingratus sim adversus beneficia populi, jam, quantum in illo erat, acceperat. Demosthenes adversus Midiam.* ἐγὼ ὑπ' ἐχθροῦ νήφοντος, ἕωθεν, ὕβρει καὶ οὐκ οἴνῳ ποιοῦντος, ἐναντίον πολλῶν καὶ ξένων καὶ πολιτῶν, ὑβριζόμην, καὶ ταῦτ' ἐν ἱερῷ, καὶ οἷ πολλή μοι ἦν ἀνάγκη βαδίζειν χορηγοῦντι. *Ego ab inimico, sobrio, mane, contumeliæ causa, non per ebrietatem, in conspectu multorum & hospitũ & civium sum contumelius affectus, atq; insuper in templo, quo mihi tanquam ædili multa necessitas eundi erat.* add. l. 16. D. *de pœnis.* l. 28. §. 8. d. t. Deniq; & modus atq; instrumenta facinoris patrati ad idem exaggerandum aut minuendum ideo facere videntur, quod ex illis

pro-

proæreseos firmitas aut remissio sæpe colligatur. Hinc gravius judicatur furtum cum effractione, parietum perfossione, aut ubi per instrumenta artificiosa claustra reserantur, quam si quis per apertas fores in ædes se direxerit.

§. 21. Illud quoq; ad æstimationem delictorum non parum facit, quam idonea fuerit persona ad peccatum aliquod intermittendum. Alij quippe acriori sunt intellectu præditi ad perspiciendas rationes, ob quas à delictis est abstinendum, quam alij. Nonnullos quoq; acrior, quam cæteros, impetus in certum genus peccati rapit; id quod provenit ex corporis mixtura seu temperamento, ex ætate, sexu, educatione, & circumstantiis aliis. vid. l. 6. D. *ad L. Juliam peculatus*. Nam utiq; & pueri, & fœminæ, & homines crasso ingenio à natura præditi, aut alias prave educati discrimina justi & injusti, liciti & illiciti minus habent cognita, inq; iis ponderandis parum pollent. *Procopius hist. Vandal.* l. 2. *Est ut rarum, ita summe laudabile, si quis Herulus pro perfidia & violentia, gentilibus vitiis, honesta induerit.* Sic in quibus bilis prævalet in iracundiam, in quibus sanguis dominatur, in Venerem proni sunt. In alia porro studia senectus, in alia juventus propendet. Sic quo propius malum videtur imminere, eo violentiorem metum idem elicit, & cui difficilius queat resisti. Sic & vehementius percellit animum recens iracundia, quam diuturno tempora mollita aut digesta; recens dolor, qui rationem vix audiri sinit, quam velut depletus atq; egestus, & quem mora temporis jam fregerit. In universum autem fœdius habetur tranquillo animo ad facinus accedere, quam ab affectibus perturbato. *Cicero Off.* I. *Leviora sunt ea, quæ repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quæ meditata & præparata inferuntur. Philo Judæus de specialibus legibus* dicit, *dimidiatum videri facinus, cui non accessit longa deliberatio. Plato de LL.* l. 9. *Majora supplicia illis decet imponere, qui consulto per iram interfecerunt. Illis contra, qui repente & inconsulto leviora. Aristot. Nicom.* VII. c. 8. *Unicuiq; pejor videretur, si quis aut nihil, aut leviter cupiens turpe aliquid perpetraret, quã si vehementi cupiditate affectus idem faceret: item si non iratus, quam si iratus verberaret quispiam. quid enim ageret, si in affectu esset constitutus?* Nisi quod circa ebrietatem diversum statuebat lex Pittaci, quæ extat apud

apud *Aristotelem Polit.* l. II. c. 10. *Ut ebrij duplo majorem, quam sicci pœnam luant, si quem pulsarint: nam eo quod plures sint ebrij, quam sicci, qui petulanter alios lædant, non ad veniam spectavit, qua ebriis potius sit habenda, sed utilitatem.* Cujus legis quoq; mentio fit apud *Plutarchum in Convivio VII. sapientum.* Inter delicta autem per affectus excitata, illa minus odiosa sunt, quæ ex affectu per speciem mali accenso proveniunt, quam ex voluptatis, præsertim superfluæ, desiderio. Nam & hæc mollius animum percellit, & facilius differri, aut aliam per materiam citra injuriam expleri potest. *Aristoteles Nicom.* III. c. 12. χαλεπώτερον γὰρ τὸ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι. *Difficilius est molesta sustinere, quam à jucundis abstinere. Id. ib.* c. 15. *Dolor quidem exturbat, & corrumpit naturam ejus, qui eo afficitur; voluptas autem nihil tale facit; magisq; spontanea est: atq; idcirco majori opprobrio prosequenda. Idem* l. VII. c. 7. ἧττον αἰσχρὰ ἀκρασία ἡ τοῦ θυμοῦ, ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν. *Minus turpis est incontinentia iræ, quam cupiditatum. Idem magnorum moral.* l. 2. c. 6. *Impetus ad voluptatem magis reprehendendus, quam intemperantia ex ira. Nam incontinentia ex ira ægrimonia est. Nemo enim iratus non ægrescit. Sed incontinentia ex concupiscentia cum voluptate est conjuncta. Et idcirco magis vituperabilis, quod non citra petulantiam videatur esse.* Similis locus est apud *M. Antoninum* l. 2. §. 10. Add. *Aristoteles problem. sect.* 29. *quæst.* 16. Deniq; & hoc intra homines non parum ad pœnam leniendam facit, si quem necessitudines suæ ad peccandũ permoverunt. vid. l. 2. D. *de receptator.* Add. *Grot.* d. l. §. 31.

§. 22. Deniq; & illud solet considerari, primus quis, an aliorum exemplo seductus, semel, an sæpius deliquerit. Nam qui primus in aliqua civitate peccatum exemplo noxium patrat, & illud alios velut docet, gravius utiq; peccat, quam cui peccantium circumstans frequentia pudorem minuit. (Conf. tamen *Gellius* l. X. c. 19. *Polybius excerpt. legat.* 93. c. 5.) Repetitio autem rarior aut frequentior ejusdem specie actionis eam in se meliorem aut deteriorem non reddit; nisi quatenus ea indicio est, eandem ex inolita consuetudine proficisci. vid. l. 28. §. 3. D. *de pœnis. Ant. Matthæus de crimin. tit. de furtis* §. 9. seqq. & *ad* l. 48. D. *tit.* 18. c. 4. §. 27. 28. Quæ cum circa actiones morales maxime attendatur, (quippe cum ex illa susceptæ

actiones cum plena fere proæresi fieri intelligantur, quo nomine & vulgo habitus mali actibus pejores dicuntur,) satis claret, quare communiter præstantior censeatur actio bona, quam quis sæpe antea ediderat, illa, quam nunc prima aut altera vice exercet; & contra, cur mala sæpius repetita gravior judicetur, quam quæ semel aut bis tantum ab eodem fuit commissa. Neq; obstat, quod habitus bonus actionem bonam facilitet, malus contra difficultatem à mala actione abstinendi pariat. Nam labor in comparando habitu bono impensus facit, ne minoris sit actio facile, & cum voluptate à bono exercita. Et eo majus est odium mali, quod tam sæpe male agendo effecerit, ut vix aliter quam male possit agere. Scilicet aliquando ignorasse, quid vita exigat, hominis est: at in iisdem rebus sæpius aberrare, emotæ est mentis. Nec absurde ille: *peccatum illud, quod sedecim annos natus commiseras, non idem erit, licet cætera omnia paria sint, cum quadragenarius fueris. Præter inveteratum enim nec excusandum peccandi habitum, omnes tunc veniæ impetrandæ causas nobis præscidit judicij maturitas.* Atq; hæc omnia in irrogatione pœnarum recte observantur. Facilius enim venia donatur, aut levius plectitur, qui prima vice usitatum, non-enorme delictum patraverit, quam qui sæpius ad eundem impegit lapidem. Quandoq; etiam priorum venia delictorum à futura emendatione tanquam à conditione suspenditur; quæ ubi deficit, cum repetiti illius peccati vindicta antegressorum quoq; pœna simul exigitur. vid. 2. *Regum* I, 52. II, 23. Unde & hoc adparet, quo sensu verum sit illud vulgare: *nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.* Quo loco expendi quoq; debet, quatenus natura æquum sit, quod apud Persas fiebat teste *Herodoto in Clio*, ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret, & si benefactis illa præponderaret, veniam delictum obtineret. Id enim proprie ad delicti æstimationem intrinsecam non pertinebat. Sicuti nec id obtinuisse credimus in delictis atrocissimis, & in quibus patrantis destinata malitia manifeste adparebat. Sed uti *Grotius* d. l. §. 30. arbitratur, id locum habebat, saltem habere debebat, in his, quibus alioqui non malis subito aliqua peccandi dulcedo subrepserat: aut ubi probatio criminis erat illiquida, vita anteacta conjecturam præbebat, an tale

tale quid ab isto patratum probabile sit; cum alias nemo repente pessimus fieri dicatur. Huc facit illud *Ciceronis pro Sulla: Omnibus in rebus, judices, quæ graviores, majoresq; sunt, quid quisq; voluerit, cogitaverit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum.* Scilicet quia *perinde ut opinio est de cujusq; moribus, ita quid ab eo factum, & non factum sit, existimari potest. Idem pro Cluentio.* Eamq; ob causam in judiciis Romanorum solenne erat, ut actores quidem universam reorum vitam reprehenderent; patroni contra eandem excusarent, aut excitatis laudatoribus commendarent. Præsertim cum in isthac generis humani corruptela judices humani non statim extirpare civem debeant, in quo plus bonæ quam malæ frugis adpareat. Ast vero ubi quis ab initio bonus totum vitæ genus immutavit, illi recte leges duplici nomine irascuntur, & quod peccavit, & quod ex bono malus evaserit. *Polybius* l. VII. *in excerpt. Peirescianis. Cum vitæ institutum priori contrarium esset amplexus, ac quotidie malum malo cumularet, consentaneum erat, ut contrariam de illo opinionem cuncti conciperent.*

§. 23. Quanquam autem ex dictis satis adparet, unum delictum altero esse gravius, neq; in foro humano omnia eadem pœna afficienda; fatendum nihilominus est, & qualitatem & quantitatem præcisam pœnarum humanarum à definitione imperij civilis dependere, quam utilitas cujusq; civitatis præcipue moderatur. Quo spectat institutum regis Ægyptij Anysis, qui se regnante neminem morte voluit afficere, sed pro sui quemq; delicti magnitudine damnabat ad agendam certam mensuram aggerum ad urbem, unde quisq; erat. Atq; ita urbes sunt sublimiores effectæ, declinandis incommodis ex inundatione Nili. apud *Herodotum Euterpe.* Neq; vero id est necessarium, ut eadem semper inter pœnas sit proportio, quæ est inter objecta per delictum violata; sed singulis delictis sua velut seorsim pœna potest imponi, prout est ex usu reip., non considerato, an par, an vero minor pœna sit imposita alij delicto, quod in se minus, aut majus isto videtur. Sicuti & *Plato de* LL. l. XII. ejusmodi legem sancit: *si quis aliquid publicum furatus fuerit, sive parvum, sive magnum id sit, pari supplicio puniatur. Nam qui rem parvam sustulit, etsi mi-*

 nori

nori vi, quam qui magnam rapuit, aqua tamen cupiditate furatus est. Et qui magnum aliquid inde removit, ubi ipse non deposuerat, is omnino iniquus est. Lex igitur non furti parvitate alterum minus, quam alterum puniendũ censet; sed eo forsitan interesse putat, quod alter sit insanabilis, sanabilis alter. Inde etiam judices hactenus quidem æqualitatem in imponendis pœnis observare debent, ut æqualiter peccantes æqualia patiantur, nec quod in uno vindicatur delictum, alteri citra gravissimam causam condonetur: quippe cum ejusmodi inæqualitas periculosis in rep. turbis materiam soleat præbere: & effectu suo careat pœna, quæ non bono publico, sed privato affectui data videtur. Illa tamen æqualitas intelligenda duntaxat est de illis, qui idem specie delictum commiserunt, non qui diversum. Nam sæpe numero delicto, quod in se levius videtur, in foro humano gravior est pœna constituta, & vice versa, prout usus reip. & arbitrium legislatoris tulerit. Super qua inæqualitate reus post nequidquam queritur; quippe quam utiq; præscivit. *Calpurnius Flaccus declamat.* V. *Ubi quid futurum est denunciatum, culpa patientis est.* Sic v. g. etsi furti crimen in se sit longe levius homicidio; nullam tamen fur querendi causam habet, si ipse, qui cum homicida æqualia non commisit, æquale tamen supplicium cum eodem patiatur. Quanquam & ideo non pauca delicta per se inæqualia, æque morte vindicantur, quia morte gravius inter homines supplicium non reperitur; (*Lycurgus orat. contra Leocratem.* τὸ μὲν γὰρ μέγιστον καὶ ἔσχατον τῶν τιμημάτων θάνατος. *maxima autem & extrema pœnarũ mors est,*) nisi quod ad eam quandoq; brevi & facili via, aliquando per lentos ac diros cruciatus pervenitur. Etsi non desint, qui celerem mortem misera vita lenius supplicium ducant. vid. oratio Cæsaris apud *Salustium conjurat. Catilinaria.* Apud *Suetonium Tiberio.* c. 61. hic *precanti cuidam pœnæ maturitatem respondit; nondum tecum in gratiam redij.* Sic quoq; apud *Philostratum* l. I. Apollonius eunucho, qui cum pellice regia concubuerat, vitam supplicij loco decernit. Quid quod & in pœna determinanda nonnihil faciat arbitrium legislatoris, non quidem ita absolutũ, quin semper ad usum civitatis respicere debeat, ut tamen velut punctum illud pœnæ revera ab ipso dependeat. Accedit, quod tanta est quorundam criminum atrocitas, ut etiam extre-

mâ

ma pœna poſſit affici, qui in minimo gradu eorundem deprehenditur. Add. *Ant. Matthæ. de crimin. proleg.* c. 1. §. 5. 6. & *ad lib.* 48. D. *tit.* 5. c. 3. §. 10. & tit. 18. c. 4. *Ziegler. ad Grot.* d. l. §. 39. *Valerius Maximus* l. 6. c. 1. §. 8. l. 1. §. 2. D. *de extraord. crimin.* l. 1. §. 3. D. *ad L. Cornel. de ſicar.* l. 3. §. 1. 2. 3. l. 14. d. t. *Philo Judæus de confuſione linguarum: Quamvis aliquis conatus per inſidias alterum interimere fruſtratus eſt, nihilominus homicidij reus eſt, ſicut decernit ſuper hoc caſu ſcripta lex. Si quis, inquit, conatus fuerit proximum ſuum dolo perdere, & ad altare confugerit, abſtractum afficies ſupplicio.* Eadem habentur apud *Eundem de ſpecialibus legibus. Tacitus* H. II. *Qui deliberant deſciverunt.* Quo ſpectat illud apud *Plutarchum Cæſare:* οὐ κολάζοντες ὑ τῆς πράξεως, ἀλλὰ τῆς βουλήσεως τὴν δίκην λαμβάνουσιν. *Aliquando qui puniunt non facti, ſed voluntatis piacula exigunt. Lyſias orat. in Simonem. Conſtat noſtrorum legum autores non ſi quis pugnando alteri caput obtriviſſet, ideo patria eum pelli voluiſſe; Sed ſi qui dum alium interficere conantur, lædant, quamvis interficere non potuerint, de his tam graves pœnas ſumendas eſſe conſtituerunt: exiſtimantes ipſos dare eorum pœnas oportere, quæ deliberata volunta perficere conati eſſent.* εἰ καὶ μὴ κατέσχον, οὐδὲν ἧττον τό γε ἐπ' ἐκείνων πεποιῆσθαι. *quia quanquam propoſitum non erant aſſecuti, feciſſe tamen, quod in ipſis erat.* Add. *Ælianus* V. H. l. 14. c. 27. Juſto tamen ſeveriores Areopagitæ, *qui damnaverunt puerum, coturnicum oculos eruentem; quod id ſignum eſſet pernicioſiſſimæ mentis, multisq; malo futuræ, ſi adoleviſſet. Quintilianus Inſt. Orat.* l. V. c. 9. *Seneca de beneficiis* l. V. c. 14. *Latro eſt, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus eſt, & habet ſpoliandi atq; interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit.* Add. l. 4. *princ.* C. *ad L. Jul. majeſtatis*, & *Grotius in flor. ſparſ.* ad h. l. In crimine læſæ majeſtatis & proditionis etiam ſola conſcientia ſine aſſenſu, & ſilentio pœnam meretur. Exemplum eſt in Thuano ap. *Benj. Priolum hiſt. Gall.* l. 1. c. 6. & Davide Berchinio ap. *Buchananum rer. Scot.* l. 8. Quanquam etiam circa pœnas regulariter, quantum fieri poteſt, in mitiorem partem eatur, & merito damnandus ſit rigor ille Draconis, quem Solon correxit; (vid. *Plutarchus Solone:*) recte tamen pœnæ exaſperantur, ſi id ſuadeat juſtior multorum caritas, quorum ſecuritati per nocentium ſupplicia eſt cavendum. Puta ſi ingens periculum ab

eo, qui deliquit, immineat, ni mature coerceatur. Quo facit illud narratum ab *Henrico Stephano in præparat. apolog. pro Herodoto* c. 17. de quopiam, qui cum à rege Galliæ septimi homicidij veniam peteret, nec impetrasset, regi exprobravit; se non nisi primum homicidium patrasse; reliqua autem regi esse imputanda, quippe cum ipse posteriora non fuisset commissurus, ni rex primo veniam dedisset. Aliquando etiam exemplum est statuendum, quo reliquis terror incutiatur, præsertim ubi præsto sint generalia peccandi incitamenta, quæ non nisi asperis remediis coerceri queant; inter quæ præcipue sunt facilitas, & consuetudo. Ob facilitatem lex Ebræa gravius punit furtum de pascuo, quam de domo. confer. *Exod.* XXII. 1. cum 7. & 9. l. 2. D. *de effractor.* *Justinus* l. 2. c. 2. de Scythis: *Nullum scelus apud eos furto gravius; quippe sine tecto munimentoq́; pecora & armenta habentibus, quid salvum esset, si furari liceret?* Hinc & legibus quarundam gentium gravius judicatur furtum abs domestico, quam ab extraneo commissum. Etsi ll. Romanæ diversum statuisse videantur. l. 11. §. 1. D. *de pœnis.* l. 17. l. 36. §. 1. l. 52. l. 89. D. *de furtis.* Vid. *Ant. Matthæus de crimin. tit. de furtis.* c. 3. §. 2. 3. Add. *Aristoteles problem. sect.* XXIX. *quæst.* 14. ubi tractatur, quare qui ex balneis est furatus, aut ex palæstra, aut ex foro, & simili loco, morte multetur; qui autem ex domo privata, furti pretium duplum exsolvat? vid. l. 1. D. *de furib. balnear.* & *Anton. Matthæus de crimin. ad h. t. & de abigeis.* Addantur quoq; illa, quibus veneficij crimen exaggerat *Philo Judæus de specialibus legibus.* Huc facit illud *Curtij* l. IV. c. 6. de *more Persarum, arcana regum mira celantium fide. non metus, non spes elicit vocem, qua prodantur occulta: vetus disciplina regum silentium vitæ periculo sanxerat. Lingua gravius castigatur, quam ullum probrum: nec magnam rem sustineri posse credunt ab eo, cui tacere grave sit: quod homini facillimum voluerit esse natura.* Consuetudo facti, seu ubi aliquod vitium velut in publicos mores abiit, (nam de consuetudine, quam singuli crebris peccatis sibi contraxere jam dictum,) etsi aliquid de culpa detrahit, pœnæ tamen acrimoniam ex parte flagitat. *Tacitus* A. III. *corruptus simul & corruptor, æger & flagrans animus, haut levioribus remediis restinguendus est, quā libidinibus ardescit.* l. 16. §. *ult.* D. *de pœnis.* Hinc accurate monet *Grotius h. l.* §. 35: in judi-

judiciis consuetudinem peccati facere ad minuendum delictũ; quippe cum judicibus considerandum sit, quantum culpæ sit in singulis; quæ sine dubio minor est, ubi quis velut torrente similia peccantium fuit abreptus. Sed ubi leges sunt ferendæ, invalescens consuetudo efficit, ut eidem reprimendæ pœna sit intendenda; quia leges utilitatem pœnæ magis in universalitate spectant. Nihilominus ubi vitium aliquod ita invaluit, ut propter delinquentium multitudinem pœnæ exigendæ locus non restet, nisi per supplicia civitatem exhaurire velis, aut evertere, reip. necessitas legem potius, quam civitatem pessum ire jubet. vid. epistola Tiberij super luxu apud *Tacitum* A. III. Scilicet δεῖ πρὸς τὸ δυνατὸν γράφεσθαι τὸν νόμον, εἰ βούλεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστως κολάζειν. *Debet ad id, quod effici potest, lex accommodari, dummodo intendat cum fructu paucos, & non multos incassum punire. Plutarchus Solone.* Deniq; si necessitas reip. exegerit, v. g. ingruente bello, si alij idonei desint, quis dubitet strenuo duci capitis supplicium remittere; cum ejusdem opera resp. eo tempore carere nequeat. Quo spectat illud dictum Fabricij, suffragium suum ad consulatum dantis Cornelio Rufino, bono duci, sed avaro: *se malle expilari, quam venire.* Sic post cladem Cannensem dictator Junius edixit: *Qui capitalem fraudem ausi, quiq; pecuniæ judicati in vinculis essent; qui eorum apud se milites fierent, eos noxa pecuniaq; sese exsolvi jussurum. Livius* l. 29. c. 14.

§. 24. Ex his igitur manifeste arbitror constare, non dari in foro civili justitiam aliquam vindicativam, quæ certis delictis certam pœnæ mensuram, per naturam definitam, utiq; infligi jubeat: sed veram pœnarum humanarum mensuram esse utilitatem reip., & prout fines pœnarum commodissime videntur proventuri, ita eas per prudentiam summi imperij intendi vel remitti; ita tamen ut insignis circa easdem latitudo occurrat. Igitur justo major illa pœna erit, ubi fines pœnarum molliori via obtineri poterant: justo mitior, cui non satis acrimoniæ & efficaciæ inest ad producendos eosdem fines, adeoq; ad reprimendam civium malitiam, atq; internam civitatis securitatem procurandam. Vid. *Gellius* l. XX. c. I. de L. Veratij petulantia. In illam partem ubi legislator peccaverit, à crudelitatis nota

non

non eſt immunis. vid. *Hobbes de cive* c. 3. §. 11. In hanc ubi inclinaverit, pœnas reddit inutiles, ac vitiis liberum velut campum aperit. Cum enim comminatio pœnarum voluntatem hominis à libidine peccandi ad normam legis flectere debeat, & vero homines in deliberationibus commoda & incommoda ex eadem re provenientia velut in bilance ſoleant expendere: facile liquet, ubi commoda aut oblectamenta ex vitio aliquo provenientia damno & dolori per pœnam conciliando præponderant, hautquidquam animum hominis ſat valide à vitiis averti. add. *Idem d. l. c.* 13. §. 16. & *Autor de princip. justi & decori p. m.* 200.

§. 25. Adddendum quoq; illud; cum eadem pœna non omnes pariter afficiantur, & conſequenter non pariter à peccato abſterreantur; facile patet, tam in pœnarum generali deſignatione, quam earundem ad ſingulos adplicatione reſpiciendam eſſe perſonam ipſius delinquentis, & in eadem illas qualitates, quæ ſenſum pœnæ ex ætate, ſexu, ſtatu, opibus, viribus, & ſimilibus minuere aut augere poſſint. vid. l. 4 §. 1. l. 12. §. 1. D. *de incendio, ruina.* l. *ult.* D. *de injuris.* l. 6. D. *de extraord. crimin.* l. *ult.* D. *de ſepulcro violato.* l. 1. §. 3. D. *de abigeis* l. 2. D *de termino moto.* l. 3. §. 5. l. 16. *ad L. Corn. de ſicariis.* l. 1. l. 10. l. 16. §. 3. l. 28. §. *ult.* D. *de pœnis.* l. 1. D. *de fur. balnear.* l. 1. §. 1. & *ult.* D. *de effractor.* l. 3. §. 2. D. *ſtellion.* l. 1. §. *ult.* D. *ad L. Cornel. de falsis.* Nam eadem mulcta pauperem onerabit, divitem non onerabit: & vili pœna ignominiam continens leve erit malum, honorato graviſſimum. Et ſexus virilis, ætasq; plena ad ſuſtinendam pœnam longe firmior, quam fœminæ, aut pueri. vid. l. 38. §. 24. l. 39. §. 4. D. *ad L. Jul. de adult.* l. 6. D. *ad L. Jul. pecul.* l. 5. §. 3. C. *ad L. Jul. majeſt.* l. 37. §. 1. D. *de minor.* l. 108. D. *de reg. jur.* Ex quo tamen non ſequitur, in pœnis imponendis obſervari proportionem geometricam, aut qua *Bodinus de rep.* l. VI. c. *ult.* ſeſe jactat, harmonicam: ſed revera non niſi ſimplex heic eſt exæquatio inter delictum & pœnam, ad quam rite inveniendam perſonæ conditio non parum facit. Quod ſi autem ob ejusmodi qualitates, quæ neq; ad crimen, neq; ad pœnæ ſenſum aliquid faciunt, æqualia meritis inæquales pœnæ infligantur, ea vitioſa eſt προσωποληψία; abs qua non ſemper leges Romanas abſolvit *Grotius.*

Ex-

Exemplum ejus rei quidam afferunt l.1.§.5.D. *ad L. Cornel. de sicar.* Ubi maritus, qui uxorem in adulterio deprehensam occiderit, si humilior sit, perpetuo exitio damnatur, si vero in aliqua dignitate positus sit, ad tempus relegatur. Nam ignominia illa per uxorem illata æque humilem, atq; illustrem virum potest urere, & æque molestum illi quam huic patria carere. Add. *Ziegler. ad Grot.* d.l. §.33. Notandum deniq; & hoc, in certo pœnæ genere apud quasdam nationes peculiarem inesse ignominiam; *Euripides Helena.* ἀσχήμονες μὲν ἀγχόναι μετάρσιαι, κἂν τοῖσι δούλοις δυσπρεπὲς νομίζεται, σφαγαὶ δ' ἔχουσιν εὐγενές τι, καὶ καλόν. *Turpes enim sunt laquei sublimes, quia etiam in servis hoc fœdum existimatur. Sed cædes habent aliquid generosi & pulcri.* *Plinius* N.H. l. 2. c.63. *Laquei pœna propostera, incluso spiritu, cui quæritur exitus.* Add. l. 28. § 2. D. *de pœnis.* Adplicare quoq; possis huc illud *Dionis Chrysostomi orat. ad Alexandrinos:* τὸ μὲν ἐστιν ἀνδρὸς πονηροῦ θάνατος, τὸ δὲ ἀνδραπόδου δυστυχοῦς. *Illa viri pravi mors est, hac autem infelicis mancipij.* Sic *Philo Judæus in Flaccum* indignatur, magistratus Judæorum & senatores Alexandriæ eo flagellorum genere cæsos, quo alias vilissimi Ægyptiorum solebant. Huc pertinet illud *Senecæ de constantia sapientis* c.4. *Invenies servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit.* Contra & in quibusdam pœnis nonnihil dignitatis inesse judicatur. Quo spectat, quod indignationem populo Atheniensi movit, Hyperbolum vilissimum hominem ostracismo ejectum. vid. *Plutarch. Alcibiade,* ubi ex Platone Comico citantur hi versus: *Quamvis suis sit digna passus moribus, Seipso tamen non digna, nec suis notis. Nam non repertum istius est causa ostracum. Idem Nicia* de eodem negotio: εἶναι γάρ τι καὶ κολάσεως ἀξίωμα. *Esse aliquam & hujus dignitatem pœnæ. Imo vero pœnam ducebant decennale exilium Thucydidi, Aristidi, & similibus esse. Hyberbolo vero honorem atq; occasionem jactantiæ, quod esset ob improbitatem similiter atq; summi viri multatus.* Sic solatij instar habetur illud, *Ænea magni dextra cadis. Virgil. Æn.* X. & ibi *de la Cerda.*

§. 26. Non autem arbitramur necessarium, ut in omnibus civitatibus eadem delictis pœna imponatur, quæ in lege Ebræa exprimitur. Idq; quia ista pars legis est positiva, & civilis Ebræorum, ad genium populi istius & reip. attemperata. Abs quo cum aliorum

populorum ingenia, & rationes rerump. in multis abeant, pœnas quoq; alio modo temperari par fuerit. An vero isthæc ad capitalem quoq; pœnam homicidij adplicari debeant, dubitari potest; cum ea non uni Judæorum populo, sed universo humano generi promulgata videatur. Cujus sane pœnæ ratio claret. Nam cujus tanta est malitia, ut occidere homines dolo malo non vereatur, ab illo cæteris nunquam satis cautum erit, ni eundem vita exturbent. Nihilominus si homicidæ propter tempora reip. pœna capitis remittatur, non statim contravenietur præcepto *Genes.* IX, 6. Nam cum omnis pœnæ determinatio juris positivi sit, quod ad necessitates reip. attemperari par est, merito quoq; in ista lege eadem exceptio subintelligi potest. Etsi aliqui dicant, illo dicto non tam legem, quam commininationem divinam contineri, qua Deus declarat, se per homines, aut alios casus tragicos vindictam in homicidas exerciturum, si vel maxime severitatem fori humani effugerint. vid. *Actorum* XXVIII, 4. Neq; illa explicatio, quam *Grotius* l. 1. c. 2. §. 5. adfert, exceptionem ex temporibus reip. petitam respuit. Add. *Idem* in *flor. spars. ad tuor. ad* L. *Cornel. de sicar.* *Seldenus* autem l. IV. c. 1. expresse tradit, illud dictum à magistris Ebræorum accipi non pro lege ita lata, ut ultimum supplicium sit necessario semper homicidij sceleri irrogandum, sed pro indicatione divina atq; expressa, in sceleris odium, ex designatione pœnæ gravissimæ, quam pro re nata, administrationisq; publicæ varietate fas esset humano generi præstituere, irrogareq;. Inde etiam Ebræi ob proselyti domicilij cædem, aliusvé gentilis ab illorum aliquo patratam mortis pœnam forensem non irrogabant. Etiã ubi plures Ebræi, aliivé rite circumcisi, congenerem quempiam plagis seu jactibus sic peremissent, ut eorum nullus seorsim id fecisset, quod mortem inferre potuisset, cuncti liberi erant ultimo supplicio ex sententia forensi infligendo, quoniam nullus per se homicida. vid. plura d. l. Quanquam ego nolim suadere, ut quis circa dispensationem istius pœnæ nimis sit facilis. Add. *Philo Judæus de legibus specialibus.* Quo loco etiam tangi debent, quæ à multis anxie contra capitalia furum supplicia disputantur. Super quibus videatur sententia *Grotij* l. 2. c. 1. §. 14. Apud *Josephum archæol.* XVI. 1. nimiæ sævi-

tiæ

tiæ damnatur lex Herodis, quod perfossores parietum, nocturnosq; fures deprehensos peregrinis etiam extra regnum vendi statuerit. Athenis cum in simplex furtum dupli pœna lege Solonis esset constituta, si res ipsa reciperetur, aut eadem non recepta, decupli: addebatur tamen: *si quis à Lyceo, aut ex Academia, aut Cynosarge vestem, aut lagunculam, aut quidquā aliud minimi pretij, aut aliquod vasculum è gymnasiis aut portubus surripuerit, supra decem drachmas morte puniendū.* Add. *Aristot. probl. sect.* 29. c. 14. Quid jus Romanū constituerit, notissimum est. Imo *Justinianus* novell. 134. c. *ult.* etiam vetuit simplicem furem membro mutilari; cum alias non absurdum videatur, ea quemq; parte puniri, qua peccaverat. Sicuti quondam Alexander Severus notario, qui falsum causæ brevem in consilio Imperatoris retulerat, digitorum nervos incidi jussit, ne unquam scribere posset. *Lampridius Alexandro.* Sic Zaleucus adultero oculum erui voluit, quia primi incestant oculi nuptas, & libidinis est irritamentum ardentius adspexisse matronam. Sic & lex divina mulieri manum abscindi jubet, quæ in rixa marito suppetias latura, impudenter adversarij virilia adprehendisset. Sic *Vulcatius Gallicanus in Avidio Cassio* refert, ab ipso multis desertoribus crura & poplites esse incisos. Add. *Cujacius Obs.* l. VII. c. 13. Verum Justinianææ constitutionis rationem bene explicat *Anton. Matthæus de criminibus tit. de furtis.* c. 2. nempe cum pleraq; furta ex desidia aut inopia suscipiantur, noluisse ipsum fures manuum mutilatione puniri, ut ne amitterent instrumenta, medendo suo malo necessaria, quos potius vi ad opus faciendum adigi par fuerit. In Germania fures suspendi sanxit Fridericus II. l. 2. F. *tit. de pace tenenda;* & post *Carolus* V. *constitutione criminali,* qui Friderico potest videri asperior, quod pretium argenti decrescentis neglexerit. Ubi quanquam fatemur, quosdam judices circa assignandum laqueum esse plus justo liberales, ac melius quandoq; consuli reip. furibus ad opus damnatis, (vid. *Diodor. Siculus* l. 1. c. 65. de rege Ægypti Sabacone, qui omnes capitis damnatos ad opus faciendum adplicuit, per eosq; multum utilitatis regioni attulit:) tamen capitale supplicium in fures recte constitui potuisse, nobis certum habetur. Ad rationes quæ in contrariū afferuntur, inprimis ab *Ant. Matthæo* d. l. ex hactenus dictis non difficilis est responsio.

§. 27. Deniq; nec illud necessarium est, ut idem quis patiatur, quod alteri intulit, seu ut per talionem delicta semper vindicentur. Quam sententiam vulgo tribuunt Pythagoræis, quibus pœna definiebatur per ἀντιπεπονθὸς, q. d. parem passionem. Cui fini quoq; adducitur illud Rhadamanti: Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη δ' ἰθεῖα γένοιτο. *Si patiatur, quæ fecit, justitia recta fuerit.* M. *Seneca* l. V. *controv. præfat. Justissima patiendi vice, quod quisq; alieno excogitavit supplicio, sæpe expiat suo. Polybius* l. XII. *in excerptis Peirescianis*: πικρὸς γὰρ γεγονὼς καὶ ἀπαραίτητος ἐπιτιμητὴς τῶν πέλας, εἰκότως ἂν καὶ ὑπὸ τῶν πλησίον αὐτὸς ἀπαραιτήτε τυγχάνοι κατηγορίας. *Cum alios ipse acerbe atq; inclementer objurgare soleat, jure merito ab aliis pari inclementia tractabitur.* Istud ἀντιπεπονθὸς *Aristoteles Nicom.* V. c. 8. hoc modo absurditatis arguit. *Si magistratum quis gerens percusserit, repercutiendus non est. Si autem magistratum gerentem quis percusserit, non solum est percutiendus, sed supplicio insuper afficiendus.* Add. *Idem magnor. moral.* l. 2. c. 34. Circa dicta *Exodi* XXI, 25. *Levit.* XXIV, 20. Ebræorum doctores communiter tradunt, non rigidam talionem præcipi, sed potuisse etiam tales noxas multa pecuniaria redimi. vid. *Bodinus de rep.* l. VI. c. *ult.* qui legem istam unquam in usu fuisse negat, v. g. ut pro crure fracto alteri quoq; crus frangeretur. Additur, formulam, *oculum pro oculo, dentem pro dente*, non esse cavillandam; cum ista quasi proverbiali locutione hoc tantum innuatur, pœnas delictis proportionatas esse debere; ne scutica dignum horribili flagello sectemur; aut secures meritum scutica, soleavé cædamus. Idq; vel inde colligi, quod lex divina neq; furtum furto, nec adulterium adulterio, nec vulnus vulnere plectit, sed furtum duplo quadruplové, adulterium morte, vulnus pecunia. Sic jure divino respectum quoq; haberi personarum, v. g. Si quis privato maledixerit, nihil gravius nominatim cautum reperitur: sin privatus principi, aut filius patri maledixerit, capital id habebatur. Contra *Constantinus L'Empereur Babakama* c. VIII, §. 1. pro literali sensu istorũ dictorum pugnat. Quas lites componere non est nostrum. Tandem tamen fatetur, penes judicem fuisse pœnam talionis corporalem in pecuniariam pro ratione circumstantiarum mutare, argumento legis *Exodi* XXI, 29, 30. ubi alternatio etiam gravioris pœnæ ad-

admittitur. *Joseph. archaeol.* IV. 8. *Qui caecaverit quemquam similia patiatur; privetur, quo privaverit alios: nisi forte pecunias accipere voluerit, qui caecatus est, lege illi dante licentiam, qui passus est aestimare passionis suae casum.* Pro talione quoq; allegatur *Deuteron.* XIX, 19. conf. l. *ult.* C. *de accusat. & inscript.* l. *ult.* C. *de calumniat.* l. 7. C. *ad L. Juliam de vi. Josephus archaeol.* IV, 8. *Venenum mortiferum nullus Israelitarum habeat. Si vero inveniatur quispiam hoc possidere, moriatur, hoc patiens, quod toleraret ille, contra quem venenum probatur esse confectum.* Sed reponi potest, has leges minus recte huc trahi, cum ea calumniantium poena mensuram talionis excedat, pro conatu completo malo repraesentato; utut de caetero ista poena non sit iniqua. In *lege XII. tabb.* ita extat: *si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio est.* Super qua lege videnda omnino sunt, quae Favorinus, & Sext. Caecilius JCtus disputant apud *Gellium* l. XX, c. 1. Eam tamen talionem Romae penitus in desuetudinem abiisse ex §. 7. *Instit. de injur.* patet. Add. *Ant. Matthaeus de crimin. tit. de injur.* c. 2. §. 2. 3. Apud *Diodorũ Siculũ* l. XII. c. 17. lex Charondae apud Thurios lata memoratur: *Si quis alicui eruerit oculũ reo pariter oculũ eruito. Sed accidit, ut quis uno captus oculo alterum quoq́, per vim illatã amitteret, & sic facultate videndi prorsus orbaretur. Hic, etsi autori facinoris unus contra oculus excussus sit, minus tamen poena, quam par sit, illum exsolvisse arbitratur. Qui enim civem excaecaverit, etiamsi sat luisse pro lege scripta videatur, non pari tamen damno affectum contendit. Aequum igitur esse, ut illi, qui uno praeditum oculo tota visione privarit, ambo simul oculi effodiantur, si aequalis injuriae poena luenda sit. Dolore igitur & indignitate rei perculsus ille caecus, ad populum de calamitate sua verba facere ausus tam miseram conditionem vitae suae deplorat; tum ut legem illam corrigant, multitudini suadet. Tandem inserto in funem collo, cum felicem suasionis eventum impetrasset, lex illa abolita fuit, emendatiorq́; in ejus locum surrogata, & ipse strangulationis necem effugit.* Idem refertur à *Demosthene adversus Timocratem. Aristoteles Rhetor.* l. 1. c. 7. οὐκ ἴση ζημία, ἄν τις τὸν ἑτερόφθαλμον τυφλώσῃ καὶ τὸν δύ᾽ ἔχοντα. *Non par poena, si quis oculum excusserit monoculo, & duos oculos habenti.* Add. *Petr Gregorius Tholosanus syntagm.* l. 31. c. 10. Quicquid hujus sit, certum est, talionem ita crude intellectam non esse justam quarumvis poena-

rum mensuram. Nam primo in plurimis criminibus illa locum plane non habet. Qua enim quis ratione per talionem punire vellet v. g. adulterium, stuprum, fœdos concubitus, crimen læsæ majestatis, convicium, calumniam, veneficium, crimen falsi, suppositionem partus, procurationem abortus, plagium, ambitum, incestum, sacrilegium, termini motionem, sepulcri violationem, stellionatum, prævaricationem, & similia. Quanquam fateamur, leges, quæ talionem videntur sancire, eam duntaxat accommodare ad injurias seu læsiones corpori illatas. Deinde licet fingamus casum, quo crimen, quod commissum est, pœnæ vice possit fungi, & in quo personæ, locus, tempus, qualitas, causa, crimen non elevant, aut aggravant: tamen ne sic quidem simplex retaliatio satis commoda est futura. Rusticus rustico colaphum impegerit in loco privato. Heic si percussus alteri colaphum reponere debet, quomodo æquilibrium servari accurate poterit? Quod si exsecutio sit à tertio facienda, quomodo isti constare poterit, qualiter libratus prior colaphus fuerit? In multis porro delictis talio nimis gravis erit futura, si non distinguatur, per imprudentiam, an per malitiam factum quid fuerit, aut si personarum discrimina non observentur, v. g. aliquis dum alteri colaphũ infligere vult, gemma acuta, quam in digito gestabat, oculum ipsi præter intentionem excussit. Duriter sane cum ipso ageretur, si oculus iterum sit ipsi exsculpendus. Sic si honestus aliquis vir bajulo colaphum inflixisset, durum nimis foret, si & ipsi colaphus sit reponendus, qui honesto viro valde ignominiosus est, bajulo non item. Deniq; in plerisq; delictis talionis pœna justa levior videtur. Idq; contingit peculiariter quidem ex disparitate personarum, quæ injuriam intulerunt, aut passæ sunt; aut ex disparitate loci, temporis, aliarumq; circumstantiarum. In universum autem rudem illam talionem destruunt argumenta à *Grotio* d. l. §. 32. adducta, ubi recte negat illi, qui alteri deliberato & sine causis culpam valde minuentibus nocuit, tantundem nocumenti, & non amplius inferri debere. add. *Apocalypſ.* XVII, 6. Nam æquitati repugnat, ut par sit periculum innocentis & nocentis,; neq; satis cavetur securitati hominum, si malis non immineat major metus à legibus, quam bonis à malorum

petu-

petulantia, quibus insuper velut lucri adhuc vice est spes latendi, fugiendi, aut severitatem judicum quocumq; modo evadendi. Quid quod & sanctissimæ leges eandē pœnā in inchoata, quæ in completa scelera quandoq; statuunt. vid. *Deuter.* XIX, 19. *Exodi* XXII, 9. Memoratu quoq; digna est lex Indorū, quam refert *Strabo* l. XV. *Qui membro quempiam orbaverit, non modo talionis pœnam subit, sed etiam manu truncatur. Quod si quis artifici manum oculumvè ademerit, capitale est.* Solonis lege, qui alteri unum oculum eruerat, ei ambo erui debebant, apud *Diogenem Laertium Solone.* Sic l. 1. D. *ad L. Cornel. de sicariis* ea lege tenebatur, qui *occidendi hominis causa cum telo ambulaverit.* Cui rei etsi consequens sit, ut consummatis criminibus major debeat respondere pœna: tamen quia in foro humano nulla pœna morte est gravior, eaq; iterari nequit, intra eandem necessario subsistitur; additis interdum pro ratione delicti cruciatibus, aut ignominia, quæ mortem antecedat, aut sequatur.

§. 28. Subjungendum quoq; heic de pœnis, quæ in foro humano nomine delicti ab alio patrati solent exigi. Ubi illos quidem, qui revera de reatu delicti participant, pro ratione influxus ad facinus aliquod puniri posse, extra dubium est; cùm iidem non alienum, sed proprium delictum luant. Qui autem, & quo ordine de alieno delicto participent, supra est expositum. Add. *Jacob. Godofredus disc.* ad l. *quisquis* C. *ad L. Juliam Majest.* c. 9. & 10. Illud tamen notandum, inter restitutionem damni, & pœnam id discriminis observari, quod in foro humano facilius quis damnari soleat ad refusionem damni, quam ad pœnam simul sustinendam; cum facilius imprudentia aut levior culpa ad pœnam deprecandam valeat, quam ad damni dati reparationem. Memorabilis est lex Thomæ Randulfi Proregis Scotiæ apud *Buchananum rer. Scotic.* l. 9. *Furta, ex belli contagione adhuc frequentia, ut compesceret, legem tulit, ut rustici instrumenta, ruri colendo comparata, in agris relinquerent: neve noctu domos, aut stabula clauderent. Damni dati si quod esset, pretium damni à præfectis juridicis peterent: præfecti à rege repeterent. Regi ex bonis latronum deprehensorum satisfieret.* Verum circa delicta universitatum observandum, quanquam regulariter decreta, in quæ major pars consen-

ſenſit, habeantur pro decretis univerſitatis, ſic ut etiam pauci diſſentientes ad iſtorum obſervationem atq; exſecutionem teneantur; (vid. *Polybius* l. V. c. 49. *in fine*. *Plinius* l. 6. *epiſt.* 13. *Singulos, integra re, diſſentire fas eſt; peracta, quod pluribus placuit, cunctis tuendum,*) tamen ſi agatur de reatu inde reſultante, non inquinati intelligentur, niſi qui actu conſenſerunt. Innocens autem erit, qui & ab initio diſſenſerit, & in ſuo diſſenſu conſtanter perſeveraverit. vid. *Luca* XXIII, 51. Hinc Alexander cum captis Thebis omnes Thebanos ſub corona vendidiſſet, illis libertatem reliquit, qui contradixerant decreto circa exuendam Macedonum ſocietatem. *Plutarch. Alexandro.* Quin & excuſari, ſaltem in tantum, ſolent, qui cum ab initio diſſenſiſſent, poſt per plures victi decreto vitioſo exſequendo ſtrenuam operam navant. Sic Græci memorantur pepercisse Antenori & Æneæ, qui autores Helenæ reddendæ fuerant, utut hic pro patria non ſegniter arma geſſiſſet. Eſt porro & hoc notandum, alia pœna affici univerſitatem ut talem, alia ſingulos. Singulorum pœna interdum eſt mors. Ejus vicem in univerſitate ſuſtinet ejuſdem diſſolutio. Atq; hoc modo ſi civitas eſſe deſinat, uſumfructum velut morte finiri dixit *Modeſtinus* in l. 21. D. *quib. mod. uſusfr. amittitur.* Singuli quandoq; pœnæ nomine in ſervitutem abſtrahuntur. Similem pœnam patitur univerſitas, ſi cum antea civitati immediate ſubeſſet, dein alteri ſubordinato corpori, aut civi ſubjicitur. Deniq; & ſinguli bonis multantur. Univerſitati ob delictum publicum publica quoq; bona adimuntur, puta muri, navalia, naves bellicæ, arma, ærarium, agri publici, privilegia. Sic Theodoſius publicum delictum Antiochenorum, qui ob indictionem novi tributi ſtatuas Imperatoris in foro ſitas everterant, punivit, interdicto ipſis theatri & balneorum uſu, & ademto urbi nomine metropoleos, quo antea gaudebat. Iisdem Marcus Imp. ſpectacula, & alia civitatis ornamenta ſuſtulerat, quæ poſtea tamen reddidit. *Vulcatius Gallicanus in Avidio Caſſio.* Sic Severus Byzantium maxima ex parte diruit, ſimul theatro, thermis, omniq; cultu & honore detracto in vici formam redegit, & Perinthiis adjudicavit. *Herodianus* l. 3. c. 6. Etſi in delictis multitudinis & hoc rationis ſit, ut autores potiſſimum puniantur. vid. *Livius* l. 28. c. 26. *ab init.*

In-

Inde ad taxanda tam delicta, quam supplicia universitatum, non parum facit illud *Quintiliani declam.* XI. *Persuadentium vires sunt, quicquid civitas facit: & quodcunque facit populus, secundum quod exasperatur, irascitur. Sic corpora nostra motum nisi de mente non sumunt, & otiosa sunt membra, donec illis animus utatur. Nihil est facilius, quam in quemlibet affectum movere populum. Nulli, cum coimus, sua cogitatio, sua mens, aut ulla ratio praesto est, nec habet ulla turba prudentiam singulorum, sive quod minus publicos capimus affectus, sive negligentior est, qui se non putat solum debere rationem; & multi fiducia facimus omnium. Cicero pro Cluentio: Statuerunt ita majores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur, ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret.* Milites apud *Tacitum* A. I. *puniret noxios, ignosceret lapsis.* Add. *Polybius* l. XI. c. 27. in fine. & excerpt. legat. 28. c. 4. *Bodinus de rep.* l. 3. c. 7. p. m. 527. seqq. *Ant. Matthaeus de crimin.* ad lib. 48. D. tit. 18. c. 4. §. 30.

§. 29. Hoc loco quaestio oritur: An pœna ob delictum universitatis semper exigi possit? puta si delictum ante duas aut tres generationes publice sit patratum. Qui affirmare velit, eo colore uti posset, quod quamdiu universitas duret, illa eadem maneat, mutatis licet ac succedentibus sibi singulis. Quo facit illud *Plutarchi de sera Numinis vindicta: Est civitas res quaedam unica & continens, animalis instar; neque mutationibus secundum aetates suam exuit naturam, aut ratione temporis aliud fit ex alio: sed semper easdem ergà se affectiones, & naturae suae consentaneas servat, omnesque eorum, quae publice agit, aut egit causas in se continet, quamdiu communitas, quae mutuis complexibus devincit, unumque corpus efficit, unitatem suam conservaverit. Ergo urbem perdurantem volumus opprobriis majorum obnoxiam esse, quo etiam sibi gloriam eorum & potentiam vindicat.* Verum rectius isthaec quaestio negatur, si de pœna humana sermo sit. Nam ne in singulis quidem hominibus adeo necessum est antiqua delicta, uti recentia, & velut adhuc flagrantia vindicare. Unde etiam non citra rationem in jure Romano de praescriptionibus criminum traditur. vid. *Anton. Matthaeus de crimin.* l. 48. tit. 19. c. 4. Deinde probe observandum, quod quaedam de universitate aliqua dicantur primo & per se, v. g. habere aerarium, habere

leges, jura, privilegia, quæ singuli, qui sunt de isto corpore, sua dicere non possunt: quædam autem competunt universitati non nisi ex derivatione à singulis: seu primo inhærent singulis, & post inde universitas denominationem accipit. Sic societatem aliquam dicimus doctam, fortem, temperantem, bene aut male moratam, &c. quæ plurimos socios doctos, fortes, temperantes, bene aut male moratos habet; etsi non repugnet, quo minus in ea nonnulli indocti, ignavi, aut intemperantes existant. Ex hoc genere quoq; est, si dicamus universitatem aliquam pœnas esse commeritam. Meritum enim convenit singulis tanquam mentem habentibus, & prout scientes volentes agere possunt. Non habet autem universitas ut talis, & quatenus distinctum quid à singulis concipitur, animum, per quem possit edere actiones meriti primo & immediate capaces, quæ quidem à singulorum actionibus plane sint distinctæ. Ex quo sequitur, siquidem illi cives, per quos civitas meritum contraxit, extincti sint, neq; idem à sequentibus per actum aliquem fuerit continuatū, ipsum quoq; meritum fuisse extinctum; ac proinde etiam aptitudinem ad pœnam, quæ sine illo recte infligi nequit. Add. *Grot.* l. 2. c. 21. §. 8. Equidem Plutarchus *d. l.* ad exemplum divini Numinis heic provocat, quod aliquando in posteris delicta majorum vindicare legitur. Enimvero de tribunalis divini processu ad forum humanum argumentum per omnia ducere non licet. Sic & non sequitur; si æquum est, posteros præmia & honores accipere ob merita majorum: ideo & æquum esse, eosdem ob delicta majorum puniri. Nam beneficij ea est materia, ut in quemvis etiam immeritum, & gratis conferri possit; pœnæ non item. Et obsoletum quoq; beneficium allegare Romani plausibile ducebant apud *Justinum* l. 28. c. 1. ubi hanc rationem afferunt, quare Acarnanum defensionem contra Ætolos susciperent; quod Acarnanes soli quondam adversus Trojanos, autores originis suæ, Græcis auxilia non miserint. Idem memorat *Strabo* l. X. Etsi cordatiores facile intelligunt, istud jactatum, ut ullus saltem color videretur, quare Romani negotiis ad se nihil spectantibus sese immiscerent.

§. 30. De cætero firmum manet istud; in foro humano ob deli-

delictum alienum, de quo nulla ratione quis participavit, recte aliquem puniri non posse. Sed quia in vita humana videmus sæpe aliorum delicta occasionem præbere, ut aliis male sit; ne quis in errorem inducatur, observandum est; primo non omnia, quæ homini molesta, aut damnosa sunt, pœnarum rationem habere. Qui confiscatis ob delictum bonis ad egestatem redigitur, pœnam patitur. Ast quam multi nascuntur, quibus præter corpus nullum patrimonium. Quam multi incendio, naufragio, incursu hostium omnia sua amittunt; quibus sua egestas non pœna humana, sed fatale malum est. Unde si v. g. quæ ob delicta principum subjecti mala sentiunt, eádem considerare debent, tanquam incommoda alia, mortalium conditionem jam comitantia; uti sunt imbecillitas corporis, ægritudo senij, intemperies aeris, sterilitas, & similia.

§. 31. Deinde sciendum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod tantum per consequentiam venit. Illud est, quando alicui aufertur, ad quod jus proprie dictum jam habebat. Hoc autem vocatur, per quod intercipitur conditio, sine qua iste jus non erat habiturus. Exemplum extat in l. 24. §. *ult.* l. 26. D. *de damno infecto.* l. 63. D. *ad L. Falcidiam.* Sic quando parentum bona confiscantur, sentiunt inde incommodum quidem & liberi. Sed id proprie non est pœna respectu liberorum; quia bona illa ipsorum futura non fuerant, nisi à parentibus ad ultimum spiritum forent conservata: adeoq; confiscatio duntaxat intercipit conditionem, citra quam liberis ad paterna bona nullum jus proprie dictum competebat. vid. l. 3. D. *de interdict. & relegat.* Etsi legem Mogaldi regis Scotiæ, *ut damnatorum bona fisco addicerentur, nullam in partem liberis & uxoribus admissis*, iniquam ac inhumanam non immerito vocet *Buchananus rer. Scotic.* l. 4. Add. *Grot.* l. 2. c. 21. §. 10.

§. 32. Deniq; & illud notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut auferri aliquid boni occasione quidem alterius peccati, aut quod alter suæ obligationi non satisfecit: ita tamen ut peccatum illud, aut defectus impletæ obligationis non sit propria & proxima causa, cur iste malum patiatur, neq; alteri directe ex eodem peccato jus nascatur, quare istum recte possit malo multare. Sic fi-

dejussores sæpe aliquid damni patiuntur, debitore, pro quo intervenerunt, fidem violante. Ast proxima causa obligationis, quare fidejussor alienum debitum luere teneatur, est ipsius promissio. Nam uti qui pro emtore fidejussit, proprie non ex emto tenetur, sed ex promisso: ita & qui pro delinquente fidejussit, proprie non ex alieno delicto, sed ex sua sponsione tenetur. Ex quo consequitur, quod ubi fidejussori aliquid mali sit patiendum, id mensuram accipere debeat non ex delicto alterius, sed ex ea potestate, quam ipse in promittendo habuit. Adeoq; quando delinquente elapso ad vadem necessitas luendi devolvitur, non spectandum est, quantum mali delinquenti recte potuerit imponi; sed ad quid malorum pro altero tolerandum nudo suo consensu obligare sese quis potuerit. Ex quo etiam colligitur, quousq; in causis capitalibus vades admitti queant: nempe hactenus tantum, ut vel vas promittat magistratui, cui delicti est persecutio, se damnum eo datum sarturum, vel caveat de reo sistendo; idq; ut reus jam comprehensus carceris molestia liberetur, neq; ex vinculis causam dicere cogatur; vel ne in absentem & indefensum tanquam convictum aliquid statuatur. Sed ut capitalem pœnam pro reo subeat vas, neq; obligare iste se potest, cum tanta homini in propriam vitam non sit potestas; neq; istam pœnam exigi processus fori humani patitur. Pœna enim propter delictum infligitur, eo fine ut improbitas hominum sistatur. Atqui neq; ipse vas deliquit, neq; actu fidejussionis reatum delicti in se derivavit. In eo enim nullum est crimen, velle, ut reus æquiore loco causam dicat, aut meliore sit conditione, donec sententia in ipsum feratur; aut promittere, se multam pecuniariam reo dictam exsoluturum, uti & id, quanti magistratus æstimaverit, quod facultas pœnæ sumendæ per fugam rei fuerit subtracta. Sed nec finis pœnæ humanæ obtinebitur, punito vade. Ille enim punietur, non quia peccavit, sed quia alterius fidem secutus tanto sese periculo exposuit. Atqui per talem pœnam id duntaxat efficeretur, ne alij deinceps ita facile pro aliis intervenirent; non ut à delicto, quod reus in se admiserat, absterrerentur. Adeoq; talis pœna non respiceret delictum rei principalis, sed imprudentem credulitatem vadis. Igitur non

non recte naturam pœnæ, ac officium ſuum circa eandem exigendam intellexit magiſtratus, qui vadem ſupplicio affecit; niſi ubi dolo egiſſe ipſum adparuerit, ut diſciplinæ publicæ vim hac ratione eluderet. Sic & cum homini in propria membra non ſit tale jus, ut pro lubitu illa poſſit perdere; patet itidem, non poſſe aliquem ſeſe obligare ad ferendam pro altero pœnam mutilationis. Aliud autem eſt, quando capite puniuntur cuſtodes reorum, qui per negligentiam, aut ex colluſione reis occaſionem elabendi dederunt. Hi enim non ob alienum, ſed ab proprium delictum puniuntur. vid. *1. Regum* XX, 39. *ſeqq. Actor.* XII, 19. Quin imo licet alias liberis patribusfamilias de ſua civitate ſtatuendi jus ſit; non tamen vadi recte videtur exilium indici; tum quia illud pœnæ rationem non videtur obtinere poſſe, tum quia non intereſt civitatis, ejusmodi civem exigere. Sunt & alij caſus, ubi quis occaſione delicti alieni incommodum patitur. Sic v. g. ſi ego alterius ædes precario inhabitarem, easq́; ob delictum domini publicari contingeret, incommodum & ipſe ſentio, dum mihi jam eſt migrandum, cum fortaſſe diutius iſte me inhabitare permiſiſſet. Pœna tamen proprie non afficior. Nam fiſcus, qui dominium ædium nactus eſt, ſuo jure precarium uſum pro lubitu mihi finire poteſt. Sic proditorum & perduellium liberi ſæpe honoribus excluduntur; id quod parentibus quidem in pœnam redundat, dum propter ipſos cariſſimi coguntur inglorij vivere. In liberis autem idem pœnæ rationem non habet; quippe cum in arbitrio civitatis ſit, cui velit honores mandare; adeoq́; ipſa ſuo jure ab honoribus poſſit arcere, etiam tales, qui ipſi nihil peccaverunt, ubi ex uſu reip. id eſſe judicatur.

§. 33. His ita diſtinctis patet, in foro humano neminem reatus immunem ob alienum delictum recte puniri. Cujus ratio eſt, quia aptitudo ad pœnam ex merito oritur, cujus fundamentum eſt ſua cujusq́; voluntas, qua homini nihil magis proprium, quæq́; niſi ex motu intrinſeco vitium contrahere non poteſt. Nam quod *Grotius* d. l. §. 12. putat exemplum etiam ſtatui poſſe extra perſonam delinquentis in perſona, quæ tenerrimo amoris vinculo ipſi jungitur; id falſum eſt. Neq; ad rem facit, quod *Plutarchus de ſera Numinis*

vindicta adfert; *magistrum uno puero cæso reliquos officij monere, & decimatione facta imperatorem totum plectere exercitum.* Nam & puer qui cæditur, & decimus quisq; qui plectitur, nocens erat. Cui consequens est, liberos innoxios non debere puniri ob delicta majorum. vid. l. 22. C. *de pœnis*. l. 26. D. *de pœnis*. *Gratianus cauſ. 1. quæſt.* 4. c. 6. 7. 8. *Ovidius metam.* l. 4: *Illic immeritam materna pendere lingua Andromedam pœnas injustus jusserat Ammon.* Sic abominanda, & quæ diritate omnes leges superet *Ammiano Marcellino* l. 23. dicitur lex Persarum, qua ob noxam unius, qui in regem deliquit, omnis propinquitas perit. vid. *Herodotus* l. 3. de Intapherne. *Justin.* l. X. c. 2. De simili Macedonum lege est apud *Curtium* l. VII. c. 11. l. VIII. c. 6. Equidem facile patet, diris hisce suppliciis salutem suam munitum ivisse reges. Apud *Justinum*, l. XXVI, c. 1. Hellanicus dicitur ad cædem Aristotimi tyranni animatus per senectutem & *orbitatem*, ut qui nec ætatis nec pignoris respectu timeret. Add. *Idem* l. 21. c. 4. n. 8. In similem sententiam loquitur A. Cæsellius apud *Valerium Max.* l. VI. c. 2. At qui suam contemnere vitam potest, timidior redditur, si norit, omnibus suis secum, & propter se pereundum. Dein cavere sibi volebant, ne paternæ necis ultores essent filij. Sicuti nec facile creditur quis tantam rem moliri non adhibitis in conscientiam propinquis. Quas ob rationes Parmenionem ab Alexandro occisum tradit *Arrianus* l. 3. Jactatur quoq; illud Cassij apud *Tacitum* A. XIV. *habet aliquid ex iniquo magnum exemplum, quod in singulos utilitate publica rependitur.* Conf. t. t. D. *ad SCtum Silanianum*. In l. 4. *C. ad L. Juliam Majestatus* dicitur: filij perduellium paterno supplicio perire debent, in quibus paterni criminis exempla metuuntur. vid. *Ant. Matthæus de crim.* l. 48. *tit.* 2. §. 10. Sic *Ammian. Marcellinus* l. 28. memorat, quod Maratocupenorum, (qui erant latrones in Syria à vico, quem incolebant, sic dicti,) soboles parva etiam tum cum parentibus sit deleta, ne ad parentum exempla succresceret. *Hobbes Leviathane* c. 28. hanc rationem profert, quod isti majestatis læsæ rei hostes se civitatis profiteantur, adeoq́; jure belli coerceantur. Atqui in bello neq; gladium judicare, neq; victorem distinguere quatenus ad tempus præteritum inter nocentes & innocentes, neq; cuiquam parcere, nisi quatenus conducit ad salutem civium.

Enim-

Enimvero ne in bello quidem gladius recte sævit in ætatem innocentem. Et cum qui in civitate nascuntur, cives & ipsi sint, non adparet, quomodo hostiliter ipsi tractari queant, nisi proprio facinore in hostes degeneraverint. Igitur nullo alio modo innocens filius rebellionem patris luere potest, quam ut ipsi intercipiantur ea bona, quæ alias à patre in eum erant devolvenda. Ab honoribus autem indebitis arceri pœna proprie dicta non est. Sed nec cæteræ rationes iniquitatem hujus pœnæ tollunt. Sicuti v. g. *Dionys. Halicarn.* l. 8. tradit, Græcos, qui tyrannorum liberos simul vel necarunt, vel in exilium ejecerunt, persuasum habuisse; *quasi natura non ferat bonos filios nasci è malis patribus, aut malos è bonis.* Add. *Philo Judæus de specialibus legibus.* Et laudari meretur illud Marci apud *Vulcatium Gallicanũ in Avidio Cassio: Quare filiis Cassij, & genero, & uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam? cum illi nihil fecerint.* Neq; ista per comminationes divinas excusantur; cum de foro humano nobis sermo sit. Add. *Grotius* d. l. §. 14. Recte quoq; commendatur lex Ægyptiorum, qua vetabatur, ne mulier prægnans mortis supplicio afficeretur, donec partum edidisset. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 77. *Ælian.* V. H. l. V. c. 18. l. 3. D. *de pœnis.* l. 5. §. 2. l. 18. D. *de statu hom. Plutarch. de sera Numinis vindicta.* quam aliæ gentes quoq; receperunt. Add. tamen *Quintilianus declamat.* 277. Quo loco & illud monendum, potestate sua abusos legislatores, qui occasione ex unius aut alterius delicto arrepta in totum aliquod genus duri quid statuerunt; utut illud lapsu temporum mortis non inglorioſæ speciem induerit. Sicuti contigit circa legem quorundam Indorum de cremanda cum defuncto marito uxore; cujus causa fuit, quod uxores maritorum fessæ eos veneno tollere gauderent, ut recentibus maritis locum præberent. vid. *Diodorus Siculus* l. XVII. c. 91. & l. XIX. c. 33. *Strabo* l. XV. Patet quoq; ex hisce, hæredem de pœna non teneri, quæ corpus, aut famam delinquentis affectura erat. l. 20. D. *de pœnis.* De multa tamen pecuniaria tenetur, etsi non supra vires hæreditatis, si æquitatem velimus respicere. Vid. l. 1. D. *de privatis delictis,*

CA-

CAPUT IV.

DE POTESTATE IMPERII CIVILIS CIRCA definiendum valorem civium.

QUanquam extra civitatem quoq; in libertate naturali existant nonnulla fundamenta, quibus unus alteri merito præferri queat: tamen cum à pacto, aut definitione imperij civilis dependeat, ut ista fundamenta alicui jus pariant, igitur hoc loco commodissimum visum, universam materiam de distinctione hominum secundum existimationem exponere. Est autem existimatio valor personarum in vita communi, secundum quem aptæ sunt aliis personis exæquari, aut comparari, eisq; vel antehaberi, vel postponi. Habent scilicet non exiguam inter se cognationem duæ nobilissimæ species quantitatum moralium, existimatio, & pretium, qua-

quarum illa in personis, hoc in rebus consideratur, quod ex illa personæ, ex hoc res in vita communi æstimentur. Et quemadmodum pretia rebus eo potissimum fine sunt imposita, ut res invicem permutandæ, aut ab uno in alterum transferendæ recte possint inter se comparari: sic & existimatio ei fini inservit, ut ratione istius tanquam valoris homines inter se queant comparari, quo decorus inter ipsos ordo, ubi conjungi eosdem contigerit, constitui possit: postquam omnimodam æqualitatem in genere humano commode servari hautquidquam posse satis adparebat. Potest autem existimatio dividi in *simplicem* & *intensivam*. Quarum utraq; consideranda venit, tam inter eos, qui in naturali utrinq; libertate vivunt, quam qui eadem civitate continentur.

§. 2. *Existimatio simplex* inter eos, qui in naturali invicem libertate sunt constituti, in hoc potissimum videtur consistere, ut quis talem se ferat, & pro tali habeatur, quicum agi queat tanquam cum viro bono, & ad socialitatis humanæ leges sese accommodare prono, quiq; adeo legem naturalem adversus alios, quantum in se, observare sit paratus. Scilicet uti rem, quæ qualemcunq; usum in vita humana obtinet, alicujus pretij esse dicimus; inutilem penitus nullius pretij vocamus; ita aliquem saltem valorem dixeris esse ejus, quicum utcunq; tanquam cum animante sociabili potest agi. At si quis ineptitudinem ad societatem palam ostentet, quod fit legem naturæ, & officia inde aliis debita proterve adspernando & proculcando, eum merito nullius valoris hominem judicaveris.

§. 3. Isthæc existimatio considerari potest, vel ut *integra*, vel ut *deminuta*, vel ut penitus *consumta*. *Integra* est, quando quis nondum per malitiosum aliquod & enorme facinus sciens volensq; dolo malo legem naturæ adversus alium violavit. Nam peccata infirmitatis humanæ conditioni condonantur, neq; per illa statim opinio boni viri extinguitur, modo honestus animus, justumq; sectari cupidus perstet. Atq; isthæc existimatio omnibus adesse præsumitur, quousq; ipsi per malitiam eandem non delibent. Adeoq; naturaliter cuiq; hæc æqualiter dicenda est competere, ac citra antegressum pravum factum omnes æque honesti sunt judicandi. *Plinius* l. 5.

 epist.

epist. 3. Sanctitas morum non distat ordinibus. Cui fundamento innititur tritum illud; *quilibet præsumitur bonus, donec probetur contrarium.* Neq; obstant illa, quæ ab *Hobbesio de cive* c. I. disputantur de malitia humani ingenij, & ad lædendum alios libidine. Quæ si absolute vera sunt, sane jam quilibet præsumetur malus, donec contrarium probetur, vel potius donec vis nocendi fuerit ademta. Enimvero quod ille præsupponit principium, universaliter verum non est: *omnes homines sibi invicem posse, & velle nocere*, uti supra ostensum. Quia tamen homines sibi invicem *possunt velle* nocere, igitur naturaliter omnes homines habendi erunt pro bonis, sed qui mali fieri possunt, & pro amicis quidem, sed quibus non usq; quaq; tuto fidas.

§. 4. *Diminuitur* isthæc existimatio per facinora malitiosa, cumprimis enormia, contra jus naturæ aliis immerito illata; quæ efficiunt, ut non tutum sit aliis deinceps fidem ejusmodi deceptori habere, ac citra solidam cautionem cum ipso negotij quid contrahere. Diminuitur tamen per prava facta alicujus existimatio, non penitus consumitur. Nam etsi suspicari non improbabiliter possim, talem quemq; fore erga me, qualem adversus alios sese gessit: id tamen non semper ita solet esse certum, quin interdum contrarium adpareat. Quippe cum peculiares potuerint existere causæ, quæ ipsum ad decipiendos alios irritaverint, quæ in me non deprehenduntur. Potuit & quis uno tempore pravis affectibus agitari, à quibus alio tempore est immunis. Potest tamen isthæc existimationis macula, ex prave factis contracta, deleri, præstita ultro damni dati reparatione, aut æstimatione, atq; edito animi pœnitentis documento. Hæc enim sponte elicita sufficientem possunt fidem facere animi serio emendati.

§. 5. Ast vero hanc existimationem penitus *consumit* vitæ genus, & institutum, directe spectans ad aliis promiscue nocendum, & rem ex manifestis aliorum injuriis faciendam. Equidem dantur & in civitatibus quædam vitæ genera, quæ exercitium certi cujusdam vitij profitentur, ut sunt meretrices, lenones, validi ac vagabundi mendici, quos & *Plato de* L.L. l. XI. ex sua civitate ejici jubet. Item apud Ægyptios quondam fures professi, de quibus *Diodorus Siculus* l. I. c. 80. *Qui furtis operam dare volunt, nomina apud furum principem profitentur,*

&

& è vestigio furtum ex pacto ad eum referunt: qui res suas amiserunt, consimiliter unumquodlibet amissorum literis consignatum exhibent, locumq́ ac diem, quibus jacturam fecerint, adscribunt. Hoc modo cunctis facile repertis fraudatus taxatione rerum facta quadrantem horum persolvit, & tum sua recuperat. Cum enim fieri non possit, ut omnes à furto abstineant, viam legislator invenit, qua tota res sublata præter exiguum redemtionis pretium servaretur. Enimvero crediderim, pauciori privatorum dispendio id genus hominum posse sustentari, adhibitis diligenter ergastulis, virgis, atq; restibus. Talium quantilla sit existimatio, civitatis, quæ illos tolerat, est definire. Saltem communi hominum jure frui debet, cui publice vitium exercere indulgetur. Quo spectat expostulatio lenonis apud *Terentium Adelph. act. 2. sc. 1. Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentiũ, perjurus, pestis: tamen tibi à me nulla orta est injuria.* Ast naturalem existimationem vehementer profligari per vitæ genus, qualiscunq́; vitij professionem habens, constat: ni tamen illud vitium cum aliorum injuria sit conjunctum, non videntur tales tanquam communes omnium hostes posse tractari. Verum quorum professio injuriam aliorum habet propositam, quiq́; adversus quoslibet homines, aut illos saltem, qui extra ipsorum consortia degunt, promiscue eadem, qua in bestias, licentia utuntur, eos penitus illa existimatio deficit, qua quoslibet alios homines metimur. Inter quos referuntur piratæ, prædones, latrones, sicarij, manticularij, & id genus alij. Nec ab illo censu eximuntur, si qui non ad extremum in omnes promiscue sævire soleant; puta, quod contenti res rapuisse cædibus abstineant, aut crumena, pallioq́; deliniti recedant. Nam justitiæ laudisq́; nihil habet, non omnes numeros injustitiæ implere. Sed & quin sub hac classe censeri debeant integri cœtus piratarum & latronum, quamdiu quidem isti vitæ generi non renunciaverint, dubio caret; utut forte instar aliquod justitiæ inter se videantur exercere. Sicut apud *Heliodorum Æthiop.* l. V. memoratur νόμος λῃστρικὸς, ὃς τῷ πρώτῳ ἐπιβάντι νηὸς πολεμίας, καὶ τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα προκινδυνεύσαντι, τὴν κατὰ βούλησιν ἐκλογὴν ἀπένειμεν. *lex piratarum, quæ ei, qui primus navem hostilem conscendit, & se pro omnibus certamini periculosissimo obtulit, electionem pro ipsius arbitrio tribuit.* Et *ibid.* σώζεται καὶ παρὰ λῃ-

susceperint. Quod non in singulis tantum, sed & integris in cœtibus latronum & prædonum procedit. Ex quo tempore cum illis tanquam cum honestis hominibus erit agendum. Ut tamen prius injuriarum datarum reparationem fecerint, aut condonationem obtinuerint.

§. 6. *Existimatio simplex intra civitates degentium* est, qua quis pro membro saltem vulgari, eoq; integro civitatis reputatur; seu ut quis juxta leges & mores civitatis pro vitioso ejusdem membro non fuerit declaratus, & aliquo esse numero, caputq; habere intelligatur. Isthæc porro existimatio in civitate deficit vel *ex mero statu*, vel *ex delicto*. Prius contingit itidem duplici modo; vel ut status ille in se naturaliter nihil turpe habeat, vel ut cum vitio aliquo, aut saltem ejus opinione sit conjunctus. Solus status, qui natura sua nihil vitiosi habet, existimationem simplicem in multis civitatibus adimit mancipiis, quæ pro personis civilibus non reputantur; seu quæ caput civile non habere, nulloq; numero intelliguntur esse. Quam vilis istorum conditio apud Romanos fuerit, notissimum est. Speciminis loco vid. l. 6. D. *ad L. Juliam de adulter*. l. 23. l. 29. C. *d. t.* Nec major servorum gentilium æstimatio apud Ebræos. *Josephus archæol.* IV. 8. *Sed neq; servi testimonium perhibeant propter ignobilitatem animi, quos aut propter lucrum, aut propter timorem verissime potest credi, non posse vere testari*. Add. *Seldenus* l. V. c. 3. In quibusdam quoq; civitatibus sat tenuis spuriorum existimatio; cum tamen quod tali modo sint geniti, non ipsorum, sed parentum culpa versetur. vid. l. 5. C. *ad SCtm Orfitianum, & Stobæum serm.* 75. Posteriori modo status existimationem civilem tollit aut minuit, quod in isto constituti circa talia negotia occupentur, quæ sine vitiis obiri non possunt, vel propter sordes non nisi à vilissimi, & abjectissimi hominibus animi exercentur. Quo loco prioris sortis homines censeantur, ex cujusq; civitatis legibus aut moribus patebit. Quam ad rem spectat, quod refert *Valerius Max.* l. VII. c. 7. de Q. Metello prætore urbano, *qui Vecilio lenoni bonorum Juventij possessionem secundum tabulas testamenti non dedit: quia nec factum illius probare voluit, qui fortunas suas in stabulum contaminatum projecerat; aut huic tanquam integro civi jura reddere, qui se ab*

omni honesto vitæ genere abruperat. Ibidem, cum *Genucius, Magnæ Matris Gallus à Cn. Oreste prætore impetrasset, ut restitui se in bona Naviani juberet*, Consul Æmilius Lepidus decretum prætoris rescidit; *ne obscæna Genucij præsentia inquinatâq; voce tribunalia magistratuum sub specie petiti juris inquinarentur.* Quo pertinet etiam l. 1. D. *de aleator.* ubi prætor negat, se judicium daturum, *si quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberaverit, damnumvé ei dederit, sive quid eo tempore dolo ei subtractum fuerit.* Ad posteriorem classem pertinet, quod in multis civitatibus carnifices, lictores, foricarij, & similis farinæ homines ab honestiorum consortio excluduntur. Id quod quarundam civitatum legibus expresse constitutum est. Sicut Romæ quondam *carnificem non modo foro, sed etiam cœlo hoc, ac spiritu censoriæ leges, atq; urbis domicilio carere voluerunt; veluti cujus contagione concio funestaretur. Cicero pro C. Rabirio.* Alibi communi duntaxat consuetudine, & opinione talibus misceri pudendum habetur. Idq; tum quia ministeriis illorum, cum atrocitate & fœditate conjunctis, plerunq; mores solent respondere; tum quia non nisi viles animæ ad talia ultro sese adplicant. Sic legibus Romanus notantur, qui mercedis caussa in scenam prodeunt vid. l. 1. D. *de his qui not. infam.* aut qui operas suas, ut cum bestiis depugnarent, locaverint. l. 1. §. 5. D. *de postulando.* Ubi infamiæ irrogandæ fundamentum non tam consistit in aliquo malo facinore, cum talia etiam innoxie possint obiri; sed quod ista ob lucrum patrare tanquam fœdissimum Romanæ indoles gravitatis aversaretur. Sic & iisdem legibus non nisi ob suspicionem animi levissimi, & fidei amorisq; desultorij infamiam pariebat, intra tempus luctui destinatum filiam viduam alteri nuptum locasse, talem duxisse, aut sub sua potestate constitutum pati ducere, aut hoc modo nubere. Sic apud antiquos Canariarum incolas magnum ignominiæ & dedecoris specimen fuit habitum, lanij officio fungi; uti tradit *Aloysius Cadamustus navigat.* c. 8.

§. 7. *Ex antegresso* autem *delicto* existimatio simplex civilis plane deficit, quando quis juxta leges ob certum delicti genus, (nam omnia delicta civiliter existimationem non extinguunt. vid. l. 1. C. *de modo multarum.*) infamia notatur; idq; vel ut vita naturali simul expella-

pellatur, & memoria quoq; ejus damnetur; vel ut cum infamia civitate ejiciatur; vel ut in civitate quidem retineatur, non tamen velut membrum integrum, sed tanquam infectum; ut qui domicilio quidem civitatis, & communi legum tutela gaudeat, muneribus tamen publicis, ac honestis societatibus exclusus,& ad exercendos actus legitimos, existimationem salvam præsupponentes, inhabilis, seu intestabilis. Quæ autem crimina sint, talem infamiam conciliantia, ex cujusq; civitatis legibus est cognoscendum. vid. l.5. §. 1. 2. 3. D. *de extraordin. cognit.* circa quam tamen observandum, in uno atq; altero exemplo non satis accurate distingui existimationem simplicem ab intensiva. Notanda quoq; heic lex Ægyptiorum, quæ *ordinum desertoribus, aut imperatorum jussa non exsequentibus, non mortis, sed infamia extremam pœnam decernebat. Quod si postea ignominiam strenuitate abolevissent, in pristinam dignitatem restituebantur. Ita cum ignominiam gravius morte supplicium fecerit legislator, simul infamiam pro summo malo habendam docere voluit; simul nihil morte affectos vitæ communi profuturos amplius: honore vero dejectos pristinæ ingenuitatis desiderio plurimum adhuc boni effecturos censebat. Diodorus Siculus* l.1. c.78. Observandum porro est ex mente JCtorum Romanorum, turpia facta, quibus infamia contrahitur, notari vel immediate ipso jure, vel antegressa cognitione, & condemnatione judicis, vel honestorum virorum quadam velut censura; quam vulgo vocant *infamiam facti*. vid. l. 13. C. *ex quib. caus. infam. irrog.* add. l. 2. D. *de obseq. parent. præst.* l. 20. D. *de his qui notant. infam.* l. 25. C. *ad L. Juliam de adult.* Circa quam tamen infamiam facti judicaverim, illam non tam immediate resultare ex opinione virorum gravium, quam ex ipsa quoq; lege infligi ideo, quod talia facta virorum gravium opinione damnantur, ac fœda habentur. Nam utut turpe sit, viris probatis non probari: tamen nisi declaratio legis accedat, solo privatorum judicio nemo jacturam facit existimationis hactenus, ut excludatur emolumentis & juribus illis, quæ integram existimationem ex legibus civilibus comitantur. Unde & illud adparet, non statim fieri infamem, qui accusatus fuit de crimine infamiam pariente, aut cui illud est objectum. Nam uti recte Delphidio Oratori, exclamanti; *Ecquis nocens esse poterit*

rit usquam, si negare sufficerit? Julianus reponebat, *Ecquis innocens esse poterit, si accusasse sufficiet?* Sed tunc demum crimen infamiam parit, ubi quis de eodem fuerit condemnatus, aut idem agnoverit. Id quod etiam facere censetur, qui cum actore paciscitur, ut is ab actione desistat: quoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur. l. 5. D. *de his qui not. infam.* Nisi forte ostendi queat, non conscientiam criminis, sed alias fuisse probabiles causas, puta vexationem fori, judicis immanitatem aut inimicitias, ut quis maluerit pacto cum actore defungi. Quanquam autem eo ipso integram quis existimationem censeatur retinere, si super objecto crimine à judice fuerit absolutus; tamen ut rei innocentia eo latius innotescat, simul puniendo calumniatori, in multis civitatibus receptum, ut ipse actor ad palinodiam adigatur, se ipsum mendacij arguere, deprecari, reoq; honorem exhibere cogatur, & si quæ sunt alia. Ex *Josepho de bello Judaico* l. IV. c. 39. patet, ignominiam ex vinculis ortam deleri solitam, si vincula non recluderentur, sed dissecarentur: idq; innocenter vinctis contigisse apud Romanos tradit.

§. 8. Ex hisce id quoq; colligitur, veram infamiam non posse alicui inde conciliari, quod injurias verbis aut re sibi illatas non propriis armis, uti quibusdam in locis inter nobiles inprimis, & militares viros mos invaluit, sed per magistratum vindicare, aut easdem tacite concoquere voluerit; modo ista patientia non arguat fœdi alicujus facinoris confessionem. Habet equidem multum segnitiæ & timiditatis viro indecoris, quasvis injurias & insultationes deglutire, nec ad defensionem libertatis aut juris sui strenue accingi. Tamen si quis quarundam injuriarum vindictam cum judicio magis adspernetur, quam per formidinem deserat, celsi satis animi documentum edit. Neq; in eo quid est, quod existimationem naturalem aut civilem extinguat. *Hobbes Leviathan. c.27. Civis à cive verba audit plena contumeliæ, quæ nulla tamen lege lata puniuntur; metuensq́, nisi armis vindicet, pro homine haberi timido, ad arma provocat, & illum interficit. Crimen est, nec metu ejusmodi excusabitur. Quare? Quia civitas verba publica, id est, leges, apud cives plus valere vult, quam verba hominis singularis; cujus verbis pœnam constituere ideo neglexit, quia eos, qui ne verba*

hæ quidem tolerare possunt, pro mollissimis omnium hominum habet civitas. Multo minus autem infamia contrahitur in illis civitatibus, ubi privata injuriarum exsecutio expresse per leges interdicta, si quis legibus potius parere, quam obtentu vani honoris periculo simul ancipitis pugnæ, legumq; severitati sese velit exponere. Neq; semper signum timiditatis est, cum alio quavis de causa in pugnam nolle descendere, vitæq; & fortunarum discrimen temere subire; cum aliæ longe tutiores, & vitio carentes dari queant occasiones, quibus quis fortitudinem suam queat ostentare. Exemplum Pulfionis & Vareni centurionum vid. apud *Cæsarem de B.* G. l. V. Vid. quoq; *Busbequius epist.* 3. de Velibego. Neq; cordatum heic vulgi voculæ debent movere; cum cujusq; civis existimatio judicio summi imperantis, legumq; stet, cadatq;; & in eo virtus sit, legibus velle parere, spreta inani male feriatorum hominum opinione. Ex quibus adparet, quid respondendum sit *Hobbesio Leviath.* c. X. qui vix fieri posse putat, ut non gloriosum habeatur in duella promte descendere, cum id indicium sit potentiæ. Quare enim non indicium præstantiæ possit haberi, impetum animi viresq; ratione temperare nosse, easq; non nisi ad præscriptum legum exserere? Etsi non insuper sit habendum, quod *Idem* d. l. c. 30. suadeat: legibus duella probibentibus hanc quoq; addendam, ut quicunq; nobiles sunt aut haberi cupiunt, juramento obstringantur, quod concivem ad duellum non sint provocaturi, nec provocanti comparituri. Sic enim declinantes habituros honestissimum prætextum pugnam detrectandi. Obiter duellorum antiquitatem, & ex quo fonte ea sint orta, docet *Diodorus Siculus* l. V. c. 28. *Galli inter ipsas epulas, causa ex jurgio quomodocunq; arrepta, insurgere, & ex provocatione, nihili vitæ jacturam æstimantes, inter se digladiari solent.* Cujus rei ratio adsignatur, quod persuasi sint, animas denuo in corpora reverti. *Inde ruendi in ferrum mens prona viris, animæq; capaces Mortis, & ignavum est rediturae parcere vitæ. Lucanus* l. I. Eandem rationem audaciæ Germanorum adsignat *Appianus in Celtico.*

§. 9. Manifestum porro & illud est, existimationem simplicem naturalem non posse alicui adimi per imperantem pro mero arbitrio, nisi ex antegresso ipsius delicto; quod sui fœditate, aut per

legum sanctionem expressam, infamiam habet comitem. Nam cum talis potestas nullo modo possit facere ad conservationem aut emolumentum civitatis, eandem in imperantes non fuisse collatam intelligitur. Quanquam uti per injuriam imperans civem civitate potest ejicere; sic itidem per injuriam poterit istum privare existimatione civili, saltem hactenus, ut spolietur emolumentis illis, quæ existimationem integram in civitate comitantur. Intrinseca autem illa & naturalis existimatio non magis tali adimetur, quam ipsius honestus animus. Accedit, quod contradictionem involvat, infamem aliquem declarare ex nuda libidine, id est, arguere aliquem affinem fœdorum criminum, non quia revera ista patravit, sed quia innoxium hoc modo tanquam noxium tractare placet. Sed & illud certum videtur, neminem civem obligari, ut existimationem suam simplicem civitati impendat, seu ut veram infamiam contrahat propter utilitatem civitatis. Facta enim turpia, ex quibus vera infamia oritur, neq; à civitate imperari possunt, neq; à cive præstari debent.

§. 10. Illud non ita liquidum est, an ab honesto cive postulari queat, ut ipse principis aut civitatis infamiam in se suscipiat, seu pro istius sceleribus sese velut reum subdat? Heic etsi videatur, vix posse quanquam sese scelestum sine scelere fingere; putaverim tamen distinguendum esse inter delicta principis domestica sive privata, & publica, seu quæ in totam civitatem redundant. Circa priora, ut quis se pro principe reum subdat, neq; hic honeste postulare potest, neq; ille præstare; eo nempe fine, ut vel plausibilem prætextum sceleri principis suppeditet, vel maculam, quæ hujus existimationem naturalem affectura erat, in se derivet. Nam civilem existimationem principi, supra judicia civilia posito, nemo ademerit. Neq; puto quenquam cordatum probaturum illud Aniceti factum, qui Octaviæ sese adulterum jactabat, ut Neroni prætextus foret ipsam matrimonio exturbandi. vid. *Tacit.* A. XIV. 62. Solet tamen non raro contingere, à ministro quidpiam tractari cum aliis ex mandato principis, aut contra eosdem suscipi, sed ita ut in reip. damnum sit redundaturum, si publico id consilio factum adpareat; quod damnũ declinari queat, culpa in ministrum collata, quasi privato id auso ab

ipso

ipso fuerit susceptum. Heic arbitror bonus civis non detrectabit ad avertendum à civitate sua magnum malum simulare, nullo publico mandato sese id egisse; modo ficta duntaxat infamiæ pœna defungi liceat. Nam mortem aut deditionem eo nomine subire, durum nimis foret. Illud autem quidquid est simulatæ pœnæ facile iterum tolli, aut alia via pensari potest. Cæterum id manifestum est, infamiam civilem aboleri posse per eum, cui eandem infligendi potestas est. vid. *Cornel. Nepos Alcibiade* c. 6. *Justinus* l. 5. c. 4. Ita tamen, ut siquidem illa fuerit inflicta ex flagitiis, restitutio famæ tantum producat effectus civiles externos integræ existimationis; naturalis existimationis labem per se hautquidquam tollat.

§. II. Existimatio *intensiva* est, secundum quam personæ, alias quoad existimationem simplicem æquales, sibi invicem præferuntur, prout uni præ altero insunt, queis aliorum animi ad exhibendū honorem permoveri solent. Est autem honor, qui intensioni existimationis respondet, significatio judicij nostri de præstantia alterius. Unde revera honor non est in honorato, sed in honorante. *Aristoteles Nicom.* l. 1. c. 3. τιμὴ δοκεῖ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι, ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ. Etsi enim quilibet sibi ipsi valorem ponere pro lubitu queat, sicuti venditor merces suas quanti vult indicare potest: tamen uti pretium mercium ultimato ab emtore definitur; ita quanti quis aliis videatur, penes hosce est determinare. vid. *Joannis* VIII, 54. *Quanticumq; quis seipsum æstimet, tanti tamen est, quanti æstimatur ab aliis. Hobbes Leviath.* c. X. Ita tamen aliquis honore ab aliis sibi delato afficitur, prout ille respondet valori, quem quisq; sibi ipsi posuit. Cæterum metonymica quadam ratione ipsa quoq; existimatio, seu id, quod honorem meretur, eo vocabulo insignitur. Sicuti & peculiariter certi status, quos honos comitatur, honores dici sueverunt. Id autem recte ab *Eodem de cive* c. 1. §. 2. observatum est, causam gloriationis, & honorem, cum comparatione & præcellentia constet, si omnibus adsit, nemini adesse. Neq; societatem inter multos homines, aut multi temporis iniri posse gloriæ causa, seu ut socij mutuo sese adjuvent ad nanciscendam gloriam & honorem. Quippe cum tanti quisq; inter homines judicetur, quantum sine aliorum hominum ope ipse po-

poteſt. vid. *Seneca epiſt.* 27. de Calviſio Sabino. Iſthæc autem exiſtimatio intenſiva conſiderari poteſt vel inter eos, qui invicem *in naturali libertate vivunt*, vel qui *eadem civitate continentur*. Deinde expendenda erunt *fundamenta* iſtius intenſionis, & quidem prout producunt vel *aptitudinem* duntaxat ad honorem ab aliis expectandum, vel *jus* proprie dictum, quo idem ab aliis tanquam debitus poſtulari queat.

§. 12. Fundamenta intenſivæ exiſtimationis in genere cenſentur omnia illa, quæ inſignem aliquam præſtantiam aut perfectionem habent, *(Cicero de natura deorum* l. 1. *habet venerationem juſtam, quidquid excellit,)* aut eandem judicantur arguere; & quidem talem, cujus effectus cum fine legis naturalis aut civitatum congruit. Nam ſtulto vulgi judicio eos quoq; interdũ videas celebrari, qui circa vitium aliquod exercendum cumprimis ſeſe ſtrenuos exhibent. Uti ſunt potatores bicongij & tricongij: & in quos cadit illud *Juvenalis ſat. 4. Nulli major fuit uſus edendi Tempeſtate mea. Ariſtophanes Acharnenſ. act. 1. ſc. 2. οἱ βάρβαροι γὰρ ἄνδρας ἡγοῦνται μόνους τοὺς πλεῖστα δυναμένους καταφαγεῖν καὶ πιεῖν.* Item acerrimi præliatores Venerei, ῥιψοκίνδυνοι, aſtutiſſimi fures, & id genus homines vitiorum ſuorum anteſignani. Qui tamen quo perfectius artificium ſuum callent, eo nequiores à probis viris habentur. *Philo Judæus de migratione Abrahami: In rebus inhoneſtis excellere, inſignis turpitudo eſt: ſicut ſecundo loco cenſeri, levior miſeria.* Etiamſi iſta ſæpe robur corporis, aut vividum animum arguant, ſed qui in prava detortus eo vehementius vitiis exuberat, quo majore vigore floreſcit. In ſpecie autem inter iſta fundamenta ſunt perſpicacia mentis, & capacitas animum variarum notitia rerum excolendi, maxime ubi actu iſta capacitas fuerit impleta. Idoneum circa res gerendas, & ambigua diſcernenda judicium. vid. *Eccleſiaſtes* c. IX. 15. 1. *Regum* III, 28. Animus firmus, & per externa inconcuſſus, illecebriſq; & terroribus ſuperior. Facultas decore & copioſe animi ſenſa explicandi. Tum robur, decus, & dexteritas inſignis corporis, prout iſthæc præclara animi indicia vel inſtrumenta judicantur. vid. *Virgil. Æneid.* V. v. 344. *Iſocrates in encomio Helenæ*, ubi tamen rhetorem nimis agit. Illud tamen nimis quam ſimplex, quod tradit *Themiſtius*

mistius orat. 14. ex *Herodoti Thalia.* Αἰθίοπες ἐχειροτόνουν τὸν βασιλέα πήχει καὶ μέτρῳ γνωματεύοντες τὴν ἀρετήν. *Æthiopes cubito atq; mensura comprobata, reges suos designabant.* Præsertim cum frequenter huc trahi possit illud *Oppiani Cyneget.* l. 3. v. 68. μείοσι μὲν μείζων τελέθει, μεγάλοισι δὲ μείων. Bona præterea quæ vocantur fortunæ, prout arguunt vel dexteritatem in adquisitione, vel facultatem aut materiam præclara patrandi. Maxime autem existimationem intendunt res egregie gestæ, quod & illæ intrinsecam præstantiam præsupponant, eamq; in usum deductam & ad legitimos fines adhibitam ostendant. *Aristoteles Rhetor.* l. 1. c. 5. τιμῶνται δὲ δικαίως μὲν καὶ μάλιστα οἱ εὐεργετηκότες. οὐ μὴν ἀλλὰ τιμᾶται καὶ ὁ δυνάμενος εὐεργετεῖν. *Maxime honorantur, idq; juste, qui bene fecerunt. Sed & honoratur, qui bene facere potest.* *Pindarus Olymp. od.* 6. τεκμαίρει χρῆμ' ἕκαστον. *Indicat opus quemq;.* Et quidem prout illa præstantia, aut res gestæ in plurimorum notitiam pervenerunt, *claritas* proprie dicitur. Ubi autem comitatur aliquem apud alios opinio peculiaris prudentiæ ac sapientiæ circa dextre determinanda dubia practica, aut veritates theoreticas *autoritas* nuncupatur: quam rotundius aliqui *opinionem majoris scientiæ conjunctam cum probitate* definiunt. Neq; alio intuitu ætas provectior existimationem judicatur intendere, quã quia ex multo rerum usu, & diuturna contemplatione negotiorum humanorum prudentiam conciliasse putatur. vid. l. 5. D. *de jure immunitatis.* *Diodorus Siculus* l. XIX, c. c. 34. *In omnibus sic comparatum videtur, ut plus reverentiæ & honoris grandioribus natu, quam minoribus exhibeatur.* *Oppianus halieut.* l. 1. γῆρας γὰρ ἐναίσιμον ἄνδρα τίθησι. *Senectus venerabiles viros reddit.* Etsi non desint, in quos quadrat illud *Ovidij metamorph.* l. IX. *fab.* II. *Qui propter amara senectæ Pondera despicitur, nec quo prius ordine regnat.* *Strabo* l. XV. *Indi ætati senum prærogativam nullam tribuunt, nisi prudentia excellant.* *Philo Judæus de Abrahamo. Senior non ex longitudine temporis, sed ex laudata vita spectatur. Siquidem qui multum ætatis in corpore vixerunt sine probitate, longævi pueri dicendi sunt.* Aliquando etiam locum habet illud *Varronis de re rustica* l. 2. c. 2. *Ea melior ætas, quam sequitur spes, quàm ea, quam mors.* Imo in universum fœminæ magis à flore ætatis, quem senio commendari volunt. Hinc Lais ætate provectior speculum Veneri dedicat, addita

 ratio-

ratione: *ἐπεὶ τοίη μὲν ὁρᾶσθαι οὐκ ἐθέλω· οἵη δ' ἦν πάρος, οὐ δύναμαι.* nam me cernere talem, Qualis ſum nolo: qualis eram nequeo, uti eſt in epigram. *Platonis antholog.* l. VI. Sed & ſexui maſculino majorem præ fœminino dignitatem tribuere putatur l. 1. D. *de ſenatoribus*, add. tamen *Jacob. Godofred. de præcedentia part.* I. c. 5. §. 35. Quanquam in univerſum ſexus fœmininus cum maſculino quædam exiſtimationis fundamenta habet comunia; quædam peculiaria, uti eſt præcellentia in virtutibus, & functionibus, quæ in eum ſexum præcipue judicantur cadere; quædam demum mutuatitia, ut quod radiis maritorum dicuntur fulgere, vid. l. 8. D. *de ſenatoribus*, aut quod ſe numero & præſtantia prolis quam maxime efferunt. vid. *Ovidius metamorph.* VI. *fab.* 4. v. 172. *ſeqq. Valerius Max.* l. 4. c. 4. §. 1. *Plutarchus in C. Graccho. de Cornelia.* Add. quoq; oratio Kennedi ap. *Buchananum rer. Scotic.* l. 12. *ſub init.*

§. 13. Ex hiſce adparet, quid judicandum ſit de traditis ab *Hobbeſio Leviath.* c. X. ubi omnia honoris ſeu exiſtimationis intenſivæ fundamenta ad *potentiam* revocat; quæ definitur poſſeſſione præſentium mediorum ad obtinendum probabiliter aliquod bonū. Eamq; facit vel *naturalem*, vel *inſtrumentalem*. Illa conſiſtit in excellentia facultatum corporis, aut animi; uti eſt inſigne robur, inſignis pulcritudo, prudentia, eloquentia, liberalitas, nobilitas, & ſimilia. Illa eſt, quæ per iſthæc aut per fortunam parta tanquam medium inſervit ad plura paranda; uti ſunt opes, honores, amici, proſpera fortuna. Et in univerſum, quælibet qualitas, quæ amorem vel metum multorum hominum gignit, vel hujuſmodi qualitatis opinio eſt. Inde *dignitas* definitur per valorem ſive pretium hominis tantum, quanti potentiæ ejus uſum aliquis emere vellet. Illum valorem declarare, ſeu manifeſtum facere, quanti aliquem æſtimemus, eſt *honorare* & *inhonorare*; nempe magni æſtimare eſt honorare; parvi, inhonorare. Hinc enumerantur ſigna honoris velut naturalia; uti ſunt opem poſcere, obedire, dona alicui magna dare, (ex quo fundamento, neſcio an ſat adpoſite, Zanagæ princeps in Africa apud *Leonem Africanum* l. 1. pro hoſpitibus multos camelos ac ſtruthiones mactabat. Quod cum hoſpites deprecarentur, reſpondit: *non civiliter*

ſe

se facturum, si tam magnificis & nunquam antea visis hospitibus parva tantum animalia præponat,) in promovendo bono alieno sedulum esse, loco cedere in re quacunq; cupita, amoris vel metus indicia patefacere, laudare, magnificare, beatum dicere, alloqui considerate, adire decore, humiliterq́;, credere, fidere, consilium alicujus vel sermonem quemcunq; auscultare, in opinionibus consentire, imitari, honorare quos ipse honorat, opera alicujus uti in capiendo consilio, vel in rebus arduis. Dignitas porro civilis ipsi est valor ille, quem civitas alicui ponit, dum in illum imperium vel magistratum, vel negotium publicum quodcunq;, vel etiam nomen vel titulum honoris causa confert. Ubi etiam recte observatur, civitatem posse constituere aliquod signum honoris, quod sua natura indifferens alias videtur. Sicut v. g. equo regis insidentem per plateas circumduci apud Persas signum honoris erat *Esther* VI, 8. item certa insignia gerere. Isthæc uti recte sese habent; ita illud citra notam dimitti non potest, quod *honorem in solius potentiæ existimatione consistere* asserat; & inde inferat, *modo actio aliqua magna & ardua sit, & proinde magnæ potentiæ argumentum, utrum justa an injusta sit, parum referre. Itaq; Ethnicis antiquis, qui Deos, quos in versibus suis adulteria, cædes, aliasq; magnas quidem, sed injustas vel immundas actiones commisisse faciunt, non illos, ut existimavere, dehonestasse, sed valde honorasse.* Enimvero etiamsi concedere possimus, fundamenta honoris hactenus ad potentiam recte revocari, quod effectum aliquem in vita humana producere apta sint; cum quod citra effectum bonum vel malum velut mortuum torpet, hominibus in neutram partem videatur æstimari posse; ut tamen potentia sola, citra conjunctionem cum bonitate, genuinum veri honoris sit fundamentum, ipsi *Hobbesio*, & sanæ rationi repugnat. Sane enim *Idem de cive* c. XV. §. 9. honorem definit *per opinionẽ alienæ potentiæ conjunctæ cum bonitate.* Inde *honorem necessario tres affectus consequi: amorem, qui ad bonitatem, spem & timorem, qui ad potentiam referuntur.* Scilicet hic verus honor est, quem tres isti affectus junctim comitantur. Solus timor, quem excitat potentia ad malum determinata pro honoris indicio haberi nullo modo potest; cum metus habeat conjunctum odium; quem autem quis odit, peri-

re

re cupiat. Sic Christiani de magna Diaboli potentia, sed quæ bonitate careat, & non nisi ad malum feratur, persuasi sumus; quem tamen nemo sanus eo nomine honorandum duxerit. Sicut & iste, cum à Salvatore nostro adorari vellet, non ungues, sed dona ostentabat *Matth.* IV. 8, 9. Et nemo nostrum adprobat rationem illam quorundam barbarorum, cultum diaboli hoc obtentu excusantium; ne noceat. Unde etiam ferri non potest, quod *Idem d. l.* inter signa honoris refert, *adulari alicui.* Cum omnis adulatio vitium vel in eo, qui adulatur, vel cui quis adulatur, præsupponat, & indolem irrisionis habeat, & sine affectu peragatur. vid. *Plutarchus de adulatoris & amici discrimine.* Quod autem attinet fabulas poetarum, sunt equidem, qui per istas hoc innui arbitrentur, Deos supra leges esse positos. Etsi aliam rationem afferat *Salustius philosophus de diis & mundo c.3. Sed quamobrem adulteria, furta, genitorum vincula, & reliqua improbitatis facinora fabulis complexi sunt? Neq; hoc indignum admiratione, ut, qua adparet absurditate, statim animus sermones involucra esse existimans, veritatem ex iis, quæ silentio involvenda sunt, esse intelligat.* Sed quidquid hujus sit, ego non magis adulteria & stupra sua Jovi cedere honori judico, quam Messalinæ, quod ex lupanari *lassata viris, nondum satiata recessit.* Cordate *Isocrates in laudat. Busiridis* istas fabulas βλασφημίας, *maledicta* vocat, quibus *talia de diis ipsis commenti sunt, qualia nemo in suos inimicos dicere audeat. Nec enim furta solum, & adulteria, & apud homines servitutes eis exprobrarunt; sed & liberorum devorationes, & patrũ exsectiones, & matrum concubitus, & multa alia tetra facinora de illis confinxerunt. Quorum nondum illi quidem meritas pœnas dederunt, non tamen omne supplicium effugerunt. Nam alij errones & mendici fuerunt, alij cæcati sunt: alij pulsi patria, bellum perpetuum contra domesticos suos gesserunt. Orpheus autem talium fabularum præcipuus autor, in frusta discerptus interiit. Seneca de brevitate vitæ. c. 16. Quid aliud est vitia nostra incendere, quam autores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo divinitatis, excusatam licentiam?*

§. 14. Porro omnia hæcce existimationis intensivæ fundamenta in se non producunt nisi jus imperfectum ad habendum ab aliis honorem & venerationem. Adeoq; si eundem aliis etiam be-

neme-

ne meritis quis denegaverit, non poteſt dici injuriam feciſſe, ſed duntaxat inhumanitatis, aut, ſi ita loqui licet, incivilitatis notam ſibi contraxiſſe. Nam inter eos, qui in naturali invicem libertate vivunt, naturaliter utiq; invicem æquales, non adparet, quomodo quis ab altero jure ſuo honorem poſtulare queat; cum ob naturalem amorem, quo quis ſe & ſua proſequitur, judicare poſſit, talia in ſe eſſe, quæ omnino paria ſint, aut ſuperiora illis, quibus alter ſe effert. v. g. Oſtentat aliquis canos ſuos: aſt alter juvenilem vigorem ſuum iſtis longe potiorem habet. *Pindarus Olymp.* od. 4. *Φύονται δὲ καὶ νέοις ἐν ἀνδράσι πολιαὶ θαμὰ, καὶ παρὰ τὸν ἁλικίας ἐοικότα χρόνον. Naſcuntur autem & juvenes inter viros cani crebro, etiam præter ætatis juſtum tempus.* Alium ſpes ſua æque, atq; alterum res inflat. Ferox eſt Ajax robore corporis: aſt Ulyſſes prudentia & facundia longe ſe præferendum iſti judicat. Alius divitias jactat, alius animum regum opes æquantem. Hic eruditione ſua gloriatur; alter reponit illud *Platonis epiſt.* X. *Τὸ βέβαιον, καὶ πιστὸν καὶ ὑγιὲς, τοῦτο ἐγὼ φημὶ εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν. Firmitatem, fidem, ſinceritatem, veram eſſe philoſophiam exiſtimo.* Hic adeptis ſe honoribus effert; alter occinit illud *Ciceronis epiſt. ad famil.* III, 13. *Inſignia virtutis multi etiam ſine virtute aſſecuti ſunt.* Deinde cum delatio honoris eliciatur per id, ut quis agnoſcat præcellentem in altero præſtantiam, ſeq; eam ob rationem ipſi ultro ſubmittat; & vero hoc per vim externam non poſſit extorqueri, quæ contumaciam potius animi obfirmat: patet inconveniens eſſe iſtis fundamentis in ſe tribuere vim juris perfecti, quod etiam vi armisq; poſſit aſſeri. Accedit, quod cum externa honoris ſigna, ni ex animi ſubmiſſione proficiſcantur, ſint inania, & ludibrium potius, quam honor: ſtultum ſane fuerit propter horum denegationem in arma ruere. Inprimis ſi alter proteſtetur, ſe venerationem omittere non ex contemtu, ſed quia libertate ſua velit frui; quæ ipſi indulgeat, non cogi per vim ad ea, quæ ex ipſius arbitrio & humanitate debeant dependere. Sicuti quondam Scythæ ad Alexandrum: *Qui ſis, unde venias, licetne ignorare in vaſtis ſylvis viventibus?* Et Arioviſtus apud *Cæſarem de* B. G. l. 1. *Si quid ipſi à Cæſare opus eſſet, ſeſe ad eum venturum fuiſſe; ſi quid ille ſe velit, illum ad ſe venire oportere.* Ad eundem

Cccccc

dem fere modum Vologeses Parthorum rex Neroni, à quo arcessebatur, respondit: *Tibi quidem longe facilius est tam magnum mare transire, quam mihi. Si ergo in Asiam veneris, constituemus, quando nobis congrediendum sit. Xiphilinus epit. Dionis.* Ex quibus manifestum esse videtur, etiamsi rationi naturali congruum sit, ut præstantioribus honos deferatur; imo si quis velit, per nos quoq; inter præcepta juris naturalis possit referri, digniores esse honorandos: id tamen officium inter illa esse referendum, quæ quis suo jure non possit exigere, sed quorum præstitorum laus alterius humanitati sit relinquenda. Verum ut quis suo jure possit honorem, aut quodvis ejus signum ab altero postulare, necessum est, ut vel imperium in ipsum obtineat, vel tale sibi jus quæsiverit ex pacto, aut lege per communem dominum lata vel adprobata.

§. 15. Cæterum inter privatos quidem super honore atq; eminentia illud pulcerrimum fuerit certamen, si inter se contendant, quis promtior fuerit in honore deferendo, aut modestior in eodem deprecando. Et merito ridentur, qui super isto acrius certaverint; præsertim ubi idem sterilis, & nullo cum emolumento fuerit conjunctus. Ineptus, *per medium pugnat qui prior ire lutum. Martial.* l. X. *ep.*10. Sic ut merito commendari debeat sententia illius principis, lata in duos ministros minorum gentium, super priori loco in templo contendentes; ut qui stultitia inter ipsos excelleret, priori loco sederet. Nam quod *Quintilianus declamat.* 252. *honorem* vocat *pretiosissimum pauperum censum*; id de existimatione simplici capiendum est. Enimvero inter principes, atq; integros populos super eminentia dignitatis, & quæ inde dependet, præcedentia, majore prætextu nullis fere non seculis certatum deprehendimus. Sic ut in plurimos congruat illud apud *Ovidium* l. V. *fastor: turbaq; cælestes ambitiosa sumus.* Eas circa lites quæ argumenta soleant adferri, paulo pressius considerandum. Illud igitur extra controversiam est positum, si unus principum ab altero dependeat tanquam à superiore, hunc isto esse digniorem, eiq; præ hoc deberi præcedentiam ex jure perfecto; ut ut fortasse pari uterq; titulo gaudeat. Sic dantur exempla majorum regum, qui alios sub se habens nomine reges, revera magistratus &

guber-

gubernatores provinciarum. Quidam regna ſua ab aliis agnoſcunt tanquam feuda, alij alio titulo. Sic apud *Tacitum Agricola, vetus ac jam pridem recepta populi Romani conſuetudo* vocatur, *ut haberet inſtrumenta ſervitutis & reges.* Adherbal apud *Saluſtium Jugurth. Micipſa pater meus moriens mihi precepit, uti regni Numidiæ tantummodo procurationem exiſtimarem meam; cæterum jus, & imperium penes vos P. C. eſſe.* Et qui fœdere inæquali alicui jungitur, is eo ipſo alterius dignitatem eminentiorem fatetur, dum ad iſtius majeſtatem comiter colendam ſeſe obſtringit. Sed & illud dubio caret, ubi princeps aliquis pro ſua perſona, aut tanquam caput ſuæ civitatis adverſus alium jus præſtantioris dignitatis, & præcedentiæ quæſiverit ex pacto, aut per conſuetudinem & patientiam alterius, cujus nulla probabilior ratio poſſit proferri, quam quod hic iſtum ſe digniorem agnoſcat, ei juri poſſe inhæreri, quamdiu durat iſte velut character dignitatis, ſub quo jus illud fuit quæſitum. vid. *Jac. Godofred. de precedentia part.* 1. c. 1.

§. 16. Enimvero ubi nondum alicui tale jus fuit quæſitum, variis argumentis dignitas eminentior aſſeritur. Inter ea præcipue ſolet allegari antiquitas regni atq; familiæ; amplitudo & opulentia ditionum, & potentia: qualitas poteſtatis, qua quis imperium in ſuo regno gerit; & ſplendor tituli. Antiquitatem civitatibus & familiis venerationis quid addere perſuaſum vulgo eſt; jactantq́;, qui iſthac nituntur, ſeſe jam tum ſua dignitate exſplenduiſſe, cum alia adhuc regna vilis pars ſervientium forent; aut cum familia illa, quæ jam novo diademate ſuperbit, adhuc intra plebeiam obſcuritatem latitaret. Nefas eſſe de dignitate contendere adverſus illum, cujus majores alterius majoribus poterant uti miniſtris. Eſſe hanc velut naturalem, & communem legem, ut quæ poſterius tempore producuntur, prioribus ſubſint. Excurritur dehinc in magnificam commemorationem eorum, quæ ab iſto regno, aut per familiam regnatricem præclare bello ac pace geſta ſunt. Quorum novi iſti parum aut nihil oſtentare queant. Potentia autem venerationi terrorem quoq; miſcet: & non impudens ſolum, ſed & temerarium videtur cum illo de dignitate velle contendere, cui plurima facultas nobis benefaciendi juxta atq; nocendi. Et efficaciſſimus videtur modus ambiendi ho-

honores, si quis demonstrato suo gladio possit dicere; *si vos non vultis, hic faciet*. Sed & eminentius judicatur summa libertate gaudentem soli Deo subesse, quam legibus humanis, aut pactis degere obnoxium. Deniq; cum per titulum res ipsa soleat exprimi, ejus quoq; splendor & amplitudo non inferiorem dignitatem arguere putatur.

§. 17. Hæc & similia quanquam sat plausibiliter possint jactari; fatendum tamen est, eadem omnia per se producere duntaxat jus imperfectum, ni accesserit aliquod pactum expressum, aut tacitum, quod recepto mori inesse intelligitur. Neq; desunt, quibus vis ejusmodi argumentorum possit elevari. Ipsam antiquitatem in se nihil habere dignitatis, cum ea nihil notet, nisi tractum durationis, quæ vilem æque atq; præstantem rem possit prosequi. Id habere omnia regna, ut sint libera, & ab alio non dependeant. Id quamdiu obtinuerint, parum interesse. Equidem quod diu aliquod regnũ floruerit, indicio esse, ejus compagem concinne dispositam, idemq; bene fuisse administratum. Tum fati benignitate, aut civium virtute exterum hostem defuisse, aut feliciter fortiterq; depulsum. Sed non minus recentes civitates commode posse disponi, & administrari, quam veteres. Imo fortasse commodius, quod harum bona instituta ex periculosis sæpe experimentis provenerint: illas autem optima quæq; ab aliis jam inventa in usus suos posse transferre. Diuturnam quidem fati clementiam sibi neminem posse præstare; id tamen effici posse, ne per prava instituta civitas in se trahere ruinam incipiat. Deniq; ex præsentibus quemlibet æstimandum; præterita non amplius, futura nondum ad nos pertinere. Neq; civitates aliquod velut systema, aut concilium inter se constituere, ut recentissimæ cuiq; locus sit infimus occupandus; sed quamlibet seorsim sua sibi libertate gaudere. Quod una familia in civitate aliqua diu imperium tenuerit, sæpe quidem indicio esse, minores majorum virtutem æmulatos; plerunq; opes ipsam suas firmiter disposuisse, ut non ausus fuerit aliquis solio eandem dejicere. Interdum ingenio populi, à rebus novis abhorrentis, aliquam familiam diuturnam imperij possessionem debere. Nonnunquam solius fati beneficium vocandum, quod Metelli Romæ sint consules. Ast qui recentes ad

illud

illud faſtigium enituntur, reponere poſſunt tritum illud: *Et genus, & proavos, & quæ non fecimus ipſi, vix ea noſtra puto.* Nihil facilius eſſe, quam partam à majoribus opimam hæreditatem cernere: ſed ſuum patrimonium ſibi ipſi adquirere virtutis opus eſſe. Sorti naſcendi illos ſuam magnitudinem acceptam ferre; ſe propriæ præſtantiæ. Illos aliena & obſoleta decora crepare; ſe propriis & recentibus eniteſcere. Deniq; ſummum nobilitatis gradum haberi, regem eſſe. Hac recentem æque, atq; antiquam familiam efferri. Accommodari etiam huc poteſt illud *Arnobij* l. 2. *Nova res eſt, quam gerimus? quandoq; & ipſa vetus fiet. Vetus quam vos agitis? ſed temporibus quibus cœpit nova fuit ac repentina.*

§. 18. Potentia autem hactenus quidem ſigna venerationis apud infirmiores poteſt elicere, quod ſtultum ſit illi non cedere, cui nocendi facultas. Sicuti facete *Favorinus* apud *Spartianum Hadriano, arguentibus amicus, quod male cederet Hadriano de verbo, quod idonei autores uſurpaſſent; non recte, inquit, ſuadetis familiares, qui non patimini, me illum doctiorem omnibus credere, qui habet triginta legiones.* Enimvero ſi alicui regi tantum ſit virium, ut regnum ſuum commode poſſit tueri, ille ſane non habet, quare alicui cedat, opibus quidem ſuperiori, ſed quas ipſe neq; metuere, neq; ambire ſui conſervandi cauſa neceſſum habeat. Libertas quippe in æquo poſita eſt, quæ magnitudine opum hautquidquam diſtinguitur. Pateat igitur unius imperium per ſexcenta milliaria, alterius per centũ duntaxat. Idem tamen imperium hic in modica ſua, quam alter in laxiore ditione obtinet: neq; hic minus, quam alter finem civitatum inſtitutarum aſſequitur. Ne dicam quod ſola potentia, prout notat vires aliis nocendi, in ſeſe non ſignificet talem præſtantiam, quæ ſit idonea ſeriam venerationem elicere. Nam hæc amore quopiam temperata eſt. Nocendi autem vires odium conciliant. add. *Jacob. Godofred. d. tr. part.* I. c. 3.

§. 19. Porro poteſtatem abſolutam, & nullis legibus limitatam habere, utiq; majorem venerationem terrore mixtam apud ſubjectos conciliat: non item apud alios principes, qui alterius abſolutam poteſtatem in ordine ad ſe pro nuda libertate naturali æſtimant:

quæ per se nullam dat præeminentiam in eum, in quem quis imperium non habet. Et cum princeps non ex propriis tantum juribus, sed & ex conditione illius civitatis, cui præest, æstimandus sit; potest utiq; princeps limitatus ex isthac talia habere, ut absoluto aliquo longe sit potior. Deniq; tituli, & quidquid est verborũ usu sicut nummi valent; & cum in rege nihil præstabilius possit inveniri, quam summum imperium, sufficit si isti hoc nativo sensu, aut ex usu vulgi exprimant. Splendor aut modestia vocabulorum ipsi rei nihil addit, demitvé. (add. tamen *Georg. Bateus in elencho motuum nuperorum in Anglia part.* 2. p. m. 246. *seqq.* & *Autor Cardinalismi part.* 1. l. 3. p. m. 375. *seqq.*) Sic quod Turcarum monarcha vulgo dicitur imperator, Persarum, rex, id in se nullam isti præ hoc eminentiam tribuit. Ambitiosam autem encomiorum struem proprio titulo adponere, uti barbariem redolet; ita idem subjectos simpliciores fortasse ad venerationem movere potest, alios non potest. Quid enim intererat v. g. Imperatoris Romani, Sapores Persarum rex *fratrem* se *Solis & Lunæ*, apud *Ammian. Marcellinum* l. 17. c. 5. (add. *Idem* l. 23. c. 6.) an Saturni & Veneris nuncuparet?

§. 20. Ex hisce omnibus satis firmiter videtur concludi, ex obligatione perfecta, quæ in altero jus proprie dictum præsupponit, regem revera talem non teneri loco cedere alteri regi tanquam digniori, utut hic conditionibus jam enumeratis præpolleat; neq; civitatem liberam alteri civitati liberæ, licet antiquiori aut potentiori. Quin nec civitas popularis in se videtur dignitate inferior civitate monarchica, quamvis in civitate democratica nemo unus reperiatur, qui cum rege comparari possit. Unde nec civitatis liberæ legatus necessario legato regis loco cedere tenetur. Verum quia in dignitate vicaria & delegata tantum splendoris esse non potest, quantum in originaria, neq; in magistratu tantum dignitatis, quantum in principe; & vero civitates liberæ cum regibus in eodem loco convenire non possunt, nisi per legatos aut deputatos; adparet sane, omnino legatum civitatis liberæ cedere debere cuicunq; regi aut principi, cui summum est imperium.

§. 21. Isthæc tamen æqualitas inter eos, qui summo sunt imperio

perio præditi, non impedit, quo minus, si opus sit, congredi queant per se, aut suos legatos, aut etiam in stabile concilium coalescere. Nam si unus regum ad alterum in ipsius ditionem accedat, lex utiq; civilitatis requirit, ut quis hospiti domi suæ primum locum deferat: nisi forte veniat tanquam subditus temporarius. Nam utut in territorio suo quilibet sit summus; tamen uti legati, sic & ipsi reges fictione quadam videntur constitui extra territorium regis, ad quem ejusdem consensu accedunt, non exuto fortunæ suæ splendore. Ubi duo pluresvé in loco tertio congrediuntur, facile caveri potest, ut ne unus alteri prælatus videatur. Nam & conclavia licet comminisci, ut judicari nequeat, quis in iis prior aut dignior locus sit. Quo fine à multis in ejusmodi congressibus adhibitæ mensæ circulares. *Ausonius in ludo septem sapientum. Recte olim ineptum Delphicus lusit Deus Quærentem, quisnam primus sapientum foret: Ut in orbe tereti nomina eorum inscriberet, Ne primus esset, ne vel imus quispiam.* Possunt etiam ab initio protestari, sese citra ullam præcedentiæ considerationem congressuros, sed promiscue sessuros prout cuiq; lubitum, aut prout casus tulerit. Sicut de Brachmanibus Indorum sapientibus refert *Philostratus de vita Apollonij Thyanæi* l. 3. *Nullum regi præcipuum locum assignantes, quod apud Græcos Romanosq́ maximi æstimatur: sed ut cuiq́ in mentem venit accubuere.* Idq́; eo facilius procedit, si isti principes dissimulata dignitate conveniant, & citra consuetam pompam. Quo ipso testantur, sibi super dignitate curam aut contentionem hautquidquam fore. Sed si hoc displiceat, sorti res potest committi, idq́; ut vel semper quis illum locum retineat, quem semel est sortitus, vel ut ordo per sortem constitutus deinceps in orbem eat. Atq́; hæc facilius adhuc procedunt, si legati duntaxat congrediantur; præsertim cum circa hos aliud adhuc sit medium collisioni vitandæ, si non idem omnibus, sed disparis valoris velut character à suis principibus tribuatur. Nam isti dignitatum gradus, cum ex mera impositione oriantur, facillime plurimis modis variari possunt. Add. *Jacob. Godofr. d. tr. part.* 3. Quanquam fatendum sit, sæpe præstare istam æquanimitatem, quam Agesilaus præ se tulit, cum in choro loco obscuro constitueretur: *bene habet, inquit, ostendam enim non loco virum,*

sed

ſed viro locum cohoneſtari. Plutarch. apoph. Lacon. Aut Damonidas, qui in ſimili caſu dicebat: *bene factum, inveniſti enim hujus quoq; ſtationis ornandæ rationem. Idem apoph.* Addatur quoq; *Idem ſympoſiacon* l. I c. 2. 3. & *in convivio ſeptem ſapientum.* Obiter quoq; addendum commentum Alfonſi XI, qui ut aliquo modo componeret antiquam litem ſuper præcedentia inter civitatem Burgenſem & Toletanam, antequam litis ulla mentio fieret, dum in concilio ſententias perrogat: *Toletanos, inquit, ſcio imperata libentiſsime facturos, loquantur Burgenſes.* Qua regis oratione conquievere, cum utriq; ſe prælatos exiſtimarent. Toletani quidem, quod rex ante omnes eorum nomine locutus eſſet: Burgenſes vero, quod primi omnium per ſe ſententiam dixiſſerit. Apud *Hieron. Oſorium de rebus geſtis Emau.* l. I.

§. 22. Quod ſi autem inter plures æquales ſocietas aliqua duratura ſit inſtituenda, & ſinguli ſocij æqualitatem retinere velint, neq; circa locum ſors aut alternatio placeat, alia ordinis ratio ſupereſt, quæ itidem ſortis inſtar habet, neq; dignitati alicujus fraudi poteſt eſſe; ut nempe eo quisq; ordine in communi conventu ſedeat, quo in eundem fuit receptus. Id quod inprimis locum habet inter eos, qui ſocietati jam conſtitutæ deinceps accedunt. Nam illis, qui primi ſocietatem conſtituunt, locum ſorte aut per conventionem attribui præſtiterit. Et quia in plurimis conventibus & collegiis id uſurpatum, ut ſecundum ordinem receptionis locus cuiq; aſſignetur; hinc *Grotius* l. 2. c. 5. §. 21. tanquam univerſale pronunciatum ponit: *naturalem inter ſocios hunc eſſe ordinem, prout quisq; in ſocietatem venit.* add. *Bœclerus ad d. l.* l. 1. D. *de albo ſcribendo.* l. 1. C. *de conſul.* l. *ult.* C. *de tiron.* l. 1. C. *de præpoſ. ſacri cubiculi.* l. 2. C. *de præf. prætor.* l. 10. C. *de profeſſor. Jac. Godofr. d. tr. part.* 2. c. 3. §. 17. 18. Ubi ſciendum in ejusmodi ſocietatibus priorem aut poſteriorem locum haudquidquam notare eminentiorem aut tenuiorem dignitatem; ſed eſſe nudum ordinem inter pares dignitate; ac inter tales revera obtinere tritum illum verſiculum: *ultimus & primus ſunt in honore pares.* Nam illud *Auſonij panegyr. ad Gratianum: nulla eſt quidem contumelia ſecundi, ſed ex duobus gloria magna prælati;* locum duntaxat habet, cum prælatio ob majorem in prælato præſtantiam facta eſt. Sed & illud *Grotio d. l.*

nota-

notatum, eundem morem antiquitus in Christianorum regum ac populorum conventibus, quibus ad constituendum Ecclesiæ velut universalis corpus concurrebant, obtinuisse, ut qui primi Christianismum professi forent, in conciliis ad rem Christianam pertinentibus præcederent cæteros. Quo argumento nonnullis præcipue niti placuit ad asserendam sibi præ cæteris præeminentiam, tanquam jure sibi debitam, etiam in aliis quibuscunq; congressibus. Enimvero utut in istis conventibus sacris forte non sine ratione dictus ordo fuit observatus: tamen ut in omnibus aliis congressibus idem observetur, aut ut ex sola antiquitate professionis Christianæ eminens præ aliis dignitas alicui generetur, necessarium non videtur. Præterquam enim quod inter decreta religionis Christianæ est, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγεῖσθαι, *Roman.* XII, 20. add. *Philip.* II, 3. etiam in conciliis multis sacerdotes primas partes egerunt; seculares in accessorij fere locum venerunt, ac decretis illorum stare jussi. Sed quidquid hujus sit, non statim qui in certo conventu ob certum respectum, qui ipsius dignitatem in universum hautquidquam afficit, alteri cedit: is ubiq;, & quando ejus respectus ratio non amplius habetur, alteri tenetur cedere. Sicut & in civitatibus videmus quosdam diversis interesse collegiis, & in uno collegio alteri loco cedere; extra illud autem, aut in alio collegio priorem præ eodem locum retinere.

§. 23. Enimvero illud manifestum est, imperio hanc vim inesse, ut prælationem tribuat per modum perfecti juris valituram adversus eum, in quem exercetur. Nam utiq; præstantius est imperare, quam parere; alterius voluntatem suæ voluntati habere obnoxiam, quam ad alteram sese attemperare. Et necessum est, ut in me adversus illum existat veneratio, cui & protectionem meam debeo, & qui metu pœnæ ad jussa sua obeunda me potest compellere. Sic ut imperium per se inæqualitatem inter homines introducat. Nestor apud *Homerum Iliad.* a. *Neq; tu Pelide velis contendere cum rege ex adverso: nam nunquam æqualem sortitus est honorem Sceptriger rex, cui Jupiter honorem dedit.* Etsi Achilles magis ductum Agamemnonis, quam imperium proprie dictum agnoscebat. Sed & illud apertum est, quo amplius est imperium, & efficacius, eo majorem id dignita-

tem imperanti apud ſubjectos circumponere. Quin ipſa imperij duratio, etſi per ſe ad vim ejusdem nihil faciat, imperantis tamen dignationem non mediocriter auget. Inter eos vero, qui in eadem rep. vivunt, exiſtimationi intenſivæ certam velut menſuram conſtituere, & ad præcedentiam præ altero perfectum jus concedere illius eſt, qui ſummum in civitate habet imperium. Quem iſte locum cuiq; aſſignaverit, eum uti adverſus concives recte tueri quis poteſt: ſic & eidem omnino adquieſcere tenetur. vid. l. 3. D. *de officio prætoris.* Recte quoq; emeritus iſte centurio apud *Livium* l. 42. c. 34. *æquum eſt, omnia honeſta loca ducere, quibus rempublicam defenſuri ſitis.* Et licet forte unus vel alter præter meritū præſtantioribus videatur prælatus; tamen nihiloſecius tanquam contemtor poteſtatis ſummæ plecti poterit, qui aut illorum locum velit ſolicitare, aut ſuo contentus non eſſe. vid. l. 1. C. *ut dignit. ordo ſervetur.* Nec incommode huc trahi poteſt illud M. Terentij apud *Tacitum* A. VI. *Non eſt noſtrum æſtimare, quem ſupra cæteros, & quibus de cauſis extollas. Tibi ſummum rerum judicium dij dedere; nobis obſequij gloria relicta eſt.* Uti & illud *Luciani Judicio vocalium: Eſt pulcrum, unamquamq; literam in eo ordine, quem primum ſortita eſt, manere: tranſcendere vero eo, quo non oportet, ejus eſt, qui jus & æquum ſolvit. Et qui primus vobis hæc leges finxit & formavit, ordinem, per quem ſua quibusq; literis præſidentiæ dignitas firmiter permanet, definivit.* Plinius l. 9. *epiſt.* 5. *Diſcrimina ordinum dignitatumq;, ſi confuſa, turbata, permiſta ſint, nihil eſt ipſa æqualitate inæqualius.* Recte tamen fecerit princeps tollendis hominum ambitioſorū querelis, ſi in aſſignando loco honoratiore fundamenta dignitatis, ſupra enumerata, inſuper non habeat. Eoq; magis, quod niſi dignitas & prærogativa eminentium civium menſuretur ex beneficiis & auxilio, quod ab ipſis in tenuiores proficiſcitur, aut proficiſci poteſt, inter inania ſit referenda. Quia tamen moleſtum foret principibus, ſiquidem ſemper cuiq; ex intrinſeca ſua dignitate locus foret aſſignandus, tam ſæpe ſuorum civium recenſionem inſtituere, in qua non poſſet non longe maxima pars eorum offendi, cum pleriq; non eos ſoleant numerare, quos à tergo reliquerunt, ſed quos ſibi prælatos cernunt: expeditiſſimum viſum, ſaltem primariis civibus ex muneri-

neribus, quibus in rep. funguntur, dignationem assignare. Ubi itidem querelis ausa præscindetur, si merentibus, & idoneis talia munera conferantur, siq; ipsorum munerum ordo apte sit dispositus. Ordo autem munerum in rep. in universum hic maxime videtur concinnus, si eo major cuiq; adhæreat dignatio, quo præstantiora negotia, & ad summam reip. plurimum facientia per id obeantur, & quæ nobilissimas animi artes requirant. *Ovidius metam.* l. 13. *Ratem qui temperat anteit Remigis officium.* Apud *Homerum Iliad.* a. præstantia muneris sanguini, ac fortitudini præfertur. Sic enim Nestor ad Achillem: *Si vero tu fortis es, deaq; te genuit mater: At hic quidem potentior est, quia pluribus imperat.* Fit tamen aliquãdo, ut quibusdã muneribus in republ. quo plus honoris, eo minus imperij & potentiæ tribuatur, & vice versa; ne dignitati circumpositæ opes magistratus in perniciem reip. arment. Vid. *Bodinus de rep.* l. 3. c. 6. p. m. 501. In singulis autem munerum generibus eo dignior quisq; habeatur, quo nobiliore opera fungitur. Etsi & hoc sæpissime contingat, ut unum quidem munus in se altero sit nobilius; non statim tamen omnes & singuli, qui nobiliori muneri operam dant, omnibus & singulis in altero munere constitutis præferantur; sed ut v. g. qui princeps est in posteriori munere cedat quidem ei, qui priori in munere primas obtinet, reliquis tamen omnibus primo subordinatis præferatur. Illud rarius est, ut ex homine munus dignationem mutuetur; quod Thebis officio Telearchæ contigit, postquam Epaminondas id gesserat. vid. *Plutarch. in præceptis gerendæ reip.* Etsi circa intrinsecam insignium honoris & dignitatum æstimationem verum sit illud *Salustij Jugurth. Perinde, quasi prætura, & consulatus, atq; omnia alia hujuscemodi per seipsa clara, & magnifica sint: ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est.* Quod si vero ipsi cives inter sese super loco conventionem ineant, aut si in aliqua civitate certus ordo sit per consuetudinem introductus, utrumq; legis vim obtinebit, siquidem à supremo imperante ipsi non fuerit contradictum. vid. l. 2. C. *ut dignitatum ordo servetur.* Notandus quoq; locus apud *Suetonium Vespasiano c. 9. Uti notum esset, utrumq; ordinem non tam libertate inter se, quam dignitate differre, de jurgio quodam senatoris, equitisq; Rom. ita pronunciavit: Non oportere maledici senatoribus: remaledici civile fasq; esse.*

§. 24.

§. 24. Quod si autem inter se sint comparandi eminentes viri diversarum civitatum, patet, fundamenta intensivæ existimationis ne inter hos quidem aliud parere, quam aptitudinem recipiendi venerationem ab his, qui istis fundamentis minus pollent. Idq; sive præstantior ille in civitaté alterius tanquã peregrinus veniat, sive in loco tertio cõgrediantur. Nisi princeps civi suo injunxerit, ut peregrino cedat; aut tertius apud quem cõvenitur, rem definiverit, aut conventione vel consuetudine res sit decisa. Adeoq; ne ipsa quidem præstantia muneris, quod quis in sua civitate gerit, jus ipsi dat sese præferendi civibus alienæ reip., qui tali duntaxat munere gaudent, quod ipse in sua civitate præcedebat. Nam quod jus valet adversus cives, id nõ statim valet adversus alios. Prorsus uti leges aliarũ civitatum nos hautquidquã stringunt. Neq; obstat, quod extraneus ille titulum ejus, quicum contendit, in ipsius civitate præcellit. Nam in cujusq; civitatis arbitrio est, quem valorem apud se velit imponere titulis, aliisq; honorum insignibus, quæ abs se aut aliis collata sunt. Quin & officiorum, quorum amplitudine utplurimum dignitates mensurantur, diversus apud diversos valor. Ipsæ quoq; solidæ artes alibi plus, alibi minus æstimantur. Sicut alibi pacis, alibi belli artes pluris fieri notum est. Cumprimis autem circa vocabula dignitatum gradus exprimentia observandum, quod illa non solum diversis in civitatibus diversas notent dignitates, sed etiam in eadem civitate aliquando plus, aliquando minus valeant: prout tractus temporis aliarũ quoq; rerum pretia minuere aut intendere suevit. Scilicet existimationis exteriora signa valorem determinatum habent ex impositione singularum civitatum; etsi fundamenta existimationis intensivæ in se, & prout sapientibus æstimantur, valorem ubiq; suum obtineant. Unde nullibi non virtuti, & eximiis artibus, aut functionibus suus est honos. Sed ex illis solis certa honorum insignia suo jure apud exteros postulare nemo potest, nisi modis supra dictis jus illud sibi quæsiverit. Verum quia insignia honorum ubiq; ob eximiæ virtutis opinionem tribui præsumuntur, cultissimæ quæq; gentium exterorum honoribus eandem fere venerationem solent deferre, quam ipsorum civitas iisdem assignat. Id tamen ex civilitate & humanitate,

non

non ex obligatione aliqua perfecta præstare videri volunt. Quanquam nec desunt, apud quos extranei honores in exiguo sunt pretio. Sic enim *Ciceroni* peregrini nonnulli, splendidis familiis orti, vocantur non absolute, sed *domi*, aut *apud suos nobiles*; scilicet quod peregrinæ nobilitati Romæ non idem esset valor, atq; in sua cuiq; civitate. *Ejusdem* est vox valde insolens *in orat. pro M. Fonteio: An si homines ipsos spectare convenit, non modo cum infimo cive Romano, quisquam amplissimus Galliæ comparandus est?* Sic quis ignorat, quantus honos Olympionicis apud Græcos quondam habitus? Quo nomine eorum levitatem perstringit *Cicero pro L. Flacco.* Eundem si apud alios, queis tanti æstimatæ non fuerunt vires corporis, aut dexteritas, exhiberi sibi postulassent, rideri merebantur.

§. 25. Deniq; cum plurimas apud gentes natalibus aliqua dignitas judicetur adhærere, hoc loco non abs re fuerit curatius inquirere, quidnam nobilitati sanguinis subsit, & quo illa in se spectata valore sit æstimanda. Quam vix ullibi majoris fieri putaverim, quam apud Indos, de quibus *Hieron. Osorius de reb. gest. Emanuel.* l. 2. *Si vir ignobilis nobiles attingat, nobilitatem contaminari, genusq; pollui censent, & tam insignem injuriam illata cæde miseris hominibus, qui in eos inciderunt, ulciscuntur. Idcirco qui nobiles non sunt, quoties iter faciunt, voces edere coguntur. Nobiles vero cum eos adventare ex vocibus illorum præsentiunt, eos deflectere de via jubent: & sic fit, ut ignobiles mortis, nobiles maculæ sempiternæ periculum depellant. Illis neq; nobilitatem obscurari flagitiis, neq; generis obscuritatem illustrari virtutibus concessum est: sed omnibus illa conditio necessario subeunda, in qua majores illorum versati sunt.* Add. *Abrah. Rogerius de Braminibus* c. 1. 2. *Diodor. Siculus* l. 1. c. 74. Id igitur in aprico est, natales nobiles per se hautquidquam tribuere præstantius temperamentum corporis, utut sæpe bonitas alimentorum aliquid huc faciat; aut præstantiorem animum, eximiamq; vim ingenij: sed plebeiis ex natalibus æque feliciter hæc posse provenire. Nec alio ordine in producendis nobilibus, quam plebeiis, natura procedit. Sed & pari sanctimonia plebeiorum quam nobilium matrimonia coluntur aut coli possunt. Nec facile quis præstiterit, minus frequenter auratos thoros ab adulteris persultari,

quam modicas ſpondas. Adeo ut ſi vel maxime virtus parentum in proiem ſemper transfunderetur; multis tamen difficillimum ſit futurum probatu, abs prima ſtirpis origine intaminatum, & citra alieni mixturam ſanguinem ad ſeſe demiſſum. vid. *Dio Chryſoſtomus orat.* XV. *poſt initium.* p.m. 236. & *Grotius* l. 2. c. 7. §. 8. Sed nec illud vulgatum, *fortes creantur fortibus & bonis*, adeo citra exceptionem eſt, quin in contrarium æque invaluerit, *heroum filij noxæ.* Marius apud *Saluſtium Jugurth. Majores eorum omnia, quæ licebat, illis reliquere, divitias, imagines, memoriam ſui præclaram: virtutem non reliquere, neq́ poterant: ea ſola neq́ dono datur, neq́ accipitur.* Porro plebeij non ſemper deterius educantur, quam nobiles; imo ſæpe quo plura his media indulſit fortuna bene excolendo animo, eo turpius iisdem ad luxuriam, ſegnitiem, aliorumq́; vitiorum alimenta abutuntur. Recte *Plato Alcibiade* I. *Bene natos, ſi & bene educati fuerint, probabile eſt ad virtutem perfectos fore.* Et ipſa res oſtendit, multos nobilium degeneres majorum gloriam obfuſcaſſe. *Ariſtoteles Rhetoricorum* l. 2. c. 15. *Eſt autem nobile* (εὐγενὲς) *ex generis virtute; generoſum* (γενναῖον) *vero ex eo, ut non deficiat à natura. Id quod plerunq́ non accidit nobilibus, ſed ſunt multi abjecti.* add. *Stobæus ſerm.* 84. 85. Multos quoq; obſcuro natos loco per ſuam virtutem ad ſum̄a provectos conſtat: nec ſolus *Tydides melior patre.* Inde in ipſa quidem natura nulla adparet neceſſitas, quare aut in munera, aut in exiſtimationis paternæ gradum ſolos ob natales filius debeat ſuccedere; præſertim cum ultimo demum omnes ex eadem ſtirpe genus deducamus. Marius apud *Saluſtium Jugurth. Ego naturam unam, & communem omnium exiſtimo, ſed fortiſſimum quemq́ generoſum eſſe.*

§. 26. Nihilominus multis civitatibus placuit, ut præclare meriti cives ſtatum illum, certis privilegiis, certoq́; exiſtimationis gradu donatum, in quem ipſi per civitatem ſunt locati, in ſobolem ſuam per nativitatem velut aliquam hæreditatem transmitterent. *Lesbonactes orat. hortatoria.* Τῶν ἐν τοῖς δεινοῖς ἀνδρῶν ἀγαθῶν γενομένων οἱ παῖδες εὐγενεῖς νομίζονται. *Eorum, qui periculoſis temporibus ſtrenue ſe geſſerunt, poſteri nobiles habentur.* Sane enim natales nobiles præ plebeiis naturaliter nihil habent eximij: ſed ea prærogativa oritur ex impoſitio-

ne

ne & indultu civitatis, quæ constituit, ut certus status, cui annexa certa jura, gradusq; existimationis, in aliquem semel collatus ad ipsius posteros citra novam collationem per solos natales derivetur. Qua impositione sublata vel splendidissimi natales à plebeiis ne hilum discrepabunt. Add. *Huartus scrutin. ingen.* c. 16. *p. m.* 488. *seqq.* Unde quando princeps plebeium inter nobiles transscribit, in ipsius natura, ortuq; nihil immutat, nec novum aliquem vigorem ejus animo infundit; sed jubet ipsum censeri statu plebeiis contradistincto, quem una cum adhærentibus juribus ad posteros suos sit transmissurus. Vice versa si quis ordine nobilium ejiciatur ob delicta, aut quod legibus nobilium in sua civitate positis conformem sese non gesserit, ejus sane neq; natura, neq; animus mutatur, aut quem ex majoribus traxit sanguis; neq; efficitur, ut nobilibus parentibus non sit natus: sed adimitur duntaxat ipsi status, atq; jus nobilitati in ea civitate competens. Quo facto statim plebeius est. Quemadmodum neq; legitimatio, neq; natalium restitutio aliquid in natura mutant, sed meros tribuunt effectus morales. vid. *tit. Cod. de jure aur. annulorum, & de natal. restituendis.* Huc facit, quod *Nic. Macchiavellus hist. Florent.* l 3. tradit. Cum post oppressum ducem Athenarũ summa rerum Florentiæ ad plebem rediisset, exclusis lege à magistratu gerendo nobilibus, Bencho Boundelmontio, equestris dignitatis viro, ob strenuam operam in bello Pisano navatam, præmij loco fuisse datum, ut in populi classe censeretur, seu pro plebeio haberetur. Idem beneficium aliis nobilibus collatum refertur ab *eodem* l. V. Et apud Romanos P. Clodius per adoptionem à Patriciis ad plebem transibat, ut tribunus pl. posset fieri.

§. 27. Fatendum tamen est, plerasq; gentes in conferenda nobilitate præstantes quasdam artes & egregia merita respexisse. Quibus qui enituerat uti recte reliquos dignatione eminebat; ita largius judicabatur æstimari virtus, cujus præmia ad istos quoq; derivarentur, quos natura quilibet quam carissimos habet. Præsertim cum ea res speraretur civium virtutem extimulatura, acrius affectandis ejusmodi præmiis. Simul proles ista, domesticis exemplis excitata, parentum virtutem æmulatura credebatur, splendoremq; illum iis-

dem

dem, quibus partus erat, artibus tuitura. Nec minus putabantur parentes operam daturi, ut quantum in se prolem sibi non indecorem reip. repræsentarent. Cui consequens erat, ut postquam nobilitatem sorte nascendi adquiri receptum fuit, curiose circa deligendas uxores versarentur nobiles, ne dispari se genere miscentes proli suæ ista jura interverterent: an ut æqualium potius, quam inferiorũ filiæ in consortium ejus dignitatis adsciscerentur, aut ne nobiles pauperculæ post ditium mercatorum filias haberentur. Ac ne proli fortasse super natalibus lites olim moverentur, accurate majores longa serie annotare rationis erat. Cum contra plebeiis supervacuum foret, avos proavosq; ambitiose disponere; quippe quibus ex natalibus nihil privilegij, sed propria cuiq; virtute & industria nitendum.

§. 28. Hisce illustrandis non abs re fuerit Romanorum super nobilitate instituta curatius excussisse. Ut igitur suam illam hominum colluviem Romulus in justi formam populi componeret, ex universa multitudine centum delegit, consilio sibi præsto futuros, quos Patres adpellari placuit, exprimendo muneri, aut propter ætatem: reliqui plebs mansere. Istorum progenies patricij dicti, simplicissima denominatione, quasi Patrum posteri; aliis ideo, quod hi soli patres suos possent ostendere: cum cætera turba fugitivorum fuerit, nec valentium proferre patres ingenuos, verbo, terræ filij. vid. *Plutarch. Romulo, & quæst. Romanis.* In eam rem argumento usi sunt, quod quotiens patricij convocarentur à regibus, præcones quemq; suo ac paterno cierent nomine; plebeios vero ministri quidam cornibus bubulis confertim buccinantes in concionem excitaverint. Etsi more suo *Dionys. Halicarn. antiq. Roman.* l. 2. institutum hoc mollius interpretetur, evocationem patriciorum per præcones honoris, plebis per cornua celeritatis causa factam asserens. Contra *Dionysium* tamen videtur valere illud Decij apud *Livium* l. X. c. 8. *En unquam fando audistis, patricios primo esse factos non de cælo demissos, sed qui patrem ciere possent, id est, nihil ultra quam ingenuos? Consulem jam patrem ciere possum, avumq́; jam poterit filius meus. Juvenalis sat. 8. Et tamen ut longe repetas, longeq́; revolvas Nomen, ab infami gentem deducis asylo. Majorum primus quisquis fuit ille tuorum, Aut pastor fuit, aut illud, quod dicere nolo,*

Un-

Unde adparet, ad primævam in urbe Romana nobilitatem adquirendam suffecisse, ut quis ex legitimo natus esset matrimonio, parentibus ingenuis. Scilicet *in novo populo omnis repentina atq; ex virtute nobilitas est. Livius* l. I. c. 34. Inde quoq; est, quod patricij solis sibi *gentem* esse jactarent, ipsosq; inter se *gentiles* esse. Sic enim gentiles definiuntur à *Cicerone in Topicis; qui inter se eodem nomine sunt, ab ingenuis oriundi, quorum majorum nemo servitutem servierit, qui capite non sunt deminuti. Boëtius* itidem *in Topicis. Gentiles sunt, qui eodem inter se nomine sunt, ut Bruti, Scipiones; quod si servi sunt, nulla gentilitas esse potest. Quod si libertinorum nepotes eodem nomine nuncupantur, gentilitas nulla est; quoniam ab ingenuorũ antiquitate gentilitas ducitur.* JCtus *Cajus institut: Libertinorum aut servorum gentilitas non est.* Etsi posterioribus temporibus plebeios quoq; gentem sibi asseruisse constat. Add. *Franc. Connanus comment. jur. civil.* l. 2. c. 11. Sic hodieq; linguæ, quæ ex latina profluxere, nobiles solent vocare *gentiles homines.* Enimvero cum deinceps plebeij quoq; honesta cum ingenuis inirent connubia, & lapsu temporum labes illa, si quæ fuit, sordidæ originis exolesceret; inde ut alia differentia à plebeiis distinguerentur patricij, sacris gentilitiis institutis peculiarem sibi sanctimoniam circumponere sunt aggressi. Quo nomine sibi solis deferri posse magistratus contenderunt; quasi qui soli haberent auspicia. vid. *Livius* l. IV. c. 2. VI. c. 42. X, 7. Quod ludibrium tamen postea plebs non immerito explosit. Quanquam & plebeiorum quidam, eludendæ isti patriciorum prærogativæ, privata sibi sacra instituerunt. Quæ cum in hæredes transirent non sine onere, quomodo per coemtiones extincta sint, docet *Cicero pro Murana.* add. *Godofr. ad Ciceronis epist. famil.* VII. 29.

§. 29. Ast cum deinceps senatoria dignitas, & magistratus, qui hactenus penes solos patricios fuerant, cum plebe communicarentur, factum est, ut Romani dehinc nobilitatem non tam ex antiquitate generis & patriciatu, quam multitudine imaginum æstimarent. Ex quo tempore familiæ nobiles in patricias & plebeias distingui cœptæ. *Livius* l. X. c. 7. *Numerarentur triumphi plebeiorum: Jam ne nobilitatis quidem sine plebeios pœnitere. Idem* l. VI. c. 37. *Ex ea*

die in plebem ventura omnia, quibus patricij excellant, imperium atq; honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem. Equites autem ex institutis civitatis Romanæ nobiles proprie loquendo non erant. Nam quod est apud *Tacitum Agricola*, eum habuisse utrumq; avum procuratorem Cæsaris, *quæ equestris nobilitas est*; hunc habet sensum: ut eorum, qui ex senatoriis sunt familiis, nobilitas ex magistratibus curulibus æstimatur; ita inter equites procuratorem Cæsaris fuisse aliquod instar nobilitatis habet, cum post præfecturam prætorij vix splendidius munus in illum ordinem ut talem cadat. Sic igitur posterioribus temporibus Romæ nobiles non constituebant peculiarem ordinem, & per insignia jura à reliquis distinctum; sed prout quis multos *fumosos Equitum cum Dictatore magistros* in atrio disposuerat, aut propria virtute ad honores adspiraverat, ita majorum, aut propriis meritis nobilis censebatur. Quo facit illud *Claudiani paneg. de Probini & Olybrij consulatu: Quemcunq; requires Hac de stirpe virum certum est de consule nasci. Per fasces numerantur avi, semperq; renata Nobilitate virent.* Quanquam autem Romæ multi magistratus non minus belli quam pacis tempore valebant, puta, dictatores, magistri equitum, consules, prætores: tamen quia pax est velut ordinarium tempus reip., bellum extraordinarium, adeoq́ magistratus isti & adpellatione, & indole sua pacem magis quam bellum viderentur spirare; adparet paci magis quam bello originem suam debere nobilitatem Romanam. Neq; vero congruens erat, ex simplici virtute bellica, & quæ non esset conjuncta cum munere & artibus ducis, nobilitatem derivare, quæ quidem peculiarem ordinem, & multis juribus præfulgentem constitueret in tali rep., in qua communis omnium civium velut professio erat militia. Sic igitur apud Romanos nobilitas non tribuebat peculiarem ordinem in civitate, nec ex illa aliud fere emolumentū, quam quod majorum imagines aditum ad honores faciliorem panderent.

§. 30. Ex hisce manifestum est, ab ista diversum esse genium nobilitatis hodiernæ in plerisq; Europæ regnis. Nam apud nos nobiles peculiarem ordinem constituunt, à reliquis civibus dignitate & eximiis juribus distinctum. Dein nobilitas etiam citra officium publicum confertur ab eo, qui summum in rep. habet imperium, &

qui-

quidem non ita frequenter togatæ, quam bellicæ virtutis intuitu Cujus rei inter alia argumentum est, quod nobiles familiæ tam inter se, quam à plebeiis distingui soleant insignibus, quæ clypeo sustinentur, imposita galea, & inde *armorum* nomine veniunt. De quorum antiquitate testari potest illud *Diodori Siculi* l. V. c. 30. *Arma Gallis sunt scuta ad staturam hominis porrecta, & insigni proprio variegata. Quidam æneas bestiarum imagines, tam ad defensionem, quam ornamentum affabre factas præferunt. Æneis præterea galeis cum magnis appendicibus ad prolixam ostentationem factis capita muniunt. Nam vel cornua affixa, vel avium quadrupedumq; facies in illis expressas habent.* Add. *Hobbes Leviath.* c. X. De causis autem, quare virtuti bellicæ tantum istæ nationes detulerint, ita est habendum. Equidem in se non minoris sunt, quæ togati in remp. possunt conferre, quam quæ sagati. Leges salutares condere, jus integre dicere, opes civitatis per artes & commercia introducta augere, eloquentia populi tumentes animos mulcere, & in quam partem expediat flectere, consilio exterorum conatus adversum nos subtiliter investigare, atq; eludere, præclarissima utiq; sunt, & quovis honore digna. Neq; ista tamen semper, apud imperitos inprimis, sat ample æstimantur, tum quod artes, ex quibus talia promanant, non adeo in oculos incurrunt, & à plebe parum intelligi possunt; tum quod cum tranquillitate quadam, & citra impetum atq; periculum sese videantur explicare. Quæ omnia in virtute bellica secus sunt. Atq; inde, quanquam administratio togata citra fortitudinem atq; firmitatem animi non possit obiri; longe tamen splendidius creditum apud martij spiritus populos, & qui sanguine quam sudore rem quærere maluerunt, contra tam terribilem armorum adparatum, & ubi præsentem omnia mortem intentant, intrepidum offerre pectus, & pretiosissimam rerum humanarum periculo exponere, ut cæteris eo tutius ævum exigere liceat. Add. *Aristot. probl. sect. 27. quæst. 5.* Sic & plerisq; in regnis Europæ nobiles prædia sua feudorum nomine possident, à multis immunia oneribus, quibus plebeiorum bona premuntur, ut isti militarum operam reip. præstent. Inde quoq; nobilibus mercaturam exercere insolitum, non quod illa in se habeat quid inhonestum & sordidum,

ſed ne per eam nobiles à ſtudiis militaribus abſtrahantur, & feuda ſua gratis poſſideant. Et ſi quibus in civitatibus nobiles citra diminutionem dignitatis mercaturæ dant operam, tuto judices licet, eam nobilitatem ex militia hautquidquam originem ducere. Conf. *Bodinus de rep.* l. 3. c. 8. p. n. 560. Facit etiam huc, quod tradit *Herodotus* l. 2. apud Ægyptios, Scythas, Perſas, & Lydos, deniq; apud omnes fere barbaros haberi pro ignobilioribus civibus eos, qui artificia diſcunt, eorumq́; liberos; generoſiores autem eos, qui à manuariis operibus abſtineant, præſertim qui ceſſent ob bellum. Add. *Ariſtot. polit.* l. 3. c. 3. *Siracid.* 38. v. 25. ſeqq. *Cicero Off.* 1. *Illiberales & ſordidi quæſtus mercenariorum omnium, quorum operæ non quorum artes emuntur. Eſt enim in illis ipſa merces autoramentum ſervitutis.* Quin & Romæ lex lata à Q. Claudio tribuno plebis; *ne quis ſenator, quivé ſenatoris pater fuiſſet, maritimam navem, quæ plus quam trecentarum amphorarum eſſet, haberet. Id ſatis habitum ad fructus ex agris vectandos, quæſtus omnis Patribus indecorus viſus eſt.* *Livius* l. 21. c. 63. Add. tamen *Bodinus de rep.* l. 3. c. 8. p. m. 546. *ſeqq.*

§. 31. In quibusdam tamen civitatibus exigua natalium dignatio, & ſua cuiq; ex virtute propria, meritis in remp. ac muneribus nobilitas. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 92. de laudationibus funebribus apud Ægyptios: *de genere quidem nihil, ut Græcorum conſuetudo habet, memorant; quin omnes æque nobiles in Ægypto eſſe cenſent, ſed ut à puero educatus, & inſtitutus, & ad virilem ætatem progreſſus pietatem in deos, juſtitiã, itemq́; continentiam, & alias virtutes coluerit, recenſent.* Tullus Hoſtilius apud *Dionyſ. Halicarn.* l. 3. *οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν ἀρετῇ. nulla alia re quam virtute humanam nobilitatem conſtare ducimus.* De moribus Turcarum *Auger. Busbequius epiſt.* 1. *Turca neminem, ne ſuorum quidem, niſi ex ſe pendunt: ſola domo Othomanorum excepta, quæ ſuis cenſetur natalibus.* Add. quæ ibidem de Gianizaris tradit. Add. *Bodinus de rep.* l. 3. c. 8. p. m. 557. *Martinius præfat. hiſtor. Sinicæ. A vetuſtate ſanguinis nulla apud hanc gentem nobilitas. Pauperrimo cuiq́; per literas patet iter ad ſumma.* Iſthæc uti à moribus noſtris abhorrent; ita illud à ſapientibus recte inculcatur, non debere nobiles ſolo ſanguine, ſed multo magis virtute niti. *Seneca*

Her-

Hercule Furente. Qui genus jactat suum aliena laudat. *Boëtius de consolat. philosoph.* *Quid genus & proavos strepitis? Si primordia vestra, Autoremq; Deum spectes, Nullus degenere extat; Ni vitiis priora fovens Proprium deserat ortum.* *Horatius serm.* l. 1. *sat.* 6. ad Mœcenatem: *Referre negas, quali sit quisq; parente Natus, dum ingenuus.* *Claudianus.* l. 7. *de laudibus Stiliconis.* *Lectos ex omnibus oris Evehis: & meritum, nunquam cunabula quaeris, Et qualis, non unde satus.* Add. *Seneca de beneficiis* l. 3. c. 28. & *epistola* XLIV. Canuleius apud *Livium* l. IV. c. 3. *dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret virtus, crevit imperium Romanorum.* *Herodianus* l. 5. c. 1. *Fortunae munera etiam parum dignos exornant, animi virtus propriam cuiq; gloriam conciliat. Et claritas quidem generis, divitiaeq;, atq; id genus reliqua, etsi beatorum propria putantur, minime in ipsis utpote ab aliis tradita, laudantur.* Graviter quoq; Antigonus fortis centurionis ignavo filio ad honores adspiranti; *παρ' ἐμοὶ*, inquit, *ἀνδραγαθίας εἰσὶν ȣ πατραγαθίας τιμαί.* apud *Plutarch. de vitioso pudore*, & in *apophth.* *Plato in Theaeteto.* *Innumeri unumquemq; nostrum avi atq; proavi antecesserunt, quorum in numero divites & inopes, reges & servi, Barbari & Graeci innumerabiles praecessere.* Similis locus extat apud *Dionem Chrysostomum orat.* XV. *de servitute.* *Hoc fieri non potest, ut ab omni aevo aliquod sit hominum genus, in quo non innumerabiles liberi sint procreati, nec pauciores, qui servitutem servierint: & tyranni, & reges, & vincti, & stigmatis notati, & caupones, & sutores, aliarumq; quaecunq; inter homines sunt, conditionum fuerint, omniaq; opera, omnes vivendi conditiones, omnes fortunas atq; calamitates vicissim sint experti.* Addit, ideo heroum genus ad Deos à poetis relatum, ut ne, dum ulterius id investigatur, ejusmodi sordes detegerentur. M. *Seneca* l. 1. *controvers.* 6. *Quemcunq; volueris revolve nobilem: ad humilitatem pervenies.* Huc facit illud Lycurgi factum, exemplo duorum canum ostendere conati, magis per disciplinam, quam naturam ad virtutem nos formari; apud *Plutarchum apophth. Laconicis*, & *de educ. liberis.* Sic & novi homines antiquis nobilibus, sed degeneribus, recte occinunt illud Iphicratis apud *Plutarch. apoph.* cui cum Harmodius unus de prisci illius Harmodij posteris exprobraret ignobilitatem, respondit: *meum à me incipit genus; tuum in te desinet.* Add. *Philo Judaeus de nobilitate.*

Stobæus serm. 84.85.86.87. Sunt etiam qui disputant; iniquum videri propter solos natales, (qui neq; per se quid virtutis conferunt, & quos nemo sibi ipsi præstare potest,) alicui conferre immunitatem à certis reip. oneribus in fraudem reliquorum civium, aut propiorem aditum ad munia reip. concedere; cum artes ad ista munera obeunda necessariæ in aliis æque, aut magis quam in istis inveniantur: multoq; magis, si quis ex illorum sit censu, de quibus *Aristophanes Ranis act.* 3. *sc.* 1. *v.* 2. πῶς γὰρ οὐχὶ γεννάδας, ὅστις γε πίνειν οἶδε καὶ βινεῖν μόνον; & *Juvenalis sat.* XI. *Quibus in solo vivendi causa palato est.* esse deniq; morbum reip. non mediocrem, si summa potestas civilis circa mandanda munia publica certo ordini sit ita alligata, ut aliorum opera civium uti nequeat in negotiis, quibus maxime deprehenduntur idonei; præsertim ubi non sit ipsi concessum egregios viros in istum ordinem cooptare. Nam si principi alicui nobiles ideo sint fovendi, ut horum ope reliquos cives eo melius possit coercere, id signum est potestatis titubantis, & paulo minus quam curru jam excussæ; dum velut in factionem cum parte civium cogitur coire, nec amplius aperta imperij vi, sed callidis artibus nititur.

§. 32. Illud demum quæritur, an dignitas, honorumq; insignia in civitate, uti in origine, sic & in duratione à summo imperio civili dependeant? Ubi putamus dispiciendum, an honoris insignia & jura unice adhæreant alicui muneri in rep., quod conferre sit penes arbitrium summi imperij; an vero tanquam proprium bonum in civem sint collata. Ubi prius factum est, patet, summo imperio idem esse potestatis, quod circa magistratus constituendos aut removendos. Sic non magnanimitatis duntaxat specimen exhibebat, sed & civitatis potestatem agnoscebat Fabius Cunctator, dum sibi Dictatori magistrum equitum exæquari patienter tulit. vid. *Livius* l. XXII, c. 15. 22. Quo pertinet illud dictum Solonis apud *Diogenem Laertium*, quod etiam expressit *Polybius* l. V. c. 26: *Qui apud tyrannos autoritate valerent, eos calculis, quibus in componendis rationibus utimur, comparare consueverat. Ut enim illi interdum majorem numerum, interdum minorem significant: ita & tyrannos horum quemq; prout libitũ fuerit, aliquando illustrem & inclytum, aliquando obscurum habere & ignobi-*

lem.

lem. Addendum quoq; factum Amasis regis Ægyptij, qui ex pelvi statuam dei cujusdam faciebat, apud *Herodotum Euterpe*. Et hactenus admittitur illud *Ciceronis pro Plancio: Est conditio liberorum populorum, posse suffragiis vel dare vel detrahere, quod velit, cuiq;*. etsi vocabulum *detrahendi* magis denegationem honoris petiti, quam quæsiti jam ereptionem notare videatur. Verum ubi ista posteriori modo à civibus possidentur, regulariter ipsis adimi nequeunt, nisi per modum pœnæ. Quo facit illud Aristotelis apud *Ælianum* V.H. l. XIV. c. 1. *Non est simile, dignitatem aliquam non suscipere, & cum acceperis, ea spoliari. Non enim grave est non adipisci: at cum adeptus sis, rursum amittere, id molestum est.* Huc spectat quoq; *Dionis Chrysostomi Rhodiaca.* Sed quæ honoribus adhærent immunitates & privilegia, urgentibus reip. temporibus suspendi aut tolli utiq; possunt, pensatione tamen, quatenus fieri potest facta; cum omnia ejusmodi privilegia exceptionem summæ necessitatis reip. intelligantur habere; & absurdum sit, illis tantam sanctimoniam tribuere, ut ne saluti quidem reip. eadem cedere debeant. Ex dictis etiam colligi potest, quatenus quædam civitates recte potuerint sancire, ut proditorum filij sint ἄτιμοι. Quale quid in *Antiphontem* Athenis decretum in *ipsius vita* patet. Scilicet ab honoribus & magistratibus tales excludere potuerunt, existimationem simplicem adimere recte non potuerunt.

CAPUT V.
DE POTESTATE SUMMI IMPERII CIRCA BONA TAM PUBLICA QUAM privatorum.

1. *Quid potestatis in bona regi sit, si regnum sit ipsius patrimonium.*
2. *Non ubiq; cives dominium rerū suarum debent civitati.*
3. *Summum imperium potest leges ferre, quomodo cives bonis suis uti debent.*
4. *Idem potest tributa exigere.*
5. *Quid observandum circa impositionē vectigalium.*
6. *Et tributorum.*
7. *De domino eminente.*
8. *Quid liceat regi circa bona publica.*
9. *De alienatione regni, & ejus partium.*
10. *Rex non potest infeudare regnum, aut oppignorare sine consensu populi:*
11. *Neq; alienare bona, quæ principatum sequuntur.*

Ad

AD intelligendam potestatem imperij summi in bona civiū, observandum; eam profluere vel ex ipsa natura summi imperij per se, vel ex peculiari modo adquirendi imperij. Sane enim non parum interest, an is, qui summum in civitate imperium gerit, sibi ipsi velut cives fecerit, atq; primus rerum, quas civitas complectitur, omnimodum dominium adquisiverit; an vero ultro in imperium sit vocatus ab hominibus, qui jam quorundam bonorum proprietatem habebant. Priori casu patet, imperantem in quævis bona civitate contenta non id modo habere potestatis, quod ex imperio per se fluit, sed & quod quivis paterfamilias in patrimonium suum habet; nisi forte ultro quid de jure suo remiserit. Heic igitur si rex istud dominium sibi illibatum servarit, cives sua non alio tenebunt jure, quam quo servi quondam Romæ peculia sua obtinebant; sic ut eorum possessio sit mere precaria, arbitrio regis quandocunq; visum fuerit revocabilis. Quamdiu tamen istorum bonorum possessio civibus relinquitur, ex iisdem alimenta & alia vitæ sustentandæ necessaria recte sibi decerpunt velut loco mercedis ob impensam in iisdem excolendis & custodiendis operam Atq; de ejusmodi duntaxat subditis verum est, quod male ad quosvis cives extendit *Hobbes de cive* c. VI, §. 15. & c. XII, §. 7. *singulos cives suum sibi proprium habere, in quod nemo concivium suorum jus habet; non autem proprium ita habere quidquam, in quod non habeat jus ille, qui habet summum imperium.* Sicut *filij familias proprietatem rerum suarum à patre concessam habent, distinctam quidem à cæteris filiis ejusdem familiæ, sed non à proprietate ipsius patris. Sic ut in familia filiorum singulorum propria sint bona, quæ & quamdiu vult pater.* Quod si autem ejusmodi rex de jure suo aliquid remiserit, tantum subjecti in bona sua habebunt juris, quantum regis concessio ostenderit. Super quo à diversis diverso modo dispositum. Sic Pharao dominus terræ Ægypti quintam partem frugum sibi vindicabat, quatuor partes cultoribus relinquebat. *Genes.* 47. v. 23, 24. 26. De Indorum agricolis *Strabo* l. XV. *Cum regio tota sit regis, ipsi eam conducti operantur pro quarta parte fructuum.* In hisce igitur regnis quicquid singuli juris in bona obtinent, id originarie ab indultu regis dependet, qui de universis

bonis

bonis absolutam disponendi potestatem habet, quantum pacta aut concessiones irrevocabiliter ab ipso factæ admittunt.

§. 2. Enimvero dantur civitates, ubi cives bona sua originarie hautquidquam tanquam beneficium imperij civilis agnoscunt. Idq; videtur contingere duobus potissimum modis; vel quando populus aliquis auspicio regis abs se creati novas sibi sedes quæsivit; vel quando plures patresfamilias, quibus jam suæ opes erant, in civitatem ultro coivere, aut civitati jam constitutæ ultro accesserunt, & sic seipsos ac sua bona imperio civili subjecerunt. Circa prius ita regulariter fieri solet, ut ejusmodi populus auspicio rectoris sui occupet regionem aliquam, terminis naturalibus aut ex arbitrio hominum circumscriptam, per universitatem, cujus partes deinde singulis sorte, aut arbitrio rectoris, rarius propria ipsorum electione, assignentur. Vid. *Cornelius Nepos Miltiade* c. 2. Ubi sciendum, quanquam singulorum dominium non tam à propria ipsorum adprehensione, quam assignatione rectoris populi videatur incipere; non tamen quod singuli habent, beneficium rectoris est; cum qui ejusmodi expeditioni sese socios ultro adjunxere, jus sibi perfectum quæsiverint portionem aliquam de parta terra habendi. vid. *Genes.* XIV, 14. 21. 23. 24. Add. *supra* l. IV. c. 6. §. 3. 4. Multo minus autem dominia privatorum originarie dependent ab arbitrio & indultu regis, quando patresfamilias liberi, bonis jam instructi, ultro sese ipsius imperio subjecerunt. Quin enim isti, qui extra civitates degunt, proprij quid habere possint, manifestissimum est; quidquid repugnet *Hobbes* d. l. Sane ponamus, naturam dedisse cuiq; jus in omnia; quid tamen obstat, quo minus interveniente pacto sua cuiq; portio possit assignari? Et quanquam duorum aut paucorum pacta circa rem in medio positam reliquis nihil præjudicent, sed iisdem jus suũ primævum relinquant integrum: tamen si omnes super dividendis rebus commune ineant pactum, expressum aut tacitum, quin vera proprietas rerum introducatur, dubitari non debet. Inde falsum est pronunciatum illud *Hobbesij*: *patres diversarum familiarum, qui neq; patri, neq; communi domino subjiciuntur, jus commune in omnia habent.* Vid. *Genes.* IV, 4. XIII. 5. *seqq.* Etsi hoc certum sit, eorum qui in civi-

 tati-

tatibus vivunt, dominia longe esse firmiora, quam singulorum qui in naturali libertate degunt. Nam hi propriis duntaxat viribus nituntur: istorum autem bona viribus totius civitatis contra exteros juxta atq; concives proteguntur. vid. *Genes.* XXXIV, 30. Et hactenus tantum admitti potest illud *Ciceronis pro Cæcinna: Jure civili sublato nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse quid suum, quid alienum sit. Idem Off.* II. clarius: *Hanc ob causam maxime, ut sua tenerentur, resp. constitutæ sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines, tamen custodiæ rerum suarum urbium præsidia quærebant.*

§. 3. In civitatibus ergo, ubi bona civium originarie à rectoribus non dependent, summo imperanti id tantum potestatis in eadem competit, quantum ex imperij summi natura per se fluit, nisi cives amplius quid ultro ipsi detulerunt. Facit huc illud *Senecæ de beneficiis* l. VII. c. 4. *Jure civili omnia regis sunt: & tamen illa, quorum ad regem pertinet universa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & unaquæq; res habet possessorem suum. Itaq; dare regi & domum, & mancipium & pecuniam possumus; nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensiũ aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt. Et totus ager hujus aut illius reip. est: pars deinde suo domino quoq; censetur. ideoq; donare agros nostros reip. possumus, quamvis illius esse dicantur: quia aliter illius sunt, aliter mei. Omnia rex imperio possidet: singuli dominio.* Hinc Adrianus populo servum aurigantem ut in libertatem assereretur flagitanti, restitit his verbis: *Neq; me alienum servum libertate donare, neq; vos domino ejus vim afferre decet*, apud *Zonaram tom.* II. Et *ibid.* Imp. Claudius edicto vetuit, ne ab Imperatore res alienæ peterentur. Erat enim eo tempore opinio, Cæsarem talia donare posse. Unde & ipse, quem privatus hoc modo acceperat fundum, domino restituit. Ista porra potestas ad tria potissimum capita revocari commodissime videtur; ad jus ferendi leges circa usum bonorum ad salutem civitatis attemperandum; deinde ad jus indicendi tributa; & deniq; ad exercitium dominij eminentis. Ad primum caput referuntur leges sumtuariæ, seu quæ modum statuunt sumtibus extra necessitatem positis, quibus privatæ domus, & inde

inde civitas exhauritur, pecuniis ad exteros translatis, postquam in exoticas delicias luxuria cumprimis solet insanire. Quales illæ fuerint in rep. Romana enumerat *Paulus Manutius de LL. Romanis* ex *Macrobij Saturnal.* l. 3. *Plato* l. VI. *de* LL. ad nuptias non nisi decem ex propinquis vocari, & à ditissimis supra minam impendi non vult. Item, leges contra aleam latæ. vid. t. t. D. & C. *de aleatoribus.* Add. *Gratianus* c. 7. 8. 9. *distinct.* 86. Et quæ passim prodigos coercent. Quo facit institutum Periandri apud Corinthios, quo non permittebatur *δαπανᾶν πλέον, ἢ κατὰ τὰς προσόδους, non plus insumere, quam census ferret. Heraclides de politiis.* Id quod cum primis circa illos observandum, qui remp. tractant. Quo facit insignis locus *Polybij* l. X. *in excerptis Peirescianis. οὐχ οἷον τε τῶν κοινῶν προστατεῖν καλῶς τὸν ὀλιγωροῦντα τῶν κατὰ τὸν ἴδιον βίον, οὔτε μὴν ἀποσχέσθαι τῶν τῆς πατρίδος, ὅστις πολυτελέστερον ζῇ τῆς κατὰ τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν χορηγίας. Fieri non potest, ut is reip. recte præsit, qui in privata vita est negligens; neq; à diripienda publica pecunia sibi est temperaturus, qui sumtuosius vivit, quam privati reditus ferant.* Conspirat illud *Luciani in Antholog. οὐκ ἔστι κακῶς κεχρημένον ἄνδρα τοῖς ἰδίοις, εἶναι πιστὸν ἐν ἀλλοτρίοις. non potest male usus propriis esse fidelis in alienis.* Item leges de modo & qualitate possessionum, qualis erat Romæ lex Licinia, ne quis ultra D. agri jugera, neq; pecoris majoris ultra C. minoris ultra D. capita haberet. vid. P. *Manutius* d. l. Huc pertinet *Numer.* 36. v. 7. 9. Add. *Aristoteles polit.* l. II. c. 5. 7. l. VI. c. 4. (P.) ubi memoratur lex in multis civitatibus democraticis usitata, *μὴ πωλεῖν ἐξεῖναι τοὺς πρώτους κλήρους, ne primas agri partes liceat vendere.* & lex Oxyli, *μὴ δανείζειν εἰς τι μέρος τῆς ὑπαρχούσης ἑκάστῳ γῆς. ne quis in partem agri cujusquam mutuum det.* Huc spectat illud SCtum apud *Plinium* l. VI. *epist.* 19. quo candidati jubentur patrimonij tertiam partem conferre in prædia Italica. Item, leges circa modũ donationũ, legatorũ, & quib⁹ testandi facultas circumscribitur. Item illæ leges, quæ certos cives certum genus rerum possidere vetant. Sicuti de Indis refert *Strabo* l. XV. *privato homini equum & elephantum alere non licet. Utrumq; enim regis possessio censetur.* Et leges contra otiosos latæ. Qualis illa apud Nabathæos, qua *publice mulctabatur, qui opes suas imminuerat*, apud

Strabonem l. XVI. Et contra eos, quæ res suas incultu perire patiuntur. vid. *Gellius* l. 4. c. 12.

§. 4. Sed & hoc juris summo imperio competit, ut partem aliquam de bonis civium decerpere tributi nomine possit. Quippe cum tributa intra justum modum imperata, & recte impensa nihil sint aliud, atq; merces, quam singuli pendunt civitati pro defensione salutis ac bonorum suorum, & ad tolerandos, qui heic requiruntur, sumtus. Hinc cum *Nero dubitaret, an cuncta vectigalia omitti juberet, idq́ pulcerrimum donum generi mortalium daret; impetum ejus attinuere senatores, dissolutionem imperij docendo, si fructus, quibus resp. sustineretur, deminuerentur.* *Tacit. Ann.* XIII. Apud *Eundem Hist.* IV. Cerialis ad Treveros: *Nos jure victoriæ id solũ vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neq́ quies gentium sine armis; neq́ arma sine stipendiis; neq́ stipendia sine tributis haberi queunt.* Apud *Isæum orat.* VI. dicitur: *existimans pro se modicos sumtus facere oportere, & quæ reliqua erant civitati adquirere, ut impensis sufficeret.* *Themistius orat.* XIV. *Athenis lex prohibet eos, quorum nomina in ærarium relata sunt, Remp. prius capessere, quam debitum illud dissolverint.* Quæ qui probe expenderit, fatebitur iniquas sæpe & impudentes esse querelas vulgi, cui maxima fere miseriarum suarum causa videtur tributorum gravitas. Quam ad rem cumprimis faciunt, quæ tradit *Hobbes de Cive* c. XII. §. 9. Huc spectat quoq; illud Archidami, qui bello Peloponesiaco sociis poscentibus, ut tributi certam præscriberet quantitatem, dixit; ὁ πόλεμος ὐ τεταγμένα σιτεῖται, *bellum definito non alitur emolumento.* apud *Plutarchum apophth.* Et *Idem Crasso*: ὁ πρὸς πόλεμον πλοῦτος ἀόριστος. *opes ad bellum definiri nequeunt.* Et raro locum habet illud M. Catonis apud *Livium* l. 34. c. 9. *Bellum seipsum alet.* Sed & ad quemvis adparatum bellicum adplicari potest, quod de classe extat apud *Nicetam Choniatem* l. 1. suasu Joannis Puzeni summi quæstoris sub Imperatore Manuele Comneno vectigalia nautica, olim in classem conferri solita, in fiscũ fuisse relata, triremesq́; abolitas, quod diceret: *triremes non semper reip. esse utiles: sumtus vero, qui in eas fierent, & annuos esse & immensos. Eos igitur in fiscum referendos, necessitate vero postulante, ex Imperatoris* the-

thesauris stipendia promenda esse. Quæ cum dixisset, vir optimus, & rerum gerendarum peritissimus est habitus, cum revera sententiam crudelissimo pirata dignam dixisset. Imperatorem enim sumtuum magnitudine decepit, & parvitate impensarum rursus exhilaravit. Qua sive temeritate, sive tenacitate factum est, ut maritima provinciæ latrociniis vexarentur. Inde secutas calamitates ei æque imputari potuisse, infert; atq; *spicam ei, qui sevit, acceptam ferimus, & is accusatur, qui non resecuit, & incendium non ei duntaxat imputatur, qui ignem injecit, sed & ei, qui id restinguere cum posset noluit.* Gemina habentur apud *Nicephorum Gregoram* l. VI. qui talia sub Andronico Palæologo quoq; contigisse refert.

§. 5. Est tamen prudentis rectoris, hactenus querulo vulgi ingenio se attemperare, ut quantum fieri potest minimo quasi cum sensu & motu tributa colligantur. Et quidem vulgo durius longe videtur, illa, quæ semel in bonis suis numeravit, iterum erogare, quam quædam non adquirere. vid. *Livius* l. V. c. 23. & *Plutarchus Camillo*, ubi ægerrime tulit plebs, quod decimam partem prædæ jam divisæ cogeretur conferre. *Homerus Iliad.* α. *quæ ex urbibus captis diripuimus, ea divisa jam sunt. Populum vero non decet ea rursus collecta congregare. Claudianus de cons. Mallij: Graviorem amissa dolorem, Quam necdum quæsita movent.* add. l. 5. § 13. D. *de donat. inter vir. & uxor.* Hannibal apud *Livium* l. 30. c. 44. *Tantum ex publicis malis sentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quidquam acrius, quam pecuniæ damnū stimulat.* Inde multis commodissimum visum, semel isto onere defungi, & partem bonorum in usus publicos perpetuo disponere. Aliqui minus affici vulgus judicant per moderata vectigalia, & assisias, quas vocant, quam collectas & tributa. Quanquam circa vectigalia in merces importandas constituenda considerandum sit, an merces illæ sint necessariæ, an vero luxuriam duntaxat instruant. Nam circa has illa recte intendi possunt, reprimendo luxui, & quia istis fere utuntur homines locupletes, aut qui alias multis privilegiis instructi reip. parum contribuunt. vid. l. 16. §. 7. D. *de publicanis.* Item an non eædem merces apud nos provenire, aut elaborari possint, si adsit indigenarum industria. Quam ob rationem

recte merces exoticæ vectigalibus onerantur, illæ cumprimis, per quas luxus tantum instruitur, & per quas *exteri tributum à nobis accipiunt*, φόρυς παρ' ὑμῶν λαμβάνυσιν, ὐ τῆς χώρας, ὐδὲ τῶν βοσκημάτων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνοίας τῆς ἡμετέρας, *non pro regione neq; pro pecoribus, sed pro dementia nostra*; uti loquitur *Dio Chrysostomus orat.* 79. Circa exportandas merces videndum, an reip. intersit eas non exportari; an vero necessum sit eas exportari, quod aliud non suppetat medium civibus rem faciendi. Prius facit, ut vectigalia intendi queant, posterius ut remitti debeant. Neq; id insuper habendum, an exteri vehementer istis mercibus opus habeant; an easdem quoq; aliunde possint habere? Cui enim ignota mercurialium hominum solertia? *Extremos currit mercator ad Indos, Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.* Ita enim fieri solet, ut si in uno loco nimis onerentur mercatores, alia sibi emporia quæsitum eant; aut occinant illud Gallieni apud *Trebellium Pollionem*: *Quid? sine lino Ægyptio esse non possumus. Non sine trabeatis sagis tuta resp. est?* Sicuti & ad vectigalia maxime quadrare judicaverim illam *Hesiodi* regulam, πλέον ἥμισυ παντός; *dimidium plus toto.* Nam sterilis est portus, quem mercatorum frequentia destituit. Quo loco etiam observanda constitutio Neronis apud *Tacitum* A. XIII. *ne censibus negotiatorum naves adscriberentur, tributumq; pro illis penderent.* Sicuti & id summi imperij est, quæ in quæstum publicanorum ab ipsis subinde inveniuntur, nec non eorundem importunitatem, & vexationes, quæ ipso vectigali gravius tolerantur, circumcidere. Apud *Dionem Cassium* l. 42. Cæsar dicitur Asiam à publicanis, qui eam acerbissime habuerant, liberasse, & *vectigalia in tributi formam redegisse.* add. l. 12. *princ.* D. *de publicanis.* Sic & laudat edictum Neronis *Tacitus* A. XIII. *ut leges cujusq; publici, occulta ad id tempus, proscriberentur: omissas petitiones non ultra annum resumerent: magistratus jura adversus publicanos extra ordinem redderent.*

§. 6. Circa imponenda autem tributa, & alia onera id maxime cavendum, ne subditis justa querelarum causa oriatur. Id quod primo fit, si onera civitatis civibus inæqualiter imponantur. Nam, uti recte *Hobbes de cive* c. XIII. §. 10. quod omnibus simul leve onus est, si multi se subtrahunt, cæteris grave, imo intolerabile erit. Neq; enim

enim homines tam onus ipſum, quam inæqualitatem ægre ferre ſolent, ob dolorem injuriæ, aut invidia adverſus immunes. Et cum id, quod à civibus in publicum confertur, nihil aliud ſit præter emtæ pacis pretium, rationis eſt, ut qui æque de pace participant, æquas partes ſolvant, pecunias aut operas reip. contribuendo. Enimvero ut iſta æqualitas recte inveniatur, accurate obſervandum eſt, non heic quæri æqualitatem pecuniæ, ſed oneris: ſeu in eo haudquidquam æqualitatem verti, ut ſinguli æquales pecuniarum ſummas ſolvant, ſed ut quæ ſingulis injungitur portio non magis unum quam alterum gravet. Quod fit, ſi æqualis ſit ratio inter onera & beneficia pacis. Quanquam enim pace omnes æqualiter fruantur, non tamen emolumenta pacis omnibus ſunt æqualia; cum alij plus bonorum, alij minus adquirant, & rurſus alij plus, alij minus conſumant. Inde quæſtio ab *Hobbeſio* movetur; an cives in publicum contribuere debeant pro ratione eorum, quæ lucrantur, an eorum quæ conſumunt, hoc eſt, an perſonæ taxari debeant, ut pro ratione cenſus contribuant, an ut quisq; contribuat pro ratione eorum, quæ conſumit? Ubi primo omnium ita eſt pronunciandum, quia beneficio civitatis ſuum cuiq; patrimonium defenditur, igitur iſti poſſe imponi onera pro ratione redituum. Quo ſpectant ea, quæ Servius Tullius de ratione inſtituti cenſus diſſerit apud *Dionyſ. Halicarn.* l. IV. *Juſtum exiſtimo, & reip. utile, ut qui multum poſſident, multa conferant; parum vero, qui ſunt in re tenui.* Sicuti & quæ extraordinariis reip. temporibus imperantur, juxta cenſum imponenda ſunt. Deinde quia ôpe civitatis etiam cujusq; vita defenditur, quæ pauperibus æque ac divitibus cara eſt; inde ab illis æque ac his operæ militares poſtulari poſſunt, nec minus eodem nomine tributum modicum æquale exigi; uti eſt capitatio, in quo dives non plus quam pauper ſolvit. Verum quia etiam beneficio civitatis civibus occaſio præbetur, ut ſua induſtria rem ſibi augere poſſint, heic difficultas potiſſimum oritur, quomodo iſto intuitu impoſitio onerum ſit facienda. Ubi commodiſſimum videtur, ut ea taxentur, prout quilibet conſumit, non prout quis lucratur. Nam ubi pro ratione eorum, quæ quisq; lucratur, impoſitio fieret, & vero contingeret eos, qui æqualia lucrati ſunt, non æqua-

qualia possidere, (quo nihil est est frequentius, dum alter parta per parsimoniam conservat, alter per luxuriam dissipat;) necessum esset, beneficio pacis æqualiter gaudentes, civitatis onera non æqualiter sustinere. v. g. Duo per annum lucrati sunt æqualia; uterq; C. sed unus consumsit XL, alter XXC. Heic cum uterq; æqualiter pace fruitus sit, æquum quidem videri possit, ut uterq; æqualia solveret. Atqui duo heic occurrunt incommoda; primo quod difficillimum civitati sit inquirere, quantum quisq; civium singulis annis suam per industriam lucretur, neq; recognitio census tam crebro fieri queat. Deinde si impositio tributi fieret anno elapso, ubi uterq; rationes acceptorum & expensorum subduxit, & quidem pro ratione ejus, quod utriq; ex lucro prioris anni superest, uni simplum, & alteri duplum foret solvendum; cum tamen uterq; æque beneficio pacis fruitus sit. Hoc modo & illud fieret, ut uni sua parsimonia fraudi, alteri sua luxuria levamento foret. Ergo commodissimum est, ipsas res consumendas taxari, ut sic unusquisq; dum rem privatam consumit, partem civitati debitam pro ratione eorum quæ non habet, sed beneficio civitatis habuit, imperceptibiliter persolvat, dum id quod civitati persolvitur pro parte pretij rei consumtæ habetur. Cæterum, quod jamjam circa vectigalia monebamus, id ipsum circa tributa, & alia onera publica observandum. Quo spectat illud *Taciti Agricola. Frumenti & tributorum auctionem æqualitate munerum mollire, circumcisis quæ in quæstum reperta ipso tributo gravius tolerabantur. Namq; per ludibrium assidere clausis horreis, & emere ultro frumenta, & vendere pretio cogebantur. Devortia itinerum & longinquitas regionum indicebatur, ut civitates à proximis hibernis in remota & avia deferrent, donec quod omnibus in promtu erat, paucis lucrosum fieret.* Add. *Cicero actione 3. in Verrem.*

§. 7. Dominij eminentis non tam rem, quam vocabulum aliqui damnant. Ipsam enim vim imperij, propter salutem publicam instituti, sufficientem principi titulum præbere, urgente necessitate utendi bonis suorum subditorum; eo quod omnia simul concessa intelligantur, sine quibus obtineri bonum commune non potest. Ambitiosum quoq; esse id vocabulum, quo mali principes abuti possint

sint ad dissipandas subditorum facultates. Verum uti super vocabulis litigare supervacuum est; ita particulam summi imperij, quæ certo sese modo circa certam rem exserit peculiari nomine insignire, non præter rationem est. Ejus autem dominij quæ vis sit, ex hisce intelligetur. Naturalis est æquitatis, ut, si ad comunem quampiam rem conservandam ab iis, qui de eadem participant, conferendum quid sit, singuli ratam duntaxat partem conferant, nec unus supra cæteros graviter oneretur. Idem & in civitatibus obtinet. Sed cum sæpe ea sint reip. tempora, ut vel urgens necessitas non admittat ratas partes à singulis colligi, vel certa quæpiam res unius aut paucorũ civium ad necessarios usus reip. requiratur; poterit summum imperium eam rem publicis necessitatibus adhibere; ita tamen, ut quod ratam partem dominorum excedit, à cæteris civibus sit ipsis refundendum. Exempli loco hæc esse possunt. Si urbs sit munitionibus circumdanda, horti, agri, prætoria privatorum fossis aggeribusq; occupantur. In obsidionibus ædes, arboresq; privatorum dejiciuntur, aut perduntur, ne hostibus emolumento, obsessis fraudi sint. Materia quoq;, quam suis usibus privati disposuerant, adhibetur muniendo oppido. Urgente fame privatorum granaria recluduntur. Imminente necessitate deposita publice pecunia, aut privatorum gazæ invaduntur; ubi, quod civilius est, à volentibus civibus istas pecunias velut mutuo accipere non licet; sicut apud *Xenophontem Cyropæd.* l. 8. Cyrus fecit. Si alia ratio non sit hostem repellendi propria regio vastatur, quicquid usui esse potest, quod avehi nequit, corrumpitur. vid. *Curtius* l. III. c. 4. Imminente bello Romanorum Critolaus cum Achæorum magistratibus egit, *ut exigendi nomina jus ne esset, nevé ducentem sequi alieni æris gratia necesse esset, ad belli finem usq; debitorum solutione dilata. Polybius excerpt. legat.* 144. c. 3. Add. l. *ult.* D. *de lege commissoria.* Ex quibus adparet, dominio eminenti locum non esse, nisi reip. necessitas requisiverit. De qua tamen *Bæclerus ad Grot.* l. 1. c. 1. §. 6. monet, necessitatem quæ heic attenditur, habere utiq; suos gradus, neq; ultimum semper ejus articulum sumendum esse, ubi hoc vocabulum auditur. Neq; tamen liberalis nimium ejusdem juris facienda est extensio, & quantum fieri potest, ad æquitatem idem tem-

perandum. Quam in rem notabile est exemplum apud *Livium* l. XXXI, c. 13. Ex quibus & illud colligitur, civem à principe vi dominij eminentis solvi non posse; cum omni privilegio exceptio necessitatis reip. inesse intelligatur; ac contradictionem videatur implicare, velle civem esse, & tamen aliquod jus prætendere, quo salvo civitas salva esse nequeat. Cæterum iis, qui hoc modo sua publico impenderunt, aut perdiderunt, à tota civitate quantum fieri potest ea restitui, aut pensari, manifestissima æquitate nititur.

§. 8. De publicis autem bonis, quæ ad ipsam civitatem ut talem pertinent, observandum, quod circa ea in nonnullis regnis id discrimen deprehenditur, quod quædam destinata sint ad sustentationem regis, alia ad sumtus in conservationem regni impendendas. Sicuti & *Dionysio Halicarn.* l. 3. aliud est *δημοσία κλῆσις*, aliud *τῶν ἀεὶ βασιλέων κλῆρος*, *possessio publica*, aliud *perpetuum regum patrimonium*. Apud Sinenses nona agri pars regi attributa est, uti tradit *Martinius hist. Sin.* l. 4. c. 24. Scilicet alicubi de publico regi sunt assignata certa bona, quorum proventu regiæ suæ sumtus toleret. Eorum usumfructum quidem plenum habet rex, ita ut de eorundem proventibus pro arbitrio queat disponere; & si quid inde comparsum sit, id privato regis patrimonio accrescit, nisi forte leges regni aliter disposuerint. Huc facit illud *Seneca de beneficiis* l. VII. c. 6. *Cæsar omnia habet, fiscus ejus privata tantum, ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Pertinax apud *Herodianum* l. 2. c. 4. Imperatoriis possessionibus nomen suum inscribi vetabat: *non esse illas dictitans imperantium proprias, sed communes Romanorum & publicas.* Ast eorum bonorum, quibus tolerantur sumtus in reip. conservationem impendendi, nudam duntaxat administrationem habet rex, quæ pro scopo salutem civitatis habere debet, & non minore religione est tractanda, quam tutori in bonis pupilli versandū est. *Paul. Warnefrid. de gest. Longobard.* l. 3. c. 15. *In diebus Anthari, ob restaurationem regni, duces, qui tunc erant, omnem substantiarum suarum medietatem regalibus usibus tribuunt, ut esse possit, unde rex ipse, sive qui ei adhærerent, ejusq; obsequiis per diversa officia dediti, alerentur.* Ex quibus etiam facile colligitur, ad quemnam pertineant bona, quæ abs rege durante ipsius imperio pa-

parantur,; ad ipſum, an ad regnum? Nam ſi illa parantur ex bonis ad remp. deſtinatis, aut per tributa & ſanguinem civium, ac per talem eorum operam, quam ex communi ſua obligatione civitati debent; eadem regno, non autem privato regis patrimonio accreſcere in aperto eſt. Sed tamen contingere quoq; poteſt, ut non ex ærario, ſed ex ſuo patrimonio bellum rex inſtruat, & gerat, ſine ullo civitatis onere aut periculo; vel etiam ex ſolis fructibus illius patrimonij, quod principatum ſequitur. Tali bello quod rex adquiſiverit, jure ſibi, non civitati poterit vindicare. Nam proventus ejus rei, cujus ego uſumfructum habeo, pleno jure mei ſunt, deq; iis pro lubitu licet mihi diſponere. Add. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 12.

§. 9. Conſequens hiſce eſt diſpicere, quidnam regi liceat circa alienationem regni aut partium regni; & quidem non ejus, quod in patrimonio regis eſt, ſed quod ultroneo populi conſenſu ipſi eſt delatum? Agit de hac quæſtione *Grotius* l. 1. c. 4. §. 10. & l. 2. c. 6. §. 3. *ſeqq.* (ad utrumq; locum addantur, quæ annotavit *Bœclerus*,) & l. 3. c. 20. §. 5. *ſeqq.* Summa huc redit, nihil agere regem, qui regnum in alium propria autoritate transferre aggreditur, nec ſubditos iſto actu regis teneri; verum heic non minus populi, quam regis conſenſum requiri. Nam uti invito regi regnū non recte eripitur; ita nec invito populo alius rex poteſt obtrudi. Sed in alienatione partis præter conſenſum regis requiritur non ſolum populi, qui ſub priſtino rege remanet, ſed vel maxime conſenſus illius partis, de qua alienanda agitur. Cujus rei ratio eſt, quod qui initio in civitatem coivere, aut ultro poſt acceſſere, pacto ſe invicem obſtrinxerunt, quod uno eodemq; imperio regi velint, quamdiu intra ejusdem civitatis fines degere placeat. Unde quemadmodum ſinguli per iſtud pactum tale jus quæſiverunt, ut inviti non poſſint è civitate ejici, aut alterius ſub imperium tradi, niſi in pœnæ vicem: ita univerſis in ſingulos itidem jus eſt quæſitum ex eodem pacto, ut nemo poſſit alterius imperio ſeſe ſubjicere, aut ejus civitatis imperio renunciare, quamdiu intra ejusdem fines degere placet. Adeoq; cum civitates tanquam corpora moralia conſenſu partium coaluerint, ex primæva coeuntium voluntate metiendum, quid toti in partes poteſtatis heic com-

petat. Quæ voluntas hautquaquam præsumi potest talis fuisse, ut jus esset corpori pro mero lubitu partes & abscindere à se, & alij in ditionem dare. Sic apud *Froßardum* l. IV. & *Polydorum Vergilium hist. Angl.* l. 20. Aquitani nequidquam per donationem Richardi II. à regno Angliæ separari volunt. Enimvero quod dicitur, non licere parti à corpore recedere, sic ut intra eosdem fines maneat; id hanc habet exceptionem, ni summa necessitas adegerit, ac aliter servari non potuerit, quam in alterius ditionem sese dedendo. Nam in omnibus ejusmodi conventionibus excepta videtur summa necessitas, quæ facultatem dat salutem suam quovis modo expediendi. Hinc nemo jure urbes reprehenderit, quæ ubi pro virili hostibus restiterunt, dedere se demum maluerunt, quam excidium pati. Scilicet qui ab initio in civitates coiverunt, jam antea per naturam jus habebant salutem suam quovis modo defendendi; idq; ut eo melius possent consequi, civitates subierunt. Eum finem ubi civitas ipsis præstare amplius nequit, censentur soluti vinculo, quo civitati tenebantur, ac recepisse jus suo sibi arbitrio consulendi. Ast ipsa civitas non habet aliud jus in membra sua, quam quod per eos, qui eam initio constituerunt, est concessum. Hæc quemadmodum singulis defensionem promittit sub exceptione, nisi magna necessitate impediatur; ita ubi isthæc ingruerit, non amplius intelligitur prohibere, quo minus quilibet, quantum potest, saluti suæ prospiciat. Nam licet quidem directè perdere membrum aliquod, ut totum corpus servetur, quia membrum non vivit, nisi vita corporis: at membra corporum moralium etiam seorsim existere atq; vivere possunt, adeoq; in hæc corpori tantum juris non erit, quantum in illa. Quod si autem rex necessitate adactus cum hoste validiore pacem hac lege fecerit, ut ipsi certam regionem concedat, quæ tamen isti cessioni contradixit; arbitramur, debere quidem ipsum ex eadem sua præsidia deducere, & non impedire, quo minus victor ejus possessionem adprehendat. Hautquidquam tamen eandem cogere poterit, ut omnino sese in alterius ditionem tradat. Neq; illa regio ulla obligatione videtur impediri, quo minus, si viribus suis confidat, se occupare volenti resistat, aut peculiarem deinceps civitatem constituat.

Sicu-

Sicuti, cum pacto urbem Nisibin cederet Persis Jovianus Imperator, cives obsecrabant, ut propriis viribus patriam sibi sedem defendere liceret; apud *Ammianum Marcellinum*. l. XXV, c. 12. & *Zosimum* l. 3. Igitur ejusmodi pacto rex quidem & populus jus suum ad istam regionem amittunt; victor autem ex ipsius consensu & fide data in eandem legitimum imperium nanciscitur. De cætero quod aliqui jactant vel de omnibus regnis, vel de uno aliquo; bona coronæ inserta, seu uti loquuntur incorporata, nulla ratione posse alienari, nec longissimum temporis tractum, alteriusq; quietam possessionem impedire, quo minus vindicari semper queant; id sine dubio vanum est. Multo autem ineptius, uni alicui regno ejusmodi privilegium assertum ire; ut ipsum quidem aliis sua eripere possit, sed quæ semel arripuerit, nunquam ullo modo ab eodem iterum separari queant.

§. 10. Ex dictis quoq; intelligitur, regi non esse licitum citra consensum populi regnum suum deinceps tanquam feudum ab altero recognoscere sub onere commissi ex felonia, aut ut deficiente familia ad seniorem illud devolvatur. Nam isthac lege facta infeudatio pro alienatione conditionali habetur. Sicut & vice versa populus irritam potest reddere remissionem homagij, quam rex vasallo fecit sine populi consensu. Sed & hoc consequitur, non posse regem alteri pignori opponere partem imperij, sic ut ejus administratio, & naturalis possessio tantisper sit penes creditorem, citra consensum populi, partisq; oppignorandæ; multoq; minus si sit adjecta lex commissoria. Cujus rei ratio non ea solum est, quod pignoris dationem frequenter alienatio soleat comitari; sed etiam quia populus, regem ultro constituens, ab ipso voluit gubernari, non abs quovis alio. Et illi, qui in populum unum coiverunt, in plures particulas ut discerperentur noluisse præsumuntur.

§. 11. Sed & illud manifestum est, citra consensum populi non posse à rege alienari bona ipsi assignata, ut ex istorum reditibus tolerarentur reip. aut regiæ dignitatis onera. In istis enim bonis non nisi ususfructus regi competit, qui hautquidquam ad jus alienandi sese extendit. Et si forte rex sibi ad vitam suam satis prospectum judicet; tamen post ipsum alio rege populus opus habet, qui & ipse

pro dignitate est sustentandus. Est tamen heic accurate distinguendum inter ipsa bona, seu patrimonium populi, & eorum fructus. Ista quippe alienare regi vetitum: circa hos libera ipsi disponendi facultas. Sic ubi in patrimonio regni sit jus alluvionum, id in alium transscribere regi non licet. Sed quo minus circa partes per alluvionem adpositas pro lubitu disponat rex, utpote quæ in fructu sunt, nihil prohibet. Sic jus confiscandi est in patrimonio, bona confiscata in fructu. Illud reip. proprium; hæc ad regem pertinent. Potest nihilominus rex, cui potestas competit ex causa tributa nova proprio arbitrio indicendi, partes patrimonij publici, necessitate exigente, pignori opponere. Nam sicuti populus tributa ab ejusmodi rege ex causa indicta tenetur solvere; ita & rem ex causa pignori oppositam luere: cum perinde sit, an cives pecuniam contribuant, ne talem rem pignori exponere necessum foret, an pecunia post collata eandem redimant. Ubi illud manifestũ est, singulos cives non esse istius pecuniæ debitores, etsi ad eam exsolvendam quisq; suam portionem debeat conferre. vid. *Seneca de beneficiis* l. VI. c. 20. Sic & ubi rex ex privato patrimonio in usum reip. quædam erogaverit, merito patrimonium publicum eo nomine hypothecæ loco eidem judicabitur obstrictum, quousq; à populo debitum illud expungatur. Isthæc tamen omnia ita locum obtinent, nisi lex fundamentalis aut capitulatio aliter heic disposuerit, & regis populivé jus auxerit, aut restrinxerit. Add. *Grotius dd. ll.*

CAPUT VI.
DE JURE BELLI.

12. *Qua-*

CUm non minus singuli in libertate naturali viventes, quam civitates à natura concessam habeant facultatem sese contra vim injuste intentatam defendendi, ac jura sibi ab aliis læsa aut denegata per vim asserendi; conveniens puto fuerit prius dispicere, quæ bella singulorum & civitatum habeant communia; dein, quæ hisce sua natura aut moribus gentium sint propria.

§. 2. Id igitur legi naturali maxime congruit, ut ne quis alteri citra jus noxam, damnumvé inferat; utq; invicem ab hominibus officia humanitatis exerceantur, ac inprimis illa ultro præstentur, de quibus peculiariter convenit. Quod ubi mortales invicem observant, pax dicitur; quæ est status humanæ naturæ quam maxime conveniens, & ad eam conservandam idoneus, cuiq; constituendæ ac servandæ lex naturæ potissimum hominibus est insita. Add. *Polybius* l.12.c.14. Imo pax est status humanæ naturæ, ut tali, proprius, quippe quæ oritur ex principio, quod homo præ brutis peculiare habet; cum bellum ex principio surgat, quod hominibus & brutis commune est. Scilicet & bruta instinctu naturali sese vi defendere ac conservare nituntur. Pacis autem indolem solus homo intelligit. Istius enim est ultro quid alteri præstare, & à lædendo abstinere intuitu alicujus obligationis, quæ est in me, & juris, quod est in altero; quæ citra rationis usum intelligi nequeunt. Equidem præstant jumenta dominis suis ministeria, sed ex metu plagarum, aut illecebra pabuli, non ex aliqua obligatione, cujus sensus in ipsa non cadit. Abstinent quoq; bruta à lædendis hominibus, aliisq; bestiis, sed vel ob imbecil-

lica-

litatem, vel quod in iis nihil inveniant adpetitui suo congruum. Quædam deniq; blandiuntur invicem, aut opitulantur, sed ut ad illud se teneri non intelligant. Nihilominus ipsi quoq; homini licitum, & quandoq; necessarium fit bellum, quando nempe alter dolo malo noxam mihi intentat, aut debitum detrectat. Tunc enim propriæ salutis cura mihi potestatem facit quoquo modo, etiam cum læsione violatoris, me ac mea asserendi atq; defendendi; *aut jus per vim extorquendi, quod amice impetrari nequitum est*, uti apud *Dictyn Cretensem* l. 2. loquitur Ulysses. Huc etiam facit illud *Maximi Tyrii dissert.* XIV. *φαίνεται τοίνυν ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δικαίοις ἀναγκαῖος, τοῖς δὲ ἀδίκοις ἑκούσιος. Unde concluditur, bellum probis necessitate imponi, sponte suscipi ab improbis.* Add. *Bæcler. ad Grot.* l. 1. c. 3. §. 1. Accedit, quod natura non solum acerbum injuriarum sensum animis hominum indidit, ut abhorreant injuriis aliorum vexari; sed & manuum agilitate ac robore corpus armavit, ne easdem impune cogerentur tolerare. Ita tamen natura permittit bellum, ut id gerens pro fine sibi constituere pacem debeat. *Aristoteles Nicom.* X. c. 6. *Bellum gerimus, ut in pace degamus. Nemo enim est, qui bellum expetat, vel apparatum bellicum faciat bellandi causa. Sanguinarius enim prorsus quidam esse videretur, si amicos ea causa sibi hostes redderet, ut pugnæ & cædes orirentur. Themistius orat.* X. *πολέμου ἆθλον εἰρήνη. καὶ στρατεύονται οἷς ἀνάγκη, οὐχ ἵνα διὰ τέλους στρατεύοντο, ἀλλ᾽ ἵνα ἀσφαλῶς ἡσυχάσωσιν. Belli pretium pax est; nec vero bella suscipiunt, quibus id necesse est, ut perpetuo bellum gerant, sed ut tuto in otio ac quiete esse possint. Tacitus* H. IV. *Nemo adeo in arma promtus, ut non idem pretium quietis, quam periculi malit.* Præterea etsi qui me læsit, statim mihi præbeat potestatem, quantum in se, bellum adversus ipsum suscipiendi: circumspiciendum tamen est, quantum boni aut mali in me aut alios, qui me non læserunt, probabiliter sit redundaturum. Quæ enim injuriæ salutem meam non penitus evertunt, eas bello persequi non debeo, si vel in me meosq; exinde graviora incommoda, quam commoda sunt oritura; vel si aliis quibuscum pax adhuc colitur, occasione mei belli tanta damna sint eventura, quæ per ejusmodi injuriæ, qualis mihi illata est, inultam tolerantiam ex lege humanitatis debebam avertere. Adeoq; injuriam

sibi

sibi illatam, ex qua vindicata majus malũ exsurgere judicatur, quam bonum, recte & laudabiliter quilibet bello persequi omittit.

§. 3. Justorum bellorum causæ ad hæcce capita revocari possunt; ut nos & nostra servemus ac tueamur contra alios, qui nos lædere, aut hæc intercipere aut perdere conantur; aut ut, si qua ab aliis nobis ex jure perfecto debentur, asseramus, ubi ultro isti eadem præstare detrectant: aut deniq; ut illatorum nobis per injuriam damnorum reparationem obtineamus, cautionemq; de non offendendo in posterum ab eo, qui nos læsit prior, extorqueamus. Unde resultat divisio inter justa bella offensiva, & defensiva, quorum hæc arbitramur esse, quibus defendimus & retinere laboramus, quæ nostra sunt; illa autem, quibus extorquemus debita, quæ nobis abnegantur, aut injuste erepta recuperatum imus, cautionemq; in posterum quærimus. Quanquam & aliquando favor defensionis ab illius partibus stat, qui prior arma alteri infert; puta si quis subinde repentinis & vagis incursibus fuerit vexatus, refugo ad ipsius adventum hoste; aut si quis hostem invasionis jam certum per celeritatem oppresserit, dum ille adhuc in adparando bello est occupatus. vid. *Justinus* II, 3. 12.

§. 4. In universum autem causæ bellorum inprimis offensivorum liquidæ debent esse, neq; dubij quidquam habere. Solent quippe heic sæpenumero provenire dubia partim ex ignorantia facti quando non liquido constat, an quid factum sit, nec né, aut quo animo factum; partim ex obscura comparatione stricti juris cum lege caritatis; partim ex illiquida proportione utilitatum, quæ ex bello suscepto aut omisso resultare sunt aptæ. Heic igitur neq; ita temere etiam illiquida prætensio jactanda; neq; tamen statim ad arma provolandum. Sed triplici potissimum via tentandum, ne res in arma erumpat; colloquio inter partes aut eorum mandatarios inito; provocatione ad arbitros, aut deniq; sorte. vid. *Grotius* l. 2. c. 23. §. 7. 11. Sed utut liquida sit belli causa, cordato tamen viro, antequam in arma ruat, probe sunt expendenda, quæ monet *Grotius* l. 2. c. 24. Nec minus cogitandum, magnam esse stultitiam tam singulorum, quam civitatum, quod rebus integris conciliari nequeant. ἰσχὴν δὲ κα-

κῶς ἀλλήλους διαθῶσιν, οὐδενὸς διαλύοντος αὐτοὶ διέστησαν; sed ubi alteri alteros male multarint, nemine dirimente ultro diſcedunt. Iſocrates orat. ad Philippum.

§. 5. Injuſtas bellorum cauſas recenſet *Grot.* l. 2. c. 22. quarum aliquæ improbabiles plane ſunt; aliquæ colorem, licet ſat dilutum habent. Ad priorem claſſem refertur avaritia, ac libido ſuperflua habendi, ambitio & dominandi cupido, ardorq; famam ex oppreſſione aliorum quærendi. Inter quas tamen illam ſtudioſe velut ſordidi animi indicem ſolent diſſimulare; hanc autem non pauci ſub ſpecie magnanimitatis venditant, *regiam laudem vocantes de alieno certare.* Cum tamen omnes reges ſibi dictum credere debeant illud Philiſci ad Alexandrum: *δόξης φρόντιζε, ἀλλὰ μὴ ἔσο λοιμὸς, καὶ μὴ μεγάλη νόσος, ἀλλὰ εἰρήνη καὶ ὑγιεία. Ad gloriam incumbe, verum ne ſis peſtis, vel magnus aliquis morbus, ſed pax & ſanitas.* Ad poſteriorem claſſem ſpectat *metus* ex vicini viribus ac potentia collectus. Qui ſolus tamen ad juſtam belli cauſam non ſufficit, niſi de animo nos lædendi certitudine moraliter evidenti conſtet. Nam incerta periculi ſuſpicio id quidem ſuadere poteſt, ut mature tibi præſidia circumponas; non jus facere, ut prior vim adhibeas, ne ad hunc quidem finem, ut realem, quam vocant, cautionem de non offendendo alter præſtet. Gellius l. 7. c. 3. *Gladiatori compoſito ad pugnandum pugnæ hæc propoſita ſors eſt, aut occidere, ſi occupaverit, aut occumbere, ſi ceſſaverit. hominum autem vita non tam iniquis, neq; tam indomitis neceſsitatibus circumſcripta eſt, ut idcirco prior injuriam facere debeas, quam niſi feceris, pati poſſis.* Quamdiu enim quis alterum non læſit, nec manifeſte in læſione adparanda deprehenditur, (inchoata enim injuria quandoq; non minus, quam perfecta bello vindicari poteſt;) is in poſterum quoq; officium facturus præſumi debet, præſertim ubi verbis & fide data id confirmet. Abs tali realem cautionem per vim extorquere iniquum fuerit; cum is hoc modo deteriore quam nos conditione eſſet, dum is utiq; nuda noſtra fide adquieſcere cogitur. Cæterum poſita juſta bellandi cauſa, gliſcens nimium vicini potentia in deliberationibus ſuper bello magnum habet momentum; cum experientia compertum ſit, plerisq; una cum viribus etiam dominandi libidinem creſcere

re. *Procopius hist. Gotth.* l. IV. *Gravis per naturam hominibus, qualisunq; in vicino modum excessit potentia, & ad inferendas injurias parata. Neq; enim deesse possunt præpollentibus, quas in finitimos, quantumvis innoxios obtendant bello causas. Herodes orat. de republica. Qui prope habitant, vicinorum seditionem non moleste ferunt: imbecilliores ne jugum subeant; pares viribus, ut potiores fiant; superiores, ut imperium obtineant facilius. Polybius* l. I. c. 83. ὐδενὶ χρὴ τηλικαύτην συγκατασκευάζειν δυναστείαν, πρὸς ἣν ὐδὲ περὶ τῶν ὁμολογυμένων ἐξέσαι δικαίων ἀμφισβητεῖν. *Nemini tanta est adstruenda potentia, ut cum eo postea de tuo quamvis manifesto jure disceptare ex æquo non queas. Utilitati* par cum necessitate jus in res alienas dare, impudens foret; præsertim cum revera generi humano inutilissimum sit futurum id juris introduci, ut quod mihi utile videtur, alteri etiam invito possim per vim eripere. Nam in me quoq; eandem licentiam alij sibi asserent, quam ipse in eosdem sumo. De reliquis prætextibus, qui *d. l.* adducuntur, idem est sentiendum.

§. 6. Est & hoc omnibus bellis comune, ut quanquam proprius ipsorum modus ac velit genius sit vis terrorq;: dolo tamen ac fraude adversus hostem liceat uti; modo perfidia, pactorumq;, & datæ fidei violatio absit. Agesilaus apud *Plutarchum in ipsius vita: Fidem in fœdere fallere nihil aliud est, quam Deos contemnere: hostium vero circumventio non modo cum justitia, sed & cum magna laude, & jucundo conjuncta est compendio.* Add. *Livius* l. 42. c. 47. *Grotius* l. 3. c. 1. §. 6. & *supra* l. IV. c. 1. §. 12. 19.

§. 7. Ut autem recte intelligatur, quousq; per vim in hostem, ejusq; res liceat grassari, observandum est, aliter se habere licentiam in hostem, prout simpliciter ex statu hostilitatis oritur, aliter prout ipsam mansuetudo legis naturalis temperare jubet. Scilicet cum exhibitio officiorum pacis ex lege naturæ mutua debeat esse; qui prior illa adversus me abrupit, me quoq; quantum in se absolvit à præstandis officiis pacis; eoq; dum hostem sese meum profitetur, licentiam concedit vim contra ipsum exserendi in infinitum, aut quantum mihi videatur. Quam ob causam etiam condicta bella aliquod instar contractus talis habent; tenta quid ipse valeas, ego itidem omnia experiar. Atq; istud obtinet non solum, si ipse ho-

ſtis adverſus me in infinitum graſſari inſtituerit, ſed & ſi forte citra extrema in me injurius eſſe velit. Neq; enim alter majus habet jus mediocrem, quam graviſſimum injuriam intentandi. Inde non ſolum couſq; vim licet in hoſtem adhibere, quoad ego periculum ab ipſo mihi intentatum depulero, aut quod injuſte mihi eripuerat, vel præſtare detrectabat, recuperavero, aut extorſero; ſed & ad cautionem in poſterum obtinendam progredi poſſum. Quam dum alter per vim ſibi patitur extorqueri, ſatis oſtendit ſibi ſupereſſe animum etiam in poſterum injurias mihi inferendi. Neq; vero ſemper injuſtum eſt, pro minori malo majus reponere. Nam quod quidam objiciunt, retributionem fieri debere proportionate; locum duntaxat habet in tribunalibus, ubi pœnæ à ſuperioribus infliguntur. Aſt quæ mala jure belli inferuntur, proprie pœnarum rationem non habent; quippe quæ nec à ſuperiore ut tali proficiſcuntur, nec ad emendationem lædentis aut cæterorum directe tendunt, ſed ad defenſionem atq; aſſertionem ſalutis ac rerum juriumq́; meorum. Cui fini licet adhibere media, quæcunq́; videbuntur commodiſſima contra talem, qui injuria ſua effecit, ut nulla à me ipſi injuria poſſit inferri, quouſq; denuo inter nos convenerit de omittendis in poſterum læſionibus. Aſt vero lex humanitatis non id ſolum conſiderari vult, quid hoſtis citra injuriam poſſit pati, ſed & quid humanum, adde & generoſum victorem facere deceat. Unde curandum, ut, quantum ejus fieri poteſt, & noſtra defenſio atq; ſecuritas in futurum admittit, quæ hoſti inferuntur mala temperentur ad eum modum, quem in taxandis delictis, aliisq́; litibus forum civile ſolet ſequi. De quo temperamento prolixe agit *Grotius* l. 3. c. 11. *ſeqq. ad* 16. Sicuti & ad licentiam bellicam intelligendam non parum faciunt tres illæ regulæ ab *Eodem* traditæ l. 3. c. 1. §. 2. 3. 4. Quid autem liceat in eos, qui hoſti res duntaxat ſubminiſtrant, *Idem* docet l. 3. c. 1. §. 5. & c. 17.

§. 8. Videamus de quæſtionibus quæ peculiariter ſpectant bellum à civitatibus, earundemq́; rectoribus geſtum. Ubi ab initio obſervandum, jus belli, quod ſtatum naturalem comitatur, ſingulis in civitate ademtum eſſe; adeoq́; ſingulis non amplius licere injurias ſibi factas propria vi, proprioq́; arbitrio ulciſci, aut ſi quid ſibi debitum

tum denegatur propria violentia extorquere; ſed ſuper hiſce magiſtratus eſt adeundus, cujus eſt læſis reparationem damni, cautionemq́; in futurum præſtare, atq; efficere, ut ſuo quisq́; jure potiatur. Huc facit l. 176. D. *de reg. juris.* l. 11. §. *fin.* l. 12. l. 13. D. *quod metus cauſa.* l. 7. §. 3. D. *quod vi aut clam.* l. 14. C. *de Judæis & cælicolis.* Quanquam autem ſingulis in civitate quandoq; concedatur licentia propriis ſe viribus defendendi; ea tamen proprie jus bellandi vocari nequit. Nam jus belli gerendi hoc utiq; continet, ut proprio ex judicio bellũ poſſit ſuſcipi, idq́; quouſq; viſum fuerit geri, & per pacta cum hoſte componi. Atqui civibus vim propriam expedire indultum duntaxat in periculo inevitabili, nec ulterius, quam idem fuerit depulſum. Sicuti nec neceſſum eſt, ut per pacta privatorum pax inducatur, cum eam ſummi imperij autoritas jam tum ſatis ſanciat. Quin ſi vel maxime inter privatos reconciliatio intervenit, ea tamen non impedit, quo minus integrum ſit magiſtratui injuriam vindicare, quæ civium rixæ cauſam præbuit. Interdum tamen contingit, ut ſingulis redeat jus defenſionis, quale in libertate naturali eſt; puta ſi quis deveniat in loca, quæ ad nullam civitatem pertinent, ſed in primæva adhuc communione ſubſiſtunt. Ubi tamen videndum, an quis ibi à ſuo cive, an vero ab alio invadatur. Priori enim caſu præſens duntaxat periculum vi poteſt depelli, perſecutio injuriæ ad communem dominum deferenda; niſi forte adpareat, invaſorem iſtum in patriam non reverſurum; nec iſte domi habeat, unde pro injuria ſatisfacere queat. Ab extraneo autem ſi quis in ejusmodi loco invadatur, non prohibetur quidem ad extremum eundem perſequi, ubi prævaluerit. Licebit tamen & iſtum deferre apud ipſius civitatem, ibiq́; ſatisfactionem & pœnam exigere, adhibita quoq; interventione propriæ civitatis; quæ ubi civi ſuo juſtitia denegatur, jus nanciſcitur violento modo ſatisfactionem civi ſuo præſtandi. Unde ſi quis in oceano libero invadatur, non ſemper neceſſum habet vim propriam ultra depulſionem periculi expromere; cum invaſori, ubi ad ſuos iterum adpulerit, actio in ſua civitate intentari queat. Sed & defenſionem ſuo arbitrio inſtituere quis poteſt, ſi judicis autoritatem cives neglexerint, aut judex aperte juſtitiam adminiſtrare detrectet; præ-

ſertim ſi extra territorium civitatis excedat. Quod ſi tamen judex tempora reip. prætendat, & ut perſecutionem mearum injuriarum differam, aut reip. condonem hortetur; boni civis eſt, ipſius voluntati adquieſcere.

§. 9. Frequens eſt diſtinctio belli in *ſolenne*, & *minus ſolenne*; ad quorum illud requiritur, ut geratur autore utrinq; eo, qui ſummum habet imperium, & ut rite ſit indictum. Minus ſolenne vocatur, quod denunciatum non eſt, aut quod in privatos geritur. Quorum illud ſpeciem fere incurſionis aut latrocinij habet: hoc autem ex altera parte involvit crimen rebellionis, aut ejusmodi vitæ genus, quod indignum aliquem faciat juſti bellatoris nomine. Sic & minus ſolennia ſunt bella civilia, quando civitas ita eſt diviſa, ut ex qua parte ſtet ſummum imperium non ſatis adpareat. Ubi circa bellum ſolenne eſt obſervandum, quod qui illud gerunt populi, eorumvé rectores ab autoribus juſti hoſtes vocari ſoleant, latronibus & prædonibus oppoſiti. vid. l. 118. D. *de verb. ſignif.* l. 19. §. 2. l. 21. §. 1. l. 24. D. *de captiv.* *Cicero Philippica* IV. *Ille eſt hoſtis, qui habet remp. curiam, ærarium, conſenſum & concordiam civium, & rationem aliquam ſi res ita tulerit pacis & fœderis.* Etſi non ſtatim civitas pro cœtu latronum habenda, quæ nonnulla injuſta velut publice recipit. Neq; cœtus latronum civitatis dignationem ſortitur, licet ipſi inter ſe ſpeciem quandam juſtitiæ ſervent. add. *Grotius* l. 3. c. 3. §. 2.

§. 10. Hoc loco occaſione eorum, quæ à *Grotio* l. 1. c. 3. §. 4. traduntur, quæſtio movetur; an magiſtratui proprie dicto, ut tali, competat poteſtas belli gerendi? Id quod utiq; negandum. Cum enim bellum vel præcipuum ſit ex iis negotiis, quibus univerſa civitas periculo poſſit involvi, magiſtratui ut tali ex propria autoritate de bello ſtatuendi poteſtatem dare idem eſt, atq; eidem ſummum imperium tribuere. vid. l. 3. D. *ad L. Juliam majeſt.* Equidem id manifeſtum eſt, ubi magiſtratui ab ſumma poteſtate particula negotiorum publicorum exſequenda injungitur, eidem quoq; id virium tributum intelligi, quantum muneri iſti obeundo ſit neceſſarium. Unde juris Romani ſcitum eſt, mixtum imperium cohærere omni magiſtratui, qui juriſdictionem habet, qua tali; idq; mixtum imperium definitur per po-

poteſtatem modice coercendi refractarios ad tuendam jurisdictionem, & jus redditum exſequendum. Enimvero ſi qui jurisdictioni præeſt magiſtratus vi cogat paucos quosdam imparentes, hautquidquam bellum gerere eſt cenſendus. Vis quippe coactiva in ſubditos non eſt jus belli. Et bellum videtur geri inter æquales, aut qui tales ſeſe prætendunt eſſe. Quod ſi tamen refractariorum tantus ſit numerus, ut ex illorum irritatione tota civitas periculo poſſit involvi, nec ordinarij lictores aut adparitores ſufficiant, recte magiſtratus ſummæ poteſtatis ſententiam ſuper tali negotio expectat. Unde fallitur *Grotius* l. 1. c. 3. §. 4. dum tradit: *ſi citra leges civiles res ſpectetur, omnem magiſtratum ſicut ad tuendam plebem ſibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, ſi vis occurrat, jus habere belli gerendi.* Nam plebem tueri ſummo imperio proprie competit. Magiſtratus autem qui jurisdictioni præeſt, hactenus tantum plebem tuetur, dum tenuibus contra potentiores jus reddit. Cui fini hautquidquam neceſſàrium eſt jus belli gerendi. Quo loco congruum fuerit in univerſum quædam ſubjicere de poteſtate magiſtratuum militarium, ſeu ducum, qui alienis auſpiciis rem gerunt. Dux igitur, qui cum plena poteſtate mittitur ad bellum gerendum, offendere non minus hoſtem, quam ab eo ſeſe defendere poteſt omnibus modis, prout ipſi ex uſu videbitur eſſe. Hic tamen uti novum movere bellum nequit; ita nec motum jam pace componere, ſine autoritate ſummi imperantis. Quod ſi alicui reſtricta mandata circa gerendum bellum ſint data, ex iis manifeſtum erit, quantum ipſi poteſtatis competat. Aſt vero omnes, ſive libera, ſive reſtricta mandata habeant, id poteſtatis obtinent, ut quovis modo ab ingruente hoſte ſeſe defendere queant, ubi impetum ejus honeſte retrocedendo declinare non datur. Atq; in hoc duntaxat caſu admitti poteſt illud *Ciceronis epiſt.* X, 16. *Ne in rebus tam ſubitis, tamq; anguſtis à ſenatu conſilium petendum putes. Ipſe tibi ſis ſenatus, quocunq; te ratio reip. ducet, ſequare.* Defenſio autem non in eo tantum conſiſtit, ut intentata ab hoſte vis repellatur aut declinetur, ſed & ut hoſti vis reponatur. Unde v. g. navarchus, juſſus ſeſe duntaxat defendere, nequaquam prohibetur in claſſem hoſtilem fulminare, eamq; perditum ire, ubi ab eadem laceſſitus fuerit; ſed tan-

tantum vetatur quiescentem ultro lacessere. Sic qui exercitui terrestri præest, ubi hostem invadere interdictum fuit, si castra sua oppugnentur, non modo recte hostem repellit, sed & eruptionibus in eum pugnat. Idem si in itinere ab hoste invadatur, ubi tuto & honeste cedere non licet, prælio recte decertabit. Unde quilibet provinciis aut urbibus gubernandis præfectus, cumprimis si milites sub se habeat, ubi abs hoste invadatur resistere potest, inconsulto summo imperio. Ast non temere bellum in alienas terras transferre, nisi id expresse in mandatis habeat. Dux vero aliquis inferior, cui cum præsidio militum commissum est urbem aut arcem tueri, ad eam defendendam omnibus modis conniti debet. Et quidem regulariter eousq;, donec internecio nulli usui futura non amplius videtur posse evitari. Ex hisce judicari potest de facto Pinarij apud *Livium* l.XXIV, c.37. Illi tuenda arx Ennensis erat credita. Civibus autem claves tradere, flagitium erat capite luendum. Ergo cum judicaret internecionem suis imminere, ni in rebellionem ruentes occuparet, cives infidos cædendo nihil fecit extra limites suæ potestatis, nisi quod periculo depulso præter necessitatem sæviisse videatur. Neq; vero novum bellum Pinarius suscitabat; sed jam publicum gerebatur bellum in Sicilia contra Pœnos, eorumq; socios, quibus sese adjungere moliebantur Ennenses. Sed an in illum populum, qui auxilia hosti submisit, præsertim ubi id bellum est compositum, arma sint transferenda, ducis non est judicare. De facto Cn. Manlij in Gallogræcos moventis vid. *Livius* l. 38. c. 45. *seqq.* & l. 41. c. 7. & *Florus* l. 2. c. 11. Enimvero si cui præsidi provinciæ cumprimis à metropoli imperij longius remotæ facultas belli pacisq; cum vicinis suis sit concessa; abs tali suscepta bella solennia habebuntur; cum quis ejus autor censeatur, qui ad certum quid agendum potestatem alicui detulit. Quod si autem præses aliquis citra autoritatem summi imperij bellum alteri intulerit, penes summum imperantem erit, factum sui ministri probare velit, vel non. Si probat, pro solenni habendum erit bellum; atq; isthæc ratihabitio velut retro autoritatem bello impertitur, ut ex eo tota civitas teneatur. Ast ubi summus imperans sui præsidis ausa improbaverit, pro latrocinio istius arma censebuntur,

nec

nec tota civitas eo bello implicabitur, si præses iste vel dedatur, vel domi plectatur, reparatione damni dati quantum fieri potest procurata. Eo spectabat interrogatio legatorum Romanorum, sua an publica autoritate Saguntum oppugnaret Hannibal, apud *Livium* l.XXI, c.18. Ubi recte excipiebant Pœni, illam prius quæstionem decidendam; an Sagunti oppugnatio fieri potuerit salvo fœdere inter ipsos Romanosq;? Hac nondum decisa, Romani gratis quærebant, an civis Pœnorum propria, an vero publica quid autoritate fecisset.

§. 11. Ulterius quæritur, an præses, qui generali aut peculiari mandato destituitur, possit extraneo bellum recte inferre, tantum ex conjectura voluntatis, seu quia credit, suum factum summo imperanti probari? Id quod negandum. Neq; enim hoc sufficit videre, quid placiturum sit hoc rerum statu summam potestatem habenti, si consulatur; sed hoc magis considerandum est, quid idem, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, se inconsulto cupiat fieri, si lex ferenda sit, seu ubi in universum super ejusmodi casibus sit constituendum. Heic sine dubio id statueretur, ne minister se inconsulto aliquid suscipiat summam rerum spectans, quale est bellum, & inprimis offensivum, de quo heic proprie quæritur, quodq; regulariter moram fert. Adeoq; etsi contingat, ut summus quoq; imperans judicet recte nunc bellum adversus certum hostem sumi; non potest tamen non ipsi displicere, ministrum limites muneris sui excessisse. Huc spectat factum Cambysis, qui ministros occiderat, quod Cræso pepercissent, quem tamen ipse servatum gaudebat, apud *Herodotum Thalia*. Item factum C. Pisonis Proprætoris Siciliæ apud *Senecam de ira* l.III.c.16. Add. tamen *Livius* l. 44. c.10.

§. 12. Cæterum qui in libertate naturali singuli vivunt, uti bello non possunt peti, nisi ob injurias à se profectas: ita quomodo in civitate reatus injuriæ, & causa quare bellum inferri possit ab iis, qui immediate eandem patraverunt, in totam civitatem diffundatur, ulterius quærendum est. Id igitur constat, communitatem tum aliam quamvis, tum civilem, ex facto singulorum non teneri sine aliquo suo facto aut omissione culpabili. Nam quantascunq; comminationes adhibeat civitas, semper tamen penes civium volunta-

tem naturalis libertas diversum faciendi relinquitur; sic ut nullo modo singulorum facta præstare possit civitas. Add. *Grotius* l. 2. c. 21. §. 2. & quæ ibi allegantur exempla ex *Livij* l. XXIX. 15. XXXV, 31. XLV. 23. Porro ex illis modis, quibus rectores civitatum bello obnoxij fiunt propter injurias à suis civibus patratas, duo potissimum considerandi sunt; patientia & receptus. De patientia ita est habendum: qui scit delinqui, idemq; prohibere citra probabile periculum gravioris mali potest, & tenetur, is ipse deliquisse censetur. Scilicet conjunctim requiritur scientia & facultas prohibendi, nec alterutrum horum seorsim ad reatum alteri affricandum sufficit. vid. l. 1. §. 1. D. *si familia furtum fecisse dicatur*. Sciri autem à rectoribus civitatum præsumuntur, quæ à subditis aperte & frequenter patrantur. Facultas prohibendi semper præsumitur, nisi ejus defectus manifeste probetur. Facit huc illud *Lycurgi orat. advers. Leocratem: Delicta tantisper, dum non judicata fuerint, apud autores suos manent: simulac vero sententia de illis & judicium factum fuerit, apud eos manent, qui non juste illa ipsa ulciscuntur*. Add. *Polybius* l. IV. c. 27. *ab init. Gratianus* c. 1. & 3. *distinct. 86.* Circa receptum autem, & quatenus civitas causam belli contra se præbeat recipiendo & defendendo eos, qui in alios deliquerunt, plene docet *Grotius d. l.* §. 3. 4. 5. 6.

§. 13. De repressaliis, sive violentis exsecutionibus in cives aut bona civium alterius reip., quæ justitiam administrare detrectat, sufficienter tradit *Grotius* l. 3. c. 2. Circa quarum æquitatem hoc quoq; addiderim, quemadmodum ex conjunctione in corpus civile factũ est, ut quæ uni infertur injuria per extraneos, ea totam civitatem videatur tangere; ita non iniquum visum, singulos velut in subsidium pro debito civitatis obligatos esse; cum quod eo nomine ipsi erogaverint, à civitate sua ipsis sit refundendum. Quod si autem hoc modo unus aut alter civium damnum sentiat, debet id inter illa incommoda referri, quæ civitates tantum non necessario consequuntur; etsi hæc minimam partem faciant eorum malorum, quæ singulos extra civitatem mansura erant.

§. 14. Bellum non solum quemlibet pro se, sed & sæpe pro aliis gerere solere manifestum est. Sed ut hoc recte fiat, in isto quidem,

dem, cui succurritur, justa bellandi causa requiritur: in eo autem, qui auxilium alteri latum it, adesse debet peculiare aliquod vinculum, quo principali belligeranti nectatur; quod idoneum sit, ut in gratiam unius hominis alterum æque hominem hostiliter tractare queat. Inter eos igitur, quos non recte solum possumus, sed & debemus defendere, sunt nostri subditi. Idq; non ideo solum, quia isti sunt velut pars rectorum, sed & quia ut tali defensione fruerentur, imperia liberi homines ultro constituerunt, aut subierunt. Sic apud *Livium* l. VII. c. 31. & *Florum* l. I. c. 16. Campani inevitabilem Romanis necessitatem afferri credebant arma pro ipsis capessendi, dum se, suaq; omnia iisdem dedunt. Quanquam circa hoc exemplum observandum est, siquidem Campani Samnites antea bello injusto lacessierant, non recte à Romanis eorum utut dedititiorum defensionem potuisse suscipi, nisi prius æqua pro dato damno, belliq; impensis satisfactione oblata. Pro singulis tamen civibus rectores civitatum tunc demum recte arma sumunt, siquidem id fieri possit sine graviore incommodo omnium aut plurium civium. Quippe cum istorum officium magis circa totum, quam circa partem versetur, & quo pars est major, eo propius ad totum accedit. Add. *Grotius* l. 2. c. 25. Proximi à subditis, pro quibus arma ferre teneamur, sunt socij, in quorum hoc fœdere comprehensum est. Qui tamen subditis nostris omnino cedunt, siquidem utrisq; ferri auxilium nequeat; idq; salvo fœdere. Nam nulla civitas alicui magis obligatur, quam suis civibus. Ergo quando aliis auxilia promittit, intelligitur id facere ea lege, quatenus id salva obligatione erga proprios cives fieri queat. Inde etiam stultus est, qui confidit in fœdere, quod servari alterius non interest. Quemadmodum autem nemo bella injusta aut temeraria debet suscipere; ita & nemo fœderatum talia bella moventem adjuvare tenetur. Quod etsi præcipue in bellis offensivis locum habeat; aliquo tamen modo in defensivis quoq; obtinet. Nam si socius meus videat, se hosti parem non esse, etiam adjunctis meis viribus, & tamen perseveret in certam perniciem ruere, cum liceat tolerabilibus conditionibus transigere; stolidus forem, si alieno me furori comitem adjungerem. Et hactenus acci-

piendum illud *Grotij d.l. ad auxilium nos non teneri, si nulla spes sit boni exitus; quia boni, non mali causa societas contrahitur.* Nam si nullum plane periculum, aut damnum pro socio subeundum fuerit, frustra fœdus initur. Post socios locum inveniunt amici, seu quibus peculiari benevolentia jungimur. His etsi expresso fœdere auxilium certum atq; definitum non sit promissum; in ipsa tamen amicitiæ conjunctione mutua fidem inesse intelligitur, ut alteri alterius salus curæ sit, quantum arctiores obligationes patiuntur, & quidem impensius, quam alias communis inter homines cognatio postulat. Quæ ipsa tamen sufficere potest, ut quis defensionem alterius contra injurias aliorũ manifestas suscipiat; cum præsertim nostra quoq; facillime interesse possit, ut ne aliquis injuriis alios impune insultet. Sed an & quis arma potest capere pro alienis subditis, ut ab ipsis injuriæ imperantis arceantur? Super qua quæstione videatur sententia *Grotij* l. 2. c. 25. §. 8. Nobis tutissimum videtur statuere, non alio casu alienorum subditorum defensionem licite suscipi, quam quo ipsi immanem superiorum sævitiam armis recte abs sese possunt amoliri.

§. 15. De indictione, quæ ad bellum solenne requiritur, sufficientem præbere potest informationem *Grotius* l. 3. c. 3.

§. 16. Cæterum licentiam in hostem, quam jus naturæ indulgere supra diximus, multas gentes sine fine & modo exercuisse, copiose deducit *Grotius* l. 3. c. 4. *seqq.* Ubi tamen observandum, quanquam militibus frequenter à ducibus soleant leges præscribi, quousq; hosti debeant nocere, quas ubi transgressi fuerint, pœnas dant: id tamen fit non quasi hosti injuriam fecerint, sed ob violatum ducis imperium, & servandæ disciplinæ militari. Sic & qui in bello solenni ultra, quam naturali lege concessum, cædibus aut rapinis sæviit, pro homicida, aut raptore haberi, aut punire non solet, si iste ad tertium pacatum forte delatus fuerit. Idq; non ideo solum, quia nostra nihil interest, quid alibi quis deliquerit; sed & quia tacite inter gentes videtur conventum, ne alienorum bellorum arbitria ad sese revocent. Quare enim, qui neutri bellantium est socius, alienam litem temere suam fecerit? Quid quod etiam in justo bello vix

satis

ſatis cognoſci poteſt, quis juſtus ſit ſe tuendi, damnum reſarciendi, vel cautionem exigendi modus. Sic ut præſtet iſthæc conſcientiæ bellantium relinquere, quam cum ſuo periculo eadem damnare. Præſertim cum ipſi bellantes tacito quodam pacto in ſævitiam martis, cujusq; arbitrio exſerendam aut temperandam, conſenſerint.

§. 17. In ſpecie autem, quouſq; licentiam in perſonas hoſtiū ſoleant multi extendere, late docet *Idem* l. 3. c. 4.

§. 18. Illud heic peculiariter quæritur, an hoſtem liceat interficere immiſſis percuſſoribus? Ubi *Grotius* l. 3. c. 4. §. 18. diſtinguendum judicat inter eos, qui fidem expreſſe aut tacite datam violant, uti ſunt milites, cives, vaſalli, recepti; & qui nulla fide tenetur. Poſterioris generis percuſſoribus uti nullo jure prohibitum. Verum talibus uti, quorum facto perfidia ineſt, apud cultiores gentes infame habetur. Etſi adverſus rebelles, piratarumq; aut latronum duces quosvis etiam præmiis invitare religioſi quoq; principes ſoleant; quod ob odium, quibus iſti laborant, non reprehenditur. Pari fere modo reſponderi ſolet ad generalem quæſtionem; an promiſcue quorumlibet in bello opera uti liceat? Ubi diſcrimen fit inter proditores ac deſertores ſuorum dominorum, qui ſe ultro offerunt, & inter eos quorū fides promiſſis, aut per præmia corrumpitur. Priorum operam per mores gentium recte adhiberi, poſteriorum non item, ſentit *Grotius* l. 3. c. 1. §. 21. 22. (Conferatur tamen *Quintilianus declamat.* 255.) Id quod tamen non extra dubium eſt poſitum. Quæ enim duo iſta hoſtis mei ſubditorum ſolicitatione quæruntur, auxiliis illum nudare, & damnum eidem dare, utrumq; poſita juſta belli cauſa faciendi mihi jus eſt. Eum finem cur non etiam corruptis per ſpem præmiorum animis civium adſequi liceat, nulla ſufficiens ratio adparet. Præſertim cum omnes fateantur, poſſe hoſtis mei cives ad deditionem, adeoq; ad deſerendum ſuum dominum fictis terroribus compelli; qualis deſertio ſane omni vitio non caret. Ac licet illi deſertores ſine proprio peccato id non faciant; ex eo tamen in ſolicitatorem nihil culpæ videtur redundare; ideo quod nulla adparet obligatio, ut, qua commodiſſime datur, via jus meum conſequi intermittam, ne occaſionem præbeam peccandi illis, qui mecum

commercia juris per injuriam suam abruperunt. Cur igitur argenteis lanceis oppugnare non possim, quos ferreis confodere licebat? Præsertim cum in arbitrio ipsorum relinquatur, quæcunq; demum solicitationes adhibeantur, utrum hostem me experiri malint, an gratiam meam utili mihi opera redimere. At cur in pace v.g. alterius servum non possim solicitare, ut deserto per flagitium domino suo ad me transeat, duplex ratio est: tum quia nulla mihi potestas competit istius res intervertendi; tum quia servo ipsi nullum malũ recte inferre poteram, si suo transfugio me sibi non conciliaret. Quorum utrumq; in isthoc casu adparet. Sicuti igitur dominium, quod hostis in res suas habet, respectu nostri nullum est, quin eas possimus eripere; ita & jus illud, quod idem in suos subjectos habet. Unde quod alias huic sententiæ opponitur; non posse aliquem incitare alterum ad id, quo facto is peccet; seu peccare, qui alteri peccandi causam aut occasionem dat; inter non hostes duntaxat valere videtur. Hostis enim in respectu ad me in eo est statu, ut dum jus meum adversus illum persequor, non curandum mihi sit, peccandi is ansam inde arripiat, an minus. Cavendum tamen est, ne quis sibi ipse heic exemplo noceat.

§. 19. Quid in res hostium, etiam quæ sacræ dicuntur, licentia hostilis ferat, docet *Grotius* l. 3. c. 5.

§. 20. Adquirere jure naturali, ac salva conscientia ex justo bello ex rebus hostium ea quis potest, quæ ipsi debentur, aut debitis paria sunt, & ob quorum detrectatam solutionem fuit ad arma veniendum; computatis simul impensis in violentam juris exsecutionem factis, ac si quid ulterius hosti eripi ad cautionem necessarium judicabatur. Unde si quis opum fiducia injuriam aliis intulerit, eidem victo recte superfluæ opes detrahuntur, ut in posterum sit modestior. Sed moribus gentium in bello solemni quis sine fine & modo fit dominus eorum, quæ hosti eripit, etsi longe excedant prætensionem, ob quam bellum fuit motum. Vid. *Grotius* l. 3. c. 6. §. 1. 2. *seqq.* ubi etiam traditur, quando res tam mobiles, quam immobiles captæ intelligantur. Ubi tamen probe observandum, per adprehensionem bellicam adquiri tantum jus, quod valeat adversus quemvis tertium paca-

pacatum. Sed ut captor adquirat dominium, valiturum etiam adversus eum, cui res erepta fuit, necessum est, ut accedat hujus cum altero pacificatio & transactio. Citra hanc enim priori domino jus remanere intelligitur ad rem istam quandocunq; vires superfuerint, hosti iterum extorquendam.

§. 21. Illud quoq; quæritur, cuinam in bello solenni res adquirantur, an toti populo, an singulis, qui de populo sunt, aut iis, qui primi eas adprehenderunt? Id quod nobis paucis videtur posse expediri. Constat igitur penes summum imperium esse jus belli, sub quo comprehenditur jus cives armandi, & in expeditionem educendi, ut & jus iisdem imperandi pecunias, aut alia ad bellum necessaria. Sed cum bella suscipiantur vel ad asserenda privatorum debita, quæ hostis ultro exsolvere detrectat, vel ob causam, quæ totam remp. spectat, facile adparet, priori casu primo omnium id esse agendum, ut illi, quorum causa bellum geritur, sibi quod debetur obtineant. Quod superat, & ubi publicam ob causam bellum geritur, uti autor belli est, qui summum imperium gerit; ita & huic primo adquiritur, quidquid in bello capitur, per quoscunq; id primum adprehendatur, sive illi sint mercenarij milites, sive cives, quibus militia pro imperio, etiam citra stipendium fuit injuncta. *Ælianus* V. H. l. VI. c. 6. οὐκ ἐξῆν ἀνδρὶ Λάκωνι οὐδὲ σκυλεῦσαι τὸν πολέμιον. *Non licebat viro Lacedæmonio ne spolia quidem hostis legere.* Quia tamen bellum civibus singulis onerosum est, sive tributum, sive opera militaris injungatur, recte & humaniter facit ille, cui summum est imperium, ut vicissim aliquod emolumentum in singulos cives ex bello redundet. Quod fieri potest, si vel stipendium de publico civibus in expeditionem euntibus detur, vid. *Livius* l. IV. c. 60: l. V. c. 4: vel præda inter eos dividatur, aut cuivis concedatur, ut, quod ipse rapuerit, sibi retineat; (sicuti apud Græcos, quando bellum alicui populo indicebatur, τὸ λάφυρον ἐκήρυξαν, spolia jus fasq; esse capere præconis voce significabant. vid. *Polybius* l. 4. c. 26. 36.) vel præda in publicum redacta in posterum inde onera & tributa civium leventur. Mercenariis autem præter stipendium nihil debetur, nisi ex liberalitate, aut ob præstitam insignem operam, aut incitandæ ipsorum fortitudini. Add.

Gro-

Grotius d.l. §. 8. *seqq.* qui operose hanc quæstionem deducit. Ubi circa distinctionem actuum bellicorum in publicos, & privatos, qui occasione duntaxat belli publici suscipiuntur, observandum; non extra dubium esse, omne id, quod privatis actibus, & injusso privatorũ ausu in bello capitur, id capientium utiq; fieri. Nam & hæc est pars juris belli, designare, quinam hosti nocere debeant, & quousq;. Ergo privatis non licebit prædas ex hostico agere, aut quamcunq; rerum hostilium invadere sine permissu summi imperij. Cujus itidẽ est definire, quousq; privati eam prædandi licentiam debeant exserere, & tota præda, an pars aliqua ipsis cedere debeat. Sic ut quidquid heic privatis competit, id omne ex indultu summi imperij dependeat. Scilicet ut aliquis miles sit, & actus bellicos offensivos exercere queat, publice autorandus est. Inde Cato *negat jus esse, qui miles non sit, pugnare cum hoste*, apud *Ciceronem Off. I.* Add. *Ziegler. ad Grotij d. l.* §. 12.

§. 22. Circa adquisitionem incorporalium in bello peculiariter observandum, ista non adquiri, nisi cum subjecto, cui inhærent. Quod subjectum sunt vel personæ, vel res. Rebus v. g. prædiis, fluminibus, portubus, oppidis, regionibus sæpe quædam jura inhærent; vel potius personis, quatenus istas res possident, certa jura in alias res aut homines competunt. Sed heic videndum est, utrum isti rei hoc jus competat ex pacto aliquo personali, an ex pacto reali; seu utrum is, qui primus illud jus cum re conjunxit, ita pactus fuerit, ut illud jus perpetuo penes possessorem ejus rei esset, quisquis is sit, & quocunq; titulo ad eum res ista pervenerit; an vero id jus duntaxat valere voluerit, quando certæ personæ eam rem certo titulo obtinerent. Si posteriori modo jus alicui rei adhæreat, non statim is, qui rem quoquo titulo occupavit, illud jus exercere potest, sed videndum est, utrum id jus etiam titulum bellicæ adquisitionis ex prima ejusdem institutione sequi debeat. Illa autem jura, quæ per se & immediate alicui personæ competunt, tendunt vel in alias personas, vel in res. Jura quæ personæ competunt in aliam personam, cum non nisi hujus consensu sint quæsita, (qui consensus non promiscue quemlibet spectavit, sed certum duntaxat hominem,) haut-

quid-

quidquam simul adquisita intelligentur, utut persona, cui ista competebant, in hostium manus pervenerit. Sic rege ab hostibus capto non statim hosti regnum quoq; fuit adquisitum. Marito aut patre capto non statim potestas in uxorem & liberos adquiritur. Quando autem quis uxorem simul cum marito cepit, jus in uxorem captivam accipit, non ex eo quod maritum simul cepit, sed unice ex eo, quod istam cepit; nec plus aut minus potestatis accepit, sive maritum simul, sive non ceperit. Neq; victor iste in captam alterius uxorem potestatem maritalem accipit, sed quale jus in captivos adquiri mos est. Conf. *Grot.* l. 3. c. 7. §. 4. Circa jura autem in res distinguendum est, utrum aliquis vivat in civitate, an vero extra civitatem in statu mere naturali. Si in hoc statu vivat, qui personã cepit, omnes simul ipsius res cepisse intelligitur, aut saltem facultatem natus est easdem quoq; capiendi; quia nemo amplius obstat, qui istarum occupationem prohibere jure possit. Verum in civitatibus receptum, ut non cum persona res quoq; ipsius pereat; sed ut istius jus ad alias personas ejus civitatis devolvatur, aut his non extantibus publicis bonis adcrescat. Unde si civis ab hoste captus fuerit, bona istius, quæ simul capta non fuerunt, non adquiruntur capienti, sed ad eum perveniunt, quem leges civiles ad successionem vocabant, si iste naturali morte functus esset. Quod si autem simul cum persona hostis ipsius quoq; bona ceperit, sufficit ipsi ad dominium rerum captarum titulus captionis bellicæ, nec opus est, ut istud dominium demum arcessat ex persona prioris domini simul capti; adeoq; perinde est, quantum ad jus captoris in res captas, sive dominum simul ceperit, sive non.

§. 23. Ad isthæc illustranda facit quæstio apud Amphictyonas quondam agitata, de qua *Quintilianus Inst. Or.* l. V. c. 10. *Cum Thebas evertisset Alexander, invenit tabulas, quibus centum talenta mutua Thessalis dedisse Thebanos continebatur. Has quia usus erat commilitio Thessalorum, donavit his ultro, postea restituti à Cassandro Thebani reposcunt Thessalos.* Thebanorum rationes *d. l.* adferuntur. Quibus Thessali reponere poterant. 1. Quod vi justa ablatum est, hautquidquam reposci posse. Consuetudine porro gentium vim in bello

ſolenni adhibitam pro juſta reputari, adeo ut priori domino in erepta tali bello nulla prætenſio remaneat, poſtquam pacificatio intervenerit. 2. Jus belli utiq; aliquid valere in iis, quæ in judicium trahuntur. Sane enim poſt finitum bellum, ſi de re, quam bello adquiſivi, controverſia moveatur, ſufficit titulum bellicæ occupationis allegaſſe. 3. Bello juſto parta vel maxime etiam in pace jure poſſideri, inprimis poſtquam pacto utrinq; pax eſt conſtituta. Heic enim poſſeſſoris manere intelliguntur, de quorum reſtitutione expreſſe non fuit conventum. 4. Cum perſona capta adquiri utiq; poſſe jura illa, quæ proprie & ultimato in ipſis rebus fundantur, ita tamen ut captus per conſenſum ſuum ea in me transferat: quem conſenſum intentatione gravioris mali mihi eliciendi facultas eſt. Unde quemadmodum donare alteri poſſum actionem meam cum hoc effectu, ut debitor id æque ipſi, quam antea mihi ſolvere teneatur: ita ſi captus conſenſu ſuo actionem ſuam in me tranſtulerit, utiq; debitor, quod capto debuerat, mihi debere incipit. Et hoc modo Alexander creditum illud ſibi adquirere poterat, ſiquidem Thebas civitatem reliquiſſet, adactis illis, ut jus ſuum in ipſum transferrent; & revera adquiſiviſſe intelligitur, poſtquam citra ullius rei exceptionem Thebarum dominus factus erat. Qua ratione jus habebat id debitum à Theſſalis exigendi, aut illud iisdem condonandi. Quin & Thebanos immediate adigere poterat, ut debitum illud Theſſalis remitterent. Unde Alexander, dum Theſſalis debiti tabulas concedit, non tam hoc agebat, ne Thebanorum civitas, quam ipſe delebat, aliquando debitum poſſet exigere; ſed ut teſtaretur, quod ipſe eo nomine nihil iſtos eſſet poſciturus. 5. Illud falſum, quamdiu aliquis ſupereſſet civium, eſſe & cenſeri ipſum totius ſummæ creditorem, adeoq; habere idem jus, quod civitas habebat, exigendi, quod huic debebatur. Qui ſinguli enim de diſſoluto plane civitatis corpore ſuperſunt, hautquaquam jus civitatis ſibi poſſunt aſſerere, cum ipſi nequaquam amplius eam civitatem conſtituant. Patet autem Alexandrum Thebanorum civitatem penitus deleviſſe, adeo ut qui cladi ſupereſſent, nequaquam pro populo aliquo poſſent cenſeri. Et qui poſt Thebanorum oppidum inſtaurarunt, novus plane fuere po-

pulus

pulus; qui si qua peculiaria veteres Thebani jura habuerant, nequaquam sibi ex solo loco vindicare poterant, nisi de integro ea quæsissent. Quod circa illud Thessalorum debitum factum non erat. 6. Thessali non quocunq; modo possessionem tabularum nacti erant, sed ultro eas acceperant traditas ab eo, qui omnia Thebanorũ adquisiverat, animo id debitum ipsis condonandi.

§. 24. Qua ratione in victos imperium quæratur, docet *Grotius* l. 3. c. 8.

§. 25. Videndum & paucis est, quomodo res bello ereptæ iterum ad antiquos dominos redeant. Ubi illud quam maxime æquitati naturali congruere arbitramur, ut per bellum capti, ubi manus hostium quocunq; modo evaserint, neq; illis fide data sint obstricti, atq; ad suos redierint, non modo pristinum statum, sed & omnia sua bona ac jura recuperent. Quod autem res attinet, quamdiu bellum durat, si hostibus iterum sint ereptæ sive per nos ipsos, sive per nostros cives aut milites, eas ad antiquos dominos redire par est, non immobiles tantum, sed & mobiles, modo liquido à nobis possint dignosci. Nam cum civitati incumbat quantum fieri potest bona civium defendere; ejusdem quoq; erit, quantum in se est curare, ut quæ ipsis erepta sunt, recuperentur. Neq; obstat, quod illa à militibus sint recepta. Hi enim ministri tantum sunt civitatis, & quæ adquirunt, civitati, non sibi proprie adquirunt. Cum autem iniquũ sit, ut ista bona civibus erepta sibi adquirat civitas, nihil aliud supererit, quam ut ea pristinis dominis restituantur. vid. 1. *Samuel.* XXX. 22. *seqq.* Sed quid jure Romano potissimum circa postliminium sit dispositum, accurate tradit *Grotius* l. 3. c. 9.

§. 26. Integer autem populus si vel propriis viribus, vel sociorum armis jugum hostile excusserit, sine dubio libertatem & statum antiquum recuperat. Quod si autem aliqua pars bonorum, quæ antea ad ipsum pertinuerant, adhuc sub potestate hostis remaneat, ad illã recuperandã prætensionem retinet, quamdiu bellũ pace nondum fuit compositum. Sed si tertius aliquis suo nomine hosti subactum antea populum bello eripuerit, hic dominum tantum mutabit, neq; libertatem recuperabit. Idem quoq; de parte alicujus

populi eſt dicendum. Quod ſi pars populi vindicetur ab illo populo, cui tantiſper avulſa fuit, aut iſtius ſociis, antiquo iterum corpori conjungetur, & in priſtinum locum ac jura redibit. Quanquã & cum ſociis ita conveniri poſſit, ut ipſi retineant, quod quondam noſtrum hoſti eripuerint. Sicuti Demetrius malebat Philippo regnum ſibi ademtum cedere, quam id Romanis relinquere, apud *Juſtinum* l. 29. c. 2. Sed & ſi proprio auſu præſidia hoſtilia dejecerit, ad antiquum corpus revertetur, nec peculiarem conſtituere civitatem prætendet; cum civitas iſta ſuo juri ad iſthanc partem non renunciaverit.

CAPUT VII.
DE PACTIS BELLICIS.

Diſpiciendum jam de pactis publicis, quæ ſtatum belli præſupponunt. Eorum aliqua ipſum ſtatum belli tollunt, alia eundem relinquunt, ſed aliquatenus temperatum. De his antequam ſigillatim agamus, in univerſum erit videndum de validitate poſterioris generis pactorum.

§. 2. De pactis igitur, quæ cum hoſte ineuntur, in univerſum pronunciat *Grotius* l. 3. c. 19. ea ſervanda eſſe. Quod quanquam omnino obtineat circa pacta, quæ ad pacem tendunt; tamen circa illa, quæ ſtatum belli relinquunt, neq; ad eum tollendum ſpectant, res non omni caret dubio. Neq; enim adeo valida eſt argumentatio; hic intelligit, quid geratur, & poteſt conſentire; Ergo ex promiſſo ipſius alteri cuicunq; naſcitur jus, aut ipſi adverſus alterum obli-

obligatio. Status enim belli, ut talis, proprium agendi modum vim agnoscit; pacis autem proprium instrumentum est fides. Igitur incongruum videtur fidem adhibere, ubi de pace reducenda aut conservanda non agitur; imo ubi status belli magis foveri, quam destrui videtur. Dein, quicum paciscor, ab eodem postulo, ut fidem mihi adhibeat. Atqui implicat, postulare, ut alter fidem meam sequatur, & nihilominus profiteri, me velle ipsius hostem manere, id est, qui quacunq; via ipsi nocere velit. Nam hostilis status utiq; in se dat licentiam nocendi alteri in infinitum. Ergo protestatio de non usurpanda adversus alterum hostilitatis licentia facto videtur contraria, quamdiu quis in pleno statu belli sese permansurum fert. Unde neq; locum heic habere poterit, quod supra traditum fuit; eos qui inter sese paciscuntur, eo ipso renunciasse exceptionibus, quæ ex alterius persona desumtæ metum possent facere, ne alter fidem fallat. Nam si serio istis exceptionibus renunciant, jam hostes esse desinunt: sin de hostilitate adhuc continuanda aperte profitentur, ipsa res verbis eorum fidem detrahit; ac potius præsumendum est, eos inter se insidias struere, & viam nocendi quærere altero in securitatem dato. Quo facit illud apud *Procopium hist. Gotth.* l. IV. cum legati Narsetis ad Totilam dicerent; *in quod tempus prælium condicis? ille, post octo, inquit, dies pugnemus. Reversi ad Narsetem legati audita, conventaq; renunciant. At ille fraudem Totilæ suspectans, parabat se, ut postero dimicaturus, neq; eum fefellit sua conjectura: sequenti enim luce adest nuncium omnem præveniens cum toto exercitu Totilas.* Quin nec alteri, qui ejusmodi pacto decipitur, novum aliquod jus adversus decipientem oriri potest; quippe cum jam ipsa hostilitas adversus hostem in infinitum vim exserendi præbeat. Quod si autem quis dicat, ideo standum esse ejusmodi conventis, ne hostis deceptus vehementer irritetur, & in nos deinceps acrius sæviat; is hoc ipso agnoscit, eadem utilitate æstimari. Quo referendum est illud *Ambrosii Off.* l. I. c. 29. *Si constitutus sit cum hoste aut locus, aut dies prælio, adversus justitiam putatur, aut loco prævenire, aut tempore. Siquidem vehementioribus hostibus & infidis, & his qui amplius læserint, vehementior refertur ultio.* Equidem non tenemur omnem licentiam belli in

hostem exserere, & sæpe, cui extrema quæq; poterant inferri, parcere cum laude est conjunctum. Sed tamen cum hoc fine bellum sit concessum, ut jura nostra tueamur, aut asseramus, ubi pacificis mediis id obtineri non poterat: igitur brevissimam quamq; viam, qua eo pertingi possit, naturæ quam maxime probari censendum est. Adeoq; ubi per pacta illa, vim hostilem temperantia non nisi bellum alatur, naturæ eadem repugnare manifestum est. Conf. *Hobbes de Cive* c. 3. §. 27. Utut ista sint, tamen inter cultiores gentes uti plura alia, ita & hoc in favorem fortitudinis bellicæ receptum, ut & ista pacta valerent, quæ ad statum belli tollendum non pertinerent, sed tantum ad hostilitatem cum aliquo moderamine exercendam spectarent. Qualia sunt induciæ paucarum dierum aut horarum sepeliendis mortuis, pactum de concedendo transitu per nostra præsidia. Item ut certis locis, hominibus aut rebus plane parceretur, ut certo tempore hostilitas non exerceretur, ut certa instrumenta nocendi non adhiberentur. Scilicet expedire rebus humanis videbatur quædam velut commercia belli instituere, & in artem quasi bellum redigere, postquam plurimos in bella haut necessaria ambitio, & habendi cupido impulit; ut saltem innocentibus injuriæ eo fierent tolerabiles magis, si non omnem suam licentiam status bellicus exsereret. Accedit quod bellatoribus noxia fere sit opinio perfidiæ, aut per pacta aliis illudendi; & quod cordatiores non nisi semel decipiantur. Prudentis tamen non fuerit, ejusmodi pactis multum confidere, aut in securitatem sese resolvendo hosti nocendi occasionem præbere; adeoq; ad talia citra necessitatem non descendere, nisi ubi fallenti paria reponendi facultas suppetat, aut alias satis nobis cautum sit.

§. 3. Inter pacta, quæ statum belli non tollunt, sed ejus actus tantum suspendunt, sunt induciæ, quæ sunt conventio, per quam bello manente ad tempus bellicis actibus abstinendum est. Quæ definitio illustratur à *Grotio* l. 3. c. 21. §. 1. Nam utiq; ad plures annos induciæ solent dari. Ubi tamẽ pro excusando *Varrone* & *Paulo* dici possit, eos ob oculos habuisse illas duntaxat inducias, quæ manentibus utrinq; in expeditione exercitibus solent iniri; quæ regulariter non nisi

nisi paucorum dierum sunt: non autem illas, quibus totus belli adparatus dissolvitur, & quæ intra præfinitum tempus plenæ pacis instar gerunt; præsertim ubi isthæc clausula sit expresse induciis inserta, ut interea de plena pace constituenda tractetur. Observandum autem est & hoc, licet induciæ posterioris generis regulariter complectantur omnes ditiones utrinq; belligerantium; conveniri tamen ita posse & solere, ut certis duntaxat in locis induciæ observentur, in aliis autem bellum possit geri. v. g. populi Europæ, qui in India orientali aut occidentali terras possident, inducias concludere possent per Europam valituras, bellum autem in Indiis continuare.

§. 4. Hoc loco quæri potest; si certus terminus temporis sit paci additur, puta in annos XX, XL, &c. an pro induciis illud sit habendum. Nobis videtur omnem pacem sua natura æternam esse, i.e. quandocunq; pax initur, partes ita paciscuntur, quod super illis controversiis, ex quibus bellum extitit, nunquam deinceps arma sint movenda; sed quod vel illæ jam penitus tollantur, vel ad arbitros aut amicabilẽ compositionẽ rejiciantur. Unde pax ista æterna hautquidquam rupta censebitur, etsi post inter eosdem bellum ex nova, & à priori diversa causa oriatur. Hinc licet vocabulum pacis adhibitum reperiatur, si tamen certum tempus fuerit additum, quousq; illa debeat durare, nec controversia, ex qua bellum surrexit, penitus sit sublata, induciæ duntaxat erunt, per quas interea officia pacis invicem sint exercenda. Sic apud *Justinum* l. III. c. 7. Lacedæmonij in annos L. pacem pegigisse dicuntur; sed mox cum post sexennium bellum recruduisset, *inducias* rupisse arguuntur. Ex adverso absurdum videtur v. g. Romulum cum Veientibus ad centum annos inducias pepigisse, apud *Livium* l. I. c. 15. (quanquam simpliciter *Dionysius Halicarn.* l. 2. σπονδὰς, *fœdera* adpellet.) Cum nulla videatur injuria dari, quæ non tanto temporis spatio ultro velut exolescat, sic ut ejus persecutionem ultra seculum rejicere absurdum sit. Quod enim apud *Eundem* l. 7. c. 20. *populo Cariti pax data* dicitur, sed *inducias in centum annos factas in SCtum relatum* fuisse; id ideo factum crediderim, ne manifestam injuriam ita simpliciter condonando autoritati suæ quid Senatus detraheret. Sic & pacis in centum annos inter Am-

bra-

braciotas & Acarnanes mentionem facit *Diodorus Siculus* l. XII. c. 60.

§. 5. Cum igitur per inducias ſtatus belli maneat, id quod fieri nequit, niſi manente prætenſione, & nondum compoſita controverſia, ob quam bellum fuit exortum; patet abſurde peti, ut alter quidem inducias mecum ineat, & tamen omni prætenſioni adverſus me renunciet. Hoc enim ſi fiat, quid ad pacem amplius deeſt? aut quare mihi velim reſervare licentiam poſt elapſum certi temporis ſpatium ſine cauſa bellum renovandi? vid. *Baudius de induciis belli Belgici*. p. m. 118.

§. 6. Sed & hoc ex natura induciarum patet, ſi poſt illas elapſas ad arma iterum ſit redeundum, nova indictione belli opus non eſſe. Conf. *Grotius* l. 3. c. 21. §. 3. Nihilominus in longioribus induciis, & quibus adparatus belli fuit plane ſolutus; quibusq́; regulariter clauſula hæc ineſt, aut ſaltem ineſſe debet, ut interea de controverſia penitus tollenda tractetur; ſi non neceſſarium, ſaltem decorum fuerit, aliquam denuo præmittere indictionem conditionatam, ut teſtemur nos bello non delectari, neq́; per nos ſtetiſſe, quo minus plena pax coiret.

§. 7. Id quoq́; monendum, inducias, quarum quidem ſervandarum aliqua ſit obligatio, non niſi pacto expreſſo contrahi, aut per tales actus amicitiæ paciq́; ſimiles, qui ad nullam aliam cauſam poſſunt referri. Unde ex eo ſolo, quod ab exercendis actibus hoſtilibus ego aliquantiſper abſtinuerim, hoſtis hautquidquã recte concludit, me cum ipſo in inducias conſenſiſſe. Nec ſi poſt ejusmodi quietem, quo ipſum in ſecuritatem dedi, eundem de improviſo invadam, fidei tacitæ violatæ me poteſt arguere. Et hoc modo ſunt explicandi autores, qui intermiſſum hoſtilitatis exercitium ad aliquod tempus citra pactum, induciarum tacitarum vocabulo ſolent notare. vid. *Juſtin*. l. VI. c. 7. *Livius* l. 2. c. 18. & c. 64. & l. XXIII. c. 46. Quorum locorũ ſenſus eſt, per iſtud tempus hoſtes bona fide quieviſſe non ſecus, ac ſi ſuper ea re conventum fuiſſet.

§. 8. De tempore, quo induciæ circumſcribi ſolent vid. *Grot.* d. l. §. 4. Ubi tamen id probare non poſſumus, quod tradit; à quo die menſura aliqua temporis incipere dicitur, is dies intra menſuram

non

non erit; quia præpositionis *à* vis est discernere non conjungere. Nam initium utiq; maxime est pars rei. Unde si ita conventum sit: induciæ erunt in decem dies à calendis Juliis; sane nemo hoc aliter interpretabitur, quam illas calendas induciis quoq; comprehendi. Neq; semper voculæ *à* vis est discernere eam rem, cui adponitur, à sequente; sed sæpe etiam initium notat in aliqua re comprehensum. Quid notius illis locutionibus à capite ad calcem, ab ovo ad mala?

§. 9. Quando induciæ subditos potissimum utrinq; bellantium obligare incipiant, docet *Grot. d. l.* §. 5.

§. 10. Quantum per inducias liceat, quantum non liceat, enumerat *Grot.* d. l. §. 6. *seqq.* Ubi tamen arbitramur, in quavis induciarum specie actus mere defensivos esse licitos, licet forte sub alio prætexto induciæ sint petitæ & obtentæ. Unde non erit illicitum v. g. si tantum sepeliendorum hominum causa datæ sint induciæ, sese in locum tutiorem recipere, aut munitionibus circumdare. Aut si obsessi per inducias sibi tantum stipulati sint, ne oppugnentur, auxilia ab iisdem & commeatus admitti. Nec *Grotij d. l.* §. 10. ratio videtur sufficere: *cum illæ induciæ alteri partium prosint, non debere interim ejus, qui dedit, causam duriorem facere.* Nam cum nullo pacto jus sese defendendi soleat abdicari, ipse qui tales inducias concessit, suæ facilitati & imprudentiæ adscribat, qui non satis cavit, ne hostis sese interim confirmare posset. vid. *Xenophon orat. de Agesilai laudibus.* & *Cornel. Nepos Agesilao.* c. 2. de induciis Tissaphernis cum Agesilao: ubi arbitramur, si revera iste regi suo significavit, an aliqua ratione ipsi cum Lacone convenire posset, perjurij eum ideo solum non esse reum, quod in omnem eventum arma paravit.

§. 11. Finitis induciis, quod qui vi majore impeditus intra fines hostium deprehenditur, retineri queat, docet *Idem* d. l. §. 9.

§. 12. Si fides induciarum ab altera parte rumpatur, læso liberum est sine indictione ad arma redire. Quanquã & si velit ad induciarum terminum quiescere possit. Quod si de certa pœna sit conventum, exsolvenda ab eo, qui prior inducias violavit: ubi illa postulatur, & persolvitur ab eo, qui contra inducias fecit, jam bellandi

 jus

jus non esse patet. Nam ideo multa solvitur, ut cætera salva maneant. Contra si læsus bellum moveat, à pœna recessisse intelligitur. Etsi & illud pacto repugnet, neglecta pœna statim ad arma ruere. Nam regulariter non ita solet conveniri, ut optio sit alteri, pœnam commissam accipere, an arma resumere velit. Vid. *Grot.* d. l. §. 11. 12.

§. 13. De pactis circa indulgendum commeatum, seu præstandũ securum itum & reditum per loca hosti insessa, & quomodo ista sint interpretanda, plene docet *Grotius d. l.* §. 14. *seqq.*

§. 14. Pacta circa redemtiones captivorum apud Christianos multum habent favoris, præsertim si quis apud barbaros captivus detineatur. in quorum redemtionem etiam sacra vasa recte conflantur. vid. l. 21. C. *de SS. eccles. Gratianus caus. 12. quæst.* 2. c. 13. 14. 15. Etsi moribus Romanorum secus erat, de quibus vid. *Livius* l. 22. c. 59. 61. *Horatius Carm.* l. 3. *od.* 5. Apud *Eutropium* l. 3. Hannibali, qui Romanis captivos, ut redimerentur, obtulit, à senatu est responsum: *eos cives non esse necessarios, qui cum armati essent, capi potuissent.* *Plato* quoq; *de republ.* l. V. τὸν ζῶντα εἰς τοὺς πολεμίους ἁλόντα ἆρ' οὐ δωρεὰν διδόναι τοῖς θέλουσι χρῆσθαι τῇ ἄγρᾳ ὅ,τι ἂν βούλωνται; κομιδῇ γε. *Eum qui vivus ab hostibus captus fuerit etiam gratis reddere volentibus relinquendum, ut præda quomodocunq; lubet utantur? Omnino.* Quæ circa isthæc observanda sint, docet *Grot.* d. l. §. 23. *seqq.* Ubi ad §. 28. addimus, quod apud *Marinũ Barletium de vita Castriotæ* l. 7. memoratur, cum captus adolescens barbarus Musachio prædæ nomine concessus cum ipso convenisset de CC. aureis loco lytri, eum mox istos ex veste depromtos victori numerasse. Qui recusavit eum dimittere causatus, jam sibi istos numos cum persona adquisitas. Sed re ad Castriotam delata ipse pro barbaro pronunciavit.

§. 15. De pactis ducum, & quid circa illa observandum, tradit *Grot.* l. 3. c. 22. Ubi tamen ad §. 8. notandum; breviores duntaxat inducias concedere ducum esse; non autem tales, quibus adparatus bellicus plane dissolvitur. Hoc enim est summorum imperantium.

§. 16. Deniq; quousq; privati in bello cum hostibus pacisci queant, docet *Idem* l. 3. c. 23. Quibus addi potest mos Anglis & Scotis quondam receptus circa isthæc pactorum genera. *Si quis ad diem di-*

ctum non redeat, hæc pœna est. In congressibus, quæ ob res repetundas fieri solent, qui deceptum se queritur, manus effigiem aut chirothecam in hasta oblonga omnibus conspicuam circumfert. Ea summa apud ipsos infamia habetur: adeo ut, qui fidem violavere, amicis propinquisq; fiant detestabiles: nec paulo honestior eos convictu, sermone, aut domo sua dignetur. Buchananus rer. Scotic. l. 9. Notabile quoq; est pactum militis Gotthi & Romani, qui in eandem foveam inciderant, apud *Procopium hist. Gotth.* l.1. qui mutuam invicem salutem stipulati sunt; quorum conventionem Gotthi ratam dein habuerunt.

CAPUT VIII.

DE PACTIS PACEM REDUCENTIBUS.

§. 1. An pacta pacis infirmentur per exceptionem metus.
§. 2. An cum rebellibus valide pax ineatur.
§. 3. Quatenus in pace bona privatorũ condonari possint.
§. 4. Terminus implendæ pacis stricte interpretandus. (prælij.
§. 5. Quid si pax referatur ad eventum
§. 6. Obses in principis locum succedens non amplius tenetur.
§. 7. De sponsoribus pacis.

DE pactis, queis bellum plane finitur, ita plene exsecutus est *Grotius* l.3. c.20. ut vix quidquam nisi per modum spicilegij addere liceat. Circa quæ præcipua est quæstio; num illa possint reddi irrita per exceptionem metus injuste incussi? Id quod circa bella solennia negat *Grotius* l. 2. c.17. §.20. & l.3. c.19. §.11. cum contrarium jure gentium sit receptum ideo, quod alias ejusmodi bellis, quæ valde sunt frequentia, nec modus nec finis potuisset imponi; id quod tamen fieri generis humani intersit. Etsi salva conscientia bello injusto extortum retineri nequeat. Enimvero uti de restitutione quidem dubium non est: ita nondum adeo liquido constat de jure aliquo gentium, per quod non liceat contra victorem injustum exceptionem metus opponere. Et si vel maxime tale jus extaret, non tamen tranquillitati generis humani multum videtur decessurum, si istud negligatur. Nam, tradente *Grotio*, belli solennis, qualemcunq; habeat causam justificam, hic est effectus, ut dominium, quod ipse vocat, externum rerum hostilium

adquiratur. Si quis ergo ſolenne bellum antea victori poſt intulerit, utut nullam juſtificam belli cauſam præter metum illum habuerit; ubi fortuna arriſerit, non amiſſas modo per injuſtum bellum res, ſed & omnia hoſtis bona adquiret. Inde ſimplex valde eſt, ſi quis injuſta vi quid alteri extorſit, qui alia ratione quam vi poſſeſſionem ſuam magis ſtabiliri credit. Non minus ineptus, qui alterum per injuſtam vim ad duras pacis leges adegerit, ni ſtatim, quamdiu adhuc alterum oppreſſum tenet, exſecutionem pacis fieri curet; ſed ſolo victi pacto adquieſcat, eumq; in tali ſtatu relinquat, ut malum, quod paſſus fuit, reponendi ſit facultas. vid. *Guicciardin. hiſt.* l. 16. *ſub fin.* & l. 17. *ſub init.* Ergo verius videtur, eum, qui bello injuſto petitus, poſtquam ad pacificam diſceptationem ſeſe obtulit, & bellum deprecatus eſt, ad iniquam pacem adigitur, nullo jure prohiberi, quo minus paci nondum impletæ exceptionem metus opponat; aut poſt occaſione data reparationem injuriæ quærat. Sicuti & *Polybius* l. 3. c. 30. pronunciat, juſtam fuiſſe Pœnis cauſam belli ſecundi in Romanos ſuſcipiendi, eo nomine, quod quondam ipſis inter res domi ancipites verſantibus Sardiniam, & magnam vim pecuniæ Romani extorſiſſent. καιρῷ γὰρ πειϑέντες, ἠμύνοντο τοὺς σὺν καιρῷ βλάψαντας. *occaſione enim invitati, ultum iverunt eos, qui per occaſionem temporum ipſis nocuerant.* Aliter tamen dicendum fuerit, ſi inter belligerantes ab initio contractus velut aleæ fuerit initus. Id quod fieri intelligitur, quando de cauſa nondum liquida rejectis mediis pacificis ad arma protinus convolatur, aut perſecutio injuriarum, prætenſionumq;, quæ via juris aut per transactionem haberi poterat, eventui belli committitur. Heic enim aperte Mars arbiter ſumitur, & hoc animo utrinq; in bellum deſcenditur; aut bello jus injuriamvé aſſeram, aut plura perdam. Hoc ſane modo qui in bellum ruunt, ubi adverſi quid patiantur, non magis de injuria ſibi facta conqueri poſſunt, quam ſi qui ex condicto in duello pugnans vulneratur. Sic ut qui heic ſuccumbit, adplicare ſibi debeat illud *Plauti Amphitruone act. 1. ſc. 1. Ut lubet, quod tibi lubet fac, quoniam pugnis plus vales.* conf. l. 3. §. 3. D. *de injuriis.* & l. 7. §. 4. D. *ad L. Aquiliam.*

§. 2. Illa quoq; quæſtio varie agitatur; an pax & tranſactio

cum

cum civibus rebellibus à civitate, eorumvé rectoribus sit servanda? *Grotius* l. 3. c. 19. §. 6. *seqq.* affirmativam sat copiose deducit. Nobis autem planius ita dicendum videtur. Subditos rebelles qui per vim in ordinem redegit, quid de ipsis statuat, ipse viderit. Sed si per pacta res componatur, ipsa negotij natura ostendit, regem rebellibus gratiam delicti facere; sic ut obtentu rebellionis pacta nequeant irrita reddi. Rebelles autem per eam pactionem de integro civitati conjungi, eiq́; obsequium spondere intelliguntur; cujus sui obsequij velut conditionem præsupponunt observantiam ejus pacti à civitate præstandam. Sic ut in regnis potissimum illud vim capitulationis aut legis fundamentalis obtineat.

§. 3. Quantum circa condonanda privatorum bona per pacificationes civitati liceat, ex indole dominij eminentis intelligitur. Cujus vi utiq́; bona privatorum, quocunq́; titulo quæsita, pro necessitate reip. aut magna ipsius utilitate possunt tradi; ita tamen, ut civitas istud damnum teneatur privatis sarcire de publico vel statim, vel ubi solvendo esse cœperit. Cæterum illa disquisitio, utrum bona civi privato sint auferenda aut condonanda, in monarchia ad regem spectat: ut autem singulis damnum hoc modo extra suam ratam sarciatur, universitas civium obligatur rege exigente. Ast exteri, quibus ea bona traduntur, non opus habent inquirere, ex usu civitatis fuerit, nec ne, illa sibi tradi; sed sufficit illis ad dominiū legitimum adquirendum factum regis, tum ob præsumtionem, quæ actus regis comitatur; tum quod nulla ratio foret cum extraneis transigendi, nisi fixum foret, rite geri, quæ à capite civitatis geruntur. Porro uti ejusmodi bona hosti concessa, sic & damna privatis ab hoste data per reliquos cives pro viribus sarciri lex societatis suadere videtur; præsertim si nulla ipsorū peculiari culpa bellū excitum fuerit. vid. l. 52. §. 4. D. *pro socio* & t. t. D. *de lege Rhodia de jactu.* Etsi satis apertum sit, ubiq́; fere miseros cives ejusmodi damna inter fatales calamitates referre juberi.

§. 4. Si tempus præfigatur, intra quod conditiones pacis debeant impleri, illud strictissime fuerit interpretandum. Sic ut stricto jure non admittatur purgatio moræ ob breve tempus, nisi vis

major impediverit, aut omnis doli suspicio absfuerit. Ratio est, quia etiam breve tempus ad magnas rerum conversiones valere potest. Si igitur ad implendas pacis conditiones alteri mora indulgeretur, facile foret occasionem nancisci à pactis resiliendi. Accedit quod alter exercitum, qui utiq; magno sumtu sustentatur, non prius tuto possit dimittere, quam conditiones pacis fuerint impletæ.

§. 5. Quandoq; pactiones pacis referri solent ad eventum alicujus pugnæ, inter singulos, binos, ternos, pluresvé, aut integros quoq; exercitus ineundæ. Ubi ardua est quæstio; an fortuna totius civitatis aleæ ejusmodi prælij recte committatur? Equidem videtur hoc modo parci sanguini humano, & calamitates belli velut in compendium mittuntur. Sed contra satius videtur vel cruento bello defungi, quam libertatem & salutem civitatis per ejusmodi duellum simul & semel perdi; cum ex adverso etiam post unum atq; alterum infelix prælium fortuna belli reparari queat. Quod si tamen nulla spes boni eventus sit, si viribus totius civitatis certetur, tanquam è malis minimum admittente hoste ejusmodi singularis pugna suscipietur. Sed & ubi principes non de juribus civitatis, sed propriis super negotiis bellum gerunt; facile concedere possunt civitates, ut isti inter se singulari pugna decernant. exemplum vid. apud *Diodorum Siculum* l. 4. c. 60. *Dionysius Halicarn.* l. 3. *Duces si proprium asserant principatum, honeste ac necessario tale inter se certamen suscipere: quoties vero civitates ipsæ de principatu contendunt, non modo periculosam esse hujusmodi aleam, sed etiam turpem.* Etsi ipsi principes controversiam adhuc ancipitem tam violento modo recte non disceptent. Ubi tamen observandum, qui sic in eventum pugnæ decisionem controversiæ rejiciunt, de suo quod habent jure posse transigere, non autem alteri, quod jus penes ipsos non est, dare. Unde si rex super regno, quod in ipsius patrimonio nō est, certare velit, nihil aget, nisi accedat consensus populi, & eorum qui jam nati ad successionem jus habent. Cæterum in ejusmodi condictis præliis sæpe in controversiam venit, quis pro victore sit habendus. Ubi sciendum, regulariter ejusmodi pugnas esse decretorias. Unde si inter duos pugnetur, ille victor erit, qui adversarium occiderit, aut ita debilitaverit

rit & oppresserit, ut victum se ipse fateatur. Sicuti Turnus gravi vulnere saucius faciebat, apud *Virgil. Æneid.* XII. Ubi plures pugnant, illa pars victrix erit, quæ adversarios occiderit, aut fugatos ita debilitaverit, ut resistere amplius nequeant. Quod si res geratur inter ingros exercitus, spolia legere, ad sepulturam corpora concedere, in loco pugnæ pernoctare, prælio iterum lacessere, per se victoriam non probant, cum talia possint etiam qui æquo marte pugnaverunt. Sed si alia concurrant indicia, non parum momenti faciunt ad probandam hostium fugam. Et certe qui loco cessit post conflictum, in dubio magis est ut fugisse credatur. Ubi apud neutram partem firma sunt victoriæ argumenta, res manet eo loco, quo fuit ante prælium; & ad bellum, aut novas pactiones erit redeundum. Memorabile est exemplum, quod refertur à *Plutarcho in parallelis.* & *Herodoto in Clio. Argivis & Lacedæmoniis de agro Thyreatico altercantibus, Amphictyones pugna utrinq; lectorum hominum rem decernendam censuerunt, victoriq; agrum detulerunt istum. Lacedæmonij à parte sua Othryadem summæ rei, Argivi Thersandrum præfecerunt. Prælio de Argivis duo superstites fuerunt, Agenor, & Chromius, qui de victoria civibus nuncium attulerunt. Facta autem quiete Othryades etiamnum vivens, fultusq; hastilibus semifractis, mortuorum scuta abstulit, tropæum erexit, suoq; sanguine id Jovi tropæorum tutori inscripsit.* Ego non dubitaverim secundum Argivos pronunciare. Add. *Jo. Meursius Miscell. Lacon.* l. IV. c. 14.

§. 6. Circa obsides, qui pacis firmandæ causa dantur, præter tradita à *Grotio d. l.* id quoq; observandum, si contingat, ut obses hæres & successor fiat ejus, qui ipsum dedit, postquam hic fato fuerit functus, non amplius obsedem teneri, etiamsi fœdus isto mortuo non expiraverit. Hic enim casus tacite exceptus intelligitur, ut non amplius esset obses, si in principalis debitoris locum ipse transierit: ita tamen ut alium pro se teneatur substituere, ubi id postulatum fuerit.

§. 7. Est & alius modus cavendi securitati pacis, dum alij, inprimis qui mediatores paci intervenerunt, fidem suam interponunt, conventa utrinq; servatum iri. Cui velut fidejussioni implicitum est fœdus circa ferendum auxilium illi, qui contra pacta invaditur, ad-

adversus injuriæ autorem. Ad quod auxilium ferendum sponsores non tenebuntur, si ex nova causa bellum sit motum; sed tantum, si pax conventa rupta fuerit.

CAPUT IX.
DE FOEDERIBUS.

1. *Fœderum divisio.*
2. *Fœdera, quibus nihil extra juris naturalis debitum disponitur.*
3. *Quid fœdera æqualia sint, & quotuplicia.*
4. *De fœderibus inæqualibus.*
5. *Uiri ex pluribus fœderatis potius sit ferendum auxilium.*
6. *Fœderum alia realia, alia personalia.*
7. *Quæ dignoscuntur vel ex consideratione singulorum;*
8. *Vel ex generalibus notis.*
9. *An fœdera pertineant ad reges expulsos.*
10. *An sociorum nomine etiam futuri veniant.*
11. *Fœdera tacite non intelliguntur renovari.*
12. *Ad quid sponsores teneantur sponsione non ratihabita.*
13. *An sponsio ratihabeatur per silentium summi imperantis.*

VIdendum deinceps est de illa pactorum publicorum specie, quæ peculiariter fœderum nomine veniunt. Quæ à Theseo inventa *Plinius* N.H. l. VII. c. 56. tradit. Quod admitti non potest, nisi hoc sensu, quod vel primus in Græcia iste fœdera icerit, vel certos ritus, sacraq; adjecerit. Eorum divisionem commodissime desumemus ab eorundem materia, dum alia quid constituunt, quod jam antea juris erat naturalis; alia autem officiis juris naturalis aliquid superaddunt, aut saltem eadem, ubi indefinita videntur, ad certi quid determinant.

§. 2. Ad priorem classem referuntur illa fœdera, quibus de simplici duntaxat humanitate hinc inde exercenda convenitur, aut de noxa invicem non inferenda. vid. *Genes.* XXII, 23. In fœdere, quod Lacedæmonij cum rege Persarum iniverunt, hæc clausula legitur apud *Thucydidem* l. 8. *Quascunq; regiones, urbes, rex jam possidet, regisq; majores possederunt, in regis ditione maneant. Eas sive belli inferendi, sive alio modo nocendi causa Lacedæmoniis, eorumve sociis adeundi jus ne esto, neve tributum exigendi Lacedæmoniis sociisvè eorum jus esto. Regi de sua ditione statuere licitum esto.* Nisi dicere velimus, hanc clausulam continere renunciationem omnium prætensionum, quæ ullo mo-

modo Lacedæmonij in Asiam obtinere possent. Alias enim citra fœdus Laconicum Asia regis erat; & ex natura dominij fluit, tum ne quis rem meam invadere debeat, tum ut de sua re quisq; statuere possit. Cæterum ejusmodi fœdera necessaria, apud antiquos comprimis, habebantur inter eos, qui antea nihil invicem negotij habuissent. Nimirum quod apud complures dogma illud juris naturalis; (cognationem quandam inter homines esse à natura, ac nefas proinde alterum citra antegressam offensam lædere;) obliteratum foret; adeo ut crederetur in solos cives humanitatis officia esse conferenda, exteros quosq́; hostium esse loco, quos lucri nostri causa lædere non nefas foret. vid. *Grot.* l. 2. c. 15. §. 5. Enimvero inter illos, qui juris naturalis observantiam cultu morum profitentur, talia fœdera non sunt necessaria. Nisi quod uti inter singulos, quando primum aliquid negotij invicem cœpit intercedere, prolixiorem amicitiæ contestationem adhiberi non indecorum sit. Quo adplicari potest illud *Ciceronis epist. ad famil.* XIII, 10. *Sed tamen in omnibus novis conjunctionibus interest, qualis primus aditus sit, & qua commendatione quasi amicitiæ fores aperiantur.* De cætero pudere propemodum debebat homines cultos pactum inire, cujus capita nihil aliud contineant, quam ne simpliciter ac directe jus naturæ violetur; quasi citra illud pactum non satis quis officij sit memor futurus. conf. l. 50. D. *de pactis.* Equidem veniunt ista fœdera frequenter nomine amicitiæ. Verum fas amicitiæ proprie dictæ plura requirit, quam commune illud humanitatis officium. Nam utut præstationes amicitiæ non sint definitæ, sicuti quæ ex pacto debentur: tamen in genere id quilibet amici novit esse, bona cum amico libenter communicare, de ipsius salute curam agere, monendo, consulendo succurrere, mala ipsi imminentia pro viribus propulsare, eaq́; omnia intensiore cum affectu, quam quæ aliis ex nuda humanitate præstantur. Ad hoc genus etiam *Grotius d. l.* refert fœdera, quibus cavetur, ut utriq; sit jus hospitij, & jus commercij, quatenus ista jure naturali debentur. vid. *supra* l. 3. c. 3. §. 9. II. Enimvero socios & fœderatos proprie non esse, qui nil nisi communia humanitatis officia sunt pacti, explicatur apud *Livium* l. XLI, c. 24. Ubi Macedonibus ob offen-

ſam in regem Perſea regione ſua interdixerant Achæi. Exinde horum ſervis fugitivis Macedonia receptaculum erat, quod illius fines ingredi vererentur Achæi ad vindicandum ſuos homines. Perſeus igitur eam gentem conciliare ſtudens, literis pollicetur, ſeſe fugitivos ipſis traditurum, modo tollatur decretum, quo Achaia prohibeantur Macedones. Cum ea res agitaretur in concilio Achæorum, Callicrates gratificandum regi negabat, ne Romani offenderentur. Contra Arco diſſerebat, ſalvo fœdere cum Romanis regis petito poſſe ſatisfieri, addita ratione; *non enim agi de novo fœdere aut nova ſocietate; ſed tantum peti commercium juris præbendi repetendiq́;, ne interdictione finium & ipſi quoq; regno arceamur, ne ſervis noſtris aliquo fugere liceat.* Neq; hoc eſſe adverſus Romana fœdera, utpote in quibus nihil peculiariter adverſus Perſea fuerit conventum.

§. 3. Aſt fœderum, quibus aliquid adjicitur officiis, quæ jure naturali homines invicem debent, alia ſunt æqualia, alia inæqualia. Illa ſunt, quæ utrinq; eodem ſeſe modo habent, ſeu quando non ſolum utrinq́; æqualia promittuntur, ſimpliciter, aut obſervata viriū proportione, ſed & æquali modo, ita ut neutra pars ſit deterioris conditionis, aut alteri obnoxia. Quæ inæqualia ſint mox videbimus. Utraq́; porro iniri potiſſimum ſolent ob aliquam ſocietatem contrahendam; quæ ſocietas ſpectat vel ad commercia, vel ad communitatem belli, ſeu auxilia mutuo præſtanda in bello offenſivo aut defenſivo; vel ad alias res. Æqualia fœdera circa commercia varia eſſe poſſunt: puta ſi conveniatur, ne cives utriusq́; fœderati ad alterutrius terras aut portus accedentes ullum vectigal ſolvant, aut non plus quam in præſens ſolvitur, aut ne ſupra certam quantitatem, aut ne plus quam cives, vel alij ſocij ſolvunt, & quæ ſunt ſimilia. Æqualia fœdera circa ſocietatem bellicam ſunt, ſi conveniatur, ut utrinq́; præſtentur paria auxilia militum, navium, aut alterius adparatus bellici: idq́; vel utroq́; tempore, ſive bello alteruter invadatur, ſive alteri bellum velit ipſe inferre; vel ſi alteruter bello impetatur. Quandoq́; etiam auxilia promittuntur ad certum duntaxat bellum, aut contra certos hoſtes, aut contra omnes quidem, ſed exceptis utriusq́; fœderati ſociis. Deniq;, æqualia fœdera circa alias res ſunt, ſi conveniaveniatur

veniatur, ne in confinio alterius alter arces habeat, ne subditos alterius defendat, aut recipiat, aut comprehensos alteri transmittat, ne iter alterius hosti præbeat, & quæ sunt alia. *Grotius* d. l. § 6.

§. 4. Ex æqualibus porro fœderibus quæ sint inæqualia facile est intelligere: scilicet quando vel inæqualia sunt, quæ invicem promittuntur, vel alterutra pars est deterioris conditionis. Inæqualia promittuntur aut à digniore fœderato, aut à minus digno. Illud fit, si potentior auxilia promittat alteri, nec restipuletur; aut si majora quam alter, seu huic non proportionata auxilia promittat. Hoc contingit, si fœderatus inferior plura teneatur præstare, quam ab altero recipit. Istorum fœderum nonnulla cum imminutione summi imperij sunt conjuncta. Quale erat fœdus Romanos inter, & Pœnos in fine belli secundi Punici; in quo cautum, ne cui Carthaginenses bellum facerent injussu populi Romani. Addatur quoq; pactum Petri cum Theudato circa Siciliam initum apud *Procopium hist. Gotthicæ* l. 1. Vice versa, illa fœdera summum imperium non imminuunt, quæ adjunctum habent aliquod onus transitorium, seu quo simul & semel licet defungi. v. g. si in pace alteri parti injungatur stipendia alterius militibus solvere, sumtus belli restituere, aut certam summam pecuniæ multæ loco numerare; item si teneatur mœnia arcesq; diruere, locis quibusdam decedere, obsides, naves, arma tradere. Sic *Plinius* N. H: l. 34. c. 14. tradit: in *fœdere, quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsena, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro nisi in agricultura uterentur.* Conf. 1. *Sam.* XIII, 19. 20. Quo loco notatu dignum est, quod refert *Procopius* l. IV. *hist. Gotth.* cum ex induciis, quæ Justinianum inter & Chosroëm convenerant, ille bis mille libras auri solvere deberet, hasce *illico poscebat Isdiagunus legatus Persicus: sed Justinianus dare volebat annis singulis quadringentas, ut à violandis induciis eo velut pignore Chosroem retineret. Sed concessere tandem Romani, summamq; totam præsente pecunia exsolverunt, ne annua tributa pendere viderentur. Adeo vocabula magis turpia quam res ipsas aversari mos hominum est.* Sed de hoc potissimum dubitatur, utrum illa fœdera inæqualia, quæ permanentia & perpetuo duratura onera habent adjuncta, semper & in se summum imperium minuant; seu

utrum alterius ſocius inæqualis poſſit retinere ſummum imperium? Onera iſta perpetua ſunt, v. g. ut unus debeat eosdem amicos cum altero habere, non vice verſa; ne liceat certis locis arces extruere; ne exercitum ducere; (ſicuti in fœdere Romanorum cum Latinis cautum erat, ne hi proprio arbitrio copias conſcriberent, eisq; ſuos duces præficerent, ac in expeditionem emitterent. vid. *Dionyſ. Halicarn.* l. 8.) ne naves habere ultra definitum numerum; ne urbem condere, ne navigare, ne militem certis locis conſcribere; & quæ ſunt alia. Inprimis ſi unus fœderatorum alterius majeſtatem comiter teneatur colere; adeoq; alterum dignitate ſe ſuperiorem agnoſcere, & in omnibus actionibus reverentiam quandam adverſus ipſum oſtendere. Id quod etiam explicat *Cicero pro L. Cornel. Balbo.* Ad iſthanc quæſtionem reſpondet *Grotius* l. 1. c. 3. §. 21. ex l. 7. D. *de captivis.* Enimvero ex ſubſequentibus mox JCti verbis difficultas movetur: *at fiunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Nam id ſane ſubjectionem arguit, ſi jus alteri competat cives noſtros ad tribunal ſuum evocandi, eosq; plectendi. Quo ſpectat exemplum Decij Magij apud *Livium* l. XXIII, c. 7. *ſeqq.* Inprimis autem, quod memorat *Pauſanias in Achaicis*; cum inſtinctu Callicratis legatus Romanus Achæorum principes partibus Perſei ſtuduiſſe argueret, eorum unus Xenon fiducia conſcientiæ dixit; ſe non dubitare vel in Senatu Romano ſuper hoc crimine judicium ſuſtinere. Quod à legato ſubdole arreptum, quaſi ultro Romam provocaret. Atq; inde ipſe & plurimi alij Romam miſſi ſunt. Et tamen, uti *Polybius excerpt. legat.* CV. loquitur de iſtis evocatis: τότε γὰρ κρίνειν οὐκ ἐνόμιζεν αὐτῇ καθήκειν. *Ut judicium de reis perageret Senatus, convenire ſibi non arbitrabatur.* Heic planiſſima eſt reſponſio, priora verba capienda de antiquis temporibus populi Romani, quando major cura ipſi fuit fœderum leges obſervare, & alio modo tractare, qui ultro in amicitiam conceſſerant, quam qui bello victi fuerant. Sicuti *Cicero Offic.* II. penes antiquos *patrocinium* fuiſſe ſociorum, non *imperium* prædicat. Et Scipio jactat: populum Romanum *exteras gentes malle fide ac ſocietate junctas habere, quam triſti ſubjectas ſervitio.* Poſteriora autem verba capienda ſunt de ſequentibus ſeculis, quibus

pau-

paulatim reverentia fœderum antiquorum minui cœpit, nulloq; discrimine bello victi ac socij jugo premebantur. vid. *Livius* l. 42. c. 1. *Appianus de bello civili* l. 1. ubi memorat, Syllam adegisse omnes socios hactenus immunes ad tributum conferendum. Quo tempore id quoq; usurpatum, ut ex civitatibus fœderatis rei Romam evocarentur, atq; velut subditi Romanorum plecterentur. Satis autem adparet, in epistola *Proculi* inter priora & posteriora verba non pauca fuisse interjecta. *Grotius* autem postquam operose enumerasset controversiarum genera, quæ inter socios oriri possunt, demum tamen ad motam difficultatem nihil reponit. vid. quoq; *Antonius Matthæus de criminibus ad tit. ad L. Jul. Majestatis* c. 1. §. 5. 6. Bene tamen monent prudentes, plerumq; accidere, ut qui superior est in fœdere, si potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum exerceat; inprimis si fœdus sit perpetuum, & cum jure introducendi præsidia in oppida. vid. *Bodinus de republ.* l. V. c. 6.

§. 5. Illam porro quæstionem; si plures ejusdem fœderati bellum gerant, utri potius auxilium ferre debeat, qui utriq; est fœderatus; deducit *Grotius* l. 2. c. 15. §. 13. Ubi & illud addendum, in omnibus fœderibus, quæ rex aliquis cum extraneis circa ferenda auxilia init, subintelligi debere hanc exceptionem; siquidem per rationes proprij regni illud commode fieri possit. Nam cum nemini rex propius teneatur, quam suis civibus; non potest extraneo valide promittere, quod cum ipsorum utilitate aperte pugnat. Apud *Guicciardinum hist.* l. 16. Franciscus rex dicit; *præcedere juramentum Rhemis factum, quo obligentur reges Franciæ, ne quid de patrimonio coronæ alienent.* In quem sensum admitti potest, quod habet *Baconus de Verulamio de sapientia veterum* c. V. *Inter principes unum est verum & proprium fidei firmamentum, necessitas, (magnum potentibus Numen,) & periculum status, & communicatio utilitatis.* *Aristoteles Nicom.* l. VIII. c. 5. simplicius dixerat: δοκοῦσι αἱ συμμαχίαι ταῖς πόλεσι γενέσθαι ἕνεκα τοῦ συμφέροντος. *Confœderationes inter civitates fieri utilitatis causa videntur.* *Valerius Flaccus* l. 4. *Certa fides animis, idem quibus incidit hostis.* Etsi de Rhodiis tradat *Polybius excerpt. legat.* 93. c. 6. eos per centum quadraginta annos nullum cum Romanis fœdus percussisse, licet in pluribus bellis

auxilia ipsis miserint. Ratio hujus instituti hæc subjungitur: *Qui enim nulli regum spem auxilij societatisq; sua vellent abscindere, arctius se cum quoquam copulare, & libertatem sibi jurejurando ac pactis præcipere nolebant; sed omnia sibi servantes integra, spes singulorum lucrari.* Qui autem per fœdus, quod mutatis alterius rationibus expirat, damnum capit, habet quod sibi imputet, quod non accuratius socij suo conditionem perspexerit. vid. l. 19. D. *de reg. juris.*

§. 6. Est & illa nobilis fœderum distinctio in realia & personalia; quorum hæc sunt, quæ cum rege intuitu ipsius personæ fuerunt inita, & cum ipso simul extinguuntur: illa vero, quæ non tam ipsius regis, populivé rectorum, quam ipsius regni & reip. intuitu sunt inita, ac perdurant, extinctis licet rectoribus populi, penes quos administratio reip. tempore fœderis initi erat. Ad utram classem quodlibet fœdus pertineat, ex sequentibus manifestum erit. Illud igitur certum, quævis fœdera, quæ cum libero aliquo populo ineuntur, sua natura esse realia, & perdurare usq; ad terminum in ipso fœdere expressum; utut magistratus illi, quorum interventu id fuit percussum, extincti sint aut mutati. Ex quo inferri potest, siquidem fœdus abs libero populo sit initum, ac post status reip. ex democratico in monarchicum fuerit mutatus, fœdus esse mansurum: ideo quod idem populus maneat, forma licet reip. mutata. Et quia rex consensu populi in regnum adscitus intelligitur id suscipere cum omnibus obligationibus, quæ ab isto populo, quatenus in se summum habuit imperium, sunt contractæ. Accedit, quod cum fœdera ineantur ab his, qui summo imperio gaudent, cujus imperij commune subjectum est civitas: idem censebitur esse summum imperium, quod exercetur per suffragia universi populi, & quod geritur post à rege per consensum populi constitutum. Excipienda tamen heic sunt illa fœdera, quæ præsentis status conservationem pro fine habent; puta si duo liberi populi fœdus iniverint mutui auxilij contra illos, qui per vim statum reip. mutare aggrediantur. Nam si tunc alteruter populus in mutationem status reip. libere consenserit, intelligetur ipsum quoq; fœdus, cessante ejusdem ratione, expirare. Enimvero non si fœdus, quod cum libero populo initur, regulariter est reale, ideo omne

fœ-

fœdus cum rege initum personale est, & cum rege extinguitur. Nam plerunq́; persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur, qua persona interveniente pactum sit factum. l. 7. §. 8. D. *de pactis*. Quia tamen constat, quædam fœdera à regibus inita omnino hac intentione facta, ut cum ipsorum morte expirent, quædam autem, ut & apud successores continuentur; igitur certæ notæ sunt habendæ, ex quibus pateat, ad quam speciem quodvis fœdus regium sit revocandum.

§. 7. *Grotio* l. 2. c. 16. §. 16. magis placet, ex cujusq́; fœderis conceptis verbis hanc rem dijudicare, quam in universum aliquid definire. Sic igitur realia fœdera erunt, quibus clausula hæc expresse est addita, ut sint perpetua; aut quod sint facta in bonum regni; aut quod ineantur cum rege & ipsius successoribus; aut si durationi certum tempus sit præfinitum. Sed & alia verba, & ipsa interdum materia fœderis, nec non causa ad id ineundum impellens, conjecturam possunt præbere non obscuram. Quod si autem conjecturæ in utrumq́; sunt æquales, supererit, ut favorabilia esse credantur realia, odiosa vero personalia. Favorabilia autem sunt fœdera commerciorum causa. Fœdera autem bellica nequaquam sunt omnia odiosa, sed defensiva magis ad favorem, offensiva ad odiũm accedũt.

§. 8. Paulo distinctius tamen videtur deduci posse, quatenus antecessoris regis fœderibus successor teneatur. Nam primò constat, pace ab antecessore facta successorem quoq; teneri. Per pacem quippe antegressæ injuriæ, quæ bello causam dederant, plane extinguuntur, legibus pacis rite expletis. Deinde dubium non est, quin successor teneatur servare illas conventiones legitimas, quibus ab antecessore suo in tertium jus fuit collatum. Sed & illud certum est, quando alter fœderatorum ex fœdere jam quid præstitit, & rex antequàm quod ipse debebat, reposuerit, sit mortuus; ab ipsius successore id omnino solvendum. Cum enim id, quod sub conditione præstandi æquipollentis ab altero præstitum fuit, in usum reip. cesserit, aut saltem ea intentione fuerit exhibitum; patet sane, ni reponatur æquipollens, jus remanere alteri ad repetendam rem velut jam indebito præstitam: adeoq́; successorem teneri ad refusionem

rei

rei ab altero præstitæ, ni malit id ipsum, quod in lege tanquam æquipollens est expressum, exhibere. Deniq; circa illa fœdera, ex quibus aut nihil adhuc ab alterutra parte fuit præstitum, aut quæ præstita fuere, æqualia sunt, in universum hoc videtur pronunciandum; regem si fœdus fecit tanquam caput sui populi, & cum intentione commodum populi promovendi, intelligi reale fœdus fecisse, quod successorem quoq; teneat. Quia istud fœdus totum quoq; populum stringit, cujus caput sequens rex eodem jure, eodemq; sub onere est, atq; prior fuit. Ast ubi fœdus directe spectavit commodum personæ ipsius regis, ejusq; familiæ; patet ipso mortuo fœdus quoq; expirare. In consuetudinem tamen abiit, ut fœdera etiam indubie realia rege mutato renoventur, saltem verbis generalibus: ne forte excipi possit, cum ex illo fœdere nihil adhuc sit in usum regni conversum, fœdus sola ineuntis fide stetisse, nec in successorem transire. Præsertim cum fœdera ineantur ad promovendam reip. utilitatem; de qua cum diversum judicare queat successor, quam antecessor, aliam quoq; jure suo viam heic insistere potest, adeoq; negligere fœdus, quod jam suo regno inutile censet. Est & hoc monendum. Si quibusdam inter se diversa antehac fœdera intercesserint, & ista deinceps ab iisdem renoventur in genere; postremum potissimum intelligi renovatū; cum posteriora semper prioribus derogent. vid. *Polybius excerpt. legat.* XLI. c. 4. Ubi tamen nullo modo excusari potest fœda plane socordia tam legatorum, quam ejus qui eos miserat; quod cum renovare fœdus cum Ptolomæo rege instituerent, ipsi ignorarent, quæ fœdera olim Achæis cum rege intercessissent, aut quodnam ex illis ipsi jam renovare vellent.

§. 9. Id quoq; heic quæritur, si rex, quicum fœdus fuit initum, à subditis suis fuerit pulsus, utrum fœderatus teneatur illi ferre auxilia promissa, cum adhuc regno potiretur? *Grotius* d. l. §. 17. affirmat; ideo quod jus regni maneat penes talem per injuriam expulsum, utcunq; possessionem regni amiserit. Nobis de eo quidem casu certum videtur, si fœdus expresse ad defensionem personæ regis, ejusvé familiæ sit conceptum, quod ad recuperandum regnum auxilia debeant ferri. Sed ubi fœdus sancitum sit in utilitatem regni,

val-

valde dubium eſt, an rex expulſus ex fœdere auxilia poſtulare queat. Nam illa auxilia præſumuntur eſſe promiſſa adverſus hoſtes externos: de hoc autem caſu cogitatum non fuit. Etſi nec idem fœdus obſtare videatur, quo minus legitimo regi ad depellendum invaſorem ſuppetias latum eamus. Sicuti & ubi fœdus nobis ſit cum populo libero, quem ſub ſervitium redigere inteſtinus invaſor laborat, recte auxilia ad illum dejiciendum ferre poſſumus, antequam in legitimum principem evaluerit. Nam qualitates in fœderibus; puta ſi dictum ſit, fœdus eſſe initum cum *rege* & ejus *ſucceſſoribus*, notant jus proprie dictum, non nudam uſurpationem, ſeu tales, qui juſto titulo regnum adquiſiverunt, non qui injuſta vi nituntur.

§. 10. Eſt & illa quæſtio illuſtris, ſi in fœdere cautum ſit, ut utriusq; ſocij ab utrisq; tuti ſint, num per ſocios intelligantur illi tantum, qui ſocij erant tempore fœderis initi, an & hi, qui poſtea ab alterutro adſciſcuntur? Ea ſuper quæſtione quid diſceptatum fuerit quondam inter Romanos & Pœnos ſub initium belli ſecundi Punici, vid. apud *Polybium* l. 3. & *Livium* l. XXI. c. 19. *Grotij* deciſio d. l. §. 13. eo redit, ſalvo fœdere & Pœnos potuiſſe Saguntinis, à Romanis deinceps in fœdus adſcitis, bellum inferre, & Romanos eorundem defenſionē ſuſcipere. Quippe cum ſalvo fœdere fieri poſſit, ut duorum ſociorum unus eundem oppugnet, alter eidem auxilia mittat. Sicuti & ſuper eo caſu expreſſe in fœderibus ſolet conveniri. vid. fœdus, quod Pœnos inter & Romanos ictum eſt tempore belli Tarentini, apud *Polybium* l. III, c. 25. Quanquam ex tali occaſione proximus ſit gradus ad rumpenda fœdera; cum pari ſenſu afficiant plagæ, quas alieno quis nomine, quam quas proprio infligit; inprimis ubi belli ſedes in auxiliatorum terras transferatur. vid. *Juſtin.* l. III. c. 7.

§. 11. Eſt & illud monendum, fœdera ad tempus certum inita, elapſo illo hautquidquam tacite renovata intelligi; non ideo ſolum, quod nemo præſumatur ad novum onus temere ſeſe adſtringere, ſed etiam quia iſthoc modo de ejusdem duratione conſtare non poſſet. Unde ſi qui poſt illud finitum exercentur actus, pro benevolentiæ magis, quam renovati fœderis indiciis habendi erunt. Nam ſimplex utiq; amicitia etiam poſt finitum fœdus perſiſtit. Deniq;

ex communi natura pactorum est, ut ubi una pars fœdere non stetit, & alteri ab eo discedere liceat. Potest tamen à fœderatis conveniri, ut licet in uno capite fœderi non fuerit satisfactum, reliqua tamen inviolata observentur. Quod tamen ita capiendum est, ut altera pars non teneatur præstare, quod capiti ab una parte neglecto respondebat; & ne simul positiva aliqua noxa alteri inferatur.

§. 12. Videndum jam est de sponsionibus, seu pactis illis publicis, quæ à ministro summæ potestatis circa negotium ad eandem spectans sine ipsius mandato ineuntur. Super quibus ardua cumprimis quæstio movetur; si sponsio pure sit facta, citra adjectam conditionem ratihabitionis faciendæ à summa potestate, ubi eam ratihabere abnuit summa potestas, ad quidnam sponsores teneantur illis, quibuscum pepigerunt? De qua re acriter disceptatum legimus occasione sponsionis Caudinæ apud *Livium* l. IX, c. 8. *seqq.* Et sane, si stricto jure rem velimus metiri, neq; ad istam sponsionem ratihabendam, neq; ad rem in priorem statum restituendam tenebatur S. P. Q. Romanus; sed sufficiebat sponsores dedere. vid. *Grotius* l. 2. c. 15. §. 16. Si tamen ex æquo & bono rem æstimare velimus, omnino videbatur populum R. ratihabere debuisse illam sponsionem, utut suo injussu factam. Equidem penes consules non erat citra peculiare mandatum de toto bello transigere, & pacem ac fœdera cum hoste facere. Quia tamen isti consensum populi non præter rationem præsumserant, & tot millia civium, adeoq; flos ipse populi, alio modo servari non poterant, & ab hostibus fuerat præstitum, quod utiq; paci & fœderi æquipolleret; par sane erat à populo ratihaberi conditiones nihil duri & iniqui habentes, (vid. *Guicciardinus hist.* l. XII. p. m. 342. & 344. ubi agit de sponsione Tremollij Divione cum Helvetiis inita.) Nam tunc demum præfracte populus potuisset insistere illi principio, se non posse injussu suo à magistratibus obligari, si intolerabile quid Samnites postulassent. Id mordebat ambitiosum populum, quod sub jugum missus fuerat exercitus, stulto sane consilio ducis Samnitis, dum contumelia, viribus nihil detractura, iras ferocis populi immensum accendit. Verum ea ignominia dignus erat exercitus, quod nullis præmissis exploratoribus in locum

locum incognitum ita temere sese conjecisset. Quam ipsam tamen sufferre satius erat, quam vires populi R. exscindendas præbere. Expendantur, quæ Lentulus sponsionem suadens differat apud *Livium* l.IX. c.4. Quin & sæpe à civitate ratihabentur promissa & acta ducum ob insignem eorum autoritatem, & ne ipsorum fidem aliis prostituant. Inde apud *Tacitum* A. XII. *Mithridates consultat, cujus misericordiam experiretur: quod Romanorum nemo id autoritatis adesset, ut promissa ejus magni penderentur.* Sed nimirum superbissimus populus nolebat considerare, sibi non esse privilegium, quo minus & ipse aliquando experiretur, quod aliis sæpe intulerat. Generose tamen Samnites, quod deditos sponsores non reciperent. Id autem ridiculum plane & ineptum erat, quod cum deditio fieret, Posthumius genu suo A. Cornelij fecialis femur, quanta maxima vi poterat, perculerit, & clara voce inclamaverit; se Samnitem civem esse, illum legatum fecialem à se contra jus gentium violatum, eo justius bellum gesturos. Nec insuper habendum, quod *Livius* ita de hoc processu judicat: sponsores postquam dediti erant, & non recepti, iterum in castra Romana discessisse, *sua fide liberata*; sed dubitabundus addit, *forsitan & publica.*

§. 13. Ad quæstionem deniq;; si summa potestas noverit à ministro suo sponsionem factam, & siluerit, an inde colligatur hanc ab ipsa adprobari? respondet *Grotius d.l.* §.17.

CAPUT X.

DE PACTIS REGUM PROMISCUIS.

1. *Ordo sequentium.*
2. *Quatenus rex restitutione in integrum gaudeat contra extraneum:*
3. *Et quatenus contra cives suos.*
4. *Contractus regem quatenus exemti legibus civilibus.*
5. *Rex de suo juramento valido dispensare nequit.*
6. *Quatenus civi actio contra regem ex contractu sit.*
7. *Contractus civium subjacent dominio eminenti.*
8. *Quatenus ex contractu regum obligentur successores.*
9. *An donationes regum sint revocabiles.*

REstat ut videamus de illis quæstionibus, quæ circa pacta regum promiscua agitari solent. Quæ ad tria capita revocari possunt, primo an regi competat peculiaris aliqua potestas circa pacta propria; deinde quid ipsi liceat in obligationes adversus subditos contractas: & deniq; qua ratione successores suos queat obligare.

§. 2. Circa primum quæritur, cum rex cives suos in contractibus læsos in integrum queat restituere, aut justis de causis à juramento absolvere, an idem quoq; possit in seipso; ubi scilicet per dolum aut vim, vel ex lubrico ætatis cum altero damnose contraxerit, aut si alias in contractu enormiter læsus sit, aut si temerario juramento seipsum obstrinxerit. Ubi observandum, si isthæc quæstio ita crude, & uti verba jacent, accipiatur, eam contradictionem involvere. Nam restituere in integrum, absolvere à juramento, tales sunt actus, qui non solum in alium tendunt; sed & qui proficiscuntur ab eo, qui potestate aliqua superiore est instructus in alterum, qui restituendus aut absolvendus est. Ergo quæstio ita potius exprimenda fuerit; si rex in obligatione aliqua contrahenda læsus fuerit, an postea læsione deprehensa propriam per autoritatem possit declarare, obligatione illa sese ob adhærens ei vitium non teneri? Heic sciendum, quemadmodum qui in libertate naturali vivunt, nemini mortalium subjecti, suarum rerum ipsi sunt arbitri; ita si ab altero in pacto injuste lædantur, ipsi per se restitutionem aut supplementum exigere possunt, modo læsio & injuria sit manifesta. Nam ubi ea dubij quid habet, par fuerit per arbitros rem definiri. Igitur si rex, utpote naturali gaudens libertate, pacto suo inesse aliquod vitium deprehenderit, per seipsum alteri potest declarare, se ex vitioso illo pacto nolle teneri; neq; necessum est, ut ab alio ejus relaxationem impetret, quod intrinseca sua natura ad obligationem & jus producendum est ineptum. Enimvero quia fieri potest, ut quis per malitiam ad fidem fallendam incitatus perfidiæ suæ vitium aliquod pacti prætexat; inde in civitatibus recte constituitur, quinam actus ipso jure pro invalidis & nullis sint habendi, aut super quibus cognitio & sententia judicis sit expectanda.

§. 3. Quod si autem regi sit negotium cum suis civibus, tunc de distinctis casibus distincte putaverim pronunciandum. Minorennitas regis tamdiu durare judicatur, quoad regni administratio penes tutores est. Intra eam cum extraneis quidem ipse nihil contrahere potest. Sed si cum cive suo contraxerit, eoq; deinceps contractu læsum se deprehendat; non adparet ratio, quare nec ipse legum beneficio frui debeat, quod aliis indulget; cum alias deteriore conditione, quam privatus esset; nec propter ætatis infirmitatem præsumi potest, ipsum exceptioni minorennitatis valide renunciasse. Pacta cum extraneis per tutores regios legitime inita rex sub obtentu minorennitatis post revocare non potest; quia alias nemo secure cum rege minorenne pacisci posset. Tutores tamen administrationis suæ rationem reddent. Sed nec ulla exceptio metus aut læsionis, dolivé valet contra capitulationes, circa quas cum regibus limitatis populus in delatione regis convenit. Quod si leges istæ nimis duræ videbantur, nemo erat, qui regnum suscipere cogeret. Nec præsumitur populum aliquem adeo imprudentem esse, ut regem suum ejusmodi legibus velit adstringere, quæ summum imperium reddant mancum, aut velut immobile. Quo loco & illud obiter quæritur; an David potuerit retractare juramentum, quo Simei, qui profugum conviciis insectatus fuerat, impunitatem promiserat? Id quod negandum. Nam neq; per vim, metumvé, aut per imprudentiam juraverat rex, sed cauto potius consilio, ut tanto clementiæ specimine defectionis sibi conscius populus eo fidentius ad obsequium rediret. Et vero impunitas illa in se non erat illicita, poteratq; delictum illud rex, utpote in suam personam commissum, citra cujusquam injuriam condonare. Verum an recte fecerit, quod in ultimis mandatis Salomonem super facinore isto monuerit, quidam dubitavere. Nos arbitramur Davidem nihil heic contra juramentum suum fecisse. Neq; enim præcipiebat filio, ut ipse Simei ob delictum plecteret; sed monebat duntaxat, ut hominem pravum, & familiæ suæ infestum caute observaret, ne res novas moliretur, & si quid flagitij denuo committeret, in venia danda non adeo facilis esset. Hinc Salomon ipsi præcepit, ut Hierosolymis sub oculis regis habitaret,

nec rivum Cedron transiret, ne adspiciendo locum, in quo Davidi tam fœde maledixerat, super impunitate sua gaudium conciperet. Verum divina providentia ita disposuit, ut leges tam faciles, abs sese quoq; adprobatas, violaret, ut justa foret occasio, condigno nequam hominem exitio tradendi.

§. 4. Observandum deinde, utut reges, quando actus quosdam cum civibus suis exercent non ut reges, sed ut quivis alij privati, præsumantur ob oculos habuisse leges civitatis positivas, quæ super validitate talium actuum extant: tamen cum ipsi sint superiores legibus civilibus, nulla necessitate stringuntur, ut omnino eas leges etiam in privatis actibus sequantur. Igitur si scientes volentesq; contractum aliquem ineant, qui alias per leges civiles invalidus erat; censentur contractum istum abs vi legum civilium, si qua est, exemisse, ex iisdem irritum non declarandum; cum alias nihil ab ipsis foret actum. De facto Philippi II. regis Hispaniarum, qui obtentu legum ære se alieno exsolutum ibat circa finem superioris seculi, videatur *Grotius histor. Belgicæ* l. V. Id tamen omnino admiserim, si in contractu enormem læsionem, quam ab initio non videbat, postea rex deprehenderit; eum contractum ab ipso posse rescindi, aut saltem ad æquitatem reformari. Add. *Grot.* l. 2. c. 14. §. 2.

§. 5. Illud manifestum est, hautquidquam licere regi juramentum suum rescindere, valide conceptum, & cui nullum adhærebat vitium, eo tantum obtentu, quod quædam suorum subditorum juramenta eidem liceat rescindere. Nam quæ hoc modo rescinduntur, jam antea hanc conditionem in se habebant; ni superior noluerit. Atqui nullam posse contrahi obligationem, si quis suo arbitrio reservaverit facultatem non præstandi, in aprico est. Add. *Grotius d. l.* §. 3.

§. 6. Cæterum etsi promissa ac pacta æque conscientiam regis, quam alicujus privati stringant: in eo tamen est diversitas inter obligationem regis & subditorum, quod iste facili negotio à subdito tergiversante debitum possit extorquere. Verum civi, quamdiu tali, nullum suppetit medium ab invito rege debitum extorquendi. Etsi nullus cordatus rex legitime contractum debitum solvere abnuet,

nuet, qui cogitaverit, ſuam ſalutem atq; eminentiam fide pactorum niti; ac indignum eſſe, ſi cui juſtitiæ aſſerendæ eſt ipſe conſtitutus, eam ipſe ultro proculcet. Quod ſi tamen reges ex contractu ſubditis adverſus ſe actionem concedant in proprio tribunali, iſta actio non tam jure civili, quam æquitate naturali nititur; quaſi cognita ſua obligatione non poſſint, quod debent, non velle præſtare. Adeoq; ejusmodi actione non id quæritur, ut rex cogatur ad ſolvendū debitum, ſed ut ſubditus liquido oſtendat, principem ad id ſolvendum ſeſe obligaſſe. In ejusmodi autem judicio merito debet obtinere illud Siſimethræ apud *Heliodorum Æthiop.* l. X. τὰς ὑπεροχὰς ὐ δυσωπεῖ τὸ δίκαιον· ἀλλ' εἷς ἐστὶν ὁ βασιλεύων ἐν ταῖς κρίσεσι, ὁ τοῖς εὐλογωτέροις κρατῶν. *Faſtigia dignitatis non reſpicit æquitas: ſed is regnat in judicio, qui probabilioribus vincit rationibus.*

§. 7. Id quoq; contingere poteſt, ut ſubdito jus quæſitum ex contractu auferatur, in pœnam, vel ex vi dominij eminentis; ut tamen heic neceſſitas reip. antecedat, & refuſio de publico fieri debeat. Sicuti etiam ex cauſa ſolutio differri poteſt, ubi magna reip. neceſſitas pecuniam, privato alias ſolvendam, tantiſper ſibi impendi imperat. Ex quibus etiam adparet, quid de tabulis novis judicandum ſit; quæ Soloni vocabatur σεισάχθεια. vid. *Plutarchus Solone. Cicero Offic.* II. *circa fin.*

§. 8. Porro ut adpareat, an & quatenus rex anteceſſor poſſit obligationem transmittere ſuo ſucceſſori ex contractu privato; videndum prius eſt, an rex regnum ſuum habeat in patrimonio, an vero idem poſſideat jure velut uſufructuario. Qui regi ſuccedit, cui priori modo regnum tenetur, is ut in omnia ipſius bona, ſic & in debita, & obligationes, quæ non ultimato in ipſius perſona terminabantur, ſuccedere cenſendus eſt. Circa debita autem regum, qui poſteriori modo regna obtinent *Grotius* l. 2. c. 14. §. 11. cenſet, ad iſta exſolvenda non teneri ſucceſſores ἀμέσως, & eo ipſo, quod in locum alterius ſubeunt. Nam tales reges jus ſuum ad regnum non accipiunt ab eo, qui proxime deceſſit, ſed ab ipſo populo. Verū ἐμμέσως & per interpoſitam civitatem etiam tales ſucceſſores ex debito anteceſſorum obligantur, non quidem veluti pro ſe, ſed tanquam capita civita-

vitatum, quam ultimato afficit debitum à rege tanquam istius capite contractum. Quod enim regibus competat facultas ipsam civitatem per debita obligandi, inde manifestum est, quod sæpe alia ratione necessitatibus reip. non possit succurri, quam ut ejusmodi debita contrahantur. Cum autem regi competat facultas civitatem administrandi & conservandi, etiam competent ipsi omnia media, sine quibus finis ille non potest obtineri. Neq; tamen illa potestas obligandi civitatem in infinitum abit; sed tantum eousq;, quoad probabilem rationem debitum contrahendi rex habuerit. Neq; enim ad eas angustias redigendus est rex, ut non nisi illa debita in civitatem devolvere possit, quæ actu in utilitatem civitatis cesserunt; (licet municipales magistratus huc adstringi possint; vid. l. 27. D. *de rebus creditis*:) sed sufficit si probabilem rationem facti sui habuerit, licet fors præter spem eventu destitutus fuerit. vid. l. 12. C. *de transact.* Sic igitur contractus regum obligabunt civitatem, qui non manifeste absurdi aut iniqui sunt; etsi in dubio pro ratione regis præsumitur. Adeoq; ex illis etiam successores tenebuntur, quatenus capita civitatum. Quin & ipse populus tenebitur, si rege sublato sui juris esse cœperit. Nam & si quid populus antea liber contraxisset, obligaretur & is, quem postea populus etiam plenissimo jure constituisset. Atq; hoc modo isthanc quæstionem definire melius est, quam adhibita distinctione inter læsionem modicam, & magnam. Nam in administratione rerum civilium longe æquius est probabilem rationem, quam exitum spectare; cum etiam prudentissime cogitata improvisus casus soleat intercipere.

§. 9. Isthæc, quæ de contractibus regum dicta sunt, etiam ad donationes eorum adplicari debent; ut nempe illæ à successoribus revocari nequeant, siquidem probabilem rationem habuerint. vid. *Suetonius Tito.* c. 8. *Plinius* l. X. *epist.* 66. *Gratianus caus.* 25. *quæst.* 1. c. 15. Contra Galba largitiones à Nerone factas repetere instituit, decima tantum liberalitatis parte apud quemq; relicta. *Tacit.* H. l. 1. Et apud *eundem* H. l. 3. ridentur Vitellij remp. lacerantis donationes, *quæ neq; dari neq; accipi salva rep. poterant.* Sic Senatus rursus vectigales jusserat civitates, quas Sulla pecunia accepta immunes fecerat. Quod

tamen

tamen improbat *Cicero Off.* 3. Et sane videtur pecuniam ipsis fuisse restituendam, siquidem ea in publicos usus impensa fuerat. Sic etiam Basilius Macedo, cum antecessor ipsius Michael omnem pecuniam publicam dissipasset, decrevit, *ut qui nulla probabili de causa pecuniam accepissent, eam, aut saltem ejus semissem restituerent*, apud *Zonaram in Basilio Macedone*. Add. *Hieron. Osorius de reb. gest. Eman.* l. 1. ubi de donationibus regis Joannis, morte instante factis, agit. Quanquam & circa ejusmodi donationes observandum, de quonam factæ sint. Si de suo rex donavit, plane irrevocabilis donatio erit. Si de fructib⁹ bonorũ facta donatio fuerit, quorum administratio penes regem erat; spectandum omnino, an ea rationem, modumq́; habuerit. Nam uti nemo negaverit, quin ex ærario bene meritis aut merentibus donare quid possit, prout opes reip. ferunt: ita si in homines nauci, atq; inutiles immodica pecunia sit profusa, ærariumq́; per ambitionem exhaustum, satius credo fuerit, inde revocari, unde publicæ egestatis causa. Add. *Bæcler. ad Grot.* l. 1. *p. m.* 107. *Grotius.* d. l. §. 12. Eadem quoq; adplicari poterunt ad privilegia & immunitates, ut nempe inspiciatur, an & ipsa rationem atq; modum habuerint, & an cum salute civitatis consistere possint. Nam quin hæc pluris esse debeat, quam inconsulta regis facilitas, dubium non est. Sicuti & alias ejusmodi privilegia, quatenus ad onerandos reliquos cives pertinent, stricte interpretanda sunt. Conf. l. 1. §. 10. 16. D. *ne quid in loco publico*, & *oratio Demosthenis adversus Leptinem*. Apud *Guicciardinum hist.* l. 7. Ludovicus rex, Genuensibus rebellibus devictis, annullavit omnes conventiones inter ipsum, & eam civitatem initas: sed tamen eadem omnia iterum concessit, tanquam privilegia, non tanquam pacta; *ut semper foret in sua potestate istis eandem privare*. Quod tamen circa quævis privilegia procedere non crediderim; sed illa tantum, quæ non nisi vim precarij obtinent. Obiter tangendum heic est factum regis Lusitaniæ, qui cum graves ob causas usum mulorum Clericis vellet interdicere, & illi privilegia sua obtenderent, omnibus fabris ferrariis sub capitis pœna interdixit, ne ulli mulo soleas ferreas adplicarent.

CAPUT XI.

QUIBUS MODIS CIVIS ESSE QUIS DESINAT.

INter modos quibus aliquis civis esse desinit, à nonnullis & iste numeratur, si rex sine omni hærede & successore moriatur, aut regnum habere pro derelicto. Tunc enim singulos in libertatem naturalem abire. Sed cum planum sit regnum ejusmodi casu non penitus dissolvi, sed in formam interregni recidere; igitur perit quidem tunc obligatio civium adversus regem, qui nullus amplius existit, ita tamen ut primævo adhuc civitatium pacto inter se cives conjuncti maneant.

§. 2. Illud frequentissimum est, ut quis sponte, permittente sua civitate, in aliam civitatem concedat, sedem ibi fortunarum fixurus. Isthæc spontanea migratio quousq; civibus sit permissa, ex modis, quibus aliquis in civitatem sit receptus, colligitur. Quidam enim justo bello victi, aut extrema necessitate adacti in civitatis alicujus ditionem concedunt: qui quanta heic libertate gaudeant, ex legibus civitatis est cognoscendum. At si quis liber homo, qui vel nullius imperio ante subjectus fuit, uti prisci illi patresfamilias, vel eo, quo antea tenebatur, jam solutus, sponte sese alicui civitati adjunxerit; itidem ex statutis ejus civitatis erit judicandum, quidnam circa migrationem libertatis ipsi sit relictum. Dantur enim civitates, ex quibus citra expressum earundem consensum migrare non licet. Alicubi certo onere ea licentia est redimenda; puta summa aliqua pecuniæ, aut aliqua bonorum portione. De Argivis *Ovidius metam.* l. XV. *Prohibent discedere leges, Pænaq; mors posita est patriam mutare volenti.* Ubi autem circa eam rem nullæ extiterint leges, quid liceat, ex

ex consuetudine aut ex natura subjectionis civilis colligendum. Quæ consuetudo admittit, eorum licentiam quilibet civis habere censetur. Si neq; hæc prælucet, & in subjectionis pacto in neutram partem ea de re mentio sit facta: magis est, ut licentiam pro arbitrio migrandi liber sibi homo reservasse intelligatur. Qui enim civitati se adjungit, ille cura sui ac rerum suarum hautquidquam sese abdicat; sed id potius agit, ut insigne sibi firmamentum circumponat. Quia tamen sæpe contingit, ut publicum regimen privatis alicujus rationibus parum expediat, aut alibi commodius iisdem queat prospici: & vero postulari nequit, ut ad unius aut paucorum lubitum resp. reformetur: proximum erit, ut ipsis sit concessum per migrationem rebus suis consulere. Add. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 67. Aliis ut dotes animi exserant, sua civitas campum non præbet. Alij experiuntur illud: οὐδεὶς προφήτης δεκτὸς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. *Nullus propheta est acceptus in patria sua;* quod livore tumeant ignavi oculi, cum virtute supra se evectos sentiunt, quos quondam in æquo, aut infra viderunt. Talibus licentiam migrandi denegare velle, idem foret, atq; liberis hominibus imperare, ut supra parentum suorum conditionem nunquam adspirare audeant. Sed & ipsæ civitates ex hac migrandi licentia commodum sentire possunt, adscitis aliunde egregiis viris. *Cicero pro Balbo. Jure nostro neq; mutare civitatem quisquam invitus potest, neq; si velit, mutare non potest, modo adsciscatur ab ea civitate, cujus esse se civitatis velit.* Et mox: *multi etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate indemnati & incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt. Et ex omnibus civitatibus via est in nostram, nostrisq; civibus patet iter ad ceteras civitates.* Idq; jus amplissimis verbis extollit: *O jura præclara,* inquit, *atq; divinitus jam inde à principio Romani nominis à majoribus nostris comparata, ne quis invitus civitate mutetur, nevé in civitate maneat invitus. Hæc sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemq; juris & retinendi & dimittendi esse dominum.* add. l. 12. §. 9. D. *de capt. & postlim.* & *Grot.* l. 2. c. 5. §. 24. Neq; obstat, quod patresfamilias, qui inicio civitatem constitutum iverunt, pacto intelligantur singuli singulos obstrinxisse, quod ipsi suas vires in commune velint conjungere. Nam etiam aliis societatibus re-

 nun-

nunciare potest socius, si id fiat citra dolum malum, non intempestive & in fraudem cæterorum, præsertim si ad certum tempus societas non sit contracta.

§. 3. Ista tamen migraturo ex debito aut decoro observanda sunt, ut, cum civitatis plerunq; intersit nosse civium numerum, indicet de suo discessu. Nisi forte certis ex argumentis colligat, civitatis nihil interesse, gnara ipsa, an inscia quis discedat. Illis autem utiq; expresso civitatis consensu opus est, qui ad peculiare munus, præsertim ad certum tempus, sese obstrinxere; puta qui legationem obeunt, qui in expeditione versantur, aut alio in munere, quod ex singulari pacto fuit susceptum. Sed & tempestive debet fieri discessus, & quando civitatis non peculiariter interest, ne is fiat. Quam in rem hæc adfert exempla *Grotius d. l. Si magnum sit contractum æs alienum, nisi paratus sit civis in præsens partem suam exsolvere. Item si fiducia multitudinis aut virtutis certorum civium bellum sit susceptum, præsertim si obsidio immineat; nisi paratus sit civis ille alium æque idoneum substituere, qui remp. defendat.* Nec bonos cives dixeris, in quos adplicari queat illud *Horatij* l. 1. *od.* 35. *diffugiunt cadis Cum fece siccatis amici, Ferre jugum pariter dolosi.* Id autem probe observandum, vocabulum migrandi ita heic accipi, ut quis alicujus civitatis fines & territorium excedat; non ut imperio civitatis in se renunciare velit, & nihilominus intra ejusdem territorium domicilium habere. Quæ enim certis finibus ditionem suam circumscripsit civitas, censetur simul prohibere, ne quis ipsa invita domicilium ibi habeat, qui ejus imperium nolit agnoscere. Ex hactenus dictis etiam colligi potest, quam efficaciam habeant mandata avocatoria, queis indigenas ab exterorum ministeriis abstrahere vult civitas. Scilicet si ex civitate, in qua promiscue jus emigrandi usurpatur, aliquis nullo peculiari vinculo adstrictus in aliam civitatem fortunarum sedem transtulerit, in eum nihil amplius juris habet antiqua civitas; adeoq; nihil agit, si vel maxime dispendium famæ non parituro minetur. Ast in illum adhuc civitati jus manet, qui vel contra ipsius leges migravit, vel peculiari vinculo fuit obstrictus, vel bona adhuc præsertim immobilia sub ipsius ditione possidet, vel deniq; peregrinandi duntaxat causa, reserva-

ſervato ſibi civitatis jure, abeſt. Quo loco etiam obiter memoranda lex Solonis apud *Plutarchum in ipſius vita:* qua *recipi civitate vetat, niſi qui ſint in perpetuum exilium patria ſua exacti, aut cum toto domicilio Athenas artis ſuæ exercendæ gratia commigraverint. Quod ſtatuiſſe ferunt eum non tam ſummovendorum cauſa alienigenarum, quam invitandorum Athenas ſpe certa in communicationes ſe venturas civitatis, ſimul fidos exiſtimans fore hos quod conſulto, illos quod coacti patriam ſuam repudiaviſſent.*

§. 4. Gregatim tamen non poſſe diſcedi *Grotius d. l.* aſſerit ex ea ratione, quia hoc conceſſo civilis ſocietas non poſſit ſubſiſtere. In moralibus autem neceſſarium judicari, citra quod finis aliquis obtineri nequit; & fieri non poſſe, quod eundem intercipit aut deſtruit. Add. *Livius* l. 41. c. 8. 9. Quæ tamen ſententia dubio non caret. Si enim ſingulis licet pro arbitrio migrare, cur non idem liceat pluribus, quibus ſedem fortunarum eodem tempore transferre commodum eſt; modo nihil eorum, quæ ſupra monuimus, obſtet. Nec ad rem facit, quod hoc modo civitas debilitetur. Nam qui jus non habet me invitum retinendi, illi non fit injuria, ſi futurum aliquod commodum, nondum debitum, meo diſceſſu ipſi intercipiatur. Neq; vero neceſſarium eſt, ut hæc civitas tot myriades civium habeat, aut vicinis ſemper ſit formidanda: non magis, quam ut hic vel ille privatus tot millia poſſideat, quorum utriq; tamen per media illicita nihil ſubtrahendum. Unde etiam *Grotij* argumento parum roboris ineſſe videtur. Licet enim hæc vel illa civitas per migrationem civium gregatim factam inſigniter debilitetur, aut demum plane deſoletur: non tamen ideo ſocietas civilis inter homines penitus tollitur. Sed unius corruptio alterius eſt generatio; unius decrementa alteri incremento cedunt. Natura quippe civiles eſſe ſocietates in genere humano jam multiplicato voluit; ſed ut hæc vel illa civitas perpetua, florensq; ſubſiſteret, nusquam juſſit. Si qui tamen gregatim diſcedere velint, illis itidem, uti ſingulis, territorium civitatis eſt relinquendum. Alias enim ſumma imperiorum confuſio foret, ſi liceret integris urbibus aut regionibus pro lubitu à civitatis ſuæ imperio ſeſe ſubtrahere, & aut alteri ſe ſubjicere, aut peculiarem deinceps remp. conſtituere.

§. 5.

§. 5. Quo loco etiam illa quæstio est examinanda, an probandi sint illi, qui transfugas se simulant, ut hac ratione grave damnum illis concilient, ad quos confugiunt, in usum suæ civitatis? Equidem imprudentiæ notam non effugiunt, qui ejusmodi hominibus temere fidem adhibent. vid. 1. *Samuel.* XXIX, 4. Nec valde reprehendas illos, qui proditoribus post præstitam operam dignum imposuere supplicium. vid. *Vopiscum Aureliano.* c. 23. Nequaquam tamen alterum honeste possum fallere ideo tantum, quia insidiis meis facilem sese præbet. Nec debere aliquem suo scelere civitati inservire, supra ostensum. Quin autem scelus sit, fidem dare, ut ea violata occasionem gravius nocendi nanciscare, extra dubium est. Et exsecranda semper bonis visa est vox Lysandri sive Philippi, *pueros talis fallendos, viros jurejurando.* vid. *Ælian.* V. H. l. 7. c. 17. Si igitur expresse ejusmodi transfuga fidem dederit, sine scelere non poterit eam violare, ut iis, quos deseruit, serio aut simulate, utile aliquod officium exhibeat. Quid si autem aliquis regerat; cum is, ad quem, transfuga se contulit, nosset, hunc ipsi sine scelere non posse operam aliquam præstare, neq; ad scelus patrandum aliquem se valide potuisse obligare, adeoq; fidem à transfuga datam esse nullam; ergo ipsi non fieri injuriam, si, dum rei inani confidit, deceptus fuit. Heic non opus est, ut inquiramus, peccet aliquis utendo opera transfugarum, an non. Neq; enim sequitur; ego utendo alicujus opera pecco: ergo ille eo ipso jus habet mihi noxam inferendi. Uti non sequitur; qui sicarium conducit ad alterum confodiendum, non minus quam ipse sicarius peccat: ergo sicarius recte in conductorem suum ferrum convertere potest. Etsi communis sit sententia, quod *transfugam jure belli recipiamus,* in l. 51. D. *de adquir. rer. dom.* i. e. quod contra jus belli non sit eum admittere, qui desertis hostium partibus nostras eligit; uti illam legem explicant *Cujacius Obs.* l. 4. c. 9. & *Grotius* l. 3. c. 1. §. 22. Quod tamen an de externo jure belli, quod *Grotius* vocat, an de interno, quod ad legem naturæ examussim congruit, sit capiendum, non immerito dubites. Sane si quis plenam licentiam adhibendi operam transfugarum defendere velit, putaverim ipsum non tam hoc argumento niti debere, quod etiam Deus

dia-

diaboli & impiorum parata opera utatur; quam favore justorum armorum, quæ geruntur repellendis alterius injuriis, aut consequendo juri nostro. Ob quem favorem non videtur justo bellatori curiose inquirendum, utrum illi, qui hostilem statum adversus ipsum exuerunt, honestis an inhonestis causis fuerint moti. Adeoq; cum præsumere possit, justis de causis eos priores partes deseruisse, tanquam ex adprobatione injusti transfugij reatum non contrahet. Quidquid tamen hujus sit, illud in aprico est, nefas esse fidem inter instrumenta fallendi disponere. Deinde patet fidem ejusmodi transfugæ, qui citra justam causam partes se suas deseruisse fert, inanem esse; utpote quæ tendit ad scelus faciendum, aut continuandum; adeoq; valde imprudenter agere, qui in ista aliquid fiduciæ collocat. Inde plerunq; transfugæ, qui aliquo numero esse cupiunt apud receptatores suos, quivé nocendi occasionem simulatione transfugij aucupantur, præ se ferunt, intolerandis se injuriis adactos, ut hac ratione saluti suæ consultum irent. Sic quis ignorat, qua ratione sibi Zopyrus apud Babylonios, Sex. Tarquinius apud Gabinos fidem conciliaverit. Sic qui M. Crassum in patentia camporum traxit Mezeras Syrus, uti *Floro* vocatur, aut Abarus Arabs, uti *Appiano*, aut Ariamnes, uti *Plutarcho*, Pompeij in se benevolentiam & beneficia extollendo, de studio suo in Romanas partes infelici fidem fecit. *Maro* quam graphice describit astum Sinonis, ut ab imprudentiæ labe Trojanos purget! Fingit iste se invisum fuisse Ulyssi, de quo nulla non fraus credi poterat, & cujus odium commendationis instar apud Trojanos habebat. Odij causam arcessit à nece Palamedis, ideo occisi, *quia bella vetabat*. Se aris destinatum dicit non oraculo deorum, ne videretur se victimam pro salute civium voluisse subtrahere, sed mendacio Calchantis, ab Ulysse subornati, & temeraria cæterorum adprobatione. Quæ utiq; tam atrox sit injuria, ut recte dicere possit: *patriæ teneor neq; legibus ullis*. Et tamen veterator deos, & omnia sacra prius testatur, ut *fas sibi sit odisse viros*, jam quidem injuste infensos, quondam tamen cives. Nec id tamen plene iisdem persuasit, priusquam ostento dicta ejusdem firmata viderentur. Recte quoq; apud *Livium* l. 22. c. 22. dicitur, *transfugam sine magna rei proditione venientem ad hostes, nihil*

hil aliud quam unum vile atq; infame corpus esse. Add. oratio Indibilis apud *Eundem* l. 27. c. 17. Et Cn. Marcij ad Volscos apud *Dionysium Halicarn.* l. 8. Segestis apud *Tacitum* A. l. *neq; odio patriæ, (quippe proditores etiam iis, quos anteponunt, invisi sunt,) verum quia Romanis Germanisq; idem conducere; & pacem, quam bellum probabam.* *Ammianus Marcellinus* l. 18. c. 11. in fine. Sub transfugarum autem numerum non veniunt, qui tecte ad hostes abeunt, quo improvisam aliquam cladem istis inferant, neq; fidem dant, quod ipsorum partes sint secuturi. Neq; censendi sunt tacite fidem dedisse, quod nihil inimici sint tentaturi in statum hostium, eo ipso, quia intra præsidia hostium versantur. Ejusmodi enim tacita fides præsumitur de eo, qui ad alterum venit pacis, non qui belli tempore.

§. 6. Porro & hoc quæritur; an non civitas ex adverso pro suo arbitrio civem possit expellere invitum, nullo antegresso delicto? Equidem *Cicero* d. l. inter fundamenta libertatis posuit, *ne quis invitus civitate mutetur.* Neq; ideo heic deterior fit conditio civitatis, quam singulorum civium, quod hi pro lubitu migrare possint; illa invitos pellere nequeat. Qui enim in civitatem aliquam concedit, utiq; omnes suas rationes, saltem in præsens, eidem velut illigat, quas turbari aut everti necessum foret, si quolibet tempore posset expelli. Quod cum sit summe odiosum, inde civis hoc quoq; abs civitate velut stipulari intelligitur, ne invitus præter meritum possit ejici. Sed contra civitas fortunas suas & incolumitatem uni alterivé vulgari civi non superstruxit, adeoq; nihil aut parum ipsius interest, si is pro lubitu demigret. Ubi enim in aliquo eximio cive magnam collocarit fiduciam civitas, solet eundem peculiaribus pactis adstringere, ne pro lubitu discedere amplius possit. Nec invidendum est, plusculum heic licere civi, quam civitati. Nam ubi ille ad arbitrium civitatis sese non composuerit, facile potest in ordinem redigi. Civi autem si administratio reip. displicuerit, nihil aliud relictum, quam patientia aut emigratio. Solet nihilominus à civitatibus usurpari medium minus odiosum amoliendi cives suspectos, aut supervacuos, & multitudine prægraves, quo cæteris laxior locus fiat; ut nempe eos in colonias transscribant. Etsi plerunq; volentibus hoc fit, dum lau-

lautiorem conditionem in coloniis ſperant, qui domi cum inopia conflictabantur, aut ipſi ex oculis civitatis, cui inviſi ſunt, ſeſe ſubtrahi gaudent. De more autem illo, multis barbaris atq; Græcis recepto, juventutem Deo cuipiam ſacram emittendi ad quærendas novas ſedes, luculenter tradit *Dionyſius Halicarn.* l. 1. *Idem* l. 2. ſcribit, Aborigenes fuiſſe talem juventutem, diis conſecratam more patrio ad quærendas ſedes, quaſcunq; fortuna obtuliſſet, à parentibus miſſam. Sic *Plinius* l. 3. c. 13. Picentes ortos dicit *à Sabinis, voto vere ſacro.* Et *Strabo* l. V. Samnites ſimili ratione à Sabinis ortos memorat. Adde *Juſtinum* l. 24. c. 4. & *Feſtum*, in *ver ſacrum* & in *Mamertini. Livium* l. 34. c. 44. Quomodo Lydus & Tyrrhenus, urgente frugum ſterilitate ſortiti ſint, uter cum parte multitudinis patria decederet, videatur apud *Velleium Paterc.* l. 1. c. 1. *Dionyſium Halicarn.* l. 1. *Strabonem* l. V. Paria de Scandinaviæ populis memorat *Paulus Warnefridus de geſtis Longobardor.* l. 1. c. 2. Poſſunt autem & ſolent coloniæ diverſo modo deduci. Vel enim manent pars civitatis, unde emittuntur; vel civitati matrici reverentiam exhibere, ejusq́; majeſtatem comiter conſervare deinceps tenentur, adeoq́; velut inæquali fœdere junguntur; vel deniq; pari jure cum metropoli agunt.

§. 7. Inviti cives eſſe deſinunt, qui ob crimen verum aut per calumniam intentatum civitate ejiciuntur. Dum enim civitas aliquem pro membro ſuo non amplius vult agnoſcere, & finibus ſuis expellit, remittit ipſi obligationem, qua antea tanquam civis tenebatur. Quo ipſo illi fit facultas ubicunq; poſſit ſedem ſibi novam conſtituendi. Eſt autem in exilium ejici ob falſum crimen gravis injuria, (etſi adverſus iſtam viro forti ſolatia non deſint. vid. *Stobæus ſerm.* 38.) ob verum, gravis pœna; ſic ut morte gravius id judicet *Philo Judæus de Abrahamo.* Si enim vel maxime ſalva relinquantur bona, alio tamen ea transferre moleſtum eſt; nec minus acerbum à neceſſitudinibus abſtrahi: & ignominiæ plenum, indignum fuiſſe judicatum, cui in civitate locus concederetur. Penitus enim effrontem eſſe oportet, in quem dici queat illud *Juvenalis ſat.* 1. *Hic damnatus inani judicio, (quid enim ſalvis infamia nummis?) Exul ab octava Marius bibit, & fruitur diis Iratis.* Nec eſt quod aliquem moveat illud *Cicero-*

 nis

nis pro Cæcina: Exilium non supplicium est, sed perfugium portusq; supplicij. Nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt, hoc est, sedem ac locum mutant. Itaq; nulla in legè nostra reperietur, ut apud cæteras civitates, maleficium ullum exilio esse multatum. Sed cum homines vincla, neces, ignominiasq; vitant, quæ sunt legibus constituta; confugiunt quasi ad aram in exilium. Qui si in civitate legis vim subire vellent, non prius civitatem, quam vitam amitterent: quia nolunt, non adimitur his civitas, sed ab his relinquitur atq; deponitur. Add. *Polybius* l. VI. c.12. Scilicet hoc est ex peculiari ratione antiqui juris Romani, per quod invito non poterat civitas adimi. *Cicero pro domo sua: hoc jus à majoribus proditum, ut nemo civis Romanus civitatem possit amittere, nisi ipse autor factus sit.* Quo minus autem à magistratibus togatis civi capitalia supplicia injussu populi irrogarentur, leges Porciæ & Semproniæ prohibebant. Ne tamen delicta impunita manerent, & nihilominus nemo invitus civitate ejectus videretur, voluerunt credi, exilium sponte à civibus suscipi declinandæ pœnæ causa. (contrarium plane institutum apud Æthiopes memorat *Diodorus Siculus* l. 3. c. 5.) Apud *Salustium Catilin.* Cæsar: *aliæ leges condemnatis civibus non animam eripi, sed exilium permitti jubent.* Et iterum: *exilium damnatis permissum.* Necessitatem tamen soli vertendi satis innuebant, quando capitalium criminum damnatis aqua & igni interdicebant, seu ne iis intra ditionem populi Romani uterentur. Mitior pœna est relegatio, per quam jus civitatis non amittitur, sed tantum in certo loco necessarium quis domicilium habere, aut certa civitatis parte abstinere jubetur. Quod posterius quibus injunctum, apud Romanos proprie *interdicti* vocabantur. vid. *Brissonius select. antiq.* l. 3. c. 5. *Anton. Matthæus de crimin. ad tit. de pœna* c. 1. §. 6. 10.

§. 8. Alio modo civitatem non lubens quis quis mutat, quando vi hostili subactus alterius se imperio subjicit, tanquam civem & subditum, sive simul sedem mutet, sive non. Id quod non singulis modo civibus, saltem qui non alio quam communi civium vinculo tenentur, sed & integris urbibus, ac provinciis licere, quando alia salutis expediendæ via non adparet, in confesso est. vid. *Grotius* l. 2. c. 6. §. 5.

§. 9. Solet & illud contingere, ut civis abs sua civitate propter injuriam alteri civitati illatam eidem dedatur, ne illa ob istud factum causam belli contra se præbeat. Ubi quæstio oritur; an qui à sua civitate deditur, nec ab altera receptus sit, in illa civis maneat, nec ne? Proponitur hæc quæstio in l. 17. D. *de legationibus*. Non manere censebat P. Mutius, quia quem semel populus jussisset dedi, ex civitate videatur expulisse, sicut faceret, cum aqua & igni interdiceret. Eadem quæstio quoq; magna contentione fuit agitata circa Mancinum, qui Numantinis deditus, ab iis receptus non fuit. Quem dein senatum intrare volentem tribunus plebis Rutilius prohibuit, obtendens, quo tempore pater patratus, ad solvendam religione civitatem, hostibus ipsum populi Romani dediderit, civem eum Romanum esse desiisse. Plures tamen in mitiorem sententiam inclinabant, hoc inter alia usi argumento: nihil videri traditum esse, quod ab eo, cui traderetur, receptum non foret. Nobis super ea controversia ita videtur; civitatem læsam in alienum civem habuisse jus bello ipsum persequendi. Sed per deditionem eum sic subjici alienæ civitati, ut tanquam de proprio cive possit supplicium sumi. Qui ubi receptus fuit, priori civitati omne jus in ipsum periit, quia illa volente sub alterius civitatis imperium pervenit. Ubi autem deditus receptus non est, licebit civitati dedenti istum vel plane ejicere, vel pro ratione delicti punire. Ubi tamen neutrum horum contigit, censebitur non amisisse jus civitatis. Quia deditio in se est tantum oblatio juris illius, quod civitas habet in suum civem, facta alteri civitati, non autem pura abdicatio & renunciatio. Adeoq; deditio in se non privat aliquem jure civitatis, nisi forte per expressam legem sit constitutum, ut qui talem in casum provenerit, eo ipso civitatē excidisse sit censendus. Facit huc illud *Ciceronis pro Cæcina. Civis, quem pater patratus dedidit, si non est ab hoste receptus, retinet integram causam, & jus civitatis.* Ex dictis etiam illud colligitur, si deditio sit accepta, & postea casu aliquo in patriam reversus fuerit is, qui deditus erat, eum civem non futurum, nisi ex novo beneficio. vid. l. 4. D. *de captiv. & postlim.* Nam jus postliminij illis tantum prodest, qui sua civitate invita in aliorū potestatē venerunt, non quos ipsa civitas ultro in aliorū potestatē tradidit.

CAPUT XII.

DE MUTATIONE ET INTERITU CIVITATUM.

1. *Mutata forma reip. idem manet populus.*
2. *Debita civitatis per mutationem non tolluntur.*
3. *Acta invasoris quatenus eo depulso consistant.*
4. *Quem civitas post mutationem locum obtineat.*
5. *Quid si ex una civitate plures fiant.*
6. *Quid si plures civitates uniantur.*
7. *Populi quatenus æterni.*
8. *Quomodo materiale populi pereat.*
9. *Quomodo formale.*

MUtationes in civitate triplici modo contingunt, vel ut civitas maneat eadem, vel ut non amplius sit eadē, vel ut civitas esse plane desinat. Primi generis mutatio accidit, mutata civitatis forma; puta si regnū migret in aristocratiam, aut si ex democratia & aristocratia fiat regnū. Heic enim forma civitatis essentialis manet; mutatur duntaxat illa forma, quæ ex subjecto proprio summi imperij resultat. Unde & idem est populus sive à rege, sive ab Optimatibus, sive populariter regatur. Quin etsi contingat, ut populus antea liber sub regis alicujus ditionem bello ita perveniat, ut deinceps in ejus patrimonio sit, non ideo idem desinit esse populus; modo rex victor populum subjectum tanquam peculiare regnum in posterum velit regere, non autem tanquam provinciam alteri populo eundem annectere. Cum enim is sit populus, qui complexu suo summum imperium continet; ideo quantum ad naturam populi nihil interest, pleno an minus pleno jure imperium rex obtineat: utrovis enim modo unius & ejusdem corporis caput est.

§. 2. Ex dictis resolvenda est quæstio ab *Aristotelē polit.* l. 3. c. 1. & 2. proposita: si civitas ex tyrannide aut oligarchia in libertatem & populare imperium pervenerit, an tum συμβόλαια, pacta conventa, ut & alia acta tyranni & oligarchicorum servare oporteat civitatem liberam? Qui negabant, hisce rationibus utebantur; quod, quæ tyrannus aut pauci illi egerint, non egerit civitas, quæ tantum ex facto suo obligatur. Et quod civitas sit, ubi ad communem omnia utilitatem referuntur; ubi aliter fiat, non jus, non nomen reip. sed vim

ſolam & poteſtatem ſupereſſe. Quæ ratio ſine dubio frivola eſt. Nam ne illa nunc proferamus, quæ ſupra de tyranno tradita ſunt, etiam morbidum caput, caput eſt; & quæ à morbido licet capite aguntur, ipſa civitas egiſſe cenſetur. Et quis morbo laborantem civitatem ex claſſe civitatium excludere velit? Agitabatur quondam hæc controverſia apud Athenienſes ex tali occaſione. Triginta illi viri, qui Athenis rerum potiebantur, pecunias mutuo à Lacedæmoniis publico nomine ſumſerant. His ejectis Lacedæmonij Athenienſes jam liberos pecuniam repoſcebant. Ubi prævaluit ſententia eorum, qui debitum illud de communi civitatis diſſolvi æquum & concordiæ proficuum putabant. De quo facto ita judicat *Demoſthenes contra Leptinem*: Φασὶ τὸν δῆμον ἑλέσθαι συνεισενέγκειν αὐτὸν καὶ μεταχεῖν τῆς δαπάνης ὥστε μὴ λῦσαι τῶν ὡμολογημένων μηδέν. *Ferunt populum maluiſſe per ſe conferre impenſas, quam de pactis conventis quidquam non impleri.* Et mox Athenienſes alloquens: *Et tum quidem etiam illis, qui injurij in vos fuerunt, pecunias illas conferre voluiſtis, ne quid de rerum conventarum fide deperiret.* Idem factum tangit *Iſocrates in Areopagitico.* Quin ne quidem ſi in formam provinciæ redacta civitas eſſe deſinat, quod antea pecuniæ mutuo accepit, debere deſinit: quippe cum debitum illud in iſta civitate non præciſe ut tali, ſed ut bona aliqua poſſidente fundatum, ad quemcunq; poſſeſſorem ſimul tranſeat.

§. 3. Sed uti de ære alieno, quod in uſum civitatis impenſum, ac in toto iſtius corpore velut hærere præſumitur, res plana videtur: ita num idem de omnibus actis alicujus invaſoris, eodem depulſo, pronunciandum ſit, non ita liquidum eſt. Equidem ſi invaſor civitatis cum alia civitate fœdus iniverit de auxiliis in communem hoſtem conferendis, ſi partem prædæ eidem donaverit, aut vendiderit; & fœdus, & donatio, & venditio firma manebunt, invaſore depulſo. Alteri enim civitati ſane jus validum ex iſtis actibus fuit quæſitum, quippe quas inivit cum invaſore tanquam capite civitatis, & velut in emolumentum ejusdem: quocunq; autem titulo ad imperium iſte pervenerit, ſua nihil intereſſe judicavit. Neq; iſti actui aliud inſuper vitium ſubeſt. Quid ſi autem ſpolia civibus oppreſſis per injuriam erepta invaſor externæ civitati vendiderit? Num

eo depulſo iſti vindicare eadem poterunt? Heic *Bœclerus diſſert. de eo, quod egit civitas,* fas eſſe putat, ſi ſcientes emerint, ut ſuam culpam agnoſcant, & æquo animo careant illis, quæ nec vendi nec emi ſine injuria poſſunt; imo etſi imprudentes emerint. Quod quidem in foro conſcientiæ plauſibiliter dicitur. Si tamen communem populorum morem reſpiciamus, non adparet, quomodo ſpoliati abs tertia civitate, quæ amiſerunt, vindicare queant. Nam quamdiu invaſor mera duntaxat violentia graſſatur, pro hoſte civitatis habetur: & ſpolia civibus extorta, ubi in alienam civitatem translata fuerint, eodem jure cenſebuntur, quo aliæ res mobiles, quovis bello partæ. Ubi autem conſenſu civium iſtius invaſoris imperium fuerit confirmatum, exteri bona civibus erepta tanquam jure confiſcata habere poſſunt. Nam uti alias pacifici, quorum nihil intereſt, belligerantes æqualiter æſtimare, & factum ſequi poſſunt ac ſolent; ita quid aliena civitas de ſuo imperio apud ſe diſponat, exterorum non eſt judicare. Verum acta invaſorum injuſtorum, quæ intra civitatem terminantur, iſtis dejectis ſane reſcindi poterunt abs legitima poteſtate, quantum ex uſu reip. fuerit. Idq́; non ſolum circa leges abs talibus latas valet; ſed & circa donationes, aut alienationes rerum, quæ ſalva rep. ſalvisq́; legibus in alios transferri non poterant.

§. 4. Solet & alia heic quæſtio moveri; quisnam locus ſit aſſignandus regi, qui in populum antea liberum ſibi imperium quæſivit, aut populo libero poſt abolitum ſtatum regium? Ubi quidem *Grotius* l. 2. c. 9. §. 8. reſpondet, eundem civitati poſt mutationem locum deberi, quem antea ipſa, ejusvé caput in conventibus habebat. Nobis tamen diſtinguendum videtur, utrum v. g. rex, qui in liberum populum ſibi imperium quæſivit, in antiquo conventu aut ſyſtemate permaneat; an vero ab eo deinceps ſeſe disjungat, ſuasq́; res ſeorſim adminiſtret. Nam priori caſu ſine dubio non poterit alium prætendere locum, quam antea populus liber obtinebat, non obſtante illo ſplendore aut majeſtate, quæ perſonam regiam comitatur. Sicut & vice verſa populus liber, exterminato ſtatu regio, in communi conventu eundem, quem ipſius quondam reges locum obtinebant, ſibi vindicare poterit. Aſt ſi vel populus vel rex penitus

tus ſeſe ab antiquo conventu aut ſyſtemate ſeparaverit, antiquus iſtius civitatis locus præjudicium illi nullum adferet, ut neceſſario locus inferior ſit occupandus, cedendumq́; illis, qui in communi quondam conventu priorem tenebant locum; cum naturaliter inter ſe æquales ſint, qui ſummum imperium obtinent.

§. 5. Mutationes, quæ efficiunt, ut civitas non amplius videatur eadem, duplici potiſſimum modo contingunt: vel ut ex una civitate duæ pluresvé fiant; vel ut plures civitates in unam conjungantur. Prius evenit vel conſenſu mutuo, vel vi bellica. Conſenſu mutuo ex una civitate plures fiunt, emiſſis coloniis ad eum morem, qui Græcis quondam erat. Nam Romani poſt, quos & hodie populi Európoei fere ſequuntur, colonias ita deducebant, ut illæ pars civitatis matricis ſive majoris patriæ manerent. Sed quæ priori modo deducebantur coloniæ, peculiarem deinceps civitatem conſtituebant; ita tamen ut majorem patriam decenti honore, & quodam quaſi pietatis cultu tenerentur proſequi. vid. *Thucydides* l. 1. & *Henr. Valeſius ad excerpta Peireſciana* p. 6. & 7. *Hobbes de cive* c. 9. §. 8. Cæterum hoc modo emiſſa colonia, niſi in ejus deductione id expreſſe fuerit conventum, non tenebitur exſolvere debita abs civitate matre contracta; quippe quæ hujus bona ultimo afficiunt, de quibus colonia (quod ſupponitur,) nihil participat. Et licet aliqua commoda ex illis debitis forte in perſonas colonorum redundarint eo tempore, cum ipſi in antiqua adhuc patria hærerent; eo tamen nomine nihil ſeſe exacturam profitetur antiqua civitas, dum liberos eos abs ſeſe dimittit. Quanquam ſi accurate rem conſideremus, civitas, emiſſa colonia, in ſe non mutatur, nec eadem videri deſinit; ſed (uti in naturali generatione) efficit, ut pro una deinceps duæ civitates exiſtant. Quod ſi autem regnum aliquod in duas pluresvé diſtinctas deinceps civitates communi conſenſu dividatur; æquum fuerit, ut regni patrimonium publicum, nec non debita toti inhærentia æqualiter dividantur. Etſi quando ejusmodi diviſio ultro inſtituitur, vix contingere queat, ut non expreſſe ſuper ejusmodi caſibus diſponatur.

§. 6. Ad ejusmodi mutationem, qua civitas aliqua eadem eſſe

esse desinit, referunt quoq;, si duo populi uniantur, non per modum fœderis, aut per communem regem, sed ut revera ex duabus civitatibus una fiat. Quo casu *Grotius* d. l. censet, jura, quæ singulæ civitates uniendæ habuerunt, non amitti, sed communicari, sicut & onera atq; debita, ubi diversum non convenerit. vid. *Livius* l. 1. c. 52 *sub init.* Est tamen accurate considerandum, an duo pluresvé populi ita se conjungant, ut pari deinceps omnes jure novam aliquam civitatem constitutum eant; puta, si duo diversi populi democratici, abolito pristino regimine in unum populum regnumq; coalescant; aut si duo regna, sublatis utrinq; legibus fundamentalibus, remotisq; familiis antiquis regnatricibus, novum regnum condant. Qua unione priores civitates deleri, ac novam exsurgere manifestum est. Ast vero ubi una civitas alteri ita conjungitur, ut uni quidem sua resp. sedesq; maneat, alterius vero cives relicta sua sede in alterius civitatis jura sedemq; adsciscantur, unam quidem penitus perire constat: illa autem quæ remanet, eadem esse non desinit, utut tali accessione insignia capiat incrementa. De cætero uniri civitates diversas, ut maneat quæq; quod fuit, non possunt, nisi per modū arctioris fœderis; quod systema aliquod, non autem civitatem proprie dictā producere aptū est.

§. 7. Mutatio deniq;, qua civitas penitus esse desinit, contingit, quando ipse populus dissolutus fuerit, aut extinctus. Equidem communi dicterio jactatur; reges esse mortales, resp. æternas. Sed hoc ideo dicitur, non quod non populi quoq; violento aliquo casu extingui aut dissipari queant; sed quia non, uti singuli homines, certo decurso ævi spatio per naturam deficiant, sed mutatis licet singulis alii continuo succedant, idq; vel surrogatione exterorum in locum deficientium, vel propagatione sobolis. Qua successionis continuatione idem semper populus videtur, iisdemq; juribus fruitur, utut sæpius singuli cives fuerint mutati. *Lucianus in Amoribus. Sciens deinde* (natura) *quod omnes mortalis sumus materia opificium, & quod breve adeo tempus vivendi unicuiq; fato præstitutum est; alterius interitum, ut alterius ortus esset, excogitavit; ac morienti, id quod nascitur, è diverso adpendit, ut mutuis successionibus in perpetuum tempus viveremus.* Quæ res ut accuratius intelligatur, observanda sunt, quæ super diversitate corpo-

rum

rum ab antiquis philoſophis tradita ſunt. v. g. apud *Plutarchum conjugal. præcept.* Τῶν σωμάτων οἱ φιλόσοφοι τὰ μὲν ἐκ διεστώτων λέγουσιν εἶναι, καθάπερ στόλον καὶ στρατόπεδον· τὰ δὲ ἐκ συναπτομένων, ὡς οἰκίαν καὶ ναῦν. τὰ δὲ ἡνωμένα καὶ συμφυῆ, καθάπερ ἐστὶ τῶν ζώων ἕκαστον. *Corporum philoſophi alia ajunt ex partibus dejunctis conſtare, ut claſſem, exercitum; alia ex compactis, ut domum, ut navim; alia ex unitis, & in unam naturam concretis, ut animalium ſingula.* Add. l. 30. D. *de uſurp. & uſucap.* l. 23. §. 5. *de rei vindicat. Cujacius obſerv.* l. 15. c. 33. & l. 26. c. *ult. Seneca epiſt.* 102. Quæ etiam tali modo exprimi poſſunt: quod in univerſum corpus ſit, quod ἕξει aliqua, cohærentia, aut vinculo aliquo ita continetur, ut unum ſit. Illud vinculum porro, quo partes corporis in unitatem combinantur, triplex eſt, naturale, artificiale & morale. Vinculũ naturale eſt, quo corpora naturalia continentur. Artificiale, quo res, alias natura disjunctæ, per induſtriam humanã compinguntur in unum & continuum aliquid. Morale deniq;, quo per inſtitutum humanum diverſa individua ita colligantur, ut unum eſſe intelligantur. Qualia corpora etiamſi ex brutis quoq; conſtare poſſint, ut grex: præcipue tamen conjunctio multorum hominum heic attenditur. Atq; hinc reſultant tria genera corporum, naturalia, artificialia, & moralia. Quæ omnia hoc habent, ut manere eadem videantur, quamdiu illa connexio, per quam ab initio iſtorum partes continebantur, ſimul & ſemel abrupta non fuerit. Exinde eſt, ut homo idem videri non deſinat, etſi particulæ corporis ipſius varie transſpiraverint, & in eorum locum ex nutrimentis aliæ ſuffectæ ſint. Quo ſpectat locus apud *Senecam epiſt.* 58. & *Plutarch. de* Εἰ *apud Delphos, edit. Xyland.* p. 392. A. B. Huc quoq; circa corpora artificialia ſpectat quæſtio apud antiquos vexatiſſima ſuper navi Theſei, quæ ſucceſſu temporis ita erat paulatim refecta, ut nihil de iſtis lignis, ex quibus ab initio fuerat extructa, ſupereſſet. vid. *Plutarch. Theſeo* p. 10. C. l. 76. D. *de judiciis* l. 10. D. *quibus modis uſusfr. amitt.* etſi huic legi repugnare videatur l. 98. §. *ult.* D. *de ſolution.* l. 83. §. 5. D. *de verb. obligat. Dionyſ. Halicarn.* l. 1. *de caſa Romuli.* De corporibus moralibus agit l. 76. D. *de judiciis.* Luculentus quoq; eſt locus *Plutarchi de ſera Numinis vindicta. Civitas eſt res quædam unica & continens, animalis inſtar; neq; mutationibus ſecundum ætates ſuam exuit naturam, aut ratione tem-*

poris aliud fit ex alio, ſed ſemper eaſdem erga ſe affectiones, & naturæ ſuæ conſentaneas ſervat, quamdiu communitas, quæ mutuis complexibus devincit, unumq́ corpus efficit, unitatem ſuam conſervaverit. Addit, ſingulos homines ſucceſſu temporis plus mutationis ſuſcipere, quam civitates. Si enim intra paucos annos amicū tuum non videris, adeo habitum vultumq́; ejus, imo ſæpe & mores ſic reperies mutatos, ut eum vix ſic agniturus. Contra ſi vel poſt XXX. annos in eandem venias civitatem, non ſolum eadem ædificia, ſed & eadem inſtituta, eoſdemq́; mores populi deprehendes. add. *Grotius* d.l. Etſi lapſu temporum omnino fiat, ut populus ſecundum omnes effectus non pro eodem habeatur. vid. *ſupra* l. 8. c. 3. §. 29.

§. 8. Hæc quanquam ita ſint; fieri tamen utiq; poteſt, ut populus aliquis plane intereat, idq́; ſi vel ſimul pereat materiale populi, ſeu multitudo civium, vel morale vinculum, quo populus cohæret abrumpatur. Materiale ſeu corpus populi perit, vel ſublatis ſimul omnibus partibus, ſine quibus corpus ſubſiſtere nequit, vel ſublata corporis ratione. Exempla populorum, qui ſimul & ſemel fuere extincti, memorat *Grotius d.l.* §. 4. add. l. 21. D. *quib. mod. uſusfr. amitt.* Ubi quæritur, ſi ex ejusmodi clade tam pauci ſuperfuerint, ut ipſi amplius pro populo cenſeri nequeant, num hi jura populi antiqui retineant? (vid. l. *ult.* D. *quib. mod. uſusfr. amitt.*) *Grotius d. l.* ſentit, poſſe in iſtis paucis ſubſiſtere dominium, quod populus habebat ad modum privatorum; non ſi quid populo ut tali competiit, i. e. poſſe tales ſibi aſſerere poſſeſſiones & bona deletorum civium, non poſſe autem ſibi eoſdem attribuere ſummum imperium, & quæ alia inde dependent. Quod ſi tamen pauci iſti, alio præter bellum caſu ad paucitatem redacti, ſe tantiſper contra exterorum invaſiones tueri poſſint, donec iterum in juſti numerum populi allectis aliis ſeſe ſuppleverint, non video, quare prioris populi jura ſibi aſſerere nequeant. vid. *Juſtin.* l. V. c. 6. n. 5. præſertim cum nondum ſit definitum, quotnam patresfamilias ad populum requirantur; & ab initio cum genus humanum in populos diſcederet, ſat exiguus numerus populum fecerit. Apud *Juſtinum* l. X. quinquaginta filij Artaxerxis *tantus populus* vocantur. Niobe apud *Ovidium metam.* l. VI. quatuordecim ſuos liberos

vo-

vocat *populum. Apuleius apologia. Quindecim liberi homines, populus est.* Add. l. 7. §. 2. D. *quod cujusq́, universit.* Ubi etiam in uno nomen universitatis, (collegij, non populi) stare dicitur; cui tamen necessum fuerit de asciscendis collegis mature dispicere. Interit quoq; multitudo hominum, ex qua populus constat, quando non quidem singuli cives extinguuntur; sed tamen sponte ob pestilentiam aut seditionem discedunt, aut vi ita distrahuntur, ut coire amplius inter se nequeant. Unde per adulationem magis, quam ex vero Ilienses Romanorum sese majores jactabant, apud *Justinum* l.28.c.1. & l.31.c.8. Quomodo Scoti à Maximo dispersi fuerint, videri potest apud *Buchananum rer. Scotic.* l. 4. *sub finem.*

§. 9. Formale seu species populi interit, si aut omnis, aut perfecta juris communitas tollatur. Penitus tollitur communitas juris & imperij, si cives singuli passim distracti diversis civitatibus accrescant, sive libertatem personalem retineant, sive ad servilem quoq; conditionem redigantur. Exemplum Capuæ vid. apud *Livium* l.26. c.16. Perfecta autem communitas juris inter membra ejusdem populi tollitur, si singuli quidem libertatem personalem retineant, inq́; oppidis & agris suis relinquantur; ita tamen, ut alterius civitatis imperium subeant. Quales populi in provinciæ formam redigi dicuntur. Sola tamen mutatio loci, oppidorumq́;, aut detractio munimentorum, ut populus idem esse desinat, non efficiunt.

F I N I S.

SOLI DEO GLORIA.

L. B. S.

Si qua typothetarum errata correctoris oculos effugerunt, Ben. Lector pro sua dexteritate facile emendabit.

INDEX RERUM.

D.

Gene-

Q.

R.

Tra-